3 1761 08116955 9

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

REDAKTOŘI:

Doc. Dr. Fr. Drtina. Prof. Dr. Josef Kaizl.

Prof. Dr. T. G. Masaryk.

VYDAVATEL:

Dr. Jos. Laichter.

ROČNÍK I.

PRAHA.

MAJITEL A NAKLADATEL DR. JOS. LAICHTER. — TISKEM J. OTTY.

1894.

1113667

AP
52
N35
no.c. 1

Obsah ročníku prvého.

A.

Články.

Strana

Naše Doba. Úvodní slovo redakce 1
Bratří Karamazovi. Literární studie S. A. Andrejevského . . . 4, 94, 174
Poměrné zastoupení. Referát o nynějším stavu věcí podle nejnovějších zpráv napsal T. G. Masaryk 17
Bedřich Smetana. Hudební studie od Ch. 30
Ženská otázka v Americe a v Čechách. (Beseda) 42
Smetanův cyklus. Napsal Ch. 66
Ethika a socialism. Referuje prof. dr. J. Kaizl 81
Jak jsme oslavili Kollárovo stoleté jubileum. Od J. Jakubce . . . 109
Smetanovo museum a české karty historické. (Beseda) 121
Srbsko a Balkánský spolek. Od J. T. 137
Kult Rozumu a Nejvyšší Bytosti. (1793–1794.) Vzpomíná T. G. Masaryk 161, 254
O důchodových (rentových) statcích selských. Píše Jan Koloušek 187, 269
Výhody parlamentarismu 196
Naše literatura dětská. (Beseda) 199
Naše Doba. (Doslov) 240
Školství v cizině. Napsal dr. Frant. Drtina 241
Studium právnické. Píše dr. J. Kaizl 275
Desátý rok Národního divadla. (A. S.) 281
Strany a poměry ve Francii. E. D.) 287
Bible a její překlad kralický. K 300leté upomínce jejího dokončení napsal V. Flajšhans 321
Jak český sněm upravuje služné učitelů Referuje T. G. Masaryk . 329
Maurus Jókai. Padesátileté jubileum spisovatelské 347
Jaké třeba voliti procento pro dluhopisy částečné? Vzhledem k zamýšlenému snížení úrokové míry zástavních listů české hypoteční banky uvažuje Jan Koloušek 353
Nový cours. (V. Č.) 358
Příspěvek k poznání ruských poměrů v minulém století. Napsal Vavř. J. Dušek 401, 561
Počátkové dějepisu sociálního Referuje dr. J. Peisker . . 411. 501, 574
Statistika a pojišťování nezaměstnanců. 426
K úpravě naší valuty. (R.) 435
Ze Slovenska. (Od našeho zpravodaje.) 440
Slovanské studie. Jana Kollára Slovanská vzájemnost. Píše T. G. Masaryk 481, 588, 655, 721, 822, 891
Francesco Crispi a Italie (J. Sl.) 514
Z Ruska do Čech. I. (—o—) 523
Liberalism proti liberalismu. (Dopis z vídeňského parlamentu) . . 544
Politický smír v Dánsku. Dopis z Kodaně 599
Reforma klassických studií. Napsal Dr. Břetislav Foustka . 641, 761, 845
Druhá universita. (T. G. M.) 672
»Lidová« představení — Druhé divadlo v Praze 677
Výroční výstava krásoumná. (V—s) 691
Náboženský sněm v Chicagu 767, 851
Inteligence a dělnictvo. (Rozšíření a demokratisace vysokého učení.) 801, 921
Vrah Carnotův a anarchism. (S.) 814
Vývoj malířství v 19. století. (Fra Tito) 881

Posudky a úvahy.

Andreas-Salomé Lou, Fr. Nietzsche in seinen Werken 712
Baer A., Der Verbrecher in anthropologischer Beziehung 473
Björnson B., Na božích cestách . . 458
Bourget P., Cosmopolis 213
Brábek Fr., Madáchova tragedie člověka 622
Braun J., Ze zlých a dobrých časů 228
Brus matiční, III. vyd. 942
Buschan G., Germanen und Slawen 224
Černý A. Svatba u lužických Srbů 150
Černý V., Shelleyho Cenci . . 622
Domečka L., Osídlení krajiny jindřichohradecké a novobystřické . 712
Durdík P., Pět let na Sumatře . . 553
Dvořák Rud., Kniha Rút 622
Frida B., Alfieriho Filip 622
Froitzheim J., Friederike v. Sesenheim 73
Gebauer J., Historická mluvnice jazyka českého. I. 942
Gerber P. H., Grundzüge einer naturgemässen Jugendbildung . . 308
Grigorovič D. V. 223
Hamon A., De la definition du crime 873
Heine H., Briefe an H. Laube . . 310
Chytil K., Umělecký průmysl na retrosp výstavě 75
Jung V., Puškinův Oněgin 622
Kaminský B., Mecenáš 380
Klášterský A., Lenauovy básně . . 622
— Pražské motivy 306
Klika Jos., Stručný slovník paedagogický 471
Kolář Jos., Botićovo pobratimství . 622
Kott F., Česko-německý slovník . 942
Král Jos, Calderonův Divotvorný kouzelník 622
Královec J. V., Chodská svatba v písních 786
Kraus A. V., Goethe a Čechy . . 549
Krsek F., Byronův Sardanapal . . 622
Kvapil Fr., Asnykovy poesie . . . 622
Lošťák L., Tři noci u mrtvoly . . 464
Máchal J.. O bohatýrském epose slovanském 388
Machar J. S., Tristium Vindobonae a Podzimní sonety 374
Maloruská literatura 505
Mokrý Ot., Slowackého Balladyna . 622
Mortillet G., Réforme de la chronologie 554
Mrštík V., Santa Lucia 68
A. a V. Mrštíkové: Maryša . . . 677
Nečas J., Německo-české názvosloví právnické 550
Nedić Lj., Iz novije srpske lirike . 308
Ottův Slovník německo-český . . 942
Paedagogický slovník stručný I., II. 471
Pleščejev A. N. 147
Quis L, Kolcova básně 622
Řeich E., Ibsens Dramen 710
Roháček Fr., První hřích 304
Runke G., Sprache und Religion . 472
Sborník světové poesie 622
Schultze Fr., Vergleichende Seelenkunde 871
Sládeček J., Beccaria o zločinech a trestech 868
Sládek J., Konrad Wallenrod . . . 622
— Burnsovy písně a ballady . 622
Smoleński, Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII. 381
Soběstianský J. M., Ученіе о національныхъ особенностяхъ характера и юридическаго быта древнихъ Славянъ 467
Sokol J., Stručný slovník paedagogický 471
Sova A., Soucit a vzdor 466
Sozonovič J., Lenora Bjurgera . . 386
Stín A. G., Historie literatury ruské XIX. st. 866
F. X. Svoboda: Útok zisku 678
M. A. Šimáček: Jiný vzduch . . . 677
Škarda J., Svatební obyčeje z okolí plzeňského 786
Šmaha J., J. A. Komenský 76
Štech V., Slanský obzor 713
Táborský Fr., Lermontova Vybrané poesie 622
— Melodie 547
Teige K., Skladby Smetanovy . . 74
Tomek W. W.. Mappy Staré Prahy k létům 1200, 1348, 1419 . 552
Václavek M., Moravské Valašsko . 786
Waliszewski K., Polska i Europa w drugiej polowie XVIII. . . . 383
Váňa Ant., Coppéův Anděl Páně . 622
Vorovka K., Vyhledavač slov domácích i cizích 942
Vrchlický Jar., Zuřivý Roland . . 622
Vykoukal F., Česká svatba 786
— Z časů dávných i našich . . 786
Zdziechowski M., K. H. Mácha i bajronizm czeski 142
Zoubek J., Život J. A. Komenského 76
Zubatý Jos, Kálidásovi Málaviká a Agnimitras 622

Zprávy.

F. A. Andrejevského studie o Dostojevském. — Otázka studentská na Rusi a ve Francii. — Francouzové o studiu národního hospodářství. — Znalost Ruska u Slovanů. — Studium ženské na vysokých školách. — Musetism ve Francii 77
Angličina u Parsů. — Komenský v Rusku. — Otázka ethiky vývojové. — Fysická výchova na středních školách francouzských. Spolek pro podporu cizích studujících v Paříži. — Spolky pro ethickou kulturu. — Misoneism. — O poměrném zastoupení . 151
Minerva, spolek pro ženské studium a střední škola dívčí v Praze. — Humanitní školství moderní ve Francii 229
Theorie antisemitismu. — Čech dobrý na plagiování. — Italské poměry. — Přednáškový spolek v Praze. — Francouz o právnických studiích. — Účty Chicagské výstavy 313
Stará Sorbonna. — Střední školství v Anglii. — Definitivní upravení platův učitelských. — Dějiny realismu. — Co stály manévry. — Nové zprávy. — Žena v Americe. — O stavu knihkupeckého obchodu. — Obchodní komora palermská. — Nové knihy v dějinách náboženství. — Karborundum. — Čechové a Lužičané v Prusku. — Wagnerism v Paříži 390
O vývoji zdvořilosti. — Zkoumání rychlosti písma. — Universitní extense v Anglii. — Anarchism. — Brunetière o žurnalistice. — Realism na divadle 474
Ze statistiky středních škol českých. — Služné učitelů na pražských školách. — Paedagogická literatura 555
Objev sochy Feidiovy. — Paulsenovy dějiny německých universit. — Zprávy Lourdské. — Střelecké umění v Čechách. — Přeměna orchestru. — Z redakce . . 633
August Strindberg — Wagnerovo literární vzdělání. — Dnešní otázka mravní. — Masopust v Praze. — Kantlexicon. — Psychologie dětí. — Oběti válek za posledních sto let . 714
Kapitalism a literatura. — Dělníci proti taneční horečce. — Nová literatura o sociální otázce. — Bourget »nesmrtelným« 794
Tolstoj o vlastenectví. — Kanál korintský. — Leconte de Lisle. — Symbolistická antikritika. — Hyenism. — Náboženské boje . . . 874
Tolstoj jako student — Učenecká polemika — Králická slavnost — Katolický sociální kurs ve Vídni — Anarchism a lískovka — Francouzská buržoasie a kat — Nový umělecký salon 948

B

Rozhledy vnitřní.

Výjimečný stav a jeho podřízený význam — Jádro politické situace v otázce sociální — Socialisace státu a politických stran — Strana konservativní a svobodomyslná ve hnutí sociálním — Česká politika jako politika světová — Parlamentární situace ve znamení sociální otázky — Němečtí liberálové a Poláci — Hohenwartův klub, Němečtí nacionálové, Tyrolští Vlaši — Nový místodržitel moravský — — Situace za vodou: »Vaincre ou mourir« — Církevní politika — Maďarisující liberalism. (8. října 1893.)

Nové koaliční ministerstvo — Užití a zneužití sociální otázky — Může rolník a dělník býti ministrem? — Rakouský aristokratism a velkokapitalism — Proč hrabě Taaffe podal návrh na všeobecné ale nestejné hlasování? Hříbě za 24 krejcarův a kufr anarchistův ve Vídni — Rolnická společenstva a statky rentové — Trojspolek a návrh hr. Taaffea — Slavnostní přísaha novobranců — Koaliční strany a strany protikoaliční — Volební návrhy různých stran nepřijatelny — Oposice moravských Staročechů a ostatních zbytků bývalé pravice: Věrnost k hr. Taaffeovi — Výjimečný stav — — Zákon občanského sňatku — Maďarisace uherského učitelstva — Poměry na Slovensku. (11. listopadu 1893.)

Ministr Bach † — Nový cours — Polská věda a zeměbrana — Debata o výjimečném stavu — Potřeba theoretického objasňování české otázky —

Podivná theorie o romantismu lásky a revoluce a že z bílého černé, z černého bílé lze udělati — Politický čin a politická anonymita — Počátkové slovanské protikoalice — — Uhry.
(14. prosince 1893.)

Vražda malostranská — Stranická zaslepenost a politická suggesce — Úvahy o anarchismu a mravním stavu společnosti vůbec — Nedostatečnost officielní paedagogiky — »Reforma« právnických studií — Potřeba autonomie netoliko politické, ale především mravní — Úkoly českých politikův a českého tisku — Novoroční úvahy sociálněpolitické — Socialism, anarchism a moderní věda a filosofie — Nebezpečí reakce síleno liberalismem — Liberalism, věda a filosofie — Nebezpečí moderní polovičatosti — Otázka sociální na českém sněmě — Učitelé a rolníci — — V Uhrách status quo — Tiszovi vlci cítí člověčinu. (10. ledna 1894.)

Sociální otázka na sněmích — Nezaměstnanci a jejich sociálně-politický význam — Vídeň má se učiti od Budapešti — Poměrné zastoupení pro moravské velkostatkáře — Katolická universita na Moravě — Katolický ruch v Praze — Náš český liberalism Proti analysi — Proces »Omladiny« a Bourgetův »Žák« — Hnutí na vysokých školách jinde a u nás — Maškarní představení uherských liberálů.
(12. února 1894.)

Dozvuky sněmovní — Zostření censur parlamentárních — Zákon o inkompatibilitě — Spory jazykové (tabulky uliční a nesprávný výklad § 19. st. zákl. zákona — Čeština před nejvyšším soudem) — Není »české otázky« — Koaliční volební opravy — Autonomistické proudy — Zakončení procesu »Omladiny« — Organisace židovstva — — V Uhrách — Rumuni.
(12 března 1894.)

Strana svobodomyslná a »Omladina« — Říšská rada — Nové punktace? — Sjezd rakouských sociálních demokratů Utrakvism? — Organisace vysloužilců — Slavnost Kosciuszkowa — Smrt Schmeykalova — — Smrt Kossuthova.
(10. dubna 1894.)

Brněnský sjezd — Střední třídy a všeobecné hlasovací právo — Aféry odvolací — Reforma tisku — Kompliment porotám Předlohy valutové — Hrabě Hohenwart — Banka rakousko-uherská — Vojsko a občanstvo — — Rakouští magnáti v Uhrách Kološský proces. (10. května 1894.)

»Tabulkový« boj v Praze — Rozpuštění sboru pražského — Praha-Lublaň-Lyon — Porážka třebenická — »Oprava« tisková — Slezsko — Slovinci v koalici — Lvovská výstava — Selský sjezd v Rzeszowě — Polsko-rusínské punktace — Uherská krise — Maďarská organisace hospodářská — Kološský rozsudek. (10. června 1894.)

Husův den a zloba dne — Poslanec Vašatý a aféra tabulková — Německá organisace v Čechách — Antisemitism ve Vídni (prof. Nothnagl) — Semitism v Uhrách. (10. července 1894.)

Schůze poslanců svobodomyslných — Katolický sjezd v Brně — Národopisná výstava — Tisková novela — Slovinci — — Chorvatský sněm a milleniová výstava — Kníže míru Vaszary — Bukurešťská akademie — Cesta ministra Hieronymi-ho — Dostihy v Ilidze.
(8. srpna 1894.)

Ještě ke sjezdu poslanců ze 14. července — Cyrillomethodějství — Porotní soudy — Tisková novela — Výjimečný stav — Vojta Náprstek. (10. září 1894.)

Rozhledy zahraniční.

Trojspolek a rusko-francouzské sblížení — Výhody pro Rakousko — Celní smlouvy s Ruskem — Rusko německá válka celní — Ruské finance — Sesílení republiky ve Francii — Zahraniční politika francouzská — Italská »Panama« a potíže finanční — Německé vojsko a peníze — Politika Poláků v Německu — Gladstone a sněmovna lordů — Angličané v Egyptě.
(8. října 1893.)

Dvojspolek zárukou míru, neboť 1 + 1 = 3 — Politika na ulici — Francouzové, Rusové, Poláci — Síla dvojspolku — Španělsko pro Francii a papež pro dvojspolek — Krise v Italii: Hlad a otroctví v Sicilii — Německo a Rusko: Ministr Witte o celní válce a toulonských slavnostech — Volby do pruského sněmu: Liberální střední strany se drobí — Separatism a centralism v Německu: Dalaj-Lama v uniformě — Gladstone — Ministerstvo Dupuy, Mac-Mahon a Miquel — Balkán: Rusko nebo Rakousko? Mimo Evropu.
(11. listopadu 1893.)

Attentát ve francouzské sněmovně. Kdo je vinen? — Práva lidská proti radikalismu a socialismu — Liberalism otcem revoluce a anarchismu — Nepořádná kravata Spullerova — »Aristokratické« ministerstvo Perierovo — Giolitti má nečisté ruce, ale Crispi také — Rakouský sběh italským ministrem — Politika Vatikánu — Písmo a Rothschild — Hanoverští »druhové« královi — Miquel slibuje proti socialistům knihu, podává však nové daně — Také Bebel byl Šavlem — Mečem proti Rakousku! — Jesuita v theorii a v praxi — Moltkeova theologie — »Temps« o »čisté« politice dvojspolkové — Anglie — Balkán. (14 pros.)

Zpověď Crispiho — »Pravda o Italii« v trojspolku — Vlastnické poměry italských zemědělců: nájem z poloviny — Sicilie a jednotná Italie — Francie — Jaká bude v Německu majorita pro berní předlohy? — Caprivi jako řečník — Geffken o trojspolku — Bismarck a Arnim — Úpadek řeckých financí a nový kurs — Ruská konstituce Alexandra II. — Vystěhovalci z Ruska — Ostatní události. (10. ledna 1894.)

Rusko-německá shoda celní — Politika míru — Čistá a nečistá politika: Obchod s Ruskem — Agrární politika ve Francii — Francouzský obchod — Bismarck u německého císaře — Miquelovy plány — Francouzská konverse — Anarchism a zahraniční politika — Balkán — Milan při práci. (12 února.)

Jak hroch pomáhá německé kultuře v Africe — Rusko-německá smlouva — Francouzská politika ochranářská — Boj proti anarchistům a socialistům — Gambetovec Spuller pokračuje Carnot diplomatem — Finanční a sociální plány Crispiho — Lev XIII. — Gladstone odstupuje — Ubývání anglického státního dluhu — Rusko (Zemědělství — Dobročinný spolek — Archaeologický ústav v Cařihradě — Národní školství) — Balkán — Baskové pro autonomii. (12. března 1894.)

Rusko německá obchodní smlouva přijata — Miquel, muž budoucnosti — Pomník Viléma I. — Koscielski složil mandát Koloniální ministerstvo ve Francii — »Nový duch« Spullerův — Crispi, parlament a národ italský — Anglie po odchodu Gladstonově — Co stojí Anglii volby a vojsko — Zastoupení menšin v Belgii — Všeobecné volební právo v Nizozemsku — Norsko a Švédsko — Iluse o odzbrojení — Rusko a Finsko — Průmysl a školství na Rusi — Papež a Poláci — Milanovo hospodářství v Srbsku — Centralista Gambezo ve Španělích nemožným. (10. dubna 1894.)

Čilost německých agrárníků — Krise centra — Jesuité a socialisté — Změna v německém velvyslanectvi ve Vídni — Flourensova odhalení — Oposice arcibiskupa lyonského — Perier o otázce sociální Crispi proti parlamentu i králi — Lev XIII. o vědách přírodních — Sociálně-politické reformy v Anglii. — Všeobecné hlasovací právo v Nizozemsku poraženo — Kající Castelar — Svatba s německou princeznou na Rusi — Finsko — Srbská opereta — Diktatura Stambulova — Rumunsko a proces kološský — Coxeyova výprava. (10. května 1894.)

Žurnalistika a byrokracie v Německu — Král Otto bavorský — Heineův pomník — Caligula — Nové ministerstvo ve Francii — Panna Orleánská — Pathologie republikánské politiky — Terrorismus Crispiho — Nihilism na Rusi — Rusko a papežská kurie — Průmysl v ruském Polsku — Zrušení ústavy v Srbsku — Stambulov padl — Z Anglie — Norský storthing proti Švédsku — Referendum o právu na práci ve Švýcarsku. (10. června 1894.)

Papežská politika: spojení církví a pochvala rakouské koalice (Madeyského) — Smrt Carnota — Smrt Carnota a jeho nástupce — Socialisté proti anarchismu — Salisbury proti anglickému asylu politickému — Crispi — Nicotera — Pivovarský boykott v Berlíně — Agrární anketa — Obřadník Kotze — Reformy na Rusi — Kronstadt — Toulon — Chrám v Borkách — Alexandr v Cařihradě — Ještě Stambulov. (10. července 1894.)

Berlínský boykot — Místo jesuitů zatím redemptoristé — Výjimečné zákony francouzské republiky — Caserio odsouzen — Crispi je spokojen — Anglie pořád proti své sněmovně lordů — Bulharsko a Rusko — Korea. (8. srpna 1894.)

Zostření spolčovacího zákona v Německu — Události bavorské — Cholera a manévry — Francouzské popravy — Hrabé Pařížský — Boj proti sněmovně lordů — Anglické dělnictvo a školství — Rusko a Bulharsko — Ještě Stambulov — Věci srbské — Italie proti anarchistům — Belgické volby — Dánsko. (9. září 1894.)

Rozhledy po veřejném hospodářství.

»Naše« rakousko-uherská banka — Reformy berní: co přebude zemím? — Obchodní styky s Rumunskem — Ruská konverse. (10. května 1894.)

Železniční tarify a deficit státních drah — »Lidový list« — Uherské zámysly s paroplavební společností dunajskou — Spolčování rolnictva v Prusku a u nás — Rakousko-ruská smlouva obchodní — Klesání úrokové míry. (10. června 1894.)

Naše cukrovary v područí bank vídeňských Nejdůležitější podniky průmyslové, dopravní a bankovní jsou řízeny Němci, ač k rozkvětu jich nejvíce přičiňuje se česká práce — Naše záložny a jak mnohé z nich plní svá poslání — Naše nepodnikavost a podřízenost hospodářská následkem špatného a neúčelného vychování. (10. července 1894.)

Rozhledy sociální.

Dělnický kongres v Curychu — Opportunism a radikalism socialistický. (8. října 1893.)

Terrorism — Stávky mezinárodní — Kongres kolínský — Autonomie a sociální reforma — Program finských dělníků — Italie bez socialismu, ale spolky sicilské — Mezinárodní ochrana živnostenská — »Volná práce« v Anglii — Dělnictvo pro návrh Taaffeův — Domky úřednické a dělnické ve Vídni. (11. listopadu 1893.)

Konec velké stávky v Anglii — Manifest nezaměstnanců — Sjezd v Oltenu — Sestátnění dolů — Koaliční návrhy v Německu — Socialistické studentstvo a učitelstvo — Úrazová novella — Hertzkova výprava — Ošetřovny pro dělnické rekonvalescenty. (14. pros.)

Sjezd československé sociální demokracie v Budějovicích — První kongres odborových jednot ve Vídni. (10. ledna.)

Diskuse o všeobecné stávce a »radikalism« — České schůze v Dolních Rakousích — Dělnická politika Gladstonova — Anglický vládní list pro dělníky — Poučování lidu v Anglii — Sestátnění hor ve Francii — Vědecká revue francouzských socialistů — Sociální demokracie belgická a náboženství — Český program sociální v Americe. (12. února 1894.)

Dělnická politika v rusko-německé smlouvě — Statistika lidí bez přístřeší — Sociální práce českého sněmu: Chudinské stravovny a nedělní klid v obchodě — Sleva jízdného na státních drahách — Schůze nezaměstnanců — Úřad pro statistiku dělnickou — Sociální a politický program dělnictva v Norvéžsku. (12. března 1894.)

Vídeňský sjezd sociální demokracie — Bratrské pokladny — Konsumní spolky — Mezinárodní kongres na ochranu dělnictva — Zdravotnictví horníků a hutníků — Textilní dělnictvo anglické — Shromáždění učedníků — Desátý kongres dělnický v Belgii. (10. dubna.)

První máj — Třetí kongres belgických horníků — Horníci francouzští — Železniční dělnictvo italské — Zákaz návštěvy hostinců mládeží ve Würtembersku — Spojení pojišťovacích pokladen — Návrh poslanců Březnovského a dra. Dyka. (10. května 1894.)

Křesťanská politika sociální — Sjezd socialistů ligurských — Osmihodinný pracovní den — Pátý mezinárodní kongres hornický — Zemědělská úvěrní společenstva ve Francii — Moravská Ostrava. (10. června 1894.)

Karvínské neštěstí — Průkaz způsobilosti havířské — Živnostenský inspektorát o malých živnostech — Nepokoje v Americe — Dělnické zákonodárství — Hornické pojišťování ve Francii — Proti anarchismu. (10. července 1894.)

Brněnský katolický sjezd o otázce dělnické — Moravsko-slezský tábor dělnický — Sjezdy sociální demokracie v Belgii, Norvéžsku, Švédsku, Dánsku — Mezinárodní sjezd textilního dělnictva. Ženské inspektorky tovární se osvědčují — Bezplatné pohřbívání ve Švýcarsku. (9. srpna 1894.)

Kongres pro opatření dítek — Křesťanské hnutí sociální v Německu — Obce a sprostředkování práce — Zase radikalism a oportunism socialistický. (9. září 1894.)

Obzor časopisů v každém sešitě.

NAŠE DOBA.

Nechceme říci, že žijeme v době nad jiné vážnější, — každá doba, každý okamžik v životě jednotlivce i národů je vážný a může býti nejvážnější; národ náš má tak těžké úkoly a pracuje o nich již tak dlouho, že nechtěli bychom obvyklou frásí vážnost právě naší doby obzvláště vyvyšovati.

Ale tolik smíme říci, že doba naše, doba posledních několika let vyznamenává se mohutným vzrušením: vědomí o našich úkolech národních široce hluboko se zakotvuje, všude znamenati snahu a úsilí, zasahovati do práce národní účinněji. Do práce svoláváni jsme všichni, a hlásí se dělníků mnoho; i my stavíme se v řadu jejich.

Všichni klademe si hlavní otázku: které a jaké je místo našeho národa v řadě národů evropských, jaké je naše postavení ve vývoji lidstva? Odpovědí k této základní otázce poznati chceme svou samobytnost, určiti chceme, co máme svého, chceme súčtovati, co dali jsme jiným a co od jiných jsme obdrželi; chceme se náležitě poznávati, neboť musíme věděti, jak pokračovati ve svém vývoji, co máme, co musíme dělati, kudy musíme se bráti.

»NAŠE DOBA«, věnujíc se tomuto úkolu, v tomto smysle chce býti po výtce česká.

Podmínka sebepoznávání je kritika; do jisté míry kritika tím sebepoznáváním už jest. Kritika sloužící této pravdě o nás nepřestane

na sebeobžalobě, ale bude především, smíme-li tak říci, inventarisováním našeho národního fundu instructu.

Nestačí pouze kritisovati, byť kritika byla sebe věcnější; kritika vykonati musí část nezbytné práce analytické a analysí sloužiti musí synthesi. Rozbíráme, rozkládáme svět a sebe, abychom postřehli celek v jeho organických částech. Rozbírati, rozkládati — pravíme, ne rozkrájeti a rozsekávati musí analyse, analyse, řekneme přímo, zdravá. Nechcemeť svým rozbíráním a rozkládáním, nechceme svou kritikou a analysí ztráceti celosti a jednotnosti; usilujeme o názor na svět a na národ jednotný a celkový, co možná v sobě souladný.

Ve všem a zejména v hlavních otázkách chceme míti ne kolísavé mínění, ale přesvědčení pevné. V otázkách životních nespokojíme se tím »grošovým skepticismem«, jímž dnes tak četní lidé zakrývají svou charakterovou nehotovost, nerozhodnost a neodvážnost.

Chceme býti celí, cele svými — proto však nebudeme nesnášeliví. Bojovati chceme proti neopravdovosti, proti indifferentismu — pevnost není nesnášelivostí.

Pokud vytčenému úkolu práce literární může hověti, určili jsme si zatím tento program:

Ze všech oborů lidského konání a vědění na prvém místě přinášeti budeme **články**; při tom hleděti budeme k problemům časovým. V této rubrice umístíme i takové referáty a kritiky, které samostatněji vyčerpají nějaký předmět.

V Besedách uvažovati se bude slohem volnějším o důležitých otázkách časových.

V oddíle třetím podávány budou **Rozhledy** po důležitějších jevech sociálního života, domácího i cizího; zejména palčivých otázek budeme si hleděti. Směr náš v tom jakož i ve všem ostatním bude rozhodně pokrokový, ale pamatovati bude napořád na Havlíčkovo poučení — »toliko moderata durant«.

Kritickou část, již posud »Athenaeum« pěstovalo, rozšíříme. Budeme předně ve zvláštním oddílu stopovati vývoj našeho **Divadla,**

Výtvarného umění a **Hudby**, v části čistě kritické pokusíme se o přehled zejména naší **belletrie** a produkce **vědecké.**

Netajíme se, že právě na poli literární kritiky, kritiky belletrie činíme vlastně jen pokus; vynasnažíme se, aby se nám podařil.

Ve **Zprávách** bude směs zajímavějších novostí literárních a sociálních.

Obzorem časopisů seznamovati hodláme své čtenáře s důležitějším obsahem zajímavějších statí hlavnějších časopisů domácích.

V poslední části konečně podáván bude výběr **Novějších spisův.**

Revue naše psána bude populárně, — alespoň o ušlechtilou popularnost všickni naši spolupracovníci se pokusí; vždyť i v tomto směru u nás jsme teprve v začátcích.

Že tam, kde síly naše nestačí, pomáhati si budeme pracemi cizími, nemusíme snad už omlouvati.

Bratří Karamazovi.

Rusky napsal **S. A. Andrejevský.**

I.

Na konci sedmdesátých let v »Ruském Věstníku« objevily se jeden po druhém dva nejvážnější ruské romány poslední doby. »Anna Karenina« a »Bratří Karamazovi«. I tyto romány i jejich autoři — Tolstoj a Dostojevský — nabádají mimoděk k srovnání. Obě díla vyšla s hesly z Písma; oba patří péru velikých mistrů, kteří cenili v sobě ne tak své vysoké umělecké nadání, jako své povolání myslitelů. Při tom v třetí knize »Anny Kareniny« Levín vznáší tytéž společenské a náboženské otázky, kterým věnovány jsou »Bratří Karamazovi«: v šesté části, v rozmluvě s Obolenským na honě, mučí se myšlénkou, že existující sestrojení společnosti je nespravedlivé (hlava XI), a potom v poslední části (hlavy VII a XIX) mučí se nevěrou a po mnohém kolísání přichází k úsudku, že »nepochybný projev Božstva je v zákonech dobra, které dány jsou světu zjevením a které on cítí v sobě«. Následující vývoj náboženství Lva Tolstého všem je známý. Skutečné ocenění velikosti Lva Tolstého jako spisovatele učiněno poměrně nedávno: ještě, když se tiskla »Anna Karenina«, časopisečtí recensentové dosti nenuceně toužili na rozvláčnost románu a na možnost pokračovati takto ve psaní do nekonečna; a o čase, kdy vycházela »Válka a mír« ani mluviti, — tenkráte posmívali se novým psychologickým způsobům Tolstého beze všech okolků. Všecko to je v pořádku a přirozené: všecko znamenité neoceňuje se hned najednou. Avšak nyní i kritika i čtoucí obecenstvo dohodly se s geniálním spisovatelem — i nastal, nám se zdá, okamžik, obrátiti se k druhému velikému básníku-mysliteli, Dostojevskému, třeba i vřaděnému v pantheon literatury jakýmsi

bezeslovným všeobecným oceněním, ale posud kritikou ponechanému téměř bez všelikého kommentáře a — stydno vyznat se — dokonce i ne úplně pročtenému lidmi literatuře nejbližšími. Obyčejně říkají, že u Dostojevského je — vlastní, vyjímečný, nemocný svět; že jeho odkrytý mysticism neposkytuje důvěry k jeho filosofii a že konečně nahromadění pravděnepodobných podrobností, s ničím nesouhlasící postup a zejména rozmluvy jeho činných osob, vždycky mluvících jeho zvláštním mnohoslovným a rozčilujícím jazykem, — všecko toto zbavuje prý čtenáře velmi brzy trpělivosti a takto román zůstává nedočteným. Všecko to z části je spravedlivé. Avšak tím je pozoruhodnější, že ani tyto nedostatky nepřekážely Dostojevskému, zůstaviti takové jméno! Máme v něm spisovatele po různých stránkách snad jediného v literatuře světové, a proto není nám možno odříci si jeho prostudování a vymlouvati se na zvláštnost nebo záhadnost jeho děl.

»Bratří Karamazovi«, po našem mínění, jsou nejznamenitější dílo Dostojevského a přáli bychom si učiniti pokus je prostudovati. Každý, obeznámený se všemi romány Dostojevského, zná ovšem, že v nich obyčejně nejlepší je — začátek. Prvé hlavy »Idiota«, všecka prvá třetina »Viny a trestu« — jakoby byly psány jiným umělcem. Vše je zajímavé, vhodné, důsledné. Potom tvůrčí materiál jaksi najednou se rozlízá, děj slábne, kreslené osoby počínají se oddávati jakýmsi pořád méně a méně pochopitelným postupům a rozhovorům — tehdy pro čtenáře počíná skutečná zkouška . . . Kniha čte se s nedůvěrou a často s nudou v naději, nalézti nové požitky někde nahodile, později, ale tyto naděje odměňují se pořád řídčeji a řídčeji, zejména tou měrou, kterou se blížíme ke konci románu. V »Bratřích Karamazových« — třeba upozorniti — tato zkouška trpělivosti počíná se dosti brzy: od příjezdu staříka Karamazova s Miusovem do kláštera k starci Zosimovi zapřádá se unavující rozhovor a odehrává se scéna, skutečně nijak neosobující si pravděpodobnost. O tomto způsobě Dostojevského, se čtenářem nedělati okolků, povíme později. Teď však pokládáme za nutné upokojiti čtenáře, že ani tato prvá obtíž, ani druhé téhož rázu, jež vyskytnou se dále, nesmí ho mýliti, protože v tomto románě interes a bohatství uměleckých krás nevyčerpávají se do poslední řádky. Poklady jsou zde rozsypány na každém kroku a při tom tak nahodile, že vynechati cokoli bylo by krajně odvážné. V rozhovorech tu i tam napořád ozývají se netoliko nejgeniálnější myšlénky, aforismy, zevšeobecňování, — řeči plné otřásajícího pathosu, ale tu vsunuty mimochodem legendy, anekdoty,

zkušenosti, celé povídky, ze kterých mnohé pro svou hlubokost a případnost mohly by sloužiti za předmět zvláštních velikých spisů. Všecky figury v románě, i docela episodické — a těch je zde množství — děkujíc nejvyššímu rozvití spisovatelova nadání aneb následkem jakési zvláštní šťastné nálady a nadšení — všecky do nejdrobnějších vykresleny jsou v úplně hotové originální obrazy: sluha Karamazova, Grigorij, Lizaveta Smerdící, poměštík Miusov, jeho bratrovec Kalganov, darmojeda Maximov, paní Chochlová, její dcera Líza, kapitán Močalka s rodinami, Iljušečka, Kolja Krasotkin, seminarista-karierista Rakytin, státní zástupce, soudce a advokát, Poláci Podwysocki a Wrublewski, majitel zájezdného hostince Trifon Borlevič, kupec Samsonov, otec Therapont, i — mužík Ljagavý, s nímž potkáváme se v povídce jen jednou a jenž spí opilý a jen několiv slov pronáší — všecky tyto osoby zůstávají v paměti se svou zvláštní fysiognomií Ani nemluvím o hlavních osobách, mezi nimiž jsou figury kolossální co do hloubky myšlénky a provedení. Vůbec román představuje nejgrandiosnější drama, plné ruchu a strašných kollisí.

Dostojevský, jak známo, byl spisovatel po výtce »ideový«. Jak svědčí p. Averkiev, Fedor Michajlovič sám mu řekl, že při tvoření uměleckého díla jemu nejdůležitější bylo nalézti šťastnou *ideu*, čímž rozuměl abstrakci, utvořenou z pozorování celého druhu stejnorodých faktů, ze studia daného zjevu společenského života. Proto dříve, než přejdeme k aesthetickému rozboru »Bratří Karamazových«, sluší zastaviti se při idei románu. V tomto díle Dostojevský v mysli své pojal veliký úkol. Chtěl ukázati, že bezuzdá žádostivost lidí po slastech života může nalézti zdržující protiváhu jedině ve víře; že víra potřebna je lidstvu netoliko prakticky, ale že je mu nutná i pro vlastnosti jeho vniterní přírody a že konec konců jí vždycky dostane se vítězství nad všelikými proudy, nad všelikými pokusy lidí, ujíti její nutnosti dané samým osudem. Právě v tom velmi blízko se stýkají Lev Tolstoj i Dostojevský a — co všeho pozoruhodnější — stýkají se v době, kdy pro oba otázka o víře učinila se naléhavou. Dostojevský vždy a nezměnně, celý svůj život byl věřícím; ale, vyslovit svou víru plně a definitivně, učiniti ji takořka jednající osobou svého románu, uznal za nutné právě v týž čas, kdy Lev Tolstoj, dopsav »Annu Kareninu« v jakémsi kolísání v týchž otázkách víry, potom zabral se v ně již nenávratně. To bylo právě na konci sedmdesátých let, kdy materialism byl mnohem více v modě a síle než teď. Vlna jako by opět počínala padat, aby se, možná, časem znova zdvihla — avšak tehdy byli jsme na samém jejím vrchu.

Ústy státního zástupce ve při Karamazově Dostojevský, ohlížeje se po té době, pověděl: »Temné události téměř přestaly nám býti úžasnými! Kde jsou příčiny naší lhostejnosti, našeho bezmála teplouňkého chování k takovým událostem, k takovým znamením času, prorokujícím nám budoucnost závidění nehodnou? V našem-li cynismě, v časném-li vysílení rozumu a obrazivosti tak mladé ještě naší společnosti, jež však tak předčasně zpustla? V rozvrácených-li do základu mravních osnovách našich, nebo v tom konečně, že těch mravních osnov snad u nás vůbec ani není? A co že čítáváme téměř denně? Vizte, tam mladý důstojník vyšší společnosti, sotva začínající svůj život a svou dráhu, podle, v tichosti, beze všelikého hnětu svědomí zabíjí malého úředníka, jenž mu byl částečně dobrodincem, a jeho služku, aby se zmocnil svého dlužního úpisu a zároveň i ostatních peněz úředníkových: hodí se mi — praví si — pro mé velikosvětské radosti a pro moji kariéru v budoucnosti. Zabiv oba, uchází, podloživ oběma mrtvým pod hlavy podušky. Tam mladý rek, vyznamenaný kříži za udatnost, zbojnicky zabíjí na odkryté cestě matku svého vůdce a dobrodince; sváděje své druhy ujišťuje, že ho miluje jak vlastního syna a proto prý poslechne všecky jeho rady a neučiní žádných opatření. To je vyvrhel — budiž; ale já nyní, v naší době, netroufám si již říci, že je to pouze ojedinělý vyvrhel. Jiný ani nezabije, ale myslí na to a cítí to právě tak jak onen, v duši své je beze cti právě tak jak onen. V tichosti, o samotě se svým svědomím, možná že se táže sebe: a co je to čest a není-li krev předsudek? Možná, že mne zakřičí a řeknou, že jsem člověk nemocný, hysterický, že klevetím, že nehorázně fantasuji, upřilišuji. Ano, ano — ó Bože, jak bych já tomu sám byl rád! Ó, nevěřte mně, pokládejte mne za nemocného, ale přes to pamatujte si má slova: vždyť, jestli že třeba desátá, dvacátá část ve slovech mých je pravda, — i tenkráte je to strašné! Podívejte se, pánové, podívejte, jak se u nás střílí mladí lidé, ó, bez nejmenších hamletovských otázek, co bude *tam?* bez příznaků těchto otázek, jako by tato kapitola o našem duchu a o všem, co čeká nás za hrobem, dávno byla pochována v jejich přírodě, pochována a pískem zasypána.«

Toto charakteristické místo čte se téměř na konci knihy, ale mohlo býti předmluvou k románu. V něm právě je obsažen motiv díla. V těchto silných řádkách cítí se aroma doby — ten stav mravů, který ozbrojil i myslitele i umělce: prvého — k horoucímu hlasatelství, druhého — k vytvoření hlubokých tragických obrazů. Podobně tomu, jak ve »Válce a míru« filosofie historie střídá se

s povídkou románu, tak i zde s povídkou střídá se filosofie náboženství. Tento filosofický prvek »Bratří Karamazových« je tak obšírný a hluboký, že všestranný rozbor jeho mohl by vyvolati celou literaturu. Pouštěti se do takového rozboru my nebudeme, také k tomu nemáme přípravy. Ale tento filosoficko-náboženský prvek hrá tak vynikající roli v románě, tak blízko dotýká se jednajících osob a konečně obsahuje v sobě tolik původnosti, hloubky a poesie, že nelze ho pominouti.

II.

Náboženský názor Dostojevského o světě a jeho společenské ideály, vyslovené v »Bratřích Karamazových«, mohou býti předmětem velikých sporů. Zde myslitel a básník pracovali tak blízko jeden s druhým, že skutečně těžko určiti: co třeba připsati rozumu, co nadšení. Při tom Dostojevský byl tak jemný dialektik, že opět zase velmi nesnadno bývá říci, kde více přesvědčuje: tam-li, kde poráží svou vlastní theorii anebo tam, kde ji rozvádí a hájí? Avšak i samé theorie jeho, vychodící ze srdce, vyžadují k osvojení spíše nervní jemnosti čtenářovy než nálady logické. Proto Dostojevskému na jeho literární dráze přiházely se pozoruhodné podivnosti: ty společenské strany, se kterými se, možná, v hlubině rozcházel, pokládaly ho za svého proroka a pod záštitou tohoto nedorozumění Dostojevskému bylo možno vyslovovati písemně takové věci o mravnosti a náboženství, které by u každého jiného spisovatele byly pokládány za naprosto proticensurné. Naopak, strany, se kterými Dostojevský ve svých vzdálenějších ideálech možná úplně se snášel — vždycky pokládaly ho za svého hlavního protivníka. Ve skutečnosti jediné, co bylo drahé Dostojevskému, to je — záštita humánosti a víry v bezsmrtí duše. Mimo tuto víru, podle své mystické letory, neviděl a nenacházel žádné spásy. Tak nazývaný »evropeism« a společenské převraty děsily ho výlučně se stanoviska nevěry, násilnosti a krveprolití. Společenské ideály Dostojevského byly pak hluboko-křesťanské — podle nejstarší doby Kristova učení, kdy adeptové tohoto učení skrývali se v katakombách před pronásledováním římských císařů. V »Bratřích Karamazových«, v rozmluvě mezi Ivanem a Alešou, Dostojevský umístil báječnou náboženskou báseň v prose »Veliký inkvisitor«. Báseň ta je velmi záhadná. Dějství odehrává se ve Španělsku, v Seville, v nejstrašnější době inkvisice, když v zemi denně na hranicích spalovali kacíře. A tu, v tu právě dobu, den po

jakémsi velikolepém autodafé, při němž za přítomnosti krále, dvora, rytířů, kardinálů a »nejkrásnějších dvorských dám«, bylo spáleno na sto kacířů, — Kristus ještě jednou zjevuje se uprostřed lidí, na ulicích Sevilly a v témže způsobě, ve kterém chodil tři léta mezi lidmi před patnácti věky. Lid neodolatelnou mocí puzen je k Němu, obstupuje Ho, shromažďuje se kolem Něho, následuje Ho. Jako dříve z oděvu jeho vychází uzdravující moc. On vrací zrak slepému od narození, v předsíni Sevillského dómu vzkřisuje v odkryté bílé rakvičce sedmileté děvčátko . . . Tu najednou přechází přes chrámové náměstí sám kardinál, veliký inkvisitor. Je to devadesátiletý stařec s vyschlou tváří, s vpadlýma očima, ve kterých ještě jak ohnivá jiskřička se svítí. Za ním, v patřičné vzdálenosti, sledují mrační pomocníci a pochopové jeho a svatá stráž. Velí chopiti Krista, a tak poslušný ho byl lid, že Krista odvádějí a zavírají do vězení. V noci veliký inkvisitor samoten, se svítilnou v ruce, navštěvuje vězně. Zde v hluboké a silné řeči veliký inkvisitor vykládá Kristovi, proč nemůže připustiti jeho druhého přebývání na zemi a proč zítra rozkáže spáliti ho na hranici — zítra, dodává: »uvidíš, jak toto poslušné stádo lidí vrhne se přihrabovat hořící uhel na hranici Tvoji.« Příčina je v tom, že učení Kristovo, skutečně božské, podle mínění velikého inkvisitora, neodpovídalo všemu tisícimilionovému člověčenstvu, jsouc dostupno leda několika tisícům vyvolených. Kristus chtěl učiniti lidi příliš volnými. Avšak není starosti stálejší a mučivější pro člověka jako, je-li volným, co nejdříve vyhledati si toho, jemuž by se poklonil. Kristus zavrhl v poušti pokušení satanovo. A přece satan (»strašný a chytrý duch«) nabízel Kristovi právě všecko to, co mohlo kolem něho shromážditi všecky lidi *dohromady* v obecném klanění. To bylo, prvé znamení *chleba vezdejšího*, zavržené ve jménu téže volnosti a chleba nebeského. Druhé: *zázrak, tajemství a autorita.* Kristus ani toho nepřijal. On žádal víru volnou, ne zázračnou. Žádal lásku volnou a ne otroctví nevolníka před mocí, povždy ho zastrašivší. Zavrhl i poslední dar satana, ukázavšího Mu království zemská: *Řím a meč císařův.* Odřeknutí Krista bylo skutečným velikým činem božským. »Avšak my,« praví veliký inkvisitor, »dávno jsme *s ním*« t. j. se satanem; »my *jsme opravili čin Tvůj* a založili jej na zázraku, tajemství a autoritě. Dali jsme lidem tiché, pokorné štěstí slabosilných bytostí, jakými přece jsou stvořeni. My necháme je pracovati, ale ve volné chvíli uspořádáme jim život jak dětskou hru s dětskými písněmi, zpěvy, nevinnými tanci. Ó, my dovolíme jim i hřích, jsouť slabí a bezmocní i budou nás milovati, jak

děti za to, že jim dovolujeme hřešiti. My jim povíme, že každý hřích bude vykoupen, jestliže se ho dopustí z našeho dovolení; dovolujeme jim hřešiti, protože je milujeme, trest však za hříchy, rozumí se, vezmeme na sebe. Vezmeme jej na sebe i budou nás zbožňovati. Nejmučivější tajemství svého svědomí — všecko, všecko prozradí nám, a my všecko, všecko rozhřešíme. A všickni budou šťastni, jediné my, skrývající tajemství, budeme nešťastni. Tiše zemrou a za hrobem dostane se jim toliko smrt, ale my skryjeme tajemství toto a k jejich štěstí budeme je vábiti mzdou nebeskou a věčnou . . . Ty přišel jsi nám překážet . . . Zítra Tebe spálím. Dixi.«

Vězeň inkvisitora jen poslouchá, pronikavě a ticho hledí mu přímo v oči a vidně nepřeje si odporovati A najednou přibližuje se k starci a tiše líbá ho na bezkrvé devadesátileté rty. V tom všecka je odpověď. Stařec se zachvěje. Cosi pohnulo se v koutech jeho rtů; jde ke dveřím, otevírá a mluví ke Kristovi: Odejdi a nepřicházej již! nepřicházej vůbec . . . nikdy, nikdy! I vypouští Ho do temných končin města. Vězeň odchází. — Polibek hoří na srdci velikého inkvisitora, ale stařec zůstává při dřívější idei. Tím končí se báseň.

Zde máme nejlepší vzor jedné z těch podivných záhad, které v množství rozsety jsou v dílech Dostojevského. Na čí straně je autor? Na straně Krista — nebo na straně velikého inkvisitora? Co měla báseň dokázati: nepochybnou božskost učení Krista a rouhavé podvody Jeho zemských následovníků — nebo naopak, — záhubnou fantastičnost Kristova učení a hlubokou lásku zemských pastýřů k lidem? Je to jemné hájení církevní politiky anebo smělé odkrytí její drzosti? V románě samém Aleša Karamazov, jemuž bratr Ivan přednesl tuto báseň, zprva zvolává: »Báseň tvá jest *chvála Ježíšovi*, a ne hana . . . jak jsi toho chtěl« a potom praví: »Inkvisitor tvůj *nevěří v Boha*, toť všecko jeho tajemství!« — »Možná! *Konečně přece jsi se domyslil*«, odpovídá Ivan. Avšak jestliže veliký inkvisitor nevěří v Boha, tedy i celý jeho církevní apparát je past . . . Zda vmyslili se ve všecky ty rozpaky *ochránce* Dostojevského a dobře-li dovedli postihovati tohoto mystika jeho *protivníci*?

S touž hlubokou pronikavostí a vášní Dostojevský probírá i otázku o samém bytí Boha vůbec a o harmonii světa. V úloze skeptika vystupuje pořád týž Mefisto — Ivan Karamazov. Je mladý a vzdělaný. Mnoho »myslil o věkověčných otázkách, o kterých toliko i mluví i myslí nyní všecko mladé Rusko«, kdežto starší se zabrali do praktických otázek. »Pro skutečné Rusy,« poznáme-

náva Dostojevský, »otázky o tom: je-li Bůh a je-li bezsmrtí, — prvé jsou otázky a především.« Tak tedy Ivan Karamazov dostal se k positivismu. »Mám já rozum euklidovský, zemný a proto, kde mně rozřešiti, co není od světa tohoto.« On nepřijímá světové harmonie, protože nikdy nemohl pochopit, jak je možno milovati své bližní. »Zejména *bližní*,« praví, »po mém soudu je také nemožno milovati, leda toliko *dálné*. Abychom milovali člověka, musí se skrýti; nebo jak toliko ukáže svou tvář — tatam láska.« Člověk zřídka uznává druhého za trpitele proto, na příklad, že se při tom druhém ukáže hloupá tvář, anebo že od něho jde nepěkný zápach, anebo že kdysi šlápl nám na nohu. Někdy člověk nechce uznati druhého za trpitele nějaké myšlénky, uviděv na příklad, že nemá právě té tváře, jaká by býti měla, podle naší fantasie, na člověku trpícím právě za takovouto myšlénku. Žebráci, podle mínění Ivanova, obzvláště jemní žebráci nesměli by zjevně nikdy se ukazovati, ale prositi o almužnu novinami. »Abstraktně možno ještě milovati bližního a k tomu z daleka, ale z blízka téměř nikdy. Jestliže by všecko bylo jako na divadle, v baletě, kde žebráci, když se objevují, přicházejí v hedbávných hadrech a ztrhaných krajkách a prosí o almužnu, graciosně tancujíce, tehdy ještě je možno míti v nich zalíbení. Míti zalíbení, ale přece ne milovati.« Nejpřirozenější zdálo by se milovati děti; ony velice se různí od lidí: jako by byly docela jiná bytost a s jinou přirozeností. Avšak jak nakládá se s dětmi? Ivan uvádí otřásající příklady zvířecké surovosti. Obzvláště strašny jsou dva případy. Zde episoda z bulharské vojny: »Chlapeček při prsu na rukou třesoucí se matky, kolem vstoupivší Turci. Začali si veselé vyražení: laskají nemluvně, smějí se, aby je rozesmáli; podaří se jim, hošík se rozesmál. V tu minutu Turek namíří na něj pistolí čtyry palce od jeho obličeje. Hošík radostně se směje, natahuje ručičky, aby dostal pistoli, tu najednou umělec spouští kohoutek přímo jemu v tvář a rozdrobuje mu hlavinku . . .« Druhý příklad vzat z nejsmutnější doby nevolnického práva, kdy jeden znamenitý generál posadil osmiletého chlapce na celou noc do psárny za to, že kamenem poranil jeho milovaného honicího psa. Avšak tím trest se nekončil. Na druhý den, ubíraje se na hon, generál rozkázal vyvésti hošíka ze psárny, vysvlekl ho do naha, postavil ho před smečku chrtů, uhnal hošíka, strachem celého bez sebe, před očima matky, a psové roztrhali ho na kousky!

Zaražen takovými zjevy, myslí Ivan, že »nesmyslnosti příliš jsou nutny na zemi, že na nesmyslnostech svět je postaven a že by

bez nich, možná, v něm ani nic se neudálo . . . Trpění je, vinných není, vše jedno z druhého pochodí přímo a prostě . . .« »Avšak, co mám z toho, že to je prosté,« zvolává Ivan, — »mně odměna je nutna, sic jinak zničím sebe . . .! Ó, já se nerouhám! Pochopuji dobře, jaké musí býti chvění všehomíra, když všecko na nebi i pod zemí spojí se v jeden chvalozpěv a všecko živé i živší zvolá: »Spravedliv jsi, Hospodine, neboť zjeveny jsou cesty Tvoje! Když už matka objímá se s mučitelem, roztrha vším psy jejího syna, a všichn tři zvedají svůj hlas v slzách: »Spravedliv jsi, Hospodine!« tehdy již ovšem bude koruna poznání a všecko se objasní. Avšak zde právě je háček, toho právě já nemohu uznati. A pokud jsem na zemi, pospíchám, abych učinil svá opatření . . . Nechci, aby se matka objímala s mučitelem, roztrhavším jejího syna psy! Nesmí mu odpustiti! A jestliže nesmí odpustiti, kde že je tu harmonie? Je-li pak v celém světě tvor, který mohl by a měl by právo odpustiti? Nechci harmonie z lásky k člověčenstvu, nechci. Raději zůstanu s utrpeními nemstěnými Raději již zůstanu při nemstěném utrpení svém a neunavném rozhořčení svém, *i kdybych neměl pravdu.* Ale i příliš vysoko vycenili harmonii, nesnese toho naše kapsa vůbec, platit tolik za vstup. A proto svoji vstupenku pospíchám vrátiti nazpět. Jestliže jsem čestný člověk, tedy jsem povinen vrátiti ji co nejdříve. To také činím. Ne Boha nepřijímám, ale toliko vstupenku Mu nejuctivěji vracím . . .«

Tento monolog Ivana, nehledíc na jeho polo seminářský, polo vulgární ton, musí býti připočten co do hloubky sarkasmu k nejjedovatějším stránkám protestu nevěry. Škodolibá moudrost Mefista, promethejské nářky Byrona a svůdné bezboží Voltaira sotva silněji pobuřují mysl a city proti víře v božskou harmonii světa, než tyto bodavé, vytrpeně řádky. Ne nadarmo hlava románu, ve kterém se odehrává tento rozhovor, nazvána: »*Vzpoura*«.

Uvedené příklady ukazují, že ne bez trnité cesty a ne bez tragického kolísání nejstrašnějšího pochybování Dostojevský utvrdil se ve své víře. Avšak tím nevyčerpává se prvek náboženské kritiky a náboženské negace v románě. Otázky víry kladou se v něm na každém kroku lidmi nejrůznějších typů se všech možných hledisk. Staříik Karamazov má velmi zajímavé rozhovory o víře i se svými dětmi i se služebnictvem i s klášterním starcem Zosimou.

— Mluv, táže se Ivana, jest Bůh anebo ne: *Ale opravdově!* Je mi teď do opravdy.

— Ne, není Boha.

— A bezsmrtí jest, nu tam jakés takés, třebas jen maličké, malilounké?

— Není ani bezsmrtí.

— Žádného?

— Žádného.

— Tedy nejúplnější nulla anebo něco? Snad nějaké něco jest? Všecko přece není nic!

— Úplná nulla.

— Aleško, jest bezsmrtí?

— Jest.

— A Bůh i bezsmrtí?

— I Bůh i bezsmrtí. V Bohu je i bezsmrtí.

— Hm. Podobá se, že má pravdu Ivan.

Velmi mile vtipkuje stařík Karamazov v rozhovoru s Alešou o pekle:

»Nuže, tak si myslím: háky. Ale odkud je mají? Z čeho? Železné? Kde že je kují? Továrnu tam snad nějakou mají? Vždyť tam, v klášteře, mnichové do opravdy věří, že v pekle na příklad je strop. Ale já jsem hotov věřiti v peklo, jen aby bylo beze stropu, vypadá jako by jemněji, osvíceněji, po luteránsky, víš. Ale ve skutečnosti není-li vše jedno, se stropem nebo beze stropu? Vždyť přece v tom prokletá otázka leží. Inu, a není-li stropu, tedy není ani háků. A není-li háků, tedy i všecko, co s tím souvisí, přece jen opět je pravděnepodobné: kdo mne tehdy háky povleče, protože, jestli již mne nepovlekou, pak co potom bude, kde pravda je ve světě? Il faudrait les inventer, ty háky k vůli mně schválně, pro mne samého, protože kdybys věděl, Alešo, jaký jsem já hanebník . . .!«

— Však, tam není háků, — tiše a opravdově, pohlížeje na otce, pronesl Aleša.

— Tak, tak, toliko stíny háků. Vím. vím . . .«

Podobně tropí si stařík Karamazov smíchy z *Četjí Minějí*. »Pravda-li se, veliký otče« — táže se Zosimy — »vypravuje kdesi o jakémsi svatém divotvorci, kterého mučili za víru, a když mu naposled odsekli hlavu, vstal, zdvihl hlavu svou a »něžno ji cělováše« a dlouho šel nesa ji v rukou a »něžno ji cělováše« . . .«

Lokaj Smerďakov filosofuje, »že jestli by se padlo v zajetí asiatů a ti by nutili hrozbou mučivé smrti přejíti k islamu, nebylo by hříchu v tom, jestliže by se odřekl za takové příležitosti Kristova, řekneme jména a vlastního pokřtění, aby si tím zachoval vlastní život k vůli dobrým činům, kterými v průběhu let by se vykoupila malo-

dušnost.« »I bez toho již vím,« praví, »že království nebeského v plnosti nedosáhnu (nebo nepohla se k mému slovu hora, t. j. ne velmi víře mé tam důvěřují a ne tuze veliká mzda mne na tom světě čeká), proč tedy přes to a beze všeho užitku dám kůži se sebe stáhnouti? Nebo jestliže by kůži moji stáhli se hřbetu do polovičky, tož ani tenkráte by k mému slovu nebo křiku nepohla se ta hora. A v takový okamžik netoliko pochybnost může na nás přijít, ale od strachu možno ztratit i rozum, takže i myslit bude docela nemožno. A proto čím stanu se tu obzvláště vinným, jestli, nevida ani tam ani tu své výhody ani prospěchu, alespoň tu svou kůži si zachovám? A proto oddávaje se úplně do milosti Boží, žiji nadějí, že mně i docela odpuštěno bude . . .«

Slabě věřící dáma, paní Chochlaková, obrací se na starce Zosimu žalobami na své pochybnosti. »Budoucí život — to je taková záhada! A přece nikdo, skutečně nikdo k ní neodpovídá! Vidíte, zavírám si oči a myslím: Jestliže všichni věří, odkud se to vzalo? Ale tu ubezpečují, že to všecko vzalo se s počátku ze strachu před hroznými zjevy přírody a že to všecko není. Co tedy, myslím si, věřila jsem celý život — umru a najednou není nic a pouze »lopuch vyrostˇ na mohyle«, jak četla jsem u jednoho spisovatele. To je strašné! Čím, čím vrátiti víru? čím se přesvědčiti?«

Zkušeností účinné lásky, — odpovídá Zosima.

Takovým tedy způsobem Dostojevský směle a ostře postavil před oči všecko ve svém románě, co se obyčejně a všude mluví proti náboženství. Je tu i zkažený posměvač, i chytrácký muž z lidu, i nervosní dáma, i trpící myslitel — všichni vyslovují se se stejnou silou a odkrytostí. Rozváděje a háje svůj náboženský ideál, Dostojevský, jak vidíte, účtuje se všemi těmito nepřáteli víry. Již na počátku ukázali jsme, jak současně Lev Tolstoj i Dostojevský dali se do nestranného spracování náboženské otázky; nyní bude zajímavo, třeba i v docela všeobecných črtách provésti v tomto oboru srovnání obou spisovatelů. Tolstoj, jak známo, prožil osobní krisi a vyšel z ní se »svou« vírou. Plná uchvacující upřímnosti a přímosti zpověď znamenitého spisovatele z těch muk pochybnosti, kterými prošel a z toho pocitu hnusu ke své minulosti, který zakusil, — to všecko má ovšem mnoho svůdného ve prospěch kázání »jeho« víry. Ale v čem spočívá ta víra Lva Tolstého? V téže »účinné lásce«, jak i u Dostojevského. Hlasateli ideálů Dostojevského v »Bratřích Karamazových« zjevují se Aleša Karamazov a stařec Zosima. A čeho přidržují se obě tyto osoby ve své víře? Téže lásky. Aleša obzvláště

blízký je Tolstému. Tohoto svého reka Dostojevský popisuje takto: »byl vůbec docela ne fanatik a, alespoň po mém soudě ani ne mystik. Napřed povím své plné mínění: byl prostě *předčasný člověkomilec*, a jestli že se dal na klášterní dráhu, tedy pouze proto, že v ten čas ona jediná vzbuzovala v něm úctu a představovala mu takořka ideál východiště pro jeho du i, pracovavší z mraků světské zloby k jasu lásky.« Stařec Zosima taktéž představuje se jako mnich ve skutečnosti velmi liberální, vyznamenávající se největší tolerancí ke všelikým námitkám proti vněj í stránce náboženství a vůbec toleranci k »světské zlobě«. V samém mnišství Zosima nevidí nic jiného, než ten způsob života, na kterém teď přestal Lev Tolstoj. V besedách a poučeních starce Zosimy »o mnichu ruském a o *možném* významu jeho« praví se: »Ve světě pořád víc a více utuchuje myšlénka sloužiti člověčenstvu, myšlénka o bratrství a že lidé jsou celek, myšlénka tato v pravdě potkává se již i s úsměškem, nebo jak nechati svých zvyků, kam půjde tento nevolník, jestliže tolik přivykl uspokojovati své nesčíslné potřeby, které přece sám si vymyslil? I dostihli toho, že věcí nakupili více, ale radostí je méně... I tak odřezuji od sebe potřeby zbytečné a nenutné, samolibou a hrdou vůli svou krotím a bičuji poslušenstvím a dostihuji tím, s pomocí Boží, svobody ducha a s ní i veselí duchovního!« V jiných poučeních Zosimy taktéž ustavičně potkáváme se se články Tolstovského náboženství: »Pomni obzvláště, že nemůžeš býti soudcem nikoho.« Anebo: »Zeptáš-li se sebe: dobyti násilím anebo pokornou láskou? Vždycky rozhodni: dobyji pokornou láskou. Pokora láskyplná je strašná moc, ze všech nejsilnější, k níž podobno nic není.« Potom »představuji si, že vidím a jako bych už jasně viděl naše budoucí: buď stane se tak, že dokonce i nejpokaženější boháč náš končí tím, že ustydí se svého bohatství před chudým a chudý, vida pokoru tuto, pochopí i ustoupí jemu, s radostí a láskou odvětí k šlechetnému studu jeho« atd. Na konci, v dlouhém sporu o významu církve, stařec Zosima propovídá, že časem pohltí stát, že státní opatření proti zločinům, t. j. mechanické tresty nikoho nepolepšují a nezastrašují, — že skutečnou léčitelkou společnosti může se státi pouze budoucí církev, v obšírnějším významu toho slova a že tato budoucí církev bude pojímati zločince a zločin v mnohých případech docela jinak, než nyní. — Divno, poznamenal Zosimovi jeho opponent (poměštík Miusov), — odstraňuje se na zemi stát, ale církev povyšuje se na hodnost státu! a při tom Miusov vzpomněl, jak mu v Paříži jeden detektiv povídal, že vlastně těch všech socialistův,

anarchistů, bezbožníkův a revolucionářů tajní ne velice se bojí; střehou je a kroky jejich jsou jim známy. Ale je mezi nimi, byť i nemnoho, několik obzvláštních lidí: jsou to věřící v Boha a křesťané a zároveň i socialisté. Těchto detektivové nejvíce se obávají, to je strašný lid.

»To jest, vy je kladete k nám a v nás vidíte socialisty?« otázal se otec Paisij, následník Zosimy. — Avšak zde Dostojevský s velikým rozmyslem přivedl novou osobu na scénu a spor se přerušil...

Takové jsou náboženssko-společenské ideály Dostojevského a zjevují se nám úplně totožnými, co do svých praktických vývodů, s ideály Tolstého, třeba že všecka kazatelská díla L. a Tolstého se objevila mnohem později než »Bratří Karamazovi«.

Jest ostatně pouze jeden podstatný rozdíl mezi obojím učením. Náboženství Tolstého — toliko je praktické. Náboženství však Dostojevského proniknuto jest ekstasí a dogmatem bezsmrtí. Dostojevský pro začátek uspokojuje se i *vnitřním* změněním člověka k dobrému a neurčuje dalšího jeho způsobu života, již v samém tom obrození vidí mohutnou sílu, nesoucí se k dokonalosti U Tolstého však tento vniterní prvek nehrá takové role prvého řádu Nám bylo toliko vážně ukázat, že ve všeobecných črtách, jestli se toliko odečte dogma bezsmrtí, oba myslitelé úplně se sešli v nazírání na úkoly života. Na konci řekněme, že ústy Zosimy Dostojevský postihl jednu naši národní zvláštnost: »Lid věří podle našeho (t. j. jako Zosima), ale *nevěřící* působitel u nás v Rusku nic nepořídí, i *kdyby byl upřímný srdcem a rozumem geniální.*«

Kdo z těchto dvou velikých národních spisovatelů věrněji pochopil náš národ, — rozsuzovat si neosobujeme. (Pokračování.)

O poměrném zastoupení.

Referuje T. G. Masaryk.

Zastoupení parlamentární má býti takové, aby v malém odpovídalo skutečným politickým směrům a stranám ve státě. Proto že prostě nemohou se všickni shromážditi na místě jednom v stejnou dobu, vysílají své zástupce. »Sněmy jsou pro národ tím, co mapa je pro své území; v částech i v celku tento obraz země musí vždy míti stejné poměry jako originál, jejž představuje.« Těmito slovy *Mirabeau* jadrně a prostě vytkl podstatu správného a spravedlivého zastoupení.

Takové zastoupení jen všeobecné může býti.

Všeobecnost zabezpečena musí býti ve směru dvojím.

Prvý požadavek do všeobecnosti jest, aby všecka mínění a přesvědčení, politicky organisovaná, byla zastoupena. *Zastoupení musí tudíž býti poměrné.* Kladu požadavek ten na místo prvé, protože je nejdůležitější, jak vysvítá i z vývoje parlamentárního zřízení. Poměrné zastoupení ve svých počátcích zaváděno ve mnohých zemích dříve nežli zavedeno hlasování všeobecné. Z věci pak plyne veliká důležitost zastoupení poměrného. Jak může se vůbec mluviti o zastoupení, když minority nejsou zastoupeny? Každý, kdo skutečné poměry stran zná, ví, že minority často jsou velmi značné, ba že nezřídka majorita ve skutečnosti je minorita! Má-li tudíž zastoupení býti všeobecné, musí býti poměrné. Jen takto vyhovuje správnému požadavku Mirabeauem formulovanému.

Avšak má-li zastoupení býti všeobecné, musí zároveň se vztahovati na vrstvy *všecky*. Toť druhý požadavek, jejž činíme na spravedlivé zastoupení. Požadavek tento jest, stručně řečeno, onen požadavek *demokratický,* podle něhož každý dorostlý občan má směti hlasovati, voliti a volenu býti. Ve smyslu tom obyčejně pojímá se *všeobecné* hlasování *všech.*

Avšak neběží o to, aby všichni hlasovali, o to jde, aby všichni také byli zastoupeni, a proto všeobecné hlasování stane se v pravdě všeobecným teprve tím, když zastoupeni budou všichni, a to možno je pouze poměrným zastoupením.

Proto dnes ve Francii i v Německu strany pokrokové agitují a pracují pro poměrné zastoupení.« —

Těmito slovy vytkl jsem v květnovém dělnickém listě zásady zastoupení skutečně všeobecného Bez poměrného zastoupení není zastoupení skutečně všeobecného. O tom každé volby mohou dáti důkazy tak určité, že netřeba žádného abstraktního uvažování. Vezměme si červnové volby v Německu. Ze všech 13 německých stran nejvíce hlasů sociální demokraté odevzdali, totiž 1,720.000; přes million hlasů ještě odevzdáno od centra (1,200.000), od nacionálních liberálů (1,048.000) a od konservativců (1,030.000); naproti tomu mají poslanců: sociální demokraté jen 44, ale centrum 96, nacionální liberálové 51 a konservativci 71. Svobodně konservativní strana, ačkoli odevzdala hlasů jen 238.000, přece má 27 poslanců, tedy poslanců právě tak nepoměrně více, než jich mají sociální demokraté.

Takové nesrovnalosti přivedly v Německu k tomu, že z různých stran, z liberálních i konservativních, činí se požadavek, zavésti zastoupení poměrné. Sociální demokraté učinili požadavek na sjezdě Erfurtském (1891) a opakoval se požadavek ten na letošním sjezdě Curyšském. Hlasy, které se ze sociálně-demokratického tábora ozvaly proti poměrnému zastoupení, utichly.

My Čechové, domáhajíce se spravedlivého řádu volebního, přede všemi měli bychom se zasazovati o poměrné zastoupení. To velmi dobře a záhy *Sladkovský* poznal, jak o tom svědčí jeho spis pro poměrné zastoupení napsaný již r. 1875 (Výklad voleb zástupců dle práva a spravedlnosti). V témž úmysle podle sil svých pracuji pro poměrné zastoupení a nemýlím-li se, letos na voličské schůzi v Domažlicích od českých voličů poprvé vyslovena žádost, by zavedeno bylo všeobecné právo zastoupením poměrným.

Jak nespravedlivý je volební řád v zemích českých, o tom křiklavá data nám dávají poslední říšské volby z r. 1891.

	Obyvatelů 1890	Počet poslanců	Jeden poslanec na obyvatelů
Čechy	5,808.858	92	63.140
Morava	2,261.882	36	62.830
Slezsko . . .	602.725	10	60.038

Naproti tomu jiné země jsou poměrně více zastoupeny, protože jeden poslanec zastupuje méně obyvatelstva nežli v zemích našich. Solnohrady zastoupeny jsou nejintensivněji: tam jeden poslanec zastupuje 34.385 obyvatelů; po řadě pak na 2. místě jsou Vorarlberg, pak Terst s územím, Korutany, Tyroly, Hor. Rakousy, Krajina, Gorice s Gradiskou, Štyrsko, Dalmacie, teprv na 11. místě Slezsko, na 12. Morava, na 13. Čechy; Dol. Rakousy jsou 14., Bukovina 15., Istrie 16., Halič 17.

Jsou-li podle toho české země poměrně méně zastoupeny nežli země jiné, a země slovanské vůbec nežli země neslovanské, nespravedlivost zastoupení nynějšího zjevuje se srovnáním, jak jednotlivé volební skupiny právem volebním jsou obdařeny. Podívejme se na tyto číslice.

Voličů mají:

	Venkovské obce	Městské skupiny	Velkostatkáři	Obch. komory
Čechy . .	263.460	92.841	443	186
Morava . .	106.436	37.352	173	184
Slezsko . .	22.368	8.555	53	—

Poslanců mají:

	Venkovské obce	Městské skupiny	Velkostatkáři	Obch. komory
Čechy . . .	30	32	23	7
Morava . . .	11	13	9	3
Slezsko . . .	3	4	3	—

Venkovské obce jsou tedy nejslaběji zastoupeny, silněji zastoupena jsou města, a stavy privilegovanými jsou velkostatkáři a obchodní komory.

Jeden poslanec zastupuje voličů:

	Velkostatkáři	Obch. komory	Města	Venkov
Čechy	19	26	2900	8782
Morava . . .	19	26	2873	9676
Slezsko . . .	18	—	2139	7456

Nehledíme-li k nesrovnalostem v jednotlivých našich zemích, do očí nám bije nestejnost a nespravedlivost zastoupení. Kdežto 19 velkostatkářů má v parlamentě svého zástupce, ve venkovských obcích jeden poslanec — u nás v Čechách — zastupuje 8782 voličů: *podle stejného měřítka musil by náš venkov, když velkostatkáři mají 19 poslanců, míti poslanců 456.* Anebo jinými slovy řečeno: parlamentárně jeden náš velkostatkář má 462krát větší hodnotu než náš venkovan.

Parlamentární výhoda, resp. nevýhoda této nesrovnalosti je zjevna. Velkostatkáři mají v parlamentě své vyslance; neboť svých 19 voličů-kollegů poslanec osobně dobře může znáti, může znáti jejich osobní požadavky a přání a může tudíž pro své voliče vydatně pracovati. Poslanec za venkov a města nemůže tak dobře znáti svých voličů, při nejlepší vůli nemůže vyslechnouti 8782 nebo i 2900 voličů. Představme si dále, že voličové venkovští a městští sami již zastupují veliký počet obyvatelstva a že zejména na př. u nás v Čechách jeden poslanec za venkov zastupuje 148.125, poslanec za města 42.659 obyvatelů, tedy pochopíme, jak nepoměrně méně a tudíž i nespravedlněji zastoupen je venkov a město u srovnání s velkostatkáři.

Již z těchto udajů je patrno, že volební řád v Rakousku je nespravedlivý a že nespravedlnost jeho spočívá v těch různých nepoměrnostech, pokud vidno, nijak neodůvodněných. Jednotlivé země mají účinnější zastoupení, země slovanské poměrně méně jsou zastoupeny nežli německé, a konečně v jednotlivých zemích různí stavové zastoupeni jsou tak nepoměrně, že nespravedlivost je nepochybná. Nespravedlnost právě v nepoměrnosti tkví.

Aby se nepoměrnosti, kterou jednotlivé stavy jsou zastoupeny, odpomohlo, volá se teď všude, a zejména od stavů vyloučených, po zastoupení *všeobecném*: ve všeobecnosti volebního práva hledá se náprava proti nespravedlnosti, kterou jednotlivé třídy voličské jsou postiženy, ať už se třídy ty rozdělují podle národnosti nebo stavu a rodu.

Avšak příklad se sociálními demokraty v Německu dokazuje, že i všeobecné hlasovací právo nezaručuje všeobecného zastoupení. Hledí-li se k jednotlivým politickým stranám, vidíme, že všude, i tam, kde je všeobecné hlasování, zastoupení je nespravedlivé, a to nepoměrem, v jakém počet poslanců stojí k počtu voličů.

Podívejme se na výsledek říšských voleb 1891, jaké jimi naše hlavní politické strany české dostaly zastoupení, totiž strana svobodomyslná a staročeská.

Hlasů svobodomyslných ve všech českých zemích dohromady odevzdáno 27.852 = 9·2% všech hlasů v říši, staročeských 20.402 = 6·7%; podle zemí:

	Svobod.	Staroč.
Čechy	24.896 = 36·8%	11.281 = 16·7%
Morava . . .	2.956 = 7·9%	9.047 = 24·3%
Slezsko . . .	—	74 = 1·1%

Svobodomyslných poslanců zvoleno (počítáme prvotní volby) 33, staročeských 14; podle poměru hlasů (1 poslanec připadá na 1026 hlasů) strana svobodomyslná měla by míti poslanců 28, konservativní 19. Majorita spravedlivá obnášela by tedy 9, kdežto po volbách obnášela 19 hlasů.

Příčiny nepoměrnosti netřeba dlouho hledati: kde rozhoduje absolutní *většina hlasů*, menšina sebe silnější není zastoupena, ač volí; i když menšina obnáší pouze 1 — podle nynějšího volebního řádu všude zůstává nezastoupenou. Volič v menšině zbaven je svého práva na zastoupení právě tak jako volič, jenž svého práva zbaven je pro zločin nebo nezaplacení daní a pod. Představme si, že v případě, kde mnoho voličů z té neb oné příčiny na volbiště se nedostaví, většina může býti nahodilá, stane se, že ve skutečnosti menšina je zastoupena, ne většina. Známý příklad toho je z Francie, kde při volbách 1885 nebylo zastoupeno 56% voličů. Ve Francii vůbec v posledních dobách nejzávažnější usnesení stala se ve skutečnosti ve jménu značné menšiny obyvatelstva. Expedice do Tonkinu odhlasována 324 poslanci představujícími 2,685.516 voličů, kdežto počet všech voličů obnáší 10,352.274. Podobně stalo se se zákonem vypovídajícím prince a j. Autorové »Études« docela správně říkají, že Francie od veliké revoluce prožila devět revolucí a že nespravedlivý volební řád do značné míry byl spolupříčinou tohoto trvalého politického otřásání.

Historie voleb v různých zemích poskytuje podivné a podivné příklady toho, jak nynější soustava volební je neudržitelná. V Belgii na př. při volbách roku 1880 liberálové měli svými 22.222 hlasy o 1243 hlasů více než katolíci (20.979) a přece tito měli 40 poslanců, liberálové jen 26. Podobně v Anglii 1874 ministerium Gladstonovo padlo; při volbách liberálové s 1,436.000 liberálními voliči obdrželi 296 poslanců, kdežto 1,222.000 voličů konservativních prorazilo 356 poslanců.

»Právo většiny« nezaručuje tedy ani skutečné většiny, natož spravedlivého zastoupení; právo většiny znamená nadvládu strany nad stranou. »Má velikou důležitost,« pověděl Američan *Madison* na sklonku minulého století, »hájiti společnost netoliko proti útisku těch, kdo jí vládnou, ale zabezpečiti jednu část společnosti proti nespravedlnosti druhé.«

Z toho důvodu v nové době všude, ve všech pokročilejších zemích, pokusy se dělají, připraviti půdu poměrnému zastoupení; i jest úkolem této statě upozorniti na tyto pokusy a ukázati na

stejnou dráhu. Za podklad těchto zpráv užijeme nejnovější literatury, čímž zároveň na toto důležité odvětví politického vzdělání bude odkázáno.*)

* * *

U nás, jak jsem již vzpomenul, *Sladkovský* svým uvedeným spisem zasazoval se o spravedlivé poměrné zastoupení. Sladkovský, ačkoli ke svému pokusu veden byl Harem, nepřijal úplně jeho soustavy, snaživ se vady této soustavy opraviti. Až později někdy podáme věcný přehled různých soustav poměrného zastoupení, i k zásadám Sladkovského přihlédneme. Zatím běží nám pouze o zjištění faktu, do které míry poměrného zastoupení tu a tam se užívá.

Na moravském sněmě hr. *Serényi* 1890 učinil návrh, aby pro kurii moravského velkostatku poměrné zastoupení se zavedlo; ve skutečnosti návrh tento a jeho odůvodnění hájí vlastně zastoupení menšiny, kteréžto zastoupení se zastoupením poměrným není docela totožné.

Ve sborech parlamentárních do jednotlivých výborů volívá se do jisté míry poměrně, pokud k minoritám se hledí; ale i tu, na př. ve Vídeňské říšské radě, ohled na minority není docela spravedlivý, jak na př. dokazuje fakt, že strana svobodomyslná v budžetním výboru má pouze 2 zástupce, ač by jí přislušeli až 4, jistě 3.

V zastupitelstvech obecních tu i tam t. zv. »kompromissem« minority se připouštějí; podobně děje se ve spolcích soukromých. Přede všemi spolky studentské, zejména hlavní spolek a největší, měl by v duchu času a pokroku zavésti zastoupení poměrné. Spolek ten mohl by prakticky zkusiti některé lepší soustavy volební a takto členům svým dáti příležitost poznati poměrné zastoupení a je zdokonalovati. Technické provedení tohoto volebního způsobu není bez obtíží; nemýlíme-li se, právě náš dorost politický měl a mohl by učiniti prvý krok ve volbě zástupců dle práva a spravedlnosti.

---

*) Nejnovější spisy o poměrném zastoupení jsou: *Rosin*, Minoritätenvertretung und Proportionalwahlen. Ein Überblick über deren Systeme, Verbreitung, Begründung 1892; hojné zprávy jsou ve studiích Pařížského spolku pro studium otázky uveřejněné pod názvem: La représentation proportionelle, *Études* de législation et de statistique comparées, publiées sous les auspices de la société pour l'Étude de le représentation proportionelle 1888. Srv. starší historické přehledy: *Naville*, La question électorale en Europe et en Amérique 2. vyd., 1871; *Vernes*, Historique des tentatives de réforme dans les deux mondes — ve zprávách o mezinárodním sjezdě Antverpském 1885.

Ani theoretické spracování otázky v Rakousku valně nepokročilo, — theorie odpovídá praxi *Sladkovského* spis od Vávry přeložen do němčiny r. 1875; k tomu: Das Recht der Minorität von Gf. L. W. 1884.

V druhé polovici říše zabýval se problémem kološvárský docent *Békésy* v práci uherské akademii věd 1887 předložené; práce posud vytištěna nebyla. Dříve poslanec Molnár psal pro poměrné zastoupení.

Poměrné zastoupení do zákonodárného sboru nejdříve zavedeno v *Dánsku*, a to hned 1855, 2. října; tehdejší ministr financí, mathematik *Andrae* vypracoval původní soustavu, která pak definitivně přijata v letech 1866 a 1867, po odtržení Šlesviku a Holštýnska. Podle volebního zákona 1867 12. července platí poměrné zastoupení pouze pro dánský landsthing (sněmovna poslanců). Do landsthingu volí se 66 poslanců; z nich 12 voleno je králem, ostatek volebními okresy. Poslancové volí se nepřímo voliteli zvolenými způsobem obvyklým; teprve volitelové volí podle poměrného zastoupení. Do druhé komory — volksthingu — poměrné volení neplatí; avšak od r. 1890 ve volksthingu výbory a kommisse volí se poměrově.

Jak vidno, dánský volební řád spojuje starší soustavu volební s poměrovou. Soustava sama v podstatě rovná se Hareově; znalcové vytýkají jí složitost a umělost, — avšak to jsou výtky, jež každé soustavě lze učiniti, která stávající nespravedlivost chce odstraniti: složitost pochodí od složitosti společenských poměrů, jednoduchost a prostost posavadního zastoupení většinového právě svou jednoduchostí je nespravedlivá.

Není nezajímavo poznamenati, že známost dánské soustavy Andraeovy pozdě se šířila, — důkaz, jak málo ještě i v pokročilých společnostech politické vzdělání se rozšířilo. Roku 1863 sekretář anglického vyslanectví, *Lytton*, podal zprávu (Report by Mr. Lytton, her M's secretary of legation, on the election of representatives for the Rigsraad, July 1, 1863). *Hare* i *Mill*, jednajíce o poměrném zastoupení, dánské soustavy neznali.

V Dánsku v novější době činí se pokusy, poměrné zastoupení zavésti obecněji; poslanec Bayer 1886 učinil návrh, aby se poměrově volilo celé zastupitelstvo národní.

I ve *Švédsku* učiněn 1878 podobný návrh pro volby do riksdaagu poslancem Rydinem; návrh zamítnut.

V *Norsku* věc posud jen theoreticky se přetřásá.

V *Anglii*, vlasti parlamentarismu a konstitucionalismu, poměrné zastoupení zavedeno je jen v nepatrné míře.

O zastoupení minorit v anglickém parlamentě učiněny pokusy 1831 a 1854; návrh z r. 1854, učiněný lordem Russelem, vyvolal větší debattu, ale nebyl přijat.

Roku 1867 *J. St. Mill* učinil návrh, upravený podle Harea.

Hare totiž už 1859 vypracoval svou theorii volební ve spise: »The election of representatives parliamentary and municipal. Spisem tímto — 4. vyd. 1873 — založena vědecká theorie poměrného zastoupení; u nás *Sladkovský* o známost Hareovy soustavy záhy se postaral a ve spise svém v dodatku hlavní články Hareovy osnovy přeložil.

Hare ostatně již r. 1857 vydal brožuru: »The machinery of representation«, kde názory své vyložil; o vadách nynější soustavy Hare 1885 poslal své zdání mezinárodní konferenci o poměrném zastoupení.

Před Harem vyšel spis Jamesa Garthа *Marshalla*: Minority a majority. 1853.

Mill přijal Hareovy názory a vědecky je spracoval ve svém spise o representativní vládě (1862), nyní i česky přeloženém (Vzdělávací bibliothéka sv. 13.). Jeho návrh v poslanecké sněmovně nevyvolal větší debatty. Za to podobný návrh poslance Lowe-a vzbudil značnou pozornost; proti Loweovi mezi jinými i Disraeli se vyslovil. Návrh zamítnut 314 hlasy proti 173.

Avšak idee Hareovy přece již nalézaly mezi politiky obhájce. V panské sněmovně v témž roce — 1867 — lord *Cairns* pro zastoupení v 12 městech (Londýn včetně) učinil návrh, aby minoritám popřáno bylo zastoupení; návrh přijat — mezi odpůrci minoritního zastoupení byl i *Gladstone* —, ale zrušen opět r. 1885.

Roku 1872 poslanec *Morrisson* učinil návrh na zavedení soustavy Hareovy; návrh zamítnut.

Roku 1878 opět — příležitostně — vedena debatta o Hareově soustavě.

Od té doby rozhodná většina anglických liberálů je pro poměrné zastoupení. Sir *John Lubbock* založil spolek poslanců, pracujících pro ten požadavek.

Pro sbory neparlamentární parlament přijal poměrné zastoupení pro volby do *školní rady*; a to pro Anglii 1870, pro Škotsko 1872.

Konečně r. 1872 a 1874 přišla řeč na nespravedlivý volební řád obecní (aldermen), žádáno zastoupení minorit, ale přání nevyhověno.

Pokročilejší než mateřská země jsou anglické kolonie. Od roku 1840 volí se poměrově do obecního zastupitelstva v Adelaidě v Au-

stralii. R. 1850 kolonií kapu Dobré Naděje přijat zákon na zastoupení minorit a 1853 již proveden; r. 1861 totéž zavedeno pro Maltu (pro státní radu), r. 1862 parlament v Sidney projednával návrhy podle Hareovy soustavy pro panskou sněmovnu. Návrh se přijímal, ale ministerstvo rozhodlo se proti.

Ve *Švýcarsku* různé soustavy poměrného zastoupení mají činné obhájce. Prakticky otázka není valně rozřešena; posud minority zastoupeny jsou pouze v Bernu, při volbě do obecního zastupitelstva, v Tičínském kantoně při volbě obecní a při volbě do rady veliké a ústavní a v Neuchâtelském při volbě do rady veliké.

V Neuchâtelu r. 1858 jednáno v zákonodárném shromáždění o poměrném zastoupení; r. 1869 doporučována soustava Hareova. Návrh nepřijat, ale byl opakován. Podobně i v jiných kantonech činěny návrhy směřující k zastoupení minorit, posud s nevelikým výsledkem.

V národní radě (centrální sněmovně) činěny od r. 1871 častěji podobné návrhy, posud však nepřijaté.

Za to ve Švýcarsku otázka o poměrném zastoupení řeší se theoreticky způsobem velmi pozoruhodným.

V Ženevě již r. 1842 učiněn návrh na poměrné zastoupení, ale návrh zůstal návrhem, veliká rada prý se jen usmála. Ovšem, — idea byla ještě nová, nepochopená. V té době totiž v Ženevě žil *Considérant*, a ten prý podle *serií* svého učitele, *Fouriera*, pojal myšlénku poměrného zastoupení a nalezl člena veliké rady, jenž ideu jeho přednesl. Později, r. 1846, Considérant členům veliké rady poslal brožurku pod záhlavím: De la sincérité du gouvernement représentatif ou exposition de l'élection juridique. Ve spisku tomto prý je prvý a jasný výklad poměrného zastoupení. Considérant různí hlas poradní od hlasu representativního: prvý má účel utvořiti většinu nutnou pro rozhodnutí, druhý je k tomu, aby podal obraz voličstva co nejvěrnější.

Nyní ve Švýcarsku s mnohých stran pilně o otázce theoreticky se pracuje. V Ženevě ve spolku reformním (association reformiste) předseda, professor filosofie *Naville*, hájí ideu již řadu let mnohými a výtečnými pracemi.*)

Vedle Navillea pracují v témž směru professor fysiky *Hagenbach-Bischoff* a j.

---

*) Podle Navillea podána zpráva v citovaném anonymním spisku ve Vídni vyšlém; o tento spisek hr. Serényi se opíral při svém návrhu, takže tedy v Rakousku známost poměrného zastoupení šířila se z Anglie a Švýcar.

Odpůrcem poměrného zastoupení je bernský professor státních věd *Hilty*; r. 1882 podal spolkové radě své zdání »Über die Anwendbarkeit der sogenannten Minoritätenvertretung bei den eidgenössischen Wahlen« (Bern 1883).

V *Belgii* agitace pro opravu volební již dlouho je velmi živá. R. 1866 učiněn ve sněmovně návrh od *de Smedta* na spravedlivější zastoupení, i rozpředla se debatta o poměrném zastoupení. To se opakovalo při vládním volebním návrhu 1877 a 1881 při debattě o ministerstvu vnitra v panské sněmovně.

R. 1887 opakován de Smedtem návrh na poměrné zastoupení; návrh posud není vyřízen, ale ústřední výbor sněmovní doporučil 6. května 1891, aby se soustava zatím zkoušela volbami do rad provinciálních. Návrhem tím původní návrh musil býti přepracován, mezitím však přijat letos návrh Nyssensův.

Pro poměrné zastoupení v Belgii vydatně agituje zvláštní společnost (Association reformiste belge pour la représentation proportionelle). Spolek vydává od r. 1882 zvláštní měsíčník: La représentation proportionelle. Soustava, vypracovaná pro spolek *d'Hondtem*, přijata také od mezinárodního kongressu r. 1885, svolaného spolkem do Antverp. Spolek zároveň vypracoval a odůvodnil úplnou soustavu poměrného zastoupení.

Ve *Francii* poměrné zastoupení mezi poslanci má málo přízně, ač hned r. 1871 republikánská sněmovna i senát, spojeny v národním shromáždění, zabývaly se otázkou. R. 1874 kommisse podala příznivé zdání, ale návrh nebyl přijat. I v pozdějších letech častěji podávány návrhy, ale vždy se zavrhly. I republikánská většina liberální bojí se spravedlivého zastoupení, — nynější volební soustava francouzská slouží potlačování monarchismu. Ačkoli Francie již r. 1793 prohlásila právo na přímé hlasování všeobecné, ačkoli právo to v různých stupních ve Francii nejdéle trvá, přece nepřistoupili Francouzové k poměrnému zastoupení, ačkoli od roku 1791 již čtrnáctá ústava byla dána.

Theoreticky ve Francii záhy poměrné zastoupení bylo hlásáno. Vzpomněli jsme již spisku *Considérantova*; také *Girardin* znám je jakožto autor zvláštní soustavy, jejíž základní ideje dají se stopovati až do samých počátků francouzské revoluce. Roku 1839 *de Villèle* podal praktický návrh.

Roku 1883 založena společnost pro studium otázky; o jejích »studiích«, vydaných r. 1888, podáváme právě tento referát.

V *Italii* r. 1882 zavedeno bylo pro volby do parlamentu zastoupení minorit, ne sice úplné, ale částečné; r. 1891 volební zákon změněn a zastoupení minorit zrušeno.

I v Italii založen spolek pro studium otázky.

Ve *Španělsku* minority jsou zastoupeny od r. 1878 při volbách do kongressu (= poslanecké sněmovny). Taktéž při volbách do obecního zastupitelstva a do provinciálního zastoupení minority se připouštějí.

Zvláštnost španělského volebního řádu tkví v tom, že kandidát neobdrževší v jednom okrese volebním patřičné většiny, přece je zvolen, jestliže v jiných okresích obdržel dostatečný počet hlasů (nad 10 000).

V *Portugalsku* od r. 1852 minority jsou chráněny ve volebních kommissích. R. 1883 král ve trůnní řeči oznámil, že minority zákonem budou při volbách připuštěny; r. 1884 přijato ustanovení, jímž menšiny do jisté míry, podobně jako ve Španělsku, jsou připuštěny.

V *Německu* menšiny jsou zastoupeny pouze v Hamburku. Ve Frankfurtě n. M. r. 1863 učiněn byl návrh na zastoupení menšin; r. 1864 jiný návrh byl projednán, ale zamítnut.

Mezi přívrženci minoritního zastoupení v Německu jest i *Bismarck*. Nejúčinněji zasazují se o věc socialní demokraté — v theorii státoprávní poměrné zastoupení různých soustav vřelé má přívržence.

Mezi státy mimoevropskými na prvém místě zmínky zasluhují *Spojené státy* severoamerické.

V centrální ústavě poměrné zastoupení místa ještě nemá. Roku 1867 učiněn návrh od posl. Buckalewa, by zabezpečeno bylo jihu při opětných volbách do kongressu minoritní zastoupení; r. 1869 Buckalew rozšířil týž návrh na všecky státy unie. Buckalew v témž roce navrhoval ochranu menšiny pro volitele presidentovy.

V jednotlivých státech menšiny jsou chráněny, na př. v Novém Yorce, Pennsylvanii, Illinois.

Minority mají v mnohých státech právo při volbách do obecních zastupitelstev a ve správě chudinské.

Povšimnutí zasluhuje, že i při volbě soudců — v některých státech soudcové se volí — menšiny byly respektovány, zejména v Novém Yorce a v Pennsylvanii.

Konečně z amerických států ještě *Brasilie* a provincie Buenos-Ayres v *Argentině* musí býti zaznamenány.

V Brasilii od r. 1881 do zastupitelstev provinciálních a obecních volí se poměrově; v Buenos-Ayres přijato poměrné zastoupení již

1873. Naville chválí ústavu tuto, že prvá ze všech státův uskutečnila pravé zastoupení poměrné.

K vůli úplnosti jen ještě zaznamenáváme, že i v republice *Uruguayské* od r. 1872 učinily se pokusy o poměrné zastoupení. Za našich dnů v Mexikánské kolonii Libertad — zakládané »Vlastí volnosti« — pro volbu direktoria také zavedeno poměrné zastoupení.

* * *

Referát právě ukončený, obávám se, neuspokojí mnohých čtenářův, alespoň neuspokojí těch, kdo si přáti budou určitější vyložení zásad a techniky poměrného zastoupení. Skutečně udaje o jednotlivých zemích jsou poněkud všeobecné, není řečeno, kde která soustava byla přijata a projednávána. Vadu tuto sám velmi jsem pociťoval, ale pokládal jsem přes to v našich poměrech za vhodné, napřed upozorniti na veliký rozsah politického hnutí, nesoucího se za reformou parlamentarismu a konstitucionalismu vůbec. Může se říci směle, že ve všech státech nedostatečnost posavadního parlamentarismu se již uznává a že dějí se všude opravdové pokusy, nedostatků se zbaviti.

Vidíme zejména, že všude tam, kde běží o konsolidaci demokratismu, kde zastoupení má býti v pravdě lidové, pokusy, alespoň theoretické, podnikají se nejživěji. Kdo chce, aby skutečně zastoupen byl lid, aby zastoupeni byli všichni, kdo chce, aby volební řád zabezpečoval zastoupení lidu, kdo chce, aby národové vládli sami, aby stát byl z lidu pro lid, — usilovati bude o zastoupení poměrné.

Úkol ten není snadný. Zastoupení majoritní dochovalo se z dob starších, z dob, kdy politický život byl v plenkách. Tenkráte nebylo takových politických stran, jak nyní, byla vlastně jen strana jedna, třeba rozčleněná na dva, tři stavy (šlechtu, kněžstvo, měšťanstvo); tenkrát nebylo tak mnoho obyvatelstva jak nyní, nebylo toho tuhého nárazu ideí a tužeb jako v lidné společnosti moderní. Jako se přežily mnohé řády starší, tak přežilo se i panující zřízení parlamentární, — parlament nynější je, abychom užili obvyklého výrazu, přežitek. Proto si vysvětlíme, že přežitku toho využiti dovede i stavovská oligarchie i absolutistická monarchie, ať ústavy tyto zovou se officiálně jakkoli.

Srovnávací studium politické ukazuje nám, jaký veliký politický úkol moderní společnost má, a ukazuje nám ovšem, že úkol ten je nesnadný.

I nám Čechům úkol ten je položen. Smíme se pochlubiti, že alespoň jeden činný politik, Sladkovský, záhy pochopil význam poměrného zastoupení a naň ukázal. Na dráze Sladkovským vytknuté musíme však pokračovati, — již již jsme se poněkud opozdili. Jak pokračovati, vidíme z příkladů jiných. Má-li se nějaká těžká a dalekosáhlá reforma provésti, musí se pro ni napřed lidé získávati, musí se idee a dosah reformy vykládati, musí se pro věc agitovati. Politický program sebe lepší, když není pochopen a přijat mnohými a mnohými jednotlivci, ve vzduchu visí, je abstraktní. Proto po příkladu Francie, Belgie a j. zemí i u nás měl by se založiti spolek pro studium poměrného zastoupení, spolek, jenž by zásady a praktické provedení spravedlivého volebního řádu vůbec theoreticky rozbíral, spisy, přednáškami a sjezdy vykládal. Jen žádati spravedlivý volební řád, nestačí; řád ten musíme si sami vypracovati.

Ve statích budoucích pokusíme se vyložiti podstatné nedostatky parlamentarismu a podáme věcný výklad a rozbor různých soustav poměrného zastoupení.

B. Smetana.

»K svědomitosti a pravdě.«
B. SMETANA.

Přání redakce, napsati do prvého čísla nové revue článek o Smetanovi, rád bych vyhověl článkem skutečně propracovaným a do všech podrobností promyšleným. Článku takového napsati nedovedu a smím k omluvě své říci, dnes u nás napsati nedovede nikdo, — alespoň nikdo ho nenapsal, ač popudů k němu bylo dost a dost. Napsati o Smetanovi, o Smetanovi celém, o jeho umění a uměleckém vývoji článek, předpokládalo by spracovati napřed jednotlivé stránky bohaté umělecké činnosti mistrovy. Ale kde co máme důkladného o Smetanovi jako pianistovi, o Smetanovi jako řediteli hudebního sboru, o Smetanovi jako skladateli tanců, písní, hudby programové a konečně dramatických celků? Kdo z nás dovede řádně posouditi Smetanu jakožto hudebního theoretika? Kdo z nás ví, jak Smetana hudbě učil? Ke všem těmto a ještě podrobnějším otázkám budeme musiti dát odpověď, chceme-li poznati Smetanu, Smetanu celého. A jak teprve pochopíme Smetanu *našeho?* Co je charakter naší hudby české, našeho českého zpěvu a zpívání, v čem a čím Smetana je *náš*, český?

Od Smetany se dovíme, co je česká hudba, ze studie jeho hudby a srovnání s hudbou cizí. Jako ve všech velikých mužích, národnost projevila se i ve Smetanovi a proto z něho lze pochopiti, co národní je ráz. Že poznání to nehned se ujalo, je smutné, ale konečně neházeli jsme jen my Čechové kamením po nejlepších svých synech. U sousedů nedařilo se lépe Wagnerovi, o němž krajané prohlašovali, že »vůbec není hudebníkem«, a jemuž právě tak upírán ráz národní; a před Wagnerem vedlo se nejinak Schumannovi, ano i Beethovenovi a Mozartovi. »Don Juan« prohlášen za »nemelodický« právě

tak, jako Smetana prohlašován za neumělce. Že ovšem i vlastenectví Smetanovo podezříváno, — to, zdá se, specificum je naše české.

Avšak dnes Smetana je uznaný, a uznaný nejen doma, nýbrž i v cizině. Po spravedlnosti musíme uznati, že naše česká hudba právě u našich politických odpůrců ve Vídni i v Berlíně slavila pravé triumfy, a že právě v kruzích německých hudebníků a hudebních theoretiků zvláštnost a podstata Smetanovy hudby se cení a opravdově studuje. I v Budapešti a j. »Prodaná nevěsta« úspěšně byla provozována; snad později i v Paříži a v Moskvě český mistr pronikne.

Za důkaz, jak v cizině o naší hudbě a Smetanovi seriosně se myslí, položíme sem výtah z posudku »Prodané nevěsty«, napsaného Vídeňským referentem berlínské »Zukunft«. Úsudek ten pozdá se snad mnohým čtenářům býti příliš školským a učeným, avšak právě Smetanova hudba snese sebe přísnější posouzení theoretické, neboť Smetana sám, jak uvidíme, nebyl oním »nepovědomě« tvořícím geniem, jenž pořád ještě strašívá v psychologii našich recensentův a kritiků, nýbrž geniem perně a pilně *pracujícím* a tvořícím docela *vědomě* a *s poznáním*

Dr. Schenker tedy o Smetanovi napsal (1. července) asi toto.

Slyše poprvé »Prodanou nevěstu« v roce 1892 ve vídeňském výstavním divadle, málem i sobě samému zdráhal jsem se znáti k dojmu, který ve mně zůstavila. Ale teď stýkám se již delší dobu s tím mistrovským dílem a tu přec už mám odvahu doznati, že kromě »Figarovy svatby« ani jediná buffo-opera nestrhla mne tak mnohostrannou, organickou radostí. Vím ovšem, zde není ani stopy po bouřlivé, frivolní, pikantní náladě, není tu nijaké podmaňující, smysly rozrušující a opojující komiky. Nalézáš tu jen nejjednodušší jednoduchost, jakou si dovedeš mysliti, milou naivnost venkova, komiku tak upřímně humpoláckou, peprnou a sedlácky prostodušnou .... a přec jen srdce měj a řekneš, že komiku stejně silnou jako v Mozartově Figarově svatbě, takže lze směle přirovnati vis comica obou těch děl, a v srovnání tom nic není hledaného a svéhlavě podivnůstkářského.

Smetana chopil se libretta s mozartovsky uměleckým pojetím. Ale nešlo mu o to, tvořit »*podle* Mozarta«, nýbrž »*jako* Mozart«, abychom zaměnili výrok Davida Jounga. Také on libuje si v grandiosní al-fresco methodě Mozartově, která dovede hověti i subtilním požadavkům pravdy, pokud je nutno míti k nim zřetel. Také on rád komponuje své nálady spíše se stanoviska divákova než operního personálu, čehož nejskvělejší doklad podává finale druhého

dějství. Ostatně po zběžném poslechnutí sotva lze tušiti, jaké množství nejrůznorodějších ideových associací uloženo — právě jako u Mozarta — v orchestru, v hudbě Smetanově, jak každý pokyn situace a třeba jen letmo se mihnuvší, hudba Smetanova dovede zachytit a zodpovědět. Od časů Mozartových nebylo však také v oboru buffo-opery jediného komponisty, jenž by mysteriím motivu, thematiky, obzvláště tomu, jak motiv je základem a jak se dá rozvíjeti, lépe rozuměl než právě Smetana. Nikdo od časů Mozartových ani přibližně tak geniálně jako Smetana nevložil charakteru a nálady do orchestru, a to pohybem celku, zvukovým zbarvením, rythmikou, modulací. Skutečně však kromě uměleckého smyslu a asi osmi taktů v ouvertuře a tolikéž asi taktů v jedné arii druhého aktu nemá Smetana s Mozartem ničeho společného. Od Mozarta liší jej již nepoměrně čilejší, smělejší a bohatší systém modulační a pak ještě jedna zajímavá zvláštnost, že totiž tam, kde Mozart jen k vůli pohybu rozpřádá svůj rozplizlejší a často bezbarvější motivový material, Smetana užívá obsažnějších motivů, jež bezmála vyznívají v themata. Konkretní hudební sloh umí ovládat jedině národní hudba česká a ovšem Smetana.

Tedy česká hudba? Ano. A přece česká hudba daleko blíže stojí německé než italské. Jestliže italská dbá především na pěknou posu hlasu a podle toho pak pachtí se po svých melodiích, prvé dvě naproti ní se zvláštní zálibou hledí si kresby melodie a uloženého v ní harmonického jádra. Ale česká hudba opět — pokud velké sbírky lidových písní o tom poučují — naproti německé hudbě ještě ostřeji přivádí k platnosti své rythmické živly, ještě s ostřejšími kontrasty staví proti sobě různé rythmické tvary (také v nejužším rámci) a miluje jakousi jemnou monotonii, jíž ráda dociluje re[illegible]erkussí tonu, jak staří říkali, t. j. častějším opakováním tónu. Žádá toho slušnost, abychom zde plně ocenili geniálnost Smetanovu, který v jednotlivých vlnách národní hudby postřehl celé fluidum, dovedl ji napodobiti v její nejpůvabnější přirozenosti, a co nejvýše platí, také k dalšímu rozvoji povznésti, ano, mohl bych říci nově ji *odchovati*, nejinak, než jako lidé, kteří věčně otevřený klín přírody vlastními tvůrčími plány šťastně zúrodňují a její tvoření své vlastní přání suggerují. Jak se dovídám, stalo se již leccos ze Smetanových děl duševním majetkem českého lidu. To jsou ty úroky, které skladatel svému lidu splatil.

Již dle partitury »Prodané nevěsty« pokládám Smetanu za jednoho z nejšťastnějších melodistů a koloristů. Vrchol jeho tvůrčí síly, pokud se tkne melodií, spatřuji zde s úctou v podání skrz na

skrz novém hlavního thematu ouvertury, tak dlouze, dlouze se roztékajícího a přece vždy dobře přehledného i plného krásných obratů. A ouvertura sama v celku svou neumělkovanou, jaře bodrou pružností záslužně smí se postavit po bok ouvertuře k Figarově svatbě a s ní na ostatní soupeřky shlížet s blahosklonným, dobrosrdečným jen politováním. Obdivuji se Smetanově duchapřítomnosti, se kterou i v nejnebezpečnějších situacích melodie žene se za plastikou, a mám radost z toho, že svou největší smělost ještě vždy dovede ukrýti skromností a že luxus jednoduchosti, v němž tak těžko je nalézti pravou míru, umí ovládati klidnou moudrostí.

Nevím, zdali nějaký předsudek ve mně vězel aneb zda snad nejasné theoretické tuchy požitek mi zkalovaly: krátce, můj obdiv Smetanova genia měl doznati ještě zvýšení. V saisoně právě se ukončující bylo mi popřáno poznati jedno dílo Smetanovo, které mi ukázalo jeho sílu ještě v tvořivějším, smělejším rozletu za tím, co chtěl a co mohl. Je to jeho smyčcové kvarteto »Z mého života«, otřásající autobiografie, nad níž vznáší se Beethovenovo požehnání. Ke cti však způsobu, jak Smetana básní i hudbu programovou, budiž zde hned sděleno, že vlastně toliko jediný, velice silný, rozrušující zvukový děj v poslední větě kvarteta nutí uznati předem postavený program. Podle připojeného lístku má kvarteto vyprávět, jak Smetana byl nejprve vasalem cizích, zvláště německých duchů, kterak však, když později seznal českou hudbu, s nadšením této sloužil, jak také šťastně miloval, až uprostřed štěstí ztráta sluchu jej zasáhla. Žádný muž věru nemá se co stydět za slzy, jež vyloudí mu závěrek Smetanova vyprávění. Jak tu všecky motivy, které v předcházejících větách působily ještě s tak plnou životností, teď roztříštěny, teskně se vracejí, své modulace tak mdle odpřádají a posléze — zmírají! Jakoby byl ubohý tušil, že uvrhne jej v šílenství pronikavý ten ton (*e* čtyřčárkované), jenž od ztráty sluchu ležel mu v uchu rušivě, mučivě. Smetana zemřel po krátké duševní nemoci v pražském choromyslnci.

Ale smyčcové kvarteto je právě to, co mi vyjasnilo ráz jeho originality ještě lépe než komická opera. V jeho originalitě znamenám totiž vždy jasně jakýsi podklad recepce, která však nevztahuje se na formu výrazu jiného nějakého mistra, nýbrž pouze na umělecké pojetí. Připadá mi, jakoby nikdy a nikde jeho originalita se nemohla projevit a existovat, pokud současně ad hoc umělecký smysl jeho tou zvláštní hudební látkou se nenaplnil. A to bylo příčinou, že prve než nalezl jsem si tuto vysvětlující formuli, vždy při čtení, produkci aneb poslechu jeho díla myslil jsem na Beethovena nebo Schuberta,

Schumanna, přes to, že cítil jsem patrnou různost ve formách, jimiž se vyjadřují.

To vysvětlení souhlasí také správně s faktem, že Smetana byl geniálním, reprodukujícím umělcem, jako pianista i jako dirigent (v koncertním sále a v opeře). Mně je zde ten fakt vítaný jen jako důkaz pro jeho neobyčejnou schopnost pozorovací, jíž dovedl vystihnouti díla cizích duchů a na níž já zakládám podivuhodný charakter jeho originality.

Také prý Smetana v pozdějších letech pochopil kodex wagnerianské operní methody. Naše dvorní opera seznámí nás s některým z pozdějších jeho děl — na konec se ukáže, že Čech Smetana Wagnerovu učení čistěji a pravdivěji porozuměl než vlastní jeho krajané, kteří tak dlouho a tak často ho nechápali. Očekávám toto překvapení. Ale ještě více než to láká mne zvědět, jak se zachovala Smetanova originalita k takové proměně základních názorů. Tolik však vím již dnes, že naší povinností jest, dát Smetanovi slávu, které tak bohatě si zaslouží. —

Uvedl jsem část Schenkrova posudku schválně, vybrav jej z celé řady cizích posudkův, aby především právě i cizím posudkem *Smetanova samostatnost a tudíž českost* náležitě vynikla.

V té příčině jest i zajímava poznámka vídeňského recensenta, již činí o neobyčejné schopnosti Smetanově vystihnouti ducha cizího díla hudebního bez porušení své vlastní tvůrčí originálnosti. Tuto schopnost postihnouti a vystihnouti cizího ducha my Slované sami sobě připisujeme, zejména Rusové o sobě to tvrdí, hájíce takto svou samostatnost vůči mocným vlivům západu. Nevím, zdali v tom i u Smetany projevuje se vlastnost kmenová; ale na každý způsob je pravda, že Smetana přes veliké své hudební vzdělání zůstal vždy svým, vynalézavým původně.

A v tom, že byl a zůstal i hudebně svým, že zůstal samostatným v umění, jak nazváno bylo, nejmezinárodnějším, — v hudbě, přes to, že pronikl vším, co hudba světová po jeho dobu vytvořila, a že zůstal samostatným, ačkoli živou bral účast ve vývoji hudby časové, v tom právě veliká je zásluha Smetanova a záruka jeho národního rázu, jeho českosti.

Nežli však o Smetanovi se rozepíšu, musím tu poděkovati panu Teigeovi za jeho kommentovaný katalog ke skladbám Smetanovým. Bez spisu tohoto nebyl bych s to, co o Smetanovi již dávno mám na srdci, tak určitě povědeti; a nejvíce potěšen jsem tím, že o Smetanovi mohu mluviti Smetanou. Pan Teige zavděčil se alespoň těm,

kteří více myslívají tóny než slovy, právě tím, že Smetanu vyložil Smetanou, podávaje k jednotlivým skladbám mistrovým výpisky hlavně z jeho listů.*)

Především nesluší Smetanu měřiti mírou obvyklou, netřeba přirovnávati ho k umělcům posavadním. To i cizí kritikové dobře vyciťují. Smetana je — Smetana. Není mnoho získáno, řekne-li se, že Smetana je český Mozart; je-li skutečně *český* a Mozart německý, tedy Mozartem není. Dr. Schenker správně postihl velký rozdíl nejen v hudbě po části technické a formální, ale i co do celého charakteru Smetana je jasný, veselý, ale vždy umírněný a hlavně vždy *čistý* — »don Juan« a jeho charakterové Smetanovi naprosto jsou cizí.

Smetana žil, myslil, tóny kreslil, jako žije, myslí a zpívá český lid. V tom ohromný je rozdíl — rozdíl dvou světů mravních.

Ani k Beethovenovi Smetanu nelze přirovnávati. Svádí k tomu okolnost více vnější, hluchota obou mistrů. Avšak právě i v této věci jeví se patrný rozdíl. Beethoven ohluchl maje 27 let, Smetana teprve ve stáří 50 let. Beethoven byl od samého počátku svého vývoje samotářem, Smetana — a je to význačná črta jeho charakteru — vždy žil rád ve společnosti, a zejména také ve společnosti aristokratické. A všecko hudební myšlení obou se různí. Beethoven zamknutý je do sebe, je samotář, ale idejně žije s celým světem a prožívá svou dobu v největších projevech; Smetana tolik nehloubal, nehloubal vůbec, ale žil ve svém skrovnějším okolí národním, cele oddán jeho vývoji. Přečtěte si Beethovenovu závěť a srovnejte s tím, co Smetana ve svém srdci nosil pro svůj národ, a poznáte rozdíl a různost těchto dvou velikých lidí. Kdo vyložiti chce poměr člověčenstva a národa, světa a otčiny, může po stránce hudební srovnávati Beethovena a Smetanu. Beethoven je mračný, Smetana usmívavý — tam chmury, tu jas, tam více subjektivity, tu objektivita. Beethoven je hluboký, filosofuje, Smetana drží se zdravého smyslu Subjektivitě Beethovenově odpovídají jeho symfonie a sonaty, Smetana s počátku komponuje tance — sám byl náruživý tanečník — později přechází k dramatu, symfonie a sonata jsou u něho výjimkou. Náhodou Smetana tolik stvořil oper, kolik Beethoven symfonií.

Zkrátka — Smetana je svůj.

Umělecký vývoj Smetanův byl nad míru pravidelný a přirozený. Hudební nadání prozrazovalo se již v pětiletém hochovi a záhy od

*) O spise Teigově viz oddíl kritický. *Red.*

dobrých učitelů bylo poznáno a podporováno. S počátku tvoření jeho bralo se, řekli bychom, společenskou a salonní drahou: tance byly hlavní předmět, klavír nástrojem. Přestal výhradně komponovati pro klavír, jakmile přešel k opeře. Od tance však k dramatu přecházel povlovně, kreslením různých charakteristických osob; sám praví, že takto osobnost Shakespearova Richarda III. uvedl v »hudební postavě«. Celá řada podobných prací ukazuje nám Smetanův vývoj: Valdštýnův tábor, scéna z Macbetha, Hakon Jarl. Všimněme si, že pokusy tyto většinou týkají se postav vážných a přímo tragických a že látky a popudy čerpány jsou z dějin a literatury cizí. Byltě Smetana tenkráte také v cizině. I když už komponoval dramata, k tomuto genru Smetana se nesl, jak ukazuje »Rybář« a jeho symfonické básně.

»Branibory« počíná řada dramatických prací Smetanových. Z devíti oper jen dvě, tři jsou historické a vážné, ostatek jsou komické a látka vzata z denního života domácího.

A život ten pochopil a v sobě spracoval způsobem geniálním. Smetana vystihl dokonale jednu charakteristickou stránku českou: upřímnou veselost a jasný humor. Pravím, jasný humor, neboť i v humoru zjevují se charakteristické rozdíly osobní a kmenové; Dostojevského humor na př. je jiný, protože Dostojevský od přírody je nálady tragické. Již Plato poznamenal, že smysl pro komičnost — recte humor — spojen je se smyslem tragickým. Avšak kdežto rozený tragik obrací se také k humoristické a směšné stránce života, Smetana, od přírody veselý a jasný, obrací se také k smutným stránkám života.

Smysl pro vážnost a dokonce i pro tragičnost Smetanovi nescházel. Důkazem jsou některé dotčené dramatické pokusy z doby před ohluchnutím.

Že tato strašná událost v něj mocně působila, rozumí se samo sebou; měla vliv v jeho tvoření, ale nevykládá s dostatek jeho vývoje k předmětům vážným a tragickým. Tento vývoj byl docela pravidelný. Již v »Libuši«, tedy před nemocí, obrátil se k hudbě vážné a potom pořád přál si míti text tragický, neboť chtěl se pokusiti o operu tragickou. Praví nám dojemně, že by rád dal život tomu, co v něm o slohu tragickém žilo, ale nedostávalo se textu. Smetana v pokuse tom povznésti se chtěl nad obecný život, chtěl charaktery více méně ideální a děj z minulých století vzatý představiti hudbou »v souvislosti a bezúhonnosti na výši co možná nejvyšší«. »Chci ještě národu našemu darovati, co jsem mu ještě dlužen a co nosím

v srdci svém, — dílo velikého objemu« — napsal, mluvě o »Čertově stěně«, ve kteréžto opeře prvek tragický, dojista ne po smyslu Smetanově, zastoupen je romantikou. Romantika mu byla cizí, ale básníci nedovedli mu dáti to, co v »srdci nosil«.

Pravím, že romantika mu byla cizí, ačkoli vím, že sám o sobě řekl, že v mladí měl náklonnost k romantice. V kvartetě »Z mého života« v první větě líčí se nadvláda romantická, neboť měl prý v mládí náklonnost k romantickému, »melancholickému a zároveň náruživému slohu hudby«. Nepopírám, že Smetana v jisté době takovou náklonnost měl, jak snad všici lidé; ale nebyla jeho přirozeností, jak i hudba z mladých a mladších let dokazuje. To dobře postihli někteří kritikové. R. 1848 dedikoval »Six Morceaux« Lisztovi, a prvý kus měl nápis: »Markétka v lese«; Liszt radí mu, aby kus prostě nazval »V lese« a vytýká, že se mu pro takový kus forma kanonu zdá býti »příliš vědeckou«. Podobně Klára Schumannová r. 1852 napsala Smetanovi o »Lístcích do pamětníku«, že jí nejméně vyhovují kusy označené jako romantické, — v bizarrnosti romantika prý nemá se viděti. Nemýlím-li se, tyto úsudky Lisztův a Schumannové potvrzují to, co říkám o neromantičnosti Smetanově.

V listě psaném o nedokončené opeře »Viole« — vrací se naposled k cizímu textu, jenž už dávno před tím jej lákal — povídá, že jeho budoucí práce musí býti dramatická, a rozumí tomu v ten smysl, že hudba musí býti »ryze spojená s textem«. I dokládá ještě: »Absolutní hudba jest v každém genru pro mne již nemožná, ztrácím v enthusiasmu krásy melodické její souvislost, ale text mě vždy orientuje.«

Této vážné, tragické stránky lidského charakteru a charakteru obzvláště i českého — česká reformace tomu velikým je důkazem — Smetana tóny vypodobiti neuspěl. Vykonati pro národ i tuto práci, bylo jeho touhou a ideálem, — pochopil a ocenil po této stránce českého člověka, ale idee a touhy nestaly se zpěvem, neboť tato stránka v Smetanovi neměla vrchu.*)

Až o poměru Smetany k Wagnerovi psáno bude věcně na základě hlubšího studia, jeho uvedený úsudek o absolutní hudbě a souvislosti slova a tónu v pravém smysle vynikne, bude-li se míti

*) Je tuším charakteristické, jak už vzpomenuto, že Smetana začal tanci a písněmi; ze 135 prací u Teigeho uvedených je tanců a tancovitých asi pětina; je náhoda, že poslední jeho práce byla polonéza, jakožto úvod k velké orchestrální svitě »Pražský karneval«? Fakt, že Smetana téměř výlučně komponoval polky, ukazuje opět zase jeho českost.

zření k tomu přirozenému vývoji hudebnímu, jejž Smetana prodělal. Nepopírám vlivu Wagnerova, ale tvrdím, že vliv ten nezabránil samostatného vývoje Smetanova. Nesmí se zajisté každý úsudek Smetanův o hudbě připisovati vlivu německého mistra; i bez vlivu Wagnerova Smetana na př. o »volání po melodii« souditi mohl, jak soudil, píše, že volání to u většího dílu obecenstva znamená, aby ihned mohlo veškeré nápěvy bez namáhání a beze smyslu opětovati, jakmile ponejprve je bylo v divadle zaslechlo.

Možná dost, že důkladná kritika a srovnání Smetany s Wagnerem dokážou, že mistr český netoliko lépe porozuměl Wagnerovi, než mnozí němečtí hudebníci — ale že použil tak samostatně formy Wagnerovy, jak Beethoven použil formy Clementim vypracované. V hudbě a umění vůbec — zejména také v poesii — často se opakuje zjev, že se forma — v našem případě dramatická a sonatová — vypracuje dříve a nezřídka duchy podřízenějšími, kdežto duchové v pravdě tvůrčí do hotové formy vlévají obsah, — veliký obsah.

Smetana — toť jádro mých vývodů — zůstal přes vliv Wagnerův samostatný, svůj a český. Jen v tomto smyslu dramatické hudby rozuměti jest větě, již Smetana »Braniborům« připsal za heslo: »Hudba, jazyk citu — slovo myšlénky«: těžiště propovědi neleží v tom, že se hudba prohlašuje za orgán citu, ale v tom, že se hudba prohlašuje za jazyk a že se slovu parallelisuje.

Smetana byl naší hudbě tím, co dnes v poesii se zove *realistou.* Je mi dost nepříjemno, že tohoto mnohoznačného a zneužívaného slova musím užiti. Avšak přes tento nedostatek názvem tím jistý směr Smetanův dobře dá se označiti, jak zase naopak realism uměním Smetanovým se charakterisuje a vystihuje.

S realismem společnu má idejnost. »U mne se forma každé komposice dá sama sebou dle předmětu.« Smetana »vyobrazuje v tónech« idee, postavy, život.

Realistická je Smetanova určitost a konkretnost, konkretnost i v tónech! Nemožná je mu »absolutní hudba«, forma slouží idei, touží po dramatickém, tragickém textu, slovem, jak říká, se orientuje. Velmi charakteristické je v tomto směru, co sám praví o svých »českých tancích«. »Kde Dvořák jmenuje své kusy jen pod všeobecným názvem »Slavische Tänze«, aniž by člověk věděl, které to jsou a jestli vůbec existují, ukázali bychom, jaké tance určitě jmenované my Češi máme.« V slovích těchto jádro realistické určitosti a konkretnosti velmi případně je označeno: »furiant«, »Skočná«, »Medvěd« atd. — toť docela určité české tance.

»K svědomitosti a pravdě« — toť bylo jeho heslo, jehož Tolstoj sám nemohl by lépe a úsečněji prohlásiti. Pravda — ve velikém i v maličkostech! Jak na př. odsuzuje v kusech svých, kam nepatří, balet! Jak určuje zpěvákům, jak realisticky mají zpívati a hráti, žádaje po nich, aby každý byl »více dramatickým umělcem než koncertním zpěvákem«. Jak realisticky kritisuje texty, jak případně vidí vady na př. ve »Vyšehradu«, v němž řeka Vltava nesprávně více přichází do popředí než Vyšehrad. Jak Smetana přímo bojoval proti textům a jak tóny svými opravoval slova, kde byla nedostatečná — nepravdivá!

S určitostí a konkretností souvisí Smetanova lidovost. O věci této u nás ve všech oborech velmi mnoho se bájí; není snadno podstatu věci náležitě vyložiti. Jak se teď mluví v politice o tom, že prý poslancové prostě konají vůli národa, podobně mluvilo se a posud mluví o poměru umělce k národu jakožto hromadnému umělci. Dojista realistický směr je lidovým do veliké míry proto, že v lidovém umění nalézá si určitost, konkretnost, kterýchžto podstatných kusů pravého umění v umění městském, školském, »umělém« je na mále.

Na místě učeného výkladu o lidovosti Smetanově stůj zde rázovitý příklad se »Skřivančí písní« v »Hubičce«. Píseň tu, dýšící všecku prostotu venkovskou, prostotu venkovského života v přírodě, zpívá děvečka Bárče, tedy osoba v kuse docela podřízená, ale ovšem z lidu pravého; toť nehledaná prostost lidového realismu, — rozumí se to tak samo sebou, ale že se to tak samo sebou rozumí, v tom právě tkví umění.

Avšak Smetana při veliké své lidovosti nenapodobil prostě národních a lidových písní a hudby, nesestavoval z národních motivů motivů svých, nýbrž zušlechťoval a zdokonaloval lidovou tvorbu, vystihoval ducha v tvorbě té a samostatně tvořil v tomto duchu. Jak nepodlehl vlivu Wagnera a jiných, tak neztratil se v bohatosti lidového umění; jemně vybroušený hranol reflektoval lidové umění a život lidu vůbec. Znamenitým a zajímavým toho dokladem jsou Smetanova zpracování Kopeckého »Fausta« a »Oldřicha a Boženy«.

Realism nesvedl Smetany k nekráse. Touha po pravdě ukojena vždy a všude čistou krásou. V žádné skladbě Smetanově nenalezneš nic surového, nepěkného, nemírného. Uměřenost obzvláště ve veselosti je význačný charakter Smetanův.

Hledaje pravdu Smetana dbá ve všem jednotnosti. Mluvívá se sice mnoho o jednotě, ale skutečně se slova toho málo kdy s nále-

žitou rozvahou a právem užívá. »Jednotný styl... jest, abych se přiznal, můj vlastní,« sebevědomě praví Smetana.

Vlastně ne sebevědomě, ale vědomě. Smetana, jako všickni velicí a praví umělci, je si své síly plně vědom; Smetana je si však vědom také hranic své síly. Záhy poznal — i prvá žena ho k tomu měla — že se musí náležitě vzdělati v theorii hudby. Svědomitě prostudoval vynikající mistry, jak o tom svědčí nejedna jeho interpretace. Vynikal Smetana i jako pianista.

Vzdělávaje sebe Smetana neúmorný byl pracovník. Smetana, byl nějaký čas hudebním referentem »Nár. Listů«, založil nový hudební ústav, účastnil se přípravních prací k založení Umělecké Besedy byl v kommissi pro vydávání umělecké revue, založil abonentní koncerty Umělecké Besedy, přijal vrchní řízení opery, usiloval o založení veliké dramatické školy, skutečně podařilo se mu při divadle založiti prvou operní školu — v mladších letech pilně koncertoval a učiteloval —: v práci, v neúmorné práci jeví se Smetanova geniálnost.

Celý tento moderní směr Smetanův nelze si mysliti bez důkladnějšího všeobecného vzdělání. I z těch skrovných úryvků, jež dr. Teige podává, jeví se nám Smetana jakožto jasný a určitý myslitel a svérazný spisovatel; i sloh Smetanův odpovídá jeho rázu hudby, píše jasně, určitě, prostě.

Že Smetana byl veskrze český, vyplývá z jeho lidovosti. Že českosti své si byl vědom, rozumí se také samo sebou. Co české je, ze Smetany, na Smetanovi můžeme pochopovati; dovednější theoretikové hudby mohou vyložiti, co Smetanův je *český sloh,* o němž Smetana sám s tak velikou určitostí mluvíval.

Nebylo by konečně nezajímavo prostopovati Smetanův běh životní a pátrati po jednotlivých vlivech na něj působících. V odporu jen zdánlivém s jeho lidovostí je vychování jeho v aristokratických tradicích; otec jeho smýšlení byl velmi aristokratického, a mistr náš sám mnoho a dlouho prožil v salonech několika rodin šlechtických. V t. zv. patriarchálním bytu šlechty, ačkoli poněmčené — i Smetana konal všecka svá studia německy — zachránilo se dosti původně českého. S poměry našimi souviselo, že Smetana dlouhá léta účinkoval v cizině, — tím živější byly dojmy české, tím horoucnější touha, působiti pro svůj národ.

I život rodinný měl na tvoření Smetanovo vliv: dojista i v tomto životě dovedný psycholog nalezne nejednu parallelu se současnou tvorbou mistrovou; než to všecko již přesahuje rámec této črty. V podrobnější práci o Smetanovi studovati se budou vlivy jeho ušní

choroby, ustanoví se poměr Smetanův k jednotlivým umělcům, objasní se styky s Lisztem a j., a j. současníky atd.

Vyslovíme svůj konečný a úhrnečný soud.

Smetana je v každém ohledu nejdokonalejší skladatel oper, jak se nevhodně říkává, lehkých. »Lehká« hudba Smetanova je poesie obecného života. Smetana byl poëta v říši tónů; všude, ve všem reagoval na poesii a jen na poesii. Poesie své ze sebe samého nevybájil, vpil ji do sebe z celého českého života, z českých luhův a hájů, z českých bájí. Nalézal poesii v nejobyčejnějších zjevech; není jeho Vašek poetický skvost?

»Nečulým srdcíam svet je zatvorený,
ten, kto necítí, ten je vylúčený
zo sveta, a len pri bráne sa tára« . . . .

praví pěvec tak ryze lidový jak lidově básnil Smetana: Smetanově něžné citlivosti brány českého světa se otvíraly do kořán, on sebral květy z těch českých srdcí, — ostýchavě blížil se jen k té české síle spící pod Blaníkem... Smetanova hudba je radostná, veselá, Smetana cítil radost a jas života více a živěji než jeho bol — snad ve skřivánčí písni tomuto svému základnímu pocitu dal výraz nejčerstvější.

Smetana má svůj český humor.

U Smetany povznáší zvláštní klid a sebevědomí. Byltě Smetana individualita naprosto harmonická. Ovládal se úplně, neúmornou pílí dopracoval se dokonalosti svého zvláštního slohu.

Tragedie života lidského Smetanou nebyla procítěna, veliká otázka viny a trestu — toť tragedie života — nerozsápala jeho nitra. Je charakteristické, že Smetana nestvořil žádné hudby církevní a posvátné vůbec: jaký tu rozdíl mezi Beethovenovou missa solemnis a Smetanovou »Libušou«.

Není u Smetany velikých a příkrých přechodů a protiv chmury a světla — vždy je uměřený, mírný, jesti Smetana — jemný.

Smetana rád žil s lidmi, rád měl lidi, a lidé milovali jeho. Hudba jeho je spolčující.

Hudba Smetanova je čistě duševní. Na nervy, na tělo nepůsobí nikdy, nikdy nedráždí. Smetanova hudba je na skrze zdravá: ukázal, co je čistá, veselá mysl.

V tom světové je poslání Smetanovo: jeho hudba, jeho sloh a směr vytiskne velkoměstskou nezdravou operetu. *Ch.*

BESEDA.

Boston, počátkem října 1893.

Přijel jsem do Ameriky na výstavu studovat bavlnářství, stroje na obrábění a zpracování bavlny. Snad v nejskrytějším nitru nalezl bych důvod poněkud jiný — užiti příležitosti, přeplaviti se mořem a viděti svět nový; neboť o pokrocích svého strojnictví z odborných listův a jinými zprávami a zkušenostmi jsem vlastně poučen dostatek. Veliké výstavy mají snad vůbec větší význam pro osobní sblížení různých lidí, mají význam obchodní, — ostatně nepopírám významu pro pokrok práce a vynalézavosti vůbec.

Přijel jsem tedy jako přijeli jiní. Prvý dojem: nedojem. Viděl jsem všude soustavnější, důslednější, vydatnější využitkování moderní techniky, ale bylo mi všecko jako by známé alespoň v zárodcích. Ve Vídni viděl jsem to, v Berlíně ono, v Paříži a dokonce v Londýně i ono, — Amerika — míním Spojené Státy — je tak veliká, že mimoděk jsem k nim přirovnával Evropu (západní) celou. Pravím, že neměl jsem dojmu zvláštního. A skutečně bylo mi, jako bych byl ve velikém fysikálním institutě, — ale nepřekvapovalo mne nic. Hned v New Yorku na př. dráha na sloupech mně neimponovala; poštovní, telegrafní zařízení, zařízení větších bankovních ústavův atd. — to všecko, ačkoli to bylo dokonalejší než u nás — mnohem dokonalejší — přijímal jsem, jako by se to rozumělo samo sebou. Pozoroval jsem pouze rozdíl stupňový, — ale něco podstatně nového, zvláštního v ničem jsem nenalézal. Řekl bych snad mnoho, kdybych pověděl, že jsem brzy pociťoval sklamání, — ale něco podobného to bylo.

Avšak to byly pocity jen prvých dnů po příjezdě. Možná, že při tom působila i únava z plavby. Znenáhla rodily se mi myšlénky jiné. Ta soustavnost, důslednost a vydatnost, kterými moderní technika všude se jevila využitkovaná a která se mi napřed zdála tak

pochopitelnou, počala mi imponovati. Za těmi stroji počínal jsem viděti lidi, strojů těch užívající, počínal jsem chápati celé to ovzduší společenské, z něhož takovéto strojařství se vyvinulo. Od strojů přešel jsem mimoděk sám od sebe k lidem, k společnosti, k Američanům, k »Americe«. Počal jsem přemýšleti a pozorovati, co to je »Amerika«?

Neosobuji si odpověditi k této otázce cele; ale částečně odpověď bude dána, vyložím-li, jak umím, co mne nejvíce zarazilo. A zarazilo mne nejvíce, nač doma nejméně jsem myslíval.

Myšlénky o americkém duchu společenském nedaly mi pokoje, i když jsem chodil Edisonovým carstvím. (Čtenář jistě se již dověděl, že stroje ženou se na výstavišti elektřinou.) Dokonce pak neměl jsem klidu, když jsem náhodou upozorněn byl na nedaleké město *Oberlin*, kde prý bych poznati mohl, co je Amerika.

Oberlin je neveliké město a má jméno po znamenitém pastorovi elsasském. Již jméno to dalo mi přemýšleti. Zazdálo se mi totiž, když jsem po příchodu do Ameriky chodil Newyorskými ulicemi, že ti Američané jsou beze vší poesie: »6. avenue, 13. ulice«. Nemohl jsem si nijak na to zvyknouti a nelíbilo se mi to; »ulice Palackého, Komenského« — to přece zní jinak, není to tak obchodně suchopárné a lépe se to pamatuje. Avšak úsudek tento jsem odložil, když jsem poznal, že celá města nosí název po osobách historických; řekl jsem si, že člověk v cizině velmi snadno utkvívá na vnějších maličkostech, nerozhodujících o pravém charakteru země a národa.

V Oberlině tedy, abych se vrátil k věci, slyšel jsem především, že město v samých počátcích poskytovalo přístřeší otrokům uprchlíkům; ukazovaly se mi domy, kde nejvíce otroků se před slidiči zachránilo. Celé město, všecko měšťanstvo bylo pro zrušení otroctví v době, kdy vůkol otrokáři všemi silami protiotrokářskému ruchu se vzpírali. Oberlin tehdy vůkol byl nenáviděn a každý Oberliňan musil se míti na pozoru; nejeden zaplatil prý svou lásku k volnosti i životem.

Zároveň s hnutím protiotrokářským Oberlin podporoval osvobození ženského pohlaví; v Oberlině nejdříve do všech škol ženy měly přístup. Nyní ženy studují na zdejší akademii na všech fakultách, i na theologické, a navštěvují přednášky zároveň se studenty mužskými. Poznal jsem na př. studenty manžele — muž navštěvuje přednášky filosofické, žena právnické. Ano, — postavení ženy mne tu nejvíce zarazilo. A jak by nemělo zaraziti nás Čechy!

Na západě v městech na trh vidíš choditi a kupovati muže, ženy jen po různu a výjimkou; muž nosí plné koše zeleniny a potravin. Vidíš to ovšem i na východě, třeba i v Novém Yorce. Všude muž — mluvím o Američanech a americky žijících Evropanech — ráno rozdělává oheň na ohništi, ne žena. V Novém Yorce — v předměstí — doktor (medik) ždímá prádlo, jež žena vypírá. Otec nosí malé dítě, když v neděli rodina se vrací z procházky. I v dobrých, zámožných rodinách, kde nemají sluhy zvláštního, hlava rodiny cídí si boty, služka, natož žena, práce takové je naprosto zbavena.

To že není nic zvláštního? U nás všecky takové úlohy ponechány jsou ženě; obzvláště pak muž z »lepší« společenské třídy práce takové by se nechytil. Aby tak na př. advokát pan dr. Slovo nebo professor pan dr. Seno po ulici nesl svého jedináčka — dělník tak ještě učiní, ale »pán«, kam by to hledělo? Vždyť paní professorová by se za to musila »styděti«, — služka-otrok musí i tuto službu vykonávati.

Slyšel jsem tu, že prý ženy proto jsou více váženy, že je jich méně než v Evropě. Možná, že to je jedna z příčin, ale není hlavní. Neboť i na východě, kde právě dlím, v nejameričtější Americe žena má postavení docela jiné než u nás. Pokud dovedu pozorovati a souditi, ve všem vnucuje se mi myšlénka, že žena v Americe proto je volnější, že i muž je volnější; kde i muž není volný, není ani žena volná. A volnost pravá neznamená pouze volnost politickou, ale obecně společenskou; zde v »Athénách« Ameriky však nejlépe viděti, že taková volnost smýšlení možná je při velmi těsných formách společenského spolužití. Svoboda ženského pokolení znamená rozhodně vyšší kulturní vývoj, znamená vyšší mravní úroveň, znamená čistější poměr mezi mužem a ženou.

To vidíš ze všeho obcování obou pohlaví. Jak nenuceně baví se tu mladé dívky s mladými muži. Ovšem, mladý vzdělaný muž snáze se tu může baviti s dívkou nenuceně, protože dívka je vzdělaná jak on, že dívka má stejný všeobecný interes jak on! Dívka zdejší má zájem v politice, v otázkách náboženských, školských — zkrátka dívka vzdělaná má co mluviti s mladým mužem a proto ve společnosti neslyšíš toho prázdného mlácení, jehož my každý ve svých studentských letech jsme se dopouštěli. Až hanba je mi, vzpomenu-li na ty naše besedy a věnečky, — co se tenkráte mluvilo, čemu jsme se smáli. Až hanba je mi, vzpomenu-li, jak »matinky« očima přímo visely na nás, jak se zajímaly o naše studia — kdy totiž vystudujeme a do jaké vstoupíme »služby«, a jak po celém

městě z úst do úst jsme se dostali proto, že jsme se slečnou Ruženou, Amálkou, Rosalií, Emilkou atd. o věnečku mlátili prázdnou slámu!

Američanka na ulici známého muže pozdravuje napřed. Bylo mi to s počátku divné, ale velmi brzy jsem si toho nevšímal. Žena má právo — vysvětlili mi — dáti takto na srozuměnou, koho si váží, s kým po případě nahodilou známost chce udržeti, s kým styků žádných míti nechce. Za to ženě ruka se tu nelíbá. U nás ženám a dívkám ruky a ručinky jen jen se líbají, a žena přece je — otrok. (Ostatně: nelíbá se u nás ruka i mužům od mužů?!) Otroku se lichotí, proto že se ho využívá; tak otrokům a dělníkům dává se na místě větší mzdy kořalka, aby byli při dobré vůli a ochotněji — otročili. Všecka různost zdejších a našich poměrů jeví se mi teď v pozdravování. U nás i ženy pozdravují tím prázdným »má úcta«, — jak se mi teď tato dvě slova z úst našich žen protiví! Jak se mi protiví ten náš poměr k ženám, když žena muži vzdává — úctu, na místě aby ho přivítala, anebo tak neb onak s Bohem mu dala! »Má úcta« — znamená mi teď tolik, jako »vaše služka, vaše otrokyně, pane!«*)

Ještě dvou, tří pozorování nemohu smlčeti, tuším velmi charakteristických, ač právě na prvý pohled nad míru nepodobných.

Na plesu u nás dívky tanečnice čekají na tanečníky, jako na trhu hokynářky kupce. (Prosím za odpuštění, — ale v rychlosti nenapadá mi něžnější přirovnání, vždyť jen s těží potlačil jsem silnější) Zde každá dívka na zábavu přichází s mladíkem, jenž odpovědeň je za to, aby »neseděla«; mladík ten stará se o tanečníky pro svou přítelkyni a kdy toho je potřebí, tančí sám. Zdálo se mi, že takto taneční zábava je mnohem nenucenější. Než o tom již nechci mluviti, uvádím to, co po soudu mém mravní poměr muže a ženy, co postavení ženy charakterisuje, a trvám, že i tato maličkost pro poměr ten je významná.

»Stará panna« zde v Americe nepožívá té nevážnosti, jaké u nás. Zde mnohé dívky, jež snadně mohly se provdati, volí si stav nemanželský, a v stáří nikdo jimi nepohrdá, naopak mužové uctivě se

*) Dovolujeme si poznámku, že tento rozhodně nevhodný způsob ženského pozdravu souvisí také s našimi nehotovými společenskými formami; v lidu toho není, jen v městech, ve společnosti t. zv. vyšší a lepší, kterážto však společnost nemá posud žádných ustálených forem, nejen mravem ale i vkusem vytvořených.

Redakce.

k nim chovají, ceníce si službu, kterou svým učitelováním anebo jiným způsobem společnosti prokazují.

Nejvíce však charakterisuje postavení americké ženy fakt, že může veřejně studovati i bohosloví a že ženy dokonce zastávají úřad — kazatelský. Pravím, že tento fakt je nejvýznamnější, neboť předpokládám jako známé, že ženy zde se volí stejně jako mužové do školních rad, že mají v některých státech i volební právo politické (aktivní). V Evropě žena připuštěna záhy do klášterů, žena směla a smí u nás jako jeptiška utíkati světa, jako milosrdná sestra smí sloužiti, ale v křesťanském chrámě žena musí mlčeti. Jen na divadle u nás, v kusech z pohanského starověku, ženy obětují bohům v úřadě prorockém a kněžském. Zde v Americe, zejména v některých vyznáních (u kvakerů), žena i v chrámě muži na roveň je postavena. Z chrámu mohamedánského žena je téměř vyloučena, v křesťanském chrámě evropském musí mlčeti, zde i v chrámě má volnost slova.

Je to svět skutečně nový. Nerozumím mu docela, ale cítím, že je to nejen něco nového, ale i dobrého. Nemyslím, že by t. zv. emancipace neměla i stinných stránek, ačkoli vyznati musím, že jsem nic urážlivého nepostřehl přes to, že jsem se po tom pídil. K nám, do našich českých poměrů hnutí americké nemůže se prostě přenésti již proto, že toho nikdo neučiní, ale dojista i u nás, jak se říkává, ženská otázka musí se řešiti. Tato fráse však, jak teď vidím a pochopuji, znamená, že všecka společnost, nejen žena ale i muž, musí se povznésti k větší volnosti přesvědčení a smýšlení, společnost musí se státi čistější, žena přestane muži být otrokyní — (kuchařkou, hospodyní, kojnou, odaliskou) — muž přestane ženě býti pánem. Počínám poznávati, že společnost může se vyvinouti nad nynější formu rodiny, že monogamie nynější do slova je jen formou, t. j. pro forma, ale že ve skutečnosti žije se v čirém mnohoženství.

Toho vyššího vývoje rodinného, a tudíž všespolečenského, zárodky viděti, cítiti v Americe mnohem více než v Evropě — toť zkušenost moje, jíž nad jiné ze svého tu pobytu si cením.

Rozhledy vnitřní.

VYJÍMEČNÝ STAV A JEHO PODŘÍZENÝ VÝZNAM — JÁDRO POLITICKÉ SITUACE V OTÁZCE SOCIÁLNÍ — SOCIALISACE STÁTU A POLITICKÝCH STRAN — STRANA KONSERVATIVNÍ A SVOBODOMYSLNÁ VE HNUTÍ SOCIÁLNÍM — ČESKÁ POLITIKA JAKO POLITIKA SVĚTOVÁ — PARLAMENTÁRNÍ SITUACE VE ZNAMENÍ SOCIÁLNÍ OTÁZKY — NĚMEČTÍ LIBERÁLOVÉ A POLÁCI — HOHENWARTŮV KLUB, NĚMEČTÍ NACIONÁLOVÉ, TYROLŠTÍ VLAŠI — NOVÝ MÍSTODRŽÍCÍ MORAVSKÝ — — SITUACE ZA VODOU: VAINCRE OU MOURIR — CÍRKEVNÍ POLITIKA — MAĎARISUJÍCÍ LIBERALISM.

Jestliže počínáme tyto své politické rozhledy zmínkou o vyjímečném stavu, nečiníme tak proto, že bychom mu přikládali zvláštní důležitost — klid a ticho všeobecné nejlepším je důkazem, že politika, užívající takových prostředků, myslím, rozhodné většině obyvatelstva je docela cizí. Skutky vlády všude pozbývají toho významu, který dříve mívaly, pokud politické myšlení nebylo tak všeobecné a pokud jiné úkoly společenské nebyly naléhavé. Lidé mají teď hlavu plnu věcí jiných a důležitějších, a těch patrně vyjímečný stav se příliš nedotekl. Proto také smíme především o stavu tom říci, že nepřivodil žádné nové situace v českém národě. Dotýkáme se ho také jen proto na prvém místě, abychom právě říci mohli, že politická situace stojí ve znamení docela jiném, nežli vyjímečného stavu.

Jádro vší politické situace a zejména také v zemích českých vězí v problému sociálním a na ten čas obzvláště v otázce dělnické, maloživnostnické a rolnické. Tyto tři stavy jako jinde i u nás se přibližují, hospodářská tíseň, všem společná, rok od roku více boří politické a společenské ohrady, v dobách dřívějších kolem jednotlivých stavů postavené. Avšak nářek kruhů hospodářsky silnějších na zmáhající se socialism agrární a maloživnostnický ukazuje, jak se hospodářská propast mezi »silnými« a »slabými« prohlubuje a rozšiřuje zároveň.

Že by státní moc Vídeňská tomuto stavu věcí nerozuměla, dnes nelze již tvrditi. Nasvědčuje tomu mnohý úkaz, obzvláště však zvýšená starostlivost pro nižší úřadnictvo státní, — k dělníkům, maloživnostníkům a rolníkům nemá ještě přistoupiti armáda malého úřednictva jako začátek skutečného, nikoli utopického »státního socialismu«. Poslední trůnní řeč proto stavila hospodářské zákonodárství do popředí a ohlásila řadu předloh. Slíbeno, že vláda se postará o dorozumění mezi podnikateli a dělníky, — slíbena čilejší péče malému živnostnictvu a obzvláště živnosti stavební — slíbena předloha organisující společenstva zemědělská — samé důkazy, že vláda poznává situaci. Avšak poznání nezaručuje ještě dostatek opravné energie — mimo nedosti zdařený zákon, upravující stavebnictví, posud nic nevyplněno. Smutný stav nižšího úřadnictva officiálně se arci neuzná, avšak, jak viděti, uznává se fakticky tím, že se rok po roce zvyšují summy výpomocné, až bez hluku platy jaks taks podle potřeby budou upraveny.

Nejen vláda, ale i jednotlivé strany politické počínají sociální situaci rozpoznávati a podle toho programy své doplňovati a opravovati. Stát i strany musí se socialisovati — toť právě politický úkol dne. Tohoto úkolu beztrestně nikdo se dnes nemůže vzdalovati. Posud však jen dvě strany určitěji se postavily k sociální otázce, a zejména k otázce dělnické, strana konservativní a svobodomyslná strana česká.

Strana konservativní — vlastně katolická — počíná si dělníků všímati velmi pečlivě. V Německu hned r. 1848 sociální otázka pojata do politického programu katolíků — biskup Ketteler již tehdy a později otázky té byl dbalý. On vypracoval katolický program sociální. Z Německa šířily se idee i do Rakouska. Když nedávno papež sám chopil se dělnické otázky, není divu, když i v konservativní straně parlamentární počíná se ujímati sociální program. Mluvčím směru tohoto je hr. Sylva-Tarouca, jenž, na základě německých a francouzských katolických autorit, letos ve Würzburgu na 40. valném sjezdě katolíků německých rozvinul program stavovského státu konservativního, do něhož i dělnictvo má býti pojato. Posud program tento a podobné jsou ještě více akademické a snad jednostranně moralisující, avšak všude praxi předchází delší a dlouhé theoretisování — ostatně katolíci již dávno zorganisovali i část dělnictva, právě tak jako strana konservativní si zařizuje své záložny a jiné spolky a organisace hospodářské. Má jistý symptomatický

význam, že těmto tendencím přikloňuje se české i německé rolnictvo, jak ukazuje vystupování na př. Alfonsa Šťastného.

Kdežto v českých zemích konservativci přibírají si program sociální, v Haliči, jak dokázal červnový katolický sjezd v Krakově, převládá směr církevně-konservativní, až zpátečnický. Na sjezdě tomto usneseno mezi jiným, aby studentům bylo povoleno býti členy duchovních kongregací; obecné školy, pokud možno, mají býti spojeny s kláštery a t. p.

Mezi Slovinci katolicko-konservativní hnutí je taktéž velmi silné; v zemích alpských má silný ráz agrární, kterýžto směr i mezi naše německé krajany v Čechách a na Moravě se zanáší.

Strana svobodomyslná přiblížila se sociálnímu programu posud nejvydatněji s politické stránky, davši návrh na všeobecné právo hlasovací. Návrhem tím strana svobodomyslná jednala podle svého hned ve svém počátku postaveného programu demokratického. Od těch dob program všeobecného práva hlasovacího arci vývojem společenských poměrů dostal význam širší, politická stránka jeho doplňuje se obsahem sociálním.

Tímto programem a zároveň některými zastanci reformy sociální do strany svobodomyslné dostal se prvek sociální — bude úkolem strany v souhlase se svým požadavkem všeobecného práva hlasovacího všecek svůj postup přivésti v soulad. Věrna tradicím českého lidu a české historie, strana svobodomyslná, mluvíc jménem českého národa, přirozeně bude v čele moderních idejí pokrokových — v tom její je síla a převaha nad ostatními stranami. Český národ kráčel v čele člověčenstva, když stál za idee veliké, za idee hýbající světem — strana, představující český národ, provozovati bude politiku velikou, světovou — bylať česká otázka a jest evropského, všesvětového dosahu.

*

S toho hlediska posuzujeme i parlamentární situaci. Co se napsalo časopisectvo různých stran o vyhlídkách levice, jak v novém parlamentě seskupí se většina německo-polská, a jak hr. Taaffe silně vesluje na levo atd., — nevyplnění všech těchto a pod. proroctví mohlo by přece již i slepému otevříti oči a ukázati, kam politická magnetka ukazuje. Je po slávě liberalismu — ani němečtí liberalové a vůbec žádní liberalové nedostanou se již ke vládě. To hr. Taaffe správně rozpoznal — odtud jeho politika. Politika ta — o tom nepoučil nás teprve vyjímečný stav — byla namířena proti svobodo-

myslné straně — ale přes to, snad právě proto neodevzdal se hrabě Taaffe straně německo-liberální na milost a nemilost. Program p. Plenerův straně svobodomyslné málo by uškodil a proti programu českému v Rakousku žádný poněkud rozumný ministr stavěti se nebude. Pan Plener mohl v Chebu ještě mírněji mluviti než mluvil a ještě víc odkryti politickou slabost své strany — slabost tu nezpůsobil hr. Taaffe, hr. Taaffe však dovede z ní těžiti.

Poláci v parlamentě mají na delší ještě čas výhodné postavení. Avšak ani doma polské Kolo není všude v oblibě — demokrati, pokroková část obyvatelstva, Rusíni se vedoucí politice klubovní vzpírají; u ostatních národů však politika »polská« není v lásce. Poláci nejméně přejí sociálním reformám, — toť příčina jejich neobliby. V zemi mají hospodářské poměry jiné než země pokročilejší, proto nemají porozumění pro poměry tyto. Přirozeně kloní se sociálně k liberálním Němcům, kamž i velkostatkářský ráz haličské poslance odkazuje. Avšak na druhé straně konservatism vede je do tábora protiliberálů — tohoto svého postavení dovedou využitkovati. K tomu přistupuje zahraniční politika — protiruská politika pomáhá jim v parlamentě, činí je příjemny rozhodujícím kruhům — císař nedávno jejich parlamentární taktiku velmi pochválil — a last not least umožňuje jim plně vykořistiti pro své hospodářské poměry militarismu. V té příčině t. zv. strategické dráhy nejsou jediným výtěžkem.

Hohenwartův klub ve svých základech je slabý — strach před slabými liberály je nepevný politický tmel. Z téhož důvodu neprospívá strana německonacionální — má program příliš negativní a osobní.

Tyrolští Vlaši mají dobré naděje, že se jim požadavky splní — císař sám slíbil jim v Innsbrucku při návštěvě výstavy a odhalení Hoferova pomníku, že vláda program jejich znovu prostuduje — trojspolek autonomistickým tužbám Trentina napomáhá právě tak, jako zahraniční politika valně se cítí v Haliči a u nás v Čechách. Nechceme tím říci, že z důvodů vyšší politiky na Moravě se stal místodržícím bar. Spens-Boden, rodem Němec, povoláním úředník. Viděli jsme nedávno historickou statistiku místodržitelskou; podle ní na Moravě již dávno bývají místodržícími Nemoravané.

* * *

Za vodou — míníme za Litavou — potlačování národů nemaďarských je hlavní program státní politiky.

»Vaincre ou mourir,« zvítěziti neb umříti, — toť heslo uherského státu a zvítěziti znamená — pomaďarštiti národy uherské. Tak to docela odkrytě 1885 prohlásil vládní list »Nemzet«. Tak postupuje jen politika strachu a špatného svědomí. »Uhry buď stanou se maďarskými, anebo zaniknou«, r. 1891 hlásal »Pesti Napló«. Proto z Uher po léta není co zaznamenati, leda úsilí, všemi možnými mechanickými prostředky »státnímu jazyku« zjednati co nejvíce jazyků — všecka politika uherská slouží tomuto účelu.

Předvoj této politiky tvoří strany radikální, s nimiž strana vládnoucí jako slepý pasažér se veze. Poslední debatty o slovech královských tento zvláštní poměr stran maďarských jasně osvětluje; »Vaterland« — kterýžto list z rakouských do poslední doby jediný stál na stráži — dobře ukázal na význam odpovědi Wekerleovy na vývody posl. Horvátha.

Liberalism maďarský plnou parou fedruje maďarisaci. V odměnu za to obdrží snad občanský sňatek — ačkoli se podobá, že se mu to zatím jen důrazně slibuje. Ale tento maďarisující liberalism požívá ještě sympathie valné části Evropy; Evropa neví, že nynější stát uherský dávno se odcizil svobodomyslným ideám r. 1848. Avšak počíná se již poznávati, že uherský stát zneužil svobody, a odpor roste nejen se strany konservativní, ale i u různých národů v Uhrách i v cizině.

V Praze, 8. října 1893.

S.

Rozhledy zahraniční.

TROJSPOLEK A RUSKO-FRANCOUZSKÉ SBLÍŽENÍ — VÝHODY PRO RAKOUSKO — CELNÍ SMLOUVY S RUSKEM — RUSKO-NĚMECKÁ VÁLKA CELNÍ — RUSKÉ FINANCE — SESÍLENÍ REPUBLIKY VE FRANCII — ZAHRANIČNÍ POLITIKA FRANCOUZSKÁ — ITALSKÁ »PANAMA« A POTÍŽE FINANČNÍ — NĚMECKÉ VOJSKO A PENÍZE — POLITIKA POLÁKŮ V NĚMECKU — GLADSTONE A SNĚMOVNA LORDŮ — ANGLIČANÉ V EGYPTĚ.

Politická situace Evropy poskytuje stále týž obraz; trojspolek a na druhé straně Francie a Rusko, zbrojení do posledních sil a přece snaha po zachování míru, snad proto, že se tak mnoho zbrojí, a že je válka dnes ještě více než kdy jindy počet s velikou neznámou, poněvadž podmínky její dnes při milionech vojáků, při bezdýmném prachu a opakovačkách jsou docela jiné, než ve všech válkách dosavadních.

Především zajímá nás ovšem postavení našeho mocnářství v politice zahraničné. Nejsme přáteli trojspolku z příčin známých, kterých zde nebudeme opakovati. Ale přes toto naše stanovisko proti trojspolku je nám milejší, když Rakousko má v něm postavení vynikající, svobodnější, než aby bylo přívěskem, jako za Bismarcka. Tento velmistr politiky si ustrojil své postavení v pravdě po bismarckovsku. Rakousko i Italii si svázal úmluvou, a sám ponechal si volné ruce naproti Rusku, staral se ze všech sil o přátelský poměr k němu, aby tak všecko odium balkánské politiky rakouské také na Rakousku zůstalo, a aby měl proti svým spojencům vždycky možnost pohroziti, že spojí se s Ruskem. Poslední léta se mu to ovšem nedařilo jako dříve, poněvadž v Rusku čím dále tím více zakořeňovalo se mínění Prusku nepřátelské. Po odchodu Bismarcka se vše rázem změnilo. Mezi Německem a Ruskem nastal poměr přímo mrazivý a Kronstadt znamenal naprostou porážku německé politiky. Co Bismarckovi podařilo se zameziti, demonstrativní sblížení Ruska a Francie, to se po jeho odchodu stalo skutkem. Bismarck neopominul to kancléři Caprivimu s ob-

vyklou otevřeností a zdvořilostí vytknouti. Pro Rakousko znamenalo to ovšem veliké ulehčení, ba přímo jisté osamostatnění v trojspolku.

Rakouská politika nového položení věcí dovedla využitkovati. Poměr její k Rusku stal se mnohem přátelštějším, a to místo, které dříve zaujímal v trojspolku Bismarck, má dnes alespoň do jisté míry Rakousko. To jeví se i v nejnovějších hlasech ruských listů. Kdežto naprosto odsuzují příliš vojenské řeči, které císař Vilém II. mluvil v Metách při velkých manevrech, jichž účastnil se také italský následní princ, vychvalují mírumilovnost všech řečí pronesených císařem Rakouským při manevrech uherských, a kladou tak těžiště trojspolku do Vídně. Německu tato situace ovšem není velmi příjemná, a proto byly nelíbezné hlasy německých listů po známém prohlášení hraběte Kalnokyho o zlepšení poměrů v Rusku docela pochopitelny, ač na věci sotva mnoho změnily. Konečně v Německu i tomu přivyknou, a dozajista pozoruhodné jest, s jakou nápadností císař Vilém II. rozdával při své návštěvě v Uhrách nejokázalejší důkazy své milosti, z nichž nejnápadnějším bylo jmenování německým maršálem arcivévody Albrechta, který platí za přítele Ruska. A kdežto po všech manevrech posavadních pruské listy byly plny opovržení pro armádu rakouskou, a zlostného nářku, že Německo musí se zakrváceti, aby svými obětmi na armádu nahradilo nedostatky vojska rakouského, letos jsme četli jen samou chválu a nadšení nad rakouským vojskem. Jsou to maličkosti, ale docela pozoruhodné, a mohou poučiti ty, kteří chtějí věděti, jak upřímného spojence máme v Německu. To se ostatně ukázalo i při nejnovějších obchodně politických událostech. Jak známo, jednalo se už delší dobu o uzavření obchodní smlouvy mezi Ruskem a Německem. Rusko již roku 1891 samo o své vůli snížilo svůj naprosto prohibitivný celní tarif, ustanovený v létech 1884 a 1885, zejména v odvětvích strojnickém a chemickém. Žádalo za to od Německa snížení cla na obilí, dříví, dobytek a ujištění, že clo na len a lněné semeno nebude zvýšeno. Za to chtělo Rusko se zavázati, že tarif, jak snížen r. 1891, nebude také více zvýšen, třeba by se na př. kurs ruského ruble značně zlepšil, což znamená velikou výhodu pro německý vývoz. Německo se tím ovšem nespokojilo a žádalo za to tak mnoho, že se nedivíme přerušení jednání. Chtělo: 1. ulehčení v pohraničném obchodě, 2. vyrovnání cel na zboží po moři a po suchu dovážené, 3. snížení cla ve 171 posicích ruského tarifu, který jich má všeho 212. Skromni Němci jako obyčejně nebyli. Mezi jednáním slevili a nechtěli snížení než v 77 posicích, ale za to velmi radikálné, dosahující někde 60—80% tarifu z r. 1891.

Jednání bylo přerušeno a než uzavřena bude nová obchodní smlouva, o niž počalo se jednati 1. října, je mezi oběma státy celní válka. Německo i Rusko zvýšily své tarify do naprosté prohibice. Zatím však veřejnost zvěděla o obchodně politickém jednání mezi Ruskem a Rakouskem, o dobrých nadějích na jeho skončení, a to na základě smlouvy o nejvyšších výhodách, takže bychom my v Rusku účastni byli výhod obchodní smlouvy Rusko-Francouzské, nedávno uzavřené, a Rusko u nás výhod našich smluv s Německem atd. Jednání ovšem nebylo tak hladké, jak se očekávalo, poněvadž Rusko žádá také snížení na obilí a dobytek, jaké povolili jsme Srbsku v pohraničném obchodě, čehož Rakousko s ohledem na uherské a haličské zemědělství nechce připustiti, ale mezitím značně už ulehčeny a zjednodušeny obchodně politické styky rakousko-ruské. A tu se ukázala německá neskromnost v nejjasnějším světle. Rakousku vytýkáno sobectví, že se na útraty Německa chce obohatiti a že se domlouvá s Ruskem, když Německo s ním je v celním boji. Čistě německá skromnost a logika! Rakousko r. 1892 povolilo obchodní smlouvy v naději, že Německo Rusku hned tak nepovolí snížení cla na obilí na 3 marky, které prohlašováno pro Rakousko za velikou výhodu, poněvadž bude na trhu německém proti ruskému obilí chráněno differenciálním clem. Ale to nevadilo Německu, že ihned začalo s Ruskem jednati, a bylo ochotno, obětovati svého drahého rakouského spojence i s jeho obilím, jen kdyby Rusko povolilo slevy na německé tovary. A poněvadž se pro upřílišněnost německých požadavků jednání rozbilo, je Rakousko zrádcem na spojenci, když následuje příkladu německého, a také se snaží o dohodnutí s Ruskem, ovšem s větší nadějí na výsledek!

Zatím na druhé straně blíží se dny návštěvy ruského loďstva v Toulonu. Snad až příliš hlučně dávala Francie na jevo svou radost z této návštěvy, tak hlučně, že s officiosní strany ruské uznáno za nutné ohnivý temperament francouzský poněkud schladiti. Avšak rozumíme Francouzům, že jsou plni radosti. Dlouho byli osamoceni v Evropě, tak jak to chtěla vševládná tehdy politika Bismarckova. Nyní konečně našli spojence, a sice toho, o nějž se nenáviděné Prusko tolik ucházelo. Kronstadt minul, opětná návštěva stále se oznamovala a stále nenastávala. Konečně přišla officielní zvěst, zrovna současně, kdy v Lotrinsku s velkou okázalostí slavena přítomnost Viléma II. při manevrech, jichž účastnil se italský následník, vnuk onoho krále, který své italské království má co děkovati krátkozraké politice Napoleona III. a vřelým sympathiím francouzského

národa k vlasteneckým snahám italským. A vnuk tohoto krále účastnil se vojenských cvičení v zemi, jejíž jméno žádný Francouz nedovede vyslechnouti bez bolesti a pohnutí. Nedivme se Francouzům, že byli do duše roztrpčeni! Mezi Francouzi je ještě mnoho těch, kteří krváceli u Solferina a Magenty za italskou svobodu, a kteří pomohli Italii k jednotě a velikosti, přes to, že Italie sama snad ani jediné bitvy nevyhrála, nýbrž s dojemnou pravidelností všude, na suchu i na moři byla poražena. Nad to ještě vše to dálo se několik dní po smutných výtržnostech, při nichž řevnivost francouzských dělníků způsobila tak politováníhodné výstupy, na které italský lid odpověděl pohaněním francouzských znaků na budovách zástupců Francie. Čím roztrpčenější bylo veřejné mínění francouzské na Italii, tím větší radost způsobilo ohlášení návštěvy ruského loďstva v Touloně. Situace stala se ještě zavitější zprávami, že pro ruské loďstvo bude zřízena stálá stanice v Středozemním moři, a že Francie k tomu účelu poskytne jeden ze svých přístavů. Toho použito ovšem se strany trojspolkových listů, aby Anglie vyburcována byla ze svého klidu a aby se konečně odhodlala zřejmě přistoupiti k trojspolku. Leč snahy ty posud nepotkaly se s výsledkem, tím spíš, že nemluví se více o oné zimní stanici ruského loďstva. Ostatně veliké to rozčilení bylo zbytečné, alespoň mohlo by býti známo, že Rusko stále má v řeckých vodách několik válečných lodí.

Přes všecky tyto demonstrativní návštěvy panovníků, princů a válečných lodí možno přece říci, že mír evropský není ohrožen a že na dozírnou dobu není se co báti nějakých komplikací.

*

Rusko je plno starostí, jak odčiniti následky uzavření německých hranic. Nedá se popříti, že celní válkou ruské zemědělství velmi utrpělo, poněvadž Německo patří mezi nejzávažnější spotřebitele ruského obilí. Ruský finanční ministr velmi energicky se věci chopil. Na drahách kromobyčejně sníženy tarify a s Rakouskem ihned sjednána všecka možná ulehčení pro průvoz ruského obilí Rakouskem do Švýcar a Francie. Nad to pomocí říšské banky poskytován úvěr na obilí zemědělcům, aby nebyli nuceni prodávati při nynějších nízkých cenách, zřizována skladiště na obilí, také zemstvům přikázáno, aby prostředkovala, zejména tam, kde ceny obzvláště nízko klesly, a vojenské intendanci přikázáno, aby už nyní kupovala obilí nutné pro zásobování vojska pokud možno, u producentů. Ovšem je otázka, zda všecko to pomůže zejména malému mužíku, který se nedávnou

neúrodou tolik zadlužil, a který musí nyní pokud možno doplňovati ve svém hospodářství, co tenkrát z nouze musil prodati. Vůbec jednání s Německem zavdalo příčinu k ostrému boji mezi továrníky a kupci. s jedné a mezi zemědělci s druhé strany. První jsou pro neústupnost naproti Německu a jeho průmyslové soutěži, druzí ovšem pro uzavření nové smlouvy, pro povolnost. Bývalý ministr financí Vyšnegradský byl rozhodný ochranář; ministr Witte, zdá se, není přítelem přílišné ochrany průmyslu a rád by šel střední cestou, a uzavřel smlouvu s Německem, kdyby to možno bylo bez přílišných obětí průmyslové výroby ruské. Vede ho k tomu zajisté také starost o kurs rublů. Jeho energické zakročení proti bursovní spekulaci s rubly mělo bez odporu dobrý výsledek. Zakázal říšské bance poskytovati úvěr na spekulaci s rubly, zavedl přísnou kontrolu bankovních obchodů i vývozu rublů za hranice, a výsledek byl, že se kurs rublů přes celní válku s Německem udržuje stále ve značné výši (u nás 1 zl. 30 kr.). Je přirozeno, že by nechtěl, aby definitivním rozbitím jednání s Německem tyto příznivé výsledky jeho valutové politiky byly ohroženy, tím spíš, že se proslýchalo, jakoby chtěl napodobiti příklad Rakouska, ustanoviti totiž určitou relaci rublu.

*

I jinak pracuje se v ministerstvu financí horlivě na reformách ruského bernictví. Je toho nejvyšší potřeba. Celá tíže berních břemen spočívá v Rusku na třídách nejnižších, prameny důchodů jsou hlavně daně nepřímé, a daně přímé jsou nepřirozeně malé. Ale k radikální opravě přímých daní, zdá se, nemá přece Witte ani chuti ani síly, poněvadž se tomu vzpírají mocné vlivy tříd bohatších. Zavedl sice daň činžovní, ale zprávy o zavedení daně důchodové utuchly. Za to zvýšena daň na sůl a v několika guberniích učiněn pokus s kořalečným monopolem. Tato nerozhodnost velmi poškozuje ruské finance, ani ne tak co do jejich výnosnosti, jako spíše co do jejich sociální spravedlivosti, a co také je vážné, co do jejich pružnosti a expansivnosti. Také finančnictví zemstev nebude dříve lepším a racionelnějším, dokud nebude provedena oprava přímých daní. A zejména poslední cítí se v Rusku na každém kroku. Zemstva nemají prostředků, aby vyvinula obsáhlou činnost v pořizování prostředků kommunikačních, což je jedním z hlavních nedostatků ruského hospodářství, ani ve vyplňování místních sociálních úloh, prostě proto, že není racionelních daní přímých, a nepřímé daně plně jsou zabrány státem. To vidí se ve všem. Pracuje se na organisaci chu-

dinství. Korporace a úřady, které by vše provedly, by tu byly, ale není prostředků, odkud by byl kryt veliký náklad k tomu potřebný. Ruské národní školství je proto tak nedostatečné, že zemstva a újezdy nemají finančních prostředků. Decentralisace financí na základě racionelní úpravy přímých daní je jednou z hlavních podmínek rozkvětu hospodářského i sociálního života ruského. Rusko je příliš ohromné, aby se vůbec mohlo obejíti bez jisté decentralisace hospodářských a sociálních úkolů, stát nemůže se starati o újezdné silnice, mosty, školy, nemocnice; tato decentralisace však je nemožna bez decentralisace finančních prostředků gubernií, újezdů a obcí. Ostatně nutno uznati, že se v Rusku mnoho pracuje. Staví se sibiřská dráha, která utvoří ze Sibiře nové Rusko, úrodné a bohaté; v zanedbaných krajích, zejména povolžských, stavějí se nové železnice, na Kazaň, na Urál; přístavy na Volze se upravují, a začíná se už také o to pracovati, aby zabráněno bylo vysýchání ruských řek, způsobenému přílišným kácením lesů. Veliké řeky ruské jsou pravým dobrodiním ruského hospodářství, které musí počítati s tak ohromným prostranstvím, a kdyby mělo to jíti tak dále, jako v posledních letech, kdy plavba na ruských řekách, Volze, Dněstru se stávala časem přímo nemožnou, utrpěl by veškerý hospodářský život ruský nenahraditelných škod.

*

Pro Francii nastaly lepší dni. Volby dopadly pro republiku nad vše očekávání skvěle, poraženi jsou netoliko odkrytí nepřátelé republiky, monarchisté, nýbrž také republikáni, kteří ji ohrožovali svou bezohledně negativní politikou. Nezvolení Clémenceaua znamená pro vnitřní ustálenost a pevnost republiky ne o mnoho méně než porážka konservativců. Neplodný radikalismus Clémenceaua všecky reformy jen zdržoval, nebyl elementem, který pobízí k činnosti a k pokroku, čím radikalismus měl by dnes býti. Budoucnost Francie leží v sociální reformě, a zdá se, že nová, obrozená radikální strana hledati bude na tomto poli svou činnost, dojista na prospěch Francie i republiky. Rozhodné vítězství mírných republikánů, zajišťující na dlouho republiku, přičinilo zajisté také k tomu, že Rusko ohlásilo návštěvu svého loďstva, a tak i mezinárodně znamenají poslední volby opravdové sesílení Francie. Mimo to Francie dobyla znamenitého úspěchu v Siamu. Siam přijal 1. října všecky požadavky francouzského ultimata, a tak nejen hmotně získala Francie upevnění a rozšíření svého vlivu v Zadní Indii, nýbrž dobyla i morálního vítězství velikého dosahu nad Anglií v Asii, což má pro budoucnost nepodcenitelný význam. Rusko i Francie blíží se v Asii k samým hranicím anglických

držav, Asie nabývá pořád citelnější důležitosti i pro evropskou politiku. Republika neotřásla se aférou panamskou.

*

V Italii byli alespoň plni škodolibosti, když přicházely první zprávy o panamském skandálu. Ale netrvalo to dlouho, a v Italii samé měli své »Panamino«. V »Banca Romana« »Panamino« vyrostlo však na »Panamu«. Kompromittována nejen banka, ale i poslanci, ministři, a co ve Francii nebylo, také vynikající úředníci ministerstev. Nic nepomohlo, že proti všem pravidlům řádné justice ministerstvo jalo se prohlížeti všecka zabavená akta, a odstranilo všecko, co by příliš kompromittovalo parlamentární a vládní kruhy, pravda vychází pomalu na jevo. Ale na tom není dosti. Soud, zabývající se celou věcí, ukázal se tak bezpříkladně strannickým, že ministr spravedlnosti Santa-Maria zadal za propuštěnou. Zvláštní poměry! Přece zdálo by se, že by povinností ministra bylo, pohnati tyto soudce před soud, ale v Italii jde ministr, a soudy dělají, co chtějí. Generální státní zástupce stigmatisuje soud, jeho odvolání je bezpříkladným odsouzením italské spravedlnosti, ale soudci zůstávají, a ministr jde. Není divu, že na všech stranách ozývají se hlasy, aby ministerstvo Giolliti pro čest Italie odstouplo.

*

Finanční poměry Italie jsou přímo zoufalé. Neobyčejnou energií a obětivostí se Italie vymanila ze své finanční bídy na počátku let sedmdesátých, železná finanční politika Selly Italii zachránila, takže zmizely deficity a valuta upravena. Ale sotva že se vedlo Italii lépe, začala rozhazovati peníze na vojsko, na zbytečné železnice, a nedosti na tom, nejtíživější daně, jako daň z meliva, odstraněny. Deficity zas začaly, spořiti se na vojsku a ve správě nechce, a k novým daním není chuti. Italská valuta měla zase ažio až 12%, a dobré peníze stříbrné zmizely z oběhu. Francie pomstila se Italii za trojspolek tím, že prodávala italskou rentu, francouzská celní politika hluboko poškodila italský vývoz, a tak Italie octla se v položení opravdu kritickém. Pomýšlí se ovšem na nové daně, na progressivní daň důchodovou, na kořaleční monopol, ale neodhodlá-li se italský parlament k radikálním úsporám, sotva se tím pomůže. A k úsporám není chuti, na vojsku šetřiti nedovoluje italský patriotismus, a na správě italský partikularismus a řevnivost severní a jižní Italie.

Ve své tísni spoléhá na Německo a německý kapitál. Němci jsou také ochotni Italii pomoci. Německý trh ovšem utrpěl ohromné ztráty spekulacemi v zámořských papírech, zejména v jihoamerických,

a také vojnou, kterou na povel Bismarckův vedl proti ruskému úvěru, ale je ještě dost bohatý, aby za dobré procento pomohl Italii, zejména když jde o to, paralysovati útočný postup Paříže proti italské rentě. Jinak Berlín k financím trojspolkových států nezná ohledů. Bursovní spekulace proti úpravě rakouské valuty se vede hlavně z Berlína, a za své ažio jsme především povinni svému drahému spojenci na Sprévě.

*

Německo samo má také své vážné finanční problémy. Podařilo se sice několika hlasy provésti vojenskou reformu, ale nyní jedná se o to, odkud na ni vzíti peníze. Neví se ještě určitě, o čem se usnesla konference všech německých finančních ministrů, ale zdá se, že nové náklady na vojsko budou kryty daní na tabák a víno. To jsou ovšem posud jen plány finančních ministrů, co jim řekne nový říšský sněm, nelze ještě předpověděti. Ten zvolen jen pod znamením vojenské reformy, a většina byla velmi pestrá a nejednotná. Jak osvědčí se v jiných oborech zákonodárství, je pro Německo vážnou otázkou. Hlavní oporou vlády při vojenské reformě byli konservativci, a mezi těmi začíná povážlivá pro kancléře Capriviho agitace.

*

Konservativci němečtí jsou převážnou většinou výstřední agrárníci, a jsou proti každé dohodě s Ruskem, na níž i z politických důvodů říšské vládě velmi záleží. Hrozí velmi otevřeně kancléři opposicí, jestli v čem povolí Rusku. A bez konservativců není většiny pro krytí nákladů vojenské reformy, takže by se mohlo státi, že by říšská vláda měla zákon o zvýšení branné moci, ale že by jí na provedení scházely finanční prostředky, což by dojista mělo velmi závažné následky pro další rozvoj vnitřních poměrů německých. I mezi Poláky zmáhá se veliká nespokojenost živlů demokratických proti straně t. zv. dvorské, která bez určitých záruk svými hlasy rozhodla vítězství pro vojenskou předlohu. Nedivíme se, že se mezi Poláky pruskými vzmáhá nespokojenost s politikou polské frakce v říšském sněmu německém, s její přímo neuvěřitelnou ochotou podporovati všecky požadavky na zvýšení německé moci vojenské a námořní. Polákům se v Prusku vede tak zle, nemohou se domoci ani polských národních škol, ba ani toho, aby se v nich učilo polskému jazyku, ze státních peněz provádí se mezi nimi německá kolonisace, že je k tomu potřebí opravdu přímo slepé nenávisti k Rusku, aby za to vše polské hlasy byly hlavní oporou vlády, která je systematicky

utiskuje. Demokratický element polský v Prusku je poměrně silnější než v Haliči, takže i s této strany by se nynější kancléř mohl dočkati nepříjemných překvapení. V Prusku se všecky strany připravují k volbám do sněmu, a bude zajímavo srovnati výsledek voleb s censem velmi obmezeným s výsledky voleb do sněmu říšského, vykonaných na základě všeobecného práva hlasovacího.

*

V Anglii všecek interess politický stále se točí kolem otázky irské, kolem homerulu. Cesta ku právu a spravedlnosti jest i v Anglii dlouhá a trnitá. Dolní sněmovna sice přijala vládní návrh, ale sněmovna lordů jej zdrcující většinou odmítla. Situace je pro starého Gladstona velmi vážna. Rozpustiti sněmovnu a znova se otázati národa nemůže dřív, dokud nesplnil slibů daných radikálům a dělnictvu v t. zv. programu newcastleském. Těmi zabývati se bude také sněmovna, až opět se v listopadu sejde. Vedle toho musí strana Gladstonova pomýšleti, jak zlomiti odpor lordů. Otázka zrušení sněmovny lordů sama sebou dostala se na denní pořádek, a sotva s něho tak brzo zmizí. Třeba se snad nepodařilo úplně odstraniti vyšší sněmovnu, je přece velmi možno, že bude velmi radikálně zreformována, t. j. zdemokratisována. V zahraničné politice má Anglie také své obtíže, totiž s novým egyptským khedivem. Tento by rád vyprostil se z anglického vlivu, ale ruka anglického residenta tak pevně drží egyptskou správu, že všecky pokusy khedivovy zůstanou asi marnými přes podporu se strany francouzské diplomacie. Jedna z největších chyb francouzské diplomacie byla, že dopustila, aby Angličané usadili se v Egyptě, poněvadž je bez války z Egypta nikdo víc nedostane. Pro Anglii znamená Egypt cestu do Indie, je životní otázkou anglického koloniálního panství býti pány Suezského kanálu.

V Praze, 8. října 1893.

K.

Rozhledy sociální.

DĚLNICKÝ KONGRESS V CURYCHU — OPPORTUNISM A RADIKALISM SOCIALISTICKÝ.

Majíce úmysl obírati se pilným pozorováním všeho sociálního hnutí a zejména otázky dělnické, začínáme úvahy své faktem, jenž v dějinách otázek sociálních v užším smyslu slova jeví se nám býti důležitým i pro doby příští.

Po mezinárodním sjezdu pařížském 1889 a po brusselském 1891 představuje se nám letošní mezinárodní kongress socialistů v Curychu jako rozhodný obrat v taktice celého sociálního hnutí. Tímto posledním kongressem vstoupilo evropské dělnictvo v uvědomělejší mezinárodní organisaci, která přijavši na mnoze zásady pozvolného a soustavného postupu ztrácí po většině tvář revoluční, blížíc se spíše ideám sociální reformy, ideám společenské nápravy, která v mírném, pozvolném, ale bezpečném povznášení hmotného i duševního blahobytu dělnictva cíl svůj nalézá.

Především pozoruhodno jest, že na curyšském kongressu došlo k úplnému rozdvojení sociálních demokratů Marxových (pod vedením nynějších v parlamentě německém zastoupených socialistů) na jedné a revolučních socialistů i anarchistů na druhé straně. Mírní socialisté němečtí majíce na kongressu většinu, v pravém smyslu slova vytlačili revoluční socialisty a anarchisty a vyloučili je z účastenství sjezdu.

Jednání to bylo nade vši pochybnost správné.

Již déle před mezinárodním kongressem curyšským a také během samého sjezdu jevil se totiž zásadní rozdíl mezi programy obou řečených stran. Kdežto nezávislí, správně revoluční socialisté zaujali stanovisko, že mezinárodní kongress má býti přístupen každému dělníku, že pořadatelstvo nemá zkoušeti mandátův a nemá tvořiti výborů, hájili umírnění socialisté zásadu, že kongressu mohou se účastniti jen osoby, které opatřeny jsouce příslušnými mandáty

dělnických společenstev a organisací, uznávají možnost politické akce a chtějí k dosažení blahobytu dělnických vrstev užívati politických práv a prostředků, zákonodárstvím daných a zákonodárstvím dosažitelných.

Tímto sporem základních zásad stalo se, že sjezd byl rozdvojen a že pak zasedaly v Curychu vlastně dva mezinárodní sjezdy: sjezd mezinárodních socialistů a vedle něho sjezd socialistů revolučních a kommunistických anarchistů.

Sjezd mezinárodních socialistů počínal si až na první schůze dosti důstojně. Pracovní program svůj rozvrhl mezi výbory a projednal ho parlamentárně. Jednalo a pracovalo se více v kommissích, a řečnění v plenu obmezeno bylo na nejmenší míru. Hlavní body resolucí byly: 1. evropské vlády se vyzvou, svolati mezinárodní konference za účelem, aby se uzákonila 8hodinná doba pracovní; 2. přistoupeno ke brusselské resoluci z r. 1891 proti militarismu s vyzváním, aby dělnictvo podporovalo snahy mezinárodního míru a potlačovalo všude válečné choutky; 3. přijata oslava 1. května jako dělnického svátku, kdy mají býti prohlašovány požadavky dělnictva a jeho solidarita; 4. doporučena ochrana dělnic. 5. Taktika dělnické politiky určena: samostatné jednání dělnictva tam, kde má hlasovací právo, a přípustnost kompromissů s měšťanstvem tam, kde všeobecné hlasovací právo posud neplatí, ovšem bez obětování požadavků dělnictva. 6. Hospodářská organisace dělnická: sekretariáty, v každé obci bursa práce atd.

Do současného sjezdu anarchistů a t. zv. nezávislých (revolučních) socialistů měl přístup každý. Mandáty nebyly zkoušeny, výbory se nevolily a dopřána úplná volnost slova. Rokováno bouřlivě dlouho do noci, prý jen ve spodkách a košilích. Hlavní slovo vedl tu hollandský delegát Nieuwenhuis, a zde usneseno zejména: 1. společný boj revolučních socialistů a kommunistických anarchistů proti občanské společnosti a jejím orgánům s použitím »všech prostředků zákonných i nezákonných, mírných i násilných«; 2. na prohlášení války má býti odpověděno všeobecnou stávkou vojenskou i hospodářskou. Mimo to usnesen bezvýjimečný boj proti každé autoritě, proti státu a parlamentarismu, proti náboženství, národnosti, církvi, obci atd. Anarchisté a revoluční socialisté proklamovali opět absolutní vůli a zvůli individua, odpor proti všelikým zákonům, proti všem zásadám práva, principům morálky a vůbec proti všemu kodifikování snah a institucí, jež vedou k sesílení státu a církve.

Však my zde nemíníme obírati se šílenými ideami doktriny anarchistů, kteří ve svém slepém kultu absolutní vlády individua ubíjejí samý pojem svobody, ze kterého vycházejí, a kteří, přehlížejíce historii, povahu člověka, přírodu a vůbec všecku skutečnost, pracují, jak dobře vytkl socialista E. Bernstein, pro nejabstraktnější pojmy. My vracíme se raději od tohoto smutného zjevu života sociálního — správně nesociálního — k některým myšlénkám, umírněnými socialisty curyšského sjezdu proneseným.

Řekli jsme, že mezinárodní sjezd mírnějších socialistů v Curychu v hlavních zásadách svých odložil tvář revoluční. Příkré návrhy násilného a náhlého sociálního převratu byly zde majorisovány. V četných schůzích dělnických (čili, jak hrdě, ač ne správně i dělníci sami o sobě krátce říkají. socialistických), jež po kongressu curyšském konány byly ve větších městech evropských, bylo sice vytýkáno mírnějším socialistům, že vyloučivše t. zv. nezávislé socialisty a anarchisty z rokování, zachovali se k nim až příliš policejně, avšak střízlivý pozorovatel musí událost tu uznati za zcela odůvodněnou a nemusí se proto nadchnouti pro německé parlamentární socialisty, jichž zásluhou se tak stalo. Dle souhlasných zpráv o kongressu vydaných bylo totiž první snahou revolučních socialistů a anarchistů hlavně do nekonečna mluviti. Úrady, informace, úvahy, výměny názorů a všecka věcná práce, jak v kommissích se díti má, byly jim proti mysli. Jim jednalo se o lesklé a bezzásádné řečnění za každou cenu. Mimo to byly návrhy, jež tito lidé, zejména Hollanďané přinášeli za předmět rokování, na mnoze hotovými utopiemi. Tak na př. návrh na zavedení volapüku jako všeobecné obcovací řeči v mezinárodním styku dělníků, kterýžto návrh padl z toho důvodu, že předmětem mezinárodního styku dělnictva mohou býti po výtce jen záležitosti národohospodářské a nikoli národnostní. Hlavní důvod však, pro který sáhli umírnění socialisté k jistému druhu porušení jednacího řádu a pro který ještě před officielním zkoušením mandátů vytlačili »nezávislé« socialisty a anarchisty, byl ten, že bylo hned z předu jisto, že tito jsou zásadně proti veškeré positivní a postupné práci reformační a proti vystupování dělnictva jako politické organisace v činnosti zákonodárné účastné, moment to, pro který i my jednání umírněných socialistův schvalujeme.

Mírnější socialisté zaujali totiž stanovisko, že i v mezích dnešního společenského řádu jest povinností dělnictva, účastniti se práce politické a zákonodárné a tím přispívati ke vzrůstu síly a váhy celého dělnického stavu. V tom směru byla také přijata resoluce ke konci

sjezdu. Resoluce ta odpovídá jednak schválenému prohlášení, jež učinil na počátku sjezdu Bebel, omezuje přípustnost k rokování pouze na zástupce těch organisací dělnických, jež uznávají politickou akci a souvisící s tím užívání politických práv a zákonodárných prostředků ke zlepšení hospodářských poměrů dělnictva, a odpovídá resoluce ta dále i výroku Liebknechtovu, učiněnému na konci sjezdu, že »taktika sociální demokracie jest otázkou opportunity a že sociální demokraté mají sledovati taktiku takovou, jakou prý žádati budou poměry«. Resoluce ta zní: »Politická akce bude příště jediným prostředkem hospodářského osvobození proletariatu. Každá země může sama stanoviti taktiku a dle svého rozhodnutí uzavírati kompromissy. Všeobecné právo hlasovací budiž dobýváno tam, kde dosud není zavedeno. Parlamenty buďtež zreformovány zastoupením minorit, iniciativou a referendem.« —

Názor, jakoby dělníci měli pouze voliti a v parlamentě proti stávajícímu řádu jen protestovati, nedošel výrazu, a dobře praví zmíněný již Bernstein, že by dělníci musili býti divní svatí, kdyby pokládali za své přátele ty lidi, kteří nechtějí ke zlepšení poměrů pracovati hned, nechtějí dávati návrhů, nechtějí opravovati a jen — protestují! Nikoli protestovati, ale bez prodlení soustavně a mírumilovně k odstranění sociálního zla pracovati. Mírní socialisté představili se jako organisované politické strany svých států, vedoucí politický boj proti všem ostatním stranám a vrstvám, stojícím na půdě kapitalismu, a uznavše opportunní volbu prostředků tohoto boje, vystupují ve své mezinárodní hospodářské organisaci jako hotový *parlament mezinárodní*, jenž přejímá iniciativu zákonodárného rádce a navrhovatele.

Účelem jejich mezinárodní organisace jest pouze snaha vyjádřiti všeobecné a všude cítěné hospodářské a sociální potřeby dělnictva, vyjádřiti všeobecný směr boje a jeho prostředky, kteréžto prostředky mohou býti stanoveny i kompromissem, s jinými politickými stranami a s jinými sociálními vrstvami docíleným. Že snahy mírumilovné a protiválečné mohou zde hráti úlohu vynikající, samo sebou se rozumí. V tom směru znamená curyšský sjezd socialistů velký pokrok celého sociálního hnutí. Socialismus přestává věřiti v možnost budoucího náhlého úplného obratu a stává se předmětem *pozvolné sociální evoluce*. To jest hlavní význam internacionální dělnické organisace, v Curychu založené. —

Oceňujíce vážný tento moment, nemůžeme nepoukázati zde na nedorozumění, s jakým setkávají se výklady pojmu internacionálnosti,

kteréžto nedorozumění anebo nevyčerpávání pojmu shledáváme nejen ve hlasech buržoasie, ale i v řadách dělnictva. Internacionálnost sluší totiž překládati správně pouze slovem »mezinárodnost«, ale nikoli »beznárodnost«. Jsou to právě Němci, kteří proti fikci beznárodnosti nejvíc bojují a kteří by v tom směru naším dělnictvem následováni býti měli. Polští socialisté v Německu národnost výslovně uznali — udělali, co dělají Němci. Hlavní zásluhou Němců stalo se, že na curyšském sjezdu vyjádřen byl pojem a hranice mezinárodního socialistického sdružení. Dle jejich správného výkladu může býti předmětem mezinárodního (internacionálního) jednání toliko to, co neodporuje domácím dobrým formám státu a národa. To připomínáme i našim dělníkům, kteří nad potřebu i v otázkách mimohospodářských honosí se internacionalismem a jej proti samé zásadě mezinárodního socialismu rozšiřují. Z téhož důvodu také byli bychom si přáli, aby čeští socialisté na curyšském sjezdu jako Čechové se byli představili, ač nepřehlížíme jejich důvod omluvný, že hlasování nedělo se dle národností, nýbrž dle růzností zákonodárství (jež u nás, jak známo, stejno jest pro všechny země cislajtánské).

Že pak, co se týká možnosti mezinárodní organisace práce, tato bez porušení zájmů národnostních na půdu mezinárodního jednání postaviti se dá, o tom poučuje nás jednak již ten moment, že i kapitál, proti němuž organisace tato se provádí, již mezinárodně organisován jest, a dále i ta okolnost, že i četné instituce právní a hospodářské nyní již mezinárodními (nikoli *bez*národními) jsou a v brzké budoucnosti ještě více budou (ku př. mezinárodní ochrana vlastnictví literárního, uměleckého, patentového, počátkové mezinárodní měny, jejíž ideálem jest bimetallismus atd.).

Zájmy národností nemusí mezinárodní organisací dělnickou býti poškozeny a jest jen věcí intellektu a národní hrdosti dělnictva, zabrániti, by se tak nedělo. — *V. Ch.*

Hudba.

Podal jsem na jiném místě obšírnější úvahu o Smetanovi, smím se tedy zde o cyklu Smetanových skladeb, jež Národní divadlo zařídilo, vysloviti jen stručně. Nejraději chtěl bych ubezpečiti přátele pravého umění, že naše divadlo zahájilo nové období v otázce Smetanově; jen tím způsobem — (očekáváme, že se cyklus ročně bude opakovati) — pochopí se hudba Smetanova a tím způsobem jeho česká hudba vychovávati bude české obecenstvo hudební.

Správa Nár. divadla musí však sama i do maličkostí se snažiti, vyhověti požadavkům Smetanova umění. Posud na př. výbava v »Čertově stěně« je nesprávná, proti duchu kusu. Smetana sám na starší výbavu naříkal, naříkal by dnes opět; právě v »Čertově stěně« je nejširší sujet, i musí tudíž i výprava pochopení toho kusu napomáhati. Jak ocenily se jiné tvorby Smetanovy, ocení se záhy i tato, o níž se tu tam tvrdívá, že by nestála na té výši umělecké jako »Tajemství«.

Zakončiti cyklus koncertem byla myšlénka dobrá. Ve svých velikých koncertních skladbách Smetana mnohé stránky svého umění postavil v popředí, jež v operách vyniknouti ani nemohly.

Smetanova »Vlast« byla opakována dne 2/10. Avšak opět nebylo v duchu Smetany, když se napřed dávala francouzská veselohra. Nestačí-li »Vlast« sama, mohlo se přidati »Druhé smyčcové kvartetto«, jež Smetana sám pokládal za pokračování »z Mého života«. Francouzská veselohra s tuctovým smyslem-nesmyslem sama od sebe nám z našeho umění odpadne jako uschlá ratolest, jakmile idea Smetanova plněji zvítězí.

Podobně nebylo v duchu Smetany, dávati Libuši jakožto repertoirní operu, jak stalo se 6. t. m. Smetana sám o věci se vy-

slovil takto: »Žádám, aby Libuše nebyla v řadu repertoirních oper vložena, nýbrž ponechána co slavnostní dílo na zvláštní památné dni, kdy se v komparserii, ve sboru a orchestru alespoň poměrně vyrovnati může oněm památným dnům prvého otevření divadla. Proto vylučuji »Libuši« z řady repertoirních oper a prosím, aby se považovala co zvláštní slavnostní dílo, stojící mimo všecky ostatní.« — »Libuši« jsem divadlu *nikdy* nazadal jako repertoirní operu; chci, aby sloužila k slavnostem celého českého národa.« — »Libuši bych obyčejným denním provozováním takřka pohřbil. Libuše není žádná opera dle starých zvyků, je *slavné tableau*, *hudebně dramatické uživotnění*. Repertoirní denní zpěvohrou ale *není* Libuše, proto nepodléhá požadavkům těchto, nýbrž požaduje své vlastní! Jsem tvůrce tohoto *genru* v hudbě, zvláště české. K vůli mizerným pár zlatým nenechám svoji práci, jedinou toho významu v naší literatuře, prohrabávat ve společnosti vyhvízdaných písniček.«

Všecek směr a snaha Smetanova ve »Vlasti« jeví se nejryzeji. Zde v tónech svých nám předvádí Smetana celou českou společnost v historické posloupnosti, líčí lidi a kraj a zejména city a vášně těch českých lidí maluje nám způsobem, o němž my kritikové ještě dlouho můžeme přemýšleti; jak na př. v »Šárce« líčena láska — stojí za hudební i psychologický rozbor. A jak v Táboře zpracována je stará píseň husitská! Jak píseň tato ve své podivné — ani nevím, jak bych to řekl — starozákonní tuhosti vytryskla z toho nehorázného ducha bojovného táborství, tak Smetana zase svým duchem zpracoval píseň, a v »Blaníku« vyzníti dal akkordům doby naší, — Smetana hudbou podává, co historikové svými dějinami — Smetana snažil se pochopiti genia českého. Jak ho pochopil — náležitě vyložiti, veliký a vděčný je úkol mistrových ctitelů hudebně a literárně vzdělaných.

Úvahy a kritiky.

Santa Lucia. Napsal *Vilém Mrštík*. Matice Lidu. Ročník XXVII. Jiří Jordán, hrdina románu, narodil se z chudé dělnické rodiny. Nicméně byl dán na studie, nebo v Brně, kde otec jeho pracoval na Cejlu, bylo to usnadněno tím, že nemusil z domu. Byl uzavřená, v samých snech a illusích žijící povaha. K představeným choval se nedůtklivě a vzdorně, zvláště v posledním roce. »Potají cítil všechnu tu plíseň zastaralých a v jeho očích zdivočelých forem vyučovacího systému, s jakým se i nejdůležitějším věcem, jako jsou dějiny, náboženství, přírodní vědy — vyučuje až po dnes«.

Když studie blížily se ke konci, vřelá touha jeho mladé hlavy táhla jej ku Praze, kterou od dětství miloval, od toho dětství, kdy slýchal píseň: »Ještě jednou, dřív než umru, Prahu chtěl bych viděti!« A byla v něm živá neustále hladná zvědavost, jací jsou »tam« lidé, jaké jejich mravy, zvyky, zákony, celý jejich život, najde-li tam to »něco«, které marně hledal zde v Brně, to »něco«, jež mělo podobu nejasných, stále se měnících, ze vzduchu utkaných chimér, to, po čem v mlhách tápala jeho mladá duše, v čem tušila skutečný, všem lidem přístupný svět a co přece leželo před ní v nedohledné dálce. Byla to »žádost čistě ideálního vzletu«, jakým se chlubiti mohou jenom »povahy mladé a silné, hazardní a zdravé«. A aby částečně aspoň v sobě nahradil to, co o životě pražském vědět mohl a nevěděl, četl knihy nejrůznějšího směru a obsahu o Praze, »pil jejich vůni, sílu, oheň, chlad, a ocitnul se v pravém deliriu rozohněného mozku, který začal žít už naprosto zvláštním, jen jemu vlastním životem, odříznutým od všeho vnějšího, skutečného světa.« A jednou, ještě jako gymnasista, na čtyři dni bez vědomí rodičů utekl do Prahy. Prodal knihy a s dvanácti zlatými jel. Vlak za vlakem tehda dojížděl ku Praze složit hold Národnímu divadlu, jež právě nové zas vyrostlo z trosek. Ale od té doby tím víc jen mučil se i těšil svou touhou. Konečně odbyl maturitu a nastala rozhodná chvíle. Chvíle těžká. Nebo doma vychovávali jej pro seminář. Byly to smutné prázdniny. Tušil revoluci v domě i v sobě, jakmile se vzepře, udělá do Prahy první bezohledný krok. Žil v hrobové zamlklosti, až krise dozrála. V noci jednoho dne přivedli jej opilého domů. Zabloudil do skryté hospody a tam v myšlénkách více pil, než snesl. A tu rodiče, jíž delší dobu tušící, co se v něm děje, svolili, aby šel do Prahy.

Jordán přijíždí do Prahy — Mekky své touhy, svých snů. Čekáte, co si teď počne s chaosem neujasněných plánů. A hle! Den po svém příjezdu ten hoch, jenž vydal se do Prahy se žádostí čistě ideálního vzletu, »pohledem obejímá (str. 147.) krásky s nabarvenými tvářemi a nakypřenými rty«, chytá do náručí (nevědomky!) ostříhanou sklepnici z pri-

masovského pivovaru (při čemž nervy se v něm zachvívají) a potkávaje šestnáctileté děvčátko »na vysokých nožkách«, má hned v hrdle »plno slin« a »v prsou sucho«. Jako vyškolený světák zakašlá, zastaví neznámou a za okamžik líbá konečky její prstů. »První děvče v Praze, to byl vrchol toho krásného dne!« A pak se dovídáte, jak Jordán celá odpůldne prozahálí u okna, dívaje se na Prahu, a jak, vzpomínaje na bývalé své spolužáky, má radost, že nevidí »už jejich blbých úsměvů, jak se do široka roztahují nebo tuhnou při pouhém pohledu s povýšené kathedry«, že nevidí už těch »kreatur, plazících se u nohou svých pánů«. Jordán, na nějž jste byli dychtivi, jaký ideový život rozvine, prochodí teď drahý čas s šestnáctiletým děvčetem, a doma ještě vzpomíná a směje se, jak lesklé holinky svého katechety pokřtila trefným terminem svatých bot«. »Smál se tak, že ho až břicho bolelo od samého smíchu.« A právě v ten čas (str. 153) »život změknul v jeho očích, svět nabyl nebývalé, ideální čistoty«. Je pravda, že pak neznámé, s níž se seznámil, činí mravoučná kázání, ale ta končívají žebráním za hubičky. A po mravoučném kázání jde k Löflerovům, zůstane do bílého rána a líbá spitou sklepnici. »Vztekle ji sevřel v žebrech, srazil hlavu na stranu a cítě neustále v očích bílé to světlo vysunuté punčošky, líbal ji, líbal jako blázen, bloudil po ní rukama a zase ji líbal, drobnými polibky celou ji posel na oči, na tváře, čelo a opilé rty, které voněly ještě vanilkou.« I likér platí sklepnici. »Chcete-li, dejte si nalít knikebajn, ale neškodí vám? Jen co vím, pijete už asi sedmou.« A při tom tře bídu, trpí hlad, který podkopává jeho síly. Je bez výdělku, bez podpor, bez peněz, i netrvá dlouho, a Praha, kterou nosil v srdci, jako nosí Ital Santu Luciu, nejeví se mu již tím, čím druhdy v jeho snech. Přišel se prosekat k něčemu, co určitě si nakreslit ani netroufal, a kariera jeho počínala hladem Všechny ty jeho blouznivé, již v zárodku nejasné sny zvrhly se pojednou před ním v prázdné, syrové, šovinismem zbonřené, odporné mlhy (str. 268). A pak šlo to s ním s kopce. Hlad a hlad, trpění zimou — zastavil peřinu, pod níž spal — vnitřní muka, sklamání v lásce, horečky a rozčilené úvahy nad tím, jak draho platí svou lásku k Praze, až jednoho rána po strašných, v bídě strávených dnech a po strašném večeru, prochozeném o hladě za deště a mokra pražskými ulicemi, probudil se v tratolišti krve. Chrlil. Odvezli jej do nemocnice a tam dodělával a dodělal. A vizte, za jakých myšlének! Sní na nemocničním loži, že předveden byl před soud Boží. Stál před Boží stolicí a ukazuje Bohu kamsi za sebe dolů do závratných hlubin, na lidské pokolení, obviňoval Jej, že On vinen vší špatností a bídou člověčenstva, poněvadž lidstvo bídným stvořil. »Byl obhájcem všech těch lidských mrzáků, omýval jejich ruce, odíval čistotou zprzněný úběl v pýše se nadýmajících prsou, ospravedlňoval a za svědky volal nesčíslné ty řady obětí, které si Bůh vyžádal na zemi ku stvoření světa.

»Ty sám, Ty sám jsi vinen!« křičel na celý sál Jordán a vstávaje s lůžka, naslouchal: dunivý, ohlušující rachot hlasů zdálo se, že mu odpovídá pochvalou — — — »Slyšíš ten křik, a?« křičel, sestupuje už s postele a stavě se na bosé svoje šlapky, potácel se chvíli ve svých modrých, barchetových podvlíkačkách a ztrnul pojednou v pose v extasi

hýřícího člověka: »crimen, crimen« volal »crimen laesae humanitatis«, vykřiknul s pathosem — — —«

Tak umíral ten Jordán, který přijížděje druhdy divadelním vlakem do Prahy, v nádraží, dříve než sestoupil s vozu, poznamenal se znamením svatého kříže. Autor podotkl: »Bůh ví, proč tak udělal, v tu chvíli nevěděl to snad ani on sám« (str. 65.). Stačí však fakt, že kříž učinil. Jaká propast a zda odůvodněná jeví se to mezi Jordánem tehdejším a Jordánem umírajícím!

* * *

Stavba románu odchyluje se poněkud od obsahu, načrtnutého pokud možno slovy knihy, aby již předem vynikl ráz povahy Jordánovy. Román počíná v nemocnici. Odtud pak přechází spisovatel k chronologickému líčení života svého hrdiny.

Běží nyní o to, určiti jeho stanovisko k vlastnímu dílu. Co chtěl autor?

Na jednom místě řeší se otázka: »Jak odpomoci nicotnosti lidského plemene?« Jordán na ni odpovídá: »Netrpět zla, nejen se mu protivit, ale pronásledovat je v každém kroku, na každé cestě, v jakémkoli odstínu, nic neodpouštět, zvláště v mládí, kdy je člověk jako pes, který, jednou-li se zatoulá a není potrestán, toulá se pak po celý svůj život.«

Ta slova sice jsou pronesena ústy hrdiny románu a já nikterak neodvažuji se tvrditi, že by autor stál za typem, jejž ve své knize předvedl, ale tolik bez ukřivdění smím říci, že to, oč nyní běží, považuji za vlastní jeho názor, podaný jen románově sbásněnou osobou. Autor byl studentem. Není ani jinak možno, než že to své city a své dojmy z minulých let rozesil po celé knize. Na vlastní oči seznal hýřivý a smutný život mnohých studentů, viděl ty proudy, které z gymnasií přicházejí na universitu, zatoulají se a zapadají. »Jen dost discipliny mládeži!« slyším volati z těch řádek jeho vlastním hlasem. Ostatně potvrzuje mi to několik slov z I. dílu str. 129. »Připadá mi to, jako psa když odváže s řetězu, na kterém se posud jen vzpíral, štěkal a vyl. Nejsme zralí pro tolik svobody najednou, nikdo nás jí neučil, nikdo nepřivykal, až do dvacíti let jsme byli považováni za bezprávné dítě a najednou se nám řeklo, že jsme zralí už chlapi. Kdo by se nevzbouřil, když najednou zvíte, že přes noc máte právo na tanec, cigara, pivo i holky?«

A druhé! Je známým učení Tolstého o tom, že se nemá odporovat zlu. »Vám bylo řečeno: oko za oko, zub za zub. Já pak pravím vám: neodpírejte zlu.« »A udeří-li tě někdo v pravé líce — — — nastav levé — —« Ta slova písma učinil Tolstoj podkladem svého traktátu: »V čem je má víra?«

Je lákavé a oprávněné nesouhlasit s míněním velkých lidí. Spisovatel přemýšlel o učení Tolstého a nejen že projevil tu názor zcela opačný jeho nauce, prohlašuje, aby se odporovalo zlu, zašel i dále. »Když mne někdo okrade, pohaní, znectí,« volá ústy Jordánovými, »mohu jej pohnat před soud, zákon se mstí za mne. Ale jak k tomu přijde člověk, aby uniknul trestu, když unikne sice moci zákona, přes to ale křivda jeho je tak sprostá, že je horší, než kdyby mne okradl, znectil, přímo ublížil? —

A nejen mne, mého souseda, třetího, čtvrtého, mně úplně neznámého člověka? Vždyť je to povinnost, ztrestat ho za to, nemám-li já právě moc a příležitost, abych ho potrestal sám. Na ulici, v kavárně, v hospodě, v životě veřejném i soukromém, všude pronásledovat, trestat, bít takové darebáky, kterým křivda se stala řemeslem, tak aby trnul jeden před druhým, kdo není čistý. Je spolek na ochranu zvířat, proč by nebyl na ochranu lidí? *Když ty mne, tak já tebe a dvojnásob.* A když ne já, *tak druhý, třetí za mne a já za něho.* Příležitost se k tomu přece najde.« Autorovi je to důsledkem zásady: »Co nechceš, aby tobě lidé činili, nečiň ty jim . . .« Co ti činí a činí-li ti křivdu, tedy jen odplať . . .

Hle, zde mladý spisovatel drastickým způsobem vyzývá nás tedy, abychom se vrátili k idei, ať nedím, nějaké krevní msty. Těžko se vmysliti, jakou cestou dospěl k takovému závěru. Mně psychologické vysvětlení podává ochota jeho, reagovat na učení Tolstého. Či ozývá se tu něco Rousseauovského v nesprávném pochopení? Tak nebo tak, musím se tázati, zdali autor uvažoval, jakého významu jsou jeho slova, jaký chaos by nastal, kdybychom já — ty měli se rvát na potkání s neznámi lidmi, protože komusi třetímu, nám neznámému, ukřivdili. Nejednalo by se tu o budování nového společenského řádu, nějakého nového státu, v němž každý měl by v rukou výkonnou moc a právo? Nu ano, Tolstoj je také proti modernímu státnímu životu, ale to, co chce Tolstoj, znamenalo by ohromný krok do předu, zde však ohromný krok zpět.

S tou ideou souvisí a proniká již autorův názor na lidi a na jejich život. Na str. 23. spisovatel, mluvě o lidské chudobě, praví, že zvíře v člověku se bouří a vrčí, když sám jsa chudým, vidí před sebou okázalý život jiných, plný nároků a vášní. Ano, dle toho, jak spisovatel líčí své lidi, bylo by skutečně mnoho zvířecího v životě, ale já hned jsem nucen podotknout, že zde zvířeckost vtlačil do knihy často násilně, jednostranně a leckde na úkor vší pravděpodobnosti. Poukazuji na str. 25., »kde Jordán poprvé viděl člověka v skryté i nestajené (zvířecí?) jeho podobě,« ačkoli na str. 31. tvrdí se pravý opak, že neodvážil se k nižádnému úsudku o tehdejších správcích svého ducha. Poukazuji na str. 85., kde litoval dvou svých spolužáků, nejslabších maturitantů, kdežto na všech ostatních viděl škodolibou radost člověka, který se směje tomu, že kulka nezasáhla jeho, ale toho druhého. Pak časté užívání slova »bestie« a smyslnost, vystupující všude okázale — i tam, kde také smyslné bytosti dovedou být čistými. Jordán na př. i když v tramwaji vzpomíná na šestnáctiletou Kláru, do které se zamiloval — a spisovatel má na mysli opravdové zamilování srdcem — i tu cítí, jakoby ji na klíně choval lehkou a teplou. »Krásná chvíle, ale trapná,« když musil vystoupit z vozu, »když se duše pak probudila a cítila, že do horkého klína vane ostrý vzduch.«

* * *

Mohli-li jsme se zabývati tak dlouho obsahem posuzované knihy a idejemi, životním názorem spisovatelovým, je to jen důkazem, že nemáme co činiti se spisovatelem všedním.

Zbývá ukázati, jak autor umělecky provedl úkol, jehož se podjal. A tu již předem nutno říci, že nepřistoupil s dostatečnou jasností k své práci. Neujasnil si zejména dokonale rázu té osobnosti, na niž chtěl své city, ideje a názory přenésti Není pochyby, že autor chtěl předvésti typ. Na mysli až do příchodu Jordánova do Prahy mohl míti typ dvojí: Studenta, jenž s ideály, s nejasnou touhou a nejasným vědomím o cíli života přijíždí do hlavního města, zde však duševně hyne, marně hledaje toho, co v dáli třepetalo se jako ideál. Vidí propast mezi sny a skutečností, s níž nemá síly se smířiti. Rozběhnuvší se — zapadlý student! Anebo mohl míti na mysli studenta, jenž také byl pln ideálů, také měl nejasné touhy a nejasné vědomí o cíli života, ale sotva přichází do Prahy, dá se strhnout bujným, velkoměstským životem, ideály zahodí, vše vyšší pustí s mysli a užívá jen světa.

Autor, aby provedl konkretně svou ideu o disciplině, zhoubné působivosti náhlého nadbytku svobody, snad chtěl nakresliti typ druhý. Ale nedovedl zcela jasně a důsledně. Víc je typickým Jordán jen v prvé polovici. V druhé polovici není psychologicky zdůvodněno, proč Jordán nepracuje — na gymnasiu míval přece na stole hromady knih — proč se v Praze něčeho neuchopil, něco nepodnikl, k něčemu nepřilnul, jak o tom mluvil na str. 132. Na př. ani ta maličkost není zdůvodněna, proč hned na druhý den seznamuje se s Klárou, vždyť v Brně mohl míti takových známostí na tucty. Vůbec sotva Jordán vkročí do Prahy, všecko jeho jednání je ti nevysvětlitelné, jakoby theoreticky jen navěsené. Přes všecku jeho bídu také dost záhadno ti zůstává, proč již za čtvrt roku chrlí krev a umírá. A rozhodně není dokázána z jeho života zhoubnost náhlého nadbytku svobody. Vůbec to vše, co se o Jordánovi uvádí v prvé polovici, mluví proti Jordánovi v druhé polovici. Rozumím, že spisovatel chtěl více říci, než řekl, tanula mu na mysli mocná působivost nového prostředí — odtud název knihy — pak prázdnota, již Jordán pocítil, vrhaje se bez rozmyslu na studium, o němž neměl představy. Také vši měl na mysli ztracenost, kterou pociťuje každý nový člověk ve velkoměstském životě, zkrátka něco z typu prvého, ale konkretně není nic ukázáno. Největší váha položena je na bídu Jordánovu, leč tím nevysvětluje se všecko. I bídu mohl zahnati, kdyby byl měl vůli. A v tom tkví právě nedůslednost autorova. Na gymnasiu má Jordán dost energie pracovat, utéci do Prahy, vést bezpočetné potyčky se školou. Proč ne později? Jestli ji Praha zlomila, mělo to být dokázáno. Či probouzí se v něm teprve před smrtí, když v bezvědomí revoltuje proti Bohu? Nejméně pak je ukázáno, jak Jordán došel k názorům o tak radikálním trestání lidských špatností, jak bylo uvedeno. Zdá se, že vůbec rád svaluje vinu na jiné: brzy na nedostatek kázně a nadbytek svobody, brzy na svět, který jej nechal hynout hladem, a konečně na Boha, jenž stvořil jej a lidské pokolení bídným. Na vlastní vinu při tom zapomněl.

Mám-li učiniti závěr, nedovolím si Jordána nazvat typem. Je bytostí mlhavou, nejednotnou, nedůsledně, někdy i nerealisticky provedenou. Autor si často odporuje, líče jeho charakter. A také více českým chtěl bych

míti Jordána. Ve způsobu, jakým podána jeho povaha a pak v těch oněch detailech jeho charakteru vidím patrné stopy vzájemně se pronikající francouzské a ruské četby. Víc ještě francouzské četby a zvláště zolovské hrubosti. Na českém studentu, ať je to ten neb onen typ, pozoruji vždy něco specificky českého, slovanského, co by bylo třeba nejprve vycítit a pak formou zachytit.

Zmínil-li jsem se již o formě, mohu několika slovy dotknouti se slohu spisovatelova. Na prvý ráz poznáte, že p. V. Mrštík je obratný stylista. Není nikdy v nouzi o slovo a tam, kde líčí, obdivujete jeho umění. Leckterá jeho líčení Prahy mohou býti přirovnána k Zolovým popisům Paříže. Ale někde nanáší příliš mnoho barev, takže dojem, nálada dusí se pod jejich tíhou. Nejvíce mi takové nanesení barev vadilo při popisu jízdy divadelního vlaku do Prahy. Upomínalo mne na nadšené referáty novinářů. Jsi svědkem události a druhého dne čteš v listě, jaká sláva, jaké hrůzy. Rozpomínáš se, byla-li vskutku sláva a takové hrůzy.

Dojem knihy je smutný. Nikde neproniká světlý paprsek nakupenými mraky. Nechci říci, že všecka a všecka naše naděje spočívá jen v studentech, ale konec by byl, kdybychom měli toliko takové studenty, jakým je Jordán.

Kniha dojista přijata bude nadšeněji těmi, kdo kladou váhu na naturalistický ráz spisovatelův. Budou vysvětlovati povahu Jordánovu prostředím Brna, prostředím Prahy, uvidí, že vlastně Jordán ani není hrdinou, ale že tu něco jiného, nadjordánovského, co od mládí jej vedlo a určovalo. My přáli bychom si, aby se o problému viny a trestu po Dostojevském u nás psalo hloub; alespoň Bourget k tomu mohl dáti autorovi dostatečný podnět. *Z.*

Friederike von Sesenheim. Nach geschichtlichen Quellen von Dr. J. Froitzheim. Gotha F. A. Perthes. m. 80 s. IV a 137.— (Bedřiška ze Sesenheimu. Dle dějinných pramenů napsal dr. J. Froitzheim.)

Ve spise »Wahrheit und Dichtung«, v němž vylíčil Goethe svůj život, popsal též své mládí v Sesenheimu a lásku svou k Bedřišce Brionové. Uchyluje se v něm často k poetickému líčení na úkor pravdy*) a podobně též učinil s poměrem svým k Bedřišce. Později snažili se mnozí němečtí spisovatelé, na př. Tieck a Näke, vypátrati, pokud líčení jeho se srovnává s pravdou. Výzkumy jejich zavdaly příčinu k značné kontroversi, v níž mnoho pro i proti Goethovi napsali Düntzer, Kruse, v. Loeper, Lucius, E. Schmidt a j. Froitzheim dal si úmornou práci s revisí toho, co dotud na jisto bylo postaveno, sebral nová data, psal spoustu dopisů, podnikal několik cest k stanovení jediného fakta, probíral se v matrikách, v starých korrespondencích, a v knížce své podává konečné výsledky svého obsáhlého pátrání. Nebudeme sledovati ho v jeho podrob-

*) Stručný, avšak velmi pěkný posudek viz *Goedeke*, Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung etc. Fortgesetzt von E. Goetze. IV. Drážďany 1891 (557). Tamtéž (709—712) viz obsáhlou literaturu, kterou Němci věnovali kritice tohoto spisu.

ných vývodech, methodicky velmi zajímavých, a povíme jen krátce, k jakému dospěl výsledku; Bedřiška nezůstala Goethovi věrna, vystřídala po něm několik milenců, na Goethovi však spočívá podezření, že, jsa prvním jejím milovníkem, dívku svedl a pak opustil. Cítil se vinen a hleděl se trapné viny zbaviti poetickým tvořením tím, že vylíčil trapný její stav ve svých dramatech. Tak bezpochyby obě Marie v tragediích »Götz von Berlichingen« a »Clavigo« a jich podlí milovníci jsou výsledkem jeho lítosti nad spáchaným činem. Bedřiška byla sentimentální a naivní. V povahách obou Marií hlavně sentimentálnost jest zdůrazněna. Mimo to však naivní charakter Bedřiščin dal mu podnět ke stvoření Markétky ve Faustu. Zárodky této tragedie spadají právě do doby Goethových studií v Štrassburce, tedy do doby, kdy dojmy z jeho poměru k Bedřišce a výčitky svědomí byly ještě velmi silné, jak svědčí též současné jeho dopisy. Již Bahrs, E. Schmidt a H. Grimm vyslovili domněnku, že v poměru Fausta k Markétce vzal Goethe za základ svoji lásku k Bedřišce. [Srv. co praví Leo Berg. Der Naturalismus (173): Vinou stížený básník snaží se jí zbaviti. Jest vždy vinníkem a rekem svých výtvorů zároveň, když i nic jiného, tendence ospravedlnění ozývá se z každé tragické básně. Bedřiška ve své opuštěnosti je ubohá opuštěná Markétka, jejíž krvavý čin znamená jen provedení oné myšlénky, která zoufající Bedřišce snadno mohla v nejhorších chvílích tanouti na mysli. Tím vysvětleno, odkud Goethe vzal ve Faustu Markétku, o níž pověst lidová neví. [Srv. Leo Berg. Der Naturalismus (182).] Froitzheim snaží se dále ukázati i na jiných osobách Fausta, odkud bral Goethe k vylíčení jich charakterů základ ze svého okolí, z povah svých známých.

Referovali jsme o monografii Froitzheimově ne snad pro věc samu — která nám celkem jest dosti daleka — ale pro zajímavou methodu spisovatelovu, jenž snaží se z biografie básníka, ze soukromého jeho života najíti výklad pro jeho básnické tvoření. Studie jeho potvrzuje theorii, že nejen geniálnost a zděděné látky, ale i prostředí a i nejintimnější styky básníkovy zůstavují silné stopy v jeho plodech a pomáhají v tvoření. Na konec ještě několik slov z jeho předmluvy. Stěžuje si, že studie o Goethovi podléhají v Německu jistému mravnímu nátlaku. Goethe je nedotknutelný, a pravda, jemu nepříznivá, psáti se nesmí. Kdo tak činí, musí snášeti výtky, že jedná nevhodně a nevlastenecky. Mimoděk vzpomínáme při těchto trpkých slovech smutné zkušenosti, kterou jsme i my nedávno prodělali. Máme aspoň útěchu, že nejen u nás pravdu utlačuje veřejné mínění.*) — (vt.)

Dr. *Karel Teige*, **Skladby Smetanovy.** Kommentovaný katalog všech skladeb mistrových v chronologickém postupu. Se životopisnou črtou a podobiznou Smetanovou z mládí. V Praze u Fr. A. Urbánka 1893 za 2 kor. 116 str.

*) Tento spisek vyvolal v Němcích několik ostrých replik, týkajících se nepříznivého vylíčení jednak Bedřiščina charakteru, jednak poměru Goethova k ní. Nám těžko rozhodovati, kde a pokud pravda; na faktu, které předem nás zajímá, že životní episoda ta skýtala Goethovi látku k básnickému tvoření věc sama, ať již je jakákoliv, mnoho nemění.

V době Smetanově spisek p. Teigeho je nad míru vítanou pomůckou pro studium Smetanovy hudby a Smetany vůbec. Ke 135 skladbám mistrovým pod čarou je kommentář, jehož jádro tvoří výňatky z dopisů mistrových; máme tudíž authentické výklady Smetanovy samy, z nichž mistra poznáváme v novém světle. Poznáváme totiž všestranné vzdělání Smetanovo, vzdělání netoliko hudební ale i literární a všeobecné vůbec. Spisek věnován jest prof. *Hostinskému*, jakožto »nejpřednějšímu bojovníku za idey Smetanovy«, — právem; neboť vítězství ideí Smetanových je zároveň vítězstvím našeho čelného hudebního theoretika. Ve vítězství tom vidíme důkaz, že pravé umění a pravá theorie a kritika umělecká nejsou si tak cizy.

Autor slibuje k této prvé části svých prací další svazky, a zejména následovati mají výbor ze Smetanových dopisů, denníků, kritických úvah a pod. Doufáme a přejeme si, aby svazky ty vydány býti mohly co nejdříve; jsmeť přesvědčeni, že literní práce Smetanovy hudebnímu vzdělání právě tolik prospějí, kolik hudbě a umění vůbec prospěly Smetanovy skladby. *O. A.*

Umělecký průmysl na retrospektivní výstavě roku 1891. Napsal dr. *Karel Chytil.* (Rozšířený otisk přednášky konané v umělecko-průmyslovém museu obchodní a živnostenské komory pražské dne 7. února 1892.) V Praze. J. Otto. 1892. 40 str.

Spisek tento poskytuje čtenáři více, nežli titul jeho prozrazuje a objem jeho nevelký přislibuje. Není to pouhá povšechná, příležitostní úvaha o retrospektivním oddělení jubilejní výstavy roku 1891; neboť sotva pět stránek zabírá krátký úvod, jenž obsahuje ocenění významu výstav podobných zejména v oboru uměleckého průmyslu, pak naznačuje neblahé vlivy a osudné události, jimiž někdejší bohatství země naší na památky drobného umění středověkého a renaissančního po věky bylo ztenčováno, a konečně i uvádí oněch několik pokusů o retrospektivní výstavy v Praze během posledních desítiletí činěných. Ostatek brožurky podává však přehledný obraz historického rozvoje celého uměleckého průmyslu českého až do konce minulého století, a to obraz docela stručný sice, nejhrubšími rysy nastíněný, ale přece zase tak obsažný a tak úplný, jak vůbec bylo možno, když v první řadě přihlížeti se mělo k tomu, co na předloňské retrospektivní výstavě bylo zastoupeno. Zde onde činí se ovšem výjimečně zmínka i o vynikajících, typických předmětech, které vystaveny nebyly, ale již to, že z referátu výstavního vůbec vzrůsti mohl tak pěkný, zaokrouhlený náčrtek historický, jest nejlepším oceněním netoliko práce a vědomostí p. spisovatelových, nýbrž zároveň i oné výstavy samotné, tak bohaté a tak mnohostranné, o jejíž uspořádání a katalogisování ostatně, jak známo, p. dr. Chytil získal si svého času nemalých zásluh.

Z těchto důvodů lze přítomný spisek doporučiti netoliko tomu, jenž by si snad přál míti malou literární upomínku na onu krásnou retrospektivní výstavu, nýbrž i každému vůbec, kdokoli by se o osudech uměleckého průmyslu českého poučiti chtěl brožurkou nevelkou, ale zajímavou a obecně přístupnou, k tomu zároveň oživenou desíti vhodnými zinkografickými obrazy vynikajících předmětů výstavních. *O. H.*

Život Jana Amosa Komenského. Na oslavu třísetleté památky jeho narození sepsal *Fr. J. Zoubek.* Vydáno z pozůstalosti spisovatovy péčí »Besedy učitelské Budče« na Smíchově. K tisku upravil dr. *Jan V. Novák.* V Praze. J. Otto. 1892. Str. 288. Cena 2 zl. 40 kr. S podobiznou Komenského a Zoubkovou a mapou cest Komenského.

Jan Amos Komenský. Životopisný nárys. Za příčinou třístaleté památky narozenin J. A. Komenského sepsal prof. *Josef Šmaha.*

Lonské jubileum dalo spisům těmto vznik. Zoubkův životopis o Komenském r. 1871 vydaný byl již dávno rozebrán, a spisovatel, jak se z proslovu jeho díla pohrobního dovídáme, chystal nové zevrubnější vydání. Smrt nedopřála mu díla dokončiti. Torsa toho ujal se prof. Novák, doplnil ostatek (od 1642) a připojil tu i tam poznámky orientující čtenáře o nových výzkumech. V 8 kapitolách vylíčen obšírně život Komenského — připojovány obsáhlé rozbory jeho děl — v deváté podává se ocenění a obecné úvahy o Komenském, na konec pak připojena bibliografie (136 čísel) spisů Komenského. Životopis tento je sestaven — jak z každé řádky Zoubkovy vidno — s pietou ke Komenskému a s velikou láskou k věci. Sloh připomíná na mnohých místech sloh Komenského, někde ne ku prospěchu češtiny (tak velmi zhusta užíváno latinské vazby: mistrovské *přechodníků užívání* (37), různá *o nich mínění* (47) atd.) Rozbory děl Komenského jsou obšírné a důkladné; snahy Komenského docházejí všude plného uznání. Z toho vzniklo však, že spisovatel někde i cíl přestřelil, jako výborné i to pochválil, co bylo jen chorobným výstřelkem doby. Krom toho zůstala — poněvadž máme před sebou dílo pohrobní — tu a tam nějaká chyba, kterou sice snažil se vydavatel opraviti, ale ne vždy. Také úmrtí otce Komenského kladeno na r. 1602 (1), úmrtí manželky Komenského kladeno na 1622 (26) atd. — což dle dnešních výzkumů správno není. Ale přátelům Komenského spis tento vždy dobře poslouží.

Důkladnější a správnější je dílo Šmahovo (škoda, že tak pomalu vychází). Spisovatel většinou dává za sebe mluviti pramenům; obrazy připojené jsou ze současných spisů vhodně vybrány a živě illustrují vypravování. Vědeckému badateli o Komenském je spis Šmahův knihou neocenitelnou — až bude úplně vydán, bude to zajisté úhelný kámen literatury Komenistické. *V. F.*

ZPRÁVY.

* Vybrali jsme z literatury o Dostojevském, co po soudu našem podává nejlepší obraz velikého ruského básníka-myslitele. Stať z péra *Sergěje Arkaděviče Andrejevského* vyšla ve Sborníku literárních statí pod názvem Литературныя чтенія, 2. výdání, 1891. Sám Andrejevský vynikl jako básník v mladším pokolení. Jméno jeho proběhlo Evropou, když vzdal se svého úřadu při státním návladnictví Petrohradském, nechtěje býti obžalobcem v processu Věry Zasuličovy. Nyní je advokátem, vynikajícím obhájcem Uměleckou dráhu Andrejevský počal překlady; s vlastními básněmi vystupoval od r. 1878. Jakožto literární kritik Andrejevský stal se známým r. 1888 statí o Baratynském. V uvedeném Sborníku je další řada kritických studií, a to ještě o Garšinovi, Nekrasovi, Lermontovi a Tolstém. — Ku překladu není tuším poznámek třeba. *Četji miněi* jsou ruská sbírka Životů svatých (Acta Sanctorum), pořízená poprvé ve velikém vydání od metropolita *Makarije* v XVI. v. Ruský lid posud čte tyto Životy, jež v době dopetrovské tvořily hlavní četivo i vzdělanstva.

* * *

* Akademická mládež všude dělá mnohým lidem starost velikou. To vždy tak bylo a bude, — je-li vychování velikým a nejnutnějším uměním, je právě také velikou a naléhavou otázkou, jak vychovati mládež akademickou, t. j. budoucí učitele, úředníky a veřejné činitele vůbec. Důležitost otázky této i v administrativní praxi jeví se na př. nejlépe v tom, že náš rak. spolčovací zákon z r. 1867 hned v prvých svých §§ zabývá se hlavně spolky studentskými. Otázka studentská, jak u nás, i v zemích jiných stojí v popředí, — nemůže žádnému národu býti lhostejno, jakým směrem nesou se cíle a ideály mladé intelligence. Z množství literatury současné vybíráme alespoň dva zjevy nové, a to jeden ruský a jeden francouzský; vybíráme je jakožto protivy dvou zemí, kde na vychování universitní hledí se téměř s opačného stanoviska. Na Rusku již řadu let vysoké učení se všemožně utlačuje, ve Francii akad. mládež požívá veliké volnosti.

K ruské akademické mládeži promluvil prof. charkovské university *Jaroš* o »úkolech mravního vychování«. Prof. Jaroš na mládež zle žaluje, — že je bez ideálů, bez charakteru, bez pevné vůle. Prof. Jaroš do značné míry má pravdu; avšak jestliže mládež je zvrhlá, jací jsou rodičové, jaká je společnost, jací jsou učitelé? Prof. Jaroš — (rozumí se, ruský professor zatracuje »západ«) — vrátiti se chce k ideálům — Domo-

stroje, v nich vidí pravé »křesťanské ideály«. Prof. Jaroš, předpokládáme, zná Domostroj, — doporučujeme mu passus, kde za hříchy dětí rodiče se činí odpovědnými. Ostatně prof. Jaroš sám doporučuje jakožto účinný prostředek vychovávací — příklad: kdo akademické mládeži (ruské) dává zlý, kdo dává jí dobrý příklad? Přisvědčujeme prof. Jarošovi, že universitní vychování tím trpí, že vlastně vychováním ani není, proto že se jen učí, — avšak lze bídu tu odstraniti návratem k starým řádům, z nichž právě nové se vyvinuly?

Jiného charakteru je francouzský spis *Leclercův* o sociálním úkolu universit. Leclerc studuje ruch jevící se mezi mládeží francouzskou, ruch, do něhož ve Francii zejména se strany činných politikův a různých kruhů žurnalistických se toužívá. Mládeži francouzské vytýká se nedostatek politického vzletu a ideálnosti. Mládež francouzská zajímá se však sociální otázkou, — otázka dělnická zajímá ji více a hloub než otázky, jež řešiti mají poslancové a praktičtí politikové. Leclerc ve směru tom povzbuzuje franc. akademiky, dávaje jim za příklad kollegy anglické. Zprávy Leclercovy o anglických universitách jsou v té příčině velmi zajímavy. Před 30—40 lety university v Oxfordě a Cambridži byly jako kláštery, — Aristoteles, Platon byli hlavními předměty studia; moderní mužové Anglie — Farraday, Tyndal, Darwin, Huxley, Spencer nevyrostli na těchto universitách. V letech šedesátých žádali někteří kruhové dámští, aby se jim přednášelo; stalo se a přednášky ty měly veliký úspěch. Prof. Stewert v Cambridži vypracoval pro tyto přednášky plán, podle kterého se pak postupovalo. Přednášky staly se přístupnými netoliko ženám, ale záhy i dělníkům, a dnes anglické university s plným vědomím plní svůj vznešený »sociální« úkol. University, t. j. professoři, z tohoto nového svazku intelligence a práce velmi získali: byli donuceni zbaviti se své scholastické methody, aby se stali srozumitelni i kruhům širším. Leclerc právem ukazuje, že anglické university tím se zachránily od úpadku, neboť jako všecky uzavřené kruhy, i university byly by zanikly tou právě uzavřeností. Jak už řečeno, vybízí Leclerc francouzské studenty, aby následovali anglické. Dříve prý studenti, zabývajíce se hlavně politikou a rozumí se politikou opposiční, sdružovali se také s dělníky — na ulicích, stavějíce barrikády. Francouzská mládež má nyní vznešenější prostředek sblížiti se s týmiž třídami lidu, — v práci osvětné, v práci vedoucí ne k boji, ale míru. Vzpomínaje na radu Jule Ferryho, aby studenti »milovali proletariát«, Leclerc si přeje, aby francouzské university zanášely světlo do kruhů co nejširších, a mládež francouzská aby se stala živým pojítkem intelligence a lidu.

* * *

* Francouzové — právem nebo neprávem — se domnívají, že r. 1870 poraženi byli německým učitelem; proto teď usilovně studují Německo a mezi jiným také německé školství. Máme před sebou plod takového studia a to »*Études sur l'enseignement de l'économie politique dans les universités d'Allemagne et d'Autriche* od *Henri St. Marc*-a, professora na právnické fakultě v Bordeaux (1892). St. Marc vytýká francouzským národním hospodářům uzavřenost a proto nepokročivost; zejména na

universitách má se politická ekonomie lépe přednášeti. Podávaje zprávu o německé a rakouské (rakousko-německé) vědě, dobře postihuje mezi jiným ráz školy Vídeňské nebo Mengerovské, nazývaje ji školou psychologickou a analytickou. Charakterisuje pak různé představitele vědy, a to: Schmollera, Wagnera, Brentana, Conrada, Cohna, Lexisa, Schanza, Schönberga, Neumanna, Mengera, Böhm-Bawera, Miaskowského, Saxa, Mataju. Podle všeho jsou nedostatky franc. škol, co se přednášek z politické ekonomie týká, značné. Školy zůstaly tak pozadu, jak věda. Autor právem ukazuje, jak *Journal des Economistes* vedl si a vede si pašovsky, jak se nestudovaly práce cizích vědců a že tím francouzská věda zkostnatěla. Teprve založením nového časopisu *Revue d'économie politique* zavládl nový, svěží ruch. Sotva bychom tomu věřili, že na franc universitách politická ekonomie se soustavně přednáší teprve od r. — 1877; před tím přednášela se pouze na Collège de France a na některých technických školách. A ještě podivnější je zpráva, že o předmětě přednášeli na právnických fakultách — professorové římského a soukromého práva, teprve nejnověji dostává se odborných sil. Práce St. Marca je pěkným dokladem, že ve Francii sílí se sebepoznání, a není pochybnosti, že ho tam skutečně bylo potřeba.

* * *

* Jaké o Rusku u ostatních Slovanů jsou vědomosti, toho komickým důkazem je kniha Srba Modriče, napsaná vlašským jazykem: *Russia, Note e Recordi di Viaggio*. Kniha — velmi obšírná — popisuje p. Modričův výlet na Rus, — ale člověk čta nevěří svým očím, jak bratru Slovanovi ruské poměry mohou býti naprosto nepochopitelny. V té příčině kniha p. Modričova — (professora) — je typická: o Rusku neví nic, ale všecko se mu líbí, jest u vytržení i když mu hostitelé představili — Chomjakova. To přece stačí. (Chomjakov zemřel 1860.)

* * *

* V Paříži na filosofických fakultách studovalo 1891—1892 žen 149 (z těch 43 cizinky, na medicinské 144 (127 cizinek); na farmaceutické vys. škole studovaly 4 Francouzky, 1 cizinka. — Na universitě, která se má založiti ve Walesu, ženy mužům budou postaveny na roveň; stanovy, předložené parlamentu, uvádějí, že ženy mohou dosíci všech stupňů universitních a že mohou býti zvoleny pro všecky universitní úřady.

* * *

* Ve Francii Musset a »mussetism« stojí v popředí literární diskusse. Pokládáme za zdravý proud, že mussetism, — běží tu prostě o otázku mravnosti a nikoli literatury — v mladší generaci francouzské naráží na odpor. Ke sporu odnášejí se některé nové spisy. Především ve sbírce »*Grands Écrivains*« vydána monografie Alfred de Musset od *Arvède-a Barine-a* (pseudon.). V knize té poměr Mussetův k George Sand nestranněji je vyložen, než stalo se se strany básníkovi blízké.

Obzor časopisů.

Květy v srpnovém čísle přinášejí článek od O. F. Vaňka o lidojedství. Prvotnou příčinou lidojedství není hlad, nýbrž mystická představa o duši. Divoch nemá pojmu o lučebných zákonech trávení i domnívá se, že duše toho, jehož tělo pojí, přechází v něj, že dědí i jeho vlastnosti, duší cizí sesiluje duši svou vlastní. A tak pojídají se i nepřátelé, divoch svému soku nejvíce závidí *moc*, kterou si chce osvojiti, a pojídají se i přátelé, ba i děti, jen aby nabylo se jejich duševních mohutností. Také mrtvoly se požírají v domnění, že prokazuje se tím nebožtíku pocta. Richard Andree páčí množství kanibalů za naší doby na 5½ milionu a dospěl k úsudku, že veškeré dosud se vyskytující lidojedství jeví se jen zbytkem anthropophagie dříve všeobecně rozšířené.

V **„Rozhledech“** č. 8. čteme pěkný článeček Francouzky (z Nouvelle Revue) o ženské otázce. Autorka radí k mírnému postupování, protože jen tak v každém oboru dozrávají úspěchy trvalé. Anglie je v tom vzorem; tam sdružením ženy dosáhly připuštění ke studiím medicinským, r. 1882 dosáhly provdané ženy právo nezávislého finančního bytí a hospodaření, 1886 odňato zákonem otcům výlučné právo, rozhodovati o dětech. Vymohly si právo ve školství (i k dozoru) a při volbě do obecní rady i do rady hrabství, spravují jmění pro chudé a nyní pracují o dosažení rovnoprávnosti politické. Ve Francii žena požívá značné svobody, ale nikoli zákonem chráněné. V Americe ženy jsou připuštěny do všech škol a školních úřadů; mají volební právo v obcích, a již i pro volby politické, zejména ve Wyvmingu rovnoprávnost jest úplná. V Dánsku ženy volí do obecního zastupitelství; ve Švédsku hlasují při volbě duchovenstva, v obcích a hrabstvích. Ve Švýcarsku volí do obecního zastupitelstva; v Italii spolu rozhodují o školství. Na Rusku ženy od 1864 volí plnomocníky do krajských zastupitelstev, v Petrohradě s jistým majetkem do obecní rady; provdaná Ruska rozhoduje plně se svým jměním. Nyní Rusky domáhají se rovnoprávnosti vychování — žena ruská chová k svobodě lásku ohnivou a prudkou, hraničící na heroism. Muži nepřejícímu rovnoprávnosti žen autorka připomíná, aby si vzpomněl, že jedná se o jeho — matku.

V článku »K dnešní krisi duševní a mravní« p. Krejčí ukazuje na křiklavé nedostatky mravní pevnosti a pěkně hájí proti otravující dřímotě dekadenství mravní energii, činnou mravní práci, mravní boj; souhlasíme, že ta energie nerodí se z materialistického názoru na svět. V životě veřejném a politickém nedostatek mravnosti jeví se v krasořečnictví a neupřímnosti.

V předešlém čísle a již dříve a na jiných místech p. Hořínek pracuje v duchu přátel míru, jejichž sjezd mezinárodní letos bude v Chicagu. Od r. 1794 do 1891 bylo urovnáno 58 sporů, vzniklých mezi státy. Od r. 1794—1848 bylo 9 smírčích soudů, od 1848—1870 15, od 1870—1880 14, od 1880—1891 20.

Ethika a socialism.

Referuje prof. Dr. J. Kaizl.

Ethický ruch, který od konce minulého roku vzmáhá se v Německu, maje za orgán »Společnosti pro ethickou kulturu«, narazil velmi záhy na odpor na straně socialistův. Odpor ten na prvý ráz jen zběžně a jaksi s patra prohozený po obraně »ethiků« musil býti prohlouben a lépe zdůvodněn. Tak stalo se, že spor nabyl větších rozměrův a že vzešlo z něho — věc, která snad v první řadě je zajímavá — určitější vyslovení názoru socialistického nejen o snahách řečeného ethického hnutí v Německu, nýbrž o ethických řádech společnosti lidské vůbec, objasnění, jehož v poslední době tím citelněji právě proto bylo pohřešováno, čím více socialism na venek se zmáhá, čím více však zároveň všecku osobnost svých stoupenců uchvacuje a ovládá.

Chceme o průběhu věci čtenářstvu svému podati zprávu a započneme snad nejlépe vyznačením stanoviště a cílův společností ethických, o kterých, pokud nám známo, v písemnictví našem učiněny posud jen stručné zmínky.

Po vzoru americkém zaražena byla v Berlíně dne 19. října roku 1892 »*Německá společnost pro kulturu ethickou*« (Deutsche Gesellschaft für ethische Kultur). Společnost záhy si zjednala nemálo členů, a vedle ní spolky téhož způsobu povstaly v jiných městech německých, tak že již v létě právě minulém konán v Eisenachu valný sjezd. Spolkům těm jde především o dohodnutí a sdružení mužův i žen odhodlaných k tomu, aby na sobě samých, jakož i tam, kam vliv jejich sáhá, pracovali pro povznesení mravních poměrů i smýšlení a kteří od vytčení a chování společného ideálu slibují si sesílení vlastního předsevzetí a rozmnožení vlastní síly. »Nikde ne-

postupovalo — tak praví jeden z nejhorlivějších šiřitelů nového hnutí, pražský professor *Bedřich Jodl*, v přednášce, konané dne 13. února 1893 ve Frankfurtě n. M. — podvracení starých náboženských představ, ku kterým dříve myslilo se, že jediné lze upínati mravní ideály, stejným krokem s budováním a šířením nové humanní ethiky. Staří bohové se vystěhovali, a na opuštěném krbu žádný nový oheň nezapálen, leda nejistě plápolající plamen rozkoše a pochyby. Ale bez takového ohně trvalého, pevně založeného přesvědčení, bez oddávání se jednotlivce něčemu vyššímu, společnému, nemůže lidstvo prospívati.« »Úkol, který my jsme sobě vytkli, jest, podporovati mravní život, pěstovati zušlechtěné člověctví, pracovati o vývoj pravé humanity, nehledíc k jakýmkoli náboženským nebo metafysickým představám, ku kterým lidstvo doposud z největší části své ideály upínalo. My patříme na život jednotlivce i na dějinný život pokolení, jako by měl jen pozemský cíl: harmonický rozvoj osobnosti, vnitřní výbornost vůle a charakteru, blahobyt a vývojnost pokolení. Co tomuto cíli dovede sloužiti, označujeme za dobro a snažíme se, seč síla jest, uskutečniti. A nechať začasto je sebe více obtížno rozpoznati, co v tomto smyslu jest dobré, nechať často sebe obtížnější jest vyrovnání mezi tím, co smíme jednotlivci povoliti, a tím, co třeba přisouditi veškerosti: my chováme přesvědčení, že tu stojíme před úlohami, které naprosto nerozluštitelny nejsou, byť je i každá generace znovu musila luštiti; před úlohami, při kterých zdárné spolupůsobení sil kolikerých, součinnost vědy a praxe jest možná, při kterých lidskému umu a lidskému myšlení náleží rozhodující slovo.« A dále praví: »Kdo chce být našincem, musí se přiznati k pojmu ethické kultury neboli humanity, jak jsem jej v duchu všech dosavadních projevů Společnosti (rozuměj pro kulturu ethickou) označil; musí míti přesvědčení, že existuje dobro člověku dosažitelné, které jest nám umem naším poznávati, které svou vůlí jsme s to uskutečniti, a že toto snažení dovede a musí lidi opravdu sjednocovati. Kdo to výslovně anebo ve svém praktickém konání uznává, může se státi našincem, jedno ať kromě toho ještě věří, jedno ať pro svou soukromou potřebu pro poznání dobra ještě jiných pramenů a pro posilnění své vůle ještě jiných prostředkův užívá. Atheista i mystik, theista i pantheista, katolík i protestant, žid i buddhista, — oni všichni jsou nám stejně vítáni a dojdou v našem kruhu téže úcty a šetrnosti — předpokládajíc, že přiznávají se k pojmu ethické kultury jakožto úkolu lidské rozumné vůle a že svoji víru nebo nevěru, svoje blouznění i jeho negaci, své svátosti

i svoji bibli, svoje písma svatá i svoje tradice nechají doma; předpokládajíc, že nikdo v našem kruhu jiné autority nenásleduje anebo jiné autority se nedovolává než autority zkušenosti a praktického rozumu. O věrouce, o Bohu a božských věcech, o zjeveních a milosti, o onom světě, o životě věčném nechceme vésti sporů Pokládáme to docela za soukromou záležitost jednotlivcovu, jak o tom chce souditi, a máme za to, že tyto věci s tím, co nazýváme ethickou kulturou, tak málo jsou v nezbytném spojení jako s otázkami, které se přetřásávají v nějakém parlamentě nebo při nějakém lékařském nebo národohospodářském sjezdě.« Na konci pak své přednášky obrací pan Jodl zrak k jednotlivým vrstvám společnosti, řka, že působení Společnosti má směřovat nahoru i dolů: »Avšak působení na nižší třídy, jako že jest obtížnější, pokládám také za důležitější. Vzrůstající odcizování mezi vyššími i nižšími třídami je dojista jedno z nejpovážlivějších zel naší kultury. Takovéto odcizování bývalo i v jiných dobách, ale rozdíl mezi těmi minulými časy a nynějškem jest přece mohutný. Nižší vrstvy staré společnosti byly docela bezprávny a odříznuty od všeho duchovního života; čtvrtý stav naší nynější společnosti buďto jest anebo bude brzo vyzbrojen nebezpečnou zbraní obecního práva hlasovacího a volebního a jest dnes přičiněním tisku přístupen nejrozmanitějším duchovním vlivům. S neodvratnou nutností blíží se okamžik, ve kterém to, co dělníci myslí o sociální otázce, bude důležitější, než co ministři a professoři o ní soudí, i jest nejvyšší čas na to pomýšleti, aby propasti mezi oběma názory nedalo se vzrůsti tak, aby na konec žádný most jich více nespojoval ... Nikoliv policejní opatření, nýbrž jen osobní působení, jen přímé zabývání se potřebami a myšlénkami nižších tříd, jen pronikající humanita k tomu může dopomoci.«

*

Sotva že německá společnost pro kulturu ethickou byla ustavena, napsal berlínský prof. *Gyžicki* socialistickému *Vorwärtsu* list, ve kterém hovoří o nové Společnosti, řka, že ona nemá býti jalovým, prostředkovacím spolkem s laskavou snad tendencí, aby nemajetné třídy usmířila s přítomným jejich osudem, a že hospodářských a politických zápasů nemá zameziti, nýbrž je »ethisovati«.

Hned potom v čísle devátém ročníku 1892—1893 socialistické revue »*Die Neue Zeit*« vyšla úvodní úvaha pod nápisem »*Allerlei Ethik*«, ve které spisovatel dr. *Mehring* oznamuje ustavení Společnosti, omlouvaje se jaksi, že tak pozdě to činí přes to, že byl k tomu s kolikerých stran vyzýván a že v měšťanském tisku o věci

dosti hluku bylo natropeno; než »po soudu našem takové jevy jsou buďto kapitalistickým šejdem pod škraboškou morálních frází, a pak nelze jich dost zkrátka a povržlivě odbyti, aneb jsou to vážné pokusy, úctyhodné měšťanské ideologii přece jenom dopomoci k vítězství, a pak nejlépe o nich pomlčíš, jednak protože jim pak vždycky přáno jen velmi krátkého trvání, jednak protože našinci přec není s potěšením pro gaudium syté a cynicky se šklebící bourgeoisie kázati úctyhodným mužům, kteří pro svou osobu stojí vysoko nad massou měšťanského světa, že domáhají se nemožnosti.« Tak prý se věci mají s novou Společností a s jejími náčelníky pp. Förstrem a Gyžickým. Tvrdí-li pan Gyžický, že ethické názory člověka jsou přec jen značně nezávislé na jeho politickém postavení, má v tom do velmi malé míry pravdu, potud, že na př. mezi šlechtickými velkostatkáři mohou býti mužové, kteří nad svými lidmi vedou, jak se říká, patriarchální regiment, a zase »junkerliche Leuteschinder vom Schlage der Bismarck«. Chce-li těmto Společnost kázati, aby se k svým lidem nechovali tak, jak to zakazují nejprostší povinnosti slušnosti, nechať Společnost sobě za tak skrovňoučkými úkoly pracuje; ale to přece nemá s »ethisováním« hospodářských a politických zápasů co činiti.

»Není žádné společné ethiky, která by jako vyšší stolice povznášela se nad oněmi zápasy; v nich ethické názory jednotlivých lidí jsou určovány jejich politickým postavením nebo spíše jejich sociálním postavením třídním.« Junkerští patriarchové i dříči budou shledávati vykořisťování obce státní pomocí obilních cel, daně z lihu, a jiné, jako násilné potlačování pracujících tříd, docela ethickým, ale marně lidská výmluvnost se bude snažiti, aby dělnému lidu dokázala nějakou tu »ethiku« v obilních clech, v zákonu proti socialistům atd. Odtud dospívá pan Mehring ovšem k málo vlídnému, konečnému úsudku o Společnosti: »ku hromadným zápasům naší doby ona vůbec nedosahuje, a jestli ten Prudelwitz aneb onen Strudelwitz v mezích své třídní morálky anebo také třídní nemorálky stane se trochu málo morálnějším, to nesáhá nad působnost dobře smýšlejícího, nedělního kazatele ...

Chtíti tvořiti lidumily, kteří by v nejlepším případě lžicemi vraceli, co měřicemi lidu berou, jest hračka. A politický boj proti poměrům, které »na sta tisíce lidí hnětou, vysilují, plení, mučí, škrtí« (citát z Lessinga), nemá toho potřebu, ba nemůže býti vůbec »ethisován«, neboť jest dnešní dobou nejvyšší myslitelnou ethikou, jest žijícímu pokolení ethika sama.« P. Mehring brání Karla Marxa proti výtce, kterou

mu v týdenníku »Zukunft« p. Pavel Barth byl učinil, opíraje se Marxově »materialistické theorii dějin« a mluvě o ní jako o polopravdě, kterou Marx v hodinách žurnalistické lehkomyslnosti byl vyslovil a pohříchu i zdánlivými důkazy podepíral. Mát Marx — rozumuje p. Mehring — ve své žurnalistické lehkomyslnosti přece jenom pravdu, neboť opravdu ve stavu a vývoji mravních názorů obráží se stav a vývoj hospodářských zápasů třídních a každá třída má svou zvláštní morálku. »Vykořisťující a utlačující třídy posmívají se vytrvalosti, pevnému charakteru, poctivosti, odvaze, obětavosti, věrnosti, nezištnosti, pravdivosti, touze po vědění, kterými vykořisťované a potlačované třídy zápasí za svoji emancipaci. Vykořisťované a potlačované třídy však zavrhují byzantinské krčení před každou bezprávnou mocí, falšování ve vědě, falšování v politice, neúnavný chtíč po zisku, neschopnost každého odřeknutí, klikovnictví, humbug a reklamářství, netroufalost a dvojjazyčnost, kterými třídy vykořisťující a potlačující přece jenom snaží se zadržeti neodvratný úpadek svého panství. Nad takovými protivami nevládne žádná vyšší ethika jako smiřující instance. V tom chybuje pan Gyžický.«

*

Proti tomu útoku a příkrému odmítnutí se strany socialistické nalezla Společnost zastánce v kielském professorovi *F. Tönniesovi*, jenž pod záhlavím »ethické šarvátky« napsal otevřený list panu Mehringovi (*Pernerstorfers Deutsche Worte*, lednový sešit 1893). On nečelí přímo ekonomicko-materialistickému názoru Marxovců, nýbrž snaží se dokázati, že posud je dosti společného mezi kapitalistou a dělníkem, a pak že ethické Společnosti už tím mnoho dovedly by prospěti, kdyby mezi zápasícími slušné, ušlechtilejší způsoby boje zavedly. Tak vytýká hned panu Mehringovi, že shora označené vlastnosti, tu dělníků, tam kapitalistů nedokazují, co dokázati mají, že jedna třída jen ty, druhá jen ony mravní vlastnosti by měla; vychází z toho jen, že jedna třída jednání svých lidí jinak posuzuje a jiné mu pohnutky podkládá, než činí vůči druhým. Je pravda, že jsou různé morální zákony a tudíž i různé ideály a to nejen mezi třídami, stavy, vrstvami, nýbrž i níže mezi jednotlivými sociálními kruhy a svazky. Ale tyto ideály jsou sobě namnoze velmi podobny a dají se uvésti na společný pratyp — asi tak, jako ryby, ptáci, ssavci na společný typ obratlovce, jehož nejprostší podobou jest Amphioxus lanceatus — a typem tím jest sociálně užitečný člověk. Vznik a rozvoj dnešní třídy dělníků i kapitalistů není starého

původu, ale přece je už zřetelně zjevno, kterak se v každé vytvařuje zvláštní způsob morálního smýšlení. Jest to jednak stará protiva chudých a bohatých, k tomu však přistupuje jakožto charakteristický znak rozdílné postavení ke státu, jeho zařízením a mocnostem, zejména k monarchické ústavě, ku šlechtě, k vojsku, rovněž tak k církvi atd. Jedni pociťují tu hojnost povinností, úctu a něžné city, kdežto druzí lhostejni jsou anebo naplněni odporem. Pokud pak jde o soukromý život a jeho morálku, vyznačuje se hlavní rozdíl v tom, že u kapitalistů spíše konvence, u dělníků kamarádství a solidarita platí. A k tomu ještě jiné různosti se druží. Přece však třídy ty, obě jsouce moderní a v podstatě osvícené, mají také mnoho společného mezi sebou. Obě jsou individualistické, milují svobodu, hledí užiti života, obě nenávidějí přísnost a temnotu asketické morálky, obě do jisté míry život pojímají lehce a chtí býti nevázané. Obě však jsou ve vysokém stupni přístupny vědeckému poznání: arciť, že veliká část třídy kapitalistů jen potud, pokud tím nadržuje se jejím soukromým prospěchům; veliká část třídy dělníkův jenom, pokud tím podporovány vidí svoje interessy třídní a strannické. Ale přece věda jest platným činitelem, a třída dělnická má v ní platného a jediné spolehlivého spojence mimo vlastní tábor, kterému důvěřovati smí a musí, třeba jeho vyslanci nosili zlaté brejle. Nedovedeť služba vědy uniknouti duchu pravdy; třebas snad ten a onen služebník, ale nikoliv idea, ze které vycházejí. »Chtěl jsem říci, že tento spojenec jest jediná síla, které i nepřátelé třídy dělnické, byť i chtěli, trvale nedovedou odpírati uznání; že tudíž i mravní pojmy třídy dělnické, jestliže liší se od pojmů panující třídy, ale od vědy, jakožto sociálně lepší, jsou ospravedlněny, mají vyhlídku na vítězství; že ona (třída dělnická), třída to protikřesťanská, snad jest povolána k tomu, aby obnovenými silami opět ku platnosti přivedla to, co pravdivého a pravého jest v křesťanské morálce, co tato má společného se vší morálkou zakořeněnou v životě lidu, rybářů a tesařů, celníků a hříšníků naproti »dobrým křesťanům«, pohanům, židům, kteří z pravidla za jedno jsou v bezpodmínečném oceňování pozemských statků, v kultuře šachru a rozkošnictví; že konečně Společnost, jež na svůj prapor píše ethickou kulturu, tudíž ethickou vědu, jí (třídě dělnické) nemůže býti nežli vítána.« Na konci pak své vřelé apologie doporučuje pan Tönnies zejména vůdcům, a to, jak praví, ne tak politickým, jako spíše ethickým vůdcům dělnictva mnoho řečenou Společnost, řka, že po jeho soudu nynější veliké hnutí dělnické půjde dále svou cestou, a že v něm rozhodnou se budoucí osudy evrop-

ských i amerických národů. A právě ono hnutí netušeně by se prohloubilo a v novém jakémsi smyslu stalo by se neodolatelným, kdyby do sebe pojalo více mravního idealismu.

*

Na tuto obranu dostalo se p. Tönniesovi od strany socialistické odpovědi, ve které sice trváno na odmítavém stanovišti proti Společnosti ethické, ale za to značně sleveno, pokud jde o hlučné odmítání morálky. Panu Mehringovi prý dokonce nenapadlo popírati morálky a tolik jenom tvrdil, že každá třída má svoji morálku, a že není společné ethiky jako vyšší instance nad zápasem obou stran; nemohou-li tedy potlačené třídy vésti zápas podle mravních předpisů potlačujících tříd, neznamená to, že vedou jej vůbec bez morálky, nýbrž prostě podle své vlastní morálky; ethikou pak proletárního zápasu třídního jest, jak řečeno, boj proti řádům, jimiž milliony lidí jsou uhněteny i trýzněny.

Marx sám jakožto historický a ekonomický badatel s morálními pojmy ovšem neúčtoval, ale v jeho stanovách výslovně dovoláváno se pravdy, práva a mravu, aby byly mezinárodní associaci dělníků základem pro vztahy mezi příslušníky jejími i ostatními lidmi bez zřetele k pleti, vyznání nebo národnosti. Podobně i Engels se vyjádřil, tak že přece jenom podle názorů uvedených dvou mistrů socialismu ethika má co činiti i s politikou, ba i s ekonomií. — P. Mehring netvrdil prý, že měšťanská a proletární morálka nic společného nemají; naopak jsouce po sobě jdoucí stupně historického vývoje společnosti, musí míti ledacos společného. Ale Společnost ethická chce právě tam působiti, kde společného nic není, nýbrž zápas, kde tudíž platí buď měšťanská, nebo proletární morálka. Společnost ethická však rekrutuje se z měšťanských tříd a stran, stojí tudy na půdě měšťanské, a proto není možné, aby byla rozhodčím ve sporu, ve kterém sama jest stranou. Ostatně to, co Společnost ethická chce, není nic nového; v socialismu kathedrovém nechať zří obraz vlastního štěstí i konce. Jestliže se praví, že třída dělnická přece může snášeti, ba i těžiti z pomoci »měšťanských ideologů«, snadno zapomíná se na důležitou výhradu: předpokládajíc, že tím síla proletárního zápasu třídního neutrpí ujmy. »Dojista — tak zakončuje pan Mehring svou repliku — přijde jednou doba, ve které panovati bude spravedlivost a pravdivost, lidskost a vzájemná úcta. Kdy nadejde, toho může p. Tönnies se dočísti ve stanovách internacionálních. Nadejde konečným vítězstvím pracující třídy, a každá rána, kterou

přibližuje se toto vítězství, každá rána v proletářském zápasu třídním jest nekonečně ethičtější než všecko úsilí o »ethisování« a »ušlechťování« tohoto zápasu.

*

Právě této optimistické pointy, po Marxovi stále opakované, chopil se důrazně pan *Pavel Barth*, jenž nyní v delší stati »*Marxische Geschichtsphilosophie und Ethik*« vstoupil na kolbiště (*Pernerstorferovy* »*Deutsche Worte*«, 1893, sešit 4.). »Sám od sebe, tak patrně mnozí Marxovci myslí, sběhne hodinový stroj kapitalismu podle mechanismu vývoje, anebo ještě spíše podle zákona dialektiky; ale s posledním udeřením jeho bude tu také sám od sebe nový hodinový stroj, aby prvou hodinu nového řádu ohlásil. Až dotud, tak zdá se často, jest souhrnem jejich moudrosti to, co ve staré studentské písni označeno slovy: »Alles muss verungeniret werden.« Národ německý, jehož značnou část sociální demokracie ovládá, mohl by takovýto blud těžce odpykat. Socialistický řád hospodářský nepříčí se, jak doznává p. Barth, přirozenosti lidské a ukazuje na staré kommunistické zřízení rodové, ale právě ono možno bylo toliko bezděčným, skoro neuvědomělým, bezvýhradným poddáváním se mladistvého lidstva pod slučující náboženské ideje a autoritu starých. Dnešní lidstvo — a to platí také o třídě dělnické, byť i méně než o kapitalistické — jest daleko vzdáleno onoho sebezapírání, kterého třeba pro poslední veliké a obtížné úkoly strany. »Bez odporu jest v sociálno-demokratické straně dělnické dobré jádro mravního smýšlení a zdatnosti, které však z největší části ještě pochází z výchovy dané od staré společnosti, a uvolňováním všech sociálních úvazků i výchovy ve mladší generaci stále se zmenšuje, které by tudíž strana novým uvědomělým vychováním, prostředkovaným zejména denními listy, měla nahrazovati.« Tomuto úkolu socialistický tisk po mínění p. Barthově málo vyhovuje, a třeba snad strana nepřímo jaksi mravní idealismus podporovala, nečiní nic, aby jej vštípila do myslí mladistvých soudruhů. Vedení pak strany zaneprázdněno výhradně agitací, pro intimnější úlohy nemá kdy, a smysl pro »vnitřní agitaci« ve směru označeném posud ještě se neprobudil. Socialistickému tisku důležity jsou toliko hospodářské poměry; pokud se týká ostatních otázek života, panuje v něm ponejvíce totéž pusto a prázdno, jako v orgánech liberalismu. Také socialismu velmi přející »*Socialpolitisches Zentralblatt*« vytýká »nedostatek duchovního propracování a prohloubení, obzvláště také vůči ne výhradně politickým

a hospodářským otázkám těsně souvisícím«. Tento nedostatek jest výsledkem pusté materialistické dogmatiky, která ovládá tisk strany. »Historický materialismus jest vedle historického idealismu novinkou, a jako každá nová theorie snadno svádí ku přepínání nad míru pravdy;« k těmto svým slovům dodává pak p. Barth citát ze spisu muže, jehož i socialisté s úctou uznávají, F. A. Langeho, jenž zní: »Materialism, nehledíc k jeho theoretické nedostatečnosti, jest myšlenkově chudý, neplodný pro umění a vědu, indifferentní anebo k egoismu náchylný ve vztazích člověka k člověku. On sotva dovede kruh soustavy svojí uzavříti, aniž sobě od idealismu vypůjčoval.«

*

Pomíjíme drobnějších polemických statí, které pan Tönnies i pan Mehring uveřejnili v »*Neue Zeit*«, abychom prodleli na konec při obšírnějších výkladech, kterými nový účastník sporu p. *Kautský*, redaktor právě řečené revue, důkladněji a řekli bychom seriosněji odůvodňoval postavení socialismu k ethice i stanoviště jeho naproti Společnosti ethické.

Co se týče ethiky, ukazuje především na měnivost a různost a tudíž i relativnou toliko platnost mravních pravidel, anebo jak on se vyjadřuje »mravních požadavků a názorů, jež ve společnostech určují počínání jednotlivců mezi sebou i v celku«, aby pak naproti vědeckým ethikům Společnosti vymezil postavení a platnost vědy naproti morálce a dospěl na konec ku vzletnějšímu sice, ale v podstatě nikoliv novému hájení ethické hodnoty, která sama sebou tkví v zápasení proletariátu. Řečená morální pravidla povždy závisejí na existenčních podmínkách společnosti a jako tyto se mění; čím složitější pak se stává společnost lidská, tím složitějšími stávají se i mravní názory, a čím větší jsou protivy v lůně společnosti, tím protivořečnější tyto názory a požadavky. Tak na příklad již při praspolečnosti kmenové vyskytuje se dělba práce mezi mužem a ženou; ženám připadá domácnost a výchova dětí, mužům lov a válka, a tak ve společenském svazku vyskytují se dva zvláštní svazky, z nichž každý má zvláštní úkony a prospěchy; proto jest z nejčasnějších zjevů ethických, na který narážíme, že jest dvojí morálka, jedna pro ženy, druhá pro muže.

Když pak dělba práce a protivy tříd tak velice postoupily jako do dnešní doby, když jednotlivec jest členem nejrozmanitějších svazků: rodiny, místní obce, třídy, strany, státu, národa (jenž ne vždycky shoduje se se státem) a i církve: kolik tu rozdílných a roz-

dílně se měnících požadavků činí se na jednotlivce, kolik tu odporů a konfliktů. Pan Kautský apostrofuje tu p. Bartha, táže se, kde jsou ty »věčné normy mravního chování«, jež tento s takovou lehkostí odvozuje z »prospěchu společnosti«. »Nic není pedantičnějšího a neplodnějšího — praví pan Kautský, ohlíželje se patrně po dosavadní netečnosti socialismu — než na strnulé, mrtvé formule uváděti mravní názory ve stálém pohybu jsoucí a ve stálých odporech se pohybující, jež jenom v životě našem a životem naším mají platnost a působnost, na formule, jež snad proto nazývány jsou věčnými, že ještě nikdy neměly bezpodmínečné platnosti, a jež pozbývají veškerého účinku na společnost, jakmile je kdo povyzvedá, aby je nad ní postavil.«

Vědecké postihování zákonů morálky p. Kautský ovšem uznává, ale p. Tönniesa i Bartha viní z hrubé logické chyby, protože prý tvrdili, že jest nějaká vědecká morálka, stojící nad protivami třídními. Zajisté že není zvláštní měšťanské a zvláštní proletářské vědy, ale věda o morálce není přece morálkou, tak jako fysika není přírodou a nečiní přírody vědou. Věda konstatuje a vysvětluje skutečnost; jakožto zákon vědy morální lze na př. označiti konstatování skutečnosti, že názory o vzájemném poměru obou pohlaví v dané společnosti jsou z části podmíněny panující formou domácího hospodářství. Ale mravní požadavky, kterými ten poměr pohlavní jest upraven, na př. požadavek cudnosti za jistých okolností, nejsou výsledkem morální vědy, nýbrž předmětem jejím. A právě ty všeobecné platné zákony morální vědy hlásají podmínečnost a relativnost mravních požadavků, a tak i věda stojící nad protivou mezi bourgeoisií a proletariátem dokazuje, že protiva tříd existuje, a že každá vrstva má svou zvláštní morálku. Neurčité názvosloví tu mnoho zatemňuje: ethikou vyrozumívá se často i mravnost sama, nejen věda o mravnosti; když se pak řekne »vědecká ethika«, nezní to zle, ale působí komicky, jakmile by se mluvilo o »vědecké mravnosti«. Taková vědecká mravnost, ze života společnosti nezrozená, jest homunculus jako Nietzschův nadčlověk. Stadiu takovéto ideje v ethice odpovídá asi utopie v socialismu. I my očekáváme příchod morálky — ale ne od spekulace filosofů, nýbrž od nových potřeb nové společnosti, kde přestanou třídní rozdíly, kde tudy poprvé po zavedení dělby práce a tříd podmínky jednotné, nesporné morálky budou dány. Sílu svoji tato nová morálka bude čerpati nikoli z napomínání mravokárců, ale ze společenství interessů všech členů. Leč ne teprve vítězství, už i zápas přináší nám nový vývoj morálky.« Jsoutě to existenční podmínky proletariátu, jež v sobě chovají tendenci se-

síliti v něm sociálné pudy, náchylnosti a potřeby, kdežto životní podmínky odpůrcův jeho působí v opačném smyslu; u proletariátu podmínky ty v pravém slova smyslu pěstují a odchovávají oddanost pro věc společnou, kázeň, sebezapírání, obětavost. »Proletariát jest ona třída, která (opírajíc se jménem všeho potlačovaného lidstva celé dané společnosti) má nejširší a nejsmělejší cíle; bojuje-li proletář méně než kdo jiný za osobní úspěchy, více než kdo jiný za obsáhlý svazek: bojuje také méně než kdo jiný za úspěchy okamžiku, více než kdo jiný za veliké cíle, jejichž dosažení snad nikdy nedožije, které jsou mu jen ideálem. Ty boje za neosobní účele, za velikou jednotu, za vysoké ideály, ty boje jsou to, které proletariát mravně výš a výše zvedají, kdežto zatím odpůrcové jeho, honíce se za osobními úspěchy okamžiku, víc a více zakrňují ... Sociální demokracie podporujíc a upravujíc třídní zápas proletariátu, stanovíc mu vysoké ideály — a to jest toliko jiné slovo za revoluční cíle — činí pro zvelebení mravnosti nekonečně více než všecky Společnosti pro ethickou kulturu dohromady.«

Ke Společnosti ethické p. Kautský přes to není prázden sympatií; »ne že by vedle mocných pramenů nové, teplé morálky« nějak cenil »dychavičný přízrak vědecké, nad třídami i stranami stojící mravnosti«, rovněž ne že by prostředky, jichž Společnost hodlá užívati, pokládal za účinné: ale cíl je chvalitebný, záleže prostě ve sproštění třídního zápasu všech zbytečných surovostí a výtržností. Jenže ovšem v tomto zápase jsou to páni bourgeoisové, kteří určují bojiště i zbraně, a proto nechať Společnost především v jejich řadách hledá přívržence. Zkušenost dosvědčuje, že i páni bourgeoisové dovedou se učiti; v Anglii zápas třídní byl již namnoze ethisován — ale žádnými Společnostmi pro kulturu ethickou, nýbrž úsilím dělníků; s dělníky nakládá se slušně z pravidla jen tam, kde oni mají moc, aby své vykořisťovatele ke slušnému nakládání donutili; tak v zápase třídním dělníci vychovávají nejen sebe, ale také svým pánům vštěpují slušnost a mrav. »My bychom se velice těšili, — končí p. Kautský — kdyby Společnost pro ethickou kulturu měla opravdu úmysl odejmouti německé třídě dělnické kus té namáhavé i nepříjemné práce vychovávací ... avšak dokud zůstává při ethickém mluvení ... nemáme víry.«

* * *

Souhlasíme, ač máme-li několika slovy vlastního úsudku referát o této závažné diskussi uzavříti, — se socialisty, když Společnostem pro kulturu ethickou tak málo úspěchu prorokují. Místo »opuštěných

starých bohů« stěží vyplní ta vědecká morálka, kterou Společnosti společnou prací teprve chtí vyhledávati a konstruovati, a proto tím méně působnost jejich dotkne se hluboké trhliny hospodářské i ideální, kterou třídní protiva zanesla do moderní společnosti. I v tom má socialism pravdu naproti odpůrcům svým, že nejenom dané existenční podmínky proletariátu, ale celá, řekli bychom posice jeho v zápasu a na bojišti chová v sobě sílu ethisujících momentů, utužujíc altruistické snažení na újmu egoistických popudů a povzbuzujíc ducha družebné vzájemnosti. To vystihl také P. Göhre (Drei Monate Fabriksarbeiter; viz Athenaeum r. IX.), jenž velmi pečlivě stopoval mravní názory a proudy mezi socialistickými dělníky. Naproti tomu však odpůrcové socialistů v tomto sporu právem ukazují k tomu, že agitace a zejména tisk socialistický skoro naprosto zanedbávají vypracování svého ethického názoru a mravní výchovy strany, libujíce sobě měrou někdy až dětinskou ve prázdném nihil materialistické filosofie. Možná ovšem, že i tomu socialism se vyhne, řka, že svoje mravní credo nyní, v dobách boje, nepotřebuje, ba nemůže vykládati tak, jako činí vzhledem k hospodářsko-politické úpravě budoucnosti. Buď jak buď, tu zeje veliká mezera ze soustavy socialistické, a snad není poslední zásluhou polemiky právě vypsané a nepřímo i Společnosti pro kulturu ethickou, že socialism byl donucen přiblížiti se vážněji a důkladněji otázkám ethickým, jež při něm opět vedle ekonomických a politických skoro žádného povšimnutí nedocházejí.

Bratři Karamazovi.

III.

Umělá a složitá povídka »Bratří Karamazových« v nemnohých slovech spočívá v následujícím. Ke starému zkaženému prostopášníku a vdovci Fedoru Pavličovi Karamazovi, jenž pomocí základných prostředků, přinesených prvou ženou a různými processovými afferami dovedl nahromaditi veliký kapitál — sjíždějí se jeho vyrostlé děti z dvou manželstev: Dmitrij — z prvého, Ivan a Aleša — z druhého. Dětí těchto stařík dávno se zbavil; vyrostli na cizích rukou. V čas povídky Dmitrijovi bylo 27 let, Ivanovi 24, Alešovi 20.

Sešli se k otci patrně náhodou. Nejmladší, Aleša, opustiv gymnasium, přijel vyhledat hrobu matčina a najednou vstoupil jako novic do kláštera poblíž města, pod vedení starce Zosimy. Nejstarší, Dmitrij, proživ nepořádné mládí, mnoho prohýřiv a utrativ peněz, opustil vojenskou službu na Kavkaze a přijel ukončit svých sporů s otcem o částku svou po matce. Zde dověděl se od staříka, že již všecko, co dostati měl, dostal, ale tím se neuspokojil, zůstávaje v naději, že ještě vyloudí od otce peníze. Poměry Dmitrije k otci staly se složitějšími ještě tím, že i on i stařík současně zamilovali se do jakési Grušeňky, svůdné krasavice, vydržované umírajícím kupcem Samsonovem. Soupeřství pro tuto ženštinu v souvislosti s peněžními spory velmi zostřuje poměry mezi Fedorem Pavlovičem a Míťou. Stařík bojí se syna i nenávidí ho; syn zase se obává, že otec penězi převábí k sobě Grušeňku. Soupeřové slídí jeden za druhým i za Grušeňkou. Prostředníkem mezi nepřáteli, v nejhlubší tajnosti, je sluha Fedora Pavloviče, Smerďakov, jenž prozrazuje Míťovi zvláštní umluvené znaky (klepání na dvéře neb okno), podle kterých stařík, za-

mknuvší se u sebe v domě a očekávající Grušeňku, pustí ji k sobě. K tomu ještě Míťa opustil svoji nevěstu, krásnou dívku Kateřinu Ivanovnu, ba jakoby toho bylo ještě málo — vydal na pitku s Grušeňkou část peněz, daných mu nevěstou, aby je poslal její příbuzné do Moskvy. Následovně Mítě nutny jsou peníze, jak pro to, aby vrátil dluh Kateřině Ivanovně a nebyl před ní »podlcem«, tak i pro to, aby, kdyby Grušeňka souhlasila žít s ním, uvezl ji z města. — Konečně třetí syn Karamazova, Ivan, velmi solidní, vyvinutý a vzdělaný, skončiv studium na universitě a zjednav si dokonce literární jméno publicistickými statmi, přijel beze vší viditelné záminky, ubytoval se v domě u otce (kdežto druzí žili odloučeně: Aleša v kláštere a Míťa ve zvláštním bytě) a jakoby přijal na sebe úřad prostředkovatele ve sporech o jmění mezi otcem a Míťou. A tu jednou za takovýchto okolností, podezřívaje, že Grušeňka dostala se do domu k otci, bujný Míťa vedral se k stařikovi do světnice a v přítomnosti bratří a služebnictva mu nabil. A po dvou dnech, v noci, stařik Karamazov byl zabit, při čemž vedle mrtvoly nalezena byla prázdná obálka s nápisem, že v ní uschovány byly tři tisíce rublů, přichystané pro Grušeňku. Právě v čas té události Ivan, upozorněný Smerďakovem na možnost blízké katastrofy mezi Míťou a otcem, odjíždí do Moskvy a sám Smerďakov upadá v dlouhotrvající záchvat padoucí nemoci. Druhý sluha Fedora Pavloviče, Grigorij, v samé noci vraždy zastihl Míťu utíkajícího od otcovského domu, a žena se za ním, dostal od něho těžké rány do hlavy, od kterých padl do bezvědomí. Grušeňka mezi tím v tuže noc, podvedši oba nápadníky, ujíždí z města potkat svého dávného a prvního milovníka, jenž ovdověv přijel za ní, aby si ji vzal. Dověděv se o jejím odjezdě, Míťa, ještě se sledy krve na obleku po poranění Grigorije, pojednou začíná vyhazovati peníze, jichž měl veliké množství (avšak nedostal se k nim, jak později se ukazuje, vraždou), objednává bohatou hostinu a jede pronásledovat Grušeňku na prvou stanici. Přesvědčiv se tam, že Grušeňka po pětileté rozluce úplně se odvrátila od svého dřívějšího vyvolence a že miluje teď toliko jeho, Míťu, oddává se neudržitelnému hýření. Za svítání přijíždějí úřadové a Míťu zatýkají. Začíná se vyšetřování a soud, a následkem nevývratných důkazů porotcové uznávají Míťu vinným. Vinným vraždy ve skutečnosti byl Smerďakov a Ivan Karamazov to — dopustil, přáť si co nejdříve míti v rukou otcovské dědictví. Ivan, uznav svou vinu toliko později a dověděv se o tajemství od Smerďakova teprve v předvečer odsouzení, upadá do nervní horečky; Smerďakov taktéž v předvečer

odsouzení se oběsil. Avšak tajemství toto zůstává pod pokličkou a nevinně odsouzenému Míťovi přátelé slibují dát prostředky k útěku. Grušeňka, zasvěcená v tento plán a hluboko milujíc Míťu, navždy spojuje s ním svůj osud.

Taková je kostra románu. Mistrovství v podrobnostech, složitost zápletky, velikost hlavních a charakternost podružných figur, bohatství zajímavých episod a značná poesie celého velikého obrazu tohoto díla — odkryje se před námi později.

Vzav sobě za úkol protest proti nevěře, tělesné bezuzdnosti a hrabivosti, postavil Dostojevský do středu svého obrazu rodinu Karamazových. V této rodině spojil nejvypuklejší črty doby a myslil dokonce, že samo slovo »karamazovština« stane se pojmem obecně přijatým, jak »oblomovština«. »Možná, že příliš nadsazuji« — mluví Dostojevský ústy státního zástupce, »ale mně se zdá, že v obraze této rodinky jako by probleskovaly některé obecné základní prvky naší současné intelligentní společnosti, — ó, ne všecky prvky, problesklo to pouze mikroskopicky, jak slunce v malé kapce vody, ale přece něco se odrazilo, něco se vyslovilo.« *Karamazovština*, — toť hrubý materialism a *karamazovská otázka*, — boj víry a mysticismu se zvířecím kultem těla. »V tom spočívá všecka vaše karamazovská otázka« — praví se na jiném místě: — »vilníci, hrabivci a blouznivci.« Blouznivci — toť lidé věřící: Aleša a stařec Zosima. A tu Dostojevský, uloživ sobě ve svém díle vyhlásiti vítězství nebe, vzal si jako protivu to, co nejvíce připoutává člověka k zemi: pohlavní vášeň. Krajním představitelem této vášně zjevuje se stařík Karamazov. S ním také počneme.

IV.

Životopis stařík Karamazova nevyznamenává se složitostí. Dědičný šlechtic, počavší svou karriéru jako nuzný příživník, plytký šidič a úlisný šašek, pustil do oběhu neveliký kapitál své prvé ženy a zbohatl lichvářstvím. První žena Fedora Pavloviče, matka Dmitrijova, byla »dáma horkokrevná, smělá, brunetka, netrpělivá, obdařená pozoruhodnou fysickou silou«. Ustavičně hádala se s mužem a bila ho. Brzy ostatně utekla s jakýmsi seminaristou a umřela v Petrohradě. S větším kapitálu Fedor Pavlovič stal se smělejším. Poníženost jeho se ztratila, a zůstal pouze posmívavý a zlý cynik a vilník. Druhou ženu vzal bez věna, okouzlen byv neobyčejnou krásou nevinné dívky. »Mne ta nevinná očka jak břitvou tehdy po duši šlehla,« —

říkával potom. Využitkuje pokornosti a trpělivosti této druhé ženy (matky Ivana a Aleše), Karamazov »pošlapal nohama i nejobyčejnější manželské slušnosti«, přiváděl do domu, ač tu žena byla, špatné ženštiny a vystrojoval orgie. V čísle kousků Fedora Pavloviče vyniká jeho událost s Lizavetou Smerdící. To byla nedorostlá idiotka, živší almužnou. Chodila po celý svůj život v létě v zimě bosa a v jediné košili z konopného plátna. Mluvit neuměla, ale pouze zřídka hýbala jazykem a ryčela. Spala z největší části po chrámových předsíních a v zahradách. Husté zmuchlané vlasy její vždy byly špinavé od země a bláta, k tomu ještě plné listí a třísek. Jednou se stalo, že napilá společnost, ve které byl i Fedor Pavlovič, vracejíc se z klubu, uviděla v noci v kopřivě a lopuchu spící Lizavetu. Jednomu mladému pánovi přišla do hlavy otázka: »Možno-li komukoli uznati takové zvíře za ženštinu?« Fedor Pavlovič rozhodl, že »možno, a dokonce i velmi, ba že je tu něco obzvláště pikantního.« Všichni jali se vyplívat, a autor nechává v pochybnosti, zůstal-li Fedor Pavlovič od zpité tlupy nebo ne, — ale brzy Lizaveta Smerdící, k úžasu celého města, byla těhotná, a potom v patřičnou lhůtu po této noci, dostavši se do zahrady Fedora Pavloviče, porodila v jeho koupeli syna a k ránu zemřela. Syna toho pokřtili a nazvali Pavel, a po otci všichni ho sami od sebe, bez rozkazu, zvali Fedorovičem. Karamazov přijal pohozence a utvořil mu, po přezdívce matky, příjmí: Smerďakov. Tento Smerďakov, vychovaný starým sluhou Karamazova Grigorijem, stal se taktéž lokajem a zároveň kuchařem Fedora Pavloviče.

Uvedeme pro charakteristiku několik rozmluv Fedora Pavloviče s dětmi. »Při koňačku« vykládá synům:

»Ne, počkej, tys mne přerušil. Projížděje Mokrým ptám se stařík, o on mně na to: »My tuze, povídá, více než všecko ostatní rádi máme, můžeme-li za trest nasekati děvkám a nasekat jim dáme pacholkům. Potom tu, které nynčko nařezal, zítra chlapík si vyvolí za nevěstu, takže to samým děvkám, povídá, u nás je příjemné.« Jací to markýzové de — Sade — co? A co říkáš — není to chytré? Zajet tam, podívat se — co? Aleško — ty se rdíš? Nestyď se, hochu. Škoda, že jsem nedávno u igumena nezasedl za oběd a mnichům o Mokrovských děvkách nevykládal . . .«

I mlasknul si na prsty.

— Pro mne, všecek najednou oživnul, jako by na okamžik vystřízlivěl, sotva že uhodil na milý předmět — pro mne . . . Ach, vy, děti! Dětičky, selátka vy malinká, pro mne . . . ano po celý můj

život nebylo nečestné ženštiny — toť moje pravidlo! Můžete vy to pochopit? Ale kde to pochopíte: vám ještě místo krve mléčko teče: nevylíhli jste se! Podle mého pravidla v každé ženštině možno najíti něco neobyčejně, k čertu, interesantního, čeho u žádné druhé nenajdeš, — toliko třeba umět to najíti, v tom to vězí! To je talent. Pro mne mauvaišek nebylo: již to jediné, že je ženština, to již je polovička všeho . . . ale kde to pochopíte! Ba i vieillefillky, i v těch druhdy vyhledáš něco, že pouze se nadivíš těm hloupým bláznům, jak jí dali sestárnouti a posud jí nezpozorovali! Bosonožku i mauvaišku třeba především přivésti v úžas — tak musíš na ni. Co pak ty's to nevěděl? V úžas ji třeba přivésti, — do úchvatu, musí býti proniknuta, musí se až stydět, že do takové špíny, jak ona, takový pán se zamiloval. Ano, sláva, že vždy je a bude holota a páni na světě, tedy i vždycky bude taková majdalenka a vždycky její pán, a k štěstí života jen toho také je třeba! Počkej . . . poslouchej, Aleško, já tvoji matku nebožku vždycky udivoval, jen že jiným způsobem. Nikdy jsem ji nelaskal, ale najednou, když minutka se dostaví, — najednou před ní tak všecek se rozsypu, po kolenou lezu, nožku celuju i přivedu ji vždycky, vždycky — pamatuji si to, jako by to bylo v tomto okamžiku — do takového malinkého smíšku, k popukání, zvonkového, ne hlasitého, nervního, zvláštního. Jen ona jej měla. Vím, že se tak u ní nemoc vždy začínala, že zítra začne hystericky křičet a že tento nynější smíšek, malinký, žádného vytržení neznamená, — ostatně třeba to bylo oklamání a vytržení. Tu máte, co to znamená, svou črtečku ve všem umět najíti.

Stařík vyskočil v leknutí. Aleša od okamžiku, co zahovořil o jeho matce, pomalu počal se měnit ve tváři. Rudl, oči se mu zapálily, rty se třásly . . . Opilý staroch prskal a ničeho nepozoroval do toho okamžiku, kdy se s Alešou stalo něco velmi podivného, a zejména s ním najednou opakovalo se docela totéž, co právě vykládal o »křiklounce«.

A ještě jeden úryvek:

»Já, nejmilejší Alexeji Fedorovičí, mám v úmyslu co nejdéle na světě prožiti, jestliže to ráčíte vzít k vědomosti, a proto mně každá kopejka je potřebná, a čím déle budu žít, tím bude mně potřebnější, pokračoval, chodě si po světnici z kouta do kouta, drže ruce na kapsách svého širokého, zamazaného svrchníku ze žluté letní látky. — Teď já posud jsem přece muž, všeho padesát pět, ale já chci ještě i dvacet let stát v řadách mužů, pak arci sestárnu —

bude po tom, nepůjdou pak ke mně rády, nu a tu penízky se mi hodí. Tak tedy já nyní si přikapkávám, pořád více a více, pro samého sebe, milý synu můj Alexeji Fedoroviči, račte vzít na vědomost, protože já v nečistotě své do konce chci prožiti, račte vzít na vědomost. V nečistotě je sladčeji: všichni ji haní, ale všichni v ní žijí, pouze všichni potajmu, ale já odkrytě. A právě za tuto prostodušnost moji na mne všichni špatníci se vrhli. Ale v ráj tvůj, Alexeji Fedoroviči, já nechci, rač to vzít na vědomost, ba pořádnému člověku ono i do tvého ráje neslušno, jestliže jaký vůbec jest. Po mém, usneš i neprobudíš se, a nic není; vzpomínejte na mne, jestli že chcete, a nechcete-li, čert vás beř. To je moje filosofie.«

Konečně zaznamenáme vnějšek staříka Karamazova.

»Kromě dlouhých a masitých míšků pod malýma jeho očima, věčně drzýma, podezřívavýma a vysmívavýma, kromě množství hlubokých vrásek na jeho malinkém, ale tučňoučkém obličejíku, k ostré bradě podvěšel se ještě veliký podbradek, masitý a podélný jak měšec, co dodávalo mu jakési vzezření odpuzující — smilné. Přidejte k tomu ostrá dlouhá ústa, s napuchlýma rtoma, pod kterýma ukazovaly se malinké úlomky černých, téměř setlevších zubů. Slintal po každé, když začínal mluviti. Ostatně, sám rád žertoval nad svým obličejem, ačkoli, zdá se, zůstával jím spokojený. Obzvláště ukazovával na svůj nos, ne velmi veliký, ale velmi tenký se silnou vystupující hrbinou: »pravý římský«, říkal, »zároveň s podbradkem pravá fysiognomie starého římského patricia doby úpadku«. Na to, zdá se, byl pyšný.«

Spojení všech těchto črt dává, po našem soudu, takovou byť i upřílišeně, ale ostře nakreslenou tvář, že stařík Karamazov musí se od nynějška pokládati za právě takový symbol vilnosti, jak Pljuškin — skouposti, Othelo — řevnivosti atd.

Nikdo, možno říci, posud neosmělil se s takovou gastronomií zahloubat se v pohlavní žádostivost, jak Dostojevský. Realisté-oplzníci Maupassant i Zola, Boccaccio se svým naivním cynismem i samý marquis de Sade nedopsali se obhájení milostných poměrů s Lizavetou Smerdící anebo hluboce pojatého receptu, že »je pouze třeba ji *udiviti*, aby byla až proniknuta a aby se až styděla«, anebo konečně vymalování takových scen, že by starý otec vykládal svému synu-idealistovi, jak uměl vzbuzovati smysly jeho nebožky matky, nemocné trpitelky! ... V takové nory smyslnosti mohl proniknouti toliko mystik a epileptik. Zdravé a veselé pornografii tyto tajnosti

nervové soustavy úplně jsou nedostupny. Ale buď tomu jakkoli, stařík Karamazov, vytvořený Dostojevským, nikdy neumře mezi světovými znamenitostmi zkaženosti.

V.

Následující postavou románu, ke které teď dlužno především přejíti, jest sok Fedora Pavloviče v ucházení o Grušeňku — jeho nejstarší syn Dmitrij čili Mitja, jak ho autor všude jmenuje. Na něm je zbudován všechen dramatický mechanism románu, a proto musíme o této osobě promluviti obšírněji nežli o ostatních. V Mitjovi, jenž zdědil otcovu vilnost, spatřujeme přece hluboký vnitřní rozpor. Mitja byl člověk »ducha rozkouskovaného a nepravidelného«. Státní zástupce vymezil ho ve své řeči jako »povahu širokou, která je schopna spojovati v sobě všemožné protivy a najednou se zahloubat v obě propasti: v propast nad námi, v propast vyšších ideálů, a v propast pod námi, v propast nejsprostšího a nejhnusnějšího poklesnutí«. Táž řeč státního zástupce napovídá, že Dostojevský spatřoval v osobě svého Miti povahu ruskou po výtce: »zde jest ona, naše předrahá Rus: zavání to jí, cítit je, matičku!« Otcovská chlipnost spojena byla u Dmitrije s jakýmsi zvláštním romantismem. Mrzkost svou Mitja vřele vyznává před Alešou:

»Chceš-li vznést se z prachu,
zírat v pravdy zdroj,
s matkou zemí starou
jen se na vždy spoj!«

»Jenže jde právě o to: jak se mám spojiti se zemí na vždy? Já nelíbám zemi, nerozrývám jí hruď; či mám se státi mužíkem nebo pastuchou? Já jdu a nevím, zdali ve smradu jsem se ocitl a v hanbě, či ve světle a radosti. V tom právě je zlo, neb vše na světě je hádanka! A když jsem se pohroužíval v nejhlubší hanbu prostopášnosti (a mně se také jen to stávalo), tu čítal jsem vždy tuto báseň o Cereře a člověku. Polepšilo mne to? Nikdy! Protože jsem já Karamazov. Protože, jestli už poletím do propasti, poletím přímo, hlavou dolů a nohama vzhůru, jsa snad i rád, že právě v takovém ponižujícím položení padám a pokládám to pro sebe za krásné. A hle! v samé té hanbě najednou začínám hymnus. Ať jsem proklat, ať jsem nízký a podlý, přece i já líbám lem oné řízy, jíž odívá se Bůh můj; třebas bych šel zároveň za ďáblem, jsem přece i Tvým synem, Hospodine, a miluji Tebe i pociťuji radost, bez níž nemůže

svět státi a trvati. Chci ti nyní vypravovati o »hmyzech«, o těch, které Bůh obdařil pohlavní slastí

»Hmyzům dána rozkoš smyslná!«

Takový hmyz, bratře, já jsem, a právě o mně bylo to zvláště řečeno. I my všichni Karamazovi jsme stejní, i v tobě, v andělovi, žije ten hmyz, a v krvi tvé způsobuje bouře. Jsou to bouře, protože tělesná slast je bouře, více než bouře! Krása — toť strašná a hrozná věc! Strašná, protože neurčitelná, a určiti jí nelze, poněvadž Bůh dal jen hádanky. Zde se břehy sbíhají, zde všeliké protivy pospolu žijí. Jsem, bratře, velmi nevzdělaný, ale mnoho jsem o tom přemýšlel. Děsně mnoho tajemství! Příliš mnoho hádanek hněte člověka na zemi. Rozlušti, jak umíš, a vylez suchý z vody. Krása! Nemohu v tom snésti, že některý, i člověk vyšší srdcem a s rozumem vysokým, začíná ideálem Madonny a končí ideálem sodomským. A ještě je strašnější, kdo již s ideálem sodomským v duši, nezamítá ani ideálu Madonny, a plane jím jeho srdce, a opravdu, opravdu plane jako za mladých, bezúhonných let. Ne, široký je člověk, až příliš široký, já bych jej súžil. Čert ví, co to je, co! Co se rozumu jevívá hanebným, to srdci napořád krásou. Zdaliž je v Sodomě krása? Věř, že ona i v Sodomě sídlí pro ohromnou většinu lidí, — poznal jsi toto tajemství, či ne? Hrozné je, že krása jest nejen strašná, ale i tajeplná věc. Tu ďábel s Bohem zápasí, a bojištěm jsou — srdce lidská . . .«

»Mám peníze — accessoire, žár duše, pravidlo. Teď je tahle mou dámou, zítra je na jejím místě pouliční dívčina. I tu i onu obveseluji, peníze rozhazuji přehrštlemi, — hudba, šum, cikánky. Je-li třeba, dám i jí, protože berou, berou dychtivě, to se musí přiznat, a jsou spokojeny a vděčny. Paničky měly mne rády, ne všechny, ale stávalo se, stávalo; já jsem si však vždy obliboval postranní ulice, slepé a tmavé uličky, za náměstím, — tam jsou dobrodružství, věci neočekávané, ryzí zlato ve špíně. Mluvím, bratře, allegoricky. U nás, v městečku, nebylo takových uliček hmotných, ale byly mravní. Však, kdybys ty byl, co já jsem, pochopil bys, co tyto znamenají. Miloval jsem neřest, miloval jsem i hanbu neřesti. Miloval jsem ukrutnost: což pak nejsem štěnice, nejsem zlý hmyz? Řekl jsem — Karamazov! Jednou byl piknik z celého města, jeli jsme na sedmi trojkách; ve tmě, v zimě, v saních začal jsem tisknout jednu sousední dívčí ručku a přiměl jsem k polibkům tu dívčinu, dcerku úředníkovu, chudou, milou, krotkou, neodmlouvající. Dovolila, mnohé

dovolila, ve tmě. Myslila, chudinka, že já zítra za ní přijedu a za její ruku požádám (vždyť mne — a to je hlavní — měli za ženicha); ale já s ní po tom ani slova, pět měsíců ani slovíčka. Viděl jsem, jak mne stopovala z kouta sálu, kde se tancovávalo (a u nás v jednom kuse tancují), její očka, viděl jsem, jak planula ohníčkem — ohníčkem tiché nevole. Bavila ta hra jen mou chlipnost hmyzu, který jsem v sobě živil. Po pěti měsících vdala se za úředníka a odjela . . . hněvajíc se a pořád snad ještě milujíc. Teď žijí šťastně. Všimni si, že jsem nikomu nic neřekl, nerozkřičel; třebas jsem i nízký tužbami a nízkost miluji, přece nejsem bezectný.«

Ještě charakterističtější jest Dimitrijova historie s jeho nevěstou Kateřinou Ivanovnou. Byla to dívka na nejvýš cudná a hrdá. Její otec vydal erární peníze, přikvačila na něj revise i měl býti pohnán před soud. Zatím Dmitrij, ještě dříve, dal jejím příbuzným na srozuměnou, že má peníze na uhrazení schodku a že je ochotně dá, přijde-li si hrdá Kateřina Ivanovna sama pro ně k němu do bytu. V osudnou minutu Kateřina Ivanovna přišla. Mitja se kochal jejím pokořením, zmatením a strachem. Byl v pokušení naložiti s ní, jak se sluší na »štěnici, zlou tarantulu, beze vší lítosti«. Až se mu dech zatajil . . . ! A najednou odevzdal jí mlčky peníze a sám otevřel dvéře do předsíně. Ona se zachvěla a měkce, hluboce, tiše se uklonila — přímo jemu k nohám — »čelem v zem, ne po institutsky, nýbrž po rusky!« Od té doby ho milovala.

Toto neveliké, otřásající vypravování jest pojato a provedeno od Dostojevského tak mistrně, že samo o sobě tvoří zcela dokonalý chef d'oeuvre, který, vyňat z »Bratří Karamazových«, mohl by se připočísti k nejlepším povídkám v naší literatuře.

A tak člověk s nízkými pudy a zároveň s ideálnými záchvěvy, hrubý a náruživý a zároveň i schopný nenadálé šlechetnosti, Mitja je charakterem po výtce dramatickým. Pro svou prudkost a nedůslednost Mitja upadá do směsice nejsložitějších zájmů a událostí. Kateřina Ivanovna náhodou zbohatla a stala se jeho nevěstou. Avšak Mitja té doby šíleně vzplál ke Grušeňce. Zvěděl, že Grušeňka starého kupce Samsonova obírá a zle lichvaří. Šel jí nabít, pravil — »ale zůstal při ní. Vypukl mor, nakazil jsem se. Grušeňka-šelmička má jeden takový záhyb těla, ten se i na její nožce odrazil, ano i na prostředním prstíku na levé nožce se ozval. Viděl jsem a zlíbal, a — dost«. Tři tisíce, které mu nevěsta svěřila, aby je odeslal do Moskvy, Mitja s polovice prohýřil s Grušeňkou, v zájezdním hostinci, v Mokrém. Celé tajemství románu, jímž se až do konce udržuje zvědavost

čtenářova a na němž založeny jsou všechny následující zápletky, záleží v tom, že Mitja prohýřil právě jen *polovici* těch peněz, a druhou polovici ukryl s největší tajností v amuletu a nosil za ňadry, v úmyslu vrátiti je Kateřině Ivanovně. Proto, že v tom případě, uvažoval Mitja, bude »vše, co libo, i zvíře, i padouch, ale ne zloděj, naprosto ne zloděj, neboť, kdyby byl zloděj, zajisté by nevracel polovice summy, nýbrž přisvojil by si ji«. Jak vidíte, v povaze Dmitrijově jest cosi, abychom tak řekli, nelíčeně theatrálního. Jakési neujasněné ideály vznášejí se nad ním jako přeludy a nedávají mu docela zabřednouti v hanbě. Slavnostní slova o cti a duševní velikosti jsou pohotově vyklouznouti mu uprostřed samé zvířecí bujnosti. Jeho hluboké přesvědčení, že o zbývající peníze Kateřiny Ivanovny, které zůstaly netknuty, nesmí té doby ani zavaditi — ukázalo se později většině lidí pravděnepodobným, a následkem toho a zároveň jiných nešťastných nahodilostí podlehl jako oběť omylu vyšetřující a soudní moci. A tak potřeboval Mitja tři tisíce stůj co stůj, aby se mohl vypořádati s Kateřinou Ivanovnou a pak ujeti s Grušeňkou, s kterou zamýšlel tenkrát se spojiti pro celý život, jako věrný její otrok, očistiv se dříve od všelikých výčitek svědomí za svou minulost. Grušeňku pokládal za ziskuchtivu jako všechny ženy vůbec. Tenkrát ještě netušil, jaká hluboká, poctivá, vážná a obětovná povaha se tajila v té kypré a krásné vydržence kupce Samsonova, který se jí ujal jako sirotka a k němuž její poměr vyznačoval se největší čistotou. Je ovšem pravda, že Dostojevský podle své manýry, které se nikdy nevzdal, dělati totiž ze ženských charakterů jakési divné sfingy, i Grušeňku předvedl s počátku v mámivých barvách. Avšak pud pravil Dmitrijovi, že bez Grušeňky žíti nemůže. »Vím,« pravil on svým nabubřelým jazykem, »že už je všecko skončeno, že nic jiného nikdy ani nebude. Kruh časů jest dovršen!« Zatím Fedor Pavlovič (jak oznámil Dmitrijovi Smerďakov) již přichystal pro Grušeňku balíček se třemi tisíci a s nadpisem: »Andělu mému, Grušeňce, jestli se ti zachce přijíti«, při čemž v trapných minutách očekávání připojil k nadpisu: »a kuřátku«.

S velikým uměním Dostojevský připravuje ve čtenáři co nejúplnější illusi, že Dmitrij se stane otcovrahem. Ještě na počátku románu, v klášteře, kam se odebrala rodina Karamazových na radu k Zosimovi, Zosima na konci hovoru činí neočekávaně a beze všeho patrného podnětu před Mitjou poklonu až k zemi a odchází. Věštecký stařec předpovídá mu tímto symbolem utrpení. Potom pořád častěji a častěji připomíná se slovo »katastrofa«. Nepřátelství Mitjovo k otci

vzrůstá, a on bezohledně, s ostrostí jemu vlastní všude projevuje svou nenávist k stařík ovi. Nebezpečí, že ztratí Grušeňku, se zvětšuje. A peněz není, a peněz nevyhnutelně je potřebí. Mitja chytá se nejnemožnějších záměrů, aby si peníze opatřil. Zde zejména Dostojevský s mistrovstvím a energií velikého dramaturga provází svého hrdinu nejtrapnějšími nezdary, aby na dobro vyčerpal jeho trpělivost. Mitja pomýšlí dostati peněz u Grušeňčina příznivce, Samsonova, nabízeje mu ke koupi svůj proces s otcem o zbytek dědictví. Dětinská naděje, s jakou jde k Samsonovu, scena jejich seznámení, nejapná, ale živá řeč Mitjova, v níž mu nabízí tuto nepěknou záležitost — a co hlavní — jeho chvat, skoncovati jednání hned teď, dokonce u notáře, s tímto na vodnatelnost umírajícím starcem — a krátká, bezútěšná odpověď Samsonova na pathetickou řeč Dmitrijovu: »odpusťte, pane, my se takovými obchody nezabýváme« — všecko to je provedeno výtečně. Samsonov však zlomyslně radí Mitjovi, aby nabídl ten obchod sedláku Ljagavému, obchodníku s dřívím, 12 verst od města. Lehkověrný Mitja již i tuto radu má za dobrodiní. Peněz je potřebí od hodiny k hodině, a on má jeti na 12 verst odtud, ale ani na cestu peněz není! Zastaví hodinky a jede k Ljagavému. S namáháním vypátrá tohoto mužíka a — běda! zastane ho na mol opilého v tak tvrdém spánku, že ho k řeči přivésti nemůže. Zatav zuby, Dmitrij zůstává na noc ve světnici, málem se nezadusí čoudem, provětrává světnici, k úsvitu trochu zdřímne, a když se probouzí, vidí ke svému ustrnutí, že Ljagavý již procitl, ale znovu se spil, tak že na všechny jeho návrhy tvrdošijně odpovídá: »lžeš! — Lžeš, ty krasobarvíři!« Všecek zoufalý Mitja vrací se do města a ještě činí pokus zaopatřiti si peníze — zkouší vypůjčiti si je u paní Chochlakové. Dáma ta v dlouhém rozhovoru, plném fraškovitého nedorozumění, jakoby slibovala Mitjovi s nejživější ochotou dáti peníze a na konec prohlašuje, že sama nemá ani kopějky a že pořád mluvila jen o svých spekulacích. »Já nyní peněz naprosto nemám,« zakončuje Chochlaková tonem, účast vzbuzujícím. Pozbyv všech nadějí, Dmitrij jako zběsilý běží za svou Grušeňkou do domu kupce Samsonova, kde měli umluvenu schůzku — a tam jí nenalézá. Ona ho oklamala, ona se skryla ... Kam? ... Ve vzteku popadne paličku z hmoždíře a běží k domu otcovu ... Zde pak pod samým oknem Fedora Pavloviče Dostojevský náhle přerývá vypravování, klade množství teček — a potom ukazuje nám Mitju, jak již utíká od otcovského domu a povaluje Grigorije, jenž se za ním pustil, ranami do hlavy.

Nenadálé zbohatnutí Mitjovo (ve skutečnosti tím, že ze zoufalství, ztrativ Grušeňku, odhodlal se použiti zašitých v amuletu peněz Kateřiny Ivanovny), krev na jeho oděvu a jeho tragická zmatenost opět posilují ve čtenáři plné přesvědčení, že Mitja zabil otce. Každý pohyb, každé slovo Mitjovo u úředníka Perchotina, k němuž přichází hned po katastrofě, kreslí s obdivuhodnou věrností člověka otřeseného a zdrceného zločinem. Záhadnost některých odpovědí Mitjových a najednou jeho jakoby naivní důvěřivost, pak jakási zoufalá odhodlanost, potom automatičnost jeho replik aneb roztržitost spolu se zbystřenou pozorností, obrácenou na př. na psíka prikaščikova, na kterého se vyptává a zmiňuje se o jiném psíkovi se zlámanou zadní nohou — ve všem tom jen jen září tvůrčí bohatství autorovo, ale i neobyčejná vnímavost jeho nervů. Taktéž podivuhodně vypsán jest výslech Mitjův při vyšetřování a pak soud nad ním. Radíme každému, aby po přečtení románu přečetl si ještě jednou výslech Mitjův. Při prvním čtení pociťujeme mimovolně dojem strojenosti a nepřesvědčivosti Mitjových ospravedlňování: zůstává úplné přesvědčení, že je vinen. Když však kniha je dočtena a nevinnost Mitjova čtenáři úplně se odkrývá, tu spatřujeme celou krátkozrakost a všechny omyly vyšetřujících. Mitja, jenž je si vědom své neviny, domnívá se, že velmi brzo bude hotov s vyšetřujícím soudcem a státním zástupcem: »Já vám dokážu a vy se okamžitě přesvědčíte. Vy se budete smáti, pánové, sami se budete hlasitě smáti svému podezřívání.« Zatím však takovýto ton obžalovaného zní jakousi drzou, zoufalou vychloubavostí. Vedle toho Mitja se ustavičně odvolává na svou šlechetnost: »s vámi mluví osoba velmi slušná, a hlavně — toho nepouštějte se zřetele — člověk, který nadělal spoustu špatností, který však vždy byl a zůstal velmi slušnou bytostí, jako bytost uvnitř, v hloubi, nu, jedním slovem, nedovedu se vyjádřiti«. Ale ani to nepůsobí a zdá se to herectvím. Tu pak Mitja ve své upřímnosti velmi často sebe ničí svou neopatrností: ustavičně se vyjadřuje velmi silně jak o své nenávisti k otci, tak o potřebě peněz: *»chtěl jsem co nejdříve zabíti někoho a opatřiti si tři tisíce«* — a všechno to se zapisuje, zapisuje ... Některé otázky Mitju prostě zlobí.

— Ráčíte říci, jak jste se ozbrojil paličkou?

— Prosím, ráčím.

A Mitja vypravoval, jak uchopil paličku a běžel.

— Ale jaký účel jste měl s předmětem, ozbrojuje se takovým nástrojem?

— Jaký účel? Žádný účel! Popadl jsem a běžel.

— Proč tedy, když bez účelu?

V Mitjovi zlost jen vřela. Stále ho pojímal větší a větší stud, že on nyní tak upřímně a tak od srdce vypravoval »takovým lidem« historii své řevnivosti.

— Naplít na paličku! vyhrklo z něho najednou.

— Ale přece.

— Nu, proti psům jsem ji vzal. Nu, tma ... Nu, pro všechen případ.

— A dříve bral jste také, vycházeje v noci ven, nějakou zbraň s sebou, jestli jste se tolik bál tmy?

— Eh, čerta, fuj! Pánové, s vámi doslova nelze mluvit! vzkřikl Mitja u vrchovaté míře podrážděn a obrátiv se k písaři, promluvil spěšně k němu od zlosti všecek červený, s jakýmsi vzteklým přízvukem v hlase:

— Zapiš hned ... hned ... »že uchopil jsem paličku, abych běžel zabít svého otce ... Fedora Pavloviče ... ranou do hlavy!« Nuže, jste teď spokojeni, pánové? Je vám volněji? promluvil, utkvívaje vyzývavým pohledem na soudci a státním zástupci.

— My příliš dobře chápeme, že podobnou výpověď dal jste nyní, jsa popuzen proti nám a rozhorlen pro otázky, které vám klademe, které vy sice pokládáte za malicherné, které však ve skutečnosti jsou velmi závažné, suše mu odtušil státní zástupce.

— Ano, — prosím, pánové! Nuže, vzal jsem paličku ... Nu, nač bere se v takových případech něco do ruky? Já nevím, nač. Popadl jsem a běžel. Hanba, pánové, passons, sice, zaklínám se, přestanu mluvit.

Pochybnost na obou stranách stále víc a více vzrůstá, jakoby mluvili různými jazyky. Vzniká zničující Mitju zmatenice stran peněz, které promarnil. Vypočítávají, že utratil při prvém hýření s Grušeňkou tři tisíce a ne půl druhého (tak se on tolikrát chlubil před svědky a všichni to měli za pravdu) a že nyní, po vraždě, se u něho objevily nové tři tisíce. Hospodský svědčí proti Mitjovi: »ale tam, v sále, když jste chór pohostil, tak jste přímo zvolal, že šestý tisíc zde necháváte, — s dřívějšími to jest, tak tomu dlužno rozumět.« Udání o šestém tisíci bylo přijato od soudců s neobyčejným pochopením. »*Zalíbila se nová redakce:* tři a tři je šest, tedy tři tisíce tenkrát a tři tisíce nyní, tu máme všech šest — vycházelo jasně.«

Spolu s tím vzniká úplná nedůvěra k Mitjovu amuletu se zašitými prý v něm půldruha tisíci. Výslech o tomto amuletu je vrcholem dokonalosti.

— Nuž, tak hleďte, všichni, všichni svědectví vydávají. Tak přece něco znamená slovo *všichni*.

— Nic neznamená, já jsem si k vůli chvastu zalhal, a po mně i všichni lhali.

— Ale proč pak vám bylo potřebí tak »lhát«, jak vy se vyjadřujete?

— I čert ví. Z chlubnosti, možná ... tak ... že vida tolik peněz jsem prohýřil ... Snad proto, abych na ty zašité peníze zapomněl ... ano, hlavně proto ... čert ... kolikrát již kladete mně tuto otázku? Inu zalhal jsem si a konec, jednou jsem zalhal i nechtěl už opravovati. Z jaké příčiny člověk někdy lže?

— To je velmi těžko rozhodnouti, Dmitriji Fedoroviči, z jaké příčiny člověk lže, důtklivě odvětil státní zástupce. — Povězte však, byl veliký ten, jak vy ho jmenujete, amulet na vašem krku?

— Nikoliv, neveliký.

— A jak asi veliký?

— Složit storublovou bankovku na polovici a máte velikost.

— A nechtěl byste nám ukázati hadříky z něho? Vždyť je budete míti někde při sobě.

— Eh, čert ... jaké hlouposti ... já nevím, kde jsou.

— Ale, dovolte přec: kde a kdy jste jej sňal s krku? Vždyť jste nešel domů, jak sám dosvědčujete?

— A jak jsem od Feni odešel a šel k Perchotinovi, cestou jsem ho strhl s krku a peníze vyňal.

— Ve tmě?

— Nač tu třeba svíčky? Udělal jsem to ve mžiku prstem.

— Bez nůžek, na ulici?

— Na náměstí, myslím; nač nůžek? Vetchý hadřík se hned roztrhal.

— Kam jste jej potom dal?

— Na místě jsem jej odhodil.

— A kde zejména?

— Na náměstí přec, vůbec na náměstí. Čert to ví, kde na náměstí. Ale proč to chcete vědět?

— To je neobyčejně důležité, Dmitriji Fedoroviči: věcné důkazy ve váš prospěch, a tomu že vy nechcete rozuměti? Kdo pak vám pomáhal před měsícem při zašívání?

— Nikdo mně nepomáhal, sám jsem zašil.

— Vy umíte šíti?

— Voják musí umět šít, a není k tomu ani žádného umění třeba.

— Kde pak jste vzal látky, to jest onen hadřík, do kterého jste zašil?

— Nevysmíváte se mi?

— Dokonce ne, nám vůbec není do smíchu, Dmitriji Fedoroviči.

— Nepamatuji se, kde jsem vzal hadřík; někde.

— Že byste se na to již nemohl upamatovat?

— Při sám Bůh, že se nepamatuji; možná, že jsem něco z prádla roztrhal.

— To je velmi zajímavé: ve vašem bytě mohla by se zítra ta věc nalézti, třebas košile, od níž jste kousek utrhl. Z čeho byl ten hadřík: z plátna? z bavlny?

— Čert to ví, z čeho. Počkejte... Mně se zdá, že jsem ho od ničeho neutrhl. Byl kalikový... Mně se zdá, že jsem je zašil do čepce hospodynina.

— Do čepce hospodynina?

— Ano, já jsem jí jej vzal.

— Jak jste vzal?

— Hleďte, já, skutečně, rozpomínám se, jak jsem vzal jeden čepec na hadříky, tuším na vytírání péra. Vzal jsem nepozorovaně, proto že již k ničemu se nehodil, hadříky se u mne povalovaly, a tu jsem toho půl druhého tisíce vzal a zašil... zdá se mi, že právě do těch hadříků jsem zašil. Stará kaliková veteš, tisíckrát praná.

— A pamatujete se už na to určitě?

— Nevím, zdali určitě. Myslím, že do čepce. Ostatně — naplít na to.

— Je-li tomu tak, vaše hospodyně mohla by se aspoň upamatovati, že se jí ta věc ztratila?

— Docela ne, ani si toho nevšimla. Starý, jak vám povídám, starý hadr, nestojí za groš.

— A kde jste vzal jehlu, nitě?

— Já přerušuji jednání, více nechci. Dost! rozzlobil se konečně Mitja.

— Přece jen zase je podivné, že jste už tak docela zapomněl, na kterém zejména místě jste na náměstí zahodil ten amulet.

— Dejte zítra náměstí zamést, snad jej naleznete, ušklíbl se Mitja. Dost, pánové, dost, rozhodl hlasem unaveným. Vidím jasně: vy

jste mně neuvěřili! V ničem a ani za mák! Je to má vina a ne vaše, nemusili jsme se tahati. Proč, proč jsem se pošpinil přiznáním ke svému tajemství! A vám je to k smíchu, vidím vám to na očích. To jste mne vy, zástupče, k tomu dohnal! Pějte si hymnu, můžete-li ... Buďte prokleti, trýznitelé!

Takovýmto způsobem Mitja sebe dokona kompromituje a ničí. Mitju prohledávají a svlékají — i to ho přivádí v ustrnutí. »Jsou-li všichni svlečeni, není stydno, ale je-li jediný svlečený, a všichni na něj patří — hanba.« Oděv mu odebírají a dávají cizí, který sedí na něm »ponižujíce — úzce«. Na konci výslechu odehrává se čistě ruský výjev, charakterisující jak Mitju, tak Grušeňku. On povstal se stolice a obraceje se k přítomné Grušeňce, promluvil tonem slavnostním: »Věř Bohu i mně — krví zabitého včera otce svého vinen nejsem.«

Grušeňka taktéž povstala a zbožně se pokřižovala před ikonou.

— Chvála Tobě, Hospodine! pronesla vroucím, jasným hlasem a obracejíc se k soudci, doložila: — jak on nyní řekl, tomu také věřte. Znám ho: propleskne-li něco, propleskne buď pro smích aneb ze vzdoru, avšak když na své svědomí, tu nikdy neoklame. Přímo řekne pravdu, tomu věřte!

— Pán Bůh zaplať, Agrafeno Alexandrovno, posilnila jsi duši! chvějícím hlasem řekl Mitja. (Dokončení.)

Jak jsme oslavili Kollárovo stoleté jubileum.

Obohatili jsme se o jednu slavnostní zkušenost. Letošní oslavy stoletých narozenin Kollárových, upřímně řečeno, jsme se skoro obávali. Vše zdálo se při této oslavě nasvědčovati malému úspěchu. Teprve rok minul od rozsáhlých slavností Komenského. Skoro nikde se nic před časem nehýbalo, málokde jevily se skutečný zájem a pochopení; jen v kruzích studentských osnovaly se veliké plány. Všeliká snaha a pozornost obrácena hlavně ku vnější stránce — přenesení ostatků Kollárových z Vídně do Prahy. To stalo se střediskem všeho snažení, s ním zdálo se, že zdar celé oslavy žije i padá.

S toho však na ten čas sešlo. Snad právě poměry politické, přítomné útisky a nepřízeň rozhodujících činitelů k našemu národu přispěly bezděky k tomu, že všeobecný zájem pro Kollára ani tímto nezdarem neutuchl.

Průběh celé oslavy je pro nás zajisté velmi poučný. Co chceme podobnými slavnostmi? Chceme dát na jevo svou vděčnost, svůj dík těm, kteří v národ vnesli plodné myšlénky, veliké ideje a nadšení, čímž přiveden rozvoj jeho existence a individuality; ale zároveň při takovýchto událostech chápeme se nejkrásnější příležitosti, aby se do všech vrstev šířilo poznání o našich velikých mužích co možná nejhlubší a nejvěrnější.

Při takovéto snaze ovšem třeba míti před očima určitý, vědomý cíl a užívati jen prostředků nejvydatnějších. Bohužel však slavnosti toho druhu u nás mají již od let vyšlapanou cestu. Pořídí se nějaká akademie se vzletným proslovem, nějakou přednáškou o oslavenci, zpěvy, koncertními čísly atd, po případě uchýlíme se druhý den do nějaké prostorné síně k společnému banketu nebo do nějakého útulnějšího

místa u města, kde ustrojí se národní slavnost, a věc je odbyta. Vlastní záměr, blíže seznámiti se s oslavencem, zpravidla zůstává nevyplněn. A přece snaha poznati blíže osobu oslavencovu tkví hluboce v našem lidu, — vlastnost to psychologicky zcela vysvětlitelná. Jen se chopit této nálady, této snahy a přispěti jí vhodnými prostředky. Jednotlivci ze všech vrstev při takové příležitosti přicházejí s otázkou: Kdo byl ten Komenský? Kdo byl Kollár? Svou otázku přináší člověk z prostého lidu, má ji člověk prostředního vzdělání právě tak jako člověk vyššího a všeobecného vzdělání, a má ji též odborník. A každý chce mít ke své otázce přiměřenou odpověď.

Zdali však pomýšlíme na to, jak při této, tak i při jiných oslavách, aby každému skutečně dostalo se přiměřené odpovědi?

Poměrně všecky vrstvy scházívají se pro odpověď na různých *slavnostních večerech, akademiích* atd. A odtud právě pozorovatel odnáší si nejrůznější dojmy. Jinak působí tento způsob na př. v Praze, jinak na venkově. V Praze zdá se, že se již přežil. Pořádal přednášku s recitací básní Kollárových Přednáškový spolek (10. dub.), slavnostní večer připravila Evangelická jednota v Praze, spojený s přednáškou prof. Mejsnara a faráře Duška (28. dub.), slavnost Kollárovu v rozsáhlých rozměrech po delší dobu chystalo středisko studentstva, spolek »Slavie« (18. květ.) s přednáškou dra. Jakubce, a všude bylo úžasně prázdno. Ukáže se snad na slavnost Kollárovu, kterou konal spolek Minerva (27.—29. května) a která byla neobyčejně hojně navštěvována. Neklamme se však. Návštěva tato nepatřila Kollárovi, nýbrž »Minervě«. Nešlo se tam pro poznání Kollára, nýbrž obecenstvo se sešlo, aby dalo na jevo své sympathie k tomuto spolku, aby bavilo se novým a oblíbeným způsobem. Kromě toho nesmí se zapomínat, že pořádaly slavnost tu dámy, které při nynějším ruchu v ženské otázce vyznamenávají se zvláštním smyslem pro součinnost. Zkrátka, nebyl to interes literárního poznání, nýbrž spíše hnutí sociálního.

Neúspěch, o němž mluvíme, měl svou příčinu ještě v jiném zjevu, totiž v naší společenské drobivosti. Kde který spolek při takovéto příležitosti chce vystoupiti samostatně. Ale nemá dost svého odborného obecenstva, které by ukazovalo smysl i pro věc, více méně vzdálenou jeho pojímání. Na druhé straně nechce nic ztrácet na vnějším lesku. Proto každý umíní si pořádati oslavu toho kterého muže pro sebe. Zatím naše obecenstvo Pražské zvyklo již při podobných příležitostech okázalosti velkoměstské. A té dá se docíliti buď některou korporací velevýznamnou, nebo sdružením menších spolků za stejným účelem. Mohli bychom ukázati příkladem na letošní slav-

nost matiční. Z oslav Kollárových nesla se tímto duchem — podle zpráv z novin — oslava ve Vídni a v Náchodě.

Rozsáhlá slavnost Kollárova ve Vídni (29.—30. května), spojená s přednáškou prof. Masaryka o Kollárově slovanské idei, pro tamější Slovany vyznamenávala se zvláštním kouzlem a působivostí. Sídelní město Vídeň svou povahou je k tomu zvláště způsobilé, aby se v něm uskutečňovaly ideje Kollárovy o lásce a vzájemnosti mezi příbuznými větvemi slovanskými; Slované jsou tu soustředěni jako málokde jinde. Kromě toho silnější projev nějaký ve smyslu slovanském je tu dost vzácný. Proto vysvětluje se úspěch této okázalé slavnosti sám sebou. Měla-li trvalejší vliv pro budoucnost, nedovoluji si — neznaje poměrů — nikterak rozhodovati.

Zcela jiného rázu jsou slavnosti podobné na českém venkově. Co ve hlavním městě již vybledá, pomalu se přežívá, to je tam ještě svěží a živé. Tam přinášejí vedle touhy po zábavě také opravdivé nadšení pro věc, snahu dovědět se něčeho o oslavenci, upřímné potěšení nad zdarem podniku. Měl jsem sám příležitost přesvědčiti se o tom, při své přednášce o Kollárově slavnosti v Táboře (15. a 16. července) Týž ráz, týž průběh měly asi Kollárovy slavnosti i v jiných městech po českém venkově. V přemnohých městech v Čechách a na Moravě uchopily se příležitosti této vynikající spolky nebo utvořil se zvláštní slavnostní výbor, který předsevzal si oslavit důstojně památku Kollárovu. Nebudeme jich vyčítati jednotlivě. Není to účelem těchto řádků.

S největším úsilím, přípravami a vděčnou pietou chystalo se k oslavě Kollárově jeho rodiště, Mošovce s blízkým střediskem života slovenského, Turč. Sv. Martinem. I zde připravovala se slavnost v duchu Kollárové. Měli z ní čerpati útěchu jeho nejpokrevnější bratří, měli z ní získati posilu ve svých bojích — z příbuznosti totiž s jinými kmeny slovanskými. Avšak vláda maďarská osvědčeným způsobem dovedla z ní vystrojit strašáka panslavismu a zakázala národu projevit svou vděčnost k velikému duchu a poučit se při tom o jeho idejích a snahách. Přes to však úcta k velikému rodáku projevila se jiným pěkným činem — Kollárovským stipendiem, skutkem to vedle Kollárova sborníku při letošním jubileu nejvýznamnějším. Rodiště Kollárovo přispělo na své poměry značnou částkou 1000 zl. Tomuto pěknému základu dají zajisté jednotlivci v národě československém u příbuzných bratří slovanských vzrůstati. Určeno je zcela i v duchu básníkově, jak Kollár též osvědčil odkazy při své

závěti, pro studující slovenské, aby se v užší vlasti své, kde nemají nejnutnějších škol, nemusili národu svému odrodovat.

Jak významně liší se od tohoto skutku maďarské humanity prostý akt piety k našemu básníkovi v cizině! Ve vzdálených Dušinkách na podnět faráře Bankwitze, jednoho z nástupců J. B. Schmidta, Kollárova tchána, město Lobeda uspořádalo 30. července na počest Kollárovu slavnost, při které p. Bankwitz vykládal o Kollárově životě, významu a vztahu k městu Lobedě. Místní listy, jenský a weimarský, zvaly k účasti a přinesly také výklad o našem básníku.

Kromě toho mělo se podati poznání oslavence — jak děje se vždy při takovýchto příležitostech — *literaturou*. Tu třeba rozeznávati podle vzdělanosti čtenářstva, kterému se má dostat poučení. Při různých jubilejích vznikají spisky prostonárodní, právě tak jako odborné práce vědecké. Ony vyvolává více denní potřeba, tyto regulují a uvádějí v život různé učené instituce, jako akademie a j. Populární spisky jsou výsledkem proudu, jakým vyznačuje se zvláště moderní vzdělanost. Ta liší se zajisté od vzdělanosti předešlých dob tím, že zasahuje v širší kruhy. Kvalitativně bývali v dřívějších dobách jednotlivci neméně učení, nežli jsou dnes. Měli vzdělání snad širší, dnes v kruzích učených setkáváme se více se vzděláním odborníckým. Rozdíl je ve vzdělání nejširších vrstev. U těch pokračuje totiž vzdělání čím dále, tím více. Všecko sociální hnutí se toho hlavně domáhá a na tom buduje. Nám pak připadá tuto snahu v tomto směru podporovati. A o to u nás ještě málo je postaráno; nepracuje se aspoň s vědomým účelem a cílem. Nemělo by zejména v takovýchto chvílích, kdy k poučení všeobecnému nejlepší je nálada a příležitost, nedostávati se poučení.

U příležitosti Kollárových stých narozenin učinil jsem pokus poněkud zpopularisovat ideje a zásluhy Kollárovy, příležitostným spiskem »O životě a působení Jana Kollára«, spiskem určeným hlavně studující mládeži. Pro slovenské čtenáře napsal podobný spisek M. Bohutiensky: Životopis Jána Kollára 1893.*) Témuž účelu mělo se vyhověti jiným ještě pokusem — aby básník sám svými vlastními díly mluvil za sebe, blíže byl poznáván. Pořízen tedy výbor básní, jelikož v celé podobě, ve svém souhrnu Kollárovy básně mnohé odstrašují velkou částí prosy, která nám již nad to i látkou zevšedněla. Výbor ten učiněn byl přístupnější krátkým komentářem.

*) Spisku JUDra. K. Klečky, vydaného prý ve Vídni, nemohl jsem se dopíditi; spis Menčíkův v »Matici lidu« vyšel po vytištění této stati.

Popularisovat pomáhaly Kollára a jeho snahy též různé noviny. Časopisy periodické, skoro každý list denní, i listy krajinské přinesly svým čtenářům o Kollárovi kratší nebo delší stať. Z pravidla nepodávaly nic nového, mnohé z nich byly pouhé kompilace. Účelu, kterému byly hlavně určeny, šířiti totiž poznání Kollára vrstvám nižším, vyhovovaly jen některé. Byl by tu zajisté přišel vhod kratší a přístupnější spisek samostatný, který by byl měl na mysli jen lid prostého vzdělání.

Avšak podobné oslavy zavdávají zároveň příležitost k bližšímu *poznání vědeckému.* Bývá to při všech akademiích a podobných učených zřízeních. Co stalo se u nás pro exaktnější poznání Kollára? V celku vývoj ponechán sám sobě. U Kollára nemáme nic vykonáno, co by mohlo sloužiti jako přípravné práce ke zkoumání vědeckému. 70 let po vydání Slávy Dcery nemáme ani ještě kritického vydání jeho básní; nemáme ani soustavně vydánu bohatou jeho korrespondenci, která je důležita pro celou dobu vůbec (co je v různých ročnících Musejníka uveřejněno, je jen zlomek, který není vybrán jako jádro ze všech nejvýznamnějších listů jeho); nemáme důkladně rozebránu ani jeho činnost básnickou ani jeho činnost vědeckou. Od desítiletí k desítiletí papouškuje se po starých, velikých současnících Kollárových. Dobře ještě, že jsme měli tak věhlasné předky. Ti soudili ovšem podle názorů své doby; měřítko naší doby jim posud nepřiloženo.

A přece pro podobný podnik ve vědeckých kruzích u nás letos bylo vše nejpříznivěji naladěno. Na všech stranách jevila se dobrá vůle, aby Kollárovi při slavnostní té příležitosti postavil se pomník trvalý. Snaha ta prorazila také ve skutek. Básníci i badatelé odborní sešli se na úrodné půdě, aby v ni nadšením a prací zasili ušlechtilé símě nehynoucí paměti. Nejhojněji a nejusilovněji střetli se při záslužném a v naší literatuře vzácném podniku, ve zvláštním *sborníku Kollárově.* *) Velmi šťastná myšlénka po každé stránce. Má svůj vznik ve Vídni (návrh p. dra. Fr. Pastrnka) — a odtud ráz celé knihy. Redaktor v místě tomto má styky s četnými zástupci všech Slovanů a proto mohl je vyzvati ke společné práci, která takto mohla býti provedena v duchu idejí Kollárových. Před-

*) *Jan Kollár* 1793—1893. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce »Slávy Dcery«. Na oslavu jeho stoletých narozenin *redakcí Františka Pastrnka vydaly Český akademický spolek ve Vídni a Slovenský akademický spolok »Tatran« vo Viedni.* Ve Vídni 1893. Cena 2 zl.

mluva záměr tento vytýká zcela zřejmě: »Ciel knihy je zrejmý: predstavit svetu kus vzájemnosti Kollárovskej, literárnej, ukázať Slavianstvu češtinu a slovenčinu spojenu duchom Kollárovým, dokázať, že mládež československá pochopila vysoké myšlienky svojho veštca! My púšťame knihu túto do sveta slavianského s tým želaním, by dopomôhla k oživotvoreniu ducha Kollárovho, by dopomôhla myšlienke vzájemnosti slavjanskej čo len o krok v pred!«

Sešly se tu práce skoro všech hlavních větví slovanských, tedy spis o Kollárovi asi v tom smyslu, jak Kollár sám navrhoval jeden mezi praktickými prostředky, jimiž mělo by se napomáhati vzájemnosti slovanské. Dva z nich (Rus prof. Kočubinský a Slovinec dr. Murko) šli v duchu Kollárově ještě dále a napsali své příspěvky po česku. Ovšem není tu zastoupení jednotlivých větví slovanských poměrné ani přibližně poměrné. Přirozeno, že při českém spisovateli, rozeném Slovákovi převládají práce československé. Z ostatních větví zastoupeny jsou každá jednou nebo dvěma pracemi. Básnické své nadšení přinesli zde Kollárovi vstříc *Sv. Čech* »Proslovem«, Slovinec *J. Stritar,* znělkou »Janu Kollarju«, Hrvat *J. Hranilović* »Uspomeni Jana Kolara«, Polák *Asnyk*: »J. Kollarowi wieszczowi odrodzenia Czech składa w hołdzie polski pieśniarz«, Slovák *Hviezdoslav* »Epilogem«.

Z prosy vděčíme se hlavně Slovákům za příspěvky životopisné. Jednotlivci stopovali Kollárův život v Uhrách skoro od kolébky až do jeho smrti. Svědomitý badatel *P. Križko* sebral z podání rodinného i z pramenů archivních podrobné a zajímavé životopisné příspěvky »Jana Kollára detinský vek a školárenie v Mošovcach i Kremnici«, známý anonymus (prof. *Kmeť*) příspěvek pro další dobu »Z básnických prvotin Jána Kollára v Baňskej Bystrici z roku 1812«, *P. Blaho* sebral z různých pramenů bohatý materiál, ač trochu neurovnaný o pobytu Kollárově v Pešti v obšírném článku» Ján Kollár v Pešti«. Doba prvá asi do roku 1833 nevyčerpává všech pramenů. K tomu pojí se vlastní upomínky *And. Lanštjáka* »Drobnosti zo života Kollárovho v Pešti«. Škoda, že tu stařičký ctihodný přispívatel některá data ke Kollárově charakteristice hodlá vzíti s sebou do hrobu.

Tyto příspěvky životopisné z rodné vlasti Kollárovy doplňují tři jiné: dra. *J. Jakubce* »Vzpomínka na Kollára v Durinkách«; obšírnější, na četných pramenech založené — ač ne úplné — vylíčení »Jan Kollár ve Vídni 1849—1852« od *Jos. Karáska*. Některé věci p. Karásek, bohužel, odbývá příliš povrchně. Dokumenty vyčerpány

jen po stránce historické, není jich užito pro charakteristiku Kollárovu, na př. »dobrozdání«; vážný pro charakteristiku Kollárovu fakt, boj jeho s Havlíčkem, asi řádkem jen je konstatován atd. K tomu pojí se zajímavé »Drobné vzpomínky« sl. *Zd. Šemberové* a ze vzdálenějších *St. Stanojeviče* »Kolar u uspomeni kod Srba«. Jako doplněk k tomu podána na konci Kollárova autobiografie od *J. Karáska.* Vedle četných chyb tiskových (na př. ve dvou latinských verších str. 279) je v této autobiografii spousta omylů, nesprávných dat a j. Čtenář neví, jsou-li to nesprávnosti Kollárovy (jakož jsme nakloněni věřiti) nebo p. Karáskovy. Vydavatel měl tyto omyly opraviti pod čarou, jinak podobný příspěvek přestává býti spolehlivým pramenem.

Z materialií sebráno hlavně několik neznámých posud listů Kollárových. Tak dr. *M. Murko* podává »Listy Kollára Kopitarovi a Miklošičovi«; *Ján Cimrák* sděluje »Dva listy Kollárovy Samoslavu Hroboňovi«; *Jul. Žarnovický* »Kollárov list«; rovněž *Al. Kočubinský* přidává ke svému článku »Dopisy Jana Kollára k hr. Medo Pučićovi 1842—1844«.

Listů Kollárových mezi jednotlivými soukromníky je asi posud veliké množství; byl by to zajisté záslužný čin, kdyby dostaly se, jako listy jiných literátů, do Českého musea a staly se tak přístupny literárnímu badání. Litovati jest, že redakci, jak sděluje na konci, nepodařilo se získati jiný vzácný materiál, totiž bibliografii Kollárskou, kterou měla již slíbenu.

Vedle příspěvků životopisných zastoupena tu též část kritická a literárně historická. *Fr. Bílý* v delším pilném článku vykládá, »Jak Slávy Dcera rostla« postupem historickým od prvního vydání až do posledního, jakož i ohlas těchto vydání u nás. Pro vzrůst básníkův je však velmi důležita původní básníkem zamýšlená podoba první sbírky (z r. 1821), kterou lze vystihnouti přesněji. Při vyčítání přírůstku z r. 1824 přibrány některé, které objevují se již ve vydání z r. 1821. Mezi vydáními Kollárových básní nedopatřením vypuštěno vydání Fr. Bačkovského, dle mého zdání nejlepší ze všech Kollárových po r. 1832 a pokollárských. Za velikou přednost tohoto vydání sluší počítati označení jednotlivých let, kdy práce vznikly. Ale bohužel třídění tohoto neužil při rozboru ani původce sám, a nedbá ho ani posud literární historie. Nebylo tohoto vodítka použito při literární analysi ani v přítomném sborníku, ač již před tím (v Čase z r. 1891 str. 602 sl) zcela správně tohoto historického postupu užil J. Vlček pro výklad komposice Slávy Dcery. Rozdílu tohoto nešetřil ani L. Čech, ani J. Voborník, který v jeho činnost básnickou přibírá

i veršované etymologie z jeho Cestopisů. Bedlivý pracovník v oboru literární analyse, *L. Čech*, přispěl delším článkem »Význam Kollárovy Slávy Dcery v naší básnické literatuře«. Literární zjev Kollárův hledí vpraviti stručnými rysy v souhrnný proud literatury světové, vyšetřuje blíže prostředí, ve kterém Kollár žije v Jeně, badá zejména o příbuzné náladě u nás před Kollárem. Pak hledí vystihnouti ráz poesie Kollárovy; některé znaky, které L. Čech v ní vypozoroval, jsou nové a správné. Některým básním přidává tu jiný výklad, nežli mají podle záměrů básníkových (na př. zn. III. 67, str. 116; II. 53, str. 121 jsou rázu erotického). *J. Voborník* napsal k letošnímu jubileu Kollárovu více příspěvků kritických. V tomto sborníku dva: »O postavení J. Kollára v literatuře české« a »Dva Kollárovy nápisy«; ve Světozoru 1893 č. 37 a sl. »Kollárova idea a romantismus«. Litovati jest, že prof. Voborník ke článkům těmto nepřistoupil s tou pečlivou přípravou, kterou se vyznamenávají jeho literární práce první. Za to přísnou indukcí, lopotným shledáváním příkladů, na nichž pak ustrojuje pravidla, pracoval *Jaroslav Vrchlický* ve článku »Sonet Kollárův po jeho stránce formální«. Práce to, kterou tato stránka poetické činnosti Kollárovy může se pokládati za vyčerpánu.

Jinak literární činnost Kollárova od jednotlivých odborníků vyložena v kratších neb delších článcích. Tak *J. Polívka* podrobně vykládá o »Kollárovi, sběrateli a vydavateli písní lidových«; *Jur. Fanoška* o jeho působení jako duchovního ve článku »Kollár, kňaz a kazateľ«; *Fr. Pastrnek* »O starožitnických spisech Kollárových«, dr. *Václ. Vondrák* »O Kollárově díle: Die Götter Rhetras«; k tomu přidán málo kritický článeček *Fr. V. Sasinka* »Pôvod Slovanov z Indie«. Při všech spíše hleděno ke stránce vnější, historické, nežli ku vnitřnímu proniknutí. Kollárova činnost starožitnická a filologická posud čeká na svého vykladatele — a máme nyní slušný počet nadaných odborníků slavistů.

Vlastní tepna Kollárovy činnosti — jeho idea slovanská — našla svědomité vykladatele u prof. *Alex. Kočubinského* ve článku »Romantická myšlenka a skutečnost« a dra. *M. Murka* ve článku »Kollárova vzájemnost slovanská«. Oba, ač jejich stanovisko je různé, přinášejí si k luštění této otázky širší rozhled po literaturách slovanských a podrobnou znalost naší domácí literatury. Zvláště článek Murkův v celém sborníku vyniká. Ke znalostem historickým druží se věcné a klidné pojímání vzájemnosti slovanské, bohatá znalost skutečných poměrů.

Při otázce této nutno však jako při básnické činnosti činiti rozdíl mezi názory Kollárovými, jak objevují se v první době jeho tvoření básnického, a jak se utvářily později. Jsou to názory velice různé. První jsou živým ohlasem hnutí německého, jehož zažil v Jeně, druhé jsou již změněny prostředím domácím (politickým) a vlivem slavistů.

Zajímavý pro naši literaturu je při sborníku tomto ještě jeden úkaz. Kdežto jiné větve slovanské — až na ruskou a polskou, u kterých se snad již o věci pracuje (podle poznámky redakce na konci) zevrubně vystopovaly si vliv Kollárův na svou literaturu, u české takového literárně historického úplného výkladu o Kollárových následovatelích postrádáme. V české literatuře objasněny jen úryvkovitě některé stránky. Tak *Ter. Nováková* vybrala některá místa z básní Sv. Čecha, jež zmiňují se o Kollárovi »Svatopluk Čech o Janu Kollárovi«; dr. *J. V. Novák* vylíčil nepovšimnutý posud vliv Kollárův na pokusy zvláštního spisovného jazyka na Moravě »Myšlenky Kollárovy o libozvučnosti češtiny a jich ohlasy na Moravě«; *Fr. Komárek* vypravuje o »Kollárových literárních stycích s Fr. C. Kampelíkem«. Jen o slovenské literatuře podáno soustavně historické vylíčení stručným článkem *Jar. Vlčka* »Ako Kollár účinkoval na literatúru slovenskú«. Kollárův vliv historicky osvětlil při literatuře lužickosrbské *Michal Hórnik* »Jan Kollár a łužiscy Serbja«; *Milivoj Šrepel* po všech stránkách vystopoval působení Kollárovo na literaturu hrvatskou »Jan Kollár i Hrvati«; *D. S. Dorđević* poměr Kollára k literatuře srbské »Kollár i srpska književnost«; *Ivan Franko* přivádí v parallelu J. Kollára s jihoruským literárním znovuzrozením »Literaturne vidrodženie Poludnevoi Rusi i Jan Kollár«; jeden zjev z tohoto vlivu v polské literatuře obral si *W. Nehring* »Posłanie J. Kollára o wzajemności Slowian v języku polskim«.

Pěkně provedené illustrace dodávají knize slavnostního rázu. Některé, jako »Úmrtní dům Kollárův ve Vídni« (str. 69) nemají pro Kollárův život z daleka toho významu, jako na př. krajina kolem Jeny, Lobeda nebo evangelická fara v Pešti atd., jichž zde neradi postrádáme.

Vedle tohoto střediska, uvědoměle řízeného, vznikly z piety ke slovanskému pěvci neobyčejně četné literární i řečnické projevy. Kollára jako zdroj svého nadšení oslavovali básníci, k němu odnášeli se i mnozí odborní učenci, ke Kollárovi jako průkopníku svému hlásili se ve svých výkonech řečnických mnozí politikové, Kollár byl letos předmětem oslavy v mnohých církevních obcích

evangelických (na př. též v jeho působišti, ve slovenské evangelické obci v Pešti, kde památku jeho oslavil p. senior D. Bachat), z Kollára čerpala posilu pro své ideály zejména mládež a jiné a jiné kruhy. Viděti z toho, jak široce založený duch byl Kollár.

Ohlasem toho byly jak denní listy, tak i časopisy belletristické a odborné. Přinášely básně, různé illustrace, vysvětlovaly Kollárovy myšlénky a snahy. Společným duchem zasaženy byly také některé časopisy slovanské, zejména v literaturách jihoslovanských.

Některé z těchto prací o Kollárovi nesou se nad pouhé populární tlumočení známých již věcí tím, že obírají si jistou část, jistou stránku života nebo činnosti Kollárovy, přispívajíce tak životopisci jeho nejedním pramenem. Hlavnější z nich buďte ještě vedle oněch obsažených ve Sborníku Kollárově alespoň dotčeny.

K výkladu Kollárovy činnosti básnické přispěl Dantista *F. Blokša* stopováním vlivu Danteova na Kollára ve článku: »Jan Kollár a Dante Alighieri« (Vlast IX). (Práci podobnou podnikl již před tím dr. Em. Kovář v Listech Filologických roč. XI. »Podoby některé básní Kollárových s Petrarkou« a Fr. Ryba ve článečku »V čem se shoduje a různí čtvrtý zpěv Kollárovy Slávy Dcery s Rájem v Dantově Božské komedii« (Rozhledy literární I.), kteréžto stati patrně byly spisovateli neznámy). Tolik shod Blokša sebral ve svém pilném článku hlavně proto, že uvádí často podobnosti příliš vzdálené. Podrobnější rozbor Kollárova Předzpěvu ke Slávy Dceři napsal dr. *F. Jakubec* v programmu vyšší dívčí školy na r. 1892 (otištěn též v Literárních Listech 1893) a jako doplněk k tomu menší článek: »O shodách mezi Předzpěvem a prvními třemi zpěvy Slávy Dcery«. (Programm vyš. dív. šk. na r. 1893.) Od téhož autora je článek ve Světozoru r. 1893 »O Kollárově uvědomění národním před odchodem do Jeny« a v Osvětě delší stať posud neukončená »Jan Kollár v Jeně«.

»Slovenské Pohľady« vedle pěti znělek od *Ad. Heyduka* podávají studii *Joz. Skultétyho* »Jan Kollár« a vzpomínku *F. Podhradského* »Zo života Jána Kollára«.

Naše časopisy paedagogické a učitelské mají zásluhu, že blíže povšimnuto si ne bezvýznamné činnosti Kollárovy, na kterou pro jiné mnohostranné a širší zásluhy Kollárovy neprávem se zapomínávalo. Je to totiž Kollárova činnost paedagogická. Tak »Rozhledy paedagogické« přinesly na počest stých narozenin Kollárových dva články, jež obírají se Kollárem jako paedagogem. Je to konfusní

a nekritický pokus *Fr. Vl. Krcha* »Pěvec Slávy dcery vychovatelem národa« a *Jos. Šmahy* »Jan Kollár jako paedagog má podobné zásady jako J. A. Komenský«. J. Šmaha rozdrobil trochu nesoustavně a nevědecky své práce o této činnosti Kollárově ještě ve dvou učitelských časopisech. V »Komenském« vykládá o »Dobrých vlastnostech národa slovanského podle Kollára a ty že třeba zachovávati a hojněji vzdělávati« a v »Poslu z Budče« »Co podle J. Kollára podává dobré vychování mládeže?«

Zvláštní zmínky a pozornosti hoden je pro své stanovisko jediný článek německý o Kollárovi v »Magazin für die Litteratur 1893« od známého dra. *G. Karpelesa,* který psal i o jiných českých autorech.

Jak vidno, k objasnění života a působení Kollárova stalo se u nás od jednotlivců velmi mnoho, kteryžto zjev zajisté svědčí jen o tom, v jak různých vrstvách dostává se v Kollárovi podnět a posila k práci.

Většina vědeckých článků o Kollárovi — zvláště ve »Sborníku« — vyznačují se vlastností, jakou dřívější podobné slavnosti nemohou se honositi. Poznání o Kollárovi podává se v celku exaktněji a realněji, nežli jak jsme u nás zvykli při slavnostních příležitostech. Jednotlivci objevili vedle jeho vzácných předností jak v životě, tak i v literární činnosti též některé nedostatky; a výsledky pozorování svého dovedli také povědeti. A v tom rozhodně ukazuje se větší dozrálost naše. Kollár, jako jiní buditelé, úlohu svou jako národní světec, na kterém neradi vidíme sebe menší stinnou skvrnu, již vyplnil. Teď jeho národ zajisté je již schopen toho, aby dověděl se o něm pravdy, aby dostalo se odborně vzdělaným jednotlivcům o něm skutečného poznání nejen jako o básníkovi, nýbrž i jako o člověku. —

Chceme při této příležitosti zmíniti se ještě o jedné věci. Z našich buditelů asi poprvé se všeobecnou účastí oslavovali jsme před dvaceti lety narozeniny Jos. Jungmanna. Zajímavo je srovnati oslavu Jungmannovu s letošní Kollárovou. Jak jsme pokročili, jak jsme se poučili prvními zkušenostmi? Změnilo se ledacos, co by mohlo být zejména odbornému prozkoumání na prospěch. Vedle tehdejších dvou ohnisek literatury naukové — Matice české a Učené společnosti — přibylo nám o dvě daleko významnější — Akademii českou a českou universitu. Ale tenkráte Matice česká dala ze svých chudých prostředků přece popud k tomu, aby památka Jungmannova trvale byla posvěcena pro příští doby rozsáhlým dílem o oslavenci. Dnes přední česká instituce vědecká vzdaluje se vší initiativy nejen pro

oslavu Kollárovu, nýbrž i svého nejvlastnějšího působení — vědeckého prozkoumání Kollára. A kdyby věci nebyly se chopily zejména dva spolky studentské, v jejichž programu a malých poměrech nemohou býti podniky podobného druhu, neměli bychom ani zdaleka tolik, kolik se pro Jungmanna učinilo již před dvaceti lety. — Co z toho plyne? Ke Kollárovým ideám neosmělují se hlásit veřejně přední instituce národní a vědecké, nýbrž initiativa ponechána tu nejmladší generaci. Bylo by se tak bývalo mohlo státi před 20 lety? Sotva. V tomto faktu vyjádřen je málo utěšený stav přítomný. V mládeži je ovšem naše budoucnost. Snad na tento světlý bod smíme zakotvit svou naději.

Na druhé straně pro tlumočení všeobecné nálady, všeobecného poznání důležitých činitelů v lidu dnes máme poměry příznivější nežli za stých narozenin Jungmannových. Není sice toho nadšení při slavnostech jako bylo, když byl tento druh živý. Za to máme tím více prostředků jiných. Dnes již více lidí čte. A co děje se v národě důležitého a významného, to tlumočí mu vedle příležitých spisů mnoho větších a na sta místních novin, kterých dříve nebývalo. Jen třeba starati se o vhodnou četbu.

Sté narozeniny našich velikých buditelů budou se nyní jen hrnout. Zkušenosti, jaké jsme získali při loňské slavnosti Komenského a letošní Kollárově, mohou nám býti vodítkem, co třeba činiti, aby podobné významné doby přinesly českému národu zisk — zisk skutečný a trvalý.

J. Jakubec.

BESEDA.

Pan řiditel Šubert valné hromadě Družstva Národního divadla učinil návrh, aby se zřídilo museum Smetanovo; tedy museum obsahující všeliké vypodobování zvěčnělého mistra, jako sochy, podobizny atd., jeho skladby, psané a tištěné, zařízení jeho pracovního pokoje, spisy a posudky o něm — zkrátka všecky hmotné ostatky a prostředky, jež zbyly z ducha umělcova a duchu tomu sloužily. Tedy museum, jak jich více viděti bylo na Vídeňské divadelní výstavě. Ředitelství Národního divadla dary a zápůjčky již přijímá.

Plán pana řiditele Šuberta, soudě podle hlasů novin, se zalíbil; alespoň neslyšeli jsme žádného odmlouvání, leda že p. Hejda reklamoval prvenství myšlénky, dokazuje, že vyslovil dříve než p. řiditel přání po Smetanově museu. Nám stačí myšlénka a těšíme se tedy, že snad brzy uvidíme názorně, vlastníma očima alespoň část Smetanova ducha. Čteme v programu musea, že sbírka soustřediti má všechno, cokoli se vztahuje k památce nesmrtelného genia Smetanova, ale stojí tam také, že sbírka sloužiti má k jeho poznávání a ocenění. Tedy památce a poznávání! Nikdo by neřekl, jací jsme dovední symbolisté a v jakých rozměrech symbolismu dovedeme užiti. Byron nazval zemi ozvěnou hudby světových sfér — když takové kusisko není než symbolem hudebním — proč neměli bychom symbolu hudby Smetanovy?

Dánové již před půl stoletím zbudovali své museum Thorwaldsenovo, proč neměli bychom my musea Smetanova? Pravda, Dánové mohli by nám sice býti příkladem pro to, abychom si především pořídili museum, v němž bychom si ukládali díla našich malířů, sochařů, díla, jež bohatí — ba ani ne bohatí! — cizinci na vždy nám odvážejí, ale my nejsme Dánové a proto budeme míti museum Smetanovo. To se také sluší a patří na národ muzikantů.

Až budeme míti museum Smetanovo se Smetanovými stoly, židlicemi, pořídíme si museum jiné a sice především museum — Smetanovo druhé. V jednom tělo, v druhém ducha. Museum — sit venia verbo — tělesné učiní p. ředitel Národního divadla; to druhé museum Smetanovo, museum ducha Smetanova, učiní také pan ředitel Národního divadla a to v Národním divadle. Že by to druhé museum mohlo vlastně býti první a napřed, je pravda, ale duch se nedá tak snadně zachytit jako tělo a proto museum vlastně první bude druhé. Napřed tělo a potom duch. Tak se Smetanou dělají to i naši sousedé a co ti dělají, můžeme dělati i my. Ve Frankfurtě v »Prodané nevěstě« ve scéně s komedianty hrál véritable cirkus — komedianti se produkovali tak, že obecenstvo bylo uneseno. Viděti, že hudba dá se účinně sesíliti cirkusovou produkcí. Duch bez těla býti nemůže. Ve Vídni frankfurtský příklad hned za čerstva účinkoval. Tam komediantskou scénu hrál prestidigitateur a obecenstvo opět bylo uneseno; ovšem — kdo by odolal živým holubům kde nic tu nic najednou produkovaným a k tomu ta Smetanova hudba! Příklad Frankfurtu a Vídně, doufáme, nebude bez vlivu i na Prahu. Výbava některých kusů Smetanových arci stála by mnoho; ale effekty dají se docíliti bez výbavy, jak dokazuje Frankfurt a Vídeň. My i Frankfurt předhoníme a tenkrát »čepičku smekne« skutečně. Zatím ovšem činíme jen pokusy. »Velmi čipernou Esmeraldu — četli jsme nedávno v jednom divadelním referátě — postavila na scénu sl. Malkovská, radost pohlédnouti na tu svižnou figurku v elegantně střiženém, orginálním kostumu.« Tedy vida, originální kostum a svižnou figurku až radost již máme; slečna Esmeralda ovšem, jak p. referent připojil, nechovala se, jak text vyžaduje, ale do toho p. referentu nic není, patrně nevěděl, že ten originální kostum slečny Esmeraldy přijde také do — musea.

Při těchto očividných pokrocích tím více je litovati, že v naší společnosti pořád ještě jsou lidé, kteří pro pravou velikost národa smyslu nemají a památky národních velikánů ve svém srdci nenosí. Tak jak Smetana nenalezl a posud nenalézá pravého pochopení, tak — konstatujeme to neradi! — není ještě všude smyslu pro naši další velikou minulost. Ale naše historie sama zlomí ten odpor. Právě kdy jméno Smetanovo rozléhá se celým světem a kdy v Praze mu chystáme museum, v nejširších vrstvách českého národa veliká naše minulost slaví slavné vzkříšení. A opět pomocí umění — jak významná shoda! Máme — ach konečně! — své české historické karty.

»Hus v plamenech« — trumf! »Komenský« — contra! »Havlíček« — pasu! »Bílá Hora« — koupím! »Žižka« — nekibicovat! Jaká tu opět síla symbolu uměleckého — za prvý měsíc prodáno 5468 historických karetních her; jak tklivě Čech pamatuje na svou Ústřední matici školskou, v jejížto prospěch historické karty se prodávají. A necítíte opět té přímo velebné symboliky — Matice školská a karty? Bohužel — konstatujeme to již po druhé neradi, přímo s žalem! — vyskytli se hlasové, kteří této idei Matice školské rozuměti nechtí. Bohužel z kruhů učitelských — v »České (?) škole (!)« — hledělo se v intelligenci (!) a zejména v učitelstvu (!) vzbuditi odpor proti historickým kartám. Že prý se tím naše historie zlehčuje a památka našich velikánů zneuctívá. A to se vštěpuje naší — intelligenci? Avšak naše intelligence — abychom se dotkli jen některých věcí — ví, že právě letos je třistaletá památka otištění kralické bible a že tudíž Hus, Žižka, Komenský ani lépe nemohli býti uctěni, než když jména jejich v každé české hospodě budou se ozývati; co pak před jménem Žižky neutíkali naši úhlavní nepřátelé? A to že by »Česká škola« nevěděla? Naše intelligence by nevěděla, že karty se zakazovaly koncilіemi — jak jinak má národ náš demonstrativněji uctiti památku Husa odsouzeného taktéž koncilem? Nikoli — netoliko v hospodách, i ve školách zaznívati bude posvátné jméno Husovo a Komenského, hra v národní historické karty zavedena bude již do dětských zahrádek, celý český národ bude jedna veliká hra — národní. Naše intelligence by nepochopila, jaký naše národní karty mají ohromný význam všelidský? Co pak nevynalezeny karty od Číňanů? Mohou vděční potomkové Husovi účinněji projeviti svou lásku k potomstvu a svobodě, nežli když z nejdálnější ciziny přibírají si vymoženosti ducha? Naše intelligence že by nerozuměla tomu povznášejícímu symbolu karet? Čínská zeď je zrušena, volným proudem duje do vlastí ryzí duch člověčenstva, Žižka, kdysi postrach národů evropských, pomocí čínského ducha podmaní si hravě celý svět! »Česká škola« ani v tom nepostřehuje ohromného pokroku a síly naší?

Rozhledy vnitřní.

NOVÉ KOALIČNÍ MINISTERSTVO — UŽITÍ A ZNEUŽITÍ SOCIÁLNÍ OTÁZKY — MŮŽE ROLNÍK A DĚLNÍK BÝTI MINISTREM? RAKOUSKÝ ARISTOKRATISM A VELKOKAPITALISM — PROČ HRABĚ TAAFFE PODAL NÁVRH NA VŠEOBECNÉ ALE NESTEJNÉ HLASOVÁNÍ? HŘÍBĚ ZA 24 KREJCARŮV A KUFR ANARCHISTŮV VE VÍDNI — ROLNICKÁ SPOLEČENSTVA A STATKY RENTOVÉ — TROJSPOLEK A NÁVRH HR. TAAFFEA — SLAVNOSTNÍ PŘÍSAHA NOVOBRANCŮ — KOALIČNÍ STRANY A STRANY PROTIKOALIČNÍ — VOLEBNÍ NÁVRHY RŮZNÝCH STRAN NEPŘIJATELNY — OPOSICE MORAVSKÝCH STAROČECHŮ A OSTATNÍCH ZBYTKŮ BÝVALÉ PRAVICE: VĚRNOST K HR. TAAFFEOVI — VYJÍMEČNÝ STAV — — ZÁKON OBČANSKÉHO SŇATKU — MAĎARISACE UHERSKÉHO UČITELSTVA — POMĚRY NA SLOVENSKU.

Napsali jsme minule, že politická situace stojí ve znamení sociální otázky; dva dni na to (10. října) zahájena říšská rada a prapor sociální reformy vztyčil — hr. Taaffe návrhem na všeobecné hlasovací právo a na organisaci rolnictva. Avšak prvý účin návrhu byl, že máme od 11. listopadu nové ministerstvo koaliční za předsednictví kn. Windischgraetza. Ministrem vnitra je markýz Bacquehem, Falkenhayn zůstal ministrem orby jako hr. Schönborn spravedlnosti a Welsersheim zemské obrany; noví jsou: Wurmbrand — obchod, Madeyski — vyučování, Plener — finance, Jaworski — polským ministrem. Strach před socialisty srazil v koalici hr. Schönborna, jenž posud odporoval Plenerovi, Madeyski, jenž r. 1884 napsal knihu o státním jazyku německém proti Wurmbrandovi, zasedá se svým odpůrcem, klerikalism a liberalism se spolčily.

Hrabě Taaffe přejal 1879 ministerstvo, aby smířil národy, ale musil odstoupiti, že, porozuměv znamení doby, užiti chtěl čtvrtého stavu k utužení těch principií, pro něž po celou dobu nejvíce pracoval, k utužení konservativných principií pomocí šlechty a zvětšováním přímého vlivu koruny. To chtěl i jeho návrh volební a dosáhl, co chtěl, přes to že ustupuje; neboť postavil v čelo nového ministerstva muže rozhodně konservativního a aristokratického, nové ministerstvo celé má rozhodně konservativní většinu, ba je celé konservativní, neboť i členové liberální levice ze sociálního konservatismu pořád víc a více padají do náručí konservatismu politického.

Rozpoznání toto potvrzuje Taaffeův návrh volební a jiné úkazy, jež těm, kdo na situaci nepodjatě se dívají, musí býti srozumitelny. Podle

návrhu Taaffeova, o tom nemůže býti pochybnosti, utrpěly by ztrátu časem všecky strany liberální, a v parlamentě samém liberalism měl by silného odpůrce nejen v dělnictvu, nýbrž i v ostatních stranách hospodářsky i politicky protiliberálních. Kdežto by tedy strany liberální ve voličstvu i v parlamentě byly drženy stranami protiliberálními, zůstala by kurie velkostatkářská, t. j. aristokracie, ve svých nadprávích nedotknuta. Představme si vnější konstituční účinek takového seskupení stran: z rolníků a dokonce z dělníků neberou se ministři, velkokapitalistická buržoasie byla by bez rozhodného vlivu, tudíž by šlechta jediná mohla vládnouti a vládla by tím více, že postupně pořád víc a více vstupuje do úřadův.

Mnoho se psalo o tom, proč vlastně hr. Taaffe podal svůj volební návrh. Chtěl odvrátiti pozornost od vyjímečného stavu v Praze? Chtěl rozbit strany? Chtěl odstraniti národnostní spory, uváděje do parlamentu dělníky? Chtěl vyplniti spravedlivé požadavky dělnictva a vůbec všech, kdo posud byli zkráceni? K otázkám těm odpovídáme, jak jsme již řekli tím, že hr. Taaffe využiti chtěl sociální situace k sesílení svých plánů politických a konstitučních, resp. nekonstitučních. To přece jasně ukazuje jeho návrh na všeobecné, ale nestejné a nepoměrné zastoupení. Arci že hr. Taaffe nemohl neviděti, kam situace hospodářskou tísní spěje; když se na trhu v Čechách, jak posl. Pálffy dokazoval, hříbě prodává za — 40 krejcarův a pár dvouročních volů za 24 zlaté, když rolnictvo se počíná hýbati, když malý živnostník povstává, když malý úředník je nespokojen, když dělnictvo hlasitě se hlásí a když dokonce již v residenci císařově anarchisté organisují své příšerné dílo — — tomu nerozuměl by hr. Taaffe? Je k tomu vůbec velikého rozumu potřeba? Hrabě Taaffe tomu všemu dobře rozuměl, ale užiti chtěl sociální situace podle starého rakouského receptu »divide et impera«. V tom jeho a jiných mnohých je vina, jíž odstoupení jeho nikterak nemůže smazati.

Pravý význam Taaffeova volebního návrhu osvětlují velmi silně zároveň podané návrhy ministra orby, jimiž rolnictvo se má organisovati ve vlastní společenstva podle vzoru společenstev živnostenských. Těmto společenstvům dává se hned dalekosáhlý úkol druhým návrhem na zavedení statků rentových, návrhem, jímž čeliti se má zadlužení a přímo proletarisaci rolnictva. Zadlužený statek rolníkův převezme se od společenstva, věřiteli zabezpečí se renta, dlužníkovi poskytne se možnost pozemky podržeti. Má se tedy čeliti agrárnímu socialismu, jako socialismu vůbec. Politický dosah návrhu je patrný, byť se naň posud neukazovalo. Posavadní strany na prstech mohou si spočítati, co pro ně znamenati budou pevné organisace rolnické, kdo na ně bude míti vliv.

Avšak trojspolek je prý proti návrhu Taaffeovu! Tonoucí liberalism německý nemá se již ani stébla zachytiti. Trojspolek nanejvýše je pro návrh hr. Taaffea. Co pak nejsou dělníci vojáky? Může se odpírati právo volební tomu, kdo slouží císaři? Může obstáti všeobecná branná povinnost, všeobecná povinnost berní bez všeobecného práva hlasovacího, bez stejného zastoupení? K tomu návrh Taaffeův sám dává odpověď, staviť na prvé místo mezi nové voliče vysloužilce, kteří stáli před nepřítelem, mají válečnou medalii anebo jsou poddůstojníky. A proč asi

obnoveno bylo zároveň slavnostní přísahání novobranců, spočívající v tom, že se přisahá před vojskem sloužícím a před nejvyššími vojenskými veliteli, po případě před císařem samým? I to je proti trojspolku?

*

Účinek Taaffeova návrhu nemůže překvapiti — buržoasie a část konservativců se shlukla, velkokapitál přijímá vedení aristokracie. Tak vzniklo ministerstvo koaliční, ministerium bez programu, ale s pevným cílem — naliti do Taaffeova volebního vína co nejvíc vody. Vodu tu čerpají ze staré konstituční studně liberální liberálové sloužící velkokapitálu a aristokraté sloužící reakci a Poláci sloužící oběma mocnostem tohoto světa. Proti koalici jsou všichni, kdo návrhem Taaffeovým by získali a kdo schvalují jeho princip, tedy strana svobodomyslná, strana staročeská moravská, Jihoslované, němečtí nacionálové, antisemité a část konservativců, již z encykliky papežské, věnované sociální otázce, více se naučili než starati se o správní radu vídeňských bank.

Do které míry strany a frakce protikoaliční srazí se v šik opoziční, nesnadno dnes předvídati. Větším dílem platiti bude: jaká koalice, taková protikoalice — na obou stranách vnější příčiny spojení, na obou stranách programová různost a rozháranost. Rozdíly v podstatných punktech programových jsou takové, že i mezi stranami slovanskými nesílí se shoda, která by se společným postupem osvědčovala. Jakoby autonomie, jíž dovolávají se Slované proti centralismu, vadila i soustředění sil vlastních.

*

Návrh Taaffeův měl účin také ten, že různé strany podaly návrhy své. Všecky chtí rozšířiti volební právo, ale všecky zůstávaly za návrhem vládním — vláda v Rakousku je liberálnější než strany; jediné strana svobodomyslná je pro upravení volebního práva ve smyslu stejného všeobecného práva hlasovacího. Avšak i návrh Baerenreitherův, aby obdrželi volební právo ti dělníci, kteří jsou pojištěni, i návrh Lienbacherův, aby zřízena byla pátá kurie voličská, i návrh, vyslovený dr. Mattušem se již nehodí tak jako i starší návrhy na zřízení dělnických komor; dělnictvo jimi se nespokojí a právem; neboť určovati pro dělníky určitý počet poslanců, to znamená zastavovati vývoj dělnické a sociální organisace vůbec a to je princip, jenž hodí se velkostatkářům, ale nikoli velikým massám lidu. Massy ty nedají se odsouditi k nehybnosti, a kdo o to usiluje, nemá ponětí o vlastních úkolech sociální reformy.

*

Pro návrh Taaffeův vyslovil se vůdce moravských Staročechů dr. Fandrlík; proti vládnímu návrhu postavila se strana staročeská v Čechách. Tato nejednotnost taktiky staročeské neukázala se poprvé; přece dával se jí výklad ten, že by sloučení strany staročeské a svobodomyslné mohlo se státi především na Moravě. Avšak stoupenci dra. Fandrlíka mají docela jiný důvod pro svou opposici, než strana svobodomyslná; odstoupením hr. Taaffea ztratily zbytky staré pravice svého vlastního vůdce

a z toho, na mnoze osobního momentu, vyložiti třeba obrat dra. Fandrlíka, vládních Jihoslovanů a všech, kdo právě stáli k hr. Taaffeovi.

V Čechách mezitím cítiti vyjímečný stav. Vláda stíhá i vydání Havlíčkových statí a vede si vůbec s velikou libovůlí. Protahování processů zajisté jest úkaz nepotěšitelný; jakož na druhé straně neméně nepotěšitelný je zjev, že se mezi obžalovanými vyskytli četní žalobníci a přímo udavači. Budoucně snad již bude lze posouditi celou záležitost — zdá se, že hr. Schönborn zůstal ministrem také proto, aby process vlády proti svobodomyslné straně mohl vésti dále.

* * *

V Uhrách liberalism slaví vítězství — císař zmocnil vládu, aby předložila parlamentu zákon občanského sňatku. Obrat ve smýšlení koruny věštil pastýřský list arcibiskupa Samassy, v němž »část« katolického tisku se zakřikovala a napomínala k lásce; »Magyar Allam« a »Vaterland« měly plné ruce práce, aby ten »hlas proti Římu«, jak jej listy liberální zvaly, jaks taks vyložily — teď nepokrytě doznávají, že strana jejich je poražena. Ostatně zákon ještě není ani předložen, do sankce je pak ještě dlouhá cesta.

Proti zákonu občanského sňatku rozumí se všecky národy nemaďarské rozhodně se vyslovují netoliko z konservativního hlediska, ale i z národnostního; vždyť i maďarští liberálové zákona vydatně chtí užiti pro svůj šovinism národní. Jak vláda šovinism ten podporuje, vysvitá ze zprávy, že učitelstvo aradské zahájilo agitaci, aby do r. 1896, do doby veliké výstavy, všecko učitelstvo v Uhrách pomaďarštilo svá jména; a vláda hnutí toto, jak zpráva zní, podporuje.

Jaké v Uhrách jsou poměry zejména pro náš národ slovenský, o tom dáváme slovo svému dopisovateli:

»Stálý stesk, zaznívající k nám ze Slovenska, je maďaření. Nehledíc k veřejné správě, školství a žurnalistice, jimiž už od r. 1867 odnárodňování se provádí důsledně, v posledních dobách zejména i *společnost* maďarská jeví snahu, různé národnosti, jak praví, slíti v národ jeden. Hlavními středy toho snažení jsou t. ř. kulturní nebo obecně vzdělavací spolky (nejpověstnější z nich: Felsö-magyarországi közmüvelödési egyesiilet), v jichž čele stojí osoby společensky význačné; jednoho z nich předsedou na př. je hrabě Gabriel Bethlen. Těm sdružením posavadní cesty jsou příliš zdlouhavé; i nové zřízení nucených státních opatroven pokládají za nedostatečné. Vyšly z nich tudíž návrhy na hromadné vyvážení slovenských dětí mezi Maďary, kryté lidumilnou snahou, sirotkům opatřovati výživu. Ukázalo se však, že domnělí sirotkové byli bráni rodičům žijícím a odváženi na místa, odkud dříve nebo později prchali pro špatné nakládání, hlad nebo práci otrockou; mnozí zhynuli i mravně. V župě oravské i liptovské při zdělávání seznamův dítek, jež měly býti poslány do ciziny, došlo v květnu t. r. mezi lidem k prudkému odporu.

Jiným polem činnosti uvedených spolkův je maďaření místních jmen. Zejména zvolenská a novohradská župa byly jimi postiženy. Místo starodávných slovanských názvův osad, řek, hor atd. na -ová, -ovo, -ička, -ičko a p., úředně zavádějí se podle návrhův okresních »filologův« akademické

novotvary na -háza, -szállás, -telep, -bánya, -falva atd., které v lidu ovšem neujmou se nikdy, ale mapu slovenských částí Uher mění nadobro.

Snahy takové nejsou ani hluboké ani seriosní, jak ukazuje na př. valný sjezd členův Hornouherského vzdělavacího spolku, konaný 11. září v Turčanském sv. Martině, který za prachatrného účastenství skončil úplným fiaskem; ale při neuvědomělosti lidových vrstev a mravní i hmotné podpoře vládní dříve nebo později přece jen mohly by se státi osudnými Proti odvádění dětí vydána byla v zimě l. r. v Praze slovenská brožurka »Hlas k rodičom a tútorom slovenským«, prostonárodně osvětlující nebezpečí celé akce; působila vydatně mezi lidem, jak ukázalo se četnými konkretními případy. Ale to vše není dost: příčina těch zjevův leží hloub, v chudobě a průměrné neuvědomělosti i nevzdělanosti lidu, a pokud ta nebude odstraněna, nebezpečí nepomine. Také co se týče předělávání místních jmen, byl by již svrchovaný čas, aby domácí znalci vydali přesnou národopisnou mapu Slovenska s původními, správnými názvy, jíž i cizině je velice potřebí; mapy generálního štábu dosti dobře by posloužily za základ.

Jinak veřejnost slovenská ovšem se snaží využitkovati příležitosti, kde by mohla upozorniti na nevýhodný svůj stav nebo vzbuditi proň zájem v širších vrstvách. Známy jsou žádosti četných lidových shromáždění, protestujících proti sněmovnímu návrhu na občanský sňatek, aby národnostní zákon ústavy uherské byl prováděn skutečně; známy i snahy po solidárním postupu s Rumuny a jinými nemaďarskými národnostmi uherskými. Zvláště župa gemerská s městečkem Tisovcem ukázala se uvědomělou, což je zásluhou tamější intelligence, která se neodděluje od drobného řemeslnictva a živnostnictva, nýbrž je s ním v stálém společenském styku a důsledně je poučuje i vzdělává, ač na vnějšek nepresentuje se tak výhodně jako zejména veřejné snahy v Turci.

A jako zde pod titulem otázky církevní, tak zas i jinde při příležitosti literárního jubilea Kollárova šlo hlavně o projevy národní. Také průběh těchto chystaných a zapovězených okázalostí je znám obecně; Turč. sv. Martin a rodiště básníkovo, Mošovce, staly se tím znova smutně pověstnými. Potěšitelnější jest Kollárovské stipendium, jež na paměť jubilea bylo založeno pro slovenské studující na školách středních i vysokých.

Nedostatek vlastních škol vyšších ohrožuje v samém životním jádru slovenskou intelligenci: kruh vzdělancův, odchovaných na slovenských, nyní zrušených gymnasiích, stále se úží, a dorůstající generace jen v domácnosti slýchá rodné slovo. Proto konvent ev. církve předdunajského okresu vykonal záslužný čin, když se usnesl 22. srpna v Liptovském sv. Mikuláši, že počátkem školního roku 1894—95 konečně v Turč. sv. Martině otevře nižší slovenské ev. gymnasium. Jednání o věc tu má poučnou minulost. Když roku 1874 slovenské střední školy byly zavřeny, vznikl hned návrh, aby se zjednala náprava. Ale až do 1890 zůstal jen na papíře, a teprve od tří let se uskutečňuje peněžními sbírkami. »Možno si představit větší duševní lenost,« — praví sám národovec slovenský v 63. č. letošních Nár. novin — »než jaká z toho fakta na nás zívá? Není to nevšímavost, neochota až hříšná? Je-li při takové nečinnosti oprávněno kvíleti a hřmotiti na utiskování?« Posud je upsáno asi 80 tisíc

zlatých, a schází tudíž asi 20 tisíc ještě do sumy zatím potřebné; upisování pak děje se tím způsobem, že upsaná jistina zůstává v rukou dárcových aneb ukládá se ve spořitelně, je teda bezpečna, a jen úroky se platí skutečně. Nebude-li se opakovati smutný zjev, který jiný národovec konstatoval v týchž N. Nov. č. 84, že totiž přední rodiny slovenské synův svých *nedávaly* do slovenských gymnasií, tak jako záhy přestaly je posýlati i do českého gymnasia přerovského, — chystaná nová škola bude asi míti žactva hojně.

Na jiném poli také se pomýšlí nahrazovati býv. Matici slovenskou: zakládá se totiž v T. sv. Martině »Museálna slovenská společnosť«, jež má býti středem populárně vědeckých snah archaeologických, národopisných a přírodopisných. Museum národního »Domu« je dočasným jejím útulkem. V čele podniku stojí ušlechtilý a učený katolický kněz Ondřej Kmeť.

Literatura soustředí se hlavně na časopisy, vycházející skoro vesměs v T. sv. Martině. Měsíčník »Slovenské Pohlady« je z nich nejobsažnější. Lid však nemá dostatek stravy: jednak není, kdo by mu psal, jednak není, kdo by vytištěné rozšířil. Kruh starého stálého čtenářstva se úží, a nového nepřibývá. Je karakteristické, že nejhojnější literaturou mládež i lid zásobuje trnavský žid Adolf Horowitz.

Nevzdělanost lidu rodí chudobu, chudoba hlad, a hlad vyhání z domu — do Ameriky. Je až úžasno stopovati čísla vystěhovalcův slovenských: posud je jich za oceánem přes 150 tisíc. Nejvíce lidu stěhuje se z krajův západních (župa trenčínská a nitranská) a ze severovýchodu (Spiš, Šaryš a Zemplín). Vlastní chudý kraj neracionalně vzdělávaný, příliš hustá populace, vykořisťování pracovních sil od velkohospodářův a nájemcův jsou asi hlavní příčiny stěhování, jehož moc státní posud zameziti nedovedla. Slovenské kolonie americké ovšem ku podivu rychle přicházejí k národnímu uvědomění; zakládají si kostely a školy, vydržují kněze, učitele, lékaře, vydávají veliké noviny, jichž mají už několik, sestupují se v přerůzné spolky, kterých je také už značné množství, a co hlavního a zjev pamětihodný: mnozí z nich z uspořených peněz vykupují si zadlužené usedlosti doma a často i vracejí se na ně — ale vracející se uvědomělí Slováci nepřinášejí národním snahám vlastně žádnou posilu, ježto doma buď k společným zájmům vůbec se nehlásí, anebo záhy klesají v dřívější apatii.

Naproti těmto neveselým zjevům národohospodářským v poslední době jeden potěšitelnější upoutal pozornost: průmyslová výstava v Liptovském sv. Mikuláši, zahájená 15. srpna t. r. Skvějí se na ní sice většinou nápisy maďarské — hned nad vchodem: »Iparkiállitás« — ale to, co je tam vystaveno, je práce rukou slovenských. Mikuláš je střed slovenského průmyslu; plody toho zříti i v zámožnosti mnohých tamních rodin, mezi nimiž poloviční millionáři nejsou řídkostí — jen že k národním snahám ostatní intelligence právě *ti* zůstávají dosti upjati. Velice se chválí zejména různé vystavené výrobky koželužské, kožešnické, čalounické a řemenářské, které jsou jádrem Svatomikulášské produkce domácí.

V Praze, dne 11. listopadu 1893.

Rozhledy zahraniční.

DVOJSPOLEK ZÁRUKOU MÍRU, NEBOŤ 1+1=3 — POLITIKA NA ULICI — FRANCOUZOVÉ, RUSOVÉ, POLÁCI — SÍLA DVOJSPOLKU — ŠPANĚLSKO PRO FRANCII A PAPEŽ PRO DVOJSPOLEK — KRISE V ITALII: HLAD A OTROCTVÍ V SICILII — NĚMECKO A RUSKO: MINISTR WITTE O CELNÍ VÁLCE A TOULONSKÝCH SLAVNOSTECH — VOLBY DO PRUSKÉHO SNĚMU: LIBERÁLNÍ STŘEDNÍ STRANY SE DROBÍ — SEPARITISM A CESARISM V NĚMECKU: DALAJ-LAMA V UNIFORMĚ — GLADSTONE — MINISTERSTVO DUPUY. MAC-MAHON A MIQUEL — BALKÁN: RUSKO NEBO RAKOUSKO? — MIMO EVROPU.

V Paříži rozdával se za pobytu ruských námořníků památný peníz s heslem 1+1=3; této formuli Alexandr III. ve svém poděkovacím telegramě dal výklad ten, že sbratření ruského a francouzského národa zabezpečí »jak doufám« všeobecný mír, a president Carnot poděkoval ujišťuje taktéž, že oba národové přejí míru. A konečně i ministr zahraničných záležitostí Develle v řeči své, v Bar-le-Ducu pronesené, s nadšením mluvil o přátelství ruském vida v něm záruku míru světového. A podivno — i Vídeňská »Presse« věří již v mírumilovnost dvojspolku, alespoň vidí záruku míru v tom, že Rusko v dvojspolku má silnější ruku, a Rusko prý opravdu přeje si mír!

Slavnosti Toulonské mají však ještě jiný a důležitý význam. Jsou netoliko důkazem, že psané smlouvy a spolky diplomatů nejsou pevnější než spolky založené na skutečných sympatiích národů, nýbrž dosvědčují právě i to, že národové mají již rozhodčí slovo v politice zahraniční. V Paříži a Touloně skutečně na ulicích se dělala zahraniční politika — je špatnější než politika za zeleným stolem?

Sympatie a antipatie národů nejsou stálé. Co by řekli, kdyby z hrobu vstali, starý Roztopčin a Glinka? Rusové, kteří stáli v hlavě »svaté alliance«, dnes sbratřují se s potomky těch, kteří na počátku století táhli na Moskvu. Zapomenuta je Krimská válka, zapomenuty sympatie Francouzů k Polákům; co dnes říká Floquet, jenž 1867 o výstavě cara Alexandra II. přivítal pokřikem: Vive la Pologne, Monsieur! Polský tisk v slavnostech Toulonských měl těžký oříšek a není pochyby, že dvojspolek na taktiku Poláků bude míti a již má značný vliv; v Německu a v Haliči Poláci usilovněji postupovati budou směrem oportunistickým.

1 + 1 je skutečně tolik co 3, ba více než 3, hledíme-li na počet obyvatelstva a tudíž na možnou vojenskou sílu: trojspolek má dnes okolo 120, dvojspolek ruskofrancouzský okolo 154 millionův obyvatelstva. Arci nerozhoduje pouze počet obyvatelstva, nýbrž i finanční stav, vyzbrojení, komunikační prostředky atd. — ale na každý způsob počet obyvatelstva padá velmi rozhodně na váhu. Zejména v tomto případě, kde běží o vojáky ruské a francouzské, kteří v celém světě jsou uznáni, což, jak známo, o vojsku italském nikterak neplatí. Tomuto faktu zejména v Německu velmi dobře se rozumí a odtud tam ten nepokoj a snaha, s Ruskem se dohodnouti.

K trojspolku arci počítati se může i Anglie i Švédsko — Anglie rozhodně je faktor nejvážnější; avšak pro dvojspolek v nejnovější době nastal obrat ve Španělsku, v Římě nastal už dříve. Francouzové vypískali před několika lety Alfonsa XII., když se vracel z Německa, dnes Španělové dělají francouzskému vyslanci ovace za to, jak Francouzové podporují Španěly v Africe proti Maroku, jež zase podporuje odboj proti španělské námořní tvrzi Melille. Papežská politika zřejmě nese se za tím cílem získati si Francii; Lev XIII. nesmířil se nadarmo s republikánskou vládou. A Lev XIII. má v katolické hierarchii dost chápavých stoupenců; k nim rozhodně patří Pařížský kardinál Richard, jenž ve své diecési nařídil bohoslužby za ruské hosty. V německých listech vidí se již dokonce spojení římské a východní církve ohrožující ideu protestantsko-germanskou — Anglii v Německu nedůvěřují, postaví se prý na stranu silnějšího.

Vyhlídky trojspolku blednou však pro Německo také finanční krisí Italie. Anglický admirál Seymour darmo se svým loďstvem namáhal se do Tarentu na — čaj; nikdo v Evropě ani v Italii z toho neměl radosti žádné. Italie má jiné starosti než trojspolek. Evropským tiskem to trhlo, když jsme se dověděli, že na Sicilii, té kdysi špižírně Říma, panuje hlad a otroctví — v dolech sirkových hoši 8—15letí tělem i duší jsou zaprodáni svým pánům — dělníkům, a oba zmírají hlady. Ministr Giolitti rozvinul ovšem finanční plán, ale ten se dlouho neudržel; povstal marchese de Radini a v listě daném voličům nemožnost Giolittiho plánu dokazuje: nelze v cizině kupovati italské renty — proto že právě není peněz, a zlato, jímž platiti se má za dovoz, také nestačí. Ještě před rokem ministr Giolitti neměl strach o státní hospodářství, nyní již připouští, že je a bude značný schodek. Ale finanční plány jsou slabé. Daň z dědictví mnoho by nevynesla — snad 7 milionů, progressivní daň z důchodů nedá se tak rychle zavésti a clo ve zlatě nedá se vybírati, nemá-li poškoditi všecek obchod — deficit se neuhradí! Avšak Italii nehrozí jen finanční tíseň — tíseň ta je symptom těžké nemoci vnitřní. Italie je strašně zcentralisována — provincie a obce jsou bez činnosti a podnikavosti a tím centrum hyne; italská bureaukracie je nečinna a jak process banky Římské ukázal i zkažena — na koho tedy má se stát v případě války spolehnouti? Vojsko jen s tíží se udržuje na výši, na kterou bylo velikými obětmi přivedeno — již nyní z nedostatku peněz upotřebují se válečné zásoby po léta nastřádané. Jaká však bída panuje, toho důkaz nejsou jen zmíněné sicilské poměry, ale fakt, že do roka na sta malých domkářů exekvujícím fiskem se ničí, proto že nemohou zaplatiti daň

$1^1/_2$ liry! Celkový deficit pak činí již dnes 100 millionův. Rudini žádá pro úhradu největší oběti — na vojsku?

Rusko a Německo pořád vyjednávají o celní dohodě. S obou stran se ujišťuje, že shoda je žádoucí, a vyslovuje se naděje, že se také stane. Zajímavo je, že ruský ministr financí, Witte, pokládá celní válku s Německem za politickou, nikoli za hospodářskou. V rozmluvě, již s ním měl p. Harden, zajevší k němu na interview z Berlína, p. Witte prohlásil, že válka Rusku nevalně škodí, leda několika velkostatkářům; ale přeje si dohodnutí z politických důvodů, aby národové ruský a německý nepohlíželi na sebe nedůvěřivě. Pan Harden se pana Wittea otázal, neuškodí-li té mírumilovné náladě slavnosti Toulonské — nikoli, odvětil p. Witte, v Rusku není žádné strany, která by do opravdy chtěla válku — jako jiné státy i Rusko má práce dost samo s sebou. Rusko chce přátelství i s Německem i s Francií »nic jiného si nepřejeme«.

V Prusku volby do sněmu dopadly pro liberální strany neskvěle. Není pochybnosti, že i v Německu posavadní veliké strany liberální klesají, jako v Rakousku. Právě vyšla statistika voleb od r. 1887 a z té vysvítá, že politický interess v Německu pořád více a více klesá, pokud totiž při všech volbách vždy menší a menší počet voličů své volební právo vykonává. Za to rostou strany radikálnější, sociální demokrati, antisemité a jihoněmecká strana lidová.

Listy německé, držící s Bismarckem, vykládají věc »novým kursem«, jakoby německý panovník svým počínáním znechucoval politiku. Jisto je, že na jihu separatism silně se ozývá. Na sněmě bavorském liberál Hebel přidal se úplně k vývodům socialisty Vollmara, jenž říšské politice vytýkal caesarism a absolutism. »Nesnáší se s naším federalistickým a monarchickým citem, aby se v hlavě říšské vlády vždy více sílila choutka po absolutismu. Kdyby se pokus v tom směru opakoval, jsem přesvědčen, že se brzy ukáže, jak jihoněmecký lid všecek proti tomu se bude brániti.« Berlínská hlásná trouba Bismarckova dovedně na významný tento projev ukázala a dovolávajíc se příkladu Ludvíka XVI. končí touto pro berlínské a německé tiskové poměry charakteristickou větou: »Pokus, postaviti dnes vladaře na tenký sloup — dole hemžící se, nicotné množství a nahoře osamělý dalaj-lama v uniformě, takový pokus by se nezdařil a pochoval by se služebníky i pána.« Nespokojenost a nesvornost v Německu vůčihledě roste; »nový kurs« na věci ještě nic nezměnil. Císař sám teď zmenšil rozpočet na loďstvo.

Ale i jinde nespokojenost propukuje. V Anglii proti Gladstoneovi ve vlastní straně zdvihá se oposice; zejména frakce sociálním reformám nakloněná žádá reformy radikálnější. Podobně i ve Francii hýbají se radikálové; ministerstvo schválně svolalo parlament, aby předložiti mohlo nové komoře svůj plán pracovní. Zatím slavnosti Toulonské přispěly k sesílení nynější mírné vlády. Rusové připíjeli na zdar republiky, a slavnostní pohřeb maršálka Mac-Mahona a soustrastné projevy monarchů přijaly se obecně s největším klidem — netoliko ve Francii, ale i ve státech monarchických republika francouzská počíná se pokládati za normální stav, smířiti se s republikou nejdůležitější a největší monarcha papež. Mac-

Mahonovo monarchické presidentství je ve Francii zapomenuto. Na druhé straně v Berlíně zapomněli, že ministr Miquel r. 1850 jako student psal Marxovi, že je atheista, komunista, anarchista pracující pro terror — toto odhalení Bebelovo v Kolíně neučinilo velikého dojmu.

Na Balkaně zdá se ruský vliv se sesílil v Cařihradě proti anglickému. V Bulharsku politika Stambulova se udržuje, v Srbsku živěji než před tím vede se diskurse o to, má-li země podléhati vlivu ruskému nebo rakouskému. Sympatie k Rusku odkrytěji se projevují a kritisuje se ostřeji uherská a hlavně bosenská politika národnostní. S tím souvisí, že listy Vídeňské v posledních týdnech zpozorovaly velkosrbskou propagandu.

V zemích mimoevropských zaznamenati status quo na bojišti jihoamerickém. V Africe Francouzové i Angličané postupují proti domorodcům, onino v Dahomey, tito proti Matabelům; Matabelové byli poraženi. Že Španělové z Melilly postupují proti Kabylům, již jsme oznámili.

V Praze, 11. listopadu.

Rozhledy sociální.

TERRORISM — STÁVKY MEZINÁRODNÍ — KONGRESS KOLÍNSKÝ — AUTONOMIE A SOCIÁLNÍ REFORMA — PROGRAM FINSKÝCH DĚLNÍKŮ — ITALIE BEZ SOCIALISMU, ALE SPOLKY SICILSKÉ — MEZINÁRODNÍ OCHRANA ŽIVNOSTENSKÁ — »VOLNÁ PRÁCE« V ANGLII — DĚLNICTVO PRO NÁVRH TAAFFEŮV — DOMKY ÚŘEDNICKÉ A DĚLNICKÉ VE VÍDNI.

V Barceloně terroristé v divadle do obecenstva hodili pumu — 22 osob bylo zabito, 40 raněno. Bídný čin pomstiti prý měl anarchistu nedávno odpraveného. V Londyně chystal se pumový útok na parlament, ale zločin v čas byl zamezen, podobně jako ve Vídni anarchisté záhy byli dopadeni.

Sociální demokraté postupují všude pořád jednotněji, organisace dělnictva stává se den ode dne mezinárodnější. K organisaci té patří dnes v prvé řadě také *současné stávky;* na druhé straně ovšem i podnikatelé utvrzují své dávné mezinárodní sdružení. Veliký příklad takové stávky byly v minulých týdnech stávky hornické.

V Anglii stávkovalo do 18. října přes 270.000 horníků a příčina stávky nebyla jiná, než že podnikatelé značně snížili mzdy, které byly od r. 1888 stouply. Od konce října většina horníků zase pracuje, a to za starou mzdu a za slib zvýšení. Pracující část odvádí ovšem ze své mzdy poplatek k vydržování těch, kteří ve stávce pokračují, tak že práce jedněch umožňuje pokračování ve stávce druhých. Stávka anglická však ani přes ohromný počet stávkujících horníků neúčinkovala. Horníci angličtí začali totiž stávkovati koncem července a teprve počátkem měsíce září, když odpor anglických horníků již utuchoval, přestali pracovati horníci v severní Francii a ještě později v Belgii, takže stávka pro svoji posloupnost nemohla na trh uhelní míti vážného vlivu a nedonutila ani podnikatele, jimž pomáhaly policejní úřady zatýkáním a kazatelny (biskup Liverpoolský) výčitkami, k zamýšleným ústupkům. Některé referáty, jež nechceme nijak nazvati pravdomluvnými, tvrdí, že prý horníci neodhodlavše se ke stávce současné, mimoděk podlehli vlivu agentů podnikatelských ve svém vlastním středu.

Vážný projev dělnické organisace spatřovati dlužno i v *kongressu německých sociálních demokratů v Kolíně n. R.*, ukončeném 28. října. Sjezd věnován byl vnitřnímu utužení strany sociálních demokratů a tak-

tickému postupu, stanovenému v Curychu. Usneseno: 1. Při agitacích po venkově nedotýkati se otázek náboženských, leda nejvýš opatrně, a nepopouzeti duchovenstva proti sobě; 2. vyloučeny buďtež snahy antisemitické (nejedná se o jednostranný boj proti židovskému vykořisťování, nýbrž o vykořisťování člověka člověkem vůbec); 3. vláda vyzve se, aby zavedla statistiku nezaměstnaných; 4. žena připuštěna budiž k živnostenskému dozoru; 5. 1. května zastaviž práci jen ten, kdo tak může učiniti beze škody; 6. budiž šířeno porozumění pro organisaci dělnických společenstev a každý dělník budiž členem dělnického spolku, pokud mu to není na škodu.

Příští sjezd bude svolán do Norimberku s programem o zemědělských dělnících, malorolnících a sociální demokracii.

Ochranné politiky dělnické hledí si v Německu nejen státní zákonodárství (zejména pojišťovací), ale i *svazky samosprávných obcí*. Tak zřídila města Stuttgart a Kolín n. R. a zřizují města Lipsko, Berlín, Mohuč a Mnichov tak zv. městské dělnické úřady, jež dle výkazů zprostředkují práci pro dělníky a dělnice, pro osoby služebné, učedníky atd. Městský pracovní úřad v Kolíně n. R. zvlášť má dobře vypracovaný řád, rychlost výkazní statistiky, laciné annonce v listech (za 10 fenigů) a přesný pořádek v úřadování.

I v Rusku mohutní organisace dělnická. Nejnověji konán kongress delegátů všech dělnických spolků *finských* v Helsingforsu. Na sjezdu vypracován byl program domáhající se rovného volebního práva pro dělníky při volbách politických, zákonného stanovení desetihodinné doby pracovní pro všechno dělnictvo industrie a živností, nuceného a bezplatného školství národního, usnadnění pachtovních a upravení agrárních poměrů, účastenství dělnických spolků při provádění kontroly živnostenskými inspektory konané, zařízení státních dělnických spořitelen, dokonalé úřední statistiky dělnických poměrů ve Finsku, zavedení nuceného pojišťování pro nemoc a úraz, změny daňového systému v jednotnou daň z důchodů, zakládání odborných spolků, vzdělávání dělnictva vyučováním, přednáškami atd. na útraty státu. Tento pozoruhodný program finského dělnictva bude nyní předložen zemskému sněmu v Helsingforsu.

Italie honosí se, že nemá socialismu — ale Italie má hlad a trojspolek z toho má strach. Obzvláště na Sicilii pozorovati silnější hnutí ve spolcích dělnických. Dle zpráv čítají *organisace dělnické na Sicilii* kolem 380.000 členů Členy nejsou však pouze dělníci, nýbrž i rolníci, majitelé pozemků, řemeslníci, ba i úředníci a obchodníci. Sicilské spolky (fasci dei lavoratori) nemají socialistických tendencí, jak pohodlně bylo napsáno. Pravda, že sám jeden z vůdců jejich prohlásil, že prý ani několik set lidí nelze mezi členstvem nalézti, kteří by stáli na socialismu. Sicilské spolky jsou pouhá sdružení k vynucení příznivějších podmínek životních, vyšší mzdy, lidštějšího nakládání atd. Spolky mají také účel vzájemné podpory, pojišťování, zmírnění tíhy berní, dobývání spravedlnosti atd., nejsou však ochotny k násilnostem a nestojí prý se socialistickými spolky pevniny v žádném spojení. Přes to však vláda italská užívá proti nim prudkých prostředků (zatýkání, zákazu čtení novin v kasárnách atd.).

Pro *mezinárodní ochranu vlastnictví živnostenského* prohlásil se letošní valný sjezd německého spolku pro ochranu živnostenskou, který v polovici měsíce října v Norimberce zasedal a který se usnesl, že nevyhnutelno jest připojiti se k mezinárodní unii na ochranu živnostenského vlastnictví a že nutno pracovati k jednotnému vypravení ochranných zákonů tomu sloužících. Proti dělnickým organisacím ochranným zmáhá se v samém lůně dělníků reakce, pracující přímo do rukou velkokapitalismu. Koncem října sešel se v Londýně velký *kongress spolku volné práce* (Free Labour Association), jehož účastníci ohlašují boj proti velkým organisacím Trade Unions, které mimo jiné umožňují i stávky. Řečníci kongressu činili prudké výčitky jednotám Trade Unions, jež prý tyranisují dělníky neorganisované. Účelem spolku »Volné práce« jest, vymaniti dělníky z poručenství nynější veliké organisace, obmeziti a dle možnosti i odkliditi stávky, dáti dělníku možnost, aby zvláštní, s podnikatelem uzavřenou smlouvou mohl se vzdáti zákonného nároku na odškodnění v úrazu (!) atd. Praví se, že toto spolčení »Volné práce« od podnikatelů bylo zosnováno.

V našem soustátí je nyní vynucený klid. Dělnictvo české stíženo jest vyjímečným stavem a jen ve Vídni a v Brně jest volnější ruch, zejména pro přímé, rovné a všeobecné hlasovací právo. Pro *návrh Taaffeův* vyslovilo se dělnictvo na mnohých místech a svými orgány, přijímajíc vládní předlohu jakožto prvou splátku velikého dluhu. Proti návrhům Baernreitra, Lienbachra, Mattuše a j. dělnictvo se vyslovilo rozhodně.

Pozoruhodný návrh učiněn dr. Friedjungem a soudruhy vídeňské radě městské, dle něhož má se aspoň z polovice výtěžku z prodaných fortifikačních pozemků utvořiti fond, ze kterého se na obvodu Vídně stavěti budou domky s malými lacinými byty za činže takové, aby kapitál prostavěný zúrokován byl $2^1/_2\%$. Byty sloužiti budou nejchudším úředníkům a dělníkům vídeňské obce, a pokud prostředky stačí, i pro jiné dělnictvo. Úroky mají se vynaložiti na stavbu nových domků téhož druhu. *V. Ch.*

Srbsko a Balkánský spolek.

Srbsko od delší doby stojí v popředí politického interessu zejména také v Rakousku, i není tudíž nevčas všimnouti si pečlivěji poměrů v této zemi a zároveň posvítiti na poměr její k ostatnímu Balkánu a tím k Evropě. K tomu účelu volíme si politicko-historický spisek professora bělehradské veliké školy V. Kariće nedávno vyšlý pod hořejším nadpisem. Volíme si spisek proto, že jednak autor prokázal svou znalost své otčiny a její historie již dříve obšírným spisem, a pak proto, že spis professora Kariće vrhá silné světlo na poměry a tužby balkánské.

Myšlénka *Balkánské konfederace* je již dávno předmětem politických úvah; v Srbsku myšlénka právě v nejnovější době se ujímá ve formách různých. Abychom nesahali daleko do paměti: na sklonku minulého roku předseda prvého napredňackého ministerstva Milanova *Piročanac* politickému světu předložil plán Balkánské konfederace, která by se postavila pod vedení Rakousko-Uherska. Nyní vystupuje muž, neméně povolaný s touž myšlénkou, byť v podrobnostech rozdílnou.

Základní myšlénkou Karićovou jest, že malé státy balkánské, každý sám pro sebe, nemohou obhájiti své nezávislosti proti mocným veleříším sousedním, rakousko-uherské i ruské; že obě ty veleříše mají jen jeden cíl: jednak rozšířiti svou moc dále na jih na Balkán, podrobiti si je více méně, jednak opanovati Cařihrad. Aby tedy malé státy tyto, Srbsko, Bulharsko, Řecko, Rumunsko a konečně i — Turecko, obhájily svou samostatnost, nezávislost, umožnily pravidelný vývoj svůj národohospodářský, kulturní, duševní, musí se úže spojiti: ve vidinách vystupuje federace balkánských národů, ba i spojení jihoslovanských kmenů. Bolestně vzpomíná si spisovatel s jinými vlastenci srbskými, jak dříve za tureckého panství Srbové, Bulhaři i Řekové mnohem si byli bližší, mnohem užší byly styky, než dnes, když tito národové utvořili své státy; a jak dnes tyto státy i tito národové stále vedou mezi sebou boj, jak rozrušeny jsou nyní mezi nimi úplně všeliké svazky, a jak právě současně roste vliv velmocí.

Jaké cesty vedou z dnešních rozháraných poměrů, jak možná sblížiti opět rozvaděné dnes národy, jak utvořiti federaci, o tom uvažuje Karić, i klade si přede vším otázku, které státy balkánské mohou dnes uzavříti spolek mezi sebou a utvořiti takto základy sdružení všech států i národů balkánských. Pro spisovatele pak zní otázka, s kterými státy Srbsko

může uzavříti spolek a jak Srbsko může položiti základ balkánské federaci. Jiný bulharský neb řecký politik mohl by ovšem tázati se, možno-li s dnešním Srbskem uzavříti spolek, a byl-li by nadějný spolek ten za dnešních zbědovaných hospodářských i finančních poměrů Srbsko ovládnuvších. Ale pro našeho spisovatele otázka ta patrně neexistuje, aspoň jí nepoložil.

Karić uvažuje předně tedy *o spolku Srbska s Řeckem* a jeho pravděpodobnosti. Zcela správně soudí, že musím nejdříve poznati dokonale souseda, se kterým se chci spolčiti: líčí tedy proto co nejúplněji hlavně na základě různých francouzských a německých spisovatelů, učených i politických pozorovatelů dnešního Řecka, stát i lid řecký, poměry i povahu jeho. Obraz načrtnutý jest nanejvýše mračný, temný. Poznáváme, že spolek Srbska s Řeckem není možný ani žádoucí; nemožno, aby při veliké nenávisti Řeků k Slovanům spolek srbsko-řecký, i kdyby se uzavřel, byl jádrem federace slovanské. Účel balkánského spolku byl by defensivní, zajistil by dnešní hranice států spolkových, ukládal by tedy členům jisté oběti, ústupky. Řekové by musili všem pravoslavným národům přiznati jich jazyk v církvi, všude v Makedonii, zříkati se tedy veliké ideje panhellenské. Ale Řekové by chtěli spolek jen ad hoc, než dobudou všeho svého ideálu politického, a nechtějí spolku balkánského, jenž by přiznával všem členům svým i všem kmenům slovanským jich národní i církevní samostatnost i nezávislost.

Karić, když byl dovodil nemožnost spolku srbsko-řeckého jakožto jádra příští federace balkánské, přistupuje k otázce o spolku mezi oběma slovanskými státy balkánskými, mezi *Srbskem a Bulharskem*. Úvodem konstatuje různé hlasy veřejnosti srbské i bulharské, které se nesou za smířením obou sousedních národů, ukazuje na přátelské styky mezi důstojníky srbskými i bulharskými na hranicích srbsko-bulharských. Nešťastná »bratrovražedná« válka r. 1885 byla více méně následkem Sv.-Štěpánského míru, jímž se dostalo Bulharům všeho, Srbům pak, kteří se vykrváceli ve válce s Turky, leda drobtů, následkem tedy žárlivosti, řevnivosti roznícené sjednocením Východní Rumelie s Bulharskem a podněcované cizí politikou, která chce jen balkánské státy seslabovati a tím způsobem v podruží udržovati. Zájmem obou velmocí, jichž sfery na Balkáně se stýkají, sbíhají, křižují i zápasí, bylo vždy jen zadržovati vzrůst a vývoj národů i států balkánských, rozdělovati hlavně od sebe Srby a Bulhary, proto se oba bratři proti sobě popuzují a udržují ve stálém nepřátelství. Karić proto přimlouvá se za smíření i spojení obou národů, on proto vyvrací výtky činěné Srby Bulharům, jako že Bulhaři sami si nevybojovali státu, než že jim jiní, Rusové, ho dobyli, ukazuje právem na energickou práci Bulharů za vývoj školství, na energický boj o nezávislost církve a o samostatnost její naproti řeckému patriarchátu, jak Bulhaři se připravovali k řízení vlastního státu, a jakých pokroků se za krátké doby své samostatnosti již dopracovali. »Bulhaři na všech polích, na kterých se projevuje státní i národní život, ukázali takové úspěchy, že se sotva může pomysliti, že jsou to v práci v záležitostech státních nováčkové. I sama vnější politika, kterou vedou, ukazuje tolik dovednosti, tolik střízlivosti, tolik hybnosti i tolik rozumu i zároveň odvážnosti, kolik

se může hledati jen u velikých i kulturních národů, kteří mají již po věky život státní. I vnitřní i vnější prací svou dokázali, že zcela pojímají úkol moderního, národního státu, který má účel uskutečniti národní ideji bulharskou.« Mínění Karićovo o nynějším řiditeli bulharské politiky, jak vidno, je naprosto odchylné od mínění u nás běžného. On pokládá Stambulova za prvního státníka na balkánském poloostrově. Naráželje na poměry dnešního Bulharska k jeho osvoboditeli, připomíná poměry ruské diplomacie k srbskému knížeti Milošovi. Čed. Mijatović vydal totiž nedávno v »Spomeniku« (sv. XVII.) srb. král. akademie zprávy prvního anglického konsula, plukovníka Hodgesa u srbského knížete Miloše. Dočítáme se v ní o vlivu ruské diplomacie na Srbsko, jak se míchala i do vnitřních poměrů srbských. Čteme, jak kníže Miloš jednou silně rozhorlen Hodgesovi ukázal, jak se k němu zachoval zvláštní vyslanec cara Mikuláše; tento totiž žádal, aby Miloš zavedl pořádek zákonitý v Srbsku a ústavu Ruskem navrženou; konečně hrozil, ponévadž Miloš i s jinými státy měl styky, zvláště pak s anglickým konsulem, že car Mikuláš jemu odejme Srbsko a pošle jej do Sibiře. Nechceme ovšem omlouvati samovládného počínání vyslance ruského — leželo v povaze lidí doby Mikulášovské, a konečně lidé tito doma se ke svým gubernátorům také nechovali zdvořileji; cara pak i jeho důvěrníci pokládali za vrchní hlavu pravoslavného východu, knížete srbského tedy prostě za vasalla. A poměry v Srbsku byly tehdy velmi rozhárané, čekala se vzpoura proti samovládnému knížeti — jak byl samovládný Miloš, viděti z toho, že chtěl monopolisovati obchod se sviněmi ve svých rukou; žádala-li velmoc některá, a žádaly tak i ostatní, aby zaveden byl pořádek zákonný v Srbsku, nebylo to zajisté na škodu Srbsku. Urážlivé, panské vystupování právě ruské diplomacie ovšem odpuzovalo panovníky i státníky na svou samostatnost žárlivé, a skutečně vždy nejvíce škodilo Rusku. Západní diplomaté jsou daleko dovednější, a dovedou malým potentátům lépe hověti: i zástupce Velké Britannie, Hodges prosil Miloše, aby směl býti přítomen zasédání skupštiny, ale když zpozoroval, že by to knížeti nebylo milé, ihned svou žádost odvolal, on zástupce říše na mořích panující, soupeřky Ruska. Oč byl on chytřejší, moudřejší i dovednější nad vyslance Mikulášova. Karić poukazuje na to, že právě jako tehdy si počínali zástupcové ruští i v Bulharsku nově osvobozeném. Karić neštítí se ani omlouvati násilí Stambulovem užívané; pravdu má ovšem řka, že i v Srbsku »za posledních 15 let prolilo se více krve než za Stambulovské vlády v Bulharsku. Více se krve prolilo i za krátké vlády nejsvobodnější ústavy v Evropě, která jest v Srbsku v úctě. A co jsou násilné prostředky vlády Stambulovské proti oněm, jež musil poctivý, snaživý i dobrý lid v Srbsku snášeti pod vládou od r. 1869? Rozdíl jest jen ten, že pod tak zvanými násilnými prostředky Stambulovské vlády Bulharsko se zvedalo a mohutnělo, kdežto Srbsko pod poměry, které v něm zaváděli jeho moudří státníci, klesalo a seslabovalo se uvnitř i zvenčí.«

Nám se arci zdá, že srbská krev nesmaže krve bulharské — ač věříme, že se v Bulharsku nedalo vždy panovati v »rukavičkách«.

Sblížení, ba spojení Srbska i Bulharska k společné obraně svých zájmů pokládá Karić nejen za žádoucné, než i za nutné pro samostatný vývoj obou národů i států. Nicméně přiznává, že takýto spolek nemůže dnes býti ještě ani předmětem jednání. Jen tolik může se za žádoucí prohlásiti, že se intelligence obou národů má sblížiti, že oba národové mají se co nejlépe, nejdokonaleji poznávati. A tu má velikou úlohu spisovatelstvo, literatura.

Jazykově jesti dnes již literární spojení mezi Chrvaty a Srby. Jen písmo je ještě dělí. V Srbsku a podobně v Chrvatsku každý žák střední školy musí uměti latinkou a cyrillkou čísti i psáti. »Proti tomu dokonanému faktu je to«, dodává spisovatel, »že se ještě tu ondy nadhodí otázka: jsou-li Chrváti species Srbů, kteří by měli býti genus, aneb Srbové species Chrvatů, kteří by byli genus, prostě anachronism, který v nedaleké budoucnosti se bude jmenovati prázdným, ne-li hloupým.«

Právě tak viděti, že i Slovinci rychlými kroky blíží se tomu, aby se sjednotili jazykově s »Chrvaty čili Srby«. Knihy chrvatské i srbské nalézáme u každého intelligentnějšího Slovince. Chrvatské noviny přinášejí tu ondy slovinské články, slovinské pak chrvatské články.

Podobné hnutí za literární jednotou, které dokonáno již mezi Chrvaty a Srby, živě pak proudí dnes u Slovinců, myslí spisovatel, že se počíná již pociťovati u Bulharů. Spisovatel odkazuje na jakési opravy v pravopise. Sblížení jazyků a literatur čeká zvláště od vlivu západobulharských i makedonských nářečí, z nichž mnohé lexikální zvláštnosti společné aneb blízké srbským se přijímají do bulh. spisovného jazyka. Myslí též, že by srbští spisovatelé lecčíms mohli své lexikon obohacovati od Bulharů; právě jako se jazyk srbský vědecky povýšil prací Chrvatů, kteří dnes jsou »našimi soupeři ve vědeckém vzdělávání srbského jazyka«.

Ke konci obírá se spisovatel ještě otázkou, kterou Srbové i Bulhaři budou jednou musiti řešiti, totiž ku kterému »carství« se mají přidati, východnímu-li »carství« čili mají se úplně odevzdati »carství« západnímu. Posud se mezi oběma kolísali. Východ a západ jsou dva světy, dva tábory sobě více méně nepřátelské. Antagonism mezi oběma jest tím větší, čím je vzdělanost na západě vyšší. Pro našeho spisovatele není pochybnosti o tom, že by bylo výhodněji pro Srby i Bulhary přejíti na stranu západní Evropy. »Ten přechod učinil by lehčím i jejich spolek, ba i spolek Balkánský. Vyrovnání se západní Evropou zajistilo by Srbům i Bulharům existenci, usnadnilo by jim pokrok i vývoj již tím, že by jednou přestali se kolébati. Úplný přechod na západ i úplný rozchod s východem dokonal by se ovšem teprve přijetím latinského písma i nového kalendáře se strany Srbů i Bulharů ... U západních katolických kmenů jihoslovanských zaveden by byl pak asi slovanský jazyk do liturgie ... Srbsko i Bulharsko by byly jádrem balkánského spolku, ten by mohl býti i základem politickému sblížení všech jižních Slovanů ... Tehdy, až by se od Triglava až do Černého moře dokonalo úplné sjednocení v pravopise, v kalendáři i v církevním jazyce liturgickém, možná, že i nejsilnější sjednocení v spisovném jazyce i v literatuře, tehdy zajisté by se objevil i pocit potřeby za jakýmsi užším, politickým sblížením. A tento pocit by nemohl zůstati bez výsledků, když by se jižní Slované ukázali

západní Evropě ne jako quantité négligeable, aneb jako »peuplades, qui au lieu de s'entendre ne pensent qu'à se vaincre«, než jako jedna kulturou i cítěním sjednocená národní massa 15 millionů duší. A s tou by západní Evropa musila počítati . . .«

Z této bujné fantasie probouzí se však brzy spisovatel k trudným poměrům přítomným i projevuje, že jest ho daleka i myšlénka učiniti jakýsi positivní návrh na zřízení Balkánského spolku. Ukazuje hlavně na Eridino jablko srbsko-bulharské, na Makedonii. Tomu těžkému oříšku se spis. obratně vyhýbá, tento »gordický uzel« balkánského poloostrova zastrkuje, ale nerozetíná. On pokládá Makedonii za část říše turecké a proto navrhuje, aby i Turecko přistoupilo ke spolku srbsko-bulharskému. Bez Turecka nemohl by spolek býti balkánským. Tureckou říši, její hlavní město, a pro ně i existenci obnovených malých států, Bulharska, Rumunska i Srbska ohrožuje nyní severní velmoc. Srbsko i Bulharsko mají sice pro své souplemenníky v Turecku veliký zájem na této říši, ale nemají přece žádných nepřátelských úmyslů na Cařihrad. Rovněž Turecko přestalo býti nebezpečným Srbsku i Bulharsku. Poměry mezi těmito někdejšími nepřáteli radikálně se změnily. Poměry jsou dnes takové, že až se úplně dorozumějí, nebude pro Srbsko i Bulharsko důležitější úlohy, než všecky své síly soustřediti na to, aby se v Cařihradě nezahnízdila silná moc, jmenovitě ne Rusko. Nesvornost národů Balkánských vždycky volala na poloostrov cizí moc a cizího dobyvatele. — Bez Cařihradu žádný dobyvatel nemohl upevniti se nikdež na poloostrově na delší dobu. — Kdykoliv byl Byzant sláb, bylo dobře pro Srby i Bulhary; a když sesílil Byzant, nastaly pro ně nešťastné doby. Srbsko i Bulharsko mají jen snažiti se, aby jich souplemenníkům zajištěn byl úplný kulturní vývoj, autonomie v církvi a ve škole. Takým způsobem, myslí spisovatel, že by i řevnivosti Srbů i Bulharů v Makedonii byl ulomen hrot.

Ač spisovatel mluví obšírně o ustrojení politických poměrů na Balkáně, mluví vlastně přece jen o balkánském spolku neobjímajícím celého poloostrova, než jen jižní a východní jeho část; západní části Balkánského poloostrova úplně vynechal, o albánských aspiracích ani slovem se nezmínil, sousední Bosnu i Hercegovinu úplně pominul mlčením. Proč? — —

Aby Srbsko zaujalo vážné postavení na Balkáně, aby Srbsko bylo žádoucím spojencem balkánských států, bylo by první podmínkou, aby bylo silné, mocné. Z obrazu Karićova dalo by se usouditi, že Srbsko nebude Piemontem Balkánským, ale Egyptem . . .

Historie Balkánu poučuje s dostatek, jak v různých dobách Srbsko a Bulharsko zápasily o hegemonii — zápas ten trvá a právě v naší době zase úsilněji se vede. Kdo podrží vrch? Silnější — silnější netoliko hospodářsky, ale mravně a intellektuelně. *J. T.*

Úvahy a kritiky.

Karol Hynek Macha i bajronizm czeski. Napisal *Maryan Zdziechowski*. W Krakowie. Nakladem akademii umiejętności 1893.

Jest to okolnost dosti překvapující, že první obšírnější vylíčení vlivu, který měl na básnictví české Byron, pochází z péra ne domácího, třebať i slovanského. Otázka tato, ač známá, u nás skutečně dosud podrobnějším způsobem nebyla spracována, a věříme na slovo polskému příteli naší literatury, že mu bylo právě z této příčiny obtížno podati o českém byronismu studii, která by látku dopodrobna vyčerpala. Tím větší jest zásluha p. Zdziechowského, že opíraje se pouze o Durdíka a Krásnohorskou, kteří ve známých spisech svých otázky té jen se dotkli, jakož i o Arbesovu studii o Máchovi, a podporován jsa Ed. Jelínkem a prof. Fr. Bílým na základě vlastního studia příslušných děl básnických objasnil velmi případně a důkladně pozoruhodný úkaz v rozvoji literatury české. Neníť ovšem nikoho již tajno, že novověká literatura česká podléhá ve vývoji svém velmi mocně časovým proudům světové literatury a že může býti rozvoj její náležitě poznán pouze se stálým zřetelem k duševnímu vlnění a proudění v ostatních velkých literaturách evropských. Pan spisovatel vřadiv studii svoji o českém byronismu v úzký svazek se řadou studií o Byronu a byronismu, které uveřejnil v Przeglądzie Polskim a v Bibliotece Warszawskiej, uvedl české písemnictví v okruh evropského duševního rozvoje, z něhož vymykáno bylo jindy z neznalosti, jindy zúmyslu, u nás samých pak proto, že v dějinách naší literatury dosud zřídka bylo užíváno methody srovnávací. Již tímto činem spis p. Zdziechowského jest velmi významný. Ale spis jeho tak zřejmě svědčící o opravdovosti literarních jeho studií vyniká vlastností, která jej vůbec a pro nás zvláště činí velmi cenným. Nespokojuje se pouze tím, aby ukázal, jak a pokud Byron a byronismus působil v českou literaturu, on se pokusil — a to jest velká přednost jeho díla — i ukázati, jakých změn byronismus se dočkal a dodělal v písemnictví našem, jaké zvláštní útvary byronismus na se vzal v české dílně duševní, jakou samostatnou práci myšlénkovou vykonal tu český duch, tak že zcela právem lze mluviti o byronismu českém, který jako zvláštní odstín byronismu vůbec nemůže na dále býti přehlížen.

Vedle Máchy, který jest prvním a hlavním zakladatelem byronovské poesie české, p. Zdziechowski čítá k českým byronistům Karla Sabinu, Václava Bolemíra Nebeského, Josefa Václava Friče, Rudolfa Mayera, Gustava Pflegra Moravského a Vítězslava Hálka. Rozborem hlavních spisů těchto básníků stanoví význačné vlastnosti, týkající se myšlénkového a citového směru českých básníků, hledí se dopátrati vlastní jejich duševní organisace, vypočítává díla a spisy, které měly hlavní vliv a působnost na jejich tvoření a kde tomu tak jest, vystihuje samostatné stanovisko, jaké autor český zaujímá v širokém proudu byronovské poesie.

Všude označena stručně i hlavní životopisná data, toliko u Máchy předeslán obšírnější jeho životopis. Celkem methodický postup p. Zdziechowského odpovídá moderním názorům a požadavkům literárního dějepisu, byť i vlastní jeho způsob neklonil se přesně k žádnému obvyklému a známému rozdělení. Snažíť se pan Zdziechowski vystihnouti duševně mravní osobnost básníkovu z děl samých, určiti, čím k individualitě básníkově přispěly přirozené nadání, okolnosti časové, četba atd., a vysvětliti tvorbu básníkovu se stanoviska historického. Ano, spisovatel podávaje i v nejvšeobecnějších rysech hlavní charakteristiku ducha českého, tím jaksi po způsobě Taineově hledí vysvětliti z plemenných vlastností vývoj českého byronismu.

Musíme vyznati, že nemáme v naší literatuře podobným směrem psané studie o vlastních zakladatelích moderní poesie české. Nebude tudíž od místa, uvedeme-li v podstatných rysech hlavní výsledky rozboru p. Zdziechowského. Podstatný rys duševní organisace Máchovy jest vášnivá touha po ideálu; nemaje však ani té fantasie, která pozlacujíc skutečnost jakýmsi světlem z nebe zastírá všechno, co jest v odporu s vysněným ideálem — ani oné síly citu, která rozžehujíc lásku k lidstvu oslepuje zraky vzhledem k jeho zlobě a převrácenosti a vnucuje víru v neobyčejnou mohutnost jeho dobrých popudů, pociťuje bolestně nesouhlas mezi ideálem a skutečností a upadá v hlubokou zoufalost. Tento idealismus bez víry v ideály hnal Máchu v náruč byronismu a učinil jej hlasatelem nejčernějšího pessimismu beznadějného a bezmocného, neschopného vynalézti lék pro útrapy, pessimismu horšího nad pessimismus budhistův a Vignyův i Leopardiův. Vedle toho Mácha jest však zároveň fatalista: co ho za hrobem čeká, zda nicota, zda nové žití, o to si Mácha hlavy neláme, ale hrob jej naplňuje studenou hrůzou, a zde na světě člověk jsa věčně nešťastným, nemůže se nikdy vymaniti ze svých tesknot, tužeb a vášní. Ale tento beznadějný pessimismus, nacházející výraz v přesvědčení o nevyléčitelné nemoci člověka, nevede Máchu k odporu proti životu, naopak u Máchy se jeví jakási horečná přítulnost k životu, jejíž zřídlo náleží hledat ne v kypící a žádané energii činův, ale toliko v bezrozumném strachu před smrtí. Tyto dva tak málo se podobající, city i černý pessimismus a horečná láska k životu, jdou u Máchy ruku v ruce a zabezpečují mu vlastní stanovisko v dějinách byronismu. Poesii Byronově Mácha tedy neporozuměl: cítil v ní velikost, vášnivé a bujné žití, které ho opojovalo povznášejíc ho nad všední prosu života, ale neuznamenal zřídla té velikosti a tohoto života, nevyrozuměl, že Byron rmoutě se nad zlem ve světě místo aby se kořil, vyzýval do boje

se zlem, byť i bez naděje ve vítězství, a že v boji tom nalezl ukojení ohnivých rozmachů svého ducha. O zápasu takovém, o širokém společném ideálu, o Byronovském spolčení všech, kdož trpí ke světlu se derouce, básníku českému se ani nesnilo: viděl v člověku toliko bezbrannou oběť vlastních vášní, patřil zaraženě na propast mezi ideálem a skutečným životem, nebo žalostně kvílil.

Těchto úsudků se dodělal spisovatel rozborem spisů Máchových, ve kterémž rozboru si ovšem všímá i aesthetických vlastností těchto spisů. Zoufalost Byronova předstižena jest v »Prvotinách«, které nejvíce se dají srovnati s poesií Leopardiovou, upadají sice v jednostejnost, ale vynikají hudebností jazyka. Povídka Márinka vyniká realistickým směrem, a p. spisovatel klade velkou váhu na úmysl Máchův vykresliti byronovské postavy ze širé prosy českého života. Kdyby se Máchovi bylo nedostávalo naprosto smyslu psychologického, byl by při zevrubnosti a svědomitosti své býval povolaným nakresliti široký obraz z dějin nebo společenského života. Fatalistický pessimismus Máchův se nejvíce jeví ve spisech: Obrazy z mého žití, Cigani a Máj. Obsah této básně, protivný nejelementarnějším našim citům moralním, spisovatel vysvětluje fatalistickým pohledem Máchovým na hluboký úpadek člověka, který jest oproti svým vášním naprosto sláb, takže nemůže býti ani řeči o jeho vině. Viléma zove spisovatel sentimentalním zbabělcem, který chorobně miluje život; vytýká jisté neurčitosti (jako na př., že nevíme, zda Jarmila zradila milence svého, či zda měla styk s jeho otcem dříve, než Viléma poznala), a nepravděpodobnosti (na př., že by lid plakal pro zbojníka druhu Vilémova) a srovnav báseň tuto s Parisinou ukazuje na poslední zpěv, ve kterém teprve — v ostatních je Mácha nešťastným nástupcem Byronovým — vystupuje samodělnost jeho a zabezpečuje mu vlastní stanovisko v dějích byronismu. Pokud se týče uměleckého významu Máchova, soudí p. Zdziechowski, že díla Máchova nedovolují ho vřaditi mezi talenty velkých rozměrů, že jsa za živa zneuznán, byl po smrti přeceněn; jakkoli dnes ve spisech Máchových nenajdeme pokrmu pro ducha, jest zásluha jeho o písemnictví české dvojí: *a*) zdokonalil básnickou mluvu, *b*) zastavuje se nad odvěkou záhadou poměru mezi světem ideálu a světem skutečným usiloval vysvobodit poesii českou z dusné atmosféry archaeologicko-panslavistických závratí a uvésti ji na široké všeobecné lidské dráhy.

Přidáme-li, že v obšírnějším životopise p. Zdziechowski vyličuje i průběh vzdělání Máchova, zejména vliv básníků polských a že všude ukazuje na vzory básnické nejen Byronovy, ale i polské, které v jeho spisech zůstavily stopy, shledáme zajisté nuceni jsouce s vývody spisovatelovými většinou souhlasiti závažnost jeho práce, která neztrácí ani zajímavosti v dalším svém postupu.

Jestliže nelze ani Máchy vřaditi mezi talenty velikých rozměrů, není pochyby, že i v ostatní řadě českých byronistů nalezneme velmi zajímavé typy, jejichž spisy jsou pro nás velkého významu psychologického a sociologického, ale menší hodnoty umělecké. Pan Zdziechowski také skoro všude poznámku podobnou činí. Tak schází i hudebnost verše K. Sabinovi, který vůbec nebyl duch tvůrčí. A přece tento Sabina znaje propast

mezi krajem snův a světem skutečnosti za pojítko obou těch světů prohlásil tvořivost básnickou. K. Sabina jest více německý romantik než Byron, tesknota jeho je záhrobní, sní hned jako pantheista o rozplynutí se v přírodě, hned se vznáší do zázračných, zásvětných krajů. Nejsa pessimistou krajním jako Mácha stal se i hlasatelem nejkrásnějších zásad náboženských a vlasteneckých. Tento méně zoufalý ráz poesie Sabinovy činí ji pojidlem mezi poesií Máchovou a Nebeského.

Nebeský nejhlouběji porozuměl Byronovi; jest poetou vyrozumované filosofické resignace. Klid smrti jest vrcholem štěstí, ale pokud žijeme, máme žíti a se životem se smířiti, neboť život jest dar boží, má tedy svou hodnotu, význam a cíl — toť idea Nebeského básně Protichůdci, kterou obšírně p. Zdziechowski bere v úvahu, jejíž základní myšlénku nazývá velmi hlubokou, ale provedení prohlašuje za nepříliš valné.

Nejlépe dle Zdziechowského byronismu porozuměl J. V. Frič. Byl to talent druhého řádu, nenapsal nic většího, co by zasluhovalo hlubší úvahy, jest u něho patrný nedostatek tvůrčí síly, ale osoba básníka tohoto jest zajímava. Byl byronista v poesii i životě, vynikal vášnivou žádostí po spravedlnosti, horoucím soucitem pro všecky, kteří za pravdu válčili a trpěli. Dovedl spojiti vlastenectví české se srozumčním tužeb a potřeb lidskosti a právě pro toto sblížení byronismu s patriotismem stal se polským věštcům bližším. Spisovatel přisuzuje Fričovi nečeský ústroj ducha, ponévadž jeho vlastenectví bylo »bez archaeologie a linguistiky, bez hloupého vzdychání po Rusku«, rozuměl prý dobře, čím jest Rusko, a nevážil si rusofilův, kteryžto prý patriotismus nelíbil se Čechům. Frič jest skutečně velmi typická osobnost v naší literatuře, ale není nečeského ústroje, jak se zdá p. Zdziechowskému, který nepochopuje tu dobře českou společnost a v jedno splétá nejrůznější otázky.

Více než s Byronem, s Lenauem se dá srovnati R. Mayer. Zdziechowski opíraje se o dra. Durdíka, který vydal hlavní jeho básně, nazývá jej pessimistou se silně vyvinutým citem závazků vzhledem k vlasti a národu, který ho nutí, aby na uzdě držel výbuchy zoufalosti; mimo to Mayer uchoval si myšlénku, že ničím není jeho smutek osobní proti útrapám člověčenstva. Zdziechowski chválí u Mayera hudbu myšlénky a cit pro míru.

G. Pfleger-Moravský v prvních plodech svých dav výraz beznadějnému, chorému smutku, první konečně zasadil byronovské tesknoty do širé české skutečnosti svým Janem Vyšinským, jehož podrobný a případný rozbor podává p. spisovatel, srovnávaje ho s Oněginem i Panem Tadeuszem. Pfleger ukázal prý cestu Nerudovi, kteryžto výrok by zasluhoval bližšího odůvodnění; mně zdá se na rychlo a bez důkladnějšího rozmyslu prohozeným, a zajisté méně oprávněným, než že kosmopolitismus Hálkův jest předchůdcem humanitarismu, jak dí p. Zdziechowski, Vrchlického a Zeyera, ač i zde jen o časovém postupu může býti řeč.

Velmi samostatným se jeví p. Zdziechowski v oceňování poesie Hálkovy a jakkoli celkem v kratičké stati, kterou věnoval Hálkovi, nemohl zcela vystihnouti významu Hálkova, podal přece některé velmi případné úsudky o jeho poesii. Nazývá ho právem naivním idealistou, u něhož idealismus jest výronem srdce. Nesouhlasí s výrokem Ferd. Schulze, který

ohlásiv cyklus v přírodě za arcidílo Hálkovo, prohlásil jej za největšího poetu světa. Hálkův ultraidealismus často až do směšnosti naivní byl příčinou, že Hálek nedovedl ani ocenit, ba ani porozumět duchu byronovské poesie. Tak na př. v Alfredu zidealisoval ničemného zbabělce. V Goarovi nalézáme dva motivy Byronovi neznámé: předně pokoru bohatýra, přiznávajícího se k vině vzhledem k národu, za druhé vykoupení láskou, čímž ženě přisoudil vyšší stanovisko nad to, které zaujímala ve výtvorech Byronových. Ale báseň Hálkova byla by jen tehdy krokem v před v dějinách byronismu, kdyby byl v první části představil bohatýra svého takým, jakými byli Kossarové a Manfredové, to jest kdyby Goar byl planul žádostí šťastným učiniti národ, ale zároveň byl zaujat hrdým vědomím nesmírné výsosti své a následkem toho nedostupný, neporozuměný a osamělý, a kdyby potom utlumiv hrdost svoji, a ne samolibost jako u Hálka, byl sestoupil znovu doprostřed lidu, obrozený, šťastný a zbožňovaný. Ke konci úvahy své o Hálkovi p. Zdziechowski chválí Hálkovu odpověď k výtkám, že nastupuje v literatuře naší směr nenárodní, ve článku: »Básnictví české v poměru k básnictví vůbec«, kteráž nezůstala v literatuře naší bez následků.

Bylo již řečeno, že p. Zdziechowski hleděl i z národního našeho vývoje vysvětliti okolnost, že byronismus tak snadno nadchl naše básníky. Dotýká se tu v úvodu dvou věcí, které týkajíce se hluboko našeho vlastního národního života, nejsou jím vystiženy zcela úplně, ale svědčí o prozíravém postřehnutí a pozorování života toho. Český duch správně dle našeho spisovatele dosáhl nejvýznačnějšího významu v rozvoji lidské myšlénky a v dějinách světových Husem, Chelčickým, Komenským a nejspasitelnějším pomníkem českého idealismu — církví českobratrskou. Tento horoucí duch idealistický a reformatorský sníci o přetvoření světa v jedinou obec evangelickou a zapomínající na nejbližší potřeby, připravil Čechy o politickou samostatnost. Nastalou reakcí katolickou po dvoustoletém spánku Čechové se úplně znovu narodili, neboť tak málo společného prý mají proudy otřásající v době současné společností českou s velikým osudem minulosti. Nyní následují dvě tvrzení, s nimiž nelze souhlasiti a která nevznikla po objektivním rozboru našich poměrů. Pan spisovatel ukazuje na zásluhu kněží katolických o vzkřísení české literatury, při čemž podotýká, že jelikož vše, co minulost odkázala nejsvětějšího přítomnosti, mělo ráz antikatolický, jeví se dosud, jmenovitě u těch, kdož sebe pokládají za nejhoroucnější milovníky vlasti, požalování hodná nechuť proti církvi, poněvadž se nechce uznati, že právě církev potlačivši vzdorného ducha dala sama počátek budoucím národním tužbám. Zásluh Dobrovského a jiných kněží o probuzení české nikdo vážně u nás nepopírá, a novější rozpory jinde mají svůj kořen. Rovněž úsudek o Kollárově Slávy Dceři a stálé poukazování na všeslovanský a archaeologický směr české poesie před Máchou nejsou zcela případny. Lze souhlasiti jen do jisté míry, nazývá-li se panslavismus dítětem nemoci, která se mohla zroditi jen u plemen, jež ztratila svoji politickou samostatnost. Dosti pravdě se podobá tvrzení, že mnozí Čechové stísněni jsouce tíhou národních nehod neodvážili se sníti o samostatném žití v přítomnosti, a myslíce, že zahynouti musí jako národ,

nechtěji aspoň zahynouti jako Slované a jako části v těle slovanském; nalézáme dosud u jisté části národa podobné nazírání na české slovanofilství. Ale poesie Kollárova nebyla svým časem tak nemoderní, jak se p. Zdziechowskému zdá. Historická idea, která jest poesie té základem, byla vůbec všeobecnější při povstávání moderního věku, a že u národa českého vydala podobné plody, jest snadno pochopitelno, nepouštíme-li se zřetele vývoj poesie německé, která s počátku nejmohutněji působila na básnictví české. Ze stejného kořene sociálních a politických současných poměrů vyrostla idea historická i pozdější filosofická. Tato poslední stojí ovšem výše a jako jinde i u nás přišla později k platnosti. Pan spisovatel snahy byronovské přivádí ve spojení s kosmopolitickými snahami Chelčických a Komenských. V nejednom srdci českém vřel prý sebe nevědomý dávný duch Chelčických a Komenských derouci se z choré atmosféry panslavismu do širokých obzorův a volného ovzduší, a tato srdce v Byronovi nalezla ukojení svých mlhavých tesknot. Proto jsou prý dějiny českého byronismu odrazem a uvědoměním onoho kosmopolitického v nejšlechetnějším slova smyslu ducha, prahnoucího žíti ne vlastním toliko životem, ale životem všeobecně lidským, ducha snícího o činném účastenství v uskutečnění na zemi nauky Kristovy. Proces tento trvá prý dosud, a dosud nenalezl se člověk, který by mu vtisknul známku svého ducha, vytkl mu vlastní směr a znovu uvedl Čechy na dráhy světových proudů. V tomto směru vidíme neúplnost studia p. Zdziechowského. Bylo by zajisté velmi vítáno, kdyby byl spisovatel také vzal v úvahu vliv současného prostředí, což za našich rozhodně zvláštních českých poměrů jest nutno. Nebudiž mi pokládáno za neskromnost, poukáži-li k tomu, že jsem ve spise svém: Karolina Světlá: »Ostatní poměry a okolí«, a »Prostředí cizí« na tuto okolnost hleděl poukázati. Ale jest jisto, že s této strany i po spise p. Zdziechowského zbývá jiným badatelům ještě dosti práce, aby ukázali přímý styk tohoto myšlénkového a citového směru s politickým a sociálním postavením našeho národa, nač i ve spise p. Zdziechowského učiněny tu i tam případné narážky. Ale i přes toto žádoucí doplnění zůstává spis p. Zdziechowského tak vážným a významným pro dějiny naší literatury, že mu přímo za něj musíme býti vděčni. *L. Č.*

Z literatury ruské. Předešlý měsíc zemřel v Paříži velmi populární básník ruský, *Alekšej Nikolajevič Pleščejev*, zrovna v jubilejní rok 50leté činnosti literární. Se smělými záměry a nadějemi, pln energie a dětské důvěřivosti vystoupil na veřejnost, ale záhy zklamán byv, upadl v tichou resignaci a krotký pessimismus, z něhož už se neprobral. Sociální kvas let 40tých strhl ho k sobě. Přidal se k spolku Petraševského (»Petraševcům«), vzniklému 1848, k němuž patřil též Dostojevský, dramatik Palm a řada jiných nadaných mladíků. Byl to spolek zcela nevinný, vlastně jen kroužek čtoucích tehdejší socialistické spisovatele Saint-Simona, Fouriera a pod; ale ruská vláda Petraševce odsoudila — k smrti olovem. Odsouzencům teprve po přečtení ortele na popravišti oznámena milost. Z milosti Dostojevský poslán na Sibiř a Pleščejev do Orenburka k vojsku. Toto vyhnanství je přirozeně rozhraním v básnické činnosti Pleščejeva.

Hle, jak začínal mladý, nadšený idealista:

V před! beze strachu, bez váhání
k hrdinným činům, druhové!
Již svaté spásy v nebes báni
jsem červánky shlíd' růžové!

Jen směleji! Druh s druhem sborem
se v před už dejme společně!
Nechť živé vědy pod praporem
náš spolek vzrůstá statečně!

Lži, hříchu kněze odhalíme
a slovem pravdy ztrestáme
a spící ze sna probudíme
a v boj se v řadách vydáme!

My nestvoříme modly žádné
ni na zemi, ni v oblakách;
my za poklady světa vnadné
se před ní nevrhneme v prach! . . .

Však budem lásky hlasateli
všem chudým i všem bohatým
a za ni útisk snesem smělý,
všem škůdcům odpustivše zlým!

Blah, kdo vyčerpal v lítém boji
svůj život, oddán starostem;
jak otrok lstný a líný svoji
on hřivnu nezakopal v zem!

Nechť vůdčí hvězdou v každou chvíli
nám svatá pravda plápolá;
a věřte mi, hlas ušlechtilý
ne na zmar světem zavolá.

Již, bratři, slova bratra dbejte,
dokud jsme plni mladých sil:
v před, v před a bez návratu spějte,
ať cokoliv los přisoudil!

Toť první a nejpopulárnější báseň Pleščejeva. Třeba mnozí skeptikové tvrdili, že pro takové illuse není nyní už místa ani v duši »pensionerek a institutek«, většina čtenářstva svědčí o opaku. Báseň se líbí. Motivy její jsou základní a vévodící ve vší pozdější poesii Pleščejeva: je to láska k pravdě, k utiskovaným, chudým, zrazeným, nenávist ke křivdě — ale nikoliv Někrasovská, pomstu volající — odhodlanost, trhat larvy se tváří lhářů, pokrytců, otroků hříchu atd. Ale k tomu není každému právo

dáno, dí básník; »kdo nedal vzrůsti v sobě zrnu živé lásky a odříkání, toho rozhořčení na svět je plané a směšné«. I prosí Boha, aby dal posily kleslé mysli, vlil do srdce víru a lásku, aby dosti síly bylo k zápasu (Modlitba), a aby poslal proroka, jehož řeč by srdce zažíhala všem. Věří, že honba po zisku a marnostech světských nezahlušila v nás hlasu pravdy, že »nastane den — vdechne i život i sílu v náš zastaralý svět učení Kristovo«. Sám s počátku takým prorokem státi se mínil (Sen), ale sny a zápaly jeho mladistvé neuskutečnily se, osud surový postavil se mu do cesty, a odtud místo dřívější odvahy skleslost, místo radosti stesk a zklamání nastalo. Ideál svého štěstí sám musil nazvati dětským snem (V stepi). Kdyby aspoň útěchu měl, že dny uprchlé věnovány byly blahu bližního! Ani toho.

... Slz ničích ještě neutíral jsem
a hlasu srdce byl jsem často neposlušen;
já útěchy jsem nešťastníkům nepřines'
a sláb jsem byl a hrd a malodušen.

Upadá v resignaci, v trpkou ochablost.

Na srdce zloba nakypěla
od všech těch naučených fráz.
Jen slova! slova! do díla však
ni sil, ni vůle není v nás!

Tato melancholie činí jeho poesii místy jednotvárnou, zvláště kde tón přechází v didaktický. On sám to cítí. Vymaňuje se z ní, ale nevymanil se. A přece každý pohled do okolí vybízí k činnosti:

Ó věz, žes toho dlužníkem,
kdo sirý, nahý, v bídě sedá,
kdo pod těžkým pad' nouze jhem,
čí smutná tvář tak chudá, bledá;
že od nebe jsou jemu táž
jak tobě dána svatá práva
na vše, čím zjasněn život náš —
čím radostný on nám se stává!

To jsou hlavní motivy poesie Pleščejeva. Viděti stoupence Někrasova s hořem prožitým a procítěným, ale beze msty, jenž i satirou vládl (Můj známý); viděti vliv Dostojevského učení ryze křesťanského, lidského. »Miluju otčinu hluboko a přeju jí ze vší duše rozkvětu a moci, avšak k cizím národům nepřátelství nechovám, ono nemá místa v duši mé nezlobné«, praví v básni »Po přečtení novin«.

Básně tyto líbily se, poněvadž byly ohlasem přemnohých duší ruskýeh, jichž mladé zápaly rovněž tlumeny byly a uhasínaly dusným ovzduším za nedostatku činorodé vůle vlastní, jenom chvilkami silněji prokmitávajíce z trpké a trpné resignace, činíce ji ještě truchlejší a trpčí.

Pleščejeva pochovali v Moskvě na hřbitově Novoděvičím, kde odpočívá též Někrasov, a mládež zasypala hrob jeho květy.

Výbor básní Pleščejeva s podobiznou vydán též pro lid s názvem »Písně starého přítele«, a prodává se po 1½ kopejce! —o—

Svatba u lužických Srbů. Napsal *Adolf Černý*. Nákladem spisovatelovým. V Praze 1893.

Zvyky a obyčeje svatební všude vábily pozornost těch, kdož se zabývají lidopisem. Udrželyť se déle a hojněji než obyčeje jiné, a jest v nich mnoho věcí významných a zajímavých. Jest pak potěšitelno, že sběratelé a badatelé slovanští v této příčině nezůstali za pracovníky jiných národů. Svědčí o tom mimo jiné z poslední doby na př. popisy nebo studie Sorokinovy, Pineginovy, Krekovy, zvláště pak práce Th. Volkova a j. Že u nás F. Bartoš »Moravskou svatbou« učinil šťastný počátek, je obecně známo a vděčně uznáváno. — Od letošních prázdnin má také malá větev Srbů lužických popis své svatby lidové, pořízený horlivým sběratelem lužického podání prostonárodního, A. Černým. Popis je ovšem neveliký, čehož příčinou jest zajisté ta okolnost, že také svatební obyčeje i v Lužici právě jako na př. u nás, scvrkají se na míru menší a menší. Kromě toho byla tato práce psána pro časopis, — bylať prvně otištěna v letošním Světozoru — a z té příčiny zajisté se spisovatel obmezoval co nejvíce zvláště v takových částech, které se mu pro širší čtenářstvo zdály nezajímavými nebo docela nudnými. Tak jsou na př. vypuštěny některé řeči braškovské (družbovské), ukázka smluv svatebních, zvláště pak příklady »piwných řečí« braškových, žertovných promluv při stole svatebním, jimiž družba má pečovati o zábavu svatebčanů. Také některých zvyků dotknul se spisovatel jen několika slovy, ač je zajisté zná zevrubně. Přílišnou stručnost tuto nejvíce cítíme v odstavci, který je věnován odchodu nevěstinu a jejímu loučení s domovem otcovským. Naopak uvádí autor dosti zevrubně pověry ke svatbě se vížící. Cena knížky leží tedy v *přehledném* vypsání předmětu. Že se nám tu naskytá celá řada míst, buď úplně shodných s obyčeji českými, buď takových, že vybízejí ku srovnání zvyků lužických s našimi nebo jinými, netřeba snad ani uváděti. S této stránky bude knížka vítána folkloristům.

Na konec budiž připomenuto, že Černý svědomitě užil udajů, sebraných před ním, zejména známého díla Smoleřova, ale značný díl látky že nasbíral sám. Uvádí tu některé písně v původním znění, nepomíjeje ovšem ani nápěvů a všímaje si i nástrojů hudebních. Knížce je přidáno několik pěkných obrázků, kterými dílko již ve Světozoru bylo provázeno. —*l.*

ZPRÁVY.

* V anglických listech objevila se z Indie zpráva, že Parsové zavádějí do svých rodin anglický jazyk; také prý židé v Asii, na př. v Bagdadě, ve svých školách učí angličině jakožto jazyku prý »nejužitečnějšímu«. Proti tomu vystupuje francouzská Alliance.

* * *

* Živější zájem pro Komenského vzbuzen na Rusku teprve v posledních letech; důkazem toho je fakt, že objevují se ruské překlady didaktických spisů Komenského. »*Veliká Didaktika*« vyšla nedávno (od *Andreje Adolfa a Sergěje Ljubomudrova*, Moskva 1893), a jiné překlady se ohlašují. I články o Komenském objevují se v ruských časopisech, v nichž posud po výtce pozornost věnována současným německým paedagogům.

* * *

* V Anglii v nejširších kruzích přetřásá se otázka ethiky t. zv. vývojové. Zavdal k tomu podnět známý přírodozpytec *Huxley* svou přednáškou a spiskem: Vývoj a ethika. Přednášku měl slovutný přírodozpytec na universitě Oxfordské. Tou měrou, kterou theorie vývojová, ať už čistě darwinistická nebo jiná, se šíří a přijímá již i od lidí ne právě vědecky pracujících, přívrženci vývojové theorie pociťují toho potřebu, by vyslovili se o základech mravnosti a o některých zjevech, jež se stran jiných zejména darwinismu se připisují. Tak Huxley ve své přednášce netoliko se vším důrazem odsuzuje názory Ravachola & Co., nýbrž stanoví mezi přírodou a mravností rozdíl, jaký s křesťanského stanoviska se stanoví. »Kdo vykonávati chce, co mravně je nejlepší — to, co zoveme dobrým nebo ctnostným — jednati musí podle pravidel, která v každém ohledu protiví se tomu, co ve světovém boji o existenci přivádí k úspěchu.« Těmi slovy Huxley postavil proti sobě přírodu, darwinistický boj o život, a mravnost.

Proti Huxleyovi ozval se *Spencer*, protože mnozí Huxleyho přednášku pokládali za kritiku vývojové ethiky Spencerovy. Spencer ovšem drží, že i mravnost je organická část světového processu a že mezi přírodou a mravností není protivy Huxleym připuštěné. Spencer souhlasí s Huxleym a odsuzuje také anarchism, odsuzuje příkrý individualism — (Huxley

mluví: »o fanatickém individualismu naší doby«), — odsuzuje mizernou theorii laissez-faire, — — ale ohrazuje se proti tomu, aby mravnost a přírodní pochod byl stavěn v protivu.

Právě nedávno vyšla Spencerova ethika, již pokládá za hlavní a úhelní kámen své naturalistické soustavy filosofické; budeme míti příčinu, časem na názory Spencerovy blíže se podívati.

Za tou příležitostí budiž ještě vzpomenuto, že i německý darwinista *Haeckel* podal světu své credo. »Monism jakožto páska mezi náboženstvím a vědou« — zní sentimentální titul tohoto darwinistického vyznání víry. Haecklův způsob filosofování není sympathický — Haeckel neštítí se fráse, dělaje darwinismu a vývojové theorii zbytečně filosofickou ostudu. Je více než frásovitým zahráváním pojmy, jestliže Haeckel doporučuje boha, o němž praví, že je »nekonečná summa všech sil Přírody, summa veškerých atomických sil v každém záchvěvu etheru«. Pěšky jako za vozem — pomyslí si moderní skeptik a ponechá panu Haecklovi tohoto vývojového boha. Starý Bůh je prý věřícím »dýmovým obratlovcem«; theism p. Haeckla, pravil vtipně jeden kritik, má však tu vadu, že je dýmový, ale bez kostí.

* * *

* O fysickou výchovu mládeže v posledních letech se značným úsilím bylo pečováno na středních školách — francouzských nejen se strany správy školské, ale zvláštním spolkem »*La ligue nationale de l'éducation physique*«, v jejímž čele stojí vicerektor Pařížské akademie (náměstek ministra vyučování) p. Gréard. Hry mládeže jsou systematisovány, a každoročně v červnu v lese Boulognském konají se závody jednotlivých lyceí »lendits« nazývané, moderní to hry olympijské mládeže francouzské. Zajímavo však jest, že lycea, jichž chovanci při závodech těchto nejčestněji obstáli a na nichž tedy výchově fysické nejvíce času a horlivosti se věnovalo, při závodech lyceí Pařížských dle starého zvyku v učebních předmětech na konci školního roku pořádaných (Concours général) nejméně cen obdržely. Z předních lyceí Pařížských výchovu tělesnou nejvíce pěstují Lycée Janson-de-Sailly a Lycée Michelet, z nichž při zmíněných druhých závodech prvé dostalo 37, druhé dokonce jen 16 cen, kdežto lyceím jiným, na př. l. Louis-le-Grand 65, Condorcet 63, Stanislas 49 a Charlemagne 43 cen mohlo býti přiřčeno. Paedagogové francouzští horlivě přetřásají nyní otázku, zda oba tyto zjevy jsou v příčinné souvislosti. Zda zde nepůsobí příčiny mimotné, zda vůbec statistika tato sama o sobě je průkazná? Že cvičení tělesná blahodárný mají vliv na život duševní, že jimi podporuje se nejen zdraví tělesné, nýbrž i duševní a zvláště svěžest morální, ukazuje přesvědčivě *A. Magendie* ve spise „*Les effets moraux de l'exercice physique*« (1893). Cvičení tělesná a zvláště volné hry zvyšují život duševní vůbec: napínají především pozornost a zbystřují smyslové vnímání. Zvláště smysly vyššími nazývané uvádějí se tu v neustálou činnost, a omyly, jež se jednotlivcům přihodí, hbitě jsou odkrývány od pozorných druhů. Nemenší je účinek na vývoj dětské paměti a obrazivosti. Vedle toho při hrách společenských, jichž větší množství se účastní, nuceno je děcko k sebepozorování a probouzeny v něm city sympathické k těm, kdo hry se s ním účastní. Že posléze dítě hravě

naučí se nejlépe přemýšleti, usuzovati, abstrahovati, je rovněž na snadě a přirozeno. Zkrátka: Výchova fysická nutně působí na vývoj a sesílení jak schopností intellektuelních, tak stránky citové a volní v člověku. Zajímavému spisu je předeslán poučný úvod prof. Mariona.

* * *

* Před třemi lety vznikl v Paříži spolek, jehož úkolem jest podporovati mravně i hmotně studující z ciziny na vysoké školy Pařížské přicházející. Přijav jméno *Comité du patronage des étudiants étrangers*, rozvinul od doby té utěšenou činnost, jež potkává se se značným úspěchem. V Sorbonně denně nyní úřaduje zvláštní tajemník této společnosti, k němuž studenti-cizinci ve všech případech s plnou důvěrou obraceti se mohou. Stejnou měrou chce společnost býti nápomocna studentům francouzským, ubírajícím se na studia do ciziny, poskytujíc jim zvláště spolehlivého poučení o poměrech a řádech cizích vysokých škol. Společnost má mimo to úmysl v jednotlivých cizích městech zřizovati své odbory. Snahy její vzbudily nadšený ohlas dosud zvláště v Dánsku, kde vláda zřídila již nadace na vědecké cesty do Francie, ve Škotsku (v Edinburku), kde zamýšlejí prý obnoviti v Paříži bývalou kollej škotskou (Collège des Ecossais), a ve Spojených státech amerických, kde prý již sebrán značný fond na zřízení domu v Paříži, v němž by studenti původu amerického mohli bydliti. — Nebylo by i u nás na místě systematisovati a povzbuditi studium nadaných mladíků českých na znamenitých školách cizozemských? Víme, že před lety gen sekretář jmenované společnosti francouzské, spis. *Paul Melon*, za pobytu svého v Praze o ustavení takového spolku u nás se zasazoval, bohužel však — bez výsledku.

* * *

* K doplnění referátu o sporu socialismu a ethické společnosti dodáváme, že prvý spolek pro ethickou kulturu založen byl v Americe v Novém Yorce od prof. *Felixe Adlera*. (Pan Adler vystěhoval se do Ameriky z Rakouska.) V Americe hnutí je rázu více náboženského, kdežto z Berlína šíří se ethika více filosofická. Po Novém Yorce ustavil se druhý spolek v Chicagu; v spolku tom vynikly zejména přednášky *Saltera*, jež pak vydány pod titulem »Náboženství mravnosti«. Spis vydán (1885) také německy od prof. Gižyckého: *Die Religion der Moral*. O témž předmětě vydán taktéž německý překlad spisu *Stanton Coita o ethickém hnutí v náboženství* (1890).

Soubor statí o ethickém hnutí v náboženství vydal *P. Hoffmann* ve spise »*La religion basée sur la morale*« (Paříž 1891). Působením *F. Adlera* existuje ode dvou let v New-Yorku zvláštní škola »*Shool of philosophy and applied ethics*«. Berlínská společnost ethická vydává od letošního nového roku týdenník ethickému hnutí věnovaný »*Ethische Kultur*«.

Proti »ethickému hnutí« neozvali se pouze socialisté, ale i různí hlasové z tábora theologického a filosofického. Dovídáme se sice, že v Americe a Anglii někteří duchovní členství ve společnosti pro ethickou kulturu doporučovali; avšak nebylo jich asi mnoho. Z tábora filosofického ozvali

se a ozvou se proti ethické společnosli ti, jimž základové ethiky nejsou tak lhostejny, jak mnohým přívržencům ethické kultury. Kdo nepřijímá utilitarianismu, kdo se nenadchne vývojovou theorií, jako zakladatel ethického hnutí, p. Adler, ten snad nebude proti ethickému hnutí vystupovat, ale také se k němu nepřipojí. Zakladatelé spolků pro ethickou kulturu příliš mají strach před hlubším pojímáním života — jsou na omylu, očekávají-li, že proto získají kruhy širší.

* * *

* Známý italský psychiatr Lombroso, proslavený spisem svým o zločincovi, nedávno v novém obšírném spise (vydaném za spolupracovnictví Laschi-ho) snažil se vyložiti, co je politický zločin, a dovoditi jeho trestuhodnost. Probrali jsme se spoustou anekdot a dat, složených ve dvou svazcích, ale nezmoudřeli jsme, leda že jsme se dočetli nového jména: »misoneism«. A co je »misoneism«? Nechuť, nenávisť k novotám, politickým, náboženským, sociálním, již prý majorita má; kdo se dopustí násilného attentátu na tento »misoneism« většiny, na odpovídající mu vládu a její officiální představitele, je politický zločinec. Většina má právo na zachování své politické organisace, politický zločin — revoluce — je zločin proti právu většiny. — Viděti, že duchaplnost a učenost nechrání před mnohoslovností a tautologií.

* * *

* Na str. 19. v článku o poměrném zastoupení počet voličů do obchodních komor obnáší 84 (ne 184) a na místě 4 dolních řádků má státi: »podle stejného měřítka musilo by těchto 8782 venkovských voličů míti 462 poslance; úplný počet venkovských voličů z jediných Čech — (263, 460) — měl by však podle principu kurie velkostatkářské dokonce 13,866 poslanců! Z celé říše musilo by podle měřítka, jímž měří se velkostatkářům, v centrálním parlamentě seděti za venkovské obce poslanců 21.680, za městské 5289, tedy dohromady 26.969 lidových poslanců!

* * *.

* S kompetentní strany sděluje se nám, že se již stal před lety ve studentském spolku pokus o zastoupení minorit. Člen československého spolku, založeného 1877 nám píše:

K radě zesn. Sladkovského jsme zavedli poměrné zastoupení, a sice tím způsobem, že minorita místo plného počtu výboru zvolila jen tolik kandidátů, kolik na ni dle poměru připadalo, a za to počítalo se každému poměrně tolik hlasů více, o kolik kandidátů dobrovolně menšina méně volila. Tudíž byl-li počet veškerého členstva 100 a mezi těmi tvořilo 20 jednu skupinu, volilo těch 20 místo všech 10 výborů pouze 2 a každému z těch dvou počítáno po 5 hlasech, tak že ti 2 měli po 100 hlasech.

Obzor časopisů.

Jednota. Sborník věnovaný moderním otázkám náboženským. Za rok od března 1892 do března 1893. V Praze. S kroužkem přátel vydává *J. B. z Kraiczů*. Nákladem vlastním. (Sešit I.—VI.)

Úvaha o listech Husových.

Neoznačený spisovatel nechtěl tu podati úplný rozbor Husových listů, nýbrž pouze označiti, jaký by měl býti úvod při novém vydání jich, a jakým způsobem asi se má čerpati z listů oněch pro poznání tehdejšího věku. Nezmenší se tím sláva Husova, přiznáme-li, že zůstal v tak mnohých věcech — vlastně ve všem — vězet v poutech staré církve — ta jednostrannost, že vrhl se skoro jen na mravouku římskou, mu neuškodí — ve věrouce neměnil; nemá nové od učení římského odchylné theorie o ospravedlnění, jen ve dvou věcech se odchýlil od učení církevního: v ponětí o církvi a o významu písma proti tradici. Hus nebyl v tom smyslu radikální tedy, jak si mnozí myslí. Hus byl ve své době velikánem. Tím není řečeno však, že poznal všecku pravdu; kdyby někdo chtěl se postaviti úplně na stanovisko Husovo, byl by v naší době zpátečníkem. Hus však není jen své době, nýbrž jak již Palacký pověděl, i nám velikánem.

Prof. P. Sabatier, *Studie o vývoji dogmat.*

Dogmata nevymírají, ale přetvořují se, a vývojem jich historickým zbožnost netrpí úhony. Neboť dogmata jsou theologickým jazykem, jímž uvědomění církevní nebo zbožnost údů se zjevuje na venek, a tímto zjevováním se sesiluje. Dva činitele lze shledati v každém dogmatě: důležitější činitel mystický či praktický a podřízenější činitel intellektuální či theoretický. Tento rozumový činitel jest právě podstatně měnlivým, náboženská formule jest vždy závislá na stavu rozumového vzdělání lidstva. Zatlačením však dogmatu bylo by zatlačeno také křesťanství, ale právě tak, kdyby se dogmata nevyvíjela, bylo by to důkazem, že není v nich již života.

Vývoj dogmatu děje se tím, 1. že jisté náboženské formule hynou odvykáním, 2. že výrazem sice se nemění, ale výrazu jich dává se jiný obsah; 3. že přistupují nová dogmata.

Vývoj dogmat jest nutný; neboť duch křesťanský budoval svá dogmata vždy pomocí vypůjčených pojmů z filosofie a věd současných; ale tato filosofie a tyto vědy se vyvíjejí a vlekou za sebou také neodolatelně dogmata. Od středověku odehrály se u nás tři intelektuální revoluce, jež hluboce oddělily nás od starověku a změnily rázem všecko, i vnější i vnitřní svět, v němž žijeme. První z těchto revolucí jest reformace

v XVI. stol. náboženská; s ní téměř současná jest revoluce vědecká, která změnila kosmografii naši a s ní zúplna i rámec i obzor filosofie, a arci též značně v dogmata působila; třetí konečně, povstalá za našich dnů, jest revoluce intelektuální, způsobená historickou methodou; neboť touto methodou ve filosofii nabyl převahy názor vývojeslovný.

Pro tento vývoj dogmat musí nyní také jinak vytknouti se časová úloha dogmatiky. Úloha ta nekonečně vzrostla, pokud se týče vážnosti, svobody a arci též odpovědnosti. Dogmatika (rozuměj: protestantská) podrobiti má stará dogmata kritice, má ujasniti si živoucí jejich princip a pečovati o nové vyjádření tohoto principu, nebo-li má vésti a pracovati právě o dotčeném onom vývoji dogmat. K tomu cíli však jest dvé podmínek nutno splniti: 1. theolog musí býti ve styku s vědeckým myšlením své doby, 2. musí býti v intimním styku s životem své církve.

Rozhledy č. 10. mají zprávu o sjezdě přátel ethické kultury v Eisenachu 6. až 15. srpna. Nejdůležitějším předmětem jednání bylo zaražení »*Ethického sdružení*« a »*Akademie pro ethickou kulturu*«. »Ethické sdružení bude souborem jednotlivých organisací ethického hnutí v různých zemích. Úkolem jeho jest pečovati o jednotnost cíle a prostředků ve všech zásadních bodech, jakož i o rychlou výměnu myšlének mezi všemi účastníky, rozšiřovati ethické hnutí v zemích, kde dosud není organisováno; starati se o zaražení a vedení Akademie pro ethickou kulturu. Akademie pro ethickou kulturu má býti naprosto nezávislá na politických a náboženských zájmech a vlivech. Má býti útulkem volného badání vědeckého o člověku a lidské společnosti a obsahovati: *a*) vysokou školu, kterou spravuje sbor badatelův a učitelů, *b*) semináře a *c*) řadu škol, od počátku elementárního až k nejvyšším stupňům. Předměty badání a vyučování na vysoké škole byly by: ethika a paedagogika, esthetika, sociologie a národní hospodářství a kulturní dějiny. Na vysoké škole budou přednášeti vynikající učenci z různých zemí buď ve svém jazyce buď v jazyce země, v níž se akademie nalézá. Také mimořádné přednášky vynikajících mužů a žen z různých zemí budou připouštěny, a professoři z vysoké školy měli by občas i ve městech mimo sídlo školy konati přednášky. Vzdělávati učitele a učitelky, vychovatele, řečníky atd. »ethického hnutí« bude úkolem seminářů. Školy budou míti úkol, prakticky vycvičiti učitele a zkoumati i zdokonalovati vyučovací a vychovávací methody; vyučování na vysoké škole a v seminářích jest bezplatné. Přístup ku přednáškám na vysoké škole nezávisí na nižádném průkaze předběžného vzdělání. Do seminářů lze vstoupiti toliko na základě průkazu náležité zralosti. Společnost nebude se za daných poměrů domáhati práva veřejnosti pro své školy. Předsedající prof. Foerster při rozhovoru o těchto návrzích vytkl, že Němcům musí na tom záležeti, aby dokázali, že německá říše nestojí za žádným národem co do hájení a zastupování nejsvětějších zájmů lidských i že nepodlehne jhu šovinismu národního. Došla prý ho již ujištění Němců z cizozemska, kteříž cítí, kterak ztrácí národnost německá vedení v oborech ideálných snah a zabředá i utápí se v jednostranném, omezeném národnostním pojímání, i jsou prý tito Němci volni přinésti značných obětí, aby národ německý, jak tomu bylo za klassické doby

Schillerův a Goethův, znovu dobyl si bývalého místa mezi národy ve snahách idealných, humanitních.

Literární Listy 1. list. Posouzen román paní Podlipské Přemysl Otakar II., tvořící poslední část trilogie (I.: Anežka Přemyslovna. II.: Jaroslav Šternberk). V předmluvě spisovatelka oznamuje, že v této práci nakupila výsledky všech svých studií, čerpajíc z památek zbožňovaných naší minulosti. Kritik nehledí k tomuto osobnímu momentu; soudí o spise, že je mělký, sentimentální lyrism, pseudolyrická mnohomluvnost; poměrně nejlepší postavou je Anežka Přemyslovna. — Francois Coppée, Anděl Páně. Přel. Ant. Váňa, vyd. Akademií. Kritik posuzuje básníka, o překladě se nejedná; v posouzení Copéea souhlas s úsudkem Guyaua, jenž — opravujeme překlad v jednom slově — zní: »Veškera tato poesie je setkána z jemnosti a dokonalosti v barvách, jež připomínají ty podivuhodné porcelány, kde se rozkošná růžovost druží k modři něhy snu. Je to okouzlující, ale nereálné; skutečné barvy a skutečné odstíny mají nekonečné degradace, pro něž štětec Copéeův, ačkoli delikátný a útlý, na zachycení není stvořen, jak se zdá; ale naproti tomu je štětec ten stejně lehký jako obratný a jemný jako básníkova mysl sama« — Henry Gréville, Po stupních. Z francziny přel. E. Řeháková. Obyčejné literární zboží paní Durandové píšící pod uvedeným jménem.

Hlídka literární, listopad. V části kritické vzdává se zasloužená chvála překladu Mokrého Slowackého »Balladyny« vydanému akademií a překladu »Ježíška« od Pedra A. de Alarcona pořízenému J. Vodákem; překladu Kiellandova »Jedu« a »Fortuny« — přeložil Kosterka pro »Vzdělávací bibliothéku« — vytýkají se některé vady. Právem ukazuje se na smutný zjev, že u nás i starší a zasloužilé firmy nakladatelské počínají k nám zanášeti lehké zboží, jak právě děje se s překládáním Mantegazzy; spis překládá se prý z — nouze! Zajisté velmi smutný důvod vyplňovati v písemnictví našem překladovou mezeru. Zaznamenáváme ještě, že redakce nemůže od mnohých nakladatelů dostati recensních exemplářů — ani od nakladatelů katolickému směru časopisu blízkých.

Slovenské Pohľady 11. V úvahách literárních zajímá slovenského kritika řeč prof. K. J. Grota pronesená letos na Varšavské universitě o slavismu v Uherské říši do polovice XVIII. st. Titul přednášky: Maďaři a Slované v minulosti. Kdežto, jak známo, u nás Palacký držel, že příchod Maďarů byl pro Slovany politickým neštěstím, Grot dokazuje, že Maďaři Slovanům až do minul. století nevadili, spojivše se s nimi proti záplavě německé. Nyní Maďaři přidali se, vedeni Rakouskem a Německem, ke svým bývalým nepřátelům, a potlačují s nimi Slovany — autor doufá, ke vlastní záhubě.

Časopis Matice moravské. 1893 seš. 1—3. »Cyrillomethodějská otázka« jest důležitá nejen pro nás Čechy, nýbrž pro Slovanstvo vůbec, a není divu, že zejména od druhé polovice min století od předních učenců bylo o ní pracováno. Prameny řídké a temné těžce dávají nám ji řešiti,

a proto zajisté velmi zajímavý jest článek *Fr. Pastrnka* (Nový pramen o sv. apoštolu slovan. Cyrillovi), ve kterém vykládá nově objevený list řím. bibl. Anastasia k bisk. velletrijskému Gauderichovi, v němž vyloženo složení »Vita cum translatione s. Clementis Papae«, důležitého pramenu k životu bratří Soluňských. Pastrnek podrobně probírá vztah listu k posavadním pramenům, ukazuje na přímé tu potvrzení, »že Konstantin byl i nálezce i původce spisů o náleze zhotovených« (105) a že spisy ty byly řecké. V druhé části ostře obrací se proti prof. Friedrichovi, vydavateli listu Anastasiova, poněvadž v německé zaslepenosti úmyslně zkrucuje pravdu historickou, i vyvrací jeho tvrzení a ukazuje povrchnost jeho »učenosti«.

F. J. Rypáček napsal životopis J. Chmely, jednoho z buditelů českých. Hned v úvodu zaráží věta: »doba národního vzkříšení se nás skutečně vzdaluje a stává se takořka legendou, která *u některé* **části** *mladší generace naší vzbuzuje jen ledabylý a pohrdavý úsměšek.*« Míní-li se tím nejmladší dorost, pak na nás všech jest zabrániti tomu, nářek-li tu však veden spisovatelem na jednotlivce, pak nemělo býti řečeno všeobecně. Zásluha prvých buditelů tak vysoko povznesena jest v dějinách našeho národa, že jen zvrhlý člověk směl by z ní posměch si tropiti; ale ceniti jich literární význam soudobý i nynější, není posměšek: jest povinnost literárního historika.

Lumír 20. října, 1. listopadu. Čteme stať Francouze Leclerca o anglickém tisku. (Poznali jsme autora v minulých zprávách.) V Anglii tisk je již pevným sociálním zřízením; zasluhuje veliký vliv, neboť heslo jeho je: »Budiž spravedlivým a neboj se!« Největší denník jsou »Times«; jsou úplnými dějinami posledních 24 hodin veškerého světa. Od r. 1846 vznikají jeden po druhém laciné listy. Autor dotýká se anonymity článků. Líbí se mu, vidí v tom veřejné mínění, kdežto francouzský způsob podepisování svádí k osobnímu pojímání, ku přemrštěnostem a malichernostem. Chválí, že jen v úvodníku je stanovisko strany, které list náleží, kdežto všecko ostatní je naprosto dokumentární, jako akta processu. Zejména se líbí Leclercovi, že parlamentární jednání podávají obraz skutečnosti, bez zbarvení. Vedle denních listů je hojnost týdenníků různých směrů; obzvláštní chvály zasluhuje kritický týdenník »Athenaeum«, nenapodobitelný pravzor listu kritického. K týdenníkům druží se měsíčníky dvojího druhu: revue — vážnější, pro poučení, magaziny — pro poučení a zábavu. Konečně čtvrtletníky, posuzujíce události z větší vzdálenosti, jsou orgány vlastně již historické — od denníků až ke čtvrtletníkům celá stupnice orgánů veřejného, společného mínění. Přes toto množství listů v Anglii čtou se pilněji než kde jinde nové knihy. Knihy ty se kupují, nebo vypůjčují; povšimnutí zasluhují »knihovny oběžné« — knihkupec za abonnement posýlá týdně, co vyšlo, abonnent vybéře si, co se mu líbí a vrací po přečtení. Knihovny všude se zřizují; Gladstone řekl, zahajuje veřejnou knihovnu, že každé město již má svou bezplatnou knihovnu, jako má své obecní lázně. Vydání děl klassických jsou laciná. Obdržíte celého Shakespeara asi za 50 kr.; veškery básně Miltonovy za tutéž cenu ... Jest to věcí nepopíratelnou: za cenu pěkného klobouku lze vám

opatřiti si bibliotéku, kterou všickni knížata obchodní v středověku — i Fuggerové i Medicejci — by nebyli mohli soustřediti, třeba by byli všecko své jmění za ni dali!

Zlatá Praha v č. 50. a 51. v článku »O našich hudebních poměrech« líčí, kterak dle zpráv časopisů (o nadšených zprávách o »cyklu Smetanovu«) čtenář si představuje, že naše hudební poměry jsou skvělé, že obecenstvo pochopilo Smetanův význam; ale skutečnost jest jiná. Nadšení rozprchlo se při posledním slavnostním večeru, neb již při opakování symfonických básní polovina divadla byla prázdná. — Obecenstvo nutno vychovávat. Jak se u nás vychovává? Tiskne se mnoho bezcenných věcí, zpěvy nejvšednějšího tonu, hříčky taneční atd., a tyto škváry se doporučují obecenstvu. Kritika svěřena laikům, skladby se nehonorují dle vnitřní ceny, nýbrž dle rozměrů, a stejně, ať začátečník nebo pokročilý skladatel. Nejvítanější, kdo vůbec honoráře nežádá. V nadbytku tisknou se bezcenné pokusy dilettantské a talentům zavírají se brány veřejnosti. Umělec pilující na svém díle je blouznivec. Piš nesmysl, všední fráse, prodáš stejně jako dobré. A čím častěji se objeví tvé jméno na veřejnosti, tím rychlejší uznání. — Jen do skoku a do sluchu, to je recept pro úspěchy. Taneční skladba je nejhledanější. Vydávati taneční kusy v nejpřísnějším výběru mělo by býti heslem nakladatelů, kteří hodlají také trochu sloužiti umění. Nakladatelé cizozemští jsou většinou vzdělanými hudebníky. Nakladatel-obchodník a rádce-umělec musí se doplňovati, ať jsou již spojeni v jedné či ve dvou osobách. U nás není tak. Vycházejí na př. sborníky skladeb klavírních, opatřené jménem redaktora, leč jméno jest pouhá maska. Poměry takové vychovaly českým umělcům obecenstvo nedůvěřivé. Na špatnost měl by poukazovat odborný list, ale náš jediný český list hudební (Dalibor) přestal býti již dávno listem odborným.

Osvěta (říjen). A. Srb v článku »Ludvík Kossuth a česká otázka r. 1871« uvádí některé dopisy Kossuthovy. Zajímavým je soud Kossuthův o panslavismu. »Proti panslavismu,« píše v jednom ze svých listů »jest toliko jediný ochranný prostředek. Ten však jest bezpečný. Nechť učiní se, co možného, aby každá slovanská národnost, která má historicky vyvinutou individualitu a obývá území, jemuž dějiny vtiskly ráz země, mohla býti svobodným, své záležitosti sobě spravujícím, spokojeným národem. Není se obávati, že Čech stane se panslávem, bude-li moci býti svobodným Čechem, ve vlastním domově pánem svých osudů.« O historickém našem státním právě praví: »Mezi právními tituly, na jichž základě dynastie drží trůn v Uhersku a v Čechách, není toliko analogie, nýbrž úplná totožnost. To platí i ohledně původu i času, způsobu, podmínek a zásad, až k jich doslovnému znění. Země česká není patrimoniem, nijakou tak zvanou zemí dědičnou, nijakým pouhým přívěskem Rakouska, nýbrž zemí, která se může dovolávati diplomatických vyjednávání a oboustranných úmluv; jest státem právě jako Uhry.«

Novější spisy.

Emilio Comba, *Storia dei Valdesi.* Florencie, Libreria Claudiana, 1893. (425).

Adolf Warschauer, *Stadtbuch von Posen.* I. sv.: Die mittelalterliche Magistratsliste. Die ältesten Protokollbücher und Rechnungen. Mit 1 Plane der Stadt Posen im XV. Jahrh. Poznaň 1893.

C. Beseke, *Der Nord-Ostsee-Kanal,* seine Entstehungsgeschichte, sein Bau und seine Bedeutung in wirthschaftlicher u. militärischer Hinsicht. Mit 3 Karten und zahlreichen Skizzen, Tabellen und graphischen Darstellungen, Kiel u. Leipzig, Lipsius u. Tischer, 1893. IV. (148) m. 3,60.

v. **Krafft-Ebing, R.,** *Eine experimentelle Studie auf dem Gebiete des Hypnotismus*, nebst Bemerkungen über Suggestion und Suggestionstherapie. (108). Stuttgart, Ferdinand Enke. 2 m. 40 pf.

v. **Marck,** *Der Militär-Strafprozess in Deutschland und seine Reform.* I. Berlin, R. v. Decker, 1893. (448).

Simon Hock, *Die Familien Prags nach den Epitaphien des älteren jüdischen Friedhofes in Prag.* Aus dessen Nachlasse herausg., mit Anmerkungen versehen u. biographisch eingeleitet von David Kaufmann. Pressburg, Alkalay, 1892. XXXVI (402).

Harriet Beecher Stowe, *Briefe und Tagebücher,* herausg. von Charles E. Stowe. Deutsch von Marg. Jacobi. Mit Porträt. Gotha, F. A. Perthes, 1893. (311) m. 4.

Н. П. Барсукова Жизнь и труды М. П. Погодина. Книга седьмая. Спб., 1893 rubl 2·50.

Е. Альбицкаго и А. Ширгена. Исправительно-воспитательныя заведенія для несовершеннолѣтнихъ преступниковъ и дѣтей заброшенныхъ, въ связи съ законодательствомъ о принудительномъ воспитаніи. Сочиненіе, удостоенное юридическимъ факультетомъ Императорскаго С.-Петербургскаго университета золотой медалю. Саратовъ, 1893 ruble 2

Fr. Descostes, *Joseph de Maistre avant la Révolution* 2 sv. Paris, Picard.

J. Novicow, *Les Luttes entre les Sociétés humaines* et leurs Phases successives. Paříž 10 fr.

A. Gudeman, *Syllabus on the History of Classical Philology.* Boston U. S. A., Ginn and Cie., 1892. IV. (50).

František Kmoch

Kult Rozumu a Nejvyšší Bytosti.

(1793—1794.)

Vzpomíná T. G. Masaryk.

O liberté! quede crimes on commet en ton nom! Mme Roland.

Ještě pátého října 1789 francouzský král Ludvík XVI. napsal do svého denníku: »Hon u Châtillonu; zabil 81 kusů; událostmi vyrušen« — »události« byly prvé bouřné projevy revoluce, jež slabošského krále zbavila trůnu a života. Za 13 let prožiti 1562 dní na honě, — jak podivná to chlouba v ústech francouzského vladaře XVIII. století! Ludvík z historie se ničemu nenaučil a znamením doby nerozuměl. Zdali kdy pamatoval na osudy Karla I. a Jakuba II.? Vzpomněl, že před sto čtyři a čtyřiceti lety radikální independenté podmanili si trojjediné království anglické a odpravili krále pro »papism« a zemězradu? Vzpomněl, že syn Karlův, Jakub II., chráněnec jeho předchůdce Ludvíka XIV., také ztratil trůn pro »papism« ještě zřejmější a pro usilování o absolutní monarchii podle vzoru francouzského? Ludvík XVI. dopouštěl se všech chyb těchto svých předchůdcův a připojil ještě svou zvláštní, chabou, neupřímnou povolnost netoliko hnutí reformnímu, ale i revolučnímu. I Ludvík XVI. byl revolucionář, byť často proti přání a nevěda; nedělajíť se revoluce jen zdola, ale i shora, a platí to pravidlem o revolucích všech, jistě o francouzské.

Francouzská revoluce je pokračováním revoluce v celé Evropě v nové době zahájené. Revoluce ta začala u nás v Čechách, vedla se pak v zemích ostatních a vede se posud v různých formách. Jakmile se v nové době proti pevné společenské a státní organisaci, založené na katolicismu, začal boj o samy ty základy, nutně dostavily se převraty politické a sociální; nové názory náboženské, nové názory o církvi a státu, nové názory vědecké a umělecké,

slovem nový názor na život a svět nutně způsobily převraty, a to netoliko převraty mírné, nýbrž i násilné, neboť nestály proti sobě jen názory, ale lidé, meče. Proti reformě stavěla se protireforma a tak vznikaly revoluce. Reforma často následována byla revolucí. U nás po mírnějších Husitech přišli radikální Táboři, v Anglii po mírnějších anglikánech a presbyteriánech opanovali radikální independenti, ve Francii po mírnějších girondistech řádili radikální Jakobíni a ještě radikálnější frakce komuny Pařížské.

Francouzská revoluce má týž význam v novém vývoji náboženském, jako revoluce v ostatních zemích Evropy. Ve Francii podařilo se potlačiti protestantism; ale nepodařilo se potlačiti skepsi a ducha protikatolického. Naopak, ta skepse byla ve Francii tím silnější a hlodavější, jako ve všech zemích zůstavších katolickými. Tam, kde na protestantismu společnost a stát moderní se organisovaly, provedena revoluce jednou pro vždy; v zemích katolických revoluce zůstává jaksi chronickou a latentní — dojista historie nové doby nepoučuje o tom nadarmo, že revoluční kvas mnohem je silnější v zemích katolických, nežli v protestantských. Revoluce v našem století jsou a byly vlastně jen v zemích katolických (a pravoslavných). V zemích těchto náboženství a církev proti novým názorům stojí příkřeji, konservatism je radikálnější a odsud ten radikálnější boj starého a nového. V té příčině Francie je přímo typická, a francouzská revoluce právě i s této stránky je bohatým zdrojem poučení.

Kdo pochopil sociální a politický vliv církví a náboženství a obzvláště katolicismu, snadno pochopí tento charakter francouzské revoluce; arci takové hlubší nazírání nesnáší se s tím mělkým a neupřímným liberalismem — hlavně neupřímným! —, jenž dnes spravuje úsudky o politice a historickém vývoji. Ostatně není ani hloubky, jen trocha pozornosti třeba. Ptejme se jen: proč francouzská revoluce dostoupila své výše tenkráte, když zrušila státní katolicism a prohlásila náboženství nové? Není mezi terrorem roku 1793 a 1794 a zaváděním nových kultů žádné příčinné souvislosti? Kdo k otázce té podati chce poněkud správnou odpověď, — zodpoví si zároveň otázku po poměru politického vývoje národů a jeho souvislosti s vývojem názorů náboženských a filosofických. I politika má své kořeny v názorech na svět a na život — hlubší politika předpokládá hlubší názory theoretické a živější snahy a city, povrchní politice stačí povrchní filosofie a chabé úsilí. — —

Je tomu letos právě sto let, co v Paříži a ve Francii nové náboženství Rozumu a brzy po něm Nejvyšší Bytosti se uvedlo. Před sto lety v dómu

Notre-Dame slavena bohyně Rozumu — letos na usmíření tohoto rouhání pařižský kardinál Richard předpisuje zvláštní smiřovací pobožnost. Před sto lety republiku její zakladatelé utvrzovali novým náboženstvím, krajním bojem proti katolicismu, po stu letech katolicism utvrzuje se republikou, uznávaje právě tu vládní formu, která ve Francii od sta let ho neuznávala, — v tom že by se netajil veliký problem moderního vývoje, v tom že by se nejevila vniterní souvislost státu a církve, politiky, náboženství a filosofie?

Na souvislost tu, na určitém příkladě, čtenáře »Naší Doby« chceme upozorniti. Nemůžeme ovšem vypisovati francouzskou revoluci celou, ale pokusíme se zachytiti tu její stránku církevně-náboženskou, jak k tomu upomínka na kult Rozumu a Nejvyšší Bytosti vybízí. Úkolu svému dost učiniti chceme takovým způsobem, aby z událostí samých věc stala se patrna.

*

Politické a sociální revoluci francouzské předcházela revoluce ve smýšlení společnosti; revoluce ta trvala dlouho, byla hluboká a měli v ní činnou účast i kruhové ti, kdo potom proti politickému výbuchu se postavili. Revoluce ve smýšlení provedena filosofií Descartesovou a vší novou filosofií a literaturou; revoluci tu prováděl však také Ludvík XIV., prováděl ji Richelieu a všichni ti státníci, kteří z politických důvodů spojovali se s odpůrci katolicismu; revoluci tu prováděl nemravný dvůr Versaillský, prováděl ji král, jenž vyniknouti chtěl ve své říši jako nejlepší kuchař a Beaumarchaisovým jedovatým Memoirům, podkopávajícím všecku autoritu státní, neméně se těšil než nevzdělaná, hrubá Dubarry. Když dvůr a aristokracie pochvalou zasypávala »Figarovu svatbu« a se smála, že ten chudák Figaro, jen aby se uživil, potřebuje více rozumu, než potřeba bylo za posledních sto let ke vládě ve — Španělsku — —, co jiného za chvíli hlásal Mirabeau?

Filosofií připravena byla dogmatika nového kultu Rozumu i kultu Nejvyšší Bytosti. A filosofie ve století minulém nevypracovala pouze tuto, jak ji zoveme, dogmatiku nového náboženství, nýbrž připravila pro ni i velikou massu věřících. Bylať filosofie ta po výtce filosofií populární, byť ovšem populárnost tenkráte neměla tak široký význam jako dnes; ale filosofie ta líbila se korunovaným hlavám, vzdělané třídy, šlechta, kněžstvo a bohatší měšťanstvo spisy Voltaireovými a jiných filosofů byly odchovány.

Ve filosofii byly dva směry, radikální a mírnější. Radikálnější končil vysloveným atheismem a materialismem, — směr to barona Holbacha; mírnější strany vedeny byly Voltairem, Rousseauem — směr to v podstatě totožný s anglickým deismem a s německým osvětnictvím (»Aufklärungsphilosophie«). Avšak co do účinků radikální směr atheistický neměl daleko té působivosti jak umírněný, radikálové sklizeli, co Voltaire zasel. Voltaire věřil v Boha a chtěl ho dokonce vynalézti, ale tato jeho víra neměla vlivu praktického; za to působily jeho úsměšky nad řádem náboženským a církví, a působily, jak už řečeno, ve směru radikálním. Většina lidí přidržela se přirozeně Voltaireovy kritiky jednotlivých dogmat, obřadů a politického a sociálního působení církve a náboženství, i bylo jí pak lhostejno, že učitel jejich věřil v Boha. Válečné heslo: écrasez l'infame, — tomu rozuměli a toho se drželi ať už slovům dává se výklad: Zničte *nečestnou*, totiž církev anebo pověru, anebo *nečestné*, totiž náboženství anebo dokonce *nečestného*, totiž Krista: praktický účin vždy byl týž. Krajní nepřátelství k církvi, a in concreto ke stavu duchovnímu.

Někteří novější pokrokoví dějepisci jaksi se vyhýbají protinábožeňské stránce revoluce asi tak, jak konservativní historici vyhýbají se inkvisici a podobným událostem. Pravdě se tím neslouží, nezíská tím ani filosofie ani náboženství.

Z novějších francouzských historiků právě o kultu Rozumu a Nejvyšší Bytosti tak podivným způsobem soudí Aulard.*) Nechci mu křivditi, možná, že se, vydávaje různá akta z doby francouzské revoluce, ztratil v podrobnostech a zásad nevidí. Aulard tedy dokazuje, že pokusy zničit křesťanství a zavésti nové náboženství Rozumu nebyly plodem filosofické idee napřed ustanovené a promyšlené fanatické soustavy. Zákonodárné shromáždění a konvent nechtěly prý zničit katolicismu; do r. 1792, a ještě po pádu králově státní náboženství od vlády se respektovalo. Aulard dokonce vidí v zavedení kultu Rozumu prostředek obrany proti duchovenstvu, stavivšímu se proti novým řádům revolucí ustanoveným, alespoň nový kult nebyl prý na tolik protináboženským převratem, na kolik prostředkem národní obrany.

Aulard dotud má pravdu, že ti, kteří kult Rozumu zaváděli, neměli žádné soustavné filosofie; ale z toho nejde, že filosofické soustavy ho nepřipravovaly. Proto však, že nový kult rychle zanikl

*) *Aulard*, Le culte de la Raison et de l'Être suprême, 1892.

a v duši národa žádných hlubokých sledů nezanechal, nelze dovozovati, že atheistický převrat byl jen povrchní a více politický než náboženský; povrchní byl a směšný všecek ten kult, povrchní a směšní byli demagogičtí faiseurové jeho, ale fakt, že officielně zrušeno bylo státní náboženství, že zrušena byla bohopocta a že chrámové křesťanští po celé Francii třeba i po krátkou dobu přeměněny byly v chrámy Rozumu a později Nejvyšší Bytosti — fakt ten a celá řada faktů předchozích a jej způsobivších je symptomem veliké a hluboké změny ve smýšlení francouzského národa v tom ovšem dosahu, který roku 1793 »národ« měl. Aulard arci ukazuje k tomu, že prý prvou příčinou postaviti se proti officielnímu katolicismu stal se odpor kněží proti občanské přísaze; když prý duchovenstvo vymykalo se příkazům vlády, teprve potom a proto zákonodárné shromáždění postaviti se musilo proti kněžím, odpírajícím vládě poslušenství, ale vláda stíhala prý jen jednotlivce a nikoli jejich učení. Jakmile prý církev se spojila s odpůrci republiky, republika postavila se přirozeně proti ní, a radikální změna nastala, když se na různých místech poznala agitace duchovenstva proti republice. Protináboženské hnutí a zejména zavedení kultu Rozumu podle Aularda tudíž vyložiti sluší hrozícími politickými událostmi, nepřátelskou republice taktikou církve a sebeobranou republikánské vlády.

Proti tomu se své strany opět můžeme jen říci, že Aulard správně líčí bezprostřední příčiny protináboženského, protikatolického hnutí, ale tím hnutí samo a jeho kulturní význam nikterak není vyložen a pochopen.

Že nebylo všecko duchovenstvo poslušno revoluční vlády — tomu nelze se diviti, ani nelze duchovenstva proto odsuzovati. Vina francouzského duchovenstva, a to Aulard také a správně vytýká, je v tom, že svým světským životem a svým náboženským indifferentismem podkopalo v nejširších vrstvách všecku úctu k náboženství a svému stavu. Nejeden abbé hlásal totéž, co hlásal Voltaire — jaký tedy div, když se lid držel toho, co viděl a co slyšel. »Chcete — *Voltaire* se táže — aby národ váš byl silný a mocný? Ať tedy stát panuje nad církví.« A totéž hlásal abbé *Raynal*: »Není jiného koncilia nežli ministerská rada královská. Kde shromáždili se vládcové země, tam shromáždila se i církev .... Není jiných apoštolů než zákonodárce a jeho služebníci. Není jiných svatých knih nežli ty, jež za svaté přiznány. Není jiného božského práva, než blaho státu.« Tak psal před revolucí kněz, a k tomu chovanec jesuitů, jehož liberalism r. 1781. parlamentu tak se nelíbil, že jeho slavný spis spálil ...

A podobných francouzských abbé bylo před revolucí velmi mnoho. Atheista *Helvetius* nepsal po Raynalovi příkřeji propověděv, že »všecko stává se zákonným pro blaho obecné«, — služebníci církve právě ve Francii proti tradicím velikých papežů úsilně zvětšovali moc královskou a obestřeli stát gloriolou, před kterou r. 1793 atheisté kořili se ve prachu ... Právem řekl o Richelieuovi jiný novější historik francouzský, že tento kardinál přivedl do vnitřní politiky jakýsi mysticism: »věřil v království téměř tolik, kolik v božství. Přispěl učiniti z monarchie druh polonáboženství«.*) Ano — hierarchové francouzští neprotivili se absolutismu Ludvíka XIV., naopak pracovali k jeho sesílení, domnívajíce se, že užijí moci jeho ve svém prospěchu. Po králové, jenž vydal hrdé heslo: »stát jsem já«, staly se ve Francii státem maitressy Ludvíka XV.; darmo chráněnec markýzky Pompadourové *Mercier de la Rivière* dokazoval, že despotism je euklidovsky oprávněný, tedy jako mathematika jistý a správný. Kněz *Sieyès* — opět kněz — stal se hlavním duchovním rádcem revoluce. Abbé Sieyès z gruntu vyvrátil dílo kardinála Richelieua. »Co jest třetí stav? Všecko. Co byl posud? Nic. Co chce? Něčím býti.« Odpovědí k těmto známým třem otázkám bylo slavnostní prohlášení lidských a občanských práv Sieyèsem redigovaných. Když vnuk Ludvíka XIV. práva tato a zbudovanou na nich konstituci přísahou svou potvrdil, bylo již pozdě — trůn i oltář byly otřeseny a již již padaly ... vnukové Richelieuovi z Notre-Dame udělali chrám Rozumu a vojenský depot vína. Oltář ve Francii příliš sloužil trůnu — »a jeho ruce spletly posledního kněze střeva a udělaly provaz na posledního krále« surovým proroctvím v jednom ze svých kusů věštil *Diderot*. A jakoby na potvrzení toho, credo z církevní missa solemnis (zapomenutého nyní komponisty Holtzmanna) stalo se válečným popěvem revolučním — marseillaisy ...

*

Hnutí protináboženské nebylo zahájeno revolučními vládami, nýbrž vládou nešťastného toho slabocha krále Ludvíka samého, a ten pokračoval na dráze jasně vytčené již r. 1764 zrušením řádu jesuitského. Hned na počátku revolučního kvašení (13. února 1790) zrušeny sliby klášterské, a v prosinci téhož roku (26.) král potvrdil civilní zřízení duchovenstva. Podle tohoto zřízení obce si volily faráře, departementy biskupa; duchovní soudnictví zrušeno a papeži ne-

*) d'Avenel, Richelieu et la monarchie absolue, IV., 1890.

ponecháno právo dispensační a kanonického ustanovování. Král i v tomto případě, jako v jiných, jednal neupřímně; doufal, že odpor papežův zastraší navrhovatele — avšak přepočítal se král.

Shromáždění zákonodárné jednalo podle nového zákona. Církevní administrace upravila se podle zásad nové ústavy, rozměřujíc na př. biskupské diecése podle nového politického rozdělení departementního. Nejdůrazněji autoritu státní hájilo proti církvi, žádajíc po kněžích, aby na ústavu přísahali. Kněží, kteří tomu odpírali, dáni do výslužby; ovšem právě odsud vznikaly ustavičné spory a vzájemná nedůvěra. Nepřísahaloť na ústavu více než třetina kněží.

Avšak hnutí radikální rostlo; a když konečně král odstraněn a odpraven (21. ledna 1793), terror revoluční jevil se také v hnutí náboženském. Konvent republikánské vlády snažil se sice v otázkách náboženských býti zdrželivým, ale přece krok za krokem povoloval nátlaku.

Nátlak ten jevil se nejurčitěji v nejrůznějších radikálních peticích, jako na př., aby se kněží neplatili z veřejných peněz, aby se zakázaly veřejné obřady církevní atp. Avšak přicházely i petice, aby katolický kult byl zachován. Konvent tudíž snažil se býti nestranným, hradě se za svobodu svědomí a kultu. Přece však rozhodně stranil radikalismu. Nařídil, aby biskupové neměli důchodu ročního, přesahujícího 6000 fr.; avšak schválil také kněžské sňatky, jež už delší dobu se zavíraly.

Proticírkevní a in concreto protikněžský směr rostl. Deputace učitelů na př. žádala konvent, aby se zavedlo nucené vyučování a bezplatné; dítě (!) však předneslo žádost, aby se na místě modlitby k tak řečenému Bohu vyučovalo zásadami rovnosti, lidskosti a konstituce.

Když přicházely petice z různých měst, aby se zvony přelívaly v děla, konvent, jakoby z důvodů politických, dal svolení, žádaje, aby v každé faře zůstalo po jednom zvonu, ostatní aby se do měsíce vládě daly k disposici. Zvony se tedy sdělávaly z věží. Když zvony, tedy i ostatní nářadí církevní, — řekli si vášniví záštitníci republiky, k nimž zajisté ochotně se přidávali lidé, jimž při věci nešlo než o zisk. Olupovaly se kostely a chrámy, cenná nářadí posvátná hromadně se svážela, prodávala anebo přelévala v zlato a stříbro pro účely obecné a státní. Že při tom svatokupectví stát zle pochodil, netřeba ani zvláště vytýkati; vlastenecké svatolupičství nezřídka končilo hnusným hýřením, alleluja s carmagnolou byly v divokém spojení.

V čele radikálního směru protináboženského a církevního kráčela komuna Pařížská. V jednotlivých okresích města postupně zrušován katolický kult a s ním i náboženství samo. Co se v Paříži dálo, bylo, alespoň v idei, vysloveným atheismem. Naproti tomu konvent a Jakobíni přestali na deismu. Při důležitosti, kterou v centralisované Francii hlavní město mělo, a živou agitací, která se z Paříže v městech venkovských zahájila, snadno vysvětliti, že příklad Paříže silně působil.

Iniciativa v Paříži připadla Chaumetteovi.

Chaumette nebyl člověk zlý ani špatný; naopak usiloval o povznesení lidu a pořádek v obecních institucích. Chtěl, aby lidu se dostalo vyučování, staral se o chudinu. On na př. potlačoval prostituci, pokládaje ji za zbytek monarchismu a katolicismu, vykládaje zlo existencí lidí nečinných (šlechty) a neženatých (kleru). Ve věcech náboženských byl fanatik, obmezený fanatik. Chaumette toho dovedl, že komuna zakázala — 14. října — všecek církevní obřad mimo chrámy; zakázal církevní obřady pohřební, a obřady civilní pro bohaté i chudé měly býti stejné. Na hřbitovy postavena socha spánku a zasazeny na místě smutných cypřišů stromy veselé a silnou vůni vydávající — strach smrti patrně takto se měl překonati. Zakázán všecek pouliční prodej náboženských obrazků atp. — vůbec náboženství úplně mělo být zatísněno z veřejnosti. Proto konečně i sochy Panny Marie všude nahrazeny sochami Marata a Lepelletiera.

Vedle Chaumettea v témž směru snažili se ještě Clootz a Hébert.

Pruský baron Clootz, přišedší do Paříže »representovat člověčenstvo«, byl nadšeným hlasatelem a missionářem všeobecné, všelidské republiky a kultu Rozumu. Jeho vyznání znělo: Není jiného Boha než příroda, není jiného suveréna než člověčenstvo, národ je Bůh! O své všeobecné republice napsal i spis, jsa vůbec literárně činný.

Z trojlístku sujet skutečně zlé a špatné byl Hébert. Svou filosofii, důstojnou sluhy vyhnaného ze služby pro krádež, zjevoval v mizerném demagogickém plátku Père Duchesne, a všecku svou nízkost prokázal ve falešném svědectví proti královně, již obžaloval ze smilství se synem. Hébert měl v komuně veliké slovo — odměněn byl dokonce korunou, když (v květnu 1793) propuštěn byl z vazby, do níž konventem byl vsazen, kteréžto pocty však velikomyslně nepřijal. Z jeho hlavy zrodily se návrhy, jako na př. aby se všecky věže odstranily — příčí se prý zásadě rovnosti.

Netoliko v komuně, nýbrž všude zavládá malicherná a krátkozraká praktickost — zahrady na př. mají se zrušiti a posázeti zeměky.

Návrhy takové obyčejně zůstaly jen na papíře, ale charakterisují své původce. Z podobných důvodů stoupenci Hébertovi a Chaumetteovi brojili netoliko proti přepychu, ale i proti umění a uměleckému vkusu; obřad církevní zdál se jim také býti přepychem a zbytečným. Arci nejeden z těch apoštolů prostého života sám žil proti svým zásadám.

Jako v Paříži i na venkově — v městech — radikálové postupovali týmž způsobem; ba na venkově někteří předstihovali Paříž. Patronové měst zaměňováni světskými »svatými« na př. »Brutem«, města měnila si názvy (na př. St. Denis ve Franciade), kněží rozehnáni (déprêtrisation) a konventu oznamováno, že »dechristianisace« úplně je provedena. Některé petice a zprávy dýchaly vášní přímo ukrutnou. V jedné mluví se na př. o »černém živočichu, zvaném: farář«; v druhé se oznamuje, že »butika lži, přetvářky a lenivosti« (= kostel) je zavřena atp. Z této příčiny konvent usnesl se pod tímto nátlakem na zákoně, že všichni občané mají právo ustanoviti si kult podle své vůle a zrušiti obřady, které přestaly se jim líbiti.

V radikálním směru velice působilo zrušení katolického kalendáře — 5. října — a zavedení kalendáře republikánského; ačkoli se tím učení nedotýkalo přímo, přece tím »dechristianisace« i officielně se podporovala; ještě více působilo, když zakázáno všem duchovním vyučovati v národních ústavech a školách; vojsku, školám a všem obcím poslány životopisy proslavených heroů republiky.

Přes to, že vláda officialně pořád se zdržovala, jednotliví členové její a úřadníci svou autoritou předstihovali, možná i tlumočili pravé její smýšlení. Tak na př. Fouché, jeden z revolučních komisařů, na venkově o své újmě zaváděl »kult republiky a přirozené mravouky na místo dřívějšího náboženství svatoušství a předsudků«; nařídil, aby pohřby se dály bez náboženského obřadu, a v městě Neversu uspořádal slavnost bohyně Vesty a postavil chrám Amora, aby se v něm uzavíraly sňatky.

Tak přišlo k rozkřičenému sedění konventu dne 7. listopadu 1793. Konvent jedná o petici »konstitučního« faráře Parensa, počínající se frasí: »Jsem kněz, jsem farář, tudíž šarlatán« a končivší žádostí za státní pensi. Právě se petice odevzdává bernímu výboru — přes to, že učinila na mnohé dojem velmi špatný, — tu do síně vstupuje »konstituční« biskup pařížský Gobel, doprovázený svými vikáři a pověstným předsedou obce Pařížské Momoro, obecním prokuratorem Chaumettem a j. úřadníky obecními. Momoro oznamuje ve

jménu přicházejících, že klérus pařížský vzdává se své pověry, chtěje napořád sloužiti jen svobodě, rovnosti a pravdě. Na to biskup Gobel v krátké řeči potvrzuje, že narodiv se jako plebejec vždy ctil suverenitu národa; národ svěřil mu úřad biskupský, národ žádá, aby se úřadu vzdal, je tudíž národa poslušen. Na to složil odznaky svého úřadu, prsten a kříž, na stůl konventu a nasadil si červenou republikánskou čepici na znamení své oddanosti ideám jakobínským. Po biskupu tutéž komedii provedli jeho vikáři. Předseda konventu, jakýsi Halvi, přijal prohlášení Gobelovo nastudovanou řečí o Nejvyšší Bytosti, Ctnosti atd., načež Chaumette učinil návrh, aby tento historicky památný den dostal své zvláštní místo v republikánském kalendáři. Po tomto návrhu povstali čtyři duchovní poslanci — mezi nimi protestantský farář z Toulouse —, aby učinili po příkladě Gobelově. Ubohý Gobel — ubohý svou slabostí a poddajností — neměl asi tušení, že dříve než půl roku uplyne, složí svou hlavu na guillotině! Sedění končilo se mužným prohlášením biskupa z Blois, abbé Grégoirea: byl prý vždy přítelem svobody a nepřítelem pověry, ale úřad svěřený a věrnost ke svému náboženství zachová, dovolávaje se platnosti zákonem zabezpečené svobody.

Rozumí se, že komedie s Gobelem byla umluvena; Clootz biskupského slabocha náležitě byl spracoval. Taková zvláštní theatrálnost je pro hnutí charakteristická. Při všech těchto a podobných počinech »atheistům« šlo především o vnější stránky náboženské, tedy o kult a církevní zřízení, a proto nahrazovali starý obřad novým. Vymýšlely a pořádaly se v Paříži různé slavnosti a zaváděly pak po městech menších, ačkoli i tam byly v té příčině vynalézavé hlavy. Je však pochopitelno, že nové obřady jsou na mnoze napodobením obřadu zrušeného.

Je zajímavo a poučno viděti, jak v tehdejší rozechvěné době symbolisace hrá veliký úkol, — již v tom postřehnouti se dá jakýsi prvek náboženský. Bude snad čtenáře zajímati, popíšeme-li mu republikánskou slavnost národní; pozná, že právě i při takové slavnosti metafysika a náboženství mají svůj patřičný podíl.

Veliká slavnost taková odbývala se v Paříži dne 10. srpna 1793 na bastillském náměstí. Postavena socha Přírody, z její prsou vytékaly pramenové čisté vody a četl se nápis: »My všichni jsme její děti«. Vedle Přírody stály ještě socha Svobody a Lidu (ohromný Herkules). Président konventu Hérault de Séchelles zahájil slavnost následující, ducha nového náboženství charakterisující řečí: »Přírodo, královno divochův i civilisovaných národů! Tento nesčíslný lid,

shromáždivší se před Tvým obrazem s prvými paprsky slunce, je Tebe hoden — je svoboden. Na tvém lůně, v tvých svatých pramenech nalezl opět své právo — národ se obrodil. Po stoletích otroctví a bludu musil se vrátiti na tvé prosté cesty, aby si vrátil svobodu a rovnost. Ó Přírodo! Přijmi výraz věčné oddanosti Francouzů tvým zákonům, ať čisté vody, prýštící se z tvého nitra, posvětí to veliké spojení bratrství a rovnosti všech přísahajících Ti v tento den, spojení ze všech nejkrásnější, na něž slunce kdy svítilo od těch dob, co se rozsvítilo v nekonečném prostranství« atd. Na to zanícený řečník naplnil pohár vodou a dával zástupcům národa píti ... Těch zástupců bylo 87, po jednom z každého departementu; když se zástupce napil, spustilo dělo, a když dopil poslední, spustila děla všecka najednou. Na to hnuli se zástupcové, a sice zmíněných 87 a k tomu ještě 7000 venkovských vyslanců, každý nesl olivovou ratolest ... Za poslanci, zástupci a vyslanci kupil se lid ... Procesí vytáhlo na pole Marsovo a postavilo se tak, aby představovali pravou Svatou Horu.

Slavnost tato stála — 1,200.000 franků, nepočítajíc cestovné a zaopatření těch 7000 zástupců lidu.

Slavnost tato a jí podobné neměly na lid hlubšího vlivu. Není divu: filosofické fráse byly mu nesrozumitelny, ani mu neimponovaly; kdo trocha myslil, musil si říci, že mu socha kteréhokoli svatého je milejší a že obřad věky posvěcený je krásnější a velebnější a — hlavně — i daleko *rozumnější,* než všecka ta nová cvičení v hymnech deistických, pantheistických a atheistických. Podtrhujeme slovo *rozumnější*, neboť v tom to tkví: všecky ty pokusy, i pokus o kult Rozumu, nerovnaly se z daleka rozumnosti kultu starého a proto neobstály, zanikly, sotva se zrodily. Vždyť ani aesthetickému vkusu nevyhovovaly různé ty velesochy z lepenky a malty. Lid se pro ta divadelní představení nenadchl; či měla se mu líbiti proto, že poslancové a ostatní veřejní činitelé na ulici je odehrávali?

*

Chaumette a jeho přátelé nebyli spokojeni, pokud jejich náboženství se nestělesnilo ve formy viditelné; proto k jeho návrhu z metropolitanského chrámu Notre-Dame učiněn chrám Rozumu a na místě nedělního kultu zavedeny pravidelné »neděle« republikánské. Obřad při tom byl asi tento: Hlava města a obecní úřadníci přečetli v chrámě Rozumu práva člověka a nejnovější vládní nařízení; promluvili o tom, co na bojišti se děje, a dali zprávu o událostech

poslední dekády. Pak přečetly se pokyny, rady a stížnosti, hozené do »úst pravdy« — schránka v chrámě Rozumu —, nějaký řečník promluvil mravokárnou řeč; hudbou a zpíváním republikánských hymen končiia se tato republikánská »mše«. V chrámě byly dvě tribuny, jedna pro starce, druhá pro těhotné ženy, s nápisy: »Úcta stáří — úcta a péče ženám těhotným.«

Avšak tyto obvyklé svátky neuspokojovaly, kult Rozumu musil se zahájiti velikolepou a okázalou slavností národní. Proto 10. listopadu 1793 uspořádána od obce Pařížské veliká slavnost Rozumu v novém chrámě Rozumu. Toť ona slavnost, o které se obyčejně mluvívá a již tedy chceme teď skizzovati.*)

Uprostřed chrámu vyzdvižena byla jakoby hora, posetá drahocennými látkami; na hoře vystaven byl »filosofii« v řeckém slohu chrám; vedle chrámu čněly trůny »Rozumu« a »Svobody«. Slavnost počala se hudbou; mezi hudbou z chrámu vycházelo procesí bíle oděných družiček, až konečně se objevila bohyně Rozumu — herečka Maillard — v bílé říze s modrým — barva nebes! — pláštíkem přes ramena, vlasy rozpuštěné, na hlavě čapka svobody. Zasedla na svůj trůn, zapálivši ohromnou pochodeň, představující světlo filosofie; Chaumette klekl před ní a zakuřoval kadidlem — před ním na zemi povalená socha Panny Marie ... Choristky z opery zapěly hymnu, Chaumette měl slavnostní řeč a na to celé shromáždění odebralo se do konventu; čtyři občané nesli bohyni na sedadle dubovím ověnčeném, — bohyně opírala se o kopí. V konventě Chaumette představil bohyni řečí velebící rozum, jenž se zahosťuje na místě fanatismu, oznamuje »zákonodárcům«, že Francouzové slavili jediný pravý kult, kult svobody a rozumu: »Tam opustili jsme idoly nežijící k vůli Rozumu, k vůli tomu obrazu živému, mistrovskému dílu přírody.« Po těchto slovech odhalil živou bohyni Rozumu, — president konventu posadil ji okamžik vedle sebe a dal jí bratrský polibek a shromáždění propuká v nadšené: »Ať žije Rozum! Pryč s fanatismem! Ať žije republika!« Na to se zase celé

*) Při následujícím vypsání jednotlivých slavností a vůbec i jinde možná ta ona podrobnost není správně udána; v různých spisech o věci jsou značné odchylky. Tak na př. jedni udávají, že bohyní Rozumu dne 10. listopadu byla Mme Momoro, druzí jmenují jakousi herečku, třetí mluví o prostitutce atp. Srovnával jsem údaje, pokud možno bylo, s prameny nejspolehlivějšími, zejména s Moniteurem tehdejším (Gazette nationale ou le Moniteur universel), přes to tu i tam jsou asi omyly. Nejsa si jist, mnohé zajímavé detaily, od historiků vypravované, jsem proto pominul. Ostatně nešlo mi o podrobnosti.

shromáždění vrátilo do dómu i s konventem, »oplatit Rozumu návštěvu«.

Nový kult Rozumu, jak vidět, měl své přívržence v širších vrstvách pařížského lidu; nikoli republika, ale komuna Pařížská měla u věci vedení. Nový kult nebyl by však ani na ty širší vrstvy působil silněji, kdyby se rozčilení nebylo živilo událostmi jinými. A právě v dobu, kdy nový kult se zavedl, šířila se zpráva, že se kněžstvo tajně spiklo. Generální rada Pařížská vydala proto dne 23. listopadu své nařízení nejradikálnější: »Protože sám národ dal na jevo, že si nepřeje jiného kultu než kult Pravdy a Rozumu, generální rada ustanovuje: Všecky chrámy a kostely všech možných vyznání v Paříži buďtež neprodleně zavřeny; kněží a služebníci kultů budou odpovědni za nepořádky, které by se následkem náboženských přesvědčení vyskytovaly; kdo se pokusí otevříti chrám nebo kostel, bude žalařován, jakožto osoba podezřelá; revoluční komitéty budou co nejpozorněji bdíti nad kněžími a konečně: konventu bude dodána petice, aby vydal nařízení, jímž se kněžím odnímají všeliké veřejné úřady a nedovoluje účastniti se zhotovování zbraní.«

Kult Rozumu nyní rychle se šířil v departementech. Aulard tvrdí a dokládá to důkazy, že nebylo jen poněkud většího města ve Francii, jež by alespoň na čas nebylo zavedlo nové náboženství; je podivno, že právě ta místa, jež pokládána byla za nejvěrnější sídla katolicismu, novému kultu oddávala se s jakousi přímo zuřivostí.

Pokud se venkova týká, lze konstatovati, že nový kult na mnohých místech slavil se velmi vážně; avšak jinde, jak i v Paříži, kultu Rozumu napomáhal Bacchus a Venuše — ženy, ne vždycky nejlepší, představovaly bohyni Rozumu, a slavnosti končily se rozpustilostí a nemravností.

Avšak nadšení pro Rozum záhy utuchlo. Sotva že nová bohyně postavena byla na zhanobené oltáře křesťanských svatyň, byla svržena — kult Rozumu zaměněn kultem Nejvyšší Bytosti. (Dokončení.)

Bratři Karamazovi.

(Dokončení.)

Soud nad Mitjou je vypsán živě, úchvatně. Přelíčení je doprovázeno novými dramatickými episodami. Výpověď každého svědka vzbuzuje zájem. Fatalná povaha Mitjova, jeho pathetické výlevy a naivné beztaktnosti ustavičně mu škodí; tím se jeho typ ve své celosti a důslednosti dovršuje, zároveň však dojímá se čtenář, sympathisující s obžalovaným a obávající se výsledku procesu. Od právnické techniky není dopuštěno žádných odchylek, až snad na to, že i strany i znalci nezávadně hrají úlohu svědků. Charakteristicky je poznamenáno, že před soudem některý člověk objevuje se naprosto ne s tím jménem, k němuž přivykli jeho známí. Tak Grušeňka objevila se jako Světlová. Dostojevský objasňuje, že on sám to poznal teprve průběhem soudního vyšetřování. A potom již i v dotazech i v soudních řečech Grušeňka všude se nazývá Světlovou, tak že, kdybychom vynechali tři řádky, kde je tato změna objasněna, mohli bychom se zmýliti a přijmouti Světlovou za novou jednající osobu. Všeobecně řečeno, vylíčení soudu není bez přepínání a satiry vzhledem k advokátským praktikám a sofismatům, prokurátorské důmyslnosti, slabosti předsedovy a nadšení obecenstva pro řečníky, není vůbec bez retušovky a nadsázek, ale ve všem postřehuje se genialní dekorator, u něhož i v malbě do široka je patrna ruka skutečného umělce.

Po odsouzení Mitja ochuravěl a stal se zádumčivým. Ale rozsudek ho nezdrtil a skoro ani nezměnil. Proti omylu soudu není v něm žádného rozhořčení. Praví pouze: že »jestli budou bíti na cestě aneb *tam*, tož se nedám, zabiju a mne zastřelí.« Na požehnání Alešovo přijímá plán uprchnouti z cesty, spolu s Grušeňkou

do Ameriky. Avšak předvídá, že *sešedivi* po Rusku, utouží se a vrátí pod cizím jménem, aby umřel na rodné půdě ...

Takový je Mitja.

VI.

Avšak zajímavost románu daleko ještě není vyčerpána jedním toliko charakterem Mitjovým, aneb jeho příhodami, a v tom spočívá ohromná přednost »Bratří Karamazových« před ostatními děly Dostojevského, ve kterých, jak jsme již pověděli, rozvoj intriky velmi brzo ochabuje. Zde naopak. V době mezi zatknutím Mitjovým a dnem jeho odsouzení začíná vystupovati druhé drama, ještě silnější a hlubší nežli katastrofa s Mitjou — drama druhého z bratří Karamazových, Ivana. K němu se také obrátíme.

Jeví-li se u starého Karamazova rozkošnictví naprostým cynismem a u Miti mocným svůdnictvím, se kterým ustavičně zápasí jeho nadšená a bezcharakterní přirozenost, tož u Ivana totéž rozkošnictví dopracovalo se cestou vzdělání, práce rozumové a za stálého vnukání egoismu k uměřené, uzavřené, urputné a systematické lásce k životu. Ivan je rozvážlivý, rozumný a mlčelivý. Jen jedenkrát vypovídal se celý se svým hluboce promyšleným názorem světovým před Alešou, který vůbec hraje v románě úlohu důvěrníka klassického dramatu a před nímž všecky jednající osoby odhalují svou vniternou podstatu jakoby o samotě před vlastním svědomím. Světový názor Ivanův již známe. On dospěl k popírání náboženství a všelikých ideálů pro lidstvo. Jeho »euklidovský rozum« donutil ho věřiti jen v jedno — že dlužno užívati života. Epikureism Ivanův je velmi jemný, kulturní a chcete-li, není ani bez poesie. Avšak je to — pouhé gastronomické pochutnávání na pozemských slastech všech druhů. Ivan sám svou křečovitou přívislost k životu stanoví takto:

»Hned jsem zde seděl a víš, že jsem promlouval k sobě: kdybych i nevěřil v život, kdybych se zviklal ve víře v drahou mně ženu, pozbyl víry v řád věcí, ba se přesvědčil, že naopak vše je neladný, proklatý a snad ďábelský chaos, kdyby mne překonaly třebas všecky hrůzy lidského sklamání, přece jen se mi zachce žíti, a jakmile jsem se již přichýlil k této číši, neodtrhnu se od ní, dokud ji celou nezmohu! Ostatně okolo třicátého roku jistotně odhodím číši, třebas bych ani všeho nevypil, a odejdu ... nevím kam. Avšak do třicátého mého roku, to vím pevně, má mladost přemůže vše, — všeliké sklamání, všelikou nechuť k životu. Tázal jsem se sebe sám mnoho-

krát: je ve světě takové zoufalství, aby překonalo ve mně tu šílenou a snad neslušnou chuť k životu, a usoudil jsem, že se zdá, že takového není, to jest zase do těch třiceti let, a potom již sám nebudu chtíti, aspoň se mi tak zdá. Tuto chuť k životu někteří souchotinářští usmrkanci-moralisté nazývají často ničemnou, zvláště básníci. Rys to, pravda, dílem Karamazovský, totiž ta bezohledná chuť k životu, také v tobě on každým způsobem je, ale proč by byl právě ničemný? Dostředivé síly jest ještě hrozně mnoho na naší planetě, milý Alešo. Chce se žíti, i já žiju, byť i proti logice. Ať si nevěřím v řád věcí, přece mně drahé jsou svěží, z jara vyrážející lístečky, drahé je mi modré nebe, drahý je mi ten onen člověk, kterého druhdy, věříš-li ani nevíš proč miluješ, drahý jest mi čin lidský, ve který jsi již dávno snad přestal věřit a přece po staré paměti ho srdcem ctíš. Chci si odsud zajeti do Evropy, Alešo, a také pojedu; a přec vím, že pojedu jen na hřbitov, ale ovšem na nejdražší hřbitov, to je to! Drazí tam leží nebožtíci, každý kámen nad nimi hlásá o takovém horoucím minulém životě, o takové vášnivé víře ve svůj vlastní čin, ve svou pravdu, ve svůj zápas a ve své učení, že já vím již předem, že padnu na zemi a budu líbati ty kameny a nad nimi plakati, — jsa zároveň přesvědčen celým srdcem svým, že to všecko již dávno je hřbitov a nic více. A nebudu plakati ze zoufalství, nýbrž jen proto, že budu šťasten z prolitých slz svých. Vlastním pohnutím se opojím. Svěží jarní lístečky, modré nebe miluji — to je to! Zde neplatí rozum, ne logika, tu nitrem, tu ledvím miluješ, první své mladé síly miluješ« ...

Později Ivan zlobil se na sebe pro takovou otevřenost: »tolik let jsem mlčel a s celým světem neměl za hodné mluviti a najednou jsem tolik nesmyslů namluvil«. Ostatně ještě v jednom rozhovoru, s Miusovem, Ivan rozvinul svou theorii mnohem sušeji a stručněji: »pro každého poctivého člověka, jenž nevěří ani v Boha ani ve svou nesmrtnost, mravní zákon přírody musí se neprodleně proměniti v úplnou protivu ke dřívějšímu, náboženskému, a egoism až i do zlosynství nejen musí býti člověku dovolen, ale i uznán nutným, nejrozumnějším a málem i nejšlechetnějším východiskem z jeho stavu«. — Ke svému otci a bratru Dmitrijovi Ivan choval se na nejvýš tvrdě, a když Dmitrij v jeho přítomnosti otce zbil, tu Ivan zlostně se zaškarediv, pošeptal Alešovi: »Jedna zmije pohltí druhou, dobře jim tak!« A ejhle! takovéhoto pevného, vytrvalého člověka, silného svým rozumem i svými pudy, Dostojevský podrobuje ve svém románě nejhlubší duševní krisi. Hlavní pružinou dramatu,

které se odehrává v Ivanovi, jest Smerdjakov. Zastavme se u této pozoruhodné osoby — jednoho z nejucelenějších obrazů v galerii Dostojevského.

Smerdjakov jakožto nezákonný syn Fedora Pavloviče může býti nazván jedním z bratří Karamazových. Původ tohoto podvržence, který se později stal lokajem, je nám již znám. Vychoval ho starý sluha Karamazova, Grigorij, ale chlapec vyrůstal podle poznámky Grigorijovy »beze vší vděčnosti«. Postava Smerdjakova nakreslena je od Dostojevského tak silně a úsečně, že musíme pokračovati vlastními slovy autorovými a zase se utéci k většímu citátu.

»V dětství velice rád věšel kočky a pak je pochovával podle patřičných obřadů. Oblekl si k tomu cíli prostěradlo, které představovalo jakousi řízu, a zpíval a mával čímsi nad mrtvou kočkou jakoby ji kadidlem vykuřoval. To všecko po tichounku, v největší tajnosti. Grigorij ho jednou přistihl při tomto zaměstnání a metlou citelně potrestal. Ten odešel do kouta a pohlížel odtud úkosem asi týden. »Nemá nás s tebou rád, ten zmetek, řekl jednou Grigorij Marfě Ignatjevně, — ba nemá nikoho rád. — Ty že jsi člověk? obrátil se najednou přímo k Smerdjakovu, — ty nejsi člověk, tys ze špíny se vylíhl, to jsi ty . . .« Smerdjakov, jak se ukázalo později, nikdy nemohl mu odpustiti tato slova. Grigorij naučil ho čísti a psáti, a když mu uplynulo dvanáct let, jal se ho učiti biblické dějepravě. Ale věc skončila záhy s nezdarem. Tak jednou, všeho všudy teprve při druhé neb třetí hodině, chlapec pojednou se usmál.

— Co je ti? tázal se Grigorij, přísně na něho pohlížeje zpod brejlí.

— Nic. Hospodin Bůh stvořil světlo prvního dne, a slunce, měsíc i hvězdy dne čtvrtého. Odkud tedy svítilo světlo hned prvního dne?

Grigorij ztrnul. Hoch pohlížel posměšně na svého učitele. Ano v pohledu jeho bylo cosi hrdého. Grigorij se neudržel. »Hle, odkud!« zvolal a vztekle udeřil žáka po tváři. Chlapec snesl poličeк, ani nešpetl, ale schoval se zase do kouta na několik dní. Stalo se však, že právě za týden ukázala se u něho padoucí nemoc poprvé v životě, která ho potom po celý život neopustila. Dozvěděv se tom, Fedor Pavlovič jakoby najednou změnil své mínění o hochovi. Dříve pohlížel na něho jaksi lhostejně, ač se s ním nikdy nevadil, a potkávaje ho, pokaždé mu dával kopějku. Leckdy při dobré náladě posílal hošíkovi se stolu něco sladkého. Ale teď, zvěděv o nemoci, počal rozhodně se o něho starati, povolal lékaře, dal ho léčiti, ale

ukázalo se, že nemoc je nevyléčitelna. Záchvaty vracely se průměrně jednou za měsíc a v různých lhůtách, a bývaly také nestejně silné, — jednou slabé, po druhé velmi prudké. Fedor Pavlovič zakázal Grigorijovi co nejpřísněji trestati chlapce tělesně a počal ho pouštěti k sobě nahoru. Taktéž prozatím zakázal učiti ho čemukoliv. Avšak jednou, když hochovi bylo již patnácte let, spozoroval Fedor Pavlovič, že tento obchází okolo skříně s knihami a skrze sklo pročítá jejich nadpisy. Fedor Pavlovič měl dosti knih, přes sto svazků, ale jeho samého nikdo nikdy u knihy neviděl. I odevzdal ihned klíč od skříně Smerdjakovi: »Nu, jen čti, budeš knihovníkem, místo abys se na dvoře potloukal, sedni a čti. Přečti si tuhle, — a Fedor Pavlovič vyndal mu »Večery na dvorci u Dikaňky«.

Hoch knihu přečetl, ale zůstal nespokojen, ani jednou se nezasmál, naopak dokončil s tváří zamračenou.

— Nuže, není to k smíchu? tázal se Fedor Pavlovič.

Smerdjakov mlčel.

— Odpovídej, hlupáku!

— Všecko to je napsáno nepravdivě, — usmívaje se propleskl Smerdjakov.

— I kliď se k čertu, ty lokajská duše! Stůj, tu máš »Všeobecný dějepis« od Smaragdova, tu je už všecko pravda, čti!

Avšak Smerdjakov nepřečetl ani deset stránek ze Smaragdova, nebavilo ho to. A tak se zase zavřela skříň s knihami.

Brzo Marfa a Grigorij oznámili Fedoru Pavloviči, že u Smerdjakova ukázala se poznenáhlu jakási náramná choulostivost: sedí nad polévkou, vezme lžíci a hledá, hledá v polévce, nahýbá se, kouká, nabéře na lžíci a vyndá ven.

— Je to šváb? zeptal se Grigorij.

— Snad moucha, — poznamenává Marfa.

Pro takovou čistotnost Smerdjakov byl určen státi se kuchařem a poslán na učení do Moskvy. Pobyv tam několik let, vrátil se všecek zamračený, sestárlý, žlutý, podobný kleštěnci; mravně však zůstal tím, čím byl i dříve, mrzoutem. Ostatně i v Moskvě všímal si máločeho. Nové bylo u Smerdjakova jen to, že se stal z něho fintil a zejména rád cídil své boty anglickým leštidlem, tak aby se leskly jako zrcadlo. Všechen svůj plat vydával na šaty, pomádu a voňavky. Ženským pohlavím však pohrdal, choval se k nim odměřeně, téměř nepřístupně. Většinou mlčel a ustavičně byl zamyšlen, byl »rozjímačem«.

Všechny tyto životopisné rysy Smerdjakova jsou v nejvyšší míře zvláštní, skoro výstřední: slavnostní pohřbívání koček, pathologická choulostivost, šviháctví při lhostejnosti k ženským, nechuť ke knihám spolu se zádumčivostí. Je pravděpodobno, že všecko to je vymyšleno a že sotva asi Dostojevský setkával se se Smerdjakovem ve svém životě. Ale tím právě projevuje se tvůrčí síla básníkova, že obraz v jeho fantasii vzniklý jest tak silný a živý pro jeho duševní zrak, že on *podle něho* píše jistou a rychlou rukou jako podle živého modelu. I Smerdjakov stává se pro nás v pravdě úplně živou, byť i fantastickou osobou.

K tomuto Smerdjakovu Ivan Karamazov začíná pociťovati jakousi tajemnou příchylnost, jakoby mezi nimi trvala vnitřní, neznámá blízkost. Tento samotářský lokaj, obdařený ostrým, sžíravým analytickým rozumem — rozumem taktéž euklidovským, jenž zavrhuje vše mlhavé, — jeví se jako příbuzný Ivanův. Z počátku Ivan se zajímal o Smerdjakova, ano i naučil ho rozmlouvati s sebou o otázkách filosofických, ale potom najednou zprotivil si tohoto člověka, který však jaksi se počal pokládati za solidárního v čemsi s Ivanem, »jakoby mezi nimi bylo již něco *umluveného* a jakoby tajného, cosi kdysi s obou stran projeveného, ale jen jim oběma známého«. Tato vypínavost, přikrytá zevnější uctivostí, Ivana popouzela. Dost možná, pravíme sami od sebe, že Ivan postřehl, nikoliv bez jakési ošklivosti, ve Smerdjakovi své vlastní rysy, ale ovšem povadlé a bezkvěté, jakoby odražené v laciném cínovém zrcátku bez barvy zdraví a mladosti, kterými kypěl on sám — eunušské rysy rozumce vystřízlivělého, který však nemůže vzíti od života, co jest jeho, protože se narodil jako otrok. Buď tomu jakkoliv, Ivan a Smerdjakov začali se beze slov vzájemně pochopovati. Názorným způsobem propuklo toto pochopování v jedné velmi nejasné rozmluvě, která se mezi nimi stala den před katastrofou. Smerdjakov, neurčitě narážeje na blízkost vraždy, radil Ivanovi, aby odejel trochu dále od neštěstí — a když Ivan, jsa vnitřně uražen pro podobné řeči (nedávaje však toho Smerdjakovu na jevo), přece uposlechl a vlezl do tarantasu, — tu Smerdjakov doprovázeje ho, poznamenal velmi záhadně — polou škodolibě, polou pobízeje: »s důvtipným člověkem je zajímavo si pohovořit«. Ivan ujížděl do Moskvy a cestou uvažoval: »Pryč se vším dřívějším, konec s dřívějším světem na věky, a kéž by nebylo po něm ani sledu ani ozvěny: do nového světa, do nových krajů a to bez ohlížení!« A již vjížděje do Moskvy, Ivan jakoby procitl ze spaní, zašeptal k sobě: »jsem padouch!...«

Tyto dvě kapitoly páté knihy románu — VI. a VII. — v nichž je vypsána rozmluva Ivana se Smerdjakovem a její následky, jsou podivuhodné svou jemností. O těchto kapitolách dlužno říci totéž, co o výslechu Mitjově při vyšetřování: musí býti přečteny po dokončení románu ještě jednou, abychom dovedli oceniti, do jaké míry je zde každá čárka, každé slovo na svém místě a jak závažné pro budoucí tragické dějstvo.

Ivan tedy odejel. Bez něho provedla se vražda, začalo vyšetřování, a Mitja jako vinný byl uvězněn. Povolán jsa telegraficky, Ivan přijel teprve pátého dne po zavraždění, když otec byl již pohřben. Podle všech daných, která zvěděl na místě, Ivan byl přesvědčen, že vrahem je Mitja. Přece však ještě ve vagoně, odjížděje z Moskvy, Ivan pořád přemítal o Smerdjakovu a o své poslední rozmluvě s ním před odjezdem. Mnohé ho znepokojovalo, mnohé se mu zdálo podezřelé. Avšak dávaje výpovědi vyšetřujícímu soudci, Ivan do té doby mlčel o oné rozmluvě. Vše odložil na dobu, až se sejde se Smerdjakovem.

A tu začínají ty schůzky — ne jedna, ale celé tři. Ivana to stále pudí ke Smerdjakovu, a každá rozmluva zůstavuje v něm něco, co ho podněcuje, aby se sešel se Smerdjakovem zase a zase. Tyto sceny tří schůzek jsou pozoruhodné dramatické výjevy. Není možno s větší ironií, jedovatostí, pohrdáním, chladnokrevností a pomalu rozdrásati srdce lidské, jak to činil Smerdjakov, přiváděje Ivana nejprve zámlkami, pak narážkami, potom jasnou logikou a naposled úplným odhalením tajemství vraždy — k naprosto nevývratnému přesvědčení, že starého Karamazova zabil on, Smerdjakov, *v souhlase s ním*, Ivanem. »Proto také vám to chci dnes večer do očí dokázat, že hlavním pachatelem ve všem zde jste jediný vy, a já sám jen vedlejší, ač jsem ho já zabil. Ale vy sám zákonným vražedlníkem přece jste!« A skutečně Smerdjakov to dokazuje. Ani v jediné cause célèbre nebyla ještě tak zvaná intellektuální vina stanovena s takovou bezohlednou a otřásající jasností jako vina Ivanova na vraždě otcově neomylnou a ledovou argumentací Smerdjakova. I přes to, že všechny tři rozmluvy Smerdjakova s Ivanem jednají o jednom a témže thematě, v rozmluvách těch je tolik pohybu, zápasení, nenadálých obratů mysli, tolik vzrůstajícího dramatického zájmu, že vzaty i pro sebe od fabule románu, mohly by způsobiti veliký účin na jevišti. Na konci poslední schůzky Ivan je tak zdrcen, že ani neodporuje Smerdjakovu, a Smerdjakov do té míry poznává svou blízkost k Ivanovi, že mu odevzdává důvěřivě celé tři tísíce, které

zůstaly nedotknuty a které on sám po zavraždění odcizil — a Ivan je přijímá! Všecko to děje se zrovna v předvečer soudu nad Mitjou. Ivan se pevně ustanovuje, že všecko zítra vyjeví před soudci, ale Smerdjakov i tu ho dobíjí hlubokým opovržením: »nepůjdete udat!« Od Smerdjakova Ivan odchází jako šílený a přišed domů, upadá v blouznění. Toto horečné blouznění, jež zabírá celou kapitolu, nadepsanou »Můra«, nemá, rozumí se, smyslu, avšak je popsáno tak, jak mohl vylíčiti blouznění a hallucinace jen spisovatel s nervy Dostojevského. Zvláštnost je zde v tom, že na př. Ivanovi se zjeví čert, není však předveden ve formě symbolického přízraku, nýbrž naopak — a to působí mnohem silněji — v podobě jakéhosi pána již přistárlého, ve skořicovém kabátci, s podrobným vypsáním prádla, které, přihlédne-li se blíže, bylo necele čisté, s plstěným kloboukem a s výrazem příživníka dobrého tonu atd. A když, vida před sebou právě takového pána u protější stěny na divaně, — Ivan pouští se s ním do hovoru, maje podezření, že ho ve skutečnosti není — a pomáhá si přikládáním mokrého ručníku na hlavu, aby konečně zmizel — a přece ho vidí — tu opravdu čtenáře začne skutečně i mraziti ... A noční blouznění Ivanovo se přerušuje tukáním na okno: Aleša přišel mu oznámit, že před hodinou se Smerdjakov oběsil!

Možno-li si pomysliti strašnější a zároveň přirozenější effekt, jenž dovršuje poslední míru útrap pro člověka, ve kterém i rozum, i hrdost, i čest, i samo právo ku svobodě — všecko to již v posměch uvedeno, potupeno a znetvořeno! ...

Z rána Ivan přichází k soudu jako učiněný blbec, odevzdává soudcům tři tisíce, řka, že je obdržel včera »od vraha, od Smerdjakova«, ale tu zase připlétá své blouznění, pravě, že má svědka jen »s chvostem, vaše excellence, nebude podle etiketty«, nikdo mu nevěří a jako nemocného ho odvádějí.

Tak také zůstává na konci románu nemocným. Ale bratři, Dmitrij i Aleša, vyslovují naději, že Ivan je »složení silného« a že se uzdraví.

VII.

Positivní živel zastupují v románě nejmladší z bratří Karamazových, Aleša, dále klášterní bratři se starcem Zosimou v čele, a konečně mladé odnože nového pokolení čili »hoši«, seskupení okolo Koli Krasotkina.

Aleša, tento »předčasný člověkomil«, je nám již znám. Tento ideál Dostojevského jest od něho z části vykreslen v románě »Idiot«,

jehož hrdina jest Alešovi velmi podobný, avšak s tím rozdílem, že Aleša je zdráv, nedává na jevo žádných podivnůstek, střízlivě se má k životu a jedná velmi důsledně. Všichni ho milují, všichni se s ním přátelí, a dosahuje se toho prostředky zcela jednoduchými: Aleša je vždy upřímný, povolný, soucitný, láskyplný, — slovem, je představitelem onoho prostého, avšak tak nesnadno dostižitelného typu, s jehož rozmnožením dosaženo by bylo všech lepších ideálů společenské organisace. Krásně ho popsal statkář Miusov. »Hle, snad jediný člověk na světě, kterého zanechte najednou samotného a bez peněz na náměstí neznámého města s milionem obyvatel, a on přece nezahyne a neumře hladem ani zimou, protože ho v mžiku nakrmí, v mžiku odějí, a neodějí-li, tož on sám se mžikem oděje a nebude ho to státi žádného namáhání a žádného pokoření, a toho, kdo by ho oděl, žádných obtíží, nýbrž naopak ještě si to přičtou za potěšení.« Aleša je vroucně zbožný. Překonav se jednou přesvědčením, že Bůh jest, rozhodl se žíti pro nesmrtelnost. Vstoupil na dráhu klášternickou jako novic, nezavazuje se nikterak státi se mnichem, nýbrž z lásky ke svatosti a svatému životu. Jeho učitel, stařec Zosima, uznávaje oprávněnost mladosti a její poblouzení, odkazuje mu v závěti, aby opustil klášter po jeho smrti a šel do světa, kde Aleša bude musit mnoho přetrpěti, dříve než se vrátí k mnišství.

Postava Zosimova málo vyniká po stránce belletristické. Ač z tohoto obrazu vane libovůně čistoty a svatosti, ač světový názor a řeči Zosimovy úplně odpovídají lidovým představám o svatém stařectví, přece, všeobecně vzato, osobnost Zosimova příliš se podobá allegorii, filosofické thesi ve mnišském hábitu. Zajímavo jest jen episodické vypravování z jeho životopisu pod názvem »Tajemný návštěvník«, v němž Zosima vypravuje pozoruhodnou historii jednoho zločince, který se jemu vyznal z viny. Stařec Zosima je předveden, aby zosobnil zastance náboženství, jež je také obsaženo v jeho hovorech a rukopisech. Ve všeobecných rysech je nám již známo. Život jeho chovance Aleši plyne v románě bez všelikých kollisí, vyjímajíc krátké vzrušení, jež Aleša zakouší po smrti Zosimově, když z tohoto vatého starce proti očekávání celého bratrstva vyšel »hnilobný puch«. Toto vzrušení je vylíčeno v kapitole »Taková minutka«, v níž z Aleši propuká i reptání proti Bohu a jaksi i nespokojenost s vlastním zdrželivým životem. Však minutka tato brzo byla zažehnána a po jednom věšteckém snu v noci v klášterní zahradě pod otevřeným oknem cely, ze které bylo viděti rakev Zosimovu, Aleša jsa zastíněn zlatými hlavicemi chrámu a hvězdnatým nebem, padl

na zemi se slzami vytržení. »Ucítil v duši své blízkost Boha a dotknutí své se světem jiným.« A nikdy potom nezapomněl v životě svém na tuto minutu. — Podle závěti Zosimovy tři dni na to opustil klášter.

Na konci s fabulí románu proplétá se velmi uměle překrásná a tklivá historie »hochů« — Iljušky a Koli Krasotkina. Vylíčení nešťastné rodiny kapitána Sněgireva, otce Iljuškova, a žáků, patří k nejlepším stránkám Dostojevského, věnovaným vyobrazení dětí a chudého lidu. Vypravování kapitána Sněgireva o urážce, kterou mu způsobil Dmitrij Karamazov, o tom, jak se ho zastal jeho maličký syn Iljuška, o duševním otřesení a nemoci tohoto hošíka, co do síly jistě se vyrovná — nevyniká-li dokonce nad ně — znamenitému vypravování Marmeladova ze »Zločinu a trestu«. Kolja Krasotkin, ušlechtilý, velikomyslný hoch, modla svých druhů, je výtečně nakreslen v kapitole »Žák«, nakreslen je s řídkým u Dostojevského dobrosrdečným humorem. Koljovo dětské dělání se vážným před soudruhem projevuje se v jeho autoritářských a knižních výrazech, jako: »rád pozoruji realism«, »v přírodě není nic směšného», »jsem socialista, Smurove« atd. V téže kapitole jest znamenitá komická scena, když Kolja škádlí a si dobírá mužíky, s nimiž se na trhu setkal. Oddíl románu o Iljuškovi, zdá se, je více než jiné znám obecenstvu, ježto Dostojevský sám rád předčítal úryvky z tohoto oddílu na literárních večírkách a nejčastěji čítal »Pohřeb Iljuškův«. Zde na hrobě Iljuškově žáci, seskupivše se okolo Aleši Karamazova, slibují si, že budou dobří a poctiví, a loučí se pod dojmem víry v nesmrtelnost duše. Tím také román končí.

VIII.

Stěží jsme ovládli ohromný materiál rozebíraného díla a bezpochyby mnohé jsme přehlédli. Něco jiného je svémocný a rozmarný umělec, jenž rozsypává bohatství svého genia a obraznosti, jak se mu namanulo, a něco jiného je kommentátor aneb librettista, jenž se podjal myšlénky přivésti ve stručný system, k jasným větám základní rysy a motivy grandiosní, záhad plné básně. Přece však můžeme nyní učiniti některé všeobecné vývody. Budou krátké, protože v podstatě celý náš výklad byl doprovázen kommentářem a směřoval k vyjasnění vynikajících momentů díla.

Idea románu, o níž jsme jednali na počátku, stává se nyní ještě jasnější. Není žádné pochybnosti o tom, že román vyjadřuje protest

proti krajnímu materialismu oné epochy, kdy byl pojat a napsán. Však s jakou poetickou mohutností a s jakou artistickou dovedností byl vyplněn ten úkol! Byl proveden nastíněním podivuhodných obrazů, jasných a rázovitých, naprosto nezávisle na ideji románu, a takovým seskupením povah a událostí, kteréž beze všeho podškrtování zůstavuje samému čtenáři, aby se zahloubal do díla a dobral se vývodů.

Přívrženec světa nehmotného, nadšený obhájce ideje Božstva, Dostojevský si usmyslil zvěstovati své ideály hrubému, atheistickému pokolení, neodvratně ztracenému v bezzákonní.

Jak si tedy vede.

Podklad pro svůj román čerpá z kriminální chroniky, v níž je vždy obsažen nějaký zlý, hnusný skutek. Jako důkladný znatel tohoto oboru vynalézá sujet, plný uchvacujícího zevnějšího zájmu. Aby se neopakoval, ukazuje zároveň soudní proces s docela jiného konce, nežli ve »Zločinu a trestu«: tam ukázal pronikavost soudní moci, před níž se pachatel nemohl skrýti; zde naopak přistihl krátkozrakost téže moci, která potrestala nevinného. Směřuje k těmto cílům, hlavní ideji jaksi podřízeným, Dostojevský již zde, cestou, jako výtečný kriminální romanopisec, psycholog a pozorovatel zdařile provedl mnoho vskutku pozoruhodného. Pro hlavní pak svou položku předvádí v tomto románu vtělení pohlavní rozkoše v obraze rodiny Karamazových. Toť — *Karamazovština*, přilnutí k číši života, všemocná láska ke hmotě. Otec a tři synové. Jaké silné, nezapomenutelné osoby! Otec — ničema ve všech směrech. Synové: zlý duch — Ivan; dobrý genius — Aleša; uprostřed mezi oběma, směsenina prachu a božství, hříšný jako všichni, hříšný po výtce a při tom zcela ruský, odvážný a vášnivý, nikoli však špatný člověk — Mitja. Svým »hrdinou« ze samého počátku Dostojevský tvrdošijně jmenuje Alešu, když však obraz díla počal se rozvinovati, tu hrdinou po vnější stránce, který soustředil na sebe všechny uzly fabuly, počal se povznášeti Mitja, a když kniha byla dokončena, tu málem jako hlavní hrdina nevyšel Ivan. A v čem ukázala se Nemesis nad všemi nešlechetníky? Starý Karamazov, jenž byl si jist, že mu ještě nastávají dlouhá léta prostopášného života, byl den po své lekci o prostopášnosti, kterou předčítal dětem, usmrcen a padl, jsa rozbit jako ničemná nádoba, svým nezákonným synem Smerdjakovem, t. j. padl tou právě rukou, která přišla na svět následkem snad nejhnusnějšího činu Karamazova s Lizavetou Smerdicí. Vrah sám, Smerdjakov, se oběsil. Mitja, hrubý a nevázaný, v podstatě však dobrý člověk, musil

vytrpěti veliké hoře nespravedlivého odsouzení, aby mravně zjemněl. Ivan, ten hrdý a rozumný positivista, nemohl uniknouti hlasu svědomí, jež se ničím nedá ohlušiti, a pykal choromyslností za to, že šlapal po zákonitých potřebách duše. A ze Sodomy celé této nečestné rodiny vychází bez úhony jediný jen člověk — se světlou duší — Aleša. Klášter, do něhož se on ustavičně uchyluje, unikaje světským sporům, svou mystickou poesií, svou svěží přírodou a bohabojnými obyvateli, effektně odstiňuje obraz. Celá kniha je prodchnuta vírou ve zdravou podstatu ruského člověka, a sympatické obrazy dětí, které na konci románu vystupují, dodávají křídel spisovatelově naději, že přijde a se narodí pokolení lepší.

Slovo »karamazovština«, mnohem širší než »oblomovština«, mělo by se státi světovým terminem pro naši dobu. Rozumí se jím, jak viděti, vyšší zvířecí egoism, jenž zapuzuje vše dojemné, milé, poetické, ethické, sebeobětovné a vznešené, k vůli všemu, co lze ohmatati, zažiti a požívati. Proniknuv až k samému jádru tohoto příznaku doby, Dostojevský poznamenal jej nevyhladitelným škrábnutím lvího drápu. Nejde-liž Emilu Zolovi vlastně o tutéž »karamazovštinu« v celé jeho obrovské řadě Rougon-Macquardtovských románů: Nana, Potbouille, Au bonheur des dames, La joie de vivre i v posledních jeho dílech Germinalu a La terre? A nezápasí-li s toutéž »karamazovštinou« Lev Tolstoj, jenž se věnoval hlásání téměř nevyplnitelného, prvokřesťanského sebeobětování? Dostojevský taktéž chtěl rozřešiti »karamazovskou« otázku, i románem i kázáním zároveň. Skutečně rozřešil ji nikoliv jako sociolog, ani jako kazatel, nýbrž jako básník. Podal podivuhodný obraz Ivana Karamazova, který jako Macbeth usiloval zmocniti se koruny nezkaleného, hmotného štěstí, přes vlastní přirozená práva, a který jako uchvatitel byl zastižen odplatou na samém vrcholu uloupeného blaha. Nad to »Bratří Karamazovi« jsou důležiti v té příčině, že se v nich odrazil celý Dostojevský s celou svou mohutností i slabostmi, s celým svým názorem světovým — do té míry úplně, že by mohl nadepsati svou knihu »Toute la lyre«, dokonce s mnohem větším právem než Hugo, který tak nazval svou poslední básnickou sbírku. Zde Dostojevský odhalil všecky své síly v jejich nejvyšším rozvoji: humanista a mystik, kriminalista, psychiatr a psycholog, až pathologicky citlivý sensualista a satirik — všemi těmito stránkami své složité umělecké přirozenosti obdařil svou rozsáhlou a hlubokou práci. Zde také projevila se i jeho poetická vášeň k Rusku. Byť i snad ho zavedla do paradoxů jako publicistu, za to vášeň tato, dýšící jakousi základní fysiologickou láskou ke vlasti,

pomohla mu vytvořiti poněkud podivný a rozcuchaný, ale ku podivu ruský obraz Miti Karamazova, jakýsi mythologický typ drsného a zároveň pohnutlivého nehodáře, jenž přes všechnu svou elementární nevázanost nás k sobě vábí. V témže díle je hojnost všech tak zvaných literárních nedostatků Dostojevského, tak upřímných, že by v nich mohl usvědčiti našeho spisovatele každý školák: rozvláčnosti, zbytečnosti, jednotvárnost jazyka u všech jednajících osob a často — příma pravdě nepodobnost, jako na př. rozmluva Ivana s Alešou v hostinci, táhnoucí se přes celé tři kapitoly, obsahující celá literární pojednání, promyšlená a patrně vložená do úst osob rozmlouvajících od samého autora bez všelikého obalování. Čtenář může si na to vše plným právem naříkati, ale kommentátor musí v tom uznamenati jen smělou samostatnost spisovatelovu — smělost, která připomíná na př. — na Shakespeara, který, jak známo, nedělal okolků s požadavky vnější pravděpodobnosti a u kterého i králové i vojáci, i milenci se honosí filosofií, rhetorikou, slovními hrami, aforismy a vůbec vždy jedním a týmž zjevně shakespearovským jazykem. Všecko to dokazuje, že nejdůležitější věcí jest umět autorem se pokochati, ale nikoli mu předpisovati jakékoliv zákony tvoření. Avšak přes všecky tyto elementární technické poklesky, ano i proti požadavkům nejmodnější aesthetiky, Dostojevský napsal idejný, silně subjektivný a zároveň vysoce umělecký román. Bezděčný revolucionář aneb, správněji řečeno, nihilista v tradicích umění, on prokázal ještě i jiný div: chopiv se v tomto románě urputné a nezakřídované publicistiky, namířené proti zjevům známé historické minuty, věnovav se, abychom tak řekli, úplně typům a otázkám zejména této současné, rychle plynoucí minuty, Dostojevský vytvořil dílo, jehož vnitřní poesie téměř shlazuje v něm kolorit mody a pečeť času, ba my nejsme ani s to si představiti dobu, v níž by »Bratři Karamazovi« pozbyli svého psychologického a uměleckého zájmu. Taková jest ta hluboká filosoficko-dramatická báseň, — jak všeho správněji by slušelo nazvati tento podivuhodný román Dostojevského.

O důchodových (rentových) statcích selských.

Píše Jan Koloušek.

V posledním ročníku Athenaea podal jsem studii o našem úvěru pozemkovém a obecním (kommunalním), z níž bylo zřejmo, kterak dosud státní správa naší poloviny říše velmi málo, ba téměř nic nepodnikala na zlepšení tohoto tak důležitého odvětví úvěrního. Rolnictvo ponechané samo sobě vydáno bylo na pospasy lichvářským věřitelům a veliké akciové banky, které zprostředkovaly uzavírání hypothekárních půjček, daly si zaplatiti za toto neveliké namáhání (tiskly vlastně jen zástavní listy a inkassovaly peníze ode dlužníků a vyplácely splatné kupony) millionové provise, kdežto ostatní věřitelé rolníkovi žádali nezřídka 10 – 20%ní úroky. A přece tyto cizopasné ústavy tyjící pouze z mozolně nastřádaných peněz zadlužených vlastníků usedlostí, byly zasypávány všemožnou přízní a péčí naší bývalé finanční správy, tak zejména oddělení hypothekární rakouskouherské banky a vídeňská banka »Österr. Bodencreditanstalt«. Zjevy tyto byly však v letech předešlých zcela vysvětlitelny a přirozeny a plynuly z tak zv. liberalních náhledů hospodářských: každému budiž ponechána naprostá svoboda, jak chce a umí obhájiti svou hospodářskou existenci, a státní správa at neplete se nikterak do soukromých úmluv mezi jednotlivci, třeba se zdálo, že silnější tu vykořisťuje okamžitého neblahého a tísnivého položení slabšího svého bližního.

Arci vznikla proti tomu dosti záhy reakce a hlavně zákonodárství zemská snažila se upraviti a zlaciniti pozemkový úvěr. To podařilo se skvěle proti všemu nadání, zemské hypotheční banky snížily úrokovou míru pro dobré hypotheky téměř na 4% a ostatní peněžní ústavy již z konkurrence musily příkladu tohoto následovati. Arci mezitím zadlužení stavu selského pokračovalo tak pováž-

livě, že zlepšení úvěrních poměrů a menší poměrně úroky tím byly skoro zúplna vyváženy. Tak v království Českém narostly dluhy v pozemkových knihách zapsané ze 600 mill. zl. r. m. v r. 1867 na 1000 mill. zl. v r. 1892;*) toto nynější břemeno dluhové není snad při snížené úrokové míře (pravidlem se říci může, že od těch dob klesla na polovici) větší nežli bylo r. 1867,**) ale poněvadž na mezinárodním trhu pro rolníka našeho nastaly daleko nepříznivější poměry a jelikož výtěžky práce jeho jsou značně skrovnější, nežli byly kdysi, znamená to přece značný úpadek stavu selského a hrozí nebezpečí, že půda bude úplně vyvlastněna na prospěch mobilního kapitálu. Rolník bude sice dle jména majitelem své usedlosti, ve skutečnosti však stane se neb již i se stal prostým dělníkem anebo nájemníkem svého věřitele. Ano jsou tak předlužené statky, že vlastníci jejich nejen všecek výtěžek své usedlosti musí odvésti svým věřitelům, nýbrž že i to, co vydělali si úmorným lopocením rukou svých a co zasloužila si jich pracující rodina, jsou nuceni obětovati na větší slávu a pohodlí těch, kteří je úvěrem založili. Tak namnoze již vytvořilo se zase moderní nevolnictví, které nutí předluženého rolníka namáhati se v potu tváře o větší blahobyt svého pána — věřitele. Ostatně však ani hypothekární věřitelé nejsou dle tohoto stavu věcí vždy v naprosté výhodě a bezpečnosti, neboť předluženost selských statků má v zápětí velmi často jich exekuční prodej a nezřídka při častých dražbách nevytěží se ani polovice toho, zač opravdu statek stojí nebo zač dle domnění půjčujících asi stál. Takovým způsobem zadnější věřitelé pozbývají velmi zhusta svých pohledávek i každého musí překvapiti, jak mnoho požadavků bývá při exekučních dražbách neuspokojeno. Na př. v letech 1868—1892 v král. Českém na usedlostech rolnických a statcích v deskách zemských zapsaných, které byly prodány v exekučních dražbách, vězelo celkem 326·2 mill. zl. knihovních dluhů a z toho pro nedostatek kupní ceny neuhrazeno zůstalo 145¼ mill. zl., *tedy celkem 44½% pohledávek knihovních nebylo načisto uspokojeno a věřitelé tedy o ně přišli.*

Podobný poměr je i v jiných zemích; tak v zemích., které mají řádné pozemkové knihy (to jsou Čechy, Morava, Slezsko, Dolní a Horní Rakousy, Solnohrady, Štyrsko, Korutany a Krajina) z 660·7 mill. zl. knihovních pohledávek při exekučních dražbách načisto ne-

*) Data čerpána jsou tu vesměs z příloh úředních k předlohám zákonným podaným od ministerstva orby: »O zřizování selských společenstev« a »O zřizování důchodových statků rolnických«.

**) Odůvodnění toho podáno v citovaném článku Athenaea.

uhrazeno 287·1 mill. zl., tedy celkem 43·4%; nejpříznivější poměr v té příčině byl na Moravě, kde *neuhrazených knihovních dluhů při exekučních dražbách bylo 36½%*, a ve Slezsku, kde jich bylo *pouze 34½%*.

Dle vyloženého nynější stav odvislosti rolníkovy od kapitálu movitého je zjevem nad míru smutným, chorobným a povážlivým, ničí jednak nejdůležitější třídu středního stavu, jednak samým věřitelům nebývá na prospěch, jak tomu svědčí ohromné procento zúplna neuspokojených pohledávek knihovních. Připočtou-li se k tomu ještě závazky exekutův, které se nevykazují v pozemkových knihách a které často bývají velmi značné, lze souditi, že více než polovice dluhů při exekučních dražbách pomíjí tím, že se na ně z výtěžku dražebního nic nedostane. Odtud se není také co diviti, že zadní neb osobní věřitelé rolníkovi jsou nuceni žádati úroky lichvářské, aby jen poněkud kryli své značné risiko, že totiž z půjčeného kapitálu po případě nic nedostanou zpět. To má ještě další zlý důsledek, že z věřitelů, kteří hypothekou jsou dostatečně kryti, žádný na exekuční dražbu tlačiti nepotřebuje, kdežto z ostatních nikdo se toho neodváží tak snadno, protože by nejen naň se nic nedostalo, nýbrž by musil ještě nésti útraty žalobou exekuční způsobené. Takto dlužník plahočí se stále na své věřitele, ačkoli mu fakticky dávno již nic na statku nepatří, a nemůže přece sám nikdy toho docíliti, aby konečně takový statek byl exekučně prodán.*)

Mezi velmi různými příčinami, které podmiňují zadlužení nemovitostí rolnických, sluší dvě zvláště závažné vytknouti, totiž nabytí statku dědictvím anebo koupí. Tak v Čechách od r. 1868—1892 přešlo dědictvím nemovitostí v ceně na 730 mill. zl. a při tom vzniklo 220½ mill. zl. nových hypothekárních břemen, co znamená nového zadlužení na 30·2% ceny statků; koupí pak v téže době zaměnilo se nemovitostí v ceně 1032¼ mill. zl. a nových břemen (vložena nedoplacená kupní cena do knih) knihovních tím vzniklo 215¼ mill., t. j. 20·8% kupní ceny.**)

*

Vůči těmto obrovským břemenům dluhovým a vůči stále rostoucímu zadlužování selských usedlostí, které, jak naznačeno v předešlém, hrozí vésti k úplnému vyvlastnění nemovitostí od kapitálu

*) Doklad pro to ve vládní příloze: »Erläuternde Bemerkungen zu den Gesetzentwürfen betreffend die Errichtung von Berufsgenossenschaften der Landwirthe und betreffend die Errichtung von Rentengütern.« Str. 4.

**) Data brána z příloh vládních: Tabelle IV. und V.

movitého a jež pomalu z rolnictva učiní pouhé nájemce nebo nádeníky velmi hubeně placené — slovem proletáře — připadli jednotliví národní hospodáři na myšlénku, aby dosavadní knihovní dluhy byly za přispění státního zákonodárství vyvazeny i aby nové uvalování hypothek na ně bylo co možná obmezeno, ne-li zúplna vyloučeno. Vyvazování pozemkových břemen ve velkém i rázem již provedeno bylo v minulosti, jak čtenářům povědomo, po r. 1848, v kterém odstraněny roboty, desátky a ostatní závazky stavu selského vůči vrchnostem šlechtickým a kněžským. R. 1848 bylo stanoveno, aby ti, kteří jsou k určité náhradě za vyvazení pozemků oprávněni, vzdali se třetiny této náhrady, i byly jim vyplaceny tedy pouze dvě třetiny odhadnuté náhrady a to sice úpisy 5%ními, které se splatily ve 40 letech (vyvazovacími obligacemi). Z těchto dvou třetin jednu byl nucen splatiti ten, jehož pozemky byly takto vyvazeny, druhou zaplatila země. Dle toho tehdejší rolníci zbavili se svých břemen náramné lacino, jelikož pouze jim přisouzena třetina náhrady, která mimo to velmi ještě mírně byla odhadována. Na něco podobného nyní arci ani ti, kteří nově navrhují, aby vyvazovány byly dluhy hypothekární nepomýšlejí; nežádají ani, aby vyvazování stalo se snad najednou všude, ani nečiní nikterak na věřitele nárok, aby vzdali se z části svých pohledávek, ani nechtějí, aby stát anebo země jistý díl těchto břemen převzaly. Dle těchto návrhů, kdekoliv statek není předlužen přes svou opravdovou cenu, má býti za všechna břemena pozemková věřitelům splacena jich pohledávka důchodovými listy (nebo zástavními dluhopisy) úrokovanými obvyklou mírou úrokovou (4% nebo 3½%), které se splatí v určité řadě let a za které nejen budou ručiti pozemky dosavadního dlužníka, nýbrž zároveň také korporace, která tyto důchodové listy vydá, a země nebo stát sám, který arci bude míti dozor potřebný k jednání těchto korporací. Korporací tou pak má býti nucené spolčení všech vlastníků usedlostí rolnických a lesnických a toto společenstvo bude míti pak na starosti, aby splátky (annuity) povinné od členů byly řádně odváděny a statek udržován v dobrém stavu, aby snad zhoršením jeho neztratila se možnost platiti z něho ustanovené důchody; zároveň by se ustanovilo, že nelze beze svolení společenstva vůbec žádné závazky hypothekární podnikati, tak že by jinaké nové zadlužení pozemkové nebylo na příště možné, leč vydáváním důchodových listů od společenstva, které by dlužník splácel mírnými ročními annuitami. Půjčky majitelům rolnických usedlostí povoliti by se směly pak jen z příčin důležitých, ku př. ke zlepšení pozemků (k účelům meliorač-

ním), při pohromách živelních a jiných, k nakupování strojů, k důležitým účelům rodinným atd., spotřební úvěr byl by z toho naprosto vyloučen. Tím by arci prý se nemusil ochromiti úvěr rolnický snad vůbec, jelikož by ještě byl každému majiteli usedlosti k disposici úvěr osobní, jehož by se mu dostalo po případě zase ve společenstevních sdruženích, kde by totiž všichni žadatelé úvěru nabývali ho solidarním a po případě neobmezeným ručením. Kdyby pak vlastník rolnické usedlosti z jakýchkoli příčin upadl v konkurs, nesměla by usedlost jeho býti ponechána pouze na pospasy věřitelům, nýbrž připadla by společenstvu v ceně dle určitých pravidel vyšetřené, které by ji znova postoupilo někomu za závazek, že platiti bude z něho určitý důchod po jistou řadu let; — peníze potřebné ke koupi takové usedlosti společenstvo zjednalo by si opět vydáním důchodových (zástavních) listů.

Jiní spisovatelé navrhují přímo, aby po vyvazení veškerých dluhů pozemkových nesměly se usedlosti rolnické již vůbec zadlužovati výpůjčkami hypothekárními, rolníkovi by pak tedy nezbyl než úvěr osobní; někteří z nich nejdou tak daleko a chtějí pouze, aby jisté existenční minimum pozemků, jaké uzná se pro rodinu za potřebné, bylo prosto vší hypotheky a to také aby nebylo možno vůbec exekvovati.

Při těchto návrzích dosud nedotčeno těch ubohých, jichž usedlosti jsou hypothekárními dluhy přetíženy již tak, že by se pravděpodobně z výtěžku jich ani na všecky věřitele nedostalo. Ti mají býti ponecháni svému osudu a jich usedlosti by se arci pak prodaly v exekučních dražbách, při nichž by se musila súčastniti ona rolnická korporace (společenstvo), o jejímž utvoření, zřízení a působnosti bylo vyloženo již v předešlých řádcích, až do určité ceny. Byl-li by takový statek korporaci přiřknut následkem vydražení, musila by jej postoupiti způsobilému člověku (po případě také předešlému vlastníku, pokud toho je hoden) za důchod, kterým by se krylo úrokování a splácení důchodových listů (a zároveň výloh s tím spojených) potřebných k ukrytí kupní ceny usedlosti. *)

Podobná sdružení vlastníků usedlostí, která převzala ručení za všechny knihovní závazky svých členů, pokud vznikly půjčkami po-

*) Literaturu tohoto předmětu se týkající uvádí vládní návrh v příloze VI. str. 411 423 a hlavní zástupci těchto náhledů jsou především v Německu a sice *Robertus* a po něm *Lorenz v. Stein*, nejčelnější však zastánce korporací rolnických (»Incorporation des Hypothecarcredites« Tübingen 1883), které by na se vzaly závazky hypothekární, je bývalý náš finanční ministr *Schäffle*.

skytnutými v zástavních listech vydaných ode sdružení, nejsou nikterak novou věcí, nýbrž v pruských provinciích trvají už více nežli století (první vzniklo ve Slezsku pruském r. 1769). Jsou to »zemstva« (Landschaften), ke kterým přísluší vlastníci rytířských statků (Rittergüter), vlastníci ti spolčili se k tomu cíli, aby nabyli laciného úvěru, a opravdu nedosahuje úroková míra výpůjček jejich ani $3^1/_2\%$ ročně. O těchto zemstvech jednáno bylo již v mém cit. článku v lonském Athenaeu. Rovně tak uznávají dle zákona platného v Prusku již instituci *statků důchodových*, t. j. statků vzniklých tím, že nabyvatel nezaplatí cenu kupní hotově, nýbrž že uvolí se dávati za usedlost roční důchod ustavičný, který také může býti stanoven určitým množstvím obilí (Körnerrente), [ale platí se i pak pokaždé peněžní hodnotou tohoto obilí]. Tyto důchody mohou býti převzaty od t. zv. rentových bank (veřejných úvěrních ústavů, které byly zřízeny na vyvazení pozemků po r. 1848), které za ně vydají důchodové listy splatitelné v určité době ($3^1/_2\%$ní v době $60^1/_2$ roku, 4% v době $56^1/_{12}$ roku) a které na uhrazení úroků a splátek důchodových listů dostávají od vlastníků rentových (důchodových) statků stálou rentu trvající zrovna tak dlouho, jak dlouho důchodové listy budou spláceny (tedy buď $60^1/_2$ roku nebo $56^1/_{12}$ roku, dle toho, jsou-li listy vydané $3^1/_2\%$ní nebo 4%ní; na splátky tu vyměřeno ročně $^1/_2\%$ z obnosu důchodového listu; dle nynějších ustanovení pruského ministerstva, vydávají rentové banky pouze $3^1/_2\%$ní důchodové listy). — Tyto důchodové statky pruské (Rentengüter) liší se však přece značně od těch, které zřizovati navrhuje Schäffle. Dle náhledů Schäfflových nesmějí býti na rentové statky uvalovány žádné jiné hypotheky, než pouze ty, které společenstvo dovolí a samo pak je poskytne a k nimž si získá peníze vydáním zástavních listů; kdežto dle pruského zákona vyžaduje se pouze pro důchody rentových bank přednost přede všemi ostatními hypothekami a neomezuje se pak další obtížení statků výpůjčkami jinými, které teprve arci jdou za úvěrem poskytnutým bankou rentovou. Proto nebrání a nechce brániti pruský zákon o důchodových statcích nikterak předlužení selských usedlostí spíše účel jeho směřuje k tomu, aby se umožnilo nabývání polností také těm, kteří nemají hotových peněz ke koupi jich, kteří spíše chtějí dlouholetými splátkami a výtěžkem své práce domoci se nemovitého majetku. Pruský zákon tedy vytkl si cíl kolonisační a výslovně podotýká, že na základě jeho má se umožniti také zakládání nových osad K tomu cíli rentové banky jsou také poukázány, aby vlastníkům rentových statků mimo půjčky,

které jsou na polnosti oprávněny povolovati, ještě poskytovaly dostatečný úvěr k vystavění hospodářských a obydelných budov. Úvěr ten povoluje se od zvláštních úředních kommissí tak nazv. generalních (Generalkommissionen) a bude se říditi nejen zárukou věcnou (cenou nemovitostí), nýbrž také se bude vyměřovati dle osobní zdatnosti a spolehlivosti žadatelovy, tedy bude do jisté míry také úvěrem osobním.

*

Na zcela jiných základech však naše ministerstvo orby vypracovalo svou nejnovější předlohu o důchodových statcích. Zásadně postavilo se touto osnovou na hledisko Schäfflovo. Důchodové statky rolnické mají vzniknouti pouze přičiněním nucených společenstev rolnických a jich význačnou vlastností dále je, že vlastník nesmí je ztížiti hypothekou další, leč se svolením společenstva a pouze výpůjčkou poskytnutou zase od společenstva v důchodových listech. Půjčka ta smí býti vlastníku důchodového statku dána jen k těmto důležitým účelům: 1. k melioracím (ke zlepšování pozemků), 2. ke zotavení z nehod živelních a jiných pohrom, 3. ke zřízení věna nebo na mimořádné vychovací náklady nebo k podobným jiným účelům. Rozumí se, že i tyto půjčky smějí býti poskytovány toliko do té výše, aby společenstvo bylo úplně svým požadavkem kryto, ani aby statek rentový nebyl snad těmito dluhy hypothekárními přetížen (§§ 55. 56. předlohy o rentových statcích). Tak skutečně tu počal se řešiti obtížný úkol, jak by se zamezilo narůstání břemen hypothekárních do nekonečna, i jak by se majetek selský vybavil z tísnivého podruží kapitálu movitého.*)

Ale mýlil by se velmi značně každý, kdo by snad očekával od vládní osnovy nějakou revoluci v příčině úvěru rolnického, a také ten, kdo by vedle toho hádal snad na jakési radikální změny ve vlastnických poměrech našeho selského stavu. Vládní předloha, jak je ministerstvem orby vypracována, třeba v principu stanoví velmi odchylné zásady od nynějšího systému vlastnického a třeba zásadně vyslovena tu převelmi pronikavá změna v organisaci rolnictva, bude míti aspoň, pokud se týká úvěru hypothekárního a zřizování důchodových statků, praktický význam velmi nepatrný, a rolnická společenstva zemská asi po dlouhá léta budou čekati, až rentové dluhopisy jimi vydané budou se čítati do obnosů millionových. Při ny-

*) Z cizího zákonodárství nejpodobnější je rakouskému návrhu »Small Holdings Act« z r. 1892, dle kterého se také dává moc radám hrabství (county councils) zřizovati podobné statky důchodové ne menší než 1 akr a ne větší než 50 akrů.

nějším hypothekárním a osobním zadlužení vlastníků selských usedlostí, které páčí se nejméně v naší polovici říše asi na *4 milliardy* zl., budou rentové úpisy obsahovati procento zrovna mizící, a proto nemožno říci, že by se vládními návrhy stav věcí v této příčině změnil příliš nějak na prospěch rolnictva, aspoň ne v brzku a v dohledné nyní době. Tím nechce se nic říci na úkor těmto návrhům, jsou míněny rozhodně upřímně, a kdyby se ministerstvo orby snad bylo odvážilo dále, sotva parlament, tak jak je teď složen, k nim dal své svolení; ano i tyto změny nepopíratelně nepatrného praktického dosahu, jelikož zdá se, jakoby vláda chtěla raziti jimi cestu k dalším rozhodnějším reformám v té příčině, narážejí na odpor nejmocnějšího činitele ve vídeňské sněmovně, liberální strany jak to nedávno »Neue Freue Presse« ve své polemice s časopisem »Linzer Volksblatt« dokázala. Liberálové, ačkoli vidí, jak v praktických důsledcích je předloha o rentových statcích neviňoučká, přece tuší v tom nastraženou léčku a porušení principu t. zv. hospodářské volnosti a neomezenosti a proto budou tomu rozhodně klásti značný odpor. Arci ta železná důslednost liberálních principů, která hlásala kdysi naprostou volnost hospodářských úmluv, o níž vtipně jistý německý národní hospodář se pronesl, že to je »Freiheit zermalmt zu werden« — (co znamená asi »že mám volnost a svobodu, abych se dal svým silnějším bližním rozmačkati«), — kterážto volnost fakticky nebyla ničím jiným nežli vykořisťováním slabých od silnějších — utrpěla již převeliký průlom moderním zákonodárstvím živnostenským a dělnickým, a dá se čekati, že liberálové nyní ještě kousnou do kyselého jablka i pokud se to týkati bude zájmů stavu rolnického, a prohřeší se zase o jednou více maličkou zpronevěrou ke svým kdysi skalopevným zásadám. — Jinak se to arci má s druhým návrhem vládním, kterým stanoví se vůbec *zřízení nucených okresních a zemských společenstev rolnických*, která mohou míti nadmíru důležitý význam pro rozvoj a zájmy rolnictva i vůbec polního hospodářství, jestliže opravdu rolníci sami významu tomu porozumějí a dovedou si tato společenstva zaříditi tak, jak by prospěchům jich nejlépe a nejvýhodněji vyhovovala. Těmito společenstvy dekretuje se zákonitě solidarita a vzájemná svépomoc rolnictva, ale dosud v té příčině naše venkovské obyvatelstvo spíše poslouchalo jiných hnutí svého nitra: místo vzájemnosti a hájení společných interessů mohlo se mezi selským lidem spíše více vypozorovati svárů, hašteření a vedení nákladných processů o titěrky, a zájem obecného prospěchu často, přečasto zrazován kolikráte za zcela nepatrný zisk osobní. A přece rolníci nemají

vlastně příčiny na sebe tak žárliti, jako na př. živnostníci, neboť jich nerozdvojuje konkurence, ceny jich výrobků nejsou závislé načisto na soutěži nejbližších sousedů, nýbrž na soutěži na celém světě — arci není-li to konkurence, která venkovské obyvatelstvo vzájemně znepřáteluje, je to mnohdykráte závist a nerozum, kteréžto vlastnosti velmi často spojeny bývají s kletou lakomostí stále a stále nabývající více půdy, které srdce venkovana tak snadno neodolá a která rolníka dohání mnohdy až k tomu, že dělá nebohého otroka svým věřitelům. Je tedy na rolnictvu, aby ze svých společenstev udělalo ústavy sloužící rozkvětu zemědělství, aby vymanilo se jimi z lichvářských rukou překupníků tyjících cizopasně z práce obyvatelstva půdu vzdělávajícího. Je však ještě další obava, zdali rolnictvo opravdu dovede lacino a nezištně tato společenstva říditi, tak aby mohla vystačiti s těmi skrovnými prostředky, které jim vyměřuje předloha zákona o zřizování selských společenstev. Ke svým účelům totiž okresní společenstva mohou si vyměřovati přirážky až do 4%, zemská společenstva (která jsou zastupitelstvem společenstev okresních) až do 1% pozemkové daně, vyšší přirážky nad to lze vypisovati z důležitých příčin pouze se svolením ministerstva financí a orby (§§ 19. až 22. předlohy o zřizování společenstev). Dle vládních příloh by v království Českém průměrem v každém okresu 4%ní přirážka ročně vynesla asi na 2000 zl., kdežto 1%ní na společenstvo zemské by vydala na 110.000 zl. Prostředky tyto arci nejsou tak příliš skvělé, aby se nemusilo dbáti na spořivost, obezřetné a nezištné vedení se strany správy společenstevní, nač naprosto vždycky při našich korporacích nebude lze bezpečně spoléhati.*) (Dokončení.)

*) Úkoly okresních a zemských společenstev rolnických vyměřeny jsou dosti obsáhle: Zřizovati společenstevní skladiště pro zemědělské výrobky svých členů; prodávati tyto výrobky na příkaz a účet jich; nakupovati věcí potřebných k hospodářství na příkaz a účet členů; zřizovati záložny (zejména Raiffeisenovy), půjčovny na zboží uložené ve skladištích společenstva; zařizovati výrobní společenstva; zprostředkovati výpůjčky od hypothečních bank; starati se o pojišťování nemocenské, úrokové a invalidní pro dělnictvo zemědělské, zařizovati k tomu cíli pokladny, nemocnice a podob.; sprostředkovati při najímání dělnictva a čeledi; sprostředkovati smlouvy pojišťovnami; sprostředkovati právní pomoc; vésti kontrolu semen, hnojiv atd. K tomu zemská společenstva budou míti na starosti zřizovati a po případě spravovati důchodové statky rolnické (§§ 2., 16., 17. předlohy o spol. rol., § 2. o důchodových statcích rolnických).

Výhody parlamentarismu.

Parlamentárním zařízením naší doby dostalo se záštity se strany, která jindy neostýchá se bez obalu odsouditi a zříci se kterékoli moderní instituce nebo vymoženosti, byť i obecné mínění doposud sebe více si na ní zakládalo. »Neodvislí« nebo »Mladí« socialisté nejen že úkosem hledí na »oportunistické« působení a taktiku socialistických poslanců v německém říšském sněmu, ale i parlamentarism samý odmítají a tudíž i agitaci pro všeobecné právo hlasovací pokládají za zbytečnou; na tom stanovišti stojí patrně také český časopis neodvislých socialistů »Nový Věk Svobody« (viz na př. č. 14.). Za to vyskytuje se propaganda pro »přímé zákonodárství skrze lid«, jehož vylíčení se na tomto místě zříkáme; jde mnohem dále než lidové referendum v nejdemokratičtějších kantonech švýcarských a jest uvedeno v soustavu ve spisech Rittinghausenových, jež psány už na konci let šedesátých. Proti takovýmto názorům vystupuje *K. Kautský,* známý čtenářům našim redaktor revue »Die Neue Zeit«*); odmítá přímé zákonodárství skrze lid, které — alespoň v moderním velestátě — parlament nedovede učiniti zbytečným, protože pomocí jeho nelze opatřiti veškeré zákonodárství státní ani kontrolovati nebo i říditi správu veřejnou; ono nanejvýše dovede v jednotlivých případech vedle parlamentu opravně působiti; proto těžiště politické činnosti zůstane v parlamentu, pokud trvá moderní velestát. V příčině parlamentarismu a obecného práva volebního sociálnodemokratická praxe předstihla theorii: »německá sociálná demokracie v oboru parlamentární činnosti domohla se bohatých úspěchů, prve než dospěla k důkladnému theoretickému zdůvodnění svého stano-

*) Ve spise »*Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Sozialdemokratie*«, Stuttgart 1893, m. 8°, 139 str.

viště k parlamentarismu; tomu není se diviti při straně, složené z proletářů, nikoli professorů«. Hlavní — byť i v podstatě nikoli nové — myšlénky té části spisu, která hájí zřízení parlamentární a obecné právo volební, chceme tu stručně nastíniti, pomíjejíce historické a kritické výklady o přímém zákonodárství lidu.

Spolupůsobení parlamentu při sdělávání zákonů jest, jak věci dnes jsou, jediným prostředkem, jehož lze se chopiti, aby zákonodárství nestalo se monopolem jednotlivců, aby oprava podaných návrhů za účastenství všech větších interessových skupin a stran se umožnila. Na tom faktu nezmění nic jakkoli nepříznivý úsudek o jednání parlamentárním; jiný prostředek a způsob nebyl posud udán.

Na kolik jde o kontrolu správy státní v samém centru jejím, kontrolu, která tím je důležitější a nezbytnější, čím více se zmohlo a zmáhá celé ústrojí správní, rovněž ještě nenalezen jiný nástroj než parlament. Toto právo, kontrolovati vládu a její úředníky, jest obzvláště cenné menšinám, stranám opositičním; ba jim jest přímo nejcennějším právem parlamentárním. Nechať i v zákonodárné činnosti vliv opositiční menšiny jest sebe nepatrnější: přechmaty a nešváry veřejné správy dovede i jediný poslanec, když je poctivý, odhodlaný a obratný, objeviti a cejchovati; »i v parlamentu tak bezmocném a servilním, jako . . . ., jest přítomnost malé hrstky poctivých a statečných mužů ostnem v mase vládním a jistou hranicí proti přílišné libovůli a brutalitě úřadů«.

Na obranu parlamentu proti socialistickým zavrhovatelům jeho uvádí pak Kautský pádné argumentum ad hominem: naše století, které je stoletím parlamentarismu, jest i stoletím sjezdů, protože stejné nezbytí vede ve velikých ať povinných ať nepovinných organisacích k tomu, odevzdati a svěřiti úpravu společných záležitostí nějakému shromáždění delegátů, vyslanců. Sociálná demokracie i v tom jde za příkladem jiných stran — a proč přívrženci bezprostředního zákonodárství lidového neodmítají sjezdy, proč nepřimlouvají se za všeobecné jednání a hlasování v drobných sekcích?

Bojováno proti parlamentarismu korrupcí, která prý tak snadno naň se upíná. Činí-li tak přívrženci absolutismu, zapomínají, že korrupce tam, kde nebylo by parlamentu, prostě zůstala by v samotné byrokracii, a tam je před vyzrazením jak náleží lépe chráněna, tudíž neskonale více zabezpečena než v parlamentě. Ukazují-li na korrupci socialističtí nepřátelé sněmovního zřízení, mají na mysli všecken ten vliv, podplácení, zastrašování, násilí a j., kterými se při

volbách falšuje projev pravého smýšlení lidu. Proti všemu tomu jest ochranou tajné hlasování, také v Německu přijaté, třeba ne v té dokonalosti jako v Anglii. Toto tajné hlasování činí proletáře při volbách samostatnějším, než při kterémkoli jiném projevu a zápasu třídním, ať už je to odebírání socialistických listů nebo přístup k socialistickým spolkům nebo členství v odborných jednotách a j.*)

Proto buržoasie není dnes již toho mínění, jež jí Rittinghausen připisoval, že totiž parlamentarism — třeba v demokratické formě — jí zabezpečuje panování. Snad tak smýšlela, když Rittinghausen psal a když Bismarck (1867) zakládal Severoněmecký Spolek; byly ť zkušenosti učiněné ve státě, jenž tou dobou jediný měl obecné právo volební (Francie), velmi uspokojivé. Dnes tomu tak již není, a opravdu v Německu naděje buržoasie nespočívá již na parlamentarismu a jeho síle, nýbrž na slabosti německého parlamentarismu, na tom, že v Německu ve skutečnosti panuje absolutism a militarism.

Ze spisu, na nějž tímto upozorňujeme, mohou se poučiti i tací odpůrcové parlamentarismu, kteří nenáležejí k táboru »neodvislých« socialistů.

Tx.

*) Vzpomínáme tu podivného radikalismu ctnosti a statečnosti, kterým *Windhorst* r. 1867 v parlamentě přimlouval se za veřejné hlasování, bez něhož obecné právo volební bylo mu nepřijatelné; kdo prý chce obecné právo volební bez veřejného hlasování, dokazuje jen, že sociálné a jiné poměry ještě nepřipouštějí vůbec obecného práva volebního. *Pozn. ref.*

BESEDA.

Přichází Ježíšek, — děti se těší a my starší těšíme se radosti jejich. Jak milá starost, shledávati s Ježíškem dárky. Koho Ježíšek zavede do »města Paříže«, k Brandejsovi a do jiných skladů, tomu je hej, ale chudák je, koho si zavede k našim knihkupcům a rozkáže mu, tu hledej! Přebírám se ve spoustě vánočních knih pro děti, listuju, čtu, dívám se na obrázky, ale je mi z toho, co vidím a čtu, teskno. Čím pozorněji vybírám, tím tesknĕji se mi dělá a v mysli oživuje pořád silněji a silněji smutný obrázek vánoční, jejž jsem před několika dny jen tak letmo chytil v našich listech. Na Karlově náměstí klesl člověk k zemi — dělník bez práce — — nejedl už tři dny — — — styděl se žebrat a proto raději upadl... Tento chudák klesnuvší z hladu nejde mi jaksi z hlavy, vidím ho ve všech těch pozlacených knížkách, vidím jak se mi v nich z těch německých rytířův a princezen dělají čeští dělníci, klesající od hladu k zemi... Avšak teď vidím zase k zemi klesati ty naše české děti a vidím je také klesati od hladu... od hladu duševního...

Naše dětská literatura je hrozná — je nejtěžší obžalobou naší bezstarostnosti a mělkosti. Šmahem bez svědomitějšího výběru překládá a spracovává se tržní literatura německá, německé firmy podnikatelské dodávají laciné cliché a tak se německé knihy pro naše děti jen jen hemží německými vojáky, sedláky... A ten strašný text, ta strašná čeština! Jednu dvě češtější knihy pro dospělejší mládež snad si vyhledáš, nějaké kulturní a dějepisné obrázky, ale poesie a dokonce verše, to raději ani nehledej! Nic, než nabubřelé kázání na místě vřelé suggesce, mazlení na místě upřímné lásky, lhaní na místě dětské obrazivosti!

Jak říkám — šmahem překlady a spracování podle špatných německých vzorů. I Němci mají lepší dětskou literaturu, ale té si neosvojujeme, protože by to stálo více práce a námahy; obchod vyžaduje jiné ohledy, a dětská literatura u nás je téměř jen otázka ob-

chodu: to znamená, za drahé peníze špatné zboží. V takovém obchodu přestává všecka hrdost — my vlastenečtí rodičové, my vzorní prý Čechové odchováme si své děti německou literaturou, špatnou německou literaturou.

V anglické literatuře o děti nejlépe je postaráno, ale do toho nám českým rodičům nic není, protože vlastenecní nakladatelé nemají kdy, starati se o anglické originály, když se německé od pedagogických agentů donášejí až do krámu. V Anglii dítě čísti může Dickensovy romány přiměřeně spracované, a může je čísti i starší dorost, každý ve svém vydání; anglické dítě má od Dickensa samého znamenitou historii své vlasti, má Shakespearova dramata převedená do vhodných povídek, a tak anglické dítě vyrůstá v ovzduší své domácí literatury a literatury světové. České dítě kochati se musí v německých povídačkách o princeznách, česká literatura je mu nedostupná, a nemůže se těšiti z těch pokladů, které i jemu uloženy jsou v literaturách jiných. Ruské dítě živiti se může krásným výborem ze spisů Dostojevského — proč naši slovanští nakladatelé nedají totéž našim dětem? Proč nedají našim dětem ruské bohatýrské zpěvy v náležitém spracování s patřičnými obrazy ruskými?

Pravá láska k vlasti jistě velmi dobře měřiti se dá dětskou literaturou — láska k vlasti v něžné starosti o děti, o budoucí pokolení má jistě svůj nejurčitější obsah. »Dítě je otcem muže« — jak staráme se o toho otce budoucích mužů českých? Ó! zle a špatně. Dětská literatura je také měřítkem literatury a živoucnosti národa samého. Národ bez zdravé, dobré dětské literatury nemá vůbec literatury, a literatura, v níž básníci a umělci nedovedli se vžíti v dětskou duši, je mrtvá. »Nebudete-li jako pacholátka, nikoli nevejdete do království nebeského.« V těchto málo slovech je skutečné zjevení, je v nich všecek smysl lidského usilování o kulturu a osvětu. Strom vědění rozrostl se v hustý les; my všichni v něm hledáme ztracenou cestu do ráje, ale nenalezne jí, kdo nestane se dítětem. Děti musí býti našimi učiteli a vychovateli, ale nebudou a býti nemohou, jestli že nedovedeme čísti v jejich duši. V úsměvu dítěte zachytiti musíš jitřní červánky věstící ten zlatý den lepší budoucnosti — proč rušíš ten jeho nevinný úsměv a vštěpuješ do svěží duše símě své předčasné staroby? A ta mladá, čerstvá duše s takovou horoucností vnímá, co do ní ukládáš!

Rozhledy vnitřní.

MINISTR BACH † — NOVÝ COURS — POLSKÁ VĚDA A ZEMĚBRANA — DEBATA O VYJÍMEČNÉM STAVU — POTŘEBA THEORETICKÉHO OBJASŇOVÁNÍ ČESKÉ OTÁZKY — PODIVNÁ THEORIE O ROMANTISMU LÁSKY A REVOLUCE A ŽE Z BÍLÉHO ČERNÉ, Z ČERNÉHO BÍLÉ LZE UDĚLATI — POLITICKÝ ČIN A POLITICKÁ ANONYMITA — POČÁTKOVÉ SLOVANSKÉ PROTIKOALICE — — UHRY.

Živý představitel absolutistické centralisace a germanisace, dr. Alexandr Bach, zemřel 12. listopadu — den před tím kn. Windischgraetz jmenován byl předsedou ministerstva, vnuk onoho Windischgraetze, jenž potlačil povstání pražské, jenž dobyl Vídně a teprve po porážce v Uhrách ustoupil. Listy liberální jako o závod po zesnulém Bachovi házely kamením hlasitě volajíce, že zradil zásady r. 1848 — Bach v březnu 1848 byl členem deputace vyslané do Vídeňského hradu — že se přičinil 1855 o konkordát a t. d. Ozýval se v tom volání hlas svědomí a strach, že vlastní strana ubírá se drahou Bachem všem politickým slabochům vydlážděnou?

Nové ministerstvo představilo se sněmovně 23. listopadu. Kníže Windischgraetz prohlásil za hlavní úkol nové vlády provésti důkladnou opravu volební na základě existujícího zastoupení zájmového: třídy, posud nevolící, zejména dělníci, mají se dostati ke svému právu, ale měšťanství a rolnictvu má se zachovati posavadní politická — převaha; slíbený volební řád rozmnoží prý asi počet poslanců a způsobí nové rozdělení volebních okresů. Jinak nové ministerstvo pokračovati chce v pracích odstupujícího; slibuje však ještě odkrytost a pravdivost ve veřejném životě, plné uznání parlamentárních řádů, silnou správu stojící na výši doby a rozhodné odmítání všech elementů rušících pokoj státu a všeobecné blaho.

Aby nebylo žádné pochybnosti, jak si nově ministerstvo nový cours představuje, ministr Madeyski zajel si do Krakova, rozloučit se s universitou a tam poděkoval vznešeným zástupcům církve a vědy dosvědčuje, že charakteristikon polské vědy spočívá v tom, že čerpajíc pravdu z Boží moudrosti, s církví nikdy se nerozdvojila. Patrně ministr Madeyski vyvrátiti chtěl hlasy, nazývající ho liberálem.

Docela praktický důkaz polského vědění hned za tepla podati musil p. Popowski. Dokázal nám jako zpravodaj branného výboru, že máme

málo vojáků, a proto koaliční strany odhlasovaly koaliční zákon o zeměbraně, jímž národům nové a těžké břemeno vojenské se ukládá. Posud v zeměbraně se sloužilo nejdéle 14 měsíců, a několikrát odbývalo se 4nedělní cvičení; podle nového zákona sloužiti bude, kdo přímo do zeměbrany bude vřaděn, 2 léta, poddůstojníci mohou se podržeti 3 léta, za což jim odpadne jedno cvičení a 2 léta zálohy. Známý německý general Boguslawski vydal právě spis o zeměbraně (Die Landwehr von 1813—1893), v němž se dokazuje, že zeměbrana má zůstati zeměbranou — ale trojspolek potřebuje posilu, a proto se ze zeměbrany musí státi vojsko vyššího stupně. Francie — straší nás Popowski — bude co nevidět míti 3,994.000 vojáků, Německo 4,300.000, Rusko 3,846.000, tudíž musíme i my síly své napnouti.

Kníže Windischgraetz slíbil »silnou správu«, což v chebské terminologii ministra Plenera znělo, že se Čechům musí napravovati hlavy; K tomu konci po třídenní parlamentární šarvátce schválena (14.) vyjímečná nařízení 185 hlasy proti 73. Pražská policie bude tedy i dále procházeti pražskými ulicemi ve zbrani. Proti hlasovali s našimi poslanci Moravané, jihoslovanské kluby, Rusíni, antisemité, dr. Dostal, Kronawetter, Pernerstorfer.

Jsme přesvědčeni, že vyjímečného stavu nebylo potřebí; to právě vyjímečný stav nejlépe dokazuje. Když ve Vídni jednalo se o výjimečná nařízení, zde v Praze odbývala se installace nového purkmistra v takovém pořádku, že kníže Windischgraetz docela klidně může spáti. Že by výjimečného stavu skutečně bývalo zapotřebí, toho vláda nedokázala; ba ani nedala si s důkazem práce. K čemu dokazovat, co již je? To si také myslil referent většiny posl. Fuchs a podal tudíž zprávu, za kterou i liberální listy se styděly.

Se strany české pohrozil zpravodaj menšiny uveřejněním všeho materiálu, dokazujícího bezpráví, jehož vláda proti českému národu se dopustila a dopouští. Neumíme posouditi, proč se tak nestalo ihned v plné míře v jednotlivých řečech; ačkoli souhlasíme, že by publikace podle vzoru rumunského memoranda byla velmi působivá. K tomu pořád času dosti. Naše politika ve Vídni valně by získala, kdyby vůbec o české otázce občas důkladněji se psalo, jak se to již dálo za Palackého a jak se děje všude ode všech větších stran politických. Každá politika ve větším slohu musí časem se založiti na politicko-historické theorii, politika sebe praktičtější musí konec konců býti všestranně theoreticky prohloubena. Nemyslíme, že by ještě dnes bylo třeba, intelligentnímu čtenářstvu dokazovati, že domnělý rozpor mezi theorií a praxí i v politice dávno je překonaný.

Z řečí od českých poslanců proti vládnímu nařízení proslovených nedovedli jsme si utvořiti celkový jednotný obraz.

Slyšeli jsme, že příčinou nezákonných událostí byla vláda a zejména místodržitel Thun; kdežto se takto existence nezákonných událostí připouštěla, s druhé strany se dokazovalo, že události ty nestojí vlastně za řeč, že několik mladíků »vedeno, svedeno, udáno« bylo — policejním agentem. Týž agent však později od poslance Herolda ve vyjímečném výboru prohlášen byl za osobu nedůležitou a za romantika. »Každý

z nás a snad také pan ministr měl v mládí romantické náchylnosti, jeden k lásce, druhý zase pro revoluci.« Posl. Grégr tlumočil nejsprávněji politickou náladu části českého národa; avšak bylo žádoucí oprávněnost nálady řádnými důvody dovoditi. Poměry naše s irskými stotožňovati se nedají; vždyť právě proti stanovisku řečníka podáván důkaz, že v Čechách není ani stínů irských — feniův a posl. Grégr na konci své řeči dovolával se omluvy a odpuštění pro »horkokrevnou a nezkušenou mládež prolamující meze zákona«. Avšak právě v tom všecka byla praktická otázka politická: buď staly se vážnější protizákonné skutky anebo se nestaly. Jestli že se staly, ale se strany svedené mládeže, pak ovšem skutky takové nemohou míti vážnějších následků a nelze jich pokládati za obranu české věci. Pak vůbec nestalo se nic, a vláda dopustila se prohlášením vyjímečného stavu skutku přímo neslýchaného. Jestliže však tyto skutky pokládají se za oprávněné a za sebeobranu, pak nesmějí zůstávati anonymními a musí se vládě před celým politickým světem pravda říci do očí. Při tom ani v nejmenším nesmí se vzbuditi zdání, že »obhájce« někdy »z černého bílé, z bílého černé udělati« dovede. Po našem soudu vyjímečná argumentace postrádala této žádoucí politické určitosti.

*

Mezi slovanskými poslanci novým ministerstvem podán byl podnět by uvažováno bylo o slovanské protikoalici. Z Hohenwartova klubu (26. list.) vystoupilo 10 poslanců; moravští poslanci čeští postavili se také do oposice, i zahájeno jednání mezi těmito dvěma skupinami a stranou svobodomyslnou o společný parlamentární postup. Hlasování o budžetu ukáže, je-li koalice politickou anebo přestává-li zatím na programě více negativním.

* * *

V Uhrách ministr spravedlnosti předložil návrh zákona o právech rodičů ve příčině náboženské výchovy dětí. Není ještě jisto, že by zákon o civilním manželství bez úrazu proběhl instancemi až ke konečné sankci.

V Praze 14. prosince 1893. *S.*

Rozhledy zahraniční.

ATTENTÁT VE FRANCOUZSKÉ SNĚMOVNĚ. KDO JE VINEN? — PRÁVA LIDSKÁ PROTI RADIKALISMU A SOCIALISMU — LIBERALISM OTCEM REVOLUCE A ANARCHISMU — NEPOŘÁDNÁ KRAVATA SPULLEROVA — »ARISTOKRATICKÉ« MINISTERSTVO PERIEROVO — GIOLITTI MÁ NEČISTÉ RUCE, ALE CRISPI TAKÉ — RAKOUSKÝ SBĚH ITALSKÝM MINISTREM — POLITIKA VATIKÁNU — PÍSMO A ROTSCHILD — HANOVERŠTÍ »DRUHOVÉ« KRÁLOVI — MIQUEL SLIBUJE PROTI SOCIALISTŮM KNIHU, PODÁVÁ VŠAK NOVÉ DANĚ — TAKÉ BEBEL BYL ŠAVLEM — MEČEM PROTI RAKOUSKU! — JESUITA V THEORII A V PRAXI — MOLTKEOVA THEOLOGIE — »TEMPS« O »ČISTÉ« POLITICE DVOJSPOLKOVÉ — ANGLIE — BALKÁN.

Sotva že se evropský tisk poněkud utišil po attentátě v Barceloně a po pokuse na srbského vyslance a na německého císaře a kancléře, učiněn pumový útok na nedávného ministra, nyní presidenta francouzské sněmovny Dupuya, a to ve sněmovně samé. Zločin spáchán 9. prosince, již dva dny na to přijata 413 hlasy proti 63 pilná předloha vládní o tisku. Navádění ke všelikým násilným útokům a obhájení těchto zločinů trestati se má pětiletým vězením; úřadové mají právo zatýkati a konfiskovati. Ještě před několika dny nové ministerstvo stálo proti menšině, čítající přes dvě stě hlasů, po attentátě oposice neměla již třetinu hlasů. Tak veliký byl dojem attentátu na sněmovnu. Jak dlouho dojem ten potrvá, nelze předvídati, ale obavu musíme vysloviti, že zákony na rychlo dělané minou se cílem, jak již i čelné listy pařížské se vyslovují, ukazujíce na nezdar vyjímečných zákonů v Německu. Klid, jejž po útoku zachoval si Dupuy, měl spravovati i další kroky vlády.

Kdo je vinen? Kdo způsobil anarchism?

Anarchism je veliká sociální nemoc, jejíž základy jsou mnohem hloub položeny, aby se daly odstraniti vněšností reakce; pokud vlády v Evropě neodhodlají se k racionelním reformám ve všech oborech vnitřní politiky, repressivní systém nepomůže. Anarchism je rozšířenější než vlády se domnívají, jistě naleznou jeho rozšiřovatele nejen dole ale i nahoře, hodně nahoře. Anarchism se šíří z dola i s hora. Ve francouzské sněmovně samé o příčinách anarchismu rozpředla se značná debata, když Dupuy jako ministr předložil svůj program. Dupuy svým programem docela nepokrytě vypověděl válku těm, kdo prý nesouhlasí se všeobecným právem volebním, a kteří jsou proti soukromému majetku, individuelní

svobodě a vyplývající z toho svobodě práce. »Věrni duchu, jenž prohlásil práva lidská, opovrhujeme učením, jež pod různými hesly kollektivismu a pod. na místo individuelního počinu a svobodného sdružení občanů postaviti chce anonymní tyranii státu. Energicky dovedeme odraziti každý pokus, čelící k nepořádku a pobuřování, ať štváči v tom jsou kdokoli. A kdyby se k požadavkům revolučním připojily jakékoli směry internacionální, nepřestaneme potlačovati je ve jménu vlasti.«

Socialista *Jaurès* zahájil diskussi o tomto programě řečí, která i na nejkrajnější konservativce učinila hluboký dojem, tím hlubší, že Dupuy nedovedl odpověděti. Pochod myšlénkový Jaurèsa byl asi tento: republika je tím štváčem, proti kterému Dupuy horoval, neboť republika zavedla laické vychování, prohlašujíc takto slavnostně, že rozum člověku stačí, a že nepotřebuje náboženství, jež již dávno vymizelo. Ovšem mnohem více ze zvyku než z přesvědčení náboženství poskytovalo v bídě a nouzi útěchu. »Avšak! Vy roztrhali jste starou píseň, jíž lidská bída se ukolébávala, a ta bída se probudila s výkřikem bolesti a vstoupila před vás žádajíc bouřně místo na výsluní světa materiełního, na výsluní, jež jediné jste nezhasili.« Vy zlomili jste vládu náboženství a tím jste způsobili, že všecek oheň myšlení a všecek žár žádostí soustřeďuje se v požadavcích sociálních. »Vy zplodili jste revoluční temperaturu proletariátu!« Tyto výčitky Jaurèsovy, ač nejsou oprávněny docela, měly by vedoucí politiky povzbuditi ku přemýšlení; ať Dupuy a *panamovský* parlament prostudují dějiny Francie jen od revoluce počínajíc a pozná snad, kde v moderní společnosti jsou kořeny anarchismu.

Dupuy musil odstoupiti přes to, že měl většinu ve sněmovně a že aranžoval toulonské slavnosti; jinak nemohl se zbaviti svých radikálních kollegů. Carnot svěřoval úlohu, sestaviti nový kabinet, Spullerovi. Spuller byl již ministrem zahraničním a má pro sebe prestige gambettovský, byl Gambettovým sekretářem; avšak Spuller není nadšený přítel ruského sblížení, je původem Němec, hlavně však nosí prý příliš nepořádné kravaty, a proto prý se nehodil za ministra předsedu. Francie je sice republika, ale i republikáni mají smysl pro aristokratism; proto žurnalista Spuller nemohl sestaviti nové ministerstvo a, když konečně bylo sestaveno, stal se v něm *jen* ministrem vyučování — pro to je politikům starý žurnalista dobrý. Po dlouhém otálení dal si Casimir Perier říci a sestavil nové ministerstvo — obětoval se tím, neboť vzdává se takto kandidatury na presidentství, jež za rok se uprázdní. A Perier pokládal se za vážného kandidáta.

*

V Italii finanční moloch pohltil ministra Giolittiho — vyšlo na jevo, že neměl čisté ruce, podobně jako celá řada bývalých a skutečných ministrů a poslanců: Menoti Garibaldi, Depretis, Crispi, Rudini, Nicotera a j.! Jak směšné jsou pro Italiany finanční plány pánů římské! Imbriani v plné sněmovně vmetl mu ve tvář obžalobu: »Darebáku! Ministerstvo darebáků!«

A netoliko ministři padají, ale co mnohem je horší, padají i nejsilnější finanční ústavy, zejména pak ominosní je pád Credito Mobiliare (30. list.), nejdůležitějšího ústavu pro finance a hlavně také pro obchod italský. Finanční tíseň Italie má četné příčiny: celní válka s Francií poškodila značně italské zemědělství (víno), stavební švindl v Římě, Neapoli, Turině pohltil mnoho kapitálu, panamino, nepořádek v státní správě a — trojspolek dovršily bídu. Počtáři trojspolku již vypočítávají, že Italii od spojenců dovolena bude redukce vojska, a propouštějí se jí zatím dva sbory. Hrabě Kálnoky, jenž na své feriální cestě, náhodou — rozumí se náhodou — se potkal s kollegou svým zaalpským, jenž ho také přivedl ke králi — náhodou, o této vojenské slevě se snad již dohodl.

Jaké účely tato cesta hr. Kálnokyho měla, nevíme, ale tolik je zjevno, že na státníky italské neměla vlivu. Když totiž Giolitti odstoupil a král Zanardellimu svěřil sestaviti ministerstvo, neváhal tento starý garibaldista králi navrhnouti za ministra války svého kamaráda z r. 1860, generála Baratieriho — rakouského sběha z Trentina. Král ovšem navrženého Zanardelliova ministerstva nepotvrdil — ale dost na tom, že se mu mohl Baratieri navrhnouti.

Na jevišti objevil se tudíž starý *Crispi*, zaplativší, jak se z Italie významně oznamuje, den před tím, než král jej povolal, své dluhy u Národní banky; Crispi peníze bral jen na — časopis svůj, a ministr přece také musí míti možnost, dělati veřejné mínění a hlas boží! Avšak silnějším hlasem je zpráva sněmovní komise vyšetřivší švindl bankovní. Komise vyslovila politování, že ministři Nicotera, Micelli, Giolitti, Grimaldi a *Crispi*, znajíce zlořády v bance římské, věc tajili a nepravdivě líčili ... A co nevyšetřila, alespoň neuveřejnila sněmovní komise, vyšetřily různé listy; tak na př. neapolská »Roma« přinesla zprávu, dle které i král Victor Emanuel několikráte potřeboval »Bancu Romana« a teprve nynější král Humbert se po otcově smrti s bankou vyrovnal .., officiosům italským je za to útěchou, že od Římské banky brali i radikální poslanci, mezi nimi socialista Maffei, také pro svůj list ... Za takových poměrů finančních a politických i v Italii socialism se více sílí, než i zastanci jeho doufali. Ze Sicilie se zvěstuje, že školní děti o školské slavnosti na místě obvyklého »ať žije král« zvolali »ať žije socialism«. A když před tím královští manželé vraceli se do Říma — lid srozumitelně přivítal je mlčením. »Mlčení národů jest králům výstrahou« — interpretovaly listy oposiční.

*

Nezdar kvirinálu — zdar vatikánu. Poutníkům z Lombardie a Venezie (16. list.) papež důrazně doporučil posavadní taktiku. To znamená katolíkům, nevoliti do parlamentu, aby liberálové sami byli odpovědni, za to však úsilně se domáhati většiny v obcích a provinciích a vůbec všude jinde, jako v obchodních komorách atd. Velká politika dělati se má, jedním slovem, pomocí politiky malé

Lev XIII. vydal (18. list.) velmi učenou encykliku, doporučující studium Písma; zároveň však vytýkají mu liberální listy (podle Polit. Corr.), že uložil část svých peněz v Pařižské bance Rotschild Frères.

*

V Německu to vře jako ve Francii a Italii, byť soustavněji a klidněji, po německu. Proti césarismu, jak se tomu říká, píše se pořád a strany konservativní brání se mdle. Posud neutichla aféra Hanoverská. Důstojníci-hráči byli potrestáni, císař vydal mravoučný rozkaz proti hře, a lichvářští židé, zneužívající důstojnické marnotratnosti, byli odsouzeni; avšak tím věc se neodbyla. Listy věcí se zabývaly, a každý po svém. Antisemité sočili na židy, filosemité, tedy celý liberální tisk, napadali junkerství důstojníků, a socialisté měli radost z obou; »druhové králové« — tak Treitschke nedávno nazval pruské důstojníky, vyvozuje z toho jejich nadpráví — zjevili se prý jako druhové šejdířů, zlodějů a šibeničníků!

Tato nálada publicistiky přirozeně zanáší se do zasedání říšského sněmu. Běží právě o to, jak uhraditi zvýšené potřeby vojenské. Na všech stranách je vlastně odpor proti tomu zvýšení, jak nejlépe dokazuje oficielní statistika letních voleb, podle které pro vojenskou předlohu v nejpříznivějším případě počítati lze 3,200.000 hlasů, proti 4,300.000, tedy o million více Za takových poměrů p. Miquelovi nebude snadno zavésti a provésti nové daně. Jaké? Přímé — nesmějí býti, tedy nepřímé a především daň na výrobky tabákové. Při tom ministr Miquel měl ohledy na agrárníky, kteří se tak zle vzpouzejí proti smlouvě s Ruskem. Tabáku se do Němec přiváží asi 60% z ciziny, ve fabrikách tabákových domácího tabáku obrátí se část jen nepatrná, takže tedy břemeno ponesou průmyslníci. Tabákový průmysl je však jaksi průmysl prostředního stavu; tabákové továrny s více než millionem (mark) kapitálu jsou v Německu jenom tři, a proto haute finance p. Miquelovi neodporuje.

Pan Miquel však je lišák. Maje pro sebe veliký kapitál a agrárníky, zavděčil se i antisemitům a demokratům, předkládaje novou daň bursovní. Daň z vína bude nepříjemna německému jihu a na Rýně, ale to nevadí pruským agrárníkům, pro centrum mohou se najíti za to dary kulturní. Konečně menší daně, jako z kvitancí a poštovních listů nákladních, se již propašují.

Takovým tedy způsobem p. Miquel provádí svou finanční praxi, slibuje však i theorii. Proti indiskreci Bebelově na kolínském sjezdě socialistickém přiznal se, že onen list Marxovi psal, ale divil se sám nad svou tehdejší zmateností; přesvědčiv se o správnosti protisocialistické ekonomie, hodlá co nejdříve o věci napsati knihu. V listě svém k Marxovi znal se sice ke komunismu a anarchismu, ale i k atheismu, o tom neřekl však ničeho. Liberální a vládní listy — n. b. všech zemí — soucitně p. Miquelovi přiskočily. Některé Bebelovi splatily indiskreci indiskrecí; přijal prý také proti Lasallovi 200 tolarů a teprve později se obrátil. Když prý Bebel — proč ne Miquel? I pruský ministr vnitra Eulenburg rozeslal úřadům epištolu proti sociální demokracii — socialistický »Vorwärts« ji prostě otiskl. Okružník ten ostatně snad otevře trochu některým úřadům neněmeckým oči, jak dívati se mají na sociální otázku; pruský ministr alespoň odkrytě doznává, že násilím nedá se pořídit nic.

Jednání o obchodní smlouvy se Španělskem, Rumunskem a Ruskem dálo se taktéž pod nátlakem chystaných nových daní, a zejména agrár-

níci ostře útočili, hrozíce dokonce mečem proti — Rakousku; tak špatné jsou jim obchodní smlouvy s politickým spojencem. Krise v Italii tuto trojspolkovou náladu arci nedovede zaplašiti. Antisemita Zimmermann vytýkal »novému kursu«, že obětoval Němce v pobaltických provinciích a že způsobil české hnutí protiněmecké — hr. Caprivi na to mluvil proti antisemitismu plemennému a kapitalistickému, tento zdá se mu býti nebezpečnější.

Ze situace hledí centrum těžiti co nejvíce, a všeobecná nespokojenost skutečně mu slouží. Alespoň přijat návrh centra, aby jesuité směli se navrátiti do říše.

Od r. 1872, kdy jesuité z říše byli vypovězeni (17. června), katolické centrum a jeho konservativní příznivci usilovali o revotaci zákona; konečně se jim to letos podařilo, »vnitřní nepřítel německé říše« — tak státní ministr Delbruck r. 1872 pojmenoval jesuity, smí se vrátiti, ač-li rada spolková potvrdí usnesení říšského sněmu. Pro návrh centra hlasovalo: centrum, Poláci, sociální demokraté, jihoněmecká lidová strana, Elsasané, 2 Welfové, 4 rolničtí poslanci, tedy 173 hlasů proti 163. Protože 97 poslanců se nedostavilo, z nichž 14 by bylo hlasovalo pro a 83 proti, hlasování — podle soudu liberálních listů, neodpovídá skutečnému mínění sněmu, natož národu; kdyby se všichni poslanci byli dostavili, bylo by prý proti centru 246, pro jen 187 hlasů.

»Kreuzzeitung« a s ní všechny liberální listy na centrum zle se durdí, ale s jakousi resignací ukazují na úspěchy klerikalismu v Němcích i jinde. Tak mezi jiným bavorský ministr vyučování nepotvrdil volby bonnského professora Langena za člena mnich. akademie proto, že Langen je starokatolík, a přece byl Döllinger presidentem akademie! Úspěch centra roztrpčuje tím více, že právě v poslední době o jesuitismu zejména z protestantských kruhů pruských mnoho se psalo. Je snad v paměti, jaký hluk se nadělal z vystoupení hr. Hoensbroecha z řádu jesuitského. Hrabě Hoensbroech v »Preussische Jahrbücher« oznámil, proč vystupuje — protože řád jesuitský potlačuje netoliko individualitu, ale i národní cit a vlastenectví. Vyznání hr. Hoensbroecha silně se rozšiřovalo — máme před sebou již 6. samostatné vydání brožurky (Graf Paul von Hoensbroech, Mein Austritt aus dem Jesuitenorden, 6. Aufl. Unveränderter Abdr. der 5. Aufl. (6 Tausend.) [Aus: »Preussische Jahrbücher«, mit einem Anhange über »Patriotismus« aus dem »Deutschen Wochenblatte«. Berlín 1893, 44 str.], všecky listy plny jsou zpráv o nevlasteneckých jesuitech, a tu máš — říšský sněm odhlasuje jejich návrat! A protože jedné pohromy v takovém případě není dosti, listy katolické s oprávněnou škodolibostí ukazují na věrovyznání Moltkeovo, o němž tyto dny vyšla věrohodná zpráva v memoirech Theodora v. Bernhardi. Ve zpomínkách tohoto pruského diplomátka čteme, že Moltke z aristokraticko-politického důvodu měl náklonnost ke katolicismu řka dokonce: »katolickými musíme se přece jednou státi všickni.« Je známo, že Moltke byl proti kulturnímu boji a že se proto s Bismarckem rozešel; z hlasování ze dne 1. prosince měl by pruský vojevůdce radost.

*

Po nadšených slavnostech v Touloně a Paříži ve Francii i v Rusku dostavuje se střízlivé uvažování; ba některé a v tomto případě rozhodující kruhy neztratily chladnosti v okamžiku nejsilnějšího nadšení. Právě před odchodem ruských námořníků z Paříže »Temps« napsal článek začínající »výměna líbeznostmi mezi spřátelenými národy je velmi příjemná, avšak výměna tovarů také má nějaký význam«; ukazuje se pak, že Francie do Ruska r. 1892 přímo vyvezla jen za 12½ mil. franků, kdežto do Japonska vyvezla za 13½, do Řecka za 13, do Portugalska za 14, ba i do Uraguay za 14 mil. franků, do Chile dvakrát tolik než do Ruska a t. d. »Temps« podotýká pak, že podle toho Rusové od Francouzů kupují jen »vzorky«, a přeje si, aby diplomacie stala se věcnější a méně se zajímala »čistou politikou«.

Podobně ruské listy o věci uvažují teď klidněji a »věcněji«. Tu i tam ukazuje se na fakt, že v Rusku francouzské sympathie jsou ode dávna, ale že přes to Rusko bylo spojeno s — Pruskem a Německem, a právě tak i nyní a pořád Rusko musí dbáti svých zvláštních potřeb. Obzvláště pak některé liberální listy s pochopitelnou ironií píší o řečech těch ruských žurnalistů v Paříži, kteří tam mluvili s takovým nadšením pro republiku a svobodu, kdežto doma hlásají pravý opak. . . .

*

V Anglii veřejné mínění velmi se rozčililo vývody admirála Alcestera, že anglické loďstvo je nedokonalé a že se nevyrovná spojenému loďstvu rusko-francouzskému — 20 mil. liber je prý potřeba, aby se chybující upravilo.

Proti Gladstonovi zdvihá se odpor v radikálním křídle strany. Odpor je vlastně starý, ale vždy nově se projevuje. Teď zase radikálové žehrají, že z doby konservativní vlády ponecháni byli smírčí soudcové — Gladstone však v zájmu strany žádaným převratem nechce podrážditi obyvatelstva.

O Gladstonově zasažení do stávek referuje se na místě jiném.

*

Z ostatních událostí zaznamenáváme nové ministerstvo Gruičovo v Srbsku. V Bulharsku připravován nový attentát na Stambulova; pozornost však všecka obrácena byla na nemoc a úmrtí hr. Hartenaua — prvý kníže osvobozeného Bulharska, zemřevší v Hradci Štýrském, pochován jest v bulharské zemi.

V Praze, 14. prosince. *S.*

Rozhledy sociální.

KONEC VELKÉ STÁVKY V ANGLII — MANIFEST NEZAMĚSTNANCŮ — SJEZD V OLTENU — SESTÁTNĚNÍ DOLŮ — KOALIČNÍ NÁVRHY V NĚMECKU — SOCIALISTICKÉ STUDENTSTVO A UČITELSTVO — ÚRAZOVÁ NOVELLA — HERTZKOVA VÝPRAVA — OŠETŘOVNY PRO DĚLNICKÉ REKONVALESCENTY.

Velká hornická *stávka v Anglii* ukončena přičiněním Gladstonovým, jenž v zájmu anglického obchodu požádal představenstva stávkujících a předáky podnikatelů, aby za předsednictví nestranného ministra Roseberyho zahájili nové vyjednávání. Podnikatelé velkých dolů snažili se i zde snížiti mzdu o 10%, avšak horníci k tomu nepřistoupili, majíce za sebou veřejné mínění Anglie. Rosebery učinil dokonce i pokus stanoviti minimálně možné sazby mzdy, ale nepodařilo se mu to pro tuhý odpor kapitalistů. Konečně docílen zatímný smír: Podnikatelé ponechali staré mzdy a horníci nastoupili práci a budou pracovati až do 1. února 1894, do kteréž doby má o dalším postupu rozhodnouti zvláštní smírčí soud ze 14 zástupců dělnictva, 14 zástupců podnikatelů a z nestranného předsedy. Smírčí soud počal rokovati 13. prosince. Zatím organisují se horníci po celé Britannii.

Dne 29. října vydal ústřední *organisační výbor nezaměstnaných v Londýně* manifest, v němž praví se slovy do duše mluvícími, že neméně než dva milliony dělnických osob vydáno jest hladovění, poněvadž nemají práce. Zimou prý se poměr ještě zhorší, ježto četné obce jsou naprosto chudy a k větším vydáním neschopny. Ústřední výbor obrací se na vládu a parlament o pomoc a žádá: zákaz přistěhování cizinců bez prokázaných prostředků existenčních; závazek podnikatelů, aby čtvrtletně dávali podrobné zprávy o počtu zaměstnaných, o výšce mzdy, o době pracovní, to vše pod pokutou; upravení zákona o chudinství, aby i muži k práci způsobilí, ženatí či svobodní, obdrželi podporu, prokáží-li, že po 2 měsíce nemohli nalézti zaměstnání; zřízení farmářských kolonií na pozemcích koruny.

Výkonný výbor navrhuje, aby k odstranění bídy byla vypsána národní daň k veřejným pracím, jako k obnovení břehů Temže, ke stavbě hrází, k pozemním pracím kolem Londýna, k podpoře chudých obcí, aby nutné práce mohly podnikati, ke zkoumání hnědouhelné pánve v Lancashiru

a v severní Anglii. Vláda nesmí prý říci, že není peněz, neboť prý vydává milliony na cizí války.

Otázkou nezaměstnaných obíral se *Sjezd sociálních demokratů ve Švýcarsku v Oltenu* dne 25. listopadu. Zde žádána pro nezaměstnané švýcarské dělníky podpora ze státních spolkových pokladen. Týž sjezd rokoval také o všeobecném bezplatném ošetřování nemocných (lékařem i léky) na útraty státu, pro kteroužto myšlénku zmáhá se ve Švýcarsku horlivá agitace a připravuje se návrh i ve spolkové radě.

O sestátnění hor opět se mluví. V Anglii v dolní sněmovně učiněn návrh, aby všechny doly a nerosty prohlášeny byly od 1. ledna 1895 za jmění národní. (Ve Francii za doby velké revoluce prohlásilo národní shromáždění po výkladech Mirabeauových všecky doly za jmění národní.) Dle tohoto anglického návrhu mají držitelé hor popsati ministerstvu vnitra svůj majetkový zájem ohledně dolů, načež úřední odhadci ustanoví cenu, kterou má stát vyplatiti držitelům pomocí amortisačních fondů. V Anglii jsou totiž toliko zlaté a stříbrné doly majetkem koruny, ostatní náležejí vlastníku pozemku, jenž neplatí z nich státu žádných horních dávek, a tu jest zcela přirozeno, že v Anglii, která vyrábí jednu třetinu celé uhelné spotřeby světa, došlo nejdříve na myšlénku sestátnění hor. Jestiť uhlí nejdůležitější pro lidstvo horninou, a státu, jakožto zástupci sociálního celku přítomného i budoucího, záleží na tom a v budoucnosti ještě více záležeti bude, aby bylo bohatství vnitra země šetřeno. Při tom padá na váhu i vysoce důležitý moment sociálně politický, že stát v tak ohromné výrobě, jako je anglická výroba uhelná, značně může působiti na regulování spravedlivé mzdy dělníka a ceny výrobku.

V Německu podávají sociální demokraté na říšském sněmu některé návrhy, z nichž uvádíme zejména: 1. všeobecné, rovné, přímé a tajné právo hlasovací zavedeno budiž do všech spolkových států říše. Volí každý přes 20 let starý bez rozdílu pohlaví ve svém bydlišti; 2. každý příslušník říše bez rozdílu pohlaví má právo shromažďovati se (oznámení úřadu a povolení není potřebí, leč při shromážděních a průvodech na ulicích); 3. příslušníci říše obého pohlaví mají právo tvořiti spolky. Kdo překazí výkon koaličního práva, trestán buď vězením do 3 měsíců, nemá-li trestní zákon sazby vyšší. Také svobodomyslná strana činí podobné návrhy a dodává, aby spolky byly oprávněny stýkati se s jinými spolky, kde jde o společný účel. Konservativci navrhují organisaci řemesel v řemesl. komorách k hájení všech řemeslnických zájmů k činnosti zprostředkovací, k učňovskému dozoru, žádají průkaz způsobilosti a zákaz aneb aspoň obmezení řemesiné práce vězeňské.

V Ženevě dne 21—24. pros. konati se má *mezinárodní sjezd socialistických studentů*. Má pokračovati v poradách konaných před dvěma lety v Brusselu. Na programě je hlavně jednání o organisaci »duchového proletariátu«, o socialistických zásadách vůbec a jak pro socialism prakticky působiti. Ve Vídni část socialistických studujících vyslovila se proti obeslání kongressu z toho důvodu, že studentstvo nemá tvořiti zvláštní organisace, ale má se prostě připojiti k hotovým organisacím dělnickým.

V Hollandsku, v Haagu, sešli se *socialističtí učitelé*, aby se hlavně utvrdili v zásadě, že jim mimo školu musí býti dovoleno pracovati a jednati pro své politické přesvědčení.

U nás novellou počátkem prosince odhlasovanou rozšířen byl zákon o úrazovém pojišťování ze dne 28. prosince 1887 na dopravnické dělnictvo, zejména na zaměstnance železniční. Posavádní povinné ručení železničních společností tím zrušeno. Zákonem tím zabírá se do úrazového pojišťování 150.000, po případě i půl miliionu hlav (počítajíc hasiče). Při debatě vyslovily se strany konservativní a argární proti rozšíření pojištění na dělnictvo zemědělské a maloživnostenské.

Jako nedávno uspořádal Vilém Lane výpravu několika set Austrálců do jihoamerického státu Paraguay, aby zde, od amerických domorodců oddělen, založil komunistickou kolonii, tak pokouší se vídeňský Dr. Hertzka poslati do aequatorských krajin Afriky zakladatele jím konstruovaného *„freilandu“*. Dr. Hertzka a pionér výpravy Dr. Wilhelm přednášeli dne 4. prosince v Praze četnému obecenstvu a oba správně nazývali záměr pouhým experimentem. Ve Vídni spojené nemocnické pokladny společenské usnesly se 26/11 zříditi pro *dělnické rekonvalescenty ošetřovny*. *Ch.*

Úvahy a kritiky.

P. Bourget, **Z velkého Světa.** (Cosmopolis.) Román. (Česky od dra. J. Gutha u Vílímka.)

Bourget stal se krajním klerikálem — zvolal nejeden kritik po vyjití románu »Cosmopolis«, kdežto druzí jali se dokazovati, že to přece vůbec není možné a není to prý možné, v moderní Francii. Avšak téměř zároveň i Zola svým Pascalem zabrousil do říše mysticismu, byť zatím jen »naturalisticky« zobrazil usmíření vědy a víry docela pravidelnou láskou Pascala a Klotildy; znalci ovšem věští, že Pascal bude pod pantoflem, a Pascal je — věda! A sotva tito cechovní kritikové zpamatovali se z retrogradace Bourgeta a Zoly, již zase se ohlašuje »skandál« — Garborg prý se obrátil! Autor »Mužštin« činí prý pokání: prosím vás, Arne Garborg, jenž pro zmíněný román vzdáti se musil státní služby, doporučuje se prý najednou — slyš, světe »vzdělaný« — od pastorů s kazatelny! Autor, jehož romány i různé podezřelé firmy vydávaly pro p. t. cestující, v nových svých pracích (Smír — Unavené duše) prý se obrátil!

Skutečně v čas »Naše Doba« obšírnějším článkem upozorňuje na veledílo Dostojevského. V »Karamazových« veliký problem nejen naší doby, ale časů všech procítěn a promyšlen je nebývalým posud způsobem: boj víry a nevěry, boj světla a tmy v »Karamazových« vystihován je v hloubce až závratné — v »Karamazových« je nekonečný kommentář k těm velkým i malým Faustům, Mefistům, Cainům, Manfredům, Don Juanům. Bourgetův rek v »Cosmopolis«, spisovatel Dorsenne, jako starší jeho bratr Sixte taktéž mohli se v »Karamazových« mnohému, mnohému naučiti! I v »Cosmopolis« Bourget odpověděti chce ke staré otázce, proč filosofie a vědění, proč ustavičné hloubání a hloubání nepřináší duši odpočinutí — tato otázka v »Cosmopolis« trápí Bourgeta; netrápí, jen »zajímá«, a v tom slově: zajímá je všecko neštěstí Dorsennovo.

*

O slohu románu referent nemůže souditi — četl překlad. Komposice románu také nevyžaduje rozboru; román je dosti průhledný a, upřímně řečeno, nevalně zajímavý. Počíná se ovšem kapitolou, po které se čeká více; vykládáť se úvodem filosofie dilettantismu, kterýmžto slovem Bourget označuje zvláštní směr filosofie a vědy, následuje však, jak už řečeno, román dosti obyčejný. Autor zove jej »drama« —

proč, nevím, tuším proto, že podává se řada rodinných, jak se říká, scén neboli dramat. Do »dramatu« nehodí se dlouhé monology, v nichž Dorsenne filosofuje nejen o sobě, ale i o těch nepatrných událostech odehrávajících se v »Cosmopolis«, v Římě. Po filosofickém úvodě o dilettantismu a víře čekali bychom právě něco docela jiného, než čtenář pročítá; poznáváme sice dilettanta, ale nepoznáváme mnoho víry, a praobyčejná tak zv. vyšší společnost nevzbuzuje téměř zájmu. Zájem ten nedovedou vyvolati ani effekty, jichž Bourget nikterak se neštítí, jako na př. neočekávaný souboj Dorsennův s Gorkou — pardon, hrabětem Gorkou, jidášský polibek nízké Lidie daný mladistvé Albě v okamžiku, kdy ji zrádně ukazuje milostný tête-à-tête matčin a t. p. Celá fabule je čistokrevně pařížská: cizoložství se všemi accessoiry, jako souboje, podlé anonymní dopisy, sebevražda . . .

Abych nezapomněl udati hlavní dějství: drama spočívá v milostných pletkách hraběnky Steno. Tato benátská Messalina měla totiž milostný poměr s Polákem Boleslavem Gorkou; poměr ten nebyl ovšem prvý a tak mezitím, co Gorka odejel do Varšavy, hr. Steno oddala se malíři Američanu Maitlandovi. Tyto pletky jsou však složité tím, že oba milovníci, Gorka i Maitland, jsou ženati, hr. Steno je vdova, ale také má již vyrostlou dceru Albu. Z pletek stávají se zápletky přičiněním ženy malířovy, Lidie; ta totiž dopsala anonymně Gorkovi, Gorku zase vyzradila ženě a otravuje konečně život mladé Alby, ukazujíc jí, jakoby náhodou, milostnou scénu matky s Maitlandem. Z těchto zápletek vzniká tedy »drama«: Gorka má souboj se švakrem Maitlandovým, Chapronem, zároveň s Dorsennem — (Dorsennovi, rozumí se, nestalo se nic, raněni jsou Chapron a pak Gorka), — Alba béře si schválným nastuzením — (ostatně jižjiž vrhala se oknem, ale příchod Dorsennův to překazil) — život. Filosofickým epilogem o dilettantismu a víře román se končí.

Líčení tohoto »dramatu« je místy živé; ale v celku trpělivost čtenářova musí býti dosti značná, má-li knihu bedlivěji a pozorněji pročísti najednou. Úsudek tento týká se právě i jednajících charakterův, a povím hned, že charaktery ty nejsou určitě vypracovány již proto, že Bourget přidržel se podivné theorie dědičnosti — tím jako by si posledních a pravých pohnutek jednání nebyl vážil. Episodické popisy uměleckých děl a místností v Římě málo poutají; někteří kritikové i u nás — mezi nimi i Vrchlický v úvodu k českému překladu — chválí v »Cosmopolis« popis terrainu. Možná, že na mne popis ten proto nepůsobil, že nemám té znalosti místa, kterou Vrchlický požaduje. Hlavně však popis místností nechal mne proto chladným, že jsem podle úvodní kapitoly, nadepsané »Dilettant a věřící« obracel všecku svou pozornost k charakterům, a ty — nemohu si pomoci — mne sklamaly. Po úvodě k »Žákovi« čekal jsem v tomto směru více, tím více, že »Žák« málo uspokojil.

*

Dilettant ex professo je pouze divákem toho, co kolem něho se děje; i Dorsenne, náš dilettant, hned v úvodu nás připravuje, že se bude na »drama« dívati — vnější úprava románu je dramatická: prolog, jednání, epilog. Tak dalece věc byla by pěkná; proč nemohl by Dorsenne, třeba

hned v prvé řadě, před otevřeným jevištěm klidně seděti a svým lorgnettem pozorovati, co se odehrává? Avšak Julien Dorsenne padá z této své role — on častěji v kuse vystupuje jako herec, a to, upřímně řečeno, mně vadí, vidím-li ho z nápovědny vylézati a zase do ní zalézati...

Romanopisec Julien Dorsenne je tedy dilettant. Už v předmluvě k »Žákovi« četli jsme, co je dilettant: raffinovaný, intellektuální epikurejec, kritik přivedený ke kritice předčasně, sofista; dilettantovi všecko je stejně pravdivé i nepravdivé, stejně mravné i nemravné, dilettant je přítel relativnosti, jemu nic není absolutní, jen vlastní já. Proto také věří pouze ve hru svého ducha, všecko ostatní a konečně snad i ta hra vlastního ducha ho jen »zajímá«. Čtenář rozpomene se, jak Bourget vedle tohoto typu nynější mládeže (francouzské) načrtl i typ cynika, hrubého nihilisty; čtenář také četl, že autorovi tento druhý typ barbarského požívače je milejší než egoism té kruté ledovosti a děsného suchoparu toho žongléra s ideami, jenž všude a ve všem hledá jen nové dojmy, něco zajímavého. Schválně připomínám českému čtenáři tuto charakteristiku dilettanta ze »Žáka«. »Žáka« mohli jsme čísti v překladě a četl se; zdá se však, že se u nás i belletrie čte velmi zběžně, sic jinak nemohly by se o »Cosmopolis« objeviti úsudky, jaké tu i tam bylo čísti. »Cosmopolis« po »Žákovi« nemohla překvapiti, leda tím, že Bourget nedovinul se tam, kam předmluva k »Žákovi« ukazuje. Ale i to mohlo se čekati, neboť »Žák« sám nedostál tomu, co Bourget v předmluvě tak slavnostně slibuje. Kdo znají Bourgeta z dřívějších prací, vědí ovšem, že v Bourgetovi jsou dvě duše, obě s sebou ve sporu — a obě rozladěné. Co míní dilettantismem, pověděl nám už před Žákem ve svých »Essais«; pověděl nám také, hlavně ve studii o Turgeněvu a Stendhalovi, své mínění o kosmopolitismu; a více: v různých svých básnických dílech činil již pokus, překonati dilettantism, jako na př. v »Mensonges«, kde abbé Taconnet neméně důrazně než Montfanon v »Cosmopolis« doporučuje víru proti dilettantismu.

Že boj dilettantismu a víry v Bourgetovi tak dlouho se odehrává, ukazuje jistou vážnost toho boje. Kdo boj ten stopoval, po úvodě ke »Cosmopolis« tím více musil býti zvědav a zvědav ne po dilettantsku.

Dorsenne pořád ještě je ten »intellektuální akrobat«, jak se vysmívá Montfanon, představující v »Cosmopolis« věřícího katolíka. Dorsennovi — vykládá nám — při jednání lidí běží jen o rozumovou stránku, ne o mravnost — nemravnost. Dorsenne pozoruje život, život ho zajímá, ale nechce ho posuzovati, vniká pouze v jeho smysl. Kdyby Montfanon nebyl starý papežský zuav a znal se více ve filosofických otázkách, byl by »literárního dandy, veselého a smějícího se sofistu« hned přistihl v sofismatě docela vyloženém: »Život posuzovati já se nebéřu, mně stačí: vnikat v jeho smysl.« Může kdo pochopiti smysl života, kdo ho neposuzuje? A je to pravda, že Dorsenne život a neposuzoval? Je to vůbec možné? Ve skutečtečnosti Dorsenne jako každý moderní, mohli bychom říci salonní, sofista život posuzuje svým — životem, jen nechce vysloviti úsudek, věda, že ti ostatní sofisté a auguři k jeho mlčení i jednání také mlčí. Smysl života není pouze to, co pozorujeme, ale hlavně to, co děláme; a Dorsenne sám — nechtě — sebe odsuzuje více než Montfanon,

říká-li o sobě, že jeho pozorování je druh zkaženosti, ale jemu že se líbí. Ano — to je »intellektuální chlipnost«, míti takovou vášeň myslit, jakou Dorsenne má, jemuž jediný cíl života je »intellektualisovati silné dojmy«; Dorsenne chce prožiti nejvíce dojmů, rozumí se dojmů pořád nových a co možná příjemných; rozumem svým pak dojmy ty si rozbírá. V tom rozbírání spočívá pak ten »rozumový epikureism«, možný tím »ustavičným trháním vlastní duše a vlízáním do cizích duší«. Toto trhanství zove se v Dorsennově učené terminologii »psycho-analytika«, je to »neúprosná zvědavost«, »nesmířitelná posuzovačnost«.

Abychom rozumovost Dorsennovu co možná ocenili, čteme mezi jiným, jakou lekturou se zabývá — George Sandem (dopisy k Flaubertovi), Descartem (rozpravou o methodě), Burgkhardtem (spisem o renaissanci), také dovolává se Stendhala, Göthea a hlavně Renana. Dilettantism je renanism. Dorsenne patrně čítává, co četl a rozbíral Bourget. V předmluvě k »Žákovi« Bourget sám dovolává se Dumasa, Tainea, Leconte de Lislea, Littréa — z »Essais« mohli bychom doplniti tyto autority Baudelairem počínajíc, a přejíti k ostatním autoritám Bourgetovým v psychologii a filosofii, k Spencerovi a Darwinovi, Comteovi, Millovi a j. až zpět k Spinozovi.

Nelze pochybovati — hodně učenosti, mnoho rozumovosti, ale málo rozumnosti, mohli bychom říci. Alespoň nepozorovati, že by Dorsenne byl neobyčejně pronikavý. Mýlí se na př. v Albě, domnívaje se, že by ona mohla psáti anonymní list Gorkovi; to starý bankéř Hafner bez Descartovy methody a bez Burgkhardta viděl lépe. Ostatně dovídáme se, že jeho analyse silna byla pouze v »retrospekci«; jinými slovy řečeno, ta analyse posuzovala, co se stalo, ale nezabezpečovala moudrého jednání, jako že skutečně zvědavost svedla Dorsenna k tomu, hráti v událostech roli, čímž pak podstoupiti musil souboj. K Albě pak se vůbec ani nechoval, jak toho vyžadovala theorie dilettantismu — zašel dále, sic jinak nebyla by dívka ta dovedena k tomu, vyznati mu lásku. Montfanon právem dává mu vinu v tom, že si hrál nepozorně s nemocnou duší Alby, a Dorsenne na konec sám počíná chápati, že člověkovi je souzeno býti činným a že vždy působí i když si myslí, že pouze pozoruje. Býti pouze pozorovatelem je právě nemožné.

Lekce, kterou náš filosof — musím tu doplniti, že dilettant rád se pokládá za »učeného a filosofa« — dává Albě z psychoanalytiky, proto špatně dopadla. Když prý nějaká »anomalie« mladou dívku rozčiluje, netřeba se hněvati, nýbrž přemýšleti má o příčinách ... Vidno, že učenost našeho dilettanta je vlastně pedantstvím, abych neřekl něco silnějšího. Dívka mu dobře odpovídá, že pan analytik zapomíná na jednu maličkost, totiž na — bolesti; na bytost, jež trpí, nelze se přece člověku dívati jako na koberec anebo na obraz. »Vy, člověče se srdcem, řekněte, co stane se s vaší theorií, když uvidíte, že člověk pláče?«

V tom právě tkví — teď se již nemohu zdržeti — přímo hloupost dilettantismu, že se uměle dělá necitelným, že v sobě cit přehlušuje, neboť cit ten se hlásí — nemůžeť člověk, ať si má theorie jakékoli, býti bez srdce. Možná, ba jisto, že si náš filosof otupil nervy, že si zhrubil přirozenou svěžest srdce, ale jisto je, že přes to cítí jako každý jiný člověk:

rozdíl je v tom, že úmyslně, z theorie je obmezený. Obmezenost ta, to Montfanon dobře vytýká, je sentimentálností — a citlivůstkářství může býti hodně sobecké. Montfanon proto správně poučuje Dorsenna: Pravda je v tom, vždy a všude plniti povinnost, dilettantism však je egoismem přímo nelidským.

Dorsenne, jemuž po smrti, vlastně sebevraždě Alby Montfanon čte levity, připouští starému vojákovi, že má část pravdy, a přiznává se na jednou, že i ti nejhorší kriticisté od zneužívání rozumu také trpí; ale není tu prý pomoci, je to nemoc věku příliš kulturního, proti níž není prostředku . . .

Je prostředek, Montfanon věří i cituje Dorsennovi recept z Balzaca: »Rozum, základ všeho zlého i dobrého, může býti připraven, držen, veden toliko náboženstvím.« Víra činí člověka schopna obětí ano i mučednictví, — »debitricem martyrii fidem« (»víra zavazuje k mučednictví«) napsal prý papež Lev XIII. z Tertulliana pod svou podobiznu, darovanou jednomu missionáři . . .

»Debitricem martyrii fidem«, — po Montfanonovi opětuje náš skeptik slova »podivná« a hlasem plným citu dokládá: domnívá se, že najde se mezi skeptiky a dilettanty i jeden, který by se zřekl mučednictví, kdyby mu dáno bylo zároveň také uvěřiti? Nikdy Montfanon — tak končí se román, neslyšel takových slov, od mladého člověka a propověděných takovým tónem . . . chopil jeho ruku a mlčky ji stiskl, vkládaje v toto laskání všecku teplotu a něžnost sympatie staršího bratra . . . V »Žáku« konec je ještě tklivější — moderní filosof Sixte sedí u mrtvoly svého žáka, Roberta Gresloua, dívá se na mrtvolu a na klečící a modlící se nad nebožtíkem matku . . . Poprvé ve svém životě cítí, že jeho myšlénka není s to, aby ho udržela . . . v paměti ozývají se mu slova »Otče náš, jenž jsi na nebesích«; neuvěřil ještě pevně v toho »Otce«, ale pocítil potřebu modlitby, a potřeba ta Bourgetovi je nejtklivější modlitbou, snad i důkazem, že ten »Otec« skutečně jest . . . Když matka Greslouova povstala, mohla zříti, jak Sixte plakal . . .!

*

Co tedy je s Bourgetem — stal se klerikálem?

Naproti renanistovi Dorsennovi postaven je jako přívrženec starého régimu a názoru na svět markýz Montfanon. Pan markýz věří. Montfanon je, jak se říká, milý starší pán, — ale za jeho víru poníženě děkuji. Montfanon byl v mládí bonvivant, jako mnozí mladí markýzové; ale na jednou prý se obrátil. Obrátil se po těžké nemoci i stal se papežským zuavem. Základy, které položilo v dítě vychování jesuitů, v službě papežské se doplna rozvinuly. Prodělal válku ve Francii — tam ztratil levou ruku — i očekává teď v Římě konec svých dnů, chceť umříti poblíže chrámu sv. Petra. V době, kdy se odehrává naše drama, Montfanon byl vášnivým sběratelem starých knih.

Jak řečeno — za víru pana markýza nedám nic. Jaký skeptik, takový věrec. Bourget sám říká na jednom místě, že markýz je politický a náboženský fanatik; to je, ale pochybuji, že by to byla víra, jež by obrátiti dovedla moderního dilettanta, leda by dilettant ten byl dilettan-

tem dilettantismu — neboť i takoví pánové dnes se vyskytují. Bourget mluví sice o zbožném životě markýzově, ale to jen prozrazuje, že o zbožnosti nemá zdání; pravidelně choditi na mši — to přece není ještě dostatečný důkaz pravé zbožnosti. »Věřící« pan markýz zajímá se touž spletní, ve které až po uši vězí pan Dorsenne; je tak zbožný a tak nenávidí kosmopolity a dilettanty, že dokonce stává se — sekundantem při souboji Gorky s Chapronem. Zbožnost nevadí Montfanonovi škádliti nevinnou dceru Hafnerovu. To není zbožnost. Tuším u Immermana je starý oficír, jenž jeden den nosí uniformu francouzskou, druhý den pruskou, — protože sloužil v armádě francouzské i pruské; oficír ten prý, jakou měl uniformu, tak i cítil, dnes francouzsky, včera prusky. Bourgetův markýz mohl by docela dobře býti tímto podivínem; jeho lojalita, jeho víra podobně jest vnější. Pro Bourgetovy názory o náboženství velmi charakteristická jest scéna v zahradě Vatikánské. Našeho skeptika již delší dobu táhlo to do papežských zahrad — Montfanon maje volný vstup ho tam konečně vpašoval. (N. B. Markýz ani znamenitý spisovatel neměli by vlastně ochotou lokajů dostati se do zahrady, — maličkost, ale také charakteristická, nepříjemně charakteristiká.) Papež jda sadem voní k žluté růži — Dorsenne a Montfanon pozorují to, uchýlivše se za stromy, aby služebníci nebyli prozrazeni. Dorsenne je unesen pohledem na papežského starce — Montfanon až slzí: — »Tu vizte jediné jeho potěšení, a je přece následník prvého apoštola... voněti ke květům a projeti se v kočáře v plném trysku ohnivých koní — Nic mne tak nedojalo jak procházka tohoto starce...« končí papežský zuav v žalné upomínce na světské panství papežovo.

Ne, to není víra — alespoň není to víra, která spasiti by mohla Dorsennea. Slzy Montfanonovy prýští odjinud; dovedeme si i jich vážiti, ale slzami takovými nechceme býti pokřtěni a vyznávati pak víru Filipa II. a Alby — takovýmť člověkem Montfanon je, jak Bourget sám říká Je prý bonus miles Christi — to mu však nevadí, aby si přál pověsiti všecky, kdo nevěří, jak a več věří on. Přes to, respekt před starou vojnou: je ve mnohém směšný, je pln předsudků, má nemožné názory — ale žije své idei, není takový egoista jako Dorsenne. Dorsenne nemá žádné takové idee, jíž by žil — on má jen »prach myšlénkový«, jak sám nazvati chce souborným jménem vydání svých starších prací.

*

Montfanon na Dorsenna počíná míti vliv osudný. Dorsenne je člověk úplně světský, člověk salonní, aristokrat; jemu, ač tak je učený, imponují salóny těch Hafnerův a hraběnek Steno — domnívá se jimi opovrhovati, ale to je pouze domněnka, jako mnohé jiné jeho názory jsou nesprávné a nepravdivé. Montfanona do společnosti této přivádí jeho postavení jako aristokrata — aristokrat péra i aristokrat rodu žijí v stejném ovzduší. A v tomto ovzduší salónův a kabinetů docela příjemně čpí zuavova silná voňavka: Eau de Maistre, Eau de Bourreau — až Montfanon věšeti dá dilettanty, Dorsenne může »se zajímati« prací katovou, ač nepověsí-li ho Montfanon prvého. A Montfanon, dojde-li k moci, dilettanty jistě

bude věšet; výmluva, že oni také ze všeho nejvíce nenávidí anarchism, jak Dorsenne ujišťuje, nic nebude platna.

Bourget dělá nedovolené koncesse reakci. V té příčině Francouzové dnes mají více, než jednu slabost. Právě vydal Spuller spis, vlastně sbírku různých statí z Republique française — a z toho také na vás zeje tvář de Maistreova: sekretář Gambetteův mluví téměř jako Montfanon: co to? Lev XIII. nesmířil se nadarmo s republikou — zase de Maistre, a když arcibiskup Pařížský v kostelích své diecése nařídil modlitby za Rusy — opět de Maistre. Samý de Maistre . . . V tom ovzduší pochopíme plačícího Sixta a zkrouženého Dorsenna. Ve své nové črtě — Un Scrupule — Bourget mudrovati dává filosofujícímu hýřilovi, co bude »potom«, až nervový apparát dodělá: bude nějaké »potom«, jakmile vás zakopou a jest tam Soudce? Roué filosofující o věčném Soudci v noci, kdy pocuchané nervy mu nedají spát, netěžko dofilosofuje se de Maistrea — Dorsenne a Montfanon jsou siamští bližení naší doby, nelze jich odloučiti, jeden druhým zmírá, žije jeden druhým . . .

Dorsenne jednou zapisuje do svého zápisníku jda po schodech do palazzo Castagno (Dorsenne miluje takové posy), kým schodiště bylo staveno a jak krásný je vid do zahrady; zahrada ta je romanská a romanská zahrada — Dorsenne píše — je pravý opak germanské a anglosaské. Tato chce zachovati přírodu nedotknutu, ona uvádí všecko v přísný pořádek, v ní i příroda poddána je člověkovi. »Svésti všecky složité jevy života pod všeobecnou ideu, jasně určenou — ustavičný je pokus latinstva, jak v uspořádání keřů, tak i v organisaci národa, tak i v samém náboženství. Katolicism. Pravý opak u národů severních. Hluboký smysl slov: lesy vychovaly v člověku ducha svobody.« Bourget hraje si s katolicismem, jak Göthe hrál si s dýkou.

*

Stav duševní, v němž se nachází Dorsenne-Montfanon — Dorsenne a Montfanon jsou ty dvě rozladěné duše Bourgetovy — je typický pro dobu. Bourget je francouzský skeptik a to znamená skeptik, katolický. Katolicism působí na věřícího netoliko svými dogmaty, uvedenými ve velikolepou soustavu, ale také svým obřadem a vnější správou života vůbec, a konečně svou církevní organisací politickou. Katolicism působí na rozum, na smysly, na srdce a na společnost; katolicism má svou filosofii, svou mravnost, svou politiku.

Katolík může přestat věřit v dogma — nepřestane však býti pod vlivem kultu a sociální působivosti církevní; protestant, přestavší věřit v dogma, nepodléhá již téměř žádnému vlivu své církve. Srovnejme v té příčině Renana a Straussa. Oba poctivě vyznali, že nemohou již věřiti, oba vyznání to učinili vykládajíce nám život Ježíšův, oba zřekli se dogmat křesťanských; ale jaký rozdíl mezi vyznavačem Straussem a Renanem! Straussovo vyznání uloženo je v kritický spis vědecký — Renanovo je román napsaný v hymnech: Strauss, vzdav se víry v božství Kristovo, nemá se již ničeho vzdávati, Renan, ztrativ svou víru, neztrácí svůj čistě katolický cit náboženský, ba zůstává přímo, jak sám nám praví, knězem. »Taková je síla zvyku; prázdno má někdy týž účinek

jako plno. Slepice, jíž se vyňal mozek, nepřestává zobati . . . A příčina toho zvyku je právě v tom mocném působení katolického obřadu, řádu a církevní organisace.

Tyty vlivy katolicismu na skeptiky a nevěrce dají se v literatuře francouzské tohoto století docela věrně a exemplárně konstatovati. Všecka porevoluční literatura vlivy ty vykazuje i dají se typy postihnouti.

Téměř všichni — nepodávám úplné klassifikace, mám právě Bourgeta pořád na mysli —, kdo se své víře docela věrně a poctivě neoddávají, zůstávají katolíky vnějšími. »Jsou lidé — správně rozpoznal *Saint Beuve* — s *katolickou obrazivostí* (nezávislou na základech věření), na př. Chateaubriand, Fontanes: nádhera kultu, slavnost obřadů, vážnost slavností, harmonie zpěvů, pořad obřadů, kadidlo, všecek tento celek je dojímá a vzrušuje.«

Jiným imponuje politická organisace církevní. K těm patřil *Comte*. Přestal úplně věřiti v katolické dogma, neměl již nejmenších pochybností, ale zůstal tím katolíkem vnějším, smím-li tak nazvati fakt, že se nevzdal víry a úcty v církevní organisaci a že mimo to přejal všechnu vnější stránku katolicismu.

I zakladatel ultramontanismu, *de Maistre*, byl více vnějším než vnitřním katolíkem; jeho důvody pro reakci proti revoluci jsou čistě politické, sociální argumenta ad homines.

Charakterové, jimž náboženství je vniterní potřebou, akceptují od katolicismu více než kadidlo. Tak *Renan* o sobě řekl, že zůstal vlastně knězem, jsa již knězem od narození; i *Comte* stal se velekněžem svého náboženství humanity, a kněžství to projevovalo se formou katolickou. Byliť i nevěřící papežové, — v jesuitismu dala by se církevní organisace toho zvláštního katolicismu prokázati.

Konečně dlužno upozorniti na ty povahy, které ztratily svou víru nikoli z filosofického přesvědčení, ale z mravní nevázanosti, jak obyčejně se stává. *Bourget* dobře to postihl ve své studii o Renanovi. Tam správně říká, že taková nevěra dlouho netrvá — vybouřily se vášně a víra se vrací. *Musset* ve svém Rollovi líčí tuto nevěru těla a krve. Mluvě o Baudelairovi, Bourget sám stanoví zvláštní species této nevěry: »Víra se ztratí, ale mysticism, vyvržený z intellektu, zůstane ve smyslnosti«, a baudelairism je mu časovým typem této mystické libertináže. A této nevěře těla a krve, více než se domnívá, propadl i Dorsenne, i stává se z něho Montfanon — nádhera kultu, slavnost obřadů, vážnost slavností, harmonie zpěvů, pořad obřadů, kadidlo . . . růže, k níž se přiklonil papež, vracejí ho církvi. A církev již dávno nezpytuje nitro svých nevěřících věřících . . .

*

Bourget daleko není ten jemný analytik, jak se tvrdívá; jeho psychoanalytika není neobyčejná. On vlastně mnoho neanalysuje, nýbrž konstruuje, a v tom to leží. V »Žáku« je konstrukce podle jistých theorií docela patrna; je patrna i v »Cosmopolis« téměř všude. Kde máte nějakou lepší analysi, zejména citů? Nenalézám jí. Vezměte si na př. Albin stav. Zajisté tu byla příležitost analysovati: Co vlastně nejvíce působilo

na nešťastnou dívku — nešťastná láska nebo zdrcující poznání matčiných hříchů? Přečtěte si části románu, kde se smrt Albina připravuje a líčí — nikde skutečné pozorování, chci říci pozorování skutečnosti, a proto místo analysí obšírný popis jezera, na něž si dívka zajela, a vůbec záliba v okolí jednajících lidí.

Tento nedostatek pronikavější analyse v »Cosmopolis« souvisí s nesprávnou theorií o dědičnosti. Líčené drama má totiž býti »plemennou bitvou«, ovšem v saloně, již svádějí potomkové různých plemen. Hraběnka Steno jedná jako Benátčanka prošlých dob Aretinových, Gorka je Slovan-Polák, jeho žena jedná jako Angličanka, Maitland je Američan, jeho žena Lidie však má v sobě něco černé krve a proto je tak nízká jako, otrok; Alba je po otci ruského temperamentu, Hafner je žid a Hollanďan, dcera jeho k tomu ještě po matce je »Rakušanka« (Vídeňanka). Proto charakterové Bourgetovi — myslím teď vlastně jen na osoby v »Cosmopolis« — nejsou, řekl bych, dosti živé. Nejsou tu charakterové, ale abstraktní schemata: Benátčanka z prvé polovice XVI. stol., Slovan, Angličanka, Američan atd.

Pravím-li však, že v »Cosmopolis« nevidím dosti analyse, více konstrukce, tedy nechci tím říci, že básník nemá konstruovati — naopak jsem přesvědčen, že každý silnější umělec konstruuje; avšak je rozdíl v umělecké konstrukci charakterů, a právě ten, že některé konstrukce jsou, řekl bych, neorganické, neodpovídající životu, jsou nepravdivé jedním slovem. Dostojevského osoby také jsou konstruované, ale poznáváš, že jsou vniterně zažité, že básník pochopil a postřehl svými typy život. Bourgetovy osoby jsou jako stojany, na něž se filosofické a psychologické zásady a do značné míry i lektura, zavěšují; vypadá to jako člověk, ale není.

Nepoznávám také, že by charaktery ženské lépe vypodoboval, než mužské, jak se tu i tam říká, a nevidím, že by o poměru obou pohlaví — ta otázka prý ho velmi zajímá — byl vyanalysoval něco cenného. Kdyby na př. Alba byla určitější, nebylo by, tuším, možné, aby ruský jeden dovedný kritik v ní viděl Tatjanu a v Dorsennovi Oněgina, pokud totiž i Alba Dorsennovi se vyznala z lásky (ne listem jak Tatjana!), a Dorsenne jí na to dal přátelské ponaučení. Tatjana a Alba, Oněgin a Dorsenne — jaký tu rozdíl motivace a charakterů!

*

Není pochybnosti, že theorie dědičnosti v tom rozsahu, jak Bourget jí užívá, je chybná. Aby se Alba zavraždila — musil se otec také zavraždit, a v době, kdy Alba již byla dorostlá? A způsobuje vlastně rasa ty charaktery nebo rodinné některé vlastnosti? Či není v tom rozdílu? Aby kdo byl podlcem, nemusí míti v sobě černošskou krev, tak jako naopak Montfanon i Dorsenne se rozcházejí ve svém smýšlení, ač oba jsou Francouzové, a co jim je společného, netřeba vykládati z totožnosti krve. Dokonce Montfanon, jenž v dědičnosti souhlasí s Dorsennem, nemá ponětí, co to vlastně je. Že prý lidé, jako Hafner, nemají vlasti, náboženství, tradicí; jsou kosmopolité, a ti nic nestavějí, nezakládají, nic nesejí a neoplozují. Oni jen požívají. Náboženství, tradice — to také patří

ke krvi? A proč Řím má býti »Cosmopolis«? Lidé à la Hafner, Gorka jsou všude. Řím, i moderní Řím, má jiný význam než Bourget mu dává titulem »Cosmopolis«. Divno, že Montfanon se svého stanoviska toho nepostřehl.

Nestačila by Bourgetovi prostá — nemravnost? To ovšem nehodí se do krámu dilettantismu, jenž jen pozoruje a neposuzuje; proto krev — rasa — musí pomoci k výkladu. Avšak — proč a čím zkazila se krev? Přece krev slovanská, italská, židovská atd. nebyla od počátku pokažená? A jak srovnati, co Dorsenne Albě učeně vykládá o atavismu, jak prý i po stu let v některém potomkovi obživuje charakter některého jeho předka: platí atavismus jen pro špatné charaktery?

Ale theorie dědičnosti směšovaná s theorií plemennou má ještě zvláštní smysl. Montfanon jednou říká o těch kosmopolitech, že jejich bezzákladnost téměř vždy — tedy ne vždy! — ukazuje, že jsou poslední potomkové, jimiž zaniká rod a ničí se zděděné síly. Tedy degenerace, a drama odehrávající se v »Cosmopolis« je drama degenerace, — jak unikne Dorsenne své krvi, své rase, degeneraci, jestliže neobdrží čerstvé krve? K čemu pak vůbec mudrování o skepticismu a víře, když neúprosná diagnosa zní — pokažená krev? Někdy zkaženost krve zdá se Bourget přičítati smíšení (na př. u Hafnera), v jiných případech krev bez smíšení se zkazila (na př. u hr. Steno). Ostatně — nač ještě déle ukazovati nepropracovanost této theorie dědičnosti; důkaz ad hominem máme v tom, že podle Bourgeta Montfanon je germanského původu — co udělalo jej Francouzem? Co tedy je rasa? Co je víra, co duch vůbec?

Nebudeme proto do podrobností pátrati, zdali na př. Gorka skutečně jedná, jak Polák podle Bourgetovy lidové psychologie jednati musí. Bourget ví, proč Polska padla: padla nervní vznětlivostí slovanskou — slepou chrabrostí a rytířskostí; od Slovana, podléhajícího dojmům minuty, všecko lze očekávati — Slovan je bezvědomý komediant. Tni Poláka do živého, jako Gorku, a nemyslí již na nic více než se bíti.

*

Patrno, Bourget není si ještě ve mnohém jist — mnohé názory jeho jsou nevytříbené, a to názory nikoliv nedůležité. Tato neurčitost a nejistota jeví se hlavně v analysi dilettantismu a víry. Proto neumí říci, na jakou nemoc Dorsenne vlastně stůně. Je snad i dilettantism následek pokažené krve? Bourget začal svou dráhu jako decadent — vrací se k této prvé lásce podávaje nám celé drama degenerace, decadence? Pacient Dorsnne podle všeho stůně mnohými neduhy najednou — nervy jsou potrhány a vysíleny, mozek se vyvinul na úkor srdce — »Dorsenne má málo srdce« čteme —, má nemoc svého věku a t. p.

Zajímavá je obzvláště jedna diagnosa, již o Dorsennovi jen tak mimochodem Bourget činí. Autor očekává, že pod tíhou svědomí, hněteného tragickou smrtí nešťastné Alby, změní se celý mravní život Dorsennea, tohoto »vyššího a necelého tvora, odtrženého posud od massy prostých lidí nepokořitelnou hrdostí rozumu«. Bourget tedy, jak už i Zola a j. Francouzové po příkladu Tolstého, žaluje na svou nelidovost — avšak u Bourgeta i tato diagnosa prýští více z theorie, ze knih, sic ne-

napsal by o Dorsennovi tak naivně, že je tvor — »vyšší«. Tento zlý aristokratism Bourgetovi vězí až v kostech. Na jednom místě omlouvá výraz: »všecka krev v ní zkypěla najednou« — to je mu již »energický prostonárodní výraz«! Kdo ovšem obcuje s barony à la Hafner, naprosto jest odervaný od lidu. Odervanost — rozervanost? Proč odervanost od lidu kazí, proč nelidovost dělá takové filosofy à la Dorsenne nelidskými? Lidé takoví, jak o Bourgetovi pěkně řekl Rod, shromažďují si myšlénky, jako jiní shromažďují zlato — všecko bohatství, hmotné i nehmotné, praví Rod, má v sobě zárodek úpadku . . .

*

Pro poznání moderní Francie — vlastně Paříže — Bourget je jistě charakteristický. Bourget je z mladší generace, na kterou již mocněji působila nová filosofie německá a anglická, proto snad jej starší generace — zejména Francouzové od kosti, jak Lemaitre o něm řekl, nemají tak rádi, jak mladší a mezi mladšími obzvláště zase mladé paní prý na něm visí — je jim rádcem, zpovědníkem. Proti příslovečné výlučnosti francouzské, panující do r. 1870, Bourgetův »kosmopolitism« je krok do předu, krok však nedosti jistý a pevný. Bourget musí rozmanité dojmy filosofie anglické, německé a francouzské lépe usjednotiti, Tainea a Renana překonati a pokusiti se dostat se na cestu, na které je Aleša Karamazov, ač ovšem, chce-li skutečně svého dílletantismu se zbaviti. Pochybuji o tom.

M.

D. V. Grigorovič. V Petrohradě oslavili 1. (13.) listopadu neobyčejně skvěle a okázale jubileum 50leté činnosti *Dmitrije Vasiljeviče Grigoroviče,* druha slavných belletristů let čtyřicátých, ruského Beecher Stowea. V sále carské Společnosti pro podporování umění, kde jubilant byl sekretářem a ředitelem musea, sešel se skoro všecek literární a umělecký svět ruský s členy carské rodiny, ministry atd. V nádheře světské, v lesku dámských toilett, pyšných uniforem, hvězd, řádů, stuh — oslavenec též přišel s hvězdou a stuhou řádu sv. Stanislava I. tř., svěžím to darem carovým — mile znělo prosté a věcné ocenění práce Grigorovičovy, *význam* jeho, předčítaný z ozdobných adres, jichž on nejlepší byl ozdobou.

»Vy první z ruských literátův — praví se v adrese ctitelův, pokryté podpisy ministrův, učenců, literátův, umělcův atd. — jemným srdcem svým ozval jste se k hoři zapomenutých, v tu dobu ještě ponížených a zotročených našich menších bratří. Vy první vyvolal jste z temnoty lidového života na světlo Boží typ »Antonína-Ubožáka« a uměleckým spracováním této postavy probudil jste dřímající vědomí, vzbudil soucit a účast k celé vrstvě lidové, až do vašeho pokusu literární tvořivostí nedotknuté. Váš »Antonín-Ubožák« byl takřka vůdcem v ten temný, neznámý svět, z kterého následovníci vaši vyvedli celou řadu živoucích postav a osvítili ten svět do nynějších rozměrův znalosti a porozumění jemu.«

»Před 50 lety — pokračoval Burenin, čta adressu listu »Novoje Vremja« — vystoupil jste na literární zápasiště do řady těch vysoko-

nadaných představitelův uměleckého realismu, jichž činnost založena a určena byla pod vlivem mohutného genia Gogola. Vrstevník a soudruh Turgeněva, Dostojevského, Gončarova, Ostrovského, Někrasova, vy i mezi tak silnými a originalnými talenty vyznamenal jste se drahou a pozoruhodnou črtou: ve svých pracích vy *první* z ruských spisovatelův obrátil jste pozornost k tomu hrdinovi, který jest nejvznešenější ze všech hrdinů našeho života — k ruskému sedláku.

Vy první, dříve než druzí naši spisovatelé-umělci, ukázal jste ruské vzdělané společnosti ruského sedláka. Vy takřka objevil jste ho, vykládal jste o jeho lidských žalostech a radostech, o velikých svízelech jeho lopotného života, udělal jste ho hrdinou v literatuře.

Vy první, pokud možno bylo za podmínek doreformní doby, vnesl jste v oblast umělecké literatury selskou otázku, která později stala se úhelným kamenem všech otázek ruského života a řešena byvši »na pokyn Carův«, byla počátkem obrození naší veliké otčiny, počátkem opravdového a plodonosného jejího rozvití.

Vaše dávná, můžeme říci historická zásluha v tom vzhledu tak jest znamenitá, jak i nezapomenutelná. Jako by v náhradu za tuto nezapomenutelnou zásluhu osud uštědřil vám veliké a řídké štěstí: uvidět široké rozprostranění humanní péče, již vy první jste vyslovil v umělecké literatuře, péče o kojnou a živitelku ruské země, uvidět bujný vzrůst ideje, jejíž sémě vy jste zasil.«

A z dalcké Jasné Poljany Lev Tolstoj dopsal: »Ze vší duše pozdravuju vás, drahý Dmitriji Vasiljeviči. Vy jste mně drah jak vzpomínkami na styky přátelské, skoro 40leté, na které po všechnu tu dobu nic nevrhlo ni nejmenšího stínu, tak i obzvláště těmi nezapomenutelnými dojmy, které vzbudily ve mně, zároveň se »Zápisky lovcovými«, vaše první povídky. Vzpomínám si na to pohnutí a nadšení, způsobené ve mně, tehdy 16letému hochu, jenž nesměl věřit sobě — »Antonínem-Ubožákem«, jenž byl mi radostným objevením toho, že ruského mužíka — našeho živitele — a chtěl bych říci: našeho učitele — možno i dlužno popisovat beze všeho šaškování a ne pro oživení krajiny, ale možno a dlužno malovat v životní velikosti ne toliko s láskou, ale s úctou a také úzkostlivostí.

Hle, za tento blahodárný na mne vliv vašich prací vy zvláště jste mně drah a po 40 let z plna srdce vděčen jsem vám zaň.

Ze vší duše přeju vám toho, čeho vždy třeba vůbec, — ale čeho nám, stařikům, více je třeba než všeho ve světě: trochu více lásky od lidí a k lidem, bez které ještě jak — tak možno obejít se v mladosti, ale bez které život v stáří — samá muka.«

Vedle nejlepší povídky své ze života lidu venkovského, tolikrát zmiňovaného »Antonína-Ubožáka«, nad nímž slz mnoho prolito, Grigorovič napsal ještě »Ves« z téhož ovzduší, jež obě nadchly Bělinského a způsobily rozruch, a »Smedovské údolí«. To jsou nejlepší jeho práce. Romány »Rybáři«, »Přestěhovalci« a j. nedostihujou jich.

Snad výborná naše »Ruská knihovna« opatří nám nové překlady významných těch prací.

Grigorovič narodil se r. 1822 v Simbirské gubernii, ve vesnici na Volze z rodičů šlechticů. Požívá pense od cara, jež mu v den jubilejní zvýšena na pět tisíc rublův. — *o*—

Germanen und Slaven, eine archaeologisch-anthropologische Studie von *Georg Buschan* Dr. med. et phil. Mit 1 Karte, 4 Tafeln und mehreren Abbildungen im Text. Münster, 1890. 8°. 1—49.

(Němci a Slované, archaeologicko-anthropologická studie. Med. et Phil. Dra. *Jiřího Buschana.*)

Práce páně Buschanova jest pokusem rozřešiti starý spor »o domnělé prioritě Slovanů před Germany«, (jehož rozhodnutí prý slovanští a slavofilští učenci znamenitě stěžují) na základě archaeologie a anthropologie, poněvadž prý jen tyto dvě vědy s positivními faktory (nálezy hrobními a j.) počítají.

Spisovatel dospěl k závěrům: 1. před Slovany v hranicích dnešního Německa (na východ až k Visle) byli usedlí kmenové němečtí, 2. Slované přistěhovali se teprve po tak zvaném stěhování národů a nerozšířili se dále na západ než po řeku Sálu a dolní tok Labe — asi následující úvahou:

Z nálezů hrobních nepopíratelně slovanské jsou nádoby vlnovkou ozdobené a záušnice ∾ zakončené; tudíž valy, nákolné stavby a hroby řadové, v nichž věci jmenované nalézáme, sluší přičísti Slovanům; poněvadž pak mince arabské, současně nalezené, do r. 800—900 po Kr. sáhají, patří i ony nádoby do oněch dob. Před tím nebylo tudíž žádných vlastních Slovanů ve střední Evropě (!). Tacitovi Venedi jsou jen »Mischvolk«, lid, který již za dob jmenovaného klassika byl poněmčen. Poněvadž v hrobech popelnicových jsou záušnice méně časty, nejsou hroby ony slovanské. Slované vůbec mrtvých nespalovali! Nepatrné procento hrobů popelnicových, v nichž záušnice se vyskytly a ve kterých nádoby na lužický typ (dle spisovatele německého původu) upomínající se objevují, patří Venedům na půdě německé usedlým a od vzdělanějších Germanů-Němců některé zvyky (spalování mrtvých) a výrobu úhlednějších nádob si osvojivším. Větší invase Slovanů sběhla se asi kol r. 900 ze středu Ruska a tomuto proudu jest prý přičísti zavedení vlnovky, záušnic a pohřbívání celých mrtvol. Poněvadž však v západním Německu nalézáme méně hrobů popelnicových, domnívá se spisovatel, že Němci západní mrtvých nespalovali, nýbrž pohřbívali, čímž u jednoho a téhož národa dvojí obřad připouští, nalézaje odůvodnění u Tacita ve známém rozdělení Germanů, jež prý nespočívá, jak dosud se soudilo, na ethnografickém nebo geografickém principu, nýbrž na rozdílech náboženských: řadové hroby západního Německa totiž patří prý Hermionům, popelnicové východní, lužickým typem nádob význačné, Istaevonům. Že kolonisace slovanská na východě Labe byla velmi slabá, a že tam hlavní vrstvu obyvatelstva (Hauptbevölkerung) tvořili Němci, dokazuje i ta okolnost, že v bájích a pověstech dosud v ústech lidu tamního žijících mythologické názory původem německé mají převahu. Spisovatel dovolává se tu W. Schwartze, jehož studia v tom oboru (Niedere Mythologie) podniknutá prý se shodují »im grossen und ganzen« s výsledky archaeologického badání, do-

kazujíce, že západně od řeky Odry nikde (vyjmouc Lužici) neměla slovanská kolonisace vlivu na původní německé poměry.

Konečně i osady nazvané Němci, Němčice a p., jsou spisovateli patrným důkazem, že před Slovany žili v dnešním Německu Němci, neboť tak prý pojmenovali Slované ony osady, v nichž původní německé obyvatelstvo nalezli.

Anthropologie, ač dle hořejšího podobně jako archaeologie s positivními faktory počítá, zatím v otázce té spisovateli nepomohla. Somatické zbytky hrobní (hlavně ovšem lebky) nejsou s to, aby posloužily vědě za jisté kriterium pro slovanský nebo německý původ; ani Slované ani Němci nebyli již čistý typ rassový, když v Evropě se objevili, ač zdá se, že přece spíše dolichocephalní byli, kdežto Keltové, rovněž nejsouce již čistou rassou, spíše brachycephalní, a že smíšením těchto s oněmi a původním dolichocephalním obyvatelstvem povstaly dnešní mesocephalní typy.

Že by spisem páně Buschanovým »starý onen spor« byl rozhodnut, rozhodně jest popříti. Již samo východiště jest nesprávno. Otázky takového rozsahu, přiostřené i politickou tendencí zejména v poslední době, těžko řeší se pomocí všech věd povolaných, natož jen pomocí archaeologie (anthropologii spisovatel vlastně vyloučil). Ovšem dovede archaeologie v záhadné doby historií málo osvětlené neb i nic světlý paprsek vrhnouti, ale bude jí jinak používati, než jak činí p. spisovatel sveden jsa svými předchůdci. Již jinde jsem řekl a neváhám tuto opětovati: jediné postup od nejnovějších časů k starším a starším dobám, srovnávání a přesná klassifikace povedou k cíli; ale dokud archaeologické nálezy v Evropě střední budou samy o sobě materiálem ke zkoumání, dokud nebude vzat zřetel s jedné strany k nálezům francouzským, britanským a belgickým, s druhé k památkám skandinavským, s třetí konečně k polským a ruským, dokud datování a přisuzování různých typů různým národům bude se díti dle dosavadního výkladu historického, dotud k žádnému výsledku se nedojde, poněvadž stále a stále točiti se budeme v kruhu, když archaeologové starožitnosti nalezené v hrobech přidělí národům, jež tam kladou historikové [abych příklad uvedl: v Čechách, co z doby před Kr., Keltům, co z prvních 4—5 století po Kr., Němcům a zbytek — ještě necelý — Čechům] a když pak zase opačně historikové odvoláním se k archaeologům hájí dosavadních názorů historických.

A kdybychom, konečně i přiznali že archaeologie jediná rozhodné slovo dovede vyříknouti, tož zase v tom chyba, že spisovatel neuznal za potřebné některé vývody své důkazy opříti; kde jest na př. důkaz, že objevení vlnovky a ∾ zakončené náušnice odpovídá příchodu Slovanů? A na základě tohoto učení zavrhuje spisovatel (či nezná jich) zprávy očitých svědků o spalování mrtvol u kmenů slovanských; než by uznal, že hrobů popelnicových v západním Německu proto méně, že méně tam bylo Slovanů, raději přijímá tvrzení, jakoby u jednoho a téhož národa v jedné a tétéž době jedna část nebožtíky spalovala, druhá pochovávala. V příčině důvodu, jejž spisovateli »Niedere Mythologie« poskytla [nehledím-li ovšem ani k tomu, že není ještě přesně stanoveno, co mythologii německé, co slovanské vůbec přináleží, tím méně pak, co

z bájeslovných názorů dnešních Němců na východ Labe bydlících patří skutečně Němcům, co Slovanům, co jest oběma i jiným kmenům společno v jednotě arijské původ majíc] možno se ptáti, jak shoduje se s ním zvláštní zjev, že topické názvosloví krajin, o které běží, na rozhraní 1. a 2. tisíciletí úplně téměř slovanské, zachovalo se téměř doposud. Jak to, že nově příchozí přijali od domnělého původního obyvatelstva těžko sdělitelné názory mythologické, ale to, co již hotové před rukama měli — názvosloví totižto — nikoliv?

Že osady nazvané Němčice a p. měly původní obyvatelstvo německé, jest možno, ale dříve, nežli se ke jménům těmto odvolal, měl p. spis. dokázati, že původ jejich skutečně do tak dřevních dob sahá; dokud toho neučinil nemůže hlásati, že jména řečená potvrzují jeho učení. Ostatně patronymická forma na *-ici* jako přisvojovací na *-ov* ukazují na jméno osobní Němec [jako Vlachovice Vlachov na takové též jméno Vlach], nikoliv na jméno národní; jména ta »eine deutsche Ansiedelung« neznačí, nýbrž sídlo potomků Němcových. Spisovatel cituje sice slova Thietmarova: »legiones ad urbem Nemzi [eo quod a nostris olim sit condita] dictam permisit«, řka, že »olim« ukazuje »deutlich auf vergangene germanische, mithin vorslavische Zeiten zurück«, ale slova ona jsou pozdější vsuvka etymologisujícího písaře (ve vydání z r. 1889. Thietmari Mer. ep. Chronicon, post editionem Joh. M. Lappenbergii rec. Fr. Kurze, Hannoverae jsou v závorkách, což dle úvodu značí, že »postmodum inserta sunt« p. XVII.), a kdyby ani toho nebylo, jest přece jen smělé tvrditi, že »olim« ukazuje na předslovanskou dobu.

Již tuto uchýlil se spisovatel na pomoc k historii a na konci dílka připojil rovněž několik historických dat, o nichž sám spravedlivě vyznal, že »nikterak nemohou činiti nároku na úplnost«. Charakteristické jest, že spisovateli »totožnost Sarmatů a Srbů nade vši pochybnost je povznesena«, neboť prý »nehledě k tomu, že slovo Srb ze slova Sarmat (Sarmete, Sarvete, Serbe) se dá vyvoditi, stačí toto na důkaz: Až k 3. stol. př. Kr. jsou Sarmatové známi od Pilice až k jezeru Kaspickému, přes Kavkaz na jih, na západě až k Donu. Ihned na to objevuje se kmen slovanský v tomtéž rozsahu. Jen násilně dá se vysvětliti, kde Sarmatové zůstali, nikterak, odkud Slované náhle přišli — ač-li nejsou oba kmeny totožny a Slované při velikém rozsahu dříve již pod »nějakým jménem« zajisté tu byli. Že tytéž poměry jsou i v Germanii, a že tudíž i tam mělo by se takto mluviti, spisovatel nevidí. Jako nesprávně využitkoval Thietmara, tak níže zase ze slov Linhardtových k r. 782: »Sclavi, qui campos inter Albim et Salam iacentes incolunt« vyvozuje, že prý teprve tehdy Srbové k Sále donikli. Pravdě dějepisné v oči bijí slova: »Války pohraničné, jež Němci stále vedli, měly jen účel, aby dalšímu postupu Slovanů hráz byla položena.« Jen úplná neznalost literatury slovanské a rovněž taková neznalost historického vývoje jazyků slovanských jest příčinou, že dospěl pan Buschan i k této větě: »S kmeny středoruskými (vlastně Slovany nebo Sarmaty) — tak se domníváme — nastoupila kultura specificky slovanská svůj vjezd do západního Německa. Okolnost, že náhle objevuje se v 9 stol., nutí nás k domněnce, že tehdy

větší množství lidu z vnitřního Ruska náhle se hnulo a v krátce krajiny mezi Vislou a Odrou osadilo.«

Rozhodně nešťastný jest i etymologický výklad jmen Stargard, Garz, Göritz, Görlitz (!) z německého kmene »gard«, jemuž prý příbuzný »wie Bebla hervorhebt« jest slov. kmen grod.« *P. P.*

Josef Braun, **Ze zlých a dobrých časů.** Tři historické obrázky ze XVI. století. V Praze 1893. (Kabinetní knihovny sv. LXVI.)

Český historický román a novella od dob Jana z Hvězdy, který k nám uvedl způsob Waltera Scotta, je pořád ještě na stanovisku témž: utkvívá hlavně na studiu *kostymu*, kdežto psychologická rekonstrukce povah, cítění a myšlení, *nálady* starých dob zůstává z pravidla nevystižena. Posud nemáme ani Scheffla nebo Kellera, o Tolstém nebo Flaubertovi ovšem ani nemluvíc.

Obecným směrem naší dějepisné novelly psal i zesnulý následník Třebízského, Josef Braun. Hlavních vlastností svého vzoruvšak, která Beneše Třebízského činí sympatickým českému čtenáři, nezdědil po něm: jeho vroucnost a lyrický vzlet, jež nahrazovaly hluboké historické pozadí.

»Dva strýcové« uvádějí do doby Ferdinanda I., když vrátil se z války šmalkaldské »krvavým sněmem« trestat vzbouřilou šlechtu i města r. 1547; »K Martinkům« ukazuje rocení se utiskovaných sedláků v čety lupičské za let kolem 1590; »Poklad na Sioně« pak líčí alchymistické šejdířství za »zlatého věku« Rudolfa II. r. 1597.

Umění spisovatelovo je v samých začátcích. Jeho dějinné osoby nejsou lidé, nýbrž jen jména. Ovzduší doby vystihuje nuzným popisem kostymu a archaisující řečí, ale archaisující jen někdy a nedůsledně, takže v ní vedle slovních tvarův šestnáctého století čteme i germanismy nejnovějšího data. Komposice novellistická přestává na dlouhých rozhovorech, jež široce a bezbarvě doplňují minulost jednajících osob, bez ruchu, bez děje. Takových vyzáblých, vychytralých prokurátorův, jako byl pan Komedka, je vždy a všude hojnost, a nejsou vzácni i tak rozšafní lidé jako byl starý Jakub Tetour; intriky ze zištnosti a mstivosti také najdeš, kam se ohlédneš. Ale *hlubších* vzpružin protivy mezi paktujícím starokališníkem Komedkou a Českým bratrem Tetourem spisovatel ani se nedotkl: hlavní struna doby zůstala němá. Rovněž tak podvodný alchymista rudolfínský mohl by svou úlohu před pověrčivými lehkověrníky hráti kdykoliv a kdekoliv; prostranné krčmy, korbelíky, strašidelné plachty, svěcené křídy, zaříkávadla atd. ani trochu v nás nevybavují illuse šestnáctého století. Jen poddanská tíseň lidu, motiv už jaksi ustálený, zachycena »u Martinkův« poněkud plněji.

K charakteristice pracovní methody spisovatelovy na konec vybíráme ještě dva doklady. Prudký, málomluvný voják uprostřed dramatického výstupu, kdy vše pobádá k rychlému výkonu, rozpovídá se o své minulosti dlouhou, akademicky explikující řečí (str. 101—106). A jinde: zatím, co lehká lodice, kterou po vodě pohání pět silně veslujících vojínův, od Pozderazí (nynější vodárny nad Žofínem) dojede ani ne k ostrovu Kampě, osoby na loďce mají dost času vyslechnout dlouhou historii vypravujícího starce, která v knížce naplňuje osmnácte stran (109—127)! *č.*

ZPRÁVY.

Minerva, *spolek pro ženské studium a střední škola dívčí v Praze.*

Myšlénka rovnosti a rovnocenné výchovy obou pohlaví v životě národa českého často již se projevovala. Nejen pověsti mnohé, jako o dcerách Krokových, o Libuši, o vzdělaných a rozhodných ženách husitských tomu nasvědčují, ale i Komenský hlásá přesvědčivě potřebu stejnoměrného vzdělání mužů i žen.

V naší době připravovaly půdu pro vyšší vzdělání dívek v první řadě Božena Němcová svými spisy, Žofie Podlipská svými přednáškami, Eliška Krásnohorská »Ženskými listy«, jež soustavně seznamovaly ženský svět český s postupem emancipace v cizině, nejvíce ovšem v Americe, a s každým novým úspěchem ženského studia ve Francii, Rusku a Švýcarsku, Karolina Světlá založením ženského výrobního spolku, který stvořil a do praktického povolání vrhl armádu dívek moderním snahám vzdělanostním nakloněných. Vskutku také Výrobní spolek stal se Minervě spolkem mateřským.

Z mužův již as před čtvrt stoletím působil pro emancipaci českých žen Vojtěch Náprstek přednáškami a schůzemi ve své čítárně — (americký klub dámský), — ba r. 1869 prof. dr. Blažek, dr. Čupr a prof. Jehlička chtěli založiti dívčí gymnasium, leč pro nedostatek účastenství — přihlásily se jen dvě žákyně — upustili od úmyslu toho. Když pak r. 1876 žádala jedna slečna by byla zapsána jakožto řádná posluchačka na universitě, proslovila se pro připuštění její fakulta filosofická ze všech fakult jediná, a tím i tato snaha zmařena.

Z těch žen českých, které při studiu soukromém vytrvaly a diplomu doktorského na universitách švýcarských nabyly, jsou širší veřejnosti známy slečny Bohuslava Kecková a Anna Bayerová, ona v Curychu, tato v Bernu vystudovavší. Ženský výrobní spolek podal r. 1890 znovu říšské radě petici o připuštění žen na fakultu lékařskou a filosofickou, jsa podporován 60ti jednotami ženskými. K této žádosti připojily se ještě petice dam z Plzně, pražského spolku akademiků »Jungmanna«, Rusínek z Haliče a ženských spolků vídeňských. Petic těch ujali se na radě říšské poslancové čeští, jmenovitě poslanec Karel Adámek vřelou řečí před říšskou radou, JUDr. Václav hrabě Kounic ve výboru petičním a posléze přimlouval se za připuštění žen na universitu prof. Masaryk na radě říšské při rozpočtové debatě. Snahy žen českých posíleny byly r. 1890 po-

volením panovníkovým paní Dr. R. Kerschbaumerové v Solnohradě, aby tu mohla provozovati lékařskou praxi, jakož i zříditi si a vésti ústav pro léčení oční, a ještě více, když r. 1891 c. k. vláda ustanovila sl. Annu Bayerovou státní lékařkou v Dol. Tuzle v Bosně, a r. 1893 sl. Bohuslavu Keckovou státní lékařkou v Mostaru.

Avšak šlo dále o to, aby pro ten případ, kdyby se konečně otevřely brány vysokého učiliště ženám, byl tu dostatek přípravy vědecké u dívek, jež by na fakulty zapsati se daly. Na místě přípravy soukromé měl býti zřízen přípravný ústav — *dívčí gymnasium*, a k jeho vydržování založen býti spolek, zvaný *„Minerva, spolek pro ženské studium v Praze“*. Myšlénka *Elišky Krásnohorské* stala se skutkem, když v červnu roku 1890 žádáno o stvrzení stanov pro spolek, jehož účel takto byl vymezen: *opatřiti dívkám, které se vykáží náležitou způsobilostí, vyšší vzdělání a zejména předpravu ke studiím universitním.* Účelu toho pak chce spolek dosíci a) zřizováním přiměřených ústavů českých, b) pořádáním přednášek a učebných kursů, c) vydáváním spisů českých, d) zakládáním studijních nadací pro dívky národnosti české a vůbec vším, čím by se studium ženské podporovati mohlo. Dle dalšího znění stanov zvolila valná hromada sedmnáctičlenný výbor, jemuž postaven v čelo *Josef Baudiš*, jubil. ředitel c. k. akademického gymnasia v Praze.

Plán ke zřízení střední školy dívčí v Praze vypracoval prof c. k. akad. gymnasia *F. X. Prusík*, jenž vyměřil gymnasialnímu studiu dívek pět roků, totiž čtyři roky vyššího gymnasia a jeden ročník přípravky, mající nahraditi nižší gymnasium, předpokládaje ovšem předchozí stupeň vzdělání, jakého poskytuje dokonaná třetí třída školy měšťanské a dokonaný čtrnáctý rok dívčího věku. Žádost za zřízení takové školy 9. června 1890 zemské školní radě podaná byla příznivě vyřízena, a hned roku školního 1890—91 otevřena přípravka, o jejíž umístění a opatření v dívčí obecné škole Svatovojtěšské obec Pražská blahovolně se postarala. Do přípravky přijato 53 žaček z 56 přihlášených. Spolek mezitím se ustavivší přejal 27. září vznikající ústav od prozatímného výboru ve svou správu.

Z důvodů finančních rozhodl se spolek, že nebude vydržovati všech pět tříd najednou, nýbrž prvním rokem pouze přípravku, druhým rokem pouze 1. třídu (vyššího gymnasia), třetím rokem 2. třídu a přípravku, čtvrtým rokem 3. třídu a 1. třídu, pátým rokem 4. třídu a 2. třídu, šestým rokem přípravku a 3. třídu atd.

Dle toho plánu zahájeno také ve školním roce 1892—93 vyšší gymnasium, zřízením 1. třídy (quinty). Leč tu ukázalo se, že dosavadní předprava filologie klassické — totiž jeden ročník přípravky — nestačí, a proto aby základové latiny a řečtiny byli bezpečnější, přidán ještě jeden rok nové přípravce, když tato zase otevřena byla pro další školní rok 1892—1893. Změněná tím osnova byla c. k. zemskou školní radou dne 27. března 1892 opět schválena.

Dle tohoto opraveného způsobu skládá se tedy přípravka ze dvou ročníků, jimiž se vědomosti žactva k úrovni žáků nižšího gymnasia doplňují v jednotlivých předmětech takto:

V náboženství opakuje se průběhem prvého ročníku (2 hod.) biblická dějeprava starého i nového zákona, ve druhém pak ročníku (2 hod.)

opakuje se katechismus. Mimo to v obou ročnících vykládá se liturgika, zvláště vzhledem k různým dobám roku církevního.

V latině za prvý ročník (12 hod. v 1. pololetí, 6 hod. v 2. pololetí) probírá se učivo I. a II třídy mužských gymnasií. Úkoly školní dávají se po měsíci (od 15. října) co týden; v 1. pololetí na půl hodiny, v 2. pololetí na celou hodinu. Za domácí práce jsou písemní přípravy na mluvnické cvičivo z cvičebních knih. Ve druhém ročníce (8 hod.) probírá se učivo III. a IV. třídy mužských gymnasií. Úkoly školní ve 14 dnech na celou hodinu. Domácí práce jak v prvém ročníku.

V řečtině vyučuje se teprve ve 2. pololetí (6 hod.) prvého ročníku. Probírá se tvarosloví jmen až po sloveso. Úkoly školní po 6 nedělích (od 1. dubna) každých 14 dní. Za domácí práce jsou písemní přípravy na mluvnické cvičivo z cvičebních knih. Ve druhém ročníku (5 hod.) slovesné tvary veškery. Úkoly školní každých 14 dní. Domácí práce jak v prvém ročníku.

V češtině prvého ročníku (3 hod.) probírá se učivo III. třídy mužských gymnasií. Úkoly písemní za tři neděle, časem domácí, časem školní. Ve druhém ročníku (3 hod.) probírá se učivo IV. třídy mužských gymnasií. Úkoly písemní jako v prvém ročníce.

Zeměpis probírá se v prvém ročníku (4 hod.). Opakují se nejdůležitější pojmy z mathematického zeměpisu. Vypisují se díly světa: Asie, Afrika, Amerika, Evropa; tato se zřetelem k rakousko-uherskému mocnářství, jmenovitě k Čechám, Moravě a Slezsku (jako v IV. třídě mužských gymnasií).

V dějepise ve druhém ročníku (4 hod.) v 1. pololetí podávají se přehledně řecké a římské dějiny starého věku. Dějiny středního věku se probírají se zvláštním zřetelem k dějinám národů slovanských, jmenovitě pak vytýkají se charakteristické momenty z českých dějin a jich poměr k dějinám ostatních částí mocnářství rakousko-uherského (jako v III. třídě mužských gymnasií) — Ve 2. pololetí dějiny nového věku (jako v IV. třídě mužských gymnasií).

V mathematice prvého ročníku (3 hod.) probírá se učivo III. třídy mužských gymnasií. Před tím v arithmetice opakuje se zkrácené násobení a dělení, nauky o poměrech a srovnalostech. V měřictví opakují se základné pojmy planimetrie. Ve 2. ročníku (3 hod.) vykládá se učivo IV. třídy mužských gymnasií.

Ve fysice prvého ročníku (3 hod.) vykládají se všeobecné a zvláštní vlastnosti těles. Teplo. Mechanika. Akustika. Ve druhém ročníce (2 hod.) v 1. pololetí optika, magnetismus; elektřina, ve 2. pololetí z lučby nejdůležitější zákony se objasní pokusy (jako ve IV. třídě realních gymnasií), hledě zvláště k jich potřebě při mineralogii (v quintě).

Z nepovinných předmětů zavedeny jsou na ústavě němčina (3 hod.), francina (2 hod.), ruština (2 hod.), těsnopis (1 hod.), zpěv (1 hod.), tělocvik (2 hod.).

Ve školním roce 1892—1893 učilo se němčině 55 žaček, francině 19, ruštině 14, těsnopisu 25, zpěvu 27. Pro tělocvik nebylo v ústavu vhodné příležitosti, proto některé žačky chodily na tělocvik do tělocvičného spolku paní a dívek pražských.

Se strany učitelstva hledí se bedlivě k tomu, aby při vyučování byly po ruce předměty, jichž se přítomný výklad dotýká, ke skutečnému názoru. Ovšem při dosavadní ještě skrovnosti ústavního inventáře byli učitelé nuceni opatřovati si učebné pomůcky ze sbírek soukromých nebo z ústavů, na nichž působili. Při výkladech přírodopisných upozorňováno často na pravidla o zachování zdraví.

Sbor střední školy dívčí neváhal užiti každé příležitosti, aby oslavena byla památka vynikajících osob přiměřenými *slavnostmi školními*, jako se stalo při památce *J. A. Komenského* a *Jana Kollára*. Žačky vedeny až dosud soustavně k *poznávání vlasti*. O ryzost jazyka českého pečováno s vroucností, rovněž o to, aby se žačky obeznámily s význačnými dobami literatury české a s předními spisovateli našimi. Po stěnách školy visí přehled dějin českých a obrazy českých krajin, Šumavy a Krkonoš, geologické, národopisné a jiné mapky Čech. K poznání Prahy a okolí přispívaly časté vycházky, které byly až dosud konány do musea, na Strahov, do Břevnova, Hvězdy, Karlova Týna, Zbraslavi, Valdštýnského paláce a letohrádku královny Anny.

Střední škola dívčí vydává ke sklonku každého roku *výroční zprávu*, která se liší od zpráv jiných ústavů tím, že na místě vědeckých pojednání některého člena sboru předvádí veřejnosti práce žaček, jakožto ukázku duševního pokroku žactva toho ústavu.

K vyučování žaček ve škole získány byly síly jen ty, které mají učitelskou způsobilosť pro státní školy střední. Úřad paedagogické správkyně zastávala pí. Pavla Maternová. Vzhledem však k disciplině, jaké vyžaduje ústav jakožto gymnasium, úřad tento zrušen, a žačky svěřeny též po stránce paedagogické cele sboru učitelskému, jmenovitě řediteli a třídním, jak na gymnasiích mužských nebo paedagogiích ženských

. Pro návštěvu školy zřízena *jednotná frequence*. Vyučování trvalo denně od 8 hod. ráno až do 1½ hod. odp. v době podzimní a zimní. Od 1. května do prázdnin vyučovalo se od 7 hod. ráno do 12½ hodiny. V této tak dlouhé době vyučovací byla však značnější respiria, a to po 2. hodině přestávka 10 minut trvající, po 3. hodině 15minutová a po 4. hodině 30minutová. V některé dny připadly nepovinné předměty na 6. hodinu.

Jest podivuhodno, že žačky, které před sebou žádné pevné vyhlídky k praktickému výsledku studií nemají, trvají ve svém úmyslu a v namahavých studiích těch v četném počtu pokračují. Ze zapsaných do prvého ročníku 53 žaček průběhem roku školního ubyly 2, ze zapsaných 50 žaček do druhého ročníku odešly v roce 2 žačky. Ve třetím ročníku byly žačky 43, z nichž odešly 4, takže na konci školního roku 1893 vykazuje zpráva 39 žaček sextanek. Do přípravky vstoupilo ve školním roce 1892/3 dívek 30, z nichž ubylo 5 před koncem roku, i zbývá žaček v této třídě 25. V celku vystudovalo letos v Minervě 64 dívek. Z nich je v Praze rozených 26, na venkově 33, na Moravě 2, v Dolních Rakousích 2, v Uhrách 1. Pokud se týče stavu rodičů, byly dcery rolníkův 4, řemeslníků 4, živnostníků a obchodníků 6, služebných osob 9, úředníků, učitelů, lékařů a p. 41. K náboženství katolickému přiznávalo se 61 žaček, evangelicko-reformovanému 2, evangelicko-augsburskému 1.

Mateřský jazyk český byl u 63 žaček, německý u 1 žačky. Věkem nejstarší žačka je z roku 1870, nejmladší pak z roku 1879 narozené (6). Nejvíce jich narodilo se roku 1875 (14) a r. 1876 (15).

Postup *klassifikace* byl následující: prospěch s vyznamenáním vykazuje vyšší třída v prvním roce 62·74%, ve třetím roce 41·03%; pilnost vytrvalou v prvním roce 43·14%, náležitou 52·94, dostatečnou 3·92, ve třetím roce pilnost vytrvalou 35·98, náležitou 38·46, dostatečnou 15·38, nedostatečnou 10·26. Mravné chování vykazuje v prvním roce známek chvalitebných 100%, ve třetím roce 69·23, uspokojivých 28·20, zákonných 2·67. V přípravce bylo s vyznamenáním 52%, co do pilnosti vytrvalé 48, náležité 28, dostatečné 20, nedostatečné 4, mravným chováním 76 chvalitebných, 24 uspokojivých. — Školného zaplaceno bylo od žaček za rok 1893 2091 zlatých

Praktický výsledek studia gymnasialního žaček Minervy po době teprve tří let a před podrobením se zkoušce maturitní nemohl arci býti dosud mnohý. Tři žačky věnovaly se povolání vychovatelskému, dvě pak sextanky ku konci školního roku podrobily se — majíce k tomu svolení od c. k. ministerstva — zkoušce z prvých 6ti tříd gymnasialních na c. k. realném gymnasii českém v Praze s výsledkem příznivým.

Střední škola dívčí, vydržovaná spolkem, je sice podnik soukromý, nicméně podléhá dohledu úřadů školních; bylať stvrzena osnova její od c. k. zemské školní rady, jež také normativní výnosy týkající se škol středních ústavu dodává, spolu inspekci při něm vykonávajíc.

České gymnasium dívčí dochází pozornosti s mnohých stran, i jest volno každému, kdo se o ústav opravdově zajímá, školu při vyučování navštíviti, jak se to již stalo od některých hostí z Vídně, Slovenska, Varšavy a krajanů našich z Ameriky. Účelem pak této zprávy jest, upozorniti na naše ženské gymnasium kruhy nejširší a pobídnouti je k podpoře; v Haliči již již tisíce a tisíce se obětují na vysokou školu ženskou, na Rusi školy ty již jsou — nebudeme my Čechové za ostatními národy slovanskými v otázce pro společnosť naši nad jiné důležitější.

* * *

* Humanitní školství moderní existující ode dvou let ve Francii (pod názvem *l'enseignement secondaire moderne*) podniká se zdarem soutěž s lycei klassickými. Jazykům klassickým (mimo základy latiny v nejvyšších ročnících) se tam neučí, ale spisy autorů řeckých a římských čtou se a vykládají pomocí překladů. Čas získaný věnuje se bedlivému studiu jazyků a literatur moderních Doufá se, že takto bez obtíží grammatických mládež ducha klassického a význam kultury starověké pro dobu naši pochopí lépe nežli bylo možno dosud, a při tom lépe porozumí době vlastní. Při letošních závodech lyceí Pařížských (concours général) i při zkoušce baccalauréatu (obdobné naší maturitě) žáci těchto lyceí moderních osvědčili se znamenitě, dosáhše některých prvých cen a obstávše s vyznamenáním. Začátek ten je šťastnou předzvěstí do budoucna. Odpor, jenž proti nové instituci této na straně předpojatých obhájců studií klassických byl značný, dnes umlká, a školství samo vžívá se znenáhla v oblibu obe-

censtva francouzského, dříve nedůvěřivého. Úspěch školství toho bude tím větší, až absolventům jeho všechny druhy studií na vysokých školách budou stejně přístupny. Dnes stav jeho není ještě rovnoprávný s lycei klassickými; těžce se nese zvláště, že absolventi lyceí moderních nemají přístupu na fakulku medicinskou a právnickou. Že by znalost jazyků klassických uschopňovala vůbec nějak ve zvláštní míře k těmto studiím odborným a byla nezbytným požadavkem, tomu již Molière upřímně se posmíval, a dnes tvrzení takové přece již vážně nemůže býti pronášeno, nechce-li býti anachronismem. Proto stav takový ve Francii dlouho se udržeti nedá, a zrušení monopolu studií klassických pro právnictví a lékařství bude jen přirozeným a nutným důsledkem zřízení lyceí moderních. Pak teprve soutěž obojího školství bude se díti rovnými silami a za stejných podmínek na obou stranách. Není obavy, že by na lyceích těchto formální stránka, ona gymnastika duševní pomocí grammatiky, o které se tolik často vykládá, byla zanedbávána, vždyť výklad textů francouzských a cizích moderních týmiž přednostmi se může vykázati, ani že by niveau vzdělání — jak někteří též se obávali — bylo sníženo. Právě naopak: Žák bez nesnází grammatikálních a lexikálních snáze a úplněji pochopí i ocení Homera, Sofoklea i Horáce a nespokojí se při tom úryvky zlomkovitými jako nyní, znalost pak literatur a jazyků moderních i historického vývoje kultury evropské od starověku až na dny naše zjedná mu názor jednotný, ucelený a opravdové porozumění snahám a potřebám doby naší, v níž každý druhý absolvent našich škol středních cítí se býti dnes cizincem. Otázka studií klassických stává se dnes jednou z nejpalčivějších a nejnaléhavějších otázek kulturních doby přítomné v zemích evropských. Různé pokusy se dějí o její rozřešení: z nich reforma Csáky-ho v Uhrách (řečtina předmětem nezávazným) a organisace lyceí moderních ve Francii jsou asi nejzávažnější. Jsou to pokusy pronikající k jádru otázky a nespokojující se povrchními formaliemi, jimiž naše vrchní správa školská nápravy hledá. Ve Francii samé humanity moderní jsou mimo to významným projevem ducha, jenž od let války prusko-francouzské školské hnutí reformační tam vůbec proniká. Je to odpor proti upjatému centralismu a paedagogickému monopolu, pocházejícímu z dob Napoleona I., jenž ve své »Université de France« omezil úkol školství na výchovu spolehlivého úřednictva a vojska, oddaného císařství a církvi. Úsilí za uniformitou a uniformováním ve školství není u nás ideou tak zcela novou, ale pozoruhodnou výstrahou by mohlo býti naší správě školské, že za poměrů obdobných ve Francii se jím neprospělo ani školství ani vzdělanosti, nýbrž státnímu absolutismu. Školství a těm, kdo jsou strážci jeho, musí býti důvěřováno více nežli se děje u nás a popřána volnost, aby v utěšeném zápolení různých směrů vychovávacích a vyučovacích nalezen byl konečně onen způsob organisace školství na všech stupních jeho, jenž by dbal nároků vývojem historickým oprávněných a vyhovoval nutným potřebám a směrodatným snahám doby přítomné. Uniformita ve školství — o tom se neklame dnes ve Francii nikdo po trpkých zkušenostech doby nedávné — je nebezpečnou svěrací kazajkou všeho volného a produktivného ruchu myšlénkového.

Obzor časopisů.

Hlídka literární č. 12. posuzujíc nové básně *Kaminského „Muži a ženy,“* praví, že autor lehkým svým veršem a brillantním slohem zakrývá často obsahovou prázdnotu. Sbírka celkem nezadá předešlé tvorbě autorově, ale neznačí též kroku ku předu, spíše ztrnutí v jedné formě, v jednom okruhu myšlení a cítění. *Škampovým* básním *„Venku a doma“* vytýká se nechutná rozvláčnost, jinak jeví se Škampa v uvedené sbírce básníkem klidným a pilným, jenž směrem i formou své poesie snaží se zušlechtiti trh literární. *Konradovým „Plaveckým povídkám“* schází originálnost formy. Konstatuje se, že spisovatel umí vyprávěti, že jeho sloh je většinou lehký a plynný, leč ve výběru látek měl by býti přísnější, a chce-li již býti specialistou, měl by rozhodně více studia věnovati kraji a lidem, jež líčí. *Klostermannův* román *„V ráji šumavském“* má pěkné stránky, napsané skutečným umělcem, jiná díla jeho jsou však cennější, zaokrouhlenější a propracovanější než tento román. Na konci 12. čísla přináší Hlídka doslov k uzávěrce desátého svého ročníku. Vyznává, že obmezuje se více na instruktivnou kritiku referující. Není dost schopných spolupracovníků pro vědeckou kritiku. Vůbec chybějí české literatuře takřka všechny podmínky vědecké kritiky. Není základů, není látky, není upřímnosti, není samostatnosti — ve všem rozhoduje reklama a moda. »Přiznání tato znějí jako obžaloby. Ale je to asi u všech vážnějších časopisů našich stejné: všechny trpí nedostatkem cenných článkův a studií, samostatných rozprav a spekulativních úvah. Pěkná literární stať jest u nás velkou vzácností. Příčina je: málo studia, málo samostatného přemýšlení. Pouhé přemílání cizích názorů, hromadění jmen a frasí, bez kritiky, bez soustředění a důslednosti našeho uměleckého vzdělání neprohloubí.«

V posledním čísle **Květů** promlouvá F. V. Vykoukal o lidové personifikaci smrti a vyslovuje názor, že starší představa smrti je prosta hrůzy a strachu. U Řeků smrt byla vyobrazována v podobě spícího jinocha neb genia s pochodní k zemi obrácenou, shaslou. Ve starém zákoně mluvívá se o andělu smrti. V našich pramenech jeví se smrt buď jako nevěsta neb krásná paní, v bílých šatech oblečená, vůbec jako t. zv. bílá paní. Později vznikla představa smrti jako kostlivce. Mythologové prý s určitostí vyslovují domněnku, že při této představě spolupůsobila výstraha křesťanská: »Memento mori« — a odtud důkaz, že tato představa je mladší a také obecnější.

Lumír 1. pros. oznámil »Naši Dobu« slovy sympatickými a zejména vyslovil naději, že s námi bude možná diskusse vážná a opravdová. Upozorňuje nás zároveň na článek v 1. čísle o Smetanovi, jehož začátek zdá se mu křivditi těm, kdo u nás o Smetanovi psali. Nemůžeme než objasniti, co autor článku říci chtěl a jak jsme myslili, také dosti jasně řekl. Úvodní část našeho článku o Smetanovi neměla a nemá býti nespravedlivá k nikomu: autor říká, že by rád napsal revualní *článek* do všech podrobností promyšlený, ale přiznává se, že tono nedovede — nestaví se tudíž nad nikoho; autor omlouvá se ovšem, že *takového článku* u nás napsati nedovede nikdo — alespoň prý nikdo ho nenapsal, ač popudů k němu bylo dost a dost. Je v tom křivda? Trváme nikoli; neboť autor, postupuje, vykládá, nač myslí; maje napsati revuální, populární článek — »Naše Doba« v programu žádá články populární — postrádá monografie o některých činnostech Smetanových, na př. jak učil hudbě, jak soudil o theorii hudby a t. p., a proto autorovi je těžko napsati žádaný *článek* o Smetanovi *celém*. »Lumír« uznává, že autor náš psal o Smetanovi vřele — jestliže tedy měl veliké mínění o našem mistrovi a žádá si (odborné) monografie o různých činnostech Smetanových, neřekl tím nic více, nežli že takových monografií není, o tom, proč nejsou, neřekl ničeho a jistě mu nenapadlo, upírati odborníkům českým schopnost monografie ty napsati.

Niva (1. č. r. 1894) v článku *„O dědičnosti“* ukazuje na nedostatek českých poučných spisů. Málo děje se pro popularisování vědy. Pražští Němci jsou v tom ohledu čilejší, již před lety zřídili si spolek ku rozšiřování obecně užitečných vědomostí. Spolek ten vydal celou řadu laciných brožurek. Universitní professoři, lékaři, doktoři práv přispívají svými pracemi a dovedou se vyhnouti příslovečnému suchoparu učenců německých.

V č. 3. posouzen román *K. Karáska „Bezcestí“*. Práce ta jako celek nesnese kritického rozboru. Postrádá hlubšího podkladu dějového i jednolitosti. Autor se svými nepatrnými zkušenostmi životními snaží se zakryti své subjektivní poznatky objektivními kresbami, popisem nábytku roztahaným na několik stránek, zkrátka žene se tam, kam ještě jeho síly nestačily. — *Pražské motivy Ant. Klášterského* přijaty tamtéž celkem příznivě. Chválí se zvláště ty básně, které nemohou appellovati na širší kruh čtenářstva.

V Osvětě č. 12. pojednává dr. *Fr. Čuhel* na základě anglického spisu Gilmanova *o účastenství dělníků v zisku podnikatelském*. Souhlasí s Gilmanem, že podílení dělníků ziskem podnikatelským je nejdokonalejši ze všech dosavadních způsobů mzdy. Dělník obdrží koncem roku kromě mzdy ještě značný doplatek, podnikatelé pak nic neztrácejí, poněvadž dělníci, majíce zájem, aby zisk byl co největší, horlivěji pracují, opatrnější zacházejí s pomůckami vyrobními a tím z pravidla zaměstnateli více ušetří, než co obdrží jako podíl v zisku. Mimo to přispívá zařízení takové k míru mezi oběma stranami. Prakticky provedena byla zásada účastenství dělníků v zisku podnikatelském poprvé r. 1842 od pařížského natěrače

a maliře pokojů Leclaira. Týž zemřel r. 1871. Až do toho roku rozděleno bylo mezi zřízence jeho, s kterými se dělil o zisk, skoro 2% mil. fr., při tom sám pak zanechal jmění 1,200.000 fr., o kterém nejednou se vyjádřil, že by ho nikdy byl nezachoval, kdyby nebyl dělníkům poskytl účastenství v zisku. Vedle domu Leclairova, který do dnes trvá, jest ve Francii ještě přes 110 závodů, poskytujících dělníkům účastenství v zisku podnikatelském. I parlament francouzský se otázkou tou již několikráte zabýval.

Rozhledy v nové své úpravě počínají (č. 1.) celkovým referátem o *nových českých verších* — p. kritikovi (J. Karáskovi) jen Machar z mladších obstál; případně řečeno o vlivu Macharově, že Confiteor »otrávil« nejmladší pokolení. V posudku *Macharových Tristium* p. Krejčí vidí po Čechových Jitřních a Nových Písních další krok na poli poesie politické; od politické poesie totiž lišiti se má vlastenecká, jež svou nabubřelostí požadavkům nevyhověla.

V 2. čísle píše se *o novém literárním ruchu ve Francii a v Německu*. Ve Francii šíří se reakce proti naturalismu. Naturalismus, vycházeje z determinismu, vedl k negativnímu skepticismu, k ztrátě víry nejen v božství, ale i v dobro a mravnost. Člověk dle naturalismu je jen výsledkem předchozích generací, dědičně nadán vlastnostmi a obtížen nemocemi, vymezivšími předem jeho dráhu. Nemaje svobodné vůle jest hnán jakoby slepými silami ku předu, všechno jeho jednání redukováno na instinkt; cit a myšlení jsou ničím. I držíce se toho názoru, ptáte se, proč tedy žít, co zde tedy? Život je zlem, nemožno doufati v zlepšení lidského osudu. Chcete být epikurejci, ale chuť k epikureismu zažene vám každý druhý naturalistický román, takže nemusíte ani čekat na vlastní kocovinu. Zmítáte se na pravo i na levo; před vámi nedohledný horizont a pod vámi nezměřitelné hlubiny. Proti této čiré naturalistické negaci staví se ve Francii na poli filosofickém t. zv. novokatolictví, novomysticism — směry, jež touží nahraditi skepsi vírou, třeba ne určitě formulovanou. Na poli uměleckém staví se proti naturalismu Rod a Bourget. Tento zvlášť svým posledním románem »Cosmopolis«. *V Německu* stále dosud váženo cizí umění víc než domácí. Nejčastěji vyslovovanými jmény jsou tam dnes Zola, ruští a skandinávští autoři. Romány Zolovy mají v Německu větší odbyt než v samé Francii, nauky Tolstého a Dostojevského dávají podnět k nejrozsáhlejším rozborům. O posledním dramatě Ibsenově »Staviteli Solmesovi« napsalo se více než o celé původní dramatické produkci dohromady. Něco podobného viděti i ve světě hudebním. Jména Mascagni a Leoncavallo jsou ve všech ústech. Smetana razí si cestu na německé jeviště, kdežto sláva Wagnerova Bayreuthu zatím očividně klesá.

V části kritické p. Karásek charakterisuje *Kaminského* jako »romantického« pessimistu, čemu se má rozuměti, že básník je melancholicky naladěn, vlastně bez skutečně silné příčiny. (Kaminského: Muži a ženy, Verše humoristické a satirické, V Samotách.) V *Mužíkovi* kritik si váží pevnějšího charakteru, živeného poesií anglickou; *Fr. S. Procházky* »Blesky na horách« odsuzují se jakožto vzor dotčených »vlasteneckých«

písní. *Vrchlický* (Bodláčí s Parnassu) kritikovi zdá se býti příliš eklektický; vytýká se Vrchlickému, že nedocenil významu Tolstého, běžíť o více než »nevinnou kontroversi, má-li člověk) kouřiti a může-li bez trestu píti nápoje alkoholické.« *Mokrého* »Jasem a šerem« není šťastná publikace. — Pan Šalda rozbírá *Fr. X. Svobody* nové drama »Útok zisku«. Úvodem promlouvá o časové krisi dramatické poesie: moderní člověk je mnohem komplikovanější než starší, proto hodí se román lépe k vystihování toho bohatého, zejména citově bohatého života vniterního, jenž svou podstatou mnohých činův ani nepřipouští. Pokud moderní člověk je činný, podléhá vlivům společenským, a moderní drama podává reakci citů proti těmto hromadným vlivům. Shakespeare vypodoboval a znal vypodobovati individuelní život, silné vášně určitých charakterů reků — dnes jsou typové sociální, nejsou rekové, drama zabývá se těmi společenskými vlivy, jež všechny city jednotlivcovy vyvolávají. Svoboda i svou novou prací p. Šaldovi potvrzuje vyložené pravidlo.

Světozor v 1. čísle letošního ročníku přináší reprodukci Myslbekova poprsí Bedřicha Smetany, určeného pro foyer Národního divadla. Spisovatel K. *M. Čapek* posuzuje tamtéž toto umělecké dílo Myslbekovo, uvádí upomínku, charakterisující *Smetanu*. Asi před 12 lety seděl v zašlé kavárně »Staré Slavii«. Kolem se četlo, bylo ticho. V tom náhle starý, zvučný hlas, svrchovaným hněvem nanejvýš rozechvěný, povznesl se z nárožního kouta kavárny a rozléhal se po celém saloně. Byl to hlas obstarožného pána slabé, zdrcené postavy, prošedlých, dlouhých vlasův a tuhé šedé brady, širokého čela a bledé, utrpením projemnělé tváře s humoristickým týdenníkem vídeňským v ruce. Zprvu zdálo se, že zle vadí se se svým přítelem u téhož stolku sedícím, ale hněvná řeč jeho platila vídeňskému časopisu, který přinesl nějak zvlášť raffinovaně neslušnou illustraci. Pán byl úplně hluch a domnívaje se, když jej jeho soudruh konejšil, že mu odporuje, horlil tím více. V truchlivém sebeklamu, že ho nikdo neslyší, byl udržován patrnou, tklivě působící úctou všech přítomných, z nichž nikdo ani hlavy nepozdvihl, ani brvou se neodvážil hnouti. Za takových okolností seznal p. K. M. Čapek Bedřicha Smetanu. A s úžasnou pravdivostí, s překvapující illusí, jaké nikdy dosud nepocítil, pohlédla naň táž tvář a vrátil se mu dojem tehdejšího setkání, když poprvé spatřil Myslbekovo poprsí Bedřicha Smetany. Viděl na sta fotografií, dřevorytin, maleb, bust, představujících Smetanu, ale poprvé pochopil, co je živé vystižení podoby, co je to podání *podobizny duše*.

Novější spisy.

Durand J. P. *Le merveilleux scientifique* 6 fr. — *International congress of experimental psychology.* Second session. Londýn 1892. — **Vincent R. H.**, *The elements of hypnotism* 5 sh. — **Ebers Georg.** *Die Geschichte meines Lebens.* Vom Kind bis zum Manne. Stuttgart 1893. Deutsche Verlagsanstalt (VII., 522.) M. 9. — **Döring A.** *System der Pädagogik* im Umriss XII., 300 str. M. 6. — **Huxley T. H.** *Science and education* 5 sh. — **Fornelli N.** *Missione educatrice dell' università.* Řím. 1893. — *Report of the commission of education,* 1889—90. Vols. I. and II. Washington: Government printing office 1893. — *Abnormal man*: being essays on education and crime and related subjects. By Arthur Mac Donald. Washington: Government printing office 1893. — **Puibaraud L.** *Les malfaiteurs de profession* 3 fr 50 — **Strahan S. A. K.** *Suicide and insanity* 5 sh. — **Bonar J.** *Philosophy and political economy in some of their historical relations* (Library of philosophy) str. 426. Londýn Swan Sonnenschein sh 10/6. — **Nicholson Shield J.** *The principles of political economy* 15 sh — **Mallock W. H.** *Labour and the popular welfare* 6 s. — **Schmidt-Weissenfels E.** *Geschichte des modernen Reichthums in biographischen und sachlichen Beispielen* Berlin. Seehagen 1893 M. 6. — **Jentsch C.** *Weder Communismus noch Capitalismus.* Ein Vorschlag zur Lösung der europäischen Frage. Lipsko Grunow 1893. M. 4·50. — **William Morris & E. Belfort Bax**, *Socialism: its growth and its outcome.* (Londýn, Sonnenschein) 6 s. — **Gilman Nicholas Paine**, *Socialism and the american spirit.* Londýn: Macmillan & Co. 1893 St. X., 376. — *Wissenschaftliche Gutachten über die Währungsfrage* von Prof. *W. Lexis. W. Scharling, Kleinwächter, J. Conrad* und Staatsminister *A Schäffle.* 60 pf. — **Dr. Otto Arendt** *Leitfaden der Währungsfrage.* — *Die Währungsfrage.* Rede von **A. J. Balfour,** Mitglied des englischen Parlaments, gehalten im Mansion House in London unter Vorsitz des Lordmayor von London am 5 August 1893. 50 pf. — **Ratzenhofer Gust.** *Wesen und Zweck der Politik.* Als Theil der Sociologie u. Grundlage der Staatswissenschaften 3 Bde. Lipsko. Brockhaus M. 20. — **Geffcken Heinrich**, *Frankreich, Russland und der Dreibund.* Geschichtliche Rückblicke für die Gegenwart. Berlín 1893. — **Grupp G.**, *Culturgeschichte des Mittelalters.* Vol. 1. M. 6·20 — **Bosanquet Bernard**, *The civilisation of christendom.* Londýn. Sonnenschein. — **Max Bonnet**, *La philologie classique.* Six conférences sur l'objet et la méthode des études supérieures relatives à l'antiquité Grecque et Romaine. Paříž. C. Klincksieck, 1892. 224 str. 8°. — **Xenia Austriaca.** Festschrift der österreichischen Mittelschulen zur 42. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Wien. Vídeň. Gerold, 1893. — **Symbolae Pragenses.** Festgabe der deutschen Gesellschaft für Alterthumskunde in Prag zur 42. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Wien 1893. Mit zwei Tafeln. Praha, Vídeň, Lipsko, Tempski-Freitag, 1893. — **Analecta Graecolatina** philologis Vindobonae congregatis obtulerunt Collegae Cracovienses et Leopolitani. Krakov 1893.

Naše Doba.

K programu, jejž předeslali jsme prvému číslu, nemáme co doplňovati, ale dovolíme si několik slov o tom, jak jej plníme. Důvodem k tomu jsou nám mnohé hlasy, jež se nám z kruhu našeho čtenářstva ozvaly. A z kruhů těchto vyslovuje se nám napořád souhlas. Máme o tom milé svědectví, že se pokusu našemu porozumělo; abychom se však na vzájem utvrdili, chceme povědĕti těchto několik slov, čelíce některým veřejným kritikám.

Vidíme úkol české revue, t. j. revue pochopivší naše zvláštní literární poměry, v pečlivém vybírání poučující látky a v její spracování pro ty naše zvláštní poměry. Nam neběží o to, podávati na rychlo, kde co nového a zajímavého se naskytne, ale běží nám hlavně o to, aby vážné otázky časové co nejsvědomitěji se podaly. Časovými nejsou však vždycky jen otázky nové a nejnovější; více rozhoduje směr myšlénkový, způsob nazírání, názor o věcech vůbec. Že v tom jsme svými a novými, víme, a to se také uznává. Dnes literát, znající dva tři cizí jazyky, den ze dne nasbírati může z francouzských, anglických a německých novin a revuí hromadu myšlének a fakt; víme dokonce, že se tak dnes od mnohých děje, sami také všecko stopujeme, ale necítíme toho potřebu, státi se činnými členy toho jistě dosti četného cechu literátů zápiskových.

Nevidíme proto také úkol svůj v tom, podávati pořád a pořád nové látky a látky hodně pestré a rozmanité. Revue národů, majících značnou a dobrou literaturu knižní, nejsou nám vzorem; my právě známe naše literární poměry, víme, co u nás se píše a čte, a podle toho postupujeme.

My jsme se na př. nešťítili hned v prvním čísle přinésti překlad článků, jejž jsme pro naše poměry pokládali za užitečný; očekávali jsme, že se nám to bude vytýkati, ale také jsme očekávali, že se tomu přece jen porozumí, a porozumělo se tomu.

Také vyslovena pochybnost, že prý nejsme si jisti o svém programu, proto že jsme si jej ustanovili jen »zatím«. Nikoli! Jsme si o svém úkolu velmi jasni a víme velmi dobře, co chceme; »zatím« však dosahujeme úkolu svého tím, co právě podáváme, totiž pouze pětiarchovým měsíčníkem rozvrženým na uvedené v programě oddíly. Přejeme si sešit pětiarchový rozšířiti na sešit objemnější, abychom pak mohli přidati i více látky a nové ještě oddíly. K tomu konci potřebujeme podpory spisovatelů a obecenstva; »Naše Doba« spoléhá jen na svou práci, a smíme říci již dnes, že se naše práce uznává. Proto své odběratele a příznivce žádáme, aby nás podporovali, prosíme, aby časopis náš všemožně a všude rozšiřovali. Tím bude nám možná pořád podávati víc a více.

Za podporu a uznání, které se nám již s tak mnohých stran dostalo, srdečně děkujeme.

Redakce a vydavatelstvo.

František Vnitřní

Školství v cizině.

Napsal Dr. Fr. Drtina.

Charakteristickou zvláštností ducha anglického jest, že v upřílišněném konservatismu lpí často na formách starobylých — když je byl dříve vyplnil obsahem novým, ryze moderním. Zvláštnost ta nejtypičtěji jeví se snad ve školství anglickém Starobylé, omšené kolleje, pestrá roucha universitních hodnostářů, zastaralé obřadnosti při všech výkonech a slavnostech školských s recitacemi básní latinských a řeckých i frásovitým řečněním, soudní pravomoc a policejní dozor nad studentstvem v bezvýznamných malichernostech, toť některé důkazy, jak utkvěle v Anglii lpí se na tradici a jaká úcta aspoň zevně chová se ke všemu zastaralému. Zvláště v životě universitním jest v Anglii řádný kus středověku v plné neporušenosti na naši dobu dochován. Avšak v zastaralých těch zdích kollejních přese všechny zbytky starých zvyklostí žije mládež rozumějící době své i jejím potřebám a připravující vážně tělo i ducha k pozdějším úkolům životním. To spatřiti již možno na středních školách anglických, z nichž vynikají zvláště kolleje v *Etonu, Harrow, Rugby, Wellingtonu* atd. Společným životem kollejí anglických je podmíněno, že tyto nemohou býti ústavy výhradně vyučovacími — jakými střední školy naše v přední řadě ovšem jsou — nýbrž připravují společnost mladých lidí svému dozoru svěřených k práci a životu, námaze a boji. Celý smysl výchovy anglické od toho přesvědčení vychází, že není nutno mozek mládeže přeplňovati nesouvislými vědomostmi, ale tužiti že dlužno záhy povahu jinochovu a s celým jeho názorem životním sloučiti prosté ale význačné heslo »*Be a man*« (buď muž). — Vnitřní organisace těchto anglických středních škol, z nichž mnohé jako Etonská nebo Westminsterská datují původ svůj ze středověku, je dvojí v podstatě: chovanci buď bydlí společně pod přímým dozorem kolleje samé a

jejího ředitele, aneb jsou ubytováni v *boarding-houses*, jichž je při každé kolleji více a které jsou vesměs spravovány od jednotlivých professorů, jimž i peněžný výtěžek značný z toho vybývá (aspoň 800 liber šterlinků do roka). V těchto boarding-houses je pobyt sice dražší, ale jimi právě nejlépe mohou býti sloučeny přednosti života rodinného s výhodami bytu společného v užším ovšem kruhu. Každá z těchto kollejí má své dějiny, ale i vlastní organisaci, není v nich jednotného plánu učebního ni methody dle šablony přistřižené, ponecháno s dostatek volnosti rozvoji individualnímu. S tím ovšem souvisí závadná okolnost, že vzdělání intellektualné je na různých kollejích podstatně odchylné. Za to však s mnohem větším zdarem se vskutku vychovává. Volnou samočinností podporuje se zajisté vývoj charakterů uvědomělých a pevných, vyspělých pro život společenský a povinnosti občanské. —

Jak na středních školách anglických samočinnost žáků a volná jich soudnost se podporuje, toho důkazem zvláště patrným jest, že žáci i na středních školách seskupují se v »*debating societies*«, malé to parlamenty, v nichž studenti zvykají volným úvahám o otázkách denních i dovednosti v řečnění a veřejném vystupování vůbec. A o jakých látkách se tu mluvívá! *Hübner* ve svém cestopise vypravuje kdesi, že v jedné kolleji anglické v Indii chovanci za předsednictví svých anglických učitelů rokovali o otázce, nebylo-li by Indii lépe zbaviti se nadvlády anglické. »Debating societies« ovšem nejvíce rozkvetly na staroslavných universitách Oxfordské a Cambridžské. Oxfordská společnost, založená r. 1819, má skupinu vlastních velikým nákladem vystavěných budov se vkusným parkem a poskytuje studentským svým členům všeho pohodlí nejnádhernějšího anglického klubu. Ba v krásném parku jejím i parlament je vystavěn — věrné to napodobení anglické nižší sněmovny, v němž mladí a nadějní Oxfordmeni každý čtvrtek za přítomnosti velmi četných hostí, na plňujících galerie rozsáhlé budovy, diskutují nejpalčivější denní otázky s volností, jež by za našich poměrů pravým hříchem byla. Všechny zvyklosti a obřadnosti života parlamentárního jsou zachovávány s minuciosní věrností. Čísti řeči není dovoleno. Předseda zahajuje, řídí i zakončuje schůzi a o předmětě příštího denního pořádku musí se vždy shodnouti s vůdcem opposice. Schůze končí se vždy hlasováním, jehož výsledek od celého shromáždění s napjetím bývá očekáván. Ba jednotliví studenti zastupují na oko určité okresy a tlumočí takto přání svých voličů. Je to skutečný parlament v miniatuře. Stěny zdobeny jsou podobiznami slavných státníků a řečníků, kteří

zde vlastně položili základ své velikosti. Zvláště vynikající z bývalých Oxfordmenů je Gladstone. O povaze tohoto studentského parlamentu nejlepší obraz podají otázky, o kterých v posledních létech v Oxfordě bylo rokováno a hlasováno: Odloučení církve a státu (přijato). Emancipace žen je žádoucí (zamítnuto). Socialismus dlužno schvalovati (zamítnuto 34 hlasy proti 3). Volnost tisku budiž omezena (přijato). Spalování mrtvol se odporučuje více nežli pohřbívání (přijato). Sněmovna lordů potřebuje roformy (zamítnuto). Zdanění starých mládenců (přijato). Vegetarianismus se odporučuje (zamítnuto). Ve Francii budiž zavedena monarchie (přijato). V tom zajisté je veliká přednost anglické povahy, že různost mínění nepůsobí nepřátelství, a přesvědčení druhého vždy se ctí. Přednostem těmto však právě od mládí navyká mládež hned ve škole střední nastíněnou organisací debatovou. Každý má své přesvědčení, a ani otec neoktrojuje vlastnímu synu, jakých názorů o nějaké věci má se přidržeti. Tak vyslovil se jeden otec Irčan: »Můj hoch je home-ruler, zbožňuje Gladstonea — ale já ho nenávidím«. Orgánem těchto studentských spolků jsou časopisy pod názvem »*Review*« aneb »*Magazin*« jimi vydávané, kde i zprávy o debatách bývají uveřejňovány.

Vedle těchto spolků seskupují se angličtí studenti na středních i vysokých školách ve kluby, zejména athletické, vždy určitému sportu výhradně věnované. Ze středních škol katolických v Anglii vynikají obě kolleje jesuitské v *Beaumontě* a *Stonyhorstu*. V celém zřízení Jesuité učinili tu velmi závažné ústupky anglické svobodě individuálné. Přirozeně řád sám nemá té přísnosti, utkvělosti a strohosti jako na pevnině; kdo do něho vstupuje, nepřestává nikterak býti Angličanem. Zvláště se chválí všeobecně preventivní jich směr zmravňovací.

Universitám anglickým právem vytýká se jich výlučnost. Bohatí a urození mají toliko přístup. Napraviti tento stav beze změny celkové organisace dlouhými léty jaksi posvěcené, toť účel *universitní extense* v posledním desetiletí pokroky zvláště utěšenými se vykazující.

Úkolem instituce této jest učiniti vyšší vzdělání přístupným též třídám méně majetným, vrstvám středním a dělnickým. Universita má sestoupiti sama k lidu, když lid nemá přístupu k universitě. Školství obecné utěšeně v Anglii zkvétající a velmi četné čítárny veřejné v městech anglických byly již jakousi předzvěstí universitní extense. Počátek byl učiněn r. 1873 universitou Cambridžskou návodem *Jamese Stuarta*. Úspěch tam docílený vedl r. 1876 k založení společnosti Londýnské a r. 1878 Oxfordské. Poslední teprve

r. 1885 chopila se energičtěji díla a dnes vedle Cambridžské docílila úspěchů nejznamenitějších. Po ní zřízena pro okolí Manchestru společnost závislá na *Victoria university*. Před třemi léty konečně čtyři university škotské utvořily společnost podobnou, k níž se přidružil spolek pro Irsko. I v amerických státech sjednocených příklad tento universit anglických nalézá následování; officielní dotazy pak po celé organisaci došly prý z Francie, Indie i Australie.

Vyslanci jmenovaných universit pořádají v jednotlivých městech, jež za střediska universitní extense byla zvolena, řadu přednášek z určitých oborů vyššího vzdělání, podávajících soustavný celek. Zvláštní sekretáři v jednotlivých městech ustanovení mají péči o veškeré přípravné práce, jsouce v stálé souvislosti s výborem ústředním, a ve srozumění s ním stanoví čas i místo přednášek.

Přednášky konají se ve lhůtách týdenních neb čtrnáctidenních. Jeden běh skládá se z 6—12 přednášek. Tiskem k nim vychází zvláštní *syllabus,* obsahující nástin a rozbor každé přednášky i seznam příručních knih předmětu se týkajících. Ve spolku Oxfordském přednášející přiváží zároveň příruční knihovnu, obsahující 20—30 knih, jichž v přednášce se dovolává a které buď posluchačům jsou půjčovány neb na některém veřejném místě k volnému použití vyloženy. Přednášky jsou každému přístupny, toliko však posluchači řádně zapsaní a zkouškám podrobiti se hodlající, nazývají se »*students*«. Po přednášce každé opustí volní posluchači místnost, a následuje s ostatními praktické cvičení, při němž přednášející věc znovu v podrobnostech probírá, k dotazům odpovídá, věci nesnadné a nejasné lépe vysvětluje a takto vstupuje v osobní styk s posluchači. Mimo to ohlásí přednášející několik otázek předmětu se týkajících, o nichž řádní posluchači písemné stati jsou povinni poštou mu zaslati. V nejbližší hodině přednášející posuzuje odvedené práce a činí o nich své poznámky a pozorování. Ti, kdo prací těchto a cvičení se činně účastnili, jsou připuštěni ke zkouškám, jež v městě samém za dozoru university pak se konají. Zkouší zvláštní *examiner* universitou zplnomocněný, nikoli tedy přednášející sám. Jména approbovaných zkoušenců jsou pak v místních listech uveřejňována a dělí se ve třídy dvě, vyznamenaných a prostě approbovaných. Kdo nejlépe obstojí, bývá mimo to zvláštní cenou vyznamenán. Úkolem zmíněného ústředního výboru jest poskytnouti místním střediskům universitní extense schopné docenty i zkušební komisaře. Největší část přednášek koná se ovšem v době zimní od září do dubna, rozdělené vánocemi ve

dvě části. Vlastní organisace, t. j. práce přípravné i sestavování zpráv za období uplynulé, jež úkolem jest ústředního výboru, děje se v létě. Docenti sami jsou dvojího druhu: stálí, kteří služby své cele universitní extensi věnují a v ní také životní opatření nalézají, a dočasní č. provisorní, většinou starší studenti, kteří schopnost svou nižšími hodnostmi akademickými prokázali. Nejvíce vynikají horlivostí i dovedností R. G. Moulton v Cambridži a W. Hudson Shaw v Oxfordě. Netřeba připomínati, že takovéto kočovné učitelství je práce drsná a velmi obtížná. Přednáška s připojeným cvičením trvá vždy aspoň 2 hodiny, přednášeč jest každého dne na jiném místě (výtečným a rychlým spojením na anglických drahách jest nesnáz tato ovšem valně zmenšena), mimo to však náleží mu opravovati písemné práce, jichž počet týdně až čísla 200 dosahuje.

Za to však obtížná činnost tato ukazuje i světlé stránky: bystrý přednášeč vniká snadno v život společenský, stýká se stále s novými lidmi, a ježto v obecenstvu anglickém pro universitní extensi je nadšení všeobecné, těší se všude přijetí v neobyčejné míře vlídnému a pohostinnému. Příjmy docentů těchto dosahují nejvýše 500—600 liber šterlinků ročně. Všechno úsilí nyní směřuje k tomu, by práce, jíž se oddali, byla jim usnadněna a postavení hmotné zlepšeno. Rozsah universitní extense nejlépe znázorníme počtem přednášek: v r. 1889 až 90 bylo pořádáno ve skupině Oxfordské 148 cyklů, v Cambridžské 125, v Londýnské 107, ve Victoria-University 7, úhrnem 387 cyklů, z nichž průměrně každý čítal 10 přednášek, tedy úhrnem vykonáno 3870 přednášek za jedno období. Posluchačů bylo toho roku ve skupině Oxfordské 17.904, v Cambridžské 11.301, v Londýnské 10.982, ve Victoria-University asi 910, tedy asi 41.097 posluchačům bylo umožněno ve krátkém jednom období vyššího vzdělání nabyti. Zkouškám se podrobilo s úspěchem 4300 čili více nežli 10% všeho posluchačstva. Při tom třeba ovšem uvážiti, že značnou část posluchačstva tvoří dospělí, usedlí občané, kteří nemají žádné příčiny, by ke zkouškám se přihlašovali. Docentů roku toho bylo ve skupině Oxfordské 24, v Cambridžské rovněž 24, v Londýnské 30. Od r. 1890 celý ruch se vzmohl velmi utěšeně, a různé novoty jsou zaváděny: tak staly se zdárné pokusy v pořádání přednášek i v době letní, posluchači zřizují spolky, jednotlivá sousedící města sestupují se ve větší celky, v sídlech universitních konají se sjezdy spojené se soustavnými přednáškami atd. Při tom vyvíjí se celá literatura universitní extensi věnovaná, vydávají se vhodné učebnice, zakládají časopisy, z nichž Londýnský měsíčník »*University extension journal*« a

Oxfordský »*The Oxford university extension gazette*« přinášejí nejlepší zprávy o celém hnutí.

Bylo by zajímavo podati historickou studii o vzniku a vývoji tohoto pozoruhodného hnutí a při tom míti zřetel k poměrům našim. Ani na fakultách a vysokých školách francouzských, kde veřejné přednášky jsou zdarma širšímu obecenstvu přístupny, ani na universitách německých, kde rovněž veřejné přednášky (jako na Berlínské universitě) v době večerní širší kruhy způsobem přístupným o pozoruhodných výzkumech a pravdách vědeckých poučují, nejeví se potřeba nějaké universitní extense v té míře, jako by snad u nás žádoucí se zdála Ba ve Francii mají dva znamenité ústavy — Collège de France a Muséum d'histoire naturelle, — na nichž nejslavnější učenci výzkumy své se širším obecenstvem sdělují. Vysoké školy naše sledují příliš jednostranně výlučné vědecké odbornictví aneb mají cíl toliko professionelní, připravujíce studenty sobě svěřené ke zkouškám k určitým životním povoláním potřebným. Naproti tomu u nás styku university se širším obecenstvem není. V novější době ujal se práce u nás Přednáškový spolek — leč prostředky jeho nejsou dostatečny, a přednášky jím konané podléhají možným změnám i náhodě nemajíce žádoucí soustavnosti. Nebylo by však možno, aby na universitě (v přední řadě ovšem na fakultě filosofické) aspoň za zimního semestru konaly se přednášky, do nichž by snad za nepatrné zápisné každý měl přístup, nebylo by možno, aby při museích našich zařízeny byly soustavné výklady o předmětech v nich uložených, nemohla by i Česká akademie aspoň finančně přednášky veřejné podporovati? Prospěch z toho byl by pro nás značný jak po stránce intellektuelní, tak zvláště mravní; universita vedle svého vědeckého úkolu plnila by i důležité poslání národní a vymanila by se z oné výlučnosti, jež činí ji »vrstvám nižším« nedostupnou.*) —

Studentstvo anglické ukazuje smysl soustrastný s nejnižšími vrstvami společenskými. Důkazem toho výmluvným je *Toynbee Hall*, spolek to studentský, usilující o zlepšení bídy v pověstné Londýnské čtvrti Whitechapelské a šíření osvěty v nejnižší a nejchudší třídy lidové. Zřízení společnosti této jest originální: ve středu lidu nejchudšího a mravně většinou pokleslého bydlí členové společnosti, hlasatelé to evangelia sociálního a takto zjednavše si stykem osobním

*) O universitní extensi anglické nejlépe lze se poučiti ve spisech: *H. J. Mackinder* a *M. E. Sadler* University-Extension has it a future? Londýn 1890. *R. D. Roberts* Eighteen years of university extension Cambridge 1891.

důvěru a oddanost nebožáků těch, pomáhají jim hmotně z bohatého majetku, jímž společnost vládne, a povznášejí je mravně. A filanthropického tohoto poslání účastní se činně právě studenti angličtí. V ústřední místnosti spolku v Commercial street v Londýně konají se pravidelně odborné přednášky pro chudý tento lid. Takto Toynbee Hall stává se střediskem nejdůležitějším všech snah směřujících k povznesení chudých vrstev lidových po stránce rozumové i mravní. V poslední době i o reformu školství obecného má společnost tato pilnou péči. —

Stesky na přetížení žactva v Anglii nebývají tak často slýchány jako na evropském kontinentu. Odpomoc patrně i u nás by se získala horlivějším pěstěním a sílením vývoje tělesného právě po vzoru anglickém. Po této stránce ducha, jímž školství anglické se řídí, nejlépe charakterisuje snad výrok Rousseauův: »Čím tělo je slabší, tím více poroučí, čím je silnější, tím více poslouchá«. Ovšem, v Anglii výchova fysická a výcvik tělesný umožněny jsou hlavně existencí bohatě nadaných kollejí, ve kterých žactvo jednotné správě je podrobeno a všech prostředků pro výchovu tělesnou má s dostatek. Jen silný duch v těle silném a zdravém dovede statně čeliti vší námaze rozumové se studiemi spojené. Školská gymnastika po vojensku upjatá málo prospívá; třeba je volnosti, ruchu, samostatnosti, rozmanitosti. První místo z tělesných cvičení anglických na školách obvyklých náleží *veslování;* ale i pěkné hry anglické, v zimě *football*, v létě *cricket* nebo *lawn-tennis* na školách měly by býti pěstovány.

V Anglii razí si dráhu přesvědčení, že velké město nedobře se hodí za sídlo velkých ústavů vzdělávacích. Proto v nejnovější době vystěhovaly se z Londýna dvě staroslavné kolleje: *Westminsterská* a *Charterhousská.* Vzrůstem velkých měst i obtíží naznačených bude přibývati, i není divu, že i jinde pokusy o umístění škol středních na venkově, ve volné přírodě, se dějí; připomínám jen *Joachimsthalské* gymnasium u Berlína a *lycée Lacanal* ve Sceaux u Paříže.

* * *

Anglický způsob výchovy v novější době došel zvláště ve Francii zasloužené a bedlivé pozornosti. Do nedávna i tam o fysickou výchovu mládeže málo bylo pečováno.

Školství na mnoze Napoleonem vtištěn byl ráz klášternický a kasárnický. Zvláštními poměry francouzskými jest odůvodněna potřeba

internátu v lyceích i kollejích se všemi pěknými i stinnými jeho stránkami. Mechanismus duchamorný, byrokratismus upřílišněný, nedostatek schopného učitelstva, ustálená rutina — to vše zbraňovalo řádnému postupu vyučovacímu dle jednotných plánů, a na reformy po stránce výchovy tysické dlouho nebylo pomyšlení. Obrat jako ve školství vůbec tak i zde stal se po válce prusko-francouzské. Duchové nejušlechtilejší počali pečovati o povznesení a zvelebení zanedbaného školství. Stavěny nové nákladné budovy pro přední lycea, při nichž nedbáno nijak šetrnosti jinde obvyklé, ale se štědrostí největší povolovány summy ohromné, jen aby vyhověno býti mohlo všem požadavkům zdravotním. V posledním desetiletí všude vzrostly nádherné paláce budov středních škol, o jakých, kdo u nás zbědované poměry zná, ani sníti si nedovolí. Připomínám jen velkolepá lycea *Buffonovo* a *Voltairovo* v Paříži, *Janson-de-Saillyho* v *Passech* a *Lacanalovo* s rozkošným ohromným parkem ve *Sceaux* u Paříže. Nejen však kruhy officielní ujaly se reformy školské s horlivostí všeho uznání hodnou, nýbrž i jednotlivci seskupovali se ve spolky a zakládali ústavy střední samostatné, které zaváděním nových method vyučovacích a vychovávacích dalším pokrokům statně by razily dráhu. Tak vznikly pověstné ústavy *Ecole alsacienne* a *Ecole Monge* v Paříži. Zejména pak škola poslední obsahující nejen přípravku, nýbrž všechny třídy lycea a připravující chovance své k bacalaureátu, naší maturitě obdobnému, aneb jiným přijímacím zkouškám na různé vysoké školy odborné, dobyla si velikých zásluh o povznesení fysické výchovy mládeže. Pěstuje se tam nejen tělocvik systematicky po způsobě německém, nýbrž dbá se zvláště o volný výcvik a pohyb tělesný zavedením pravidelných her školských v blízkém lesíku Boulognském. Tu pak zejména pověstné hry anglické ve volném vzduchu byly zavedeny a horlivě pěstovány. V čele ústavu dosud je zasloužilý zakladatel jeho *Mr. Godart*. Vedle něho hlavním šiřitelem myšlénky vychování fysického na středních školách je *P. Coubertin*, spisovatel knihy »*L'éducation anglaise en France*« (o výchově anglické ve Francii, Paříž 1889). Proti stálým steskům o přetížení duševním mládeže tvrdí s pevným přesvědčením: Nebude přetížení, budete-li pečovati o tělesný vývoj a utužení jeho. Chcete-li zbystřiti ducha, tužte nejprve svaly. Proto cestuje po Anglii a Americe, sbíral cenné zkušenosti o athletice v těchto obou zemích a vrátiv se do Francie, přispívá účinnou pomocí k utvoření komitétu pro výchovu fysickou. Zaváděním cvičení tělesných usiluje družstvo toto způsobiti v žactvu středních škol více energie, vytrvalosti, samostatné soudnosti

a nebojácné podnikavosti. V krátké době na to přidružila se k tomuto komitétu hlavně působením řady článků *Darylem* v »Tempsu« uveřejněných *liga národní*, jež dnešního dne honosí se značným zdarem opravných snah svých a jednotíc ve středu svém nejupřímnější přátele mládeže a školství, pořádá každoročně v květnu v Paříži pověstné *lendity* (závody) v lesíku Boulognském, jichž účastní se žáci všech lyceí Pařížských. Mnohé z návrhů Coubertinových, zvláště výchovy tělesné se týkajících, jsou dnes ve Francii již provedeny. S důrazem zvláštním usiluje Coubertin o to, by na lyceích Pařížských byly zařízeny literární společnosti žactva po způsobu anglických debating societies, jak jsme je výše popsali, jakož i aby při každém lyceu byly upraveny pracovny, v nichž by mládež cvičila se v ručních pracích a výkonech řemeslných, konečně by vhodně mládeži mohla býti poskytována příležitost osvědčovati snahy filanthropické spolčením nějakým, napodobícím onen anglický Toynbee-Hall.

Veřejnost francouzská věnuje dnes fysické výchově mládeže péči všestrannou. Jmenované komité, liga i zvláštní komise v ministerstvě vyučování ustavená, pilně starají se o výcvik tělesný. U nás všechna péče této stránce věnovaná má bohužel ráz toliko theoretický, a věc výchovy fysické trpí velmi citelně neblahými poměry středních ústavů našich. In concreto za smutných poměrů našich, kdy naprosté šetření penězi je nejvyšší maximou, nedá se při nejlepší vůli nic zdárného podniknouti.

* * *

Jako všude, tak i v oboru školství jest Amerika zemí stálého, nedokončeného vývoje, není tam onoho utkvělého, konservativního klidu, který v našich zemích nalézáme, stálý je ruch, vývoj, postup ku předu. Řádně organisovaných středních škol se v Americe nedostává. Kdežto školy obecné jsou na vysokém stupni — zovou se *public schools*, názvem to v Anglii školy střední označujícím — a v poslední době i v Evropě zřízení jich bedlivě je studováno, nemají školy střední nijaké jednotné organisace. Všeobecně zovou se *high schools*, a předním jich úkolem bývá připravovati k přijímací zkoušce na universitu. Tento nedostatek zprostředkujících škol mezi obecními a universitami jest asi největší vadou školství amerického vůbec. Pozoruhodnou zvláštností jsou americké *Business-colleges*, školy to, ve kterých žáci prakticky beze zbytečných theorií připravují se k povolání obchodnímu. Uvnitř jsou upraveny různé kanceláře obchodní, bankovní, poštovní, tele-

grafní atd. . . . a pod vedením professora provádějí se tu na oko všechny nejrozmanitější a nejsložitější manipulace obchodní. Ba jednotlivé tyto kolleje mají vzájemné obchodní fingované styky a často i skutečné poštovní a telegrafní spojení si vydržují. Takto zajímavá směs pravdy a fikce dodává celému zřízení velikého půvabu a pro život praktický je dojista dosahu nedocenitelného. Tento způsob udržuje v jasném vědomí ojedinělá, avšak důležitá data, která by při pouhém theoretickém výkladě zajisté brzo vymizela. Žáci přirozeně střídají se tu postupně ve vykonávání různých funkcí, aby každý vše dobře poznal a pochopil. Korespondence děje se různými jazyky, a žák za těchto okolností s úsilím mnohem větším osvojuje si cizí řeči, nežli když bez přímého, praktického upotřebení musí se probírati suchopárnými pravidly grammatickými neb bezduchými větami učebnic školských. Takovýchto business-colleges ve Spojených státech amerických čítalo se roku 1888 222 s 1219 professory a 57.675 žáky. Mimo to na 19.000 studentů navštěvuje přednášky obchodní, konané při různých školách středních i na universitách.

University americké jsou úplně organisovány dle způsobu anglického. Záležejí rovněž z více kollejí, ve kterých studenti bydlí. Není tu však oné výlučnosti a omezenosti na kruhy nejbohatší a nejurozenější, jako v Oxfordě nebo Cambridži nalézáme. Celé zřízení je mnohem demokratičtější. Tím se vysvětluje, že ačkoli pohodlí je rovněž dokonalé (každý student má 2—3 pokoje výhradně pro sebe), výlohy roční nepřesahují nikdy 4000 franků. V Anglii je život studentský značně dražší. Studenti dle čtyr let studijních dělí se na *freshmen*, *sophomores*, *iuniors* a *seniors*. Při každé universitě je kaple a rozsáhlá, prakticky zařízená knihovna. Že i v Americe ve školách sportům a hrám volným péče zvláště svědomitá se věnuje, netřeba podotýkati. Kdežto však Anglie zachovala neporušený svůj system výchovy tělesné, bylo v Americe přijato mnoho z upjatého, vojensky reglementovaného tělocviku německého. Mezi oběma směry je stále tuhý spor o předáctví. Vedle *spolků athletických* seskupují se i v Americe studenti v *Debating societies*.

Nejstarší a nejznamenitější universita americká jest *Harvard's University* v Cambridži. Vznikla v polovině XVII. století. Zakladatel její *John Harvard* byl odchovanec universit anglických a položil základ odkazem svým k první kolleji, ke které brzy další dary a odkazy jednotlivců se přidružily. S počátku podporoval ji též stát

Massachusettský, ale od r. 1865 má úplnou samostatnost a nezávislost. Z mecenášů jejích vynikli zvláště *Abbott Laurence*, zakladatel fakulty vědecké, a *George Peabody*, jenž věnoval jeden million na zřízení musea universitního, po něm pojmenovaného. Dnes páčí se roční důchody university Harvardské na 722.000 dollarů. Universita čítá nyní na 1800 studentů, o správu její starají se dva sbory: *corporation*, složená z předsedy a pěti členů, a *board of overseers*, který čítá 30 členů na šest let volených od diplomovaných členů university. Udělování hodností akademických a péče o disciplinu náleží *výboru akademickému*, složenému z professorů. Zajímavo je, že diplomy různých hodností akademických nejsou výsledkem zkoušek za jich dosažením konaných, nýbrž vysvědčením o samostatném víceletém studiu a prokázaných pracích vědeckých.

Významem svým nejblíže k universitě Harvardské druží se universita *Yale*, založená r. 1701 v městě *New Haven*. Nádherné a nákladné budovy její v počtu 22 tvoří pro sebe samostatné město. Skládá se z přípravné školy střední se 4 třídami (v literární a vědecké sekce rozdělenými), jež jest obdobna našemu vyššímu gymnasiu, z fakulty právnické, lékařské, bohoslovecké, filosoficko-literární, vědecké (škola Sheffieldová) a školy umělecké. Fakulta právnická je tu umístěna v paláci justičním, a studenti mimo theoretické přednášky odbývají si tu zároveň soudní praxi; zařízení velmi výhodné, obdobné ostatně se zvyklostí i jinak všeobecnou, by fakulty lékařské byly ve styku s nemocnicemi. Zvláštní stolice jsou zřízeny pro řečnictví soudní, jakož i pro vědu politickou a sociální.

Knihovna Yalské university čítá na 200.000 svazků. Každý má volný vstup a dle potřeby může bráti si knihy bez jakéhokoli opovězení u dohlížejících orgánů. Život spolkový je mezi studentstvem velmi vyvinut. Universita Yalská vydává 15 časopisů, mezi nimi několik listů denních. Učitelských sil je na celé universitě 180, studentů 1900.

Původem svým zajímava jest *Cornellská universita* v Ithace. Zakladatel její *Ezra Cornell* byl sefmade-man v plném slova smyslu Prací vytrvalou nabyv ohromného bohatství, užil ho, aby jiným zjednal to, čeho sám při sobě nerad postrádal — vzdělání. Jím věřil, že bída a zlo mohou býti odstraněny ze společnosti lidské. Ustanovil si, že založí universitu — pro chudé. Stát New-Yorský věnoval půdu, Cornell 2,500.000 franků. Tak vznikla Cornell University, a v čelo její postaven důvěrný přítel a rádce Cornellův *Andrew Dickson White*.

Vymíněno, že vyučovati bude se zdarma. Sešlo se se všech konců světa studentů na 800, mezi nimi mnoho uprchlíků ruských, srbských a bulharských. »Nikdy,« pravil prý jeden z professorů, »nebylo pohromadě tolik lidí různorodých ode dne, kdy Romulus konal přehlídku prvou těch, kdo s ním zakládali Řím.« Při první zkoušce přijímací polovici kandidátů bylo nutno zamítnouti. Dnes — po 25 letech — čítá universita Cornellova 1400 studentů bydlících v nádherných kollejích. Z velkého jmění, jímž je nadána, může krýti i výlohy studentů, takže život těchto proti jiným universitám americkým a anglickým je nepoměrně levný. Celkem nepřesahuje roční úhrnné vydání 1500—2000 franků. Pod dozorem a vedením 94 professorů pracuje se tu velmi vážně a svědomitě.

Zvláštností universitního života amerického jsou *tajné společnosti řecké*. Název pochodí odtud, že označují se počátečnými písmeny řeckého hesla, jež za své přijaly. Tak v Bostoně jedna zove se *ΔΔΦ*, jiná *ΧΓ*. Zračí se v tom jasně náklonnost Američanů pro vše, co je tajemné. Počet členů takové společnosti bývá velmi omezen, 12—15, přátelství však, jímž mezi sebou jsou spojeni, bývá doživotní. Vlastního tajemství jich však nesnadno se dopíditi. Jsou to jakési temperance-kluby, v nichž nepřipouští se pití lihovin.

University americké jsou většinou založeny a nadány od bohatých, obětavých jednotlivců.*) Nejnověji byla založena v Californii *Leland Standford Junior University*. Pohnutka, jež způsobila její založení, je nad jiné dojemná. Bohatí manželé Standfordovi ztratili náhlou smrtí jediného syna, miláčka svého. Památce jeho zasvětili celé své jmění v obnosu 30 millionů dollarů a věnovali je na založení university pro šťastnější syny svých spoluobčanů. S dobročinností nadšených jednotlivců závodí státy americké. Každému státu, jenž stane se členem Unie, zákonem je přiřčena velká dotace territoriální, jejíž prodeje nebo důchodu má se užiti pro školství národní na všech stupních jeho.

Universit amerických stále přibývá. Dle officielní statistiky z roku 1889 bylo jich 37. Mnohé jsou umístěny v budovách nádherných, ohromným nákladem vystavěných. Jsou to pravé paláce školské. Zřízení jich není nikterak jednotné: některé mužům i ženám jsou přístupny, avšak i specielní ženské university se zřizují. Ženy vůbec

*) Sr. *G. Compayré* Les universités des états-unis (Discours prononcé à la rentrée des facultés de Poitiers 1893, otištěn v Revue internationale de l'enseignement 1893 st. 559 a n.).

mají v Americe účast nad jiné činnou v životě universitním. Paní *Cardwelovou* z Philadelphie možno nazvati pravou dobroditelkou katolické university Washingtonské, jíž několik millionů věnovala.

Způsob vyučování je na mnohých amerických universitách zvláštní. Není tu souvislých přednášek ex cathedra. Studenti mají rukověti své vědy, z nichž se předem příslušným částem učí z paměti, professor pak je zkouší a toliko obtížnější partie v podrobnostech jim vykládá.

O školství anglickém i americkém u nás málo je známo. Pozornost naše pak zvláště ke školství americkému měla by se více obraceti, neboť toho pamětlivi býti musíme, že Američané, stejně vědění jako peněz žádostiví, jsou budoucí horliví a schopní soupeři světa starého.

Kult Rozumu a Nejvyšší Bytosti.

(1793—1794.)

Vzpomíná T. G. Masaryk.

(Dokončení.)

Kult Rozumu nemohl se dlouho udržeti, již pro svou abstraktnost a prázdnotu, jak jsme již řekli. Obřadový hocus pocus nemohl se na dlouho líbiti nikomu, kdo věc si přemyslil. Povstávali tudíž záhy odpůrcové i v konventě samém.

Proti novému kultu postavili se radikálnější svobodomyslníci. Jejich mluvčí správně ukazují na nedůslednost jevící se v počínání těch, kdo spalují sice modlitební knihy, kříže a jiné znaky »pověry«, ale ve svém rozumě neučinili ještě dokonalé autodafé všemu náboženskému přesvědčení. Nelze prý býti republikánem na zemi a na věčnosti rojalistou ... mají se v národě šířiti metafysické názory Lockea a Condillaca — národ musí přivyknouti vidět v soše pouze kámen, na obraze pouze barvy a plátno, sic jinak zabředne v úplný polytheism ...

Největším odpůrcem nového kultu Rozumu byl však Robespierre a jeho přívrženci. Robespierre byl a zůstal věrným přívržencem Rousseaua a jeho náboženských zásad, a hlavně byl fanatickým obhájcem víry v »Nejvyšší Bytost« a nesmrtnost duše. Když Hébert, Chaumette, Clootz a jejich přívrženci zaváděli svůj kult, Robespierre zuřil; s Robespierrem v tomto punktu souhlasil *Danton,* jenž »kněžoury atheismu« více nenáviděl než »kněze pověry«. Avšak Robespierre a jeho přívrženci chystali se vystoupiti, až blouznění pro Rozum by utuchlo — a mohli vystoupiti velmi brzy. Nadšení pro kult Rozumu se záhy vykouřilo, a lid již již počal se ohlížeti po svých starých nezapomenutých vlastně chrámech, — v tom okamžiku Robespierre pokládal za vhodné zavésti kult Nejvyšší Bytosti.

Vypíšeme tedy nyní, jak Robespierre postupoval. V tom postupování jeví se právě charakter Robespierrův, i bude nám snad možno, nahlédnouti do duše tohoto člověka a tím zároveň do značné míry postihnouti charakter revolučního terroru a revoluce vůbec. Proti různým nesprávným názorům o Robespierrovi a revoluci francouzské pečlivé konstatování faktů především je potřebné.

*

Robespierre počal svou theologickou výpravu napřed v klubě velmi vypočítavě. Když pozoroval, že kult Rozumu ztratil téměř všecek svůj kredit, zabezpečil si napřed souhlas svých přívržencův; vláda sama officielně halila se v nestrannost, ačkoli všem rozumnějším nejapnosti Clootzovy a Chaumetteovy dávno byly proti mysli. Pod rouškou nestrannosti ukrýval se také již úmysl, v příhodnou dobu zabočiti na konservativnější dráhy, a kult Nejvyšší Bytosti a jeho dogmata byly konservativnější.

Robespierre začal v klubu (Jakobínů) hned 21. listopadu důvody čistě politickými. Ukazoval, jak celá Evropa odvrací se od Francie pro to, že kultem Rozumu úplně se rozešla s náboženstvím. Argument působil mocně — neboť už dávno pálil mnohé Jakobíny úsudek Evropy. Vždyť můžeme si představiti, jak se všude o novém náboženství a kultu Clootza a soudruhů mluvilo a psalo. Tento moment padá velmi na váhu; vždyť celá Evropa, alespoň její monarchicky smýšlející vrstva, potírala revoluci a republiku, jsouc k tomu četnými a mocnými emigranty francouzskými vydatně nabádána. Podobně z politických důvodů Robespierre odsuzoval zejména atheism nového kultu, ačkoli k tomu, jak Aulard připomíná, neměl vlastně příčiny, neboť kult Rozumu ve skutečnosti prý nebyl atheistickým. Nebyl a byl. Náboženství Rozumu bylo, jak jsem už řekl, atheismem v idei, totiž podle zámyslu svých zakladatelů; ale atheism ten nebyl důsledný, nebyl filosofickým přesvědčením, obzvláště když se chtěl státi zároveň kultem populárním. byla to divná směsice názorů metafysických a mythických — nalezneš silné prvky polytheistické, pantheistické a jiné, v nichž však zřejmě obrážel se racionalism doby — odsud také kult *Rozumu*.

Robespierre upotřeboval atheismu k obžalobě z — aristokratismu a to působilo. Radikálové sice mu odpovídali, že spojení atheismu a aristokratismu je nahodilé, že tyranie a aristokracie ho upotřebují jako zbraně protirevoluční. Radikálové, jak jsme již upozornili, souhlasili dokonce s odsuzováním kultu Rozumu, ale ovšem

zpěčovali se přijati důvody Robespierreovy pro novou dogmatiku deistickou. Avšak Robespierre měl již vyhráno. »Ať si filosof — argumentoval — dovozuje mravnost z jiného pramene, ale chraňte se urazit posvátný instinkt, všeobecný cit národů. Kdyby Boha ani nebylo — deklamuje s Voltairem — musil by se vynalézti!« Lid potřebuje víry v »Nejvyšší Bytost«, aby zůstal mravný, — tomu starému politickému argumentu i atheističtí lišáci přikyvovali.

Konvent rozdělil se na dvě strany — nemaje po prvých pokusech Robespierrových ještě tušení, že na místě kultu Rozumu chce zavésti kult Nejvyšší Bytosti a sám býti jeho veležrecem. *Danton* připojil se k němu, domnívaje se, že postačí theoretická diskusse v konventě a zákonem garantovaná volnost přesvědčení. Právě *Danton* svou řečí 26. list. dopomohl Robespierreovi k rozhodné většině; důrazně horlil proti zneužívání národního shromáždění »náboženskými maškarádami a urážením Nejvyšší Bytosti«.

Proti Robespierreovi »atheisté« také nelenili; objevily se záhy karrikatury, vypodobující ho v kněžském habitu při modlitbě s podpisem: »Nepřítel filosofie«. Robespierre však pracoval vší parou proti svým odpůrcům. Ve svých řečech proti atheismu nezapomínal především také působiti na náboženský cit žen a vedle toho ustavičně a soustavně využitkovával politické nálady. Úspěch byl na jeho straně. Cítil brzy tak pevnou půdu pod nohama, že vystupoval proti »atheistům« odkrytě a hned se vší rázností. Časové skutečně úžasně rychle se měnili. Od veliké slavnosti Rozumu sotva prošlo čtrnáct dní, a Pařížská rada 28. list. odvolala své nařízení o zavření katolických kostelů — nařízení tedy ani týden nesestárlo! Dne 29. list. Hébert (!) ve svém listě vyzýval k následování Krista. Dne 6. pros. konvent vydal nové nařízení k ochraně svobody kultu. Týž Hébert (7. pros.) zříkal se v novinách Chaumettea, 10. pros. Clootz byl vyloučen z klubu Jakobínů, 14. pros. konvent vydal manifest jakožto »Odpověď na manifest králů, spojivších se proti republice«, v němž se odmítá obžaloba, jakoby v republice nebyla svoboda vyznání, revoluce — čteme — není bezbožná (»nous ne sommes pas des impies«). Konečně 16. prosince klub (Jakobínský) se usnesl, aby všichni aristokraté ze společnosti byli vyhostěni; že to neplatí proti kněžím, výslovně bylo vytčeno.

Tím bylo po officielním atheismu — vánoce slavily se již ve většině chrámů obvyklým způsobem. Z jara pak nového roku 1794 začaly odpravy zakladatelů kultu Rozumu. 24. března končili guillotinou Hébert, Clootz, Momoro, 15. dubna padli Chaumette,

Gobel a j. Nic tedy neprospělo bezcharakternímu biskupovi slavnostní prohlášení, že je plebejcem a že ve všem se podřizuje lidu, právě tak jako Héberta nezachovalo, že se zříkal atheismu a všech jeho bludů. Héberta nesoudili pouze pro politické zločiny, stačila obžaloba, že — kradl šátky a košile! . . .

*

Tyto a jiné oběti lidských životů Robespierre kladl na oltář své Nejvyšší Bytosti, až konečně 7. května (1794) stal se její oficielním veležrecem. Člověk musí si přečísti jeho řeč v konventě o Bohu a nesmrtelnosti duše a srovnati s jeho skutky, aby pochopil toho deistického inkvisitora. Vášně mají mlčeti, a národové, kteří dodělati se chtí úspěchu, naslouchati mají hlasu moudrosti . . . Republika — čteme — je ctnost, nepřátelé Francie jsou vtělením zlého; republikáni musí býti lepší než monarchisté a proto padnouti musili i Danton a j. Dokazuje jsoucnost Boha a nesmrtnost duše dovozuje zároveň, že národ musí učení to zachovati a v největší uctivosti míti. Víra ta není věrou kněží; kněží jsou mravnosti, co šarlatáni jsou medicině — Bůh přírody není Bůh kněží atd.

Takovýmto způsobem Robespierre přemlouval a spracovával své přívržence, až konečně, zmíněného již 7. května, konvent slavnostně prohlásil existenci Nejvyšší Bytosti. Toto památné nařízení zní:

§ 1. Francouzský národ uznává existenci Nejvyšší Bytosti a nesmrtnost duše.

§ 2. Uznává, že kultem Nejvyšší Bytosti nejdůstojnějším je plnění povinností člověka.

V dalších §§ ustanovují a upravují se svátky, a sice slaviti se mají každý »decadi« (10. den na místě neděle) po pořádku slavnosti ke cti: Nejvyšší Bytosti, člověčenstva, národa francouzského, dobrodinců lidstva, mučedníků svobody, svobody a rovnosti, republiky, svobody světa, lásky k vlasti, nenávisti tyranův a zrádců pravdy, spravedlnosti, stydlivosti, slávy, přátelství, mírnosti, udatnosti, poctivosti, heroismu, nesobectví, stoicismu, lásky, věrnosti manželské, lásky otcovské, něžnosti mateřské, oddanosti synovské, dětství, mládí, mužství, stáří, neštěstí, zemědělství, průmyslu, předků, potomků, štěstí.

V dekretě zároveň znovu se garantuje volnost kultů. Robespierre svůj deistický fanatism chytře odíval maskou svobody. Konvent se mýlil, domnívaje se, že prohlášením deistické dogmatiky věc bude skoncována; Robespierre chtěl nejen dogma, ale především kult.

Robespierre a jeho věrní pomocníci velmi dovedně připravovali deistické papežství. Mnozí prohlášení konventu vítali s upřímnou radostí; s upřímnou radostí mísila se však i neupřímná.

Klub Jakobínů a po něm četné spolky přicházely konventu děkovat za »vznešený« dekret, adressy ze všech končin vyslovovaly radost obyvatelstva, že »bleskem spásným zničen atheism« a že dána »všechněm pravým republikánům povznášející idea žíti svobodně pod zrakem Bytosti Nejvyšší a v očekávání nesmrtnosti duše«. V obecném nadšení ostatky Rousseauovy přeneseny do pantheonu — všude mluvilo a horovalo se o ctnosti a Nejvyšší Bytosti!

Zároveň Robespierre dovedně pro sebe využitkoval chystaný proti němu attentát. Mladá dívka přišla do jeho bytu a chtěla mu býti předvedena; Robespierre byl však odešel, podezřelá dívka byla zatčena i nalezeny u ní dva nože. Přiznala se, že je rojalistkou. Podobně i jakýsi Ladmiral číhal na Robespierrea, a když tento se nedostavil, střelil po Collot d'Herboisovi, muži po Robespierrovi tenkráte — jsme pořád v květnu 1794 — nejmocnějším. Collot d'Herboisovi také se nic nestalo. Konvent s velikým zadostučiněním vyslechl zprávu o attentátě, a Robespierre velmi chytře užil pro svou osobu »zázračného zachránění«, jakožto důkazu, že Nejvyšší Bytost očividně stará se o jeho život. »Já, jenž nevěřím v potřebu žíti, věře pouze ve ctnost a Prozřetelnost, ociťuji se v stavu, do něhož vrahové mne jistě nechtěli přivésti: cítím se jistějším než kdykoli dříve proti zlobě lidí. Zločiny tyranů a nůž vrahů učinili mne svobodnějším atd.«

Robespierre byl absolutním pánem situace. Lid se mu kořil a zbožňoval ho. Zbožňoval v pravém slova smyslu. Kolem něho utvořil se celý dvůr osob, žijících jen pro jeho vůli a choutky, a zejména charakteristická je jakási tělesní stráž četných dam, jež pod vedením jakési staré markýzky Robespierreovi posluhovaly, pokládajíce ho nic méně než za Nejvyšší Bytost samu.

Na charakter Robespierreův, obzvláště na jeho kněžourství, vrhá světlo docela jasné fakt, že byl ve spojení s jednou náboženskou sektou, jíž se stal a udělal messiášem. V lidu totiž bujelo v té době sektářství, mezi jiným jakási Kateřina Théot, zvaná matkou Boží, založila sektu velmi rozšířenou a od lidu váženou; tato »matka Boží« prohlašovala Robespierrea za jednoho z dvou očekávaných messiášů — druhý byl kartouzský mnich Gerle, proslulý svými viděními; právě s tímto mnichem byl deistický papež v důvěrném

spojení. Demagog-žrec využitkoval i pověry pro — pověru svou a pro své zveličení. Netušil ovšem, že právě toto spojení s Théot za nedlouho mu bude zkázné.

*

Konečně Robespierre slaviti mohl okázalou slavnost Nejvyšší Bytosti. Plán slavnosti ustanovené konventem 7. května svěřen malíři Davidovi a podle tohoto plánu 8. června slavnost se konala.

Již 4. června Robespierre od konventu byl ustanoven za presidenta slavnosti.

V určený pak den shromážděný v zahradách tuilerijských konvent dlouho musil čekati, než se Robespierre dostavil. Konečně se objevil. Členové konventu a kde kdo přišli v drahocenných a hodně nápadných oblecích, nejvyšší žrec sám oděn byl v chrpově modrý frak a nankýnové kalhoty, s trojbarevným pasem, na hlavě vlající chochol, v pravici svazeček rži, ovoce a růží. Konvent zasedl na amfitheatr. S obou stran stály skupiny mládeže, mužů, starcův a žen. Děti byly ověnčeny fialkami, jinoši myrtami, mužové dubovím, starci révovím a olivovím. Naproti amfitheatru postaveny byly sochy, o nichž hned povíme.

Slavnost začala se hudbou, na to promluvil Robespierre: »Francouzové, republikáni, konečně nastal den na věky blahoslavený, jejž národ francouzský posvěcuje Nejvyšší Bytosti. Ještě nikdy svět, jejž stvořila, neposkytoval Jí divadla hodnějšího Její zraků. Viděla, že na zemi panovaly tyranie, zločin a klam: vidí v tomto okamžiku, jak celý národ, stojící v boji se všemi utlačovateli lidského pokolení, zastavil své heroické skutky, aby se myslí a srdcem povznesl k Nejvyšší Bytosti, jež naň vložila poslání těchto činů, davši mu zároveň zmužilost je vyplniti. Zdali nepodepsala Její nesmrtelná ruka, vepsavší do srdce člověka přikázání rovnosti a spravedlnosti, i ortel smrti tyranům?... Ona vložila v duši vítězného utlačitele strach a výčitky svědomí a v srdce nevinně potlačeného upokojení a hrdost; Ona ověnčila cudností čelo krásy, aby bylo ještě krásnější; Ona vláhou nejkrásnějších slz naplňuje oči synů, tlačících se k hrudi své matky; Ona mlčeti dává i nejněžnějším a nejsilnějším vášním před citem vznešené lásky k vlasti; Ona dala přírodě velikost, všecku krásu a bohatství... Všecko, co je dobré, Její je dílem, anebo Ona sama. Zlo prýští z člověka zkaženého, tísněného nebo tísnícího sobě podobné...«

Po řeči zpěváci opery zapěli hymnu. Na to Robespierre přikročil ke skupině symbolických soch: Egoismu, Rozbroje, Ctižádosti, Sprostnosti (falešné) a Atheismu a zapálil pochodní z různých konců Atheism, jehož nápis hlásal: »Poslední naděje ciziny.« Z plamenů Atheismu mžikem vyvstal obraz Moudrosti. Na to Robespierre zase mluvil a po řeči hnul se průvod ulicemi na pole Marsovo — kam před několika měsíci také processí Rozumu se bralo ... Obzvláště vynikající část kultu tvořil zlatý triumfální vůz, tažený čtyřmi páry býků s pozlacenýma rohama; vůz naplněn byl všemi nástroji tehdejšího francouzského umění a řemesla; uprostřed obraz Svobody, pod jejíž ochranou umění a práce jediné zkvétají ... »Sláva republice!« rozléhalo se vůkol — »Sláva Robespierreovi!« slyšely se pokřiky — ačkoli tu i tam z úst svých kollegů z konventu již již doslýchal poznámky, nevěstící nic dobrého ... Robespierre se pokoušel jíti sám v čele svých kollegů, ale tito se mu přibližovali, škádlíce ho, že socha moudrosti byla zakouřená — že její moudrost jest zatemnělá; druzí pokřikují: »tyran« a odpovídají: »Jsou ještě Brutové« — jeden mu šepce: »Tarpejská stráň je vedle Kapitolu!«

Na Champ de Mars nanesena byla hora, představující oltář vlasti, na vrchu strom svobody — konvent usedá pod jeho korunou. Skupiny stojí z obou stran umělé hory. Symfonie začíná, skupiny na to zpívají, odpovídajíce si na vzájem; na dané znamení družičky vyhazují kvítí, jinochové obnažují své meče přísahajíce, že vždycky brániti budou vlasti, starcové jinochům žehnají ... matky vyzdvihují své děti a na konec všichni pozvedají své ruce, přisahajíce, že chtí a budou vítěziti. Vzývání Nejvyšší Bytosti — marseillaisa a konečně ohlušující střelba z děl dává znamení, že je po veliké slavnosti ...

Jak směšná a odpuzující komedie, prozrazující, že její původce a strůjce začal svou karrieru jako president učené akademie Arraské. V ničem pravdy, v ničem pravého nadšení, v ničem ušlechtilejší jemnosti; každé slovo, každý pohyb vypočítán a napřed ustanoven. Čtenář ať si jen přečte »Plán slavnosti« v officielním Moniteuru 7. června do podrobna vypsaný, jak každý pohyb, ba každý cit je předepsán, na př.: »O pěti ráno bratři se obejmou, obejmou se přátelé, manželé, rodiče, děti; kmet, jehož oči radostí prolévají slzy, cítí, jak duše jeho mládne. O dvou v poledne všecko je v pohybu a ruchu; tu matky tisknou své kojence k prsům; tam v hluboké úctě obětují své nejmladší syny stvořiteli přírody; v témž okamžiku zároveň synové dorostlí, zaníceni bojovným zápalem, vztyčí

své meče, odevzdávajíce je svým starým otcům, a ti, sdílejíce nadšení mládeže, objímají své syny a dávají jim své otcovské požehnání... atd.«

Kult Rozumu zaměněn byl tedy Robespierreovým kultem Nejvyšší Bytosti. Do zahrady v tuileriích na místě sochy Rozumu postavena socha Nejvyšší Bytosti a na chrámy místo nápisu: »Chrám Rozumu« vepsáno věnování: »Nejvyšší Bytosti«. Lid si přeměny sotva všiml, kult nový nelišil se mnoho, ba vlastně ničím od staršího, resp. méně nového, a oba byly napodobením obřadů katolických, v dogma pak lid nevěřil ani v novější ani ve starší formulaci. Oficielní list départementu Gerského měl více pravdy, než se domníval, když nové náboženství a jeho kult takto oznamoval: »Podle dekretu konventu na přední straně chrámů musí býti nápis »Nejvyšší Bytosti« na místě dřívějšího: »Chrám Rozumu«. Tím se příčina uvádí na místě účinku, ale chrám sám neméně než dříve zůstane chrámem Rozumu, protože jediné Rozum je s to vzdáti Nejvyšší Bytosti příslušící čest hodnu toho, kdo ji vzdává i toho, komu se vzdává!«

Robespierre, sotva že se stal dogmatikem a velekněžem svého náboženství, stal se i svým vlastním veleinkvisitorem. Ovšem, tento vývoj nového náboženství byl více než urychlený, — Robespierre v tom více se přidržoval příkladu Mohammedova než Kristova. Hned po slavnosti, 10. června, prosadil známý strašný zákon, podle něhož výslechy a celá soudní procedura byly zkráceny na minimum, aby jen co nejrychleji, co nejvíce »nepřátel lidu« mohlo býti odstraněno. Velekněz Nejvyšší Bytosti dával teď denně 50—60 »zrádců vlasti« odpravovati... Krvelačná bestie, veřejný obžalobce, Fouquier-Tinville, velekněžův ministrant, aby věc šla rychleji, guillotinu dokonce již dal postaviti do soudní síně... Toho ani výbor veřejné bezpečnosti již nesnesl, hlavně však lid počal hlasitěji a hlasitěji reptati. Kupci v ulici Saint-Honoré, kudy denně odsouzenci se vyváželi, zavírali své krámy — — přenesla se tudíž guillotina do čtvrti dělnické — — ale lítost a rozčilení nebylo tu menší. Od března do 27. července v Paříži odpraveno tisíc osm set šedesát a dvě oběti. Krvelačnost Robespierreova zachvátila i venkov; jak v departementech strojili podle Paříže slavnosti Rozumu a Nejvyšší Bytosti, tak řádili proti »nepřátelům«; zastřelovali se lidé v massách, potápěli v Loiře...

Na vrcholu své moci Robespierre se dlouho neudržel. Čím vynikl, tím i padl — kněžourství ho zničilo. Není náhodou, že v konventě prvá obžaloba proti Robespierreovi, byť zatím nepřímá, byla obžaloba proti sektě řečené »matky boží«. Obžaloba tato podána byla

asi týden po veliké slavnosti Nejvyšší Bytosti — od toho okamžiku Robespierre byl ztracen.

Nebudeme vypisovati podrobnosti jeho pádu. Známo, jak po útoku pro spojenství s »matkou boží« se ustranil, ale tím právě učinil místo svým odpůrcům. Terrorism mu již nepomohl — již koncem července (27) rozléhalo se v konventě »Pryč s tyranem!« a Tallien veřejně hrozil zavražditi ho dýkou, jestliže se naň nepodá žaloba. Našli se hned dva členové strany hory, kteří žádost vyplnili. V protokole téhož dne stojí psáno: »Byl v zoufalství, že nemohl národ zpět přivésti k fanatismu a katolickému žrectví, jež bylo i jeho ...« Časně ráno, dne 28. července, když Barras přitáhl, aby Robespierrea na radnici jal, tento ještě zhotovoval proskripční listinu; poznav, že partie je prohrána — velekněz-diktátor pistolí chtěl zakončiti život, ale nedostřelil se ... Našli ho na podlaze v krvi: přistoupil k němu jakýsi sansculotte a smál se: »Tu ji máte, Nejvyšší Bytost«. Podobné výsměšky musil snášeti až do svého konce; když ve vězení žádal papír a péro, otázal se ho strážce, chce-li psáti své Nejvyšší Bytosti ... A v konventě den po odpravě jeho jeden z řečníků vyslovil svou radost nad zničením tohoto »katolického krále« ...

Jaký to náhlý a strašný konec zakladatele náboženství. On, jenž ve jménu svobody v konventě učinil návrh na neodkladnou smrt krále Ludvíka, po roce týmž konventem k smrti byl odsouzen. Konvent Robespierrem nakazil se mysticismem smrti a vraždy — večer 28. července 1794 Robespierre, poslední z 21 odsouzenců, položiti musil hlavu, vlastní rukou již polovykrvácenou ... Měl jen jeden život za tisíce a tisíce, jež obětoval ...

»Volnost, rovnost, bratrství« zajásal opět národ — neboť už příliš dlouho »smrt a bratrství« odpovídali mu jeho mrační vůdcové, z nichž jeden neostýchal se z tribuny řečnické požadovati dvakrát sto sedmdesát tisíc hlav k zabezpečení míru ... byl snad lidštější než jeho římský předchůdce, jenž celému člověčenstvu přál jedinou hlavu ...

* *

Historicky zavádění nového náboženství Rozumu a Nejvyšší Bytosti netěžko je pochopitelné.

Považíme-li, že kult Rozumu podstatně se neliší od kultu Nejvyšší Bytosti, jak uvedený reskript Gerský správně povídá, viděti musíme v obojím pokuse praktické důsledky deistické filosofie. Filo-

sofický racionalism minulého století, podstatně protináboženský, vtělil se v náboženství své. Odsud právě kult »Rozumu«, toho rozumu, jenž od počátků nové doby tak příkře se stavěl proti tradici, církvi a náboženství positivnímu. Úsilí o filosofickou a politickou svobodu docházelo podobného výrazu v těch různých slavnostech a sochách »Svobody« a »Lidu«; jinou stránku téhož úsilí postihujeme ve zbožňování »Přírody«, až konečně docela logickým postupem všecky tyto abstraktní bytosti pohlceny byly »Nejvyšší Bytostí«. Tato »Nejvyšší Bytost« je deistický bůh, ostýchavý theism pro nervosní dámy a pány Pařížské, byl Pán Bůh v rukavičkách, neboť prostě vzývati Boha, — to bylo na žáky Voltairea a Rousseaua mnoho. A Bůh na papíře dlouho nevydržel.

Robespierre ve svých náboženských názorech úplně závisel na Rousseauovi. Od Rousseaua přejal hlavní svá dogmata, víru v Nejvyšší Bytost a v nesmrtnost; z Rousseaua čerpal také důvody pro to, že státní moc předpisovati smí občanům určité vyznání víry. Podle Rousseaua stát, obnovený na základě společenské smlouvy, dokonce má právo smrtí potrestati toho, kdo veřejně přiznal se k dogmatům státního náboženství, ale podle nich nežije. Je důležito na tuto theorii Rousseauovu výslovně ukázati, má-li deistický terror býti pochopen.

Kult Nejvyšší Bytosti měl proto také býti kultem čisté humanity, — dekret ze 7. května 1794 dovršil prohlášení práv člověka z r. 1791: tenkráte prohlásila se práva člověka a občana »pod záštitou Nejvyšší Bytosti«, kult této Nejvyšší Bytosti měl býti dovršením, náboženským zpečetěním těchto přirozených práv člověka.

Dogmata Rousseauova byla vyznáním tehdejší filosofie vůbec. Rousseau věřil, co věřili v Anglii deisté, a co ve Francii hlásal Rousseau, v Německu zároveň s Robespierrem učil Kant. Kant r. 1788, tedy v roce před propuknutím revoluce, prohlásil ve své »Kritice praktického rozumu«, co Robespierre od konventu vynutil, a 1793 a 1794, tedy v stejnou dobu, Kant právě tak jako Robespierre náboženství redukoval na konání našich mravních povinností Kantův spis »Náboženství v mezích pouhého rozumu« vyšel 1793, v 2. vyd. 1794.

Francouzská revoluce je revoluce celého tehdejšího vzdělaného světa. I u nás v Čechách svobodomyslnictví se ujalo, majíc svou vědeckou oporu v Učené společnosti;*) filosofie francouzská pa-

*) Právě den před smrtí Chaumettea a Gobela — 14. dubna 1794 — za presidenta učené Společnosti Pražské zvolen hr Hartig, jenž před nastoupením svým pokládal za nutné, ospravedlniti sebe a Společnost proti obžalobě, že je

novala i v Petrohradě a hlásala se s trůnu, jako v Berlíně a ve Vídni.

Ve Francii idee deistické byly ovšem nejvíce rozšířeny, jak tomu svědčí i fakt, že i v poesii současné mohutný nalezly ohlas. *Andrieux* je horoucí deista, opěvuje jediné přirozené náboženství, v něm chce spojiti všecky národy v jednu církev. A podivně — papež prý ať věci se chopí, a celý svět se mu odevzdá. Andrieux patrně není pouze deista, ale deista francouzský: z katolicismu utkvěla mu církevní organisace, politický význam katolicismu a zejména papežství: je racionalista, vzývající rozum, chtěl by býti veden — papežem. I Robespierre věřil, jak věřil Andrieux, věřil také v papeže, jen že papežem chtěl býti sám.

Dílo Robespierreovo nalézalo i v *Chenierovi* svého pěvce. Marie Josef Chenier pěje své zbožné hymny s tím větším zanícením, že guillotina vyrvala mu staršího bratra, básníka něžných elegií, jenž měl odvahu ve svých verších postaviti se ukrutníkům. Chenier byl revolučním hymnografem — pěl své hymny na svobodu, na rozum a jeho kult.*)

*

Nestačí arci vysvětlovati náboženské pokusy revoluční pouze historicky; alespoň nesmí se zapomínati na osoby, jimž v událostech osudem uložen byl vynikající úkol, a hlavně běží o to, pochopiti charakter Robespierreův.

O francouzské revoluci a obzvláště také o Robespierreovi dnes mnohým se líbí úsudek *Taineův*. »Taková je okrasa revoluce: lesklá maska, ale pod ní je šeredná tvář; podle jména panuje theorie humanitní, ve skutečnosti revoluce je štítem diktatuře špatných a nízkých vášní; v její pravém představiteli, jakož i v ní samé, všude viděti divokou ukrutnost provázeti filantropii a z pedanta vystupovati kata.« **)

---

ve spojení se svobodným zednářstvím, jež, o tom není pochybností, i na vývoj francouzské revoluce mělo značný vliv. Hrabě Hartig, ačkoli sám byl svobodný zednář, jakož i jiní členové Společnosti, hájil Společnost slovy: »... A poněvadž mnozí poloučení a t. zv. novověcí filosofové v jiných končinách světa opovážili se spisy a činy dotírati na náboženství a zřízení státní, tož praví učenci i členové Společnosti Nauk jsou tím více povinni ... býti obecenstvu ve všem za příklad k lásce k pořádku a zákonům«.

*) Srv o poesii za revoluce *Géruzez*, Histoire de la littérature française pendant la revolution 1789—1800, 8. vyd. 1884.

**) *Taine*, Les origines de la France contemporaine: La Revolution III., zakončení stati o Robespierreovi.

Pedant, z něhož se stal kat — není to znamenitá charakteristika Robespierrea a jeho díla? Není. Lesklé dílo Taineovo nám málo vysvětlilo revoluci. Pedant stávající se katem nevysvětluje ve skutečnosti nic. I Taine o francouzské revoluci psal jako pedant — pedantů, je mnoho a různých, a kat — kat vykonává svou hrůznou práci: z jakých pohnutek? V tom to vězí.

Do jisté míry ostatně i Taineův »pedant« obstojí. Dojista Robespierre jakožto literát zjevuje se jako parvenu; je mělký veršovec, veliký milovník frází, neunavný mluvka, deklamující pro gallerie; téměř všecky myšlénky jsou vypůjčeny, nastřádány z jeho učitelů Voltairea, Raynala a hlavně z Rousseaua Je pedant, je scholasta guillotiny; když už mu šlo o hrdlo, přinesl si pracně složenou a na čisto opsanou řeč do konventu, v níž deklamoval o Francii, člověčenstvu, ctnosti ... Arci, týmž pérem, jímž vpisoval do svých řečí lesklé věty z Rousseaua proskriboval nové oběti ... Ale ukrutnost sama nevykládá nám celého Robespierrea. Robespierre byl především fanatik, fanatik náboženský. Robespierre stal se náboženským diktátorem, a právě proto i diktátorem politickým; Robespierre založil deistický caesaropapism. Je augur deismu, ale augur věřící ve své augurství. Je kněžour, zakládá demokracii z přesvědčení, z fanatismu. Věří ve svou Nejvyšší Bytost, jejíž jediným je prorokem. Revoluci pokládá docela upřímně za revelaci.

Nezapomínejme, že jedná se o revoluci. Když lidé zbavují se násilně vší autority, jako Francouzové odpravivší svého krále, tím právě a zároveň podávají šíji autoritě nové. Autoritou tou stal se Robespierre. Nebyl ani prvý ani poslední diktátor. Připravoval cesty *Napoleonovi*. Mme. *de Staël* měla dosti pravdy, řkouc o tomto, že je Robespierrem na koni. I Robespierre chtěl zakončiti revoluci, není pochyby, že chtěl zachrániti a na vždy zabezpečiti republiku na zásadách Rousseauových. »Věří všemu, co říká« — pověděl o něm *Mirabeau;* a on pevně věřil a hlásal, že cílem revoluce bylo: »panství oné věčné spravedlnosti, jejížto zákony ne v mramor a kámen, ale v srdce všech lidí jsou vyryty, i otroka, jenž na ně zapomíná, i tyrana, jenž jich neuznává.«

Robespierre věřil sobě. Pokládal se za vyvolence své Nejvyšší Bytosti, věřil ve své poslání, věřil, že království ctnosti vyžaduje ty tisíce a tisíce hlav. Věřil, že oběti jeho byly nemravné a že v zájmu republiky musily býti zničeny.

Jak Robespierre věřil sobě, tak mnozí věřili jemu. Jakobíni byli mu oddáni. Ale i v širších kruzích, po celé Francii, měl věřící. Jeho

hrůzovláda nebyla by možná, kdyby v lidu nebyla nalézala jistého souhlasu. Pohnutky a důvody mohly býti různé. Jedni byli zfanatisováni, druzí neželeli krve z nenávisti k tyranům, třetí ospravedlňovali krveprolití ve jménu pořádku a státní autority, čtvrtí z důvodů ještě jiných.

Avšak o tom není pochybnosti, ohromná většina s ním nesouhlasila, jak viděti již z toho, že se ho brzy zbavili. Tak bývá často, ba vždy: panují jednotlivci, panují menšiny. Veliké množství lidí raději snáší hrůzovládu, než aby vždycky aneb alespoň v čas terrorismu se opřelo. Revoluce byla dílem menšiny, nepatrné menšiny. To věděli vůdcové revoluce nejlépe. Camille Desmoulins pověděl, že r. 1789 ve Francii bylo jen deset republikánů, a Danton vyřkl, že republikánů je menšina pramalá. De Ferrières napsal: Francie mlčí před třiceti fakciosy. Vždycky jednotlivci terrorisují množství. Lidé od přírody jak jsou panovační, tak také rádi se dají opanovati; a jsou lidé také pohodlní a veřejných věcí nedbalí, a proto se diktátorům vždy dařívá. Tu panuje diktátor publicista, tam tyran, onde rebel ...

Politickým diktaturám nejrozmanitějších forem dávno není konce. Neboť veliké, ohromné množství necítí ještě spoluodpovědnosti za to, co se veřejně děje, a proto snášeti musí vládu menšiny, jednotlivců. Tak i francouzský národ, zvrhnuv diktaturu Ludvíkův a diktaturu přídvorských maitress, octl se pod jhem Dantonů, Maratů, Robespierreův; zvrhl tyto a podložil se césarismu. Zvrhl Napoleona výbojce, ale brzy na trůn posadil vraha, Napoleona III.; padl Napoleon III. a jeho místo zaujal parlament, topící se v bahně korrupce ...

Robespierre při svém fanatismu byl démagog. Byl dosti vypočítavý a nikoli bez chytráctví. Nebyl veliký, jak dosvědčuje nejen jeho konec, ale i všecko jeho postupování. S neúmornou houževnatostí a sofistickou vynalézavostí staví se pořád v popředí, chce býti zbožňován.

Thiers na jednom místě svých dějin francouzské revoluce si zafilosofoval o kultu Nejvyšší Bytosti, že prý je zvláštní podívaná a stojí za přemýšlení, že lidé, shodivší se sebe všecku autoritu a provádějící bezohledně systematický převrat řádů společenských drželi se tak houževnatě dvou stežejných ideí všeho náboženství, totiž víry v nejvyšší bytost a nesmrtnost. Thiers má pravdu, ale pravda ta neplatí o Robespierreovi. Robespierre a jeho apoštolové byli deismu, čím křesťanství byli různí ti inkvisitorové. *Taine* v předmluvě ke svazku, v němž vypisuje revoluční vládu, uvádí tato slova Klimenta

Alexandrijského: »V Egyptě svatyně chrámů jsou zastřeny látkami tkanými ze zlata; avšak, když na konec vstupuješ do pozadí budovy hledaje sochu, kněz se ti blíží s vážným vzhledem a zpívaje v jazyku egyptském hymnu, odhrnuje trochu záclonu, jakoby ti ukazoval boha. A co vidíš? Krokodila, domácí zmiji anebo jiné škodlivé zvíře; bůh Egypťanů se zjevuje: je to bestie, rozvalená na šarlatovém koberci.« Jak Torquemada nevyvrací pravé křesťanství, tak Robespierreův terror nezhanobil revoluci všecku. Jeden z nejlepších obhájců rojalismu, a veliký nepřítel revoluce, *Mallet du Pan*, napsal: »Byly dvě revoluce, jedna mravní, revoluce duchů, jež pronikla pravdami a polopravdami, jejichžto základové potrvají; druhá byla zločinná a barbarská, a ta dá se velmi snadno vykořeniti, jakmile jí moc vypadne z rukou.«

Nejšlechetnější činové zrodili a rodívají se z náboženství, náboženství dává člověku moc nad sebou, dává moc, jež překonává brány smrti, ale moci té vždy zneužívala panovačnost a mocí nad duchy budovala království světa tohoto i ve jménu toho, jehož království nebylo z tohoto světa. Majíť trůnové v oltářích pevný základ svého trvání, jen že na trůny ty zasedají i uchvatitelé, zbroceni krví a obtíženi vraždou. Ve jménu náboženství čistého a neposkvrněného Anacharsis i Clootz, Hébert a Chaumette stavěli oltáře Rozumu, a jako Dahomejci hrob svého krále zalévají lidskou krví, ve jménu téhož náboženství čistého a neposkvrněného, Robespierre obětoval svému božství Clootza, Héberta, Chaumetta a s nimi v běhu tří měsíců dva tisíce lidských životů a na krvi těchto svých obětí postavil oltář své Nejvyšší Bytosti ...

Není idee vznešené a citu posvátného, jehož panovačnost by nezneužila. Včera ve jménu Boha, dnes ve jménu vlasti, zítra ve jménu společnosti a lidskosti a vždy až do konce věků s chytrostí a násilím asijské božisko žádati bude nové a nové oběti; obětují mu své děti, své dcery i ženy, obětují mu i životy cizí, ba i vlastní ...

*

Kult Robespierreův jaksi nepozorovaně přestal. Jako by ho nikdy nebylo bývalo. Přestal sám od sebe. Avšak tím nebyly zakončeny náboženské pokusy revoluce. Po kultu Nejvyšší Bytosti organisovali se r. 1796 v Paříži za protekce direktoria t. zv. *theophilanthropové*, ohlašující již svým názvem svou dogmatiku, víru v Boha a humanitu. Také *atheisté* se shlukli (1797) v církev; na plakátech oznamovali v Paříži své vyznání víry, počínající slovy: »Lidé bez Boha vyznávají víru: ctnost jediným bude jí předmětem.«

Veliká massa lidu i v Paříži, dokonce pak lid venkovský, vesnický novými kulty málo byl dotknut. Lid nestál o náboženství filosofické. Katolicism byl sice officielně zrušen, ale ohromná většina obyvatelstva zůstala mu věrna. *Gazier* (Études sur l'histoire religieuse de révolution française 1887) dokazuje, že i v Paříži za nejhoršího terroru v prosinci 1793, dvě tři kaple zůstaly otevřeny; vůbec v Paříži chrámy a kostely byly zavřeny jen čtrnáct měsíců. Již roku 1796 bylo 36.000 far s 25.000 faráři a kněží ženatých bylo jen 2000 (Thiers udává 10.000). Notre Dame dostal se již r. 1895 15. srpna do rukou katolíkův, ačkoli se ještě musili děliti o chrám s theofilanthropy.

R. 1801 katolicism i officielně byl obnoven; konkordát s papežem, 1802 potvrzený, nevrátil Francii starého náboženství, byl jen spečetěním skutečného stavu věcí. Padl diktátor-žrec, a na jeho místě prvý konsul sedá na trůn césarův, a velekněz státního náboženství vráceného národu slavnostně ho pomazává, nevidě pro šarlát a zlato krve, lpící na rukou uchvatitelových, dým kadidla přesycoval husté oblaky vstupující k nebesům z potokův a potoků krve ... Národ francouzský a zejména měšťané pařížští zase slavili nové a nové velkolepé slavnosti; opět — hudba, hymny, vojsko, střelba, květiny, družičky, allegorické sochy, řeči ... Chřiplá hrdla, jež vzývala po sobě Rozum a Nejvyšší Bytost, volala teď k trojjedinému Bohu.

O důchodových (rentových) statcích selských.

Píše Jan Koloušek.

(Dokončení.)

Že důchodové statky rolnické dlouho nebudou míti většího praktického významu, pozná se snadno z ustanovení vládní předlohy samé. Důchodový statek rolnický může vzniknouti buď nedobrovolně, když jej zemské společenstvo vydraží v exekuční dražbě, nebo po dobrovolné úmluvě s dosavadním vlastníkem usedlosti, když jej společenstvo přejme za určitě stanovenou kupní cenu. Peníze ke koupi těchto statků potřebné zjedná si zemské společenstvo, jak už nahoře bylo vyloženo, prodáním rentových (důchodových) dluhopisů. Tyto dluhopisy budou jednak zaručeny věcnou zástavou, totiž samými statky důchodovými, jednak za ně bude ručiti zemské společenstvo a zároveň stát, po případě země, pokud se o tom jednotlivé zemské sněmy usnesou; budou také poskytovati dle předlohy tak zvanou sirotčenskou (pupillární) jistotu, tak že budou papírem zúplna tak spolehlivým, jako na př. zástavní listy zemských hypothečních bank, a dá se tedy souditi, že bude lze za ně zjednati také tak laciný úvěr. Vlastník důchodového statku bude míti povinnost úroky a splátky na tyto dluhopisy řádně odváděti a zároveň zapraviti ještě mírný regijní poplatek (který nesmí nikdy přesahovati $^1/_2$ procenta půjčené summy) a statek i příslušné budovy udržovati v dobrém pořádku (budovy třeba pojistiti proti ohni), aby tím placení povinného důchodu nebylo ohroženo. Kapitál takto půjčený je se strany věřitele (zemského společenstva) nevýpovědný, kdežto dlužník (vlastník statku důchodového) může jej po půlroční výpovědi buď zcela nebo z části zaplatiti. Vlastník důchodového statku nesmí pak ani část ani celý statek prodati, ani jakákoli břemena naň uvalovati beze svolení společenstva (o tom již dříve stala se zmínka), nemůže na něm, na jeho příslušenství ani na plodinách z něho vytěžených zadati jakékoli zá-

stavní právo; musí z něho platiti pořádně daně a jiné veřejné dávky (§§ 2., 23., 24., 33—36., 39. předlohy o důch. st. rol.).

Ke každé exekuční dražbě rolnické usedlosti zemské společenstvo musí býti pozváno a musí, leda by se pozemky k utvoření důchodového statku nehodily, buď protože jsou příliš zpustošeny, nebo pro svou nepatrnost anebo pro odlehlost, súčastniti se při dražbě té až do výše 20—25eronásobného čistého výnosu katastrálního (s připočtením určitého obnosu se zřetelem na cenu budov), od kterého odrazí se hodnota břemen a povinností snad na statku tom vězících (toto násobné katastrálního výnosu určuje zákonodárství zemské v mezích od 20—25, po případě také různě pro různé krajiny). Zemské společenstvo nemusí při dražbě skládati vadium a ti, kteří proti společenstvu usedlost vydražili, musí polovici kupní summy splatiti hned a druhou v dalších 30 dnech hotově u soudu, aby se tak předešlo zlozvyku vtělování nedoplatků kupní ceny do knih pozemkových. Ale dle těchto ustanovení sotva vznikne značnější množství statků rentových, jelikož je 20—25eronásobný katastrální čistý výnos příliš nízká cena a na základě dosavadních zkušeností dá se zcela nepochybně souditi, že budou rolnické statky zemskému společenstvu přiřknuty jen v nejřidčích případech, jelikož se pravidlem najdou kupci, kteří za ně podají a zaplatí mnohem více Stalo se sice už mnohokráte, — ač ne příliš zhusta, — že některý statek byl prodán pod tou cenou, která odpovídá 20eronásobnému katastrálnímu výnosu, ale obyčejně statek takový buď byl zpustošen aneb odlehlý, — a tu také jej zemské společenstvo vydražiti nemůže, — nebo se docílilo proto zaň tak málo, že nedostavilo se dosti kupců, nebo že kupci umluvili se nepředražovati se na vzájem (chabrus). Spíše bude míti účastenství zemského společenstva při exekuční dražbě rolnických usedlostí ten důsledek, že se řídčeji, snad velmi zřídka prodají ony statky pod onou stanovenou mezí (pod 20eronásob. katastr. výnosu), ale tedy také, že se velmi zřídka dostanou ve vlastnictví zemského společenstva. To také v důchodech k předloze ministerstvem orby uvedených je přímo vysloveno. Že opravdu nedá se očekávati, aby tak často nedobrovolným způsobem vznikl důchodový statek rolnický, toho dokladem výmluvným jsou úřední data sestavená o exekučních dražbách (v příloze VII. k vládním předlohám). Tak v král. Českém odhadovala se cena všech rolnických pozemků r. 1891 v exekuci prodaných dle katastrálního výnosu (20eronásobným jeho s přičtením patřičného podílu na budovy a odečtením váznoucích břemen) na 444.000 zl. a při dražbách exekučních se stržilo skutečně za ně

1,070.000 zl., tedy 2·41-krát více; arci mnohý z těchto pozemků se prodal také pod onou cenou, ale z vytěženého obnosu při dražbách je už viděti, že to musí býti dosti řídkou výjimkou *)

Důchodové statky rolnické mohou však vzniknouti také po dobrovolném návrhu, učiněném od vlastníka usedlosti zemskému společenstvu. Zemské společenstvo na tento návrh zavede šetření, zdali povinnosti na statku váznoucí přesahují jeho hodnotu (stanovenou dle katastr. výnosu), čili nic. Je-li břemen na statku více, nežli zač dle toho šetření stojí, požádá zemské společenstvo hned o exekuční dražbu, která se musí pak předsevzíti a při níž se společenstvo súčastní, dražíc až do stanovené meze, ač-li jinak se usedlost hodí k tomu, aby z ní se mohl učiniti důchodový statek rolnický. Není-li statek zadlužen přes tu míru, tak že jej společenstvo může převzíti, sdělá se úmluva s vlastníkem usedlosti a vyplatí se mu po zaplacení všech břemen, co ještě zbývá, v důchodových dluhopisech a statek se tak stane důchodovým; bývalý vlastník jeho zůstane i dále jeho majitelem, arci s tím omezením, které vůbec stanoveno pro statky důchodové. Dle těchto návrhů bude aspoň moci předlužený vlastník usedlosti docíliti toho, že *se musí* na jeho statek zavésti exekuční dražba, čehož dle dosavadních zákonných ustanovení se domoci nemohl. (Dokladem toho odůvodnění a vysvětlivky k předlohám podané na str. 4.) — Ani tímto způsobem nevznikne asi příliš mnoho selských statků důchodových, může sice si takto každý vlastník rolnické usedlosti zjednati laciný hypothekární úvěr až do výše, dle těchto předloh stanovené (20- až 25násobné kat. výnosu), ale omezení vlastnictví, které tím podnikne, bude pro mnohého dosti citelné a hlavně bude se dotýkati hrdosti jeho, nebo bude se pak zajisté říkati o něm, že není pánem svého statku; a toho ponížení mnohý asi z falešného citu o cti snadno nesnese a těžko se k němu bude odhodlávati. Zejména bude zle působiti strach, že by snad při nepořádném placení úroků a splátek mohl mu statek důchodový býti sekvestrován anebo dokonce odňat a dán býti jinému, k čemu bude míti zemské společenstvo vždy za takových okolností právo [dle. §§ 40—50. předlohy o rentových statcích].

*) V této příčině mají úřední data značnou mezeru, jelikož nikde neuvádějí, kolik usedlostí a v jaké ceně se prodalo exekučně pod onou mezí, jaká stanovena čistým výnosem katastr. — Tak příznivý poměr kupních cen docílených při exekučních dražbách není arci ve všech zemích. Tak na př. na Moravě byla cena dle katrast výnosu 204.000 zl., kdežto skutečně se stržilo při exek. dražbách 383.000, tedy pouze asi 1·88krát více.

Když zemské společenstvo nabude důchodového statku v exekuci, nebo když nepořádného vlastníka jeho vlastnictví zbaví, musí vyhledati nového vlastníka proň. V první řadě (při nabytí exekučním) je k tomu povolán bývalý vlastník, jestliže není proti jeho spolehlivosti a způsobilosti závažných námitek. Kdyby se k tomu bývalý vlastník nehodil, má se dostati statek především jeho choti, pak descendentům (příbuzným v sestupné linii), kdyby jich nebylo, anebo nebyli k tomu způsobilí, ascendentům, konečně ostatním příbuzným; kdyby žádného takto nebylo možno vybrati za způsobilého vlastníka, nebo se nikdo z nich nepřihlásil, zadá se důchodový statek nejlépe kvalifikovanému žadateli [§§ 25—29 předlohy.] Těmito ustanoveními statky důchodové míní se co možná podržeti v rodině bývalého vlastníka.

Rozumí se samo sebou, že statek přestane býti důchodovým, jakmile vlastník jeho zaplatí úplně svůj dluh zemskému společenstvu. Dluhy zemského společenstva budou, jak už nahoře jsme viděli, zaručeny jednak zástavami hypothekárními, do té míry a pokud vlastníci rent. statků svým závazkům ještě zúplna nedostáli, dále ručiti za ně bude jmění společenstva zemského a pokladna státní, po případě země. Ale když důchodové statky budou zřizovány dle těch zásad, jaké stanoveny v předlohách, není se co báti, že by mohlo kdy na opravdové placení od státu nebo země dojíti. Bezpečnost důchodových listů bude jistě taková, jako zástavních listů zemských hypothečních bank, a ty, jak známo, při minimálním příspěvku placeném ode dlužníků na výlohy ústavu, vynášejí velmi značný roční zisk.

* * *

Celkem se může říci, že působení zákona o rentových statcích, bude-li přijat, bezprostředně sotva se cítiti bude, a že uplynou drahná léta, než přinese rolnictvu nějaký patrnější zisk. Předlohou touto také se na takové pronikavé změny ani nepomýšlelo, jí má se učiniti pokus, jak by se vyvazování břemen hypothekárních provésti mohlo. Pro praktické účinky její nejcitelnější vadou je, že cena, do které smí společenstvo zemské dražiti, je *tak šablonovitě* určena (dle katastrálního výnosu) a že následkem tohoto všeobecného pravidla *musila již býti volena* co možná nízko. Vůbec trpí předloha velikou podrobností, stanovíc pravidla pro všecky země stejná a následkem toho mnohdy také, aby se nikde nenarazilo, dosti bezvýznamná. Jak známo, patří zákonodárství zemědělské sněmům království a zemí dle platné nyní ústavy, tak že to tím divnější, proč říšské radě ne-

byly předloženy pouze principielní otázky a proč podrobné provedení neodkázáno sněmům. Arci najde se omluva pro to snadno: dle faktických poměrů, kde sněmům k činnosti opravdu hospodářské ponechává se pranepatrný čas, znamená odkázání důležité předlohy zemskému zastupitelstvu odložení její do nedohledné doby — ad calendas graecas.

Rolnický úvěr hypothekární nezíská tedy příliš mnoho, bude-li předloha o rentových statcích za zákon přijata. Zřídí-li se však okresní a zemská společenstva rolnická a budou-li opravdu vedena obezřetně a dovedně, může tím stav selský nabyti značných výhod. Jednak se může vymaniti značně z rukou překupníků, kteří vydělávají na rolnictvu dvojnásob, kdy totiž mu dodávají hnojiva, stroje, semena a jiné nezbytné věci k intensivnímu hospodaření a když od něho kupují jeho plodiny nebo výrobky z nich; jednak spolčením rolníků může se všeliké zlepšení provésti, na které jednotlivci se odvážiti nemohou, odstraní se celá řada zbytečných zprostředkovatelů a bude lze nabyti každému osobního úvěru za podmínek daleko lepších ve společenstvu nežli mimo ně, bude-li jen správa jeho trochu nezištná a dbáti opravdového prospěchu svých členů. Proto také předloha o rolnických společenstvech má aspoň pro nejbližší budoucnost daleko větší význam nežli osnova o rentových statcích.

Na konec nezbývá než vytknouti, co již bylo řečeno v citovaném článku z Athenaea »o úvěru pozemkovém ...«, že totiž nejlépe by úvěr zlaciniti a co možná přístupným učiniti mohl *především stát, kdyby uvedl co možná nejlepší pořádek do svých financí*. Proto jen úroková míra udržuje se tak vysoko, jako dosud je nyní, že je ohromný nadbytek státních dluhopisů poskytujících vlastníkům *bezpečné a nepomíjející důchody*. Všecky státy evropské jsou do té míry zadluženy, že nechybí se, když odhadne se vydání na dluhy třetinou neb aspoň čtvrtinou veškerých čistých státních příjmů. V naší monarchii na státní dluhy bude co nejdříve již *ročního vydání na 300 mill. zl. r. m.* Když tedy státy poskytují kapitalistům takovéto ohromné důchody, které plynou do kas věřitelů státních a z kterých vlastníci jich neplatí k tomu ještě žádnou daň (v některých státech, jako v Prusku, jsou aspoň důchody tyto podrobeny osobní dani důchodové), a pováží-li se, že těchto důchodů spíše přibývá nežli ubývá, jelikož státní dluhy stále narůstají, nebude také nikomu snad divno, že dlužník soukromý musí se odhodlati aspoň takový, ne-li značně větší, důchod svému věřiteli platiti, jaký je věřitel tento zvyklý bráti od státu. Kdo má pohotově peníze, aby je mohl rozpůjčiti,

snaží se je uložiti co nejvýhodněji a nejpohodlněji: Státní cenné papíry dávají stále ještě velmi značný důchod (ne sice dle toho měřítka, na které jsme byli zvykli po netušeném národohospodářském rozkvětu, po r. 1873), který je dostatečně zabezpečen (pokud trvá mír), a který také se velmi pohodlně vybírá (stříháním kuponů), i proto věřitelé budou pravidlem ode dlužníků soukromých žádati značnější úroky nežli od státu a jiných obcí, leda by se vybírání důchodů upravilo zrovna tak pohodlně, jako při státních papírech a poskytla zvláštní ještě bezpečnost, jako tomu jest při zástavních listech. Kdyby však státy přestaly se dlužiti a počaly své dluhy spláceti, třeba sebe nepatrněji, mělo by to v zápětí značné klesání úrokové míry; přebytečné kapitály by si musily dělati značnou konkurrenci, pokud by se nabízely dlužníkům a nevrhly se snad na výrobu průmyslovou; k tomu by přistoupily ještě obnosy státem uplácené a tak by přirozeně sice ponenáhlu míra úroková stále a stále klesati musila. Při tom by arci úvěr hypothekární nejvíce získal, jelikož po uplácení státních dluhopisů, jakož i prioritních obligací drah, které beztoho se stále umořují, byl by to jediný pohodlný a bezpečný způsob ukládati peníze produktivně beze vší práce, nebezpečí a namáhání vlastníkova. Proto nejúčinnější lék a náprava bolestných poměrů úvěrních u všech výrobních tříd a zejména u stavu selského, třeba z počátku se to jen zvolna jevilo, záležely by v tom, *aby stát nepodnikal nových dluhů i aby staré hleděl co možná upláceti.* A šlo by to snadněji, nežli se na první pohled myslí. *Na rentové dluhy státní se platí od naší polovice ročně asi 145 mill. zl., kdyby se k tomuto obnosu ročně stále na splácení přispívalo jen 10 mill. zl.* (a dle účetních uzavírek za poslední tři léta činily přebytky průměrně více), **splatily by se všechny tyto dluhy za 70 let.** *Při tom nebral se zřetel na snižování úrokové míry, které by splácením státních dluhů nastati musilo* a kterého by se pak mohlo využitkovati tím, že by se papíry státní konvertovaly a tak značně zase břímě úrokové snížilo; takovýmto způsobem by se možná za několik let dalo docíliti, že by se dluhy státní splácely a že by po případě vydání na ně ani nebylo větší nežli nyní, kdy stále zůstávají ve stejné výši, nebo kdy jich i ponenáhlu přibývá. Tato cesta ke zlepšení úvěrních poměrů byla by asi nejvhodnější, ale nelze se nadíti, že bychom ji snad v nejbližší budoucnosti nastoupili.

Studium právnické.

Píše Dr. J. Kaizl.

Dne 20. dubna 1893 schválen zákon, jenž týká se studií a zkoušek právnických a státovědeckých; na to dne 24. prosince 1893 vydáno nařízení ministerstva vyučování, kterým zákon tento jest prováděn působnost jeho začne se počátkem studijního roku 1894—5. Současně uveřejněn výnos ministerský k fakultám k téže věci hledící. Tím jest skoncována mnohořečená »reforma« studia právnického na vysokých školách rakouských.

Prvý, rozsáhlejší počin dán byl roku 1886, když ministr vyučování vyžádal sobě na právnických fakultách dobrého zdání o revisi studijního řádu právnického, sdělaného r. 1855. Ode všech osmi právnických fakult vyhověno žádosti té, a došla dobrá zdání více méně podrobná a odchylná i novotářská; ba nejen fakulty resp. většiny sborů professorských, ale i menšiny a jednotliví professoři podávali zvláštní svoje mínění. Nechať o podrobnostech jest mínění jakékoliv, tolik jisto, že mnoho velmi cenného a poučného jest obsaženo v některých těch hlasech, a těšíme se, že z nich bude těžiti nedaleká budoucnost, když na tu chvíli přítomnost tak hrubou měrou opomenula. Veliký, 424 stránky obsahující svazek tiskem vydaných »dobrých zdání a návrhů» zůstane na každý způsob čestným pomníkem povolaných jednotlivců, kteří s pokročilým důmyslem přičiňovali se o opravdovou novoúpravu učení právnického a politického.

Minula více než čtyři léta od té doby, než ministerstvo vyučování odhodlalo se zákonodárným sborům předložiti návrh opravný. Učiněno tak počátkem XI. sesse v měsíci dubnu 1891, nejdříve v panské sněmovně. Vládní návrh každého překvapil. Očekávalo se více, něco, co by opravdu zasluhovalo jména reformy, a to tím spíše, že vláda samou trůní řečí, kterou dne 11. dubna 1891 zahájena říšská rada,

byla prohlásila, »že jsou to obzvláště právnické a státovědecké studie, jichž reforma ukázala se nezbytnou«. Zatím vládní návrh nedotknul se základů studijní osnovy, nýbrž toliko na periferii pozměňoval: k historickým oborům připojil rakouské říšské dějiny (dějiny vývoje státu a veřejného práva) a rakouské právo státní a správní, jakož i statistiku, a prohlásil je za povinné a zkušební předměty. Vedle tohoto rozšíření povinných předmětů, jež hledíc k dosavadním poměrům, do značné míry má toliko formálný význam, podává návrh druhé podstatné ustanovení, že v budoucnosti přísné zkoušky (rigorosa) a po nich nabytá hodnost doktorská nemají nahrazovati a zastupovati zkoušek státních.*)

Třetí konečně novota nejvíce bila do očí, nejen protože byla s dosavadním řádem na venek v největším odporu, nýbrž rovněž se i protivila hlavní tendenci právě vypsané prvé skupiny nových zavedení, totiž rozšíření učební látky; máme na mysli předpis, kterým celé právnické studium zkracuje se z osmi na sedm semestrů, a to tak, aby z nich před historickou státní zkouškou padly tři, po ní čtyři.

Vládní osnova jakkoliv nesložitá a stručná, dožila se dlouhého trvání a pestrých osudů v parlamentě. Panská sněmovna souhlasila skoro ve všem s novotami prvé a druhé skupiny, ale velmi rozhodně opřela se, aby studijní období před historickou státní zkouškou zbaveno bylo jednoho semestru a scvrklo se na tři. Konservativné lpění na »historickém základu právního studia« a bázeň o ztenčení jeho vedla staré, na slovo vzaté juristy v panské sněmovně k tomuto odporu, jenž tím snáze dovedl proniknouti, čím slaběji vláda svůj návrh bránila; bylať sama řekla, že s didaktického stanoviště nedovedla by onoho zkrácení dostatečně odůvodniti, ale že pro ně mluví praktické důvody, aby totiž ve prospěch těch, kteří studenta vyživují, doba a náklady studií byly zkráceny. Proto zavedeno usnesením panské sněmovny staré rozložení studií na dva díly po 4 semestrech, jako bylo doposud, a ostatek přijat vládní návrh jen pozměněný v ten způsob, že všeobecné státní právo vymíceno z povinných, všeobecná i rakouská statistika ze zkušebných předmětů.

Výbor poslanecké sněmovny předložil zprávu a návrhy, které nepřijaly ani původního návrhu vládního ($7 = 3 + 4$), ani snesení

*) Dosavadní rigorosní řád nebyl celou »reformou« dotčen; změna jeho zůstává vyhrazena vládě, když byl návrh posl. Kaizla, aby upravení jeho bylo zůstaveno legislativě, zamítnut 67, proti 61 hlasům (v sedění posl. sněmovny ze dne 28. ledna 1892).

panské sněmovny (8 = 4 + 4), nýbrž žádaly právnické studium o 8 semestrech, rozdělené na díly o 3 a 5; důvodem pro to bylo, že posud historickému právu nad potřebu se dopřávalo času, kdežto pak na platné právo a zejména na státovědecké odbory příliš málo ho zbývalo. V tomto novém rozdělení studia, jemuž pak odpovídala první státní zkouška položená na konec třetího semestru, spatřovala většina výboru stežeje opravy toho času jí dostupné. V ostatních dvou kusech přijato v podstatě usnesení panské sněmovny. Ve sněmovně samé došlo k veliké debatě, v níž oposici proti dosavadní úpravě studií i proti navrhované opravě vedli pp. Roszkowski, Masaryk, Slavík a Kaizl. Ukazovali na zásadní nedostatečnost dané »historické« průpravy, která není historickým úvodem a výkladem platných právních řádů, protože právě v římském právu vykládá se starořímské právo a hlavně moderní právo pandektové a nikoli to, jež bylo spolu podkladem rakouské kodifikace r. 1811 (občanského zákoníku); která v nejlepším případě jest přípravou jen pro soukromoprávné obory studia; která co do ceny a methodické správností svojí jest očividně v pochybnost uvedena novějším úsilím o zavedení přednášek, podávajících opravdu historii rakouského práva; která last not least ve své výhradnosti a odloučenosti od všeobecného výkladu o společnosti a státu súžuje rozhled a pojímání mladého studenta, stavějíc jeho vzdělání na příliš těsný, jednostranný, nedostatečný základ.

Proto domáhali se, aby výklady o historických právech byly důrazně obmezeny (římské právo na př. nejvýše 14—15 hodin), a státní vědy od samého počátku učiněny spolu základem studia, již v prvém průpravném oddělení jeho. Toho bez výhrady žádáno býti musí na úpravě právního studia, ač má-li býti na výši dnešního pokroku věd společenských a z něho plynoucího pojetí o zdrojích, o významu a úkolech práva v řádu společenském, a má-li právník na druhé straně býti s veliké úkoly, které naň vznáší nejen úřední a praktické povolání jeho při soudech, a úřadech správních, v advokacii a notářství, ale i platnost, kterou mu ve společnosti zjednává znalost platných řádů právních. Spor nechať byl nebo mohl býti o to, kterak tyto spoluzákladné nauky měly býti nazvány a rozčleněny: ale že o samu tuto zásadu nejen byl spor, nýbrž že v něm zásada ta podlehla, že zůstalo na konec v podstatě při staré osnově odpovídající tuhému absolutismu let padesátých, tím vynesen soud nad hloubkou a opravdovostí celého díla jakožto reformy a toho, co od něho jest se nadíti. Výsledek ten nelze zastírati převratným radikalismem pokrokové oposice, který by snad vedl k nedozírným

novotám a považlivým experimentům; byloť právě se strany opposice v plné míře šetřeno konservativního stanoviště tím, že trvala na obmezení sice, ale ponechání dosavadních průpravných disciplin historických, a žádala toliko připojení nových a obsáhlejších základů sociologických a filosofických.

Sněmovna, jejíž většina takovouto zásadní skutečnou reformu zamítala, neměla ovšem pevného stanoviště a resistence. Ještě zpráva výborová na to kladla váhu, že alespoň toho jest třeba, aby rozšířilo se druhé období studia, hledíc k velikému rozsahu, jehož v posledních desítiletích nabylo platné právo rakouské a státní vědy. Odtud také návrh výboru, aby se prvý historický oddíl studia stlačil na tři a druhému aby se ponechalo pět semestrů. Na tom ještě v debatě zpravodaj výboru velice si zakládá, označuje to za »velmi pronikavou a důležitou reformu«, ba přímo prohlašuje takto: »nerozpakuji se prohlásiti, že kdyby námi navržené obligatorní rozdělení na tři a pět semestrů padlo, byla by celá ta nezbytná a přiměřená reforma, kterou tento návrh zákona zamýšlí, bez valné ceny (»ziemlich wertlos«). Tak i on sám pronesl soud nad svým dílem.

Sotva že do panské sněmovny pozměněné usnesení její se vrátilo, sestoupivší se komise ihned usnesla se na tom, aby setrváno bylo při prvotném snesení, t. j. rozdělení studia na dva stejné oddíly po čtyřech semestrech. Panská sněmovna přijala návrh své komise a jen v tom po svém mínění poslanecké sněmovně přišla vstříc, že předepsala, aby i druhá povinná přednáška na filosofické fakultě, jakož i výklady o srovnávací a rakouské statistice slyšeny byly před historickou státní zkouškou, t. j. v prvém dvouletí. Tak se stalo, že předloha opět se dostala do poslanecké sněmovny. Tam zatím většina zapomněla i na to, v čem sama před krátkou dobou ještě spatřovala hlavní kus, bez něhož by i dle jejího soudu reforma nebyla reformou, totiž rozdělení na tři a pět semestrů. Šlo patrně už jen o to, aby předloha zákonodárně vůbec nějak byla vyřízena. A proto opuštěno obligatorní rozdělení na tři a pět semestrů a oblíbena »střední cesta«, kterou opposice označila slovem »Spottgeburt von Compromiss«. Výsledek její zní v hádankové stylisaci takto: »studie trvají nejméně osm semestrů, z nichž třeba odbyti nejméně tři před, ostatní, ale nejméně čtyři, po historické státní zkoušce«; to znamená, že každý právník musí studovati práva osm semestrů, že však si může celé studium rozložiti buď na 3 a 5, buď na 4 a 4 semestry. Ustanovení, kterým panská sněmovna poslancům chtěla

přijíti vstříc, bylo zrušeno a obnoveno předešlé znění v příčině shora řečených dvou povinných přednášek. Panská sněmovna na konec přijala nabídnutý kompromiss, a tak mohla předloha císařským schválením nabyti zákonné platnosti.

Poslední slovo »reformy« jest tedy to, že jako nový, povinný a zkušební předmět do prvého oddílu studia postaveny rakouské dějiny říšské, totiž dějiny vývoje státu a veřejného práva, dále že státní právo (všeobecné i rakouské), pak nauka správní a rakouské právo správní prohlášeny za povinný předmět, konečně pak že kollegia politicko-ekonomická označena slovy: nauka i politika národohospodářská, a finanční věda rozšířena »obzvláštním zřetelem k rakouskému zákonodárství finančnímu. Co kromě toho v soustavě předmětů pozměněno, má význam docela podřízený. Ale ovšem značný, byť i dokonce ne reformní dosah má ustanovení o možném, dvojakém rozdělení studia. Důsledkem nového předpisu bylo by, aby právnické fakulty v sobě nadále zavíraly dvojí běh studijní se zvláštními úpravami přednášek: jeden pro studenty, kteří ve třech semestrech odbudou historické studium a pět semestrů věnují positivnému právu a státním vědám; druhý pro ty, kdož na obojí naloží po čtyřech semestrech. Že by to znamenalo nejen velké rozšíření počtu docentů na fakultách, ale i roztržení jednoty a zmatení studia, jest na bíledni. Z ministerského výnosu k fakultám vysvítá, že vláda pravomoci svojí v tom způsobu neužije. Dojde tudy k alternativě druhé: studia upraví se tak, aby historické předměty v každém případě ve třech semestrech byly zakončeny, ale aby také poslední čtyři semestry celého kvadriennia jako posud v sobě zavíraly celek positivného práva i státních věd. Následkem toho visí čtvrtý semestr ve vzduchu; ti, kdož složili prvou státní zkoušku po třech semestrech, nebudou *ještě* moci poslouchati podstatná kollegia druhého oddílu studia; a ti, kdož prvou zkoušku složí až po čtvrtém semestru, nebudou *již* míti podstatných kollegií z prvého oddílu.

Kromě toho tento čtvrtý semestr letní, v němž bez toho sotva kdy déle se přednáší než 10 neděl, zkrácen bude nyní ještě na počátku tím, že v prvých čtyřech nedělích jeho mají býti provedeny státní zkoušky těch, kteří po třech semestrech se jim podrobí; zkoušenců v tomto novém terminu nebude málo, protože přihrnou se i ti, kdož studovali sice čtyři semestry, ale nenabyli odvahy přihlásiti se ani v červencovém ani v říjnovém terminu. Tu pak věru jest na považenou, docentům i studentům, lze-li v době již dosud

překrátké a na dále znovu zkrácené absolvovati nějaké obsáhlejší kollegium.

Pro nejbližší dobu jest ovšem pravděpodobno, že valná většina studentů půjde ke státní zkoušce historické až po čtvrtém semestru; že pro takové kandidáty tento poslední letní semestr a kollegia v něm obsažená měly už dosud málo významu, jest věcí dávno známou.

Když už studium právnické nemělo se u nás reformovati než v tom duchu a v té hloubce, jak se stalo: skoro mohlo by se dáti za pravdu těm, kdož tvrdí, že by bylo lépe bývalo bez debaty a namáhání přijmouti onen překvapující prvotný návrh vládní a s ním spojené praktické výhody.

Divadlo.

Desátý rok Národního divadla.

Pan ředitel Národního divadla vydal zprávu o vnější historii ústavu za prvé desítiletí; historie vnitřní, smím-li tak říci, čtenář může se domysliti z toho, co podáno a co nepodáno. A podává se jen statistika kusů s jakýmsi aesthetickým lemováním.

Pan ředitel použil příležitosti a vyložil aesthetickou theorii o divadelní kritice. Pokládám to za zbytečné, ale pochopuji to s druhé strany a omlouvám. Pan ředitel Šubert následuje příklad Bismarckův a jiných činných mužů, kteří taktéž vsahují do veřejného mínění, aby je korrigovali; p. Šubert ví, že veřejné mínění »jest proud, ve kterém se nejpohodlněji plave«, a proto proud ten chce míti ve svém řečišti. Ale pan ředitel je také umělec a také proto ozval se proti nepohodlným kritikům; v té příčině p. ředitel plave zase v proudu našeho básnického mínění, neboť rozumí se u mnohých našich básníků samo sebou, že kritikové jsou rýpalové.

Ostatně docela lojálně sám dělám rozdíl mezi kritikem a rýpalem; protože bych však o hranici mezi rýpalstvím a kritikou chtěl býti s kompetentního místa poučen, dovolím si otázku: co znamená smutná událost se sl. Walterovou? Co to znamená, když při otevřené scéně tanečnice se propadne a téměř zabije?

*

Statistika dávaných za posledních deset let kusů stojí za povšimnutí. Pomineme-li živé obrazy a pod. scénické drobotiny, obdržíme tento přehled dávaných kusů:

	činohry	opery hud. skladby	operety	melodrama	balet a tance	pantomima	výpravné hry
české	911	679	—	32	40	—	—
jinoslovanské . .	108	86	—	—	8	—	—
cizí	1036	1092	126	—	398	10	257

Podrobnější výčet podává tento obraz:

české	911	679	—	32	40	—	—
ruské	84	74	—	—	8	—	—
polské	24	7	—	—	—	—	—
staroindické . . .	7	—	—	—	—	—	—
řecké	14	—	—	—	—	—	—
latinské	5	—	—	—	—	—	—
latinské novověké .	3	—	—	—	—	—	—
anglické	173	—	—	—	—	—	—
francouzské . . .	557	370	120	—	52	10	154
španělské	29	—	—	—	—	—	—
vlašské	27	385	—	—	267	—	—
norské	29	—	—	—	—	—	—
německé	183	337	6	—	59	—	72
maďarské	9	—	—	—	—	—	31

Z číslic těchto samy sebou vnucují se vývody několikeré.

Značná je záliba obecenstva a divadelní správy v baletech a výpravných hrách; obou dohromady (703) dává se více než českých oper a ne mnoho méně než českých činoher; Excelsior dáván 132, Prodaná nevěsta jen 125, ačkoli tato dává se od r. 1883, kdežto Excelsior na jeviště se dostal teprve r. 1885. Arci že balet Excelsior kase přinesl 130.000 zl., tedy asi třetinu, co divadlo ročně spotřebuje. Subvence sněmu však (20.000) a města Prahy (5000) málo vydá.

V domácí činohře jeví se již značnější úspěch, dáván-li kus 10krát; nejčastěji sehrány:

65krát	Tylův Strakonický dudák,	poprvé	20.	března 1885
37 »	Stroupežnického Zvíkovský rarášek	»	21.	list. 1883
35 »	Tylovo Jiříkovo vidění	»	3.	července 1887
33 »	Vrchlického Noc na Karlštejně	»	23.	května 1884
26 »	Šubertův Jan Výrava	»	21.	listop. 1886

26krát	Stroupežnického Paní mincmistrová	poprvé	27. dubna	1885
21 »	Bozděchova Zkouška státníkova	»	21. listop.	1883
20 »	Pippichovo Ve veřejném životě	»	29. září	1884
20 »	Šamberkovo Jedenácté přikázání	»	13. ledna	1884
18 »	Štolbovo Vodní družstvo	»	1. pros.	1886
17 »	Šubertovi Probuzenci	»	2. pros.	1883
17 »	Stroupežnického Krištof Kolumbus	»	4. červc.	1886
17 »	Klicperův Rohovín čtverrohý	»	2. pros.	1883
15 »	Stroupežnického Naši furianti	»	3. května	1887
14 »	Preissové Gazdina roba	»	7. listop.	1889
13 »	Jeřábkův Služebník svého pána	»	19. ledna	1885
12 »	Kollárův Pražský žid	»	11. červc.	1884
12 »	Štěpánkův Čech a Němec	»	13. ledna	1888
12 »	Vrchlického Pomsta Catullova	»	20. dubna	1887
11 »	Bozděchovo Z doby kotillonů	»	8. února	1884
11 »	Kolárova Královna Barbora	»	20. dubna	1884
10 »	Vrchlického Exulanti	»	7. října	1886
10 »	Macháčkovi Ženichové	»	9. listop.	1891

Absolutní počet, kolikrát kus dáván, nerozhoduje, protože kusy nejsou stejně staré a od stejné doby na jevišti. Pokud lze z čísel dělati bezpečnější vývody, viděti především, že z české produkce dramatické více se líbila lehčí činohra a veselohra než vážnější drama, ačkoli co do počtu ze 119 domácích prací 64 je obsahu vážnějšího, 55 veseloherního. Hlavní dramatik je českému obecenstvu Shakespeare, jehož 14 kusů dáváno 169krát; nejčastěji dáván i Shakespearův Sen v noci svatojanské (56krát). Z francouzské činohry je největší repertoir potud, že vybráno 87 kusů od 52 autorů většinou veseloher (62), kdežto českých autorů dramatických je 36. Sardou, po Shakespearovi, zajímal naše obecenstvo nejčastěji — 116krát. Někteří naši spisovatelé na jevišti Národního divadla našli svůj hrob, jako na př. V. Vlček; není náhodou, že Vlček napsal jen vážné kusy a kusy starého genru; vážnost bez humoru není tragická, a humoru pan Vlček a podobně i jiní naši dramatikové nemají. Od Šuberta jsou ovšem podobně jen vážné práce, ale jsou alespoň přístupnější myšlénkám novým; paní Preissová může býti spokojena, taktéž p. Svoboda (Fr. X.). Ohnetův Majitel hutí dáván od 30. pros. 1888 43krát, Sardouova Theodora 20krát (poprvé 7. února 1886); Ibsenova Nora i Sudermann prorazili.

Z literatury německé taktéž vypůjčujeme si většinou veselohry. Nápadno je, že Götheův Faust od 18. února 1885 dáván jen dvakrát; naproti tomu Madáchova výpravná Tragedie člověka od 23. července 1892 sehrána již 31krát.

Z českých oper a hudebních skladeb Smetana stojí v popředí; Prodaná nevěsta dávána 125krát od 23. list. 1883; pak mají největší číslo Dalibor (38krát), Hubička (35), Libuše (31). Dvořákův Dimitrij od 20. list. 1883 dáván 39krát, Šelma sedlák 14krát (od 26. list. 1883); Blodkovo V Studni 34krát (od 2. prosince 1883) a Rozkošného Popelka 39krát (od 31. května 1885) vykazují pak čísla poměrně nejvyšší.

Z cizí hudby líbí se hlavně Mozart (94), Wagner (72), Verdi (109), Bizet (79), Meyerbeer (73). Úspěch Wagnerův je poměrně tím větší, že posud dávány jen dva kusy (Lohengrin, Tannhäuser), a že teprve r. 1885 na jeviště připuštěn Lohengrin, Tannhäuser 1891.

*

K podrobnějším rozborům data statistická nepodávají spolehlivého vodítka, a do kvalitativní analyse jednotlivých autorů nemůžeme se teď spouštěti. Přece však ještě lze učiniti některé závěry.

Naše divadelní závislost na cizině je značná. Proti 1662 českým produkcím stojí cizích 3121; z těchto bylo slovanských jen 202.

Podívejme se na tyto poměry blíže.

Jak viděti, má na naše divadlo a dramatickou produkci největší vliv Francie a Německo. Francouzských kusů všech dohromady vidělo a slyšelo se na našem jevišti 1263, německých 657. (Při německém repertoiru dlužno míti na mysli, že na české obecenstvo i zdejší německé divadlo má ještě patrný vliv.) Značný je také vliv vlašský s 679 kusy.

Hledíme-li pouze na dramatickou literaturu, tedy právě i zde Francouzové a Němci na nás vliv mají největší, alespoň kvantitativně; Shakespearův vliv je více kvalitou silnější. Vedle toho slovanský svět, najmě ruský, nám zůstává pořád ještě cizí. A myslíme, docela zbytečně. Z ruské dramatické literatury dalo by se více předváděti. Jestliže se na př. dává Gogolův Revisor, proč by se nelíbilo Gribojedovo: Hoře od umu? Proč by česká scéna nepřinášela více od Ostrovského? Jeho Bouře při nejmenším je tak zajímavá jako některé

kusy francouzské; připouštíme, že by výbava a úprava pro ruské kusy vyžadovala některé výdaje a ovšem i studie. Nebudeme se přimlouvati i za jiné ruské kusy z důvodů literárních anebo dokonce »slovanských«; avšak, když dával se kus Špažinského, mohly by se dávati i jiné kusy ruské, které plní v Petrohradě a Moskvě kasy. O tom statistika ruského repertoiru dala by dostatečné poučení.

Nynější český repertoir málo se liší od Vídeňského, — tím řečeno je všecko; je však možno, i bez revoluce, tomuto vlivu vídeňskému krok za krokem se ubrániti.

*

Při posouzení a ocenění našeho divadla nesmí se zapomínati na jednu věc, že totiž jedno jeviště sloužiti musí všemu umění scenickému. Z toho vyplývají mnohé vady, jimž správa sebe dovednější nemůže se vyhnouti; uznáváme tuto situaci pro správu divadelní plně. Arci, z této centralisace, smíme-li to tak napsat, divadlo a zejména kasa má i výhody.

Naše divadelní správa šťastně rozděluje svou přízeň činohře a produkcím hudebním, pokud totiž běží o počet činoher a oper; činoher sehráno 2015, oper (operet, melodramat, baletů) 2461. Co do věci, k opeře na našem divadle mohlo by se přihlížeti více. Do jaké míry bylo by již možné pomýšleti na divadlo druhé a touto dělbou práce podporovati vývoj dramatického umění, nechceme rozsuzovati; znalci častěji již vyslovili mínění, že by Praha snesla druhé divadlo. Ještě nedávno se o druhém divadle zase psalo, když odpolední t. zv. »lidové« představení nad očekávání skvěle se vydařilo.

*

Ve zprávě čteme ještě, že největším uměleckým činem Národního divadla byl cyklus Smetanův, a slibuje se i pro příští rok; doufáme, že zejména také výprava Smetanových kusů bude lepší a pečlivější než posud. Podobně mají se pořádati cykly činoherní; prvý prý bude z prací Fr. V. Jeřábka, jehož Služebníka svého pána p. Šubert pokládá za nejlepší práci dramatickou. Po cyklu Jeřábkově budou se pořádati cykly Stroupežnického, Tylův, Vrchlického a j.

Velmi pravdivé je, co se praví o významu prací původních, že jsme a rosteme tím, co vykonáme svým duchem, nikoli čím by jeviště vyniklo dávajíc díla cizí. Dojista při malosti naší literatury divadlo pro nás má důležitost velikou, a protože i na divadle

chceme býti svými, bude dobré, jestliže nutné vlivy cizí pečlivě budeme si určovati podle toho, co jsme a býti chceme.

Podle zásluhy ve zprávě vzpomenuto, že i libretta operní nyní lépe a umělečtěji se překládají než dříve; uznává se v té příčině zásluha p. Novotného a jednotlivých básníkův a spisovatelů (Krásnohorské, Červinkové-Riegrové, Mužíka a j.).

Konečně ve správě se připouští, že tu i tam na jevišti slyšeti jednotlivé prý chyby proti správnosti jazyka. Správa sama s uznání hodnou odkrytostí připouští opomenutí, ba i nedbalost našich umělců, herců a zpěváků; někdy prý umělci tito sami o své ujmě dělají »rozkošné« korrektury. Dodává se však zajímavý fakt, že v tom ohledu dámy jsou mnohem svědomitější než pánové. Se své strany připojujeme se k těm hlasům, kteří si netoliko přejí, aby se na jevišti dbalo mluvnické správnosti jazyka, nýbrž také žádají, aby na našem jevišti obzvláště i výslovnost a vůbec přednesení bylo české a vzorné.

A. S.

Strany a poměry ve Francii.

Dopis z Paříže počátkem ledna 1894.

Poměry francouzské stávají se pořád zapletenějšími, hlavně tím, že posavadní strany politické ztrácejí jaksi svou barvu. Palais Bourbon je jakoby veliké šedé pozadí nového obrazu, na němž zatím jen několik málo pestřejších postav se mihotá — šedé pozadí tvoří všecky politické strany, pestré postavy jsou socialisté a socialističtí radikálové. Maje úkol vystihnouti z toho šeda v šedě jednotlivé odstíny, nemám snadný úkol, ale pokusím se o to, seč jsem — přátelé francouzští ochotně pomohou, kde vlastní síla nepostačí.

Attentát na sněmovnu přišel novému ministru jako na zavolání. Boj proti anarchismu je vítanou záminkou boje proti socialismu. A v tomto znamení nastoupil Perier Perier dotvrdil program svého předchůdce. Revise ústavy, odloučení státu od církve ani Perierova vláda neprovede; uznává toho potřebu, upraviti spravedlivěji berní soustavu, a ohlásila předběžná vyšetřování o pensijních pokladnách pro dělnictvo. V zahraniční politice nová vláda chce postupovati tak pevně jako uvnitř, Francie má dokázati, že jí do opravdy běží o mír. V souhlase s tímto programem vláda odmítla návrh na amnestii, a právě při tomto návrhu, učiněném socialisty, hned za čerstva srazily se strany. Socialista Brousset attakoval nové ministerstvo poněkud neomaleně a proto dostal od nového ministra vnitra Raynala neomalenou odpověď. Raynal boulangistickým »zrádcům vlasti« nechtěl dáti amnestii; za to se mu dostalo od poslance Méryho (boulangisty) titulu »ničemy«, a listy protivládní zahájily silnou a těžkou palbu. Uznávalo se však, že »Lom — železo vyšší společnosti« — tak nazván Raynal v nepřátelském tisku — způsobil novému ministerstvu svým příkrým vystoupením zbytečnou ostudu. Antisemité z toho ihned těžili, nebo Raynal je žid, jako socialisté těží z toho, že Perier má 500.000 ročních důchodů z dolů Anzinských, a že Burdeau, ministr financí, hájil zájmy Rotšildovy, způsobiv, že se bance francouzské obnovila privilegia. Nacionálové zase mají radost ze Spullera, jenž prý jako Němec pije pivo a pojídá zelí, nemaje takto kdy, aby učinil něco zlého, a zdá se, že smíškové všech stran si libují v Martym (obchod), o němž napsáno, že ministr Marty je nejhloupější člověk po — Martym.

I ve Francii žije se politicky velmi rychle — Spuller, přítel Gambettův nemá kdy, aby něco zlého udělal: co pak nenapsal nedávno pěknou knihu o poměru státu a církve, ve které světu dokázal, že Francie od časů Gambettových velice se změnila? Gambetta prohlásil za nepřítele Francie klerikalism — Spuller dokazuje, že klerikalism dá si říci, a že tudíž i republikáni si musí dáti říci. Již ani nepřekvapuje, že papež nového ministra kultu pochválil. Avšak právě o tuto změnu veliké strany republikánské běží, a k tomu cíli musím čtenáře »Naší Doby« uvésti do sněmovny a ukázati mu jednotlivé strany a frakce.

Sněmovna francouzská složena je z 584 poslanců. Nehledíme-li k sedmi volebním okresům koloniálním, Francie v nynější sněmovně representována je čtyřmi stranami, totiž umírněnými republikány, radikály, socialisty a monarchisty.

V loňských volbách byli poraženi monarchisté, neboť zvoleno jich jen 73, a z těch je 35 »rallirovaných«, kterýmžto jménem se označují monarchisté uznavší republiku — podivní monarchisté! — naproti monarchistickým »intransigentům«, kteří republiky neuznávají. Naproti tomu republikáni různých frakcí vtáhli po volbách do sněmovny s 491 poslancem. Z těch čítá se asi 309 k mírným, 117 k radikálům a 65 k různým frakcím socialistickým a socialisticky zbarveným.

Vítězství republikánův a zejména republikánův umírněných, tedy strany, z níž se zrodila panama, dosvědčuje, jak se ve Francii idea republikánská již vžila; idea ta opanovala lid venkovský a zakotvila se, alespoň na čas, i ve vrstvách kapitalistických. Nynější *umírnění republikáni* jsou potomci a následníci Gambettovi; ovšem že však program Gambettův pozměnili, ještě více, než Gambetta později sám. Gambetta viděl nepřítele Francie v klerikalismu — »klerikalism, toť nepřítel« Gambetta řekl ve sněmovně 1872 — a proti němu zahájil boj kulturní; zároveň však získati chtěl republice kapitál a vůbec třídy bohatší, a proto stejně důrazně prohlásil »není sociální otázky«. Gambetta nepostřehl, že tyto dvě zásady jeho nedají se organicky prováděti — po jeho smrti mužové, jako Freycinet, Ferry a j. prováděli kapitalisaci republiky, ale pořád více a více zastavovali kulturní boj, až konečně právě letos a zároveň s volbami Spuller, bývalý sekretář Gambettův, ve vydaném spise akceptoval republikánskou politiku — Lva XIII.

V prvých dobách republiky, vlastně ještě republiky nebylo, byla monarchie bez monarchy, neboť celá správa země přirozeně pokračovala v tradicích monarchistických. Nastal boj mezi republikány a monarchisty, a právě zase v tomto politickém zápase Gambetta a jeho strana strhla na sebe vedení. *Monarchisté*, rozštěpeni na tři frakce — bonapartisty, legitimisty a orleanisty — svou nesvorností posilovali republiku, až pak smrtí prince Napoleona (1879) a hraběte Chamborda (1883) ztratili i pretendenty. Monarchism tou měrou klesal, kterou strana Gambettova stávala se mírnější, hledajíc oporu v kapitalismu a upouštějíc od radikálního boje s církví; klesl tak, že konečně i papež uznal republiku. Výsledek toho processu od r. 1871 byl, že loni, jak už řečeno, zvoleno jen 73 monarchistů. Toť ovšem obrat nemalý, vzpomeneme-li, že monarchisté mívali dlouho kolem 200 poslancův a přes to.

Kdežto tedy přirozeným vývojem monarchism krok za krokem ustupoval republikanismu mírnějšímu, v lůně republikánů proti mírnější většině rostla radikálnější menšina.

Historie *radikálů* francouzských je velmi zajímavá ač — krátka; dá se vysloviti jménem: Clémenceau. Gambetta neodolal mamonu — mamon i Clémenceauovi zlomil vaz. Radikální strana počala se konsolidovati na konci let sedmdesátých, když strana Gambettova více upouštěla od svého staršího programu. Clémenceau, jak se dálo očekávati od poslance zvoleného od Montmartru, stal se vůdcem radikálů, opíraje se zároveň o zárodky strany socialistické. Gambetta povoloval napřed radikálům; r. 1880 na př. provedl zejména amnestii komunardů. Avšak nezměrný nepotism, jejž Gambetta prováděl a jejž od něho odvracoval nejlepší republikány, sílil hnutí radikální. Clemenceau vytýkal Gambettovi »tajnou diktaturu«, a tím dohnal všemocného tribuna, že se pokusil (1881) o vlastní ministerstvo; skutečně prokázal Gambetta svou neschopnost, vésti republiku. Clémenceau chytře spekuloval — znal Gambettu, věděl, že jeho síla byla v ohnivém a bouřném probuzování lidu a využitkování jeho vášní, pro denní a opět denní práci politickou Gambetta nebyl. Nebyltě ministrem déle než deset týdnů.

Avšak Clémenceau nebyl v té příčině jiný než Gambetta a proto padl taktéž a stejnými příčinami; arci mnohem rychleji než jeho veliký mistr. Clémenceau byl politik čistě negativní, dovedl ministry porážeti, ale sám v práci neobstál. Neobstál ovšem i v pokušení.

Clémenceauovi byl *boulangism* osudný. Boulangism stvořil Boulangera, nikoli naopak — boulangism byl protest malého muže proti rostoucí tísni sociální, Boulanger dal celému hnutí jméno a etikettu. Bezcharakterní generál, jenž používal monarchistických peněz právě tak pro svou ješitnost jako zvláště dressirovaného koně, na němž se imposantně chtěl praesentovat, způsobil, že se radikálové a mírní republikáni zase spojili a tak od r. 1889 Francie měla »koncentrační« ministerstva, v nichž právě obě republikánské frakce byly »koncentrovány«. Boulanger byl poražen od Constansa. Constans stal se po Boulangerovi rekem dne. Ale »radikální« hrubost a bezohlednost vykopaly i Constansovi hrob a Clémenceau utopil se v panamském bahně a s ním utrpěl radikalism citelnou porážku. S Clémenceauem utopili se ostatní vůdcové radikalismu Floquet a Maujan.

Avšak panama není jediná příčina pádu radikálů. Jistě voličstvo všude nepoctivosti svých poslanců dlouho nesnese; avšak nepřítelem radikálů stala se a stává se rostoucí nespokojenost massy lidu s politikou nesociální. Radikální program politický ztratil svou bývalou přitažlivost; netoliko dělnictvo, ale i chudší měšťanstvo a rolníci nedovedou se již rozehřáti po odstranění senátu pro odloučení státu od církve a jiné požadavky radikální. Uznává se toho potřeba, opraviti ústavu, jež pocházejíc z dob monarchistických, v podstatě posud je monarchistická; avšak na massy voličstva působí fakt, že francouzský občan rok od roku musí platiti větší daně a že platí více než občané států jiných. To je argument, jemuž na dlouho neodolá žádný poplatník. A francouzští poplatníci počínají se všímati statistiky. Vědí velmi dobře, že státní dluhy ro-

stou měrou nebývalou, že státní dluh obnáší dvakrát tolik nežli za císařství (1. ledna 1871 obnášel státní dluh 12.454, 1. ledna 1889 již 21.251 milionů franků). Rok od roku rostou daně, a proto v celé zemi vzrůstá nespokojenost, jak toho nejlepším důkazem je vzrůst socialistů. Opakuji, panama republikánským stranám při loňských volbách neuškodila, leda v Paříži; korrupce byla právě příliš všeobecná. Monarchisté z ní také netěžili, proto, že se v monarchii již málo věří, a že mnozí monarchisté panamskému zlatému teleti právě tak se kořili, jako mírní a radikální republikáni. Skutečný protest lidu proti panamě jeví se ve vzrůstu sociálního hnutí.

Na tento význam francouzského socialismu musíme se podívati zvláště . . .

Po roce 1870 ve Francii strany z pochopitelné příčiny byly po výtce politické. Uvnitř šlo o upevnění republiky a překonání monarchie, zároveň interes země obrácen byl na politiku vnější, země klidně a trpělivě přinášela oběti, ať se peníze požadovaly na armádu a loďstvo, na podniky v Tunisu, Congu, Tongkingu anebo konečně na školství Pád císařství příliš otřásl mozky, než aby se byly zabývaly reformami sociálními; jako v letu, rázem chtěli Francouzové zbaviti se okovů caesarismu a předčiti Němce a je povaliti. Molochu revanche obětovalo se všecko.

Avšak francouzské mysli rok od roku stávaly se klidnějšími. Ohromné výdaje způsobily v massách lidu nespokojenost a ač Gambetta hlásal, že pro Francii není sociální otázky, sociální otázka důrazně klepe na brány sněmovny. Gambetta mýlil se v té příčině jako v Rakousku Giskra.

Socialism ve Francii je docela jiného rázu než u nás a v Německu. Ve Francii socialism byl vždy více politický a filosoficko-radikální; teprve počátkem 70tých let francouzské dělnictvo počíná se organisovati pro hospodářské reformy. Větších rozměrů socialism nabývá od r. 1889. Roku 1891 přívrženci Marxovi postavili si program pro volby obecní. Rok na to byl kongress v Marseillu, kde poprvé smluven program pro reformy agrární.

Tak nadešly volby loňské.

Roku 1889 socialistických hlasů odevzdáno 176.369, 1893 již 486.314 a čítají-li se k nim hlasy socialistických radikálů, tedy 589.232. V Paříži 1889 socialisté měli hlasů 56.271, 1893 již 102.913 a se socialistickými radikály 160.386.

Socialisté francouzští rozděleni jsou na některé frakce. *Strana Marxistů* nebo t. zv. strana kollektivistická má nejvíce přívrženců v departementech; v Paříži je domorostlý socialism *Blanquistův* a *Possibilistů*, kteří zase se různí na *Allemanisty* a *Broussisty*. Vedle těchto frakcí jsou ještě *nezávislí socialisté* a konečně *socialističtí radikálové*. Všech dohromady je 49. Vůdcem socialistů buda bezpochyby *Guesde; Lafargue* propadl proti klerikálnímu kandidátu, jemuž vláda přiskočila na pomoc tím, že jeho volební okres na rychlo rozšířen o 16 distriktů. Vůdcem radikálů je *Goblet*.

Srovnávají-li se poměry francouzské s německými, tedy ovšem strana socialistická je slabší nikoli co do počtu poslanců — v německém reichstagu je 44 socialistů — než co do počtu voličstva; v Německu loni

odevzdáno socialistických hlasů 1,720.000, voličů všech v Německu i ve Francii je 10 millionů. Avšak přes to je vzrůst socialistických hlasů velmi značný. Strany republikánské ve volební kampagni zle pociťovaly agitaci socialistickou; těmto neuškodilo, že proti nim od republikánů spojených v tom ohledu s monarchisty a klerikály bilo se na jejich internacionalism a nedostatek vlastenectví, ba přímo se nazývaly *stranou pruskou*: přes to značně vzrostly.

Strany politické a především republikáni podrážděni výsledkem voleb zahájili ihned akci proti socialistům. Zejména Perier sám je jejich nepřítelem.

Dovolává se výsledku voleb, že národ si přeje politiku umírněnou; hlavně však osobně a celou svou rodinnou tradicí, jako potomek zasloužilého vojína, bankéře a presidenta ministerstva z let 30tých. Vnuk pokračovati chce v politice t. zv. juste-milieu svého stejnojmenného děda — děd energicky čelil lyonským dělníkům, vnuk také čeliti chce socialismu. Perier je »aristokrat«, — běží mu o to, by získal si důvěru »nových« republikánů, t. j. monarchistů, kteří z vůle Lva XIII. smířili se s republikou; r. 1883 vzdal se mandátu, aby nemusil hlasovati pro vypovězení princů Orleanských. To mu nevadilo, aby byl zvolen zase, ba má mu to teď přímo i prospěti.

Tento program nové vlády zločin Vaillantův na čas učinil populárním. Avšak již již počíná se na bojovnost Perierovy vlády pohlížeti skepticky. V prvém rozrušení po attentátě vše se pobouřilo, ale dnes již listy všech stran napomínají k rozvaze. Zejména ukazuje se na vývoj socialismu v Německu. Tam attentáty staly se přímo na krále a císaře, začalo pronásledování, ale nejen že úžasně vzrostla strana socialistická, reakce Bismarckova rozpoutala anarchism i ve vrstvách nesocialistických.

Vedle socialistů doufají však *klerikálové* míti značný prospěch. Jejich orgány již delší dobu plny jsou něžné lásky k republice a nelze upříti, že způsobem velmi dovedným manevrují. Jakoby nic, čtete na př. v jejich sloupcích vzpomínku z memoirů generála de Ségura, jak 1793 Carnot, děd nynějšího presidenta, prý učinil výrok: »Není nevinných mezi aristokraty«. Tak totiž odsekl Carnot dámám prosícím o přímluvu. Co řeknou prý — klerikální pisatel nevinně se táže — potomkové svých revolučních dědů, jestliže dnes anarchisté říkati budou: »Není nevinných mezi buržoásy«? K tomu — opakuji velmi dovedně — líčí se, jak ti dědové nynějších vnuků obírali chrámy, jak si osvojili jmění církve a šlechty, jak z toho lupu zbohatli, a nábožný pisatel se bojí, že by se tak nyní státi mohlo těm vnukům, a těmi vnuky jsou právě pp. — Carnot a Perier.

Měl jsem rozmluvu s vynikajícím literátem a bývalým poslancem. Thema ovšem byla situace politická a sociální. Očekávám — resumoval mi své vývody můj besedník — že se vyvinou dvě krajní strany, jednu povedou ti, kdo mají nad 50.000 franků důchodů, na druhé budou, kdo nemají nic, a těch i u nás počíná býti mnoho. Zápal politický, idea revanche slábne, neboť počínáme se tázati, proč jsme tak bídně prohráli... V této náladě a nejasnosti staví se před nás »nepřítel zá-

konů« *) ale zároveň i pan abbé, oba nám počínají imponovati, protože vědí, co chtějí, a toho my — my literáti a politikové, my duchovní vůdcové národa, tak nevíme . . . Počínáme věřiti v dědičný hřích — napřed jsme bouřili proti stranám, jež zavinily úpadek Francie, ale poznáváme, že bouření proti slabosti není ještě síla, ba obáváme se, že se v tom snad tají slabost ještě větší . . . Štěstí, že to sebepoznání se dostavilo dost brzy . . . Gambettu jsme zbožňovali, ale brzy počali jsme ho neposlouchati, neboť poznali jsme, že jeho zahraniční fantasie by nás byly zničily nadobro, ne, revanche nás nespasí. A v politice vnitřní — končil můj hostitel zamyšleně — Gambetta vlastně radikalismu se vzdal, my, jeho následníci, vzdáme se radikalismu zahraničního anebo lépe řečeno, budeme počítati

— A co spojenství s Ruskem? přerušil jsem nedočkavě.

— a pak teprve Francii bude lépe, bude jí i v zahraniční politice lépe, — s důrazem končil přerušený mluvčí, dávaje mi takto odpověď na mou snad indiskretní otázku. *E. D.*

---

*) Narážka na román Barrèsův: Ennemi des lois, v němž socialism a anarchism se analysuje, jak můžeme připojiti, způsobem dosti povrchním. — Red.

Rozhledy vnitřní

VRAŽDA MALOSTRANSKÁ — STRANNICKÁ ZASLEPENOST A POLITICKÁ SUGGESCE — ÚVAHY O ANARCHISMU A MRAVNÍM STAVU SPOLEČNOSTI VŮBEC — NEDOSTATEČNOST OFFICIELNÍ PAEDAGOGIKY — »REFORMA« PRÁVNICKÝCH STUDIÍ — POTŘEBA AUTONOMIE NETOLIKO POLITICKÉ, ALE PŘEDEVŠÍM MRAVNÍ — ÚKOLY ČESKÝCH POLITIKŮV A ČESKÉHO TISKU — NOVOROČNÍ ÚVAHY SOCIÁLNĚ-FILOSOFICKÉ — SOCIALISM, ANARCHISM A MODERNÍ VĚDA A FILOSOFIE — NEBEZPEČÍ REAKCE SÍLENO LIBERALISMEM — LIBERALISM, VĚDA A FILOSOFIE — NEBEZPEČÍ MODERNÍ POLOVIČATOSTI — OTÁZKA SOCIÁLNÍ NA ČESKÉM SNĚMĚ — UČITELÉ A ROLNÍCI — — V UHRÁCH STATUS QUO — TISZOVI VLCI CÍTÍ ČLOVĚČINU.

Po attentátě Vaillantově rozčilená publicistika evropská zabývala se vražednou dýkou dvou mladíků pražských, kteří ve své mravní nicotě pocítili toho potřebu hráti si na mstitele. Co posud o vrazích Mrvy přišlo na jevo, dokazuje, že příležitost nedělá pouze zloděje, nýbrž i vrahy. Zahálčiví nedorostci, jejichž prázdný mozek zvěsti zaujaly, že Mrva stojí ve službách policie a že na své bývalé druhy donáší, sosnovali plán, smrtí potrestati domnělého vinníka a plán svůj také provedli. Fakt, že vrahové hned ráno po činu byli vypátráni a zatčeni, že se brzy a do podrobna vyznali a při tom i svého hostitele, u něhož po zločinu přenocovali, obžalovali a vůbec všecky okolnosti svědčí, že oba vrahové jednali o své ujmě a že tudíž nelze mluviti o politické vraždě v obvyklém slova smysle. Vrahové byli sice před tím ve vazbě jako členové »Omladiny«, ale to jejich zločinu nedává ještě rázu politického. Avšak tím zločin není méně vážným momentem a symptomem časovým. Ba naopak: v tom, že se našli vrahové o své ujmě, zločin jejich dostává větší váhy, nežli kdyby byl vykonán na povel nějaké maffie.

Strannická vášeň dovedla toho, že se zločin připisoval straně svobodomyslné. Činily tak mnohé listy cizí, i české; s podivením je, že i officielní pražské listy přinesly článek (28. pros.), v němž se malostranská vražda přiváděla v nepřímé spojení s řečmi ve Vídni proti vyjímečnému stavu mluvenými; officiosus vidí v zločinu zjevy, jaké v Praze se udály r. 1848 a 1620. Divíme se takové krátkozrakosti. Pražský officiosus patrně ještě nepřemýšlel o mocném politickém působení suggesce, pražský officiosus nemá ponětí o politické diskreci, jíž každému je šetřiti, kdo podobné smutné činy chce zameziti. Patrně si na tuto hlavní zásadu

politické výchovy v dotyčných kruzích přece jen vzpomněli a proto Pražský Denník dodatkem (2. ledna) skutek prohlásil za mladickou potřeštěnost a fantastickou podrážděnost.

Jako všude i u nás anarchistický attentát pařížský způsobil rozčilení a dává podnět k uvažování o mravním stavu společnosti. Právem odsuzuje se zločin a všeliká zločinnost a žádá se, aby vlády nepostupovaly pouze repressivně, ale aby se staraly o organickou léčbu. Nemůže býti lepší rady, avšak kdo dnes má skutečně důvěru, že by vlády evropské tak dovedly postupovat? Smutný důkaz officielní neschopnosti podává denní zkušenost všude a v zemích všech. U nás nedávno vydán na př obnovený studijní řád právnický: zde přece mohl se provésti kus žádoucí reformy a právě se zřením na ty nežádoucí společenské poměry — a co se stalo? Nic, — vlastně mnoho; neboť obě sněmovny i Gautschovo ministerstvo prokázaly notnou dávku neopravdovosti v otázce vysokého učení. Takovou neopravdovostí proti anarchismu neúspěšně se bude bojovati.

Avšak nestačí požadovati výchovu a reformy pouze od státní správy. je na čase, aby konečně i o otázkách nejhlavnějších, tedy v otázkách národní výchovy, t. zv. národ, to jest jeden každý sám o své ujmě a z dobré vůle se počal více starati než posud. K heslu politické autonomie, musí býti doplněno heslo: *autonomie mravní.* Dokud toho nebude, ani politické se valně nebude dařiti. Nad mravní výchovou národa bdíti má každý, kdo o veřejný život se zajímá a v něm chce nějak rozhodovati; jak u nás poměry jsou, v té věci mnoho by prospívali i političtí představitelé národa, pochopující tuto potřebu naši a doby nové vůbec. Nejvíce však by dnes prospěl náš český, zejména náš denní tisk, kdyby ve svých sloupcích popřál rozumovým a mravním otázkám časovým více místa, než posud. Nyní se u nás otázky ty projednávají v žurnalistice více nahodile, nesoustavně a jako feuilletonistické kuriosity. A podivným způsobem žurnalistika naše v takových věcech své popudy si hledá v cizině, jakoby doma nebylo co viděti a studovati; tím prospěšné jinak články a zprávy zůstávají jaksi cizími, jako by se předmět jejich netýkal poměrů našich. I v tom jeví se naše nepoměrně veliká závislost na cizině.

Náhodou vražda malostranská stala se v předvečer vánočních svátkův a tak si snad vysvětliti, že novoroční úvahy našich listů zabývaly se mimo obvyklé politické rozhledy i otázkou naší společenské mravnosti. Majíce úkol pilně přihlížeti ke všem důležitým jevům v našem vnitřním životě, musíme si všimnouti té novoroční filosofie našich listův. Pro podrobnější náš rozbor stačí vybrati si hlavní náš list český.

Pan Eim, jako žurnalista i poslanec, sáhl na bolavá místa našeho života a sáhl hodně hluboko. Ve svém přehledu roku 1893 velmi správně dal době signaturu sociální otázky a snažil se postihnouti ty rozumové a mravní spodní proudy dnešní společnosti, které proudům vrchním konec konců dávají směr; a proto politická analyse přirozeně končila a končiti musila ethickou diagnosí filosofie, literatury a umění Přáli bychom si, aby podle tohoto příkladu i na dále nejen v »Nár. Listech«, ale ve všech listech tato spojitost světa politického a duchového z očí se neztrácela.

Dojista sociální otázka dnes stojí v popředí; ale ve skutečnosti tomu vždy tak bylo a bude, jen že v různých dobách tato spletitá otázka

řeší se způsobem různým a že v různých dobách různé její stránky více se vnucují obecné pozornosti.

Velmi správně posl. Eim žádá, aby se přede vším vystihovaly příčiny sociální nemoci, a pěkně je řečeno, že doba naše potřebuje silné duchy, kteří se zmužile pouštějí v časové proudy a pomáhají všemu, co zdravého národy hýbe, k uskutečnění. V tom skutečně všecka je a vždy byla bída, že takových zmužilých málo bývá a k tomu ještě ne vždy zmužilost zabezpečuje patřičnou vědomost a obezřetnost. To moře — společnost — vždy je rozprouděno a rozbouřeno, ale ti, kdo jím musejí se plaviti, buď nechtí odraziti od břehu anebo odrazivše při poněkud silnější vichřici utíkají se nazpět do bezvětrného přístavu a ustrašeně zírají na zaslíbenou zemi, kynoucí za rozbouřenými vodami . . .

K rozpoznání tohoto neutěšeného stavu ze všech stran potřebí je skutečné opravdovosti a jisté klidnosti. Potřebujeme reformy; ale dostane se nám místo reformy reakce, jestli reformátoři sami nezhostí se rozčilení, jemuž strach a nejistota vždy podléhají. Této klidnosti postrádáme dnes na mnohých místech a pohřešujeme ji zejména také v naší žurnalistice, reformám nakloněné. Také posl. Eim nezachoval si potřebného klidu. S jeho stanoviska, nahoře vyloženého, netřeba je mluviti o socialistické vědě jako »příšerné« a hledati její »nejlepší předky« v Kantovi, Fichteovi a Heglovi; tato historická filiace je prostě nesprávná a musí to býti tím důrazněji konstatováno, protože řvoucí lev všeobecné reakce obchází, aby především sežral ty jeho krotitele, kteří mu občas předhazují kusy těch svobod, které vždy byly na prvé ráně — svobody cítění a myšlení filosofického a vědeckého.

Dnes přece nesmí se již socialismu vytýkati, že jako staré haraburdí odvrhuje všecky občanské ctnosti, všechny vyšší vzněty, víru, lásku k vlasti, k rodině, ideál vůbec; to je rozpoznání nesprávné a nespravedlivé. Správná je výtka, že socialism je příliš materialistický ve svém názoru na svět, ale i v této příčině jsme jisti, že by socialisté, a právem, ukazovali na své učitele v táboře nikoli Kantův a Fichteův, ale především liberalistické žurnalistiky. Bebel se svou materialistickou filosofií měl své předchůdce v táboře liberálním. Není správné říci, že jen socialisté zanášejí positivistický, racionalistický a materialistický názor vrchních vrstev do massy lidu, o tom ani nemluvíc, že positivism, racionalism a materialism nejsou věci a pojmy totožné. Odkud vzali ty vrchní vrstvy svůj materialism? Ani Comte ani Kant ani Fichte ani Hegel jim ho nedávali. Není pravda, že věda a filosofie moderní je materialistická. Věda a filosofie právě tak není vinna v materialismu, pessimismu a nihilismu, jak potoky krve vinno není křesťanství. Je jeden z nejobvyklejších výpadů reakčního šermířství ukazovati na ojedinělé zjevy ve vědě a filosofii, pokřikovati na ty Büchnery, Nitzsche, Hartmanny, jakoby vedle nich nebylo mnohem více vědců a filosofů názorů docela jiných. Büchnera přece odpravila věda sama — jen neznalost dovede ještě dnes ráz moderní vědy charakterisovati Büchnerem a Moleschottem. Není proto správné říkati, že víra v ideály se vrací — ta víra nikdy neutuchla, věda a filosofie nikdy nevzdaly se této víry. Mezi pravými pokroky vědy a vírou ve vyšší úkoly člověka, v pokrok lidské společnosti nikdy nebylo roz-

poru; vždyť právě víru v pokrok věda v srdcích nové doby rozehřála. Lživěda a lžifilosofie však vždycky vkrádaly se ve svatyni pravdy právě tak, jako se tam vkrádalo lžináboženství; avšak věda, filosofie, náboženství těchto stvůr nezve do svého chrámu. Korybantský křik všelikého polovědění a svatoušství není kultem této svatyně — neboť »Bůh duch jest, a ti, kteříž se jemu modlí, v duchu a pravdě musejí se modliti«.

*

Na českém sněmě opět a v prvé řadě přišlo na sociální otázku. To nezpůsobil snad vyjímečný stav, nýbrž neblahé hospodářské poměry nejširších tříd lidu. Tak už dávno v popředí stojí otázka, jak regulovati platy učitelské. Zemský výbor předložil v loni svůj návrh a zdá se, že tento návrh se přijme; návrhem tím mnohým bude zpomoženo, ale některé třídy učitelstva, obzvláště také učitelky budou nepoměrně zkráceny. To právě je charakteristikon nynějšího zákonodárství, že se nepracuje z celosti a podle rozumných zásad, nýbrž příštipkářsky; proto i starý, nesprávný a málo promyšlený způsob platův učitelských zůstane a tím i mnohá zbytečná nespravedlnost.

Nejen učitelstvo, ale i rolnictvo hlásí se o státní a zemskou pomoc. Zvláštní to a nikoli nahodilá shoda. Stav našeho rolnictva skutečně je smutný — jak ostatních stavů; zemská podpora 1 millionu, poslancem knížetem Bedřichem Schwarzenbergem navržená a od komise rozpočtové přijatá, jest ovšem jen malá částka summy, kterou rolnictvo by potřebovalo. Po stránce politické nebudiž zapomenuto, že i toto a podobné jiné nároky na pokladnu zemskou a státní nejsou nemalým posilňováním zásad socialistických. Že při počinu takovém v parlamentech umlkají strannické spory národnostní a politické, rozumí se samo sebou, ale právě takovými kroky samozřejmými dostanou se snad národové a strany našich českých zemí ke krokům, jež samy sebou se nerozumějí.

* * *

V Uhrách status quo: na jedné straně liberalism pod vedením vlády Wekerleovy, na druhé odpor konservatismu pod vedením biskupů, vydavších po společné úradě pastýřský list proti konfessionálním návrhům vládním. Přes to že vláda občas, jako zase o novoročním cerklu, hájí zásady svých předloh, se podobá, že v uskutečnění zákonů sama nevěří. Podle všeho za kulisami parlamentárními a ministerskými mocně a vydatně se pracuje proti předlohám; alespoň se někdy zdá, že předlohy jsou podány jen na oko a že v Uhrách samých vlastně většina liberální není od srdce pro ně. Že by byly skutečnou potřebou země, liberál sebe zarytější říci nemůže. Vykládá se, že mocná osoba, stojící nad stranami, o situaci v Uhrách učinila výrok, že poměry v Uhrách podobají se sanici, přepadené v hlubokém lese stádem vlků. Společnost na sanici házela vlkům, co měla, ale konečně musila by jim předhoditi i — sebe ... Za Tiszy vlkům korrupce házely se peníze a peníze — teď vlci bakonští již chtějí maso, maso lidské, maďarské a hlavně nemaďarské ...

V Praze, 10. ledna 1894. *S.*

Rozhledy zahraniční.

ZPOVĚĎ CRISPIHO — »PRAVDA O ITALII« V TROJSPOLKU — VLASTNICKÉ POMĚRY ITALSKÝCH ZEMĚDĚLCŮ: NÁJEM Z POLOVINY — SICILIE A JEDNOTNÁ ITALIE — FRANCIE — JAKÁ BUDE V NĚMECKU MAJORITA PRO BERNÍ PŘEDLOHY? — CAPRIVI JAKO ŘEČNÍK — GEFFKEN O TROJSPOLKU — BISMARCK A ARNIM — ÚPADEK ŘECKÝCH FINANCÍ A NOVÝ KURS — RUSKÁ KONSTITUCE ALEXANDRA II. — VYSTĚHOVALCI Z RUSKA — OSTATNÍ UDÁLOSTI.

Crispi tedy stal se opět vůdčím ministrem Italie. Program, jejž (20/12) předložil parlamentu, byla vlastně zpověď: »Od r. 1859 až 1890 pracovali jsme, abychom zabezpečili hmotnou jednotu vlasti; nyní musíme se vynasnažiti, upevniti jednotu mravní, aby budova, za niž tekla krev našich mučedníků, byla trvalá.« Crispi snad ani netuší, jak smutné je to přiznání — že teprve nyní vůdcové Italie chtí pracovati pro mravní jednotu! Žádal »boží mír« v parlamentě a mezi stranami, avšak hned na to musil v Sicilii prohlásiti vyjímečný stav a jsou prý obavy, že vzpoura propukne i v jiných končinách

Finance Italie podle vyšlé nedávno v Paříži brožury — La vérité sur l'Italie — jsou neudržitelné R. 1882, než Italie přistoupila k trojspolku, dluhy obnášely 8.318,724.000 vojenský budžet 293,306.449 lir; 1893 dluhy zvýšily se na 12.838,000.000, vojenský budžet na 347,319.000 lir. Roku 1887 tento budžet obnášel 445,439.849 lir. V touž dobu dovoz do Italie klesl s 1.289,671.520 na 1.170,328 304 a vývoz z 1.165,516.247 na 957,895.000.

Nespokojenost a rozčilení v celé Italii je tím prudší, že zemědělské poměry jsou velmi tísnivé. Tíseň zlých poměrů zemědělci pociťují všude; ale v Italii jsou k tomu majetkové poměry neblahé. Italie je země po výtce zemědělská, i padá tudíž na váhu, že nejen v Sicilii, ale i v jiných provinciích je system tak zv. nájmu z poloviny (la colonia parziaria, zejména pak mezzadria). Podle této soustavy, dochovavší se z římských dob a rozšířené také ještě v jižní Francii, nájemník vlastníkovi odvádí $^1/_2$ výtěžku. Avšak $^1/_2$ odvádí jen z obilí, z vína a kaštanů $^3/_4$—$^4/_5$. K tomu nájemník platí daň, seje ze svého atd., tak že ve skutečnosti tato soustava nájemníkovi zabezpečuje pouze $^1/_3$—$^1/_4$ výtěžku. Tyto poměry rovnající se na vlas tomu, co je v Bosně a Hercegovině, a nízký stav zemědělství mají v zápětí bídu a bouře.

Avšak je ještě jedna a snad hlavní příčina nynějších nepokojů. Nový a jak se mu říká kulturní stát sjednocené Italie přirozeně měl v zápětí veliké přeměny sociální a ty zejména v Sicilii zle se pociťují. Sicilie, již Římanův obilnice, až podnes žila pro sebe, nestarajíc se o svět, nestarajíc se o Italii. Za Bourbonů žilo se v Sicilii, jak ze říká, patriarchálně, v malých poměrech. Země spravovala se vlastně z milosti Boží, nebylo policie, daně byly malé, Sicilián nesloužil ve vojště a jediná svízel spokojeného lidu byli úřadníci Neapolští. Roku 1860 se věci změnily. Crispi tenkrát připravil lid pro Garibaldiho, neboť věřil, co mu říkali a slibovali jeho velkostatkářští vůdcové. Odhlasovalo se připojení k jednotné Italii — 1,732.129 hlasy z 1,743.108. Ale jednotná Italie znamenala celou sociální revoluci: mnoho nového, hlavně piemontského úřadnictva, zvýšené daně, školy . . .

Nejvíce pobuřuje daň z konsumu velice vysoká; mimo to lid je roztrpčen špatnou a nespravedlivou správou. Ovšem je správa ta namnoze autonomní, ale proto není lepší; již se navrhuje mezi jiným, aby Crispi ji nahradil státní, jak učinil 1890 v Římě. Sicilián je z gruntu nespokojený a proto se bouří proti svému novému králi.

Hnutí je především agrární. Strana socialistická snaží se mu dáti směr a program; v Palermě (3) vydáno k dělnictvu a jeho čelným spolkům provolání, v němž v 7 punktech se žádají sociální, najmě argrární opravy.

Je možná, že hnutí je podporováno z Francie; vláda již také zatkla socialistického poslance de Felice Giuffrida a podobně se vede vůdcům dělnických společenstev (fasci) a odpor mocí vojenskou se potlačuje. Jaký další průběh bude, nelze předvídati, ale předvídati se může již dnes, že trojspolek italskými poměry značně je seslaben a že Italie chtíc nechtíc bude nucena redukovati výdaje na vojsko.

*

V Sicilii dělnici, ve Francii anarchisté V Paříži policie prohlídla 2000 bytů, zatkla však pouze 64 podezřelých; to není skvělé vysvědčení ani pro policii, když tak pracně anarchisty musí hledati, ani pro vládu, která takovým krokem, jak samy konservativní listy uznávají, mysli zbytečně pobuřuje. Vůbec nezdá se, že chvat, jímž i Vaillant byl souzen a konečně i od poroty ke smrti odsouzen, ponese žádané ovoce. Repressivní prostředky nestačí.

Jestliže však při volbách do senátu, jehož 1/ podle ústavy nyní po třech létech musila býti znova zvolena, Floquet a j. panamité prošli, není to skutečným vítězstvím Perierovy vlády; z Pařížské voličské schůze Floquet shnilými jablky byl vypuzen — senát dává mu za to své křeslo. Socialista zvolený do senátu v Alžíru bude věděti, jak Floquetovy volby využitkovati.

Jsou to ve Francii podivné a podivné poměry. V procesu v Aigues-Mortes všichni byli od poroty osvobozeni. Bylo 17 obžalovaných; jeden z nich na př. při výslechu docela odkrytě se vyznal, že zabil 2 Italiány — přece byl osvobozen. Rozsudek tím je povážlivější, že mnohé obžaloby

zněly pouze na evidentní poškození tělesné. Co to znamená? Nechuť k Italiánům? Ale je v té míře oprávněna?

*

V Německu vojenská předloha, resp. její berniční ztělesnění, je stálým předmětem bojů a intrik strannických. Malé celní smlouvy s Rumunskem, Španělskem a Srbskem přijaty byly malou většinou 189 proti 165 a k tomu většina byla divně složena: půl centra, nacionální liberálové, svobodomyslní, Poláci, socialisté! A ta většina má přijati smlouvy s Ruskem a nové berně? Z centra již ozývají se rozhodní hlasové proti, agitace tabáčníků, vinařů rozrývají zemi a sněmovnu, není divu, že se mluví o krisi Capriviho; z černé Afriky černé přicházejí správy, že se koloniím zle daří proti domorodcům. V Kameruně vypukla proti Němcům — revoluce.

Mužové jako *Schäffle* veřejně a velmi ostře se vyslovují proti zavádění nových kolků chekových, kvitančních a na listech nákladních. Kolky ty jinde se již vyskytají, ale jsou dědictvím starého fiskalismu; Schäffle zejména také varuje, že zavedení těchto daní nejširší vrstvy roztrpčí také proto, že od kvitančního kolku státní úřadníci mají býti osvobozeni — takové nové privilegium »mandarínové« není přece v zájmu státu militárního a úřednického.

Jak se podobá, Caprivi počíná s Bismarckem konkurovati i v oboru řečnictví. Právě vyšly tiskem řeči kancléřovy, jež měl od r. 1883 93; officiosové vynasnažují se v nich nalézti neobyčejný, ačkoli prý nepozorovaný talent, přátelé Bismarcka zase se jim posmívají. Nedávno vydal také starý odpůrce Birmarckův *Geffken* neveliký spis o trojspolku. Zajímavo je v něm čísti, že otázka Elsasko-Lotrinská ani pro Němce není ještě rozřešena: Geffken, důvěrný přítel Bedřicha III., navrhuje, aby Elsasy dány byly k Badensku, Lotrinky k Prusku. Gorčakov řekl mu prý o otázce, že Rusko zrazovalo přivtělení těchto provincií k Německu, proto že v tom vidělo zárodek evropských konfliktův, ale jinak je Rusku docela lhostejno, bude-li území francouzské nebo německé. Geffken potvrzuje, že Bismarck 1875 chystal vojnu proti Francii, ale že kampaň prohrál; nikoli však Gorčakov, jak tento o sobě sám roztrušoval, ale císař Vilém sám zabezpečil mír. Francouzové však přece přiblížili se tehdy k Rusku, pokládajíce Rusy za své ochránce. Bismarck podle Geffkena druhou velkou chybu v zahraniční politice udělal po turecké vojně. Zahájiv bursovní válku proti ruským papírům, způsobil německému kapitálu zbytečné ztráty, hlavně však odkázal Rusko na Francii. R. 1886 Německo s Ruskem úplně se rozešlo. Roku toho Petrohradský kabinet nabízel prý Italii spolek a sliboval jí Terst; podobně Francie spojovala se s Italií. Geffken trojspolek pokládá za jedinou záruku míru, přál by si však přistoupení Anglie. Týž plán pravě v tyto dny, v Anglii fedruje známý spisovatel Lanin, pod kterýmžto jménem v politické mythologii skrývá se Bůh ví jaký mocný a vliv mající politik.

Proti Bismarcku vystoupil syn Arnimův otevřeným listem. Vydal totiž známý Dr. Blum spis o německé říši v době Bismarckově; ve spise tom dovolává se ústního poučení Bismarcka o jednotlivých otázkách a oso-

bách. Proto že se však o nebožtíkovi Arnimovi cituje svědectví Bismarckovo, že tento své postavení v Paříži zneužil k nedovoleným spekulacím bursovním, hr. Arnim syn kategoricky žádá Bismarcka, aby do 8 dní buď odvolal nebo dokázal Bismarck mlčí, za to p. Harden jej chrání, odsuzuje při tom p. Bluma.

Veliké roztrpčení ve finančních kruzích konečně způsobil úpadek financí řeckých. Ukazuje se na ztráty, které Německo utrpělo v Italii a nedávno v Portugalsku — tím vším je prý vinen nový kurs. Hrabě Caprivi a vlastně císař musí v té příčině nejedno perné slovo čísti.

*

V Anglii Gladstonova vláda vyslovila se pro 8hodinnou práci v některých státních závodech. V Srbsku zaznamenáváme smrt Dokiće a odročení procesu Avakumovićova.

Zvláštní zprávu přinesl ruský spis, vydaný v Anglii pod názvem »konstituce hraběte Loris-Melikova!« Že prý Alexandr II. 13. března 1881 o $^1/_2$1 odp. podepsal ukaz povolující poradní sněm, jehož členové z celé říše z části se měli voliti, z části měli býti jmenováni. Podepsav ukaz car zajel na parádu a na zpáteční cestě byl zabit. Alexandr III. chtěl s počátku vyplniti politické dědictví svého otce; k tomu radil mu také nebožtík císař Vilém II. Projekt ústavy přijat dokonce v ministerské radě 7 proti 5 hlasům; car z toho měl velikou radost, ale tu najednou se zpětil a nastala vláda Pobědonosceva.

Vylíčili jsme již finanční a hospodářský stav Ruska. Přímým důkazem toho stavu je vzrůstající počet vystěhovalců do Sibiře. Na počátku 80tých let ročně z evropského Ruska do Sibiře se stěhovalo ještě velmi málo lidí; již 1886 počet vzrostl na 11.826 duší. Roku 1888 se vystěhovalo 26.121, 1889 — 28.341, 1890 — 39.000, 1891 — 60.000 1892 — 80.000. Čísla tato obsahují jen počet jdoucích přes Ťumen; přičtou-li se ti, kteří se ubírají i jinými cestami, je roční počet vystěhovalců 100.000. Tyto vysoké cifry vrhají na hospodářské poměry v Rusku ostré osvětlení. Rusko je málo zalidněno, je stát po výtce zemědělský a přece vysílá již tolik nespokojenců, kolik Německo!

Ruské listy všímají si našich českých záležitostí, ale nelze říci, že by se o ně velmi zajímaly. Z mnohých příkladů uvádíme, jak nedávno vídeňský korespondent »Mosk. Vědomostí« velmi se hněval, že Rakousko 1850 zabralo — Olomouc. Ostatně podle spravedlnosti musíme vyznati, že anglické a francouzské listy mají někdy ještě mnohem horší zprávy o nás.

V Praze 10. ledna 1894. *S.*

Rozhledy sociální.

SJEZD ČESKOSLOVANSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE V BUDĚJOVICÍCH — PRVNÍ KONGRES ODBOROVÝCH JEDNOT VE VÍDNI.

Dne 24. a 25. prosince konán v Budějovicích sjezd české sociální demokracie, jehož výsledek je v každém ohledu důležit. Dostavilo se 64 delegátů politických organisací dělnických a 17 organisovaných odborů, dohromady 81 delegátů ze 47 míst. Po delší kontroversi, kdo může býti připuštěn k jednání, zkoušela komise mandáty a připustila každého, kdo prohlásil, že stojí na hainfeldském programu, což učinil každý delegát. Proti sjezdu a jeho usesením zaslali protesty: skupina českých anarchistů v Londýně (!) redaktor Jiroušek, politický klub katolických dělníků v Čechách a list národních socialistů »Obrana práce«. Jednáno bylo věcně a klidně o zprávě činnosti od posledního sjezdu, o stanovisku k volební opravě a osmihodinné práci, o organisaci, tisku atd. Je pozoruhodno, že přijato bylo usnešení, aby pro budoucnost vystupovala strana na venek pod názvem »sociálně demokratická strana československá«. Ponechávajíce si podati příležitostně posudek o programu, taktice a organisaci takto systemisované strany, hodláme dnes přinésti toliko některá velmi zajímavá data, jež ze přístupných nám dosud referátů vyjímáme.

Ve dvou právě prošlých letech konáno 17 krajských konferencí a založeno 10 politických spolků. Politické spolky mají 3650 členů. Za poslední 2 léta rokováno celkem ve 2185 schůzích spolkových mimo schůze odborové; pražská organisace měla 574 schůzí, plzeňská 431 schůzí, moravská 666 schůzí, česká vídeňská 168 schůzí, Kladno 22 schůzí atd. Dělnický politický klub v Praze má 690 členů; plzeňský politický spolek 255 čl. a 21 vzdělávacích spolků se 2813 členy, pak 11 organisací odborných se 1215 členy; kladenský politický spolek 365 členů mimo to 17 vzdělávacích spolků a odbor se 2007 členy. V Humpolci a Hradci Králové nesmějí sociální demokraté konati žádných schůzí. Zdali to je opatrné, nevíme, ale jisto je, že roztrpčenost dělníků se zvětšuje. Vídeňští Čechové mají svou samostatnou organisaci, mají 10 spolků o 1200 členech a toliko větší akce podnikají s Němci. Také čeští děl-

níci v Pešti mají samostatnou sekci, kdežto v Brně pracují společně s Němci, jakkoli tu německých dělníků málo. Československá strana sociálně-demokratická stojí na vědeckém socialismu, dovozujíc podle materialistického názoru dějinného, že hospodářské poměry určují názor mravní i politickou i státní formu společnosti. Snaží se vybaviti dělnictvo z pout hospodářského a politického nevolnictví. Taktika říditi se bude podle taktiky stran panujících; k politickým stranám měšťanským a zejména také ke straně svobodomyslné zachová se odmítavě, pokud prý tyto nepřijmou jejího programu hospodářského.

Hlavní petita jsou rovné hlasovací právo a 8hodinný den pracovní, k čemuž českoslov. sociální demokracie dle potřeby hodlá prý zahájiti všeobecnou stávku, připustí-li ji všeobecný sjezd rakouský. Organisace strany provedena teď definitivně takto:

Organisace místní svými zvolenými zástupci tvoří organisaci okresní. Několik sousedních okresních organisací spojuje se v organisaci krajinskou, jichž je 13. Každá krajinská organisace volí 2 důvěrníky, po jednom volí organisované odborové skupiny; tito důvěrníci jsou výkonným výborem strany.

Krajská organisace volí 10 hlav, jež tvoří volební výbor okresní. Ústřední výbor volební je složen z důvěrníků, jichž každý okres si volí tři, a z výkonného výboru strany, jenž tu však má hlas poradní. Tento ústřední výbor volební řídí všeho druhu volby i volby veřejnoprávní. Jak patrno, je tato dělnická organisace federativní a autonomní a liší se tím od organisace německých dělníků v Rakousku, u nichž nejvyšší organisace je zemská, nikoli krajinská. Krajské organisace v souhlasu s výborem strany opatří bezplatnou právní ochranu (trestní), ke kterémuž účelu uzavře výbor smlouvu s více právními zástupci, jejichž jména mají svou rubriku v listech.

Výbor strany zkoumá činnost organisací, cesty a úmysly vlády a kapitálu, pokud směřují proti straně, dává návrhy atd. Pro rodiny uvězněných (k vůli propagandě) utvoří se vězeňský fond.

Program strany může se měniti jen na všeobecném sjezdu rak., způsob organisace stanoví si československá skupina sama, kdežto o taktiku smluví se se všeobecnou stranou rakouskou.

Co do žurnalistiky uvádí se, že má československá sociální demokracie 9 politických listů o 23.550 exemplářích, 11 odborných listů o 21.700 exemplářích, celou řadu menších, zejména humoristických listů a jeden list volného náboženství (»Červánky«). »Sociální demokrat« má 4000 odběratelů, »Dělnické listy« vídeňské 5200 odběratelů, »Rovnosť« brněnská 5200 odb., »Červánky« 6200 odb., celkem tiskne se 64.650 exemplářů listů strany. —

Kongres dělnických odborových jednot v Rakousku konán dne 21. až 27. prosince. Vídeňské organisace zastupovalo 158 delegátů a země 112 delegátů. Počet členů vídeňské organisace je 20.000, mimo Vídeň 11.320. Z provincií nejčetněji byl zastoupen český průmysl textilní a hornictví.

Také zde rokováno stručně a věcně, referenti směli mluviti jen půl hodiny, ostatní řečníci toliko 10 minut. Socialistický vůdce Legien z Ham-

burku poučoval o německé centrální organisaci uváděje, že prý centrální organisace odborů má vliv na povahu pracovní smlouvy, na mzdu, na pracovní podmínky, a že prý jen toho druhu boj budí v dělníku vědomí stavu a vede ho k socialismu. Naproti tomu je prý dosavadní organisace v Rakousku lokální povahy, jakkoli prý zde platí jednotný spolkový zákon a tudíž prý organisace dělnická méně stížena jest než německá, kde všude platí jiný zákon spolkový. Národnostní, hospodářské, sociální a fysické rozdíly pan Legien ovšem přehlédl. Také delegát Smitka doporoučel centralistickou organisaci a spojení příbuzných odborů. Naopak delegát Höger mluvil pro organisaci dle zemí, ježto může při tom šetřeno býti místních zájmů národních. Organisace dle zemí má prý se teprve spojiti v organisaci říšskou.

Usneseno doplniti posavadní organisaci v tom směru, že se spojí příbuzné odbory vždy v jednu skupinu dle výroby a každá skupina volí si zástupce do ústřední komise. Ústřední komise zakládá fondy, zařizuje dělnické bursy, řídí odborný tisk atd. Stávky mají býti oznámeny centrální správě zemské, jež podá o tom správu ústřední komisi. Neoznámená stávka nemá nárok na podporu, leč v nenadálém případě.

Delegát Kička radil k organisaci důvěrníků, ježto spolkový zákon nepřipouští styk spolků mezi sebou, takže organisace stávky pomocí spolků je nemožna a spolky mimo to rozpuštěny býti mohou. Delegát Kořínek navrhoval generální stávku k vynucení osmihodinnového pracovního dne a všeobecného hlasovacího práva. Však návrh odkázán únorovému sjezdu ve Vídni.

Přijata resoluce pro svěcení 1. května a protest proti vyjímečnému stavu v Čechách.

Ze statistiky zaznamenáváme: V roce 1893 bylo 131 stávek: v Čechách 24, na Moravě 13, ve Slezsku 1, v Dol. Rakousích [Vídeň] 81. Z těch bylo 51% pro dělníky úplně bez výsledku. S tím souvisí přijatý kongresem návrh na zřízení odbojného fondu stávkového a návrh, aby řízení stávek svěřeno bylo ústřednímu vedení.

V Praze, 10. ledna 1894. *Ch.*

Úvahy a kritiky.

První hřích. Brněnský román. Napsal *Frant. Roháček.* S illustracemi K. Štapfera. Nákl. Emila Šolce v Telči 1893.

První hřích slečny Katty, jehož se dopustila, příliš důvěřovavši dvořícímu se hejtmanovi, který ji zneuctil a pak opustil, tak že na něm soudně vymáhala paternitu, — není jádrem vypravování Roháčkova; nejsme pohnuti, slyšíce na konci knihy o samovraždě dívky: přišla bez hlubší motivace, nezajímá nás. Spíše by slušel knize název »Pan solicitátor a jeho principál«, nebo »Národní švindléř« anebo tak nějak. Středem vypravování je totiž brněnská advokátní kancelář dra. Kavky (po jistou dobu i Kafky), který spekuloval ve Vídni, potom v Brně městě a posléze v okolí, a hlavně faktotum této kanceláře, solicitátor Eustach Vokov. Autor chtěl ukázati způsob šejdířství ve velkém; nejprve využitkování gründerské horečky ve Vídni, po krachu opět vyssávání národní a jiné společnosti v Brně, když ta prohlédla, vykořisťování tamějšího dělnictva, a když to ochladlo, pomocí chabrusu vydírání venkova. Na venkově, právě když dr. Kavka zahájil velkou akci v prospěch svého spolku »Lidumil« opíraje se o horlivou podporu všech propadlých kandidátův silničních výborův, přítel advokátův a spolužák z mládí prohlédne jeho machinace. Solicitátor octne se v kriminále a chéf se tam chystá.

Roháček měl vůli dobrou. Ale umělecky účelu nedosáhl. Co se rozvíjí v »Hříchu«, není fysiognomie Brna jako města s typickým rázem fabrickým, ani vrstev jeho společenských s tím zvláštním, známým nátěrem poloněmeckým, s povrchem vídeňského požitkářství, s mravní nákazou, zaléhající široko a hluboko do soukromého života rodinného . . . Do všeho toho autor nesáhl, aby pak z takových názorův, v nichž vyrůstají pokolení, přirozeně vykládal život svých osob. Jej zajímá hlavně jediná nesolidní *advokátní kancelář*, její úskoky, brutálnost, vydírání ve velkém; ty bičuje a pranýřuje. V ní a v putyce odehrává se celý román. A to při Roháčkově odborné znalosti věci (je právník) podmiňovalo ráz práce: nelíčí okolí a pozadí podle pečlivého pozorování a studia, nevyvozuje z obecného požitkářství a ze snahy lehce nabyti peněz cestou jakoukoliv, nevysvětluje z nakupeného bohatství jedné vrstvy touhu mnohých po zlatě, nýbrž ukazuje způsobem prostě referu-

jícím nebo dialogusujícím anebo několika výstupy svého advokáta a jeho pomocníka, odkrývá bez okolkův novellistického napínání jejich šmejdy i cynismus, s jakým je provádějí, posmívá se jim, ironisuje je, ulehčuje svému rozhořčení při jejich špatnostech atd. Ba spisovatelův subjektivismus a přímý styk se čtenářem jde tak daleko, že na př. na str. 77, uprostřed vypravování, obšírně se ohrazuje proti tomu, aby v osobě dra. Kavky-Kafky někdo z národní brněnské společnosti nespatřoval *sebe*!

Odtud i sloh Roháčkův je čistě subjektivní, plný ironických poznámek a odboček, výkřikův a posměšných uvozovek, je s všedními všední, se suchými suchý, s kancelářskými kancelářský, s hospodskými hospodský. Mravní rozhořčení novellistovo změnilo jej v publicistu. Látka jeho je opravdu vděčná, ale musila by být pojata zcela jinak. *Kterak*, cítí každý čtenář, jemuž krom figury solicitátorovy (autor jej zživotnil valašským nářečím, jímž Vokov důsledně mluví) neodnáší si z Hříchu obraz žádné jiné osoby. Vypravování každému vyzní slovy, která mravokárný farář pronáší na str. 212—13: »Politické rozumování je na světě nejpohodlnější — zrovna tak jako vlastenčení. Vlastenčíme dosud tím způsobem, že voláme Nazdar Čechům a Nazmar Němcům; ale abychom také těmto Čechům, také sobě, zabezpečili existenci, abychom sobě opravdu ke zdaru hmotnému i duševnímu pomohli — na to jsme příliš frasovití. Zpíváme »Hej Slované«, a zatím velkoprůmysl, velkoobchod zabrali nám sousedé Němci, našemu »nazmar« se teď posmívající; zpíváme »Kde domov můj« — a nevidíme před sebou než lány a široké nivy velkostatkářů a po našich polích projíždějící železniční parostroj cizí výdělkářské společnosti. A co náleží nám, jest jen na oko naše, ve skutečnosti židu je to zastaveno. Politisování pak vykazuje tytéž úspěchy . . . Náš člověk má podivuhodné nadání k této politice u džbánku; o všem má svůj zvláštní náhled, všemu nejlépe rozumí. Ale zeptejte se ho na př, slyšel-li kdy o — Vrchlickém, a on Vám snad odpoví, že Hofera toho jména u nich v dědině není. Tím chci jenom říci, že naši střední třídu politika naprosto odloučila od ostatního duševního zaměstnání. A přece jest politika jen prostředkem k tomu, aby se národ každý měl duševně i hmotně dobře. Hmotně se bude mít dobře tehda, když místo prázdného vlastenčení chopíme se energicky otázek národohospodářských, sociálních, — duševně, když ho naučíme znát literaturu a umění, dvé věcí, jež mysl šlechtí, zjemňují a vzdělávají.« Zkrátka: zanedbaného lidu zmocní se lesklým heslem každý šibal, má-li jen dost odvahy — to je Roháčkovo zdravé kredo, které chtěl zobjektivovat. Kniha jeho je však pouze *voláním* toho hesla, ne provedením. Chtěla podati odstrašující rozbor hlízy celé společnosti, a zůstala jen kriminálním výjevem ze života zvrhlého jednotlivce.

Obrázková část Hříchu stála by také za kapitolu Špatné obrázky jsou rovněž význačným zjevem naší doby. V této knížce na př. obraznost nepodporují, nýbrž jen matou Illustrátor si nepřečetl ani text, jejž illustroval. Čteš o boubelatém advokátu s hladkou tváří, a vidíš tenkého človíčka s plnovousem; slyšíš o muži jako hora, a vidíš mezi ostatními nepatrnou osůbku atd. Vypadá to skoro jako škádlení čtenáře, co všecko snese. *č.*

Ant. Klášterský, »**Pražské motivy**« (1888—1893). Básník udávaje výslovně dobu, kdy básně vznikaly, chtěl asi označiti různost motivů a nejednotnost svého názoru. Lyrické motivy z velikého města mají svou minulost a svůj vývoj. Dříve v nich poutávalo mysl básníkovou to, co je velkolepé a nádherné; v naší době s postupným vývojem vědným a sociálným zajímá nás právě to, co jest nejvšednější, co je nám nejblíže, v čem ukazují se bolavé stránky našeho života. Klášterský ve své sbírce slučuje obojí druh. Tu hledí zachytiti jistý úsek průměrného života pražského (»Tichá ulice«, »Nový svět«, »Léto v městě«, »Zima v městě«, »Z ulice«, »Staré domy«, »U Karlova« a j) nebo kus bídy a utrpení (»Smutná okna«, »Dům slepců«, »Hnanci«, »Cestou tovární čtvrtí«). Na druhé straně vybírá si z Prahy veliké památky české historie, zejména starobylé stavby, na které navazuje své reflexe o naší minulosti a o životě současném.

Při genrových obrázcích Klášterského skoro vždy proniká namáhavé shledávání jednotlivých motivů. Je to z pravidla pozorování bedlivého referenta, kterému hlavně běží o to, aby ze zjevů pozorovaných neušlo mu nic nápadnějšího. Ani to nepovznese je ve vyšší obzor básnický, když připojí se k nim personifikace a oduševnění samo sebou se vnucující nebo reflexe filosofická, která u Klášterského z pravidla podává se kontrastem nebo pointou na konci. Čísla taková nikterak nedovedou ve čtenáři vzbuditi přesvědčení, že vznikla z neodbytné potřeby vnitřní. Jen některá zdařenější čísla náladová na př. »Noc nad Prahou«, »Na Nábřeží« (originelní invencí »Motýl«) dovedou ve čtenáři vzbuditi živý ohlas, ač i v nich je příliš mnoho kresby předmětové na ujmu vlastní nálady básníkovy.

Citlivost vede básníka zhusta k tomu, že vyhledává v ruchu velkoměstském motivy, ve kterých proniká jeho soucit s trpícími lidmi ať v dětské nemocnici, ať v ústavě slepců, ať na ulici s četou hnanců vlečených do vězení v době, kdy ostatní společnost ještě vyspává, ať s robotujícím lidem v továrnách. Při některých básník chce zasáhnouti i stránku sociální. Avšak i v těchto konkretních případech jsou to spíše jen povšechné názory běžné, jež u básníka objevují se v podobě citlivých výkřiků nad cizím utrpením a nespravedlností poměrů sociálních

K určitějšímu názoru básník hledí se propracovati o naší existenci a životě národním. Za nejvýznamnější podklad a právo k němu pokládá naši minulost — a není to asi náhodou, že tuto knížku věnuje historikovi a romanopisci Jiráskovi.

»Jen na ní velcí jsme, my jináče tak malí,
jen na ní jisti jsme, kdy vlny kol se valí.«

(Minulost.)

Naši přítomnou úlohu představuje si v tom, abychom sjednotili minulou svou velikost s probouzející se silou přítomnou.

»Ten dóm — toť národ můj, to život náš i děje,
na dávných základech, jež nezviklalo stáří,
my dále budujem', a nový den nám září.«

(Svatovítský dóm.)

Minulost naše jej poučuje, že smíme důvěřovat jen sobě, že ve vlastní síle naše spása (»Legenda o Rolandově rohu«), že »rostli jsme jen zápasem a bojem« (»Před sochou Jiříka z Poděbrad«), že jen svorností můžeme býti velikým hlasem v dějinách lidstva (»Jsme jako velký, starý zvon«). O našem životě přítomném pronáší se podobně jako Kollár o Slovanstvu:

Sic zvolna jen jak rafij ta jdem k předu . . .
. . . však nikdo již nás nezastaví v boji,
jsme dále dnes a dále budem zítra . «
(»Legenda o staroměstském orloji.«)

A jinde (»Svatovítský dóm«) doznává, »že jak ten dóm přec rostem, rostem, rostem«.

Z poměru mezi naší minulostí a přítomným stavem básník snaží se rozvinouti pohled do naší budoucnosti. Tato myšlénka, co bylo, co je a co nás čeká, neustále mu nadbíhá. Praha obzvláště k takovým meditacím podává bohatou látku. V Praze každý kámen, jak dí okřídlené slovo, má svou minulost. Básníka při každém kroku nutí k úvahám. Velebné předměty, jako svatovítský dóm, Hradčany, Vyšehrad, Týnské věže a j. vyvolaly v básníkovi řadu různých událostí velikých, slavných i žalostných v naší historii. Klášterský přináší si tu neobmezenou úctu pro práci našich předků, pro jejich sílu a pevnost Při tom všude namanuje se mu v kontrastu k tomu naše přítomnost, již vidí z pravidla chabou, nesvornou; ale v národě samém živou sílu, z které čerpá naději v lepší budoucnost. Tento kontrast mezi slavnou minulostí naší, ztrnulou v podobě velkolepých pomníků a hrobů, a neutěšenou přítomností je skoro výhradní motiv, který básník z pozorovaných předmětů vyabstrahoval. Opakuje se s malými obměnami ve všech básních vlasteneckých (»Vyšehrad«, »Hovor věží«, »Legenda o Daliborových houslích«, »Legenda o husitských vozech«, »Dva věky«). Podobně často opakuje se i výrazem. O naší budoucnosti vyslovuje se několikráte týmž obrazem: »to svítí« (str. 59), »jak zář by tušil budoucího jitra« (str. 88), »v zem celou blyskne jitro velkolepou září svou« (str. 92). Tím stává se trochu jednotvárným. Jinde rozvedl motiv tento podrobněji, rozčleňuje více jednotlivé fase naší historie. Jdou pak asi tím základním tonem jako Jablonského »Tři doby země české« (zejména »Pražská legenda« pěkná invencí živě na ni upomíná), ukazujíce na slávu, úpadek, znovuzrození a důvěru v budoucnost naši. Týž podklad, který zajímal mysli našich básníků starších, táž idea, která tak často táhla se v řečech přemnohých politiků, ukazuje, že stále ještě musíme bojovat za tytéž požadavky a práva.

Naše současné tužby a city nalezly tu v básníkově srdci živý ohlas. Vyšly ze společného prostředí myšlének, které nás neustále obletují v našem životě denním, ať z parádních řečí, ať ze širokých sloupců denních žurnálů. Básník tu jen rozněcuje cit svůj vroucí upomínkou, kterou v něm vzbuzují z pravidla velkolepé předměty neživé, kdežto tam podobné projevy vyvolány jsou čerstvými událostmi. V Klášterském však prohloubení nenašly, jsouce na mnoze více méně pouhým obtlumačením

běžných deklamací vlasteneckých. Připouštím, že u básníka vyřinuly se ze skutečného citu. Cítí jen ne svým, velikým divinačním citem básnickým, nýbrž mluví za velmi široké ovzduší podobných myšlének. Ovšem nikterak nesouhlasím s náhledem, že by toho druhu básně ve vývoj literatury byly zbytečny. Plní zajiste úkol osvětný. V nich nalézají popud a povzbuzení přeširoké vrstvy těch, kteří v podobných ideách žijí a to na prospěch existence národní.

Básník, který jako Klášterský, živě podléhá současnému proudění — jeho cit a náklonnost duševní přivádí jej v ně — ohromně získal by, kdyby tvořivou svou činnost založil na hlubším studiu a osvojil si tak širší rozhled po denních našich podnětech. *jc.*

Iz novije srpske lirike. Kritičke studije dra. *Ljubomira Nedića*, prof. Vel. Škole. Beograd 1893.

Podává se rozbor hlavnějších srbských básníků doby novější: Gj. Jakšiće, Zmaja Jovanoviće, Kaćanského, L. Kostiće, J. Iljiće i Vojislava, tedy od největšího po Branku Radičevići básníka až do nejlepšího z gardy nejmladší. P. Nedić jest kritik velmi ostrý, nemilosrdně trhá jmenovitě Zmaja Jovanoviće z Parnassu srbského, i celkem nevzbuzuje u cizího pozorovatele právě velké mínění o srbské poesii. O lyricích srbských praví, že Srbové s nimi celkem mohou býti spokojeni, že mají lyriky, kteří by dobře obstáli i ve velké a bohatší literatuře. Drama srbské daleko ještě nemůže uspokojovati, dlouho bude se musit čekati na epos — o románu nelze mluviti, zbývá jen novella, a tu o jednom z nejlepších novellistů srbských, L. Lazarevićovi, prohodil Nedić mimochodem, že velmi moudře jednal, že nenapsal více než knížku svých »šesti povídek«, že by na více nebyl stačil. — Ostatně není divu, že literatura nerozkvétá v Srbsku; kde všechen interes se vyčerpává domácí politikou, t. j. polemikou politických stran, nemůže se vyvíjeti u obecenstva smysl pro literaturu a umění. *P—a.*

Grundzüge einer naturgemässen Jugendbildung von Dr. *Paul Henry Gerber*. Tübingen 1891. Franz Fues. 2 M. (Základy přirozeného vzdělávání mládeže.)

Spis skládá se z 18 kapitol, jichž obsah vyznačen těmito hesly: 1. Proti přirozenosti; 2. fysické hříchy; 3. intellektualné hříchy; 4. ethické hříchy; 5. ústav pro všeobecné vzdělání; 6. tělesné zdokonalování; 7. zdokonalování smyslův; 8. vyučování v zručnosti; 9. druhý stupeň; 10. formalné vzdělání; 11. cit náboženský; 12. vyučování řečem; 13. staroklassické řeči; 14. jednotná škola; 15. škola učená; 16. dějiny a literatura; 17. čas a peníze; 18. přehledný soubor. — V přídavku p. spis. polemisuje proti brožuře Dirichletově, »Paul Güszfeldt und das humanistische Gymnasium. Königsberg in Preussen 1890 Wilh. Koch«.

Spis. promlouvá o vzdělávání mládeže od prvního počátku až do university a ustanovuje dva druhy školy. První zove *jednotnou školou pro*

všeobecné vzdělání, druhá má název rozhodně nepříslušný *„škola učená“*. Jednotnou školu, která zabírá věk dětský od r. 6—12, dělí ve dva stupně; školu učenou pak jest žákům navštěvovati od r. 13.—18. V této počíná se vyučovati řečem staroklassickým vedle věd přírodních. Dle toho, přihlíží-li se důkladněji k řečem starým anebo k vědám přírodním, lze školu učenou rozděliti ve dvě oddělení: filologické a přírodovědecké. Ono navštěvovali by ti, kteří chtějí se dáti na filologii, theologii a na práva; toto pak příští přírodozpytci, mathematikové a medikové. Ze školy učené přestupují žáci na universitu. Škola učená jest pokračováním jednotné školy, z níž ti, kdo nechtějí se věnovati studiím vědeckým, nastoupiti mohou do škol praktických a odborných. Z rozboru toho patrno, že jednotná škola p. spis. podobá se asi naší škole obecné s měšťanskou dohromady, a škola učená se svými odděleními našim gymnasiím a realkám, ač p. spis. v kap. 8. praví o realce a humanistickém gymnasii, že oba ústavy jsou rovnoprávny v tom — aby byly dány do výslužby.

V kapitolách 1—4. p. spis. rozbíraje vady nynějšího školství vytýká po stránce tělesné (kap. 2.), že jen něco málo nad třetinu žactva opouští školu plnému těšíc se zdraví, a to prý hlavně ti, kteří hned předem obdařeni jsou nezdolnou konstitucí, anebo dobrými vlohami duševními, anebo — velikou leností. Mezi hříchy intellektualné (kap. 3.) počítá, na co stěžují si professoři universitní, že na př. medikové po 10leté přípravě nejsou s to, aby jednoduché jevy smyslné rychle a správně chápali, vypozorované správně řečí vyjádřili a jisti a zručni byli v soudech a závěrech. O hříších ethických vyslovuje se takto: »Skutečnost jest, že co gymnasium a studentství studentům síly ještě nechalo, to na universitě zapřáhne se hned do výdělkářské káry povolání; a tak vzdělávají se ve společnosti naší lidé z povolání, důkladní někdy učenci, dobří úředníci — avšak lidé jen polovzdělaní, jen poloviční. Na základě těchto úvah dochází proto v kap. 5. úsudku, by nynější ústavy vyučovací přeměněny byly v ústavy všeobecného vzdělání.

Kapitoly následující promlouvají o vzdělávacích prostředcích na prvním stupni jednotné školy, který 2—3 léta má trvati. Na prvním místě jest dbáti všestranného a přirozeného vývoje tělesného (kap. 6.); dále jest cvičiti všestranně a bedlivě smysly (kap. 7.), najmě vlastním pozorováním všeho, co kolem dětí jest a se děje; a konečně přihlížeti jest k tomu, co zručností nazýváme v nejširším smyslu (kap. 8.).

Na druhém stupni jednotné školy buďtež vedle plování, tělocviku, gymnastických cvičení a kreslení středem veškerého organismu vyučovacího vědy přírodní s mathematikou a z řečí jen mateřština (kap. 9.). Až v posledních dvou letech přibrati jest francouzštinu a začátky angličiny. Aby vysvětlil a zdůvodnil posunutí starých řečí až do školy učené, tedy až na rok 13., promlouvá spis. (k. 10.) nejprve o formalním vzdělání vůbec a staroklassických řečech zvláště takto: »Tento pojem formalného vzdělání, jenž se stal fixní ideou, jest zajisté nejurputnějším nepřítelem zdravého vyučování rozumového«; a pak dokazuje, 1. že důležitost vzdělání formalného pro první mládí jest vůbec podřízeného významu; 2. že formalného vzdělání dochází se lépe zaměstnáním těmi předměty, jimž pro ně samy učiti se jest, totiž přírodními vědami a mathematikou;

3. že přírodní vědy i pro svou ethickou cenu vzdělávací vysoko nad řečmi jsou. Dále v kap. 12. vykládá: »Cizím řečem není učiti pro jejich formalnou důležitosť anebo pro jejich nějakou mystickou či kouzelnou vlastnost, nýbrž pro ně samy, bychom vnikli v život nejdůležitějších národů kulturních a poznali účast, jíž mají na dovršování kulturního úkolu člověčenstva.« Na tom základě odpovídá pak k těmto otázkám: 1. Jak jest vůbec řečem učiti? 2. kterým řečem a v jakém pořádku jest jim učiti? O methodě pronáší se, že má jíti od živého k mrtvému, od konkretného k abstraktnému, od zvláštnosti k obecnému, od poznání řeči k poznávání vědy a filosofie řeči, dle výroku Marcelova »mluvnice není kamenem základním, nýbrž závěrným«. K otázce druhé odpovídá: »Cesta k starým řečem vede řečmi moderními; tedy napřed francouzština a angličina, pak latina a řečtina.« A ještě dodává: »Starým řečem učiti jest ty, s nimiž vyučování až do konce přivedeno býti může, tedy nevyučovati jim onoho množství povolaných tříd nižších, nýbrž jen ty vyvolené tříd vyšších (kap. 13.) Tu lze hned připomenouti, že radí by na řečtinu větší se kladl důraz než na latinu, jako prý Homer větší jest Vergila, Sofokles větší Terence a Plauta, Thukydides větší Livia (kap. 15.).

Aby návrh svůj, že přírodním vědám jest u vzdělávání dávati přednost před řečmi vůbec, ještě lépe podepřel, praví, že řeč jest abstractum, přírodní věda pak concretum; řeč věcí přesložitou, přírodní věda poměrně jednoduchou; řeč jen forma, přírodní věda však věc; a mládež prý vnímá přirozeně raději obsah než formu. V kap. 11. pak ukazuje, že vyučování vědám přírodním vedle literatury a umění nejvíce přispívá k probuzení a pěstování citu náboženského a velmi idealního pojímání života: neboť přírodní vědy hrdě se majíce naproti tradicím a autoritám lidským, chovají se pokorně naproti neproniknutelné temnotě, kteráž obklopuje absolutno — pravá to pýcha i pravá pokora.

Konečně kap. 17. stanoví jako zevní vzdělávací prostředek nové školy nový poměr žáka ke škole a k rodičům ukládajíc, aby dítě náleželo celý den škole, světnici školní pak nic více než dosud; u rodičů však nechť se zdržuje jen za volného večera, v neděli a o prázdninách. Na místě úkolů denních zavésti jest úkoly týdenní. A kap. 18. dává některé pokyny, jak by tato nová škola v život měla býti uvedena. Na státě jest, aby se o ni postaral. Latina a řečtina buďtež znenáhla posunovány na léta pozdější, a vyučování konejž se, pokud lze, venku. -š-

Briefe von Heinrich Heine an Heinrich Laube. »Přítomné dopisy nedodávají sice ničeho nového k posouzení Heineho, jsou však vítaným doplňkem a v nejednom ohledu potvrzením toho a onoho názoru o životě, osobnosti a poesii básníka,« praví vydavatel Eugen Wolff v předmluvě.

»Vítaným« tento doplněk německé kritice zrovna nebyl. Zvláště ne té, jež pracuje a dělá »veřejné mínění« v denních listech. Uvítala knížku tu výkřiky rozhorlení a odsouzení. Takové věci nemají prý se nikdy vynášeti na veřejnost, německý národ nechce prý ničeho věděti o špinavém prádle svých slavných mužů — ale za tímto objektivním patriotickým

hněvem syčel docela obyčejný subjektivní vztek žurnalistiky: v listech těchto jest mimovolně nakreslen kontrfei novinářstva z let padesátých, nynější žurnalistika se na něj podívala — a poznala sebe. Poznala sebe jakoby v zrcadle při šlechetné práci, když dělá »veřejné mínění«.

»Nejmilejší Laube! Píši Vám dnes v rozmrzelé náladě: venku studená metelice, v mém pokoji víc kouře než ohně, vedle mne papoušek, jenž ustavičně křičí, a krásná žena, jež se se starou hluchou službou vadí. A jak to teprv vypadá uvnitř, v duši! Jako v starém komíně, kde se suší slanečky a kudy čarodějnice na svých košťatech proletují« začíná prvý list z ledna 1839. Heineovská báseň v prose, — takových je v té korrespondenci plno — několik řádek dále soptí hněvem na Gutzkowa, jenž prý učinil to, čeho se censura netkla: Zkomolil a předělal »Doslov« jeho básní, od nakladatele Campeho tajně vypůjčený.

List celkem nevinný. Následující jest již lehtivější. »Sežeňte, kde koho možná, na křížovou novinářskou výpravu proti Gutzkowovi,« a vypočítává, koho by si zvlášť přál. »Penězi netřeba při tom šetřit, mé finance jsou v kvetoucím stavu. A dále: »Psal jsem Vám nedávno list, jehož lze takto použit: Svěřte jej někomu, kdo jej vytiskne a dá do veřejnosti — — já budu jaksi přinucen podat další vysvětlení, uveřejniti psaní Campeova, snad poštvu tím Gutzkowa proti Campemu a vše, co já budu nucen sděliti, bude se zdáti zcela bezúmyslným v očích obecenstva. Uveřejnění řečeného listu mého bude jen přátelskou službou. Proti lotrům nutno lstí bojovati, jinak je člověk perdu,« a jako na omluvu dodává: »Nemáte ponětí, s jakou mauvaise foi se proti mně intriguje, a jak jsem k jakékoli obraně oprávněn.«

Plán tento však již v následujícím listě Heine odvolává jenom z toho důvodu, že celý svět jest nyní proti němu zaujat. Vyšla totiž jeho kniha o Börneovi a způsobila svému autorovi zaslouženou aversi. Gutzkow napsal obranu frankfurtského žurnalisty. Heine píše jaksi stísněně a těší se, že jeho Börne jest lepší.

Následující listy jsou věnovány básni »Atta Troll«. Laube vydával »Zeitung für die elegante Welt«, Heine poslal pro časopis ten řečenou báseň. Laube byl svědomitým redaktorem; stále a stále přeje si to a ono změnit, to a ono vynechat, a Heine trpělivě mění a vynechává.

Chmurnější obrazy začínají listem z 1. února 1845. Strýc básníkův a milionář hamburský, Salomon Heine, zemřel. Roční renta 4800 franků byla Heinemu zastavena, legat po strýci obnášel všeho všudy 8000 marků — jednou pro vždy. Heine div si nezoufal. Bylo to v době, kdy tělesné síly jeho mizely, »Matrazengruft« stála v nedaleké perspektivě — Heine sáhl k prostředkům víc jistým a účinlivým, než čestným. Zalarmoval všechny své přátely, Detmolta, Lassalla, Schückinga, Weilla, knížete Pückler-Muskaua, Meyerbeera i nakladatele Campeho, Kurandu — a campagne začala. Laubemu posílá sám dva články, jež má tento dáti opsat, do některého žurnálu zašantročit, jeho rukopis pak zničit. Široce mu dává rady a pokyny, jak vše nastrojit. Články ty jsou mistrně stilisovány — totiž ad hoc. Nejmodernějšímu žurnalistovi by nedělaly hanbu. Toto »veřejné mínění« a mrtvice, která Heineho stihla roku 1845, obměkčily tvrdé srdce bratrance a šťastného dědice Karla: vyplácel Heinemu

roční rentu dále pod písemnou podmínkou, že básník neuveřejní ničeho o svých příbuzných bez jeho svolení. Snad bystrý israelita Karel přec trochu to »veřejné mínění« prohlédl.

24. května 1845 psal Heine Laubemu: »a teď mi řekněte, mnoho-li jste vydal za mne na inseráty a jakým způsobem mám Vám tu částku poslati«.

12. října 1850 píše Heine Laubemu o knize tohoto: »Das erste deutsche Parlament.« Laube náležel v parlamentu frankfurtském ku konservativcům a řečená kniha jest ohlasem jeho změněného smýšlení. Heine mu ostře vytýká odpřisáhnutí mladých společných ideálů. Pak píše o sobě: »Ležím v klubku ve dne v noci v bolestech a věřím-li v Boha, nevěřím často v Boha dobrého. Ruka tohoto velikého trapiče zvířat leží těžce na mně ... Žiji isolován a vidím velmi málo Němců ... Meissner byl tu a viděl jsem jej častěji. Též jeho velkého krajana Morice Hartmanna jsem poznal těchto dnů; velmi hezký člověk, všechny ženy jsou do něho zamilovány, vyjímaje Musy ... Přítele Balzaca jsem ztratil a oplakal. George Sand, dareba, se od mé nemoci o mě pranic nestará; ta emancipovaná zmaltraitovala mého ubohého přítele Chopina v ošklivém, ale božsky psaném románu ... Ztrácím přítele za přítelem, a na těch, kteří mi zbývají, osvědčuje se staré přísloví: V nouzi jde šedesát přátelů na lot.«

»Má žena Mathilda,« píše později, »která má u mé postele těžké dny, jest mi víc než jindy oddána láskou a věrností, a snad jest jedinou příčinou, že já dosud ten psí život s trpělivostí snáším.«

Jest to konec posledního listu, který Heine Laubemu psal. V roce 1855 byl Laube v Paříži, viděl tělo svého přítele scvrklé jako mumii, ale duch sršel vtipem. Dojem byl prý trapný.

Dopisy tyto jsou platným přírůstkem Heineovské literatury. Žurnalistika, jak jsme již řekli, zaujala vesměs jedno stanovisko proti nim ovšem ze subjektivních příčin, odpůrci házejí po něm jeho veršem z »Atta Troll«: »ein Talent, doch kein Charakter«, jeho zbožňovatelé omlouvají jej a nacházejí důvody právě v těchto listech: v takové situaci by prý málo šlechetných lidí jednalo jinak.

Vydavatel v doslovu praví: »Tyto listy svědčí jak o jeho vtipu, tak o jeho téměř bezmezné subjektivnosti. A v ní leží vlastní centrum jeho osobnosti, v ní kotví zároveň zdánlivě příkře proti sobě stojící jeho žití a básnění. Z většiny Heineových spisů vane na nás subjektivní pohrávání si, a marně hledáme substrát pevně vkořenělé idey, jakéhos jednotného ideálu. Kde však se mu podaří tuto dvojakost svého nitra spojiti neb překlenouti, kde pravdivým býti chce, tu tvoří hudbu a vůni. Ale úhlavní nepřátelé zvolili si jeho hruď za rejdiště svých bojů: na poli poetickém romantika a naturalismus, na politickém radikalismus a romantismus, na národnostním židovství, němectví a paříženství, na náboženském pohanství, křesťanství a židovství. Jest prost kletby tradice, však též její požehnání, jest self-made man, však parvenu — jeden z nejvýznamnějších zjevů literární a sociální doby přechodní.« *-ar.*

ZPRÁVY.

* Jistý druh literárního labužnictví anebo lépe řečeno škaredohlídství se zálibou čísti bude nový spis *Dühringův. Veličiny moderní literatury* (Die Grössen der modernen Literatur). Mnohého při tom lákati bude, že spis v Rakousku je zakázán, kdežto v Rusku, jak autor sám v předmluvě k druhému svazku si chválí, veliké se těší oblibě, jsa censurou bez závady propouštěn. Dühring jako ve všech svých pracích i zde libuje si v nehoráznostech, paradoxech a v oné negaci, která dnešního dne od nezkušenějších béře se za originálnost a geniálnost. Neupíráme Dühringovi značnou samostatnost a zajímavost, ale schází duchu jeho klid a uměřenost. Dühring patří k těm spisovatelům, kteří dovedou vyburcovati z nekritické apathie — duchům hloubavějším, kritičtějším už imponovati nebude.

Ve »Veličinách« podávají se vlastně celé dějiny kulturní. Čtemeť hned úvodem, jak antický svět řecký a římský zanikl asiatstvím; asiatským despotismem otrávil se řecký duch krásy a římská pevnost charakteru — úpadek dovršilo asiatství židovské. Židé byli červy v antické mrtvole — formuluje Dühring svůj známý antisemitism filosofický. Proto i křesťanství s toho hlediska neobstojí — bylo dobrým náboženstvím pro špatné, ne pro lidi dobré. Do kulturní směsice asijsko-antické ve střední době národové čerství, zejména Germáni, vnesli prvek dobrý; národním projevem toho zdravého ducha germánského jsou Nibelungy — Dante představuje pokřesťanštěné asiatství, národům germánským a jiným ve své podstatě cizí.

Dvanáctým stoletím národové počínají býti samostatni. Vedeni byvše vědomostmi starých a církví dozrávají duchem i národním svým jazykem; že s počátku obracejí se k antice, nevadí, tím dán byl protijed proti »jedu palestinskému«, tím odchována samostatnost nových národů, jejížto prvý zablesk jeví se v Tassově tvorbě.

Prvý mocnější výraz dala sobě doba nová v Cervantesovi a Shakespearovi. Avšak již Milton zase ukazuje nám návrat do asiatství — jako Miltonovo puritánství tak francouzská vzdělanost za doby Ludvíkovy nejsou než návratem k despotismu. Teprve ve Voltairovi duch moderní určitěji se projevil. Dühring chválí pak Voltaira hlavně také proto, že

nemiloval Židů. U Němců Goethe je prvý značnější básník-myslitel, ač Dühringovi daleko tak nevyhovuje jako Bürger, jehož mnohem více si váží i jako charakteru. Rousseau stojí velmi vysoko, také Schiller —; u tohoto Dühring vyhledává, co pověděl proti Židům. Lessing již proto nemá v dějinách osvěty vynikajícího místa, že stranil Židům. Byron je za to velikán, také Shelley pro svou kritiku křesťanství. Po Shelleym není již nic velikého — společnost evropská hnije; proto se v ní daří červům a parasitům. Židé Börne, Heine jsou těmi červy. U Slovanů Dühring váží si jen Gogola; Slované prý ničí pojmy a brutalisují idee původně lepší, a Tolstoj je mu právě tak odporný, jako anarchista Krapotkin. Doba naše ovšem je doba anarchie — autor doufá, že čelnější národové dopracují se pravé svobody, která jedině zaručuje plný život a život pěkný a na zásadách zbudovaný.

Spis Dühringův, jako i jiné spisy téhož autora, řadí se mezi lepší práce zvláštní školy literární, jež bychom nejlépe mohli nazvati: hulvátící — vlivem Schopenhauerovým tato odrůda literatury v Němcích zdomácněla. Hrubost Dühringova často podává pravdu; odporná je když filosof se přestrojuje v podomka a při tom přece professorsky káže.

* * *

* Před nějakým časem způsobila u nás značnou sensaci lipská »Gesellschaft« delším článkem o moderní české literatuře. Bylo tam vedle obvyklé německé nadutosti tolik omylů, ledabylosti, ignorance, že se silně pochybovalo, zná-li vůbec pisatel česky čísti.

Dnes je jasno. Pisatel *Ottokar Stauff von der March* — uveřejnil v nedávno vyšlém mnichovském »*Moderner Musen-Almanach*« asi pět epigramů: »Randglossen« a mezi nimi tento:

Epitaph auf Königsgräber.

Hic ossa regia tegit lapis. Amen.
In des Volks Gedächtnis such' den Namen.

Věrný to překlad známého nápisu Čelakovského.*) To však pan Ottokar Stauff von der March říci opomenul, ač by mu to u nás bylo prospělo, aspoň jako vysvědčení o znalosti toho, co mu při jeho kritickém přehledu bylo upíráno — českého jazyka.

* * *

* Bývalý ministr vyučování *Pasquale Villari* uveřejnil v listopadovém čísle italské revue Nuova Anthologia článek, v němž velmi trpké kritice podrobuje politické, sociální, finanční a náboženské poměry italské. Tak praví: »Od některého času slyšíme stále opakovati na všech stra-

*) *Na hrobkách královských.*

Hic ossa regia tegit lapis:
V paměti lidské hledej nápis. Čelakovský: Spisy I. 305.

nách, že morální úroveň našeho parlamentu klesá den ode dne. Jak vysvětliti, že, kdežto despotism způsobil heroe, svoboda vyvodila toliko politické úkladníky? A nejhorší jest, že náš úpadek mravní, když jednou počal, pokračuje stále, aniž je naděje na změnu. Pravda jest, že čím více zkoumáme přítomný svůj stav, tím beznadějnějším se nám jeví. A kdybychom celý vesmír prozkoumali, nenalezneme rozluštění této nesnadné záhady, poněvadž ve skutečnosti rozluštění může býti nalezeno toliko v nás samých. Osud svobodného národa musí býti v jeho vlastních rukou . . . Italie byla vytvořena jednotou, sebeobětováním a ctností. Toliko těmito prostředky může býti zachráněna« . . . Od církve katolické neočekává Villari pomoci. Církev je v neustálém boji se státem a tak nemůže poskytnouti žádné účinné pomoci, ani sociální ani politické. A následky tohoto nepřirozeného stavu věcí pociťují se v rodině, ve školách, v literatuře a společnosti vůbec. Pro dnešek neviděti žádného spasného léku.

* * *

* Přednáškový spolek v Praze působí už na třetí rok ku vzdělání nejširších vrstev v Čechách.

S počátku byl to spolek lokální, mající na zřeteli střední třídy občanstva pražského, později změněny stanovy v ten smysl, že se činnost jeho mohla rozepnouti na celé Čechy.

V letních měsících přednášeno hojně *na venkově*, sotva uplynuly prázdniny, ohlásil výbor *kurs souvislých přednášek pro dívky*, zřídiv jej pro celý školní rok, a to tak, že vybrány nejdůležitější věci z těchto věd: astronomie, zeměpisu, přírodopisu, těsnopisu, umění, literatury, vychovatelství a domácího hospodářství. Jak se dosud ukázalo, přišlo se tímto zařízením opravdu vhod, neboť návštěva bývá vždycky četná, často až přeplněno, úkaz to u nás dosti vzácný.

Po dušičkách zahájeno *pořadí veřejných přednášek* v budově českého musea vždy v neděli o 3. hod. odp., jež jsou přístupny každému a zvláště od studentstva bývají vyhledávány. Na programu uvedeny zprávy cestovatelů o vykonaných právě cestách, ježto mají zajímavost pro širší kruhy a jednotlivcům jsou pobídkou a návodem k podobným cestám. Letos předvedeni tímto způsobem obecenstvu pražskému cestovatelé Purkyně (po Norsku), Jozek (po Kavkaze), Klosterman (po Šumavě), Adolf Černý (po Lužici), k nimž se přidruží přednášky o Bosně a Hercegovině Ludvíka Kuby a zpráva Kořenského o cestě jeho kolem světa. Na program veřejných přednášek budou však dávány též výzkumy badatelů, vztahují-li se jejich výtěžky k širší veřejnosti, anebo diskusse o časových otázkách, na př. sociální, ženské, o vychování mládeže.

Poslední dobou zahájeny přednášky po pražských předměstích cyklem na *Žižkově*. Na výsledku jeho bude záviseti uspořádání podobných cyklů v *Karlíně, Smíchově, Kr. Vinohradech* a též na *Hradčanech*.

Později budou snad i uspořádány zvláštní *přednášky pro české dělnictvo*, neboť v tomto ohledu jest o pracující třídu nejméně postaráno, kdežto v jiných zemích a státech, na př. v Anglii, konají se souvislé cykly »universitní extense« nejen v hlavním městě, ale i po všech městech

okresních. Také v Dolních Rakousích od nějakého času působí vzdělavací spolek, jehož přednášky bývají naplněny nejvíce pracující třídou, a snahy ty docházejí hmotné podpory obce i státu a se strany intelligence od universitních kruhů. Náš přednáškový spolek, pokud nám vědomo, došel pozornosti vídeňských úřadů živnostenských, avšak zastupitelstvo obce pražské doposud ho nezná, ačkoli už po tři léta blahodárně působí k ušlechtění obyvatelstva pražského, a to s takovým úsilím, sebezapřením a nezištnou obětavostí, jako málokterý spolek.

Z universitních profesorů českých věnovali své síly spolku Strouhal, Štolba, Kovář, Drtina, Mitvalský, Zíbrt.

Pro příští rok chystá se ještě uspořádaní zvláštních *souvislých kursů o literatuře, umění a kulturních dějinách pro širší obecenstvo.*

* * *

* O reformě studií právnických uvažuje se na všech stranách bedlivě nejen u nás, ale i v cizině. Přehledný obraz nynějšího stavu fakult právnických na německých universitách podává *Eugène Dutoit* ve spise *L'enseignement du droit et des sciences politiques dans les universités d'Allemagne* v Paříži vyšlém. Spisovatel promlouvá obšírně o důležitém postavení, jež studium práva římského v Německu zaujímá, o methodách učebních, o řádu zkušebním, a zvláště studiu národního hospodářství, jež dnes značnými úspěchy v Německu může se vykázati, věnuje bedlivou pozornost. O zřízení vědeckých seminářů vykládá na základě autopsie s dobrým věci porozuměním, ukazuje zvláště k tomu, jak práce v nich konané přispívají k vědeckému zdokonalení studentů a výchově vědeckého dorostu. Ve Francii obvyklé *conférences fermées* daleko nemohou tak znamenitých úspěchů vykázati.

* * *

* Podle officielní zprávy od počátku výstavy Chicagské do 12. listopadu od správy výstavní úhrnem přijato 28,238.828·85 doll., vydáno 25,540.537·85 doll. Za vstupenky přijato 10,726.329 doll.; nejméně ovšem na počátku v květnu, nejvíce v říjnu. Denních příjmů bylo průměrně — mimo neděle — 89.501·53, denních výdajů 22.405·30 dol. Z jednotlivých výdajů větších uvádíme: za elektřinu 1,911.857·04, za lidové slavnosti 122.493 (z toho za ohňostroje 103.088) d., za policejní službu 1,194.189 dol., za službu hasičskou 249.332, hasiti se musilo 94krát. Osob připuštěných na výstavu na volné lístky bylo 5,933.818. — Proslýchá se, že tato příznivá billance je jen na papíře; ve skutečnosti je prý schodek $7\frac{1}{2}$ mill. dollarů.

Obzor časopisů.

Český lid (č. 2.) pojednává o *malbách domků v nejjižnější Moravě*. Zbytečně prý poukazuje se častěji k některým krajinám německým pro příklad největší úhlednosti a čistoty; chýše Slováků moravských a z části i uherských čistotou jen září. Bývají ozdobeny i malbami, jež provádějí ženy a to několikráte do roka, hlavně před hody ať božími, ať posvícenskými. Motivy maleb jsou různé: pásky, květy, ovoce, kytice atd. Ale snad v celé Evropě není příkladu tak znamenitě vyvinuté ornamentiky lidové jako zde. Ozdoby i nejsložitější malují selky od ruky bez šablon (v jiných místech na Slovensku však s různými šablonami) a štětičky často směšně primitivní připraví si většinou samy.

Hlídka literární (leden) vytýká nejnovější české belletrii upřílišněnou oblibu v látkách oplzlých. Bordelové hrdinky přišly k nebývalé cti a slávě. Pudy sexualní se probírají a rozebírají, jakoby na nich závisela jsoucnost národa. Vážnému naučnému čtení tamtéž činí se výtka, že málo si hledí stránky slohové. »Nejen hlava aby hovořila, nýbrž také srdce — toho vůbec bude brzy zase potřeba českému slohu a české práci duševní, při čemž však nemyslíme, aby všecko české bylo hezké, aby se spisovatelé rozplývali ve vlastenecké lyrice, nýbrž aby do slohu vkládali ono hřejné, oduševňující něco, co na př. francouzskému slohu vážnému zajišťuje stálé vítězství nad čtenářstvem a co zdobí ze slovanských zejména sloh polský. U nás v pracích vzdělávacích příliš převažuje chladný, střízlivý rozum — a ten nechytá. Snad by bylo možno i ve slohu hledati částečnou příčinu úkazu, že ubývá chuti k vážnému, naučnému čtení — kterýž úkaz, kdyby měl se rozšířiti a ustáliti, jistě by se rovnal národní »pohromě«. V kritické části posuzují se verše F. S. Procházky »*Blesky na horách*«. Autor zápasí s formou. Celkem jsou lepší básně, v nichž užito prostější formy. Přeplněnost tropy a figurami ruší dojem většiny čísel. Básník má porozumění pro themata vážná, ale měl by najíti šťastnější cestu účinně je tlumočiti. Slabou publikací jsou Vejvarovy nárčtky dělnického života v podhoří »*Život utrpením*«. Podobně *Majoratní dědic*“, povídka pro mládež od Ed. Militkého, poctěná cenou »Ústř. spolku professorů středních škol«.

Osvěta v 1. čís. nového ročníku uvažuje o *chicagské výstavě* (P. Albieri.) Vytýká se nedostatek originalnosti, vkusnosti a důkladnosti. Výstava vynikala jen ohromností, která spíše oslňovala než vybízela k důkladné prohlídce. Američan je jako dítě. Hledí na množství a nikoli na cenu. Má-li se mu co líbiti, musí to býti veliké rozsahem. Ještě vyšší věž, než je Eiffelova, ještě větší strojovna, než je na Martově poli, ještě větší prostor, než byl v Paříži, to dle mínění Američana úplně mohlo postačit, aby jeho výstavě zajistilo první místo mezi dřívějšími. Ne-li celek, zasluhovaly však přece zvláštního uznání jednotlivé odbory a hlavně odbor ženské výstavy. Veškery druhy ženské práce i ženského studia byly tu zastoupeny poprvé v nevídané dosud okázalosti, a mezinárodní sjezd žen, za té příležitosti také konaný poprvé, byl vůbec možným jen v Americe, kde zaujímá žena velmi čestné postavení, vydobyté na základě svého většího než kde jinde vzdělání. Pak dětskou budovou a dělnickým domkem uvedeno tu v život jedno z nejzajímavějších odvětví příští některé velké výstavky. Hmotného úspěchu výstava nepřinesla, za to úspěch morálný. Amerika uslyšela o sobě množství spravedlivých a méně pochlebných posudků, které jí snad vyhojí z jejího upřílišněného velikášství a nadýmačnosti nad Evropou. Tato důkladně poznala svého soupeře a Evropě lepší seznání poměrů amerických také za mnoho stojí.

Rozhledy (prosinec) počínají článkem *„V době obratu“* od F. V. Krejčího, vyličujícím vzmáhající se reakci proti positivismu a liberalismu posledních desítiletí. Únavu a nasycenost způsobuje exaktní věda, práce rozumu, analyse, krátce to, co se shrnuje pod termin positivismu, a stará, opuštěná hesla: ideál, víra, svědomí počínají opět přicházeti ke cti. Čím skvěleji září úspěchy věd, čím nepřehlednějším a bohatším jest svět poznaných fakt s veškerým komplikovaným mechanismem objevených zákonů, čím jemnějšími a mohutnějšími nástroji stávají se duchu lidskému rozum, experiment, analysa — tím mocněji chvěje nejhlubšími jeho vrstvami bolestná touha po Nepoznatelném, po jádru a podstatě všeho, co jest smyslným poznáním nezachytitelné, po tom, co zveme dobrem, povinností, ideálem. A v záchvěvech této touhy, ve snahách po obnově a znovubudování všeho, co půlstoletí positivismu rozrušilo a pobořilo — v tom všem lze vycítiti klíčící život nové periody, tajemnou a významnou hodinu obratu. V Tolstém a Dostojevském viděti nejvýznačnější typy přechodu z periody positivní. Zvláště Tolstoj již svým osobním během životním demonstruje celou tu bolestnou krisi v nejostřejších rysech. Ve Francii novokatolictví, novokřesťanství, novomysticism ukazují na nový směr, v Německu pak mocně vystupující hnutí ethické. Autor se domnívá, že u nás tyto novější ethické snahy vystupují pod heslem křesťanského mysticismu Dostojevského; autor myslí prý na studii o Dostojevském v našem listě přinesenou. Nebudeme ukazovati na malý omyl p. spisovatele, pravícího, že v programu jsme si vytkli práci proti materialismu — o *skepticism* se jednalo; hlavní otázka byla by ovšem, jestli jsme studií o Dostojevském se vyslovili pro to, co se zove tím neb oním mysticismem. V té příčině odkazujeme ke článku o Dostojevském, kde (str. 15.) výslovně z Dostojevského samého je podškrtnuto, že Aleša

Karamazov nebyl mystik — je to ukázání velmi důležité: arci nemůžeme teď v té stručnosti rozsuzovati, pokud mysticism je nepřípustný. Poznámka autora, že co do názorův a uměleckého směru Dostojevský je chorobným a že by naše obecenstvo zmátl a od ethických snah odvrátil, nemá snad nic jiného vysloviti, nežli v kritice Andrejevského samého již docela jasně a zřetelně je pověděno.

V článku *„Korporativní povaha obce samosprávné“* načrtl p. V. Choc stručně dějiny české samosprávné obce. Právní povaha obce jest u nás úplně propracována, tak že samospráva česká jiným bývala vzorem. Zejména doba husitská se svými ideami občanské rovnosti velice přispěla k rázovitému vytvoření se české samosprávné obce. Husitismus překlenul rozdíly stavovské, majetkové a sociální, obec postavila se na základy demokratické a působila jednotně a mohutně na venek. Síla obce spočívala hlavně v tak zv. »velké obci«. Velká obec bylo shromáždění veškerých občanů, v ní byli zastoupeni všichni členové obce bez rozdílu majetku, povolání, živnosti, zaměstnání. Tato velká obec scházela se v určité doby anebo i mimořádně a volila starší konšely, rokovala o nejdůležitějších záležitostech obce. Jakmile velká obec byla obmezena, byla podlomena i síla samosprávné české obce. Poprvé stalo se to v 16. stol. po válce Šmalkaldské. Ferdinand I. zapověděl českým městům bez zvláštního povolení královských hejtmanů, event. královských rychtářů svolávati velkou obec — hromadu všeho měšťanstva. Po druhé po válce třicetileté byly zrušeny četná práva a svobody obcí a mimo to konfiskováno jmění obcí nekatolických. Konečně utrpěla česká obec vzrůstem absolutismu 18. a počátkem 19. století. Do instituce samosprávné vnikl tu živel byrokratický. Císař Josef II. přikázal totiž obcím účastenství v pracích katastru a obstarávání záležitostí berních, v kterýchžto případech fungovali orgánové obce namnoze jako první stolice úřadů státních. Doba od oprav císaře Josefa II., po smrti téhož na mnoze odvolaných, až po r. 1848 jest dobou zmatků zásad. Ústavní základy samosprávného zřízení potlačeny. Od roku 1848 jeví se již v zákonodárství obecním pokrok, jakkoli zákonodárství to dusí se ještě pod tlakem absolutismu a říšského centralismu. V obecním řádu pro království České z roku 1864 na dvou místech (§ 2. a § 85.) mluví se o nevyhnutelnosti obecního shromáždění. Toto ustanovení zákona jest ještě zbytkem oněch všeobecných shromáždění celé obce, jakáž pravidelně konávána v Čechách (»velká obec«) o nejdůležitějších záležitostech obecních. V praxi i v theorii mělo by si toho více býti všímáno.

Zlatá Praha uveřejňuje v č. 3. překlad studie Jiřího Brandesa *„Zvíře v člověku“*, v níž Brandes praví, že nápadnou měrou vynikající básníci doby novější obírají se představou o dvojitosti naší bytosti. — U Bourgeta toto rozštěpení lidského tvora opírá se o základy vědecké. V románu »Žák« Bourget vysvětluje, v čem záleží nejjednodušší zdvojení »já«. *Já* jest částečně vědomé, částečně nevědomé. V nás skrývá se tvor, jehož neznáme, ba o němž ani nevíme, není-li právě opakem té bytosti, kterouž domníváme se býti. Na této dvojitosti zakládají se podivné proměny v chování a v konání, jež prožijeme a pozorujeme. V hlavní osobě

románu »Žák« (Greslou) vládnou dvě osobnosti naprosto rozdílné; jedna, jež pohybuje se, jedná a cítí, a druhá, jež jako divák pozoruje způsob života osobnosti první. A Greslou není s to, aby udal, která z těch dvou osob jest pravé jeho já. Pokouší se odvozovati tuto dvojitost v bytosti své od pomísení plemen, od původu z lidu pohraničného. — Dvojitost, jež zaměstnává Bourgeta, může dojíti plného porozumění jen cestou filosofickou. Bourget v posledních spisech svých velebí náboženost jako jediný prostředek proti dvojitosti. — Jiní spisovatelé mluví o zvířecím v člověku a o lidském v člověku jako o dvou různých světech, jež v nás sloučeny. Mnoho básníků současných vidí v tvoru lidském jakýsi druh centauru, zpola bytost vyšší, zpola zvíře, jenž unesen byv smělým letem myšlénky, probouzí se ze svých snů dupotem vlastních kopyt. Ti, kteří hloubají o zvířeti v člověku, buď je líčí v celé jeho hnusnosti aneb je chtějí přemoci, leč aniž by se jim podařilo označiti ostře hranici, kde zvířecí končí a lidské počíná. — Zřejma je zásadní nesjednocenost mezi básníky vzhledem k otázce, jestli ono »zvířecí« jest zbytek původního stavu přírodního z časů divokých a barbarských, anebo jestli v nynější způsobě své je výsledkem kultury neb plodem nadbytečné kultury, takže jedině překonáno býti může návratem k přírodě, totiž k stavu prostšímu. Maupassantovi a Zolovi znamená zvíře původní divokost. Tolstoj, Strinberg jsou náhledu druhého; dle jejich mínění zvíře jest následek nepřirozenosti naší nepravé civilisace.

V jedné sbírce Maupassantově mladý muž, jenž je tlumočníkem spisovatelovým, vzkřikne: »Příroda! Pravím ti, že příroda jest naší nepřítelkyní, že vždy musíme bojovati proti přírodě; uvádíť nás zpět ke zvířeti!« A pak vykládá, co na zemi jest čistého, krásného, elegantního, ideálního, že vše jest dílo lidské civilisace. Zolovi zvíře v člověku je jakýmsi zbytkem z dób pravěku, zbytkem, jenž dříme v nás a za jistých okolností může procitnouti, aby nás zděsil. Stanovisko Zolovo není ethické, nýbrž přírodovědecké a vlastně vždy to byla bestie lidská, jež zaměstnávala Zolu. Jinak se dává na př. Alexander Dumas. Dle jeho soudu jest to přílišná kultura, jež ve smyslu biblickém dělá člověka zvířecím, totiž mrzkým, nešlechetným; zvíře skutečně zajisté není oddáno nepravosti, ani člověk dle domněnky nebyl to, dokud nebyl člověkem moderním. Do jisté míry je tu souhlas s míněním Tolstého, jenž útočí rovněž na moderní kulturu jako na mocnost, zjednávající převahu tomu, co v člověku je mrzkého — zvířecího.

Niva (1. ledna) přináší posudek kreseb *Ignáce Herrmanna „Bodří Pražané“*. Chválí se postřehovací síla Herrmannova. Spisovatel pracuje se samostatnými a vlastními poznatky, v tom směru zdá se býti nevyčerpatelným. Jeho umění jest naturelní. Skorem jakoby dosáhl účelu jen tenkrát, když si ho není vědom. Chce-li býti účelným a prostředkovým umělcem, zbloudí snadno na bezcestí. Román *J. Konráda „Albatros“* posouzen nepříznivě. Je to pravšední povídka o tom, jak se dva lidé po dlouhých trampotách za sebe dostali.

Bible a její překlad kralický.

K 300leté upomínce jejího dokončení

napsal

V. Flajšhans.

Hledává se často a přeceňuje v našich domácích dějinách vývoj českého rozumu a vědy, ukazují se s pýchou rozmanití zástupcové české vědy a českého myšlení, ale méně se při tom ohlížíme po lidech, kteří mravnou výchovu svého lidu upravovali a povznášeli, kteří srdcem svým bojovali, krváceli a umírali.

V 2. polovici XIV. století muž tak ohnivý, živých mravních cílů, asket a přísný mravokárce, Jan Milič z Kroměříže, povrhl vědou theologickou a bojoval za mravné živobytí. Jeho posluchač Tomáš ze Štítného však onou vědou scholastickou stále oslňován, hleděl si reform — ponechání starého a pomalé nápravy. On zobecňoval mezi lidem nauky o kůrech andělských, vykládal o očistci, objasňoval biblické nestvůry a draky obrazně — přicházel shora — z oněch intelligentních vrstev doby Karlovy — a vedl lid vzhůru — »A svoji ho nepřijali« — po 100 letech vyhynula paměť jeho úplně, až teprv nové studium literární s úžasem vyhrabalo z rumů postavu toho upřímného staříka.

Ještě vyšším vzděláním intellektuálním vynikal mladší ohnivý současník Štítného, Jan Hus. Byl přítelem krále a mocných své doby: znal výborně působiti v lidu a stál na vrcholu znalosti soudobé literatury evropské. V něm krystalisovala se tehdejší západní intelligence význačně: a jejím nositelem a předbojníkem stal se u nás sám, z dobré vůle: v ni skládal svoje naděje i touhy. Ale záhy poznal rozpor mezi výsledky své intelligence a svým životem: shledal svůj život

hříšným, jak sám dojemně na několika místech vyznává, ač marně bychom na základě právním nějaké poklesky u něho hledali a ač i nepřátelé v té příčině ho skvěle obránili. Ale on přišel nicméně k poznání, že život jeho je zlý, nedobrý, že třeba nápravy; začínaje od sebe, vyznává a žaluje na sebe s dětinnou důvěrností před smrtí svou, že nedával příkladu pokornosti lidu, kterému kázal. A tato žízeň mravného, dobrého života je mu nepřekonatelná: povolání jeho ukazuje mu zákon a pramen života dobrého — písmo svaté, zvláště Nový zákon: k tomu přilnul nyní vší silou svojí a poznal hloubku slov Kristových: »lid ten ústy toliko ctí mne, ale skutky mne nezná«. Stopy jeho vzdělání jsou v tom, že svůj zákon hleděl postaviti na stanovisko vědecké — opříti se o výklady církevní bible a tak dopracovati se jasného znění jejího. Pro svůj národ přehlédl a opravil text biblický — dosud hrubě do národa neproniklý — na základě starého rukopisu latinského, studium bible na základě čistšího tohoto pramene odkázal svým vrstevníkům.

A jeho život, jeho utrpení, jeho klidná smrt vzbudila v Čechách ono hnutí, které s biblí v ruce řídilo a upravovalo osudy jednotlivcovy i celé vlasti; zákon Páně stal se jediným zdrojem mravného a správného života — ten stal se normou nesčíslným těm sektám a výstřelkům strany podobojí. Málokteří však hleděli si »jednoho, což jest potřebné« — správného života: většinou pro samé hádky a spory o dobrý, mravný život neměli kdy žíti mravně a správně.

Lid opět zrodil pokračovatele na dráze Husově: Petr Chelčický, západním vzděláním jen nepatrně dotčený — snad ani elementární vzdělanost — latina — nebyla jeho majetkem — domyslil důsledně nauky Husovy: vlastní mravní život učinil základem — jemu všechno podřídil, neuznávaje státu, vojsk, vrchností atd. Názory jeho rozšířily se později mezi hloučkem žitelů dle zákona Kristova: mezi českými Bratřími.

Byli to zprvu lidé tříd nejnižších, k jakým Kristus se obracel, i vzděláním knižným pohrdali, mravný život nejvýše kladouce a při tom zákonem Kristovým se řídíce. Ale časem pronikla — a to zvláště tím víc, čím širší a vyšší vrstvy zasahovala — touha, znáti Kristův zákon lépe: ač základní jeho nauky tak jasné jsou a pochopitelné, že právě ony bez obtíže mysli podmaňují, přec horliví a upřímní milovníci pravdy hleděli si poznání důkladnějšího; chtěli píti nauku Kristovu z pramene nejčistšího a žádali své učené a vybrané o nové, lepší překlady písma svatého. Vydali napřed dva Nové Zákony z latiny přeložené; ale tu působením humanistů ukázáno

původní zřídlo — řecký text Nového Zákona, a nejlepší hlava Jednoty, Br. Jan Blahoslav, k žádosti starších »s velikou jistě prací a pilností tak, jakž nejlépe mohl a uměl na ten čas«, přeložil z řeckého textu nově celý Nový Zákon. 19. července 1564 vyšel v Ivančicích tento maličký, úhledný, velice prakticky zřízený svazeček: latinská báseň velebí nadšeně tento obrat k čistému »prameni Danajskému«. Shledal překladatel, že »jiní vykladači čeští i latinští od vlastnosti textu pravého mnoho odcházeli« — sám na základě textu Erasmova tak na 600 míst latinské vulgaty opravil; proto i víc si hleděl věrnosti překladu, než uhlazenosti mluvy, kterou na mnohých místech na okraji hledí zdokonalovati. O svých překladatelských zkušenostech a skrupulích podává obšírnou zprávu ve své grammatice, která je vlastně jen obranou a vysvětlivkami jeho překladu.

Ovšem dlužno přiznati, že překladatel byl hodně konservativní. Kde místo nějaké biblické ve starším překladě jen poněkud dalo se srovnati s textem řeckým, podržel starší překlad, nanejvýš na okraji podotýkaje, jak vlastně zní text řecký. Tak na př. v Lukáši IV. 5—9. má *pět* odkazů k textu řeckému ve 4 verších. Nedosti důsledně, vlivem starších překladů, překládá totéž řecké slovo různě: tak totéž sloveso řecké překládá Luk. XIV. 2 *šetřím*, Jan VIII. 55 *zachovávám*; totéž sloveso v téže souvislosti překládá čtverým způsobem: Mat. XII. 29 *pobrati* — *obloupiti*, Mar. III. 27 *rozebrati* — *zloupiti*. Tu a tam jsou chybičky proti řečtině: Luk. XIV. 4 *mlčeli* (m. umlkli), Jan VIII. 44 *nestál* (m. nestojí) atd.; na mnohých místech je sloh úmyslně ozdobnější, užito slov vybranějších, ušlechtilejších, než má řecký text; pořádek slov je mnohdy bez příčiny odchylný atd. Je to více překlad *podle řečtiny* než *z řečtiny*.

Ale i toto nedokonalé zrcadlo původní nauky Kristovy způsobilo ohromný rozruch. Se strany odporné — katolíků i podobojích a se strany vlastních krátkozrakých konservativců, vytýkáno Jednotě, že »kazí písma« a dělá si bibli sama; odvolání na humanisty málo prospělo — tiť byli vyhlášeni nevěrci a kacíři. A Bratří většinou byli lidé prostí, neučení — námitky protivníků proto snadno nalézaly podpůrce i mezi vlastním lidem.

Záhy však pronikl zdravý cit lidu, že čistší pramen dává čistší nauku, a nová knížka šla tak dobře na odbyt, že již r. 1568 uspořádal Blahoslav vydání druhé: text změněn nepatrně, za to poznámky zredigovány a rozhojněny.

A tímto krásným překladem — pozorný čtenář shledává na každém řádku stopy oné »veliké jistě práce a pilnosti« a lásky

k věci, se kterou Blahoslav dílo své podnikl a dokonal — byli Bratří podníceni pokročiti dále a i Starý Zákon si z hebrejštiny a z řečtiny znovu přeložiti. Osud Vartovského, který zemřel dříve, než překlad svůj vydal, pobádal komisi, z devíti překladatelů (dva dříve konce zemřeli) složenou, k rychlé práci — asi r. 1577 počali dílo své, a když tiskárna řízením Solinovým přestěhována pod silnou ochranu Jana ze Žerotína do Králic, vydali již 1579 díl I. se dvojí předmluvou, ukazující jednak žádost starších po lepším textu, jednak ukazující na překladech latinských a řeckých oprávněnost nového překladu. R. 1580—1588 vyšly díly II—V. a když shledali, že překlad Blahoslavův Nového Zákona je vzorný, vydali jeho překlad 1593 jako d.l VI. Text změnili jen v nepatrnostech (gen. pl. m. *-ův* psali *-ů*: pokladů m. pokladův, *-t* důrazné někdy vypustili atd.), za to důkladně prohlédli a rozmnožili obsahy a poznámky. Ježto pak šest dílů mnohým čtenářům bylo nepohodlné, vydán text bez poznámek 1596 a 1613 — a kdo hlavně Nového Zákona dbali, těm otištěn šestý díl zvláště 1601 s nepatrnými odchylkami.

Takovým způsobem vyhověla komise z Br. Stefána, Eneáše, Cibulky, Kapity, Effreima, Jesena, Strejce a Albrechta z Kamenka sestavená úkolu Jednotou na ni vzloženému. Chtěla dáti do ruky Bratřím čistý zákon Boží — a v té míře, v jaké to tehdy bylo možno, to také učinila. Z pramenů, které jí byly přístupny, vážila vodu nejčistší. Znalost komise v jazycích i realiích biblických byla dokonalá; pro formu českou měli pokynů hojnost v Blahoslavově gramatice a jí se řídíce, stvořili památku jazykovou, které vtištěna jest pečeť klassičnosti. Vykládají sami čtenáři, že podrželi všude text starší, kde věrnost překladu to dovolovala; výklady jejich byly na tehdejší dobu střízlivé a věcné; poznámky hojné a praktické; tisk — řízením Solinovým — velice správný a pěkný: iniciálky a titulní listy pěkně provedeny: krátce dílo, jemuž soudobá literatura česká nic po bok postaviti nemohla.

Jazyk šestidílky stal se ihned jazykem bratrským: jednolitost a důslednost jeho podmanily si v krátce i ostatní spisovatele české — Veleslavín i Nudožerský, Štejer i Konstanc, Jungmann i Nejedlý svorně ji uznávají kanonem spisovné češtiny. Ona vymýtila nadobro všecky pokusy partikularistické, ona vázala ještě dlouho Slováky k Čechům, když osudy politické je rozdvojily, a dodnes stojí zde jako norma spisovné češtiny. Mnoho sic z jejích zvláštností jsme již opustili — nemluvíme již ani »do Betany« ani »náše« ani »zrno padna«; i výrazy »mordovati, rathouz, klamrový« atd. dnes nás již

urážejí: ale tyto a podobné nepatrnosti odečtouc, je nám stále vzorem.

Ale předkům našim byla tato kniha nejenom vzorem jazyka, byla jim daleko více, vzorem života, pramenem nevysychajícím. Nehleďme k tomu, že předkové naši měli v ní nejčistší pramen slova Božího oni měli v jejích poznámkách celou nauku bratrskou (Jan XIII. 14), poučení i potěšení, výstrahu i pobudku: národní smýšlení jeví se tu stejně jako morální, vzletná slova chvály jako trpký projev odporu: vykládá-li k Luk. XXIV. 16 poznámka: »jako někdy onen Jozef k bratřím svým tvrdě se ukázal, tak i Kristus pro naše nepravosti nám se do času v milosti a lásce znáti nedává: avšak zase, jakož Jozef porozuměv, že již bratří jeho jsou jinačejší, nemohl se než s nimi s pláčem seznámiti, tak i Kristus Pán, když nás u víře pokusí, tvář zase k nám veselou obrací«, učí ovšem jiná k Apok. XI. 10 »evangelium svaté jest světu křížem těžkým a smradem odporným i smrtedlným«, kdežto jiná s otevřeností tehdy obvyklou kárá a vytýká (Skutk. apošt. II. 15): »čím lépe kteří pijáni neb močihubové srkati a vyvažovati umějí, tím také od mnohých za lidi udatnější a zdvořilejší držáni bývají.« V oněch poznámkách hrozí se trestem zamítačům písma: »k měšťanům pronevěrným (Luk. XIX. 14) přináležejí také ti, kteříž písmy svatými k učení dostatečnými a tak radou Boží v nich zavřenou pohrdají«, vytýká se nestřídmost (Jan IV. 12): »staří v jídle a v pití na skrovnu přestávali, ale nyní po hříchu nazpět se děje, odkudž lsti, tyranství i jiné zlé věci, aby na hrdlo a na pýchu postačilo, pocházejí« a sprostným čtenářům bible klade se na srdce (Jan X. 41): »svatá věc jest učení čisté, by mu pak člověk někdy nerozuměl aneb ho sobě málo važil v srdci skládati: nebo přijde čas, že se oči otevrou a ty služby se hoditi budou«. Správně ocenil Komenský v kšaftu umírající Jednoty význam její: národu českému odkazuje Jednota, matka mroucí, za dědictví »knihu boží, kterouž synové moji z původních jazyků (kterýmiž je Bůh psáti byl poručil) do češtiny s pilností velikou (do patnácti let na té práci strávivše několik učených i věrných mužů) uvedli, a Pán Bůh tomu tak požehnal, že málo je tě je národů, kteříž by tak pravdivě, vlastně i jasně svaté proroky a apoštoly v svém jazyku mluvící slyšeli«. A pevně důvěřuje Jednota, že přes zášť a pálení nepřátel drahý tento klenot vlasti se zachová.

A vzácný ten klenot, jak Komenský pověděl, jediný často majetek ubohých exulantů, zůstal nám: když prohlížíme buď malé lístky Blahoslavových evangelií s prostým heslem *μὴ ὑφιλοφροσύνῃς*, — ne-

vypínej se! — nepatrný ten zárodek celé šestidílky, anebo obracíme v rukou veliké svazky starozákonních proroků, v tuhých deskách, věky přetrvavších, žasneme nad ohromnou prací, která je zde uložena a nadšenou láskou k dílu, které bylo té práci základem. Chudí tito následovníci Páně daleko předstihli bohaté své odpůrce dogmatické, a není divno, že záhy kniha tato svatá lidu k srdci přirostla: vyrostla z něho a veň zapustila opět kořeny. Mistrným pérem kreslí nám Jirásek bol a utrpení starého Žalmana, jemuž jeho šestidílka kněžstvem byla odňata, a mimochodem připadají nynějšímu čtenáři jejímu v bibliotekách veřejných všecka ta muka duševní, vidí-li na exemplářích uchovaných pod titulem stručným poznámku: »liber hereticus«.

Nám ovšem nezáří již onen klenot tak, jako předkům našim: její poznámky byly pro lidi jiného ducha, jiného života — forma jen nám zůstala. Poznámky její vidí se nám někde rozvláčné a těžkopádné, jinde naivní a někde nekritické — víc přemýšlíme, méně věříme.

Za našich dob vyvíjí se na různých místech jakýsi zvrat myšlení. Ze severu a z východu — zde zvláště Tolstoj a Dostojevský — hlásá se znovu cílem čistý, mravný život — ukazuje se znovu na evangelium Kristovo; několik stránek Tolstého zpovědi hýbalo hluboce myslemi mladších čtenářů, krátký výklad jeho evangelia učinil mocný dojem i v kruzích odborných a vědeckých. Tolstoj je tak pevně přesvědčen o vítězné moci evangelia, že výslovně zapovídá výklad jeho, ježto jenom kazí a zatemňuje. Ovšem, věc má malinký háček, háček, který Bratří dobře vycítili a nejlépe ve své době rozřešili. Není pochyby, že pravý zákon Páně je pravou spásou lidstva trpícího a bojujícího, ale trpícím a bojujícím vrstvám našich »zástupů«, jichž bylo líto Pánu, že jsou rozptýleni jako ovce a nemají pastýře, není dostupný. Jazyk starořecký, kterým je napsán, není žádnému na světě dnes běžný: jen pracným studiem můžeme dospěti k tomu, abychom mu rozuměli. Tak lehce se začísti a zadumati do řeckého zákona Páně, jak to v starokřesťanské povídce učinil Julius, není nám již nikomu možno. Pernou prací dovedeme si teprve sestaviti asi přibližné původní text z několika nejstarších rukopisů a ještě obtížnějším srovnáváním a pozorováním dospějeme k správnému a jasnému porozumění i překladu. A dilettant, i s láskou sebe větší pracující, zůstává dilettantem: Tolstoj na př. svoji nauku v krátkém výkladu evangelií založil na dvanácti článcích otčenáše (Matouš 6. kap.) — a toto rozdělení přesně venkoncem provedl a

vystavěl: stavěl však na písku, ježto dvanáctý jeho článek (Mat. VI. 13) v původním textu evangelia není a je jenom pozdním přídavkem. A rovněž výklad jeho filologický (Mat. V. 32), na němž celé spisy svoje zbudoval, je nesprávný — odpírá mu celý usus řečtiny. A tak dále.

Vidno tedy, že návrat onen k čisté nauce Kristově není tak lehký; Bratří, lidé neučení, ale žízniící po pramenu vody živé, zvolili si řadu učených mužů — slunce Jednoty, Blahoslav, usilovnou prací svítil jim napřed — aby z nejčistšího pramene podali jim napiti. Úkol ten skvěle provedli jejich důvěrníci. My dnes však sledovali jsme pramen dále k jeho zřídlu a vidíce čistší a krasší jeho podobu, hledíme k břehu jeho se dostati, abychom žízeň svou uhasili. Ale jen málokterým z nás je to popřáno: většina zástupu stojí níže u plochých břehů a spokojuje se tím místem, kam až předkové jeho pronikli. Daleko důkladnější změny, než jakou se odvážil provésti Blahoslav, nastaly by v našich překladech evangelických: měnil-li Blahoslav jednotlivá místa, vynecháváme dnes z textu celé kolony veršů: tak z nejkratšího (a nejsprávnějšího poměrně, ne jak Tolstoj chybně si vzal za vzor evangelium Janovo) evangelia Markova asi 8 veršů: ano i celé kapitoly. Tak v evangeliu Markově zbývá ze 16. kap. jen 8 veršů (verš 9—20 není našimi rukopisy zaručen), v evangeliu Janově odpadá z 8. kap. prvních 11 veršů, obsahujících známou krásnou zvěst o ženě cizoložné; tak můžeme i z bezpečných důvodů jíti za hranice našich rukopisů a zamítnouti i prvé 2 kapitoly Matoušovy atd.: při tom ovšem nehledě k nesčíslným téměř změnám, které v každém skoro verši se naskytají: text otčenáše na př. v bibli král. Mt. VI. 9—13 a Luk. XI. 2—4 shoduje se podle textu chybného: dle textu správného odchyluje se od sebe — Lukášův je kratší, a krom toho i text Matoušův je jiný než jeho překlad kralický.

Pokusil se i tento čistší pramen vody živé k nám přenésti dle originálu Sušil — jaksi druhý Blahoslav. Ale překlad jeho, z něhož evangelium Matoušovo dočkalo se dvojího vydání, nedošel souhlasu ani mezi kněžími katolickými: není daleko tak pečlivě propracován, jako překlad Blahoslavův. Čeština je v něm neobvyklá a chybná — tu neoterisující, tu archaisující; překlad téhož místa jednou takový, podruhé onaký. A konečně — věc nejhlavnější — Sušil nepřekládal z řečtiny, nýbrž z latiny — kanonisovaného překladu — a jen tam utíkal se k textu řeckému, kde mu jeho svědomí dopouštělo. Tím ovšem podal řeckého textu obraz úplně nesprávný.

A tak odkaz Bratří kralických je dosud našim zástupům klenotem jediným — nejsprávnějším a nejlepším dosud mezi našimi nynějšími — ač ovšem trpí již mnohými nedostatky proti svému prvotnímu originálu — pravému slovu Páně. Předmluva bible kralické k pobožnému čtenáři doufá, že »popracuje, aby takoví nedostatkové napraveni byli«, ale dosud nenašlo se nové Jednoty, která by ze sebe »muže učené a opatrné vybrala, aby jí písma svatá z původních jazyků vlastně a správně vyložili«. Dosud staví se většinou na textech starých, chybných: pramen vody živé plyne netknut rukou čerpající. Má-li však hnutí ono novokřesťanské, jak je nazývají východní jeho nositelé, v lidu zapustiti kořeny, má-li ukázati mu čistou nauku Páně, musí nezbytně předcházeti nový překlad písma. Překlad, který by s úzkostlivou a oddanou prací kralických dělníků spojoval i kritiku a přesnost naší nové doby, který co do formy jazykové měnil by šestidílku jen tam, kde řecký text toho žádá (ale ovšem důsledně, aby byl zrcadlem našeho textu řeckého) a jen těmi prostředky, které jazyk šestidílky sám nám podává, překlad podobně jako kralický nevížící se žádnými vedlejšími ohledy, nýbrž uznávající i pro překlad bible za správný první axiom překladatelský — *naprostou věrnost*. Všude jinde pracuje se již s velikou pílí a oddaností na zjištění pravého textu původního, a pořizují se nové překlady, — naleznou se i u nás dělníci, kteří hřivnu našich Bratří rozhojní?

Jak český sněm upravuje služné učitelů.

Referuje **T. G. Masaryk.**

Školství obecné potřebuje oprav v trojím směru. Především podle časových potřeb škola obecná měla by býti reformována co do úkolů paedagogicko-didaktických. Reforma ta týká se ovšem i učitelstva, resp. jeho vzdělání. Další nápravy vyžaduje zákon o dozoru na školy a konečně máme otázku, jak upraviti a zvýšiti služné učitelů na školách obecných.

Činnost českého sněmu od té doby, co na něm máme svou českou většinu, reformy školství téměř se nedotekla — přejali jsme zákony německou menšinou vypracované a na nich jsme přestali, ač dalo by se na nich mnohé opraviti ve prospěch školy i české národnosti. Právě tak zákon o dozoru na školy zůstal nezměněný. Vyhledati příčiny, proč tak se stalo, bylo by zajímavo a vrhlo by divné světlo na naše politické strany a různé proudy v nich, než k tomu teď není kdy, neboť účelem této zprávy je ukázati, jak na sněmě učitelské služné se upravuje.

Nepokládám tento třetí úkol za nejdůležitější, ovšem za nutný. Bylo by možno s upravením služného spojiti i potřebné reformy jiné; to však vyžadovalo by širší reformy, organicky prováděné, a k tomu náš český sněm právě tak nemá chuti jako parlamenty jiné, spokojuje se i v otázkách nejdůležitějších zákonodárným příštipkářstvím.

Nebudu tu podávati dějin různých pokusů, zvýšiti a upraviti služné učitelské. Platná nyní soustava pochodí z roku 1875 a již proto, že od této doby hospodářské poměry valně se změnily, plat našeho učitelstva není vyměřen podle potřeb nynějších. To uznává

se od obyvatelstva českého a německého, uznává se to od sněmu a konečně i od kompetentních úřadů již dávno.

Obyvatelstvo české i německé svorně žádá za zvýšení platův učitelských. Ze všech kruhův obyvatelstva v poslední době přicházely petice, doporučující návrh Ústředního spolku českého učitelstva a návrh Bendlův. Petice ty přicházely od obcí venkovských i městských, od hospodářských spolkův a okresních výborův, od místních školních rad a okresův, od jednot a spolkův učitelských, od učitelstva sousedních okresův a konečně od Ústředního spolku jednot učitelských. Protože mnohé petice podány jsou jmenem více korporací (na př. černokostelecký soudní okres za 19 obcí, školní okres novoměstský za 153 učitele, Ústřední spolek jednot učitelských za 114 krajinských spolkův atd.), možno říci, že téměř všecky obce v Čechách žádají za zvýšení a upravení platu učitelského. Zdá se však, že obyvatelstvo německé věci úsilněji se ujalo nežli české; alespoň co do počtu petice německé převyšovaly značně české: bylo v loni českých asi 590, německých asi 1270. Nevím, co všecko číslice ty znamenají; ale vidím v nich potvrzení různých pozorování a zkušeností, že my Čechové ke školství jsme ještě dosti netečni a že jsme si do svého národního programu ještě nepřibrali uvědomělé politiky školské.

*

Při úpravě učitelských platů běží o věc dvojí. Nynější platy jsou nízké a tudíž musí býti zvýšeny; avšak netoliko jednotlivé platy, nýbrž celá platební soustava je nesprávná a nespravedlivá, a tudíž platy musejí se netoliko zvýšiti, ale hlavně spravedlivěji upraviti, a to právě značí, že soustava platů musí býti opravena. Zvýšením nynějších platův arci mnohým učitelům bylo by spomoženo; ale o to běží, aby zvýšení to stejnoměrně a spravedlivě bylo rozděleno, aby učitel učiteli postaven byl na roveň, aby všem za stejnou námahu se dostala stejná odměna. Země mohla by vydati pro učitele milliony a přece mohlo by učitelstvo právem býti nespokojeno, kdyby se neodstranily staré nespravedlnosti.

Aby nespravedlnost i nesprávnost nynější soustavy vynikla, netřeba velikého rozumování.

Základ platné soustavy, totiž základní služné a pětileté přídavky, viděti z následujícího přehledu:

Přídavky podle let	Škol obecných							Škol měšť.		
	podučitelé		učitelé					podučitelé	učitelé	
	IV. tř.	III.—I.	IV. tř.	III. tř.	II. tř.	I. tř.	Praha		venkov	Praha
1—5	350	400	—	—	—	—	—	450	—	—
po 5	350	400	—	—	—	—	—	450	—	—
» 10	385	440	*500	500	600	700	800	495	800	900
» 15	420	480	540	550	660	770	880	540	880	990
» 20	—	—	580	600	720	840	960	—	960	1080
» 25	—	—	620	650	780	910	1040	—	1040	1170
» 30	—	—	660	700	840	980	1120	—	1120	1260
» 35	—	—	700	750	900	1050	1200	—	1200	1350
» 40	—	—	740	800	960	1120	1280	—	1280	1440
Pense	—	—	640	800	960	1120	1280	—	1280	1440

* Za základ béře se nejpříznivější poměr, že by se každý stal do 5 let def. podučitelem a do 10 let def. učitelem.

Nespravedlnost a nesprávnost této soustavy jest očividna. Stejně kvalifikovaní učitelé nestejně se odměňují: proč má míti jeden učitel 500, druhý 700 zl. v hospodářských poměrech málo nebo nic rozdílných? Proč také kvinkvenálky, proč výslužné, zaopatření vdov a sirotků má býti tak nestejné? Ředitel jednotřídní školy — doslouživ se všech kvinkvenálek, má se svým funkčním přídavkem 690 zl. — kollega jeho na škole 5třídní dostává 1320 zl., a přece práce na škole jednotřídní sotva je snazší než na škole pětitřídní.

Soustava je naprosto nejednotná.

Roztřídění školských obcí děje se podle počtu obyvatelstva a drahoty; při rozdílu obecních a měšťanských škol hledí se ke kvalifikaci, ale bytné již zase i při řediteli měšťanské školy počítá se podle tříd. Funkční přídavky odměřují se podle počtu tříd, částečně podle kvalifikace a obtížnosti úřadu; kvinkvenálky ustanovují se podle definitivy a stáří, výslužné podle let a výše platů, podučitelství zakládá se na kvalifikaci a stáří, — zkrátka tato umělost, ba přímo rozháranost zásad, na nichž nynější platební soustava se zakládá, prozrazuje její chatrnost.

Právem bylo k tomu ukázáno, že sdělána byla na kvap, jakoby jen prozatímně.

Nynější soustava, jak častokráte bylo dokazováno, učitele také přímo i kazí; vzniká všeobecné uchazečství, osobní řevnivost a nevraživost; učitel v nižších třídách má jedinou starost, aby se dostal co nejdříve do třídy vyšší, — jak může za takových řádů škola prospívati?

Tyto a ostatní vady nynější soustavy a její neblahý vliv na školství obecně se uznávají. Uznali je zejména také kompetentní úřadové. Místodržitelství odsoudilo nynější soustavu služného již roku 1883 (viz zprávu zemského výboru o školství 1884); zemská školní rada již r. 1879 uznala nespravedlnosti, jež se staly při rozdělování školních obcí a ve svém přípise o návrhu posl. Nitsche (Zpráva výboru zem. r. 1887) podobně jako místodržitelství vyslovila se o celé platební soustavě. Konečně i zemský výbor a taktéž školská kommisse sněmovní vícekráte již pozdvihly svého hlasu. Zemský výbor roku 1887 předložil sněmu zásady, podle nichž se nynější soustava platův učitelských měla změniti. Není pochybnosti, že touto předlohou a obecnou diskussí o ní vzniklou, otázka stala se tak palčivou; že sněm svými usneseními, přidati učitelům IV. třídy a v Praze, obecnou nespokojenost uznal za spravedlivu, netřeba ani výslovně konstatovati.

Přes to ve věci se od r. 1887 nepokračovalo. V tomto stadiu otázky přišel jsem na sněm a stal jsem se ve školské kommissi sněmovní zpravodajem o návrhu Bendlově a českých peticích. Učinil jsem v kommissi této návrh, aby svolána byla anketa, která by o upravení platův učitelských pojednala; a učinil jsem návrh ten, aby pro krátkost sněmovního zasedání otázka nezaspala. Návrh na anketu přijat; odbývala se 29. a 30. prosince 1892. Na to konečně zemský výbor 17. dubna 1893 se usnesl na návrhu, podle něhož platy učitelské mají býti upraveny.*)

*

Řekli jsme, že při upravování platův učitelských běží o soustavu. Přidati učitelům více méně, to je otázkou finanční; otázkou spravedlnosti a rozumu je, jak a podle jakých pravidel přidávati. Soustavu nynější ve zmíněném přípise r. 1883 zavrhlo i místodržitelství, žá-

*) Srovnej tyto tiskopisy: Historický výklad, týkající se otázky upravení služného učitelů na školách obecných v království Českém (1892). — Stenografický protokol o anketě v příčině upravení platův učitelských, svolané zem. výborem král. Českého na den 29. a 30. prosince 1892. — Zpráva zem. výboru týkající se otázky upravení služného učitelů na obecných a měšťanských školách v království Českém č. 263 sněm. od 17. dubna 1893.

dajíc v zájmu školství její změnu. Zemský výbor slíbil tehdy na vybídnutí místodržitelství pro příští zasedání zevrubnou zprávu a příhodné návrhy. Tomuto slibu, opakovanému v listopadu r. 1887 ve zprávě o návrhu posl. dra. Nitsche, vyhověno zprávou »o novém upravení platův učitelských na školách obecných a měšťanských«, danou 26. prosince 1887. Zemský výbor v této obšírné zprávě s rozhodností všeho uznání hodnou zavrhuje nynější platební soustavu. Čteme, že »nynější poměry není možno již déle udržeti a že se musí celá soustava co nejdříve změniti«, a vůbec slovy co nejdůraznějšími žádá se a slibuje důkladná, pronikavá a všeobecná oprava, jíž by »učitelstvu všemu stejně způsobilému po právu a spravedlnosti bylo učiněno«.

Stejně důrazně mluví se také ve zprávě a návrhu zemského výboru, jenž nyní tvoří předmět sněmovního jednání. Žádá se spravedlnost, vytýkají se nesrovnalosti atd., ale konec konců podává se návrh, jenž od platného co do správnosti ničím se neliší. Nesprávnost, nejednotnost a tudíž i nespravedlivost zůstane; země sice učitelstvu přidá, ale potrvají příčiny a důvody nespokojenosti.

Zemský výbor sám soustavu svou zove »smíšenou«; je to soustava »tříd osobních, při čemž hlavně za základ vzata býti má doba služební a rostoucí potřeba domácnosti učitelské se současným zřetelem k místním poměrům«.

Soustava ta vidí se v tomto přehledu:

Obecné školy.

Přídavky podle let	Kategorie V. až do 2000 obyvatelů	IV. více než 2000 až 4000 ob.	III. více než 4000 až 20.000 ob.	II. více než 20.000 obyv. a místa výminečná	I. Praha, Smíchov, Karlín Král. Vinohrady, Žižkov
	Služné				
	zl.	zl.	zl	zl.	zl.
1.	500	550	600	700	800
5.	550	600	650	750	850
10.	650	700	750	850	950
15.	750	800	850	950	1050
20.	850	900	950	1050	1150
25.	900	950	1000	1100	1200
30.	950	1000	1050	1150	1250
35.	»	»	»	»	»
40.	»	»	»	»	»

Měšťanské školy.

Přídavky podle let	kategorie			
	IV. až do 10000 obyvatelů	III. více než 10 až 20000 obyvatelů	II. více než 20000 a místa výminečná	I. Praha, Smíchov, Karlín, Král. Vinohrady, Žižkov
	služné			
	zl.	zl.	zl.	zl.
1.	700	800	850	900
5.	780	880	930	980
10.	880	980	1030	1080
15.	980	1080	1130	1180
20.	1080	1180	1230	1280
25.	1160	1260	1310	1360
30.	1240	1340	1390	1440
35.	»	»	»	»
40.	»	»	»	»

Další ustanovení jsou stručně tato:

Podučitcle s vysvědčením dospělosti všude . 350 zl.
» způsobilosti v V. tř. 400 »
» » IV. a III. » 450 »
» » II. » 500 »
» » I. » 550 »

Učitelky a *podučitelky* mají totéž základní služné, které dostávají učitelé a podučitelé.

Kvinkvenálky obecnich učitelů obnášejí 50, měšťanských 80 zl., více než 6 kvinkvenálek se nepovoluje. Druhá, třetí, čtvrtá kvinkvenálka dohromady obnášejí pouze 100 zl. pro obecné i měšťanské školy, pátá i šestá tam 50, tu 80 zl.

Podučitelé po pěti letech dostávají vždy jen 50 zl.

Učitelky a podučitelky na obecných školách dostanou kvinkvenálky, ale jen 4krát, po 50 zl.; učitelkám na měšťanských školách, taktéž 4krát, dostane se po 80 zl.

Funkční přídavek ředitelů na školách obecných:

jednotříd.	80 zl.
dvou-, trojtříd.	100 »
čtyřtříd.	150 »
pětitř. (a více)	200 »

» » na školách měšťanských 200 zl.
s pětitř. šk obecní 300 »
s 1—4tř. » » 250 »

Bytné Kde není bytu, dává se ředitelům a správcům škol bytné

v V. třídě	na obecné i měšťanské škole	100 zl.
IV. »		150 »
III. »		200 »
II. a I. »		300 »

Výslužné, do něhož funkční přídavky se počítají, obnáší po 10. roce 34%; každým rokem dalším zvyšuje se o 2·2%.

Vdova (děti, příbuzní aneb sešvakření až do 4. kolena) žádati může po smrti učitelově o $^1/_4$ služného.

Soustava tato, to přece každý vidí, je právě tak umělá, nejednotná a tudíž nespravedlivá, jako soustava posud platná; je to soustava skutečně »smíšená«, velmi smíšená. Vytkneme jen některé nedostatky.

Roztřídění podle kategorií místních stává se podle počtu obyvatelstva. Pochybuji, že navržené rozdělení odpovídá skutečným poměrům drahotným. Rozdíly jsou očividně ustanoveny libovolně, nikoli podle nějakého určitého hlediska. Kdyby skutečně rozhodovaly drahotní poměry, nemohly by základní platy tak nestejně stoupati. Na obecných školách základní plat stoupá docela jinak nežli na měšťanských. Na obecných školách činí rozdíl jednotlivých základních položek 50, 50, 100, 100, při měšťanských však 100, 50, 50 zl.; proč na př. má obecný učitel ve městě s 20.000 o 100 zl., učitel měšťanské školy o 50 zl. méně než v Praze? Je pro tohoto drahota větší než pro onoho? Proč vůbec pro měšťanské školy platí jiné drahotní poměry nežli pro školy obecné?

V nejnižších třídách je rozdíl základního platu školy obecné a měšťanské 200 zl.; proč je rozdíl ten ve městě s 20.000 obyv. jen 150 zl. a v Praze dokonce jen 100 zl.?

U učitelův obecných škol činí rozdíly základního platu: 50, 50, 100, 100 zl.; proč činí rozdíly ty u podučitelů: 50, 0(!), 50, 50 zl.?

Při bytném podobné jsou nesrovnalosti. Podle jednotlivých kategorií činí rozdíl mezi jednotlivými položkami (100 : 150 : 200 : 300 : 300) 50, 50, 100, 0 zl. A proč není tu rozdílu mezi II. a I. kategorií? Proč vůbec při bytném nehledí se k rozdílu obecné a měšťanské školy, kdežto se tohoto rozdílu při jiných poměrech šetří?

Tyto nesrovnalosti základních platů sesilují se nesrovnalostmi při kvinkvenálkách. Proč za stejných drahotních a sociálních poměrů zvyšuje se plat učitelům jinak, jinak podučitelům, a jinak učitelkám?

Podle jaké zásady nehledí se při podučitelích se zkouškou dospělosti ke kategoriím? Pro podučitele, složivšího zkoušku způsobilosti, kategorie platí; avšak co má kvalifikace společného s těmi kategoriemi?

Nejednotné zvyšování platu nemá žádného smyslu. Že prý se má pomáhati učitelovi při zakládání rodiny; připouštíme, avšak přestávají v rodině po 4. pětiletí starosti a potřeby?

Rozhodně nespravedlivé a ničím neoprávněné je ustanovení o učitelkách a podučitelích. Není žádného rozumového důvodu, proč by učitelka se stejnou kvalifikací a při stejné práci dostávala jen 4 pětiletky.

Podučitelství na měšťanských a na dvoutřídních školách obecných se do 3 roků zruší, všecka místa podučitelská prý zrušiti se nemohou, není peněz. Avšak neměly by přece vytčené nesrovnalosti tísnící podučitelstvo býti odstraněny a zmírněny?

Jiných nesrovnalostí dotýkati se již nechceme — záleželo na tom ukázati, že soustava je nedostatečná; že přes to mnohým učitelům, zejména v nejnižších dvou třídách, bude do značné míry zpomoženo, musí se uznati.

*

Poznavše již soustavu platův učitelských, jež existuje a jež se zavádí, chceme nyní s tím srovnati přání a požadavky učitelstva, jak složena jsou v návrhu Ústředního spolku učitelů českých a v návrhu poslance Bendla.

Tabellární přehled těchto soustav je následující:

Přídavky podle let	Návrh Ústředního spolku						Návrh Bendlův							
	Obecných škol učitelé			Měšťanských škol učitelé			Obecných škol učitelé				Měšťanských škol učitelé			
	zatímní	s obyvatelstvem		zatímní	s obyvatelstvem		zatímní	s obyvatelstvem			zatímní	s obyvatelstvem		
		pod 6000	nad 6000		pod 6000	nad 6000		pod 6000	6000 až 20000	nad 20000		pod 6000	6000 až 20000	nad 20000
	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.
1—5	400	500	600	600	770	840	400	500	575	690	600	700	800	920
po 5	—	610	660	—	800	920	—	550	625	750	—	770	875	1000
» 10	—	780	840	—	1040	1120	—	710	800	935	—	950	1070	1205
» 15	—	840	900	—	1120	1200	—	770	860	1005	—	1030	1150	1295
» 20	—	1010	1080	—	1310	1500	—	940	1045	1200	—	1220	1355	1510
» 25	—	1070	1140	—	1390	1480	—	1010	1115	1280	—	1310	1445	1610
» 30	—	1230	1320	—	1470	1560	—	1190	1310	1485	—	1400	1535	1710
» 35	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
» 40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pense	—	1160	1160	—	1480	1480	—	1190	1190	1350	—	1400	1400	1670

Funkční přídavek
I—IV. 100 zl.
V. 200 zl.

Funkční přídavek I. tř. 50 zl.
II. III. » 100 »
III. IV. » 150 »
V. » 200 »

Ústřední spolek svým návrhem dosahuje jednotného služného, a soustava je založena na osobních třídách podle stáří. Vedle stáří uznává se ještě kvalifikace, pokud totiž se ustanovuje, že každá osoba učitelská, nabyvší způsobilosti, má dostávati stejný plat; z téhož důvodu zrušuje se jméno »podučitel«. Dále se přihlíží k působení učitelovu na škole; proto se mu dávají pětiletky a konečně rozhodují i místní poměry, zejména drahota bytů; podle počtu obyvatelstva vyměřuje se tudíž příbytečné.

Tato soustava je mnohem lepší než posavadní; avšak právě tak jako návrh Bendlův nedostačuje tím, že neodstraňuje vnitřní nesrovnalosti, t. j. že nepodává jednotné a docela spravedlivé soustavy platební *)

*

*) Aby požadavky českého učitelstva i v podrobnostech vynikly, podáváme tu stručně hlavní body návrhu Ústředního spolku:

1. Jméno »podučitel« se zrušuje.
2. Všechny vysvědčením způsobilosti učitelské opatřené osoby učitelské na školách obecných a měšťanských, jakmile dosáhly některého místa systemisovaného, zařadí se dle let služebných do tříd platebních.
3. Učitelé škol obecných čtvrté nejnižší třídy platební mají ročně služného 500 zl. Když uplyne 10 let od jejich zkoušky způsobilosti učitelské, postoupí do třetí třídy s ročním služným 600 zl., po dalších desíti letech do druhé třídy s ročním služným 700 zl., a konečně po dalším desítiletí do první třídy s ročním služným 800 zl.
4. Učitelé měšťanských škol třetí nejnižší třídy platební mají ročně služného 700 zl., po 10leté službě, od zkoušky způsobilosti pro obecné školy počítajíc, postoupí do druhé třídy s ročním služným 800 zl. a po dalším desítiletí do první třídy s ročním služným 900 zl.
5. Všichni definitivní a zatímní učitelé škol obecných a měšťanských v Praze, v předměstích a lázeňských městech, jakož i v místech se 6000 a více obyvateli obdrží příbytečné do výslužného nepočítané, které vyměřeno jest na 20% služného, jehož právě dotčená osoba učitelská požívá. Učitelé ostatních škol dostanou 10% příbytečného. Příbytečné platí se z okresního fondu školního.
6. Učitelé škol obecných a měšťanských definitivní a zatímní, kteří 5 let na některé veřejné škole nepřetržitě působili, obdrží služební přídavek, který činí na obecných školách 60 zl., na měšťanských školách 80 zl. Podobně i každé následující pětiletí dává jim nárok na další pětiletý přídavek. Takových přídavků může učitel dosíci dohromady šest.
7. Když jde o udělení pětiletého přídavku služebního a o léta do výslužného vpočitatelná, má se počítati doba služebná vždy od té doby, kdy osoba učitelská nabyla způsobilosti učitelské; na měšť. školách od zkoušky způsobilosti učitelské pro obecné školy.

Posl. dr. Herold, jakožto referent školské kommisse, učinil proti návrhu zemského výboru a vedle návrhu Bendlova a Ústředního spolku návrh svůj, jehož podstata spočívá v následním:

Obce dělí se na 4 třídy, a podle toho uděluje se všem učitelům příbytečné a pětiletky; základní služné na školách obecních je 600 zl., na měšťanských 700 zl. Skutečný plat podle těchto zásad byl by pak tento:

Přídavky dle let	Škol obecných třídy				Škol měšťanských třídy			
	IV.	III.	II.	I.	IV.	III.	II.	I.
	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.
1	650	700	750	800	820	820	880	940
5	700	750	800	850	900	900	960	1020
10	750	800	850	900	980	980	1040	1100
15	850	900	950	1000	1080	1080	1140	1200
20	950	1000	1050	1100	1180	1180	1240	1300
25	1050	1100	1150	1200	1280	1280	1340	1400
30	1100	1150	1200	1250	1360	1360	1420	1480
35	—	—	—	—	—	—	—	—
40	—	—	—	—	—	—	—	—

8. Učitelům, kteří z obecné školy přestoupili na měšťanskou školu nebo naopak, počítají se léta na obou ústavech strávená do služného, do přídavků pětiletých i do výslužby.

9. Funkční přídavek správců škol obecných jednotřídních, dvoutřídních, trojtřídních a čtyřtřídních vyměřen jest na 100 zl. a na pětitřídní a vícetřídní na 200 zl.; ředitelů na měšťanských školách 200 zl. Správa školy měšťanské budiž oddělena od správy školy obecné.

10. Příbytečné správců a ředitelů škol činí 150 zl., v místech se 6000 a více obyvateli 250 zl.

11. Služné učitelek definitivních a zatímních rovná se služnému učitelův.

12. Žádný člen učilelstva nesmí býti touto úpravou služného zkrácen ani na služném, ani na pětiletých přídavcích.

13. Po uplynulém 10. roce služby učitelské má každý učitel nárok na výslužné, vyměřené na 40% ročního služného. Každý další rok vzrůstá tento nárok o 2% služného, a to až do 40. roku služebního. Po 40. roce služby má každý učitel právo jíti do výslužby.

14. Dosavadní ustanovení o zaopatřování vdov a sirotků po učitelích nechť potrvají, jen v § 62. a 68. zemského zákona z 19. dne m. prosince 1875. obsažené odbytné pro vdovy nebo sirotky budiž ze čtvrtiny na polovinu posledního služného vyměřeno.

Návrh tento taktéž nevyhovuje přísnějším požadavkům spravedlnosti. Jen dle jména je založený na době služební, neboť příbytečné a nestejnoměrné pětiletky způsobují nestejnost.

*

Pokusím se naznačiti, jak by spravedlivá soustava platební mohla býti důsledně provedena — pravím důsledně, neboť o to běží, aby všem požadavkům spravedlnosti a za všech okolností vyhovovala. Soustava musí býti ze základu nově postavena, ani opravování soustavy platné, ani spojování různých návrhův a zásad v nějakou »smíšenou« soustavu nestačí.

Přijímám zásadu, že učitel odměňován má býti podle *trvání služby*, resp. podle stáří.

Považíme-li, že služba učitelů je ve všech školách téměř stejná, že tedy učitelstvo tvoří po výtce stav sobě rovných, vyplývají nám dvě hlavní zásady, předně: že *základné služné má býti všem stejné*, a za druhé, že právě podle stáří toto *stejné základní služné stejně má stoupati.*

To jsou zásady hlavní, základní; přistupují k nim některé zásady podružné, méně důležité.

Především nekladu důrazu na *kvalifikaci* učitelovu. O kvalifikaci ať rozhodují zkoušky, zkouška zralosti a způsobilosti; přihlížeti ještě později ke kvalifikaci se v praxi nedá, ač v jednotlivých případech je možné, obzvláštní dovednost učitelskou uznati a případně oceniti a nějak vyznamenati.

Spravedlivo je, přihlížeti k *námaze nadobyčejně zvýšené.* S té stránky především vyniká těžké postavení učitelů na *školách jednotřídných*, a proto je spravedlivo, aby se právě na veliké množství těchto učitelů pamatovalo. Z téhož důvodu lze se přimlouvati, aby *ředitelé a správcové* více- a mnohatřídných škol byli zvláště odměněni, ale nemá se zaváděti přílišná nestejnost mezi učitele a správce škol.

Proti stejnosti kvalifikace a námahy hřeší nynější a všecky ostatní soustavy stanovením *podučitelů.* Podučitel není nic jiného než učitel co možná zadarmo; je to přežitek staré doby, instituce docela neodůvodněná a nespravedlivá.

Z téhož důvodu je nespravedlivé, činiti rozdíl mezi učiteli a *učitelkami.*

Rozdělování škol na kategorie podle drahoty je spravedlivé, ale tato spravedlivá zásada provádí se teď nespravedlivě, proto že libovolně.

Není žádného spolehlivého měřítka, neboť ani počet obyvatelstva, ani bytné, ani jiné ojedinělé výdaje učitelovy tu nepostačují. Zřídí se dnes v místě továrna nebo proloží se dráha, a drahotní poměry jsou zjinačeny. Trvám, že by bylo možno zříditi v té příčině pro začátek zvláštního statistického referenta, odhadujícího podle podrobných dat drahotní poměry; po čase stačily by k tomu místní úřady školské a obecní.

Drahotní poměry teď u nás v Čechách jsou jiné než bývaly. Proto, že Čechy stávají se pořád víc a více zemí průmyslovou, drahota je téměř všude stejná a, což ovšem nejvíce padá na váhu, všude veliká. Proto musí se dnes stejnoměrně všem učitelům dáti vyšší služné. Právem se ukazuje k tomu, že teď netoliko ve větších a velikých městech, ale i na venkově živobytí stává se velmi drahým; v městech byty poměrně jsou dražší než na venkově, ale mezi většími a menšími městy v té příčině rozdílu není velikého, snad žádného, a co se živobytí týká, jsou kraje, kde na vsi žije se dráže, nežli v městě. Nechci ani mluviti o obtížích při výchově dětí atd.

Při tom musí o českém učitelstvu býti obzvláště vytčeno, že pociťuje nespravedlnost tím více, že jemu poměrně méně míst ve vyšších třídách je dáno, než německým Ještě r. 1891 byl tento nepoměr: I. tř. služného bylo (venkovských) obcí školních č. 53 : něm. 44; v II. tř. č. 139 : n. 110; v III. tř. č. 718 : n. 681 a ve IV. tř. č. 1555 : n. 1041.

Podle těchto zásad pokládal bych následní soustavu za spravedlivou:

Každý učitel na škole obecné obdržel by na př. prvý plat 600 zl.; předpokládá se arci, že má průkaz učitelské způsobilosti. Plat tento pak by stoupal od pěti k pěti letům a to stejnoměrnou progressí pokaždé o 100 zl.

Učitel na škole měšťanské měl by prvý plat 800 zl.; i tento plat touž progressí by stoupal od pěti k pěti rokům o 120 zl. Zdá se mi býti spravedlivé, aby prvý a základní rozdíl mezi platem učitele obecního a měšťanského i později zůstával stejný.

Kvinkvenálek tudíž bych nedal žádných, ve skutečnosti běží vlastně jen o název; nemyslím, že je potřeba, učitelstvo i peněžitě

upoutati: učitelstvo má se státi co možná nezávislým, a k tomu konci posavadní poručíkování v zájmu školy mělo by zmizeti.

Podle této soustavy by učitel v letech mladších, kdy zakládá rodinu, lépe byl zaopatřen než posud. I v jiném ohledu právě to ustanovení je vhodné a užitečné.

Podle zásady rovnosti byl by funkční přídavek stejný a stoupal by podle počtu tříd. Bytné bylo by taktéž co možná stejné — ostatně v tom rozhodovati musí skutečné poměry drahotní.

Podle zásady stejného a rovnoměrného stoupání i výslužné ročně by stoupalo stejným podílem.

Mám-li konečně podati úplnější schema svého návrhu, tedy podám tu, co od více kollegův učitelů bylo přijato. Podotýkám jen, že dle zásad svých drahotní třídy nejvíce tři bych chtěl připustiti.

Podle služebních let	Obecných škol učitelé				Měšťanských škol učitelé			
	zatímní	s obyvatelstvem			zatímní	s obyvatelstvem		
		pod 6000	6000 až 20000	nad 20000		pod 6000	6000 až 20000	nad 20000
	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.	zl.
1—5	400	500	600	700	600	700	800	900
po 5	—	600	700	800	—	820	920	1020
» 10	—	700	800	900	—	940	1040	1140
» 15	—	800	900	1000	—	1060	1160	1260
» 20	—	900	1000	1100	—	1180	1280	1380
» 25	—	1000	1100	1200	—	1300	1400	1500
» 30	—	1100	1200	1300	—	1420	1520	1620
» 35	—	—	—	—	—	—	—	—
» 40	—	—	—	—	—	—	—	—
Pense	—	1100	1200	1300	—	1300	1400	1500

Funkční přídavek 100 zl. a za každou další třídu 20 zl.
Na měšť. školách 200 zl., za třídu přes 3 tř. 20 zl.

Opakuji a zároveň resumuji, oč podle mého soudu při žádoucí reformě běží.

Neběží pouze o zvýšení zemských vydání na platy učitelské. Podle soustavy Ústředního spolku zvýšily by se zemské finance

školské o 1 million, podle návrhu Bendlova o 1½ millionu, zemský výbor konečně páčí svou soustavu na 803,500 zl.; avšak výše přídavku nerozhoduje o správnosti a spravedlnosti té neb oné *soustavy* platební. Absolutní zvýšení školských financí není hlavní věcí; hlavní věcí jest, aby celá platební soustava byla spravedlivá, aby učitelům všem stejnoměrně bylo podle skutečných potřeb zpomoženo. Tomuto požadavku návrh zemského výboru nevyhovuje, a proto zemské finance budou sice zvýšeny, učitelům mnohým bude přidáno, ale příčiny nespokojenosti, prýštící z nesprávné a nespravedlivé soustavy, potrvají. Zemský výbor patrně chtěl podati důkaz, že peníze samy ke spokojenosti nepřispívají.

*

Vyhýbal jsem se posud všem úvahám politickým; přece však budiž po věcném rozboru vysloveno několik myšlének o politické stránce otázky.

Školství má pro národ náš ohromnou důležitost, národ politický nesamostatný školu chrániti si musí jako oko v hlavě. I není bohužel pochybnosti, že naše školská politika vůči národní škole nebyla správná — posud o školu tu méně se staráme, nežli národní a kulturní prospěch toho žádá. Staráme se o ostatní školství lépe a úsilněji? — — Strana svobodomyslná měla vděčný úkol. Její úkolem bylo, vypracovati co možná správnou soustavu platební a opírati se stávajícím nespravedlnostem. A soustava vypracovaná svobodomyslnou stranou musila by odpovídati programu strany pokrokové a lidové.

Český i ostatní zemské zákony školské přejaly od státního zřízení byrokratického roztřídění obcí, resp. učitelstva, na mnohé třídy. V tom není nic než instinktivní, řekl bych, byrokratisace národního školství, udělala se podle úřednické hierarchie co možná složitá hierarchie učitelstva. Stalo se to ze zvyku, a zvyk ten má smysl pro správu státní: učitelstvo hierarchicky učleněné je závislejší. Z důvodů netoliko věcných, ale i politických strana lidová, strana svobodomyslná vypracovati musila soustavu *rovnosti učitelské*.

Zvýšení, spravedlivé zvýšení platův učitelských mělo by konečně býti prvým krokem a podmínkou k reformám vyučovacím a vychovacím. Učitel, slušně zabezpečený, věnovati se může škole své cele, může se po něm žádati více. V tomto ohledu máme veliký příklad na francouzské správě vyučovací, jak regulace a zvýšení platův

učitelských použila k obhájení a upevnění politických zásad. Učitelstvo je vedle kléru největší mocí sociální —, která prozíravá správa zemská nebo státní, která prozíravá strana s mocí touto by nepočítala?

Ve Francii — stůjtež tu data ta pro srovnání — od r. 1889 stát platí učitelstvo národní, vybíraje si pro to obecní a departementní 4% přirážky Obce dávají budovy školní, zařízení a pomůcky učebné, platí školníka, učitelům přidávají místní přídavky a platí si odborné učitele zemědělství, průmyslu a obchodu. Departementy starají se o budovy a zařízení paedagogií a departementních úřadů školských.

Plat učitelův kolísá mezi 1000—2100 franky; ředitelové mají 1800—2800 franků. Každý učitel dostává byt nebo bytné a od obce místní přídavek; tento přídavek určuje se podle počtu obyvatelstva takto:

1000—3000	obyv.	100 fr.
3001—9000	»	200 »
9001—12000	»	300 »
12001—18000	»	400 »
18001—35000	»	500 »
35001—60000	»	600 »
60001—100000	»	700 »
100001 a přes	»	800 » atd.
v Paříži		2000 »

Německá zpráva,*) z níž tyto udaje vybíráme, praví: »Tyto číslice ukazují, jak republikánská vláda se snaží, v učitelstvu způsobiti a udržeti spokojenost, radost z povolání a věrnou oddanost republikánským a národním zájmům.«

*

Aby konečně každý čtenář mohl si učiniti určitější obraz o hospodářských poměrech ohromné většiny učitelstva, podám ještě výpočty rodinných a osobních potřeb z různých končin země. V číslicích těch skrývají se samy pro sebe zajímavé pokyny sociální a kulturní.

---

*) *Heinzig*, Die Schule Frankreichs 1891.

Roční potřeby rodiny učitelovy, skládající se z 5 členů, na poměry v okolí *Plzně* minimálně počítané:

Byt ročně	zl.	120·—
Služka měs. 4 zl . . .	»	48 —
Stravování služky měs. 7·5 zl.	»	90·—
Světlo	»	10·—
Lékař, lékárna	»	15·—
Příspěvek pens. fondu .	»	14·76
Kolky	»	3·82
Šatstvo, obuv, prádlo .	»	150·—
Strava denně: Snídaně 20 kr., oběd 70 kr., svačina 20 kr., večeře 40 kr. úhrn 1·5 zl.	»	540·—
Palivo	»	60·—
Úhrn . .	»	1051·58

Měsíční vydání mladšího učitele v okolí *Plzně* s ročním služným 350 zl., měsíčním 29 zl. 16 kr.

Byt měsíčně	zl.	4·—
Posluha	»	2·—
Prádlo	»	2·—
Topivo	»	3·—
Světlo	»	—·90
Snídaně	»	3·—
Oběd po 35 kr. . . .	»	10·50
Svačiny	»	3·—
Večeře po 30 kr. . . .	»	9·—
Kolek	»	—·13
Příspěvek pens. fondu .	»	—·66
Šatstvo, obuv	»	6·—
Úhrn . .	»	44·19

Pro *Kladno* vypočteny potřeby pro rodinu pětičlennou takto:

Byt ročně	zl.	150·—
Služka (služ. a stravov.)	»	150·—
Palivo	»	40·—
Světlo	»	10·—
Lékař a lékárna . . .	»	25·—
Daně, přísp. do pensij. fondu a kolky . . .	»	40·—
Šatstvo, obuv, prádlo .	»	180·—
Strava denně: snídaně 20 kr. oběd 60 » svačina 20 » večeře 40 » 1·40 »	roč. «	511·—
Drobnější potřeby v domácnosti	»	10·—
Úhrnem . .	»	1116·—

U mladších učitelů se služným 400 zl., t. j. měsíčně 33 zl. 33 kr., jeví se tento poměr taktéž na *Kladně* takto:

Byt měsíčně	zl.	4·—
Posluha	»	2·50
Prádlo	»	1·50
Topivo	»	2·—
Světlo	»	—·50
Snídaně (denně 12 kr.) .	»	3·60
Oběd à 35 kr.	»	10·50
Svačina à 12 kr. . . .	»	3·60
Večeře à 25 kr. . . .	»	7·50
Kolek na kvitanci . .	»	—·13
Srážky do pensij. fondu	»	—·66
Šatstvo, obuv . . .	»	6·—
Úhrnem . .	»	42·49

Měsíční vydání učitele v okresu *Žamberském*; rodina sedmičlenná:

Roční služné činí	zl.	680·—
Měsíční	«	56·65
1. Snídaně (káva) pro 7 osob à 20 kr. . . .	«	6·—
2. Svačina tatáž pro 7 osob à 20 kr. . . .	«	6·—
3. Oběd na př. ½ kg. hověz. masa 28 kr. a ost. 12 = 40	»	12·—
4. Večeře různá pro 7 osob à 30 kr.	»	9·—
5. Obuv pro 6 osob měsíč. (průměr) . . .	»	4·50
6. Oděv pro 6 osob (ženská práce zdarma)	»	5·—
7. Služné služce měsíčně jen	»	3·—
8. Daň z příjmu 96, přirážka k f. z. 73, do pense 96	»	2·65
9. Kolek 19 kr. na kvitanci a poslovi 16 kr.	»	—·35
10. Školné čili sobotáles ze tří děvčat měs.	»	—·52
11. »Učitelské noviny« měs. s donáškou . .	»	—·40
12. Denně průměrně světla za 3 kr.	»	—·90
13. Poštovní výlohy týdně 10 kr.	»	—·40
14. Prádlo týdně 8 kr. a žebrákům 14 kr. .	»	—·88
15. Členské příspěvky do dvou spolků měs.	»	—·25
16. Premie měsíční z pojištěných u »Prahy« 2000 zl. po 500 pro 4 dcery	»	7·66
17. Pivo večer ½ litr za 7 kr. denně . . .	»	2·10
18. Školní potřeby pro 3 děti měs.	»	—·40
19. Různá vydání jiná jen 1 zl. měs. . . .	»	1·—
Měsíční tedy vydání . . .	»	63·01
a příjem . . .	»	56·65

Mám podobné výpočty z mnohých krajů, měst i vesnic, a jak už ukázky tyto toljkéž i ostatní nasvědčují tomu, že drahotní poměry v Čechách stávají se téměř všude stejnými, ač jsou ještě kouty v zemi, kde láce je poměrně značnější; ale zkušenost učí a dá se tomu rozuměti, že kraje ty jsou ojedinělé a že se poměry v nich za nedlouho změní.

Maurus Jókai.

Padesátileté jubileum spisovatelské.*)

Dne 5. a 6. ledna t. r. šedesátidevítiletý maďarský literát, Maurus Jókai, slavil v Budapešti padesátiletou ročnici činnosti své spisovatelské.

Vnější průběh slavnosti byl přeskvělý a královsky okázalý. Panovnický dvůr, šlechta, kněžstvo, župní i městská poselstva z celé země, parlament, akademie a učené společnosti, umění, obchod i průmysl, úřednictvo, žurnali tika, divadla, cizina — zkrátka vše, co jakýmkoliv způsobem může dáti na jevo veřejnou uznalost, dostavilo se v slavnostním hávu. Nejvýznamnější blahosklonnost pak osvědčili budapeštští knihkupci: zřekli se nakladatelského práva na prvních tisíc výtiskův nového vydání jubilantových Sebraných spisův, jež si obecenstvo předplatilo, a tím zároveň (exemplář stojí 100 zl.) spisovateli dostalo se daru 100.000 zlatých . . .

Pohleďme zběžně na rozvoj i povahu Jókaiovy individuality a na hlavní jeho osudy životní.

*

Jókai za své první drama »Zsidó fiu« (židovský hoch), zadané akademii, dne 7. října 1843 nedostal sice cenu, ale pochvalu; od tohoto »akademického« uznání počítá své spisovatelství.

Spisův jeho je přes *tři sta svazkův*. Z nich na 54 romány, od 1846, připadá 173 knih; vedle nich novelly, kresby, karikatury,

*) *Névy László*, Jókai Mór. Budapest 1894. — *Prém József*, Jókai Mór. Pozsony-Budapest 1894. — *Tolnai Lajos*, Jókai Mór. (Magyar Szemle VI, 1—3, ib. 23—24). — Budapesti Hirlap XIV, 6—7 (čísla jubilejní). — Dr. *Schwicker*, Maurus Jókai (Beilage zur Allgemeinen Zeitung 1894, No 1—2).

memoiry atd. naplňují asi 90 svazkův; dramat má přes 20, potom řadu básní, populárních děl dějepisných a přírodopisných, divadelních a jiných referátův, 66 ročníkův různých časopisův nebo sbírek jím redigovaných, a jiné věci. Je toho knihovna: Jókai je z nejplodnějších belletristův našeho století.

Je však doma i z nejoblíbenějších, totiž obecenstvem nejvíce čtených. Nová a nová vydání jeho knih, i starších, nalézají vždy nové čtenáře. Lze říci, že v maďarském čtoucím obecenstvu vedle Petőfiho Jókai je nejpopulárnější, a cizina s Petőfim, Aranyem a Madáchem pokládá jej za představitele maďarské národní literatury.

Nový maďarský román prošel všemi ohlasy moderní literatury evropské. Walter Scott a francouzští romantikové našli napodobitele v historických románech baróna Jósiky a baróna Eötvöse; Balzaca následoval Kemény; Feuillet, Bourget a Zola, ba i ruský román Turgeněvův našel si tam hojné stoupence. Čistě národního románu, jako je na př. nový román ruský nebo anglický, maďarská literatura nemá. Za to z cizích orientální obraznosti maďarské nade všecko se zamlouvali Viktor Hugo, Sue, Dumas otec a — Jules Verne. Synthesou těchto pisatelův je Maurus Jókai.

V čem jeho podstata? Je romantik tělem duší. Vábí jej vše, co je silně drastické, nevšedně bizarní, široce komické; ostré protivy romantické manýry: světlo a tma, tragika a komika, nebeská krása a pekelná šereda hned vedle sebe způsobem v oči bijícím klade nade všecko rád; křiklavé motivy vybírá se zálibou: zemětřesení, epidemie, povodně, hořící města, srážky vojsk, dobývání hradův, rocení lidu, šílený úprk, splašená divoká zvěř ... to jsou jeho oblíbené kusy. A jako látka, tak i děj. Je vždy neobyčejný, napínavý, výjev stíhá výjev, vždy znovu rozrušuje a znovu upoutává. Podobně hlavní postavy jsou zpravidla nemožny: buď zidealisovány do andělských stínův, anebo zase přemrštěny v ďábelského netvora. Skutečnost splývá s vidinou a zájem je udržován hlavně rychlým, rapsodickým, často aforistickým chvatem děje a poutavou řečí. Řeč je Jókaiova nejsilnější stránka: je vždy svěží, sytě barvitá, příjemná, lidově jasná, zkrátka vábí a poutá průměrného čtenáře bezpečně od počátku do konce ... Umělecký svůj ideál Jókai pověděl sám: měl »ctižádost stoupati po místech, kde posud podkova Pegasova nezůstavila stopy«. Tedy nové, sensační.

A právě této své nevyčerpatelné obraznosti a vynalézavosti, svému nadšení pro přírodu, jejíž výjevy dovede ozařovat vždy zvláštním, půvabným světlem, svému šťastnému humoru a vtipu, své bohaté

řeči, kterou vlichocuje se v mysl čtenářstva a dovede upoutávat ve vypravování pravdě nejnepodobnějším, děkuje za pověst nejnárodnějšího belletristy maďarského. Důvěrný přítel jeho z mládí, Petőfi, karakterisoval jej slovy: »Jókai je spisovatel, který francouzské romány píše po maďarsku.« Svědomitý posuzovatel Erdélyi už 1855 napsal o něm: »Jókaie lze spíše požívati než posuzovati.« Jiný pronikavý kritik domácí, Péterfy, označil jeho tvorbu slovy: »Jókaiovi hrdinové jsou postavy bez souvislosti a bez psychologické jednoty; improvisuje je od výjevu k výjevu ... Jeho výtvory lze nazvati poesií improvisovaných effektův ... Jókaiovi hrdinové mluví jen žargonem realismu; v jejich duši však přebývá hyperbola, v jejich duchu básnické přehánění — podobají se měkkému vosku, který lze vtlačiti v každou formu a v každou šablonu.« A nejlepší maďarský znatel současné produkce literární, Pavel Gyulai, ukazoval nejednou, že Jókai napsal sice leckterý pěkný *kus* románu, ale žádný *román*. Než to vše neprospělo: kritika odhalovala naprostý nedostatek psychologie, reální životnosti, historického koloritu, filosofické prohloubenosti, slovem pochybnou podstatu uměleckou — a obecenstvo četlo a čte dál, Jókai je *baví*. V tom je tajemství jeho úspěchu. Dovede udržet zájem, napínat, překvapovat, líčit; neuvažuje, nereflektuje, nenudí — stále děj, ruch, změna, a taková strava byla a je posud a snad vždy bude širokým čtoucím massám stravou velmi vděčnou. Rozpomeňme se, kolik napínavých »sensačních« romantikův podnes udržuje v napjetí čtoucí obecenstvo anglické vedle Dickense a Thakeraye, jak dobře ve Francii daří se Ohnetovi vedle realistův a naturalistův, jak na Rusi se čte Danilevský vedle Tolstého a Dostojevského, u Polákův Kraszewski vedle Sienkiewicze, u Němcův Spielhagen a Ebers vedle Freytaga a Kellera. Kritika ukazuje mělčiny a povrchnost — a »velké« obecenstvo, i v době jinak velmi střízlivé, jde svou cestou a čte, co baví fantastickou látkou a lehkou, poutavou formou.

Posléze ještě jedna z příčin široké obliby Jókaiovy: byl pořád redaktorem nebo majitelem některého rozšířeného listu, kde »pod čarou« den ode dne poskytoval stravy čtenářstvu a vždy dovedl obratně využitkovati nálady doby. Před revolucí 1848 psal duchem horečně demokratickým a liberálním tehdejších snah; v reakci let padesátých představoval z minulosti to, po čem prahla nebo pod čím úpěla přítomnost: maloval dávný zlatý věk samostatného národního života sedmihradského, dávné řádění turecké v Uhrách, úřednickou zvůli osmnáctého století, línou, duševně zanedbanou anebo zas marnotratnou a po cizině se opičící aristokracii domácí

z počátku našeho století; v dobách novějších zas oslavoval motivy a osoby populární a karikoval nepopulární, s vysněných verneovských cizích světů ochotně sestupoval do zolovské kloaky budapešťského polosvěta, a tak nikdy nestárnul, stále plul s proudem, stále se držel »na výši doby«.

Místo mnohých vývodův význačný příklad. Hrdinkou románu »Fekete gyémántok« (Černé diamanty) z r. 1870 je selka Evila, výlupek ženské tělesné krásy, přirozeného vtipu, neodolatelné přitažlivosti pro každého mužského. Pracuje v dolech, tlačí těžké vozíky uhelné, a při tom nohy její, poloskryté v dřevěnkách, »okouzlují« všecek mužský svět. Unese ji vídeňský bankéř; tomu unikne k divadlu, hraje, zpívá, a v Offenbachově »Krásné Heleně« slaví neslýchané triumfy; potom stane se rekyní pařížského polosvěta, a když vyprázdnila pohár požitkův do dna, rázem klidně se vrací do svých uhelných dolův a pracuje v nich zase jakoby nic. Jak vidno, anticipovaná Zolova Nana v osvětlení starého francouzského románu sensačního.

*

Život Jókaiův je zajímavý a také dost romantický. Otec jeho byl advokátem v Komárně, kde Móric (tak jej pokřtili; Maurus = Mór podpisuje se spisovatelsky) se narodil 19. února 1825. Rodina byla starokalvínská, starozemanská. Starý Jókai dobře vypravoval i dobře kreslil — vykládal synkovi mnoho z rodinných i veřejných pamětí, a hoch zdědil po něm umělecké nadání: v devíti letech malý Maurus už veršoval, kreslil, deklamoval, vyřezával, šermoval. Na latinských středních školách v německém Prešpurce, i na právnické akademii v Kečkemétě, středisku kalvínského maďarstva, poznal volný život studentský. Spřátelil se s Petőfim, oblíbil si maďarskou pustu a lidový život na ní, a zahořel touhou, povědět o ní prosou, co básník Petőfi říkal veršem. První román Jókaiův, »Hétköznapok« (Všední dni) vznikl 1846 z dojmův kečkemétských. Jókai vystudoval práva a dosáhl advokátského diplomu, vedl také jeden spor, ale zanechal všeho a stal se *spisovatelem z povolání*. Psal — ale nejen romány a novelly, jež rychle se hromadily a vlastně teprve *utvořily* široké čtoucí obecenstvo maďarské; nýbrž i novinařil: zprvu jako spolupracovník u různých listův, od 1847 jako samostatný redaktor. V revoluci řečnil, psal úvodní články a proklamace, hájil své politické zásady proti nepříznivé cizině i domácím ultraradikálům, z Pešti přešel do Debrecína, odtud s maďarským sněmem uchyloval se za

ustupujícím vojskem na jih, po világošské katastrofě skrýval se u známých v kraji, potom psal pod pseudonymem, zakládal v Pešti nové časopisy belletristické i politické (1854 zábavně poučný »Vasárnapi Ujság« [Nedělní noviny], 1858 první satirický list maďarský »Üstökös« [Vlasatice], 1863 velký politický denník »Hon« [Vlast]), několikrát zvolen poslancem do sněmu, za přechodní vojenské vlády v letech šedesátých žalařován, po vyrovnání pak na sněmě přidal se proti Deákovi k levému středu Tiszovu, a od 1875, po splynutí Deákovcův s Tiszovci, stojí v přední řadě liberální (vládní) strany maďarské.

Že s Tiszou sdílel i jeho politiku proti nemaďarským národnostem v Uhrách, je přirozeno, ač tvrdívá se často, že prý je jejich »přítelem«. Je pravda, že 2. března 1870 na sněmě osvojil si návrh Viléma Paulinyho-Tótha, aby »Matici Slovenské« dostalo se zemské subvence, ba rozšířil jej v tom směru, aby podobné kulturní ústavy *všech* ostatních národností nemaďarských zemí byly podporovány určitou roční sumou — ale návrh padl, a později Jókai už plul s proudem obecným, který byl a je »populární«. Doba novější hojně mu nahradila starší psaneckou pouť: je čestným členem uherské akademie, předsedou »Společnosti Petőfiho«, ředitelem hlavního vládního denníku »Nemzet« (Národ); byl důvěrníkem korunního prince Rudolfa a rediguje maďarskou polovici jeho díla »Rakousko-Uhry slovem i obrazem«; je oblíbenou četbou královny uherské.

Životopisci Jókaiovi vykládají o něm různé zajímavé podrobnosti. Je prý neunavně pracovitý, pružný a všestranný; od školských let den co den vstává s východem slunce. Literární práce je mu denní potřebou. Vedle toho kreslí, maluje, vyřezává, šermuje, a hlavně pěstuje stromy, květiny a různé plodiny, studuje přírodu prakticky a odborně: v malbě a botanice je prý víc než pouhý dilettant. Na budínském »Švábském vrchu« už od 1853 má usedlost uprostřed lesův a vinic, z níž prací rukou svých stvořil zahradu a stinný park, milý útulek, o němž praví sám, že z něho a v něm bral nesčíslné podněty i k práci své duševní. Zesnulá jeho manželka, slavná tragédka maďarského Národního divadla, byla pravou rukou jeho snah literárních, i jinak prý žena vzácná povahou i silou pracovní. Jediná dcera Jókaiova, provdaná za malíře, v budapešťské ville své je denní otcovou hostitelkou.

*

Končíme stručným rozvržením Jókaiovy literní činnosti románové a krátkým seznamem jeho význačných děl z tohoto oboru. První

období, do let šedesátých, je umělecky nejplodnější; romány jeho z té doby jsou opravdu svěží skladby tendenční, jednotlivě i společně směřujíce k nápravě domácího života. Sem hledí především: »Egy magyar nábob« (Maďarský nabob), »Kárpáthy Zoltán« 1854 (Zoltán Kárpáthy), »A régi jó táblabirák« 1856 (Staří dobří župní přísedící) a »Az új földesúr« 1863 (Nový statkář). To je skutečný, skvěle zachycený kus starozemanského a staroúřednického života v Uhrách. V období druhém, asi do let osmdesátých nebo do zemské výstavy uherské, už má převahu routina, lacinými effekty nepravdivě ozářené doby a okolnosti polohistorické, polosmyšlené, »úvodní články v podobě románův«: sem spadají na př. »A szerelem bolondjai« 1869 (Blázni lásky), »Fekete gyémántok« 1870, »E pur si muove« 1872, »A jövő század regénye« 1872—74 (Román příštího století), »Az arany ember« 1873 (Zlatý muž), »Enyém, tied, övé« 1875 (Moje, tvoje, jeho), »Az élet komédiásai« 1876 (Komedianti života). Z posledních desíti let je už jen obratná, mnohopsavá práce stařecká, povrchní modní zboží velenadaného, ale obecenstvem zhýčkaného vypravovatele, jemuž literní zaměstnání stalo se denní potřebou, kterou koná s pravidelným mechanismem starého routinéra. Karakteristický pro tato léta je na př. »A cigánybáró« 1885 »Cikánský baron« nebo »Fráter György« 1893 (Frater Jiří).

Celkem z té spousty Jókaiovy půlstoleté činnosti belletristické literatuře maďarské sotva zbude víc, než šťastný národní humor, řada drobných postaviček episodních, odpozorovaných skutečnému životu, a skvělá, opravdu národní řeč. Poctivá domácí kritika *už dnes* to vyslovuje bez obalu. *č.*

Jaké třeba voliti procento pro dluhopisy částečné?

Vzhledem k zamýšlenému snížení úrokové míry zástavních listů české hypotheční banky uvažuje

Jan Koloušek.

Od konce r. 1887, kterou dobu totiž následkem poplašných zpráv o válce všechen veřejný úvěr u nás zdál se býti zviklán, klesala pořáde úroková míra státních dluhopisů: z $5^1/_2\%$ o vánocích roku 1887 dospěli jsme loňského roku až pod $4^1/_4\%$. Ale stát při většině svých dluhů *neměl z tohoto zlepšení svého úvěru pranic, všechen skoro zisk odnesli z toho věřitelé,* t. j. majitelé státních dluhopisů.

Zajisté se to bude zdáti všem čtenářům divným, kterak je to možno, aby při zlepšeném úvěru dlužníkově věřitelé získávali, i aby dlužník zůstával stále ve stejně trapné situaci; spíše opaku by každý dříve uvěřil. A přece je tomu tak, a vysvětluje se tato záhada zcela přirozeně tím, že byly od státu dluhy uzavírány nejen za velmi nevýhodných podmínek, *nýbrž zcela pochybenou formou,* která zavinila, že pak ani zlepšení státního úvěru nepřineslo kýženého prospěchu, nýbrž že plody této příznivější konjunktury připadly velmožům kapitalistům, věřitelům naší monarchie, a to po většině kapitalistům cizozemským.

Jaká chyba při uzavírání našich půjček se stala, o tom poučí nás tento příklad: Dlužník, který by si mohl vypůjčiti na 7% ročních, styděl by se za to, že si tak draho vypůjčuje a hleděl by zakrýti tuto svou úvěrní schátralost tím, že sice dle jména vypůjčí si na 4%, za to však spokojí se, když dostane v těchto 4%ních dluhopisech místo upsaných 100 zl. pouze 57 nebo 58 zl. vskutku vyplacených. Takovéto skrývání pravé úrokové míry může tajno zůstati a zmýliti pouze ty, kteří vůbec nedovedou nebo nechtějí zhola počítati, ale má

při tom ten zlý následek, že v budoucnosti nemůže nikdy dlužník svého lichvářského úroku se zbaviti, pokud úroková míra neklesne pod jmenovitou sazbu čtyř ze sta. A u nás tím způsobem jsme si dosud vypůjčovali napořád: *fakticky na vysoké procento, dle jména na procenta nízká.* Tak vydávaly se u nás renty 4%ní, 4·2%ní, a jen daleko nepatrnější část byla uzavřena v rentě 5%ní, kdežto vypůjčky od r. 1866—1888 byly uzavírány na faktické procento úrokovací po většině od 5½ až do 7½%

Jaké to mělo v zápětí ohromné ztráty pro státní pokladnu, o tom nám podá doklad především nejnovější konverse francouzské 4½% renty. Po válce r. 1871 učinil francouzský stát najednou obrovskou vypůjčku asi 6800 mill. franků a vypůjčku tu uzavřel dle francouzských úvěrních poměrů a názorů za nevýhodnou tehdy sazbu 5%ního úrokování. Ale francouzští finančníci nehleděli toto dle jich pojmů vysoké zúrokovací procento zastírati snad a nevydávali nízkoprocentní renty, ačkoli mohli k tomu býti přesnadně svedeni, jelikož nejobvyklejší papír, ve Francii skoro jedině kolující, tou dobou byla 3%ní renta. Na 3% rentu však nebylo tehdy také možno smluviti levnější úrok, a bylo by se tedy musilo vydati místo 6800 mill. renty 5%ní nejméně přes 11000 mill. fr. renty 3%ní, aby se stržila stejná summa skutečně vyplacených peněz. Zatím od té doby se poměry úvěrní ve Francii náramně zlepšily, jako vůbec na pevnině evropské, a tu koncem let sedmdesátých již byla renta 5%ní změněna (konvertována) ve 4½%ní, čímž uspořeno 34 mill. franků úroků ročně (½% ze 6800 mill. franků), a letošního roku znova přeměnila se tato renta 4½% ve 3½%ní, čímž uspoří zase státní pokladna francouzská 68 mill. fr. ročně. Ale úspory ty nejsou tím ještě zúplna vyčerpány, jelikož po osmi letech má vláda francouzská znovu právo tuto rentu konvertovati, a klesne-li do té doby, jak pravděpodobno, úroková míra na 3%, vznikne ještě další úspora 34 mill. fr. ročně (½%). Kdyby vláda francouzská byla po starém zvyku roku 1871 vydala rentu tříprocentní, byla by z ní stále ještě musila platiti 340 mill. franků ročně, jelikož renty tříprocentní by se bylo musilo vydati přes 11000 mill. franků, a tolik by se také musilo věřitelům na ni splatiti nebo z ní stále dávati úrok 3%ní či asi 340 mill. fr. ročně. Na rentě 5%ní tedy Francie přispořila dosud 102 mill. fr. ročně (1½% z 6800 mill.) a má ještě naději v budoucnosti dalších 34 mill. franků uspořiti [3½% z 6800 mill. franků činí 238 mill. franků úroků ročně, tedy o 102 mill. fr. méně nežli při původní rentě 5%ní].

Jinak tomu bylo u nás, jak už nahoře vytčeno. My jsme si fakticky průměrně vypůjčovali skoro na 6% ročně. Dejme tomu, že by stát byl místo 4·2%ní renty, kterou pravidelně na krytí svých schodků a na své výpůjčky vydával, byl tiskl jen dluhopisy $5^1/_2$%ní. Renty 4·2%ní je vydáno na 2500 mill. zl, renty $5^1/_2$%ní by dle toho bylo stačilo vydati jen 1910 mill. (méně v poměru 4·2 : 5·5), aby se týž obnos za ni stržil. Tato $5^1/_2$%ní renta dávno by se byla mohla (již asi před čtyřmi lety) konvertovati, třeba jen na $4^1/_2$%ní, a *tím by vznikla státu pouze při této rentě roční úspora 19 mill. zl.* (1% z 1910 mill.). Že se při tom nikterak nenadsazuje, ba že spíše by úspora ona byla mnohem a mnohem větší, ukazuje příklad konvertované renty 5%ní, při které tedy výsledek konverse nemohl býti tak příznivý, jako by byl při výše úrokované $5^1/_2$%, při které se však přece uspořilo skoro $1^3/_4$ mill. zl. ročně, ačkoli obnos její nedosahoval ani desetiny obnosu 4·2%ní renty [renty 5%ní nebylo ani 240 mill. zl., kdežto renty 4·2% je přes 2500 mill. zl.] Podobné úspory daly se docíliti také při ostatních státních dluzích našich (při rentě 4%ní zlaté atd). Jaká to však summa nejméně 25 až 30 mill. zl. roční úspory na úrocích, o které by nyní stát potřeboval platiti méně! A té úspory *se dalo docíliti pouhou změnou tisku na dluhopisech:* stačilo jen k tomu místo 4·2%ního úroku na rentových úpisech slibovati 5·5%ní. *Takto jen špatná forma vypůjček nás tak nesmírně citelně poškodila.**)

Nemluví se zde o věci této, aby z toho snad se činily nějaké rekriminace bývalé finanční správě, nýbrž účel těchto řádků je, aby se zkušenosti minulé užilo na prospěch budoucí. Ti, kteří v čele státní správy stáli a na úrok $5^1/_2$%ní a vyšší opravdu vypůjčovali, nenadáli se, že by úvěr naší monarchie se mohl tak záhy polepšiti, naopak jich nevýhodné půjčky je mohly opravňovati k domněnce, že tím ještě zmenší se důvěra v solventnost našeho soustátí, tím spíše, že ještě hůře dlužili se také státníci za Litavou. Nyní však jest už úplně zřetelně znáti, jak úroková míra bude stále ještě klesati do budoucna, a s tím tedy třeba vždy účtovati. Dlužník, když si nyní vypůjčuje, *musí ustavičně toho dbáti, aby mohl v příštích dobách, kdyby úroková míra klesla, toho využitkovati* i aby si mohl

*) Zde jen stručně a z hruba naznačeny důsledky špatně volené formy dlužení. Obšírně o tomto thematu pojednal spisovatel v odborném článku uveřejněném ve výroční zprávě obchodní akademie chrudimské ze školního roku 1889—1890: »O veřejných půjčkách rakousko-uherských, o jich zúrokování konvertování a výnosnosti.« Pojednání to otištěno také samostatně.

vypůjčiti na menší úrok a tím splatiti starý výše úrokovaný dluh (slovem, jak se říká, aby mohl dluh výhodně konvertovati).

Tato otázka stala se nyní u nás velmi praktickou při úvěru hypothekárním. Zástavní listy 4%ní české hyp. banky dostoupily konečně ceny rovnající se obnosu nominálnímu, a není jistě příliš vzdálena doba, kdy zajisté vystoupnou nad tuto cenu. Vždyť poslední dobou velké spořitelny (na př. česká a pražská) platí ze vkladů pouze 3% a $3^1/_2$% Dá se tedy očekávati, že by šly dobře na prodej zástavní listy s nižším úrokovacím procentem a že by snad se podařilo na ně dostati peníze vypůjčené o něco laciněji nežli dosud na zástavní listy 4%ní. Ale zrazovati je potřebí rozhodně z toho, aby se snad hned začaly vydávati listy 3%ní; neboť i kdyby dlužník dostal tu výpůjčku o něco, — však zajisté jen o nepatrný zlomek, — lacinější, ublížil by si zajisté velmi, že by pak dříve nemohl placený úrok zmírniti, pokud by neklesla úroková míra skutečně pod 3% (jmenovitou to sazbu zástavních listů).

Dva dlužníci si na př. vypůjčili od hypoteční banky skutečně 100.000 zl.: jeden v úpisech 4%ních, které prodá zrovna za tu cenu, jaká na nich je psána (za nominální); druhý pak učiní výpůjčku ve 3%ních listech, a podaří se mu je prodati za cenu 85% (t. j. 85 zl. za upsaných 100 zl.), tak že těchto listů musí upsati v úhrné summě asi 117.600 zl., aby skutečně stržil týž obnos 100.000 zl. Dejme tomu, že obě dvě půjčky jsou splatné v stejné době 50ti let. V tomto případě lépe pochodil prozatím ten dlužník, který si vypůjčil na 3%ní listy, jelikož bude platiti ročně na úroky a splátky jen 4556 zl., kdežto na 4%ní zástavní listy je potřebí ročně 4640 zl., tedy patrně více. Ale jak se list obrátí, když na př. za 10 let by klesla fakticky úroková míra na 3%. V tom případě by ten dlužník, který si vydlužil na 4%ní listy, splatil svou výpůjčku, pokud už není umořena, tím, že by uzavřel novou na 3%ní listy prodávané al pari. Po 10 letech by jeho dluh činil ještě 92.200 zl. a na tu summu by ke splácení a úrokování toho dluhu stačila 3% roční annuita (do zbývající ještě doby splacení, totiž po 40 let), 3974 zl., převelmi značně menší nežli musí ještě stále platiti dlužník na původně 3%ní listy, která totiž činí, jak nahoře vypočteno 4556 zl.*) Tak původní nepatrná výhoda, (ač-li ještě se jí dá na peněžním trhu docíliti, o čem dle dosavadních zkušeností možno i pochybovati), velmi zle by se vymstila dlužníku

*) Všecky tyto vypočty jsou snadné na základě tabulek podaných v »Národohospodářské arithmetice« pisatelem tohoto článku.

(na 3%ní listy), který se takto upsal, že svému věřiteli nepřestane platiti vysoké úroky ani tehdy, když úroková míra velmi silně klesne. A klesnutí sazby se 4% na 3% je opravdu značné, znamená ztenčení úrokového důchodu o celou čtvrtinu, a tedy dlužník takový assekuruje své věřitele proti možné ztrátě úrokové, i kdyby věřitelé jinde nemohli své peníze uložiti bezpečně, leda se slevou 25%. To je právě to zlo, které vzniká z volby příliš nízkého procenta úrokovacího pro cenné papíry a které také se patrně objevilo na rozdílu napřed ukázaném, jak si své úrokové vydání zmenšila bohatá Francie, a jak my dosud v Rakousku stále jsme nuceni platiti původně smluvený úrok, který někdy šel až nad 7% ročně.

Z toho všeho patrno, že sice je záhodno jíti pod 4% sazbu při zástavních listech hyp. banky, *ale že se nesmí pro tuto dobu jíti příliš nízko pod tuto sazbu,* že třeba tu následovati příkladu zemské hyp. banky dolnorakouské, která se usnesla vydávati listy $3^3/_4$%ní. Teprve kdyby tyto nové úpisy zase dostoupily pari nebo vystoupily nad pari, mohly by se dále vydati nové zase s nižším procentem úrokovacím. V té příčině chystá se usnesení sněmu zcela rozumné, aby rozhodnutí o tom ponechalo se zemskému výboru a správě hyp. banky, i aby upraveno bylo dle stavu peněžního trhu. Proti tomuto snesení se však ozvaly hlasy, které žádají hned vydávání zástavních listů 3%ních, ano snad i 2%ních, s jakým právem, viděti z dokladů předeslaných.

Na konec dlužno žádati podobnou změnu také ve stanovách české zemské banky pro její dluhopisy; neboť, jak z cen těchto dluhopisů patrno, rovnají se skoro úplně zástavním listům české hypoteční banky.

Nový cours.

Dopis z Berlína 2. února 1894.

Chtěl jsem podle přání Vašeho čtenářům »Naší Doby« popsati politické strany v Německu, ale mezi tím tu byl Bismarck návštěvou, a myšlénky mé přirozeným způsobem nesly se směrem jiným. Co návštěva znamená? Povím, co si o tom myslím; nějakých zvláštních a tajemných informací nemám a proto mohu jen říci, co se mi vnucuje z pozorování zdejších poměrů Berlíňané se zatím o návštěvě starého kancléře také jen dohodli na vtipě o »lacrimae Caprivi« — víno, jež císař Bismarckovi poslal, nebylo prý lacrimae Christi, ale Caprivi. Berlíňané mají svůj zvláštní vtip, ale tento se nepovedl. Je pravda, že Caprivi ve svém pověstném telegramě 9. června 1892 prohlásil, že by pro smíření s císařem Bismarck musil učiniti prvý krok, kdežto nyní krok ten učinil císař, avšak z toho nijak nejde, že by smíření císaře s Bismarckem dotýkalo se Capriviho. Caprivi při tom je osoba docela vedlejší, neboť tu ve skutečnosti běží jen o císaře a Bismarcka.

Císař německý chtěl býti naprosto samostatný, nikoli pouze proto, že ve své mladistvé energii nesnesl starého politického poručníka, ale hlavně proto, že o povolání krále pruského měl a posud má zvláštní mínění. Král má býti ve všem prvou osobou, král všude a ve všem má státi v popředí, má skutečně rozhodovati, panovati a stát svůj spravovati. Král pruský má právě v této rozkvašené době dokázati, že monarchický princip je nejen oprávněný, ale jediné možný; král pruský je poslancem Prozřetelnosti, má potříti anarchism, uspokojiti socialisty a povznésti měšťanstvo. Král pruský, jedním slovem, má rozluštiti politický problem doby.

Ty asi byly názory, s nimiž mladý král a císař vstoupil na trůn, a byly to názory, jichž nejrozhodněji právě Bismarck hájíval proti parlamentu, pokud sám všecku skutečnou moc měl v rukou. Mladý panovník přijal toto učení Bismarckovo, a proto tento musil ustoupiti; je lhostejno, jestli to nebo ono slovo kancléřovo dalo první makavý podnět k roztržce. Bismarck sklidil jen ovoce své doživotní práce; podkopával parlamentarism, neuznával konstitucionalismu, zároveň však porazil Francii a sjednotil Německo, a proto sám musil ustoupiti před absolutním césarismem,

jejž tak pracně byl zbudoval. V říši, založené na výboji, panovník přirozeně stal se diktátorem tou měrou, kterou výpravy vojenské byly úspěšné; mladý panovník zachvácen byl tou mocí a opojen, proto musil odstoupiti Bismarck, neboť vůle králova, jak tento sám napsal na svém obraze, stala se nejvyšším zákonem.

Ve středověku by Vilém II. byl snad provedl svou, ale v době novin a revuí, škol a parlamentů proraziti nemohl. Němci jsou, pravda, disciplinováni vojensky, ale také školsky, a proto nejvyšší diktátor narazil na odpor, a na odpor velmi silný a citelný. Diktátorství hodí se právě ve válce, ale nehodí se v míru a nehodí se v oborech, kde rozhoduje rozum a ne vůle. Kdyby Vilém II. byl v čele bojujícího vojska, Němci byli by mlčky poslouchali; avšak císař německý počal diktaturu svou prováděti v oborech nevojenských, a tam diktát neplatí. Jak se má vyučovati historii, jak se mají reformovati gymnasia a školy, který spis se má odměniti, který kus na scéně dávati atd. — o tom všem nerozhoduje vůle, nýbrž kritika, a kritika se dostavila. Německá učenost se nepoddala — co musí býti loyálně uznáno, musí býti uznáno, že i žurnalistika německá se nepodrobila. My v Rakousku ani nemáme ponětí, s jakou odkrytostí některé německé listy psaly přímo proti císaři.

Právě v poslední době sběhli se četní případové ukazující nejlépe, v jakém poměru je tu císař a obecenstvo.

Má se postaviti pomník Vilému I. za 8 millionů marek; říšský sněm zvolil komisi, a komise ta nechce se rozhodnouti pro návrh Begasův, jejž císař chce. Celý Berlín, ba celé Německo o sporu tom ví, píše se o věci a mluví, a obecenstvo rozhodně se staví na stranu komise.

Právě tak je obecenstvo proti císaři ve sporu s historikem Sybelem. Jednalo se totiž o to, komu přiřknouti cenu Verdunskou, již založil Bedřich Vilém IV.; cenu měl dostati osvědčený historik Sybel, zároveň ředitel státních archivů, ale císař, jenž o ceně rozhoduje, vyslovil se proti Sybelovi. Noviny o věci se rozepisují, a lze se domysliti, že úvahy jejich neposilňují historické diktatury císařovy. Připouští se ovšem, že císař jako každý má právo míti své mínění; připouští se, že Sybel nepříznivě popisuje právě zakladatele ceny Verdunské, a že tudíž císař měl plné právo nedávati Syblovi ceny, ale při tom se ukazuje, že historik musí psáti podle pravdy, a obecenstvo dychtivě sahá po té pravdě o předku císařově.

A netoliko historikem, německý císař chce býti i dramaturgem. Posud všecky listy hemží se úvahami o aféře s cenou Schillerovou. Cenu tu totiž komise s prof. Erichem Schmidtem v čele přiřkla Fuldovi za »Talisman«, ale císař roztrhal prý votum komise, a ministr vyučování poslal hadry panu professorovi se vzkazem, že p. Fulda je ještě příliš — mladý.

»Talisman« o sobě nestojí za nic, je to zdramatisovaní jedné z bajek Andersenových. Jedná se o královy nových šatech, jež hloupí a špatní nemohli viděti, a které proto kde kdo viděl, až nevinné dítě komedii udělá konec, prohlásíc, že král je bez šatů. Ve Vídni kus propadl; ale v Berlíně se zalíbil, proto že Berlíňané poznali v kuse narážky na císaře; skutečně Fuldův král Astolf mohl by se zváti Vilémem II.

Listy s velikou škodolibostí si pořád ještě lámou hlavu, jak učená komise nepostřehla, proč kus se Berlíňanům líbí... Můžete si představit, s jakou dychtivostí se tu čtou posudky »Talismanu«... Nacionální listy ukazují k tomu, že Fulda je žid a že jako žid podle pruských norem nemůže se státi ani důstojníkem; jiní zase vypočítávají, že p. Fulda je jen o 3 leta mladší než císař a že tudíž »podle lehkého počtu je o tři leta starší, než císař, když dosedl na trůn;« čtoucí rozumějí narážkám a není pochybnosti, že tím nejsou utvrzeni v oficielní esthetice.

A podobným »historiím« není konce. Právě tak rokuje se o tom, proč vlastně Wichert dekorován byl řádem korunním za svůj nový kus »aus eigenem Rechte«. K otázce se odpovídá, že prý za to, že v kuse se velebí starý kurfiřst, a že Wichert dává divákům na srozuměnou, že se vlastně jedná o Viléma II. Autorovi vytýká se, a ovšem právem, byzantinism, dělají se vtipy o novém »dekoračním« kuse — —

Jen na důkaz, že Berlínská společnost podobnými aférami přímo je pronásledována, chci ještě připomenouti, jaký byl povyk ve světě uměleckém a divadelním, když si císař na svém divadle dal zahráti anglickou komedii »Tetička Charleyova«. »Věhlas pitomé maškarády anglické vnikl do šedého hradu královského« — oznamoval jeden list, a po něm jak na komando sypaly se narážky na špatný vkus, a že se z nejvyšších míst nepodporuje domácí produkce.

A když se takto píše a mluví v kruzích »vyšších«, můžete si představit, jak píší na př. listy sociální demokracie. Ty se tváří, jakoby proti profesorům se stavěly na stranu císařovu, avšak ve skutečnosti používají jen příležitosti, aby zprávy o podivném sporu panovníka a tříd mu posud naprosto oddaných vnikaly do kruhů nejširších. Podle této taktiky pochopiti třeba na př. články v »Neue Zeit«, v nichž se pochvaluje panovníkova samostatnost.

To všecko však jen ukazuje, že mezi císařem a národem je skutečné napjetí. O věci se tu mluví všude a odkrytě. O situaci můžete si učiniti přibližný úsudek, čtete-li o královych narozeninách článek známého Egidyho o postavení národa ku králi, ve kterémžto článku novokřesťanský reformátor napomíná národ, aby svůj poměr ke králi opravil, aby každý krále jako bratra svého miloval. V pruských chrámech modlívá se prý lid denně k Bohu za Viléma, »jeho sluhu, našeho pána« — avšak, pokračuje Egidy, nikoli sluhou Božím je král, ale jeho dítětem, a není naším pánem — naším bratrem je panovník.

Za takových poměrů přišlo ke smíření císaře s Bismarckem. Možná, že nemoc Bismarckova změkčila císaře; ale dojista pochopil císař a jeho rádcové, že jeho nepřízeň k zakladateli říše ohrožuje právě tu říši. Nelze ovšem mluviti o smýšlení protidynastickém, ale tolik lze tvrditi, že starý zápal pro jednotu a velikost Německa novým coursem značně a očividně klesal, a že se počínalo reptati i v kruzích — byrokracie. Nesmí se totiž zapomenouti, že Bismarck v kruzích úřadnických i ve vojště má mnohé a oddané přívržence. To se také ukázalo o jeho příjezdu, a listy všech barev to konstatovaly, že Bismarck přivítán byl obecenstvem t. zv. intelligence a zejména také úřadnickými kruhy. Mladší

generace a úřadnictvo, studentstvo a byrokracie svorně se pojí v úctě k železnému kancléři.

My Čechové ovšem nezávidíme mladší generaci německé ideál krve a železa. Ale proto nebylo by správno nevšímati si toho, co se u našich sousedů děje. Je tu mnoho zajímavého a poučného. Pro dnešek, aby list můj příliš nepřerostl, chci Vás upozorniti jen na nový nacionální časopis a na literární agitaci německo-nacionální.

I v tom, jako ve všem, je německá methoda. Již pátý rok vychází revue pod jménem »Dvacáté Století«. V loni obsah a tendence její valně se pozměnila, ježto list stal se orgánem literárně filosofického nacionalismu. »Dvacáté století« má tento program: Celý národ ve všech vrstvách má býti zorganisován k vydatné práci; proto čeliti se má především kastovnímu panství a nadvládě jednotlivých tříd a osob. Proto se má především potírati neoprávněný vliv jednotlivých velikých měst, jednotlivých milionářů, profesorův a kast. »Dvacáté století« sloužiti chce čerstvému *lidovému* němectví a bojovati proti kosmopolitickému, vlastně francouzskému a židovskému dekadentství t. zv. moderních. Podporovati se mají proti velkokapitalismu obzvláště třídy řemeslnické, měšťanské a rolníci; kolonisací na venek má se dělati místo uvnitř. Stoupenci »Dvacátého století« chtí udržovati stálý styk »se *všemi* německými bratry i přes politické černo-bílé-červené«, »Zdravě a německy« — toť heslo obnoveného hnutí.

A kdo, myslíte, je »Dvacátému Století« hlavním terčem útoků?... Berlín! Ano — »Berlín, požidovštělý a mamonismem nakažený Berlín je nepřítel, bojujeme pro Německo, potíráme-li tento Berlín.« Nová redakce začala svou činnost pod heslem »Boj s Berlínem«, i uvádím z veršovaného programu alespoň tento úryvek:

Auf nach Berlin! Bestürmt wird nun die schwarze Stadt,
Der deutsche Mai wirft seine Blütenwogen
In einem weiten, duftig weissen Bogen
Rings um den Qualm, der niemals Frühling hat.
Feldlerchen schickt er keck auf Kundschaft aus.
Zum Angriff schmettern alle Nachtigallen,
Und sein Provinzgewölk seh' ich im Sturme wallen:
Es prasselt Hagel ab auf Dach und Haus —
O schwarze Stadt, mir scheint, mit Mann und Maus
Musst du bei unsrer fröhlichen Bestürmung fallen!

Zároveň vydávají se v témž směru četné spisky, a to verše politické a literární brožurky i díla vážnější. Aby si čtenář učinil o směru a jeho pracovní methodě určitější obraz, podám seznam spisů těch vydaných jakožto »Sbírka německých spisů«:

Ramphold Gorenz. Ein deutsches Lied aus der Hussitenzeit. Von Carl W. Gawalowski. — Deutsche Vermächtnisse und deutsche Versäumnisse. Ein Skizzenheft. Von Karl Pröll. — In gerechter Fehde. Zeitgedichte. Von Anton Ohorn. — Sturmvögel. Deutsch-nationale Klage- und Zorn-Lieder. Von Karl Pröll. — Knecht Hagebuchen. Eine Holzschnitzerei aus Dämmerland, dem Reiche der seltsamen Sitten und sonder-

baren Einrichtungen. Von Carlot Gottfrid Reuling. — Der Verfall der deutschen Bühne. Ein Mahnwort an alle, die es angeht. Von Adolf Graf von Westarp. — Ein deutsches Weltreich? Von * * * — Vom Deutschen Reiche zum Deuschen Vaterlande. Von Friedrich Lange. — Pol de Mont's Idyllen. Nachdichtungen nach dem Vlämischen. Von Albert Möser. — Die undeutsche Literatur der Gegenwart. Ein Wort an die Modernen. Von einem Provinzler. — Deutsches Bürgerthum. Von Oskar Schwebel. Von seinen Anfängen bis zum Jahre 1808. — Anthologie jungvlamischer Dichtung. Von Gustav Dannehl. — Geschichte von Deutschlad. Von Bayard Taylor. Aus dem Englischen übersetzt von Marie Hansen-Taylor. — Die Kämpfe der Deutschen in Oesterreich um ihre nationale Existenz. Von Karl Pröll. — Deuschmythologische Landschaftsbilder von Guido List. — Deutschnationales Jahrbuch 1891, 1892 a 1893. Herausgegeben unter Mitwirkung nationaler Schriftsteller von Karl Pröll. — Das deutsche Lied. Von Anton Ohorn. Nationale Erzählung. — Der Bilderschmuck der deutschen Sprache. Von Herman Schrader. Einblick in den unerschöpflichen Bilderreichthum unserer Sprache und ein Versuch wissenschaftlicher Deutung dunkler Redensarten und sprachlicher Rätsel. — Anastasius Grün. Von Karl Pröll. Ein österreichischer Vorkämpfer des alldeutschen Gedankens. — Das Trinken in mehr als 500 Gleichnissen und Redensarten. Von Herman Schrader. — Zu den Waffen. Mahnworte über des Vaterlandes Noth und schwere Zukunft. Von Dr. Schuchardt. — Ruben und Lea, oder die Rückkehr zur Bundeslade. Ein Vorspiel zu vielen Tragödien der Gegenwart.

Jak vidíte, velmi soustavné propracování národní myšlénky a agitace v tom směru velmi účinná. Nesmí se ovšem zapomínati, že Němci mají mimo »Dvacáté Století« velkou řadu revuí prohlubujících politické vzdělání; v témž směru, ve kterém pracuje »Dvacáté století«, účinkuje na př. »Zeitschrift für deutsche Kultur« a zejména pečlivě redigované »Preussische Jahrbücher« a »Grenzbote«. Přidáte-li k tomu některé listy studentské a spisy Lagardeovy a jiné, pochopíte, jak dorůstající inteligence německá se vzdělává . . .

Svůj boj proti Berlínu »Dvacáté Století« vede také potíráním Berlínské žurnalistiky, jež z veliké části bije sice na nacionální a vlastenecký buben, jejíž pravé jádro a srdce však slouží docela jiným mocnostem tohoto světa. V té příčině vzbudila tu rozruch zpráva komise bursovní, jež na konci minulého roku říšskému sněmu byla předložena. Ve zprávě té totiž generální konsul a majitel diskontní společnosti, p. Russel, lakonicky napsal:

»Žurnalistika je dnes v prvé řadě živnost, kupecký podnik pro podnikatele žurnálu.« Zpráva p. Russelova měla čeliti naříknutí »Kreutzzeitungu«, že »veliká většina všech novin čtených od zámožného obecenstva« je od bursy koupena; p. Russel a jeho ústav je v intimním spojení s ministrem Miquelem a jinými velikými pány, a proto musila se podati zpráva, ve které se fakt vlastně nezapírá, ale bursovně vykládá, že vlastenecko-liberální žurnalistika je »podnik«. V. Č.

Rozhledy vnitřní.

SOCIÁLNÍ OTÁZKA NA SNĚMÍCH — NEZAMĚSTNANCI A JEJICH SOCIÁLNĚ POLITICKÝ VÝZNAM — VÍDEŇ MÁ SE UČITI OD BUDAPEŠTI — POMĚRNÉ ZASTOUPENÍ PRO MORAVSKÉ VELKOSTATKÁŘE — KATOLICKÁ UNIVERSITA NA MORAVĚ — KATOLICKÝ RUCH V PRAZE — NÁŠ ČESKÝ LIBERALISM — PROTI ANALYSI — PROCES »OMLADINY« A BOURGETŮV »ŽÁK« — HNUTÍ NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH JINDE A U NÁS — — MAŠKARNÍ PŘEDSTAVENÍ UHERSKÝCH LIBERÁLŮ.

Na sněmích jednotivých zemí rokuje se o zemských potřebách, a téměř všude v popředí diskusse stojí bída a nouze, ať už se jedná o upravení platů učitelských neb o pomoci rolníkům. O millionu povoleném rolnictvu českým sněmem jsme již referovali; na sněmě haličském odepsány desetkrát větší summy různých nedoplatků, a právě tak i na sněmě dolnorakouském otázce sociální věnovány mnohé diskusse. Zde a zejména ve Vídni veliké množství nezaměstnanců budí obavy nejen lidumilův, ale přede vším vlády. Dolní Rakousy mají nyní 2,661.854 obyvatelů, a těch je nezaměstnaných 350.000, ve Vídni samé 100.000 — smutný to obraz hospodářského rozkvětu hlavního města. Na schůzi nezaměstnanců ve Vídni podána byla následující data o vzmáhající se bídě. V r. 1873 v Rakousku jeden chudý byl mezi 724 ob., v r. 1882 již mezi 622, v r. 1892 počet je ještě nepříznivější. V r. 1891 ve Vídni bylo policií osob bez přístřeší nalezeno 24.000, r. 1892 již 26.662, k tomu 3102 osoby samy se přihlásily, že nemají přístřeší. Jaký div tedy, že ve Vídni stoupá cena — koňského masa: roku 1892 poraženo bylo ve hlavním městě 18.209 — v Berlíně, Vratislavi a Hamburce dohromady spostřebovalo se o 4869 koní méně.

Veliké číslo nezaměstnanců má však netoliko význam hospodářský, nýbrž také sociálně politický. Není pochybnosti, že z nezaměstnanců plní se řady různých zločinců. Vzrůst zločinnosti o tom dává neklamné poučení. Obzvláště také sílí se prostituce.

*

Vídni dostalo se nedávno z úst panovnických poučení, že má se učiti od Budapešti. Jedná se o otázku kasárenskou a stavební vůbec.

Vídeň mohla a měla by se vůbec všeličemu naučiti, chce-li býti hlavním městem říše složené z rozmanitých zemí a národův; pokud

se spravedlnosti a rovnoprávnosti týká v Dolním Rakousku, jak referujeme v přehledu sociálním, více než potřeba panují poměry maďarské. —

Oh, valčík, valčík! Duší všeho
je, touhou, heslem, cílem dne
a v kolébavých tvorech jeho
je spito město ohromné! . . .

*

Z politických úkazů málo zasluhuje povšimnutí. Je podivno, jak obzvláště i na sněmích zemí českých pro veliké otázky není místa, — tak zvykli si již poslanci ve Vídni více se namáhati nežli v Praze a v Brně . . . Sněmy nám samým jsou jaksi již popelkou.

Z Moravy dvojí zprávy jsou zajímavy.

Na sněmě posl. hr. Belcredi opět, jako již r. 1890, hájil svůj návrh na zavedení poměrného zastoupení v kurii velkostatkářské, s úspěchem zatím žádným. Navrhovatel nezapomněl dovolávati se pro návrh svůj koalice, ačkoli se pořád více a více zjevuje, že koalice tří stran je vlastně nepoměrná.

Do éry koaliční dobře by se hodila katolická universita na Moravě, a možná, že tam bude dříve nežli v Solnohradsku. Na Moravě katolická strana velmi dobře je vedena v mnohém ohledu; nedivili bychom se pranic, kdyby arcibiskup dr. Kohn myšlénkou katolické university opravdově se zabýval.

Ruch katolický i v Praze a v Čechách pociťuje se silněji než dříve. Důkazem toho je založení kolleje Arnošta z Pardubic, podpůrného to spolčení značných rozměrů, jež netoliko na akademiky, nýbrž nepřímo i na professorstvo a vědu i umění bude míti vliv. V Praze jsou již dvě university, třetí by neměla místa, a proto za daných poměrů stačí tužší literární a spolková organisace kruhů katolických.

Vůči tomuto soustavnému a čilému postupování klerikalismu náš český liberalism dosti tvrdě spí. Jakoby nebylo zájmu pro otázky, jež se přímo nezabývají politikou a národnostním sporem. Vystoupení »Nár. Listů« proti analysi literární a vědecké jest smutným měřítkem naší české svobodomyslnosti. Za takových poměrů snad i v Praze postaví se dvě katolické university, jedna pro katolíky a druhá pro liberály.

*

Proces s t. zv. »Omladinou« chýlí se ke svému konci. Nepředbíhajíce závěrečnému přelíčení a pronesení soudu, zůstavujeme si vrátiti se k věci a učiniti pokus, hnutí, jež s jménem »Omladina« je spojeno, pochopiti a čtenářům svým vyložiti. Právnický interes soustředěn je hlavně kolem otázky, byl-li skutečně nějaký tajný spolek a dopustili-li se někteří obžalovaní větších přestupkův a přímo zločinů politických, zejména velezrády. Nám, soudícím podle výpovědí obžalovaných a svědků, pokud byly uveřejňovány, není sporno, že tajného spolku politického nebylo; tím ovšem celé hnutí není méně zajímavo a pro veřejné poměry

naše význačno. Obzvláště zajímavo bude postihnouti, v jaké míře a jakým způsobem v celém hnutí spojovalo se působení literárně-žurnalistické s časovými směry sociálními a politickými. Není pochybnosti, že »Omladina« znamená hnutí literární a hnutí politické; hnutí literární nedá se však policejně a soudně náležitě vystihnouti, byť bychom připustili, že politický ráz jeho do jisté míry může býti s dostatek charakterisován přesným konstatováním faktů. Analyse literárních tendencí tím bude potřebnější, když právě hlavní orgán svobodomyslný tak příkře se vyslovil proti podvratným směrům literárním, jaké »Vzdělávací bibliotékou« pokrokovou zahájeny byly vydáním Bourgetova »Žáka«.

*

Zastavení přednášek na Hradecké technice dokazuje, že v mládeži akademické všude to vře. To dosvědčuje i řeč, kterou na Vídeňské universitě o úmrtí Billrotha měl prof. Albert. Také na cizích universitách, na př. v Italii a Belgii, studentstvo se povážlivě hýbe; k studentstvu německému v Berlíně nedávno nastupující rektor měl řeč, ve které napomínal k úsilnější práci vědecké.

Na naší universitě udál se nedávno případ nepříjemně osvětlující spolkové poměry a proudy v studentstvu českém. Studentstvo v anatomické pracovně nechtělo, aby člen »Akad. Čten. spolku« směl se účastniti studijních prací. Postup ten není správný a oprávněný, jest však s to, aby poškodil svobodu a autonomii universitní, jakmile se úřadům dává příčina a právo, zasahovati do záležitostí university. Spory spolkové dojista mohly by se řešiti mimo universitu.

* * *

V Uhrách provozuje se veliká maškaráda. Není pochyby, že boje pro a proti vládním předlohám jsou umluveny, alespoň to tak vypadá. Liberalismu hodila se předlohami o civilním sňatku kůstka, ale teď se mu má vyrvati, a proto vystupují pp. Szapáry a j. z liberální strany a biskupové pořádali katolický sjezd v Budapešti. Ale to všecko děje se dosti mírně bez obvyklé uherské živosti — a to je nápadné. Ultraliberální předlohy jsou přežitkem liberalismu let dřívějších, dnes i Uhry mají starosti jiné. Civilní sňatek je proto požadavkem čistě theoretickým, neboť ani uherští židé oň valně nestojí. Po obvyklé komedii bude tedy pochován.

V Praze, 12. února. *S.*

Rozhledy zahraniční.

RUSKO-NĚMECKÁ SHODA CELNÍ — POLITIKA MÍRU — ČISTÁ A NEČISTÁ POLITIKA: OBCHOD S RUSKEM — AGRÁRNÍ POLITIKA VE FRANCII — FRANCOUZSKÝ OBCHOD — BISMARCK U NĚMECKÉHO CÍSAŘE — OPĚT ARNIM A BISMARCK — MIQUELOVY PLÁNY — FRANCOUZSKÁ KONVERSE — ANARCHISM A ZAHRANIČNÍ POLITIKA — BALKÁN — MILAN PŘI PRÁCI.

Událost nemalou jest nám zaznamenati — Rusko dohodlo se s Německem na deset let celní smlouvou! Tato celní smlouva má veliký význam pro politiku zahraniční, kteryžto význam německý císař světu pln radosti tak okázale komentoval, a má význam především i pro vniterní rozvoj Ruska, jeho obchodu a průmyslu. Politický efekt netkví však v tom, že dohodnutí se stalo, nýbrž hlavně v účinku, který deset let obchodní sousedství míti bude na říši staletými svazky k sobě poutanou. Prvý určitý dojem, jejž politický svět ze shody rusko-německé má, je, že mír evropský je opět a pevněji zabezpečen. Dojem ten nejlépe se vidí ve vážných listech francouzských. Tak na př. Temps a pod. jiné časopisy pařížské bez obalu uznávají dosah shody. »Proč bychom se« — Temps píše — »oddávali illusím? Podepsání rusko-německé obchodní smlouvy znamená, že obě smlouvající strany značně se sblížily a že napjetí valně utuchlo. Temps akceptuje politiku míru, již car Alexandr III. důsledně provádí a doznává, že za týmž účelem stalo se i sblížení Ruska s Francií.« A není pochyby, politika revanche utrpěla opět citelnou porážku — ostatně ve Francii samé tato politika ztrácí pořád víc a více půdy. Snad konečně i u nás přestane se v naší politice spekulovati na Bůh ví jaké zahraniční zápletky. Bylo by na čase. Ještě tyto dny probíhala našimi listy úvaha o platnosti českého státního práva, jako by shoda rusko-francouzská našim státoprávním tužbám byla přízniva Taková politika doznává smlouvou rusko-německou zaslouženého zklamání.

»Temps« žaloval na »čistou politiku« mezi Ruskem a Francií ukazuje, jak málo Francie vyváží do Ruska. Podle toho měřítka mezi Ruskem a Německem politika je velmi nečistá, jak dosvědčují tyto číslice.

	Vývoz Ruska do Německa	Dovoz Německa do Ruska
1890	522 mill. mk.	183 mill. mk.
1891	578 » »	145 » »
1892	381 » »	129 » »

Číslice ty — (odečteny v nich udaje o zlatu a stříbru) — ukazují zároveň, jak značná byla celní válka vedená mezi Ruskem a Německem v posledních dvou letech.

Rusko hlavně vyváží obilí, suroviny a polospracované zboží; dováží se do Ruska nejvíce polospracovaného zboží a tovarů, najmě železných. Roku 1859 Rusko vyváželo jen 77 mill. pudů obilí, r. 1888 již 488 mill. a to nejvíce do Německa a do Anglie; z týchž zemí také do Ruska nejvíce se dováží. Do Ruska mnohem více se dováží ze Spoj. Států nežli z Francie, a ovšem i s Čínou Rusko má živější obchod nežli s Francií. Nejvíce se do Ruska přiváží z Německa a Anglie.

Podivnou náhodou ve Francii v týž den, kdy se smlouvy rusko-německé podpisovaly, zahájena v parlamentě akce pro zvýšení cla na obilí. Tedy agrární politika jako — v Německu a z týchže důvodů. Nepoměrné stoupání daní a zadlužení země vyvolává v nejširších vrstvách obyvatelstva nespokojenost, a proto zavádějí se ochranná cla na dovoz obilí, aby francouzský rolník se upokojil. Do Francie totiž v posledních letech se nejvíce dováželo vína a obilí. Ať čtenář se podívá na tyto údaje, pokud jsou již zjištěny, aby si o obchodní situaci Francie a její poměru k Rusku učinil určitější obraz. (Uvedeny jsou jen hlavní předměty.)

Dovoz do Francie	1888	1889	1890	1891
		millionů franků		
Vína	438	384	350	401
Vlny	329	371	337	340
Obilí	375	366	364	532
Hedbáví surového	192	292	240	249
Bavlny surové	158	203	206	204
Dřeva	166	173	158	251
Koží a kožešin	135	180	211	215
Olejových semen	146	155	192	200
Kávy	131	145	156	149
Uhlí, koxu	143	212	248	190
Ovoce	64	64	83	51
Dobytka	78	86	69	60
Cukru (cizího i z kolonií)	78	65	46	55
Látek vlněných	65	68	67	75
» hedbáv.	50	58	64	69
» bavln.	41	41	41	45
Lnu	69	57	58	49
Vývoz:				
Látek vlněných	323	364	361	327
» hedbávných	223	261	274	246
» bavlněných	106	116	110	101
Vína	242	251	269	246
Hedb. surov. a před	117	139	125	109
Vlny » »	131	169	121	109

	1888	1889	1890	1891
		millionů franků		
Zboží střižného	129	145	155	152
» koženého	135	135	146	139
Kůže	92	108	112	107
Plátna	87	103	125	133
Zboží kovového, nástrojů	71	85	89	89
Sýra, másla	91	112	118	92
Líhovin	65	67	71	75
Cukru	48	68	62	50
Koží a kožešin	63	68	76	79
Lučebnin	46	49	50	52

V této době značnější francouzský dovoz a vývoz podle zemí byl tento (v mill. franků):

Dovoz z	1888	1889	1890	1891
Anglie	529	538	627	589
Belgie	419	475	500	487
Španělska	378	355	354	412
Spojených Států	248	307	317	486
Německa	333	338	351	367
Italie	181	134	122	124
Indie Britské	188	186	210	250
Argentiny	189	219	210	198
Ruska	248	210	195	212
Alžírska	158	201	208	187
Vývoz do				
Anglie	864	996	1026	1013
Belgie	472	571	538	500
Německa	308	342	342	364
Spojených Států	256	273	329	248
Švýcarska	209	230	243	235
Italie	119	144	150	126
Španělska	172	194	153	181
Argentiny	134	170	103	52
Alžírska	176	179	195	207

Vývoz do Ruska v těch datech ani není udán, protože je tak nepatrný, jak jsme se již dověděli; Francie do Ruska nevyváží přímo více nežli za 12—13 mill. franků.

*

Že se německý císař smířil s Bismarckem, lze taktéž pojímati ve smyslu nové celní politiky. »Nový cours« nechce proti Rusku býti v opposici a proto smířil se i se starým kancléřem, jenž posud zdál se býti hlavním přívržencem politiky rusofilské.

K návštěvě Bismarckově v Berlíně pojí se různé otázky: povolal Bismarcka císař sám o své ujmě nebo v souhlasu s Caprivim? Jaké budou následky — změní se »nový cours«? Trvám, že v dopise z Berlína správně naznačeny jsou příčiny, které vedly císaře ke smíru; Caprivi přece od samého počátku byl pouhým služebníkem svého pána. Proto již z etiketních důvodů mladý panovník ihned po návštěvě nepřestoupí do nové lodi. »Pokud Bismarck žije, nemůže býti řeči o přirozeném a uspokojivém stavu záležitostí dříve, nežli když v otázkách rozhodných jeho rada alespoň bude požadována a oceněna. Je zůstaveno svobodnému rozhodnutí císařovu, stav ten způsobiti . . .« Těmito slovy Harden ve svém listě formuluje otázku, dokazuje zároveň, že Bismarck se své strany vždy a plně pamatoval na svou royalistickou oddanost a věrnost k zásadám monarchistickým. Harden neříká, že císař se strany své zásad těchto dosti pamětliv nebyl; jisto je mu však, že Bismarckovi na stará kolena uniforma nového coursu je těsná.

Přívrženci nového coursu s jistým zadostučiněním ukazovati mohou na obnovený spor Arnima contra Bismarck. Referovali jsme již o sporu; ale je v novém stadiu. Syn Arnimův totiž tvrdí, že otec nepsal známé brožurky »Pro nihilo«, pro kteroužto brožurku Arnim otec žalován byl pro velezrádu a urážku veličenstva. Brožurka vyšla r. 1876 v Curychu na jaře, a Arnim syn teď tvrdí, že Bismarck již od r. 1876 ví, že Arnim brožurky nenapsal.

Již r. 1887 vyšla taktéž ve Švýcarsku brožurka od svob. pána Loë, jenž se zná k autorství spisku »Pro nihilo«; přes to úsudek o Arnimu nebyl zrušen, ač v tom případě by byl založen na křivé přísaze knihkupeckého pomocníka, jenž v době procesu přísahal, že poznal rukopis Arnimův. Patrně je tedy v aféře ještě všelicos nevyjasněného, a starý cours zjevuje se ve světle — krve a železa.

Finanční plán Miquelův se bortí. Zvýšení daně na tabák a na víno se nepovedlo, jak hned při prvním čtení se ukázalo; při tom si říšská vláda utržila i citelnou politickou porážku. Virtemberský ministr prohlásil se proti dani z vína a dovolával se starých slibů z r. 1870, že z vína nikdy se nebude vybírati daň. Miquelovi zbude tedy jen zvýšení daní kolkových, tak že s nouzí náklad na rozmnoženou armádu — v loni povoleno 75.000 vojáků — bude kryt.

*

Ministerstvo Perrierovo ví dobře, že francouzští poplatníci nejsou v růžové náladě a proto dokročiti chce na kapitalisty, zvyšujíc zároveň pro agrarníky cla na obilí. Provede se konverse značnou sumou papírů za 6789 millionů franků s $4^1/_2\,\%$ na $3^1/_2$; stát zaručuje úrok $3^1/_2$ na 8 let. Tato přímo hromadná konverse má příklad v anglické konversi, kdy 1470 millionů franků s $3\,\%$ na $2^3/_4\,\%$ bylo redukováno. Touto svou finanční operací stát ročně uspoří 68 mill. franků.

Zajímavo bylo hlasování o tomto návrhu (16/1). Návrh vládní přijat byl 429 hlasy proti 1; avšak socialista Jaurès učinil ihned návrh, aby výtěžku z konverse se upotřebilo k ulehčení malého rolnictva — návrh

přijat velikou většinou 403 proti 70; avšak Perrier se vyslovil proti tomu, žádal důvěru a návrh Jaurèsův revotován 306 hlasy proti 206.

Vláda Perrierova stojí pevně, opírajíc se o rozhořčení proti anarchismu. Vaillant popraven. Nový pumový attentát v kavárně na památku Vaillanta a jeho pomstění (13/2) sesiluje autoritu vlády. Ani si v Paříži valně toho nevšímají, že zakázáno provozovati kus Hauptmannův a Barrèsův, hrozby Reinachovy, že znova rozčeří bahno panamské, nepůsobí, ani zvěst, že v Africe u Timbuktu francouzský oddíl byl zničen, nerozčiluje — pozornost obrácena na vnitřního nepřítele. Ovšem boj proti anarchismu má pro panující stranu ostrý politicko-sociální osten: čím to, že právě v republice a za parlamentárního regimu anarchism slaví své orgie? A co tomu řekne — Rusko, o jehož carovi nedávno německý císař pověděl, že by nedůvěřoval německé vládě, kdyby byla slabší než parlament. Listy Pařížské s patrnou nervosností zaznamenávají všecky symptomy provázející německo-ruské sblížení; nezapomněly ani na jídelní lístek věnovaný ruskými plnomocníky jich německým kolegům na společném obědě.

*

Na Balkáně živo. V Bulharsku moc Stambulova zvětšena procesem proti bratřím Ivanovům, kteří odsouzeni pro své pikle proti Stambulovi a Koburkovi. Kdežto Koburk má postaráno o nástupce, neboť narodil se mu princ, v sousedním Srbsku novým státním převratem otázka trůnu přímo se zemi vnucuje. Ubohá země, jež podléhati musí vlivům Milanovým!

Ex-král Milan přijel (21/1) do Bělehradu, aby synovi pomáhal při ústavním převratu. Již příchod Milanův je protizákonní. Dynastie — Milan — chce se zbaviti radikální vlády. Není pochybnosti, že radikálové mají mnohé vady a chyby; ale bohužel, že všecky strany v Srbsku jsou demoralisovány — příklad Milanův nemohl jinak působiti. Avšak radikálové mají v lidu většinu, a to rozhodnou většinu. Skupština je teď složena takto: 134 radikálů, 10 napredňákův a 1 liberál. Radikální poslanci zastupují rolnictvo; napredňáci representují konservativnější inteligenci, liberálové jsou zbytky starého Milanova úřadnictva ve výslužbě.

Gruič nepovoloval nátlaku královu a tudíž se vzdal svého úřadu. Král sestavil si nové ministerstvo za předsednictví Simičova; ministrem vnitra stal se Nikolajević, známý svou řečí, kterou před 3 léty měl pro Milana; byl propuštěn ze své profesury, nyní je ministrem, ovšem už po třetí, neboť v Srbsku je již kde kdo buď bývalým, nebo nastávajícím ministrem. Skupština ani nevyslechla poslání nové vlády, klub radikální vydal protest, a podobně časopisectvo píše proti převratu a Milanovi. V obecné neshodě král poslal poslance domů, skupština má se sejíti teprve v listopadu.

Poměry v Srbsku jsou velmi povážlivé Listy Vídeňské ve službách Länderbanky mlčí o finančním stavu země; ale je fakt, že vojsko již 3 měsíce nedostalo platu.

Rozhledy sociální.

DISKUSE O VŠEOBECNÉ STÁVCE A »RADIKALISM« — ČESKÉ SCHŮZE V DOLNÍCH RAKOUSÍCH — DĚLNICKÁ POLITIKA GLADSTONOVA — ANGLICKÝ VLÁDNÍ LIST PRO DĚLNÍKY — POUČOVÁNÍ LIDU V ANGLII — SESTÁTNĚNÍ HOR VE FRANCII — VĚDECKÁ REVUE FRANCOUZSKÝCH SOCIALISTŮ — SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE BELGICKÁ A NÁBOŽENSTVÍ — ČESKÝ PROGRAM SOCIÁLNÍ V AMERICE.

Dělnický tisk u nás obírá se pilně otázkou *všeobecné stávky*, o níž rozhodovati bude únorový sociálně-demokratický sjezd ve Vídni. Píše se pilně pro i proti. Ostré křídlo očekává vymožení všeobecného hlasovacího práva a osmihodinné pracovní doby jen od všeobecné stávky. Strana mírnější, zejména i Adlerova, radí k volbě »prostředků přiměřených a účelných«. »Arbeiterzeitung« vidí v účelné taktice nejvýhodnější prostředek proti polovičatosti a netroufalosti, ale nesmí se lidu namlouvati, že běžeti hlavou proti stěně jest jediné radikální politikou. Radikální je v tom smysle, že se hlava rozbije a již nespraví; ale stěna obyčejně zůstává státi.

Pro vysvětlení poměru internacionální demokracie k národnosti pozoruhodno jest všimnouti si, jak se německý tisk dělnický ve Vídni vřele ujímá práva českého dělnictva na pořádání českých schůzí s českými referáty v Rakousích. Zde je vidět, kdo je národnostně spravedlivější a snášelivější, zda-li velký kapitalismus či dělnictvo, a viděti také, co lze očekávati od připuštění vrstvy dělnické k zákonodárství. Arbeiter-Zeitung rozepisuje se zvláště široce o rozhodnutí říšského soudu v záležitosti zakázaného českého referátu na schůzi v okr. hejtmanství Hietzingu. List poukazuje na nerovné měřítko: v English Clubu a ve Clubu Français smí se mluviti anglicky a francouzsky, a úřad neprotestuje, ač řeči ty nejsou v rakouském soustátí »landesüblich«. Však čeští dělníci nesmějí na své schůzi mluviti česky! Veškeré vídeňské dělnictvo s celou energií prý se o to postará, aby českému dělnictvu zabezpečena byla možnost českých schůzí ústavním právem zaručených.

Gladstonova vláda zavádí v ohromných vojenských dílnách anglických povinný *osmihodinový pracovní den*, a to beze zmenšení nynější mzdy. Zástupce vlády přednesl v parlamentě pro to mnoho důvodů. Věc musí působiti i na soukromé podnikatele, což v Anglii, kde není posud zá-

konného obmezení pracovního dne mužů, jest zvláště významno. Neméně osvědčí a již osvědčuje se nová praxe anglické vlády v továrním inspektorátu. Inspektory jmenován totiž větší počet dělníků a dvě dělnice. Úspěch v odstraňování vad továrních jest prý již nyní patrný.

Vláda vydává pro dělníky měsíčník »Labour Gazette«; na 24 až 36 stranách velikého formátu, dělník za penny dovídá se o stavu dělnictva v Anglii a celém světě. List úmyslně pomíjí názory theoretické a zejména politiku, jakožto »pouhé názory«, podávaje za to úplný přehled všech fakt, jež dělníka dovedou zajímati, tedy především zprávy o trhu pracovním, o dělnickém zákonodárství atd.

Zmiňujeme se také o organisaci *v poučování lidu v Anglii*. Devadesát universitních professorů z Londýna, Oxfordu, Cambridge atd. rozjíždí se po všech městech a koná chudším třídám, zejména dělnictvu veřejně poučné a vzdělávací přednášky. Výhody s obou stran se chválí. Lid se rychle a věcně poučuje, a učenci seznamují se s lidem a jeho potřebami. Přednášky se valně navštěvují, a vše děje se bez dozoru vlády. (U nás manifestuje se stejná snaha Přednáškovým spolkem. Bohužel není ani tento spolek dost podporován.)

Návrh na *sestátnění hor* objevil se opět ve *Francii*. Radikální poslanci podali ve francouzské sněmovně návrh zákona, dle něhož může stát za jistých podmínek, na př. po více než dvouměsíční stávce, držiteli odebrati doly. Koncesionáři vyplatí se průměrný čistý výnos posledních pěti let. Stát vede pak další provozování sám anebo udělí je společnostem či dělnickým organisacím. Koncesse nesmí trvati déle 25 let, tíže se udělí a snadněji se odnímá. Pracovní doba 8 hodin se podmiňuje.

Návrh francouzský nemá toho dosahu jako anglický.*) Kdežto Anglie uznává (mimo zlato a stříbro) soukromé vlastnictví k dolům, náleží ve Francii podobně jako u nás vrchní disposice státu, jenž udílí horní koncese za jisté dávky. Ve Francii, kde tudíž doly právně nesouvisí s vlastnictvím pozemku, znamená proto sestátnění hor jen přitužení výhradné disposice státu, tedy stížení koncese dolovací, event. odnětí koncese té, a sice obé v zájmu sociálně-politickém. Za Francií mohou jíti Belgie, Holand, Španěly atd., kde všude platí více méně právo francouzské. Otázka sestátnění hor projde asi Evropou co nevidět. V Anglii, kde věc ta má význam dalekosáhlý, přetřásá se otázka tato všeobecně, a očekává se od sestátnění hor vzrůst národního blahobytu.

Ve Francii socialisté, podobně jako před tím v Německu, *organisují se vědecky*, a sice slouží vědecké kritice časopis »L'Ère nouvelle«, revue měsíční. Revue založena na širších základech, obírá se na př. také uměním velmi pilně. Stanovisko je, pojímati dějiny osvěty materialisticky a hospodářsky.

Belgická sociální demokracie nepřijala na vánočním kongresu v Brusselu do svého programu boj proti náboženství a církvi — tedy souhlasně s německými socialisty. Strana sociálně-demokratická je prý stranou politickou a oekonomickou, zaručuje prý absolutní volnost mínění

*) Viz Naše Doba č. 3, str. 211.

a jeho projevu a tudíž musí každému dopřáti právo na jeho osobní náboženství.

V Americe organisovala se česká sociální demokracie v Clevelandu. Hodlá pracovati »pro nepromlčitelná práva všech lidí na život, na svobodu a na vyhledávání blaha«. V provolání se praví, že zavládla nyní průmyslová válka a rozvrat sociální, nevědomost a bída zotročuje lid. Program české a ostatní sociální demokracie v Americe: zkrácení pracovní doby dle pokroku výroby, sestátnění všech dopravních prostředků, vyvlastnění místních drah a přívozů, vodáren, plynáren a všeho od obce koncesionovaného průmyslu pomocí obce, monopol státu na vydávání peněz, ochrana národního bohatství (lesů, vod atd.), volné užívání vynálezů po náležité odměně vynálezce státem, progresivní daň z příjmů a daň dědická s ušetřením malého důchodu, bezplatná škola s podporami dítek, nucená organisace řemesel a živností, lid mějž právo navrhovati a zamítati zákony pomocí referenda, zavedení výkonné rady místo praesidentství, rozšíření samosprávy, všeobecné tajné rovné hlasovací právo bez rozdílu pohlaví, volba veřejných úředníků a odvolatelnost jich, bezplatná ochrana právní, zrušení trestu smrti atd.

V. Ch.

Úvahy a kritiky.

J. S. Machar, **Tristium Vindobona.** I—XX. 1889—1892.

Podzimní sonety psány na podzim 1892.

Než nám uděleno slovo o Tristium, doslýcháme zatím, že čtenářstvo samo po knize pilně se poptává a kupuje ji; redaktoři nám svěřují, že se jim od určitého času hrnou »macharovské sonety« básníků mladší generace, a zatím již se také ozvaly téměř všechny časopisy; jsou až na dva plny chvály — což by jistě mnoho neznamenalo, kdyby v nich nebylo zároveň tak mnoho obsažného řečeno. Zásluha náleží opět jen básním, že vybavily tolik představ a myšlének.

Zbývá nám tedy málo nového říci. Nás zajímají některé subtilní vztahy básní mezi sebou a poměr básníka ke čtenářstvu, ono psychologické chvění, které se vznáší mezi řádkami knihy a oněmi tisíci očí čtenářů. — —

Mluví-li se o Tristium, často slyšíme slova *disposice knihy;* já pro totéž měl formulaci jinou, a sice *pozadí básníkovy duše,* a konečně našel jsem třetí u autora samého a nejlepší: *epická neviditelná niť, na které jsou jednotlivé části a jednotlivé básně navlečeny.* Dříve stačilo spisovatelům říci o hrdinovi: jest dobrý, krásný, duchaplný, vy jste byli nuceni věřit, ale krásu, duchaplnost a dobrotu jste neviděli. Nyní jsme mnohem dále s uměleckými prostředky, a Machar i v tom je moderním. Nevykládá: já realista, já radikál, já — — on prostě vylíčí jednotlivé pocity, dojmy, aperçu na jednu niť navléká; z pozadí duše básníkovy řítí se jednotlivé výbuchy, jednotlivé výkřiky. Vidíte dvojí proces: kterak v básníku se zobrazuje zevní svět, vidíte to ve formě umělecké a zároveň kterak každý z těch dojmů ukládá se v jeden velký, celistvý názor. Jste svědky, diváky a tou pomalou prací ostrých úderů jste přesvědčováni více než nejzvučnějšími theoriemi.

Tomu děkují básně svůj úspěch a zároveň svou sílu vznětlivou. Jeden příklad z mnohých: srovnejte jen účinek básně »*Na Kahlenbergu*« a oné s třemi hvězdičkami »*Ty staré pergameny*« ... Jak jsou zdánlivě vzdáleny! Osud náš přikován k městu, které rytmem valčíku se spíjí, jako odaliska svůj život hýří,

je šperky poseta, jichž záři mihotavou
zřít možno, kam až zrak stačí,
a jednu ruku má složenou pod hlavou
a druhou v Dunaji smáčí;

a co nás k ní pojí?

ne jazyk, snahy ne, ne sláva tvá, tvé hoře,
ne úcta, ne přízeň laskavá —

A nyní vedle položte řádky z citované básně, které z ní zůstanou majetkem a bohatstvím každého z nás:

Jsi tady
a žiješ,
chceš volný jít k předu
tím právem, že zde jsi,
že žiješ a že chceš.

Jaký tu zdánlivý skok a jak přec obojí souvisí: tu naše pravá cena a tam osud náš. Odpovídá ten poměr našemu právu? Neklade si tuto otázku každý čtenář, když byl knihu bedlivě pročetl a dojem z ní v sobě sbírá? A než k otázce této, básníkem vnucené, dojde, nepotká na cestě hněv nad malichernostmi našeho veřejného života, nezastkví se tu mezitím v ostrém světle boj modrých a bílých, malomocné hledy a očekávání spásy z východu a západu, všechna možná fraseologie zbytečná a přežilá? A po té pouti nevynikne tím silněji to posilující:

chceš volný jít k předu
tím právem, že zde jsi,
že žiješ a že chceš?

Rádi bychom však docela indiskretně odhrnuli záclonu Macharova atelieru a dívali se na tahy jeho štětce, odkoukali techniku. Jedním z nejúčinnějších prostředků jeho jest ironie, kterou mluví tu ostřeji onde mírněji. To, výsledek ducha, který přijímá a rozdává v boji rány, ale zachovává si, byť i raněn, stálé vědomí své síly, osobitosti a ceny, má neobyčejný účinek. Formulka by tedy zněla jednoduše, snad takto: přiostřete péra svá v jemnou či ostrou ironii? Anebo takto: mějte ducha, který, čistší a vyšší nad okolí, vám dovolí luxus ironie.

Řeklo se také, že Vídeň na básníka mocně působila. Jako by ne! Ale nesmí se myslit, že nové prostředí způsobilo básně. Nikoliv, prostředí, v kterém básník žije, nemá žádné zásluhy o uměleckou zdařilost básní, nýbrž onen jistý a určitý pohled, všem neobyčejným duchům společný, který rázem zachytí všechny význačné rysy předmětu, figury, děje. Kdyby v Praze žil, psal by básně stejné vehemence a téhož alarmu — jen sujet byl by jiný.

Pročítám opět a opět malou knížku Tristium, a zdá se mi, že autor nic nového v ní nepověděl; snad stům a stům čtenářů též tak se zdá — dnes, když knížku přečetli. Zdá se mi to tak, — ale povím, jak se mi při čtení dálo. Slyšel jsem silný sbor hlasů, a jeden mezi nimi jakoby můj byl,

leč můj nikdy nebyl tak silný, určitý; tam ten akord v samotě jsem kdys slyšel vzdáleně znít; jiný zase hlas podoben byl hlasu přítele, ale nebyl mi tak příbuzný, jak jej nyní slyším ... a opět jeden ton, který mi kdys vyzněl z hlučného shromáždění ... Ano, ano celá řada neurčitých reminiscencí na neurčité hlasy se vzbuzuje při čtení básní. Leč z těchto slyšíte nikoliv neurčité, nepochopené tony, ale mocný souzvuk, poznáváte hlas svůj, ale jasný, hlas druha svého, ale jasný a vašemu příbuzný, zde všechny prvky velikého společenského cítění jsou spojeny v jednu epopej. A zpěv ten vás sbližuje s druhem a s druhými, bol jeho jest bolem vaším, cítíme, že všichni jsme jednou bolestí tlačeni, spojuje všechny myslící jednotlivce v jednu utlačenou obec a společnost. Autor tedy nepověděl nic nového? V tomto je časový, je národní význam Tristium.

V Tristium není nic nového pro — Machara. Jak jinak mám vysloviti fakt, jenž se mi vnucuje, srovnávám-li obsah Tristium se sbírkami básní dřívějšími, a zejména hned s prvou, s Confiteor. To, co vybuchlo v Tristium, v básníkovi vře od samého počátku. »Nad dějinami« a »Dva pohřby« v Confiteor jasně již ukazují, co básníkem v samých počátcích lomcovalo; v Tristium jistý celek myšlénkový vyzrál určitěji a konkretněji. Jako když se díváš na chodce v dáli a počínáš napřed jen hádati, kdo to je, až pořád určitěji a určitěji jej poznáváš a konečně poznáš, tak i Machar v Tristium se ti jeví určitějším, proto že je ti blíž. Přišel až k tobě samému ...

Ale Tristium nemůže býti poslední slovo na této dráze. Blíž k nám už nemůže přijíti Machar a proto mu nezbude, než podívati se do nás až do těch útrob, sestoupiti do té prohlubně moderní české duše — — které jsou to poslední duševní síly, jež dovedly nás k tomu životu, jenž vylíčen je v Tristium?

Macharovi od počátku přiznávána samostatnost, žárlivá a úzkostlivá, která prý sáhla raději k ostrému slovu, jen aby obrat nezněl starým způsobem. Tato podřízená okolnost, několik neobvyklých ve verši slov, svedla mnohé k výtce cynismu. Dnes vidíme, že v jeho básních není žádného cynismu; že ona samostatnost nebyla ve formě, leč v myšlení a to nebylo a není cynické. Kdo pln je tak upřímné hořkosti — ten není cynik.

Machar není také pesimistou — měl pouze odvahu v sonetech a ostatních sbírkách podívati se životu přímo v tvář a strhnout s něho masku a cár pokrytecký. Básník, zdá se, je tu i tam nepohodlný svou otevřeností; bude ještě nepohodlnější, až po něm a s ním, zejména v mladších řadách, ozývati se budou stále a stále silnější hlasy: pryč s těmi pohádkami před námi, pohádkami za námi, se vším, co mezi nimi je otřelého a neuspokojujícího, co vše jen falešným spánkem uspává, neposiluje a znovu vždy nutí, jako alkoholiky, omamovat se starými ilusemi, starými předsudky.

Za tou nespokojeností je mocná touha k životu:

jen ne ty louče rozháraně!
Kéž vzplanou někde pochodně!

Nechať přijde doba příští, ta divá a hrozná, proud neobsáhlý, jenž tokem svým neodvratným vysmívá se všem theoriím a theoretikům, nechť přijde, a rádi ji pozdravíme, třeba s pozdravem gladiatora na rtech . . . Snad to jako pesimism vypadá, ale za tím, jako vlk na číhané, stojí houževnatá touha po žití, po napjetí sil, ponoření v život jako v proud letní řeky, kde svaly silně a zdravě pracují, vpíjet život jako teplý vzduch letního dne plnými ústy a všemi pory. Kdo tuto touhu má, tím silněji naň doléhají ať vlastní naše poklesky, ať cizí útisk, ať soumrak doby — ale pesimistou není.

Nedávno dokonce pro Podzimní Sonety na Macharovi diagnosován — nihilism. Divíme se velice, že k diagnose té dospěl vydavatel Bourgetova »Žáka«. Už bychom se nedivili, kdyby policie i v naší literatuře a vědě provedla domácí prohlídku —

. . Jaké to jen štěstí,
že lze nám bylo slovo vynalézti,
jež neznali ti prostí naši dědi . . .

Dnes literární kritika o cynismu, pesimismu a nihilismu musí míti jasnější a propracovanější pojmy. Pravda — básník sám svedl kritiky, nadepsav jednomu sonetu »nihilistický«; avšak obsah sonetu není nihilism, nýbrž skepse a to skepse docela zvláštní, jak viděti z toho, že hned úvodem cituje se výrok Sokratův, jehož přece ještě nikdo nepokládal za nihilistu, ba ani za skeptika. Nihilista nemá creda:

Národe můj,
ať to či ono,
v každé té bouřlivé změně
věřím já v zdravý tvůj kořen! —

Nihilista, ba ani skeptik a pesimista nekončil by, jak Machar končí své smutné poslání:

Buď zdráva otčino! Vem poslední můj list
— ne jako omluvu, já před tebou jsem čist —
jak pozdrav prostinký, v nějž jsem zas sebe klad.
. . . Já na tě vzpomínám, mně po tobě se stýská
a mám tě z celé duše rád!

Podzimní Sonety jsou jakoby pokračováním a doplňují Tristium; vždyť i časově vznikly v stejné době v duši básníkově Mnohé, co v Tristium výslovně se pronáší zejména pro poměry české, zde v Sonetech pověděno je s platnosti všeobecnější, obsáhlejší. Snad se příliš nemýlím, povím-li, že na př. v »Sonetu o minulosti« vysloveno je téměř všecko, co řečeno v Tristium v básních několikerých. Ba povím i to, že v Sonetech mnohé pověděno je právě tak dobře a neméně pěkně — ba pěkněji. Arci že v Tristium mluví se, abych tak řekl, podrobněji, mluví a hřímá se k otázkám časovým, denním, a proto mají ten zvláštní půvab, obzvláště když si vzpomenu, jak o týchž věcech veliká většina našich poetů píše již — akademicky. Proto vyskytla se k vůli Macharovi theorie

o jeho poesii politické naproti dřívější a běžné poesii »vlastenecké«. Rozdíl v té příčině je nepopíratelný. Je to rozdíl mladé a starší generace. Srovnejte jen na př., jak i Vrchlický v Zlomcích epopeje píše ke »Koruně Sv. Václava« a jak Machar v Tristium píše o »Koruně svatováclavské«; jaký to rozdíl let 1886 a 1893. Rozdíl v nazírání již v nadpisech se jeví — tam koruně *Sv. Václava* tu jen koruně *svatováclavské.*

Abychom se vrátili k Podzimním Sonetům — snad ten starý Göthe přece jen měl trochu pravdy se svým výrokem o písni politické? Pěje-li Machar:

> Jsem ve všem atom doby svojí.
> Co jí vře, vře též hrudí mojí,
> co v hrudi mé, tím verše zní.
> Chvílemi klnu bídě její,
> chvílemi se jí hořce směji
> a vždycky, vždycky trpím s ní ...

Z té vroucnosti souhlasíme s ním, a proto nemusíme výslovně vykládati, že nehlásíme se k heslu l'art pour l'art, jestliže Podzimní Sonety jsou nám bezmála milejší, nežli Tristium.

Vytknu několik aesthetických poznámek, věda dobře, že mnohý a mnohý pilný čtenář Tristium se proto snad bude i horšit, ale Machar to jistě snese.

Hned třetí báseň »Na Kahlenbergu« dala mi podnět k tomuto rozjímání. Zazdálo se mi totiž, že se Vídeň nemůže přirovnávat »ženě luzných vnad«, že s Kahlenbergu město *očím* se nemůže jeviti jako odaliska, rozložená na koberci. Avšak četl jsem dále, že »mlha průsvitná se kolní vine, točí jak lehký, průsvitný musselin«, a dále že ten musselin »půvabnou ženu zde kreje«, i řekl jsem si, v tom případě, že nad městem se vznáší mlha, *oko* básnící poddati se může *myšlénce.* Ale — přiznávám se — při podrobnější a podrobnější analysi byl jsem pořád znepokojován tím svým konfliktem oka a myšlénky. Při tom však básníkovo vzpomínání Samsona oživilo ve mně obrazy, jimiž mohutní starozákonní prorocibásníci malovali Jerusalém, a zejména hned mne napadlo volání Izaiášovo: Jaktě nevěstkou učiněno to město věrné, vzpomnél jsem, jak města v Pláči Jeremiášově přirovnávají se ku vdově, dceři, panně. I řekl jsem si, že i »Na Kahlenbergu« básník má vlastně *vidění,* způsobené pohledem na cizí město ... Tím jsem se upokojil

Za to vede se mi s analysí hůře v znamenitém »Epitafu XIX. věku«. Naše století se tu hned ze samého počátku personifikuje: nezískala by báseň, kdyby personifikace provedena byla důsledněji a jednotněji? Kladu prostě otázku a připouštím z předu, že požadavek můj je poněkud neskromný. Ale po soudu mém vadí, když se mluví o děcku toho a toho určitého otce a když se mu hned za kmotra dává »Velká Revoluce«; čtu-li dále, že tu velkou ženu pokrytecký hoch dýkou zavraždil a čtu-li tak názorný popis, jak jí svou dlouhou dýku vetkl mezi žebra. »Velká Revoluce«, mi trochu vadí. (Machar sám má obě začáteční písmena veliká!) Vadí mi — když jsem už začal, tož to dopovím — dále, že podobně nejednotně obrazy poetické střídají se zejména

s politickou skutečností — nemohlo by na př. to hejno velikých a malých států a ti velicí a malí potentáti jinak býti zobrazeni, tím více, že počíná se pěkně obrazně »hejnem«? (Intimní psychologie snad by správně »hejno« associovala s předchozí »klecí« a viděla i v tom nedokončený obraz.) A stejně i v ostatním tu i tam obraz byl by satiře lépe posloužil. Na konci pak nad ložem umírajícího nestála by »doba«, ale opět osoba, které se hodí epitheta: ohromný vzrůst, těhotná, šeptající atd.

V »Theorii« nevím si pomoci s tím *proudem času*. Básník sám nemá veliké úcty k té ctihodné prý metafoře, ale dost na tom, užívá jí. Tedy *proud* času: co chvíli čteme, že *nese lidstvo na svém hřbetě* — tedy obraz jiný, z proudu vířícího stává se nějaký ohromný tvor: odkud vzali se pak ti učenci, kteří mu předpisují, kterým žlábkem se bráti? A neslyšíme pak na konec apostrofovati čas jedním z jeho dětí, »jež ty jsi *stvořil* a jež i pozřeš«? Tak stvořil i ty učence a professory a celé to lidstvo: je provedení těch velkolepých obrazů času dosti souhlasné?

A ještě několik myšlének, jež se mi při čtení vnucovaly. Prosím, všimněte si těchto veršů z »Prvních dojmů«:

> Vše jako u nás. U nás? ... Kde to?
> Jak podivně to zachví v ráz!
> Vždyť trávil jsem tam ještě léto —
> v tu stranu může být to as! ...

Čtu a opět čtu, čtu nahlas, a pořád mám jaksi v uších tu poslední řádku; zejména to slůvko »as« mne irituje. Proč? Nevím — ale čtěte tu sloku a řekněte, nevadí-li vám to také? Není to snad od toho, že je to slůvko tak neobsažné a že vám tou svou neobsažností napadne, když jste od samého počátku básně slyšeli a viděli rýmující slova obsažná: v skonu — tonů, vyhnanství — městem chví, za dnem — chladnem, ospale — zoufale, šedou — předou, na líci — ulici, mihnou — tíhnou, zavřeném — těžkým snem, kde to — léto, ráz — *as* ...

Skutečně bych rád slyšel úsudek jiných, není-li tu pouhá nějaká osobní idiosynkrasie. (Srovnejte s tím, jak působí rým »V parlamentě«: asi — hlasy.) Zdá se vůbec, že u Machara slůvka jako na př.: »kýs« častěji a zbytečně se vyskytují; v Podzimních Sonetech v »Sonetě sarkastickém« čteme:

> Po letech jednou (optimista pěl),
> vyoře člověk meč kýs zrezavělý ..

zde slůvko: »kýs« je trvám zbytečné, a proto se sluch o ně obráží. Za tou příležitostí povím také, že verše zbytečně jsou tu i tam hyzděny slovem: pár ve smyslu: několik třeba hned v témž sonetě: — Ó, za pár roků atd.

Z jiného důvodu v »Koruně svatováclavské« bodá mne slůvko: *čís'* ve verši:

> Nač nutili tě jenom na čís' skráně,
> jež o tě vůbec ani nestály?

Trvám, že tu vadí mi opět neurčitost v souvislosti velmi určité a barevně syté. Nemohlo by prostě odpadnouti?

A ještě jednu takovou poznámku. Týká se »Intermezza«. V prvém odstavci veršovém líčí se záchvat beznadějnosti; na to pak líčí se opačné vzpružení takto:

A pak zas přec jen člověk povstane:
Toť je dát život zahřmít: ne a ne!
Kam's v klid — a klid je vždycky roven rovu.

Mně zdá se, že toto vzpružení není dosti názorně zobrazeno: slovo »povstane« je mdlé; nejen jako kontrast proti mohutnějšímu popisu předchozímu (tesknost zachvacuje, beznadějnost chví hrudí), nýbrž je bledé vedle »zahřmění« života.

Básník je výtvarný umělec: my obyčejní lidé z těch slov a slovíček lepíme si pravidelné cihly, a z těch cihel stavíme si své domy a solidní i nesolidní činžáky, jak kdo umí; ale básníci nám z téže hláskové látky stvořují zářné paláce, nebetyčné dómy, milé chaloupky — — a k tomu nestačí ty naše cihly, k tomu je potřebí kvádrů, sošek, trámoví a všeho toho, čeho právě i mně k dokončení mého přirovnání se nedostává.

Avšak — bez mála bych nedopověděl: Podzimní Sonety jsou velmi pěkné, jsou obsažné, a zejména pěkně je provedena jejich podzimnost, vnější i vniterní, ten podzimek světa i ducha. *L. Ž.* + *M.*

Mecenáš. Povídka od *Bohdana Kaminského* (1888). Nákladem Šimáčkovým v Praze 1893. (Kabinetní knihovny svazek LXIV.)

V knížce poutá především dokumentárně vylíčený stav staré malířské akademie, pokud bývala v druhém patře Klementina, nad universitní bibliotékou: cop, tísnění každé samostatné snahy po reformě, modernosti, vzletu, věčně tytéž ohmatané antiky; veselá cháska akademikův, bujné produkce za zády professorův, časté srážky s nimi; smutné sklamání z přeceňovaného talentu, z chudoby a bídy . . .

Jádro děje je v milostném románku vznětlivého ostýchavce, chudého malířského akademika s krásnou osiřelou dcerou po malíři, jejímžto mecenášem neočekávaně a na krátko stane se *jeho* mecenáš, až z toho mladý umělec žalem a hanbou zhyne.

Mecenáš autorův je vlastně ničema. Okázale podporuje mladé talenty, ale v soukromí vydatně kořistí z jejich nadání a tajně svádí jim nevěsty nebo ženy. A přec je vážen jako bohatý, svobodný továrník, jako příjemný společník, člověk vzdělaný, způsobův ušlechtilých: společnost se mu koří. A proti němu zase lidé, kteří sice schátrali vnějškem i mravem, často bez záviny nebo tragickým shlukem okolností, ale srdce mají dobré a mysl poctivou, jako na př. »filosof« Ouřada: společnost se jim vyhýbá . . .

Kaminský pohlíží na Prahu okem malířovým: Petřín, Hradčany, moře domův se zámeckých schodův, hladina Vltavská, šum na Příkopech, osvětlená Prahą večer, šedá Praha ve dne — to jsou jeho oblíbené pohledy, jak jsme je poznali už z jeho veršův.

Jinak je melancholik, jak také už pověděly jiné jeho knížky. »Divné, krásné chvíle (praví na str. 15—17), kde člověk bez oběda, bez krej-

caru, hladov a nemaje na jedinkou cigaretu byl hrd měniti s kterýmkoliv boháčem, a jenom svým nadšením a svým talentem a fantasií svou sám sobě zdál se býti souroden duchům největším. — To nadšení, ta důvěra v sebe, když začíná býti nevěrnou: — jaké potom hrozné, zoufalé probuzení, a hrozné strašlivé sklamání ve všem, ve všem. Když uprchnou první růžové sny o slávě, o jméně, pro něž zahodil člověk všechno štěstí jiné, klid svůj a svých milých, a když probuzen skutečností, sám a mdlý potácí se střízlivým životem, který je hrozným a vysilujícím zápasem za existenci ze dne ke dni — truchlivým zápasem, kde je tak málo štěstí a málo toho, oč opřel by se k'esající duch a kde tak zoufale málo zbude ze snův o slávě a nesmrtelnosti. — Člověk záhy pozná, jak strašně rychle se zapomíná . . . co je v té vřavě kolem jméno, které se několikráte zamihne! Jaká nesmrtelnost, když denně se můžeš přesvědčiti, jak v divoké honbě za něčím stále novým zapadají jména, knihy, obrazy, o nichž mluvívalo se s nadšením, aby za chvíli se prostě zapomnělo.« Smutek těchto zhynulých, zapomenutých talentův zní z »Mecenáše«.

Vypravování Kaminského je gentlemansky klidné. Tony a barvy tlumí nejen autorova melancholie, nýbrž i dobrý vkus a úspornost umělecká. *č.*

Wł. Smoleński, **Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII.** Studya historiczne. Kraków. Petersburg 1891.

K. Waliszewski. **Polska i Europa w drugiej połowie XVIII. wieku.** Wstęp do historyi ruchu politycznego w téj epoce. Kraków. 1890.

Poslední doby »Rzeczy pospolitéj Polskiej« jsou stále předmětem četných prací historických. Jest tu zajímavé a mnohostranné thema nejen pro historiky polské, ale i ruské a německé, poněkud i pro francouzské. Při tom zcela přirozeně dere se do popředí otázka, jaká byla pravá a vlastní příčina, či spíše příčiny pádu státu Polského. V různých dobách odpovídalo se k ní různě. »Žaden ustęp z dziejów Polski nie znalazł tyle i tak szczegółowych prac, jak dzieje jej rozbiorów. Nigdzie też tak silnie nie uwydatnia się ten przełom w metodzie i wynikach, który u nas nastąpił po upadku szkoły Lelewelowskiej w nowszej historycznej pracy.« *) Odpověď starší školy polských historiků všeobecně nyní považuje se za nedostatečnou. Jest však otázka, pokud správna jest odpověď školy novější, kterou representuje hlavně dílo Bobrzyńského, a která dochází uznání zejména se strany historikův ruských (Karějev). Ač od dob Lelewelových v historiografii polské velký pokrok se stal, jest přece ještě pole historie polské velmi málo zbadáno, a některé názory Bobrzyńského jsou více méně aprioristické. Na uspokojující odpověď budeme ještě dlouho čekati. V posledních letech lze konstatovati jakousi odchylku od příliš snad pessimistických názorů stoupenců Bobrzyńského. Historická badání, hlavně o 18. století, zdají se docházeti k resultatům pro národ polský příznivějším. Míníme tu hlavně 4svazkové dílo *T. Korzona,*

*) M. Bobrzyński, Dzieje w zarysie. Kraków 1890 II. str. 307. Vyd. 3.

Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta ze stanowiska ekonomicznego a administracyjnego. Kraków. 1882—1886. Nicméně Korzon zachovává v soudě svém jistou reservu. Naproti tomu na stanovisku rozhodně optimistickém stojí Waliszewski. Smoleński zdá se také holdovati optimismu, avšak v hájení jeho jest nesmělý. Jak práce Korzonova, tak Waliszewského a Smoleńského jsou přípravné práce k důkladným dějinám posledních dob říše Polské, každá týká se jiného oboru. Spis Waliszewského však jest vlastně teprve úvodem do podobné práce přípravné; chceme se o něm zmíniti pro jeho nápadně odchylné stanovisko.

Spis Smoleńského není úplně nový; autor sebral tu, sestavil a doplnil řadu článků, jež již po více let uveřejňoval v různých časopisech polských (hl. ve Varšavském Ateneu) pod různými tituly. Obsah naznačuje sám autor v úvodě; chce ve spise svém představiti: »vymaňování se společnosti z pod poručnictví směru theologického, vydobývání práva občanského rozumu, ovládnutého vírou . . . Studia naše« — praví autor dále — »zahrnují jediné přeměnu pojmův filosofických. Zjevy nových směrů duševního života hledali jsme ve škole, v církvi, ve spolcích, v písemnictví, v právě, zkoumali jsme, pokud pokrok vešel v praktický život a v jakých vrstvách společenských potkával se s odporem« (str. I.). Hledání a zkoumání to založeno jest na velmi hojném materialu tištěném a rukopisném. Spis celý v celku jest uspořádán chronologicky, látka rozdělena jest v 10 částí. Autor počíná od století 17. a končí dobou konfederace Targovické. V I. části snaží se charakterisovati věk 17. Duch theologický proniká všecky poměry. S. uvádí četné příklady přehnané orthodoxie, jež se pojí se zaslepeným lpěním na »zlaté volnosti«. To vidí se zejména u »historikův« té doby. Pohromy státní jsou tresty za hříchy, ale přes to Bůh má v Polácích obzvláštní zalíbení pro jich neobyčejnou zbožnost. Kochowski píše: »Když Bůh s nebe na sněmy a sněmíky, na vojenské výpravy, na vladaření a všecky naše kroky patří, velice se těší a rekreuje« (str. 13). Dle Machaisowicze Kristus a svatí obzvláště rádi v Polsce přebývají a ji chrání i udržují v pravé víře a zlaté volnosti. Na západě nový ruch emancipační a vědecký počíná již ve věku 17., ale do Polska první jeho výstřelky dostávají se teprve v polovici 18. stol. Odtud počíná vlastně badání Smoleńského. První pionéři nové vědy a filosofie jsou piaristé (Stan. Konarski, zakladatel kollegia nobilium ve Varšavě, a Ant. Wiszniewski). Za nimi jdou jesuité, s počátku jich odpůrci. Vábí obecenstvo a zvláště drobnou šlechtu efektními pokusy fysikálními. V kollegiu nobilium vzdělává se většina pozdějších vůdců reform státních. V »rozmluvách«, které tam piaristé pořádají, obsažen jest již skoro celý program reformy. Přes svou přízeň k novověkému proudu, přes šíření spisů encyklopedistův a racionalistův (zvl. překlady jich) zůstávají na půdě orthodoxní. Mimo jich působení dostavuje se skepticism v mladší generaci vyšší šlechty. Část V. věnuje S. svobodnému zednářství.*) Důležitý krok ku předu stal se zesvětštěním školství po zrušení řádu jesuitského — komise edukační. Jejímu působení věnuje velmi důkladnou

*) Spracoval již před S. jes. Zaleski.

(co do materialu) část VII. Po r. 1780 čím dále vzrůstá ruch ve prospěch projektu uvalení daní na duchovenstvo a částečné sekularisace statkův duchovenských a klášterů. Svobodomyslný ruch vrcholí v poslední čtvrti 18. stol. V té době vyskytl se první polský historik, který toho jména zasluhuje — Naruszewicz. Publicistika, o níž jedná S. v části IX., slouží rozvoji nových proudů; representují ji hlavně dosti četné již časopisy.

S. snesl ve svém spisu sílu faktů, jež svědčí o skutečném a slibném pokroku. Čtenář byl by nakloněn přidati se k mínění autorovu, jež vyslovuje v titule své knihy, že stal se »przewrót«, kdyby se tomu neprotivilo na druhé straně množství faktův, které to popírají (část VI. a X.). Zůstala-li střední šlechta a obyvatelstvo v celku ruchem novověkým nedotknuto, vládl-li tam, jako dříve, ne-li více, fanatism a netolerance (konfederace Barská), pak může nastati velká pochybnost, zda pokrok onen byl již úplnou změnou v duševním životě. Pokrok tu skutečně byl, ale hlavně v nejvyšších vrstvách polské společnosti, na kterou zajisté působila nemálo moda francouzská. S. sám cituje časopis »Monitor«: »To osobliwsza, że między panami i majętniejszemi więcej jest ludzi uczonych, niż między szlachtą, która prawie wszystka jest tak nieuczona i prosta, iż mieszczanie pospolici są przetartsi, niż ona« (str. 363). Referuje S. také stesk časopisů na to, že se málo čte. Časopisy zanikají z nedostatku předplatitelů. Duchovenstvo jest nevzdělané. Proti komisi edukační v obecenstvu, zvláště šlechtě, panuje nechuť a roste opposice. Nedostatek vzdělaných profesorů. Střední šlechta nechce dětí svých posílati do škol veřejných z obavy před haeresí, vychovává je privátně, plní školy reakcionářských řeholí, jež »apostolují« proti škole světské; hojné školy pokoutní. Snahy šlechty o vzkříšení řádu jesuitského a podobných příkladů více. Zajisté při nejmenším zvolil autor pro spis svůj titul nevhodný. Kromě toho titulu nelze se dobrati v celé knize pevně zformulovaného soudu autorova o tom boji mezi starým pořádkem a novým proudem. Závěrek ku konci spisu jest pouhou reasumcí. Nemá-li autor sám odvahy svůj soud podati, jest čtenáři mnohem tíže celkový soud si učiniti. Podle rozličných známek jest optimistický. Avšak spis jest málo spracován, postrádá pragmatismu. Snad proto, že půda badání S-ého jest ještě velmi málo probadána; ale přece, myslíme, mohl s tím cenným a zajímavým materialem učiniti více, než se stalo. Větší díl spisu jsou citace pramenův, vlastní slova autorova jsou po většině příliš generalisované abstrakce neb reasumce materialu. Methoda analytická se autorovi neosvědčila. Spis jest zajisté dílem neobyčejné píle, ale činí dojem práce povrchní. Přes vady své však stojí za důkladné pročtení.

Práci Waliszewského máme již ve 2. vydání. Vyšla r. 1892 pod titulem »Z dziejów XVIII. wieku«, ale obsah zůstal nezměněn. Autor W. jest spisovatel poměrně mladý, ale velmi známý svými odchýlenými názory, které vyvolaly nejednu nepříznivou mu kritiku; ukázaloť se, že nejsou ty názory dostatečně odůvodněny (na př. ve spise Potoccy i Czartoryscy. 1888.). V poslední době pracuje o vnitřních dějinách Polsky v poslední době její existence. Spis nynější má býti, jak autor praví, úvodem do dějin politického ruchu té doby, ale hlavním cílem jeho, při

prvním aspoň vydání, bylo, vyjasniti neporozumění, jež existuje mezi ním a většinou polských historikův. Opakuje tu více méně názory, známé již ze spisů předešlých, ale hledí je důkladněji než dříve odůvodniti. Odtud má spis, zvláště na počátku, ráz polemický. Novější historiografii polskou má za pesimistickou. Sám blíží se značně k názorům školy starší, ač snaží se nalézti jakousi střední cestu mezi oběma, jak to naznačil již ve spise shora uvedeném míněním, že pravda historická jest asi v prostředku mezi optimismem a pessimismem (!). Dle W-ého novější škola historická není na dobré cestě, držíc se po výtce názorův historiků německých a ruských, kteří by rádi všecku vinu svalili na Poláky samé. Že ne v institucích, ne v poměrech společenských hledati jest příčinu pádu Polsky, hledí W. dokázati srovnáním s poměry jiných současných států evropských; nejvíce podobnosti s Polskou vidí v Anglii, kde na př. »Bill of Settlement« (z r. 1701) připomíná polská »pacta conventa«. Spis W-ského sepsán jest s velikou znalostí věcí, předpokládá známost nejnovějších resultatův historického studia, jehož literaturu zná dosti důkladně; jak ukazuje připojená bibliografie děl použitých, jest jich přes 400 — anglických, francouzských, ruských a polských. W. jeví bystrý smysl pozorovací, ale leckde zdá se, že přehání. Než vizme některé z jeho názorův.

Prvá část spisu (»Starý pořádek«) týká se srovnání doby před ruchem reformatorským; v 2. (»Ruch reformatorsko-revoluční«) W. přehlíží ruch ten hlavně ve Francii a v Angli a pozoruje jeho vlivy na Polsko. Na počátku 1. části vykládá a odůvodňuje své názory o příčinách úpadku Polsky. Polské instituce státní nejsou nic abnormálního, vyjímečného v Evropě, ježto není v státech evropských žádné jednotvárnosti, každý má své instituce rozličně historickým rozvojem proměněné. Naopak polské řády v podstatě jsou tytéž, jako v Evropě. Sněm polský úplně se podobá anglickému. Moc krále polského lze srovnati s mocí krále anglického a císaře v říši. Rousseau neradí Polákům ku změně státních institucí, ale ku zmenšení území atd. Příčinu úpadku hledati jest dle W-ého na samém dně národní bytosti polské, která reformě nepodléhá v národním duchu, »w genjuszu, temperamencie moralnym narodu« (str. 111), ale vedle toho neméně v odvěké nepříznivé situaci národu i státu. Co se prvního týče, měli Poláci od jakživa přirozeně měkký charakter. Odtud plyne vlastní přizpůsobení společných s Evropou forem konstitučních. V Evropě vládne zásada pohanská: finis rerum rex in regno, v Polsku křesťanská: rex servus reipublicae. Poláci vůbec povahou jsou více křesťany než katolíky. Neznají macchiavelismu, říše Polská nechce se šířiti, a zvětšuje-li se, děje se to jen dobrou vůlí sousedův, ne výboji. Národ nikdy nehodil se k řemeslu rytířskému; šlechta rolničí a sněmuje. Válka vede se v Polsce mnohem mírněji než jinde. Ve společnosti polské vládne velká skrupulosnost, »k vůli skrupulu moralnímu snášíme tyranství menšiny« (str. 90). Záměry absolutistické panovníkův se nedaří. Klíč záhad polské historie dle Wal-ého hledati jest dále hlavně v postavení měst. V 14. a 15. stol. města polská kvetou, v 2. pol. 15. věku náhle upadají — příčiny toho jsou pád Cařihradu, opanování Černomoří od Tatarův, objevení Ameriky, vůbec nepříznivá změna v geografickém položení.

V 16. věku šlechta zničila města na dobro, ale tato bez boje vzdala se jí na milost a nemilost.

Nebylo vůbec dostatečného antagonismu mezi šlechtou a městy; proto také Jagellovci neuznali za dobré opříti se na městech. Scházel paralelní rozvoj všech částí polského organismu státního; polská konstituce neměla nikdy základu anglické — velkého kapitálu. Dále přetřásá W. polské instituce státní. Nesprávný jest názor, že Poláci byli politicky nezralí; byli spíše politicky jednostranní, v jednom směru Evropu daleko předešli, v ostatních zůstali daleko pozadu. Ne zákony, ale politická praxe byla špatná. Konstituční stanovisko krále polského jest velmi silné, nic nemůže se díti bez něho, bez jeho svolení, ale v praxi jest král bez moci; nejvíce vadí mu dědičnost úřadův.

Liberum veto (oſiarny kozieł) není příčinou anarchie; ta má zřídlo v abnormálním poměru mezi sněmem centrálním a sněmíky. Lib. v. jest jen jedna forma nejkrajnější decentralisace; nabývá moci z nedostatku většiny na sněmu; kde tato jest, tratí ono sílu. (Sněmy z roku 1703 a 1723.) Jednotlivci, kteří vystupují se svým »nie pozwałam«, odvolávají se na interesy všeobecné, ne partikulární. Nevadil by Polsce ani nedostatek diplomacie, té nemá ani Anglie. Chyba byla, že mnoho jednotlivců dělalo politiku na svou pěst. Vojenské poměry polské rovnají se poměrům anglickým a říšsko-německým. Anarchie polská není příčinou rozdělení státu — ale sousedé, kteří ji udržují. Ne Polsko, ale Anglie platí v 18. věku za klassický příklad anarchie; za Anglií jde Švédsko, pak teprve Polsko. Walpole pomohl Anglii korupcí, avšak ten prostředek jest v Polsku bez účinku. »Kdyby čikoliv peníze, třebas ruské, byly mohly dokázati jen polovici toho, co peníze Walpolovy, historie naše byla by vzala jiný obrat« (str. 225). Polsce scházel také Pitt. Anglie měla lepšího souseda v době své anarchie než Polska, jež má tři, z nichž 2 velmi znamenité. I v Prusku po úmrtí Fridricha II. rozklad. »Cała wszelako Europa jest chora w téj epoce.« (str. 287.)

Následuje v celé Evropě doba nevyhnutelných politických reform. W. rozeznává směry filosoficko-politický a sociálně-ekonomický. V tomto ruchu »celý decentralistický směr našeho politického života dočkal se nejúplnějšího ospravedlnění« (str. 404). Theorie Rousseauova jest »co do litery teoryą naszych paktów — konwentów« (str. 404). Polsko má vliv na západ. K tomu dle Waliszewského velice přispěl spis Leszczyńského »Głos wolny«, přeložený záhy do francziny. V Polsku dle W. jest reformační ruch pouze politického směru. Reforma společenská »bankrotuje«. Reforma politická má připravenu půdu. V theorii zůstávají ideály volnosti, ale v praxi vidí se nemožnost jich trvání; to oportunism v Polsku v té době velmi rozšířený. Reformy západní jsou příliš theoretické, v Polsce od r. 1764—91 mají ráz praktický. Jako vůbec, tak i v ruchu tomto má převahu privátní iniciativa. Samého krále iniciativa jest toho rázu. Co se ruchu revolučního týče, dělí W. státy evropské ve 4 skupiny. Polsko se Švédskem patří do skupiny států s revolucí konsekventní, pokrokovou a umírněnou. Revoluce polská jest více aristokratická.

W. znal některé články Smoleńského. Zajímavo jest sledovati, v čem se rozcházejí. Sm. vidí »przewrót« ze směru theologického ve filosofický, tvrdí, že proud filosofický nemá v Polsku »racyę bytu« (str. 351), že převrat stal se toliko ve směru politickém. »Mową, postawą i giestami naśladujemy Paryżan, duchem zostajemy sami sobą ... w przesądach i uprzedzieniach naszych, ale i w przywiązaniu do przewodnich i jasnych idei naszego żywota« (str. 521). Poláci jsou dle Waliszewského eklektiky, zůstávají v jádře samostatnými, svými při vlivu cizích živlů. Co do směru politického živly konservativní, které paralysují úsilí éry revoluční (v Polsku od 1764) a přičinily se do zničení konstituce 3. máje — nemají převahy v době sněmu 4letého. To chce W. později dokázati.

Podali jsme poněkud obšírnější výtah ze spisu Waliszewského, jsouce si vědomi nedostatečnosti sil svých k náležitému ocenění a posouzení jeho. Tolik lze říci, že jest to velmi pěkný úvod do vnitřních dějin polských 18. stol., přes to, že psán jest slohem dosti těžkopádným. Přes jeho vývody nesdílíme jeho optimistického stanoviska; z toho, co nám dosud autor pověděl, zdá se, že pád Polsky byl neodvratitelný.

(*J. B.*)

Ленора Бюргера и родственные ей сюжеты въ народной поэзіи европейской и русской. Изслѣдованіе И. Созоновича. Варшава 1893, VII + 251. (Lenora Bürgerova a příbuzné jí látky v národní poesii evropské a ruské. Studie J. Sozonoviče. Varšava 1893.)

Znamenitý literární historik ruský A. N. Veselovskij pronesl první ohledně látek epických důležitou zásadu, že *národní epos každého národa jest nevyhnutelně mezinárodní*. Zásada tato platí nejen pro epos bohatýrské, nýbrž i pro drobnější písně výpravné, jež balladami neb romancemi slují. Čím bedlivěji přehlížíme prostonárodní ballady neb romance národův evropských, tím více nabýváme přesvědčení, že látky tvořící osnovu jejich jsou větším dílem mezinárodní, v Evropě vůbec rozšířené. Podstatný rozdíl mezi balladami slovanskými, germánskými, anglickými, romancemi romanskými a písněmi novořeckými atd. nezáleží tedy v látkách, nýbrž ve formě poetické, v kterou jsou vtěleny. Nejlepším toho dokladem jest látka balladická, kterou Bürger vzdělal ve své »Lenoře«. Znamenitá ballada Bürgerova nejen horlivě byla překládána a napodobována, nýbrž způsobila také, že hned po vydání jejím sbírány byly sujety podobné v národní tradici evropské. S počátku všímáno si ovšem jen variantů germanských a anglických, teprve pojednáním Wollnerovým (v Archivu für slav. Philologie VI. 239—269) obrácena pozornost také k variantům slovanským a novořeckým, a hranice zkoumání pošinuty se severu na jih a odtud na východ a západ. Počet variantů stále vzrůstal, a ježto doklady rozptýleny byly po různu, uznávána všeobecně potřeba, rozmetané varianty sebrati a systematicky uspořádati. Tomuto úkolu věnován je zajímavý spis Sozonoviče, který již dříve (Varšav. Univers. Izvěstija 1890, č. 1—3.) předmětem tímto se zabýval. Sozonovič ve spise výše jmenovaném obral si za úkol určiti nejdříve podmínky, při kterých po jeho mínění vznik sujetu samého byl možný, po té ukázati různé formy

jeho vzdělání se stálým zřetelem ku genetickému spojení variantů. Především dokazuje na základě pověr a skazek, že po názoru plynoucím z hluboké dřevnosti a zrcadlícím se jak v tradici starověké tak i novější svět mrtvých nebyl oddělen neproniknutelnou propastí od světa živých, naopak že nacházel se v mravním i hmotném spojení. Vedle této víry mrtví byli schopni pociťovati se strany vnějšího světa radost i žal, vstávati z mohyl a z různých podnětů jeviti se mezi živými. Jednou z hlavních příčin, nutkajících mrtvé z hrobu, jsou slzy a neutišitelný nářek pro mrtvého. Víra, že slzy nedají mrtvému v hrobě pokoje, jest téměř všelidská, jak písemné památky a dosavadní názory lidu vyjádřené v skazkách a písních dotvrzují. Na tomto podkladě mohly pak povstati písně a skazky, shodné s Bürgerovou Lenorou. Písně a skazky tohoto druhu Sozonovič rozděluje vhodně ve dvě skupiny: o ženichu-umrlci a o bratru-umrlci. Ke skupině první patří podání starořecké o Protesilaovi a Laodamii, verse germanské, anglické, keltské, romanské, cikánské, maďarské, litevské a slovanské, vyjímajíc písně srbské a bulharské. K skupině druhé řadí se písně srbské, bulharské, albanské a novořecké.

Sozonovič užil sice velikého počtu variantů, avšak při rozptýlenosti materialu nelze se diviti, že některé doklady zůstaly mu neznámy; tak na př. k versím germanským nalézti možno jiné ještě doklady u Warrens-ové (Schwedische Volkslieder n. 44, Schottische Volkslieder n. 2, srv. str. 189—195), k slovinským u Rutara (Slovenska zemlja. Ljubljana 1892. III—2), k srbským u Nikoliće (Srpske narodne pesme. U Novom Sadu 1888, č. 72) atd. Rozdělení variantů ve dvě hlavní skupiny jest zajisté správné, avšak vedle toho mohly býti v skupině první o ženichu-umrlci od ostatních versí odděleny a rázněji charakterisovány verse slovanské, které svým zakončením od variantů ostatních značně se liší. Na rozdíl tento již Wollner právem upozornil. Za to schvalovati třeba, že Sozonovič nenásledoval svých předchůdců a nepokoušel se o odvození skupiny jedné ze skupiny druhé. Na nějaký poměr podřaděnosti obou skupin mysliti není možno a jednu z druhé odvoditi nikomu se asi nepodaří. Obě skupiny mají sice základní ideu společnou, ale provedení jest u obou samostatné a svérázné. Po mínění Sozonovičově zakládá se celá skupina první o ženichu-umrlci na klassické báji o Protesilaovi a Laodamii, která dostala se v středověku v literaturu západoevropskou a odtud vnikla v lid, kdež rozmanitě jsouc změněna až dosud se zachovala. S míněním tímto nemohu se spřáteliti, neboť původní látka o ženichu-umrlci jest tak všelidská a v pověrách lidu hluboce založená, že netřeba na nějaké stěhování její národ od národa pomýšleti. Tím ovšem není vyloučena možnost vzájemného vlivu a působení jedněch versí na druhé. Co se pak vzájemného vztahu versí skupiny druhé o bratru-umrlci týče, Sozonovič dokazuje, že původní písně o bratru-umrlci vznikly u Srbův, od nichž přejali je Bulhaři, a z Bulhar přešly jednak k Albancům, jednak k Řekům, a to bezpochyby v různých dobách a různými cestami. Také v této věci nemohu přisvědčiti výkladům Sozonovičovým. Hlavní rozdíl mezi versí řeckou, albanskou a bulharskou se strany jedné a mezi versí srbskou se strany druhé záleží patrně v tom, že ve versi oné přední úloha přidělena je matce, v této sestře. Je-li

hlavní příčinou, proč mrtvý nenalézaje pokoje vstává z hrobu, pláč a nářek pozůstalého, jak z národního podání Sozonovič dokazuje, pak by priorita příslušela písním řeckým; slzy matčiny jsou v prvé řadě způsobilé vyvolati mrtvého syna z hrobu. Tomu zdá se nasvědčovati také ta okolnost, že bulharská verse rozhodně stojí blíže písním řeckým než srbským. Kdyby srbská verse byla původní, těžko bychom si při známé závislosti písní bulharských na srbských vysvětlili tak těsné přimknutí písní bulharských k řeckým. Podobá se tedy pravdě, že srbská verse povstala dle vzoru řecké, a to prostřednictvím písní bulharských. Téhož mínění z jiných zase příčin jsou i učenci řečtí Politis a Destunis Doufejme, že pěkný spis Sozonovičův bude pohnutkou k dalším pečlivým studiím o předmětu tomto, jimiž se tato zajímavá otázka literární konečně rozhodne.

H. Máchal.

O bohatýrském epose slovanském. Pojednává Dr. *J. Máchal.* Část první: Přehled látek o bohatýrském epose slovanském. V Praze 1894. Nákladem spisovatelovým, str. 240.

Ve »stručném úvodě literárním« konstatuje se, že národní epos rozkvetl jen u jihoslovanských národů i u Rusů; o epose národním u ostatních slovanských národů mluviti nelze. Sestavují se pak historické i bibliografické zprávy o epice jihoslovanské, pak velkoruské i na konec o maloruských dumách, i podává se stručný přehled studia hlavně velkoruské epiky. Podle látky samé rozpadá se kniha ve dvě hlavní části: o epice jihoslovanské i epice velkoruské; epiku srbskou, chorvatskou i bulharskou pojal spis. pod jedno záhlaví. Písně epické opět rozdělil spis. podle »obsahu mythického, báchorkového a legendového«. Spisovatel písně jednotlivé sestavil, roztřídil, látky jednotlivé do detailů rozbírá a uvozuje přečetné parallely z pohádek národů slovanských a též sousedních národů neslovanských; místy i později uvozuje takové parallely. V ostatní části spisu, o epice jihoslovanské historické události opěvující, jakož i o epice velkoruské vede si spisovatel více jako referent, vypravuje obsah jednotlivých písní i připojuje zprávu o jich výkladu se strany slovanských i cizích badatelů, tu ondy více méně in parenthesi s vlastním míněním o sporných otázkách. O »bohatýrském epose« u Malorusů nelze vlastně mluviti, než jen o »historických a kratších písních výpravných«, tedy o epice odchylné od epiky jihoslovanské a velkoruské. Nicméně v 3. hlavě svého spisu podal spis. přehled látek maloruských dum. Dodatkem pak na str. 231—234 připojil spis. přehled čili spíše seznam látek a) v epice polské, lužické a československé, b) ve výpravných písních slovinských spracovaných; uvozují se k jednotlivým látkám četné parallely, hlavně německé. Stručný tento nárys činí nás dychtivými po dokonalém rozboru; na těchto 4 stranách sestaven k němu bohatý materiál. — Spis. vyniká obdivuhodnou sečtělostí; co mu zůstalo neznámo ze slovanské literatury lidovědné, dá se spočísti na prstech. I z ostatní německé i francouzské literatury velmi mnoho vyčerpal. Patrno, jak spis. zdokonalil svá studia od svého »Nákresu slovanského bájesloví«.

Spisovatel vydal spis vlastním nákladem. To jest věc za dnešních poměrů u nás dosti obyčejná, a sotva by již vzbuzovala živější pozornost. Ale p. dr. J. Máchal jest členem — třebas jen dopisujícím — naší akademie a nicméně neměl naděje, že spis jeho se přijme od akademie, kteráž dosavadní jeho vědeckou práci vyznamenala, zvolivši ho za svého člena. Za normálních poměrů přijímají se v akademiích práce i dopisujících jen členů — ač podléhají censuře — brevi manu (v. Pfitzmaier ve vídeňské akademii); u nás člen se dokonce obává něco předkládati své akademii, a chce-li v *české* vědě pracovati, odhodlá se k velkým obětem materielním!! Kdo vhání český vědecký dorost filologický do německých žurnálů, ne-li třetí třída české akademie?

—*a*.

Deutsch-böhmische juridische Terminologie. Německo-české názvosloví právnické. Von *J. Nečas*. k. k. Bezirksrichter. Brno, Winiker 1893. IX. 220.

Je to jakési nové vydání terminologie právnické, kterou 1887 sestavilo »několik členů českého vrchního soudu zemského«: ale ovšem daleko úplnější a jednotnější. Spisovatel, jak podrobně vykládá v předmluvě, dal si práci, aby hleděl zvláště synonymiky a fraseologie, aby různé významy německé synonymní také různě překládal: ve slovesech řídil se zvláště výborným třetím vydáním Bartošovy skladby a jeho novou rukovětí — a tak knížka tato jest cenným obohacením naší literatury slovníkové a zároveň vhodnou příručnicí našim právníkům. Péče o jazyk jeví se v některých heslech víc fraseologických než právnických: *befinden, Bett hüten, bleiben, blitzschnell*, atd.; svědomitě hleděno jazyka staršího a taktéž pečlivě užito prací předchozích. Že se ovšem naskytnou i drobnosti, kde by grammatik ne docela přisvědčil, rozumí se samo sebou: tak na str. IV. raději by měl spisovatel *bewegliche* Sache věc *pohybná* než *movitá*: ale grammatik, řídící se heslem parta tueri, zajisté zastane se slova *movitý*: vždyť *pohybný* má jinou nuanci významu a substantivum *movitost* nemůžeme přeložiti *pohybnost*; překlad *Rarität vzácnina* zavání trochu purismem — taktéž Reclame — *rozchvala*; taktéž se nepodobá *Rang — stav*: zde snad překlad *hodnost* již zdomácněl: von hohem Range není u nás muž vysokého *stavu*, nýbrž vysoké *hodnosti*, taktéž *reglement* má již zdomácnělý překlad *řád* (dle toho reglementmässig — *řádně*) a ne *pravidla, předpisy*; tak by shledal filolog podobných paběrků víc. Ale sbírati tyto drobnosti bylo by nevhodné, když máme tolik předností, k nimž můžeme ukázati.

V. Flajšhans.

ZPRÁVY.

* Minulého roku zmizely v Paříži poslední zbytky staré Sorbonny, díla to Roberta Sorbona a Richelieua, a v několika letech na místech těch bude se vypínati budova nová, nádherná, svědčící o svrchované péči, již věnuje republika francouzská školství svému tak utěšeně zkvétajícímu právě v době přítomné. Prvá část nové budovy zasvěcena byla již při minulé světové výstavě Pařížské. Zasloužilý více-rektor akademie Pařížské p. Gréard vydal zajímavý spis, nadepsaný *Nos adieux à la vieille Sorbonne* (v Paříži u Hachettea 1893). Spisovatel, jenž sám léta v budově té zasmušilé a přece půvabuplné bydlil, jenž s takým zdarem a vrozenou horlivostí stojí v čele Pařížského školství, byl nad jiné povolán, aby nakreslil nám živý obraz Sorbonny Pařížské i vylíčil dějiny její — v nichž zrcadlí se dějinný vývoj vzdělanosti evropské vůbec — od nepatrných počátků, kdy Robert Sorbon věnoval zde skrovnou kollej za bydliště chudým studentům, až na doby naše, vzpomínaje při tom osudů jejích slavných i časů smutných.

Robert Sorbon, kanovník kostela Pařížského za doby sv. Ludvíka, zařídil kollej svou za útočiště učitelům i studentům nemajetným, jichž stav u srovnání s těmi, kdo některému řádu klášternímu náleželi, byl žalostný. V nedlouhé době však ústav tento nabyl pověsti nad jiné chvalné, a jména jeho souznačně užíváno o fakultě theologické, jejíž vlastně jen součástí Sorbonna původně byla. Spis velmi bystře a jasně charakterisuje ducha, jenž v různých dobách zavládl ve zdech Sorbonnských: autonomie naprostá zajištěna byla Sorbonně hned na počátku, ježto byla dílem soukromé iniciativy a nepodléhala dozoru státu ni kněžstva. Tato samostatnost a duch self-governmentu způsobily právě, že korporace tato po celé věky těšila se tak neomezené autoritě. Že vědecké disputace často nejen slovy a hbitostí dialektickou byly rozhodovány, nýbrž i nadávkami, spíláním, ba i ranami, bylo v duchu času nepokojného a rychle vznětlivého. Vždy však zůstala Sorbonna místem, kde horlivě vědecky bylo pracováno a odkud vzdělanost šířila se po Evropě celé Roku 1627 Richelieu, oceňuje důležitý význam této instituce, nařídil rekonstrukci budov k ní patřících dle plánů architekta Lemercier-a, jež potrvala v nezměněné podobě až na dny naše. Tím však i svoboda

a středověká autonomie Sorbonny vůčihledě klesala, a závislost její na moci státní rostla, ba za vlády Bourbonské Sorbonna druhdy hrdá sklonila šíji svou k naprosté poslušnosti, »censuit oboediendum«, stala se často orgánem moci vládní a sloužila jí svou vědou i svým uměním. Slavnosti Sorbonské, zvláště veřejná hájení thesí doktorských (soutenances) klesly za této doby na hlučná představení, jež dával dvůr královský svým hostům, a při nichž nebohý doktorand často 12—14 hodin musil odpovídati k všemožným námitkám, jež libovolný příchozí mohl činiti. Zajímavě popisuje Gréard spory náboženské v 18 stol., fanatismus a nesnášelivost, s níž Sorbonna stavěla se na stranu orthodoxie církevní proti vzrůstajícímu racionalismu a na proskripční listinu zapsala »Emila« Rousseauova. A přece, tvrdí Gréard, i v Sorbonnu v polovině minulého věku vnikaly myšlénky nové, a z řad členů jejích vyšli někteří přívrženci encyklopedie. Dekretem ze dne 5. ledna 1792 vzala Sorbonna v odvěké podobě za své. I budova její málem byla by zmizela s povrchu zemského. R. 1801 z této svatyně theologie stal se stánek umění. Více nežli 100 rodin sochařů, malířů a řezbářů nalezlo tam bydliště a krásný chrám Richelieův přeměněn na ohromný atelier. R. 1821 teprve Sorbonna věnována zase původnímu svému účelu: školství; nejen však fakulta theologická, nýbrž i fakulty literární a vědecká byly tam umístěny. Širší obecenstvo počíná se hrnouti do síní jejích a naslouchá tam výkladu mužů, jako byli Cousin, Villemain a Guizot. Po převratu státním omezena volnost vyučování, a teprve za nynější republiky nový duch a utěšený rozkvět oživil omšené zdi Sorbonny, jež v krátce v nové podobě bude jednou z nejkrásnějších architektonických památek Paříže. Kniha Gréardova poskytuje řadu zajímavých jednotlivostí a psána je nejen s důkladností svědomitého historika, nýbrž i plynným slohem duchaplného essayisty.

* * *

* O dějinách středního školství anglického málo dosud bylo napsáno. Potřebné práce přípravné, jako pro školství německé s úspěchem dokonalým podnikl Paulsen, pro anglické školy vykonány nejsou. Práce je tu ovšem tím nesnazší, že střední školy anglické nemají jednotné organisace, lišíce se velice na vzájem od sebe, a každá z nich vykazuje se zvláštními dějinami. A přece Anglii dlužno zváti mateřskou zemí školství evropského vůbec — z Anglie přišel Alcuin, první organisátor školství franckého za dob Karla Velikého. Cenným příspěvkem k soustavným dějinám anglického školství dlužno však zváti spis *Ath. Zimmermanna* S. J., vyšlý pod názvem *Englands oeffentliche Schulen von der Reformation bis zur Gegenwart* ve Freiburce. Za doby Jindřicha VIII. školství anglické vůbec, a zvláště studia klassická značně poklesla. Opětný, utěšený rozkvět nastal za Eduarda VI., a zvláště za vlády královny Alžběty, kdy v létech 1558—1602 školy střední ve značném počtu byly zřízeny. V době té i v širších kruzích občanstva anglického počalo se jeviti hlubší porozumění potřebám veřejného školství, obce a zámožní jednotlivci hojně přispívali na jich zakládání. Mnohé školy dříve zrušené, jako

v Penrithu, Tamworthu, Fevershamu a j. byly tehdy opětně zřízeny. Kniha však nemá tendence výhradně historické, mnohá pozorování jsou v ní obsažena o přítomném stavu anglických škol vůbec.

* * *

* Návrh zemského výboru, upravující platy učitelské, byl v školské komisi poněkud pozměněn. Podáváme zde změny přijaté i českým sněmem dne 12. února, doplňujíce takto článek předmětu věnovaný.

Podle definitivního ustanovení pro školy obecné jsou ve III. třídě obce s 4—10.000 obyv., ve II. s 10—30.000 a k tomu: Libeň, Nusle, Pankrác, Košíře, Karl. Vary, Teplice, Šanov, Marianské a Františkovy Lázně; v I. třídě jsou tedy obce nad 30.000 obyv. a Praha s Karlínem, Smíchovem, Vinohrady, Žižkovem. Táž ustanovení platí pro obdobné třídy škol měšťanských.

Funkční přídavky ustanoveny pro obecné školy takto: za 1 třídu 80, za 2 třídu 100, za 3 tř. 125, za 4 tř. 150, za 5 tř. 200 zl. Na měšťanských školách obnáší tento přídavek 200 zl.; s 6 třídami anebo s obecní školou méně než 5třídní obdrží 250 zl., s více než 6 třídami anebo s obecní školou pětitřídní 300 zl.

Podučitelé na obecných školách s vysvědčením dospělosti mají 360 zl.

Učitelkám povoleno šest kvinkvenálek.

Vdově dostává se odbytné: $^1/_4$ ročního služného, když nebožtík nedosloužil pátého, $^1/_2$ když nedosloužil desátého roku.

* * *

* Literární realism hledá se ve svých původech v minulém, v XVII., v XVI. století — ve XII, a konečně dostali jsme se do doby Neronovy. Alespoň tvrdí se v revue de l'Instruction publique en Belgique sv. 36 (panem Thomas-em), že do románu uvedl realism *Petronius*. Zbytečné hádky o slova — prvého realistu nikdo nemůže konstatovati, neboť realism je asi tak starý jako literatura: ovšem měnily se jeho způsoby a formy.

* * *

* Co stály podzimní manévry loňské, vypočítává »Militär-Polit. Korresp.« : manévrů těch účastnilo se všech evropských vojsk 1,200.000 mužů; vystřílelo se 60 mill. nábojův, a náklad na tuto válku v míru obnášel 200 millionů zlatých. A pak že naše doba fin de siècle není obětivá!

* * *

* *Nové Zprávy*, časopis věnovaný otázkám národohospodářským, sociálně-politickým, živnostensko-právním a technologickým, jako orgán Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách a Vývozního spolku pro

Čechy, Moravu a Slezsko počal dne 31. ledna 1894 vycházeti nákladem Eduarda Beauforta v Praze. »*Nové Zprávy*« doporučují se hned prvním číslem, jehož zajímavý obsah hojně informuje. List bude patrně dbáti nejvíce o zájmy živnostenstva, jež může zde býti poučováno o všem, co k povznesení jeho síly a váhy slouží.* V prvním čísle nalézáme vřele psaný program pracovní, článek dra. Karla Viškovského o živnostenské oprávněnosti stavební dle zákona ze dne 26. prosince 1893 č. 193, poučný článek Fr. Rösslera o elektrickém převádění síly a jeho výhodě pro maloživnostníky, článek o novém návrhu zákona patentového a zákona o vzorcích užitných, článek o povznesení řemesel v Praze a okolí a četné menší zprávy národohospodářské, sociálněpolitické a živnostenské, pak zprávy vývozní a věstníky. Listu tohoto je u nás velmi potřebí, zvláště hledí-li se ke slabým národohospodářským zprávám našich denních listů. »*Nové Zprávy*« vycházejí vždy 15. a posledního v měsíci.

* * *

* O postavení ženy v Americe cenné poučení poskytuje spis *C. de Varigny-ho*, pod názvem *La Femme aux états unis* před nedávnem v Paříži vyšlý. Spisovatel z ovzduší doby, ve které tvořila se nynější veliká republika americká, vysvětluje význačné postavení, které žena americká ve společnosti současné zaujala, i všechny typické vlastnosti, jimiž nad svou družku z kontinentu evropského vyniká. Žena stala se v Americe v míře mnohem větší svéprávnou a samostatnou družkou mužovou, osvojivši si zápasem tužším o existenci v poměrech teprve se utvářejících, kdy tolik překážek bylo jí překonávati, značnou energii a sebevědomou nezávislost. Takto dobyla si větší vážnosti a zaujala záhy rovnocenné postavení po boku mužově — ba v některých oborech nelze dnes neviděti její převahy. Spis líčí nám velmi poutavě postavení ženy v různých poměrech společenských, v životě rodinném i veřejném. Zvláštní pozornost věnuje otázce rozvodu. V povznesení všeho života vnitřního ve Spojených státech amerických stala se dle názoru spisovatelova žena činitelem nad jiné důležitým.

* * *

* »*Freie Zeitung*« píše o nynějším *stavu knihkupeckého obchodu*: »Je to zcela přirozeno, že dnešní obrovský rozkvět knihkupeckých obchodů má za následek úplnou přeměnu dřívějších poměrů obchodních. Kdežto za dřívějších dob jen vzdělané obecenstvo a zámožnější třídy knihy kupovali, nastal za dnešních dnů pravý opak. Řemeslník, sedlák a dělník, majíce snahu po vyšším vzdělání, odebírají nyní více knih než t. zv. vzdělané obecenstvo. Jak často slyšeti žaloby, že právě lepší obecenstvo náleží mezi nejšpatnější zákazníky knihkupeckého obchodu, a jaké, ne právě vždy ospravedlnitelné nároky činí na svého knihkupce, žádajíc Bůh ví jakých slev ze svého ročního účtu — jejž na konec zůstává dlužno. S řemeslníkem, sedlákem a dělníkem nenadělá se žádných okolků, nepřicházejí nikdy do knihkupectví, roznašeč obslouží je podle

svého způsobu, jemu pak toto zákaznictvo platí týdně neb měsíčně za přinesená čísla abonovaných děl hotovými penězi. Dělníci a řemeslníci nečiní nároků na úvěr a proto jsou důležitou oporou obchodu, jsou *hotovými penězi*«. I u nás má to svůj význam

* * *

* Obchodní komora palermská ve zvláštní úřední zprávě odůvodňuje známé neblahé poměry dělnické, vládnoucí v sicilských sirných dolech, přílišným nadbytkem produkce. Nízká cena síry umožňuje dolování jen za nejmenších nákladů výrobních, odtud pak smutné mzdní poměry a vykořisťování dělníků a dětí.

* * *

* Obšírných dějin náboženství, jež napsali *A. Réville, Tiele, Chantepie de la Saussaye,* nemožno každému čísti. Na základě děl těchto vydal však *F. J. Gould* stručný nástin dějin náboženství pod názvem *A concise history of religion.* I. (Londýn, Watts). Spisovatel podjal se tu úkolu nad jiné nesnadného: podati přehled výsledků srovnávacích dějin náboženských, tedy vědy zcela nové, prvních počátků svého vyvoje nepřekročivší. A poněvadž spis jest určen širšímu obecenstvu, byla obava tím větší, aby nevydával pouhých hypothesí za vědecky ověřené pravdy. Spisovatel právě po této stránce podal důkaz veliké svědomitosti, přidržuje se toliko názorů autoritativně zjištěných. První díl obsahuje dějiny vývoje náboženského od dob praehistorických až k monotheismu, druhý probírá postupně jednotlivá náboženství. — Zmíněný výše hollandský učenec *C. P. Tiele* vydal právě dějiny náboženství ve starověku až po Alexandra Velikého (*Geschiedenis van den godsdienst in de ondheid tot op Alexander den Groote.* Amsterdam.) Dle referátu Révilleova jsou zvláště zajímavy a důležity názory autorovy o působení různých náboženství maloasijských v náboženství židovské

K srovnávacím studiím náboženským podal konečně cenný příspěvek *Goblet d'Alviella,* známý již dříve svým spisem o vývoji náboženském v Anglii, Americe a Indii.*) Ve knize *L'idée de Dieu d'après l'anthropologie et l'histoire* podává zajímavý výklad, jak představa Boha vyvíjela se v dobách předhistorických a v časech přímému dějepisnému studiu dostupných, líčí vznik, děje božstva a nenáhlé povstávání celé hierarchie různých božstev.

* * *

* Nový název nového chemicky stvořeného drahokamu *karborundum* — (carbo = uhlí, korund = známý tvrdý nerost) — je tak tvrdý jako diamant, ale předčí diamant tím, že se nespaluje. Karborund řeže i nejtvrdší látky, diamant a rubín, rozřezuje i nejlepší anglické pilníky jako

*) L'évolution religieuse contemporaine chez les Anglais, les Américains et les Hindous. (Brussel 1884.)

dřevo. Karborundu věstí se skvělá budoucnost; lze ho upotřebiti k broušení a hladění drahokamův — i diamantů — a kovů; zubní lékaři užívají malých karborundových brouskův, a továrníci očekávají, že se karborundových brusův užívati bude v brusírnách a strojovnách. V těchto posud mnoho neštěstí se zaviňuje pukáním hladivcových brusů; úrazům těm novou látkou dá se vyhnouti.

Vynálezcem karborundu je Američan Atcheson. Zhotovoval diamanty a vynalezl karborund. Na výstavě Chicagské tovary karborundové vystaveny byly od Pennsylvánské jedné společnosti. V Evropě hlásí se o prvenství vynálezu Schützenberger, jenž již 16. května 1882 na vlastnosti karborundu ukázal.

Chemická analyse čistých krystalů dává

69·19% křemíka (silicia),
29·71 » uhlíku,
0·39 » kysličníku železitého a hlinitého,
0·19 » vápna,
0·06 » magnesia,
0·04 » kyslíku.

* * *

* Dle posledního sčítání obyvatelstva v pruském státě napočteno bylo (dle řeči *mateřské*) vedle 26,372.276 Němců *67.430 lužických Srbů*, 2,811.109 Poláků (mimo Kašuby a Mazury) *také 68.618 Čechů* (všech Slovanů vůbec 3,109.282). Srbů velmi ubývá. R. 1861 kdy se posledně čítalo obyvatelstvo dle řeči mateřské, bylo jich ještě 82.232. Tak se germanisují. Také v království Saském mizejí. R. 1861 bylo v Sasku napočteno ještě 53.973 Srbů, r. 1885 již jen 49.916. Zbytky *Čechů* jsou usazeny téměř bez vyjímky v Pruském Slezsku. A sice bydlí jich přes dvě třetiny v kraji ratiborském (46.400), 8500 v kraji hlubčickém, menší počty ještě v kraji opolském a střelickém. V okresu lehnickém žijí roztroušeně v okolí Landshutu a Hirschberku, v okolí vratislavském je jich přes 9000.

* * *

* Wagnerism v Paříži slaví triumfy — lékařové již konstatovali, že nadšení wagnerovské je přímo chorobné; »wagnérie« je název této německé nemoci. Spisů, zabývajících se věcí, vychází značný počet; k solidním pracím patří objemná práce *G. Noufflarda, Wagner d'après lui-même*; vyšel nedávno 2. svazek.

Obzor časopisů.

Čas (20. ledna) rozepsal se *o spolcích na podporu krásné literatury*. Význam takových spolků vidí v živém styku s obecenstvem; ony tvoří jaksi poradní kancelář, doporučují knihy čtenáři, u něhož odporučení novinářské, ani sebe lepší kritika knihy neznamenají takřka ničeho. Nejedná se při tom a nemá jednat v první řadě o podporu české knihy, nýbrž o podporu malých a nejmenších lidí, aby se z nich vyvinuli čtenáři. K tomu vážnému účelu musí se lid náš učiti, jak se mají knihy kupovat, jak je čísti a jak jim rozuměti. I navrhuje se, aby se založily *krejcarové spolky na zakupování knih*. Cizí pozorovatelé prý nám vytýkávají, že žijeme intimně jen v hospodách. Je-li to pravda, budiž učiněno pravidlem kroužků, aby každý člen den co den ve svém oblíbeném hostinci složil krejcar do literární pokladničky. Za osobu měsíčně činilo by to 30 kr., ročně 3 zl. 65 kr., při 20 členech ročně 70 zlatých, jichž by se užilo na koupení knih a předplácení časopisů.

Časopis Matice Moravské seš. 4. Prof. Slavík, který nyní velmi horlivě pracuje na vlastivědě moravské, vzpomíná historické a topografické literární činnosti Řeh. Volného, která při své všestrannosti nabyla neobyčejného rozsahu a důležitosti. Kdy pak dočkáme se v Čechách toho, aby počalo se s nalehavou, ač ovšem velmi obtížnou, vědeckou topografií? Či nepokročíme dále přes právě vydávaný topografický slovníček Bursík-Kohoutův? — Z arch. zpráv zajímavo je místo ze sjezdu brněnského (9. pros. 1619) proti »stavu« duchovnímu: »Z těch i jiných mnohých příčin na tom jsme se my tři stavové jednomyslně snesli, aby více takoví a jakoukoli *duchovní správu na sobě mající lidé za stav počítáni a jmíni nebyli*, nýbrž toliko stav panský, rytířský a městský v zemi této na budoucí věčné časy za stavy markrabství tohoto příkladem království Českého aby jmíni a drženi byli.

Týž 1894 seš. 1. Jak sláva králů českých Přemysla II. a Václava II. až do Italie se rozšířila, vykládá se v článku Blokšově Dante Alighieri a Čechy. Zajímavý je i nový příspěvek k »dějinám církve bratrské« z nově objevených smluv svatebních města Hranic, v nichž je 13 kněžských. —

Důležita je recense Kameníčkova prvé práce nového historiografa mor. B. Bretholze Geschichte Mährens, která dá se stručně shrnouti takto: *to nejsou dějiny, nýbrž tendenční pamflet.*

Hlídka literární (únor) posuzuje pod společným záhlavím čtyři knihy realisticko-lidopisné. Na prvém místě sbírku *Jana Herbena „Na dědině“*, o níž referent vyslovuje se velmi příznivě. Autor prý líčí slovácký lid věrně a umělecky dovedně. Ani nepřikrašluje ani nehyzdí. Líčí tak, jak slovácký lid rozumuje, cítí, jedná, žije, mluví. *„Črty“ Krušiny ze Švamberka* též přijaty příznivě. Autor předvádí lid podkrkonošský tak věrně, jak podrobně jej prostudoval. Konečně posouzeny dvě práce *Vlasty Pittnerové: »Ze Žďárských hor“* a *„Na rychtě“*. Paní Vlasta Pittnerová jest referentovi sympathickým zjevem literárním. Nenapíná své tvorby k výši, pro kterou nemá žádoucího fondu, a právě proto vane z její prací upřímné teplo. Po stránce formální vytýká se užívání dlouhých vět.

Květy (leden a únor). V článku dra. *Vr. Kučery »Duch lékem«* podává se nástin suggestivní therapie. Že duch má vliv na tělo a naopak, je samozřejmo. Někdo je na rozpacích. Řekněme mu, že se červená, a uvidíme, že obličej jeho opravdu se zardí. Proč? Věří nám a duch jeho, jak chceme, tedy dle vnuknuté víry účinkuje na tělo. Suggerujeme mu ruměnec. Suggerovati znamená tedy především vzbuzovati víru. Ale nejen to, slovo suggesce označuje i celou událost, vzniknuvší tím, že vzbudili jsme víru o existenci oné události dříve, než-li skutečně se přihodila. Suggesce v lékařství znamená tudíž uzdravovati vzbuzováním víry v uzdravení. Charcot, jeden z nejznámějších mužů v oboru suggestivního léčení, pravil ke svým žákům: »Věřte mi, jestliže ve vhodném případě nemocnému tonem plným upřímnosti řeknete: »Vy se uzdravíte«, že nepronesli jste slova malicherná, neboť ona jsou prvním krokem k uzdravení. Víte přece, že při duševních ochrnutích jediné slůvko postačí, aby nemocnému zdraví bylo vráceno. Jest docela možno, ano stalo se tak již častokráte, že vyskytl se divotvorný muž, jenž chromému na obě nohy řekl: »Vstaň a choď!« a že nemocný, který dosud jenom o berlách s místa na místo se plazil, začal choditi.« Úspěchy faráře Kneippa jsou na mnoze jen úspěchy suggestivního léčení. Podobně úspěchy mnohých šarlatánských léků, jako Pain Expelleru. Je to týž duševní process, jako když lékař předepíše tvrdošijnému churavci na př. chlebové pilulky a suggeruje mu, že užívá silný jed. A skutečně často po chlebových kuličkách stav jeho se zlepší a mnohdy nastává i úplné uzdravení. Lékaři spojují suggesci obyčejně s hypnosou t. j. se zvláštním uměle způsobeným duševním stavem, jakýmsi uměle vyvolaným spánkem, za něhož nemocný lépe dá se ovládati. Hypnosa schopnost suggesce buď vzbuzuje nebo alespoň zvyšuje.

Literární Listy (1. únor). Posuzuje se hra Růženy Jesenské *V žití proudech*. Děj při vší prostotě a jednoduchosti má v sobě silnou životní mízu, ale divadelní účinnost seslabena je zbytečnými přívěsky. Dr. Jiřího

Gutha *Lémanské silhouetty* jsou přijaty velmi vřele. Posuzuje se zároveň ještě jiná kniha téhož autora *Z potulek francouzským krajem*. Tato je suchopárnější a také stylisticky nevyrovná se Lémanským silhouettám. V silhouettách jeví se p. Guth svěžím causeristou, jenž se dává nésti proudem živých vzpomínek a jemuž nechybí ani jemný, mírný humor.

Niva (16. ledna) posuzuje *Nové povídky* Boženy Vikové-Kunětické a pak *Vdovu po chirurgovi* od téže autorky. Vytýká se úplný nedostatek umělecké práce. Četbu nových povídek zprotivuje zvláště domnělý humor, v který se autorka stále nutí. — V čísle z 1. února posuzuje se *Pan markýz*, román S. B. Hellera. Je to román sensační, napínavý, referentovi připadá jako výpravný kus Národního divadla. Jako tento chce i on míti své obecenstvo. Ale nadání autorova je při takové práci jen litovati. *Stratonika a jiné povídky* Julia Zeyera jsou referentovi sice dílem odlehlým a temperativně cizím, ale má úctu přes to k nové knize, v níž autor ani na krok neustoupil od svého osobního názoru a ideálu uměleckého. O řeči Zeyerově se praví, že je jemně hlazená a lichotivě plynná, že se čte jako verše, psané in continuo.

Rozhledy (leden) stěžují si *v časové úvaze dra. J. Dvořáka* na nedostatečnou výchovu českého rolnického lidu. Synům i nejzámožnějších statkářů, ponechaným při zemědělství, dostává se dosud na mnoze toliko prostého domácího vychování, nebo z výkazů hospodářských škol pro r. 1892/93 patrno, že veškerých posluchačů na hospodářských a hospodyňských školách v království českém bylo pouze 1230 a z těch toliko asi 1000 synů rolnických. Český rolník nemá také dostatek energie k plodným podnikům průmyslovým a měl-li by energii, nemá dost průmyslového vzdělání, jak ukázaly kalamity našich akciových cukrovarů, zaviněné z velké části lehkomyslným a neznaleckým spravováním. Také neumí těžit naše rolnictvo z rozsáhlých šlechtických latifundií. Pouze cizinci a židé bohatnou z českých velkostatků. Což by nemohla najímati jednotlivé dvory společenstva českých mladých rolníků v racionelním hospodářství dobře vyškolených? Není pochyby, že by mimo to při vyšším duševním niveau synů rolnických neodcházelo malostatkářstvu tolik věna dcer rolnických, stavu svému vdavkami do měst nyní často se odcizujících.

V pojednání *o duševním ruchu za hranicemi* (jv) píše se o národohospodářském úpadku Italie. Je horší nežli si dovedeme představit; není to jen porušená rovnováha státního rozpočtu, nýbrž i rapidní klesání výroby, průmyslu, zemědělství, obchodu s cizinou. Kdo je zavinil? Publicista d'Addasio vyjádřil se o tom takto: »Za tuto ekonomickou bídu není zodpovědno žádné ministerstvo, žádná vláda. Italie povznesla se za třicet let k hodnosti národa. Pozdvihla se z ničeho. Musila utráceti mnoho, aby dospěla, kam dospěla, aby se vyšinula na roveň s ostatními národy.« Jiní svalují vinu na parlament. Turrielo praví: »Sněmovna cítí v sobě více jednotlivce, poslance jednoho vedle druhého, nežli samu sebe, svůj kollektivní význam. Má příliš skrovný smysl pro politickou konti-

nuitu a pro budoucnost. K vládě dostávají se lidé prostřední. Scházejí ideály, scházejí strany. Radí se ku zrušení politických svobod, k zavedení soukromé rady koruny atd. Ale chyba je ta, že bylina »člověk« nevyráží tak mohutně jako kdysi. Žádný Garibaldi, žádný Cavour — neví se o nikom, koho uvítati radostným »evviva«. Co se tkne literatury, je závislou Italie na Francii. Není snad druhé literatury evropské, kde by se tou měrou jevila závislost na vzorech francouzských, jako právě zde. Nikdo ať se nemýlí, uvidí-li na praporech modernistů jména Tolstého, Dostojevského, Ibsena. To jsou pro Italii francouzští autoři — importovaní a interpretovaní pařížskou literární modou. Literatura italská nesouvisí s životem, s prostředím, je umělá, dělaná, bezbarvá. V té příčině můžeme si v Čechách oproti Italii lichotit, ač i my máme svou literární bolest, jak se uvádí na jiném místě. Bolestí tou je nedostatek velkého českého románu ne kvantitativně, nýbrž českého románu jako kvality literární, karakteristického druhu uměleckého, jako mluvíme o románě ruském, anglickém, norském. Nemáme ještě románu, jenž by dovedl hlavní složky našeho života slíti v hluboce typický obraz, jenž by byl napojen naší krví, dýchal našimi touhami a snahami a dal tušiti v jáuru svém karakteristické znaky českosti.

V témže č. 4. posouzen román M. A. Šimáčka »Dvojí láska«. Po stránce náladového zbarvení znamená román pro tvorbu autora značný pokrok, ale vzhledem k vnitřní energii a palčivosti projednávaných psychologických pochodů jeví se naproti předešlým románům jeho »Štěstí« a »Otec« všude mdlejší a tlumenější.

Slovenské Pohľady. V prvém sešitu (leden r. 1894) *Ján Mocku* podává *příspěvek k dějinám jazyka slovenského*. Probíraje památný slovenský rukopis z konce XVI. a počátku XVII. století — rukopis obsahuje 44 kázání na rozličné svátky a příležitosti — ukazuje, jak do spisovné řeči, která byla ovšem česká, již tehda na konci XVI. stol. slovenčina razila si cestu. Rukopis má nejen mnoho slov, ale i vazeb slovenských. Toto vnášení slovenčiny do knižné řeči nedělo se sice dle jednotných pravidel, ale když již jednou spisovný jazyk byl prosycen slovenčinou, bylo by prý zajisté již tehda záhy došlo k samostatné spisovné řeči slovenské. Ten vývoj však přerušen byl porážkou Čechův na Bílé Hoře. Po r. 1620 mnoho českých vystěhovalců usadilo se na Slovensku, kdež založili tři bratrské sbory. Takový přírost české intelligence na dlouho přispěl k rozšíření a utvrzení češtiny. Psalo a tisklo se pak stále česky, ač mnozí mužové cítili, že čistá čeština, nejsouc lidu dost srozumitelna, působí na Slovensku těžkosti. Ke konci XVIII. stol. objevují se však na novo — a tu již vědomé snahy po spisovném jazyce slovenském. Týž konečně zaveden r. 1845. Ludevitem Štúrem.

Novější spisy.

Harnack Ad, *Geschichte der alt-christlichen Litteratur bis Eusebius.* I. Teil. Die Ueberlieferung und der Bestand. Lipsko 1893. (Heinrich.) Vel. 8° LXI, 1020 str., M. 35. — **Letourneau C.**, *L'évolution littéraire.* 9 fr. — **de Vogüé M.**, *Coeurs russes.* 3·50 fr. — Dr. **Eugen Dühring**, *Die Grössen der modernen Literatur.* Erste Abtheilung: Einleitung über alles Vormoderne. Wiederauffrischung Shakespeares. Voltaire. Goethe. Bürger. Geistige Lage im 18. Jahrhundert. Zweite Abtheilung. Grössenschätzung. Rousseau. Schiller. Byron. Shelley. Blosse Auszeichnungen. Jahrhundertsabschluss. Lipsko 1893. M. 8. — **Gomperz**, Thdr., *Griechische Denker.* Eine Geschichte der antiken Philosophie. 1. seš. Lipsko 1893, Veit & Co. 96 str., M. 2. — **Ueberhorst C.**, *Ueber die Trugschlüsse der griechischen Philosophie.* Innsbruck 1893. — **Huit Ch.**, *La vie et l'oeuvre de Platon.* Tome 1. et 2. Paříž 1893. Thorin & fils (IX, 506, 478). — **Fonsegrive G. L.**, *François Bacon.* Paříž 1893. Lethielleux — **Ritchie D. G.**, *Darwin and Hegel.* With other philosophical studies (str. 284). Londýn, Sonnenschein. 7 s. 6 d. — **Weigand W.**, *Friedrich Nietzsche.* Ein psych. Versuch. (116 str.) Mnichov. H. Lukaschik. M. 2. — **Lipps**, *Grundzüge der Logik.* Hamburk a Lipsko. M. 3. — **Minto W.**, *Logic inductive and deductive.* With a few diagrams. (University extension manuals.) Str. 372. Murray, sh. 4·6. — **Stange C.**, *Die christliche Ethik in ihrem Verhältnis zur modernen Ethik.* (Paulsen, Wundt, Hartmann.) Gekr. Preisschrift. Gött. 1892. — **Mackenzie John S.**, *A manual of ethics, designed for the use of students.* Londýn. W. R. Clive & Co. — **Walter J.**, *Die Geschichte der Aesthetik im Alterthum ihrer begrifflichen Entwickelung nach dargestellt.* Lipsko 1893. — **Mario Pilo**, *Estetica.* Milán 1893. Ulrico Hoepli. 260 str. 12°. L. 3·50. — **Albert Ilg**, *Kunstgeschichtliche Charakterbilder aus Oesterreich-Ungarn.* Unter Mitwirkung von Moriz Hoernes, Robert Ritter von Schneider, Josef Strzygowski, Josef Neuwirth, Heinrich Zimmermann, Alfred Nossig. Praha, Vídeň, Lipsko. F. Tempsky u. G. Freytag, 1893. XIV a 406 str. v. 8°. — **Wlislocki H.**, *Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren.* Münster i. W. 1893. Aschendorff (XIII, 171) M. 3. — **Caird Edward**, *The evolution of religion.* Glasgow 1893. Mac Lehose & Sons. 2 sv. 14 sh. — **Stokes G. G.**, *Natural theology.* The Giffords lectures, delivered before the university of Edinburgh in 1893. 3 s. 6 d. — **Bradley F. H.**, Appearance and reality. Londýn, Sonnenschein & Co. 1893. — **Wright Theodore T.**, The human and its relations to the divine. Philadelphia J. B. Lippincott Company 1892. St. 271. — **Runze G.**, *Unsterblichkeit und Auferstehung.* I. Theil. Die Psychologie des Unsterblichkeitsglaubens und der Unsterblichkeitsleugnung. X a 224 st. M. 5. Berlín Gaertner.

František Kvíčala

Příspěvek k poznání ruských poměrů v minulém století.

Vavř. J. Dušek.

Rusko až do vystoupení Petra Velikého lišilo se velmi podstatně od ostatních států evropských nejenom náboženstvím, nýbrž právním i soukromým životem obyvatelstva. Odtud ještě v našem věku objevili se zejména němečtí učenci, kteří nepřestávali Rusko pokládati za říši asijskou, ba i za dnešní doby objevují se ob čas báchorky líčící ruskou správu a společnost ve světle nejčernějším. Než nejsou řídcí, a to zejména u nás, i opační hlasové, kteří vše, co má ruskou oznamku, nad jiné pochvalují a vynášejí. Přední ruští učenci jiného jsou v té příčině smýšlení dobře postihujíce, že lépe i nemilou pověděti pravdu nežli skrývati skutečné chyby. Kostomarov, Pypin, Bilbasov a j. přesnými studiemi historickými hledí minulost zbaviti nezasloužené chvály, ale nedopouštějí také neodůvodněné hany. Z cizích spisovatelů zejména Leroy Beaulieu získal si o Rusko zásluh trvalých. U nás poměrně málo jsou známy práce těchto a j. spisovatelů, jakož i názory jich o dějinách ruských, a proto pokusím se nakresliti obraz ruských poměrů v minulém století zvláště za císařovny Kateřiny II. na základě opravdu výtečného spisu Bilbasova.*) Mistrnou formou vylíčeny ve spise tomto poměry zejména dvorské na základě rozsáhlých studií do nejjemnějších podrobností a odstínů. Krásné vypravování Kostomarovo předstiženo tu živostí až belletristickou.

Avšak i osud knihy zvláště je významný. Censura ruská — dle zprávy knihkupce Stasuljeviče — odsoudila ji k spálení, a to i vy-

*) V. Bilbasov, Istorija Jekatěriny II. Petěrburg 1890, 2 d.

konáno; dnes lze dostati originál jen pod rukou, a to za 80 až 100 rublů! Tak živě dotkla se pravda o životě tehdejšího dvora nynějších kruhů úředních. Ale přese všecky nedostatky tehdejšího dvora má Kateřina II. po Petru Vel. jistě největší zásluhy o obrození národa ruského, její dějiny jsou na mnoze pouhé dokončení plánů Petrových a odtud i jich vzájemná podobnost.

*

Petr Vel. byl vychován velmi nedbale, více sám sobě ponechán, a odtud záhy zvykl býti samostatný v náhledech, prudký v provedení úmyslů jednou probuzených, nezvyklý krotiti vášně, ať již týkaly se náklonností tělesných, ať chvalitebné zvědavosti duševní. Byl to muž svého věku, byl to prototyp Rusa se všemi přednostmi i vadami. Geniální i malicherný, krutý i útlocitný, vytrvalý v práci, trampotách i veselí.

Tehdejší ruská společnost byla v úpadku. Vláda jeho sestry *Sofie* (1682—1689) jej spíše uveličila nežli umírnila. Nadutá nevzdělanost potkávala se s otrockou poddajností, mysl k vzpourám ochotná nedala se ovládati ideou vyšších zájmů. Jak to již bývá u lidí málo vzdělaných, vše lpělo na starých řádech, vlastně na vnějších jich formách, a nikdo necítil jich tíhy a krutosti, nikdo nechápal, že právě tyto ustrnulé formy jsou okovy vývoje národního.

Staré bojarstvo i dvorjanstvo není panstvo v evropském smyslu slova — chudoba země a bezohledná moc carská nedala mu povznésti se na stupeň magnatů. Jednoty vůči státu v něm nikdy nebylo — i hromadné popravy předáků snášeny s klidem. Vyšší duchovenstvo nemělo ani světské moci ani panství — nedostatek vzdělanosti nedal mu ani mravně vyniknouti. Bohaty byly jen kláštery, a ty jsou tím, čím na západě byly královské hrady: duchoven tvu jako třídě neprospívaly. Měšťanstva nebylo: kupec nesměl se stěhovati, nesměl živnost měniti zrovna jako řemeslník. Nesmyslné množství mýt a cel, všelikých dávek a platů ubíjelo průmysl i obchod. K tomu nedostatek cest, hojné lesy obydlené dravci a loupežníky, a jediný evropský přístav v Archandělsku. Dřevěná města, která snadno lehla popelem — neposkytovala bezpečného útulku většímu obchodu. S tím družila se pak obecná nevzdělanost. Lid v této době lpí v úplné, často až zvířecí porobě — nic ho nepovznáší, ani náboženství: nižší duchovenstvo je mu svůdcem, ne vůdcem.

Tu na konci 17. stol. (před Petrem Vel.) počínají v Moskvě chápati, že touto cestou nelze dále. Vítězství na východě (Sibiř)

a nezdar na západě (Švédsko a Polsko) nutí zavésti ve vojsku evropské zbraně, za tím jde západní vědění a umění. Kdo byl kdys za hranicí, byl vítaným hostem carovým, jakož i cizinci, zdržující se v Moskvě. Jich hovor a poučení sledovány se zájmem, a na jich rady činěny opravy. Tím počet cizinců rostl, kynulo jim dobré bydlo; dobrodruzi zcestovalí a zběhlí světa nalézali tu, po čem marně pachtili se v Evropě: cti i živobytí.

»Německá sloboda« v Moskvě byla semeništěm budoucích reform. Ona byla živým obrazem západu. Po nich Morozov, Matvějev a j. měli evropské kočáry, hodiny, obrazy, oblékali se v evropské šaty, holili vous a pod. Car Alekšej Michajlovič má kočár trojspřežní (angl.), hostí západní herce a hudebníky. Odtud vzniká divadelní škola. Novot přibývá den ze dne, a marně proti nim vystupuje duchovenstvo: car na ten čas zakazuje holení a evropské šaty, ale marně. Samo duchovenstvo kolísá, zavádí nové a ruší staré řády. Vše je v kvasu. Kolísání čeká jen mocné ruky, která by bezohledně dala vývoji určitý směr. V tu chvíli stojí tu Petr.

Vládychtivá Sofie chce vzpourou střelců zbaviti se *Petra* — ti přejdou na jeho stranu, ona padá a s ní celá posavadní vládní soustava ruská (1689). Petr uchopil se vlády oběma rukama a strhl ji na cestu novou — netušenou. Přes shora uvedené náběhy k civilisaci lze ho zváti *revolucionářem na trůně*, neboť provedl úplný státní převrat, který ani jediné národní vrstvy neušetřil. Staré zřízení vojenské bylo nedokonalé, i zřídil vojsko nové — »soldaty«. Střelci se vzbouřili, část popravena, ostatek rozpuštěn. Bojary nahradili ve vojenství cizinci ze západní Evropy i s cizími tituly. Car je vášnivý milovník plavby. »Kumpanstva« po jeho návrhu musila sdružiti se k vystavění lodí, povoláni cizinci, založen přístav Taganrog a počato s dílem. Aby sám car mohl na vše vésti dozor, bylo třeba zkušeností, proto odchází incognito na cestu západní, učí se tu řemeslné práci, obohacuje duševní obzor, najímá množství potřebných mu lidí a vrací se jako tovaryš a učenec domů.

Ale toto jednání nemohlo býti lhostejno těm, kteří lpěli na starých řádech. Ti tajně připravovali se k odporu a hleděli zajistiti si vítězství vtažením ve svůj kruh následníka trůnu, nešťastného *Alekšeje*. Na venek bouřili proti Němcům volaným do země. Avšak Petr náhlým zakročením vše udusil, nařídil novoty v šatě a j. a nelekal se ani odporu duchovenstva ani šlechty. Šťastná válka na západě, založení Petrohradu (1703), kde opět mocí despotickou přinutil šlechtu stavěti domy, rozšíření panství na jihu a východě, to vše

novou dodávalo mu sílu v reformách. Balt i Pontus otevřeny lodem ruským — nejkrásnější sen Petrův vyplněn!*) Petrohrad hemží se lidem po západnicku oděným, Petr radostně tu se prochází potřásaje hlavou i celým tělem a vymýšlí plány na povznesení drahé mu vlasti, na povznesení obyvatelstva posud nevzdělaného a tmou hrubých zvyků obestřeného. Petr vstoupil do počtu evropských panovníků a stal se jedním z prvních, nyní běželo o to, aby i národ jeho v rodině ostatních národů evropských zaujal čestné místo. Vliv dnešní literatury ruské na Evropu jest stělesněním snu Petrova.

Švýcar *Lefort,* Skotové *Gordon* a *Bruce*, Němci *Ostermann* a *Münnich* a řada Rusů, jako *Menšikov*, *Šeremetěv*, *Golicyn* a j. jsou první pomocníci Petrovi. Opravy vnitřní jsou dalekosáhlé. Zrušen prodej *selských poddaných* a stanovena daň z duše místo podýmného. *Měšťané* rozděleni ve tři třídy: bohatí — maloživnostníci — dělníci a služební; cizincům dovoleno usazovati a zakupovati se v zemi. *Šlechta* bojarská změněna v úřednickou, dědictví učiněno nedělitelným. Zapověděno zavírati *ženy* a skrývati je v závoj a nosítka před světem, zakázáno nutiti k svatbě ať děti, ať poddané, zabíjeti nedochůdčata. Car sám pořádal besedy, při nichž ženy bavily se v evropském šatě ve společnosti mužů. Ovšem těžké byly to počátky: ruské dámy seděly tu němě hledíce na sebe, na své kouřící a opíjející se muže, na tance atd. Byly spíše stafáží nežli činitelem společnosti. Ba nejednou ráno pán i sluha vedli se z besedy v »náladě« domů na podiv lidu na ulici po nich zevlujícímu.

Ve *státní správě* byl nejvyšším dozorčím orgánem senát, pak deset kolegií (naše ministerstva), tajný kabinet a nejvyšší soud. Zajímavo jest, že do těchto úřadů, ovšem jen na nižší místa, povoláni byli i Čechové a Moravané. Podobně provedeny opravy *samosprávy*, a Petr s neúprosnou přísností vystupoval zvláště proti úplatnosti, za předešlých dob neslýchaně se rozmohlé! Proti nespokojenosti starosvětských živlů zorganisována policie dle vzorů západních, aby odpor již v zárodku stíhala a dusila. S tím souvisel i pravidelný *odvod* k vojsku. Jak viděti, Petr v ničem nešetřil starých zvyklostí a důsledně prováděl změnu po změně. Proto nikterak není podivno, že došlo i na církev, nejchoulostivější to část každého státu.

Na místě moci patriarší postaven *nejsvětější synod,* který bděl nad čistotou víry a duchovenstvem, jak mu »reglement« předpisoval.

*) Meškaje v Anglii (1698) pravil kdysi: »Anglický admirál jest šťastnější nežli moskevský car.« Kostomarov, Russk. istor. II., 2 č., str. 21.

Každý biskup byl povinen míti ve svém domě *školu* pro kleriky, býti skromný a pokorný. Školy opraveny. Mniši musili pečovati jedni o nemocné a neduživé, druzí o sirotky. Proti raskolníkům Petr nevystupoval napsav v »reglement« památnou větu: »*Hospodin dal králům vládu nad národy, avšak nad svědomím lidí vládne jenom Kristus.*« Za to přísně car vystoupil proti šíření cizích věr.

S tím ruku v ruce šla *osvěta*. Vedle oprav stávajících škol založena námořní akademie, inženýrská škola, škola berní (podobná naší obchodní akademii). S tím souvisela i oprava písma, kterou Petr provedl, ustanoviv nynější písmo gražďanské (světské) místo kyrilice (posvátné). Středních škol ani universit nebylo možno zavésti, za to však posílání mladíci do ciziny na lékařství a j. Nařízeno překládati z jiných jazyků školní knihy a přepsati staré listiny a letopisy z celé země.

Krátký ten výpočet svědčí o ohromném převratě, jaký se tu sběhl během 36 let v Rusku. Nebylo divu, že stará strana, zvláště v kněžstvu proti němu brojila. Obětí odporu byl *Alekšej*, který zemřel pod knutem (1718). Bylo viděti, že car je ochoten přinésti každou oběť zavedeným novotám. Když v starosti zůstaly mu jen dvě dcery, vydal ukaz, dle něhož ruský car může jmenovati svého nástupce, a ukáže-li se tento neschopen, zbaviti ho trůnu. Sám práva toho neužil. I v náslovu panovničím učiněna změna, Petr je prvým »imperatorem vserossijskim« (císařem všeruským).

*

Nástupcům Petra Vel. zůstaveno dědictvím udržeti, co byl již provedl, a pokračovati dále v jeho plánech. Tenkrát dělil se národ ruský ve dvě strany: přející novotám a lpějící na potlačených řádech. Avšak i tu byly rozdíly. Někteří horlivě přáli novotám, ale nenáviděli cizinců, kteří v zemi bohatli a dosáhnuvše úřadů, hleděli s vysoka na domácí obyvatelstvo. Jiní ochotně otvírali cizincům svůj dům a nejen roucho, nýbrž i řeč od nich přijímali, západničíce i tam, kde toho třeba nebylo. Také starosvětci byli několika barev. Jedni nerozumně zamítali všecko vzdělání a chtěli vrátiti se naprosto k starým řádům, jiní chtěli sice rozmnožiti vzdělání, ale jenom potud, pokud by ani církev ani společenské poměry tím nebyly změněny. Strana tato uveličovala stinné stránky novot a tím hleděla své názory ospravedlniti.

Kníže *A. D. Menšikov*, první milostník ovdovělé *Kateřiny I.* (1725—1727), kráčel v duchu Petrově, ale bezohledností a pano-

vačností svou nezjednal novotám lásky. Ba ani jej zničivší a vystřídavší *Dolgorucí* (1727) lépe si nevedli a tak propadli pomstě *Anny Ivánovny* (1732—1740), která odstranivši ode dvora Rusy, cele dala vládu v ruce Němců, zvláště povýšenci *Bironovi*. Správa říše hanebně poklesla, neboť dvůr se o ni nestaral, leda když potřeboval peněz na nesmyslné vyhazování a okázalé zábavy. Když pak ani *Anna Leopoldovna* (1740—1746) v tom nápravy nezjednala, byla dvorskou vzpourou odstraněna, a vlády chopila se dcera Petrova, *Eliška Petrovna* (1746—1761).

Ta odstranila ode dvora co možná všecky Němce, obsadila úřady jen Rusy a vedla *protipruskou* politiku až do smrti. Výborným pomocníkem v tom byl jí kancléř *A. P. Bestužev-Rjumin*, v němž čistě ruský směr byl zosobněn. Teprve ku konci vlády dovedl ho milostník císařovnin hr. *Ivan Šuvalov* odstraniti a zničiti.

*

Na dvoře ruském dle mody minulého století kvetlo politické i společenské intrikánství. Hlavní úlohu hrála zahraniční politika, představená vyslanci jednotlivých dvorů, jichž kvalifikace záležela v tom, dovedli-li tělesně neb duševně zjednávati své straně přátel. Pro nás po stu létech vypadá jednání oněch lidí malicherně, avšak tu třeba dobře míti na paměti, že tenkráte neměli ani telegrafu, ani železnic, ani řádných pošt, ba ani dobrých silnic, jako za doby nynější. A tak všecky depeše do ciziny i z ciziny prošly dříve zahraničním kolegiem, tu byly rozluštěny šifry a přepsány k další úřední potřebě. A přes to byli všickni samá tajnost, samé šeptání. Naše noviny zastupovaly jisté osoby, jež pravdu i lež stejně ochotně rozšiřovaly.

Společenské poměry byly odleskem tohoto veřejného života. Každá paní měla svého milovníka, obyčejně nepříliš dlouho, a kavalíři otvírali rovněž svá srdce dvorním dámám velmi ochotně. Tak i císařovna. Vrchní lovčí *Razumovský* i v županu objevil se u císařovny k obědu, neboť salon, kde se obědvalo, byl tak zařízen, že stůl se vším příborem se spouštěl a pomocí stroje zdvihl, aby nebylo třeba služebných, a panstvo mohlo se nenuceně baviti. Při audienci za stinidlem stál nejednou Ivan Šuvalov, který až do pozdních hodin meškával u panovnice.

Milostníci byli předmětem pozornosti a závisti ostatních dvořanů, jedni hleděli je osočiti a zničiti, druzí jim se vlichotiti.

Divadla, plesy, maškarády a podobné zábavy slaveny po petrovsku. V masopustě v domech prvé a druhé třídy (šlechtické) střídavě odbývány taneční zábavy, při nichž panstvo i dvůr až do rána se bavili a velkokněžna *Kateřina* (II.) náruživě tancovala. A jak to vypadalo: »Poslední maškaráda (1746) byla dávána u generálního »policejmejstra« Tatiščeva v domě patřícím císařovně, který se jmenoval Smolna. Střed tohoto dřevěného domu byl zničen ohněm, a zbyla jenom dvě poschoďová křídla. V jednom z nich se tancovalo; k večeři však musilo se jíti do protějšího křídla přes dvůr pokrytý sněhem, a to — v lednu.« Jak malebně asi to vypadalo, když panstvo při světle smolnic brodilo se sněhem oblečeno jsouc s přepychem tehdejší mody!

Na zevnějšek nezadalo tehdejší Rusko ničeho Francii (Ludvík XV.). *Petěrhof* se svými nádhernými sály, malbami, zrcadly a mosaikovou podlahou předčil Versailles. Tu hemžilo se vše nádherně oděným dvořanstvem a služebnictvem. Zrovna tak leskl se zevně příbytek hrabat a panstva. Ale vedle největšího lesku jevily se hned příznaky nevkusu a nedostatku.

Na Kateřinu činilo to hluboký dojem. Jako kněžna Anhaltsko-Zerbtská a dcera pruského generála vychována byla ve Štětíně, kde otec její sídlil za službou. Toto staré obchodní město s kamennými domy, velkým zámkem, německou odměřeností a čistotou bylo skromné, ale útulné. Byvši zvolena za choť velkoknížeti Petru (III.) byla přivezena ke dvoru ruskému na vychování a pak roku 1745 s ním oddána. Těžko bylo zvykati ruským poměrům, jak svědčí její paměti.

Domy byly většinou dřevěné, velmi chatrné. Před letním palácem v Petrohradě bylo smrduté bahniště (Fontanka), v paláci malý špinavý dvůr. V zámku moskevském tekla v některých světnicích voda stropem přes táflování. Dvéře a okna pravidelně nepřiléhaly, takže to protahovalo sínìmi jako průjezdem. V archierejském domě (majetku císařovny), kde bydlil velkoknížě, byla tak chatrná kamna, že kouř vnikal do světnic a stěnou bylo viděti kouř v komínech. Nebylo zvláštností, když ve dveřích našel se dolejšek uhnilý nebo vylomený schod, nebo na pavlači prohnilá střecha a vypadaná prkénka v podlaze. A to v domech předního panstva! Kateřina provázejíc o svatbě v domě Nariškiných novomanžele do ložnice, přešla několik otevřených pavlačí, schodiště a pak děravou, mokrou galerii, do níž se všech stran crčela voda. A té svatbě zde přítomna byla císařovna s celým dvorem!

Velkokněžna Kateřina jako šestinedělka (1754) položena do světnice mezi troje dvéře a dvě okna, takže tu bylo jako na ulici. Teprve po narození Pavla Petroviče zakryty jedny dvéře kobercem a k posteli postaveno velké stinidlo, které však neuchránilo šestinedělku před rheumatismem.

Skoro denně opakovaly se požáry ve městě okolo zámku moskevského. Když pak i tento shořel, byl na rozkaz císařovnin nový v *šesti nedělích* vystavěn! To bylo pro Evropana naprosto nezvyklým divadlem, v tom jevil se ještě ráz prastarého Ruska.

Domy byly špatné, ale *nábytek* v nich daleko horší. Bohaté osoby mívaly z pravidla vlastní nábytek (osobní), a ten vozily stále s sebou, jako my vozíme šaty a pod. Nábytkem opatřených světnic nebylo. Když panstvo opustilo palác — zůstal tento až na vrátného v pravém slova smyslu pustý. »Dvůr byl tenkráte tak chud nábytkem, že zrcadla, postele, stolice, stoly a pohovky, jichž užívali jsme v zimním paláci, následovaly nás do letního a odtud do Petěrhofu; ba byly i do Moskvy stěhovány,« praví Kateřina. Při tomto stěhování bylo mnoho rozbito a bez opravy postaveno, takže mnohý kus nebyl ani k potřebě. A to bylo v *císařské* domácnosti. Což teprve jinde. Když Kateřina se svým manželem byla ubytována v domě Čoglokových, nebylo tam vůbec nábytku. Na rychlo vypůjčeno si několik kusů v sousedství, a velkokněžna sedíc na prosté měkké posteli v růžovém sametě a stříbrném brokátě přijímala gratulace dvora i cizích vyslanců k povití syna; po ceremonii odnesen nábytek jeho majitelům.

Rumjancov přivezl císařovně Elišce z Cařihradu umyvadlo posázené drahokamy, na stěnách visela drahocenná zrcadla, ale stolice byly odřeny, skříně potlučeny nebo jich vůbec nebylo dostatek. I oslňovaly tyto domácnosti na čas cizince svým strojeným leskem, ale nemohly vábiti toho, kdo byl odsouzen v nich ostávati. Ke spořádané domácnosti scházelo téměř všecko.

*

A tak působily poměry tyto neurovnané i na slavnou později císařovnu *Kateřinu II.*, pokud byla velkokněžnou. Ve Štětíně žila ve skromných poměrech, neměla tolik nádhery, za to však útulné, teplé a čisté světnice se vším pohodlím a láskou rodičů. Tam byla volna jako pták, běhávala s městskými dětmi, a tu jí zakazovali každé zaměstnání i soukromé dopisování rodičům (neslušelo prý se velkokněžně *psáti*); ale nikdo se nestaral o to, jak a čím má si

krátiti *dlouhou chvíli*. Zejména po splnění úkolu rodičského nikdo se o ni nestaral, leda že velkokníže přišel chvástati se nejapnostmi a hloupými avantures d'amour. Tak vrhla se Kateřina na *čtení*, neboť na štěstí nebylo tehdejší dvorskou etiquettou zapověděno kněžně čísti. A tak vzdělání, jehož se jí počátek doma dostal, sama na neobyčejný stupeň rozmnožila. Tím položila sama základ k budoucí velikosti své a slávě.

S počátku četla romány, jichž cudnost nebyla vždy přísně měřena, jichž přední vlastností pak byla nudnost a rozvláčnost. Důležity pro Kateřinu byly důvtipné *Lettres de Mme de Sévigné*, pak znamenitá na svou dobu *Histoire de Henry le Grand* od biskupa Péréfixea a Barrova *Histoire générale d'Allemagne* a pod. V prvém díle seznámila se s opravdu velikým mužem, Jindřichem IV., králem francouzským, jejž učinila si vzorem panovníka, z druhého nabyla jasného ponětí o své někdejší německé vlasti, která se jí objevila v docela jiném světle, než jak byla zvyklá doma na ni hleděti. Nejvíce však, tuším, prospěly jí *Annaly* Tacitovy, o nichž sama praví, že způsobily v ní duševní převrat, a Montesquieua *Esprit des lois*, kde líčena ničemnost despotismu a pod. s tak duchaplnou ironií, jaké dosud nikde Kateřina nenašla. Nejvíce však nasytila poučení chtivou duši z Voltairových *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations*. Názor, že ani jednotlivé osoby ani panovníci a jich války, nýbrž zákony, řády, mravy a obyčeje národů jsou jediným předmětem dějin, ji naplnil úžasem. A tak duch velkokněžnin byl obohacen, prohlouben a zbystřen těmito veleduchy, že věru nedivíme se — to vědouce — pozdějším činům jejím, jimiž nesmrtelných zásluh zjednala si o novou svou vlast.

*

Jak zcela nepodoben byl jí její manžel. *Petr* (III.), následník, byl z rodu Holštýnského. Jsa od přírody nakloněn k surovostem, byl ještě zkažen vychováním. Mladík tento prostý zásad náboženských a citu mravního, nejraději bavil se s lokaji, kteří mu vypravovali maštalné anekdoty, nebo cvičil mladé psy s brutalností hodnou divocha, nebo se oddával pití lihovin a vojenským komediím, nejraději a to až do nastoupení na trůn*) hrál si s panáky a papíro-

*) Syn Anny Petrovny a vévody Holštýnského nar. 1728. R. 1747 počal mučiti psy; r. 1749 viděla jej Kateřina ponejprve zpitého; r. 1753 objevily se u něho tajně schované láhve s vínem a kořalkou; toho roku (stár 25 let!) oběsil myš v pokoji, poněvadž se dopustila zločinu proti »bezpečnosti státu«, prohlodavši papírovou pevnost a ožravši dva škrobové vojáky. Stár 33 léta vstoupil na trůn.

vými pevnostmi, jichž měl veliké množství. Člověk tento byl by se hodil za holštýnského poručíka, na trůn mocné říše ruské se nehodil. Sám řekl, že by se pokládal za šťastna, kdyby mohl sloužiti ve vojště krále pruského Bedřicha II., který byl jeho ideálem. Kateřina byla naprosto opačného smýšlení — nenáviděla Prusko. Tuto nenávist budil a živil v ní a v celém okolí svém Petr III. svým pošetilým vynášením holštýnské kompanie a urážením ruských pluků. Tak připravoval se tento muž k důstojenství »císaře všech Rusů«, k správě ohromné říše!

*

Jiná zajímavá stránka tehdejšího dvora jest *nehospodářství*. Velkokněžna Kateřina dostala po zasnoubení ročně 30.000 r. »karetného« a hned potom 15.000 r., a přec v krátce potom má již 2000 r. dluhů. A tyto ji ani později neopouštěly. Prohrála prý ročně na 17.000 r. v kartách, strojila kvasy a kupovala hojné dary a bohaté úbory. Opatřiv jí v tísni úvěr, získal si anglický vyslanec Wiliams úplně její přízně Avšak ještě hůře bývalo s jejím manželem; u něho často nebylo ani kopějky. A přece mu císařovna Eliška i řádný příjem vykázala i hojné dary dávala. Tím však i její pokladna bývala ve zlých trampotách. Když Kateřina porodila Pavla Petroviče (následníka), dostala darem 100.000 r., avšak čtvrtého dne přišel tajemník císařovnin Čerkasov a pro Boha ji prosil, aby půjčila těch 100 000 r. kabinetu — císařovna prý chce peníze a pokladník nemá ani kopějky. (Dokončení.)

Počátkové dějepisu sociálního.*)

Referuje dr. J. Peisker.

Jest zrovna nepochopitelno, kam se ty nepočetné dějepisy německého národa přímo propadají. Stále a stále vychází jich celá řada najednou až i v mnohonásobném vydání, a téměř co rok předstupuje některý autor nový. Kdybychom s Němci v ohledu tom měli býti v úrovni, musilo by stále vycházeti aspoň tré spracování dějin českých současně. A jako kvantum, jest i to kvale různých těch dějin německých dosti málo pochopitelno. Ale to právě charakterisuje německého historiofila, že ho ihned přestává těšit jeho kniha dějin, jakmile zví, že v ní jest jeden letopočet, o němž včera dokázáno, že jest chybný. Tuto ušlechtilou slabost dává do roka na jevo mnoho a mnoho tisíc Němců, a to jest pro trhovou literární produkci německou, pro práce kompilační — ať již z monografií či z archivalií, vše jedno — záviděníhodný fundament.

Ale napsati *pragmatické* dějiny souborem, jest den ode dne věcí nesnadnější. Povídání o vojnách a kostumech se už znudilo, sama poesie povrhuje romantikou. Dnes ne dějiny dvorské, nýbrž dějiny národa, lidu, dějiny sociální jsou předmětem péče předních historiků německých.

Leč prameny k dějinám sociálním nejsou tak po ruce, jako k dějinám politickým. Z kronik jest výtěžek nepatrný, k porozumění listin schází obyčejně klíč. Geologie, anthropologie, ethnologie, archaeologie, právní historie, dějiny umění a literatury a j. musí tu vypomáhati.

---

*) *Karl Lamprecht,* Deutsche Geschichte, I—III. Berlin 1891—93.

Tu dělba práce nezbytna a »důkladnost německá« provedla ji až do samých atomů.

Obrazně řečeno, honosila se historiografie německá v 1. polovici tohoto století geniálními architekty. Plán a provedení bylo skvělé, leč materiál byl křehká opuka. Nyní chodí zástupové zručných kamenníků, hrdou stavbu oklepávajíce, a ta se drobí, bortí, boří pod jich filigránskými dlátky a kladívky. Budova jest samé lešení, a četné hutě a nesčetní jednotlivci dodávají stavivo prvého solidnější.

Ale s vazbou staviva to vázne.

Dříve architekt promyslil si plán, ten byl věcí hlavní, stavivo bylo mu málo více nežli jílem a celá práce nádhernou vidinou. Dnes materiál jest věcí hlavní, ježto nepoddajnou, křehkou, nestejnorodou, takměř samá, různohranná hlať. Zde není místa pro libovůli architektovu, kam který kamének umístiti; vypadl by, nezapadl Kam který náleží, uhledati, toť práce moderního architekta, s niž by nikdo nebyl z mistrů doby opukové. — —

Oč jde dějinám sociálním? *O nic jiného*, než o vystižení, jak společnost povstala a v jednotlivé třídy, stavy, kasty se rozlišila, differencovala.

Rozlišení se společnosti, toť dělba práce. Můžeme tudíž dějiny sociální definovati i v ten smysl, že to jsou dějiny dělby práce.

Ohromný kus dějin těchto odehrál se takřka před našima očima, v jedné generaci:

Dnešní sedlák na $^1/_2$ lánu prostřední půdy jest pouhý zemědělec, nic více: pracuje jen a jedině o získání plodin, které všechny prodá a výrobky z nich kupuje zpět. Prodá obilí, kupuje mouku a chléb, prodá len, kupuje — tkanivo? Ani to již ne, i to jest mu již surovinou; on kupuje oděv hotový. On tak hospodařiti musí.

Otec jeho, když hospodářství převzal, jinak si vedl, vésti si musil. Téměř vše, co spotřeboval dům, ba i nad to, *spracoval* s rodinou sám. Předli, tkali plátno i sukno.

A vše, co se změnou touto souvisí, zahrnuje pokrok ohromný v differencování práce. Třeba značného studia a pramenů dosud neuhledaných, aby vylíčen byl život a myšlénkový svět národa s počátku století *tohoto*. O kolik obtížnějším jest teprv odhaliti roušku, kterou zastřeny jsou zrakům našim starší a nejstarší útvary společnosti!

Není dáno badateli každému, aby v studovně své svlékl se sebe vše, co jej činí člověkem moderním, aby poznatků o společnosti dnešní nepřenášel do dob minulých, aby líčil společnost jisté

periody na základě *tehdejší* dělby práce. To jest umění veliké, ba sám ideál, od něhož dnešní literatura historická daleko dosud vzdálena. I nejčelnější spisy předmět ještě dekomponují, moderními skly naň pohlížejíce, místo aby jej komponovaly.

Společnost moderní dekomponována jest v nesčetné skupiny dle *povolání*, o nichž v dobách starších nebylo ani potuchy. Vůz na př. byl tu dlouho již, leč kolářе jako odborníka, řemesla kolářského tu dávno ještě nebylo; každý si zhotovil vůz prostě sám. A tak to bylo pro potřebu denní se vší téměř činností hmotnou. Ale nejen hmotnou, i s duševní: čím primitivnější společnost, tím méně liší se duší i tělem ode druha druh. Výsledek toho jest jedna, jednohlasá vůle všech; jednotlivce nelze tu hned rozpoznati, na venek tu patrný jen celek, a dle toho, jakou náladou na jeden a týž útvar takový pohlížíš, vidíš v něm buď rajskou anarchii nebo příšerný despotism, slyšíš buď jednohlasý chor anebo hlas jediný, neúprosný jak samo fatum.

Ale jako nemůžeš pro samý les neviděti stromů a les poznáš zkoušením jednotlivých drv, tak i sociální historie nesmí se zastaviti při nazírání na celek, ona musí podrobiti rozboru *individuum*, individuum v slova smysle pravém, totiž to, čeho *dělíti*, dekomponovati již nelze.

Jen správnou definicí individua můžeme dojíti k správné definici společnosti, nikdy naopak.

Sociální historie jest toho dosud velmi daleka, východiska její jsou dosud samý rousseauism, samá hypothesa, jichž tím houževnatěji se drží, čím jsou absurdnější. K tomu přistupuje chaotická terminologie, bez definic, táhlá, jak měch harmoniky. A to nekonečné třídění, trhání látky, jakoby dnešní společenská dekomposice byla tu od věčnosti. Život a činnost jedné a téže společnosti, ba jednoho a téhož individua, rozmetán do přihrádkových kapitol, mezi nimiž zeje propast. Ani pomůcky názorové, obrazy, diagramy, mapy mnoho tu nemohou pomoci.

Zeptáš-li se věhlasného historika, dovede-li *dobře*, nejen v prostoru a čase rozlišiti Karla Velikého od Karla IV., tož ti zeptání tvé přičte za urážku smrtelnou. Víť, jak který se odíval, jaké činy vykonal, a nikdy se nesplete, že se Karel Vel. stýkal s Petrarkou a Karel IV. s Alkuinem. A přec otázka tvá licha není; on *nezná* zřízení společenského dob těch, nedovede jich od sebe přesně rozlišiti, tudíž nedovede rozlišiti ani jich náčelníků. On ví o nesčíslných jednotlivostech z dějin válek, politiky, správy vnitřní a vnější, litera-

tury, umění dob těch, leč představy *celkové* nemá; tu neskomponoval dosud nikdo.

Staviva k tomu snesli však specialisté již hojnost velikou; nejvíc ovšem vykonala německá speciální studia, to popříti se nedá.

Avšak čím speciálnějším předmětem se obíráš a celou pozornost mu věnuješ, tím do větší jednostrannosti upadáš; tomu se nevyhneš; pohybuješ se čirý specialista v dimensi jen jediné. Vyvolený duch, jenž konstruoval zorných úhlů dvé a předvedl předmět studia svého v stereoskopu. Leč vyvolený z vyvolených, kdo všechny poznatky o jednom a témž předmětu v jedno dovedl *sloučiti*; sloučiti, ne pouze skompilovati.

Jedním z těchto jest *Mommsen.*

Jest to zvláštní věc, že Němci měli pro řádné spracování historie římské mistra dříve než pro minulost svou vlastní, ačkoli byli tak záviděníhodně šťastni, že východisko jejich historie kulturní má pevné základy, jež zbudoval jim v »Germanii« Tacitus, a že odtud největší část své minulosti mohou stopovati přímo a nepřetržitě již od počátků národa samého.

Ne že by mezi badateli o minulosti německé nebylo hojně duchů Mommsenovi rovných, ba snad i nad něj vynikajících; příčinu toho dlužno hledati jinde, v předmětu samém: Minulost národa římského, přesnou dělbou práce již velmi záhy a zřetelně rozlišeného, dá se totiž modernímu pozorovateli nepoměrně snáze pochopiti a vylíčiti, nežli život nerozlišených národů germánských. I nám život starořímský příbuznější jest, nežli život vlastních předků našich, ten jest nám zhola záhadou, přeme se o samých jeho základech; badatelé neustanovili se ani na thesi jediné, které by nebylo odmlouváno.

I Němci dosud mají záhad takých dost, a r. 1889 Fustel de Coulanges v Revue des questions historiques rozmetal jim hrdou práci stoletou, celý systém, do něhož vpravovali minulost lidu svého nejpřednější jejich učenci.

Historie německá konečně svého Mommsena našla, jest to *Karl Lamprecht.*

Vzácný tento muž jest skrz na skrz specialista a zase specialistou nikterak není; zabývať se speciálně *všemi* obory, jež by minulost lidu německého podstatně mohly objasniti.

Má skvělou germanistickou průpravu a zná staroněmeckou řeč a literaturu, jakož i folklor zevrubně.

V dějinách umění, zejména miniaturního, pro sociální historii tak důležitého, jest autoritou tvůrčí; byl i redaktorem listu tak vážného, jakým jest »Westdeutsche Zeitschrift für Kunst«.

Rozsáhlé práce jeho sociálně historické činí ve vědě německé epochu. Dílo jeho »Deutsches Wirthschaftsleben im Mittelalter« (Lipsko 1884—86) jest literární kolos objemem i obsahem. Prvý díl o 1640 str. obsahuje skvělé spracování materiálu ostatní svazky plnícího. Nazírání, vývody, vše jest tu nové, nebývalé i neslýchané. Ohromnou práci tuto provedl v několika málo letech. Tak rychle dovede málo kdo opisovati, jako on tvořiti, ba málokdo stačí to v stejné době přečísti. Mnohé partie dojdou jistě autorem samým spracování nového, ale pramenem, zdrojem sociologie pro celou střední Evropu zůstane dílo to povždy nevyčerpatelným.

S takovou průpravou Lamprecht se již mohl pustiti do sepsání »Deutsche Geschichte«. Když však bylo ohlášeno, že dílo má býti zároveň populární, nebyla o skepsi nouze, ježto forma Lamprechtova zejména ve »Wirthschaftsleben« bývala popularnosti přímá negace.

Zatím Lamprecht i tu se osvědčil jako z boží milosti mistr jadrné mluvy historické, jež čtenářově lenosti v přemýšlení ovšem nečiní koncese pražádné. Do příliš otřelé mluvy německé vypravovací uvádí celou řadu terminů případných, a z bohaté své zásoby synonym volí vždy slovo nejpříslušnější, bez ohledu, jest-li v obecné mluvě běžným čili nic. I může se Němec z Lamprechta učiti nejen řádné, bohaté historii, nýbrž i řádné, bohaté mluvě německé.

Nebude zajisté se škodou pro naše literární poměry, jestliže na dílo Lamprechtovo zde podle zásluhy ukážeme. Ukážeme čtenářstvu »Naší Doby« netoliko na bohatý obsah, ale vynasnažíme se, posvítiti i na methodu spisovatelovu; poznání Lamprechtových dějin dojista i u nás bude užitečné. Zasluhuje povšimnutí netoliko od historikův, ale také od politikův, alespoň od politiků těch, kteří již poznali, že na stráži národa dobře musí pozorovati, co v táboře sousedního národa se děje. S té stránky dějiny Lamprechtovy mohou sloužiti za poučení, jakými prostředky jinde národní vědomí a národní samobytnost se budí a sílí.

Lamprecht má ke všem a ke všemu, co cesty k protestantismu upravovalo, nadbytečné sympathie zásadní, které nejvíce patrny jsou v líčení sporu mezi Řehořem VII. a Jindřichem IV. Referentu, jenž u věcech těch není odborníkem, ovšem nezbývá, než toto stranění prostě konstatovati předem.

*

Program Lamprechtův jest, v sedmi tenkých svazcích vylíčiti historii německou až po dobu naši, přihlížejíc vedle dějin politických k vývoji vnitřnímu a života duševního tou měrou, aby objasněno bylo vzájemné zúrodňování rozvoje hmotného a duchového a vyšetřen pro celkový rozvoj osvěty německé základ *jednotný* a stanoveny jednotlivé stupně pokroku. Dosud vyšly tři díly, a došel v nich autor až k Rudolfu Habsburskému.

Již úvod do díla jest neobyčejný; vyličuje »dějiny německé uvědomělosti národní«. Ježto stať jest i velmi časová, uvedeme ji dopodrobna:

Víra v právo a v neklamný účinek národního hnutí náleží k nejvýznačnějším znamením doby dnešní. Neváháme předpokládati, že národ, který ztratil své národní vědomí, ztratil sama sebe. Počítáme s projevy tohoto vědomí, zejména v sesílené jeho formě národní pýchy, při každém obratu v osudech národů evropských.

Tomu nebylo vždy tak. Již kosmopolitism století předešlého jinak smýšlel. I ze sama pojmu vědomí národního vyplývá, že tomu vždy tak býti ani nemohlo. Neb což jest národní vědomí jiného nežli souhlas dějinně vyvinutý všech členů národa v podstatných otázkách vlastního, jakož i celkového žití? Tak žije v představě a cítění jednotlivcově, tak činí jakožto celek, jako souhrn názorů národního veškerenstva, mocnost, která vzněcuje, v nadšení uvádí, unáší.

Jakožto mohutnost dějinně vyrostlá, národní vědomí jeví časově charakter měnivý. V přítomnosti má tvář politickou; přirozeným důsledkem jeho jest: nacionální stát.

Tato tvářnost národního vědomí, ve které spočívá dnes téměř tíha požadavku logického, jest původu mladého, jest výplod politické a vědecké práce *devatenáctého* století. Odtud-li se ohlédneme do nejstaršího, dějinně pověřeného věku národa německého, tož činí v něm bytnost národní požadavky přímo opačné: stát nacionální popírá; vidí politický pokrok národa zaručený ve směrech zcela jiných a opírá se jedině o *víru* v *přirozenou* souvislost současníků. V té protivě: negace každého státu nacionálního se strany jedné; naprostá touha po jednotném nacionálstátu se strany druhé: probíhá německé vědomí ode dnů Caesarových až po den dnešní, a jest samozřejmo, že stupnice pokroku z krajnosti jedné do krajnosti druhé označuje zároveň nejčelnější fáse rozvoje národního vůbec. Dle Tacita Germané pokládali boha »Twisto«, ze Země-Matky zrozeného, a syna jeho »Mannus« za své praotce. Od tří synů Manno-

vých pochází trojvětví germanské, Ingwäoni, Herminoni, Istwäoni; podklad to symbolicko-bajeslovný názoru o *přirozené* jednotě národa. A pouze v této pověsti o původě a nikde jinde nedošla bytnost národa vyjádření jednotného.

Bylo to národní vědomí přirozené, jaké mívali dřevní Hellenové: jen členové národa byli v plném smyslu lidé mocí božského oplození; ostatní člověčenstvo byli lidé stupně druhého, barbaři. Nebylo tudíž třeba, nazývati národy cizí jednotlivě; byliť barbaři všickni: V dobách pozdních teprv zachytili Germané jméno Volsků, nárůdku keltského, a označovali jím pak Kelty všechny: »Wälsche«, Vlachy.

Pyšné vědomí, náležeti k národu jedinému plně lidskému, vyvolenému, stačilo za podklad souvislosti národní: k čemu bylo třeba pásek dalších? Či snad jednotného státu? I kdyby jej byl připustil stupeň kulturný a štěstí politické: jak málo by byl zmohl vyšším leskem ozářiti obzvláštní božskou výtečnost národního původu!

Národního vědomí politického nebylo, i když od národního celku zřetel obracíme k individuu: z těchto Germanů jest jeden jako druhý; kmenové severu a jihu, hlaváři století prvého a čtvrtého jsou si podobni tak, že jich nerozeznáš. Ani rozlišená kultura hospodářská, ani duchovný život, do různých směrů rozvětvený, nerušil dosud jednostejnosti osobností. K čemu by to bývalo, pro takovou jednotvárnost individuálního žití utvořiti vyšší, v sobě odstíněnou členitost, jak by jí byl nutně vyžadoval stát jednotný? Stavu tomu slušela jen státní rozptýlenost, a ta byla důkladná. Národ rozpadal se v sílu nárůdků, a každý z nich členil se ve skupiny vojensko-genealogické, as o tisíci duší, v hundertschafty. Hundertschaft, pokud spočíval ještě na rozrodu přirozeném, byl jediným, zásadně pevným bodem celého organismu národního.

Z pravidla činíval sice jistý počet hundertschaftů po delší dobu nárůdek; leč neštěstí, zápas, vystěhování se, vítězství a porážka snadno odštěpily jednotlivé hundertschafty od úvazku starého a přiměly je, by se přimkly k nárůdkům jiným. Tak vzniká a zaniká nemálo nárůdků v době toho tuctu generací, co lze stopovati germanský pravěk. Jest to stav podobný životu v říši nižší zvířeny: i zde snadné a nezáhubné poltění složitých individuí do útvarů jednodušších a na to měnivé splývání v nové, více méně složité bytosti.

Přirozené toto vědomí národní bledlo druhým a třetím stoletím po Kr. Germané vniknuvší do osvícené veleříše římské nemohli se

již přidržeti vzdorné vidiny, oni že veškerenstvo v každém směru předčí. Křesťanstvo pak hlásalo jim myšlénku sbratření národů

Společné zájmy životné, hlavně výboj a odboj, způsobily uvědomění nové, ne všenárodní, nýbrž kmenové: Bavorů, Švábů-Alamanů, Franků, Sasů. V nich slili se nepočetní nárůdkové dřevních dob. Uvědomění kmenové zastínilo útvar předchozí a spočívalo ne na původu přirozeném, ale na společných zájmech. Již prvý projev kmenového citu jest toho důkazem; čtemeť zajisté v předmluvě k Zákonníku Salickému z přechodu 5. do 6. stol.: »To jest ten národ, jenž statně a silně Říman tvrdé jho se šije svojí setřás v boji; a po přijetí křtu, tož byli to Frankové, kteří zlato a drahokamy k okrase snášeli na ona těla svatých mučenníků, jež Římané ohněm spálili, mečem zmrzačili neb šelmám předhodili na pospas.«

Zvláštní přízní osudu vyšel právě odtud, kde hrdost kmenová byla nejbujnější, hlavní politický proud: Neomezili Frankové ctižádost svou na území kmene svého, rychle připojili Alamansko, Durynsko i Bavorsko v útvar jediný; ten ovšem říší nebyl, nýbrž spíše rázu despotií asijských; král činil jen požadavky hospodářské a vojenské, ale o skutečné vládě francké nad zeměmi těmi nikdy téměř ani slechu nebylo a kmenovské državy pod vlastními, poplatnými knížaty trvaly na dále, jakožto zvláštní typy státní.

Celá jedna polovina říše byla románská; národní vědomí speciálně německé nemohlo tudíž vzniknouti. Jen politické vědomí kmene panujícího tu bylo, franckým správně jsouc nazýváno; nebylo však nacionálným, německým, ale znamenalo pouze volnost politickou vrstev panujících; odtud značí Francouzům franc a Vlachům, Španělům a Portugalcům franco tolik jako »volný«; nová němčina převzala slovo to teprv z francouzštiny, jež pak zdomácnělo v moderní alliteraci »frank und frei«.

Ve velříši Karloviců Regnum Francorum zaniklo docela a v jich Imperiu nebylo pro německé uvědomění národní místa. Byl sice Karel Veliký podstatou Němec, leč politika jeho byla universální.

Po celou dobu uvědomění kmenového Němec jenom jediný, Ostrogota Theoderich snil o universální říši německým charakterisované; sen ten ovšem splnění nedošel, a zejména to nebyl Karel Veliký, jenž by jej byl mohl provésti. Již universální význam Církve byl tomu závorou, a jedině tím, že pánem zůstal nad Církví a papežem, Karel Vel. organisovati mohl spoustu svých výbojů prostředky církevními a pánem zůstati v zemi. Říše jeho stala se říší Boží pod

pozemským císařem, a myšlénka národní zmizela před znamením kříže Spasitelova.

Ve zmatcích po smrti Karlově zrálo devátým až jedenáctým stoletím nové kriterion uvědomění národního: *jazyková* různost Němců od národů ostatních. Společný pak název Němcův, »Deutsch«, počal se tvořiti, vyvíjeti a šířiti u národů — romanských Teutiscus poprvé 843 se připomíná, a to v Italii. Němci sami názvu všem kmenům společného neznali ani ještě za Jindřicha Ptáčníka; nazývali se jen »Frankové« v širším smyslu, ba i »Barbaři«.

Na východě Vogés slovo theutiscus ujímá se teprv koncem století X., a to opět jen jako protiva k Slovanům a Vlachům, nikoli v ústech lidu, nýbrž učených tříd, které zaměnily správné thiutisk (= volksverständlich), na paměti majíce Kimbry a Teutony, na teutonicus, kteréžto slovo nepochybně ani německé není.

Teprv r. 1080 vyskytá se poprvé »teutonica patria«, německá vlast. Tím však myšlénka politického vědomí národního dána ještě nebyla; pouze typickým vnějškem svým Němec odloučen od typův ostatních, dosaženo bylo konkretné, ne již jen symbolické uvědomělosti nacionality přirozené.

Politickým zůstalo vědomí kmenové i na dále. Francouzům a dřevním Angličanům byli Němci Allemands, Skandinavcům (a do dnes Čuchoncům) Sasové, sousedům východním Švábi. Pouze Vlaši přijali správné jméno: Tedeschi.

Podnes ještě pudí německý partikularism částečně v protivách kmenových, a r. 1388 würzburský Frank Leopold Bebenburský věnoval moselskému Frankovi Balduinu Trevirskému prvou theorii státního práva německého ještě s odůvodněním, že jej k sepsání pohnula vroucí láska k zemi německé, především však k zemi Franků, která zrodila jak krále Faramunda, tak i Karla Velikého.

Až as do polovice století XI., v některých krajinách i ještě déle žili Němci povolání jenom jedinému, venkovské orbě. Uvnitř tohoto povolání různili se jen stupnicí společenskou a příslušností, jakož i právem kmenovským.*) Tyto prosté rysy života národního

*) Langobard na př., jenž žil v Sasku, podléhal právu langobardskému. Tato zásada, že každý má právo své, přirozené a nepodléhá právu zemskému, byla vrozena každému Němci a respektována na dlouho v celé říši, i provázela kolonisty německé i za hranice, nejen je chráníc před utonutím v moři jinojazyčném, nýbrž lákajíc s výsledkem ohromným autochthony, by dotyčné právo to sami přijali a tím vázanost pokrevenskou za samostatnost individuálnou zaměnili. Tak vydobyli Němci z naší vlasti svému jazyku celou třetinu, a německému právu ještě víc.

počaly přechodem ze století XI. do XII. blednouti. V době Staufské počala organisace nová. Rytířský vojín přestal vzdělávati půdu a uchýlil se na strmý hrad; sedlák pak odložil zbraň. A mezi oba vsunul se měšťák. V novém řádě těchto tří stavů, ve velké národní dělbě práce jejich zmizel rozdíl mezi právy kmenovými, zmizela dřevní stupnice společenská.

Rytířstvo převzalo za Štaufů vedení národa. Tehdy bylo heslem, že především v rytířství mají Němci býti vítězi, heslem, jež vedlo k velečinům křižáckým a k zpupným nájezdům do zemí slovanských a do Vlach, šíříc rozhořčení sousedů nad hrdopýchou (superbia) německou.

Toto pojímání národnosti nedočkalo poloviny století XIII., zaniklo zároveň s dynastií Staufskou; na jeho místo nastupovalo pojímání vědomí národního tužší a prohloubenější, jehož nositelem stal se stav městský.

Jenom znenáhla vypučelo v Němcích toto vědomí. Kupci němečtí zvali se ještě lidmi císařskými (homines imperatoris) v době, kdy měšťanské milice francouzské v perných zápasech bitvy u Bouvines (1214) dobyly sobě nároku na měšťanský ráz francouzského vědomí národního; ba v Němcích bylo ještě temno, když Vlach Tomáš Aquinský na základě zkušenosti domácí prvý pronesl zásadu nacionálního státu. Stále ještě, ačkoli Říše již v pol. st. XIII. byla v ssutinách a později pouze ledabyle sklížena, lpěly zraky též i měšťanského stavu německého, k vůdcovství národnímu povolaného, na klamném pozlátku koruny císařské. Přeli se s cizími fantasty, romantiky, básníky, proč zrovna Němci poctěni důstojenstvím císařským, a německá učenost neumdlévala u vlasteneckém žárlení pro přednost tuto uváděti pádné doklady: klassický původ národa od Trojanů, nebo blízké příbuzenstvo Karla Vel. s dynastií byzantskou a j.

Leč základy měšťansko-národního vědomí vyrostly mezitím přec: Povstala hansa, povstaly mohutné spolky městské na jihu i severu, a živé styky mezi kolonisty německými v zemích polabských se starou německou domovinou. A na poli duchovém vzniklo — poprvé! — smýšlení volné, německé, skoro jen ještě křesťanské, — ne již církevně poutané! — v měšťanské mystice; povstalo německé kázaní, povstala německá literatura národní, povstal německý obchodní sloh se skvělou skladbou a úsečností, povstala prvá společnost německo-městská, třeba že ještě cechovně učleněná. Pud národní se dostavil; jen silného otřesu bylo třeba, aby u vědomí vešel.

Zde ještě jednou prvý popud vyšel s trůnu císařova, když Ludvík Bavor s papežstvím se utkal bojem. Ohlasu nadšeného došly v měšťanstvu učené traktáty státoprávních doktrinářů dvorských, zejména traktát »Defensor pacis«, v němž dokazována nezávislost císařství na papeži a dokládáno právo svobodných příslušníků říšských na účast v politice. A když později Ludvík vůči neústupnému papeži slabým býti se osvědčil, takže kurfürstové, z bázně o vlastní práva svá, konečně ujali se císaře, měšťanstvo zaplálo nadšením nesmírným.

Leč národu prospěti nemohlo císařství tak chabé, jako bylo Ludvíkovo, jenž nic nebyl, než jeden z mnoha knížat německých, a ani ne největší. Na těchto základech vzrůsti nemohlo vědomí, že prohloubený cit národní dojde ukojení jen v státní moci jednotné a nacionálně ohraničené.

Moc císařská od druhé polovice XIV. stol. nebyla německému citu národnímu na překážku, stavší se přívlastkem dynastie, která se o moc vlastní opírala, z pola mimoněmeckou, jejížto středem byly Čechy. Zchytralý Karel IV. tomu tak chtěl. A moc císařská zůstala atributem poloněmecké moci domácí, nikoli moci státní, ještě víc, když od Lucemburků přešla na rod habsburský. Dnešní rakousko-uherské mocnářství se svou zásadnou či nutkanou negací snah národních jest posledním směru toho přebytkem.

Po úpadku císařství zbyl tu ještě universalism církevní. Kol roku 1250 varoval generál řádu kazatelského před amor soli natalis: Kdo lásku k vlasti chová, přírody prý ve prospěch Milosti ještě nepřemohl. O sto let později pak již stenaly všechny nově vzniklé národnosti západoevropské pod tlakem církevního universalismu; jen Francouzové ne, sníživše papeže v Avignoně na nacionálního primasa Francie a dvorského biskupa.

Tu dostavilo se velké schisma (1378) a ihned s ním nastal rozděl sympathií germanských a romanských. Němci a Angličané přidrželi se Urbana VI., Románi avignonského Klementa VII. Byl to počátek dalekosáhlé oné emancipace velkých národů evropských od církevně schematického universalismu, hlavně v jednáních koncilů kostnického a basilejského.

Výsledek byl patrný i v Německu, ačkoli národ o nejpodstatnější vymoženosti koncilového hnutí vlastním císařem byl podveden. Polovicí stol. XV. počíná v Německu doba jiná, doba nová, ve snaze po obrodu ne tak ve smyslu státu universálního, jako spíše po rekonstrukci německé části jeho na základech německých, stavovských.

Než i tenkráte k cíli ještě nedošlo, ježto universalism církevní i císařský dávno ještě nebyl vymýcen; to mohlo nastati teprv rozvojem důsledného individualismu, jenž zásadně vymožen a navždy pojištěn byl — Lutherem.

Nehlásá sice nové učení nikterak evangelia subjektivismu, naopak, Písmo zůstává i na dále vodítkem víry jediným, leč jednotlivci nejen jest dovoleno, pojímati je podle schopností osobních, nýbrž jest mu to i ukládáno. Národ přiveden k individualismu.

Byl to pokrok nesmírný, a toho nebylo lze získati a zaručiti na žádné jiné půdě nežli náboženské. Pochybnostmi doléhavými se srdcem krvácejícím se probojovav, a svobody křesťana-člověka prvý dosáhnuv, Luther stal se vzorem individuálního snažení evropských kultur v stol. XVI. Provedl sice jen to, co zrálo a bylo na čase: leč v tom právě spočívá podstata velikosti osobní, že pokrok druhým ještě mlhavý postřehne u jeho nutnosti a pak jej v tuhém boji s platnými dosud řády také prosadí.

Do hrází středověkých Luther učinil průlom; s jásotem hrnuli se za ním bojovníci drobnější do světa individualismu nově objeveného. Vzkvetl humanism k vážnějšímu životu, za ním prvá, historicko-filologická věda, plná nepředpojatého tvoření. Asi v pátém pokolení po Lutherovi poprvé pochopen byl jasně svět středověký jakožto věk zvláštní, již odumřelý.

Neméně pokročilo umění. Vážná snaha Dürerova po ideálném kanoně krásna proti realismu, ohroženému technickou bezuzdností a zabředlému ve formy mody konvencionálné, vyrůstá z téže půdy duchové, z níž i Luther sílu čerpal proti poutům Církve. Do hloubky propracován byl však tento nový individualistický směr teprv později; nejvíce přispěli Hollanďané, nechť již líčili skryté krásy domoviny, nechť kreslili tu veselé, tam vážné stránky života ze širokých vrstev národa, neb zpřítomňovali události svaté způsobem moderním. Zde, na půdě ne již německé, princip protestantismu v úrodném boji se španělskou velmocí vyspěl nejvýše, a Rembrandt stal se největším malířem světa nového, protestantsko-individuálního.

Pouta život hospodářský a sociální obepínající vzdorovala individualismu nejdéle, a rozvoj stol. XVI.—XVIII. nezničil nikterak středověkých řádů společenských a jejich trojdílnost v stav selský, městský, šlechtický.

Za to však octlo se reformačním individualismem národní uvědomění v období novém.

Známo jest Lutherovo vlastenectví plamenné, jakož i reformatorův ostatních; vlastenectví to prohloubili humanisté, zanícení slávou germanského pravěku: středověk viděl v církevně nábožném Karlu Vel. počátek dějin německých; tím se stal teď Armin bohatýr středověku téměř neznámý.

I středověk humanismem pochopen byl kritičtěji. Přese spousty bájí církevně-kanonistických objevil Ulrich von Hutten tklivý žalozpěv nad smrtí císaře Jindřicha IV., ve formě krátkého životopisu nás dochovaný; vydal jej tiskem (sic!) s radostí zuřivou jakožto ryzí (?) svědectví z doby zápasu mezi císařem a papežem; další, přesné prameny historické vycházely na povrch; vznikl střízlivý smysl pro historický rozvoj národa vlastního, základ to, na němž vzbujelo vědomí národní nové, hrdé na slavnou minulost, jež pobádala národ v před.

Než nastojte! Naposledy zazářila ve svůdném lesku koruna římsko-císařská ve spojení s politikou domu španělsko-habsburského, která obepínala celý svět. Když však nebylo po chuti Karla V., býti římským císařem *německého* národa, tu osudně rozšklebil se rozpor náboženský a zhnisal protireformací v ránu trvalou. A co z vědomí jednoty národní přežilo těžké útrapy stol. XVI., zaniklo v 30tiletých bědách stol. XVII.

Bez státního ideálu, bez moci, aby jakou politickou vůli měl, prošel národ nekonečnými boji, a národní vědomí dob dřívějších působilo jen ještě pro život kulturní a duchový, pojíc a těšíc. Nejbohatší zásoby národních vymožeností zanechalo věkům budoucím stol. XV. a XVI.: svérázné umění národní, rozsáhlý, skvělý průmysl umělecký, epochálný vynález knihtiskařství, počátky literatury, jež všemi vrstvami národa pronikala, a novou, nádhernou mluvu spisovnou: vše to mělo teď býti znova pěstěno, hloubeno. V těchto hlavně snahách prošlo století předešlé. Tehdy založena sláva národa německého jakožto národa poetův a filosofů; a renaissance klasického starověku, z vědeckého rozpoznání zrozená, dala národnímu tvoření aspoň na poli literárním nátěr kosmopolitický. Zdálo se, jakoby národ byl uspokojen vědomím jednoty duchové, jakoby ideál jednotného státu nedřímal ani v hlubinách nejhlubších německé duše.

Leč to se jen tak zdálo. Již národní nadšení, vznícené slávou zbraní Bedřicha Velikého nad Rusy a Francouzi, ještě však více průběh literární Sturm- u. Drangsperiody osvědčilo opak. A když smetla revoluce francouzská, ne pouze ve Francii, zevní, stavovské roztřídění středověké, když tíseň válek napoleonských naučila vážiti

si významu jednotlivce jakožto svobodného člena celku, tu osud národa byl rozhodnut směrem určitým. Poesie z dob válek za osvobození jakož i poesie Mladého Německa, věda historická, právní a národohospodářská, všechny znaly u věcech národních budoucnost jednu jedinou.

Jak o této budoucnosti bylo zprvu blouzněno a jak byla pak spečetěna skutkem, jak clony její roztřepeny v bitevném hlomozu tří válek mohutných: to zná z vlastní zkušenosti každý ze starších vrstevníků.

Události tyto učinily však Němce občany státními, příslušníky národa v zcela jiném smyslu, nežli jak tomu bylo v kterékoli době minulé:

Starý German nežil národu, žil malému plemeni, k němuž příslušel, ba vlastně ani tomu ne; byl členem především svého rodu; v dobách míru všechna péče, všechno štěstí jeho pohybovalo se v úzkých kolejích genealcgických. Jen vnitř rodu svého došel záštity a ukojení, vše vnější rozplývalo se mu v páře symbolických pověstí o plemenných, národních vztazích.

Němec z dob stěhování se národů jinak již soudil, jsa členem státního útvaru kategorie vyšší, útvaru kmenového; leč přes kmen zapomenut národ, jsa Frankem, Sasem, Bavorem, zapomněl, že jest Němcem.

Soustředěním kmenů německých skrze Karla Vel. vymýcena individuálnost kmenová nebyla. Teprv doba staufská postavila proti dosavadnímu prostorovému rozhraničení kmenovému národa učlenění stavovské: vedle sedláka povstal měšťan a rytíř; různost kmenová přehlušena rozdíly společenskými.

Teprv tím položeny základy k jednotnému, nacionálnému státu, ale teprv jen základy; nebylť ještě jednotlivec postaven do péče státu bezprostředně: noví stavové sloučeni byli ve svazky společenstev se zvláštními právy a s výlučnými životními cíli; jednotlivec v prvé řadě společenstvu náležel, a jakémukoliv pocitu národnímu předcházelo sebevědomí stavovské, dávajíc vědomí národnímu zvláštní, konvencionální ráz, dle toho, který stav byl sociálně vůdčí: zprva rytířský, pak městský.

Nastala reformace. Pouta stavovská povolila, jednotlivec mohl se na širé moře ideí pustit pod vlajkou vlastní; maje evangelium za kompas, národ nalezl si víru novou a v ní základy nového života duchového i společenského.

Leč nacionální stát zůstal ještě pouhým snem humanistů, a středověké zřízení sociální dočkalo se konce stol. XVIII. v kusech podstatných. Zevní rozvoj národa německého tím se sice značně opozdil za šťastnějšími soupeři, ale pokroku duchovému tím překáženo nebylo.

Tímto pokrokem duchovým, jenž konec XVIII. století ozářil, vstoupil národ do doby nové, doby subjektivismu, do periody občanství státního a svobodné volby povolání, svobodných styků a svobodného umění, na onen stupeň rozvoje, na němž nebylo již takměř žádných závor společenských; za nových podmínek prodralo se nové, sociální učlenění, jehož volný rozvoj, ba samo trvání chránit mohl jen již stát nacionální. Osobnost jednotlivcova stojí tu volně, vybavena z opratí cechovních, ba skoro snad přespříliš uvolněna i přirozených pout rodiny a pokrevenstva, u volbě svobodné, ke které že skupině duchové chce se připojiti, pevně opřena jen o národní trvání téhož jazyka, příbuzného cítění a smýšlení. Pouze nacionální stát může bohatý život ten chránit v jeho rozvoji, krotit v jeho výstřelcích, držet poh omadě v jeho síle.

Tak stalo se Němců moderní vědomí národní z hloubí svéráznéhо rozvoje vědomím politickým, tak dralo se k národnímu státu; a dobrotivý osud propůjčil národu k cíli tomu vedle temného pudu mass i klamu prostou prozíravost, bohatýrskou tvůrčí sílu vůdců.

Statistika a pojišťování nezaměstnanců.

Souborná práce o *methodologických otázkách statistiky nezaměstnanců* a o výsledcích německého vyšetřování za poslední zimy odůvodněna jest již velkou pozorností, jakou spor o nedostatku zaměstnání a nouzi v posledních létech vzbudil pro všecky pokusy, získati pro tento spor číselné základy. Za podobnosti hospodářského vývoje zemí průmyslových lze očekávati, že týž zájem stejně intensivně vzmůže se brzy u nás, jak to též dr. Bärnreither ve své »statistice nezaměstnanců v Anglii«*) líčí o zemi této, která nám zde jako namnoze v jiných sociálně statistických otázkách dává příklad: »Živě, zevrubně a vážně, jako se v Anglii všechny společenské problémy projednávají, zmocnila se diskusse i tohoto předmětu, a nám nedostává se do ruky žádného listu, v němž bychom nepřišli na rubriku »the unemployed«. Uveřejňuje se spousta positivních dat, udání statistická, návrhy, usnesení spolků, korporací, schůzí, ústavů dobročinných, jimiž nemožno zde se zabývati; avšak již před více měsíci ustálil se úsudek v tom směru, že jest především nevyhnutelno, co nejurčitěji stanoviti rozsah a příčiny bídy, pod níž trpí různé třídy dělnické.« Zájem ten stoupá zvláště praktickým významem, jakého tato vyšetřování v době nejbližší ještě nabudou, ježto práce posud provedené spíše jen za pokusy a přípravy lze pokládati. Tak ku př. dr. Adolf Braun prohlásil výslovně při jednáních o zamýšlené v Berlíně statistice nezaměstnanců, že pokládá tato vyšetřování za průpravnou práci pro obsažnější úkoly příští zimy.**) »Mně bylo by se zdálo nejlepším, kdyby byl této zimy v některém městě

*) Braunův Archiv pro sociální zákonodárství a statistiku. I. svazek, str. 43 a násl.

**) »Sozialpolitisches Centralblatt« II. sv., str. 88.

učiněn dobře připravený pokus a teprve dle výsledků jeho kdyby v následující zimě připravována byla pro ostatní města vyšetřování o nezaměstnaných.« Generální komise společenstev v Německu vyslovila se k spolkovým svazkům jednotlivých měst v témže směru, a to velmi rozhodně. Také »říšská komise pro dělnickou statistiku« bude se zabývati ve příštím rokování Sieglovým navrhem o zkoumání bezzaměstnání.

Nové podjetí se dotyčných prací počne tím energičtěji a obsažněji, čím více jsou si účastné kruhy vědomy *cílů* takovouto statistikou sledovaných, jakož i prostředků, jimiž bojuje se proti stále tísnivějšímu bezzaměstnání. Jsou to hlavně dva cíle, jež jsou základem různých vyšetřování a jež stále jasněji, ostřeji a rozhodněji dělnictvem jako účel podnikání jeho se vyslovují a provádějí. Jednak proniká právo na existenci a vynucují se práce z nouze konstatováním celé obsáhlosti bídy, kterou bezzaměstnání s sebou přináší; jednak pak získává se materiál k tomu účelu, aby nevyhnutelnost a základy pojišťování nezaměstnanců mohly býti vědecky a technicky odůvodněny.

Pojišťování nezaměstnanců nalezlo své první provedení v dobrovolném pojištění anglických vyučených dělníků ve spolcích, kde je praktický smysl dělníka anglického učinil podstatnou částí dělnického pojišťování vedle pojišťování nemocenského, invalidního, stávkového atd., jež téměř vesměs platí se z téže kasy. A to právem, neboť bezpečnosti zachování života, kterouž pojišťování dělníku zabezpečuje, děkuje dělník, že se z nejisté, vrátké existence moderního proletariátu povznesl k novému, mocnému střednímu stavu země. Proto jest přirozeno, když spisovatel dějin anglických dělnických spolků, Brentano, nejpronikavěji doporučí v Německu pojišťování nezaměstnanců, zvláště ve knize: »Dělnické pojišťování dle dnešního hospodářského řádu«, kteráž vyšla již r. 1879., tedy před zaváděním dělnických zákonů pojišťovacích v Německu. Požadavek této knihy vyjadřuje spisovatel ve větě: »Jako první a hlavní náležitost upravení dělnického pojišťování, základům dnešního hospodářského řádu odpovídajícího, jakožto požadavek, bez jehož vyplnění všechna ostatní pojišťování dělníků jsou bez účinku, jeví se nutnost, pojistiti dělníka pro případ bezzaměstnání.« V úvodu této knihy odporuje spisovatel běžné argumentaci, že by dnes obvyklá pracovní smlouva mezi podnikatelem a dělníkem různým výkonům nejlépe odpovídala a že podnikatelé mají sice vysoký zisk, ale také velké risiko, dělníci pak malou, ale jistou mzdu. Naopak, uvádí spisovatel, dělníci trpí ještě více než podnikatelé pod tlakem krisí, jsouce krisemi vrháni na ulici a vy-

dáváni vyhladovění, kdežto podnikatelé většinou trpí toliko škodu na jmění a na svém způsobu života, aniž by při tom bezprostředně byla ohrožována jejich existence.

Spisovatel uvádí výklad Herrmannův, že se dělníci méně liší od zámožných nerovností příjmů než nejistotou živobytí. Nejistota více demoralisuje než všecko ostatní. Pilný dělník musí si říci, že spoří nanejvýše k tomu cíli, aby při nastalém nedostatku zaměstnání odkázán byl na potupnou chudinskou správu o několik neděl později než dělník lehkomyslný. Proto nemůže dělník v ustavičném ohrožení své existence bráti podílu na mravním životě, na ideálních statcích národa. »Jediná ideální vzpruha, kterou lze v něm roznítiti, jest nenávist proti stávajícímu řádu.«

V prvním díle knihy, v dějinách podporování, nejsou žádná data o rozsahu nezaměstnání v minulosti. V druhém díle žádá se především pojišťování proti nemoci a bezzaměstnání, a sice odškodnění tak vysoké, aby z toho také placeny býti mohly ostatní pojišťovací příspěvky (pro vdovy, sirotky, pro stáří, úraz). Proti námitce ještě dnes obvyklé, jakoby pojišťování takové vyžadovalo velkých hmotných obětí, obrací se velmi ostře, a říká, že kdyby pokladny nebyly s to, aby pojišťovaly proti nezaměstnání, byly by vůbec nezpůsobilými a zbytečnými. Bez tohoto pojišťování jsou prý všechna ostatní pojišťování polovičatostí a nemohou nikdy vyplniti svůj úkol dokonale. Právě tak jako Brentano prohlašuje se i Schäffle pro nutnost a uskutečnitelnost pojišťování nezaměstnanců.*)

»Zaopatření nevydělávajících jest hlavní požadavek průmyslového dělnictva, možnost jeho jest dle zkušenosti anglických jednot prokázána. Toto přesvědčení o uskutečnitelnosti musí tedy dle vývodů Brentanových sdíleti každý, kdo vůbec se domnívá, že na půdě dnešního hospodářského řádu prováděti lze úspěšnou politiku sociální. Max Schippel**) vyšetřuje taktéž výkony anglických jednot hledě na podporu nezaměstnanců a dochází opačného výsledku, že prý tyto nebyly a pro stále přibývající krise hospodářské v budoucnosti ještě méně prý budou s to, aby svým nezaměstnancům pro všecky případy zabezpečily existenci. Schippel pokládá to za dnešního hospodářského řádu naprosto nemožné a z toho vyvozuje nutnost, řád tento přetvořiti.

---

*) Schäffle, Vereinigter Versicherungs- und Spardienst 1884, str. 65.

**) »Moderní bída a moderní přelidnění« str. 139.

Jestliže přes přímluvy theorie nenalezá pojišťování nezaměstnanců v říšském zákonodárství (německém) místa a nebylo-li o něm ani vážně uvažováno, jest důvod toho ten, že jsou zde ještě daleko více než v ostatních odvětvích pojišťování naprosto temny všecky skutečné statistické podklady pro další postup. Zde nedostává se nejen všech čísel ku provedení vědecky založeného pojišťování, ale schází i každé dostačitelné měřítko přibližného odhadování, a německá sociální statistika musí vykonati ještě velké pokroky, než bude moci pomýšleti na provedení dokonalé říšské statistiky nezaměstnanců. První počátky státního pojišťování nezaměstnanců vidíme se rozvíjeti v nejmenším a sociálně nejpokročilejším společenském zřízení Evropy, v jednotlivých švýcarských kantonech. Dělnictvo v Bernu, Sv. Havlu, v Curychu připravuje pojišťování, jež nemá býti nikterak omezeno na organisované dělníky, nýbrž ke kterému má volný přístup každý dělník kantonu. Výlohy mají se krýti stálými příspěvky dělníků, jakož i státními anebo obecními přirážkami, správa má spočívati v rukou dělnických organisací, po případě za spolupůsobení státu nebo města V Německu existuje obdobný způsob pojišťování pouze v jednotlivých společenstvech. Mezi vyučenými dělníky zvláště spolek tiskařů odedávna s úspěchem chrání své členy před bezzaměstnáním. Nejnověji založil spolek majitelů tiskáren konkureční »podpůrnou pokladnu pro nezaměstnané pomocníky tiskařské na cestách a v místě«, kteráž vydržována bude příspěvky majitelův a tovaryšův a kteráž začala činnost svoji 1. červencem m. r. Většinou převládá hrubší forma *podporování* nezaměstnanců, nicméně staly se právě poslední dobou četné pokusy, určitějším odlišováním a statistickým zjištěním toho druhu podpor od podpor ostatních docíliti pevnějšího základ pro jejich vyměřování a zabezpečení, a tak přejíti od nedokonalé, z části i libovolné, jen povahu dobročinnosti nesoucí formy podpor k soustavnému *pojišťovacímu právu*. Pro tyto přechodní poměry, jež zračí se zvláště v kupeckých spolcích, jest velmi zajímavá zpráva, která prošla berlínskými novinami. (Volksztg. 3. května 1893.)

»*O podporování nezaměstnaných v německém spolku kupeckém*« veden byl rozhovor v posledním sedění místního spolku kupců v Berlíně. Pro velkou neznalost tohoto zařízení řečeného spolku mohou následující data býti zajímavými. Spolek utvořil v r. 1881 zvláštní oddělení pro podporu nezaměstnaných, k níž nutný je zvláštní příspěvek, a sice poskytuje spolek za měsíční příspěvek 1 resp. 1·50 marky denní podporu o 1 resp. 1 50 m. po 180 dní. Poněvadž tato pokladna po deset let blahodárně působí a stále rostoucí zásoby

jmění docílila, zařídil spolek dne 1. července 1891 obligatorní podporování nezaměstnaných. Nyní obdrží každý člen bez zvláštního příspěvku ve svém bezzaměstnání po devadesát dní podporu jedné marky denně. Mimo to sprošťuje se člen po tu dobu příspěvku, což zvláště při pokladně nemocenské mnoho znamená. Ti členové spolku, kteří náležejí zvláštní pokladně k podpoře nezaměstnanců, dostávají tedy v době nezaměstnání po první tři měsíce denní podporu dvou marek, resp. 2·50 m., čímž se zajisté krajní nouze potlačí a členové uchrání se nutnosti, přijati postavení bez dostatečného služného. Spolek vyplatil v r. 1892 při průměrném počtu 1500 členů 3382 85 marek na podpory nezaměstnanců, aniž žádal průkaz potřeby.«

Spolek ten zaznamenává tedy poslední dobou dva velké pokroky. Částka 1 až 1·50 mar., která dříve dávána byla za zvláštní příspěvek, byla příliš malá, než aby vskutku představovala *pojištění* proti bezzaměstnání. Částku tu bylo lze pokládati jen za *přídavek* k útratám vydržování, a tato povaha podpory vyjádřena jest nyní jasně tím, že odpadl zvláštní příspěvek a že částka podporná dává se každému nezaměstnanému členu. Mimo to zavedeno jest skutečné pojišťování se zvláštním placením příspěvků, a pojišťování to, jak řeklo se výslovně, stačí na čas na skromnou existenci a chrání tím před lichevním vykořisťováním nouze. Podporovaný není nucen vzíti špatně placené postavení.

Pojišťování nezaměstnanců ve velkém slohu se statistickým podkladem zavádí nyní jiný kupecký spolek. »Německý svazek kupeckých spolků« po některých dřívějších plánech, nezdařených pro obtíž problému, usnesl se na sjezdu v Kolíně dne 12. června 1892 zavésti pojišťování proti prázdni a dal mu přednost před jednoduchou podporou. K odůvodnění takového pojišťování usneseno, konati ve spolku vyšetřování o bezzaměstnání, o jichž výsledku referuje Oldenberg částečně doslovným uváděním zpráv spolkových: »Praktický účel tohoto vyšetřování jest projekt pojišťovati nezaměstnance. Hlasováním nezaměstnanců samých nabyl tento projekt, jakkoli pojišťování, má-li podpora býti přiměřená, vyžaduje značnější roční příspěvek«, značné převahy proti podporování členů bez místa vůbec. Všecky tyto počátky podporují zároveň zájem a znalost dosahu bezzaměstnání.

Tak na př. vědomosti o nezaměstnancích mezi vyučenými dělníky anglickými, pro něž Bärnreither data sestavil, spočívají největší částí na číslech sestavených Burnettem o sumách podpor, daných ne-

zaměstnancům anglických spolků, resp. o dnech a týdnech podporování, tedy na číslech, jež se od čísel vlastního bezzaměstnání sice poněkud odchylují, avšak přece nikoli tak, aby nemohly poskytnouti velmi cenný materiál poučný. Rovněž poskytují dotyčná data německých kupců, knihtiskařů a ostatních dělnických spolků četný a vzácný materiál ke statistice nezaměstnanců.

Jiný účel, a to účel, který té doby v agitaci německých dělníků a v pokusech jejich o statistiku nezaměstnanců stojí zcela v popředí, — jest, hájiti právní *nárok na zaměstnání v nouzi*, jenž se obrací předkem na magistráty velikých měst, poněvadž v těchto při rostoucím rozvoji naší lidnatosti dle vší pravděpodobnosti jest nejvíce bezzaměstnaných a tím i nouze, kterouž bezzaměstnání plodí, a na konec proto, že pravidlem jenom zde jsou dělníci tak četní, tak organisovaní a tak intelligentní, aby takové nároky s úspěchem mohli zastupovati. Svůj theoretický výraz a své vědecké odůvodnění nalézá tato snaha ve theorii práva na existenci a rozvíjí se pak dále v theorii práva na práci, jehož obhájcem stal se Herkner, posledně ještě při debatách o nouzi v stati »bezzaměstnání«.*)

Formuluje zde právo nezaměstnaného na veřejné zaměstnání takto: »Muži, jenž žádá od veřejných spolčení zaměstnání za minimální sazbu, nutno zaměstnání s vyloučením všech zneuctívajících podmínek poskytnouti, a to takovým způsobem, jaký nepoškozuje nabytou dovednost jeho ruky, tohoto jeho nejvyššího hospodářského statku. Pracně nabytá zručnost sazečova, hodinářova, tkalcova, umělého truhláře atd. nesmí býti zničena ukládáním těžkých prací zemních.« Spisovatel žádá zatím právo na existenci (bez zneuctívající dobročinnosti), jež se později má státi právem na práci. V tomto okamžiku agituje živě strana sociálních demokratů ve Švýcarsku, aby zásada práva na práci přijata byla do ústavy spolkové, a docílila pro svůj návrh již 50.000 hlasů.

Že nárok na zaměstnání v nouzi je slušný, od obcí odkrytě se nepopírává. V posledních letech bylo pravidlem, že obce na dělnické žádosti toho druhu ani neodpovídaly, že nároku na práci v nouzi neuznávají, nýbrž popíraly většinou, že nouze jest, jako na př. v Berlíně, kde jest ještě v živé paměti slovo: »není žádné nouze v Berlíně«, anebo žádaly průkaz nouze, jako na př. v Hamburku.

Kde se města v zimě 1891—92 odhodlala, ve svém okrsku vyšetřiti nedostatek práce, jako v Elberfeldu, Barmenu, Kolíně, Er-

*) Social. polit. Centr. I., str. 127.

furtě, Magdeburku, tam všechna aneb aspoň většinou uznala za svou povinnost, nezaměstnaným, jichž veliký počet i nouze konstatovány, zaopatřiti práci z prostředků města. Rovněž vedlo konstatování nedostatku práce k tomu, že obce přidrženy byly provésti práce z nouze, aneb byly aspoň městům položeny příslušné požadavky. Tak hamburské spolky předložily senátu resultáty své statistiky nezaměstnanců z podzimu 1892 v pamětním spise s těmito požadavky: podnikati státní práce anebo přímé podpory, jež nebuďtež pokládány za podpory chudinské: osm hodin práce pro městské dělníky; mzdy dle sazeb společenstev; zastaviti práci v káznicich, pokud konkuruje s prací svobodnou; městské výkazy pracovní buďtež bezvýminečně pod správou a kontrolou dělníků. Podobné požadavky kladla sociálnědemokratická frakce berlínského obecního zastupitelstva ve schůzi dne 29. prosince 1892, když Singer prokázal nouzi: 1. ustanoviti městskou dobu pracovní na 8 hodin, 2. urychliti městské stavby (vodáren, přístavu urbanského, jiných zemních staveb), 3. předsevzíti práci k úplnému provedení kanalisace. V tomto návrhu jsou práce z nouze věcí hlavní, v předešlém pak (hamburském) jsou vedle přímých podpor jediným prostředkem ihned působícím.

Poměrně málokterá města, jako na př. Mannheim, Stuttgart, Cassel, když průkaz nedostatku práce *dělnictvem byl proveden*, se pohnula, aby podnikla hned práce z nouze, aneb aspoň aby jako Lipsko poskytla podpory mimořádné. Že nárok na práce z nouze je slušný, hájil z jara 1893 státní úřad proti městům, totiž ve výnosu vládního praesidenta v Lehnici vydaném magistrátům měst o více než 10.000 obyvatelích. Tam konstatuje se, že roste číslo osob, »kteréž jsou sice k práci způsobilé, ale nicméně nejsou s to, aby v zimních měsících pro nedostatek příležitosti ku práci opatřily sobě a svým rodinám nutnou výživu.« Praví se tam totiž, že jakkoli není povinnosti k výživě těchto osob, »toť pokládám to přece za jeden z předních úkolů městských úřadů, aby osobám způsobilým a ochotným k práci dána byla možnost, sebe a příslušníky svých rodin bez pokladny chudinské vyživiti«. Vyzývá se tam tedy, aby zřízeny byly veřejné, bezplatné výkazy pracovní; prohlašuje se, že se chtějí vždy podporovati nároky nezaměstnaných na městskou podporu chudých, neprokáže-li magistrát, že žadatel zamítl práci jemu městským úřadem vykázanou. Podobně vyzval vládní president štětínský za poslední zimy město Štětín, aby učinil kroky proti neobyčejnému bezzaměstnání této zimy; avšak po energickém odporu městských úřadů, jež jakoukoli nouzi vesměs popíraly, odvolal své nařízení.

Také dělnictvo často žádá zřízení městských výkazů pracovních a požadavek ten jest patrně jen jinou formou nároku na zaměstnání, jež zde tak jako při režijních pracích obce samo dochází platnosti. Ba nejúspěšnější provedení toho zařízení (t. j. městských výkazů pracovních) při zavedení práce z nouze nebo pojištění není již otázkou slušnosti, ale hospodárnosti, ježto mimo všemožné obmezení bezzaměstnání snižují se tím i jeho útraty na míru nejmenší.

Pojišťování nezaměstnanců a práce v nouzi jsou cíle, jež uvědoměle sleduje dělnictvo svojí statistikou. Nad to má takováto statistika *i ve směru zcela jiném význam pro dělnictvo samo, pro stát a pro vědu.* Snahy dělnické samy shrnuje předseda ústřední komise spolků německých C. Legien, jak následuje: »Pro dělnictvo má statistika nezaměstnanců nesmírný význam. Má v první řadě sloužiti k tomu, aby nepochybnými důkazy usvědčila příslušné úřady, že jest nouze lidu a že jest naléhavá nutnost této nouzi odpomáhati. Mimo to poskytovala by statistika, pokud by pořizována byla v pravidelných obdobích, dělníku vhled do stoupání a klesání hospodářských konjunktur, kterýžto vhled dělníku dnes takřka naprosto schází a proto sahá ve dnešních bojích o mzdu k nepravým prostředkům.« Následek takovéhoto vidění do hospodářské konjunktury byl by vedle soustavnějšího upravení bojů o mzdu zejména i ten, že by bylo lze úspěšněji než dosud zdržovati dělnictvo od stěhování do takových míst, v nichž příležitost ku práci beztoho již značně jest obmezena. Vůbec zakládá se agitace strany dělnické většinou na theorii o krisích a na faktu neuvarovatelného, periodicky vystupujícího částečného bezzaměstnání. Oldenberg na př. sociální demokracii činí přímo výčitku, že, ač svou agitaci vždy více na bezzaměstnání staví, přece žádné statistiky nezaměstnanců neutvořila a problém tento zanedbala.

Státu musí již z obecných politických ohledů na tom záležeti, aby byl o bezzaměstnání a jeho možných následcích tak podrobně poučen, jak toho jen dosíci lze, by uvaroval se před sociálními výbuchy za takové nouze hrozícími, jichž první předzvěsti objevily se ve hnutí nezaměstnanců v Londýně r. 1887, v nepokojích berlínských a v ostatních německých městech atd. Stát potřebuje této statistiky dále jako základ racionálního, pro budoucnost nevyhnutelného přetvoření sociálního zákonodárství, neboť když i prozatím zůstane vzdálen problému státního pojišťování nezaměstnanců, tož padá otázka ta přece na váhu i při všech ostatních pojišťováních dělníků na příspěvky odkázaných a zákonodárce musí si při vyměřování příspěvků

a při stanovení podmínek býti jist, jaký vliv vykonává bezzaměstnání na příležitost ku práci a dle toho i na platební způsobilost dělníka. Z téhož důvodu nabývá dále tento problém důležitosti i pro berní a hospodářskou politiku státu.

Věda ostatně již dávno uznala, že bez vědomostí o rozsahu bezzaměstnání není přesnější studium poměrů dělnických možné, že zejména každá statistika mzdy obsahovati musí jako podstatný díl i objasnění bezzaměstnání při pozorovaných dělnících. Tak stále naléhavější požadavek všeobecné statistiky mzdy, která v Německu bude podniknuta nově zřizovaným říšským úřadem pracovním, zahrnuje v důsledném provedení již i nutnost všeobecné statistiky nezaměstnanců.

Konečně stýká se zde zájem vědecký se *všeobecným zájmem* všech. »Ve přání, aby zavedena byla statistika nezaměstnanců, stýkají se všichni příslušníci jakýchkoli stran, kteří berou vážnou účast na sociálním pokroku; na ně na všechny působí nynější stav nejistoty v otázce bezzaměstnání nejvýš úzkostlivě, ba docela trapně.« Aby pak z tohoto stavu nejistoty bylo lze se vyprostiti, k tomu jest jediným a vždy úspěšným prostředkem statistika v každém směru, neboť »ten ze soupeřů, který sáhne ke zbrani statistiky, dokazuje tím již, že jest si své věci jist, ježto zbraň tato má dvojí ostří a může ho zasáhnouti právě tak dobře jako odpůrce. Užije-li zbraně ke svému vítězství, pak vnutí ji mimoděk do ruky i odpůrci. Pravda způsobem takovým musí se získati a na tom záleží v první řadě«.*)

*) Dr. E. Lange v Socialpolit. Centr. II., str. 115.

(Výňatek ze statistického šetření K. Thiessa v Pernerstorferově měsíčníku XII, 11.)

Přelož. *V. Ch.*

K úpravě naší valuty.

Ministři financí obou polovicí říše podali zákonodárným sborům předlohy, kterými má býti učiněn další krok ku konečnému uspořádání naší otázky valutové. 200 milionů státovek má býti vzato z oběhu a nahrazeno stříbrem, korunami, zlatníky a bankovkami. Naprosto z oběhu mají býti vzaty jednozlatové státovky, a sice do 30. června r. 1895 — po té přijímány býti mají do 31. prosince 1899 jen u pokladen státních. Za ostatní summu — jednozlatových státovek bylo v lednu 1894 v oběhu 63,969.148 zl. — mají se stahovati a ničiti státovky pěti- a padesátizlatové. Obě ministerstva financí smějí v poměru kvoty nahraditi státovky především 40 miliony stříbrných korun, kteréž ovšem započítány budou v kontingent 200 milionů stříbrných korun, ustanovený valutovým zákonem z r. 1892. Co nad to bude potřebí ku stažení státovek, mají si obě vlády zaopatřiti v zlatnících a bankovkách od rakousko-uherské banky, a sice tím způsobem, že složí v rak-uherské bance za 160 milionů 20korun ve zlatě (naše ministerstvo financí 112, uherské 48 milionů). Dohodnutím obou vlád určí se, kolik vzato bude z banky stříbrných zlatníků a kolik bankovek. Banka nestane se naprostou vlastnicí uloženého zlata, naopak je povinna zlato ono vrátiti, nebude-li privilej banky do konce r. 1897 obnoven, nebo kdyby do té doby banka měla likvidovati, jakož i tenkrát, kdyby toho obě vlády se svolením parlamentů žádaly. Za vrácení zlata dostala by banka opět stříbrné peníze kurantní a bankovky — čímž vyloučeny jsou z této úplaty bance ovšem koruny a státovky. Také nemůže banka se svěřeným jí zlatem neobmezeně nakládati. Pokud ovšem vlády vezmou si za zlato stříbrné zlatníky, může banka zlato to počítati v bankovní úhradu, a může na základě toho vydávati bankovky ve výměře stanovené statutem, ale pokud zaplatí banka odevzdané jí zlato bankovkami, slouží zlato ono jedině za úhradu odevzdaných oběma vládám bankovek, a banka nesmí je počítati v obyčejnou bankovní úhradu, a vydávati na ně ještě jiné bankovky. Týdenní výkazy banky mají o veškerých transakcích banky s oběma vládami obsahovati podrobné údaje.

Mimo to žádá náš finanční ministr, aby mohl zmenšiti dluh salinkový (100 mil.) na 70 milionů, a sice buďto vyplacením salinek nebo

stažením státovek, které na místě jich obíhají. Prostředky k tomu má opatřiti sobě vydáním 4procentní daně prosté renty.

To je asi v podstatě obsah podaných předloh.

Docela přirozeno, že zavdaly podnět k obsáhlému rozhovoru o dosavadních výsledcích našich pokusů o úpravu valuty. Nelze zapírati, že tyto nejsou právě nejskvělejší. Stanovili jsme relaci a zabránili tak, aby naše ažio nekleslo pod relaci, ale nedovedli jsme se ubrániti, aby nové relační ažio nevystoupilo časem až do výše 7%. To ovšem nevypadá jako úprava valuty, jako stabilisace ceny našich papírových peněz, přes to, že obtížili jsme již svůj budžet novou půčkou ve zlatě (100 mil. zl.) A tak přirozeně všickni odpůrci zákona z r. 1892 použili této příležitosti, aby více méně škodolibě ukázali na nezdar celé operace. — A zejména všichni přívrženci stříbra nebo dvojité měny obnovili s novým důrazem všecky ty důvody, které uváděli r. 1892 proti úpravě naší valuty na základě zlaté měny. Nedá se popříti, že stanovisko jejich nyní, po smutných zkušenostech posledních dvou let nebylo nevýhodné. Zda ve všem správné, jest ovšem jiná otázka,

Je známo, že jsme od konce let sedmdesátých v neustálé monetární krisi. Přechod Německa ku měně zlaté, prodej německého stříbra, zmenšení výroby zlata a stále rostoucí-jeho spotřeba v průmyslu, na druhé straně stále rostoucí výroba stříbra dovedly stříbro a jeho hodnotu ku krisi. Marné bylo úsilí severoamerické republiky, zameziti znehodnocení stříbra, i tam musilo se ustati od bezvýsledného boje, a stříbro padlo v hodnotě tak hluboko, že by byl před dvaceti lety nikdo neuvěřil, že je to vůbec možno. Stříbro kleslo tak hluboko, že se i Indie, největší spotřebovatel stříbra, musí proti stříbru zavírati. Na druhé straně došel rozvoj velkovýroby svého kulminačního bodu, a my od let trpíme stále nadprodukcí, která má v zápětí klesání cen všech výrobků, a také zemědělství západní Evropy neobyčejným zlaciněním mořské dopravy z Ameriky a z Indie nevychází z krise. Poněvadž pak problem nadvýroby je dosti složitý a obtížný a pohodlnější je hledati jednoduchá hesla, která by objasnila hospodářskou tíseň posledních desítiletí, hledána ovšem příčina její hlavně v znehodnocení stříbra — a tak se stala otázka stříbrné nebo dvojité měny jednou z nejpalčivějších hospodářských otázek celého světa. My v Rakousku od r. 1879 odloučili osud svých papírových peněz od osudu stříbra tím, že zastaveno u nás svobodné razení stříbrných peněz — ale opatření toto stalo se pouhým nařízením ministerským, a my v této polovici říše nebyli také bezpečni před tím, že by Uhry k stříbru se nevrátily a neuvrhly nás tak do vážné tísně. Mimo to kurs našich papírových peněz stále se lepšil, a zejména v Uhrách, s jejich velikým vývozem zemědělským, vážně se obávali následků dalšího zlepšení ceny našich papírových peněz.

Z těchto úvah zrodily se valutové předlohy z r. 1892. Jich hlavním účelem bylo navždy odloučiti osudy naší valuty od osudů stříbra a zabrániti padání kursu našich státovek pod tehda dosti vysoko vzatou relaci. Ovšem také se očekávalo, že valuta naše se ustálí, ačkoli v této příčině výslovně bylo podotýkáno, že nemáme proti ažiu nad relací v době přechodní nijaké záruky a že pevná měna zaručena může býti

jedině odstraněním státovek a zrušením nuceného kursu a nezměnitelnosti bankovek. Prvního účelu jsme dosáhli. Ačkoli stříbro zrovna v posledních dvou letech došlo největšího znehodnocení, naše valuta tím zůstala nedotknuta. Kursy naší valuty také dále pod relaci nestoupaly, naopak, naše peníze měly, jak už podotknuto, vysoké ažio.

Příčiny našeho ažia nelze ovšem naprosto přesně stanoviti, ale do jisté míry dají se naznačiti. Především nebyly bez vlivu úvěrové operace státu. Nesplnilo se sice pessimistické proroctví, že se zlata nedoděláme, a když, že způsobíme na zlatovém trhu krisi.

Naopak. My dostali značnou sumu zlata (přes 100 mil. zl.) poměrně lehce, a světový trh toho ani neucítil. Ale ovšem, naše platební bilance se asi o pět milionů zhoršila, poněvadž jsme se za zlato zadlužili cizině. Ale vedle opatřování zlata provedli jsme také konversi naší papírové renty a některých železničních papírů, a sice s dobrým výsledkem. Ale na kursy valut měla konverse také nepříznivý účinek. Aby se konverse zdařila, hnány kursy našich papírů na burse vídeňské do výšky, ale to mělo za následek, že nám cizina vracela ve velikých obnosech naše různé papíry, aby je ve Vídni za výhodnou cenu, vyšší než na bursách zahraničných, prodávala. To zhoršilo naši platební bilanci ve značné míře. Vedle toho byly poměry zahraničného obchodu v posledních dvou letech pro nás velmi nepříznivy. Jednak dostavily se následky obchodních smluv, proti kterým se delegace z hospodářských důvodů tak úsilně bránila, dovoz zejména v r. 1893 stoupl o 61 millionů proti r. 1892, vývoz byl velmi nepříznivý, zejména r. 1892 následkem nepříznivých poměrů na vývozním trhu obilním, a tak naše dříve tak veliké aktivum v obchodní bilanci povážlivě kleslo. A poněvadž naše platební bilance proti cizině beztoho není valně příznivá následkem silného našeho zadlužení v cizině, staly se poměry zmenšením aktiva obchodní bilance přímo nepříznivými pro nás. A aby míra byla dovršena, stala se naše valuta předmětem rozsáhlé bursovní spekulace v Berlíně i ve Vídni, a spekulace ta namířena byla s úspěchem proti naší valutě. A my se ve Vídni alespoň proti ní nebránili, rakousko uherská banka poskytovala nejširší úvěr za laciný úrok, tak že bursovní spekulace mohla s naprostým klidem hnáti naše ažio do výše. Jednou naší útěchou je, že by bez ažia následky obchodních smluv pro nás byly ještě horší, poněvadž ažio přec jen po jistou alespoň dobu působí jako ochranné clo a zároveň jako vývozní premie. Ale ovšem nelze mluviti o spořádaném hospodářství státním, kdyby nynější ažio na delší dobu mělo potrvati.

Odstraní nynější předlohy ažio? Sotva. Zastanci jejich ovšem těší se nadějí, že upevní důvěru v naši opravdovou vůli udělati konečný pořádek s naší valutou. Ale zhoršenou naši platební bilanci, rozhodující faktor, nenapraví. Tou ještě dlouho budeme trpěti. Leč nedá se popříti, že se další krok na nastoupené cestě státi musil Ale zbytečno snad bylo dělati kroky dva. Proč vážeme si ruce také na rok 1895? Původně, ještě za ministra Steinbacha, byl úmysl vzíti z oběhu státovek toliko za 100 millionů. To byl by krok, který by možno bylo schvalovati. Vzali bychom z oběhu jednozlatové státovky, které z oběhu vzaty býti musí, aby si lid přivykl na užívání peněz kovových, a mimo to asi za 40 mi-

lionů státovek 50tizlatových. Pětizlatových státovek bychom se dotýkati nemusili. Podle vládní předlohy dojde však asi 1895 na státovky pětizlatové, a to je bez odporu chyba. Dokud nemáme zlato v oběhu, potřebujeme pětizlatových státovek, poněvadž vyplniti tuto mezeru stříbrem bylo by velikým obtížením obecenstva. A státovky ty nemůžeme nahraditi bankovkami, dokud nebude rozhodnuto o obnovení bankovního privileje. Mimo to nevíme, co bude se stříbrem. Již nyní je výhodno padělati naše koruny a zlatníky, a sice i tak, že razily by se plně, jak zákon to nařizuje.

Půjde-li znehodnocení stříbra ještě dál, bude nebezpečí to stále větší. Bylo by tedy lepší, ponechati rozhodnutí o dalších krocích budoucnosti.

Druhou vadou je, že vláda nemá v úmyslu zlatníky, které za své zlato dostane z banky, roztaviti a raziti z nich koruny. Naopak, na oněch 200 milionů korun, které mají býti dány v oběh (v naší polovici říše 140 mil. korun), chce stříbro ještě kupovati nejspíš z dolů Příbramských. Tím dojista přeplní se cirkulace. Nezdá se pravděpodobným, že by se mohlo v oběhu udržeti tolik stříbra, přes 200 milionů zlatníků a 200 milionů korun. A tak bude následek toho asi ten, že zlatníky budou se vraceti opět do banky, a že za nějaký čas banka bude míti opět skoro tolik stříbra, jako má nyní, a úmysl bance ulehčiti, učiniti ji schopnější ku placení ve zlatě sesílením jejího zlatého pokladu, bude takovým způsobem asi docela zmařen.

Také záměnu 30 millionů salinek dluhem rentovým nelze schvalovati. Nevíme posud, co se salinkami začneme. Něco se s nimi ovšem státi musí. Ale než počneme je nahrazovati jinou formou státního dluhu, musíme věděti, jak si řešení otázky té představujeme. Ministr financí, p. Plener, je přívržencem falešné po našem soudu theorie kvantitativní, podle níž závisí cena peněz, a tím i ažio od sumy obíhajících peněz, a s toho stanoviska řeší otázku salinek. Aby zmenšil oběh státovek, zvýšil úrok salinek, obtížil tím nevalně příznivý náš budžet asi o 400.000 zl. ročního nákladu a zároveň dopustil, aby současně cedulová naše banka úrok snížila, a tudíž tak drahý pro státní rozpočet pokus jeho paralysovala. Je v tom nejednotnost vedení veškeré akce valutové, která může míti nepříznivé následky.

Budeme-li takovým způsobem pokračovati, bude-li tak málo hleděno k nepatrnému našemu rozpočtovému přebytku, budeme-li obtěžovati rozpočet náklady na vídeňské místní dráhy, na skladiště v Terstu, zvyšováním úroků salinek nahrazováním salinek výše zúročenými rentami, budeme co nejdříve opět v deficitu, a pak bude už celá valutová akce definitivně kompromitována.

Povinností finanční správy je, aby otázku salinek rozřešila co nejlaciněji. Ve formě krátkodobých státních směnek, které by se přijímaly ku př. ve státních úřadech, v poštovních spořitelnách za hotové peníze, které by byly technicky zařízeny tak, aby se úrok za ně dal čistě mechanicky počítati a vypláceti, prostě snad odstřihováním dílčích kuponů,

mohli bychom za nízký úrok, za $2^1/_2\,\%$, nejvýš za $3\,\%$ udržeti v oběhu dojista značnou sumu takových státních papírů.

Dalo by se jich užiti ku kasovní hotovosti všude tam, kde nejsou v místě banky, kde mohou si různé závody zaopatřovati každý den potřebné peníze. Ale v té příčině je potřebí určitého plánu. Zvyšováním úroku salinek a částečným nahrazováním jich $4\,\%$ními rentami se rozpočet státní zbytečně a při malém přebytku nebezpečně obtěžuje, a ažio se tím neodstraní.

Z krátkého tohoto náčrtku je viděti, že ani těm není možno souhlasiti z čistě věcných důvodů s novými vládními předlohami, kteří měli valutový zákon z r. 1892 za věcně oprávněný.

R.

Ze Slovenska.

(Od našeho zpravodaje.)

Opět začínám starou písní: maďaření v úřadě, ve společnosti, v kostele, ve škole, všude. Opakují se návrhy, aby národnosti v Uhrách nejen fakticky, jak opravdu se děje, ale zákonem zbaveny byly výhod ústavních. Župní výbor novohradský na př. ještě loni k návrhu Jiřího Pongráce podal sněmovně pilný návrh, aby nemaďarské časopisectvo bylo stíženo předběžnou censurou a postaveno do stavu výjimečného. Staříčký Kossuthovec Josef Madarász ještě v říjnu m. r. interpelloval ministra osvěty, aby »v zájmu ideje jednotného maďarského státu a jednotného maďarského národa« všichni kněží a jich pomocníci dobře uměli maďarsky, aby kázáními, matrikami, školou utvrzovali lásku k maďarskému státu. Nedlouho po něm jiný krajní levičák, Mikuláš Bartha, prostřednictvím župy koložvárské doporoučel sněmu, aby národnostem se obmezila svoboda tisku a redaktorům nařídilo půl léta schovávat otištěné rukopisy pro případ trestního stíhání, Nemaďarům zkrátilo právo volební. Podžupan gemersko-malohontský poslal sněmu pilné vyzvání, aby snahy národní v Uhrách byly prohlášeny za zločin neb aspoň přečin a stíhány vězením nebo pokutou peněžní. Turčanský župní výbor vyslovil nadšený souhlas s návrhy dvou žup předchozích. Z valné hromady třetího z velkých maďarisačních spolků, t. ř. Zadunajského spolku kulturního, vyšlo na jevo, že zřizování maďarských opatroven a škol v obcích chorvatských a německých dobře se daří. Župní výbor zvolenský v Báňské Bystřici, kde širé okolí je tak čistě slovenské jako málokde, tak že na př. v pondělí, o trhu, neslyšíš tam jiného slova než slovenského, usnesl se na návrh podžupanův požádati vládu, aby zrušila zákon národnostní z r. 1868, zrevidovala trestní zákon i státní administraci a potvrzovala v úřadě kněze a na konfessijních školách učitele v celé zemi. Magistrát města Velké Revúce, kde stávalo kdysi osmitřídní gymnasium slovenské, úředně pokáral jednoho ze svých obyvatelů, že se súčastnil rumunského sjezdu v Sibíně. V Liptově, snad nejčistší župě slovenské, úřední statistika napočetla do dvou tisíc Maďarův. V Oravě množí se maďarské školy obecné a krajinské časopisky, založené na odnárodňování lidu a klamání veřejnosti vnějším nátěrem. Posléze je známo jubilejní slovo Jókaiovo, že Uhry ještě jednou podmanit, a to maďarstvu, je čestným úkolem učitelův obecných škol.

Že takové a tolikeré volání nezůstalo bez úspěchu, je přirozeno. Ministr vyučování podle nového dodatku 1893 k zákonu o obecných školách z r. 1879 platí chudým obcím výpomocné učitele, ovšem maďarisátory, a odstraňuje ony síly starší, které do 1886 měli lhůtu naučiti se státnímu jazyku a nenaučili se. Následek toho byl na př. jen v Liptově a v Zemplíně, že rázem 36 a 48 slovenských, a v župě temešvárské 68 srbských a rumunských učitelův a jich rodiny zbavili chleba. Jiné následky jsou, že úřady nutí slovenské obce, aby na bezkonfessijní státní školy maďarské platily i tam, kde obce mají svoje vlastní školy konfessijní, jako se stalo na př. v Tisovci, jehož neunavní a rázní obyvatelé marně se tomu bránili až k nejvyšším instancím. A další následky zjevují se v tom, že zejména katolické školy slovenské houfně se pomaďařují, zavádějíce úplné vyučování jazykem cizím.

Nejinak to vypadá v církvi a v kostele. V slovenské obci Poltáry, v Novohradě, a v Prešpurském sv. Juře zavedli kázání maďarská; v Mošovcích, rodišti Kollárově, do katolické školy slovenské zavádějí maďarštinu; v Turč. Sv. Martině, středu slovenské intelligence, do katolického chrámu uvádějí maďarská kázání, modlitby a zpěv, o škole ani nemluvíc. Historie obsazení ev. fary v Klenovci je pravá cesta křížová; gemerská tato obec, s 5000 velmi statečnými obyvateli, domáhá se svobodnou volbou národního kazatele z Pondělka, Michala Bodického, na svou faru, kdežto vyšší instance církevní jej zamítají a volbu už půl léta nepřipouštějí. Nejvyšší forum evangelické církve v Uhrách, t. ř. generální konvent občas v Pešti zasedající, je už dávno v rukou maďarských chauvinistův, kterým i část vlastní strany je ještě příliš mírná, z konventu toho přes výborný odpor slovenských vyslanců vyšel návrh na »zaokrouhlení« čtyř luteranských okresů podle známé vám geometrické praktiky tím způsobem, aby převaha slovenská v okrese předdunajském navždy byla zlomena. Provede-li se, národnosti naší nastane nová veliká újma. Že za takového radikálního proudění politického v církvi i církevnost duchovních mizí, je pochopitelno; snad je vám známo z novin, že vajnorský farář, v ornátě, sloužící pohřební mši, ministranta bitím odehnal od oltáře, a když jej znova spatřil na hřbitově, znova jej před celým pohřebním průvodem zapudil s revolverem v ruce.

Nevím, je-li vám dosti povědomo, že u nás přes všecky liberální zákony a veřejná zřízení vlastně i bez navrhovaného zrušení zákona národnostního houfně zabavují se nepohodlné knihovny, časopisy a knihy, otvírají a nedodávají se listy a telegramy, prohledávají se soukromé domy a byty z pouhé zvůle okresních úředníků; že na př., jako stalo se slečně Goldpergerové, pouhá sbírka k dobročinnému účelu osobnímu mívá v zápětí široce rozvětvené vyšetřování pro »panslavismus«; že se zapovídají zcela nezávadná divadelní představení i veseloher přeložených z němčiny, jako se stalo na př. na Myjavě, nebo přednes nevinných koncertních písní se slovenským textem, jako na př. v Nitře. Ba i turistické a tělocvičné spolky, jak ukazuje osud nepotvrzených stanov sv. martinských, považují se už za nebezpečné. Co pak nedávno stihlo slovenské studenty na ev. lyceu v Kežmarku, kteří na utvrzování se v zanedbávané školami mateřštině scházeli se v soukromí, zpívali, četli a deklamovali, je vám

asi známo z novin. Když si k tomu přimyslíte, že v Uhrách není vlastně porotních soudů, kromě pro věci tiskové, ty že pak se předkládají a delegují do měst »spolehlivých«, a že vzdělanstvo naše se tenčí, ježto dorost se odnárodňuje nebo odchází za hranice, máte rub našeho zdejšího položení před očima celý.

Naproti tomu s radostí lze pozorovati, že přes to všecko ruch národní neutuchá u nás, naopak: zasahuje i vrstvy lidové. V horním i dolním Turci, v Tisovci, v župě nitranské a prešpurské, ba i v zanedbané Oravě, zejména poslední předlohy vládní na zavedení nuceného občanského sňatku vzbudily živý zájem nejen církevní, nýbrž i národní. Občanstvo naše postihuje správně, že církevní moment v předlohách těch je podřízen účelu byrokraticky centralisačnímu, že je to zkrátka nový, široce založený prostředek maďarisační. Schůze sice byly zakazovány, ale účastníci pověděli si jinak, co měli na srdci, a rekursy proti zákazům veřejně tištěné to doplnily. I jinde hlásí se zjevy potěšlivé hlavně z vrstev měšťanských a lidových: co v poslední době se pozoruje v Kremnici, Ružomberku, Brezně, Modře, Petrovci, Nireďháze, ukazuje k tomu, že uvědomění přes všechen protitlak se drží.

Potěšitelné jsou i užší a opravdovější styky slovensko-rumunské. Slováci, studující na vysokých školách v Budapešti a ve Vídni, sbližují se s tamní mladou generací rumunskou, jako starší vrstvy pěstují politické styky a solidárnost utvrzují s vůdčími osobnostmi uherských Rumunů. Jak známo, v tiskové při rumunské »Tribuny« dva mladší slovenští advokáti, dr. Štefanovič z Prešpurku i jinak vynikající svým mužným vystupováním, a dr. Vanovič z Turč. Sv. Martina, měli úkoly obhájcův. Též slovensko-srbské styky se navazují.

Rumunská nepodajnost už ostatně nese dobré ovoce a vzbuzuje naději, že národnostem v Uhrách jednou snad přece se uvolní. Syn Kolomana Tiszy, Štěpán, přiznal Rumunům právo přidržovati se vlastní národnosti, pěstovat vlastní řeč a kulturu; místopředseda strany Apponyiho, Horváth, hlásá rozumné názory o národnostní otázce a za hlavní úkol maďarského státu považuje vnitřní klid a mír; dr. Bodnár ve svém široce založeném dějepise maďarské literatury důmyslně ukazuje způsobem historickým, že assimilační sila maďarského živlu slábne, a že v budoucnosti bude se mu zříci mnohého z úspěchů, kterých dosud nabyl; ministr Hieronymi žádá si spravedlivou administrací upokojiti národnosti; dr. Jancsó v brožuře »O dakoromanismu a maďarské kulturní politice« chce národnostem dopřáti samostatného kulturního života; a vládní žurnalistika, zejména »Nemzet« a »Pester Lloyd«, názory ty šíří a podporuje. Ba vyskytly se i maďarské hlasy, které Hornouherský »kulturní« spolek nazvaly ničemným (haszontalan), a na druhé straně orgán maďarské dějepisné společnosti »Századok« prohlásil v letošním únorovém sešitě, že maďaření místních názvů z důvodů historických, filologických i věcných je nejen chvály nehodné, nýbrž naprosto zavržitelné.

Z potěšitelných zjevův uvědomělosti národní sluší zaznamenati i radostné přijetí vracejícího se ze segedinského vězení Svetozára Hurbana Vajanského. Bylo v tom víc než pouhá formalita, když rumunské ženy podaly mu čestný dar, když Slováci, Rumuni, Srbové i Chorváti v Pešti

jej vítali, a když od nádraží sv.-martinského provázely jej domů, přesilnou ozbrojenou stráž, zástupy lidu z celé župy. V četných pozdravech, jež Vajanský dostal s mnohých strach (Čechy byly zastoupeny jen jedním), bylo několik od lidí zcela prostých napsáno tak upřímně a otevřeně, že to o houževnatosti národní podává doklad velmi milý. Kéž náš oblíbený spisovatel a žurnalista vytrvalou prací odmění se za tuto obecnou přichylnost! —

Řekl jsem nahoře, že kruh slovenského vzdělanstva se úží; mnozí z dorůstajících odpadávají neb aspoň lhostejní, jiní odcházejí za hranice. Ve třech studentských střediskách v Budapešti, ve Vídni a v Praze, jest sice dost nadšení a dobré vůle a také práce — ale výsledky v životě nejsou s tím v žádném poměru. Rozpomínáme se na řadu jmen, jež slibovala do budoucnosti mnoho pro organisaci a vzdělání svého lidu: dr. Pavlík, dr. Hasenberg, dr. Kramár, dr. Brežný, dr. Fridrichovský, dr. Šípka, dr. Nádaši a j., a j. — kam se poděli? A půjde li to tak dále, našemu lidu nepřibývalo by rádců. Časopisy slovenské stěžují si na nedostatek odběratelstva (učitelský list »Dom a škola« na př. naříká, že má letos už jen tři sta odběratelů); nakladatelský spolek sv.-martinský stále zůstává v původních skromných rozměrech, nemoha se zmoci; slovenská četba se nešíří a málo pěstuje, ježto není nových svěžích pracovníků; z nedostatku povolaných a ochotných jednotlivců trpí i tak pěkná snaha, jako jest úsilí dra. Pastrnka o sebrání úplné látky dialektologické na Slovensku, anebo snaha pražského spolku »Detvan«, aby doma získal předměty na českou výstavu národopisnou. Už dnes není dostatek sil. Gymnasium slovenské, toužebně očekávané, je posud daleko, a nevím, nevím, dočkáme-li se ho za takovýchto okolností vůbec. Slovenské noviny, vládou z Pešti podporované, stále vnucované a zadarmo rozhazované, i knižky a kalendáře, dobývají si vždy více čtenářů, matou jejich úsudek, odluzují je národu a kazí řeč, překládajíce většinou z maďarštiny do slovenčiny přímo barbarské; jedna z takových knížek nedávno vydaná s názvem »Vekodruhovia« (Kortársaink), což má znamenat *současníci* nebo *vrstevníci*, vzbuzuje zrovna úžas. A mnozí staří osvědčení odcházejí navždy. Nelze zde nevzpomenouti zemřelého (dne 23. ledna t. r.) kat. faráře Martina Čulena, který počátkem let šedesátých (1862—67), jako ředitel gymnasia v Báňské Bystřici, tehdy ještě většinou slovenského, odchoval národu celou generaci, a později jako ředitel nižšího slovenského symnasia v Kláštere pod Zniovem blahodárně působil jako opravdový otec žactva. Vděční jeho odchovanci z obou ústavů rozpomínají se na steré milé podrobnosti, jež ukazují poctivou, přímou a obětavě, až do sebezapření ochotnou povahu tohoto znamenitého muže, který byl jako stvořen na vedení a vychovávání našich selských synků. Když zrušili posledně jmenovaný ústav, Čulen odešel na Čaku, kde zemřel v sedmdesátém roce věku svého.

Tím pro dnešek končím, na příště si ponechávaje některé zajímavé udaje z poměrů našeho dělného lidu a z duševního i společenského života našich amerických vystěhovalců, jakož i zprávu o některých novinkách literárních.

Rozhledy vnitřní.

DOZVUKY SNĚMOVNÍ — ZOSTŘENÍ CENSUR PARLAMENTÁRNÍCH — ZÁKON O INKOMPATIBILITĚ — SPORY JAZYKOVÉ TABULKY ULIČNÍ A NESPRÁVNÝ VÝKLAD § 19. STÁTN. ZÁKL. ZÁKONA — ČEŠTINA PŘED NEJVYŠŠÍM SOUDEM) — NENÍ »ČESKÉ OTÁZKY« — KOALIČNÍ VOLEBNÍ OPRAVA — AUTONOMISTICKÉ PROUDY — ZAKONČENÍ PROCESU »OMLADINY« — ORGANISACE ŽIDOVSTVA — — V UHRÁCH — RUMUNI.

Sněm království Českého uzavřen po více než sedminedělním zasedání dne 17. února. Průběh sněmování byl klidný, se stránky potřeb zemských poměrně plodný. Vládní listy sněmovníky za to pochválily a benevolentně i oposici přiznávají jakousi oprávněnost existence, ovšem jen jako nutného zla; vládní odpoledník pražský 19. února napsal: »V životě konstitučním nejde to již bez oposice; kde je mnoho světla, musí býti i stín.« Mladočeští poslanci svým voličům a ještě více nevoličům, které zastupují, nezavděčili se: veřejnost čekala politické impulsy, dělnictvo slíbený návrh na zavedení všeobecného hlasovacího práva do sněmu Dělnictvo také hned den po uzavření sněmu — ob contumaciam — mladočeským poslancům v Plzni vytklo neupřímnost, jinak nespokojenost projevena v různých časopisech. Zklamání a nespokojenost vyložiti snad i tím, že před početím sněmování z kruhů mladočeských poslanců samých byla ohlašována státoprávní akce. Den po uzavření zasedání sněmu Dr. Herold před svými voliči v Řičanech — zajisté pro českou veřejnost — mluvil o uplynulém sněmování, a authentický tento interpret strany odporučoval »nadšený klid«, čímž zavděčil se nejvíce žurnalistice, která má o jedno bojovné heslo více. Posluchači Dra. Herolda nepozeptali se ani po státoprávní akci, ani po všeobecném právu hlasovacím: tleskali »nadšenému klidu«, tak jako loni radikálním řečem řičanského tábora. —

Z ostatních sněmů vorarlberský a dalmatský uzavřeny prvé, nežli mohly se státi enfants terribles koaliční politiky. V dolnorakouském ostré tóny udeřili vždy čilí a řízní antisemité.

Vídeňská »liberální« žurnalistika měla příležitost zatoužiti po zostření parlamentárních censur. Dostanou-li se do našich parlamentů následkem slibované volební reformy přece snad lidové elementy, byla by »reforma« jednacího řádu, která by dovolovala vyloučiti poslance z ně-

kolika schůzí, »liberálům« a snad i jiným velmi vítána. — Antisemité jsou mistři v uvádění »malých hříchů« strany liberální. Nejnověji vypočítává »D. Volksblatt« Verganiův, kolik liberálních a také polských — částečně i velkostatkářských poslanců (i z Čech) požívá sinekury v různých správních radách průmyslových podniků, drah atd a volá právem po zákonu o inkompatibilitě. Presidium poslanecké sněmovny vídeňské zastoupeno jest třemi tučnými místy v různých velkých podnicích. Osoby interesované na obchodech rak.-uh. banky nezdají se také nám býti vhodnými reformátory otázky valutové.

*

Jazyková otázka v posledních nedělích opět zaujala místo v popředí. Máme na mysli spor obce pražské s českým místodržitelstvím o české označování ulic a rozhodnutí jeho správním soudem ve prospěch stanoviska obce pražské, dále znovu diskutovanou otázku českých plaidoyerů před nejvyšším jako kasačním soudem Správní soud zrušil rozhodnutí místodržitelství, které opírajíc se — ve prospěch Němců — o čl. 19. st. zákl. zákona z r. 1867 č. 142. ř. z. bylo nařídilo opětné dvojjazyčné označení ulic pražských, proto, že ze svého dohledacího práva nad obcemi zeměpanský úřad politický jen tehdy zastaviti může usnesení, když obec překročila meze své působnosti anebo porušila usnesením svým zákon. Ani ono ani toto se nestalo. Označování ulic patří do samostatného oboru působení obce a není zákona, který by nařizoval dvojjazyčné označování ulic, z čl. 19. zákl. zák. st. č. 142 ř. z. povinnost takovou na straně obcí vyvozovati nelze, protože prý článek tento neobsahuje než zásadu povšechnou, která by teprve zákony průvodními vybudována býti musila.

Tento poslední důvod správního soudu, třebas byl zároveň břitkou kritikou ústavních zákonů liberální éry, zdá se nám se stanoviska theoretického nesprávným a se stanoviska správní bezpečnosti povážlivým. Zákon, jenž by obsahoval pouhou zásadu a potřeboval by k účinnosti své teprve zákona průvodního, by zkrátka neplatil, a proti tomu musíme se ohraditi: jako theoretikové právničtí k tomu poukazujeme, že základní zákon o obecních právech občanů státních, tam kde zásada právní obmezena je nebo býti má zákonem průvodním, buď na stávající zákony poukazuje, buď zvláštní zákony slibuje (čl. 8, 9. — čl. 12). Se stanoviska právní jistoty pak sluší uvážiti, že zásada čl. 19. se vžila, že v ni skoro 30 let věříme, že se jí dovoláváme a že ani se strany odpůrců platnost zákona toho, v různých nálezech i správního i říšského soudu uznaná, nebyla v pochybnost brána, třebas na cestě k rovnoprávnosti bylo a jest nám o každou píď perně bojovati. Správní soud nemusil hned platnost celé zásady popírati, kde stačilo rozřešiti otázku, zda zásady lze užiti na konkretní případ.

Před nejvyšším jako kasačním soudem dovoleno bylo dne 17. února českému redaktoru dělnického listu hájiti se po česku. Německé listy prohlásily toto dovolení za nezákonné, poněvadž prý dle § 27. zákona z r. 1850 o nejvyšším soudě — přednášky u soudu tohoto mají se díti v jazyku německém. Výklad tento je naprosto nesprávný. Dotčený § 27

je prvním v kapitole zákona, jednající o vnitřním projednávání záležitostí soudu tomu odkázaných a nadepsané: »Innere Behandlung der Geschäfte des obersten G.- u. C.- Hofes.« a ustanovuje se v něm, že jednací řeč (Geschäftsprache) je »z pravidla« německou; přednášky (Vorträge) jsou pak ústní výklady referentů při poradách. Patent z r. 1850 tedy otázky jazykové při líčeních kasačních nerozluštil. Otázka ta však také není, jak Dr. Vašatý, rozumíme-li mu dobře, v »zaslánu« svém v »Nár. Listech« tvrdí, rozluštěna v trestním řádu z r. 1873. Trestní řád zná pouze řeč soudní (Gerichtssprache); když obviněný nebo svědek není jí mocen, užívá se tlumočníka. Řeč soudní trestního řádu však není ani o sobě totožný pojem s pojmem řeči v zemi obvyklé: nejlepší důkaz toho nařízení z r. 1880, kterým teprve pro království a markrabství ovšem na základě platných starých zásad zákonných o rovném právu obou jazyků, pro službu vnější čeština u všech soudů první stolice uznána za řeč soudní. Jestliže trestní řád vůbec (tedy také ne pro líčení v 1. stolici) nerozřešil otázky jazykové, nelze se ho dovolávati pro líčení před soudem kasačním. Jazyk český má však rovné právo s německým i před nejvyšším soudem v základě samého obnov. zříz. zemského (C. II.) pozdějšími zákony uznané a nezrušené, nejvyšší soud nelze pojímati jako pouhý soud dolnorakouský a analogon toho nalézáme v řízení civilním, kde — toho třeba cestou písemnou — česká strana nemusí slůvka německého užiti, aby práva nalezla a kde rozhoduje se v základě původních spisů a referátu sestaveného od soudce českého jazyka znalého. Čl. 19. zákl. zák. st. z r. 1867 č. 142. ř. z. všem jazykům přiznává rovné právo i v úřadě. Proto domácí usnesení nejvyššího soudu, na základě jehož zástupci stran k plaidování v jiném než německém jazyku nejsou připuštěni, za zákonné pokládati nelze.

*

Říšská rada vídeňská sešla se opět dne 22. února. Zaznamenáváme jen, že na dotaz dra. Herolda v rozpočtovém výboru dne 27. února prohlásil ministerský předseda kníže Windischgraetz, že nemůže akceptovat výraz »česká otázka«. Jistě je koalici otázka tato kamenem úrazu, byť na ten čas zápasila s ohlašovanou reformou. Dne 7. března konferovala vláda se zástupci velkých klubů o zásadách zamýšlené opravy volební pro říšskou radu. Oprava dle návrhu vlády záležeti má ve zřízení páté kurie, do které volilo by se 43 poslanců, k volbě oprávněni býti mají občané 24 let staří, v místě usedlí, kteří nejsou vyloučeni z volebního práva, nevolí již v kuriích a buď vykáží se vzděláním středoškolním, buď placením daně vůbec, buď dva roky patřili k některé nemocenské pokladně. Souhlasu v konferenci nedocíleno; zajímavý je odpor hr. Hohenwarta, který navrhuje reformu, která má hověti stanoviskům jak konservativnímu (zachování dosavadní kurie velkostatkářské) tak autonomistickému (redukce venkovských a městských mandátů a delegace jich ze zemských sněmů), tak konečně pokrokovému (volba 80 poslanců na základě všeobecného hlasovacího práva). »Neue fr. Presse« bojí se, že by tento návrh Hohenwartův mohl dosáhnouti $^2/_3$ většiny, přijetí jeho bylo by prý capitis de-

minutio parlamentu. Posl. Ebenhoch v lineckém katol. spolku vykládal svůj projekt reformy, založený — nikoliv důsledně — na myšlénce organisace stavovské. Samé to zákonodárné mastičkářství, jímž nezdravý parlamentarism vyléčiti se nedá.

*

Zajímavo jest stopovati vystupující v politickém životě předlitavském *proudy autonomistické*. Mluví se o decentralisaci drah, o vrácení části daní reálních zemím, země mají opět nabyti vlivu na volby do říšské rady. Jestliže slabé ovšem proudy tyto otevírají snad trochu utěšenější perspektivu do budoucnosti, divíme se neporozumění u nás. Tyto dny věnovala známá osobnost kapitál 100.000 zl. za tím účelem, aby pražská akademie malířská byla *sestátněna*.

*

V Praze »omladinový proces« vzal neočekávaný konec. Předseda líčení dne 12. února, kdy počíti měly plaidoyery, povolal do soudní síně polic. strážníky, následkem čehož obžalovaní dalšího hájení se zřekli a obhájcům plné moci odňali. Plaidoyery veřejného žalobce a soudem ad hoc ustanoveného obhájce — soudního adjunkta — konaly se v nepřítomnosti skoro všech obžalovaných. Dne 21. února vynesen rozsudek, jímž 68 ze 77 obžalovaných odsouzeno většinou k žaláři přes rok trvajícímu. Soud pokládal existenci tajného spolku za prokázanou a uznal, že účelem tajného spolku bylo pořádání výtržností protivládních, tak že každý, komu tento účel spolku toho byl znám, dopustil se spolu zločinu rušení veřejného pokoje. Účastenství obecenstva sympathisující bylo v den publikace rozsudku neobyčejné, přísné tresty deprimovaly všeobecně — byl to dies irae. Další rozbor celého hnutí pro »Naši Dobu« slíben již se strany jiné.

Vedle jiných spolků rozpuštěna v posledních dnech úředně »Národní jednota česko-židovská«, čítající na venkově 43 odborů místních. V rozpuštěné jednotě mělo se organisovati české Židovstvo —. dle stanov — za tím účelem, aby se přimknulo k české národnosti a bralo podíl v její hospodářských i kulturních snahách. Pozoruhodno jest, že u nás organisovalo se Židovstvo v téže době, ve které ve státech sousedních i v našem mocnářství samém Židé se organisují. V Německu povstal »Centralbund der deutschen Staatsbürger jüdischer Confession«, ve Vídni pod rouškou obrany proti antisemitismu nedávno organisace židovská podala důkaz síly a vlivu, v Rusku vyzývá dle »Varš. Dnewniku« židovský časopis židy »к sesílení sebevědomí, ku přípravám k boji o národní existenci«. Třebas bychom nevěřili hned v tajemný pokyn nějaké ústřední světové organisace Židovstva, sluší faktum organisace českého Židovstva zaznamenati jako zjev viditelného mocného proudu.

* * *

V Uhrách ve sněmovně representantů zahájena 19 února debata o předlohách manželských. Odpůrcové vytýkají vládě »antichristianism«; že stát uherský (vlastně maďarský) dělá pohanským; Apponyi stojí proti předlohám. Debata jako pravé divadlo pro Evropu vede se ve velkém slohu, a aktéři starají se o včasné vpadnutí připravených sborů a klak. Dne 2. března uspořádalo studentstvo vládě hlučný projev, a ministr práv Szilagyi v řeči své k studentstvu snad mimovolně charakterisoval centralisační a maďarisační účel předloh: »Přejeme si scelení uherského národa na základě rovnosti a svobody svědomí, a vtělením těchto liberálních ideí chceme strhnouti, co dělí vyznání od vyznání, národnost od národnosti, občana od občana!...« Dne 4. března dokazovala vláda světu, že i uherský lid má porozumění pro její politiku, i odbýván meeting v Budapešti, jehož dle zpráv vládních listů súčastnilo se přes 120.000 lidí, mezi těmi 50.000 deputantů z venkova. Průběh byl skvělý, a shromáždění nadšeno pro liberální politiku církevní. Dle zpráv se stran jiných bylo deputantů jen něco přes 20.000, mezi nimi mnoho Židů, ale též něco sedláků: tito dostali prý až po desítce denně diet, nocleh a volný lístek na dráhu. Správa státních drah uherských tuto poslední zprávu dementuje Faktum prý je, že i nadšení bylo podvržené: bodří maďarští sedláčkové myslili prý, že do Budapešti táhnou na počest Kossuthovu. Proto také v průvodu neseny staré revoluční prapory, a z něho provoláváno »eljen Kossuth!«

*

Sedmihradští Rumuni zakoušejí prudkou persekuci, skutečný stav výminečný. V Oxfordu v Anglii, měl býti dne 2. března meeting svolaný anglickými universitními profesory k pojednání o rumunské otázce. Maďaři nejsou spokojeni s výsledkem škol pro r. 1890, totiž v Uhrách bylo o 441.000 více než 1886 těch, kteří neznají samospasitelné maďarštiny — proto prý »škola musí Uhry po druhé dobyti«, a proto šmahem odstraňují se i z konfessionelních škol učitelé, kteří nedosti maďarisovali. V Bystřicko-Naszodském okruhu na př. dána výpověď hned 28 — všem najednou ji dáti nelze, sice by stánky maďarské osvěty musili zavříti. A to přece k vůli světu a — liberalismu nejde.

Kn.

Rozhledy zahraniční.

JAK HROCH POMÁHÁ NĚMECKÉ KULTUŘE V AFRICE — RUSKO-NĚMECKÁ SMLOUVA — FRANCOUZSKÁ POLITIKA OCHRANÁŘSKÁ — BOJ PROTI ANARCHISTŮM A SOCIALISTŮM — GAMBETOVEC SPULLER POKRAČUJE — CARNOT DIPLOMATEM — FINANČNÍ A SOCIÁLNÍ PLÁNY CRISPIHO — LEV XIII. — GLADSTONE ODSTUPUJE — UBÝVÁNÍ ANGLICKÉHO STÁTNÍHO DLUHU — RUSKO (ZEMĚDĚLSTVÍ — DOBROČINNÝ SPOLEK — ARCHAEOLOGICKÝ ÚSTAV V CAŘIHRADĚ — NÁRODNÍ ŠKOLSTVÍ) — BALKÁN — BASKOVÉ PRO AUTONOMII.

Neobvyklé předměty kolovaly letos v říšském sněmu německém při debatě osadnické v lavicích poslaneckých. Byly to důtky a biče z hrochové kůže, gummové roury a jiné zajímavé nástroje, jimiž němečtí osvětonoši vštěpují požehnání kultury africkým barbarům. Jest to zásluha sociálně demokratických poslanců, že postavili do jasného světla činnost německé soldatesky ve východní Africe a že odhalili onoho kolonisačního ducha politiky německé, jejž charakterisuje nad jiné rozkaz guvernéra Wrochema, aby domorodci pod přísným trestem všechny Evropany vojensky pozdravovali. Kancléř Caprivi marně snažil se sensační odhalení sociálních demokratů oslabiti, podstatného na obranu guvernerovu nedovedl říci ničeho.

Než brzy upoután byl sněm německý otázkou mnohem důležitější: smlouvou německo-ruskou. Císař Vilém uznal politické důvody pro uzavření této smlouvy za dosti vážné, aby sám osobně pro přijetí její agitoval, ano samo okázalé jeho smíření s Bismarckem mělo — nehledíme-li k momentům citovým, vzbuzeným poslední těžkou chorobou Bismarckovou — jistě také účel získati si i jeho podpory v této důležité záležitosti. Neboť hlavním bodem smlouvy jest snížení cla obilního s 9 fr. 40 c. na 4 fr. 35 c. za 100 kilo, jež bude míti za následek značný vliv na ceny obilí a tím na rentu pozemkovou vůbec. Smlouva přikázána prozatím komisi, z jichž 28 členů se čítá 14 pro, 11 proti a 3 dosud nerozhodní a v níž v diskusi o mnohých zásadných otázkách se pokračuje. Důležitou úlohu hráti bude opět centrum, jež hlasů svých bez závažné koncesse vládě k disposici zajisté nedá. Není to jen odvolání známého zákona protijesuitského, jež v dnešní situaci centrum trvale drží na povrchu svého programu, nýbrž jest to i znovuzřízení v boji

kulturním zrušeného zvláštního oddělení katolického při pruském ministerstvu osvěty, jehož se nejnověji domáhá. Vzorná kázeň a obratná taktika, které dědic Windthorstův, dnešní vůdce centra Lieber, muž populární a demokraticky přibarvený, s úspěchem užívá, dávají německým katolíkům naděje nejlepší. O podobném úspěchu opportunistických Poláků s Koscielským v čele lze právem pochybovati. Prohlásil se aspoň pruský ministr kultu Bosse dosti příkře proti dalšímu rozšíření koncessí, jež učiněny byly polskému jazyku vyučovacímu na školách normálních v Poznani, na Slezsko a Západní Prusy.

*

A zvláštní úkaz! touž dobou, kdy stát trojspolku snaží se ukázati Rusku svou přátelskou ochotu na poli hospodářském, kráčí Francie cestou zcela opačnou. 371 hlasy proti 172 přijala francouzská sněmovna zvýšení cla obilního na 7 fr. Rozhodní ochranáři žádali dokonce 10 fr., a vláda sama původně navrhla 8 fr., teprve důtklivý pokyn z Petrohradu přiměl vládu i majoritu k ústupu na 7 fr.

Důsledky nynější celní politiky nejlépe osvětlují následující data o dovozu a vývozu právě uveřejněná ministerstvem obchodu:

Dovoz:	1893	1892	1891
potravin	1.114,031.000	1.400,435.000	1.652,502.000
látek pro průmysl .	2.253,706.000	2.172,688.000	2.457,030.000
tovarů	568,963.000	614,036.000	658,335.000
	3.936,720.000	4.188,059.000	4.767,867.000
Vývoz:			
potravin	699,831.000	759,303.000	808,822.000
látek pro průmysl .	776,996.000	822,587.000	836,021.000
tovarů	1.660,252.000	1.820,713.000	1.863,415.000
poštou posláno . .	72,340.000	58,132.000	61,479.000
	3.209,619.000	3.460,735.000	3.569,737.000

Dovoz tedy klesl za dvě léta o více než 830, vývoz o více než 369 mill. franků.

I v parlamentě francouzském ostře srazily se oba opoziční tábory: ochranářský a liberální. V čele tohoto zejména Léon Say, jenž vzal anarchistický terorismus posledních dnů za záminku bezohledně vystupovati nejen proti socialismu, nýbrž proti všem sociálním opravám vůbec. Francie octla se vůbec v podivné situaci. Vypěstivši liberalism hospodářský i politický až do nejkrajnějších důsledků, žasne nad tím, že nedostavil se čekaný ráj a blahobyt, a že pod lesklým povrchem jeví se nespokojenost a bída sociální. Vláda i parlament francouzský, jež jsou výkvětem — nikoliv ovšem nejmravnějším výkvětem — vrchních desíti tisíc, nemá ve svém doktrinářském liberalismu a materialistickém egoismu žádného porozumění pro sociální úkoly doby. Odtud ono pokulhávání francouzského sociálně reformního zákonodárství za ostatními evrop-

skými státy, odtud ona hluboká nespokojenost v lidu, jež si zjednává průchod jednou politicky v dobrodružstvích generálů rázu Boulangerova, po druhé sociálně v šílených atentátech fanatických anarchistů. A naproti tomuto vážnému nebezpečí nemá parlament jiných léků než guillotinu, deportaci a káznici! Zejména nynější ministr vnitra Raynal ukazuje ve směru tom železnou pěst, házeje socialisty všech odstínů, ba i přátele jakékoli reformy sociální s anarchisty do jednoho koše. Leč kterak se diviti, když sám biskup angerský vydal pastýřskou filipiku proti hnutí křesťansko-sociálnímu, jež právě ve Francii nalézá se v malomocných počátcích a v jehož čele stojí přece sám biskup římský Lev XIII. svou encyklikou »Rerum novarum«. Proto tím více váhy měla slova, jež v debatě proti Sayovi pronesl socialistický poslanec Jaurès: »Jsem sice atheista, avšak skláním v pokoře hlavu svou před velikou postavou Ježíše Krista a před jeho evangeliem, jež jest učením chudých a trpících «

Na druhé straně sympatie papežské kurie k republikánské Francii nezůstávají bez ohlasu. Neboť jen důvody politickými vysvětlíme si episodu, kde známý kulturní bojovník, dnešní francouzský ministr Spuller, stal se ve sněmovně obhájcem náboženského kultu St. Denisský maire zapověděl totiž ve své horlivosti republikánské nésti kříž v čele pohřebního průvodu. Zákaz tento byl vládou zrušen, načež ihned následovala ve sněmovně interpelace Gobletova. Spuller hájil vládu jménem náboženské tolerance a žádal za přechod k dennímu pořádku. Tento byl také velikou většinou přijat.

A ještě historii z vysoké politiky pikantního přídechu. Nějakou indiskrecí vyšlo na jevo, že president Carnot bez vědomí své vlády, prostřednictvím vojenského attaché francouzského vyslanectva v Kodani Beauchampa navedl choť prince Valdemara dánského, rozenou princeznu Chartreskou, v jejichž žilách koluje krev orleánská, aby na svém, jí velice nakloněném švakru caru Alexandru za jeho letního pobytu u dánské královské rodiny vyzvěděla tajné úmysly jeho v příčině osudu Francie. Chytrá diplomatka účelu svého sice nedosáhla, avšak odhalení celé věci způsobilo mnoho zlé krve jak v Petrohradě tak i v Paříži a mnoho mrzutosti Carnotovi i nešťastnému attaché.

*

Italie konečně bez obalu ohlásila svůj státní bankrot. Sotva železná ruka Crispiova potlačila sociální povstání na Sicilii a v střední Italii, vystoupil finanční ministr jeho Sonnino, aby, když už nic nezbývalo, okázalou upřímností přiznal celou finanční mizerii nejmladší velmoci. Deficit na rok 1894—95 činí okrouhlých 177 milionů lir, nuže deficit ten třeba odstraniti. Sonnino uznává nutnost úspor, nikoli však na vojsku, nýbrž ve vnitřní správě. Úspory tyto proti deficitu budou celkem nepatrné, nutno tedy sáhnouti k zvýšení státních příjmů: přirážka k pozemkové dani, zvýšení daní mobilárních, zdražení monopolisované soli, zvýšení daně důchodové, daně z lihu, poplatků dědických a cel obilních, a konečně zkrácení kuponů rentových — ministr nazval to eufemisticky konversí, ačkoliv o konversi nelze mluviti tam, kde se věřiteli nenabízí

splacení kapitálu v ceně nominální — toť onen famosní program, jenž vynésti má Italii 150 milionů lir a který vyvolal výkřik úžasu všude — mimo v parlamentě italském. Otupělost mravní odpovědnosti sněmovny italské dosáhla takového stupně, že nejen přijala program Sonnoniův s uspokojením, nýbrž odhlasovala Crispiovi pro krále i dalekosáhlou plnomoc diktatorskou. A tak Crispi, nahradiv i v předsednictvu sněmovním sobě nepohodlného a nebezpečného Zanardellia svou stvůrou, vede Italii dále v jícen revoluce sociální.

Jak výstražně zní v to hlas kmeta nad hrobem se sklánějícího, papeže Lva XIII., v alokuci kardinálů ve výroční den narození a korunovace své:

»Na sklonku života pokračujeme až do posledka snažíce se, aby požehnaná činnost církve byla cítěna. Jest toho nutná potřeba, neboť základy počestnosti, spravedlnosti, autority, svobody, práv i povinností jsou zvráceny.«

*

Anglie loučí se s Gladstonem. Déle než půl století zářil hvězdou na politickém obzoru Velké Britannie, byl současník Peelův, Palmerstonův, odpůrce Disraeliův, pro skvělé vlastnosti svého ducha byl od stoupenců svých zbožňován, od politických odpůrců nenáviděn, avšak vždy respektován. Neméně než čtyřikrát vyšinul se na křeslo premiera světové říše anglické a odchází z jeviště politického nikoliv poražen, nikoliv opuštěn většinou svého národa, nýbrž podrobuje se rozkazu neúprosné přírody, jež konečně přece požaduje i od něho tribut stáří. S těžkým srdcem opouští asi úřad svůj, vždyť myšlénka, jíž konec života svého zasvětil, vzkříšení samostatnosti národa irského, provedena teprve napolo. Mocná překážka ve formě ústavy říšské, hrdá komora peerů postavila se na odpor výkřiku potlačeného národa o jeho právo, a silné vůle, železné energie a velkého ducha Gladstoneova bylo třeba, aby překážka tato byla odstraněna. A vše nasvědčovalo tomu, že se Gladstone velikému zápasu s všemocným lordstvem Anglie nevyhýbal. Heslem jeho bylo horní sněmovnu podrobiti neb zničiti, a národ s jásotem souhlasil. Obrovské meetingy a demonstrace proti sněmovně lordů, jež ještě posledně zamítnutím billy o úrazovém dělnickém pojišťování ukázala svou nehumanní stránku a upjatost, jsou na denním pořádku. Půda pod horní sněmovnou se již chvěje, všeobecný útok na tuto nepřekonanou a zastaralou institucí byl již připraven: v tom první vůdce nucen jest opustiti bojiště. Avšak ještě poslední jeho slovo, poslední jeho vystoupení ve sněmovně jest vášnivý útok na komoru lordů, jest vržení jí v tvář rukavice k boji na život a na smrt

Gladstone odstupuje, lord Roseberry přejímá po něm předsednictví ministerstva, lord Kimberley povede politiku zahraničnou, Harcourt nastupuje vůdcovství liberálů ve sněmovně dolní. Nová vláda hodlá kráčeti v šlepějích Gladstoneových a ukončiti veliký projekt jeho irské samosprávy. Podaří-li se jí to, dovede-li i ona kol sebe soustřediti bezohlednou a ocelovou většinu, nelze dnes pověděti. Lord Roseberry, jenž, což k charakteristice dodáváme, měl za choť dceru Rotschildovu, jest snad

všeobecně oblíbenější a diplomatičtější, než byl Gladstone: avšak jeho velikého ducha, jeho vzácné energie a neúmorné píle nemá. On dovede snad ke své liberální většině připoutati i unionisty, avšak oč většina ta nabude počtem, o to pozbude na své kvalitě, na své kompaktnosti a schopnosti. A ať přirovnání poměrů našich k irským jest sebe cizejším a sebe méně oprávněným, jméno Gladstoneovo zůstane nám vždy sympatickým a drahým, neboť vážili jsme si obhájce a ochránce politické svobody.

K posouzení anglického státního hospodaření a snad i toho fakta, že Anglie není obtížena militarismem, stůjtež officielní data o ubývání státního dluhu za královny Viktorie:

Státní dluh obnášel 1. ledna

1836	21.600,000.000 fr.	1870	19.575,000.000 fr.
1840	20.925,000 000	1875	18.875,000.000
1845	20.725,000.000	1880	18.475,000.000
1850	20.475,000.000	1885	17.775,000.000
1855	19.975,000.000	1890	17.100,000.000
1860	20.300,000.000	1893	16.700,000.000
1865	20.750,000.000		

Dluh tedy za 57 let se zmenšil téměř o 5 miliard franků. Válka krimská, jak viděti, rušila pravidelné ubývání.

Amortisováno v jednotlivých letech (franků):

1836	4,425.000	1870	62,350.000
1840	55,300.000	1875	91,050.000
1845	60,200.000	1880	260,375.000
1850	54,500.000	1885	175,700.000
1855	66,750.000	1890	130,325.000
1860	90,450.000	1893	134,900.000
1865	40,300.000		

*

Car Alexandr pozdravil se z vážné choroby. Při důležitosti osoby gosudarovy je přirozeno, že nemoc carova na Rusi byla veledůležitou událostí.

Za účelem rozvoje zemědělství podniknuta organisace rolnického úvěru, a svolil carevič k vydání 1,200.000 rublů na založení 240 pokladen při okresních úřadech pro poskytování krátkodobého úvěru zemědělského.

Že přes tržebné a celní různosti politický poměr mezi Ruskem a Francií zůstává neskalený, o tom jasně mluví telegrafický pozdrav, jejž zaslal carův strýc Michal Nikolajevič na památku 40leté ročnice krimské války, žijícímu dosud účastníku francouzské výpravy maršálku Canrobertovi.

Dne 26. února, v den památky cyrillo-methodějské konal dobročinný slovanský spolek v Petrohradě slavnostní schůzi. Spolek čítá 45 členů čestných, 13 členů dopisujících a 363 členů činných. Mezi spisy spolkem vydanými nalézáme i druhé vydání díla »Jan Hus a jeho poměr ku

pravoslaví«. Mezi 25 stipendisty spolkovými nalézal se i 1 Čechoslovan. Spolek uznal za vhodné veřejně odmítnouti jakékoli podezřívání v příčině politických agitací v cizině. K posledu profesor Lamanskij měl přednášku o zemřelém předsedovi jihoslovanské vědecké akademie, Račkim.

Archaeologický ústav má býti založen v Cařihradě. Také v Římě a Athenách zřízeny býti mají ústavy takové.

V Petrohradě radí se smíšená vládní a církevní komise o tom, jak vymezit poměr národních škol vydržovaných státem a církví. Sám »Graždanin« přimlouvá se, aby státní školy zůstaly — že prý »duchovenský proletariát« dost má starostí svých, jak by se vyživil, a že tedy nemůže se oddati škole.

Stát dává na národní školy 3 mill., církev 700.000 rublů; zemstva a obce připlácejí státu 7 millionů, asi 3 mill. dostává církev z různých stran, tak že se na Rusi na národní školství vydává asi 14 mill. Je pozoruhodné a charakteristické pro vládu, že národ sám dává si na školy 10, stát jen asi 4 mill.

*

V Srbsku hospodaří dále Milan. Vychází stále patrněji na jevo, že celá jeho abdikace, celé vladařství i domnělé samostatné vystoupení krále Alexandra bylo pouhou komedií. Milan třímá opět pevně otěže vlády a domáhá se i formálně opět nabytí práv člena královské rodiny a hodnosti generalissima srbské armády. Při demoralisaci politických stran a bezcharakternosti vůdců nelze o tom pochybovati, že cíle svého dosáhne. Napredňáky víže k němu staré přátelství, liberály rozštěpil v nepřátelské Rističovce a oddané Ribarcovce, slíbiv Ribarcovi ministerské předsednictví po nedosti povolném Simičovi. Strana radikální pak silná počtem, ale slabá jakostí a schopností, jest proti těmto intrikám malomocná. Zlý démon Srbska hraje nebezpečnou hru nejen o svou vlastní dynastii, ale, což hlavní, i o existenci Srbska.

Officiální Bulharsko stambulovské těší se svým následníkem, jenž při narození, mimo náčelnictví pluků všech možných zbraní, dostal ihned medalii statečnosti, a pozoruje žárlivým okem události v Makedonii, jež nepřestává býti tajným cílem jeho přání.

*

Také s opačného konce Evropy proběhla zajímavá zpráva. Idea centralisační chová v sobě pro ministry kouzelnou moc a nedala také španělskému ministru Gamazovi spáti. Ať již z pohnutek politických či fiskálných, usiloval o to podlomiti těžce vybojovaná samostatná práva Basků v bývalém království Navarském a vřaditi autonomní provincii ve finanční system Španělska. Avšak Baskové střežící svá fueristická práva, pozvedli proti centralisačním choutkám vlády Sagastovy tuhý odpor, a ministerstvo znající dobře vážné nebezpečí tohoto hnutí, jež snadno by mohlo vzíti na sebe ráz karlistický, nabývá, tuším, už moudré zkušenosti, že v centralismu neleží rozvoj moci říšské a spokojenost národů.

H.

Rozhledy sociální.

DĚLNICKÁ POLITIKA V RUSKONĚMECKÉ SMLOUVĚ — STATISTIKA LIDÍ BEZ PŘÍSTŘEŠÍ — SOCIÁLNÍ PRÁCE ČESKÉHO SNĚMU: CHUDINSKÉ STRAVOVNY A NEDĚLNÍ KLID V OBCHODĚ — SLEVA JÍZDNÉHO NA STÁTNÍCH DRAHÁCH — SCHŮZE NEZAMĚSTNANCŮ — ÚŘAD PRO STATISTIKU DĚLNICKOU — SOCIÁLNÍ A POLITICKÝ PROGRAM DĚLNICTVA V NORVÉŽSKU.

Němečtí agrárníci opřeli se celní smlouvě ruskoněmecké a pronesli své důvody proti dovozu ruských obilin v říšském sněmu i mimo sněm. Naproti tomu zaujaly všechny kruhy průmyslové, řemeslné, tovární a vůbec všecky odbory výroby mimo výrobu zemědělskou, zejména i všecek obchod rozhodné stanovisko pro smlouvu. Tak sešli se zástupcové průmyslu celé německé říše v Berlíně dne 17. února a prohlásili se pro ruskoněmeckou smlouvu. Také mimořádná valná schůze něm. obchodnictva ze dne 21. února, na níž zastoupeno bylo 146 obchodních a živnostenských komor, kupeckých svazků a 6 hospodář. spolků, prohlásila, že by »zamítnutí smlouvy s Ruskem bylo těžkým poškozením *širokých kruhův* a osudnou hospodářskou a politickou chybou«. Všichni němečtí interesenti mohli zde zcela dobře mluviti jménem svým, neboť celní smlouva ruskoněmecká jest především jejich prospěchem, avšak oni nicméně raději mluví za nejširší kruhy dělnické, jichž zájem tentokráte jde ruku v ruce s průmyslovou produkcí. Dojde-li totiž ke smlouvě, bude to silným prostředkem k upokojení širokých vrstev dělnických. Německá produkce průmyslová nalezne veliké tržiště v Rusku, dělnictvo nalezne práci, docílí i vyšší mzdy a zároveň obdrží lacinější plodiny a výrobky ruského zemědělství. Vláda Capriviho dobře to chápe, jsouc přesvědčena, že rozšířený export německého tovaru jest nejsilnějším prostředkem ke zdržení vzrůstu nezaměstnanců a socialismu. Proto potlačuje Caprivi raději agrárníky. Politika ta jest zcela odůvodněna, uváží-li se, že v Německu převládá zemědělská velkovýroba a že agrárníci a s nimi i zemědělské dělnictvo vždycky ještě jsou spíše zabezpečeni než dělnictvo průmyslové, vydané krisím.

Mluvíce o Německu zmíníme se o novém podniku statistickém. Berlínský magistrát zavádí přesnější *statistiku lidí bez přístřeší*, kteréžto práce souvisí se statiskou nezaměstnanců Z této statistiky vyjdou pozo-

ruhodná fakta. Již nyní zjištěno jest na př., že mezi 3200 lidí hledajících přístřeší bylo 3150 mužů a jen 50 žen. Magistrát berlínský vysvětluje to alkoholismem, jenž prý hlavně mezi muži řádí a nejvíce bezpřístřeší zaviňuje. Karel Thiess (Socialpolit. Centrablatt č. 20.) však správněji dokládá, že důvod toho nápadného rozdílu jest spíše ten, že nouze vede ženu v tisíci případech nikoli do asylu, nýbrž na ulici, a že tudíž nelze z této diference souditi u ženy na příznivější poměry výrobní.

Návrh zákona na zřízení *stravoven v království Českém* podán bude v zemském sněmu království Českého. Chystaný zákon chce pomáhati k odstranění tuláctví. V každém okresu zřídí se 3—5 stravoven nákladem okresu samosprávného se subvencí zemskou. Náklad zřízení vypočten pro první rok na 140.000 zl., v pozdějších letech na 107.000 zl. ročně. Zásadní ustanovení nejsou příliš propracována, namnoze jsou i dost všeobecná a při tom tvrdá a příkrá. Zásada odst. 10 není zrovna humanní. (»S důrazem budiž působeno k tomu, aby obyvatelstvo zastavilo obvyklé (?) podělování penězi nebo potravou a spíše na se vzalo úkol, odkazovati osoby hledající podporu k nejbližší stravovně.«) Myslíme, že není potřebí napomínati obecenstvo k odpírání almužen a k odkazování na stravovnu. Dělnický tisk dosti prudce se proti návrhu tomu rozepisuje.

Návrh na upravení chudinství podal ve sněmu posl. Schwarz. Od něho, jakožto zkušeného znalce samosprávné praxe chudinské, očekáváme účelná a zásadnější opatření.

Ještě s uznáním zaznamenáváme, že sněm český resolucí vyzývá vládu, aby *pro pomocníky a učně všech obchodních živností* od 12 hodiny polední nedělní klid byl zabepečen.

Na státních drahách živnostenští a tovární dělníci, úředníci, dělníci lesničtí a zemědělští, horníci a nádennící mají sleveno jízdné o polovičku na vzdálenost 50 kilom. ze stanice domácí. Legitimace vydávají se na tři měsíce; pro neděli neplatí.

Letošní zimy poprvé konány byly ve velikých městech *schůze nezaměstnanců* ve větším rozsahu. Také ve Vídni konáno v polovici února několik velikých schůzí, kde počet osob vzrostl do tisíců. Není pochyby, že bylo by se tak stalo i u nás, kdyby výjimečný stav i v tomto směru nečinil naši nouzi neviditelnou. I u nás v království roste každou zimu počet nezaměstnanců a »Sociální demokrat« konstatuje, že koncem února bylo v království 130.000 pracovních sil bez zaměstnání. Taktéž rostou i příznaky hospodářské bídy, ku př. konsum koňského masa, jak v »Naší Době« již minule bylo konstatováno.

Ministerstvo obchodu podalo říšské radě návrh zákona *o zřízení úřadu pro dělnickou statistiku* v industrii, řemesle a obchodu. Dělnictvo zemědělské, lesnické a hornické ani tentokráte nebylo zabráno. To je veliká vada a nespravedlnost, a nedá se omluviti tím, že horníci, zemědělští a lesničtí dělníci podřízeni jsou jinému ministerstvu, totiž orby. Obáváme se, že úřad bude příliš policejní; zajisté měl by úřad takový i kontrole i spolupůsobení dělníků samých býti přístupný, jako v zemích jiných. Pro dělnickou statistiku zřídí se v ministerstvu obchodu nový

odbor. Zástupcům úřadu, jakmile se legitimují, musí býti dovoleno nahlédnouti dle libosti do dělnických seznamů, do dělnických a služebních knížek, do řádů pracovních, do seznamů mzdy, výkazů pojišťovacích atd. Taktéž dovolen jim vždy přístup do pracovních místností a za vhodné doby i do dělnických bytů, zřízených podnikatelem. Úřady posavadní mají novému statistickému úřadu pomáhati.

Návrh je centralistický (ku př. odvolání jde k ministerstvu obchodu).

Spojený svazek Norvéžského dělnictva ustavil se v posledním dělnickém kongresu ve Skienu Organisace tato žádá: všeobecné hlasovací právo pro muže i ženy; podpůrná, státem zaručená zařízení pro případ nemoci, úrazu, invalidity a stáří; ochranu práva shromažďovacího, spolkového a ochranu volnosti hlasovací; zrušení cel na všeobecně potřebné prostředky živobytí a zavedení progresivní daně přímé; osmihodinnou práci, a státoprávní uvolnění Norska. Tedy program politický a zároveň hospodářský, jak přijímá jej nyní dělnictvo v celé Evropě.

V. Ch.

Úvahy a kritiky.

Na božích cestách. Román od *Björnstjerna Björnsona*. Z norského přeložil Hugo Kosterka, Ottova Laciná knihovna.

Je-li třeba positivního náboženství? Jaký je v pravdě život boží? Kde jsou cesty boží?

Ole Tuft, jenž za chlapeckých dob — těch dob, kdy člověk bývá ještě méně praktickým — připravoval se k missionářství, stane se pastorem, žijícím s manželkou svou v pohodlí a hojnosti, ubírajícím se vyšlapanou stezkou vnějšího náboženství. Ale tu do města, v němž žije, povolán je za lékaře bratr jeho ženy Eduard Kallem, člověk bez víry a co víc, člověk odloudivší manželku slepému, nemocnému muži a oženivší se s ní kdesi v Americe. Dle pastorových názorů švakrovo manželství nebylo ničím jiným než cizoložstvím. Tak soudila i jeho žena Josefina, sestra Kallemova. Za takových poměrů pak nezbývá ovšem, než říci, co se myslí. Neřeklo se to sice přímo, ale naznačilo, takže Kallem a jeho žena Ragni hned po příchodu, při prvém setkání poznali, odkud vítr věje. Mezi farou a domem Kallemovým otevírá se propast a zde vlastně teprve rozvíjí se román. Kallem zahajuje v městě lékařskou praxi, je velmi pracovitý, snaže se, aby lidem činil to nejlepší, co dovede. I bez positivního náboženství i v nevěře je řádným člověkem. Jeho žena Ragni, také nevěřící v obvyklém smyslu, je pravý anděl. Je to něžné, hezké stvoření dětsky nevyspělé tváře, útlé, poněkud slabé postavy. Byla bázlivá, stále jakoby zalekaná. Vynikala nevšedním hudebním vzděláním, zvláště krásně hrála na piano. Mnoho četla a ráda myslila v obrazech. Její dobrá, jemná bytost jako sluneční paprsek plní světlem dům Kallemův. Tato Ragni z nedosti jasných důvodů, snad z nějaké obětivosti, chtíc vyhověti muži, jemuž se patrně jedná o zajímavý případ duševní choroby, stává se sesterskou společnicí mladého, nepříjemného, nedosti zdravě se chovajícího studenta Karla Meeka. Stýkají se denně a ze styku vyvíjí se přátelství, jež se stává Ragni osudným. Lidé mají ji za nečistou, mluví se potají o milostném poměru s Karlem Meekem. Když Ragni později — a dost pozdě — zvídá, v čem se podezřívá, je zdrcena. K tomu i bývalý muž její Sören Kule — patrně vybídnut rodinou pastorovou, přistěhuje se do města. Ragni všemu těžko

může odolati. Chřadne — chřadne — — — a umírá. Ale tím román není u konce. Zatím i v domě pastorově na smrt rozstonává se mladý Edvard, jediné dítě Tufta a Josefiny. Nezbývá, než zavolati Kallema, aby jej operací zachránil. A tu v těch okamžicích bázně o život jediného dítěte chápe i Tuft i Josefina, co je to láska a co to znamená »žít«. Tuft, zvěděv o smrti Ragniné, se vyjádřil, že smrtí tou vlastně Kallem získá. Ale činí si výčitky. »Což kdyby někdo nyní řekl: ‚Totě dobré pro rodiče, že hoch umře. Nyní ovšem to nechápou, ale časem k tomu dojdou' — což kdyby někdo byl tak surový . . .?« A když později ještě oba zvídají, jak Ragni byla »čistá« a povýšená, jsou překonáni docela. Nastává smír s Kallemem. Pastor je obrácen a praví Kallemovi: »Kudy kráčejí dobří lidé, tam jsou cesty boží.« To znamená: »I ty, třeba nevěrec, žiješ život boží, poněvadž jsi dobrým.« Tím smyslem končí román.

* * *

Z té neúplné kostry viděti, co Björnson chtěl. Postavil víru, ztrnulou ve formách, proti co možná dokonalému životu lidí nevěreckých. Jaká je víra Ole Tufta! »Míním,« praví k své ženě, »abychom se oba zdokonalili ve všem, drahá Josefino, a pak nás povede Bůh. Máme ve víře v Ježíše žíti mezi chudinou a pro ni.«

»Máme tedy prodati dům? Odstěhovati se do vesnice? Řekni tedy, co chceš!«

»*Přinutí-li nás Bůh k tomu*, tedy ano! Ale musí se to státi ve víře, a s vírou k vůli Ježíši, Josefino, jinak to nemá ceny.« A uleviv svému svědomí, hotoví se objati Josefinu, jež ležela v posteli v bílých nedbalkách s tmavými vlasy v obvyklém vrkoči.

Taková víra ovšem nedovoluje mu býti upřímným ke Kallemovi a k Ragni A Josefina také, ačkoli nejednou při zavřených dveřích posmívá se farizejství Tuftovu, na venek hraje upjatou, čistotnou paní pastorovou, která musí se držeti hodně daleko od nečisté ženy bratrovy. Svým pak chováním z velké části, jak se alespoň v románě líčí, zaviňuje smrt Ragninu. Josefina sama později pochopila, že měla podíl na vraždě úplně nevinné bytosti. »Nikoli slovy nebo popichováním, vždyť neřekla ničehož. Ale právě touto mlčelivostí a tím, že od prvního dne odmítala Ragni od sebe — právě tím byla ubožačka beznadějně zničena.« Hradba nepochopené víry stojí mezi domem pastorovým a Kallemovým.

Z toho patrně plyne, že lépe je býti indifferentním, ale dobrým, než tak ztrnout ve formách bezúčinné víry. Něco tedy ve smyslu ethických společností, jimž je vítán atheista i mystik, theista i pantheista, katolík i protestant, žid i buddhista, nechají-li svou víru neb nevěru doma a přiznávají-li se k pojmu ethické kultury, mají-li přesvědčení, že existuje dobro člověku dosažitelné. Ale je otázka, kde je dobro, co je to dobrým být? Stali se pak Tuft a Josefina dobrými, když prohledli? A byli dříve špatnými? Či byli také dobrými a později počali býti opět jinak dobrými? A o to právě, myslím, běží Björnsonovi — — o to hledisko, o názor na věc. Byli dobrými, mohli býti dobrými, avšak dogmatický vůz, jejž táhli, strhoval jejich dobrotu ve špatnost, anebo řečeno se stanoviska Kal-

lemova, jejich špatnost činil dobrotou v očích všech lidí, ztrnulých v stejných formách bezúčinné víry.

Ale aby se nekřivdilo autoru, nešlo mu ani v nejmenším o propagaci náboženského indifferentismu. Jen o tu formovou přítěž mu šlo, o dogmata, o ten vnějšek, který maje činiti člověka zbožným, činí jej bezbožným. Neměl však i Kallem svých dogmat, neměla i Ragni nějakých dogmat, jimiž svůj život spravovali? Proč tedy vlastně zemřela? A nemá i spisovatel dogmat? Co je to jiného, když praví: »Avšak dříve než někoho můžeme milovati, musí tento býti takovým, jakým si ho přejeme, není-liž pravda?« Zdali zde není klíč k jednání Ole Tuftovu a Josefiny? Ano, tu je dogma, podle něhož zařizuje i Kallem své jednání. Kallem žil ode vždy s Tuftem ve sporech. Již jako čtrnáctiletý chlapec posmíval se Olovi, že navštěvuje a ošetřuje nemocné, že čítá jim z bible, chtěje učiniti je lepšími, že chodí po cestach božích. Později v jinošství, když Ole připravoval se k duchovnímu povolání, Kallem posmívá se jeho theologii. »Theologové zamlčují, že nejdůležitější části jejich víry nebyly zvěstovány Židům, nýbrž že jsou jednoduše vzaty odjinud Jako na příklad víra v nesmrtelnost; ta pochází z Egypta. Podobně desatero přikázání. Nikdo nevystoupí na vysokou horu, aby v nouzi přijal vnuknutí toho, co lidé znali už před tisíci lety. Odkud pochází ďábel? Odkud pekelné tresty? Odkud konec světa a poslední soud? Odkud andělé? Židé neznali z toho všeho ničeho.« Také, nedbaje Olových rozpaků, ve společnosti mladých lidí a dívek otevřeně odhaluje historii stvoření světa. Spisovatel dodává, že Kallem byl totiž dobře honěn v geologické i theologické vědě, a že z nich výhodně těžil. Tu patrno, jakým plul proudem. Když Kallem přijíždí do města, v kterém žije Ole jako pastor, vyčítá švakrové, že nabyl kněžského nátěru, t. j. že ztloustl, a radí mu s posměškem, aby chodil po rukou.

»Já v mém povolání?« táže se Tuft.

»V tvém povolání? Kdybys přešel kostelní dlažbu po rukou, to by bylo kázání!«

Kallem věří pouze v to, co ví. Je vysoce vzdělán; ač mladý, znám je i ve vědeckém světě i jako výtečný lékař. Je positivista, patrný ideál Björnsonova člověka. Alespoň jeden z těch ideálů, jakým na př. v románě »Prapory vlají v přístavu« (česky i »dědictví Kurtův«), je Rendalen. O Björnsonovi je známo, že až do let sedmdesátých neznal moderní vědy, že málo četl. Hlavními jeho autoritami byli dánský kazatel Grundtwig, zakladatel náboženského systému, zvaného grundwigianism, a pak Kjerkegaard. Z toho viděti, za čím se původně ubíral. Teprve jsa čtyřicet let stár, dal se jiným směrem, sblížil se s moderní vědou, poznal Milla, Spencera, Tainea, Strausse, Hartmanna atd., stal se positivistou. Sám píše o tomto svém obratu: »Za svých mladých let byl bych se stal kořistí Grundtwiga. A nic na světě není mi tak na závadu, jako že příliš snadno dám se voditi. Avšak dnes, kdy jsem prohlédl, vzdávám se starých dogmat. Můj nejúhlavnější nepřítel může skrýti pravdu ve své ruce, zůstanu zatvrzelým. Ale sotva shlédnu tuto pravdu, třeba jen náhodně, táhne mne a nedovedu odolati.« A tu pravdu vidí Björnson v Kallemovi a k té pravdě vede Tufta a Josefinu.

Ale co s Ragní? Věří také jako Kallem jen v to, co ví? Měla otce, který jí vypravoval o vzniku řádů, když jí bylo teprve deset let; rostliny, zvěř a lidstvo bylo tu jedinou rodinou — a to prý bylo něco pro ni! (?) Když dostala otčíma, který byl pastorem a tvrdil, že země a lidé začali s úplnou dokonalostí a že vše jest jen k vůli lidem, nevěřila mu to Jinde se o ní praví, že od té doby, co spatřila starobylý obraz Trojice, silné tělo se třemi hlavami, a slyšela, že prostřední hlava jest synova a krajní otcova a matčina, nemohla věřiti v Trojici. Smávala prý se tomu. Ale na jiném místě se dočtete, že Ragni se modlí. »Ragni stála v záři paprsků venku v altánu. Obrátila se k němu (Kallemovi). Ptal se jí, modlila-li se právě? Ano, a už je hotova.« Leč netřeba ničeho čísti o její modlitbě: z toho všeho, z čeho utkána je tato bytost i přes víru její ve vznik řádů a nevěru v Trojici, není možno mysliti, že by byla také věřila jen v to, co věděla. Jí sotva stačilo by k životu tak málo. Ragni Kallem poráží vlastně sebe sama. Ragni nebyla by zemřela, kdyby byla zůstala ošetřovatelkou prvního svého nemocného muže, jejž vzala si, aby zůstala panensky čistou. »Považ, sama jsem se odstrčila jen z pouhé bázně před něčím horším,« vyznává Kallemovi. Ale přece ono horší přijala. A třeba i říkala, že je šťastna, nebyla šťastna. Nad tou jemnou, něžnou, tichou její bytostí vznáší se stále temný stín budoucí smrti. Ovšem není v ní viny, autor neměl mnoho práce, aby ospravedlnil její skutek. Nemusil ospravedlňovati, poněvadž ani nevložil na ni odpovědnosti. Stín smrti přece však vznáší. Hle, když ubytuje se v městě Sören Kule, jak se za ní vleče! Byla slabá, ani spojení s neduživým mužem jí neuchránilo, aby zachovala své čistoty. Opustila manžela pod vlivem Kallemovým, zapomínajíc, proč se vlastně odstrčila. A ta slabost, to je stín, nad ní se vznášející. Jiné ženy, pevnější, mohutnější mu podlehly než ta drobounká, tichá, ubohá Ragni. Annu Kareninu sklátil pod kola železničního vozu — — Ragni měla býti šťastnou? Ne podezření cizích lidí ji vraždilo, nebyla Josefina spoluvražednicí, ale zavraždil ji Kallem již tehda, když odloudil ji muži a zničil její čistotu.

Björnson ovšem hájí, že Ragni měla pravdu, opustila-li svého dřívějšího muže, i že Kallem neučinil ničeho zlého, odloudiv ji. Nepravdu dle něho měli pastor Tuft a Josefina a všichni ti, kdož je vinili. Jedná se tedy do jisté míry o otázku volného manželství, a otázka, jak vidno, není řešena tím způsobem, jako na př. v Anně Karenině. Björnson, zdálo by se, je pro volné manželství. Ale to přece jen zhola tvrditi se nedá. Proč učinil Ragni čistou? Či celá ta otázka je mu věcí vedlejší, aby tím více vysvitla špatnost jednání Tuftova a Josefinina, nemající základu v srdci, nýbrž v dogmatech? Vzpomínám si tu na starou povídku Björnsonovu »Arne«. V ní jedná se o mravně nezkaženého otcovraha. Hospodin vraždí rukou synovou zpustlého otce. Celá věc je vylíčena mlhovitě, ale tolik lze vyrozuměti, že dle spisovatele není nutno, ba že by bylo nesprávno, aby vražda v tom případě, o který běží, byla trestána. Naznačuje se, že má se hleděti k jádru, k vnitru činu a nejen k formě činu. A tak se to má i v tomto románě. Björnson je jemný moralista; v podstatě nemusí býti nemravným, co již dle mínění lidského je nemravným. Dle něho tedy ani Kallem ani Ragni nezhřešili — jednali

mravně. Na jedno však nutno upozorniti. Björnson ovšem správně vidí, jak otrávit může v konkretním případě lpění na náboženských formách, ale na druhé straně zapomíná, anebo alespoň podceňuje hluboký a dalekosáhlý význam positivního náboženství, i *toho*, v *co* lidé věří.

Ovšem jsou cesty boží tam, kudy chodí dobří lidé, ale aby byli lidé dobrými, k tomu je také *něčeho* potřebí. Že Ragni byla dobrou, to ještě není důkazem, že všichni mohou býti. A Kallem? Může se každý dopracovati tam, kam Kallem? A dopracoval se již Kallem konce? Či Tuft najednou pak prozíraje nalezl pravdu s Josefinou a od nich má se zase ještě teprve učiti sám Kallem? Za kým skrývá se na konec vlastně Björnson? Tuft, když Kallem dítě mu zachraňuje, mluví s kostelní kazatelny k lidu o tom, co každému má býti nejpřednějším. »Neboť zeptám-li se vás, již mne posloucháte, tedy právě proto, že ptám se z tohoto místa, odpovíte mi všichni bez promyšlení: víra jest nejpřednější! Než, je-li tomu skutečně tak? Posaďte se k svému dítěti, jež v nedostatku dechu leží už na pokraji života, anebo vizte svou manželku hnáti se za svým dítětem až k tomuto nejkrajnějšímu konci, smyslů skoro zbavenou následkem úzkosti a nočního bdění — tu naučí vás láska, *že život jest nejpřednější.* A od tohoto dne nebudu nikdy Boha nebo Boží vůli napřed hledati v žádné formě řeči, ve svátosti nebo v knize nebo kdekoliv, jakoby přede vším jiným jen tam byl; nikoliv, nýbrž především v životě znova vydobytém z hloubi smrtelné úzkosti, ve vítězství světla, v něze oddanosti, ve společnosti života. Největší Boží řečí k nám jest řeč života; a největším jeho zbožňováním naše láska k životu. Tato nauka, ač tak samozřejmá, byla především prospěšná mně. Tuto jsem všemožným způsobem a z mnoha důvodů od sebe odmítal — a nejvíce v poslední době. Ale už nikdy nebudou pro mne slova tím nejvyšším ani znamení; nýbrž věčné zjevování se života. Nikdy nepřimrznu pevně k nějakému učení; nýbrž ponechám teplu životnímu, aby mne od něho roztálo. Nikdy nebudu posuzovati lidi podle dogmat starodávné spravedlnosti, když tato nevyhovuje nynější míře lásky. Nikdy, při sám Bůh! A to proto, že v něho věřím, v Boha života, v jeho nepomíjející se zjevování v životě.« A teprve nyní se vší vážností myslí, jakým stane se apoštolem, missionářem svému lidu. Užije evoluční nauky náboženské, »dřívější malý bůh dogmatický a jeho kněží musí býti překonáni jako bůžci a čaroději pohanští«.

Jsme u autora. Je to on, který tu mluví.

Říkají o něm, že třeba positivista, bojí se tak zhola popírati svět neznámý, jehož vlny bijí do naší skutečnosti. Sám sice prý pokládá sebe za kacíře nejhoršího druhu, ale zděděná krev — je synem pastorovým — koluje v jeho žilách a v podstatě prý nikdy neodvrátil se od křesťanství. Budiž! Avšak podle románu »Na božích cestách«, v němž, jak ukázáno, neklade valné váhy na positivní náboženství, není právě správno, prohlašovati jej za novokřesťana. Co v románě jádrem svým jeví se křesťanského, bylo v Björnsonovi skutečně ode vždy. Důkazem téměř každá jeho kniha.

* * *

Co se tkne umělecké stránky románu, tu komposice není dost jednotná, plynulá. Počíná se chlapectvím Tufta a Kallema, jež zachyceno několika scénami. Pak mezera a na to několik scén z jinošství, kdy Ole a Kallem připravují se pro svá budoucí povolání. A opět mezera několika roků, načež spisovatel předvádí nám Tufta jako pastora, Kallema jako lékaře, rozvíjeje vlastní děj románu. Tato přervanost má za následek, že nevidíš dosti jasně vývoje povahy Tuftovy. Kallem zůstává v jádru vlastně od dětství stejným, ale od Tufta, cvičícího se v patnáctém roce v skutečném odříkání, horujícího pro budoucí cíl missionáře, čekal jsi přece jen více, než čím pak je. »Kdybych měl deset životů,« praví jako hoch Kallemovi, »věnoval bych všech deset missionářskému povolání. Býti missionářem, vidíš, jest přece jen největším úkolem na zemi.« Proč se jím nestal — to, jak dospěl k formalismu pohodlného, přitloustlého pastora, není dost názorně a vývojově předvedeno. Ovšem nadhozeno tu tam, že Tuft podléhá ženě, že láska odvrací jej od jeho úkolu, ale přece právě při Josefině nemusil zpohodlnět. Josefina sice táhne s ním dogmatický vůz, bouří se to však v ní, cítí často nepravdu svého i jeho života, takže bezmála pohrdá jím i sebou. »Tvá víra nestala se nikdy mou, nehodila se pro mne!« »Co jsem provedla dosud?« A praví mu přímo, že kdyby se i byla stala krasojezdkyní, zařídila si a spravovala cirkus, že byla by užitečnější bývala než nyní. Byla by zaopatřila alespoň stům lidí chleba a tisícům zdravou zábavu. A v tom to vězí! Víra Tuftova neměla života. Z jaké příčiny neměla života? Žádná Josefina — žádná žena nevysvětlí, proč a jak se to tak stalo a obrátilo u něho, který přece jsa chlapcem, směřoval jinam.

Sloh románu je Björnsonovský — pregnantní, význačný, tak vlastní autorův, že bez podpisu lze hádati na původ. I nedokonalým překladem lze tušiti půvab originálu. Björnson jen jakoby přeletem zachycuje postavy, nálady, proud děje; nerad se zdržuje, napoví, nadhodí a pospíchá v před. A tak musíte být velmi pozorni, aby vám v celku neuniklo nadhozené, nicméně závažné slovíčko. Takový sloh má své výhody i vady. Autor může se zdáti hlubokým, ale nemusí býti hlubokým. Leckde zachytí otázku, zaklepe, jakoby chtěl upozorniti, co je tam dole, nejspodněji, avšak již prchá — jemu samotnému točí se hlava nad těmi hlubinami. Při zdánlivé hloubce zůstává se tu často na povrchu. Ale Björnson, ať již ne dost samostatný a veliký filosof, je jistě umělec. Osoby jeho nejsou schemata, všemu, čeho se dotýká svým pérem, vdechne život. A takový život, jakého je třeba. To viděti na tomto románě. Jak odlišují se tu všichni lidé jeden od druhého, a jakými barvami zpodobena je Ragni! Nevím, jakých zvláštních barev, jakých přitlumených tónů malíř musil by užiti, aby celou silou vyvolal dojem, jaký ve vás zanechá tato krásná bytost Björnsonova. Její něžnost, jemnost, dobromyslná, naivní slabost, zaleklost všude je s ní a v ní, aniž autor valně co o tom povídá. Připadá ti, jakoby měla v sobě něco z jiného světa, do něhož záhy odešla.

Mohlo by se ještě promluviti o dialogu Björnsonovu a snad i ukázati, jakými nitkami román »Na božích cestách« souvisí s jinými dvěma knihami: se Zolovým Pascalem a s Bourgetovou Cosmopolis, mohlo by

se ukázati, jak Zola ve svém Pascalu stejně jako Björnson horuje pro život, pro poznání života a lásku k životu, nad niž není prý jiné moudrosti, ale kterak na rozdíl od Björnsona nevěří, alespoň brání se věřiti v návrat jakéhokoli náboženství, ať i vývojového, t. j. opraveného, novým potřebám přizpůsobeného; a dále, co se tkne Bourgeta, mohlo by se opět povědětí, jak o nic dále nedošel ve své Cosmopolis tento za novokřesťana prohlašovaný Francouz, než tam, kde byl Tuft, prve než prohledl: k formám, k dogmatům, ke kultu posvátného starce, Lva XIII. — o tom všem, tak význačném pro přítomnou dobu, mohlo by se i šíře promluviti, ale referát vzrostl by přes míru mu vykázanou.

Zbývá tedy jen shrnout úsudek o posuzované knize v tato slova. Třeba že norský spisovatel nedostál plně úkolu, jejž snad měl před očima, třeba nerozřešil, ba třeba daleko zůstal rozřešení otázky sporu víry a vědy, sklouznuv toliko po povrchu obou těch mlýnských kamenů, mezi nimiž točí se moderní člověk — třeba sebe i nás, hledajících pevnou půdu, odbyl dost pohodlnou větou, »kudy chodí dobří lidé, tam jsou cesty boží«, přec román jeho je dílem opravdu cenným a uměleckým. Ne ovšem tedy s ideové stránky, kde nemá dosti síly a originality ponořit se do hlubin, aby září nového světla osvítil a vyjasnil starý boj lidské duše, zvířené myšlénkami pro a contra, ani dost vzmachu a křídel vzlétnout do výše: ale se stránky mírného, tu tam humorem prodchnutého a vždy citově vroucího realismu. Tu dlouho s potěšením budete mysliti na Björnsonovu knihu, na lidi, s nimiž jste se na »Božích cestách« setkali. Právě proto, že jste se seznámili s živými lidmi. Ostatně budiž i to na konec doznáno: snad referent přepínal, snad v knize neběží ani v prvé řadě o spor vědy a víry. Snad nechtěl být Björnson řešitelem, jen kazatelem a karatelem. *D.*

Tři noci u mrtvoly. Báseň *Ludvíka Lošťáka.* 1894.

Ó běda! Ó rci, rci! Nuž s Bohem! Asry není víc!
Ach jaký přelud byl to krátký — běda!
Ach Asro . . . Asro, jaký smutek!
Ó žel! Ó, dva- a třikrát ó a ach!
Ó případ všední — přesmutný však!
Ó, běda, přeběda! ó, slyšte zvěst,
ach, smutnou — ó jak smutnou! — v sloce dissonanční!

To je dojem, jejž si odnáším z básně — mimovolně zhustil se mi v tuto, tuším, bezvadnou sloku podle předpisu básníkova. A nepřepínám — hned na prvé stránce ve dvou slokách trojí *ó* a *ach* a tak to jde dále. Při mrtvole prvou noc a druhou nám kdosi vypravuje životopis Asry, ve dne chudák asi spal nebo alespoň se procházel, aby měl síly dost pro třetí noc. Neboť podle nápisu lze předpokládati, že vypravovatel i třetí noc byl u mrtvoly; z básně toho nevidět, neboť v třetím oddělení »Třetí noc« — se již jen filosofuje o příštím lidstvu. Pokládáme tudíž konec noci druhé za definitivní rozloučení s Asrou a doufáme, že chuderka již neleží v té své rakvi a že podle předpisu byla pochována. Pokoj

její popeli — plně si ho zasloužila; provinila-li se čím ve svém životě, usmíří i starozákonní spravedlivost, že takovým způsobem byla opěvána . . .

Asra, vychovaná v neskonalé bídě, utíká před svými mučiteli do lidného Londýna; tam bloudí a bloudí, až ji v noci nalézá zhýralý sobec, jenž ji ochotně vede do svého bytu a jemuž ona jako dítě nevinně důvěřuje. Když však v saloně v lenošce usíná, přistárlý hostitel již již se sápe na její vnady, — Asra uteče a je opět v pustém světě, Šťastnou náhodou však kapitán Evers, její příbuzný, policií ji dal vypátrat a vzal ji k sobě. Ale kapitán Evers v horách španělských dokonal, co onen prvý svůdník začal; sotva je kde v literatuře hrubší popis brutálnosti, nežli v »Třech nocech«, a básník neušetřuje nás ani důkazem, jehož kdysi a posud u různých divochů se žádá po panenství žen. Evers prosí za odpuštění, »však pozdě bylo již — neb Asra byla matkou! . .« Kapitán surovec dává Asře množství lékův, aby zničil plod svých vášní, »leč marná byla jeho práce«, za to však sám stal se synem smrti, a to docela pravidelným ochrnutím srdce. Asra mu odpouští — »v mém srdci slitování je — a pod ním dítě tvoje!« . . . V nevýslovných bolech Asra porodila dítě — co se pak vlastně stalo s dítětem, co s Asrou, Pán Bůh ví a snad i básník — v »Třech nocech«, dovídáme se jen, že Asra leží v rakvi. Z několika narážek o lásce, a že bědy připoutaly vypravovatele k Asře, může si čtenář poslední část života Asřina domyslit; ale sotva tak učiní, protože pozornost jeho více je poutána aesthetikou a sociální theorií básníkovou.

Protože krvavý román odehrává se v Anglii, básník najednou vzpomíná si na Byronova Don Juana a přerývá »ve sloce sedmnácté« smutnou historii, aby nám něco pověděl o básních českých, i slyšíme tudíž, že »v Čechách v rozkvětu jest báseň krátká, jež stvořena jest pro ‚Album' a cukrlátka«. Ty krátké básně však jsou »zpěv chabý . . . Ó vlasti má, ach! jaké kuňkání to žabí!!« Toto kuňkání odehrává se v »druhé noci«; v »třetí noci« dovídáme se proto dále, že básník stojí sám — »mně Parnas loukou zdá se, na níž tak ladně bučí brav a na trávě se pase«. Básník z těch bravů nic si nedělá, neboť: »jak hrdý, vznešený to pojem býti v světě sám« — proto také při mrtvole Asry nekuňkal, ale vyprávěl nám strašnou historii a n. b. bez rýmu, neboť básník nechce »rýmem klinkati, jenž pro malé jest děti«. Básník pravý mluví — dissonanční slokou, jak hned uslyšíme. Napřed jen k vůli úplnosti a podle pravdy chceme konstatovat, že »hrdý« samotář není vlastně tak hrdý, neboť končí velmi tklivě, že se máme všichni vespolek milovat a usmířiti v harmonický celek . . .

V pojednání o dissonanční sloce p. Lošťák nás poučuje, že poesie moderní má pokračovati podle moderní hudby, protože, jako v hudbě rythmus a harmonie jsou její nejdůležitější živly. A protože v moderní hudbě dissonance převládá (?), musí převládati i v poesii, a tudíž pryč s rýmem. A proto, že se v hudbě musí dissonance rozvésti do harmonie — rýmují se ve sloce dissonanční poslední dva verše. (Vyznávám tu ex post zkroušeně, že moje dissonanční sloka přece jen má chybu, nerýmují se tu poslední dvě řádky; prosím laskavého čtenáře, aby si to opravil, a navrhuji, aby se to dobře hodilo k obsahu: Asra — mázra!)

Filosofický důvod pro tuto skrovnost rýmů autor vidí v tom, že i v přírodě a životě je více dissonance než harmonie — dissonanční sloka vede nás tedy k symbolistům a dekadentům. A dissonanční sloka jsou volné verše Maeterlincka, uspořádané, jak Huretem ukázal, jen — typografem. Ostatně, k čemu dovolávati se Maeterlincka, když p. Lošťák sám — ó! a ach! to také prozrazují! — se hlásí k Whitmanovi, jehož divoké verše však český jeho stoupenec usmiřuje s harmonií. (Pan spisovatel píše Walt-Whitman.)

— — Proč zabýváme se s »Třemi nocmi« tak obšírně? Abychom ukázali, na jak zjevné bezcestí básník se může dostati, a aby vysvitlo, jak t. zv. dekadentní poesie in concreto vzniká. Básník »Tří nocí« totiž není dekadent à la Whitman, Verlaine nebo Baudelaire, ač k Whitmanovi se hlásí. Dekadentství p. Lošťákovo jen po jedné stránce souvisí příměji s čistokrevnými dekadenty, pokud totiž tak jednostranně si libuje ve své formě. Ale i v té příčině u p. Lošťáka nevidíme umělůstkářství, jehož theorii podává zejména Traité du verbe a jiné předpisy symbolistů. Pana Lošťáka zabila idea a správná idea, — opět důkaz, jak správná idea ubijí, má-li člověk jen ideu jednu. Podobně jako dekadenti správně p. Lošťák se drží paralelismu mluvy a hudby; ale jako tito z toho paralelismu vyvozuje více, než slušelo. Řeč a zejména poesie má svou hudbu — svůj rythmus, svou harmonii, svou instrumentaci, chcete-li, ale co v té příčině platí o moderní hudbě, obzvláště o Wagnerově, nesmí se přenášeti na poesii a verš. Bylo by, trvám, zbytečné lidem, nestíženým hudebním předsudkem p. Lošťáka, dovozovati rozdíl metriky hudební a slovesní — to se již stalo. Pan Lošťák jako hudebník zná jistě ze starších Hauptmanna, a ten nám stačí, nemáme-li opakovati, co tolikrát a právem řečeno bylo za našich dnů proti hudební symbolisaci dekadentů. V podrobnostech p. Lošťákovi vykládati, že by disharmonii à la Wagner napodobiti musil docela jinak než tím, že se v jeho sloce jen poslední dvě řádky rýmují, k ničemu by nevedlo. Proto mu také nechci ukazovati, že hudba krásných slov netkví pouze v rýmě a nerýmě, — právě jeho pokus je důkaz, jak prosaicky dá se básniti v různých a nejnovějších formách a zejména také v dissonanční sloce. Není úkolem mým poučovat — ale básník sám ať si zodpoví, proč touto delší básní nepůsobí na čtenáře, jako některými svými básněmi a zejména básní »Nad mrtvolou«, jejíž rozvedením »Tři noci« patrně jsou. *B.*

Soucit i Vzdor. Básně *Antonína Sovy.* 1894.

Tu i tam pěkné, vlastně vhodné myšlénky:
Chtěl bych kus velkosti na sprahlé skráně
a nesměrnosti těch modravých hor,
kus obrovské té nehybnosti
a velkost mizících linií,
chtěl chytit bych veršem drsným dosti,
co pravdou a krásou opíjí,
ve vážné hudbě mohutných vzletů
víc myslit, cítit, člověkem být,

ne básnilkovat v nízkém letu
a filigránsky žít a mřít.

Jinde však básník už směleji zpívá:

Já mnoho prošel jsem po pružném žití svahu,
až ztracen do hloubky, jsem našel tvůrčí sílu.
Mé srdce vypilo slz lidských trpkou vláhu
a cosi velkého v něm roste, křičí: k dílu!

»Soucit i Vzdor« za to dílo nemáme; je v nich příliš mnoho všedního, a všedního neurčitě postiženého a nesprávně podaného. Lze na př. říci (59), že ňadra se *hebce* zdvihají? Popisuje se (85) dědičná hračka, i proč se určitě neřekne, jaká? Ty nešťastné věci vůbec! To je zlý, velmi zlý zvyk pro básníka; a básník takový pak snadno zabředne do toho neurčita hloub a hloub — až pak v rákosí »jen tuší bílá těla« (73), a ovšem hned v téže básničce tuší město, jež pohrouženo v snění atd. Nemožno je říci o dětech v kolebkách (Děcká kapitola), že »jen slouchaly, jak v osamělý park padá listí z černých lip, — co značí to, však nevěděly«: v tom právě jeví se slabost — básník na děcku dovede viděti nejobyčejnější věc, že totiž leží na peřince, chtěje však říci něco z »dětské kapitoly«, vkládá do jeho ucha vlastní svůj podzimní cit. Zase jinde popisují se vrabci jako bezstarostní proletáři; nechci upomínati, že toto srovnání je v některých čítankách — ale proč to musí být »nádražní vrabci«?

Opakuji — tu i tam dobrá, vhodná myšlénka (Bouře v samotě — Sloky), ale k čemu pro to hned napsati a vydati 106 str. tištěných veršů? *B.*

П. М. Собѣстіанскій, Ученіе о національныхъ особеностяхъ характера и юридическаго быта древнихъ Славянъ. Харьковъ 1892. Str. 336. (J. M. Soběstianskij, Nauka o národních zvláštnostech povahy i právního bytu starých Slovanů. Charkov 1892.)

Kniha způsobila loni značný rozruch mezi ruskými slavisty a historiky. U nás, nemýlíme-li se, zůstala dosud bez většího povšimnutí, ač je pro svou zajímavost zasluhuje.

Obsah knihy je následující.

V části první podává spis. chronologický přehled různých učení o povaze starých Slovanů. Prvé práce, zabývající se tímto předmětem vyšly už v 17. a 18. století (Orbini, Jordan, Lomonosov); první kritickou a systematickou práci vydal r. 1783—89 *Karel Bohumil Anton.* Charakteristikem všech těchto spisovatelů je, že pohlížejí na povahu starých Slovanů, jak dí spis., s širokého hlediska. Nevidí totiž na Slovanech ještě žádných zvláštností povahových, líčí je bojovnými, sveřepými, divokými a zase pohostinnými, poctivými, jako jsou *vůbec všichni národové* na primitivním stupni vývoje. Nejlépe to vyslovil historik Boltin, jehož slova jsou i mottem knihy Soběstianského.

Teprve v našem století stal se v tomto nazírání na povahu dřevních Slovanů obrat, hlavně vlivem *Herderovým.* Herder vydal r. 1791 poslední

díl svých »Idejí k filosofii dějin lidstva«, a několik nevelikých stránek, jež tam věnoval charakterisování minulosti a budoucnosti Slovanstva, přivodilo, jak spis. ukazuje, zcela jiné názory i ve vědu historickou.*) Herder vylíčil nadšenými slovy Slovany jako národ odjakživa toužící po mírném, klidném životě, zabývající se orbou, chovem dobytka, obchodem, milujícím pohostinnost, svobodu a nenávidícím války a vraždu.**) A vliv spisu Herderova ukázal se velmi jasně i v pozdějším pojímání historie Slovanů. Už na samém počátku tohoto století čteme v *Dobrovského* Slavínu ohlas idejí Herderových, a po něm v *Kopitarově* Gramatice slovanského jazyka. Nejvíce je to však znáti na theoriích *Surowieckého*, který r. 1809 četl ve varšavském spolku přátel nauk svůj referát »Rozprawa o sposobach dopełnienia historyi i znajomości dawnych Słowian«. Zde i v pozdějších svých pracích Surowiecki soudil, že historik vůbec má sdělovat jen pěkné stránky, slávu předků. Někteří pozdější historikové, jako Dobrovský a Karamzin, kteří stanoviska tohoto neschválili, byli pak za to od slovanských vlastenců ostře káráni.

Ještě šířeji vyložil Surowiecki svůj názor o původu a starém bytě Slovanů r. 1824 v práci »Sledzenie początku narodów słowiańskich«, jejž přijal s nadšením i Šafařík.

V samém Rusku však herderovské učení se ihned neujalo, aspoň znamenitý historik *Karamzin* stojí na starém stanovisku Antona Boltina a také Gebhardiho. Líčil Slovany jako národ divoký, jinak s řadou vlastností dobrých. Ale stanovisko to způsobilo mu mnoho nepřátelství mezi patriotickými slavisty. Vystoupili proti němu nejen Surowiecki a Maciejowski, ale velmi ostře i sám Šafařík obviňuje ho (při tom i Dobrovského), že slepě sledoval jen badatele německé z nenávisti k Slovanům prameny překrucující, hlavně Gebhardiho. Soběstianský bere však Karamzina v ochranu. Karamzin ovšem užil, a značně prací Gebhardiových, ale kriticky, neopisoval. Znal patrně i Herdera, a možno, že na jeho učení úmyslně reagoval Nelíčil však křivě, nýbrž tak, jak věc se měla a jak jako dobrý historik byl líčiti povinen.

Názory Karamzinovy byly však velmi brzy potlačeny autoritou *Šafaříkovou*. Jak již v jeho dějinách slovanské řeči a literatury r. 1826, tak později v I. díle Starožitností jasně se obráží úplné přilnutí Šafaříkovo k ideám herderovským. Soběstianský vícekráte ostře o něm hovoří. Už těch pět základních rysů povahy slovanské, jež Šafařík stanovil: »nábožnost, pracovitost, nevinná veselost, láska k rodnému jazyku a mírumilovnost« — k tomu ukazuje. Šafařík však místy přímo čerpal z Herdera a Surowieckého a jednu charakteristickou stať vzal téměř doslovně z Kollárova pojednání »Dobré wlastnosti národu slovanského« (z roku 1822). Známo je ostatně, jak ostře proti Šafaříkovým Dějinám vystoupil

*) Herderova kniha vyšla polsky r. 1838 překladem I. Bychovce »Pomysły do filozofii dziejów rodu ludskiego« (ve Vilně).

**) Zajímavo je ovšem vyšetřiti, jak v Herderovi samém povstalo toto od současných odchylné mínění. Po soudu Soběstianského dlužno hledati pramen toho v Herderově pobytu na Rusi, v Rize, kde se cítil šťastným a klidným, kde horoval pro liberální myšlénky Petra I. a Kateřiny II., kde vůbec vyrostla jeho velká sympathie k Slovanům.

Dobrovský. Šafařík si krátce představoval nejstarší dějiny a povahu slovanského národu zcela jinou, než měli Thrakové, Řekové, Římané, Kelti a Germani — tichou, pokojnou, pracovitou; u něho »holubičí« povaha a nebojovnost málo rysy, ale jasně je nakreslena. Ostatně však Šafaříkovy Starožitnosti samy poskytují dosti míst svědčících *proti* tomu.

Jak Šafařík příkře odsuzoval Karamzina, jsme slyšeli. Stejně příkře a místy ostře splácí mu nyní Soběstianský. Vytýká-li Šafařík Karamzinovi, že opsal své ideje od Němců, vzal prý je Šafařík sám také jen odjinud, a sice od Surowieckého.

Jedno však je jisto: po vyjití Starožitností stoupla autorita Šafaříkova na takový stupeň, že staré protivné ideje nadobro byly potlačeny, a u všech slavistů vidíme na dále přejímání idejí Herderovsko-Šafaříkových. Podle Soběstianského našlo toto sentimentálně poetické líčení svůj kulminační bod u *Vocela* v »Pravěku země české«. U Poláků byli jeho stoupenci od *Maciejowského, Szujského* a jiných počítaje až k *W. Boguslawskému*, mezi historiky jako mezi básníky (*Słowacki*). Ale i do Ruska proniklo, a ač ještě r. 1835 *J. Venelin* smál se učení Herderovu o mírumilovnosti Slovanů, brzy po něm vystoupili Šafaříkovci *O. Bodjanský*, v letech čtyřicátých pak *Pogodin*, v padesátých *Chomjakov, Aksakov* i *Solovjev, Kavelin, Bestužev-Rjumin* a j., slovem, líčení to úplně ovládlo.

Hlasy opačného mínění byly jen výjimkami, na př. hlas *Drinovův, Ilovajského*; zejména poslední nazval dosavadní charakteristiky slovanského národa »karikaturami«.

A přece, přehlédneme-li prameny, vidíme, že jinak hovoří než Herder nebo Surowiecki. Zprávy o válečném duchu a krutosti starých Slovanů jsou přemnohé, nikde nevidíme, že by se boje zdržovali. Jediná jen známá zpráva Theofylaktova o zajatých Slovanech s loutnami v ruce před historií neobstojí, jak už Dobrovský pověděl. Pohostinní byli Slované, ale pohostinnost je vlastnost obyčejná u neporušených národů.

V *druhé* části (str. 100 a násl.) obrací se spisovatel k speciálnímu svému předmětu, vylíčení *právních starožitností* slovanských. Jak přirozeno, základní rysy slovanské povahy, o nichž právě bylo mluveno, musí se odrážeti i v právním bytu. Setkáváme se v oddíle tomto opět se sporem dvou zásadných hledisk, jednoho vidícího jen vše dobré, druhého dobré i zlé.

Učení o právním bytu Slovanů vzalo své počátky v první polovině minulého století *Tatiščevým*. A již na počátku objevovalo se v nich mnoho shodného s bytem germanským. Výklad těchto shod vyvinul se dvěma směry. První směr (Tatiščev, Boltin) viděl v nich zjevy povstalé analogicky, druhý zjevy přenesené, převzaté (tak německá škola Schlözerova, u Rusů *Karamzin*, u Poláků *T. Czacki*). Později vystoupil *Majevský* pro úzké styky slovanského práva s indickým, mínění, jež i v Čechách našlo ohlasu (také u *Rakoveckého*).

O podrobnější vylíčení právního bytu Slovanů prvý se pokusil *Lelewel* (Początkowe prawodawstwo polskie. Warszawa 1828), a formuloval první i theorii občinnou (obščinnost, gminowładność), theorii, které nezaložil dle Soběstianského tak na pramenech jako na vlivu idejí Rousseauových. Učení to mělo však velký úspěch v nauce slovanské i za

hranicemi, hlavně v letech čtyřicátých ve Francii. Vedle Lelewela vystoupil také *Maciejowski* (Historya prawodawst słowianskich. Warszawa 1832—35) pro originálnost a svéráznost staroslovanského práva, na základě idejí Herderových a Surowieckého.

V Čechách s téhož vlasteneckého hlediska povstal Libušin Súd, jenž měl originalitu bytu slovanského zajistit. Báseň brala se pak všude za základ, a tak falsifikátoru Hankovi přináleží ve vývoji právních theorií slovanských velmi důležitý úkol.

V Čechách dále *Fr. Palacký* za slovanskou zvláštnost prohlásil společné ručení, náhradu za vraždu atd, po něm *H. Jireček* podrobněji probral celý právní byt, uznávaje sice mnoho společného s bytem jiných národů, ale při tom háje jeho originality, jako předešlí badatelé. Nejvřeleji zastal se jí však *Vocel* Konečně i na Rus proklestila si tato theorie dráhu. V řadu ji zastávajících badatelů patří na př. metropolita Jevgenij, Rumjancev, Ivanišev. Sem připojuje autor i vznik ruského slavjanofilstva, k čemuž popud byl dán statí Chomjakova »О старомъ и новомъ« r. 1839, a zabývá se dále nejvíce theoriemi zádruhového bytu slovanského, pracemi Haxthausena, Chomjakova, Kirějevských, Solovjeva, Samarina, Aksakova atd.

Do detailních výkladů o jednotlivých právních otázkách v tomto druhém díle projednávaných se zde ovšem pouštěti nemůžeme. Souhrn jich je asi v tom, že také u Slovanů nebylo zprvu rovnosti bratrské, ale existovalo nevolnictví, bylo mnohoženství, byl zvyk zabíjeti děti a starce, jedním slovem: Slované byli národ divoký, jehož mravy byly zušlechtěny teprve křesťanstvím (str. 208). Upotřebením názvu »obščina«, »gmina« k označení domácího bytu vnesli slovanští badatelé matenici pojmů v slovanskou historickou nauku.

Jak jsme již pravili, kniha způsobila značný ruch v Rusku; jevilo se to hned při oficiálním rozhovoru o ní — autor podal ji za disertaci k dosažení doktorátu na universitě charkovské. Debata mezi autorem a examinatory prof. Drinovem, Ostroumovem, Bagaléjem, Stojanovem, byla velmi živá. V literatuře pak vystoupil proti knize ostře *D. J. Bagaléj* spiskem »Къ исторіи ученій о бытѣ древнихъ Славянъ« (Kijev 1892) a jiní po časopisech v kritikách.*)

Autorovi vytýká se leccos nesprávně, upřílišněně, leccos správně, na př. to, že kniha zbytečně je rozšířena dlouhými prostými výpisky, že práce některých z uvedených slavistů není zcela dobře pojata, tak Antona, Karamzina, Surowieckého (je samostatnější), zejména pak stranické stanovisko proti Šafaříkovi, jenž se tu viní i z plagiátů na Kollárovi, nedocenění Dobrovského; neprávem má Soběstianský za to, že ruské slavjanofilstvo vzalo svůj původ v těchto vylíčených západních theoriích o minulém bytu Slovanů.

---

*) Srv. hlavně Историческое Обозрѣніе T. V. str. 179 (A. N. Děrevickij), Журналъ министерства народнаго просвѣщенія 1893, březen, str. 182 (S. R... skij), srv. i červen str. 556, 563. Spisek Bagaléja vyšel v Kijevské Starině 1892, říjen—prosinec.

Připojili bychom, že nebylo poukázáno i na politické vlivy na vývoj různých těch slovanských theorií, jak už Bobrzynski pověděl, že jednotlivých detailů právního bytu, zejména pokud se rodového zřízení dotýče, nelze schváliti.

Ale přes to *vše, kniha hany nezasluhuje.* Nehledíc ani k velké autorově originalitě, sečtělosti a znalosti věci, v základním principu myslíme, že má autor pravdu přese všechna opačná tvrzení: Líčení povahy a bytu starých Slovanů bylo až dosud po většině takové, jež nazývá Soběstianský *sentimentálno-poetické.* O tom nás různé učebnice a dějiny stále poučují. Již ve výboru látky a hlavně v rozhodném opření naznačenému nesprávnému pojímání, byť v detailech bylo pochybeno, vidíme pak hlavní potěšitelný výsledek uvedené práce. Jistě leckoho uvede na cestu lepší.

Zbývá ovšem otázka: Byl to skutečně Herder a Rousseau a jiní, jejichž vlivem zrodila se ona theorie sentimentální, či povstala přímo ze studia pramenů? V tom recensenti ruští nebyli za jedno s autorem knihy, my však kloníme se k jeho mínění. Jen bylo ještě záhodno ukázati podrobněji k úloze, již zde hrály staročeské rukopisy, přímo i osobními styky jejich falsatora. *E.*

Stručný slovník paedagogický. Redaktoři *Jos. Klika* a *Jos. Sokol.* Díl I. a II. (Abacus — Konfucius.)

Potřeba odborného slovníku školského při rychlém rozvoji českého školství zvláště obecného vedla před 10 lety zesnulého ředitele škol na Smíchově, *Fr. J. Zoubka,* na myšlénku, pomocí některých spolupracovníků vydávati obsáhlý slovník školských nauk pod názvem »*Encyklopaedie paedagogická*«. Podnik na poměry naše příliš obšírně založený dospěl toliko dokončení dílu I. (písm. A—B), dále nebylo pokračováno. Šest let potom ujal se myšlénky opět odbor literárně-paedagogický při Ústř. spolku jednot učitelských v Čechách a počal vydávati slovník téhož obsahu, ale mnohem stručnější, jehož posud vyšla asi polovice.

Spolupracovníky díla toho jsou vesměs učitelé, jednak škol obecných a měšťanských, jednak škol středních. Největší počet článků pochází od hlavního redaktora *Jos. Kliky,* čímž také z valné části určen i směr i obsah slovníku. Jestiť Klika žákem zesnulého prof. paedagogiky na české universitě, dra. G. A. Lindnera, který hlavně theorií školy Herbartovské se přidržoval. S toho tedy stanoviska hledíme-li na nový podnik, jest nám uznati, že zásady Herbartovy-Lindnerovy namnoze věrně tlumočí, ačkoli spolupracovníci všímají si po většině i novějších směrů filosofie, byť ne všude důsledně. Že pak směr díla nemůže býti jiný než eklektický, redaktoři sami přiznávají. Vedle Ottova Slovníku Naučného, jenž učitelům ovšem vyhověti nemohl, protože právě tento obor v naší nové encyklopaedii všeobecné slaběji jest zastoupen a nevykazuje dosti pramenů, z nichž by pro poučení odborné bylo lze určitěji čerpati, se svým úmyslem tendenčním Slovník paedagogický dobře obstojí, předváděje i muže z naší české literatury všeobecně známé hlavně v jich činnosti pro školu a dle potřeby přihlížeje obrázky také ku pomůckám školským. — Poměr článků dosti je přiměřený, jen u některých shledali

jsme nápadnou stručnost proti rozsáhlosti jiných; příliš stručné jsou na př. *Abstrakce, Aesthetické* vzdělání, *Akkomodace*, ve výchově zvl. důležitá, *Analogie*, rozhodná ve vyučování mluvnickém zvláště, o kteréž stránce tu není ani zmínky, *Associace* a j.; příliš obšírné *Barvy, Bezvědomí, Fysika* a j. Obsáhlost článku *Komenský* vysvětlujeme připadajícím nedávno jubileem jeho, jakož i snahou, by podáno tu bylo, pokud lze, úplně všecko, co týká se jeho života i působení. Jinak i v této podobě dílo učelům svým dobře poslouží, obsahujíc pro potřebu odbornou data i jmenujíc hlavní pomůcky literární. *J. Nk.*

Lic. Dr. *Georg Runze*, **Sprache und Religion.** Berlin 1889 XII., 235 str. (Jazyk a náboženství.)

Co v středověku theologové učinili s filosofií, to činí nyní s některými vědami. Snaha, aby podklad víry nepřístupný rozumovým důvodům a přece vydávaný jeho pochybnostem byl opatřen právě důvody tohoto rozumu, zplodila filosofii scholastickou, jejíž cílem bylo předmět víry odůvodniti spekulativně, a táž snaha vedla theology také v novější době, aby výtěžky věd přírodních, dějepisných a hlavně společenských (myslíme tím ethnografii a anthropologii atd.) vykořisťovali na prospěch náboženství. Výsledkem té snahy jest tak zvaná *srovnávací theologie*, jejíž pěstování je charakteritické anglickému a německému protestantismu. Theologové protestantští s velikou zálibou a velikým úsilím probírají se velikým materiálem ethnografickým, jazykozpytným a dějinným, jenž dosud v pevný system urovnán není a hned tak nebude, a pokoušejí se jej urovnati tak, aby z toho pravdivost dogmat a především nutnost zjevení patrna byla. Jest to tedy buď ethnografie nebo kulturní dějepis nebo mythologie nebo sociologie s určitou tendencí; srovnávací theologie, čili jak náš spis praví: vergleichende Religionswissenschaft, jest prolegomena k dogmatice (Předml. str. I.). Methoda má býti přesně vědecká, stanovisko jest empirické, a theologické postulaty mají se jeviti nezbytnou, jedině možnou hypothesou s vědeckého stanoviska. Mezi pěstiteli tohoto směru vynikají *O. Pfleiderer*: Religionsphilosophie auf geschichtlicher Grundlage (dílo znamenité hloubky filosofické), *P. Gloatz*: Speculative Theologie in Verbindung mit der Religionsgeschichte, *H. Preiss*: Geschichte der Entwickelung des religiösen Bewusstseins in seinen einzelnen Erscheinungsformen. *O. Gruppe*: Die griechischen Kulte und Mythen in ihren Beziehungen zu den orientalischen Religionen, kdež se dokazuje, že všechny báje různým kmenům a národům společné vzniknouti musily z jednoho pramene, a ten jest na východě, tam, kde byli lidé účastni zjevení.

Jak z titulů uvedených viděti, postupuje se různými obory vědními k témuž cíli. Náš spisovatel zmocnil se filosofie řeči. Problemem této discipliny, jejíž jméno není právě vhodně voleno, jest, určiti poměr myšlénky a slova, aby odtud vývoj obou byl vysvětlen a tím i vznik řeči a intelligence. Tím způsobem zasáhá daleko do psychologie, logiky i metafysiky a zmocňuje se materialu jazykozpytného a kulturně historického. Runze soudí, že věda a náboženství musí nějak k problemu tomu se

postaviti, a jmenovitě evangelická theologie, jež *slovo* tak vysoko cení; musí hledět vyzpytovati, jaký vliv má řeč na myšlénku (str. 9), a formuluje problem s theologického stanoviska takto: 1. Jaký vliv řeč měla na původní vývoj náboženských představ (glottopsychika a náboženství); 2. pokud i pro dnešní vědecké přemýšlení, zvláště i pro theologickou soudnost, slovný výraz podmiňuje pravdivost myšlénky (glottologika a theologie); 3. jaké právo má vědecké badání jmenovitě v apologetice a ethice, prakt. theologii a paedagogice, na volné užívání řečí? (glottoethika a křesťanství str. 10). Glottoethika má dokázati nutnost zjevení (str. 87).

Aby se posouditi mohlo, jakým způsobem spisovatel si vede a jak nakládá s vědeckým materialem i jak přizpůsobuje theologickou tradici vědecké methodě, připomínáme jednu zajímavou zvláštnost. Připouští totiž vliv řeči na tradici náboženskou a shledává stopy jeho v mythech nacházejících se i v Starém i v Novém zákoně. Mythy v Starém zákoně od vykladačů byly již dříve spatřovány; známo jest na př. Steinthalovo stotožnění Simsona s bájí o Herakleovi; znám jest i spis Goldzieherův o mythu hebrejském. K nim přidává Runze na př., že vypravování o stvoření ženy ze žebra Adamova jest mythus vzniklý z přísloví: jest kost kostí mých (s M. Müllerem). Pobyt Jonášův v útrobách ryby vznikl ze slovních vyjádření žalmu Jonášova 2. 37. Episoda v knize Josua, jak na prosbu Josuovu slunce a měsíc zastavily se v běhu svém, má prý podobnou příčinu. V Novém zákoně domýšlí se mythu ve vypravování o pokušení Páně, jež vzniklo z nepochopení obrazného výrazu, jakož prý si Pán často stěžoval na nechápavost a nerozum svého okolí (Mat. 13. 13, Marek 4, 13; 9, 12 a j.); dále jest vliv řeči patrný ve vypravování ve Skut. ap. o vstoupení Páně na nebe; rovněž ve vypravování o vzkříšení Páně. O pravdivosti a správnosti těchto věcí nám zde rozhodovati nepřísluší. *Kí.*

A. *Baer*, **Verbrecher in anthropologischer Beziehung.** Georg Thieme Leipzig 1893. Str. 456. (Zločinec s hlediska anthropologického.)

Jest to výborná příruční kniha pro studium kriminální anthropologie, s níž se nyní tak hojně svět učený i neučený zabývá. — Dle spisovatele neexistuje anthropologický zločinec jako zvláště jinak organisovaný a k zločinu určený typ. Jeví sice mnohé známky degenerace duševní a tělesné, ale ty úhrnem nestačí, abychom mluvili o zvláštním typu zločinců, ty jsou jen *sociálním okolím*, v němž žil, nabyty i zděděny. Tam je příčina zločinnosti, ne v organismu zločincově. Tím se spis. staví více na stanovisko, které protivníci Lombrosovi, na př. Manouvrier, zastávají. — Knihu odporučuje i to, že je v ní sebrán a uveden *všechen dosavadní literární materiál* pro studium této otázky. *l.*

ZPRÁVY.

* Jak vyvíjeti se bude stále zdvořilost, zcela vážně a methodicky pokusil se stanoviti *Karel Erdmann* ve článku *Die Zukunft der Höflichkeit* v Preussische Jahrbücher 1892, sv. 70). Soudívá se obyčejně, že zdvořilosti přibývá se vzrůstající a rozmáhající se civilisací a vzdělaností, spisovatel však jiného jest mínění. Třeba ovšem napřed stanoviti si obsah i rozsah pojmu toho, aby nebyl zaměňován, jak děje se často, s jinými příbuznými. Erdmann soudí, že *Ihering* správně (ve známém spise »*Zweck im Recht*«) redukuje všecky naše formy obcování na tři základní druhy pojmů: slušnost (Anstand), zdvořilost (Höflichkeit) a takt, a že zdvořilost dobře vymezuje francouzská definice jako »une imitation de l'éstime«. Neboť jistým se mu zdá, že zdvořilost jest výraz vážnosti a úcty, ale nemusí to býti výraz skutečné, opravdové vážnosti a úcty, nýbrž jen dělané, fingované, aniž by proto snad byla zdvořilost pokrytectvím; vždyť ten, jenž zdvořilost přijímá, ví a má rozuměti, že to »pouhá« zdvořilost. Dle projevů lze rozeznati tři třídy zdvořilosti: 1. *symbolická zdvořilost* (pozdrav, úklona, podávání a líbání ruky, pravá strana při chůzi atd.) 2. *zdvořilost v úslovích* (sem náležejí mnohé obraty slovní i gramatické, jež houževnatě a bezmyšlénkovitě pronášíváme, jako: »račte laskavě dovoliti . . .«, »těší mne velice«, »mám čest . . .«, »milostivá«, »slovutný«, »slavný spolek«, pluralis maiestaticus, atd. atd.), 3. *zdvořilost skutky* (nabídnutí doutníku, podávání sirky, pomáhání při oblékání, povstání, ústup z místa a pod.). Pojímáme-li v tomto smysle a rozsahu zdvořilost, jsme nuceni uznati, že jí čím dále tím více ubývá, a ubývati bude zcela přirozeným a neodvratným sociologickým pochodem, jehož se hrozí jen ti, kdo splétají zdvořilost se slušností aneb taktem, o kterých soudí autor, že se vzrůstem kultury také budou vzrůstati. Aby pak vyšetřil, jakými zákony bude se říditi úbytek zdvořilosti v budoucích dobách, pátrá po zákonu, jímž řídil se dosavadní její vývoj. Za tím účelem volí si konkretní příklad symbolické zdvořilosti, úklonu a shledává, že od orientální proskynese vládcům vzdávané až do pozdravu nám obecně obvyklého prošla tato zdvořilůstka celou řadou fasí, v nichž jeví se úsilí 1. ji *zjednodušiti*, 2. jí stále *menší význam přikládati*, 3. ji *na více a více lidí rozšiřovati* či, jak spisovatel říká, zdemokratisovati. A podle

tohoto typického příkladu soudí Erdmann, že zdvořilost vůbec v budoucnosti podrobena bude 1. stále menšímu cenění, 2. že bude okruh lidí, jimž vzdáváme zdvořilost stále větší, takže zabrány v něj budou i osoby, kterých nyní málo si vážíme (osoby služebné atd.); 3. že formy její budou čím dále tím jednodušší. Proto dochází k závěru, že *zdvořilosti co do kvantity přibývá a bude přibývati, co do kvality a intensity ubývá a ubývati bude*: většímu počtu osob bude vzdávána a od většího množství, ale menší jest i bude počet forem i jich složitost. Příčina pak celého zjevu? Vzrůstající vědomí jednotlivcovo vlastní ceny, a tím menší úcta k druhým osobám.

* * *

* *A. Binet* a *J. Courtier* studovali přesněji rychlost při tazích písmen. Použili k tomu Edisonova psacího elektrického péra, jímž možno vlásti jako obyčejným pérem, ale má podobu jehly, která pichy zanechává na zvláštním praeparovaném k tomu papíře, takže možno zjistiti dle jednotlivých pichů, zdali rychlost stoupala čili nic Výsledky, k nimž došli a jež uveřejnili v pojednání *Sur la vitesse des mouvements graphiques* (Revue philosophique 1893, č. 6, str. 664 nn.), potvrzují určitěji dosavadní naše zkušenosti a jsou tyto: čím větším písmem píšeme (anebo kreslíme obrazce geometrické), tím rychleji píšeme*); od leva k pravu rychleji píšeme než opačně; úhly a oblouky, které přerušují přímý směr, pomaleji tvoříme; slova, která souvisle (jedním tahem) píšeme, rychleji píšeme, než oddělujeme-li jednotlivá písmena; dělajíce přímku, vedeme ji na začátku a na konci menší rychlostí než uprostřed atd.

* * *

* Vedle soustavných cyklů přednášek, jak jsme je ve článku »Školství v cizině« vylíčili, pořádá universitní extense populární přednášky (People's Lectures), jež dějí se tímto způsobem: v největším sále nějakého města odbudou se tři přednášky za volného vstupu: v první seznámí se posluchači se zásadami universitní extense a zvou se k účastenství v kursu, k němuž se též lístky nabízejí. Druhá a třetí přednáška slouží ku zvýšení této propagandy. Z četného 1000—1500 osob čítajícího obecenstva hlásí se dostatečný počet návštěvníků, a kurs se otevře. Tyto přednášky liší se od vlastních výkladů universitní extense tím, že ku konci jich nekonají se žádné zkoušky a také se nevydávají vysvědčení. Úspěch těchto přednášek byl doposud všude skvělý; na mnohých místech bylo přes 600 vstupenek do jednoho kursu vydáno, nejvíce koupeno od dělníků, kteří i písemné práce dobrovolně spisovali. Přednost těchto kursů dle mínění všech spočívá v tom, že jsou krátké — objímají jen 3 přednášky — a obsahem svým připínají se k myšlénkovému okruhu posluchačů. V posledních letech bylo dílo universitní extense ještě více konsolidováno. Utvořila se sdružení jednotlivých lokálních komitétů, aby

*) Pravdivost opačné věty, že čím rychleji píšeme, tím větší děláme tvary, zná každý stenograf z prakse.

nesla společně náklad, jakož i radila se o volbě themat. Ze sdružení toho vyvine se bohdá po celé Anglii rozvětvený národní system vyučovací, ústavu centrálního s představenstvem, jemuž bude vedení všech přednášek svěřeno. Spolek pomýšlí nyní též na zřízení zvláště vydržovaného sboru učitelského pro přednášky, ježto síly působící na ústavech přicházejí už unavené do večerních přednášek, a chce zvláště mladý dorost přednášecí sobě vypěstovati.

* * *

* Na počátku roku vycházelo anarchistických listů 49, a to: 10 německých, 10 francouzských, 8 vlaských, 8 španělských, 2 španělsko-vlaské, 2 portugalské, 6 anglických, 1 hollandský, 2 české.

Lombroso pokládá anarchisty činu za zločince a choromyslné. Jsou anarchisté dnes, co byli kralovrahové a rebellové jindy. Vaillant byl hysterik, velmi snadno byl hypnotisován. Lombroso vyslovuje se proti násilnému potlačování anarchistických zločinců, protože podle jeho theorie nejkrutější tresty lidí tak choromyslných neodstrašují, naopak vzrušují a podněcují.

Nepokládáme theorii Lombrosovu za správnu, ačkoli souhlasíme, že násilím anarchism se nedá zlomiti. Bez pronikavé reformy netoliko hospodářské, nýbrž celé společenské organisace, anarchism se neztratí, byť se na čas ukryl.

* * *

* Slavený literární kritik z »Revue des deux Mondes« zvolen byv do akademie, podle zvyku uváděl se řečí o svém předchůdci. Musil mluviti o žurnalistice a mluvil. Přísně káral svůj stav — a proto že sám je žurnalista, žurnalistika k jeho trpké kritice dnešní žurnalistické nesvědomitosti mlčela. Neměla by mu také co odpovídati, a málokterý žurnál měl by se čím brániti. Panama — je přece v prvé řadě porážkou francouzské, pařížské žurnalistiky. Brunetière, jak známo, je evolucionista, neopomenul tudíž i žurnalistiku vykládat s toho stanoviska. Jako Lombrosovi zločinec je přímo přírodnickým obživením původního divocha, tak Brunetière vidí v nemravní, podkupné a porušené žurnalistice zbytek a přežitek žoldnéřstva, ba křováctví. Z úkrytu své anonymity nečestný žurnalista napadá občanstvo, jako zbojníci kupce napadali z úkrytu lesního. Ostatně již prý útoky ani se nedějí z úkrytu, nýbrž za bílého dne na veřejnosti ... Brunetière nikoho nejmenoval, a přece celá Francie prstem ukazuje na ty moderní kondottiery.

* * *

* Paní Feuilletova v »Correspondant-u« uveřejňuje o svém manželi v době za císařství »Vzpomínky«. Vypravuje, jak realisticky Lafontaine ve svém kuse Dalila dával souchotináře; aby totiž šátek, jenž si dával k ústům, zbarven byl skutečnou krví, nařízl si »jemně« — jazyk.

Obzor časopisů.

Hlídka literární (březen) chválí básně Karla Červinky, vydané pod názvem »*Zápisník*«. Praví se, že Červinka je nadaný a slibný realista, jen že v realisování odbočuje místy trochu daleko. Xavera Dvořáka sbírka básní »*Sursum corda*« také velmi příznivě posouzena. V české poesii katolické je to prý dosud nejlepší kniha veršů. Štechova hrstka humoresek, povídek a šlehů »*Maloměstský pepř*« stojí za jeho zdařilou veselohrou »Maloměstské tradice«.

Květy (únor a březen) přinášejí překlad studie Jiřího Brandesa o *Emilu Zolovi*. Praví se, že Zola vyšel od Tainea. Jako Taine měl i on zálibu pro vše bohaté a rozlehlé, pro vše silné a mocné. Význam, jejž Taine přikládal okolí — okolí znamená tak mnoho, kdežto jednotlivec tak málo — z počátku sice jej zarážel, ale později úplně si přisvojil jeho názor. Před »Teresu Raquinovu« jako heslo položil známá slova Taineova: »Ctnost a nepravost jsou výrobky jako vitriol a cukr«, v předmluvě pak k svému velikému dílu »Les Rougon Maquart« napsal větu, činící dojem, jakoby byla opsána z Tainea: »Dědičnost má své zákony jako tíže.« Našel konečně u Tainea theorii uměleckou, že cíl díla uměleckého jest, aby některou hlavní nebo vynikající vlastnost projevovalo jasněji a dokonaleji, než činí skutečné předměty a vyslovil ji vlastními slovy v ten smysl, že dílo umělecké jest kus přírody, pozorovaný nebo pojatý temperamentem. Zajímavo je stopovati, jak se jeho temperament má k přírodě, ke skutečnosti. Líče život, rád budí Zola dojem čehosi obrovsky velikého. Tohoto účinku nedosahuje několika rysy rozhodnými, nýbrž vytrvalým opakováním a vypočítáváním množství vnějších jednotlivostí; vyznačuje na př. nesčetná jména rostlin, různých druhů sýra, látek a zboží skladu, ale aby shrnul všecky jednotlivosti a dosáhl účinku celistvého, utíká se k velikému symbolu základnímu, na př. k tržnici, jakožto břichu Paříže, a vtiskuje pak všem jednotlivostem pečeť tohoto symbolu. Pravidlem knihy jeho točí se kolem kusu země, kolem budovy, továrny, obchodu neb pod., jimž propůjčuje život nadpřirozený a jež pak slouží za symbol moci, ovládající způsob života a poměry celého stavu neb celé třídy lidstva. Tak na př. jest to krčma

(L'assomoir), jež vůkol chrlí zkázu a zmar, nebo velkolepý závod modní (Au bonheur des dames), jenž vyhubí všechny malé obchody na blízku a rozšiřuje se s neuvěřitelnou rychlostí; nebo podzemní důl (Germinal), kde dělníci bez vlastního prospěchu konají práci otrockou, ale zároveň podkopávají půdu, na níž kapitál vládne. Zola vše lidské uvádí zpět na čistě animální, vylučuje nejvyšší život vůle a nejjemnější hru intelligence, líčí i osobnost nejbohatěji nadanou jako stroj téměř neuvědomělý, nebo konající službu působením jakési manie; všechnu přesilu vůle, již odnímá jednotlivcům, udílí pak výtvorům neosobním: budově, určité půdě atd. Zola je pessimistou, ale úplně jednotného, základního filosofického nazoru u něho není. Bývá poslušen rozpoložení své mysli a své umělecké potřeby, vedoucí ke změně.

Literární Listy. (č. 5. a 6.) O knize J. Vrchlického »*Potulky královny Mab*« se praví, že činí dojem hry bezúčelné, nesloužící nižádné idei neb tendenci. Jeví se tu přechod od vzrušené, silně ideově a citově vypjaté produkce dřívější k dílům měkčích, lahodnějších linií, temperamentu slabšího, síly resignující — tak jak to od Brevíře moderního člověka ukazují všecky další sbírky Jar. Vrchlického. Velmi vřele posouzena sbírka obrázků Jana Herbena »*Na dědině*«. Prostota v nejprostší formě, přirozená a upřímná — to jest referentovi asi hlavní známka a také hlavní kouzlo Herbenovy knihy. Oproti moderním knihám, v nichž takřka šmahem něco nezdravého, chorobného, jeví se v Herbenově sbírce vše zdravým, normálním. Jako když z umrlčí komory vyjde se do borového lesa.

Rozhledy (č. 5.). V článku *Herbert Spencer a anarchism* (píše Vl. Bezděk) pojednáno o poměru Spencera k anarchismu. Thema to bylo v posledním čase v listech francouzských hojně probíráno, když francouzský anarchista Vaillant jmenoval před soudem Spencera mezi svými učiteli. Autor článku dovozuje, že věda vůbec neprávem činí se zodpovědnou z anarchismu. Nejvýše ethika by se prý mohla viniti. Praktičtí anarchisté totiž, pokud nejsou sprostými zločinci, kteří se jen anarchismem krýti chtějí, aby svůj zločin jaksi povýšili a zinteresovali, jsou po výtce lidmi se silně vyvinutým ethickým smyslem a citem. Dle Paula Desjardinsa jsou to lidé, kteří nejsou citlivi sami k sobě, nýbrž k jinému, jsou to altruisté. Uvádí názorný doklad: dělník uviděl pána svého, jak bije hocha, až mu zlomil ruku. Tento skutek náhle objevil mu všecku hrůznost autority. Co se tkne Spencera, neprávem reklamuje se prý anarchisty. Konečným výsledkem celého sociologického jeho systému jest totiž čirý individualismus a tedy odpor proti současným směrům socialistickým, pokud právě na zmenšení ano zničení individua se zakládají. Podle ethiky jeho vede cesta k všeobecnému štěstí a blahobytu jen cestou štěstí individuálního. Jest nemožno pomýšleti na slasť všech, pokud není šťasten každý jednotlivec. Socialistický neb komunistický typus společnosti jest Spencerovi principem donucovacího společenského spolupůsobení a tedy daleko nižší formou společenskou, než jest již naše dnešní. Spencer je evolucionista a smysl historický jest ovšem pro něho rozhodující.

Proto nemůže jinak, než čekati jen nenáhlé realisování svých ideí. V radikální a náhlé převraty nejen že nevěří, nýbrž dokazuje jejich škodlivost: »lidé nedovedou užívati svobody, dokud jí nejsou schopni«.

V článku *Seskupení a zastoupení zájmové* (dr. H.) uvažuje se o výhodách zastoupení zájmového naproti nynějšímu zastoupení dle územně ohmezených okresů. V málokteré otázce finanční neb hospodářské lze mluviti o společném zájmu všech obyvatelův určitého volebního okresu, avšak táž otázka může míti důležitý zájem pro všechno rolnictvo neb živnostnictvo. Odporučovalo by se tedy, ne aby obyvatelé jednoho okresu volili společného poslance dle nahodilého smýšlení politického, nýbrž aby poslanec byl volen jednotlivými, přesně organisovanými stavy. Vysvítá, že by vůle jednotlivých skupin národa lépe vynikla při zastoupení jednotlivých stavů než při zastoupení územním. Zastoupením zájmovým ovšem podstatně by se změnila tvářnost celého parlamentu. Místo klubů liberálních, konservativních, nacionálních atd. vešla by v život sdružení nová, dle zájmů různých vrstev národa seskupená. Bylo by tu sdružení agrární a sice jak dělnictva zemědělského tak malorolnictva i velkostatkářstva, bylo by tu sdružení dělnictva jak necvičeného tak továrního i průmyslového, dále sdružení maloživnostnictva i maloobchodnictva, sdružení velkoprůmyslu i velkotržby. Národnostní i politické spory pozbyly by v tomto parlamentě zájmovém půdy, neboť nebylo by tu oné umělé organisace, jež nyní právě na různostech národnostních a politických spočívá. Seskupení a zastoupení zájmové značí převrat dnes platného principu v státech repraesentativních. Avšak myšlénka sama není nová. Osvědčená organisace komor obchodních a živnostenských a jich parlamentární zastoupení, organisace rad zemědělských a komor advokátních, nově zamýšlená instituce povinných společenstev rolnických, v brzku snad i komor dělnických, i modernisované cechy ve způsobě společenstev živnostenských jsou slibné, třeba nedokonalé počátky nových útvarů sociálních.

Věstník České Akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění obsahuje mimo mnohé jiné pozoruhodné články, též v II. roč. (1893) v čís. 5—8. (květen—listopad) stať z literární pozůstalosti zesnulého prof. dra. *Aug. Seydlera: Gustav Theodor Fechner.* Seydler tuto monografii právě tak pečlivě jako poutavě vypracovanou přednesl původně v řadě přednášek ve *filosofické jednotě* v listopadu roku 1888, tedy právě rok po smrti Fechnerově; mínil pak ještě poslední propracování učiniti a pak uveřejniti, k čemuž oběma nedošlo pro brzkou smrt. Ale i takto nemůžeme než jen co nejvřeleji doporučiti každému, kdo nemá času neb příležitosti obírati se původními prameny, aby poučnou i zajímavou monografii tuto si přečetl. Po vylíčení života a spisovatelské činnosti Fechnerovy (* 19. dubna 1801, † 19. listopadu 1887) Seydler probírá jednotlivé obory vědecké, v nichž veliký tento duch byl činným. Nejprv nám předvádí *Fechnera* či dra. *Misesa* jako humoristu, vtipného i vřelého, jenž ve vtipech a žertech dovedl nejen trpké útoky učiniti na současnou filosofii modní a na odpůrce své, ale i ridendo dicere verum, t. j. dovedl vtipem pověděti aneb naznačiti to, co později

přednesl vážně jakožto opravdový svůj názor. Pak přechází k vylíčení vlastní vědecké práce Fechnerovy, nastiňuje nám činnost jeho v oboru fysiky, v níž tento muž proslul neméně než ve filosofii, podává tresť důležitého jeho spisu »*Die physikalische und philosophische Atomenlehre*«, ve kterém Fechner proti dynamismu rázně zastal se atomismu i se stránky filosofické. Po té obrací se k oněm badáním, jež učinila Fechnera, aspoň mezi filosofy (resp. psychology), nejznámějším: *k badáním psychofysickým*; tu také Seydler nejdůležitější výtěžky a zákony psychofysiky, jak byla zbudována Fechnerem právě, podal. Konečně předvádí nám metafysické a thesofické názory tohoto myslitele: na základě především hlavního spisu jeho »*Die Tagesansicht gegenüber der Nachtansicht*«, z části i na základě děl: »*Zend-Avesta*« a »*Die drei Motive des Glaubens*«, rozvíjí obraz jeho panpsychismu a připojuje velmi případné vlastní poznámky.

V **Živě** (č. 3.) pojednává dr. G. Kabrhel o názorech Kochových a Pettenkoferových *o vzniku a postupu cholerových epidemií*. Dle Kocha je příčinou cholery zvláštní mikrob, zdržující se v zažívacím ústroji lidí, cholerou nemocných. Následkem bujení a množení tohoto zárodku v rouře střevní vznikají těžké příznaky choleru provázející. Do ústrojí zažívacího lidí zdravých přichází mikrob jednak potravou, jednak vodou. Tak na př. ruce, které s cholerovými výkaly přišly v přímý neb nepřímý styk, infikují potraviny. Zejména však šíření cholery nabývá ohromné intensity, dostanou-li se výkaly cholerové jistým způsobem do vody říční neb studniční, která se pije. Oproti tomu Pettenkofer zastává mínění, že cholera ovšem jest nemoc, podmíněná jistým specifickým zárodkem, že však šíření cholery kromě přímého neb nepřímého styku lidského jest odvislé též od jistých vlastností půdy a činitelů meteorologických, podobně jako dokázáno o malarii (zimnici). Domovem cholery jest dolení Bengalsko v Indii. Zde panuje cholera stále. Zárodek cholerový hují v půdě tohoto území, mající pro jeho vývoj výhodné vlastnosti. Odtud bývá zavlečen do krajin jiných, v nichž vznikají cholerové epidemie tehda, pakli že půda má alespoň přibližně takové podmínky pro vzrůst zárodků, jako půda dolního Bengalska. Půda však leckterých krajin mimo toto území nemá všude a v každou dobu vlastností pro bujení zárodku potřebných. Tak na př. Lyon ve Francii vždy býval cholery prost. Za immunní místa uvádějí se ještě Salcpurk, Inšpruk, Bozen a j. Šíření a řádění cholery nezávisí tedy jen od styku lidského; toho důkazem i okolnost, že cholera ve svém domovském území v Indii řádí s takovou hroznou prudkostí, že i nejprudší její výbuchy v Evropě, kde přece lidnatost, obchodní i průmyslové styky jsou hustší a komunikace vyvinutější, mají proti tomu ráz slabý a podřízený.

Slovanské studie.

Píše T. G. Masaryk.

Jana Kollára Slovanská vzájemnost.

Nebylo mým úmyslem pokračovati ve slovanských studiích Kollárem; avšak lonské oslavování a nutnost, promluviti o jeho idei i veřejně (ve Vídni), přiměly mne, uveřejniti tuto studii již teď. Ostatně je lhostejno, ve kterém pořádku postupovati, — tyto slovanské studie mají přece úkol: osvětliti otázku českou, uvědomiti si, pokud to vůbec je možno, jaké náš národ má poslání a jakými asi cestami bychom se nejjistěji dostali na tu dráhu, která nás pak bezpečně dovede ke konečnému cíli. Tak stala se studie o Kollárovi revisí našeho slovanského a tudíž národního programu, — revisí ne podrobnou, ale přece pronikavou. Slovanský náš program je přece velmi důležitá stránka našeho programu českého. Nestudoval jsem pouze knihy Kollárovy, ale hleděl jsem pochopit, jak ty jeho knihy o slovanské vzájemnosti z života našeho vyrostly, stcpoval jsem, jak ten náš život a ty idee Kollárovy se dále rozvíjely.

Snad se mi pro třetí část bude činit výtka, že se stala poněkud politickou. Výtka byla by nespravedlivá: Kollárovo literární působení mělo národní a do jisté míry i politickou tendenci, jako že Kollár sám na sklonku svého života do politiky přímo zasahal. Nedělal jsem nikdy rozdílu mezi literaturou a životem, a proto i spisy Kollárovy jsem studoval jako projev doby pro nás tak důležité.

Práce skládá se ze tří částí — z vyložení Kollárových názorů, z jejich kritiky a konečně z historického jich posouzení, jímž má býti ukázáno, jak v Kollárovi idea vzájemnosti vyklíčila a jak od následníků jeho se přijímala a pozměňovala.

Kollárova idea o vzájemnosti je ve všech jeho pracích; avšak všech těchto prací posuzovati ani nechci, ani nedovedu. Pro záměry

mé stačí prostudovati spis »O literární vzájemnosti mezi různými kmeny a nářečími slovanského národa« a »Kázaní a řeči«; »Slávy Dcery«, jen tu i tam třeba bude vzpomenouti.*)

I.

Kollárovo učení o slovanské vzájemnosti literární.

1. Začneme tedy výkladem Kollárových ideí, podávajíce, co nejvíce, jeho vlastní slova; kritiku a objasnění, jak už řečeno, ponecháváme si pro část druhou a třetí. —

Vzájemnost se rodí z pocitu národního: různí kmenové slovanští poznávají se býti jedním velikým národem a různá nářečí svá jedním jazykem. »Vzájemnost je společné přijímání, vzájemná výměna a jednotné požívání.«

Již z toho plyne, že vzájemnost, jak i titul spisu o vzájemnosti určitě ohlašuje, je po výtce, ba jediné literární. Vzájemnost je úkol Slovanů vzdělaných, vzájemností má se vypěstovati »květ společné literatury národní«.

Kollár stanoví trojí stupeň vzdělanosti vedoucí ke vzájemnosti. Na prvém stupni vzdělanec slovanský znáti má čtyry hlavní »dialekty« slovanské, v nichž knihy se píší, to: ruský, illyrský, polský, československý. »Jen kdo zná tyto hlavní dialekty a jim rozumí, jen ten měl by se chápati péra a býti slovanským spisovatelem.«

»Učenější a vzdělanější« Slovan »druhé třídy« studovati bude i podnářečí, jako na př. maloruštinu, bulharštinu atd.

Konečně Slovan »třetí třídy« neboli »učenec«, odborník jazykozpytec nebo historik, znáti musí všecky dialekty slovanské, žijící i vymřelé (církevní jazyk a j.).

Slovanský vzdělanec, podle tohoto přání Kollárova, nemusí všemi slovanskými dialekty plynně mluviti anebo dokonce ve všech knihy spisovati; avšak má rozuměti každému Slovanu a má uměti číst každou knihu.

---

*) Spis o vzájemnosti, německy napsaný, má název: »Uiber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation«; vyšel v 2. opraveném vydání v Lipsku 1844; prvé vydání pod týmž zaohlavením vyšlo v Pešti 1837. Zárodky spisu objevily se jako článek v Kuzmányho Hronce roku 1836. Tomíček 1853 pořídil český překlad podle 2. vydání. Kázaní vyšla pod názvem: »Nedělní, svátečné a příležitostné Kázně a Řeči«; I sv. 1831, II. 1844 s charakteristickým doplňkem titulu »Řeči k napomožení pobožné národnosti«.

Vzájemností domáháme se tedy v prvé řadě »slovanského vzdělání«, obdobného panujícímu vzdělání humanitnímu: jako toto založeno je na mrtvých jazycích, slovanské vzdělání zakládati se má na živých jazycích slovanských, kteří však podle Kollára ve skutečnosti zůstávají a zůstati mohou také mrtvými, jsouce hlavně zdrojem vzdělání slovanského knižního.

Jak důsledně Kollár tuto svou původní myšlénku provádí, jak důsledně totiž na mysli má jen literní vzdělání slovanské, jehož svou vzájemností se domáhá, tomu přímý důkaz další máme v prostředcích, jimiž vzájemnost chce podporovati.

Důsledně totiž doporučuje prostředky čistě literární, knižní a časopisecké v tomto pořádku: 1. Slovanská knihkupectví ve všech hlavních městech slovanských kmenů; 2. výměna knih mezi spisovateli různých kmenů; 3. stolice pro slovanské jazyky na vyšších školách. (Nejen na universitách, ale i na školách nižších: v čítankách ať jsou životopisy vzorných mužů slovanských všech kmenů. Vhodný by byl »slovanský Plutarch«.) 4. Kollár přeje si všeobecný časopis literární, v němž by se literární plody posuzovaly tím jazykem, v němž spisy jsou napsány; 5. veřejné a soukromé knihovny měly by obsahovati knihy všech slovanských jazyků, obzvláště nejlepší mluvnice a slovníky a 6. srovnávací mluvnice a slovníky měly by usnadňovati naučení různým jazykům slovanským. Měly by se dále 7. pořídíti sbírky národních písní a pořekadel, a konečně mělo by se začíti 8. povlovným odstraňováním cizích slov a forem a přejímáním čistě slovanských: tím stalo by se jakési přiblížení k ideálu jazyka všeslovanského, jemuž by 9. napomáhal jednotný pravopis pro oba druhy písem, latinské a kyrillické.

V souhlase s tímto pojímáním vzájemnosti jakožto vzájemnosti literární dovolává se jakožto hlavních buditelů její Dobrovského, Kopitara a Šafaříka a vůbec autorit odborníků jazykozpytných a historických. »Všeslovanským« spisovatelem je mu v tomto rozumu Dobrovský.

2. Nepochybuji dost málo, že v naší širší intelligenci dovolávání Kopitara zarazí — v těch věcech u nás silné jsou předsudky.

Jak Kollárovi ve spise o vzájemnosti na tom záleželo, aby dosah jeho idee byl náležitě pochopen, poznati i z toho, že na samý počátek svých výkladů postavil odstavec o tom, »co vzájemnost není«.

Vzájemnost nemá vésti k politickému spojení všech Slovanů. Kollár přímo odsuzuje demagogické a revoluční podniky proti jednotlivým vládám a vladařům, pod nimiž někteří Slované žijí. Vzájemnost

je čistě literární, nepracuje k jednotě politické, ani se nepříčí rozmanitosti a různosti náboženské a církevní, ani různosti písem a abecedy, ani konečně různostem zvyků a mravů. Kollár ukazuje na národ německý, jenž prý žije v 38 státech, — tím snáze Slované žíti mohou ve státech čtyřech nebo pěti.

Pokud obzvláště rakouských Slovanů se týká, Kollár ani by nežádal, aby Rakousko zvalo se podle slovanské většiny státem slovanským, jak se navrhovalo; Kollárovi stačí uznání a podpora vlády aneb císaře, jak Kopitar o něm mluví ukazuje, že spisovateli Stullimu dostala se možnost vypracovati illyrický slovník. Za to císaře Františka opěvuje již ve »Slávy Dceři«; těší se z uznání, jež od císaře Ferdinanda dostalo se Jungmannovi za slovník.

Kollár často velmi ostře vyslovuje se proti politickému životu vůbec; v Kázáních a v Zájemnosti je to ustálený názor. Chválí sice »obecnomyslnost«, »obecnoduchost«, onen »účinlivý podíl a nezisklivou účastnost na blahu celosti«, ale varuje před tím, abychom se utopili v moři veřejného obecného života, zapomínajíce na dům, manželku, dítky a na vlastní vzdělání. Lidé takoví starají se o každou tretku lidí jiných, sami však se nezdokonalují. Kollár obává se »politické povodně«, v níž prý nejnovější literatura a poesie utonuly.

3. Jakmile se otážeme po důvodech, pro které Kollár usiloval o vzdělání slovanské a jakmile se otážeme po věcném obsahu toho vzdělání, vzájemnost zjeví se nám v docela novém světle historickém a filosofickém; Kollár nemohl přece požadavek svůj jen postaviti, ale musil ukazovati, čím se liší jeho vzdělanecký ideál od vzdělanosti posavadní, musil ukazovati, jak ideál jeho se připravoval historickým vývojem, a musil ukazovati, že požadavek jeho je správný, a že tudíž slovanskou vzájemností v každém ohledu vzdělání vyšší, lepší se dosáhne.

Otázka slovanské vzájemnosti nemůže tudíž otázkou pouze mluvnickou ani býti, nýbrž především historickou a filosofickou, a netýká se pouze Slovanů, nýbrž celého člověčenstva v jeho historickém vývoji — otázka vzájemnosti je Kollárovi otázkou světovou.

Ve vývoji historickém Kollár vidí velikolepý plán Prozřetelnosti, vidí v dějinách část vývoje všesvětového: úkolem historika a filosofa, úkolem každého národa je, ten světový plán postihnouti, místo své v něm poznati a určiti a podle tohoto poznání sebevědomě pokračovati. Idea vzájemnosti je odvěká idea, určená Prozřetelností spravovati vývoj člověčenstva, vzájemnost slovanská je cíl historického vývoje, je spása člověčenstva.

»Národ, jenž míti chce podíl v životě duchovním, musí se vyšinouti k jasnému poznání řádu světového a s toho vyvýšeného hlediska musí poznati své místo v celku, musí si určiti svůj poměr k národům jiným a ustanoviti si svůj úkol pro budoucnost. Pevnou rukou a odhodlanou musí pracovati na svém poslání. Osud národa nesmí býti ponechán slepé náhodě a toku událostí, nýbrž rozum, jakožto prvý a nejvznešenější nástroj božské světovlády, musí říditi loď, nesoucí jeho osudy k určitému cíli.«

Národ — ještě určitěji Kollár žádá — když se takto orientoval v historii, musí si dějiny své načrtnouti a vyplniti ve velikém pláně. Neboť netoliko přírodní pud a přírodní právo určuje národu místo ve světě, ale především rozum, a jest povinností toho rozumu, místo to nejen vytknouti, ale i spravedlivě obhájiti.

Kollárovi dějstvo je vývoj ne nahodilý, ale rozumný. »Život lidstva je vývoj rozumu, vniterní svět v člověku má se rozvinouti.« Proto po historii žádá pro určení slovanské vzájemnosti hlubší poučení a ukázání. Historie — praví — má vyšší význam a úkol, než vypravovati nám o válkách, krveprolití, podmaňování; má ukázati, že Bůh řídí svět a že lidstvo pod věčnou vůlí božstva pokračuje pořád k dobrému; všecko zlé a nespravedlivé, pochodící od jednotlivcův i národů, propadá v niveč. Lidstvo spěje k tomu, aby se v něm svobodně rozvinulo dobré. Užitečná práce, umění tichá, zákony a mravy charakterisují lépe národ, než krvavé boje.

4. Cíl lidstva je tedy, ustavičně pokračovati. Kollár si představuje, že lidstvo je celkový, jednotný organism, v němž národ po národu přejímá úkol pokroku; svět stárne, ale tím zase mládne, že jeden národ po druhém přejímá osvětu, ji rozhojňuje a v před pošinuje.

Vývoj lidstva vedli napřed Řekové a Římané; Řekové a Římané zanikli, po nich národové germanští a romanští stali se nositeli kultury. Přejali osvětu klassickou a k ní přidali podíl ducha svého. Avšak jako zanikli Řekové a Římané, tak zaniknou a vlastně již zanikají Germani a Romani a jejich osvěta, — člověčenstvo stojí na rozhraní doby nové, jejíž vypracování svěřeno bude národu slovanskému.

5. Nynější osvěta skládá se tedy z dvou prvkův: antického a moderního, jak Kollár je nazývá, z osvěty řecko-římské a germansko-romanské, a jejich charakter Kollár určuje takto:

Řekové a Římané byli bohati na »reálnost«, přírodu, krásu, aesthetiku, měli poesii, architekturu, veliké slavnosti; moderní byli

bohati na ideálnost, ducha, pravdu, logiku, měli hudbu, vědu, mathematiku, přírodovědu, plavbu, obchod, boje.

Staří měli více smyslnosti, fantasie, vkusu; noví více rozumu a citu: u starých je objektivita, u nových subjektivita, tam princip mužskosti, tu ženskosti.

I řeči vyvinuly se v souhlase s těmito obapolnými charaktery. Řecký a latinský jazyk je zvučný, bohat na deklinace, má rozmanitost pádů, prosa oplývá strojnými větami, poesie má metrum, rhythmus a přízvuk; germanští jazykové a romanští jsou drsní, zkomolili kořeny, nevyslovuje se v nich řádně, deklinace je chudá, koncovky unavují jednotvárností, jsou zdlouhaví svými členy a pomocnými slovesy, prosodie zná jen přízvuk, bídné rýmy urážejí hned ucho hned oko.

6. Posavadní osvěta založená na těchto dvou základech je Kollárovi nedostatečná z dvou důvodů.

Jednak každý tento prvek sám o sobě nestačí, a k tomu ještě nedoplňují se tak, že by spojení jejich dávalo souladný celek. Osvěta po odstoupení Řekův a Římanů se rozpoltila, rozdvojila.

Antický prvek osvětový se však také záhy vyžil: plastická tvorba na př. má jisté meze, nemůže se nad ně zdokonaliti. Princip antický v umění, vědě a vzdělání je vůbec pohanský a národní, a tudíž při vší dokonalosti vždy jednostranný, nehodí se pro lidstvo všecko.

Princip moderní, romantický, rytířský, křesťanský je vyšší a dokonalejší. Není jako antický na přirozenosti, nýbrž na duchovních silách založený, a proto je dokonalejší. Duchovní síla poesie, filosofie a vůbec duchovní práce může se zdokonalovati, a proto romantickomoderní princip mnohá století spravoval národy s prospěchem; vyvíjely se různé ctnosti: rytířskost, křesťanská zbožnost, pokora, láska, jemnost, naděje, touha a j.

Avšak nyní se princip ten — Kollár žaluje — zvrátil a přerodil v nepřirozenost, sentimentalitu, citlivůstkářství, v blouznivost a závratnost, konečně v přepjatství, předrážděnost, horečnost. »Převzdělanost nebo přesycenost, předrážděnost a pochodící z ní únava ducha a ochabnutí citů je charakter naší doby.« Tento neduh doby Kollár vidí ve všem a zejména v úpadku moderního umění a filosofie. Cervantes v Don Quixotu, ale hlavně Byron v sobě a svých následnících důsledně provedli nezdravý princip doby až do krajnosti — osvěta stůně byronismem. V umění vládne jen nehoráznost;

přirozené city otupěly, i hledá se tudíž nejjemnější rozkoš ve smyslně duchovním blouznění.

Co v poesii, Kollár vidí i v hudbě: všemožným způsobem lechtají se otupělí smyslové, mrtvost nervů vzbuzovati se musí hlukem a všelikou nehorázností vůbec.

Konečně ve filosofii, zejména v německé, úpadek jeví se nejzračitěji v atheismu — Schelling Kollárovi je vzorem filosofujících snílkův a zimničníků.

Nejsilněji vyslovil se moderní duch doby v anglické literatuře (Byron); ve francouzské zjevil se v atheistické drzosti Voltaireově a Rousseauově nelidské nenávisti osvěty. V německé literatuře objevil se neduh doby ve filosofii, hlavně v hegelství; v poesii německé největší básníci podlehli chorobě doby — Klopstockova messiáda je výron krajního subjektivismu, Schillerovy Zbojníci, Götheův Werther jsou byroničtí t. j. předrážděnÍ. Nejnovější literatura a poesie evropských národů konečně se nadobro utopila v potopě politické.

Nová kultura — Kollár shrnuje svůj úsudek a soud — jedním slovem zmírá a vymírá —, všecko se tříští a rozpadá svou nepřirozeností. Prvek antický a moderní se rozpoltily na dva principy příkře proti sobě stojící: rozdvojení to v zápětí má úpadek i prvku antického i moderního, stará osvěta se bortí, padá, padla. Vyžily se již oba principy antický i moderní, pro lidstvo úkol svůj vyplnily. Přítomnost žádá princip nový, ne jednostranný, nýbrž universální, čistě lidský, a tomuto velikému úkolu dostati může jen veliký národ, národ nový, neutkvělý v starých formách, národ slovanský. Slované lidstvu dají zdraví a život, život fysický i duchovní. Slovanská vzájemnost bude tvořícím orgánem spasné osvěty nové.

7. Kollár vidí potvrzení tohoto svého rozpoznání v úsilí jednotlivých silných duchů, vyprostiti se z objetí umrtvující osvěty; hleděli se spasiti před nákazou časovou tím, že uchýlili se jedni do starého věku, na př. Winkelmann, Canova; jiní předstihli budoucnost — jako Herder, Humboldt, Walter Scott.

Avšak podle Kollárovy theorie historického vývoje nemohou jednotlivci a nemohou jednotlivci zanikajících národů vésti člověčenstvo; spása a vůdcovství lidstva spočívati musí na národě celém a jeho hmotních a duchovních vlastnostech, a národem tím jsou Slované. Slované povedou pokračování duchovního života člověčenstva, Slované mají sprostředkovati mezi světem starým a novým, mezi východem a jihem; Slované obnoviti mají stárnoucí prvky kulturní a »sou-

střediti v humanitu«. Slované mají usmířiti dobu starou a novou, mají oba tyto rozloučené prvky osvětní přejmouti do svého národního života a přetvořiti je v nový celek kulturní. Slované podle ideálů Kollárových mají býti vůdcem člověčenstva, Slované mají vypracovati osvětu novou tím, že starou přetvoří a doplní. Osvěta ta však bude a musí býti všelidská, ideál člověka, — podstata člověctví bude dostižena slovanskou osvětou, slovanskost a člověckost jsou jen dva názvy téže věci.

Slované svou historií dokázali, že od přírody jsou národ nevýbojný, míru mnohem více než válce nakloněný — všecka jejich osvěta je dílo práce v míru. Tím zejména liší se od Germánův a Románů, národů po výtce bojovných Že Slované nátlaku těchto výbojcův odolali, je důkaz, že ve své mírumilovnosti velikou mají sílu, — tato mírumilovnost a nebojovnost je tou čistou člověckostí, kterou Slované dovrší vývoj člověčenstva.

Vzájemnost, pocit národní jednoty je Slovanům prvou podmínkou vzdělání čistě lidského a zároveň literatury národní, vzájemností každý slovanský národ nad sebe vynikne ve vyšší celek, celek to svou podstatou a přirozeností všelidský.

Historický vývoj vypracoval tři vedoucí a základní principy osvětové: antiku — romantism — humanitu. Osvěty, založené na prvcích antiky a romantismu plně se vyvinuly a zároveň tím i zanikly; rodící se osvětě humanity budoucnost patří, a patří Slovanům, kteří tento nejvyšší, a Kollár doufá, trvalý princip osvětový důsledně uskuteční vším svým životem a předně svým vzděláním. Že tato slovanská osvěta bude trvalá, Kollárovi jde z toho, že osvěta ta bude všelidská, čistě lidská — nad sebe člověčenství vyvinouti se nemůže.

8. Slované pro svůj velikolepý historický úkol jsou způsobilí i po stránce hmotné i svými vlastnostmi duchovními a ovšem hlavně těmito vlastnostmi.

Mnohé hmotné podmínky podporují Slovany v jejich kulturním povolání. Slovanů je mnoho a žijí hromadně, ne tak roztrženi jako Angličané a Němci.

Jsou rozpoloženi uprostřed Asie a Evropy, a proto působiti mohou na všecky strany; Slované hraničí s národy jinými a mnohými, s nimiž na mnoze se proplítají, a tím vydatný mohou míti vliv na jiné.

Konečně Slované žijí ve všech podnebích, příroda na ně plně působí. »Každý národ je podnební orgán osvěty, zejména poesie«, — i fysická rozmanitost takto umožňuje čilý ruch a život duchovní.

9. Hlavní záruku však pro kulturní schopnost Slovanů Kollár vidí v některých vlastnostech jejich duchovních.

Ve svých Kázaních — I. díl 1831 — velebí mnohé »dobré vlastnosti« národa slovenského a zejména uvádí, že Slované vyznamenávají se poměrně větší nábožností, pracovitostí, nevinnou veselostí, láskou k jazyku a snášelivostí.*)

Ve spise o vzájemnosti podrobně a v souhlase se svou kritikou posavadní osvěty, resp. vlastností národů germánsko-romanských určuje ty přednosti Slovanů, jež pro vyplnění uloženého jim Prozřetelností úkolu jsou nezbytny.

U jiných národů — čteme — jedna mohutnost duchovní jednostranně převládá, nedá jiným schopnostem se vyvinouti a zastupuje ostatní.

V poesii u Španělů na př. převládá dobrodružství, u Italianů vášnivost, u Francouzů vtip a dvornost, u Němců filosování a spekulace; u Slovanů poesie je plod všech duševních mohutností »pod praporem« fantasie.

U jiných národů hlava a srdce jsou rozděleny; Slovan myslí a cítí zároveň; z této jednoty zrodí se nový život duchovní, z ní ideál lidskosti v dokonalosti co možná největší se vyvine. Kollár vidí účinky této zvláštní duchovní celosti slovanské i na historickém vývoji; Slované proto prý tak pomalu pokračovali — neboť snášejí plody celé, ostatní národové rychleji šli v před, spokojujíce se kulturou jednostrannou.

S touto vlastností souvisí dále, že Slované rozděleni jsou na všecka vyznání křesťanská — cit a rozum přicházejí ku právu; u jiných národů vychování v jedné církvi dává směr opět jednostranný.

Jakoby výslednici těchto vlastností Kollár vidí v tom, že Slované mohou se vyšinouti k ideálům čisté humanity. Tato láska k člověčenstvu může růsti láskou k ostatním kmenům slovanským. Slované mohou se — toť smysl vzájemnosti po této stránce — přímo cvičiti, rozšiřujíce svou lásku z osob na kmeny, ze kmenů na národ, z národa na člověčenstvo.

---

*) Kollár již 1822 vydal tato kázání pod titulem: Dobré vlastnosti národu slovanského. Dvoje kázání v Pešti.

Ostatní národové příliš jsou obmezeni na svůj národ, utkvělí ve svém patriotismu a příliš nehybní ve své staré a bohaté literatuře.

Konečně i jazyk slovanský nejvhodnějším je nástrojem pro novou kulturní práci; spojuje v sobě všecky přednosti jazyků antických a moderních. Slovanský jazyk má antickou metriku i moderní akcent, má logickou přesnost a hudební rhythmus. Kollár chválí hexametry Vinařického, Hollého, Kantačiće, že prý řeckým v ničem nezadají; Kochanowski a j. mistrné básnili stance, — jazyk slovanský sloužiti může všem směrům a druhům básnickým a kulturním vůbec.*) Vůbec Kollár o přednostech slovanského jazyka mluvívá s velikým nadšením. Už ve svých kázáních chválí si slovanský jazyk pro to, že je starožitný a velmi rozšířený, k náboženství velice náchylný a způsobný, má zásluhy nesmrtelné o celý křesťanský svět, ano i o celé lidské pokolení a má i sám v sobě, jako řeč, mnohé znamenité vlastnosti krásy a dokonalosti. Je hojný a bohatý nejen co do slov, ale má i mnohé pěkné výpovědi, jadrná přísloví a vtipná pořekadla; je čistý bez cizích příměsků, hladký, hebký, obratný. Píše se, jak se mluví, maluje svým zvukem přirozené věci, je vlídný a stydlivý. Jazyk náš — horlí v zanícení — je »svatý«.

Kdežto takto mluví o jazyku slovanském, jindy vytýká přednosti jednotlivých jazyků. Tak říká nám, že ruský jazyk má sílu a velebnost, polský spanilost a milost, československý vzácný klasicko-heroický rhythm, illyrský heroism, oheň a zanícenost.

10. Kollár zná námitky, činěné proti charakteru Slovanů, ale vyvrací je jako plané.

Slované — odpůrcové říkají — příliš dlouho již spali, nejsou tudíž schopni velikého úkolu jim ukládaného.

Ze spánku — Kollár odpovídá — možno se probuditi, avšak domnělý duševní spánek Slovanů neznamenal než dozrávání.

Slované jsou příliš měkcí — namítají druzí. Kollár na to: Slovanům neběží o panství nad světem, zbudované mocí a krví; Herder již poznal, že je čas, aby na místě vojenského ducha tichá píle a mírný

*) Kollár dovolává se ve příčině jazyka úsudku starého Bély (Belius, Gramm. Slav. 1746, předmluva): »Experiundo condoctus sum, omnium Europae linguarum decora, non aemulari modo, sed vincere etiam unam Slavicam posse. Neque enim Hispaniae gravitate majestateque; blanditie ac facilitate Gallicae; Angliae sublimitate efficacitateque; Germanicae sensus et emphaseos ubertate; lenitate ac suavitate Italiae; denique Hungariae imperiosa severitate quidquam concedit ita absolutarum est qualitatum, si viri ea utantur docti, eloquentes et ad societatem nati efformatique.«

obchod národů zavládl, a právě k tomu Slované jsou od přírody jako stvořeni. Humanita musí býti založena na něžnosti, — pokud síly je třeba, té Slované mají dosti, jak dokázali proti svým četným nepřátelům.

Různost azbuky také neuškodí vzájemnosti. Kdo by ovšem nebyl odhodlán překonati tuto maličkost, větších úloh světových by se nemohl podjati.

Vzájemností, řekne se, vznikne pestrá mosaika národů, ne jednota. I mosaika, dobře složená, je pěkná; avšak národ slovanský ve svém celku nebude směsicí kmenův a jazyků, protože tito od sebe se liší jen stupněm, ne druhem, — Slované jsou schopni vyplniti veliký úkol, historií jim uložený.

11. Vůdčí idea vzájemnosti je Kollárovi »idea čisté člověckosti« — ideál humanity, abychom mluvili ustáleným názvem.

Jak už řečeno, Kollár vidí v pozvolném rozšiřování lásky k ostatním národům slovanským přirozený vzrůst lásky bratrské, lásky k člověčenstvu.

»Všecko ... to« — praví na jednom místě v Kázaních — »co se nejen vlastní osoby, ale i souseda, spoluvěrce, spoluvlastence, spoluobčana, spolunárodovce týká, vše co představené neb podřízené oblažiti a oslaviti může: to jest obecnomyslnému člověkovi milé a drahé; on jest v nejkrásnějším smyslu toho slova člověkem a světoobčanem, nosícím vše, co člověkem sluje, ve svém srdci.« Vzájemností Kollár spěje k světoobčanství.

> »Národ tak považuj jediné jako nádobu lidství,
> A vždy, voláš-li: Slavjan! nechť se ti ozve člověk!«

Kollár ovšem, jak už pověděno, uznává stupně vzájemnosti literární; ví, že ve vývoji historickém nenáhle roste a se sílí. Vzájemnost musí býti »všekmenná«, avšak, připouští, zatím i »více(mnoho)-kmenná« vzájemnost učiní zázraky. Vzájemností všekmenovou dosáhneme všelidskosti.

12. Věc tato zasluhuje náležitého objasnění — myšlénky Kollárovy nevždycky řádně byly podávány. Zejména běží o poměr národa a člověčenstva.

»Národové jsou formy, v nichž lidstvo se vyvíjí a utváří« — učí Kollár. V budoucnosti Slované mají býti vůdci člověčenstva, a to znamená in concreto, že vlastně Slované budou představiteli typu ryze člověckého — co Slovan, to člověk.

Kollárovi tedy člověk není ve skutečnosti nad Slovanem, jen pojmově a historicky. Od jisté doby Slovan ztělesňuje v sobě typ čistě lidský. Pokud Germáni a Románi představovali lidskost ve svých nejšlechetnějších tužbách, Slované dozrávali; Germáni a Románi teď ustupují, Slované přejímají jejich úkol a jsou teď nositeli, představiteli »čisté člověckosti«.

Z toho jde Kollárovi dále, že láska k člověčenstvu je možná jen láskou k vlastnímu národu. »Chce-li kdo — praví v Kázaních — člověčenství milovati, ten musí národ svůj milovati.« Člověčenství není mu nějaké abstraktum, nýbrž především Slovanstvo ve své dané národní skutečnosti a v řadě druhé ostatní národové.

Proto, že Slované pro své historické povolání povlovně dozrávají, Kollár činí rozdíl mezi láskou k vlasti a láskou k národu.

Láska k vlasti (patriotism) — k půdě — je něco půdového, je slepý pud přírodní; láska k národu (nacionalism) a národnosti je více účinkem rozumu a vzdělání. Čím člověk je osvícenější a vzdělanější, tím méně je vázán na mrtvou hrudu, na mrtvou půdu.

»Komu děkujeme za nejlepší a nejšlechetnější, co máme? Ne samým sobě, ne zemi naší, nýbrž předkům a současníkům. Podle nynějšího citu národů, *úzké* vlastenectví spíše je hříchem proti člověčenství, než *široký* pocit občanský hříchem je proti vlastenectví.«

Vlastenectví Kollár proto nechce zavrhovati, ale chce je zbaviti jeho antického charakteru, oné výlučnosti, kterou měli Řekové, Římané, Židé; tito znali jen vlast svou, všecko ostatní přezírali — idea čistého člověctví nemohla u nich ani vzniknouti. Menší musí býti podřízeno většímu, vyššímu, láska k vlasti podříditi se musí lásce k národu.

Nepřipisuj svaté jméno vlasti
Kraji tomu, v kterém bydlíme,
Pravou vlast jen v srdci nosíme,
Tuto nelze bíti ani krásti.

. . . když se duchem spojíme,
Vlast je celá v každé svazku části:

Vzácný ovšem citu nevinnému
Jest i háj ten, řeka, chalupa,
Kterou praděd nechal vnuku svému;

Ale meze vlasti nerozborné,
Jichž se bojí tknouti potupa,
Jsou jen mravy, řeč a mysli svorné.

(Sl. Dc. II, 124.)

Nevděk k vlastnímu národu a dokonce zrada na něm jsou proto Kollárovi nejčernějším hříchem, jsou hříchem proti člověckosti. »vražda, krádež, lež ... jsou jen úlomky Hříchů a bělší sněhu než: Nevděk ku národu svému« a končí »Slávy dcera« hrozivým heslem:

»Peklo zrádcům, nebe Slávům věrným!«

13. Kollár pojímá tedy všecky slovanské »kmeny« jako »národ slovanský«, a s toho hlediska jsou mu také jednotlivé řeči slovanské »nářečími«.

»Vzájemnost — praví — nespočívá však v universalisaci aneb v násilném směšování všech slovanských nářečí v jeden jazyk hlavní. Slovanské dialekty dílem už mluvnicky od sebe jsou příliš daleko odloučeny, že by přirozeným způsobem v jeden jazyk nemohly se skovati a slévati; dílem jazykově někteří tak se již vyvinuly a mají tak výtečné knihy, že nelze již od lidské slabosti, ješitnosti a sebelásky očekávati, že by který kmen svého se vzdal.«

Poslední věta nasvědčuje, že Kollár přece jen pomýšlel i na literární jednotu a jednotu jazykovou, — než o těchto a j. neurčitostech promluvíme v části kritické.

Žádaje, aby slovanská kultura byla duchovní, mohl říci: »Písmo sv. nežádá od nás jednořečnost, ale jen jednomyslnost.«

14. Slované vůdcovství svého, podle Kollára, nedomohou se mocí, nýbrž duševní převahou; z toho poměr ostatních národů a zejména posavadních národů kulturních k národu slovanskému dán je sám sebou.

Vzdělání a literatura ostatních národů — představuje si Kollár — nepřestanou, ostatní národové se neposlovanští, budou trvati i v budoucnosti, ale musí zaměniti svůj princip romantický s humanitním, musí se Slovanům přiblížiti — omládnou principem novým, Slovany vypracovaným.

Neučiní-li tak, osud je stihne, jenž stíhá vše, co se přežilo: sestárnou a zmizejí ve všeobecném toku osvětovém.

Již ze svého kulturního úkolu Slované čerpati mohou poučení, že se mají také cizím řečem učiti, aby právě poklady cizích literatur si osvojili. Kollár sám svůj spis o vzájemnosti napsal německy, aby i na Neslovany mohl působiti. Kollár nezapomněl však ani praktické stránky cizích jazyků.

»Učme se i cizím, obzvláště v krajině naší panujícím, potřebným jazykům; užívejme i to, co nám lidé dali«, avšak napomíná ty, kdo

cizího příliš chtivě se chytají: »nepohrdejme ani tím, co nám sám Bůh dal na cestu života.«

15. Kollár často a opětovně se vším důrazem doporoučí snášelivost národní:

»Přestala už nesnášelivost, než nastala horší;
Tam kdo jináče věřil, tu kdo jináče mluví.«

Lituje, že teď — v Uhrách toho měl smutné doklady — všecky myšlénky jen na řeč a národnost jsou obráceny, a kárá maďarskou a maďaronskou přepjatost a ztřeštěnost. Z historie čerpá odstrašující příklady národní nevraživosti z osudu vyhubených a poněmčených Slovanů v Germánii. Němce vůbec pokládal za úhlavní nepřátele Slovanův, ač sám, žije pod tlakem maďarským, maďarisaci bezprostředně zakoušel; avšak přece jen Němce, hledě k jejich velikosti hmotné a duševní, nazval »věčnými Slávů antikristy«.

16. Proti moci nechce užívati moci, ale zbraně duchovní. »... Proti jakémukoli nesnášelivci ... bojuj ... ne rukou ale jazykem, ne kyjem ale rozumem, ne zlořečením a proklínáním, ale laskavým poučováním a přesvědčováním takového politování hodného zaslepence.«

Slované úkol svůj vykonati musí bez násilí; svoboda, rozumná svoboda, jak v jednom kázání dokazuje, je podmínkou osvěty.

»Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou,
Ten kdo do pout jímá otroky, sám je otrok.«

Proto Kollár požaduje na Slovanech, aby poslání svému dost učinili klidnou prací — krví obrození člověčenstva se nestane.

Germánsko-románská osvěta zbudována výbojem a mocí — Slovan spasí svět prací.

»Sláva nechce míti zabijáků
Lestných jako Corday Charlotta,
Scaevol, Sandů, Ravaillaků;
Národ náš ať na ctnosti jen stojí,
Lépe nebýti, než života
A cti hledat nešlechetnou zbroji.«
(Sl. Dc. IV, 19.)

»Bláznovství jest chtíti nemistrovnou
Rukou měřit běhy měsíčné, ...
Lépe činí ten, kdo těží s málem,
Stoje věrně na své postati,
Velkýť je, buď sluhou, nebo králem;
Často tichá pastuchova chýžka

Více pro vlast může dělati
Nežli tábor, z něhož válčil Žižka.«
(Sl. Dc. II, 123.)

»Vítězství to nechci, jež by padlo
S nebe dolů na zem bez potu.
... jdou jiní cestou hladší
Těžce my a pozdě za nimi,
Tím jsme ale a náš národ mladší;
My, co jiní dokázali, známe,
Než to skryto přede jinými,
Co my v knize lidstva býti máme.«
(Sl. Dc. II, 142.)

Velikost národa nespočívá na číselné, ale »na mravní a rozumové velikosti, na duchovní činnosti a samostatnosti, na lásce a něžnosti, jíž celý národ požívá, a na jeho spojení s člověčenstvem a s dějinami.«

17. Vzájemnost ve smyslu všelidskosti je zároveň — toto Kollár nad jiné důrazně vštěpuje — světovou. Ačkoli Slované jsou prvým národem, nesmějí se obmezovati na sebe; ačkoli, jak jsme slyšeli, obroditi mají národy ostatní, přece zase k národům těm musí se připojiti a s nimi spolu pracovati.

Posavadní nedokonalosti naše vznikly, podle Kollára, právě z osamocenosti. Slované musí se připojiti k evropským národům, — toť úkol náš na *venek;* vedle toho a ovšem hlavně běží o *vniterní* spojení všech nás Slovanův, a to jest úkol vzájemnosti.

Posavadní nedokonalosti naše vznikly právě z osamocenosti. Vzájemnost má nás vyvýšiti nad kmenovou úzkost: člověkem a národem staneme se teprve nazíráním na celek člověčenstva. Kmenové a národové, kteří se zavírají proti vlivům a stykům s jinými, jsou jako byty, do nichž čerstvý vzduch nepřichází. »Každý Slovan domáhej se universálnosti a všeobecnosti vzdělání« — zní požadavek Kollárův. Máme tedy vystoupiti ze své osamocenosti, zároveň však Slované úzce se musí připojiti k veliké rodině evropských národů a společně pracovati na vývoji a sílení vyšších úkolů životních. Kollár sebe samého uvádí za příklad: pro své pojednání, aby se nestal co možná jednotvárně slovanským, četl spisy národů jiných, aby co možná se postavil na stanovisko evropské. Vzájemnost má býti evropskou, světovou.

18. Vzájemnost má tedy býti prostředkem všeobecného vzdělání slovanského. »Každý Slovan domáhej se universálnosti a všeobecnosti vzdělání« — Kollár předpisuje, ale klade důraz na to, aby to vše-

obecné vzdělání bylo slovanské pak ideál lidskosti v slovanské národnosti se uskuteční.

Podrobnějšího ukázání, jaké to vzdělání slovanské má býti, jaký zejména býti má jeho obsah, u Kollára nenalézáme; jen jeden hlavní požadavek, formální nebo methodický určitěji vyslovil. Žádá totiž právem, aby to nové vzdělání naše nebylo eklektické; nestačí nám sesbírati si různé a rozmanité statky cizí — vzájemností podporovati musíme »přirozený vývoj našich vlastností«. Cizopasnictví je smrtí lidu i osvěty — musíme býti a zůstati svými. »Buď musíme docela přestati býti Slovany, musíme zapomenouti svůj jazyk, změniti svého ducha národního, musíme se vzdáti svého místa mezi národy, anebo, nechceme-li toho, literatura a poesie u nás musí se státi svou a vytvořiti čistě slovanskou; nesmíme ji amalgovati s řeckou, římskou, ani s německou, francouzskou, anglickou, sice dáme vznik netvorům« ... »Cizí a vypůjčená kultura, pokroky a zlepšení, nespočívající na historickém podkladě národa, jež k tomu najednou vznikají, odtrhují národ od vlastní minulosti, zachycují se jen na povrchu přítomnosti a nedovedou založiti velikolepou budoucnost trvalou.«

19. Vzájemností ve smysle tohoto všeobecného vzdělání Kollár čelí důsledně odnárodňování a ovšem především germanisaci a maďarisaci; vzájemností staveno má býti odnárodňování ducha i jazyka. V odnárodňování vidí onen eklekticism a cizopasnictví, jež ničí vlastního ducha a duši. »Nemilujeť pravda dvojjazyčnost« (Sl. Dc. IV, 29). V germanisaci a maďarisaci vidí onu zvláštní kulturní polovičatost, onu kulturní necharakternost a bezcharakternost, jež ohrožuje národ vlastní i člověčenstvo.

Proto tak horlí proti zrádcům a nejvíce ovšem obrací se proti odrodilcům českým, — v pekelném řešetě jsou mu

»slavští makaronci,
By se čistěj svou mluviti
učili řeč ...
Lid všech slavských nářečivých cechů,
Nejvíce však jest tu spatřiti
Zněmčilých a němčujících Čechů.«
(Sl. Dc. V, 11.)

Z toho názoru o odnárodňování a přenárodňování důsledně jde, že Slovan svého »nářečí« ani k vůli nářečí jinému nemá se vzdávati. Proto i z tohoto důvodu Kollár jednotného spisovného jazyka nemůže požadovati.

20. Vzájemnost jakožto světové a všeobecné vzdělání Kollárovi je obzvláště východištěm z vlastní malosti. Malost vlastního národa a vlastně jeho kulturních prostředků Kollár velmi nemile pociťoval, a proto s největší odkrytostí právě tuto malost pokládal za rozhodující důvod pro vzájemnost.

Na tento moment posud málo se ukazovalo, a přece je Kollárovi nad jiné důležitý, jak viděti z toho, že nejen ve svém spise o vzájemnosti, ale již i v Kázáních o ní mluví často, ba napořád. Proti úzkoprsosti, která se v tomto ohledu pořád vydává za vlastenectví, proti zrádcování, jímž posud ještě jsou stiháni, kdo na naše vady ukazují, vývody Kollárovy sloužiti mohou za nejlepší odpověď.

I o národech a vzdělanosti platí zajisté to přísloví: »Z malé vody malé ryby.«

»Vzdělanost maličkých národů — ‚národkův a národečků‘ mluví pohrdlivě — sama bývá malicherná a neduživá: její slabé literní, umělecké neb občanské přípravy a společnosti, sotva že vznikly, opět tu nedostatkem povětří a prostranství zanikají a hynou, ona nežije ale jen živoří, neroste ani kvete ale jen svěžuje, nevyvodí stromy ale jen chrastiny; ona chtějíc se rozprostraniti a zveličiti, dopouští se násilí, křivdy a loupeže naproti jiným sousedním národům, zbavujíc tyto těch nejdražších klenotů lidských, totiž samostatnosti, řeči a národnosti: čímž potom i sama vzdělanost takových národů zcizoložená, krví zbrocená a proto nelidská bývá. Naproti tomu ve velikém národu, není-li tento roztrhán a sobě samému odcizen, vzdělanost velikánské pokroky činí; tu tisíce hlav, tisíce ruk pracuje na chrámu vzdělanosti; tisíce jazyků, per a mečů brání ji proti nepřátelům. Plodové vzdělanosti jsou tím lacinější a každému i tomu nejchudšímu přístupnější, čím hojnější jejich odbyt.«

»Šosácká nezávislost malé, slabé, ať politické nebo literární republiky, zdlouhavost v odloučenosti malého kmene a nářečí mají půvab jen pro duše, jež nežijí pocitu býti členem velikého celku a pocitu tomu proto také nerozumějí.«

»Čím menší je kruh, čím osamocenější je společnost, v níž žijeme, od jiných, tím menší, nechutnější a nesnášelivější jsou naše pojmy, knihy, jež píšeme a díla umělecká, jež vydáváme, protože nám mimo ně nic není známo, co by nás vedlo k blahodárnému srovnání a co by nás nabádalo.« »... kdo mezi vrabci je prvý, není proto prvý v ptactvu.«

Žádný národ nesmí se vzdáti prospěchu konkurence (»Aemulation«): »kde není aemulace, není pokroků«. Vzájemností vznikne blahodárné závodění.

»Malí nárůdkové myslí a cítí takořka jen napolo, jejich myšlénky a city mají krátká křídla, anebo konečně vykrvácejí v ohromné námaze, potlačujíce násilně národy jiné, — všecka jejich kulturní práce má v sobě něco nepřirozeného, nuceného; »za to národové velicí, když k žití ducha se jednou probudili, vyšinou se až k nebi a objímají celé člověčenstvo, a to všecko stává se lehce, přirozeně, bez tlaku a násilí proti jiným.«

V malých národech lidskost projevuje se obmezeně, zmrzačeně, alespoň slabě, ve velikých všestranně a plně.

Jen vzájemnost zaručí nám tuto velikost, jen v lůně velikého národa jednotliví kmenové mysliti a jednati budeme ve velikém slohu.

»Malí národové, malá odpovědnost; velicí národové, veliká odpovědnost před soudem světovým« — toť heslo Kollárovo, vzájemností slovanští národové uniknouti mají své osamocenosti a malosti, vzájemností Slované státi se mají evropskými a světoobčanskými. »Isolované, stojaté bahno smrdí: nárazem ocele a kamene jiskry se rodí a světlo«, — vybízí Kollár zejména své nejbližší krajany na světové kolbiště kulturní.

Kárá Hněvkovského pro verš:

»že je malý národ český,
pro něj také malý zpěv jen hezký«.

Touha po velikosti, světovosti vnukla mu dokonce i mínění, že spisovatelé slovanští nemají se vynasnažovati býti populárními v tom smysle, aby jim rozuměli jen vlastní soukmenovci; ale mají psáti pro celý národ (rozuměj pro všecky Slovany) ... »Slovanští spisovatelé nemají pouze býti nádenníky a podavači jednotlivých kmenů, nýbrž národní stavitelé při stavbě chrámu pro kulturu člověčenstva.«

21. Přes to, že Kollár vzájemností především malosti svého národa unikal, žádal přece, aby i větší slovanští národové, zejména Rusové a Poláci, pěstovali vzájemnost. Viděl tomu příčin několik.

Žádnému národu nesvědčí hrdost a pýcha — vytýká na prvém místě důvodem mravním. Avšak má i praktická argumenta.

I Rusové potřebují vzájemnosti, aby se vůči sousedním národům asijským a národům na vlastním území cizím udrželi slovanskými a své slovanství sílili.

Rusové i Poláci potřebují znalosti jiných slovanských jazyků pro svou prosodii, — posud příliš napodobili verš germánský a francouzský.

A konečně: nejmenší a nejopovrženější nářečí nejvzdělanějšímu a největšímu podati může etymologický klíč k výkladu temných slov.

22. Nejednali bychom v duchu Kollárově, kdybychom konečně neukázali na všeobecný užitek, plynoucí ze vzájemnosti způsobem, jakým Kollár sám ve zvláštní kapitole o věci jednal.

Na prvém místě Kollár staví užitek duchovní, plynoucí pro vzdělání slovanského národa. Národní vzdělání závislé je na národní literatuře, a literatura vzájemností tím právě by získala, že by se stala slovanskou a všelidskou. Literatura stane se vzájemností velikou obsahem a svým cílem, literatura povede jednotlivé slovanské národy k velikosti a světovosti všeho myšlení a konání. Vzájemností stanou se, Kollár věří, téměř divy, dojista v krátké době, kde se ujme, způsobí »neuvěřitelné věci«.

V jakém směru duchovním Kollár změny si přeje, podle toho, co jsme již slyšeli, nesnadno dalo by se v daných případech určovati; mezi jiným na př. vytýká slovanským spisovatelům minulých století, píšícím v době, kdy vzájemnosti nebylo, chladnost, jednostrannost, slovanskost »nevzájemnou«. Mezi českými spisovateli těmito jmenuje vedle Veleslavína i — Komenského, z ostatních Gunduliće, Obradoviće, Krasického, Lomonosova a j.

Ze vzájemnosti bude i prospěch hospodářský: spisovatelé budou míti veliké kupující čtenářstvo. »Spisovatel, odkázaný jediné a pouze na své nářečí, sotva prodává tolik exemplářů, co by zaplatil výdaje za sazbu.«

Jazykové slovanští vzájemností očistí se od všelikých cizích příměsků, přirozeně se obohatí a stanou se slovanskými a čistě lidskými; budou také libozvučnějšími. Básníci v této příčině nejvíce mohli by činiti pro jazyk svůj.

Konečně i politické působení vzájemnosti bude značné a to dvojím směrem.

Vnějším: Slované, žijící pod cizími panovníky, přestanou se bouřiti; vzájemností snaha po politickém sjednocení přestane aneb alespoň valně se seslabí.

Ba pod neslovanskými spravedlivými panovníky jednotliví kmenové dokonce lépe se mohou udržeti; pod žezlem jiného silnějšího slovanského národa menší kmen by časem docela zmizel v národě panujícím.

Uvnitř vzájemností přestanou rozbroje a boje Slovanů proti Slovanům — uzná se od každého slovanského kmene důležitost a přednosti kmenův ostatních, každý a všichni pracovati budou k velikosti vlastní a všech.

23. Překážky vzájemnosti Kollár vidí dvojí: překážky, jež činí nám cizina, a překážky, jež strojíme si sami.

Cizí evropští národové mají mnohé předsudky proti Slovanstvu, podezřívá se snaha po vzájemnosti a všecko slovanské se uvádí v lehkost, ba i nenávist.

Avšak mnohem účinněji proti vzájemnosti stavějí se slovanští kmenové sami, malicherný jejich partikularism, jenž velikého a vznešeného není schopen.

Avšak: »Co žádá pokročilá doba od těch, kdož povoláni jsou sloužiti věčnému, t. j. pravdě, dobru a kráse? Kdo směr věčného sleduje, kdo do protiv časů, jež jeho vývoji slouží, vsahuje, tu zdržuje, tu napomáhaje, tu zprostředkuje, ten nositelem je věčného. Od antiky k romantismu, od romantismu k humanismu zajisté veliký je skok, — ale právě v těchto protivách a vývojích život člověčenstva zjevuje se nejpatrněji . . .« Povlovně humanita zvítězí nad staršími prvky osvětovými a jsouc již jednou dobyta a vypracována v umění a vědě, se již neztratí — — Humanita spasí lidstvo . . . Tento veliký úkol provede se klidně, bez ruchu, jako by se nic nedálo, — my Slované buďme jen bdělí a na stráži historického vývoje, buďme v hlavě lidského vývoje. Avšak »slovanské národnosti nemají býti odděleny každá pro sebe, nýbrž spolu pracujíce veliký mají žíti život: kmenové národu, národ lidstvu ať slouží a přináleží«.

Veliký jest náš úkol, veliká bude odměna. Už jméno »Slávů« — Kollár horuje v jednom svém kázání, — ustavičně pamatovati nás má, že připravovati se máme pro žití věčné — pro věčnou slávu.

(Pokračování.)

Počátkové dějepisu sociálního.*)

Referuje dr. J. Peisker.

(Pokračování.)

Úvodní stať Lamprechtovu podali jsme z velké části doslovně, zrcadlíť se v ní účel i obsah díla celého: vyložiti vznik a rozvoj každé žilky dnešního národního tělesa německého. Vše, co pomáhalo dnešní individuálnost německou budovati, dochází tu sympatisujícího, ale zároveň též kritického vylíčení. Co však v tomto směru bylo bezvýznamným, to Lamprecht málo slovy odbývá aneb zcela mlčením pomíjí, a byť by to samo o sobě bylo sebe poutavější.

Dílo má ovšem mohutnou protestantsko-nacionální tendenci a vzácnou sílu politicko-paedagogickou; dovede i chladného kosmopolitu znacionalisovati. Myslíme, že nenadsazujeme úsudkem, že dílo to znamená pro Němce na poli nacionálního uvědomění, tudíž i politickém tolik jako velká, vítězná bitva. Jest to dílo v pravém slova smyslu národní, které bude mít na generaci právě dorůstající vliv rozhodný, směrodajný. Pro Slovany, zejména pro Čechy, jest věc tato nikoli nedůležitá, nutíc k srovnání s tím, čím — česká dospívající generace připravována na cestu národního života.

Na takové maličkosti a jich důsledky v Čechách ovšem nikdy nebylo času; mezi odstupující a nastupující generací tudíž nebývá v Čechách přechodu; na místě vystřídání následuje otřes, erupce, s velikými ztrátami duchového i citového, ba i mravního majetku národního. »Nemáme dorostu«, znívalo a zní to napořád, t. j. »nerozumíme dospívajícím a dospívající nerozumějí nám«; aneb správněji: »Pro dospívající neučinili jsme nic, a tohoto nic nám budou jednou

*) *Karl Lamprecht*, Deutsche Geschichte.

pamětlivi«; přehnilou pak generaci vystřídává generace nahnívající. I jsme toho žasnoucími svědky, že generace právě dospívající, tudíž přece jen ještě nedospělá, ale sama sobě odevzdaná, sáhá po svépomoci sebevychování. I nelze odepříti úcty této »emancipaci nevyspělosti«. A jsou-li na scestí, což *oni* za to mohou, že tu není cest?

Ale oni pracují!

A práci jejich doporučujeme Lamprechta co nejvřeleji již proto, že ve vlastní vlastivědě nic nemáme, co by jeho Deutsche Geschichte bylo jen i přibližně podobno. A dílo toto poslouží nám převýborně, poučí v přemnohém a neuškodí v ničem; intelligentní čtenář český sámť již ve stati úvodní, námi reprodukované, vypozoruje jednostrannost a, vypozorovav ji, nepůjde za Lamprechtem slepě.

A bez odporu jednostranným jest již to, jak pojímá Lamprecht zápas mezi universalismem a nacionalismem. Toho si zejména církevní universalism nezasloužil. Jen pod titulem universalismu toho získal meč a kolonista německý z nynější oblasti německé dobrou polovici a podržel ji pak pod titulem nacionalismu. Universalism a nacionalism se u vedení národa německého vystřídaly několikráte a vždycky byl při tom nacionalism přebohatým dědicem. Co v dobách universalismu pro »římskou« říši vždy nastřádáno, z toho část veliká v dobách nacionalismu pro německý národ ztrávena. Což jiného znamená titul: das heilige *römische* Reich *deutscher* Nation! Děkují tudíž Němci svoji dnešní hmotnou i duševní velikost v prvé řadě universalismu církevnímu. Tyto dva proudy dlužno však velice přesně lišiti, a to tím více, ježto aktuálnosti praktické dávno ještě nepozbyly.

Toto matení obou proudů jest nehistorické a knihou celou se vleče jako nit červená; nejpatrněji ve statích, jednajících o germanisaci Slovanů (III. 330) a j.

Němci, a byť i snažil se být objektivným sebe víc, a k tomu ještě protestantu, myslím, že přesné lišení obou proudů těch jest věcí velmi nesnadnou: do očí toho, jenž jmění rozmanitým způsobem nabyl, provenience jednotlivých penízů tak nebije, jako do očí těch, jimž dříve náležely a kteří o ně přišli.

Slované mají tudíž pro rozdíl obou proudů pojímání přesnější — jmenuji Palackého —, ale proto přese všechno jest zejména v české veřejnosti obyčejnou zbraní, rytířskou však nikoli, universalismu za vinu klásti to, co nacionalism způsobil.

Idea universalismu sama o sobě aspoň tak jest vznešena, jako idea individualismu; obě měly dobré a špatné, dovedné a nedovedné representanty a využitkovatele. Idea neposvěcuje špatnosti stoupence svého, ale sama také není skrze ni znesvěcena. A to musí platit o idei každé, a byť byla sebe subjektivnější.

Toť jsou pravdy odvěké; ale uvádíme si je na pamět, ježto jich Lamprechtem všude dbáno nebylo, zejména ne v líčení zápasu mezi Řehořem VII. a Jindřichem IV. Líčení to samo o sobě velice jest zajímavé, naskrz nové. Leč osobní velebnosti Hildebrandově nepodařilo se ublížiti, aniž Jindřichu IV. dáti nějaký nimb. U nás cos podobného dlouho se děje s Václavem IV.

Vůbec Lamprecht nakládá s církevním universalismem více než přísně, místo aby tak činil s jednotlivými, určitými jeho representanty. Když jest korunou dvoutisíciletého snažení národa vítězná myšlénka všenárodní, pod jejíž mohutnou korouhví stojí jednotlivec bezprostředně, stavěje v sobě Němce vysoko nad Sasa, Švába, Bavora, tož neméně velebná jest myšlénka všelidskosti, bránící, by kdo v sobě stavěl Němce nad člověka, němectvo zaměňoval člověčenstvem, a přehlížel, že jsou zde též lidé neněmci.

Celý pak ten boj německého národa s universalismem církevním v tom půdil, má-li či nemá-li být svatá *římská* říše, t. j. vždy asi tak celý tehdejší svět křesťanský, národnosti *německé* podřízena.

Podav obrys celého díla v stati úvodní, Lamprecht přistupuje k prvotinám německého národa. A tu dlužno vyznati, že tak skvěle jich na základě vymožeností věd praehistorických a linguistických nikdo před ním neutkal; stať pak hned následující, o příčinách a průběhu stěhování se národů, zejména »indoevropských« — tak totiž důsledně Lamprecht jmenuje plémě, druhými Němci »Indogermanen« zvané — jest pravou perlou samostatné tvorby.

Výklad jeho stručně zní:

Na rovinách Vysoké Asie potřebuje k výživě kočovnická rodina stáda as o 300 kusech. Stádo takové vyžaduje celé šestiny zem. čtver. míle. Kmen o 10.000 duší nemůže tudíž obstáti na ploše menší, než o 200—300 čtv. mílích. Vzrostl-li následkem příznivých poměrů v jednom věku lidském v počet dvoj- neb trojnásobný: ježto obživy doma nenalezl, způsobil odlukou, nouzí vynucenou, velký rozstrk národů do širošíré dálky.

Tak tomu bylo i v Evropě, pokud národové byli kočovníky; nouze o půdu vyháněla do světa silou elementárnou. Ba i dnes tomu nejinak. Jako v době kočovné, i dnes půda využitkována do kraj-

nosti, tenkráte pastvou, dnes pluhem. Tehdy i dnes provázeno vystěhování se přebytečných mass bezcenností individua; vyžadujeť založení nových sídel národa nesčetných obětí lidských životů, obětí, jichž nutnost a prospěšnost dovedou oceniti teprv pokolení pozdější. Nejhrozněji ovšem bylo národu přinucenému opustiti vlast se všemi členy svými, i se starci. Bída nevýslovná hnala je v před, jim bylo prosekati se buď jak buď.

Těkajíce hledali výživu a půdu.

Pomýšleti na to, aby šetřili zájmů národních, ani na mysl jim nemohlo přijíti. Zástupy jich rostly lavinou, s prava leva úlomky různorodých národů přibírajíce; *dialekty rozmanité, jazyky různé byly tu v pestré směsici.* Mohli se dobře snášeti, ježto rozdíl v zevnějšku a vzdělání tak byl malý, že tak bystří pozorovatelé, jako Pytheas (330 př. Kr.) a Poseidonios (90 př. Kr.) Germány stavěli se Skythy za jedno; Poseidonios pak prvý počal mít as tušení, že Kelti a Germané jsou národové různí.

V následcích nejdůležitějším bylo hnutí Kimbrů a Teutonů, a to zejména tím, že zle řádíce v Gallii celou řadu let, zlomili sílu keltskou, v níž nastřádána byla bohatá kultura barbarská dlouhých století, a připravili tak půdu Caesarovi.

Nelákalo jich ani teplé slunko, ani modré nebe italské: půdu chtěli. Prosí o ni z hladu, nouze, pro Bůh! Ochotni jsou sloužit za mzdu, bojovati bitvy v zájmech sobě pracizích.

Půda, to jest ono slovo po celou dobu stěhování se národů neustále slyšitelné a uchu římskému čím dál tím hroznější nežli řev domácí luzy: Panem et circenses.

Půda jim odepřena s neurvalou hrdostí. Zradou a podskoky vítězili Římané. Rozhořčeni, Kimbři a Teutoni celé jedno vojsko římské obětovali bohům; co nepadlo v bitvě, schytáno a zvěšeno; kořist, zbraň i skvosty pohrouženy do hlubin. Leč ihned vrátila se jim stará důvěra, a již druhý den stálo snad poselstvo germanské před cizím konsulem s naivní prosbou o půdu a osev.

Dle Poseidonia Masilští z hnátů u Aixu padlých dělali ploty k vinicím. Jakýs bůh pak dal po celou zimu pršeti, aby země byla očistěna z poskvrny.

S německo-historického stanoviska — filosofuje Lamprecht — není však třeba očisťování, aniž zapomenutí. Ačkoli nevědomky, pro svůj národ padli tito bojovníci. Winkelriedský čin to byl. Prorazili ztuhlý pás lesův a hor středního Německa; oni dali národu svému plodný směr na jih, ukázali světodějnou dráhu.

Caesarovu činnost v Gallii posuzujeme-li se stanoviska německého, říci můžeme, on že víc než kdo jiný Němce poukázal na Německo. Od jeho zasažení Němcům nejde již o vzdálené cíle a bezcenné výstřednosti dobrodružné záliby v stěhování; Germanu uloženo, přidržeti se toho, co mu nejbližší: jižní dnešní Německo si přivlastniti dle programu ruky cizí ...

Při tom udrženy však na východě šíré kraje, sáhající dále než dnešní hranice národnosti německé.

Co však osudů národa leží mezi dnešním rozšířením na východ a mezi panstvím dob germanských od Odry až asi k Visle! Záplava slovanských zástupů pohřbila Německo až k Labi v ohromných ssutinách a teprv německý sedlák středověku v míru opět dobyl krajin těch, podepřen brannou rukou zeměpána a rytíře. Tak zažily tyto země stěhování germanské dvojité: vystěhování se druhým stoletím po Kr. počínajíc, a přistěhování se s konečným osídlením od stol. dvanáctého.

Kdežto Německa Jižního získali Němci za dnů Augustových, Německa Východního dostalo se jim trvale teprv za dnů Friedricha Barbarossy.

Dvoje tato stěhování nejsou rozdílna pouze časově: ve středověku putoval Němec k východu jako sedlák, k individuálnímu zisku, z popudu osobního; osídlení v pravěku mělo však ráz jednotvárný, jednotlivec mizel v davu, jen zřídka vynikl některý ten vůdce. Není vinou našich pramenů, že nejstarší dějiny germanské jsou téměř jen mechanikou mezinárodních srážek; mluvíť k nám zpravodajové kultury vysoce vyspělé a rádi konkretně hovoří, jen když mají o čem. Leč ve skutečnosti osudové zevnější Germanů ptýlily se v neuvědomělý vír jednotlivých úlomků národa; i padl Germanům šťastný los, že působením římských dobyvatelů dána byla pohybu neurovnanému uzda národní.

Velmi skvěle filosofováno — se stanoviska ovšem německého! Ale *kde* pak měli Římané pro kočovné Kimbry a Teutony půdu vzíti? A podruhé: Polabští Slované drželi půdu před tím germanskou, chudý písek Pomořan i Branibor a blata Středolabská i Vislanská, i v tom ostatně nedokázaném případě, že jí na Němcích dobyli — o tom více se šířiti, vedlo by příliš daleko a k cíli nikterak — aspoň stejným právem, jako Němci kultivovaný sad Německa Jižního, i jest naprosto nepřípustno mluvit o opětném dobytí, jakoby o právní restituci krajin, které drželi Polabané *tisíc let*.

Až bude někdo psáti historické právo mezinárodní, bude třeba jakousi konvencí ženevskou stanoviti jednotnou dobu theoretické promlčitelnosti nárokův národních, ale pro národy všechny stejnou.

Na to obrací se Lamprecht k vývoji přirozeného rozčlenění národa s mistrovstvím nemenším: Kulturou znavený a po svěží přírodě toužící Říman viděl v Germanech národ pramladistvý, svérázný, jehož bude budoucnost; v jeho pak kultuře zřel obrysy vlastní své idylské minulosti. Víme, že již i názor o »mladistvosti« germanské jest sentimentální fikce. Nad tisíc let (?) seděli Germané v jádře vlastí svých, na písku Pomořan i Branibor, mezi bahny Středolabskými a Vislanskými; a nezměrné jsou doby odsud nazpět, jichž průběhem pranárod se rozlišil v národy půldruha dílu světa.

Germané nebyli divochy, kteří bez dlouhých zkušeností vrazili do sadu jižní kultury: měli barbarskou kulturu úctyhodnou; a právě ze *svého* života směru obrodili římský orbis terrarum a pak i celý náš svět.

Idylským pojímáním Germanů Římané především ublížili sobě, čelíce takto nepříteli nepoznanému, ale ublížili i dějepisectví, přibájivše nejpřednějšímu národu barbarskému onu čistotu mravů a společenské blaženství kultur primitivných, fikci to, která ještě ve století předešlém měla následky politické a vypleta byla teprv studiem ethnologickým doby nejnovější.

Divokost a barbarství nevytvoří věku zlatého; idyla správy patriarchální, jak ji Písmo neb Homer líčí, *v té* apotheose skutečností nikdy nebyla. Kdo v pravěk lidstva vnořiti se chceš, všechny kultuře naší běžné představy o právu a obyčeji, morálce a víře si odmysliž, slov Shakespearových pamětliv, že nic samo o sobě není zlým či dobrým: *myšlení* je činí tím.

Nevázané sobectví se strany jedné, s druhé pak poroba osoby v těsných svazech rodových: toť charakter kultury prvotné. Caesarovým Germanům, jako kdysi Homerovým Hellenům loupež, ba ani vražda hanbou nebyla.

Bujel sice pravěký jednotlivec v zvůli násilné — proti níž skutky Brunichildy a Fredegundy byly mravů čirým pokrokem — leč s druhé strany sevřen byl pouty rodiny tak, že téměř nebyl osobou, číslem jen v počtu pokrevenstva. Zničil-li druh život cizí nebo majetek, s pachatelem celé jeho pokrevenstvo jest zodpovědno, a vraždu i loupež dovoleno ztrestati stejně na vinníku jako na kterémkoli členu jeho pokrevenstva; zásada, že každý trestán býti může jen za vinu svou vlastní, jest zánovní vymožeností kultury vyšší; nebyla

známa Germanům, cizí byla i Hellenům až do pozdních dob; a dle práva židovského Jehovah tresce až po páté koleno.

Ukrutni byli lidé a v šanc pudům smyslným; jen v souvislosti rodové docházeli výchovy a útočiště; výchovy škorpióny; útočiště, jemuž v oběť padlo osobenství celé; teprv mnohem později, když hospodářský výtěžek stačil nad okamžitou potřebu, vyvstávaly společenské zájmy silou výchovnou, uvolňujíce mysl od palčivých otázek denní výživy a zvouce u volné chvíli k duchové tvorbě a k umravnění

Jak učleněna byla *původní* společnost germanská, o tom nejstarší zprávy již nám nepovídají; *v jich světle spatřujeme jen poměry spletité, pokusy, smiřovati protichůdné odpory;* stojíme tu před rozvojem již věkovitým.

Jest možno, z chaosu toho vystihnouti postup, hlavní body rozvoje? Trosek tu dosti, leč zůstaly by hádankou, kdyby srovnávací národopis neskýtal nám vodítka, a kdyby starověcí národové nebyli zaznamenávali osudy Germanstva již v době, kdy dávno ještě nevyspělo samo ani nad kulturu primitivnou. Tyto zprávy znamenitě souhlasí s ústrojím dnešních národů barbarských, jsouce takto nejvážnějším dokladem, že čím národ primitivnějším, tím méně jest svéráznějším, tím více všelidštějším.

Do kostry pak, kterou nám podává srovnávací národopis ze svých poznatků, opakujících se u všech téměř národů, zapadají četné germanské báje a tradice a zpola odumřelé přežitky z dob historických tak znamenitě, že nelze popříti, že Germané u svém rozvoji procházeli týmiž fasemi, jako všichni ostatní národové.

» *Vmyslíme-li se do prvopočátků národa, jenž sám ze sebe, bez prvotního splynutí různých součástek se vyvinul (Tacit. Germ. c. 2.) tož za jádro všech útvarů pozdějších nelze sobě mysliti nic jiného než jeden prvý pár.* Stál o sobě sám, jakožto počátek prarodiny; se svými dětmi činil prvý postup generací; a jen *v tomto* postupu záruku dával budoucnosti později nacionální. Aby skutkem se stala, nezbývalo nic, než pohlavní obcování dětí mezi sebou; jakkoli všeliké styky sexuálné mezi rodiči a descendenty odjakživa pokládány bývaly za krvesmilstvo, tož jest spojení mezi bratry a sestrami pravidlem prvopočátečným, ba u Indoevropců trvá mezi různými národy (Iránci, Helleny, Kelty) ještě i v dobách historických. Leč jak bylo ize mezi sestrami a bratry ve společné domácnosti prarodiny udržeti, ba i jen si představiti život monogamický? Pohlavní pospolitost žádnými rozdíly nebyla omezována, všechny sestry se všemi bratry byli vespolek manžely, všechny děti jich vespolek bratry a sestrami ...

Jsouc takto každá generace sama v sobě nerozděleným celkem sester a bratří, jakožto jedna rodina, *která i ještě na dlouho as setrvávala u společném chlebení*, tož dojista zřízením svým velice se lišila od našeho ústrojí rodinného. Ženy a muži stáli v ní podle sebe svérázně, nijakým spojením monogamickým do skupin nerozlišení; a příčinou vzájemného členění byla především jen branná činnost mužů, kdežto ženám třeba bylo ochrany.«

Muž rukou zbrojnou chránil *rod* na venek; jestiť ochranná moc bojovného muže prapůvodní a i později ještě nejúčinnějším podkladem lidského řádu. Leč třeba bylo vedení jednotné, a k tomu opravňovala jen zkušenost a stáří: nejstarší všech mužských členů *téže generace* — t. j. téže parentely — stal se rozeným hlavárem celku. A byli-li na živě ještě muži generace předchozí, tož to byl nejstarší z nich, jehož moudrosti svěřena ochrana *kmene*. Takto vyvinula se ochranná moc starešiny kmenového zprvu nade všemi ženami kmene, pak dále i nade všemi muži, a to následkem vůdcovství u válce a poradné i rozsudčí vážnosti v míru.

Ženě naproti tomu připadalo pečovati o zachování rodu. Ježto otcové dětí, jež porodily, bývali neznámi, descendence vycházela od ženy-matky, jakožto jediného pojítka mezi generacemi. Dle matky jmenovány děti, kol ní kupily se všechny vztahy rodinné, na matkách spočívala celá osnova a neporušenost kmene: a aby zabezpečena byla, vznikl zákaz, pohlavně obcovati s muži kmene cizího.

»Líčené poměry podávají obraz kultury nejprvotnější, jak ji dlužno dle všeho předpokládati u všech téměř, ne-li u veškerých *nesmíšeně vyrostších národů světa a jistě u národů indoevropských:* Pohlavní pospolitost, ochranná moc kmenového starešiny nad ženami, spojená s mocí vojenskou a s přirozenou vážností v dobách míru oproti mužům, konečně rozrod generací a osnova kmene dle práva materného.« (Str. 86—88.)

Tento Lamprechtův výklad pokládám přímo za utopii, spočívající na nemožném syllogismu *Πρῶτον ψεῦδος* trčí již u prvé větě:

»Vmyslíme-li se do prvopočátků národa, jenž sám ze sebe, bez prvotného splynutí různých součástek se vyvinul (Tacitova Germania c. 2.), tož za jádro všech útvarů pozdějších nelze sobě mysliti nic jiného než jeden prvý pár . . .«

Není na světě národa, jenž by takto se byl mohl vyvinouti, »vmysliti se tudíž do prvopočátků« něčeho, quod non est in mundo, nemůže býti východištěm vážné úvahy. Kterému páru lidí by bylo také napadlo, odtrhnouti se ze společnosti, jejíž členem dosud byl,

a vzdáliti se do — nutně neolidněných — pradalekých krajin tak, aby ani on, ani jeho veškeré potomstvo na celá staletí, až totiž v národ vzrostlo, nemohlo míti connubia neb jakýchkoli styků s lidstvem vnějším!

A když toho nebylo, nemohla endogamie vyplynouti z osamotnění.

Že by pak u »národů indoevropských« líčené Lamprechtem poměry byly nejprvotnějšími, tomu jazykozpyt všemožně se vzpírá:

Když Lamprecht 1889 pronesl mínění, jež samo o sobě jest velice plausibile, že totiž učlenění národů germanských spočívá na příbuzenstvu kognatském, spadá tudíž do útvaru materného,*) proslulý sanskritista Delbrück**) v článku velice pozoruhodném dokazoval v zápětí, že filologie v jazycích indoevropských *nenachází ani stopy* po metrarchii a polyandrii; nemajíť jazykové ti názvu společného pro bratra matčina — jenž jest v rodině materné starešinou — za to ale pro děvera, t. j. bratra manželova a pro vdovu. To vše stačí na důkaz úplně, že národ užívavší mluvy, z níž vznikli jazykové indoevropští, metrarchie nejen neznal, nýbrž žil v čistočisté patrarchii.

Naproti tomu nikdo nemůže neviděti přečetných velepatrných stop metrarchie u mnohých národů, jež indoevropskými nazýváme, a to zejména u Germanů v míře nikoli nejmenší.

Z těchto dvou daných, z nichž každá má plnou sílu průkaznou, jen ten závěrek lze vyvoditi, že národové jazykův indoevropských, ale s institucemi maternými, po krvi nebyli nesmíšeně indoevropskými.***) Pak ovšem nelze s jich institucemi nakládati jako s institu-

---

*) Lamprecht, »Zur Socialgeschichte der deutschen Vorzeit«, ve »Festgabe für Georg Hanssen«. Tübingen 1889. Co jest útvar materný = matriarchát = avunkulát = metrarchie, ví i širší čtenářstvo z péra Pavla Durdíkova, »Mateřské právo ve Střední Sumatře« feuill. »Nár. L« z 30. května 1893.

**) Delbrück, »Die indogermanischen Verwandtschaftsnamen. Ein Beitrag vergleichender Alterthumskunde.« Leipzig 1889 v Abhandlungen d. phil.-hist. Cl. d. sächs. Ges. XI. No. 5.)

***) To postřehl Bernhöft již před desíti lety: (»Staat und Recht der römischen Königszeit im Verhältnis zu verwandten Rechten.« Stuttgart 1882.) Uvádí fakt, že arijci nade všechna ostatní plemena lidská vyznamenávají se pudem stěhovavým, jakož i bezpříkladnými schopnostmi, vstřebati živly cizorodé: Afrika po zániku Karthaginy nebyla již punská, ale pobřeží středoitalské zůstalo řeckým i pod panstvím Římanů. Metrarchie pak jest u surových národů neobyčejnou měrou rozšířena, a to činí již o sobě velice pravděpodobným, »že arijci na svých invasích narazili na obyvatele, dle tohoto práva žijící, což na ně silně působilo«. (Ibid 180, 191, 192.)

cemi organickými. U nich zjevy metrarchické a patrarchické náležejí dvěma, zprvu souřadným vrstvám, jež se znenáhla prostoupily v ušlechtilý konglomerát, jak jej vidíme zejména u starých Germanů.

Lamprecht však obrací věc na rub, pravě, že »jednotlivé shody jazykového podkladu indoevropského vedou k domněnce, že již před rozstoupením se pranároda v tolik národů zásada práva mateřského v jednotlivých zjevech svých *počala* býti ohrožována«. (Díl I., str. 95.)*)

Na těchto námitkách proti Lamprechtovým vývodům prozatím přestáváme a ještě jen tu domněnku nesprávnou chceme vyznačiti, jako by prvotní lidstvo bylo žilo v skupeních, »která i ještě na dlouho as setrvávala in gemeinsamer Wirthschaftsordnung«. (I. 87.) Tato hypothésa, vzniklá z Bůh ví čí fantasie v století minulém, holý rousseauism, nemající pro sebe dokladu ani jediného, ale proti sobě doklady nesčetné, způsobila ve vědě již zmatků dosti a byvší Lotharem Dargunem**) — žel že již zesnulým — co nejskvěleji rozvrácena, náleží na zasloužený odpočinek.

Ale křivdili bychom Lamprechtovi, kdybychom zamlčeli, že on sám za nic více, než za hypothesu nepokládá svou rekonstrukci nejstaršího útvaru společenského. Jakmile však počíná míti pevnou půdu historickou pod sebou, spřádá jednotlivé úkazy z útvarů mateřského a paterného způsobem tak mistrným, že zrovna lituješ, když s něčím tak krásným vesměs nelze ti souhlasiti. Nesouhlasu ubývá, čím více Lamprecht době historické se blíží, až jsi jeho, téměř bez odmluvy.

»Stát germanského pravěku půdí ve völkerschaftu a v hundertschaftu, v organismech to, v nichž každé přesnější badání rozpozná nikoli nesnadno kmen a rod z doby práva mateřského.« (I. 101.)

Toť po našem soudě pravda nezvratná, které žádný Delbrück neublíží, leč zůstane potud necelou, pokud nebude připuštěno, že jest to štěp *cizí,* na nějž teprve vočkován indoevropský roub. Máme za to, že jen touto vsuvkou lze odůvodniti celý ten chaos, jak jej Lamprecht — ovšem po svém smyslu — líčí z pověřených zpráv:

---

*) Delbrück (Abh. d. ph.-hist. Cl. d. sächs. Ges. XI. 1889, str. 213) tvrdí kontradiktorický opak: »I dnes ještě sotva který z jazykozpytců na poli indogermanském činných jest přívržencem práva mateřského.« Tento odklon jest nám tím záhadnější, ježto Lamprecht sám činí (I. 45 - 51) z jazykozpytných poznatků závěry velecenné

**) Dargun, »Ursprung und Entwickelungsgeschichte des Eigenthums«, v Z. f. vergl. Rw. V. 1884, 38.

»Dech citového světa nám cizího, plného odpory ohromnými, vane z těchto zpráv ... Ve slovech: Žena jest majetkem muže, chráněnkou bratra neb matčina bratra: spočívá nejhlubší protiva v životě ženy na sklonku rozvoje rodového dle práva mateřského.« (I. 105.) Tento sklonek právem datuje Lamprecht do dob předhistorických.

U Hellenů dob historických žena důstojného postavení neměla, u Římanů rovněž ne. Oheň ušlechtilé, pohlavní lásky individuální, očišťující mohutnost vroucně-manželského spolužití, starému věku byly věci neznámé. O sentimentálnost sice nouze nebyla, uzavírání sňatků z důvodů národněpolitických státem bylo podporováno, a bortící se svět vyvedl ženu z dosavadního úkrytu. Leč bez výsledku. Počet emancipovaných, nikoli však počet žen samostatných se vzmáhal, a rostoucí měkkost mužského charakteru sváděla spíše k samotenství nežli k podnikavému přejímání povinností manželských.

Do tohoto světa vstoupil German s ženou svou. Byli barbaři. Leč jich manželství nesrovnale zastiňovalo mravní silou a teplem řádní sňatky konvencionálné u Římanů. Novou uvedli monogamii do světa toho, monogamii se silnými právy mužovými, leč zároveň i s úctyplnou mužnou oddaností; monogamii nesoucí se k různým vlohám mužské i ženské přirozenosti. Zásluhou jich osobní to nebylo, nýbrž důsledkem zvláštního stupně rozvojového, jehož právě dostoupili Germané rovnoměrným dobrodiním protichůdných principů, principu mateřského i paterného. Monogamie tato, vnikší do pevných poměrů vysoko rozvinuté kultury, s počátku násilně, později ticho, leč hluboce zasáhajíc za pomoci křesťanské, stala se, třeba že různě pozměněna, zřízením trvalým, ustálila se za základ manželství dnešního. Z ní vykvetly formy lásky středověké i moderní, na její půdě vzrostl ideál dnešního života rodinného, a plodem jejím jest dosud ještě bujará síla našeho souvěku. (I. 100.)

Vzletnému tomuto líčení Lamprechtovu nelze upříti značného dílu oprávněnosti, uvedeme-li si na paměť Tacitův panegyrikus na germanská manželství a překážky, na něž právě v otázkách manželství narazilo křesťanství na půdě římské.

»Příčinu ponenáhlého vítězství paterného nad mateřským vidí právem Lamprecht ve vzrůstu moci ústřední. Ve státě bylo místo jen pro paže mužovy. Čím více přibývalo práv mužových, tím více ustupovala žena do přítmí domácnosti; leč i tu ztratila v ohledu hmotném prvé místo své. Dříve byla žena pojítkem všech příbuzenských svazků, byla tudíž i sprostředkovatelkou všeho majetku

v dědickém pořadí generací. Usílením však moci ústřední vzrostl majetek rodinný, účinněji hájený, v poměrné bohatství, zájem domácího hospodářství vymkl se z područí svazků rodových; muž-manžel vzal jej v ruce své, otužené v obraně pastvy a polodivých stád. Žena zatím se potácela mezi mocí manželovou a poručnictvím bratrovým, resp. bratra matčina (avunculus). Poručnictví to (avunculát) stávalo se manželovi tím nepohodlnější, čím více hospodářsky osamostatněl. Proto raději dívku volby své *unesl*. Nic pak ducha rytířského v míru neživilo tak, jako *únos*, jenž udržoval půtky asi tak všech rodin mezi sebou v permanenci. Kdežto však společnost germanská až do dob Karloviců uznávala únos za zákonnou formu sňatku, hleděla již velmi záhy mírniti následky, rovnati spor mezi rodinami únoscovou a unesené. Čím více dbáno bylo veřejného míru a řádu, tím důrazněji nutil obyčej manžela, by se on a rodina jeho vyrovnali s rodinou manželčinou zaplacením určité náhrady. Suma ta stala se časem věcí hlavní, smluvenou již před únosem, který potom vykonán jen tak zdánlivě. Dalším pak času postupem vybledla smluvená náhrada v kupní cenu, zaplacenou příbuzným dívky za to, že vzdali se poručnictví (munt) nad ní. Celý postup rozvoje toho obsažen v heslech: Raubehe, Kaufehe, Muntehe.

Muntehe jest obyčejnou formou germanského manželstva nejpozději již od počátku éry naší, a výhradnou od 5. a 6. stol. V ní spočívá pokrok nekonečný. Teprv nyní, když munt nejbližších příbuzných strany matčiny též nad vdanými ženštinami rodu byl odstraněn, obdrželo manželství volnost vývoje oné formy, kterou rozumíme slovem monogamie. Teď teprv, muntem nad ženou, tudíž i nad jejím a svým potomstvem, stává se muž (ehemann) zároveň manželem (eheherr) se silnou povinností chrániti manželku vedle dosavadních práv svých, vzniká v ploditeli a majetníku zároveň otec děti milující a chránící. Teď teprve vyrůstá z této milovné ochrany pocit pokrevenstva mezi otcem a dětmi. K pokrevenstvu kognatskému přistupuje pokrevenstvo agnatské.

Dle starého práva setrvávala žena s dětmi v rodě svém, tolikéž i muž ve svém; dle práva nového opustila žena rod svůj, a uvnitř rodu manželova činil muž se ženou a dětmi základ rodiny nové, jejížto předkem manžel byl. To jsou protivy, které za plného provedení logických důsledků svých navzájem naprosto se vylučují. Leč historie neubírá se náhlými protivami. Staletí předhistorická i historická přešla, dříve nežli muntehe stala se pravidlem, a tím patrarchie

aspoň v nejužší rodině zvítězila: a asi stejně tolik času prošlo od prvých pokusů, sprostředkovati rovnováhu mezi účastí mateřího a oteckého kruhu pokrevenského na rodině nové, z muntehe vzniklé.

Účast ta týkala se především oněch práv a povinností, které spočívaly na bedrách kruhu pokrevenského k ochraně, k výchově a k hmotnému opatření, čili výbavě příslušných jednotlivců. Dosud byla tato práva a povinnosti péčí rodu matčina. Leč když plné právo otecké proniklo rodinou, počalo pokrevenstvo otcovo čili agnatstvo děliti se s kognatstvem o péči tu a práva ta, až konečně podrželo vrch.

(Dokončení.)

Francesco Crispi a Sicilie.

O Crispim se před dvěma třemi lety vyprávělo, že tajně pracuje, aby Italie se stala republikou, a rozumí se, že by v té republice prvým a doživotním předsedou byl on sám. Avšak dnes vidíme, jak Crispi v držení pieni potere, plné moci, vystupuje proti republikánům a socialistům: není tedy ona zpráva pravdivá?

K otázce té stručná upomínka na život Crispiho podá žádoucí odpověď.*)

Francesco Crispi narodil se r. 1819 v Ribeře, nedaleko Girgenti na Sicilii. Je původu albánského; ale i vlast brigantův a condottierů stačila vychovati politického smělce. Prvotní studia konal v semináři; byliť v rodině vlivuplní duchovní hodnostové, jeden dokonce i biskup. Vystudovav práva, stal se r. 1841 doktorem práv. Tenkrát již byl ženat s dcerou rodiny, ve které jako student žil. Ale tato jeho prvá žena zemřela brzy po svatbě. Crispi — praví jeho nadšený životopisec — byl by bez mála za ženu pojal sestru nebožky, ale tato uchýlila se do kláštera. Tím Crispimu dána možnost, vzíti si jinde ženu druhou a konečně i třetí. Ženám a zásadám stejně nestál v slovu.

V Neapoli Crispi stal se karbonářem. R. 1840 aranžoval povstání v Sicilii, ale s malým úspěchem, a proto odebral se přes Marseille do Turina. Novinařil. Ve svých článcích zuřivě psal proti kapitalistům a proto se dostal do vězení. Trpěli v Piemontě vyhnance a spiklence z italských zemí, ale socialistické revolucionářství Crispiho i Piemontské vládě se nelíbilo. Utekl r. 1854 na Maltu ne sám, ale se svou pradlenou Rosalií Montmassonovou. Maltézským se také nelíbil,

*) Srv. Narjoux, Fr. Crispi, l'homme public, l'homme privé. 1890.

neboť nezanechával svého spiklenectví, a proto musil se odebrati do Londýna. Ale turinská pradlena chtěla na Maltě zůstati pod jeho jménem, a proto Crispi chtěj nechtěj slavil svůj sňatek, církevní požehnání dal jim jakýsi prý páter jesuita. Snad ani páterem nebyl, ale to Crispimu nevadilo, jak brzy uslyšíme.

Londýn stal se teď jeho dějištěm. Spojil se tu s hlavou »Mladé Italie«, s Mazzinim. Zase novinařil a učil vlaštině; žena z Malty přišla mezitím do Londýna. Z Londýna dostal se do Paříže, ale po nějakém čase musil se vrátiti do Londýna.

Přišel rok 1859. Vítězná válka vzrušila celou Italii, Crispi odebral se agitovat v Sicilii. Jak připravoval revoluci, ať nám poví denník nynějšího diktátora:

»28. července. Chodím na venkov ... a poučuji své přátele, jak dělati pumy. Je mezi nimi železolijec, dělám mu vzorek pumy z hlíny.

6. srpna. Časně ráno zase schůze přátel, abych je naučil dělat pumy. Giusti se poněkud diví, že takového prostředku se užívá, ale vyložil jsem mu, že nemáme jiné zbraně. Pumy se dají snadno přenášeti a lehce se s nimi zachází; dají se pohodlně uschovati až ke vhodné chvíli.« *)

R. 1860 Garibaldi vypravil se s »tisíci« do Sicilie a mezi »tisíci« byl ovšem i Crispi. Sicilie a Neapol byly dobyty a od té doby starý revolucionář a anarchista stává se státníkem officielním. V Neapoli byl sekretářem Garibaldiho a také ministrem zahraničním. R. 1861 byl zvolen do parlamentu; r. 1876 stal se předsedou sněmovním, rok na to stal se v ministerstvě Depretisově ministrem vnitra, ale musil 6. března 1878 odstoupit, proto že byl obžalován z bigamie.

Bývalá pradlena velikému pánovi překážela, jako překážela Josefina velikému Napoleonovi; Crispi se podobně jako Napoleon jednoduše oženil a proces formálně vyhrál, neboť po onom jesuitovi nebylo sledu, a pak sňatek nebyl uzavřen civilně, jak nový italský zákon žádá.

Crispi má však svůj list — Riformu — má své spojení, a tak konečně král i královna se odhodlali, účtovati s politickým dobrodruhem a vzíti ho do služby dynastie. Proces pro bigamii byl ovšem zlý, a sicilské a jiné pumy vydávaly zápach poněkud nemonarchistický, ale co na plat — v Italii se ďábel již dávno vyhání belzebubem. Ostatně nestal se Crispi »přítelem« Bismarckovým? a ten přece také ví, co se v dnešní Evropě sluší. A to musí vědět i v Italii, když si povolali Crispiho právě v okamžiku, kdy poměr

*) Diario di Francesco Crispi 1885. (Riforma illustrata, leden—březen.)

tohoto starého hříšníka k bance římské upamatovati je musil na jeho charakter a vlastnosti.

Avšak — abychom nezapomněli na svou otázku. Co myslíte teď, byl by Crispi schopen tajně pracovati pro *svou* republiku? —

Když tvůrce sjednocené Italie, Cavour, umíral, zvolal: Tutto è salvo — všecko je zabezpečeno! Bylo to proroctví nebo politická illuse? Není to krutá ironie, když týž Crispi, jenž roku 59. a 60. pumami revolucionoval Sicilii, dnes tuto zanedbanou perlu Italie drakonskou ústavou »usmiřuje«?

*

V Italii panuje anarchie — slyšíme pojednou z tábora nejliberálnějšího: Turinského profesora *Lombrosa* přece nikdo nebude viniti z reakcionářství, a ten zasedl na soudnou stolici své kriminální anthropologie. Jako konstatoval vrozenou zločinnost a jako diagnosoval zejména zločin politický, tak nyní napomíná liberály, aby se vzpamatovali. Úzkostlivě dívá se na Vatikán. Doufá sice, že i papežská stolice za několik století se zvrátí, ale nebude to tak brzo, jak italští politikové očekávali. »Spíše dožijeme se pádu republiky ve Francii, monarchie v Italii, Hollandsku a Belgii, dožijeme se i demokratisace Anglie, než pádu této instituce, jejíž existenční právo kotví v citech velikého díla světa« ... A Lombroso radí, aby italští politikové neohrožovali Vatikán, sic prodlouží trvání papežství tím, že by mnozí národové papeže chránili. Nejvíce však se obává, aby nějaká »mladořímská strana« ve Vatikánu nechopila se sociální otázky, obává se, že by se pak socialistická demokracie spojiti mohla s papežskou theokracií. »To bylo by strašné nebezpečí a bylo by tím větší, že v Italii počíná panství anarchie, že korumpované panující třídy žádné důvěry nepožívají a ani nezasluhují, a že konečně všecky strany těžké se dopustily viny vyjmouc stranu klerikální a sociální, jež nehřešily, proto že hřešiti nemohly, nebyvše posud u vlády«.

Lombroso nevěří, že Vatikán dá se na tu sociální politiku, ale neříká také, odkud Italii kyne spása. Také by nás jeho recept příliš nezajímal — nám mnohem poučnější je jeho diagnosa nynější vlády a liberalismu italského vůbec. A především zasluhuje povšimnutí, jak důrazně ukazuje na sociální nebezpečí. Není také divu.

*

Před půlstoletím sicilští sedláci a dělníci v sirných dolech první se postavili proti Bourbonům — tíž sedláci a dělníci povstávají

dnes; jestliže však hlasu jejich neslyšeti, tož proto, že železná ruka generála Morry ústa jim zavřela.

A přece nic nemůže smutný stav Italie a zejména Sicilie přímo názorně osvětliti, nežli bídný život těch ubožáků dobývajících síru. Obraz těchto dolů podává obraz všeho mravního a rozumového stavu dnešní Italie, t. j. dnešních panujících tříd. Podáme čtenáři popis, jenž před časem uveřejněn byl v »Berl. Tagbl.« — zprávy, jež v posledních týdnech ze Sicilie docházejí, dokazují, že zpravodaj podal jen skutečnost.*)

* * *

Asi 2 kilometry od Caltanisetty rozkládají se rozsáhlé sirné doly cinirellské. Již za městem všecko připomíná kraj sirnatý; cestující ustavičně potkává vozy, mezky, osly s náklady síry; cesty jsou plny sirného prachu, vytroušených kusů síry, šat a tváře pocestných sirou zbarveny, i vzduch páchne tímto vzácným nerostem. Dovolení, vstoupiti do jednoho z dolů obdržel jsem po některých obtížích přece. Zatím, co jsem čekal, až mi bude dán průvodce, pozoroval jsem dělníky a vyptával se na jejich poměry. Především mne zarazilo a hluboce dojalo jejich vzezření — chodící kostry jest jedině správné pojmenování těchto nešťastných otroků práce. Bledí muži vpadlých očí, vyzáblí hoši zakrnělého vzrůstu s páteří a nohama od břemen a namáhání zkřivenýma — toť první dojem, jaký na mne učinili dělníci v sirných dolech sicilských. Rozdělení a způsob práce je tento. Muži, tak zvaní *picconieri*, pracují uvnitř, v dole; odtloukají aneb ulamují palicemi a špičáky síru od skal a kladou na hromady, kdežto hoši, *transportatori*, aneb jak se jim jednoduše říká, *carusi*, což v nářečí znamená právě hoch, vynášejí roztlučený nerost v koších aneb pytlích na venek. Je-li práce prvějších pro těsný prostor, špatný vzduch a nesnesitelné horko neobyčejně namáhavá a zdraví škodlivá, přece nelze ji ani srovnati s prací carusů. Tito nešťastníci u věku od 9 do 16 aneb 18 let musí vléci břemena, která by vyžadovala síly statného, dobře živeného muže, na slabých bedrách často na

*) Dobývání síry je hlavním italským horním průmyslem, a tudíž má stav sirných dělníků pro sociální a hospodářské poměry Italie i všeobecnější důležitost a je pro Italii charakteristický. R. 1890 pracovalo v italských sirných dolech 30.503 dělníků; všech dělníků pracujících v dolech sirných bylo 52.104. R. 1891 vyvezlo se z Italie síry za 29,631.415 lir; vývoz síry co do výnosnosti je mezi vyváženinami na čtvrtém místě, jen hedbáví, vína, ovoce se vyváží více.
Red.

sta metrů daleko úzkými, horkými chodbami po nerovných, vychozených a kluzkých stupních, při čemž nesmějí se ani jednou zastaviti, aby si oddechli, neboť by prodlení jednoho — ježto jdou za sebou jako mravenci nepřetržitou řadou — mělo v zápětí zastavení celé řady a tím i zkrácení výdělku, beztoho hubeného, o několik centesimů.

Sestupuji se svým průvodčím do dolu.

Vcházím otvorem asi metr širokým a půl metru vysokým; odtud vedou schody dolů do dlouhé chodby, která je místy tak nízká, že se musím sehnouti, aneb po kolenou lézti, abych se dostal dále; chodba se snižuje dílem schody, dílem šikmými kouty do hloubky až asi 100 metrů, jak mně praví průvodce, a rozšiřuje se zde v nízké prostory a síně s výklenky a kouty, odkud zaznívají rány picconierů, a já spatřuji při svitu slabě hořících olejových lamp nahé, jen v krátké spodky oděné aneb zástěrou opásané postavy při horlivé práci, až s nich pot jen kape. Vedro je zde děsné, vzduch nemožno dýchati, i musím napnouti všechnu svou energii, abych nepodlehl závrati.

»A jak dlouho pracují zde ti lidé?« ptám se svého průvodce, muže, kterému je toliko 30 let, jenž však činí dojem padesátníka neb šedesátníka.

»Dvanáct hodin, od čtyř do čtyř, nebo od šesti do šesti, podle roční doby, s jednohodinným poledním odpočinkem — ovšem chtí-li si tolik dopřát; mnozí dovolí si k oddechu jen chvilku, co by pojedli kousek chleba a napili se trochu vody, aby takto si něco přivydělali.«

»A kolik vydělají za den?«

»To není stejné a závisí na mnohých okolnostech — půl druhé, až půltřetí, nejvýše tři liry.«

Nejvýše tři liry za tuto práci!

Ubíráme se dále. Právě přichází proti nám dlouhá řada carusů, aby naplnili pytle. Bože, jaké zubožené postavy! Vzbudily-li ty, které jsem viděl na denním světle, ve mně soustrast, naplňují mne tyto přímo hrůzou. Ti nazí, vychrtlí kostlivci, ty žluté tváře, na nichž nedostatek, přepjetí sil a strádání vyryly hluboké brázdy, ta shrbená ramena a tenké, zkřivené nohy, které nejistým krokem se dále šinou, ten znavený, na smrt znavený pohled ve vyhaslých očích — ta podívaná rozrývá srdce, a já stěží zadržuji slzy. Kdežto oni, které jsem viděl nahoře, vykládá mně můj průvodce, pracují již delší čas na denním světle, a na vzduchu a slunci se poněkud zotavili, konají tito

zde dole již dlouhá léta den co den bezpočtukrát cestu nahoru a dolů, hmoždí se s pytli, dýchají zkažený vzduch a jsou náhlé změně horka a chladu právě tak vydáni jako zlému nakládání se strany svých picconierů.

»O tom musíte mně, až budeme nahoře, ještě více vypravovat,« prosím svého průvodce.

Mlčky přisvědčuje a zároveň jako v odpověď ukazuje prstem na jednoho z hochů, který únavou překonán klesl a tiše pláče, co zatím jeho druhové vlekou se dále. Sotva zmizel poslední z nich v chodbě, jeden picconiere ho zpozoroval.

»Přisahám Madonně! Už tu zas leží ten halama Peppino a lenoší — jen počkej!« A člověk ten popadá kámen a mrští jím chlapci do hlavy, až s dušeným výkřikem chlapec klesá k zemi.

»On ho zabil!« volám v ustrnutí.

»Sotva asi — a nebyl by ostatně první«, odpovídá můj průvodčí chladně, »takové věci se u nás dějí často.«

»Tím nechcete snad říci — —«

»Že život těchto carusů se zde velice necení — pojďte, potom vám povím více.« A táhne mne za ruku dále. Je mně úzko v tomto pekle, a jdu za ním téměř mechanicky. Procházíme dalšími prostorami a chodbami, brzy zpříma, brzy po čtyrech; občas musíme ustoupiti stranou a přitlačiti se až ke zdi, abychom propustili jinou řadu carusů, z nichž jeden je smutnější, zakrnělejší než druhý.

»Kolik je ti let?« tážu se jednoho, s jehož tváře bída posud nesetřela všech stop božské jiskry.

»Dvanáct.« — »A jak dlouho zde pracuješ?« — »Tři roky «

»Kolik si vyděláš?« — »Já? Nic.« — »Jak to?«

»Picconiere mne koupil od mého otce.«

Pohlížím tázavě na svého průvodce.

»To je asi pravda,« a »pojďte,« praví zase, ubíraje se dále. Bdím či sním? tážu se sama sebe; je mně úzko, jakoby hrozná můra mne tlačila, a s namáháním, třesa se a všecek zpocen jdu za vůdcem po vyšlapaných, kluzkých schodech — je jich tři sta a víc — které vedou na povrch, po schodech, po kterých já volný, neobtížený a zdravý jen s namáháním se vyšplhávám, po nichž nešťastní carusové denně dvacetkrát až třicetkrát s těžkými břemeny musí přecházeti. Konečně zasvitne v dálce přede mnou denní světlo, pak chladný, skoro ledový proud svěžího vzduchu ovane mé čelo, ještě

několik stupňů a jsem zase pod modrojasným nebem sicilským. Co jsem viděl, připadá mi skoro jako sen, ale děsný a pustý. Zvu svého průvodčího, aby při sklence vína mně podal bližší zprávy o životě a poměrech dělníků v sirných dolech, a on s díky přijímá. Co mně vyprávěl, je v jeho vlastních slovech asi toto.

»Poměry nebývaly vždy takové, jako jste je dnes viděl. Když před lety tento důl byl otevřen, pracovali zde jen muži a silní jinoši, nejsilnější jako transportatori, ostatní jako picconieri. Dnes je tomu zcela naopak; ubozí carusi konají nejtěžší práci, muži lehčí. Tuto nespravedlivou změnu zavinili však větším dílem lidé sami. Poslyšte. Když svého času ceny síry klesaly a následkem toho i mzda, otcové nemohli rodin svých vyživovati tak jako posud; i začal nejprve jeden otec a pak i jiní ku práci používati svých synů, aby jejich pomocí více práce zmohli a tím zlepšili i svůj výdělek. Pokud tito lidé nepožadovali ničeho za práci svých dětí, majitelé dolů nenamítali nic proti jejich zaměstnávání, třebas bylo i nezákonné. Avšak ceny síry klesaly stále víc, výdělek také, i žádali otcové, aby se jim platilo za práci dětí. Tu páni využitkovali špatného postavení dělnictva způsobem věru ušlechtilým; poznali, že by práce dětí byla mnohem levnější nežli dospělých; nedělajíce si svědomí z nezákonného jednání, svolili, že budou děti trvale zaměstnávati, avšak pod tou podmínkou, že sníží maloučko mzdu dospělých; takovým způsobem otec rodiny přivydělal by si s jedním neb dvěma hochy přece několik soldů denně a zaměstnavatelé by také neměli značnějších výdajů. Dělníci podmínku přijali právě pro tento nepatrný přivýdělek, nedbajíce škody, jaká tím vzejde zdraví jejich dětí. Jestli až posud otcové zacházeli se svými dětmi podle své povahy více méně mírně a šetrně, nebylo tomu tak, když se hoši ti stali placenými dělníky, na něž se dohlíželo. Ale to všecko by bylo ještě ušlo, nejhorší teprve přijde. Mnozí nevydělali i při tomto zvýšeném výdělku pro svou četnou rodinu tolik, kolik potřebovali, jiní sestárli a byli práce neschopni, a jiní zase měli neb dělali dluhy; aby si pomohli z nouze, připadl nejprve jeden a pak jiní na hanebnou myšlénku: postoupili za zálohu 125 až 150 lir své hochy dělníkům lépe postaveným, zřekli se výdělku jejich zcela aneb částečně, dokud by zmíněná částka nebyla odpracována, a vůbec vzdali se otcovských práv ve prospěch věřitelů. Něco takového zdá se skoro pravdě nepodobno, ale, bohužel, e to svatá pravda. Majitelé přimhouřili oči a ponechali lidem jejich vůli. Ponenáhlu věc dospěla tak daleko, že největší část hochů v našich dolech je »prodána« a »náleží« silnějším, lépe placeným

picconierům, kteří si ovšem zvolili práci lehčí a hledí co nejvíce vytěžiti z práce svých nešťastných carusů. Protože tito vydělají si denně jen několik soldů, nejvýše půl liry, a picconiere je musí vyživovati — a jakou stravu dostávají: plesnivý chléb, ztuchlou mouku, zažluklý olej! — je patrno, že otroctví jejich trvá dlouhá léta. A zacházení s nimi není lepší nežli jejich strava; bijí je, šlapou, kamením po nich házejí, až Bůh braň; vždyť se i nejednou přihodilo, že takový nešťastník byl ztýrán od svého picconiera, až z toho zemřel.

A což úřady nezakročují? tážete se. Bohužel úřady zrovna tak jako majitelé dolů přimhuřují oko, ne jedno, ale obě a nestarají se o věc. Pro ně caruso umřel vždy jen přirozenou smrtí. A kdo pak by se také zajímal o nějakého carusa?

Jak málo úřady se starají o naše poměry, poznáte již z toho, že zaměstnáváme zde i chlapce osmileté a devítileté, přes to, že zákon stanoví jako nejmenší věk 10 let. Po pětileté práci v dolech caruso je tak zmořen strádáním, námahou a nedostatkem potravy, že vypadá jako desítileté dítě. Jsou to srdcervoucí poměry, pane, horší než u černochů-otroků v Americe, a často i nám, kteří jsme jim zvyklí, vstupují slzy do očí, když na příklad vidíme, jak picconiere zbije svého carusa do krve; ale nemůžeme nic dělat, člověk ten je v právu, on ho koupil a smí ztrestati hladem zmořeného, vysíleného hocha, jak chce, ježto prý je lenivý a vzdorovitý.«

»Toť ukrutné, děsné!«

»Ovšem že děsné. A nejhůře je, že nemůžeme doufati, že bude lépe. Úřady, jak jsem pravil, se o nás nestarají, a majitelé říkají — nevím, právem-li či neprávem — že pro nízké ceny nejsou s to způsobiti nápravu. A přece, pro pána Boha, by to nestálo tak mnoho.«

»Na příklad?«

»Mohly by se zakoupit stroje, položit kolejnice, jako se stalo ve mnohých dolech, a tím by nejhorší práce byla usnadněna, ale protože carusové musí pracovati ještě laciněji, páni o tom nechtí ani slyšeti. Ale především mohli by nám opatřiti aspoň dobrou pitnou vodu. Poslyšte, pane, ne celých 500 metrů odtud možno dostati výtečnou vodu — a my dělníci, kteří nemáme pokdy, abychom tam šli, musíme píti vodu kalnou, sirnatou, která se usazuje v prohlubinách a o tu často vedeme boj, protože jí takové kalužiny neobsahují mnoho. Tak trpíme a očekáváme, že i děti našich dětí potká týž osud, který i nám je údělem. Vy jste, pane, cizinec —

je jen málo cestujících z království neb z ciziny, kteří sem zabloudí; takoví páni raději si prohlédnou Palermo aneb Etnu — mám jen jedno přání aneb naději, aby někdo, kdo sem přijde a vidí tyto poměry, o nich mluvil aneb psal, to by snad upozornilo naši vládu na nás. Teď je u vesla Crispi — a ten prý má srdce pro své krajany, snad by si na nás vzpomněl, kdyby se o nás někdo zmínil ...«

Pomůže Crispi těm ubohým carusům, pomůže Sicilii, Italii? Použije »Božího míru«, aby ve své rodné zemi zrušil — otroctví? Zatím učinil nešťastný počátek, a kdo může důvěřovati muži, jenž sice má velikou energii, ale žádných zásad, a jenž politiku vždy jen dělal z čirého sobectví a slavomamu?

J. Sl.

Z Ruska do Čech. I.

»SVATÁ NESPOKOJENOST« — JENERÁL S PALMOU MÍRU — ČESTNÝ ŽURNALISTA — OBHÁJCE A LITERÁT — JUBILEUM RUSKÉ UNIVERSITY.

Opět zakývaly před očima lidstva ratolesti míru, ať už palmové neb »kočičkové«; po velkém pátku rozmluvily se opět nad světem srdečnou a teplou mluvou zvony velkonoční; stažen byl na chvíli se stožáru světové naší lodi rudý prapor výbojný, skryl se v podpalubí příšerně černý prapor anarchismu, a na vysoký stožár vytažen bílý prapor humánních ideálů. Zavlál jasně, vesele, že zdálo se nám — hledajícím pomoc ve všem a všudy ne v sobě, ale mimo sebe a nejčastěji nad sebou — že to anděl, onen prastarý a přece nestárnoucí anděl míru, vítězný anděl míru že to zašuměl nad našimi hlavami — zaťukal na okno filosofovo a básníkovo, vlítl i do redakčních pracoven všemožných žurnálů, klidných i bojovných, křesťanských i nekřesťanských, a nasypal vůně míru do slavnostního jejich roucha — božíhodových úvodníků, málem by člověk dodal:

Kdekoli dva se potkali,
pohlédli na sebe v srozumění
chvějíce se a pak v lásky
sladkém odříkání v čela
líbali se vroucně,
pohlédli vzhůru
k slunnému srdci spasitele
— — — — — — — —
a pak zvolali třikrát:
Pochválen buď Ježíš Kristus!

Dvakrát do roka dostavuje se tato nálada — štědrý den, bílá sobota. Pastýřové, králové a vůl s oslem; chlév, jesle a zlato, kadidlo a myrrha; palmy, »kočičky«, zvony, kázání a úvodníky; císařové,

biskupové a opatové umývající nohy starcům a nemocným — všecko to jedním hlasem hovoří o čemsi vyšším, lepším a tak prostém a proto snad tak — nadpozemském. Připadává mi to, jako by každý rok dvakrát snášel se rajský pták na naši nerajskou planetu, pták zpěvák nejlíbeznější, jako by v každém městě a v každé vesnici snesl po čarovném vajíčku, aby z nich vylíhli se samí rajští ptáci pěvci a naplnili zemi zpěvem sladkého štěstí. Ale sobečtí lidé pokaždé o překot vajíčka vyberou a usmaží si chutnou vaječinu. A proto místo zpěvu šťastného slyšíme jen hlomoz denního zápasu a nad ním žalostný nářek splašeně poletující rajské samičky.

Ale nechme zdání a snů vykládání. Jedno jest přece útěšné, že přibývá hlasů opravdových, horlících pro humánní ideály, že přibývá poutníků emauzských, že nálada vánoční a velkonoční stává se trvalejší, že touha po »jednom potřebném«, jak je Komenský překrásně světu představil, stává se mocnější, hlasitější, všestrannější. Kdekoliv tyto tužby hlasitě se ozvou, třeba je zachycovati, opakovati a šířiti, neboť v nich síla jest i osvěžení, útěcha i veselí. Ony upravují cestu k obrození národů, nikoli k jich umrtvení.

»Ne samou politikou život světový jest naplněn: pod vlnícím se povrchem jeho neviditelně postupuje rozvoj civilisace, osvěta stále hlouběji a hlouběji proniká do lidových mas, lidová energie dobývá stále dokonalejších prostředků, šíří se výměna vědomostí a bohatství. Toto uzrávání civilisace začíná mohutně účinkovati i na hrubé formy politiky, zmírňujíc nenávist, smiřujíc zájmy na základě vyšší lidské jednoty. Nejzajímavějším a nejvydatnějším jevem tohoto nepozorovaného kulturního procesu jeví se hluboká nespokojenost nejlepších lidí těmi hmotnými blahy, jichž v takové hojnosti poskytuje civilisace. Všude v Evropě panuje duševní neuspokojenost, tísnivá touha po čemsi lepším, a v různých zemích tato »svatá nespokojenost« přechází v horoucné mravní hnutí, v potřebu lásky k trpícím a do bídy padlým, v potřebu uskutečnění ideálův pravého křesťanství. Toto překrásné hnutí, sotva začavší, dává překvapující výsledky, a hlavně dává *naděje,* bez kterých nemůže žíti ani jednotlivý člověk, ani společnost, ani národ, ani lidstvo.« Tak zakončuje letošní novoroční úvodník ruské »Neděle«.

Na Rusi není jen Tolstoj, který této »svaté nespokojenosti« dal a dává jednak velkolepý umělecký výraz, jednak nejvroucnější a nejsmělejší kazatelský důraz. S různých stran a z různých vrstev duch ten už vane, kde byste se ho ani nenadáli. Koncem předešlého roku slavili v Minsku jubileum okresního soudu. Jenerál A. J. Kosič,

komandující »skobelevského« armádního sboru, bývalý gubernator saratovský, měl při něm řeč, kterak nevyhnutelna je práce v duchu bratrského všeobecného pokoje. »Promluvím o takovém stavu věcí, jaký dalek ještě jest uskutečnění .... Přes to všecko musíme všemi silami snažit se dosáhnouti těch ideálů lidských společností, které už dávno propověděny byly, před celými tisíciletími. Zatím, nehledíc na naši evropskou kulturu, kterou se honosíme, jsme ještě velmi daleci těch ideálů. Překrásně zařízené, na příklad, nemocnice jsou bezmocny, žije-li obyvatelstvo za podmínek antihygienických, dýchá-li špatný vzduch, má-li špatnou stravu, pije-li nečistou vodu a j. Dovolte, abych opakoval zde průpověď: Dobře spravuje se ta země, ve které meče jsou zarezavělé, ale pluhy se lesknou, kde schody chrámův a škol vyšlapány jsou, spižírny plny, ale žaláře a nemocnice prázdny, a kde ... cesty k soudům zarostly travou.« Jenerál zakončil přáním »světla, více světla!« do tmy ruské ... To je pravé »Urá!« Více světla, více vzduchu, více zdravé stravy — nejen v obyčejném smyslu zdravotním, ale i v mravním, rozumovém.

Týmž přáním naplnil si duši jiný myslivý a povznešený Rus, jenž umínil si širošírou zemí ruskou, nejen jejími hlavními středisky, ale zapadlým, zanedbaným venkovem »s pochodní jít, ruské chase plamenem veselým na cestu svítit«. Byl to Pavel Alexandrovič Gajdeburov, zakladatel a tvůrce výborného časopisu »Neděle«. Patřil k idealistům 60tých let, k lidem periody osvobozující, jichž idealism byl pružinou k neúmorné, nezištné práci a vedl k vydatným praktickým úspěchům. Oni představovali zcela nový typ proti lidem periody předcházející, kteří tak trefně zachyceni byli uměleckou literaturou té doby jako »lidé zbyteční«. Oni vynikali neobyčejnou pracovitostí, hlubokou čestností a vírou v obecenstvo, totiž obecenstvo uvědomělé, osvícené. »Kdyby ho nebylo, musilo by se stvořit«, říkali. Každý z nich, ať osud uvedl ho do vysokého úřadu, ať na skromné místo včelaře v kraji zapadlém, ať poslal ho do bídné vesnice, ať učinil ho slavným advokátem v Petrohradě, ať svěřil mu chudobnou venkovskou školu, ať rozšířený žurnál, jako redaktoru »Neděle« — každý z nich, jak pěkně zmíněný list praví, »oblékal se v pravdu«, šířil humánní ideály a jenom jim sloužil. Předešlý rok řada jich ulehla do hrobu, a před samým novým rokem ruským odešel k nim i Gajdeburov, teprve 52letý.

Ač vzdálen nám svým působením, blízký nám musí být jako dokonalý člověk, vzorný žurnalista. R. 1869 stal se spoluvydavatelem a spolupracovníkem týdenníku »Nedělja«, rok před tím založeného,

jsa vedlę toho zaměstnán v jiných žurnálech. Pozvolna vypracovával v ní zcela nový, osobitý proud a směr. »Dosud na prvním místě bylo vždy a všude město. Vše, cokoliv děláme«, psal Gajdeburov, »děláme pro město, ale ne pro vesnici, a vesnický mužík nám dosud ničím víc, než platonický Antonín-Ubožák.« A přece »osud Ruska podobá se korábu, uvíznuvšímu na mělčině, který jen příliv vlny národního života může zvednouti a pustiti v běh«, dodal slovy Tjutčeva. To byl nový program, který se zalíbil. Mimo to kde jaká otázka se vyskytla, týkající se života ruského, podroboval ji v listě důkladnému rozboru, nezakrývaje špatných stránek, nýbrž naopak odkrývaje a neohroženě volaje po nápravě. Proto také dostávalo se listu opětovných výstrah od vlády, list byl zastavován, následkem toho spoluvydavatelé vzdali se účasti, a 1874 zůstal Gajdeburov sám. Předplatitelů nebylo více než asi 2500, což nestačovalo na krytí výloh zadluženého listu. Ale za to čtenářstvo se šíří. Z dalekých míst a koutů Ruska docházejí povzbuzující listy. Líbí se stati principielního charakteru. Líbí se nové prohlášení Gajdeburovo 1876, že za nejhlavnější úkol vytkla si »Nedělja« rozšířit úzké vládní rámce, v nichž zasazena je ruská myšlénka, a které zabraňují samostatnému jejímu rozvití. Také přispívatelé se hlásí noví — řada znamenitých a proslulých sil. Ale vydavateli rostou z listu dosud jen dluhy. Kde toho příčina, že odběratelstva nepřibývalo? Gajdeburov domyslil se jí: rozšířit obsah o beletrii! I rozhodl se vydávat vedle týdenníku, věnovaného věcným rozborům otázek časových všeho druhu měsíčník, »žurnál«, jak Rusové říkají, věnovaný beletrii. Zažádal. Ale censura nepokládala za žádoucí, aby žurnalistická činnost Gajdeburova se ještě rozšířila; sám chef oddílu tiskového, nakloněný žadateli, uznával název »žurnál« nevhodným, přece však přimluvil se u ministra, a 1878 žurnál začal vycházet. Brzy počet předplatitelů vzrostl na 7500. Ale úspěch ten opět zkalen: přišly nové výstrahy, a »Nedělja« na 3 měsíce zastavena, ba vydavatel její ze msty od jednoho svého protivníka udán ze styků s nihilisty. »Nedělja« postavena mimo zákon. Neohrožený žurnalista touto krutou ranou neklesl, a když záležitost tato vyjasnila se v úplný jeho prospěch, nabyl ještě větší chuti a radosti k práci a zápasu. Uvedu jeden doklad jeho horlivosti. Z jedné vesnice došel do redakce dopis o trapném případě. Kupec Sorokin, zastávaje zájmy lidu, vedl spravedlivý boj s tamějším kapitalistou Varypajevem. Ale prohrál, zničil procesem i pěkné jmění své a byl poslán na Sibiř. Asi šest let už tam pobyl, když Gajdeburov dostal dopis z oné vesnice, v němž celá ta záležitost obšírně

vylíčena. Gajdeburov přesvědčiv se důkladně o všem, uveřejnil dopis ten v listě svém a napsal do téhož čísla zvláštní úvodník o této aféře. V neděli list vyšel, ihned byl předložen hr. Loris-Melikovu, a v úterý na to *po telegrafu* ubohý kupec osvobozen. »Tento fakt dojal mne do nejhlubší duše, a myslím, že on sám mohl by nahradit mi všecky nepříjemnosti a strázně, jež bývá prožívat redaktoru«, podotýká Gajdeburov ve svých vzpomínkách. Obliba a vážnost listu jeho rostla stále, ale on také list svůj stále zdokonaloval. R. 1891 přeměnil »Knížky Neděle« na žurnál literární a kritický a tak vybraným a pečlivým obsahem je naplňoval, že už příští ročník zcela rozebrán byl. Po roce šťastný pracovník mohl oslaviti 25letí svého listu a od celé inteligentní Rusi přijímati radostný souhlas.*) Bylo to zrovna rok před smrtí. »Systematický ukazatel statí ‚Neděle' a ‚Knížek Neděle' za 25letí 1868—1892«, za tou příčinou vydaný, suše sice, ale nesmírně výmluvně vypočítává to bohatství snesených vědomostí, zkušeností, návrhů, rozborů, slovem velikost kulturní práce.

A muž, který to všecko po léta sám konal, potom řídil, byl člověk prostý, skromný, měkký a taktní, citlivý k cizímu hoři, shovívavý a všecko protivenství zapomínající, ale při tom energický, přímý, vytrvalý. Takovým chtěl míti též svůj list i své čtenářstvo. Pohlížel na své čtenáře jako na členy rodiny a získávaje čím dále, tím více takých čtenářů, kteří hledí na žurnál ne jako na něco vedlejšího, ale jako na přítele a člena rodinného, hleděl udržovat a sílit tyto sympathie. Byla to hlavně provinciální inteligence, rozesetá po všech stranách a koutech ohromného Ruska, k níž se obracel, k té vrstvě vzdělané, která nakloněna je ke všemu dobrému a přeje si upřímně pomoci národu i všeobecnému stavu. Ona povznášeti má vrstvy nižší, sestupovati k nim, aby je pozvedla. Obrazy, které na př. »Nedělja« rozvinovala za doby cholery a hladu, byly obrazy hrůzy a smutku, ale do té hrůzy a toho smutku padaly mocné paprsky vlídného světla — byla to činnost ruské inteligence, Lva Tolstého, ruských studentů, hlavně mediků, kteří s nezištností a horlivostí, u nás neznámou, rozbíhali se do krajů postižených a tam pomáhali, léčili, a někteří i umírali. Vypravování o této činnosti bylo mnohdy nevýslovně dojemné. Pokroku milovný byl Gajdeburov, byl moderní, ale nikdy modní. »Nikde a za žádnou cenu spekulace, nikde stranické fanfaronství, nikde rozdrážděné instinkty boháče neb karieristy,

*) Při té příležitosti čtenářstvo »Neděle« založilo nadaci P. A. Gajdeburova při Literárním fondě petrohradském, dosud 1576 rublů.

nýbrž skromné pozorování člověka svědomitého a hledajícího světla v současných soumrakách — to chtěl Gajdeburov«. Sensačních pouze románů nepřijímal, pochybným bankéřům a aféristům ani za dobré peníze listu nepropůjčoval. Jako politik lnul duší i srdcem ke straně svobodomyslné. V liberálních listech započal činnost svou. Ale s mnohým ve straně nebyl spokojen. »Odnesl si z doby té (let 60tých) přesvědčení, že ne tak v theoriích jádro jest, jako v čestných lidech, a takých lidí i tehdy nebylo dostatek. Byli nejideálnější lidé, byli heroové, ale oni tonuli v davu pokrytcův a aféristů, v davu hloupých a beze všeho nadání lidí, v jádru svém hruboegoistických ... Gajdeburov se svou »Nedělí« neupadl do tehdejší rutiny, ale vypracoval originální národněpokrokový žurnál, v němž smiřoval se opravdový západnický směr Mirtova a Kavelina s opravdovým národním směrem Juzova; opravdový liberalism Šelgunova s mravním učením Lva N. Tolstého«, píše spolupracovník Gajdeburův, M. Meňšikov, jehož úvah, jakož i jiných článků »Neděle« tuto používám.

Podotýkám ještě, že Gajdeburov byl milovníkem poesie, sám s počátku byl též belletrista, měl jemný umělecký vkus, což viděti a cítiti i v slohu jeho žurnálu, v pečlivosti výrazu, v živosti a jadrnosti a jasné přehlednosti. A když už jsem se u muže toho poněkud déle zdržel — nedivte se, »gajdeburovštinou« nakazilo se více lidí, a teď už desítky tisíc patří k členům její rodiny — zmíním se na konec, že i rod jeho je zajímavý. Praděd byl atamanem v Záporožské Sěči. Otec — kněz, pokroku milovný, naučil hocha novou methodou záhy čísti, záhy připravil ho do gymnasia, naváděl k cizím jazykům; při tom nezanedbával synkovo vychování tělesné: syn jezdil koňmo, chodil na lov, pracoval v truhlářské dílně. A nad to učil se zpěvu a houslím. Byl to zdravý synek kozácký. Pracoval také do posledního okamžiku. Citovaná slova s předu o »svaté nespokojenosti« byla posledníl jež přečítal a schválil. Lékař, který tělo jeho balsamoval, pravil: »Všecka ústrojí v něm byla zdráva a silna; on neumřel nemocí: starost a práce vyčerpaly síly jeho srdce« ... Toť život ideálního žurnalisty.

Jménem jeho začínají též »Soudní řeči« V. D. Spasoviče, jichž letos vyšel druhý svazek — sebraných jeho spisů díl V—VI. Spasovič jest u nás znám svou výbornou »Historií literatury polské« v Pypinově »Historii literatur slovanských«, (ke kterézto světové knize Pypinově naše slovanská bašta zachovala se přímo tatarsky). Ale on napsal ještě řadu literárněhistorických a kritických statí, na př. o Mickiewiczovi, Byronovi, polském messianismu. A tento

literární historik a kritik byl profesorem trestního práva na universitě petrohradské, psal i spisy právnické, vzdav se profesury stal se advokátem a proslul jako obhájce, jako mistr slova. Znáte výtečnou figuru znamenitého advokáta Fetjukoviče v »Bratřích Karamazových«? Toť Spasovič. On posloužil Dostojevskému prototypem k této postavě. On je řečník bez vnějších effektů, bez vysokých frazí, bez pathosu. On jest onen advokát »s ostrým, hranatým gestem, s nepravidelným přízvukem nad neposlušnými, ale pádnými slovy, se šťavnatostí barev a vždycky originálním, pronikavým osvětlením předmětu — slovem, onen, kterého přišel-li poslechnout nezkušený posluchač, s počátku tázal se sama sebe: »Jak že!? To že je on ... on, ten slavný ...«, potom, po uplynutí desíti minut, pravil k sobě: »A vždyť, na mou věru, on to přece jest ...« a uchvácen hloubkou obsahu a svéráznou formou zakončené řeči, zvolal: »On! On! Je to zcela on!« ... Tak jiný vynikající řečník charakterisoval Spasoviče.

V soudních jeho řečech (z let 1867—1882) je kus kulturní historie nového Ruska — »smutek minulých dní«. První řeč jest obhajování P. A. Gajdeburova, jehož vydání překladu Wundtovy knihy »Duše lidská a zvířecí« duchovní censura nechtěla propustit. Tehdy Spasovič před soudem mezi jiným řekl: »Idei náboženství váš nález odsuzující nepřinesl by nijakého prospěchu, než toliko škodu. Literatura k svému rozvoji potřebuje svobody; vezměte tuto svobodu vyjadřovat své myšlénky, a literatura přestane zabírat se těmi předměty, o kterých nemožno svobodně se vyjadřovati. Řekněte, že nesmí se nic tisknout o Bohu a božských věcech bez rozhodnutí duchovní censury, a hned uvidíte, že nebude ani zmínky o Bohu a božských věcech: nastoupí onen náboženský indiferentism, který je vředem a nemocí našeho věku.« Dovolte lidem »slaviti Boha, jak oni umějí, dovolte svobodně vyjadřovati se, bez omezování kanonem, i tomu, kdo vidí v Bohu první příčinu, kdo zemi má za Jeho podnoží a nebe hvězdnaté — za Jeho stan, i tomu, kdo pojímá Boha jako nejvyšší mravní zákon, kralující v nedostižných hlubinách našeho ducha, a klaní se mu zbožným vstoupením v sebe, povznesením sebe k ideálu ...« Senát osvobodil Gajdeburova a knihu propustil.

To všecko jsou přece zajímavé projevy Ruska, opozdivšího se v rozvoji svém za západní Evropou. Ale o kolik se opozdilo, o tolik úsilovněji ji dohání, o tolik je mladší, svěžejší, bujařejší. Jak mladé jest, dosvědčuje jeho školství, jen že tu mladost znamená nevyvinutost v celku. Hlavně obecné školství je bolavou stránkou velkříše té: nedostatek obecných škol je veliký. Mladé jsou také uni-

versity ruské. Nedávno, 20. (8.) února, slavila universita petrohradská své — 75letí. Vůbec »první ruskou universitou« dle Puškina byl Lomosonov, geniální »Petr ruské literatury«, jak jej nazývá Bělinský. On navrhl zřízení university v Petrohradě. Ale teprve 1804 blížilo se uskutečnění jeho plánu — nikoli však z hlasité potřeby, ze vzrůstu duševního života národního, ale ze vznešených úmyslů několika vyvolenců. Když pak už universita založena byla, nedostávalo se nejen prostředků a profesorů, ale i dobrovolných studentů. Studenti bývali na universitu komandováni z nejzpůsobilejších seminaristů. To mělo opět svou dobrou stránku: dvéře university otevřeny byly všem, i nevolníkům. V osnově universitní z r. 1804 praví se: »Nevolní lidé rovněž mají míti právo být na universitě; když nevolní lidé budou se na universitě učiti, jako ostatní studenti, tím vědy a učení lidé pranic nebudou ponižováni, zrovna jako carové a knížata neponižují se tím, když nevolníci bývají s nimi zároveň v chrámech a poslouchají slovo Boží. Vědy nazývají se proto svobodnými, že každému ponechána je svoboda jich vyhledávat, a ne proto, aby toto právo vyhrazeno bylo toliko lidem svobodným.« Tato demokratičnost ruské university vytvořila poměrně rychle dosti četnou inteligenci v Rusku, jež by jinak nebyla vznikla. Vždyť práce vědecká necenila se tehdy vysoko, na povolání učené hledělo se jako za dob rytířských, jako na něco, co se »lepšímu« člověku nesluší. Ještě na počátku našeho věku vzbuzoval tam mnohem více vážnosti mladý poručík, než profesor universitní. Z nových vrstev musila si universita ruská hledati přítok. Bylo to především ruské duchovenstvo. První pokolení studentů, první profesoři byli děti kněží, ďáčků a psalmoščiků. A tak z duchovenstva ruského, které v duševním rozvoji Ruska velikou práci vykonalo, vycházeli i v periodě universitní podporovatelé pokroku a osvěty, a veliké naděje skládají do něho v budoucnosti, až samo, jako celek, nejen ve šlechetných jednotlivcích, proniknuto bude tou pravou vzdělaností, která, kdekoliv se zjeví, tam okolí blahodárně předělává. —o—

Rozhledy vnitřní.

STRANA SVOBODOMYSLNÁ A »OMLADINA« — ŘÍŠSKÁ RADA — NOVÉ PUNKTACE? — SJEZD RAKOUSKÝCH SOCIÁLNÍCH DEMOKRATŮ — UTRAKVISM? — ORGANISACE VYSLOUŽILCŮ — SLAVNOST KOŚCIUSZKOVA — SMRT SCHMEYKALOVA — — SMRT KOSSUTHOVA.

Jaro přineslo nám v *Čechách i na Moravě* osvěžení ruchu politického. Od 18. března každé neděle jest několik schůzí politických, ve kterých vedle poměru našeho k vládě a koalici mluví se také o domácích poměrech panující strany samé Protože zejména oficielní žurnalistika strany svobodomyslné o poměrech vnitřních nejedná, počíná se o nich jednati na schůzích. Zejména probírá se poměr strany k t. zv. pokrokářům, jejichž existenci jako strany objevily i pro širší veřejnost výslechy některých žalovaných v procesu Omladinovém. Že strana mladočeská posud nezaujala pevného stanoviska vůči pokrokářskému hnutí, vidno z neustálého kolísání poslanců: na schůzích plzeňské a rokycanské dne 1. dubna t. r. mluvili dva poslanci *proti* straně pokrokové, na schůzi jaroměřské dne 8. dubna t. r. dva poslanci *pro* stranu pokrokářskou. »Národní Listy« mlčky otiskují oba projevy. Na schůzi jaroměřské poukázáno i na jiné nedostatky v organisaci strany mladočeské — nepropracovanost, neúplnost a nedostatek pracovního programu, zvláštní postavení výkonného výboru a j. v. Žádáno i svolání sjezdu strany.

*

Na *říšské radě vídeňské* rokování před velikonocemi trvalo do 16. března, po velikonocích sešla se říšská rada zase 3. dubna. Před velikonocemi vyřízen druhý prozatímní rozpočet a ve sněmovně poslanecké zákon o upravení a obmezení obchodu splátkového. Při debatě o tomto zákoně rázu hospodářsky-reformačního, tudíž antiliberalistického, Němci-liberálové s odkladným návrhem svým přehlasováni. Nepolitický program koalice selhal, i ukázalo se, jak otázky hospodářské dnes pronikají všechnu politiku.

Volební oprava prozatím, když koaliční strany se byly poradily o zásadách volební reformy vládou předložených a když žurnalistika málem jednomyslně byla odsoudila návrh Hohenwartův, který maje vy-

hovovati všem směrům všude narazil, položena ad acta a snad i zkřísena bude ještě před uplynutím tohoto volebního období. Před skončením rokování před velikonocemi projevy mladočeských poslanců v rozpočtovém výboru a enunciace ministra financí svojí umírněností tou měrou zarazily, že věřeno zprávám »Vyšehradu« o »nových punktacích«. Když skoro čtrnácte dní o tom mluveno a psáno, dementoval zprávy ty »výkonný výbor« prohlášením, ve kterém silnějším akcentem popřena legitimace jednotlivce k vyjednávaní, nežli faktum vyjednávání samého.

O slovanské koalici není ničeho slyšet.

Sjezdu rakouských sociálních demokratů, který zasedal ve Vídni od 25. března po týden, v této rubrice jen ve dvou směrech se dotýkáme: *Čeští* socialisté na základě konference budějovické nevolili do ústředního výboru *rakouských* sociálních demokratů, tvoříce samostatnou stranu ve straně; před ukončením sjezdu navštíveného 140 delegáty s právem hlasovacím a 460 hosty, přijata resoluce vyzývající vládu ke zrušení pražského *výjimečného stavu* před 1. květnem t. r. — nestane-li se tak, bude v týž den demonstrováno na schůzích pro tento požadavek.

Profesor Albert ve Vídni je pro *utrakvism.* Ve vídeňské »Neue Revue« želel toho, že u nás v Čechách je tolik lékařů, profesorů a právníků, kteří neumějí buď vůbec, buď ne dokonale německy, i touží pisatel po utrakvistické universitě na Moravě a po rozumném utrakvismu na středních školách. Avšak prof. Albert nedodělal by se utrakvismem, čeho si přeje, totiž intensivnějšího vědeckého vzdělání — o to musíme se postarati jinak než dvoujazyčností. Proč na př. medikové posud nemají svých českých učebnic atd. — tu se musí odpomoci. Národ nečetný, povahou měkký, hospodářsky ne nejsilnější, geograficky Němectvem obemknutý, žijící ve státě, jehož vojsko, vrchní správa ba i nižší úřady státní mluví jen německy, nemůže přistoupiti na utrakvismus bez nebezpečí jisté ztráty své existence národní: vždyť u nás toho času jest jazyk náš skoro jedinou skutečně a jasně zjevnou známkou národní naší individuality!

Ve Vídni zařizuje se t. zv. »*ústřední sbor válečný,*« který dle intencí zakladatelů má býti ústřední organisací spolků vysloužileckých po případě i ostrostřeleckých a jemuž slíbilo ministerstvo pro zemskou obranu ozbrojení(!) Mravní úkol jest prý mimo jiné pěstování vojenského přátelství a vystříhání se všeho strannictví politického, sociálního, národnostního a náboženského. Nebezpečí pro nás zjevno jest z tohoto programu a ze skutečnosti, že země koruny české v Cislajtanii a Čechy samotny opět mezi zeměmi koruny České — dodávají největší kontingent vysloužileckých spolků, které nejen že při nejmenším seslabují vědomí státoprávní a sesilují ducha militarismu, ale posud namnoze i pomáhají germanisaci. Tím jest dáno naše stanovisko proti »ústřednímu válečnému sboru«, i podotýkáme pouze, že po mandátech k získání dobrovolníků pro sbor ten největší sháňka je — v Čechách a že mezi přihlášenými mandatáry opět vynikají počtem i horlivostí židé. —

Poláci v Haliči koncem března t. r. slavili stoletou paměť národního hrdiny *Kościuszka.* Polská šlechta slavností se nesúčastnila: demokratické časopisectvo polské je tomu povděčno, anať okolnost ta povede prý k vy-

jasnění sociálních poměrů v Haliči. Polská šlechta na okamžik odvrátila od sebe podezření smýšlení národního a upevnila se v postavení svém nahoru, za to však polský stav střední bude se prý nyní věnovati tím úsilovněji probuzování lidu. Ostatně abstinence šlechty a provokace prý náboženského citu lidu — vyvolaly dne 31. března v Krakově pouliční kravaly, při nichž stlučeno několik židů a rozbita neosvětlená okna šlechtická. Vídeňský list antisemitský podotýká k tomu, že masy lidu polského instinktivně pochopily a na jevo daly, které dva elementy jsou původci jeho hospodářské bídy. Jiný list krakovské výtržnosti přičítá na vrub hnutí podobného hnutí »omladinovému«, které tedy snad už dokonce i Halič zachvátilo! Úmysl listu posléze dotčeného je zjevný — chráněnci jeho budou lépe chráněni, když z výtržníků udělají se »Omladináři«.

*

Ve čtvrtek dne 5. dubna t. r. zemřel vůdce Němců v Čechách, *dr. Schmeykal*. Pro Němce je to ztráta citelná; neboť osoba dra. Schmeykala představovala politickou i společenskou jednotu Němců v Čechách. Našemu národu byl Schmeykal vždy ostrým odpůrcem a ještě více: on neuznával rovnocennost jeho s německým.

* * *

V Uhrách umírající *Kossuth* zmařil ukončení kulturní debaty před velikonocemi. Dne 20. března 1894 Kossuth v Turině zemřel. Úmrtí muže toho, jenž v době své činnosti politické způsobil, že proudy tekla krev spoluobčanů jeho, oslaveno v Pešti krveprolitím. Studentstvo a lid chtěli oficielní smutek státu uherského a po dva dny sváděli s policií a vojskem pouliční bitvy. Zemřelému revolucionáři vzdala 23. března hold uherská sněmovna a uherské ministerstvo. Mrtvola převezena do Uher a dne 1. dubna slavnostně v Pešti pohřbena. Nad rakví před průvodem řečnil Moric Jokai, u hrobu mimo jiné za stranu neodvislou Otto Herman, žádající úplnou samostatnost Uher. Akademická mládež polská kondolovala. My velikého hrdinu Maďarům přejeme zapomínajíce, že byl z naší krve a krutým nepřítelem Slovanů uherských. Neupíráme mu skvělých vlastností ducha, ale nebyl tvůrcem, byl bořičem a až do smrti byl hrdinou přepjatosti a pozlátkové okázalosti, ale v tom právě Maďaři pracují dávno ve velikém slohu a nalezají všude dosti pochopení.

V Praze, 10. dubna 1894.

Kn.

Rozhledy zahraniční.

RUSKO-NĚMECKÁ OBCHODNÍ SMLOUVA PŘIJATA — MIQUEL, MUŽ BUDOUCNOSTI — POMNÍK VILÉMA I. — KOSCIELSKI SLOŽIL MANDÁT — KOLONIÁLNÉ MINISTERSTVO VE FRANCII — »NOVÝ DUCH« SPULLERŮV — CRISPI, PARLAMENT A NÁROD ITALSKÝ — ANGLIE PO ODCHODU GLADSTONOVĚ — CO STOJÍ ANGLII VOLBY A VOJSKO — ZASTOUPENÍ MENŠIN V BELGII — VŠEOBECNÉ VOLEBNÍ PRÁVO V NIZOZEMSKU — NORSKO A ŠVÉDSKO — ILUSE O ODZBROJENÍ — RUSKO A FINSKO — PRŮMYSL A ŠKOLSTVÍ NA RUSI — PAPEŽ A POLÁCI — MILANOVO HOSPODÁŘSTVÍ V SRBSKU — CENTRALISTA GAMAZO VE ŠPANĚLÍCH NEMOŽNÝM.

Klid velikonoční i v politice zůstavil své stopy. Parlamenty většinou zahálely, tím živější byl ruch však v kruzích vládních některých států, kde celá ministerstva proudům politickým padla za oběť.

V Německu, jako pravidelně, zvítězila opět vůle císařova: důležitá obchodní smlouva s Ruskem v podstatných svých částech přijata byla značnou většinou 200 proti 146 hlasům. Již v komisi prošla 16 proti 12 hlasům a velkoprůmyslník Möller zvolen zpravodajem. Debata v plenu nepostrádala politických momentů, zejména o poměru trojspolku k Rusku. Při konečném hlasování položili votum své pro smlouvu svobodomyslní, sociální demokraté, Welfové, Jihoněmci, Poláci, Elsasané, velká většina národních liberálů a část středu; proti všichni konservativci, antisemité, většina středu a několik národních liberálů. Politika ochranářská utrpěla tedy rozhodnou porážku, kterou agrární konservativci severoněmečtí zejména kancléři Caprivimu nezapomenou. Strana tato jest také příliš mocná, aby Caprivi přes osobní přízeň císařovu a skutečné štěstí, jež politiku nového kursu doprovází, mohl hnév její podceňovati. Není to ovšem již historická postava Bismarckova, jíž patřiti bude budoucnost, nová hvězda vychází a počíná kancléře zastiňovati. Jest to bývalý vrchní purkmistr frankfurtský a nynější ministr pruských financí Miquel. Muž dosti pružný, aby z původního přítele socialismu stal se ekonomickým i politickým liberálem a nyní tajným podněcovatelem agrárných konservativců, muž dosti praktický, aby jakožto spoluzakladatel diskontní společnosti dal si vyplatiti za léta 1869 až 1873 pro svou osobu čistého zisku 1,338.730 marek, muž dosti energický, aby v posledních dnech odsouditi dal antisemitské redaktory Placka a Schweinhagena pro osobní urážky do 1ročního a 9měsíčního vězení. A tak záhy snad nový kurs

drsně vojenského a parlamentně neobratného Capriviho vystřídán bude nejnovějším kursem diplomaticky hladkého a parlamentně rafinovaného Miquela. Ale i jinak byrokratická hladina pruská značně jest rozvlněna. Tak berlínský policejní president a otevřený nepřítel Capriviho, baron Richthofen, hrozí odstoupením, a s druhé strany nemalou sensaci působí »Kladderadatschovo« obvinění vysokých úředníků zahraničného úřadu, Holsteina a Kinderlin-Wächtra z tajných intrik proti některým německým velevyslancům v cizině.

Abychom však vrátili se k celní smlouvě rusko-německé, jest přijetí její událostí dalekosáhlého významu politického i hospodářského. V prvním směru poukázati stačí k neobvyklé návštěvě carově u německéko vyslance petrohradského Werdera a k stálým pověstem o brzké schůzce obou císařů na půdě německé, co do účinků hospodářských připomínáme, že v letech 1887 až 1891, tedy před celní válkou německo-ruskou za platnosti nízkých cel obilných doveženo bylo do Německa žita a pšenice úhrnem za 995 milionů m., v tom jest však jediné Rusko zahrnuto 669 miliony m., tedy více než dvěma třetinami!

Zajímavá debata rozpředla se v rozpočtovém výboru říšského sněmu o vládní předloze na povolení prozatímního nákladu 8 milionů m. na pomník císaře Viléma I. v Berlíně, jehož model pochybné ceny esthetické zhotoviti musil sochař Vilém Begas dle intencí a vlastních nákresů nynějšího císaře. Sociální demokraté prohlásili ústy Beblovými svou zásadnou oposici proti pomníku a svou otevřenou sympatii k republikánské formě vládní, a většina výboru povolila místo žádaných 8 jen 4 miliony. Snad s tím souviselo brzké udělení orlího řádu vojenskému ministru Bronsartu ze Schellendorfu, jenž se velmi horlivě ujal svého času proti útokům socialistickým známého generála Kirchhoffa. Poměry v pruské armádě illustruje ostatně to, že pro známé hráčské skandály v Hanoveru celá řada důstojníků byla hodnosti své zbavena.

Vůdce polských poslanců v říšském sněmě německém, Koscielski, vzdal se mandátu. Důvod vězí ve vnitřním poměru jeho k vlastním soudruhům, jimž oportunistická až k servilnosti sahající politika tohoto snaživce, jemuž pro úsilné jeho podporování německého námořnictva dán posměšný název »námořního hulána«, šla přece příliš daleko.

*

Ve Francii otázka politiky koloniálné byla by málem způsobila krisi ministerskou. Známo, že v dobách minulých Francie patřila mezi první říše koloniálné, dnes předstižena jest daleko Anglií a dohoněna Španělskem, Portugalskem i Nizozemskem. Hlavní příčina vězí asi v onom nešťastném systému centralisačním, jenž jest základem vší ústavní politiky francouzské, jakožto jeden z mylných axiomatů odkázaný velkou revolucí. Kdežto velká Britannie dopřává svým velikým osadám buď úplnou samostatnost s vlastním zodpovědným ministerstvem, aneb aspoň autonomní parlament, jest správa osad francouzských úplně scentralisována, a zástupcové jich zasedají v parlamentě pařížském. Ba dosavadní agenda koloniálná roztříděna byla dle sborů v různých ministerstvech centrálných

právě tak jako agenda kteréhokoliv departementu. Dle intencí vlády Perierovy měla nyní nastati náprava aspoň v tom směru, že se zřídí zvláštní ministerstvo kolonií, v jehož rukou celá správa osadní se bude sbíhati, což ovšem znamená v jednom ohledu ještě tužší centralisaci, jinak ale docílí se aspoň administrace s jednotného a vyššího hlediska. Návrh narazil však na neočekávaný odpor senátu. Teprve hrozba demisí a ústupek personální jmenováním senátora Boulangera ministrem nového odboru odpor tento zlomily.

»Nový duch« Spullerův, značící sblížení republiky s církví lomcuje nyní vnitřním politickým životem Francie. Nesprávno by však bylo, hledati důvody tohoto hnutí pouze v aktuálních poměrech politických. Obrat od extremního materialismu a náboženského indiferentismu k snažením ethicko-náboženským s přídechem mysticismu jest původu literárně kulturního a obráží se dnes v kulturních snahách všech národů. Ve Francii ovšem, kde kulturní, literární a politické proudy přicházejí nejrychleji a nejsilněji k platnosti, jeví se obrat tento nejzřetelněji. Zajímavo jest, že právě v těchto dnech majorita sněmovny francouzské, stojící přece na stanovisku extremně liberálním, schválila volbu předního představitele tohoto hnutí Michala Vogüéa a zrušila korupcí nabytý mandát Ed. Blanca, syna milionového nájemce herny v Monte Carlo; jiný potěšitelný úkaz jest nám konstatovati, že Spuller k podnětu socialisty Jaurèsa pomýšlí vážně na to, přenésti na francouzskou půdu důležitou instituci anglickou spopularisování vědy universitní k prospěchu nejširších vrstev lidových. Zdá se, že přece začíná zdravější duch mravný vanouti tímto velikým národem, o němž ještě v těchto dnech Tolstoj v rozmluvě s ruským zpravodajem pronesl se takto bolestně skepticky: »Jest možno Francii pokládati za zdravou zemi, dějí-li se tam takové věci, jako Panama, jsou-li tam lidé ve vysokých funkcích sociálních schopni spáchati pro zlato každý zločin? Jest to stav zdravý a normální? Pravím tisíckrát: nikoliv!«

*

Výbor sněmovny italské, jemuž odevzdány finanční plány Sonninovy, není tak povolný, jak by si Crispi přál. Již volba Fortisova předsedou nebyla mu po chuti. Dokonce když pak výbor, místo aby přijal návrhy vládní en bloc, dovolil si projeviti mínění odchylné, aby totiž 100 milionový deficit odstranil se tím, že pouze polovice hrazena býti má novými daněmi, jimiž mezi jiným zejména rentový kupon má zůstati nedotknut, kdežto druhá polovice aby odstraněna byla úsporami, a to zejména 20milionovými úsporami vojenskými, tu Crispi, u něhož ovšem armáda jest noli me tangere, tajně pohrozil již rozpuštěním frondující sněmovny. Nepochybujeme, že hrozba tato bude účinkovati, vždyť způsob, jakým Crispi se sněmovnou nakládá a jak málo mu ona imponuje, ilustruje charakteristicky okolnost, že v příčině žádané plné moci diktatorské odepřel ve výboru krátce každé vysvětlení. Ale i kdyby sněmovna v opposici setrvala a byla rozpuštěna, dává politická korupce a sociální bída vlašského národa málo záruky, že Crispi s novou sněmovnou nedosáhne všeho, co bude chtíti. Dobře praví pařížský »Figaro« o dnešní

sněmovně italské, jež jeden den vydala vojenskému soudu svého člena Felice Giuffridu pro povstání sicilské a druhý den oficielně kondolovala synům Košutovým, že by spíše kondolovati měla svým voličům, z nichž každý platí průměrně ročně na armádu 13 lir, na veřejné práce 5 lir 20 ct., na vyučování 1 liru 20 ct. (!) a na zemědělství 20 ct. (!) Skvělá velmocenská politika na venek a mravní i materiální úpadek uvnitř v hospodářství státním, obecním i soukromém. Římský purkmistr kníže Ruspoli hrozil v těchto dnech komunálním bankrotem, poněvadž se stát na dále zdráhá uhrazovati římský deficit obecní $1^1/_2$ milionu lir. Řím, ve věku antickém střed světa politického, ve věku středním střed světa duchovního, klesl dnes na zadlužené hlavní město zadluženého království!

*

V Anglii odchod »velikého starého muže« zůstavil jakési prázdno. Lord Rosebery bude míti těžší úkol při provádění Gladstonovy pozůstalosti, nežli snad očekával. Nevyřízené otázky, zejména irská a lordská jsou příliš palčivy a zasahují příliš hluboko do základního ústrojí celé říše, než aby nevyžadovaly muže mohutných sil a schopností. Rosebery ovšem spěchal, aby v Edinburghu prohlásil, že v politice Gladstonově hodlá pokračovati, avšak nalézá i ve vlastní straně dosti nevěřících. Tak radikálně demokratické křídlo s Labouchèrem v čele použilo okamžité situace ve sněmovně a prosadilo svůj dodatek k adresní odpovědi, v němž královna se vyzývá, aby dále netrpěla, by o zákonech rozhodovati měli i ti, kdo vůlí národa k tomu nebyli povoláni. Toto příkré a demonstrativní vystoupení proti horní sněmovně nemohla ovšem vláda akceptovati a tak k velikému potěšení konservativců a unionistů musila urovnávati první domácí mrzutost. Vůdce unionistů lord Chamberlain otevřeně prohlásil, že skládá v Roseberyho veliké naděje a spekuluje zejména na výsledek příštích všeobecných voleb. Dosavadní volby doplňovací však nedokazují, že by národ anglický politiku Gladstonovu opouštěl. Jak dopadnou volby všeobecné, nelze ovšem předvídati, neboť při nich hrají důležitou úlohu i makavější činitelé, než jsou tužby a idey politické. Aspoň modrá kniha vypočítává, že anglické volby roku 1892 stály 960.000 lib. št. Jsou v tom ovšem zahrnuty i správní náklady volební, jež jinde nese stát, nicméně jest tento plutokratický ráz voleb v zemi tak svobodné a politicky zralé zarážející.

Vojenský rozpočet anglický, jehož dobrá polovice připadá ovšem na námořnictvo, činí na rok 1894—95 18,081,000 liber šterl. naproti 17,802.900 lib. št. roku minulého.

*

Belgie jest malý ale zajímavý státeček. Jest teprve málo přes půl století starý a vznik svůj děkuje revoluci, ale ku podivu nebyla to státotvorná myšlénka národnostní, jež ho stvořila. Naopak dvě nepřátelská plemena Valoni a Vlámové tvoří jeho obyvatelstvo. Je-li však politický rozvoj jeho z přirozených důvodů bezvýznamný, jest tím intensivnější a důležitější rozvoj jeho hospodářský. V zemědělském, průmyslném a komunikačním ohledu stojí Belgie na prvním místě mezi státy evropskými.

Proto též otázka sociální v tomto přelidněném státečku došla svého největšího praktického rozpjetí, politika belgická nepohybuje se na půdě národnostní, nýbrž sociálné. S tím souvisí, že zde nejdříve uzrávají praktické pokusy o rozřešení nejtěžších problemů sociálně politických, jako jest na příklad reforma ústavního práva volebního. Těžké a celým státem otřásající boje předcházely, než se odhodlala konservativní vláda Beernaertova přistoupiti k všeobecnému právu hlasovacímu. Toto všeobecné právo volební činilo ovšem značné koncese systému inteligenčnímu multiplikujíc hlasy volební dle stupně inteligence voličovy. Zvláště zajímavým byl však pokus Beernaertův přivésti k platnosti princip poměrného zastoupení při listinných volbách belgických tím způsobem, že při volbě 2 poslanců má patřiti 1 minoritě, soustředí-li na sebe aspoň $^2/_3$ hlasů, při volbě 3 aspoň $^1/_3$ hlasů, při volbě 4 až 6 aspoň $^1/_4$ hlasů, při volbě 7 až 12 aspoň $^1/_5$ hlasů, při volbě více než 12 poslanců aspoň $^1/_6$ hlasů. Zcela nová byla také volba náhradníků poslaneckých, jakož i nucená povinnost účastniti se volby pod pokutami majetkovými. Koalicí klerikálů pod Woestem a liberálů návrh padl. Beernaert s ministrem Lejeunem, jemuž Belgie děkuje mnohou reformu sociálněpolitickou, odstoupili a de Burlet sestavil ministerstvo nové, avšak oprava volební zůstala v Belgii jako v mnohém jiném státě palčivou otázkou otevřenou, k jejímuž řešení každá vláda bezokladně musí přikročiti.

Také v sousedním Nizozemsku zavedení všeobecného hlasovacího práva nalézá se na denním pořádku. Vládní předloha ministerstva Takova ve směru tom podaná byla sice přijatým dodatkem de Meiyierovým dočasně zmařena, avšak v zápětí následovalo rozpuštění sněmovny, neboť sama regentka jest všeobecnému právu volebnímu nakloněna.

*

Také malé Norsko, jež v literárním směru důležitější hraje úlohu, než některá velmoc, skytá zajímavou podívanou. Jsouc spřeženo se Švédskem, národnostně, kulturně i hospodářsky naprosto od něho se lišícím, v úzkou unii personální, usilovně domáhá se samostatnosti zejména co do diplomatického zastoupení v cizině. Král Oskar, jehož srdce náleží ovšem Švédsku, odpírá vyhověti, proto radikální majorita norského storthingu odhlasovala 62 proti 49 hlasům ministerstvu Stangovu přechod k dennímu pořádku o návrhu na odpověď k trunní řeči, prohlásila permanenci zasedání svého do konce června a škrtla apanáži korunního prince švédského až do té doby, dokud neodvolá veřejně neopatrný svůj výrok, »že by malá vojenská procházka Norskem přivedla storthing k rozumu.« Napjaté tyto domácí poměry obou skandinávských říší nabývají však širšího významu oddanosti Švédska k politice trojspolkové a naproti tomu zřejmou sympatií Norska k Rusku. Sympatie ta dokonce má nabýti i konkretní formy odstoupením části území norského při Bílém moři sousednímu carstvu, pro něž má strategickou důležitost.

Z příbuzného Dánska rozletěla se po světě zpráva o projevu krále Kristiana pro všeobecné odzbrojení a věčný mír. Také papež Lev XIII.

s vroucností u něho obvyklou se vyslovil, »že nic není pilnějšího a nutnějšího, než bojovati proti válce, a vše, co ve směru tom se podnikne, nutno považovati za veliký závazek dlužný nejen myšlénce křesťanské, nýbrž i blahu veřejnému.« Bohužel, že král dánský nedělá evropskou politiku — a římské papežstvo na druhé straně samo nezřeklo se dosud světského panství.

*

Ruch politický ve veleříši ruské lze stopovati mnohem nesnadněji, než v parlamentních státech západní Evropy. Kdežto v těchto každá důležitější akce státní proběhne dříve ulicí parlamentních výborů a žurnalistiky, lze zde konstatovati pravidelně teprve hotová fakta.

Skoncování obchodní smlouvy s Německem přijato bylo od ruské publicistiky se zadostiučiněním. Smlouva prospěje nejen agrárním zájmům ruským, ale bude míti zajisté důsledky politické. Pokud důsledky ty směřují k upevnění míru evropského, lze se jimi zajisté těšiti. Jest nepochybno, že protiválečné hnutí zasahá stále hlouběji v přesvědčení moderních kulturních národů. Tak i adresa ruských dam ve prospěch míru, poslaná paní Adamové, vydavatelce nejčtenější revue světové, do Paříže, třeba byla jen ceny akademické, jest symptomatickou. Jinak ale Rusko válečnou svou hotovostí i na dále hodlá Evropě imponovati. Zajímavý jest zejména záměr jeho, spojiti strategickou železnicí moře Baltické s mořem Bílým a učiniti tím Finsko schopnějším obrany proti nepřátelské námořní invasi. Jest toho tím více potřebí, že tato vysoce cennou autonomií obdařená provincie tajně sympatisuje s kulturně příbuzným Švédskem. Na tom ničeho nemění ani oficielní slavnost odhalení pomníku cara Alexandra II., jež se má příští měsíc konati v Helsingforsu.

Zajímavý jest vzrůst ruského velkoprůmyslu. V roce 1886 bylo v celém evropském Rusku 19.749 továren, v nichž vyrobeno zboží za 999,529.000 rublů a v nichž pracovalo 734.971 dělníků, roku 1890 stoupl počet továren na 20.391 s vyrobeným zbožím v ceně 1.207,498.000 rublů a s 828.450 dělníky. Při tom však poměry dělnické na Rusi ne valně jsou utěšené. V továrním obvodě moskevském jest na př. 109 továren s 28.865 dělníky, jichž průměrná měsíční mzda činí u mužů 13·75 rublů a u žen 10·27 rublů, ačkoli pracovní doba trvá průměrně 284·6 hodin.

Pro rok 1895 projektována jest v Moskvě sibiřská výstava a pro rok 1896 všeruská výstava v Nižním Novgorodě, jež má obsahovati 19 skupin a jejíž rozpočet přesahuje 4 miliony rublů.

Elementární vzdělání na Rusi, jak známo, ještě značně pokulhává, Roku 1880 bylo v Rusku mimo království polské a provincie baltské 18.028 obecných škol. Tyto navštěvovalo dětí 894.805 a sice 756.152 hochů a 138.653 děvčat, což znamená při všem obyvatelstvu až do 14 let 12·9% hochů a 2·2% děvčat (!)

Při oděsské universitě zřízena býti má scházející dosud fakulta lékařská.

Ruští i ostatní Poláci rovněž jako ruská publicistika se smíšenými pocity přijali novou encykliku papežskou k polským biskupům. Státnický

tento projev, redigovaný kardinálem Ledochowským, jest mistrným kusem papežské diplomacie tam, kde dotýká se otázek politických. Při choulostivém poměru otázky polské k dnešní politice mezinárodní je to ovšem přirozeno

*

Na Balkáně upoutána nyní trvale pozornost k Srbsku, kde se Milanovi patrně opět tak zalíbilo, že na nedohlednou dobu nehodlá oloupiti milovaný svůj národ o vzácnou svou přítomnost. Provedl novou komedii, dav biskupskou synodou bělehradskou rozvod svého manželství v r. 1888 Theodosiem vyřčený, opět prohlásiti neplatným. U lidí jistého druhu ovšem nejposvátnější svazky nejsou leč tržebnými kontrakty kdykoliv zrušitelnými. Ministerstvo Simićovo nekonalo dostatečně svou povinnost. Dalo sice zatknouti agrárného agitátora radikálního Ranka Tajšiće, avšak oné energie, které od něho Milan požadoval, postrádalo. Dokonce když pak Simić veřejně se vyjádřil, že nikoliv Milana, nýbrž jedině Alexandra považuje za svého krále a pána, byl nucen demisionovati, k čemuž se nalezla příležitost ukradením kompromitujícího dopisu finančního ministra Mijatoviće petrohradskému bankéři Hoskierovi. Simić nahrazen Nikolajevićem, snaživou stvůrou Milanovou, jenž bez skrupulí Simićových nyní s radikály řízně zatočí.

*

Centralistická finační politika ve Španělích ministru Gamazovi zle se vyplatila. Tuhému odporu fueristickému bylo nuceno celé ministerstvo Sagastovo ustoupiti. Za podpory republikánské frakce Castellarovy opět sice rekonstruováno — avšak bez Gamaza. Centralismus ve státech historicky, hospodářsky i národnostně různotvárných jest vždy nebezpečným experimentem.

Výprava vojenská do Marokka setkala se s poměrným úspěchem, ale v Andalusii hlad a bída decimuje obyvatelsvo.

V Praze, 10. dubna 1894. *H.*

Rozhledy sociální.

VÍDEŇSKÝ SJEZD SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE — BRATRSKÉ POKLADNY — KONSUMNÍ SPOLKY — MEZINÁRODNÍ KONGRES NA OCHRANU DĚLNICTVA — ZDRAVOTNICTVÍ HORNÍKŮ A HUTNÍKŮ — TEXTILNÍ DĚLNICTVO ANGLICKÉ — SHROMÁŽDĚNÍ UČEDNÍKŮ — DESÁTÝ KONGRES DĚLNICKÝ V BELGII.

O velikonocích zahájen byl ve Vídni *sjezd rakouské sociální demokracie* a rokoval celý týden. Ukázalo se, že rakouská sociální demokracie není revoluční, jak se namnoze tvrdilo. Není pochyby, že je to přirozený následek hlubší a soustavnější organisace. Organisací přibývá práce, práce vyžaduje přemýšlení a úvahy, úvahou pak dospívá se ku klidnějšímu měření sil a k volbě přiměřených prostředků. Také přítomnost parlamentárních vůdců sociální demokracie působila na účastníky přes to, že Bebel bránil se domněnce, jakoby nebyl přišel dělat brzdaře.

Dále osvědčila se na sjezdu váha delegátů československé strany sociálně demokratické, jež se byla o vánocích konstituovala v Budějovicích. Čeští zástupcové, vedení Steinerem, mužně si vedli, a nelze jim po stránce národnostní ničeho vytýkati.

Meritorní výsledek sjezdu jsou umírněná, možno říci »oportuní« usnesení, z nichž vidno, jak sociální demokracie racionelně pracuje s konkretními poměry. Hlavním požadavkem prohlášeno rovné všeobecné hlasovací právo, k němuž hodlá se pracovati agitací, organisací a po případě stávkami. Druhým požadavkem jest osmihodinná doba pracovní; aby se jí dosáhlo, usneseno užívati stávek odboru za odborem. Nejprve chce se o osmihodinný pracovní den zasaditi hornictvo. Další pořadí odborů určí komise odborová, organisace politická a vedení strany. Rakouská vláda bude vyzvána, aby dala iniciativu k vyjednávání s ostatními státy k mezinárodnímu zákonnému stanovení osmihodinné pracovní doby. Generální stávka jako poslední prostředek boje prohlášena za daných poměrů za nemožnou. Protestováno proti vyjímečnému stavu v Praze a na radu Adlerovu usneseno, neobeslati letního sjezdu na ochranu dělnickou v Curychu. Delegát dr. Verkauf navrhoval vyloučení nemocenského a úrazového pojišťování z bratrských pokladen a spojení všech rakouských pokladen bratrských v jedinou centrální kasu říšskou (?). Týž delegát stěžoval si do tuhého odporu kapitalismu a vlivu jeho na

parlament a vládu v záležitosti pokladen bratrských, načež sjezd vyzval horníky k agitaci pro reformu pokladen bratrských.

Příštímu sjezdu, jenž prý svolán bude do některého hlavního města mimo Vídeň, má se předložiti revidovaný program strany.

Ve stížnostech do *bratrských pokladen* měl delegát Verkauf mnoho pravdy, a jest čas, aby u příležitosti návrhu poslanců Kounice a Schwarze (na spojení bratrských pokladen dle korunních zemí) hnulo se jednou zásadně touto otázkou, jež naše dělnictvo nemálo roztrpčuje. Opatřili jsme si stanovy jedné z nejstarších a nejsilnějších bratrských pokladen, a podivili jsme se duchu, směru a příkrosti některých ustanovení nových stanov, jež správa pokladny té navrhuje. Po 45leté práci navrhuje se dělníku roční provise 70 až 100 zlatých (dříve vyplácela pokladna jen 50 zl. ročně) a 50 zl. pro ženské členy pokladny. Dělník může se pojistiti na víc, ale ne výše než na 200 zl. muž a na 100 zl. žena. Je-li dělník z práce propuštěn (?) anebo vystoupil-li dobrovolně ze závodu, nemá nároku na reservní fond, jenž slouží trvalému zabezpečení provisí, krytí zálohy premiové atd. Tím jest ovšem dělník poután k podniku a eventuelně k nevýhodné mzdě. Uložení jmění bratrské kasy děje se dle ustanovení o penězích sirotčích (dle § 230 obč z.) vkladem do veřejných kas anebo soukromníkům na hypotheky — na domy do polovice, na pozemky do dvou třetin skutečné ceny. Avšak za správnost a vyměření skutečné ceny nebývá záruky, a zkušenost učí o smutných případech pozornosti v ukládání peněz bratrských pokladen. Představenstvo (část z dělnictva volená) nebývá dost samostatné, jsouc vždy vydáno přízni a nepřízni podnikatele neb jeho zřízenců. Mimo to stanoví si majitel závodu sám jednostranně předsedu a náměstka. Tento předseda rozhoduje při rovnosti hlasů, která pro nedostatek odvážnosti dělnických zástupců je nejčastější. Týž může zastaviti usnesení, myslí-li, že se příčí zákonu nebo stanovám, anebo že škodí pokladně. (!) Původním a hodnověrným jest německé znění stanov, jež je ve všech pochybných případech rozhodným, jemuž však český dělník nerozumí.

To jest jen ukázka četných nesprávností, jež nejsou zjevem ojedinělým, ale všeobecným, jak jindy ještě ukážeme.

Ve Francii a Anglii vzrůstají *konsumní spolky*. Dnem 1. ledna 1894 měla Francie 1089 konsumních spolků se 400.000 členy. Jen v Paříži bylo 48 spolků. Francie chystá mimo to zákon pro podporu spolků kooperativních, čímž i spolkům konsumním má býti pomoženo. Ještě četnější a silnější jsou konsumní spolky v Anglii, kde bylo posledně 1655 spolků s 1,240.000 členy. Za to zůstávají tyto organisace pozadu v Německu a ještě více u nás, kde počet členů nedosahuje ani 100.000. Středoevropská sociální demokracie spolkům těmto nepřeje. Již Lassalle psal proti nim, poněvadž prý dle železného zákona o mzdě existence spolků těch povede ke snížení mzdy, umožňujíc zlacinění potřeb životních a hospodářských. Avšak obava Lassallova se nesplnila. Associace konsumní nepoškozuje mzdu a dobře slouží, ana z dobrých pramenů dobré zboží a také lacinější opatřuje, zajišťujíc i přebytky, jež vynaložiti možno na zakládání pomůcek vzdělávacích.

V Curychu konán bude v srpnu *mezinárodní kongres na ochranu dělnictva,* na němž bude rokováno o nedělním klidu, práci dětí a jinochů, práci žen a dospělých mužů a o prostředcích k ochraně dělnictva. Sjezd chce ve všech státech zahájiti hnutí na ochranu dělníků a pobídnouti vlády k mezinárodnímu dorozumění o zásadní reformy pro zkrácení doby pracovní, pro zákaz nedělní práce a ochranu dělnictva v každém směru. Sjezd chce rokovati bez ohledu na politické a náboženské rozdíly. Nicméně se poslanci německé sociální demokracie a po nich i sjezd vídeňský usnesli, kongres neobeslati, ježto prý stanovisko sociální demokracie jest jasno.

K ochraně *zdraví a bezpečnosti horních a hutních dělníků* v Sasku usnesl se saský sněm dne 5. března vyzvati vládu, aby revise závodů konána byla náhle a bez opovědi, aby zavedeno bylo nucené koupání v horních a hutních závodech, aby v dílnách s vyšší teplotou než 28° C. připuštěna byla práce jen 6hodinná, a aby v dolech, kde se pracuje v mokru, dodal podnikatel na svůj náklad dělníkům nepromokavý oblek.

Textilní dělnictvo anglické svolává na červenec do Manchestru mezinárodní sjezd všeho textilního dělnictva Evropy a Ameriky k rokování o době pracovní, otázce mzdy, o práci dětí. Na sjezdu hodlá se založiti mezinárodní odborový spolek dělníků textilních. Všechny útraty kongresu hradí dělnictvo anglické.

Pozoruhodnou událostí bylo vídeňské veřejné *shromáždění učedníků* ze dne 9. dubna. Dělnická mládež rokovala zde o dnešním hospodářském řádu, radila se o účelné organisaci k dobývání rovnosti a svobody a volala po ochraně proti vykořisťování a týrání za vlády kapitalistického liberalismu. Rozumí se, že vídeňská žurnalistika poznává v těch lidech nebezpečné socialisty, neboť hoši měli široké klobouky a rudé kravaty, a jeden z nich dokonce citoval německé vědecké socialisty. Mládež obírá se již otázkami svého stavu, a to překvapuje ty, kdo by si raději přáli, aby se tupě věnovala neřestem a mravnímu divočení. Shromáždění vídeňských učedníků dokazuje, jak dělnictvo chápe důležitost své výchovy.

V Quaregnonu konán dne 27. a 28. března *desátý výroční kongres belgické strany dělnické.* 350 delegátů zastupovalo 220 skupin. Jednalo se zejména o to, má-li se při říjnových volbách dělnictvo spojiti s radikály proti konservativcům, či má-li vystoupiti samostatně. Vandervelde mluvil proti veškerému spojování se s občanskými stranami, dokládaje, že prý hnutí socialistické musí aspoň v cílech zachovati ráz revoluční, když není revolučním ve volbě prostředků. Však Vandervelde byl přehlasován, a připuštěno, aby socialisté při volbách postupovali s radikály, kteří prý jim stojí blíže než radikálové ve Francii a pokrokáři v Německu. Kongres prohlásil, že dělnická strana jest stranou stavovskou a že vchází ve spojení s ostatními associacemi jen tehda, když program její zůstává zachován. *V. Ch.*

Liberalism proti liberalismu.

(Dopis z vídeňského parlamentu.)

Krátká, převelmi krátká byla sláva moderních liberálních theorií národohospodářských. Národohospodářští liberálové chtěli odsouditi státní moc pouze k výkonům čistě policejním, zavrhovali každé přímé nebo nepřímé zasahování její do průmyslové výroby a svobody obchodní, a zejména největší nevůli jevili k tomu, aby měla státní moc jakýkoli vliv na smlouvy mezdní i perhoreskovali všechna ochranná opatření v zájmu vykořisťovaných vůči kořistícím. Svoboda úmluv a co možná volná konkurence byly jedinými léky, kterými se měla hojiti sociální bída a odstraniti všecky nesrovnalosti, vznikající nerovným rozdělením důchodů.

Nemůže se pak lépe manifestovati úplné a dokonalé fiasko těchto náhledů v každém směru, jako právě se to stalo nyní, kdy konečně liberální levice domohla se v radě koruny rozhodujícího hlasu a kdy zrovna má v rukou dva hospodářsky nejdůležitější odbory: obchodu a financí. Právě zástupci levice byli přinuceni vytknouti státu zcela těmto theoriím opačný pracovní program, dohnáni k tomu váhou zkušeností, kterým arci chabé doktrinářské náhledy musily ustupovati. Minulé a snad i budoucí zasedání říšské rady podají toho patrné a nepochybné doklady.

Především nový ministr obchodu zahájil čilejší *železniční akci postátňovací*, která za posledních let vlády Taaffovy nějak značně utuchla. *Neméně než asi 3000 km* starých a nových drah nový ministr obchodu chce uvésti ve vlastnictví neb aspoň ve správu státní. Tím soukromému kapitálu a podnikání ubírá se velmi značné pole a přiděluje se státu rozsáhlý monopol železniční, neboť až bude program železniční hr. Wurmbranda proveden, budou více než dvě třetiny železničních tratí našich v rukou státu. Co nejdříve přejde ve vlastnictví státu česká dráha západní, zrovna tak na účet (avšak nikoli jako vlastnictví) státu se bude od letošního roku spravovati dráha Lvovsko-Černovicko-Jasská, pokud probíhá územím našeho státu. Po té hodlá ministr zakoupiti rozsáhlé tratě dráhy severozápadní a české severní dráhy. Vedle toho bude stát přispívati na stavbu drah lokálních a stane se také aspoň jich spolu-vlastníkem, tím že upíše část kmenového kapitálu. Levice hr. Wurm-

brandem zapřela i jiné své tradice, dosud za nerozborné a nezvratné od ní pokládané; nový ministr obchodu uznal rozhodně aspoň v zásadě oprávněnost snah decentralisačních v politice železniční. — Mimochodem při zmínce o železnicích jen ještě podotýkáme, že v novém dopravním reglementu železničním, který je platný od 1. ledna 1893, shledáno bylo od obchodnictva i zástupců drah tolik závad, že neméně nežli asi v 50 bodech navrhují se opravy, z nichž většina se asi podle všeho provede. Celkem však opravy závad těch nebudou míti vlivu na celou konstrukci povoznické smlouvy železniční.

Dalším dokladem nedržitelnosti zásad liberálních jsou osnovy nových zákonů, a to z oboru téměř všech důležitějších ministerstev. Stačí tu poukázati jen na předlohu o důchodových statcích, o nucených společenstvech zemědělských, o obchodu podomovním, o obchodech na splátky, o statistice dělnictva. K tomu směřují také dotazy a ankety o způsobilosti živnostenské, příznivé odpovědi vládní na petice v příčině nuceného pojišťování pensí pro úřednictvo soukromé atd. Všechno to bude důkladným zasáhnutím jak do výroby tak i do svobody soukromých úmluv, kterého se liberálové tolik vždy děsili, ke kterému pak nyní musí propůjčovati nejen ruky pomocné, nýbrž zároveň i k tomu dáti svou firmu a své muže, aby to prováděli.

Ale proto nečiní tak liberálové vždy přeochotně. Proti nuceným společenstvům zemědělským a důchodovým statkům ohlašují již křížové tažení, a v tom jim Poláci statečně přizvukují; když jednalo se o zákonu v příčině *obchodů splátkových*, byli od ostatních stran přehlasováni. Tu ozvalo se jich liberální přesvědčení, zrovna však trochu v nepravý čas. Obchody splátkové lze skoro šmahem nazvati *obchody lichvářskými*, aspoň podle dosavadní praxe skoro všechny tím byly. Ročních úroků 10, 15, až někdy také 30% a více žádati bylo při nejsolidnějších z nich zcela věcí obvyklou; zdali takové zjednávání potřeb pro obecenstvo chudší, které prý nemůže si věc koupiti za hotové, bylo blahodárné, o tom nechť mluví uvedená nahoře procenta. K tomu přistupovaly ještě konvencionální pokuty, když ubohý odběratel nemohl splátkám povinným v čas dostáti. Je patrno, že mnozí obchodníci budou trochu zkráceni, když nový zákon vejde v platnost, ale zdali zisk, který jim takto ujde, byl opravdu morální? Při tom ještě zákon nezamezuje nikterak braní vysokých procent, jen nejkřiklavější křivdy snaží se zasáhnouti trestající rukou spravedlnosti. A přece tolik pokřiku! Namáhají se interesovaní předlohu ve sněmovně poslanecké přijatou zmařiti neb aspoň zcela bezvýznamnou učiniti ve sněmovně panské. Stejný odpor chystá se předloze o obchodu podomovním. Ať si je mínění o hausirnících jakékoli, tolik je jisto, že řemeslo to živilo velmi mnoho darmochlebů, kteří zejména pořádáním her (na způsob číselné loterie) těžili z nerozumu obecenstva. Tomuto zlořádu zejména by se měla a zajisté i mohla učiniti přítrž. Jinak arci předloze zákona se mohou snad právem vyčítati některá drakonická ustanovení.

V odboru financí nemnoho nového. Tam převzato bylo bohaté staré dědictví Steinbachovo, které vyjednati bude úlohou dosti dlouhé doby. Třeba tu jen jednotlivých bodů se dotknouti: nápravy měny, opravy

berní, udržení rozpočtové rovnováhy. Také tu musí liberálové přichystati se k mnohým ústupkům, jestliže jen to s berními reformami nový ministr financí bude mysliti do opravdy, jak to dosud svými ústy hlásá. Bude třeba odhodlati se k velmi přísným ustanovením o správném přiznání důchodů; svého času liberálové zatajování důchodů od boháčů pokládali také za požadavek osobní svobody, a předpisy, které by dovedly k přiznání přiměti, prohlašovali za drzé porušování této svobody (třeba v té příčině poukázati jen na jednání o berní opravě Depretisově v letech sedmdesátých). Také zde se jim vyskytne tvrdý oříšek decentralisace a samosprávy; zemská hospodářství právem budou reklamovati část přímých daní pro účely zemské; oprávněnosti toho nemohl neuznati ani nový ministr financí, jenom že toho mnoho v té příčině neslíbil.

Rozpočtový výbor letos jevil náramnou chuť vřaditi do rozpočtu příjmy státní většími obnosy, nežli navrhováno bylo vládou. Je pravda, že skutečné důchody státní nyní jsou značně větší, nežli na ně dosud rozpočtené obnosy, ale právem se poukazuje, že i vydání státní, hlavně mimořádná a nepředvídaná stále rostou, a že také ministr vojenství s požadavky stále novými a při tom značnými je vždy ochoten se vytasiti. Vůči tomu by trochu pessimismu při budgetování arci neškodilo.

Také na své sousedy, arci teprve po příkladě německém, dovedeme se nyní dívati jinak, nežli to bylo zvykem dosud. Pan kancléř Caprivi musil nám napřed ukázati, jak se dělají obchodní smlouvy. Pokud zuřila celní válka mezi Ruskem a Německem, stále nebylo možno docíliti shody v obchodních úmluvách Rakouska-Uherska s Ruskem; jakmile však v Berlíně uznali za dobré povoliti a otevříti ruskému obilí své hranice, hned také my dovedli jsme asi v týdnu ujednati s Ruskem aspoň takové obchodní provisorium, které našemu průmyslu poskytuje podobných výhod jako německému. Půjde-li Německo všude tak statně a šťastně v před, a budeme-li je vždy takto dobře napodobovati, dočkáme se i v naší říši ještě mnohého pokroku. *P. L.*

Úvahy a kritiky.

Fr. Táborský: **Melodie.** Salonní bibliotéka č. 58. V Praze 1893.

Do knížky o 138 stranách básník vetkal směs dojmů, citů, nálad a úvah vzniklých z různých podnětů a z různých míst. V oddíle I. sebrány dojmy z častějšího pobytu v krajinách domácích; písně II. oddílu nazvali bychom po Nerudovi »kosmickými«; III. oddíl je výsledkem z cesty v krajinách pobaltických; ve IV. jako epilogu obrací se zase k našim poměrům domácím.

Ve sbírku zahrnuty práce nejrůznějších dob básníkova tvoření. Ta okolnost vykládá nám, proč často vedle sebe nacházíme básně tak nestejné ceny básnické. Zejména nápadný je rozdíl mezi pracemi oddílu I. a II. V prvním často příliš zjevně proráží snaha, se kterou básník shání se, aby zachytil kus života. Vizme na př. báseň »Pod lesem«: básník tu seskupil na určité místo řadu jednotlivých zjevů, jak je mohl jen za různých dob vypozorovat; současně na př. kvetoucí strom vedle nažaté trávy. V to připlétají se často mnohé podrobnosti, které mají již svou tradici. Básník na př. rád protkává motivem milostným idyllicky zbarveným všední práci; nebo až příliš často obírá se kontrastem mezi přírodou a umělým výtvorem. Ale vše to vyniká ze snahy jeho, podat život určité vrstvy co možná nejširší se všemi poetickými stránkami i všedními výjevy ať v životě rodinném, ať společenském.

Táborský čerpá látku ke svým básním hlavně z lidu. Ale v tomto lidu nedovede viděti jen samé nevyrovnané dobré vlastnosti, na nichž pořád ještě tak mnozí nechtějí dopustiti stínu.

Básník zasahuje v život přítomný a skutečný. Vedle motivu nejpoetičtějšího zachycuje v nejbližším okolí jeho hned zase stránku drsnou, hrubou. Předmětu takovému přizpůsobuje pak i svou mluvu básnickou. (»Dvě idylly«.)

Zcela jiným rázem vyznačují se básně II. oddílu. Básník stojí tu na zemi uprostřed všehomíra. Zde proniká okamžitá nálada nebo filosofická reflexe jednotněji. Často viděti chvat, s jakým básník kreslí vnější úkazy, aby v předmětném podrobném líčení přírody neutopil svou náladu. Je to něco podobného krajinářským obrazům Chittusiho. Nejde mu o to,

aby nám podal věrně každou jednotlivou travinu, jednotlivý lístek na stromu, jako činila často starší škola krajinářská, nýbrž aby vnější přírodou nakreslil dojem, svou kosmickou myšlénku, ať je to v hlubokém pozadí modré oblohy s plujícími mráčky, ať třeba v tichém rybníku neb napolo požatém poli. V takové náladě vzniklé z velikého celku zajisté nikomu nepřipadne, aby věnoval svou pozornost drobným předmětům jednotlivým. To je potom zase zcela jiný pochod duševní.

Jen tu i tam přimíšena rušivě jistá tíseň quasi pessimistická, která vždy u Táborského působí jako něco cizího, nederoucího se z vlastního nitra. Základním znakem jeho bytosti je zajisté neobmezená záliba, ať je to v přírodě nebo v díle uměleckém. Ve světě postřehne spíše kvetoucí luh nežli hřitov hnilobou čišící.

Jádrem celé sbírky Táborský chtěl učiniti oddíl III. Básnický cestopis. Myšlénka svou invencí ne právě originální. Původnosti může jí básník dodat svým pojímáním cizí země i lidu. Básníkovi bylo tenkráte cílem Pomoří. Kraje to, které na člověka tak vřele po slovansku cítícího působí zvláštní přitažlivostí; v našem básníkovi vyvolaly ji i známé výtvory Kollárovy.

»Vždy cítil jsem, že k Baltu cos mne pudí,
jakási báj, jež slita z lásky, hořę . . .

Co básník předeslal »Cestou k moři«, (I. a II.), je jen satirické spracování ustálených názorů o zřízení a rázu Německa, při nichž přirozeně vrací se často k našim poměrům domácím. Vlastní dojmy básníkovy počínají se teprve na pobřeží mořském. U cíle svého především oddává se nepoznanému dosud dojmu z nekonečného moře. Velebnému tomu živlu tolikrát již opěvovanému dovede přidati aspoň několik nových rysů. V lecčems přináší i samostatné pojímání. Tento nádherný zjev o sobě, jeho síla a nekonečnost neupoutává na sebe výhradně básníkovu duši. Při nadšeném obdivu nového proň úkazu přece ponechává si otevřené oko pro lidský život kolem něho — život se svými duševními potřebami vezdejšími i s vyššími snahami a touhami. Vedle dojmů z mohutné přírody chce poznat zde i lidi s jejich cítěním a myšlením, chce zachytit kus neznámého kraje s živou stafáží, a celku pak dodává hlubšího produševnění a vlastního názoru. Odtud ty různé motivy. Člověka přivádí i ve srovnání s mořem, a nachází i u něho něco nesmírného, velikého, čím převyšuje i tento nekonečný živel.

V krajích těchto ozvaly se však i básníkovy reminiscence archaeologické, vycítěné před tím jen z knih. Živěji vmyslil se v titanský svět severských bájí a v průběh smutných historií slovanských. O čem dříve těkavě jen dumal, pro to zde nalézá podklad a pozadí, tomu nyní přináší zde pravý život a pochopení. Výsledek ten uložil ve dvou básních rázu epického »Geirrödh a Svjatogor«, v níž zobrazena trefně chvastavá vypínavost germanská a nekonečná širokost, ale též síla slovanská, a v »Rhapsodii«. V nich zachytil formu epických básní slovanských se všemi podrobnostmi a odstíny; se svými digressemi a drobnými zkušenostmi skutečného života, jako s jejich nehorázným přepínáním.

Nerozlučnou součástí myšlení a cítění básníkova je jeho vlastenectví. Poměry své vlasti obírá se doma i v cizině. Příčinu našeho zubožených stavu nehledá jen u násilných utiskovatelů našich, nýbrž vidí vinu i v nás, v sobectví, chabosti a zbabělosti naší. Proto volá především po přímých hlavách. Tu básníkovi hlavně pomáhá jeho satira.

Satira je v poesii Táborského nejsvéráznější stránka. Tou je nejvíce individuální a nejvíce originální.

Satira přirozeně projevuje se u básníka tím směrem, který nejsilněji poutá jeho mysl i srdce. Táborský nejvíce jí užívá, když uvažuje o vývoji humanity vůbec, a o našich poměrech politických a společenských zvláště. Často sběhne z nejvážnější situace a myšlénky v lehkou ironii nebo v dráždivý úder satirický. S úmyslem volí při ní často drastické slovo a výraz, jakoby v nestřeženém okamžiku jen bezděky mu uklouzlo.

Někdy ovšem je tak jemná hranice a tak zvláštní vyjádření, že nesnadno rozeznati, kde přestává básníkovo myšlení vážné, kdy začíná umělá satirická fikce; tak na př. v básni »Horský potok« teprve závěrné verše ukazují snahu básníkovu, parodovat tento způsob básnění.

»Melodie« v celku nevyvolávají takový dojem jako na př. jeho »Stará komedie«, ale přece obsahují dosti čísel, která nám připravují pravý požitek umělecký; mnohá nabádají čtenáře k vážnému přemýšlení. A to zajisté je básníkovi nejlepším ukojením i pobídkou k další práci.

jc.

Dr. *Arnošt V. Kraus*: **Goethe a Čechy.** Část I. V Praze, Bursík a Kohout 1893.

»Čím byly Čechy Goethovi a čím byl Goethe Čechám?« Odpověděti na tyto dvě otázky učinil p. spis. úkolem své práce, a první její část podává nám v uvedeném spisku. Cesta, kterou k tomu volil, jest jistě správná; dovídáme se o cestách Goethových do Čech, o osobnostech, s nimiž se tu stýkal, o pracích, které tu konal a o zájmu jeho o kulturu v Čechách. Vše je psáno na základě vlastních pramenů, věcně a kriticky, leccos mylného opraveno a uvedeno na pravou míru; z toho asi nejzávažnější jest konečné slovo o poměru Goethova »Sträusschen« ke kytici RK: Goethe sám básně nepřeložil, — vždyť mu k tomu scházela znalost češtiny — nýbrž opravil překlad Svobodův dle svého, a to zcela správného soudu aesthetického, na který už Masaryk upozornil.

Úkol, který si p. spis. vytkl, jest jistě vděku hodný. Přes to nepochybujeme, že najde se povrchních čtenářů dost a dost, kteří s údivem se budou tázati, cože na tom, zajel-li si Goethe sem či tam, znal-li toho neb onoho spisovatele, učence, šlechtice v Čechách a dopisoval-li si s tou neb onou osobností? Ti ovšem Goetha neznají; u genia, jakým byl Goethe, u básníka takové vnímavosti a tak mocného talentu pozorovacího ta pochybná otázka nesmí míti místa. Naopak jest *povinností* naší, abychom věděli takřka o každém kroku, který učinil na naší půdě; a této povinnosti dosti učiniti vzal na sebe p. dr. Kraus.

A bilance? Čím tedy byly Čechy Goethovi? Žijeme jiný život, naše poměry literární a sociální se změnily, zkrátka jsme jiní — a dnes by

nám takový zájem, jaký měl o nás Goethe tenkráte, jistě *nestačil*. Ale na tehdejší dobu byli jsme Goethovi skutečně něčím, předmětem živého pozorování, třeba bychom leckde místo zájmu mohli s dobrým svědomím mluviti o pouhé — formalitě! A na tom můžeme míti dosti, že ty trudné počátky nového života našeho alespoň sledoval veleduch doby.

Jest vynikající stránkou knihy p. spis., že nepřehání; počítá s danými poměry a odtud ten střízlivý úsudek. K této střízlivosti by snad také patřilo netvrditi, co se dí na str. 149 ve stati jednající o Goethovi a RK: »A jest to svědectvím geniálního nazírání, jemného poetického a historického citu, že si s nimi (t. j. s epickými písněmi RK) nevěděl rady.« U »Kytice« jest to arci dokázáno. Ale nevím, dá-li se dokázati také, že se ostatními, především epickými básněmi RK Goethe vůbec tak zabýval jako »Kyticí«.

Čekáme s nelíčeným napjetím druhého dílu práce p. spisovatelovy; má tu arci úkol daleko obtížnější, vylíčiti totiž, čím byl Goethe nám. Ale při jeho osvědčené svědomitosti chováme naděje nejlepší. —*ž.*

Z maloruské literatury. V poslední době pozorujeme u Malorusů živější hnutí literární. Projevuje se snaha organisovati vědeckou práci, a sice převzal na sebe úlohu tuto vědecký spolek Ševčenko (»наукове товариство імени Шевченка«) ve Lvově znovu se organisovavší roku 1892. Dříve již spolek tento, založený r. 1873, ač měl úkol nakládati spíše spisy pro lid maloruský v Haliči, než zasahovati přímo do práce literární, vydal spisy pro studium maloruského jazyka a písemnictví důležité, a sice spisy prof. Em. Ohonovského. Spolek jmenovaný má prozatím nahrazovati Malorusům jakousi akademii a má také široký program; ač by zajisté svému národu a též širším kruhům vědeckým mnohem více mohl prospívati, kdyby se byl obmezil jen na studium svého lidu, přece přijal do svého programu též pěstování věd přírodovědeckých i mathematických; spolek dle toho dělí se na tři sekce: filologickou, historicko-filosofickou a mathematicko-přírodovědecko-lékařskou (!) a tyto sekce mají konati schůze pravidelně každý měsíc. Členství spolku tohoto nabývá ovšem každý za příspěvek členský. — Za účelem svým počal spolek tento vydávati vědecký časopis »Записки Товариства імени Шевченка«. Před námi leží 2 knížky toho časopisu (1. o 212 str., 2. o 189 str.). V 2. knize nalézáme zprávu o působení spolku Ševčenkova i zprávy o sezeních jednotlivých sekcí; otištěna též zahajovací řeč předsedy, poslance Alex. Barvinského, končící přáním po ukrajinsko-ruské akademii věd. Ta však má míti i jiné podmínky mimo štědrost mecenášů. — Svazky »Zápisků« dosud vydané nečiní valně příznivého dojmu. Pozoruhodno, že práce v nich vytištěné nejsou od čelnějších literátů haličsko-ruských, ba některé jsou anonymní (!) ve vědeckém časopise! Nejzajímavější práce »Zápisků« jest pojednání Alex. Kolessy »Ukrajinski narodni pišni v poezyjach Bohdana Zaleskoho«; »Ukrajinský slavík« zde se velmi pěkně charakterisuje, »ukrajinskost« polského básníka na pravou mezi se uvádí. Celkový úsudek autorův jest asi tento: Zaleski skutečně znal historické dumy ukrajinské, naučil se jich technickým slovům, pokřikům, jménům zbraní, seznámil

se poněkud se světovým názorem kozáků, přisvojil si některé obrazy i srovnání lidových dum, ale všecky tyto materiály, které mohly jeho poesii skutečně sblížiti s ukrajinskými písněmi a především podati faktické příspěvky k reálnímu líčení života lidí, které představuje, všecky tyto elementy uměl básník tak přeměniti, tak splésti a přetvořiti, že nabývají zcela jiného významu, jiného ducha a podávají na konec vidiny, které mají sice původ svůj ve skutečnosti, ale do ní nenáležejí. Když čteme některé básně Zaleského, když čteme počátečné jich verše, vzaté nejednou celkem z dumy lidové, jimž zpolštěná ruská slova dodávají zvláštní barvitosti, zmocňuje se nás týž cit, který v nás vyvolává život sám; cítíme bezprostřední dech těchto lidí i té doby, jež básník líčí, zapomínáme, že básník jest Polák, mluví k nám polsky, — tak věrně podává ducha národní písně; ale cit ten trvá jen chvilku, neboť již následující sloka neb nejbližší verš změní ráz básně, a celek přenáší nás do nemožných vymyšlených poměrů mezi vymyšlenými lidmi — Velkou váhu této studii přiznal i polský kritik v Kwartal. histor. VIII. (str. 105 sl.).

Speciální studium maloruského lidu, kteréž jsme si přáli, aby se bylo stalo hlavním, ne-li výhradním úkolem nově utvořeného haličsko-ruského spolku vědeckého, našlo mezi tím orgán v novém časopise, který začal vydávati ve Lvově *Dr. Ivan Franko* pod titulem Жите і слово (vychází ve lhůtách dvouměsíčních v sešitech po 10 arších). — Časopis tento jakožto »вістник літератури, історії і фольклору« má ovšem též oddíl belletristický, opatřovaný velkou částí rovněž pérem redaktorovým. Čteme v něm mimo jiné též překlad Tyrolských elegií Havlíčkových. — Hlavním úkolem časopisu jest studium maloruské literatury lidové. Nalézáme v něm tedy materialie k historii ukrajinských církevních veršů od M. Drahomanova, i různé písně i pověsti lidové. Informaci o studiu »folkloru« slouží přehledné články o směrech badání mythologických od dra. J. Biegeleisena, o studiu folkloru v západní Evropě, překlad pojednání o Buddhovi a Buddhismu od L. Féer-a z franc. encyklopaedie, stať o pokroku byzantologie působením prof. Krumbachera i ovšem pěkně řízený oddíl kritický a bibliografický. Příspěvkem k historii lidové literatury otiskuje redaktor apokryfy ze starších rukopisů, a sice otištěny apokryfy o Šalomounovi a čertech v láhvi zavřených — varianty jeho čteme v malorus. pohádkách Manžurou sebraných str. 129 a 140—1, kašubský v St. Ramułtově Slownik-u języka pomorsk. str. 288 č. 5. — a velmi zajímavý apokryf o dětství Ježíšově. — K literární historii nalézáme příspěvek Alex. Kolessy, ve kterém se dokazuje, že některé básně Zaleského jakoby ukrajinské z první doby jeho činnosti básnické jsou více méně doslovný překlad neb napodobení velkoruského básníka Žukovského, a sice básní, které byly Žukovským přeloženy z Schillera, Uhlanda a Millevoye. — Do svého programu pojal časopis také životopisy současných slovanských učenců i spisovatelů, i tak nalézáme životopisy v 1. knize M. Drahomanova spolu s jeho podobiznou, v 2 kn. N. S. Tichonravova, literárního historika, poč. prosince min. roku v Moskvě zesnulého. —

Časopis tento slibuje státi se platným dělníkem jmenovitě v ethnografii slovanské, i doporučujeme jej co nejvřeleji. *J. Polívka.*

Mappy staré Prahy k letům 1200, 1348 a 1419. Složil *W. Wladiwoj Tomek*. Nákladem české akademie císaře Františka Josefa pro wědy, slowesnost a umění. W Praze 1892 (9 listů vel. fol.)

Psáti kritiku o práci této, k tomu, myslíme, jest dnes způsobilým u nás jen jeden muž, Tomek sám; nám dlužno spíše obmeziti se na pouhý referát a obrátiti pozornost širších vrstev obecenstva k dílu, jež nezdá se, že bylo dosti oceněno a jež jest úplně způsobilé, aby i cizincům češtiny neznalým vštípilo lepší mínění o vážných vědeckých snahách našeho národa. Dějepis Prahy a Základové místopisu — dílo mravenčí píle a neobyčejného talentu kombinačního — bez těchto map byla by zůstala vždy nedokončeným torsem. Praha byla vždy a jest podnes takovou představitelkou tohoto království, nejvzácnějším údem této země, že si bez ní nemůžeme Čechy ani mysliti. V tom spočívá i význam dějin Tomkových, jež chtějí býti dějinami hlavy a jsou historií celého těla. Text díla Tomkova oživuje se mapami těmito měrou netušenou. Tomek napsal pouze dva listy výkladu, v němž vykládá, jakým způsobem dílo to vzniklo. Jest pravda, v tomto případě jsou přílohou k mapám vlastně díla výše uvedená, jako jsou mapy přílohou k těmto, máme však za to, že by zde více bylo bývalo lépe, než méně. Obě mapy, Praha r. 1348 a 1419, tedy před Karlem a po Karlu, jsou nejkrásnější illustrací k dějinám tohoto velikého panovníka. Tomek zhotovil je během r. 1881—1887; kdežto však mapa Prahy na r. 1419 (na 8 listech) látkou zde podanou činí co do podrobností dojem moderního plánu velkoměsta, pro r. 1200 a 1348 musil býti Tomek z nedostatku látky mnohem stručnější. (Obě na 1 listě). Nelze nám dotýkati se zde podrobností, a připomínáme jen, že *Helfert* napsal k těmto mapám několikastránkové, sympathické pojednání v *Mitteilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung der Kunst- und historischen Baudenkmale 1892.* Starý přítel našeho města k Tomkovu obrazu Prahy Karlovy připojil obraz Prahy Rudolfovy, jak jej podal Sadeler. Nebudiž nám podkládáno, že bychom chtěli výtky činiti monumentálnímu výkonu Tomkovu, jenž jest téměř unikem i mezi cizími díly podobného směru, dovolujeme si však projeviti své mínění v ten smysl, že bychom byli raději viděli na mapě typy latinské, než tento švabach. Je snad pravda, že písmo to lépe odpovídá rukopisům, z nichž nomenklatura čerpána, avšak se stránky techniky kartografické — a ta myslíme, že zde má rozhodovati — dlužno namítnouti, že mapy zevnějškem svým učiní na každého cizince dojem, jakoby byly pouhou reprodukcí nějakého historicko-kartografického díla, ku př. z předešlého století. Latinka by nijak nebyla uškodila velikolepé práci Tomkově. Není pochybnosti, že by pouhá reprodukce nějakého sebe staršího plánu nesnesla srovnání s vědeckou prací, jakáž uložena v těchto 9 listech. Při pouhé reprodukci kterékoli staré mapy žádá se fotografická věrnost až do nejmenších detailů, jinak dlužno se podříditi pravidlům moderní kartografie, v tomto případě zajisté ne na škodu zraku. Datum 1419 na titulu je správně čitelno jen odbornému palaeografovi. Než to jest konečně věc podřízeného významu, jež nemůže kaliti našeho úsudku, že Tomkovy mapy Staré Prahy vždy budou důstojným pendantem k jeho dějinám, jasným výrazem svěží energie, již si dovedl jich tvůrce uchovati až do pozdních dnů. *Va.*

Pět let na Sumatře. Vypravování vojenského lékaře. Napsal MUDr. *Pavel Durdík.* S 6 vyobrazeními. V Praze, Bačkovský 1893. 8°, 447 str. 2 zl. 70 kr.

V předmluvě ku svému dílu »Osm let ve Východní Indii« napsal zvěčnělý professor Ot. Feistmantel: »U nás stačí čtyřnedělní výlet zábavný k ‚obohacení' naší c stovné literatury obšírnými spisy i o věcech a krajích nespatřených.« Co proslulý zkoumatel Gondwany klidně, avšak určitě vyslovil, praví Pavel Durdík trochu drasticky jinými slovy: »Jako jsou pytláci a flamendři na Parnasu, jsou pytláci a flamendři také mezi cestovateli. Pytlačení má do sebe mnoho svůdného, a u nás jest k němu půda velice přízniva.« Slovům dra. Durdíka nechceme rozuměti v tom smyslu, jako by jinde nebyli podobní turisté jako u nás. I jinde, v Německu, v Anglii, ve Francii vydávají turisté spoustu knih. Rozdíl záleží v tom, že se jinde náležitě oceňují, po př. ignorují, a že nikomu nenapadne považovati takového turistu, třebas viděl celý svět, za slavného cestovatele. Již starý Kant pravil: »Nepostačí jen projíti světem, dlužno věděti, co tam máme hledati.« A v tom jest právě ten háček. Obyčejný tuctový turista, nejsa vědecky připraven, vidí jen to, co mu přijde do cesty, a co každému musí býti nápadno, tudíž jen to, co bezpočtukráte již jiní popsali. Aby postřehnuty byly podrobnosti, k tomu patří náležitá příprava, s níž se bohužel jen prazřídka u nás shledáváme. Nejsme naprosto toho mínění, že by se při krátkém pobytu nedalo nic vědeckého pořídíti a s radostí uznáváme veliký vzdělavací užitek turistiky na turistu samého. Jde jen o sdělování dotyčných zkušeností s ostatním světem.

Dr. Durdík praví sám, že nehodlá podati nějaký vědecký cestopis. Nešel také do tropů s tím úmyslem. Za to však prodělal tam 6 let (1877—83) i není pochybnosti, že po tak dlouhém pobytu jinak na věc pohlíží než turisté, kteří v pohodlných plovoucích palácích staví se na několik dní v pobřežních městech. Asi $^2/_3$ celého spisu zajímá líčení bojů s Atčíňany. Líčení toto má právě u nás cenu. Čítáme v novinách tak naivní poznámky a úsudky o koloniálních bojích! Pamatujeme se jak nespravedlivě se psalo o chartúmské výpravě Angličanů, o Francouzích v Tonkinu, o poslední válce čilské a presidentu Balmacedovi a j. Kapitoly o válce s Atčínem lze s užitkem čísti. Dlouholeté zkušenosti spisovatelovy vidíme zužitkovány i v následujících článcích ze střední Sumatry. Obsah jest ovšem poněkud pestrý (Malajci a jich jazyk, Tropická příroda, Durian, Sloni, Tygři, Krokodili, Moskiti, Mravenci, Ještěrky, Macek, Opice Baru), což lze také přičísti na vrub toho, že byly částečně již dříve spisovatelem uveřejněny v různých časopisech. Přídavek »Holanďané na Celebesu«, jakož i »Vojenští lékaři v holandské Indii« jsou zajisté cenny, ačkoliv dr. Durdík na Celebesu sám nebyl; mohl však, nehledě k veliké literatuře holandské, jím ovládané, orientovati se u očitých svědků.

Spisovatel s uznáním zmiňuje se o českých krajanech v indické službě. Nepopíratelně náleží mu zásluha, že seznámil české obecenstvo se Slovákem MDrem. C. Ludwigem Doleschallem (Doležal), výborným

entomologem, jenž se narodil r. 1829 v Považském Novém Městě a zemřel po šestiletém pobytu v tropech r. 1857 na ostr. Amboině.

Spisovatel se diví zprávám našich učebnic o Malajském archipelu. Podivil by se, co jest v těchto knihách nesmyslů, a jako dobrý humorista zasmál by se, kdyby podrobně srovnával učebnice různých autorů a shledal, že co jest podle *A* bílé, jest podle *B* černé. Věc není tak k smíchu, jak se zdá. Na jedné straně jeví se u nás nevýslovná úzkostlivost, aby si hoši přílišným množstvím látky nestrhali mozek a nervy, ačkoli jinde musí slabší individua spracovati a trochu jinak stráviti daleko větší množství učiva — a na druhé straně podává se jim taková strava duševní, že by autoři sami měli z trestu naučiti se svým učebnicím nazpaměť.

Celý spis kořeněn jest zdravým humorem, místy však (předmluva, str. 44, 58, 245, 439, 446) nacházíme také trpké poznámky a trpkou kritiku našich domácích poměrů, kritiku muže, jenž měl dosti příležitosti poznati cizinu a jehož úsudek mnohem tíže padá na váhu než samolibé vychvalování u nás tak obvyklé.

Literatura česká jest na líčení tropického života tak chudá, jako mimo finskou, rumunskou a jihoslovanskou žádná jiná v Evropě. Musíme tudíž s upřímnou radostí vítati každý opravdový pokus v tomto směru. Kdo zná specielní literaturu tropickou, ví, že v tomto ohledu dlouho usedlému zkušenému občanu náleží přednost i před zcela vědeckým cestovatelem. S tohoto stanoviska upřímně doporučujeme práci Durdíkovu jako veskrz solidní.

Praví se, že nelze dlíti beztrestně pod palmami. Z krajanů našich právě ti nejlepší Feistmantel, Stecker, Czurda — musili životem zaplatiti tuto tichou slast. Dr. Durdík byl šťastnější. Přejeme mu toho upřímně. *Va.*

Gabriel de Mortillet, **Réforme de la chronologie.** St. Germain-en-Laye 1893. (Oprava chronologie.)

Malá brožurka, obsahující návrh na reformu nynější chronologie Archaeologie užívá nejvíce chronologie relativní, a teprve na konci doby předhistorické vystupují i absolutní data vzhledem k době Kristova narození. Závadou při tomto počítání jest, že archaeolog neustále musí udávat, je-li to před či po Kristu, že chronologie celá je tak rozdělena ve dvě větve sestupující a vystupující, což je nepřirozené. Zahrnuje to v sobě i absurdnost, neboť v době před Kristem počátky period na př. století jsou ve skutečnosti *pozdější konců!* Mortillet a Elisée Reclus hledají proto nápravu. Ale kdežto Reclus hledá počátek chronologický v některém dávném *určitém datu astronomickém*, Mortillet vzhledem k tomu, že by se přijetím takového počátku zvrátilo na dobro celé naše dosavadní počítání, hledá východisko jiné. Navrhuje *bod úmluvy* a sice r. 10.000 př. Kr. Vzdálenost jeho je dostatečná, aby vše historické mohlo se k němu připojiti, a má tu výhodu, že bychom nynější data naší éry téměř nemusili měnit, připojujíce k nim pouze 10.000, na př. místo r. 1894 — 11894. Vzhledem k tomu, že se už ujaly na př. ve Francii snadno kalendáře rázu zcela jiného než náš, nemyslí autor, že by provedení jeho návrhu narazilo na těžkosti. *Qu.*

ZPRÁVY.

* Pozoruhodný článek přinesl »Věstník Ústředního spolku českých profesorů« v č. 4.: Ze statistiky středních škol českých. Nápadny každému jsou tu dvě věci, veliký počet paralelek a veliký počet suplentů. Tak na př. mají gymnasia v Ml. Boleslavi, Plzni a v Praze na Malé straně po třech třídách pobočných, v Budějovicích, v Chrudimi, v Kolíně, v Praze (Truhl. ul.) a v Uherském Hradišti po 4, v Králové Hradci, v Praze (Spál. ul.) v Příbrami, v Brně, v Kroměříži a Olomouci po 5; v Praze má akademické gymnasium 7 a gymn. v Žitné ulici dokonce 8 paralelek! U realek jest poměr podobný. Po třech pobočkách mají realky v Jičíně, v Kutné Hoře, v Písku, v Plzni a v Rakovníce, po čtyřech v Král. Hradci a Prostějově; realka v Karlíně má 5, v Pardubicích 6, jediná realka v Praze dokonce 9 poboček! Celkem jest na českých školách středních **142** paralelek proti 393 třídám řádným. Německé střední školy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku mají vedle 463 tříd základních pouze 82 paralelek!

Podobně překvapuje fakt, že na českých školách středních jest celkem **225** suplentů vedle 744 učitelů skutečných. Kolik let musí *za těchto poměrů* uplynouti, než všichni tito lidé, kteří zajisté s nadšením a láskou oddali se stavu učitelskému, dosáhnou trvalého postavení? U suplentů německých (v Čechách, na Moravě a ve Slezsku) jest poměr lepší: zde stojí proti 798 skutečným 116 suplujících učitelů; však i toto číslo jest značné.

Z toho plyne nutná potřeba neblahé poměry tyto změniti, jak »Věstník« sám naznačuje: buď zřizováním nových míst definitivních učitelů, buď zakládáním ústavů nových. Při školách obecných jest již dávno pravidlem, že paralelky, jež několik let trvají, prohlásí se za definitivní. Proč by nemohlo býti tomu tak i ve školství středním?

* * *

* Sbor obecních starších král. hlavního města Prahy upravil služné učitelstva pražského tím způsobem, že přiřkl všem »obecní dobrovolný přídavek«: podučitelům 200 zl., učitelům na obecných školách 250, na

měšťanských 300 zl. Nejnižší plat podučitele v Praze jest tedy 700 zl., učitele na obecné 1050, na měšť. škole 1200. Učitelky postaveny na roveň učitelům, poučitelky podučitelům, katecheti učitelům.

* * *

* O učitelstvu a jeho snahách veřejnost česká v posledních dobách zabývala se výlučně jen po stránce vnější, — jakoby otázka upravení platův učitelských bylo vše, co učitele a zemi tíží. »N. Doba« měla o upravení platův učitelských článek, a tam bylo naznačeno, že otázka tato není jediná a že není pouze hmotná. Učitel, jako dělník, nežádá si zlepšení své hmotné existence jen k vůli chlebu, ale žádá si chleba, aby duch vlastní a rodiny pookřál a se sílil. Zdravý duch ve zdravém těle. Hmotná a mravní stránka otázky učitelské jsou nerozlučně spojeny; povznesení hmotného postavení poslouží duchovní práci a mravnosti, naopak ovšem povznesení učitelského vzdělání, vzdělání osvobozující ducha a sílící mravnost a statečnost, v zápětí bude míti zlepšení postavení hmotného. A právě na tuto souvislost hmotné a duchovní stránky ne vždy se pamatuje, a nepamatovalo se na ni dosti ani v kruzích učitelských samých. Otázka vzdělání ponechávala se úplně ústavům a časopisům učitelským, ubírajícím se namnoze ve vyšlapaných a rozumí se úřadně schválených drahách.

V novější době však učitelstvo české se vzpamatovalo i počalo se organisovat. S počátku i tato organisace byla více vnější, formální; teprve v posledních málo letech učitelstvo počíná spoléhati na sebe a svou vlastní sílu, a tudíž přirozeně kritičtěji počíná síly ty vážit a počítat.

Opravní ruch, jenž i jiné třídy a stavy zachvátil, dotekl se i učitelstva. Lze napřed očekávati, že i učitelstvo dívá se na ty své bratry jako na smělce, a jak by ne, když slyší, že učitelstvo samo má různé vady a že vadám těm má se odpomoci a že se jim má odpomoci důkladně a ze základů. *Zvýšiti úroveň vzdělání, osvoboditi vzděláním ducha, povznésti sebevědomí a posíliti charaktery* — není to mnoho žádáno od učitelstva?

My těšíme se, že v učitelstvu takový proud začal. Nemůžeme již probírati všecky návrhy v tomto směru učiněné; byl na př. mezi jiným učiněn návrh, aby se vydával zvláštní denník učitelský atp. Zatím upozorňujeme čtenáře své jen na úsilí, povznésti literaturu paedagogickou. V »České Škole« ze dne 10. března otištěno je memorandum, jež učitelská jednota v Polici (n. M.) podala »Dědictví Komenského«, od kteréhožto spolku přátelé oprav žádají, aby jeho prostřednictvím učitelstvu se dostalo hojnějších literárních prostředků vzdělávacích a ovšem také latinských. V tomto memorandu čteme:

»Víme, že četné vady našeho stavu jsou zaviněny jednak nedostatečným vzděláním školským, nedostatky literárními, jednak neurovnanými našimi poměry společenskými a hmotnými, ale také víme, že mnoho příčin leží v nás samých a že máme a můžeme o odstranění leckterých těch vad co nejúsilovněji pracovati.

Poznamenali jsme, že odleskem duševní úrovně stavu našeho je celá ta rozsáhlá specielně učitelská literatura česká, která celkem málo povznáší se nad prostřednost, málo kde znáti dává vlny pokroku a současného myšlénkového hnutí světového.

Literatura naše potřebuje radikálného obratu, musí více pomáhati pokroku, musí býti modernější, dodávati nám s dostatek živoucích myšlének, osvětových idejí.

Nemůžeme se my učitelé ve své literatuře omezovati na pouhý úzký obor paedagogický, neboť beze znalosti společnosti, jejích tužeb a cílův a stěžejných zásad trvajícího názoru světového nelze pomýšleti na dokonalý názor vychovatelský. Duch obecné vzdělanosti musí ovládati činnost vychovatelskou, a theorie paedagogická má býti právě jen nejjemnějším a nejkrásnějším tohoto ducha výkvětem.

Mínili jsme, že by nedostatky naší literatury v tomto ohledu mohla namnoze nahraditi bibliotéka cizojazyčných děl, se zvláštním zřetelem k potřebám našeho učitelstva řízená, která by v překladech, výtazích nebo spracováních přinášela nám nejlepší věci z oboru věd duchových a přírodních, zvláště ty krásné monografie, kterými cizí literatury oplývají.

Moderní světová literatura stala by se tak přístupnou nejširším vrstvám českého učitelstva, vliv její musil by se brzy zračiti v našem životě.

Dosaženo bylo by ještě jiného cíle, ku kterému míříme: stanovisko naše nutně by se zvýšilo a obzor náš by se rozšířil.

V tomto úkolu by dále měla pokračovati u nás velice potřebná revue, věnovaná moderní vědecké paedagogice a rozhledům po současné práci tohoto oboru doma a v cizině. Theoriím paedagogickým na velkou naši škodu věnuje se málo pozornosti, málo seriosní práce; jednostranné pěstění praxe vychovatelské zvrhá se v hledání šablon a není schopno přispívati k pokroku.«

Jaké v podrobnosti jsou vady české literatury paedagogické, bohužel už správně viděti z toho, co memorandum praví o tom, že není úplnějšího a řádného vydání spisů — Komenského! »Zní pro nás málo lichotivě, že my — národ Komenského — nemáme ani jednoho souborného vydání spisů našeho paedagoga, a pokud je vydáváme, děje se to, jak řečeno bylo veřejně, — nekomensky. Živořící bibliotéka paedagogických klassiků je založena nešťastně, české vydání Velké didaktiky k naší malé cti zůstalo nedokončeno, korespondence vydaná Českou Akademií nauk, slovesnosti a umění povrchně, Brána jazyků dle zkomolené recense jezovitské, latinské spisy překládají se mluvou, která čtenáře odstrašuje, studium znepříjemňuje a znesnadňuje.«

My plně tyto stesky sdílíme — co pak říci o tom, že »národ Husův« nemá posud žádného vydání spisů Husových; co říci k tomu, že národ Chelčického nemá žádného vydání spisů Chelčického, co říci o — než nechceme ani pokračovati vypočítáváním všeho toho, čeho se nám nedostává a co za to docela zbytečně se nám a za drahý peníz dává. Zatím se těšíme, že učitelstvo poznává tyto vady — a jsou to vady netoliko literatury jeho, nýbrž i literatury naší vůbec, a kdo jiný než učitelstvo má větší právo a povinnost volati po nápravě těchto vad, ba přímo hříchů?

Obzor časopisů.

Hlídka literární č. 4. (duben). Kniha K. V. Raise »*Rodiče a děti*« příznivě posouzena. Dle úsudku referentova vynikl K. V. Rais nad všechny spisovatele, kteří čerpali látku k svým povídkám z vesnického českého života. »*Bratří Doliňáci*«, povídka z dějin moravského Valašska od Čeňka Kramuliše. Povídka to prostá, psaná s podrobnou znalostí povahy valašského lidu, jeho kroje, obyčejů, jeho smýšlení. Následkem toho je prý kniha též dobrým příspěvkem k literatuře lidopisné.

Literární listy č. 6 a 7. (1. a 16. března). Posuzují se »*Pseudokonfessy a jiné novelly*« Otokara Auředníčka. Kniha v dosavadní tvorbě autorově značí rozhodný a patrný pokrok. Vytýká se veliká sklonnost k smyslnosti. O básních Xavera Dvořáka »*Sursum corda*« se praví, že je lze odložiti s jistým překvapením. V Xaveru Dvořákovi máme prý nejen o jednoho básníka katolického více, nýbrž přibyl jím literatuře skutečný básnický talent.

Lumír č. 20. (10. dubna) přináší črtu od Alfonse Daudeta »*Jak herec pracuje*«. Cituje se tam dopis herečky Fargueiové, která praví o způsobu studia svých úloh: »Od samého dne, kdy úkol mi jest svěřen, nerozloučíme se více, žijeme spolu. Mohla bych skoro říci, že mnou vládne, že ve mně přebývá. A stává se mi přečasto doma i jinde, že nevědomky, náhle vpadnu v tón, ve způsoby, v celou fysiognomii osobnosti, kterou jest mi představovati.« Herec Lafontaine se vyslovuje: »Neodmítl jsem nikterak čest hráti úlohu Montejoye, žádal jsem pouze dva měsíce, bych sestrojil co možná dobře úlohu tak důležitou; neboť nestačí pouze naučiti se Montjoye, nutno jej žíti«. K podání fysiognomií soudobých, jichž modely možno téměř na ulici zastihnouti, jest dle Daudeta herci zapotřebí méně práce, než jde-li o oživení typů některé slavné doby zašlé, se kterou nemá umělec jiného spojení, než jemných vláken tradice. Vášně duše lidské jsou věčně stejné, o tom není pochybnosti, ale výraz jich se mění a jest velkou chybou, domnívati se, že jest možno hráti stará díla klasická způsobem moderním.

Osvěta. (č. 4.) v *přehledu nové literatury ruské* (J. Mikš) píše o spisovatelích *„národnících“*. Mezi ruskými spisovateli »národníky« lze stopovati dvojí směr. Jedni líčíce mužický život myslí, jako na př.: Gleb Uspenský, že intelligent má tíhnouti k vesnici, ale ne aby se stal sám mužíkem, nýbrž aby mu dle sil svých sloužil. Jiní jako na př.: Zlatovraský a Tolstoj, hledají naopak ve vesnici spásu od kultury a vidouce v mužíkovi ideál svůj, přáli by si, aby všichni se převrátili v mužíky. Tu nejde silný na pomoc slabému, naopak seslabený intelligent hledá novou sílu v černé zemi mužické. Tyto dva směry proplétají se a různě křižují ve všech spisech národníků. O vlastních národnících může se mluviti počínaje teprve r. 1860. Ale před nimi spisovatelé let čtyřicátých uvedli mužíka do ruské literatury a nemalou v té příčině měli zásluhu o dílo osvobození. Tak zejména Turgeněv svými Zápisky lovcovými. Jenže Turgeněvští mužíci byli spíše pěknými uměleckými figurami jemné práce než skutečnými ruskými lidmi. Méně uměleckým byl mužík Grigorovičův, ale i on zvláště ve větších jeho dílech nejednou mluvil a jednal tak jako nějaký romantický selský hrdina francouzských románů. Mezi národníky nejznamenitějším je Gleb Uspenský. Gleb Uspenský chtěl poznati mužíka, aby mu mohl sloužiti — tím úplně jest vymezena jeho činnost. On nespoléhal při tom na divinaci uměleckou, on tak zhola jako Tolstoj neuvěřil v »evangelického« mužíka, ideál i prototyp krásy a dobra, nýbrž dříve chtěl si ho důkladně prohlédnouti a pak teprve říci, čím lze mu pomoci. I nešetřil času ani práce. Dlouho bydlíval v různých vesnicích, procestoval celou Rus, byl v Sibiři, na Kavkaze a všude zkoumal ruský život. Hledal pravdu a přišel k smutným výsledkům: jeho spisy jsou illustrací onoho žalostného stavu, v němž se octla Rus po osvobození selského lidu. Gleb Uspenský je národníkem realistou. Naproti němu druhý národník Nikolaj Nikolajevič Zlatovraský může se nazvati národníkem idealistou a optimistou. Zlatovraský jest nadšeným ctitelem ruského lidu a líčí tento lid ne okem kritika, jakým jest, nýbrž okem ctitele tak, jakým by si ho přál viděti. V poslední pak době Zlatovraský méně zabývá se mužíkem a spíše kreslí kajícího se intelligenta, jenž na vsi hledá pravdu a utišení svého zkoušeného svědomí. Podobně i národník Petropavlovský — Karonin.

V článku *František Račkí* (napsal Jos. J. Toužimský) vyličuje se význam nedávno (13. února t. r.) zemřelého vynikajícího Chorvata. Račkí byl pravou rukou Strossmayerovou. Narodil se r. 1828 ve Fužinách v župě Rěcké. Studoval bohosloví a byv povýšen na doktora, stal se profesorem církevních dějin a kanonického práva na semináři v Seni. Roku 1857 odebral se do Říma za kanovníka illyrské kapitoly sv. Jeronyma a pracoval hojně v četných archivech a knihovnách římských. Roku 1860 vrátil se do vlasti, kde ujal se politické činnosti na ochranu historického státního práva chorvatského. Později získal si zásluh se Strossmayerem o založení jihoslovanské akademie věd a umění a o zřízení university v Záhřebě. Vědecky byl činným hlavně v historii. Mnohá jeho díla objasnila záhadné otázky dějinné, jako badání o starém království chorvatském, jež nade vši pochybnost zjistilo, že Chorvatsko bylo dříve spořádaným státem se svou národní dynastií než Uhry.

Rozhledy v č. 6. (březen) přinášejí novou úvahu *o seskupení a zastoupení zájmovém.* Proti článku z č. 5. uvádějí se mnohé námitky. Autor článku R. nepokládá jako p. dr. H. v č. 5. zastoupení zájmové za možné východisko z dnešních nezdravých sociálních poměrů, naopak soudí, že nezdravé poměry by se jen utužily. Hlavně vytýká zastoupení zájmovému, že nežádá na voliči jednotného názoru světa. Ono do popředí nestaví celého člověka, jak jest, jak žije, myslí a touží, nýbrž staví zde jen živnostníka, rolníka, velkostatkáře, dělníka atd. a zkoumá, jak tento myslí, ne o svých člověckých zájmech a o zájmech ostatních lidí, nýbrž jak myslí o zájmech svého stavu. Zájmové zastoupení nežádá od voliče pevného názoru o politickém, mravním a kulturním uspořádání společnosti, nýbrž žádá jen názor o nejlepším uspořádání poměrů jeho stavu. Zajmové zastoupení vede k zanedbávání celkového prospěchu a na celkový prospěch dbá se jen tehda, když jest společný s prospěchem stavu Zastoupení zájmové organisovalo by válku tříd v parlamentě a v zákonodárství, nebo všecky zákony musily by projíti u každého poslance prismatem jeho stavovského názoru Zájmové zastoupení přineslo by různé strany hospodářské, avšak úlohou každého parlamentu jest napomáhati k uskutečnění společenské harmonie, a proto ti, kdož volí, i ti, kdož jsou voleni, musí míti utvořený celkový názor nejen hospodářský resp. stavovský, nýbrž i kulturní, politický a mravní. Parlament má býti obrazem smýšlení a snah dospělých členů celého národa (na volební okresy rozděleného) jak v oboru politickém, kulturním a mravním, tak i v oboru hospodářském. Dokonalým obraz ten úplně nebude nikdy, ale přibližně dokonalým prý může býti při všeobecném právu hlasovacím se zastoupením menšin

V článku *Úkoly sněmu král. česk. v oboru záležitostí zemědělských* Dr. J. Dvořák praví: »Máme-li zemědělství poskytnouti skutečnou odpomoc, jež by trvale účinkovala, musí sněm království českého vyvinouti intensivnější činnost v oněch oborech, jež tvoří základy zdaru a rozkvětu národohospodářství našeho. Jediný pohled na to, co uherská vláda učinila pro lacinější výrobu pšenice rozsáhlým podporováním meliorací, úlevou při opatřování hospodářských strojů a laciných umělých hnojiv, zřizováním zkušebních stanic semen atd., a neméně pro přiměřené zpeněžení a zužitkování pšenice snižováním tarifů a stálým zdokonalováním dopravních prostředků, zřizováním skladišť a elevátorů, zjednáváním nových a nových mezinárodních tržišť atd. — jediný pohled dostačí, abychom nabyli přesvědčení, jak značných výhod by mohlo našim zemědělcům státní právo české trvale poskytnouti a zaručiti.«

V č. 5. a 6. posuzuje F. X. Šalda drama *M. A. Šimáčka »Jiný vzduch«*. Všechen zájem a cenu práce autorovy vidí v detailech, v pozorování a vyšetření jistých pevných a ostrých uzlů, seřaděných faktů, ustálených dění, barvy místní i jazykové, rozvržených obrazů a scen. Nenahlíží proč by nemohlo se vše tak sběhnout, jak se to vypravuje v dramatě. Vada však prý spočívá v tom, že autor nedovodil jednotnost, příčinnost a symboličnost vnějšího děje. *„Drama čtyř chudých stěn“ Frant. A. Šuberta* nepokládá F. X. Šalda za drama sociální, nýbrž za intimní, jedinečné a výjimečné. Je to prý jednak drama bezvědomého, mlžného, romaneskního fatalismu, jednak drama povinnosti a obětivosti.

Příspěvek k poznání ruských poměrů v minulém století.

Vavř. J. Dušek.

(Dokončení.)

Le roi est mort, vive le roi!

Petr III. nedovedl zatajiti radost z gratulací, jež přijímal nad nestuhlou ještě mrtvolou cařice Alžběty Petrovny; jeho manželka Kateřina Aleksějevna v křečovitém nářku klečela u své největší dobroditelky. Petr v radosti, Kateřina v strachu hleděli do budoucnosti. Oba neprávem!

Petr III. přejal říši (1762) ve velkém nepořádku, správa státní byla v rozvratu, státní komora měla 17 milionů rublů dluhu, příjmy byly o desetinu menší nežli vydání, vojsko v poli již po několik měsíců nedostávalo platu, a všude jevil se nepořádek. V Petrohradě nedostatek obilí hrozil hladem, lid úpěl v bídě, car však k prosbám senátu o pomoc odpovídá zlostně: »Opatřte si peněz, jak chcete, uložené peníze — náležejí mně!«

Car staral se o jiné důležitosti státní. Zvláštním ukazem*) dovolil dvorním myslivcům stříleti v Petrohradě vrány a jiné ptáky. Hned potom nařídil vyhubiti v sídelním městě psy, a úkol ten svěřil týmž myslivcům. K jeho pitkám a »koncertům« měli volný přístup všichni potulní umělci a herečky, při nich připíjel si s hu-

*) Car ruský měl k své radě zvláštní úřady: velký, malý, zlatý, odpovědný a nejvyšší, jichž jednání ústní se nezapisovala, nýbrž jen snesení jich jménem (cara a bojarů) písařem napsáno jest a veřejně předčítáno. To slove ukaz. Později označuje se tím každý písemný rozkaz carský.

debníky na bratrství — slušnost a uhlazenost ustoupily hrubství a sprostotě.

Mohl-li dlouho tento stav potrvati?

Ukaz z 21. března podřídil jmění církevní »kollegiu oekonomie«, t. j. podřídil je státnímu dozoru, čímž popudil car na sebe strašnou moc — kněžstvo. Tím pád jeho uspíšen. Zavření soukromých kaplí a nadržování protestantům podalo kněžím jen nové a velmi vydatné zbraně. Car osvobodil klášterní sedláky a podřídil je státu. Vojsko popudil na se zaváděním nenáviděné pruské uniformy, hrdé pluky gardové odvrátil si nerozumným otočením se holštýnskými rekruty, povýšením Němců na zbytečné generály a konečně přestoupením na stranu Fridricha II., krále pruského, ve válce sedmileté. Sám pak připravoval se k zbytečné válce s Dánskem.

Lid reptal, duchovenstvo ho podpalovalo, šlechta se radila.

Vše vřelo. Nespokojenci kupili se kolem cařice Kateřiny, kterou hrozil Petr III. zavříti do kláštera, tajně mluvili o nesnesitelných poměrech, činili návrhy na nutnost převratu a tak připravovali půdu. Kateřina slyšela nářky i plány a ničemu neodporovala. Tu zajat 27. června hejtman gardový Pasek — — proč? Kateřina byla v Petěrhofu, car v Oranienbaumu.

V noci vyjel Grigorij Gr. Orlov s bratrem Aleksějem (28. června) z Petrohradu, dostal se nepozorován do Petěrhofu,*) oznámil Kateřině, že je čas, a vrátil se s ní do Petrohradu. Tu představila se gardovému pluku izmailovskému, ten provolal ji cařicí, shlukl se kolem ní, vedl ji do města, přidali se ostatní, kněžstvo s křížem a svěcenou vodou — jásot, křik, radost!

Tak začala »šťastná« revoluce, která také skončila bez hluku zbraní kromě dvou strážných výstřelů. Celý postup je theatrálný: Kateřina obléká se v uniformu plukovníka gardového a s tasenou šavlí táhne v čele pluků, lid dostává pít vína i kořalky, až celé město tone »v radosti«. Když přitáhne vojsko k Oranienbaumu, holštýnští rekruti cvičí se právě nic netušíce — s dřevěnými puškami! V skladišti ostatně nebylo jediného náboje!

Petr III. je sesazen, vlastnoručním manifestem vzdá se vlády a je zavezen do Ropši.

*) V minulém století nebyly postaveny stráže před zámky, nalézajícími se mimo Petrohrad; policie neprocházela ulicemi, a před domy nebyli podomci na stráži. Tak nepozorován dostal se až do pokoje císařovnina.

Tak vypadala dvorská revoluce dne 28. června 1762.

Avšak v té chvíli byli tři pretendenti trůnu: *Ivan Antonovič* uvězněný v Šlislburku, *Petr III.* v Ropše a povýšená na trůn *Kateřina*. Nemohla-li vzniknouti nová revoluce? Kateřina netajila se obavou.

A. G. Orlov a kníže F. S. Barjatinskij sňali jí část obav: v pitce přišli s Petrem III. do hádky a v přítomnosti jiných dvanácti ho uškrtili. Ivan III., jak uslyšíme, zavražděn ještě nelidštěji.

Kateřina opanovala »šťastně« situaci.

Orlov, Razumovskij, Panin a j. měli největší zásluhu o převrat, je nazývala Kateřina v manifestě »vyvolenými národa«, jim (asi 40) dostalo se skvělých odměn — a těm, kdo je »volili«, lidu — sleveno na pudu soli 10 kop.! A přece prohlásila Kateřina: »Ani veliké jméno panovnice ruské, ani nahromadění pokladů, jimiž bychom se mohli nad jiné obohatiti, ani touha po přednosti, ani jinaká ctižádost nedovedly Nás pohnouti, abychom vzali na Se břímě vlády; bylo to jen vyslovené přání našeho národa a naše láska k němu a vlasti. Proto jsme nejen vše, co máme, nýbrž sami Sebe a svůj život zasvětili milované vlasti, nežádáme pro Sebe ničeho, co by Nám mohlo sloužiti, nýbrž věnujeme veškeru péči a práci slávě a blahobytu svého národa.«

Taková řeč líbila se ruskému národu: to nebyl car-despota, to byla cařice-matička. A Kateřina dovedla splniti, co slíbila.

Útrapný byl *život prostého Rusa* v minulém století. Stoje v těžkém poddanství mimo zákon byl vydán do libovůle nevzdělané a surové výkonné moci. Provozování práva poddanského znemravnilo rychle všechny vrstvy společnosti a všecky stavy: selský, vojenský i duchovní. Rusko bylo státem výhradně selským, a zemědělci byli otroci k půdě připoutaní (krěpostnyje = připevnění). Stav ten činil »milovanou vlast« Rusovi protivnou, nenáviděnou. Šlechtic (poměščik) považoval »duše« za pramen příjmů; kaprál dřel rekrutovi »z těla řemeny«, mlátě do něho předpisy vojenské služby; poslední útočiště nešťastných — církev — činila na svědomí svého stáda mravní i hmotný nátlak, bylať sama majitelkou statisíců »duší«, takže ubohý lid ani volně nemohl se modliti.

Kdo mohl, opouštěl »milovanou vlast«, utíkal ze vsi i pluku za hranice, zvláště do Polska, ne že by tam panovala svoboda, snášelivost nebo humanita — těch neznal a nehledal, nýbrž že mu tam bylo alespoň poněkud volněji.

Továrníkům bylo dovoleno (1723) zakupovati celé vesnice se sedláky a užívati těchto mimo práci polní v dílnách; po třiceti pak již létech vymohli toho sobě majitelé průmyslových závodů a dolů, že směli kupovati sedláky či duše i bez půdy. Práce v dolech činila z nich otroky — umučené stíny lidské. Doly byly v rukách milců, koruny a nejvyšších úředníků. Jich správcové trýznili a okrádali sedláky o hubenou mzdu a při odporu proti tomu dávali je trestati jako buřiče. Ani Bůh neslyšel ty nářky v děrách podzemních.

Při nastoupení Kateřiny II. bylo takových »buřičů« 49.000. Vzrůstu jich hleděla císařovna brániti zákazem, dle něhož nesměli na dále k účelům průmyslovým kupováni býti sedláci ani s půdou ani bez ní. Bídu jich mělo napraviti nařízení, dle něhož měli podnikatelé smlouvou o mzdu dobrovolně zavíranou s lidem najímati jej do práce. Lid o tom zpraven nepoctivě, objevil se podvržený manifest, nastala bouřlivá stávka, kterou utišilo — vojsko!

»*Sedlákům nebuďiž ničeho slíbeno k jich upokojení, dokud se nepoddají a do práce zase poslušně se nevrátí,*« nařídila císařovna. Zásada ta platí, jak známo, podnes. Kde nestačily pušky, užito děl. Teprve po 17 létech uleveno konečně ubohému lidu.

Kateřina starala se úsilně o *návrat uprchlíků*. Zakázala je trestati ať u vojska, ať ve vsích. Dala v cizích zemích ohlašovati jim nejen volný návrat, nýbrž dokonce měl jim dán býti svobodný pozemek, ano slevena jistá břemena daní, a hotově vyplacena pomoc na zřízení hospodářství. Při tom ovšem volala i cizince do země za stejných i větších výhod, aby jednak zalidnila pusté kraje, jednak zjednala lidu učitele racionelnějšího hospodářství. Ale vše to zůstávalo nesplněným snem šlechetné snahy. Odkud domácí utíkali, tam to ani cizince nevábilo. Lid pak nevěřil slibům: car slibuje, ale úřady? co?

Lid nesmírně trpěl *úplatností úřadů*, zvláště soudů. Ukaz z 18. července 1762 staví zlořád ten v příšerné světlo: »Registrátor novgorodské guberniální kanceláře, Jakub Rember, vzal od chudých lidí, kteří Nám přísahu věrnosti skládali, za to od jednoho každého poplatek.« Vyšetřující soudce v Irkutsku, Krilov, bil kupce pruty, mučil úředníky, dával se od všech upláceti a vedl za to nezřízený život. V Smolensku odsouzeni všichni od gubernátora až do registrátora proto, že vedli s úřadem svým obchod. Všecka veřejná místa v guberniích, provinciích, újezdech i volostech obsazena úplatnými lidmi, kteří přiváděli obyvatelstvo na mizinu. Marno bylo stíhati osoby, tu bylo třeba hledati příčinu v principu — obecné ne-

vzdělanosti, která nedopouštěla ujasniti pojem o cti osobní, povinnosti a mravnosti. V tom neviděl ani uplácející ani uplácený nic nečestného, nýbrž věc zcela přirozenou. Teprve postupem vzdělanosti po stu letech (1864) nadešla opravdová náprava tohoto zla.

Avšak i jiné nedostatky jevily se v říši. Ani jediné odvětví vlády nebylo spořádáno. Co bylo Petrem Vel. zavedeno, nezapustilo posud pevných kořenů, nevžilo se, a co bylo pouze zamýšleno, jeho nástupci ani neprovedli, neboť většinou se ani nestarali o říši, nýbrž jen o vlastní požitky a užitky.

Duchovenstvo, šlechta, vojsko i kupci očekávali úlevy od Kateřiny. Stav pevností a měst, spravedlnost a finance, komunikace a pošty, loďstvo, průmysl a obchod — vše potřebovalo nové úpravy a pevného řádu. Obrovský ten úkol nezalekl Kateřinu, chopila se ho s myslí smělou, vůlí pevnou a upřímnou a s vytrvalostí hodnou úcty a uznání. Její pracovitost a puntičkářská správnost ve všem výtečně sloužily jí při zavádění řádu a pořádku v říši.

Za Petra III. chodil k panovníkovi, kdo chtěl a kdy chtěl, aniž se mu třeba bylo někde ohlašovati — zaveden nový audienční řád; čeládka dvorská při odchodu ze služby dostávala hodnost důstojníků a vojvod*) — zrušeno to; dvorní a j. úřady neměly vůbec instrukcí, a dělal, kdo co chtěl — dány jim. Tak nastal záhy pořádek u dvora. Ale hůře šlo to ve správě státní.

Kde najíti způsobilých pomocníků?

Kateřina měla mnoho osob dvoru blízkých z předešlé i nynější doby, a přece tak těžký výběr. Hrabě J. J. Šuvalov byl rozmařilý, jeho bratr Aleksandr nenáviděný; hr. M. H. Voroncov úplatný a nevzdělaný, druhý Roman nespolehlivý. Golicyn a Trubeckoj příliš staří, rovněž jinak znamenitý A. P. Bestužev Rjumin. N. J. Panin při výtečných vlastnostech jiných byl svéhlavý a nepoddajný, tajemník Těplov talentovaný, ale bezcharakterní, Orlovi byli nevzdělaní a nadutí atd. Mezi osobami, které tenkráte tlačily se okolo trůnu, nalézali se lidé otrocky smýšlející, kteří byli schopni na každé slovo přisvědčiti, nebo otroci, kteří vykonali každinký rozkaz — nikoli však mužové, kteří by byli rozuměli běhu záležitostí veřejných.

Neuplynul ani rok od Kateřinina nastoupení na trůn, a již nikdo z jejího okolí neodvážil se říci jí pravdu v otázkách choulostivějších. Tím lze si vysvětliti její jednání s nimi, nevyjímaje ani Bestuževa

*) Civilní úředník v újezdě s postavením asi jako náš okr. hejtman.

Rjumina a Panina, kteří konečně měli nejspíše na ni vliv. To ukázalo se v ostrém světle zvláště v otázce sekularisace církevních statků.

Kateřina věděla, že jí *duchovenstvo* prokázalo nesmírnou službu před a při převratu, proto chtěla ukázati na veřejnost, že »k ochraně pravoslavné církve« vstoupila na trůn. Za to hodnostáři církevní vynášeli ji jako »ochranitelku vlasti«, převrat 28. června nazývali »božím zázrakem«, Kateřinu velebili jako »vyvolenou Páně«. V korunovačním kázání pravil mitropolit Dmitrij Sečenov mezi jiným: »Patřilas na rozhořčenost lidu, vidělas vše a vzdýchalas nad blízkým pádem církve, nad blízkým nebezpečím pro blaho Ruska; tys jedinká horlila pro Boha Pána našeho a nejvyššího ředitele se zázračnou a nadlidskou silou ducha podle nevystihlé Boží prozřetelnosti a předurčení. Kněží budou tento zázrak velebiti atd.«

Taková apotheosa revolučního převratu nevnukala Kateřině zajisté velikého mínění o vyšším duchovenstvu. Avšak vysokému duchovenstvu jednalo se o církevní statky — z toho pramene tekly šumivé proudy výmluvnosti. Komu to prospělo?

Církev ruská byla neobyčejně bohata. Ona dostala v předešlých stoletích pustiny a proměnila je v pole a zahrady, osadila je obyvatelstvem, působila na jeho duševní a mravní rozvoj Občas užívali toho jmění i panovníci k politickým účelům. Petr Vel. dovedl mocně prováděti svou vůli, ale v otázce sekularisace couvl. Blažený *Dmitrij Rostovský* na jeho ukaz mezi jiným odpověděl s kazatelny: »Vidíte, proč musí míti (církev) pozemky. Pro vaši nelidskost a nemilosrdnost, pro vaši lakotu a nepoddajnost, aby služebníci církve se nezžebračili, bohoslužby na důstojnosti neztratily, chrám Boží nezpustl!« Tato neohroženost a přímost otřásla vůlí Petra Vel. i jeho nástupců. A když Petr III. odvážil se na církev — padl!

Kateřina sama uložila ostatky neohroženého obránce jmění církevního Dmitrije Rostovského v stříbrný relikviář, na odiv při tom stavěla svou zbožnost, všude dávala přednost duchovenstvu, aby pro sebe získala — veřejné mínění. Pak (12. srpna 1762) nařídila: církevní majetek odevzdává se ve správu duchovenstva — proto mají vésti přesné o příjmech z něho rejstříky, aby JCVství v budoucnosti se přesvědčilo, kdo se snaží o prospěchy církve a kdo jich zanedbává.

Za tento obrat nemusil by se styděti ani největší státník našeho věku. Vznešenou tu snahu musil pochváliti každý laik.

Avšak vyšší klerus cítil chytrý tento náběh v celé jeho tíze, cítil, jak se mu tím zadrhuje hrdlo, ale neodvažoval se vystoupiti.

A tu *Arsenij Maciewicz*, mitropolit rostovský, nástupce blaženého Dmitrije, postavil se na obranu s neobvyklou odvahou a s úctyhodnou přímostí. Dokázal z historie a z ukazů carských nesprávnost toho jednání, odvolával se na vlastní slova Kateřinina před tím v manifestech vyhlášená, ukázal, že církev vše má z dobrovolných darů a své práce, a tudíž právem zve to svým majetkem. Dotkl se při tom druhých stavů, jimž jedná se jen o zmocnění se tohoto jmění, nikoliv o užití ho prospěšně pro církev.

Obsáhlý spis Arsenijův přijal svatý synod, avšak nebylo v něm ani jediného hodnostáře církevního, který by se jen domníval, že lze vůbec otevřeně vysloviti v této otázce své přesvědčení. Cítili příliš pravdu důvodů »svého bratra«, a proto -- vydali ho v šanc Kateřině! Jediný Bestužev Rjumin, tento stařičký představitel petrovského Ruska, odvážil se za něho přimlouvati. Ostatní ho odsoudili dle vůle císařovny k uvěznění v klášteře Mikulášském korelském při ústí sev. Dviny, kde hlídána cela jeho 4 vojáky; tu nesměl ani psáti, ani s nikým mluviti. A následek?

Kateřina bezohledně obrátila se k synodu, jehož otrockou poddajnost z procesu poznala, a rozťala rázem uzel *sekularisace*.

V němém úžasu poslouchal synod slova carského ukazu: »Ptám-li se Vás (t. j. hodnostářů církevních), kdo jste a co je Váš úřad, odpovíte mi, že jste státníci, kteří stojí pod vládou panovníka a zákonů evangelia a povoláni jsou hlásati pravdy náboženské a k zákonům nabádati, jež jsou vodítkem mravnosti«. ... A dále: »Odkud však se béře, že hledíte lhostejně na nespočetné bohatství, jež máte a které Vám poskytuje prostředky, že žijete v přebytku pozemských statků, což se protiví Vašemu úřadu? Jste nástupci apoštolů, jimž Bůh poručil, aby vnukali lidem ošklivost k bohatství, a kteří sami chudičcí byli« ... A konečně: »*jste osvícení*, nelze Vám jinak nežli uznati, že všecky *tyto statky jsou uloupeny státu;* Vy jich nemůžete užívati bez bezpráví!«

To je jasné. Bilbasov dobře praví: »Vydali otrocky Arsenije světské moci, teď byli od světské moci otročeni.«

Dne 7. dubna 1763 odsouzen Arsenij, dne 12. května založeno »kollegium oekonomie« a dne 26. února 1764 provedena konečná sekularisace. Stát získal 910.866 duší, jedna počítá se tenkráte za 30 rublů, což činí 27,325.980 rublů, sumu to na tehdejší doby ohromnou. Černé (klášterní) duchovenstvo zbaveno jmění, bílé (světské) rozděleno ve tři hodnostní stupně, a stanoveny jeho příjmy. Při tom

ponechána církvi starost o invalidy, mrzáky, starce a chudinu, rovněž o školy a p. Laikům dostalo se dozoru na církev, laikové znenáhla otěže správy potáhli na sebe.

O postavení duchovenstva k laikům podávají svědectví i *zpovědní rejstříky*. Petr Vel. nařídil vésti seznamy zpovídajících se,*) kdo pak nešel k zpovědi, byl trestán podle svých příjmů, sedláci platili dvojnásobné robotné, vdovy a dívky polovici. Tyto tresty byly podle způsobu zařízení, určení a vymáhání čistě fiskalným a policejním zřízením, které vedlo k strašným zlořádům se strany duchovní i světské moci. Duchovní stěžovali si na úředníky, a tito se za to mstili. Čičerin, gubernator v Tobolsku, dostal nejvyšší důtku pro nedbalé zavádění rejstříků zpovědních, a to na stížnost mitropolity Pavla. Za to nařídil svým sluhům a policajtům, aby oblékli řeholní kutny, bloumali po městě a protloukli všecky krčmy a vykřičené domy. Mitropolit pak v odvetu dal vymalovati velký obraz posledního soudu a pověsiti na dvéře chrámové: na něm byl Čičerin od čertů háky tažen do pekla.

Blažený Dmitrij bouřil kdysi s kazatelny: »Mojžiš vraceje se s hory (Sinai) ve hněvu rozrazil desatero ve dví, takže na jedné půli ostalo: ne, ne, ne — a na druhé půli: zabiješ, pokradeš, sesmilníš. A této druhé polovice desatera drží se naše vojsko — vraždí, krade, smilní.«

Tak stojí ve sporu úřednictvo, vojsko a duchovenstvo. Z těch sporů těží neobmezená moc panovničí — Kateřině již netřeba míti ohledů.

Při převratu 28. června mínila šlechta omeziti *moc panovničí*. Zosobněnou touto snahou byl N. J. Panin, jehož otec býval senatorem, on sám 14 let vyslancem na dvoře švédském. Vzdělaný, duchaplný, vážný, ale neustupný a svéhlavý. Jako vychovatel následníka Pavla Petroviče byl Kateřině velmi blízek a důvěren. On chtěl původně, aby byla pouze regentkou-poručnicí, nikoli cařicí. Když se to nezdařilo, zasazoval se o zřízení »nejvyšší vládnoucí moci«, která by měla skutečnou vládu v rukách. »Vládnoucí senát« (pův. osmičlenný, nyní více než 20členný) měl neohraničenou či lépe nahodilou působnost, vedle něho byl »kabinet« nejdůvěrnějších osob panovníkových a »nejvyšší tajná rada«. Císařovna Alžběta Petrovna zřídila nově »radu ministerskou« pro záležitosti vnější, které byl po-

*) Jako u nás Ferdinand III.

zději podřízen i senat. Poněvadž nebylo pevných řádů a instrukcí pro tyto instituce, byla jich působnost ochromena a význam stlačen. Právem tudíž Panin naléhal na Kateřinu, aby učinila v tom nápravu, a ona svěřila mu vypracovati opravný návrh. Ten stanovil dvě instituce: a) císařskou radu, b) rozdělení senatu v oddělení. Celkem nebylo v návrhu nic originelního, avšak tato druhá část uhodila na jádro nedostatku senatu. S tím shodoval se i nejdůmyslnější kritik tohoto návrhu, polní zbrojmistr Villebois, ale probíraje jednotlivé body ukázal, že netřeba ani moc císařovny Kateřiny omeziti, neboť její důvtip a rozum zajišťoval zdar vlády. K němu přidali se i jiní, a Panin nucen návrh přepracovati.

Opravený projekt podepsala Kateřina dne 28. prosince 1762 ve formě manifestu — Paninova strana jásala — a téhož dne jej Kateřina — — roztrhla a odhodila! Byl Panin umlčen? Po několik let později vystupuje v téže roli odpůrce absolutismu.

Kateřina zvítězila nad církví i nad šlechtou.

Ještě však byl v Rusku někdo, jenž mohl býti Kateřině nebezpečnějším nežli Arsenij a Panin. Byl to *Ivan III. Antonovič*, v kolébce korunovaný a po celý život vězněný císař ruský.

Ivánuška byl jako »bezejmenný vězeň« zavřen v nejpřísnější odloučenosti v Šlislburku. Nešťastný tento mladík, byl 23 léta stár, když nastoupila Kateřina na trůn. Hlídači jeho, hejtman Vlasjev a poručík Čekin, nakládali s ním krutě. Měliť tajně nařízeno pro případ nemoci nechati ho bez lékaře a teprve v poslední chvíli poslati pro kněze. Pak ho tiše pohřbiti v pevnosti. Kdyby byl učiněn pokus o jeho vysvobození, měli ho zavražditi. Tato tajná instrukce nebyla patrně psána dle slov ukazu (7. července): »Své křesťanské povinnosti a svatých přikázání pamětlivi, které Nám ukládají za povinnost péči o život bližního« atd.

Největší vinou Ivana III. bylo, že se — narodil, a pak, že prý — koktal. Zasluhoval-li za to smrt?

Kdo pomohli Kateřině na trůn, byli skvěle odměněni. Vasilij Jakovlevič Mirovič, pocházející z přední kdysi rodiny maloruské, pomáhal jako gardový důstojník také a — nedostal ničeho! Proto umínil si vysvoboditi Ivana III. z vězení (o němž cosi slyšel), aby tím ukojil ctižádost a pomohl si k statkům. Úmysl svůj provedl s neslýchanou bezhlavostí a způsobil zavraždění vězňovo, načež sám zemřel na popravišti. Strašný osud »korunovaného mučenníka«, Ivana III. — ve spánku byl zavražděn Vlasjevem a Čekinem —

rozvlnil veřejné mínění v Rusku i v záp. Evropě, ale Kateřina *) již seděla pevně, ano pevněji nežli před tím, a mohla dokonce surové vrahy odměniti.**)

Tato »bezbožná revoluce« souvisí *s otázkou maloruskou.*

Malorusko bylo nespokojeno, a v čelo nespokojených postavil se konečně ataman K. G. Razumovskij, který měl tolik zásluh o provedení »šťastné revoluce«, »zázraku Božího« dne 28. června jako plukovník izmajlovského gardového pluku. Kateřina vysoce cenila význam Maloruska a obracela k němu bedlivou pozornost. Ale novoty některé způsobily veliké hnutí mysli v hlavách republikánů kozáckých. Roku 1763 zřizován z kozáků nový pluk, nařízen rozpis jednodvorců, prohlášeno právo koruny na odúmrť, rozkázána nucená příslušnost v určitém místě, předepsáno zříditi společenstva, zakázána výroba prachu střelného a j. Razumovskij přišel do Gluchova, viděl, co se děje, a začal jednati — ve svůj prospěch. Svolal na sněm stavy maloruské, a tu jeho přívrženci vyslovili nutnost dědičnosti atamanské hodnosti v rodě Razumovských.

Napsána v tom smyslu prosba k císařovně — ale duchovenstvo odepřelo spolupodepsati. Hrabě Kyril Grigorěvič Razumovskij spoléhal na moc Maloruska, na ohromné své jmění rodinné a na své zásluhy o císařovnu.

Kateřina dala mu soukromě odpověděti, aby zažádal za propuštěnou. Podrobil se. Při odchodu dostal 50.000 rublů darem a 10.000 rublů výslužného. Na jeho místo jako »generální guvernér« nastoupil hr. *P. A. Rumjancov.* Úřad atamanský mlčky zrušen, a s ním mizely znenáhla i zvláštnosti »republikánů« maloruských.

Ale nejen Razumovskij, nýbrž i jiní milci toužili po větších odměnách.

Grigorij Gr. Orlov jmenován generaladjutantem, povýšen na hraběte, dostal řády a statky, byl Kateřinou milován — ale on chtěl i její ruku a korunu! Orlov byl parvenu v pravém slova smyslu: nadutý, omezený, drzý. Kdys v úzké společnosti chlubil se císařovně svým vlivem na gardu a řekl, že mohl Kateřinu v měsíci zase sesaditi; Razumovskij žertem dodal: »Možná, avšak, milý příteli, nebyli by-

*) Kateřina zvolala při první zprávě o této vraždě: »Řízení Boží jest obdivuhodné a nevyzpytatelné! Prozřetelnost propůjčila mi patrný důkaz své milosti, když dala podniknutí tomu tak skončiti.«

**) Vlasjev stal se premiermajorem, Čekin secondmajorem, a každý dostal 9000 rublů.

chom čekali měsíc, nýbrž ve 14 dnech bychom tě byli pověsili.« Když se rozšířila zpráva o úmyslech Orlových, nastal všude odpor, a z něho dokonce »plané« spiknutí několika důstojníků, již trpce to odpykali. Tím zbavena zároveň Kateřina vtírání Orlova, neboť on poznal, že ani císařovna ani veřejnost nikdy k tomu nesvolí, třeba by velmi důvěrný měl k cařici přístup.

Roku 1764 propustila generalního plnomocníka senatu Aleks. Ivan. Glěbova a dosadila za něho kn. A. A. Vjazemského. Byl to muž mladý, velmi vzdělaný, pracovitý. Znám byl pro svou poctivost a nestrannost. To mu pomohlo k přednímu úřadu v říši. Zajímavo, jak v tajné instrukci Kateřina mu charakterisuje tehdejší úřady: »Otrocká mysl v těchto úřadech nedá se vypsati; nelze nic dobrého od nich očekávati, dokud to potrvá. V kancelářích dbá se jen formy; samostatně mysliti posud se nikdo neodvažuje, ačkoli tím zájmy státní trpí... Miluji pravdu, můžete ji beze strachu vysloviti, můžete beze vší při tom starosti se mnou se přiti, je-li to ve prospěch věci« atd.

Jak krásně čtou se tato poslední slova a jak v mnohém odporovala jim skutečnost.

Kateřina byla žena výtečného rozumu, ona věděla, že zhoubou pravdy je tajemnost, a přece již v několika nedělích po svém nastoupení dala se na cestu tajné kanceláře, tajných instrukcí, tajných zatýkání, výslechů a soudů, ano i tajného trestání. Tak veliká jest moc zakořenělého zvyku, že ani mohutný duch této slavné ženy mu neodolal, i on se mu poddal úplně. V ní jasně pozorujeme zápas mezi upřímností a přetvářkou, a jakkoli tato značně je omezená, přece nebyla potlačena. Ani Tacit, ani Péréfixe, ani Montesquieu nedovedli jí z této nemoci úplně vyléčiti.

To zvláště zajímavě jeví se *v zahraničné politice.*

Velkokněžna Kateřina nenáviděla z duše Prusko — císařovna Kateřina v prvém manifestě (28. června) prohlásila: »Rusko zavřením nového míru s úhlavním nepřítelem skutečně jest úplně uvedeno pod jho.« Ale tento »úhlavní nepřítel« hrál jen v manifestě svou roli vůči veřejnému mínění ruskému. Nenáviděný a sesazený Petr III. byl přítel Pruska — odtud slova manifestu. Avšak Rusku kromě poměrů zahraničných bylo především potřebí míru, a Kateřina zůstala ve jhu předešlých smluv s povzdechem: »Snad pomůže Bůh změniti tento nesnesitelný mír v našem smyslu« (tajný dopis hr. Saltykovu). Kateřina své nepřátelství podřídila zájmu říše. Proto přejala sama na svá bedra zahraničné záležitosti, majíc jen

k ruce »otce« A. P. Bestuževa Rjumina, který jí byl živým zástupcem ideí Petra Vel., jimiž byla tak nadšena: jeho prostá přítomnost upomínala ji na »Našeho vroucně milovaného děda«; proto prokazována mu čest, milost, pozornost.

Kateřině jednalo se o mír uvnitř a pevné postavení na venek. Proto ne bez nákladu vypudila polského kraleviče z *Kuron* a odevzdala je »svému« vévodovi J. A. Bironovi, který byl všeho od Alžběty Petrovny zbaven. A on jí splácel tuto milost otrockou oddaností a byl pevnou baštou říše ruské při Baltickém moři.

Stejnou myšlénkou vedena hleděla do *Polska*. August III. byl stár a těžce nemocen. Kateřina vyhlédla si za krále Stanislava Poniatowského, jenž byl si kdysi získal lásky velkokněžniny. Bilbasov s neobyčejnou nestranností vykládá celý vývoj úpadku polského, aby vysvětlil možnost a snadnost provedení tohoto úmyslu. Polsko bylo úplně rozerváno, sousedům jednalo se o udržení těchto poměrů, což dalo se zjednati jen tím, dosedne-li na trůn »piastovec«, t. j. domácí šlechtic, nemající, pokrevní opory za hranicemi. K tomu výborně hodil se Poniatowski. Jsa v pokrevních svazcích s Čartoryjskými měl na své straně nejmocnější panský rod v Polsku, on výborně hodil se k udržení »šťastné anarchie« republiky Polské. On byl z rodu toho nejchudší, nejbezvýznamnější, nejbezcharakternější, a proto nejlépe se hodil k takové úloze.

Kateřina potřebovala však spojenců, neboť křižovaly se tu zájmy Rakouska, Francie, Pruska, Ruska a Turecka. Rakousko bylo na straně saské, proto obrátila se k Fridrichu II. Ten lichotil se Rusku ochotně zavazuje se uznati, kohokoli Kateřina navrhne. Ale něco za něco. V tajné o to smlouvě, kterou vynutil úlisně Fridrich na vzpírající se Kateřině — bálať se veřejného mínění v Rusku — zavřené 31. března 1764 na udržení polské anarchie a spolku Ruska s Pruskem, objevují se prvně náběhy na »rozdělení Polska«.

Tak dosáhl Fridrich svého cíle — smlouvy s Ruskem, a Kateřina rovněž. Stanislav Poniatowski byl zvolen 26. srpna 1764 za přítomnosti ruského vojska za krále, a sice bez odporu stavů i jiných kandidátů. Tiché tyto volby jasně svědčily o stavu věcí v Polsku.

Nyní měla Kateřina »svého krále« v Polsku a mohla spřádati nové plány obrácené na jih k bouřlivým vlnám Černého moře.

Přehlédneme-li ruské dějiny, vidíme, že Petr Vel. byl zakladatelem, Kateřina upevnitelkou a Alexandr II. osvoboditelem moderního Ruska. Petr Vel. vynikal pevnou odvahou, bystrostí vtipu, úžasnou pracovitostí a neuhasitelným novotářstvím. V něm slučuje

se bezohledná krutost doby dopetrovské s civilisací západní Evropy. V něm zápasí rozum Evropana s vášněmi Rusa. On je rodilý Rus vychovaný po západnicku.

Kateřina Veliká je rodilá cizinka, vychovaná rusky. Přilnula k Rusku nejprv rozumem, pak srdcem. Rusko dalo jí vše: milující »tetu«, vlast, trůn a slávu. Rovnala se Petru Vel. bystrostí vtipu, pracovitostí a odvahou. Vynikala nad něho neobyčejným vzděláním, vypočítavostí, klidnou rozvahou a překvapující ve všem přesností. Nebyla nadarmo Němkyní. Petr stavěl z kvádrů, Kateřina obkládala je mramorem. Ale Kateřina jako Petr mají své vady a nedostatky své doby; Petr i Kateřina jsou pro Rusko »Velikými«, i když odečteme z jich činnosti všecky války. Oni dali Rusko Evropě. Nynější car vrací Rusko Rusku.

*

Nelze závěrem nepřipomenouti, že dílo Bilbasovo znamená i v ruské literatuře znamenitý pokrok. Spisovatel spojuje přesný pragmatism s ustavičným rozborem psychologickým jednajících osob, při čemž ostré a bezohledné kritice podrobuje každý zjev a děj. Nestrannost jeho a říznost budí v čtenáři neobyčejný zájem, naprosté ovládání rozsáhlého archiválního materialu budí obdiv. Dílo to je naprosto ušetřeno vnější vědeckosti německé, nikde není polemik, a citáty uváděny na doplnění textu jedině z pramenů.

Počátkové dějepisu sociálního.*)

Referuje dr. J. Peisker.

(Dokončení.)

V době nejstarší byl rod rodinou a státem zároveň; chránil slabé příslušníky své před silnějšími a všechny dohromady před nepřítelem vnějším, a staral se o jich výživu; soustřeďoval v sobě moc ochrannou čili právní, vojenskou a hospodářskou. Když pak rod vzrostl v plemenný stát, a rody byly pak jen částmi celku většího, bylo jim vyrovnati se s mocí veřejnou o dosavadní práva jejich. Při tom ztratily funkce vojenské, ježto starost o bezpečnost vnější převzalo plémě. Leč díl z funkce této podržely přece, pokud šlo o poměr jednotlivých rodů mezi sebou. Stavilť se ještě uvnitř plemene velmi snadno proti rodu rod, jakmile jednotlivec utkal se sporně s příslušníkem rodu jiného. Takové spory celých rodů rozhodovány sice cestou práva. Leč průběh sporu, jakož i soudního řízení dosud ničím nebyl jiným než odleskem vojny, jen že před soudem zápaseno spíše doklady než ostřím meče. Proto třeba bylo jednotlivcovi zbrojné i přísežné podpory rodu jeho, aby zvítězil, a také i pomoci hmotné, aby složiti mohl pokutu, kdyby soudně neb smírem byl k ní zavázán. Pomoci této poskytoval pak rod na místě staré pomoci válečné: rodová pomoc v případě války zaměnila se v pomoc při řízení soudním.

Mnohem nerušeněji po vzniku plemenného státu setrvávaly záštitné i hospodářské funkce rodu. Samo sebou rozumí se to při funkci záštitné. Leč i pravomoc ekonomická, jak se v podstatě jevila zprvu v udržování komunistického (???) chlebení, později

*) *Karl Lamprecht*, Deutsche Geschichte I—III.

v upravování dědického postupu při zboží movitém zůstala netknuta. Ve styk s mocí veřejnou vešla teprv, když plémě dosáhlo držby určitého území, jež počalo mezi rody rozdíleti, tudíž vznikem pevnějších práv pozemkových. Pak mohlo se díti, že zájmy veřejné staly se směrodatnými pro pozemková práva majetková, tudíž i pro způsob jich zděditelnosti: takže touto cestou názory veřejnoprávné počaly vnikati do rodového práva dědického. Leč nebyli to již rodové dle řádu materného, nýbrž zádruhy patrarchické. Přechod pak z prvého řádu do druhého a rozvoj rodové ústavy na základě rodiny s muntem mužovým dá se nejlépe stopovati právě při právu dědickém.

V dobách předhistorických jednalo se tu jen o zboží movité; nebyloť ještě jakýchkoli pevných práv pozemkových. Movitost obsahovala ženské domácí nářadí, postel manželskou v to počítaje, a nepatrné náčiní hospodářské. Obé dle prvotního řádu materného spadalo s matky na dcery; nebylo-li jich, spadalo na sestry matčiny; když i těch nebylo, pak na dcery jejich atd. Manželovy byly jen jeho zbraně a jeho náčiní; obé spadalo do *jeho* rodu, tudíž na syny sestřiny. Z manželství nevzrostla tudíž žádná stálá majetková massa, nýbrž spadal majetek rodinný (nehledě k nepatrnému dědictví nejpotřebnější výzbroje mužovy ve prospěch rodu *jeho*) naprosto na rod matčin.

Nabyv muntu nad ženou a nad dětmi, manžel vstoupil k oběma do poměru osobně mnohem bližšího. Na jich budoucnosti počalo mu více záležeti; vznikla v něm vůle a síla, opanovati správu zboží rodinného — výjma výbavu ženinu — a v dědictví je zanechati dětem svým a ne již, jak to dříve se zbrojí bývalo, synům sester svých. Vítězstvím snah těchto vznikl nový řád dědický na zboží rodinné. Movitost skládala se pak z dílů tří: z výbavy, zbroje a ze zboží rodinného v užším smyslu. Z toho jen výbava — jako kdysi všechno zboží rodinné — spadala jen na dědice ženské, a to jen dědičky z rodu matčina. U Franků však již v 5. stol. po Kr. střídavě na nejbližší příbuzné ženské z rodu matčina a otcova. Zbroje otcovy dostalo se synům vlastním, zprvu as darem za živa, později pravým dědictvím. Zboží pak rodinné v smyslu užším, stáda, nevolníky, vozy, dům, nedědily již ženy rodu matčina, nýbrž muži rodiny, t. j. synové, a když jich nebylo, pak dědili postupně muži dvou nejbližších stupňů agnatských — a teprv když i těch nebylo, dědili muži rodu matčina.

Na tomto stupni shledal Germány Tacitus. Monogamická rodina jest již samohybná, ale ještě pod ochranou obojího pokrevenstva.

Dosud jest jí rod mateří zrovna tak blízek, ne-li bližší, jako rod otcův.

Průběhem asi patnácti generací přesunut poměr ten z rodu mateřího na rod otcův. Nejmladší a poslední tato přeměna, přivodivší úplné vítězství patrarchie, způsobena ponenáhlým vznikem majetku pozemkového, který dle celé své podstaty mohl dědicky spadati jen na muže. Z prvu dědili *jen**) synové, brzy však rozšířilo se pozemkové právo dědické přes nejužší kruh rodinný. Od 5. a 6. století téměř u všech kmenů původu německého dědinu (hereditas) dědí jen mužové pokrevenstva otcova téměř výhradně.

Nové toto právo počíná zatlačovati staré právo dědické i na movitosti, jež do té doby bylo pokrevenstvu mateřímu poměrně ještě příznivo. Stalať se půda od dob Meroveovců největší, ba téměř výhradnou hospodářskou mocností doby, a úprava poměru půdy k člověku byla hlavní úlohou právního rozvoje. Vůči tomu nedalo se dědické právo pokrevenstva matčina udržeti ani na zboží movité. Tento ústup metrarchických přežitků vyplňuje prvou polovici středověku a dává celé té době ráz ...

Vylíčiv takto rozvoj přirozeného učlenění národa, přechází Lamprecht v další kapitole k pravěké ústavě státní:

Ústava světa starogermánského měla tyto tři orgány: rodinu, hundertschaft, národ (volk).

V rodině, již patrarchické, otec-manžel byl přirozeným pánem; pod jeho ochranou stály všechny děti (mimo dcery vyvdané), i manželka a nevyvdané ženštiny z nejbližšího pokrevenstva otcova; pod jeho vojenským vedením stáli bojeschopní členové rodiny.

Mezi rodinu a mezi vyšší politickou jednicí, hundertschaft, sunuly se sippy, pokrevenstva. K sippě náležely všechny kuče, jichž pokrevenství nějak bylo ještě patrno. Závažnost sippy nespočívala v organisaci státní, nýbrž v protivě k ní. V době předhistorické byla sippe předchůdcem státu, její rodové zájmy byly tudíž starší, než pouhá státní organisace, a zájmů těch hájila i na dále samostatně. Sippe měla svůj mír (sippenfrieden) a svou pěst (sippenfehde), stát také svůj mír a svou válku. Celá pak výchova mravní i duchová jednotlivce byla věcí sippy, do čehož stát takměř nijak se nemíchal. I dí právem Lamprecht, že kdo pro periodu nejstarší není si vědom protivy mezi široce rozvětvenými formami životnými sippy a mezi

*) To ovšem nade vši pochybnost povýšeno *není*, závisíc na nesprávném moderním výkladu slova »vicini« v Edict. Chilperici c. 3.

ústavou moci veřejné, a kdo pečlivě nevyšetřuje vzájemný jich vliv na podstatu moci veřejné, ten předem již se zříká správného nazírání do povahy a vzrůstu germánské ideje státní.

Vyšší, speciálně státovou jednicí nad kučemi byl hundertschaft, původu nepochybně as metrarchického; za dob Caesarových a Tacitových jest to oddíl předem vojenský o 100—120 kučích jedné neb as téměř vždy několika sipp as o tisíci duších a nejvýše třech stech bojovnících; zároveň rámec to vojenský, který postupem počínajícího usedání přijímá charakter prostorný: několik čtvercových mil to bylo, na nichž každý hundertschaft nalezl obživu, pokud národ syt byl potulného stěhování se.

Z hundertschaftů, průměrně as po několika tuctech, skládal se národ jakožto objekt državy zvláštní, samostatné, svrchované. Leč páska, hundertschafty vížící, nezřídka bývala nepevna; zejména v dobách silného hnutí politického, neb když nutkala tíseň, odloučil se ten onen hundertschaft a přimkl se k státu jinému.

Celkem byly národní státy germánské državami poměrně malými, as s tolik obyvatelstvem jako dnešní města prostřední velikosti; ale úměrně byly učleněny. Kuču poutaly zájmy v podstatě přirozené, hundertschaft především vojensko-soudružné, pak i hospodářsko-společenstvové, národ pak zájmy politické, a tím hotovo bylo ono velké trojčlení společné působnosti, kterou zachoval si Němec až po dnešní den.

V kuči vládl otec. V čele hundertschaftu stál hlavár, princeps; slovo to příliš štědře překládáno v »kníže«. Národ jakožto celek nebyl tak vyvinut, aby mu nutně třeba bývalo společného, stálého panovníka; mohlť snadno řízen býti sborem hlavárů; v době války třeba však bylo řízení jednotného, i obrán jeden z hlavárů za vévodu. Kde však i v míru stál v čele panovník, nebyl, ač jako král ctěn, vlastně nic víc než hlavár obzvláště vážený, bez moci svéprávné, ale jediný oprávněný předseda v radě hlavárů.

Jest tudíž hlavár doby germánské řádným vůdcem národa, jen podle něho, nikoli vlastně nad ním, vyskýtá se pravěká hodnost královská, zvláště u kmenů východních.

Hlavár hundertschaftu volen na hromadě celého národa, tudíž hundertschafty všemi. Leč volba sotva as byla naprosto volná, obmezujíc se nepochybně na uznání zvolence hundertschaftu, jehož se to týkalo. A uvnitř hundertschaftu opět neměl každý občan stejných nároků na hodnost tu. Přední právo na ni bývalo od staradávna dědičné v jistých rodinách, nejčastěji snad v rodině jen jediné; leč

v rodině té jen vynikající statečnost toho onoho dávala čáku, že bude obrán za hlavára. Zvolenému pak zůstaveno, jak a pokud bude užívati moci své: mělť důvěru lidu, nabyl jí starobylostí vznešeného původu a oceněním zásluh osobních.

Nebyl to tudíž volební řád do podrobna promyšlený, mnoha zkušenostmi opřený, dle něhož obrán býval hlavár. Vůbec nebýval ani tak obrán, jako spíše vrůstal rodem i zásluhami do povolání panovnického za nadšeného souhlasu obce, k níž náležel. Tento charakter volby vysvětluje, že i ostatní občané, nejen příslušníci rodin urozených, pokládáni nebyli za zásadně z hodnosti hlavárské vyloučeny. Jest tomu nejinak nežli později v středověku. Povždy byli panovníci němečtí až k Staufským voleni z rodu nejvyššího, a syn byl nástupcem otcovým, pokud přirozený postup generací to připouštěl. Když však původce Sachsenspieglu za císaře Friedricha II. chtěl vyšetřiti zákonné podmínky passivního práva na korunu, tu žádných nenalezl jiných, jež by pravoplatnými byly, než ty, že král musí býti svobodník a z poctivého lože.

Způsob volby hlavára značí též i podstatu jeho hodnosti. Byl důvěrníkem obce: vůdcem jejím ve všem všudy: nebylo pomyslitelného omezení jeho práva, všudy konati dobré; nebyl ani tak úředníkem, jako zástupcem obce. Celkem působil ve třech směrech: byl poručníkem (schutzwalt), náčelníkem soudním a vévodou obce.

Kde kdo jen byl v hundertschaftu, jenž nebyl svéprávný a nepožíval záštity svého pokrevenstva, stál pod záštitou hlavára. Hlavár jakožto vrchní náměstný chranitel všech přijímal, jako po něm nesčetné, všelijak vzniklé mocnosti záštitné středověku, v určitých dobách ročních kusy dobytka, ozdob, šatstva, pokrmů darem. Povinností čestnou mu bylo, jménem obce hostiti cizince.

Jakožto náčelník soudní byl hlavár především soudcem smírčím; měl býti o smiřování po dobrém žádán, dříve nežli nastoupena cesta břitkého práva rodové fehdy, anebo cesta formálního líčení pře soudní. Došlo-li však k rozhodnutí soudnímu, tož byl to opět hlavár, jenž v čele obce jakožto soudu stál a na znamení zákonného řízení svého bral část pokut veřejných, jež spadaly na obec za porušení míru.

Ve válce konečně byl hlavár vévodou rozeným; byl zodpověden za kázeň a chrabrost hundertschaftu, jako i jemu ručili jednotliví otcové za vojenskou zdatnost synů. Vedl do boje, ale vedl též ke kořisti; pod jeho dozorem byla dělena; tak i okupované území rozdíleno k pastvě a trvalejšímu užívání pod pluhem.

Tu nebyla to již ona stará, přirozeně patriarchalná*) moc dřívějšího starešiny metrarchického rodu údělného, jejíž účinkem hlavár poslušnosti docházel; on poroučel mocí úředního práva rozkazovacího, jež vyplynulo z kázně vojenské. Jest to nejstarší forma *bannu*, pozdější moci úřední králů německých; příbuzno jsouc s řeckým φωνή, lat. fama, fari, fanum, vykládáno slovo *bann* ještě v době Meroveovců jakožto slavnostní slovo rozkazné královo.

Vedle tohoto vojenského původu hlavárské důstojnosti nelze však neviděti ještě zdroj druhý, vedoucí nás do pravěků německé (?) ústavy rodové dle řádu mateřího. V dalekosáhlých právech svých jakožto záštita obce jeví se hlavár jen jako nástupce někdejšího starešiny (avuncula), a též jeho smírčí, později soudcovská činnost, jakož i vojenské jeho vůdcovství prýští z pravomoci pravěkého starešiny, jak se to ještě ozývá z nejstarších nám známých pojmenování hlavára: *thúnginus* = starý, ctihodný, slove Frankům, tolikéž *caldor* Sasům.

Hunno jest název novější, záhy již u Franků, Sasů a Frisů, později u všech téměř kmenů německých. V gotštině slovo obdobné hundafaþs značí vévodu hundertschaftu. Vidíme tu výměnu názvů, shodnou s přeměnou práv hlavárových, ba i samé podstaty hundertschaftové obce vůbec. Hundertschaft, jak se zdá, gentiličný úd národa dle řádu mateřího, vznikem řádu oteckého zbaven byl původního, přirozeného rázu svého, podržel však zevnější útvar pro svůj současný význam taktický jakožto pododdíl národní hotovosti. Podobně přesunul se význam náčelníka; z thúngina, ealdora stal se hunno, a vojenská, později pak i soudcovská činnost zastínila znenáhla nejstarší, gentiličnou podstatu jeho práv.

Současně dála se jiná, v následcích důležitější proměna důstojenství jeho. Starešina metrarchický býval vskutku nejstarší muž plemene. (!) V dobách historických důstojnost hlavárská nevíže se však nikoli k nějakému stáří, nýbrž jen k přednímu rodu obce. Jak udála se změna tato? O tom zpráv historických nemáme, ale srovnavací národopis podává nám vysvětlení: *Nikde nepozorujeme, že by patrarchie ujímala se dříve nežli váhou osobní, blízkostí osobní mužů nejvíce vynikajících.* Starešinové doby přechodní, z metrarchie do patrarchie, přirozeně musili především prosaditi, že jich důstojnost

*) Slovo to jest zde nešťastně voleno, patrně lapsus; metrarchickým starešinou nebyl ani otec, ani děd, neb bratr jednoho z nich, tudíž patri-archa, nýbrž bratr matky, báby, prababy, avunculus.

a zboží nespadalo již podle práva na syny sester jejich, nýbrž na syny vlastní. Tak založili za souhlasu obce svého rodu volbě podobného prvou rodinu dle řádu oteckého, a přálo-li štěstí a stačila-li osobní zásluha k náladě, vedoucí k opětnému souhlasu obce i za generací příštích, pak přední toto právo rodiny oné se udrželo: stalo se šlechtictvím. Tak povstal onen výběr rodin společného původu patrarchického, jemuž ještě i nejpozdnější pokolení připisují právo na důstojnost hlavárskou, a slovo könig, stněm. kuning — od *kunni* = *geschlecht* — stalo se velmi praegnantním pojmenováním též i důstojnosti hlavárské. (I, 128—29.)

Zde Lamprecht na vítězné výpravě své za pravdou — převrhl o stejné úskalí jako při rozboru rodiny metrarchické.

Ze srovnavací ethnologie vystihl ovšem premisu (proloženě uvedenou) tak přesně, že i jemu samému to sloužit může za ozdobu, ale co z ní vyvodil, podobá se republice s panem velkovévodou v čele jako vejce vejci. Hleďme jen:

V metrarchii vládne avunculus, po něm sestřenec; v patrarchii otec, po něm syn. Sestřenec a syn muže v útvaru mateřím jsou si cizí jako vlk a šakal, neznají se, náležejí do zcela různých pokrevenstev, mezi nimiž zeje společenská propast ještě větší než mezi dvěma sobě cizími pokrevenstvy patrarchickými. Nahrazení sestřence synem nelze si představiti jakožto vývoj nenáhlý (půl sestřence, půl syna), nýbrž — to uznává Lamprecht — jakožto čin naprostý, rázu tak význačně převratného, že se mu v důsledcích nevyrovná pražádná jiná revoluce světa. A kdo by z avunkulů byl chtěl co podobného provésti, ten by musil celou tu revoluci prodělati dříve v sobě samém, ve vlastní duši své, ve vlastní mysli své, ve vlastním srdci svém, čili zkrátka, byl by člověkem vůči současnému světu perversním až do nemožnosti pathologické i společenské. Jako zemětřesení kůru zemskou rozvrací, co vespód bylo, na vrch metá, horu v propast sráží, moře vysouší, a pevninu v moře mění, stejně působil by endemický vznik na půdě metrarchické.

A k něčemu podobnému že by celý rod — který nota bene pro sebe jakožto plebs i na dále podržel řád materný — dal své svolení a přijal za pána, ba důvěrníka a zmocněnce svého osobnost nepokrevnou, cizedivou, z níž k němu ještě více než k nám objektivným pozorovatelům by vanul »dech cizího světa citového« (I, 105.)? To by bylo víc než zázrakem bývalo; a zázrak ten by se byl musil nepřetržitě opakovati mnohokráte, aby ztuhl v instituci trvalou. Po tu dobu by musil vždy syn panujícího hlavára povrh-

nouti výhodami, jichž mu poskytoval vlastní, t. j. mateří jeho rod, povrhnouti dědictvím svého avunkula, t. j. osoby, jež srdci jeho byla nejbližší, a hledat i nalézti teplo na krbu cizím, nehostinném, na krbu otcově, jehož přirozenými dědici byli synové otcovy sestry!!

Vše to pokládáme za naprosto nemožné*) a vůbec za zcela *nesprávný závěrek, že společenský rozvoj* **člověčenstva** *brał se ze stavu divokosti k metrarchii a odsud k patrarchii, ježto prý u všech téměř národů, které můžeme stopovati do jich společenských počátků, shledáváme více méně vyspělou neb ustupující metrarchii.*

Nesprávnost závěrku toho vyvozujeme:

1. z fakta, že patrarchie stavu přirozenému, jak jej vidíme ve vyšší fauně, tak blízka jest, jako jest ho daleka — metrarchie, avunkulát.

2. Nejvyspělejší jazykové skupiny, indoevropská**) i semit-

*) Nemůžeme pominouti mlčením jednoho ještě tvrzení Lamprechtova, jež za nesprávné pokládáme, že totiž starešina metrarchický býval vskutku nejstarší muž plemene (des Geschlechtsverbandes). Rod představuje si Lamprecht za organism velký, aspoň o několika stech hlav o společném původně chlebení. Budiž konstatováno, že všecko to ničím, ani žádnou správou, ani žádnou dedukcí nedá se vyvoditi. Ale naopak jest jisto, že 1. chlebení společné neváže se nikde a nikdy se nevázalo na rod, pokrevenstvo, nýbrž vždy jen na rodinu, potomstvo, jež v nové rodiny se může rozpadnouti, jakmile zemřel společného předka (v metrarchii společné matky, v patrarchii otce) syn-starešina poslední. Stálo by za to, cenu vypsati tomu, kdo by našel povinnou zádruhu, v jejíž čele by stál již jen bratranec pokolení ze živoucích nejstaršího. Celou konfusi v názorech o zádruze způsobuje to, že počet zádruhářů a nikoli počet pokolení pokládá se za měřítko, a že zádruha povinná, t. j. taková, která dle práva obyčejového rozdělena býti ještě nesmí, — a to jedině jest zádruha jakožto instituce — nebývá odlišována od zádruhy dobrovolné, trvající ještě i v pokolení čtvrtém neb pátém aneb i dále, ale vždy jen *do vůle zádruhářů*. Zádruha dobrovolná, široká, vyskytuje se jen ojediněle, nikde jako instituce, vždy jen sporadicky, s minulostí velmi krátkou. Ti, kteří pokládají jihoslovanskou širší zádruhu za residuum ze slovanského pravěku, nechť si přečtou výklad opaku v směrodatném spise Novakovićově: »Село«. Београд 1891. (Српска кр. Академија, Глас XXIV.) 2. Z jednotlivých zádruh, genealogicky seřaděných, skládá se pokrevenstvo, plémě. A nechť jest to v útvaru metrarchickém, či patrarchickém, nikde nestojí a nikdy nestál v čele nejstarší muž *plemene*, nýbrž vždy jen, pokud o řád pokrevenský jde a ne o vis maior, nejstarší muž *nejstaršího rodu* (seniorát) aneb nejstarší muž nejstarší rodiny nejstaršího rodu (primogenitura). 3. V útvaru metrarchickém jest šlechta stejně pomyslitelna jako v útvaru patrarchickém.

**) Delbrück, »Die indogermanischen Verwandtschaftsnamen«. (Abh. d. phil.-hist. Cl. d. sächs. Ges. XI, 5. 1889.)

ská*) mají sice každá po společném významu pro otce a vdovu, pro snachu a jejího tchána i tchyni, nikoli však pro bratra matčina = avunkula. Kdyby však pravdivým byl námi popíraný závěrek, tož by *musily* míti po společném významu pro avunkula, a *nesměly* by míti ho pro otce a vdovu, tím méně pro snachu a jejího tchána i tchyni.

Ježto však skutečně i u indoevropců i u semitů shledáváme metrarchické stopy více než patrné, nezbývá po našem soudě výklad jiný než ten, že v dobách, ležících daleko, daleko před hranicemi všech poznatků vědeckých, člověčenstvo rozpadalo se ve skupiny dvě:

1. ohromnou metrarchickou a 2. malou, čistočistě patrarchickou.

Jak *povstal* společenský řád metrarchický a jak patrarchický, toho nikdo ještě nevyzkoumal. Jednoduše tu *byl,* jako tu jest stát včelí a mravenčí.

Metrarchie není přízniva pokroku; kde ploditel a pěstoun nejsou osobou jedinou, tam není energie životní. Metrarchie nemá rodiny, ježto nemá oficiálního otce. Kde není rodiny, tam není státu.

Metrarchie může vésti a vedla místy k životu blaženému, idylickému, jak čtenáře poučil Durdík (feuill. »Nár. Listů« z 30. kv. 1893. »Mateřské právo ve střední Sumatře«). Tam, kde rodina skládá se vesměs ze samých kognatů mezi sebou vyrostších, kde element cizí, manžel, jest pouhým hostem, nočním, kradmým, tam věříme, že »všichni žijí klidně vedle sebe u sebe bez hádek a záští«. Mělo by se však, zejména na Sumatře, vyšetřiti, jak působí stav ten na diferencování povah a schopností jednotlivců a zdali lze vůbec mluviti tu o diferencovaných schopnostech.

Je-li metrarchie idyla, jest patrarchie epos. Tu alfa i omega jest otcova *pěst.* Jeho vůle a zvůle suprema lex; doma nezlomná; na venek výbojná, pokud nenarazí na pěst silnějšího. Stálý tu neklid, zápas, tělo i ducha zaměstnávající, sílící, zdokonalující.

Již počátek rodiny patrarchické jest násilí: násilím unesl muž ženu *v majetek,* a násilím ho uhájil.**) Ale domácnost jeho sama lá-

---

*) Wellhausen, »Die Ehe bei den Arabern« v Nachrichten v. d. kgl. Ges. d. Wiss. zu Göttingen. 1893. No. 11.

**) Jak patrarchický *princip povstal,* o tom zbytečno se hádati; ten jest zcela přirozený; jak podle metrarchismu tu a tam znovu se mohl zmoci, o tom jest ovšem domněnková diskuse možna. Tak mohl znovu vzklíčiti z úskoků: Metrarchismus činí totiž pudové stránce člověka nemalé násilí, jak toho svědectvím jsou hrozné tresty proti incestu. Vinník před nimi uniká do úkrytu hor a lesů, bera s sebou předmět vášně své, doma rovněž právu propadlý. Oba jsou vyhostěnci, bez rodinného spojení se světem, odkázáni sami na sebe, na

kala k násilí, měl-li dcery dospívající. Proto je počal odstraňovati hned po narození, nebylyť mu pranic platny; u věku dětském ujídaly chléb nepracujíce, a když dospěly, neuhlídal jich před únosem. Drasticky vystihuje pravdu srbské přísloví: »Dcera jest večeří cizího.« Čím více silných paží měl v domě svém, tím bezpečnější budoucnosti mohl hledět vstříc. I toužil míti mnoho synů; kdo syna neobdrží, »toho dům se rozkopá« (srb.), toho paměť zanikne. Poměr mezi patrarchickým otcem a syny záhy přesunuje se do říše metafysických představ, k rodinné disciplině přistupuje tím pieta s jedné, srdečnost s druhé strany. Tím i postavení ženy k muži stává se snesitelnějším: pojíť je oba láska k synům, touha po mnohých synech. S hroznou myšlénkou bezsynovství nelze se spřáteliti, proto tomu, kdo jím stižen byl, opatřen syn fingovaný: žena-vdova s bratrem neb jiným příbuzným zesnulého povinni jsou zploditi syna mrtvému (nijóg vdovy, levirát).

Tím dán manželství vůbec zvláštní, transcendentní nádech; manželství stává se svátostí, namnoze i tak nerozlučnou, že nezaniká smrtí manželovou: Vdova nesmí se podruhé provdati; jinde zas děti, jež vdova porodí, všecky náležejí zesnulému, i když sám vlastní syny zanechal.

Kde únosu ubylo hrozivosti tím, že místo krvavé odvety nastoupilo obligatní narovnání, přestala býti dcera kamenem úrazu a stala se aspoň trpěným členem rodiny, i ona nalezla trochu toho tepla u srdce otcova, jenž i v ní počal spatřovati vlastní krev a nezanechal-li synů, počala se děliti se vdovou o povinnost syna mu opatřiti (nijóg dcery). Nijóg dalek jest toho, aby vedl k heterismu, úloha zploditi syna mrtvému ani pro bratra není lákava, nic menšího neznamenajíc, než darovati vlastního syna jinému, do kuče cizí. Jest tudíž sňatek s dívkou, která bratří nemá, neštěstím. Nejdeť ona za něho, nýbrž on za ni, aby jako domazet, přiženěný, pokračovatelem byl rodu ne otce svého, nýbrž tchánova. Proto otec synů nemajících pernou práci má, aby pro svou »dceru-dědičku« vhodného domazeta nalezl.

Nic není pominuto, co by vedlo k uspokojení touhy, v mužském potomstvu žíti dále, na věky; touha ta jest individuální v každém muži, a nutně též vede k individualisování společnosti. I v zá-

svou životní energii. A patrarchická rodina jest tím vlastně již hotova. Živí se loupeží. Úskoků přibývá, patrarchism se prohlubuje, vzniká vojenská organisace, loupež přechází u výboj.

druze *každý* muž jest pánem ženy své a dětí svých, zakladatelem svéprávné rodiny nové, jejíž zvláštním starešinou bude jednou *sám on* neb jeho syn.

Patrarchie, toť vtělený pokrok; jen v patrarchii možno jest diferencování povah a schopností, stavů a práce. Z patrarchie vyrostla společnost, stát, s více méně vrátkou, tudíž k rozvoji mířící rovnováhou sil.

Jsou to zejména národové indoevropští a semitští, u nichž spatřujeme u větší menší pregnantnosti patrarchickou rodinu tak, jak jsme ji popsali. U národů tak od sebe vzdálených, jako jsou Indové a Srbové, nacházíme shody úžasné. Shody ty sankcionují na puntík vývody Delbrückovy, že charakterem indoevropeismu jest čistá patrarchie.

Lamprecht však o *nezvratné doklady se opíraje*, přičítá indoevropstvu vůbec a germanstvu zvláště původ metrarchický.

Z této kontradikce jest východisko jediné: Národové, u nichž jeví se stopy metrarchické, nejsou čistokrevní indoevropci.

Metrarchie stačí sotva na defensivu, patrarchie toť vtělený výboj; obé podle sebe v klidu nevydrží. A tak mohl malý patrarchický kadr znenáhla celý svět metrarchický uvést v područí. Područí to nemusilo všude býti násilné, vždyť mohlo vyhovovati vrstvám oběma, a to zejména té spodní, metrarchické, které hájilo před nájezdy vnějšími.

Je-li tomu tak, pak ovšem výklad Lamprechtův z velké části odpadá, brzy však mizí kontradikce víc a více, takže na konec můžeme k precisování vlastního stanoviska užiti samých slov jeho s malými změnami (I, 129):

»Nikde nepozorujeme, že by patrarchie ujímala se dříve než vahou *osobní*, blízkostí osobní mužů nejvíce vynikajících«, silou paže a samostatností vůle, před níž konvencionalná, na všechny strany spjatá pravomoc metrarchického starešiny tlačena do pozadí. Pravomoc vojenskou ztratil starešina ihned; ta se stala bezpodstatnou novým, patrarchickým kadrem. Leč pravomoc soudní as podržel na dlouho ještě, protože náčelník nový, patrarchický, v právním světě docela sobě cizím ani vyznati se nemohl aniž chtěl jej zvrátiti. Na tom zhola mu nezáleželo, byl spokojen, když s plukem svým nalezl živobytí co nejvíce bezstarostné a volnou ruku pro boj a lov.

Kde útvar metrarchický s patrarchickým do tak úzkého styku vchází, jdou na čas podle sebe, leč pak se začínají promítati. Jen pozorujme: Skoro vše, ne-li vše, co může v útvaru metrarchickém býti

předmětem soudního sporu, blíží se patrarchismu a hledá, odsouzeno, neb před odsouzením ochranu u representanta povahy své, u náčelníka. »Kde kdo jen byl v hundertschaftu, jenž nebyl svéprávný a nepožíval záštity svého pokrevenstva, stál pod záštitou náčelníka« (I. 126). To bylo něco nového, v dobách metrarchických nebývalého: tenkráte nebylo nikoho ve společnosti, jenž by záštity svého pokrevenstva resp. staršiny nepožíval, ježto buď přestal vůbec býti, když ji ztratil, neb stal se vyhostěncem, uskokem.

Mezi metrarchickým lidem a patrarchickým plukem styky manželské nedaly se uvarovati. Ty však nemohly se trvale pohybovati na ostří meče, na násilném únosu s jedné a na vyloučenosti plodítele z hnízda se strany druhé. Při tom získal nejvíce metrarchický muž-manžel, jemuž vrácen pocit přirozený, *instinktivní*, metrarchismem uměle z duše jeho vymazaný: náklonnost k dítěti. Žena sice upadala v područí mužovo, leč páska, která ji poutala k pokrevenstvu, byla jí záštitou nemalou před manželovou zvůlí. »Ve slovech: majetek mužův, chráněnka bratrova neb bratra matčina, spočívá — dí Lamprecht I. 105 — nejhlubší rozpor v životě ženy na konci rodového rozvoje metrarchického.« Po našem výkladě není to rozpor, nýbrž prvý krok ke smíření dvou protichůdných principů. Princip metrarchický stále sice ustupoval, úplně však nezanikl dodnes.

Osob, které stály jednou nohou na půdě metrarchické a druhou na patrarchické, přibývalo, a obě protivy počaly se vyrovnávati ne mocí, nýbrž nenásilně, *v duši každého jednotlivce*. Vrstva panující, patrarchický pluk, s metrarchickým lidem národně splynula, z ní zůstal jen genealogický kadr, *šlechta*.

»Tak povstal onen výběr rodin společného původu patrarchického, jemuž ještě i nejpozdější pokolení dle podání přisuzují právo na důstojnost hlavárskou a slovo könig, st. něm. kuning — od kunni = geschlecht — stalo se velmi praegnantním pojmenováním též důstojenství hlavára.«

Rekapitulujme: Lamprecht vyvozuje vznik patrarchie organicky ze řádu mateřího; při tom konstatuje »dech světa citového, nám cizího, plného ohromných odporův« (I 105.). Kdyby vývoj ten byl vskutku organický, odporů těch vůbec by nemohlo býti; v odporech takových byl by život vůbec nemožný. Nejsou to tudíž odpory v instituci jedné a není vinou věci, nýbrž nedostatkem v badání, jež věci, které k sobě nenáležejí, v jedno chce slučovati. K tomu se připojuje ten fakt povážlivý, že se dochází s vývody jazykozpytu v odpor

tak krajní, že se vědě této vůbec odpírá slovo v otázce, v níž nad jazykozpyt není fora kompetentnějšího.

Ethnologové skrupulosnější unikají krajnosti této námitkou, že dlužno činiti rozdíl mezi stěhováním se jazyků a stěhováním se národů. Výborně, leč s výhradou, že »do stěhování se jazyka« večteme též hmotného jeho stěhovatele, ethnický kádr jazyka onoho.

Kulturní stav kádru takového lze však rozpoznati jen jediným prostředkem nám po ruce jsoucím, totiž srovnavacím jazykozpytem. Ten vyložil authenticky s přesností mathematickou, že *v jazycích* indoevropských místa pro metrarchii není; nebylo ho tudíž ani tam, odkud »stěhování se jazyků« indoevropských vyšlo.

Že jest i Germanstvo ethnickým amalgamem, to ostatně vyplývá i z výkladu Lamprechta samého: »Na širých rovinách Vysoké Asie třeba jest a bylo... rodině kočovnické... stáda as o 300 kusech. To vyžaduje... neméně než šestinu zeměp. čtver. míle. Kmen o 10.000 duší nemůže tudíž obstáti bez prostoru 200—300 čtvr. mil. Co, když následkem příznivých poměrů zevnějších zdvoj- neb ztrojnásobil se v jedné generaci? Půda neunesla již břemene přirostlého, a to bylo nevyčerpatelným zdrojem věčně se opakujících vlnobití s odstředivě šířícími se záchvěvy, jež Asii i Evropu dovedly oploditi.« (I. 53. až 54.)

V této věčné chumelenici že mohl organicky vyrůsti národ nějaký?

»Lavinou rostli stěhující se zástupové cestou od země k zemi; jednotlivé úlomky cizích národů se k nim připojily; různé dialekty zněly tu v směsici; a kde celá výprava stanula trvale, tam nezřídka vznikl smíšený národ charakteru nového... nesmíme si takové míšení různých národností v onom pravěku představovati jako příliš obtížné...« (I. 59).

Tudíž jest i Germanstvo ethnickým amalgamem!

V něm dva stejně světotvorné, jako protichůdné principy nalezly nejšťastnější prostředí, mnohem šťastnější, nežli shledáváme u kteréhokoli z národů ostatních, pokud nás ovšem poučuje věda dosud nevyspělá. Zříme tu již na počátku psané historie rychlý,*) pevný rozvoj rodiny stejně zahřívané teplem měkké metrarchie, jako chráněné pádnou pěstí patrarchické autority.

*

*) Lamprecht, aby homogenitu úkazů disparatních učinil přípustnější, nucen jest předpokládati epochy ohromně dlouhé, celá tisíciletí.

Referát vzrostl nám pod rukama tak, že musíme ustati, zvouce čtenáře, by nás až zas jindy provodil dále půvabným sadem mistrovského veledíla Lamprechtova.

V Št. Hradci koncem srpna 1893.

* * *

V posledním sešitě lonského ročníku Sybelova »Historische Zeitschrift« uveřejnil známý svou prudkostí G. v. Below dvouarchovou recensi díla Lamprechtova, naprosto odsudivou, vytýkaje — zcela správně! — dlouhou řadu chyb, nedopatření, odporů, zejména ve statích o historii politické; leč v. Below nového tím neobjevil nic, a již dávno známo bylo před v. Belowem, »že velmi mnoho Lamprecht patrně jen z paměti napsal bez kontroly spolehlivými doklady« (»H. Z.« 1893, str. 470); obraľ si Lamprecht za cíl, vystoupiti *v této* práci ne jako dějezpytec, nýbrž jako dějepisec, a dle něho dnes »to jest uměleckým úkolem dějepiscovým, aby *život historických organismův* u vlastním nitru procítil a touto cestou v trvalou představu do přítomnosti uvedl«.

Při prvé práci druhu toho četných nedopatření v podrobnostech ani se nelze vystříci a dějepisec plně dostál úloze, když nedopatření to možno opravit, aniž vývody jeho utrpěly v podstatě.

Slovanské studie.

Jana Kollára Slovanská vzájemnost.

Píše T. G. Masaryk.

(Pokračování.)

II.

Kritika hlavních názorů Kollárových.

24. V předchozích nečetných odstavcích podány jsou hlavní názory Kollárovy; co znalec Kollárových spisů postrádal, nalezne v této a následujících částech, — ale Kollárova idea, Kollárova filosofie dějin je tuším podána úplně a myšlénky jeho správně jsou postiženy. Do jisté míry bylo třeba názory Kollárovy takořka interpretovati, alespoň jejich dosah odhadnouti — účel těchto studií nedovoluje mi, výslovně ukazovati a podškrtovati, v čem různé běžné názory o Kollárovi jsou opraveny. Podal jsem však, jak jsem hned v úvodě oznámil, ideu Kollárovu podle spisu o vzájemnosti; »Slávy Dcera« do jisté míry od toho se odchyluje — promluvíme o věci. Přes to idea Kollárova, jak tu je vyložena, i v melodiích »Slávy Dcery« je motiv základní, vedoucí a řekl bych trvalý.

Naše kritika přirozeně dotýkati se musí hlavních a osnovných názorů, tedy hlavně jeho filosofie dějin, — památce Kollárově kritika ta, i když mnohého nepřijme, méně uškodí, než posavadní jeho velebení. Kollár nebyl tak malý, jakým ho dělají jeho nadšení následovatelé. —

Filosofie dějin vystihuje smysl dějin lidského pokolení, snaží se určiti místo a platnost, již v celkovém dějstvu zaujímá jednotlivá instituce společenská anebo člen toho celku, zejména tedy některý národ. Kollár podávaje filosofii celého dějstva určuje místo, jež v řadě národů Slované zaujímají a zaujímati budou, alespoň mají.

Rozumí se, že každá filosofie dějin je pokus a pokus velmi smělý, jako každá filosofie. Není tedy nesnadno, i u Kollára nalézti různé chyby a nesprávnosti v podrobnostech i ve velikém. Ukážeme také k některým takovým vadám; ale hlavní nedostatek Kollárův tkví v něčem docela jiném. Kollár totiž přejal si pro svůj účel filosofii dějin Herderovu a nedovedl jí pro ten svůj zvláštní účel — slovanskou vzájemnost — plně a všestranně spracovat. Proto jeho pokus jeví se tak abstraktním, schematickým, jeho filosofie dějin nestačí plnosti života společenského a historického

Že přejal svou filosofii dějin od Herdera, samo o sobě by nevadilo, kdyby byl býval s to, pozměniti ji v těch základních názorech, které se s ideami o vzájemnosti a historickém úkolu Slovanů nedosti srovnávaly. I Kirějevský přejal německou filosofii, ale byl silný dosti, důsledně a hluboko ji pozměniti a doplniti. U Kollára toho nebylo, jak uvidíme častěji.

Filosofům dějin se vůbec vytýkává, že jejich soustavy jsou příliš abstraktní; výtka ta v míře značné může se učiniti Kollárovi a hlavně poznati, že skutečných dějin, zejména slovanských národů neznal, spokojuje se filosofií dějin vzniklých přece na docela jiném národním, společenském a vědeckém základě. Přestává proto na politické historii starších dob, ale nestudoval pečlivěji dobu novější a neznal vůbec kulturního vývoje slovanských národů. Proto všecko to, co říká o Slovanech, je tak negativní — nemá to býti, co bylo germánské a romanské, ale jaké to vlastně býti má positivně, to málo slyšíme.

Počíná na př. podle Herdera pěkným a správným požadavkem, aby si Slované určili své historické místo v dějstvu, ba v celém světě, čteme, jak se osvěta posud vyvíjela a jak nastává nové období humanity: čekáme tudíž, že teď podrobněji bude vyloženo a všemožnými důkazy podepřeno mínění, že Slované stanou se vůdci nové doby — avšak toho právě nenalézáme, a musíme se spokojiti velmi kusými a často málo obsažnými předpisy a přáními. Nenalézáme na př. ani pronikavější analyse slovanské poesie a srovnání s poesií národů jiných, aby zvláštní charakter Slovanů vynikl; to právě tím je nápadnější, že Kollár přece v poesii podle Herdera vidí charakteristický projev ducha národního. Jak docela jinak Herder studoval poesii různých národův a obzvláště také poesii lidovou, — již proto jeho filosofie dějin je mnohem obsažnější, jeho pojmy mnohem plnější, o tom ani nemluvíc, že Herder samostatně pracoval ve filosofii a hlavní pojmy filosofické pečlivěji a kritičtěji si promyslil

než Kollár. Toho všeho Kollárovi se nedostává; tu i tam některá vhodná a případná myšlénka je proslovena, ale konec konců jeho filosofie dějin ztrácí se v předpisech, namnoze jen mluvnických, neodpovídajících velikým cílům, jež ideou humanity si postavil. Nesouměrnost ta a nedůslednost jeví se pak i ve vážných podrobnostech, jako když na př. Komenského odsuzuje pro neslovanskost a nevzájemnost, zapomínaje, že právě Komenský byl veliký hlasatel té humanity, které Kollár sám posvěcuje Slovanstvo celé. Tyto vady všecky zjevují se místy až příkře ve »Slávy Dceři«; tu Kollár své idee filosofické musil podávati živými obrazy, musil ideám dávati plnější obsah a proto vidí se nedostatek jeho idee a její provedení v jeho básni co možná ještě jasněji, nežli ve spisech vědeckých.

25. Schematickost, abstraktnost Kollárovy filosofie dějin vidíme hned z toho, jak mluví o člověčenstvu v poměru k jednotlivým národům.

Člověčenstvo může se pojímati jako celek; avšak organisace toho celku vyžadovala by hlubší rozbor, aby právě bylo patrno, jak ten celek je organisován. O to Herder se pokoušel. Kollár přejal názor od Herdera, ale mezi jiným nepostihl, že s toho hlediska mohla by se potírati Kollárova theorie o prvenství jednoho, vůdčího národa; neboť je-li člověčenstvo celek organický, pak v celku tom historický úkol mohli by míti národové všichni, a to zároveň a nikoli po sobě. Herder byl více tohoto názoru, že totiž národové všichni mají místo vedle sebe — Kollár viděl celek více v posloupnosti časové, dávaje jednotlivým vůdčím národům místo výlučné; Herder byl federalista, Kollár centralista, absolutista, mohli bychom říci.

Dá se i Kollárovo mínění hájiti, ale musilo by právě náležitými důvody býti podepřeno. Kdyby se Kollár o to byl pokusil, nespokojuje se více tvrzením než důkazem, byl by musil odpovídati k vytkám, jež se již v jeho době činily proti Heglovi, od něhož názor o výlučném a definitivním úkolu jednotlivého národa přejal. Proti Heglovi s různých stran správně ukazovali k tomu, že národ nemá toho výlučného a časově obmezeného úkolu, jaký Hegel mu ukládá. Není správno, že vždycky a v určité době jen jeden národ ve všem vede člověčenstvo. Tak přece vedle germánských národů zároveň různí romanští národové měli a mají svá poslání. I nemůže býti pochybnosti, že Kollár, slučuje národy »germánsko-románské« v jeden historický celek, porozumění skutečné historie neusnadnil, ale zatemnil.

Právě tak nelze jen tak říci, že jednotlivý národ každý representuje jen jeden stupeň historického vývoje. Vždyť přece každý národ sám různými stupni vzdělání se vyvíjí — který tedy je tím pravým výrazem všelidskosti, anebo jakkoli zváti chceme ten konečný ideál lidského vývoje?

Kollárova filosofie dějin však tím hlavně je tak neplná, abstraktní, že především nestudoval dějin vlastního národa, aby se o jeho historickém posláni a místě v řadě národů konkretněji poučil. Národ český má přece bohatou a velikou historii, podobně národ polský, a Rusové taktéž se již tisíc let vyvíjejí ve svém státě — Kollár nechtě přijal mínění neslovanských historiků, jako by Slované neměli žádných dějin a byli národem čerstvým atd., kdežto ve skutečnosti problem je mnohem zavitější, proto i zajímavější než Kollárova historická stupnice národů »klasických«, »germáno-románských« a »slovanských«.

Mohou se v jednotlivých národech viděti určité a zvláštní historické individuality; avšak musí se určitěji vystihovati. Dojista nesmíme beze všeho jakožto celkové individuality bráti Germány a Romány a proti nim stavěti Slovany. Vytýkali jsme i Kirějevskému, že chybuje v té příčině, bera »západ« jako celek proti »východu«. Jestliže Kollár odděluje Germány a Romány, při pečlivější analysi oddělovat by na př. Francouze od Italů, Němce od Angličanův, a nás Čechy od Rusů. Kollár si úkol příliš usnadnil, pokládaje jednotlivé slovanské jazyky za nářečí a mluvě jen o jednotlivých »kmenech« vůči »národu« slovanskému v celku; avšak jako není jednoho jediného slovanského jazyka — to Kollár sám připouští — tak není jediného slovanského národa, — třeba jazyky slovanské jsou si bližší než románské a germánské. Věc vyžadovala pečlivější analyse, názvy a jména na věci nic nepozměňují.

Pozdější spisovatelé, kteří slovanskou otázkou se zabývali, snažili se lépe vystihnouti kulturní úkoly jednotlivých národů; zejména *Danilevský* podrobnější historicko-psychologickou analysí ustanovoval hlavní kulturní kategorie a prokazoval je jako kulturní typy vypracované určitými národy. Podobně i jiní, třeba *Buckle*, vymezovali jednotlivé typy kulturní. Promluvíme o Danilevském později; avšak už teď můžeme ukázati na to, že i tyto historické generalisace nevyhovují přísným požadavkům vědeckým, jak poučuje nedávný spor o věci, vedený pro Danilevského, mezi *Solovjevem* a *Strachovem*.*)

*) Zatím viz zprávu o sporu u Strachova, Борьба съ Западомъ II., 2. vyd. 1890.

26. Kollár spokojuje se pro výklad celé historie stanovením posloupného rozvoje tří kulturních prvků, totiž klassického, romantického a humanitního. Nepotřebujeme snad ani obšírněji vykládati, že takovými generalisacemi skutečný vývoj a stav národů evropských vyložiti se nedá. Řecká a římská osvěta velmi nedostatečně je charakterisována, jsouc spjata pod jedno hledisko antiky. Kollár na př. ani neviděl, že i Řekové a ovšem i Římané byli velmi bojovní, přisuzuje bojovnost jako význačnou vlastnost Germánům a Románům. Kulturu antickou Kollár pokládá za čistě národní a tudíž přírodní, proti středověké kultuře prý duchovní; ve skutečnosti i Řekové i Římané měli prvky duchovní, jako zase i Germáni a Románi měli prvky národní. O vzniku a vývoji křesťanství z antiky ničeho se nedovídáme, jako vůbec křesťanství a jeho společenská organisace církevní Kollárovi úplně se ztrácí. Je to veliký nedostatek Kollárova učení; pouhé srovnání s tím, co právě o této věci na př. Kirějevský podal, nedostatečnost tu patřičně osvětlí. Nedostatek tento souvisí s tím, že Kollár nestudoval pečlivěji historii národa vlastního. Je docela pochybené, celý středověk a jednotlivé rozdíly germánských a románských národů vystihovati pojmem romantismu. Romantism je časový zjev, má stinné ale i světlé stránky, a nijak nelze jím vyložiti delší než tisíciletý vývoj evropský.

27. Prvek humanitní, jakožto třetí princip kulturní, Kollár určuje ve smyslu filosofie minulého století a zejména filosofie německé.

Pojem humanity ovládá myšlení XVIII. století; avšak v různých zemích pojem ten různě se určuje, byť v podstatě všude stejný obsah se mu připisoval. Německá filosofie pojímá humanitu jakožto ideál vzdělanecký; humanita připíná se k humanismu klasických studií a je takto pojem po výtce literární. Ve Francii tento ideál má určitější politický a částečně i sociální obsah — práva člověka se požadují, bratrství a volnost se hlásají. Konečně v Anglii humanita je ideálem po výtce ethickým — humanita je sympathie člověka k člověku, základ všech sociálních ctností.

Všude pojem humanity staví se jakožto ideál proti stávajícím řádům, hlavně ovšem církevním a politickým; člověk, člověckost jest ideál všeho snažení osvětného. In concreto člověk v tomto pojímání stává se ideálem hnutí protináboženského a proticírkevního, jak se toto nejurčitěji zjevuje v t. zv. deismu a osvícenství vůbec. Schiller s této stránky je nejpřípadněji charakterisoval ve svých verších na Rousseaua: velebí ho, že z křesťanů vyhledává lidi, člověka.

Kollár přejal ideál humanitní, jak jej literatura německá formulovala, a zejména byl i v tom opět Herder jeho filosofickým učitelem. Kollárovi humanita je princip čistě duchovní, jemuž souzeno jest posavadním vývojem historickým zbudovati spásnou kulturu budoucnosti. Člověčkost spasí člověčenstvo — u Kollára toto splývání těchto dvou pojmů, více zvukem než obsahem podobných, je velmi patrné.

28. Humanita — byl ideál osvícenství, jaké v minulém století panovalo: osvětou, vzdělaností dosáhnouti se mělo humanity, humanita a osvěta doplňují se jak theorie a praxe, jsou dvě stránky jedné a téže věci. Také Kollár na stránku theoretickou klade váhu velikou; vzájemnost jest mu čistě literární, vývojem dějin, slyšíme, dozrává rozum.

Docela v souhlase s dobou svou a jí předcházející Kollár osvětu, osvícenost a vzdělanost pojímá racionalisticky. O tomto racionalismu Kollárově teď několik slov musíme říci, neboť je to významná stránka jeho idee, bez náležitého pochopení jeho racionalismu idea vzájemnosti není ve své podstatě vystižena. A více: racionalism je i podstata Kollárovy idee.

Uvedli jsme, že Kollár v atheismu novodobé filosofie viděl nejpádnější příznak hniloby a úpadku národů germánsko-románských. Avšak právě proto již posuzovateli Kollárovy theorie musilo napadnouti, že Kollár ve své soustavě historicko-filosofické nevyvodil důsledků tohoto rozpoznání. Jestliže totiž atheism je nejhorším symptomem kulturního úpadku, očekávali bychom proti atheismu jiný lék než humanitu.

Atheism, ohrožující společnost, sotva se dá vyléčiti humanitou — i humanita může býti a byla pojímána atheisticky. Důsledně Kollár byl by se musil dostati k ideám podobným Kirějevského nebo Štúra — ale Kollár nebyl tu důsledný, a v tom právě vidí se jeho racionalism, charakteristický tím více, že sám přece byl kazatelem.

Jako humanism i ten racionalism byl v minulém a našem století docela zvláštní. I v té příčině německé osvícenství liší se od francouzského a anglického, a Kollár přijal tak, jako ideu humanity i racionalism z německé theologie a filosofie, racionalism, jak řečeno, zvláštní a určitě charakterisovaný svými představiteli.

Nemůže ovšem býti naším úkolem pojednávati tu o racionalismu německé protestantské theologie — stačí pouze upozorniti, že Kollár právě racionalistou byl, a že tudíž v duchu toho časového racionalismu i kazatelny užíval k šíření národní idee — odkudž pak jeho

»kázání« mají ten zvláštní ráz řečí více vlasteneckých než nábožných. Sám, jak jsme hned úvodem upozornili, ve svých kázaních stál o národnost »pobožnou«. V části historické uslyšíme, jak sám o vlivu německých svých učitelů nám referuje. To právě byl a je racionalism náboženský, že se náboženství zaměňovalo v dobrém případě mravoukou, ve případech méně dobrých různými návody národohospodářskými a také tedy vlasteneckými. Kollár sám v předmluvě ke svým kázáním se z toho svého počínání jaksi omlouvá.

Ve spise o vzájemnosti o náboženství téměř ani nejedná; jakoby skutečně na světodějný význam křesťanství byl zapomněl. V kázáních častěji náboženských otázek a zejména také v souvislosti s humanitou se dotýká, a proto teď na tyto jeho názory se podíváme.

Kollár u věci nemá názoru svého žádného — podává, co se tehdy se strany racionalistické podávalo; a nemá ani pevného a důsledného názoru — i to právě je privilej tehdejšího racionalismu.

V jednom kázání rozvádí myšlénku, že nic nečiní člověka tak dokonalým jako náboženství. Domácnost, přátelství, láska bez náboženství nic není. »Co je měšťan, vlastenec bez náboženství? Jsou oněm divochům podobni, kteří jen o svůj dům a dvůr, jen o svůj kraj a národ pečujíce a pro svůj zisk jako lvové bojujíce, naproti jiným lidem studeni anebo i ukrutni bývají.« Jen náboženství »vštěpuje a vdechuje onu čistou lidskost do nás« ..., »ono povyšuje měšťana na člověka, člověka na křesťana, křesťana na nebešťana.« *)

Zde tedy náboženství staví se nejvýše, a zejména slyšíme, že jen náboženství poskytuje čistou lidskost, humanitu, jež jako spásu člověčenstva očekává. Avšak jestliže náboženství je vlastní a jediné zřídlo humanity, proč nedrží se náboženství a jen náboženství? Když náboženství — k čemu vzájemnost, slovanství a národnost? A ovšem — které náboženství? Každé?

Na jiném místě v odporu s míněním proneseným nábožnost staví na roveň národnosti, vykládaje, že nábožnost a národnost jsou sestry, jež obě jeden a týž mají původ: obě prý jen v ušlechtilých srdcích se ujímají a zakořeňují, obě vespolek se vzbuzují, podporují a napomáhají, obě jsou matky mnohých krásných ctností, obě konečně mají týž cíl, totiž mravnou dokonalost člověka.**)

Na jiných místech konečně vedle sebe staví pravdu a nábo-

*) I, 83.
**) II, 18.

ženství, a pravdu na místě prvé: pravda a náboženství jsou prý koruny lidského života a pod.*)

Každý, kdo o náboženských otázkách jen poněkud uvažoval a historii otázek těch zná, vidí, že Kollár skutečně je, stručně řečeno, čistokrevný racionalista, a všecky vady náboženského racionalismu zjevují se nám také u Kollára a mezi jinými také neurčitost a nedůslednost základních pojmův a pochodící z toho nepevnost.

Má Kollár nepochybně velikou zásluhu, že hájí proti tmářství osvětu a pokrok tak vřele; ale nedovedl při tom náboženskou a mravní stránku člověka náležitě poznati a význam její pro společnost a tudíž i pro otázku slovanskou oceniti. Odsud, jsem přesvědčen, vyložiti, že Kollár poměrně málo působil právě tím, čím působiti měl nejvíce — svou humanitou. Jeho stoupenci nepřidrželi se jeho hlavní idee, ale učinili z ní jakýsi politicko-nepolitický panslavism, jenž nikoho důsledně myslícího nemůže uspokojiti.

29. Náboženský racionalism Kollárův má kořeny své v racionalismu filosofickém, totiž v přesvědčení, že rozum je hlavní činnost člověka a že historie není než vývojem a rozvojem rozumu.

Je zvláštní, že právě Slovák hlásá takové výlučné prvenství rozumu, — to vliv tehdejší německé filosofie a poměry domácí s dostatek dovedou vyložiti. Jak jinak měli se Slováci a Čechové domoci literatury nežli prací rozumovou? Dnes ovšem psychologie a historie na úkol rozumu dívá se jinak a střízlivěji, nezapomínajíc i účasti citu a vůle i při činnosti rozumové; jak Kollár hlásal prvenství rozumu, dnes dokonce často se drží prvenství citu. U nás cit přímo se stal neomylnou autoritou — Kollár dnes od našeho t. zv. veřejného mínění rozhodně by byl postaven na vlastenecký index.

Ostatně Kollár, podobně jako jiní slovanští spisovatelé, právě v otázce poměru citu a rozumu konstruuje psychologický rozdíl mezi Slovany a národy germánskými a románskými. Četli jsme přece, že prý Slované stejnou měrou a jaksi jednotně cítí a myslí. Theorie podobné již v Kollárově době stavěly se proti racionalismu i ve filosofii německé a francouzské, Rousseau na př. velmi rozhodně cit kladl před rozum; avšak není snadno říci, odkud Kollár psychologický názor o Slovanech čerpal a jak jej utvořil, protože není proveden pečlivě a jen tak příležitostně pronesen — soustava jeho myšlének spočívá rozhodně na názoru racionalistickém, totiž na názoru, že

*) I, 154.

rozum je hlavní, vedoucí a jediné oprávněný činitel osvěty a lidského vývoje vůbec.

30. Poznavše takto základy Kollárovy racionalistické filosofie a theologie, přihlédneme teď k jeho úsudku o hlavních církvích národů slovanských. Doplníme tím netoliko výklad Kollárových ideí, ale poznáme zároveň, jak v jedné z nejdůležitějších otázek filosofických a sociálních liší se od jiných myslitelů slovanských, obzvláště od ruských a polských a vlastně ode všech, kteří posud otázkou slovanskou se zabývali.

Kollár vidí ve všech církvích stránky dobré a pěkné. Katolicism hoví podle jeho soudu více tělu a smyslům, protestantism více duchu a rozumu, pravoslaví stojí uprostřed obou; ukazuje na mistrovské obrazy v katolických chrámech a na čarodějný zpěv řecké církve a krásný zvyk velikonočního políbení, kterýžto zvyk je mu ukázáním na rovnost všech lidí. Evanjelické služby boží působí mocně svou prostotou a skromností, účinkujíce více na ducha a jasné pojmy, nežli na smysly a tmavé city; protestantism mocný má vliv živým slovem kazatelův a svou hlubokou učeností theologickou, svým svobodným zkoumáním Písma a svým účastenstvím na pokrocích věd světských. Ve svém spise o vzájemnosti shrnuje své názory o třech hlavních církvích podle Schillera v ten smysl, že katolicism hodí se více národu uměleckému, protestantism více kupeckému, katolicism více v obrazích, protestantism v pojmech myslí; řecká církev prý asi mezi oběma se nalézá.

Mimo Angličany Kollár nevidí větší rozpoltěnosti náboženské a církevní než u Slovanů; i rozumí se mu samo sebou, že by z jednoty víry mnohé výhody pro náš národ vyplývaly, avšak hledí se se stavem věcí smířiti a spokojiti. Sjednocení v jednu víru a církev nedalo by se provésti bez násilí, — nepřeje si, aby v Slovanstvu středověká nesnášelivost se zahostila. Avšak i ten má důvod, že v podstatných věcech náboženských Slované, jako křesťané, přece jsou za jedno; na druhé však straně každá církev má do sebe něco dobrého a pěkného, čeho jiným se nedostává, tak že se navzájem doplňují a dokonalý celek způsobují. Dokonce tato rozdílnost stran Slovanům jest užitečna a potřebna — chrání před jednostranností, mrtvostí a unavující jednotvárností. Kollárovi zdá se býti Slovanstvo svými církvemi uspořádáno jako rodina: římská církev je jakoby přísný otec, církev řecko-ruská jako tichá krotká matka, protestanté jsou jejich děti, mladé a čerstvé, plné bystrého bujného života. Jedni pečují více o nádobu, druzí o vniterní věci; když jedni příliš po-

spíchají, druzí je zdržují a k povlovnému napomínají pokračování; jedni když dřímají a zahálejí, druzí a třetí je ze sna budí a pobízejí k účinlivější živosti. »I nechejmež je tedy v jednom národním domě pokojně vedle sebe státi, působiti a hospodařiti k obecnému dobru.« *)

Konečně zdá se Kollárovi, že náboženská rozličnost od povahy slovanského národa je nerozlučná. Ve své velikosti národ slovanský i jiné má obdobné různosti: jako žije v různých krajích a podnebích, tak i politicky je spravován různými vladaři, spravuje se rozmanitými zákony, má rozličné zvyky a mravy, různé stupně osvěty, mluví rozličnými nářečími. Národní jednota a svornost při rozličnosti náboženské je možná. Anglický národ rozdělen je na sta sekt — ale vzdělaností, průmyslem, bohatstvím, uměním ano i zmužilostí není mu roven národ jiný. Zkušenost tedy učí, že právě ty země a obce jsou nejmocnější, nejvzdělanější a že nejlépe kvetou, kde různověrství se snášelivostí panují.**)

Tyto názory, jak vidno, velmi se různí od mínění, která v otázce slovanské vyslovena byla od jiných. Kdežto jiní vidí v katolicismu nebo pravoslaví jediné pravé a oprávněné náboženství slovanské, Kollár přijímá historicky danou různost a snaží se ji ve shodě se svým racionalismem objasniti a odůvodniti; ale důvody jeho nejsou dosti přesvědčivé.

Souhlasíme plně s Kollárem, jak obhajuje náboženskou toleranci; přijali bychom i pěkné rčení z kázání: »Člověk není stvořen pro nábožnost, ale nábožnost pro člověka« (II, 30), ale obáváme se právě, že v názorech Kollárových skrývá se značná přísada indiferentismu — a toho my Slované nemůžeme právě tak potřebovat, jak ho nemohou potřebovat národové jiní. Indiferentism v otázkách o posledních věcech člověka je duchovní smrt. A k takovému indiferentismu ukazuje na př. Kollárovo mínění, jak prý celek slovanský je krásný, jak jednotlivé církve doplňují se vzájemně v soulad a jednotu. Podivný argument o kráse, když přece jde o pravdu — a jak z jednostranných, nedokonalých částí může vznikati dokonalý celek? Abych se stal pravým Slovanem, mám se učit alespoň čtyřem slovanským jazykům, mám na př. čísti ruské a polské knihy, avšak co mám soudit o tom, co čtu, co mám si vybrat pro svůj život? — v tom přece všecka je otázka, a k té Kollár určitě neodpovídá. A hledíme-li pouze k otázce národní: v otázce polsko-ruské že by náboženská

*) Kázně II, 244—250.
**) Kázně II, 144.

různost nehrála téměř žádné role? Nevyžaduje pochopení tohoto jediného sporu důkladnější rozbor otázky náboženské? Lze tu spokojiti se výrokem, že celek je souladný?

31. Kollár, už jako kazatel církve luterské, měl častěji příležitost promluviti o reformaci, jejížto památce nejedno a to z lepších kázání je věnováno; Kollár i tu nevyniká nad názory běžné. I reformace české vzpomíná, památce Husově posvětil zvláštní řeč, uctívá i Jeronyma a Komenského, ale neviděti, že by o podstatě české reformace a poměru její k německé byl hloub uvažoval. Těší se, že z českého národa Husem povstal mučeník reformační idee. »Wald a Wiklef jsou kořeny reformace ještě v zemi skryté a nevidomé; Hus je peň a strom, Luter květ a ovoce«; Hus byl »vlastně říkaje první reformátor a napravitel církve křesťanské nejen svým učením a životem, ale i svou »smrtí«,*) — tím vyčerpány jsou Kollárovy idee o této pro národ náš tak důležité a osudné stránce našeho vývoje. Je toho i na dobu Kollárovu málo.

32. Končíme-li těmito stručnými poznámkami, není tím řečeno, že by rozbor některých myšlének nezasluhoval obšírnějšího a podrobnějšího rozboru; avšak pro studii o celé soustavě Kollárovy slovanské idee toho není třeba, a proto teď ještě krátce promluvíme o tom, jak Kollár určil kulturní úkol Slovanův a do které míry obstojí jeho literární vzájemnost.

Slované — Kollár nám říká — uskuteční svou kulturou princip humanitní: Románi a Germáni vykonali svou službu, mohou tedy a musí odstoupiti, Slované vstupují na jejich místo, Slované povedou teď člověčenstvo. Kollár tedy nepřestává na pojmu humanitním, ale přidává mu nový obsah, totiž princip národnostní, jak právě v jeho době a zejména také v Německu a u nás se ustaloval. Princip národnostní byl mu arci příliš jednostranný a úzký, vytýkal proto kultuře Řekův a Římanů, že byla úzce národní a tudíž i více fysická než duchovní; ježto pojímá osvětu ve smyslu duchovním a tudíž všeobecném, nezbývá mu konečně než stotožniti národnost s člověčenstvem, a takto tedy humanita vyčerpává se duchovními vlastnostmi Slovanův, a Slovanstvo stává se vůdcem a představitelem člověčenstva, ba tím člověčenstvem samým. Národ je formou člověčenstva, láska k národu je láskou k člověčenstvu, je humanitou.

(Konec této kritické části budoucně.)

*) II, 632, 705.

Politický smír v Dánsku.

(Dopis z Kodaně.)

První duben letošní přinesl zde velké potěšení všem lidem dobré vůle; po devítiletém provisoriu dospělo se konečně zase k normálním poměrům konstitučním tak dalece, že aspoň prozatímně na dva měsíce byl povolen rozpočet nebo, jak se zde říká, »finanční zákon« oběma sněmovnami. O tomto smíru sice telegrafováno do světa, avšak z hlasů novin samých bylo znáti, že poměry zdejší jsou málo známy, a proto rád čtenářstvu českému věc vyložím maličko šíře.

Dle revidovaného základního zákona z r. 1849 jest moc zákonodárná rozdělena mezi krále a říšský sněm; tento skládá se z folketingu, do něhož se poslanci volí na základě všeobecného hlasovacího práva (jeden poslanec na 16.000 ob.) na tři léta, a z landstingu, jenž má 66 členů. Z těch jmenuje král dvanáct (bývalých poslanců), ostatní se volí ve větších okresích volebních nepřímo, a sice tak, že v Kodani, která volí 7 poslanců, volí polovici volitelů největší poplatníci (s příjmy nejméně 4000 korun ročně); ve venkovských okresích je třetina volitelů z vesnic (jeden z každé obce), třetina z měst (polovici opět volí největší poplatníci s příjmy nejméně 2000 kor.) a třetina z největších poplatníků na venkově. Krái jmenuje členy doživotně; ostatní se volí na osm let, a sice dle zásady zastoupení poměrného.

Každý zákon, který se přijal třikrát v jednom tingu, předkládá se druhému, a nedojde-li ke shodě, volí se společný výbor s rovným počtem členů z každého tingu. Tento výbor se však neusnáší, nýbrž činí jenom oběma tingům návrhy k rozhodnutí konečnému.

Případ, na který zde není pomýšleno, že ke shodě přece nedojde, udál se již v prvních letech ústavního života, v letech padesátých, a pomáhali si tenkráte zákony prozatímnými, jaký vydán byl i letos. Jaké je složení a smýšlení landstingu, je patrno; vládnou tu ohromnou většinou třídy ode dávna v Dánsku rozhodující: statkáři, úředníci, boháči; ve folketingu většinu mají zástupci sedláků. Tato většina již brzo po válce byla opoziční a žádala, aby složení ministerstva vyhovělo jejímu přesvědčení. Tomu se však opřela většina landstingu, hájíc jednak zásadně

právo královo, voliti si ministry svobodně, za druhé rovnost landstingu s folketingem.

V této náladě nastoupilo r. 1875 ministerstvo Estrupovo, hodlajíc se opírati o většinu landstingu a o krále. Estrup, který sám drží portefeuille financí a vyznamenává se osobní bezúhonností, chladnokrevností a vypočítavostí, dovedl často svoje odpůrce překvapiti. Zásadní spor dostoupil té příkrosti, že r. 1877 vůbec nedošlo k srozumění mezi oběma tingy, a vládě nebyl následkem toho povolen rozpočet. Kdežto folketing očekával odstoupení vlády, dovolávala se tato »mezery« v ustanoveních základních, a neustoupila, nýbrž předložila králi provisorní zákon finanční. To jest první, ale ne jediný příklad osudného »porušení základního zákona«, jak to nazývá oposice, kdežto ministerstvo a s ním landsting kryjí se výkladem § 25. základního zákona, který zní:

»Ve zvláště nutných případech může král, když sněm není svolán, vydati prozatímní zákony, které však nesmějí se příčiti základnímu zákonu, a vždy se musí předložiti příštímu sněmu.«

Přece vláda nedoháněla dotud spor do krajnosti, pojímajíc do tohoto prozatímně povoleného zákona jen ty položky, které byly povoleny oběma tingy.

Folketing, který v této době byv několikráte rozpuštěn měl oposiční většinu značnější než kdy jindy (až tří čtvrtí), pod vůdcovstvím Bergovým zahájil politiku protestní: »Visnepolitik« jak ji karakteristicky nazvali, neboť všechny snahy vlády měly uvadnouti v rukou sněmovny, dokud by ministerstvo neudělalo místo ministerstvu parlamentárnímu. Ale přece poštěstilo se do r. 1884 vždy ještě umírněné části levice, dostati každoročně finanční zákon pod střechu, až skvělý výsledek nových voleb, zvláště dobytí Kodaně, přiměl oposici k rozhodnému odepírání požadavkům vlády, a také finanční zákon zavržen r. 1885. Leč vláda tentokráte nespokojila se jako r. 1877, že si dala králem povoliti prozatímně jen obnosy, přijaté v obou tingech, nýbrž vydala prozatímní zákon tak, jak jej přijal landsting i s obnosem na opevnění Kodaně, které se také začalo prováděti.

Musíme se zdržeti chvíli při této nejdůležitější otázce: r. 1864 vyšlo Dánsko z války zmenšeno o třetinu svého území, proměněno ve stát pramalý, a není divu, že se mnohých kruhů zmocnila úplná beznadějnost. Ale záhy počalo se pomýšleti, co dále, jak uhájiti aspoň svobodu zbytku pro případ, že by se naskytly evropské srážky a Dánsko by bylo strženo do nich. Osud Dánů v Šlesviku také ukazoval, jaká budoucnost hrozí národu, kdyby nějaká velmoc — zde se píše vždy »nějaká velmoc« a čte se to »Prusko« — zabrala část nebo celek dánského území.

Za hlavní zbraň v takovém případě prohlašovali jedni opatrnou politiku, která by žádného souseda nedráždila, pro případ evropských válek pak neutralitu zákonně uznanou ode všech velmocí Všeobecné právní vědomí v Evropě prý nepřipustí, aby někdo se zmocnil bezbranného nevinného státu, a kdyby se to přece stalo, vzájemná řevnivost velmocí by zabránila, aby nepodržel kořist. Druzí namítali, že k právnímu vědomí Evropy nemají nejmenší důvěry, že řevnivost velmocí nevrátí zemi nikdy, co by ztratila, a že především je potřebí, aby se do-

vedla země brániti sama proti útoku, aspoň tak dlouho, až by nějaká interesovaná velmoc jí mohla přijíti na pomoc. Ale jak obhájiti, byla další otázka. — Jedni chtěli silné vojsko, druzí hlavně sesílení loďstva, a obojí byli přehlušeni třetími, kteří žádali především opevněnou Kodaň.

Nejen, že obhájení tohoto města r. 1658 zachránilo říši, Dánové mají citlivý příklad ve svých dějinách, kam vede bezbrannost Kodaně. R. 1807 chtěli Francouzi a Rusové užiti dánského loďstva proti Anglii. Dánsko bylo odhodláno hájiti svou neutralitu, a korunní princ stál s vojskem v Holštýně — tu Angličané přepadli Kodaň, zabrali všechny lodi, bombardovali a vyplenili město, tak že celá země zchudla, a což bylo osudnější, vrhla se úplně v náruč Napoleonovu, čehož další následek byl, že při jeho pádu ztratila Norsko. Jsou tudíž pochopitelny obavy, že nepřítel beze všeho by se mohl zmocniti města s jeho zásobami, prostředky a dílnami. Proto první péče »přátel obrany« byla obrácena k opevnění Kodaně na moři i na pevnině. Právě snaha, zachovati neutralitu, vyžaduje silný bod, vždyť i státy uznané neutrálnosti musí se opevňovati, aby dovedli po případě uhájiti svou neutralitu.

Jelikož toto přesvědčení pronikalo především vojenskými kruhy a tedy i vláda pojala opevnění Kodaně do svého programu, byl proti němu zdvižen nejtužší odpor levice, obávající se utužení militarismu a velkých výdajů spojených s takovým podnikem. Odtud stálé zamítání položek na opevnění, až hnutí »Forsvar-u« vzrostlo velice v lidu. Přátelé obrany: historikové, poslanci, důstojníci agitovali brožurami, časopisem nepolitickým, přednáškami, aby každého bez ohledu na politickou stranu přesvědčili o nutnosti, přikročiti rychle k dílu.

Kdo čte vývody těchto spisů, zvláště historické analogie slovutného T. Lunda, který ukázal, jak špatně se v dřívějších dobách vyplatila Dánům šetrnost v opevnění, a považí, že Kodaň jest jediné dánské město značného objemu, nemůže než přisvědčiti, že opevnění Kodaně jest nejdůležitějším opatřením pro zachování Dánska, třeba že proti dalším vývodům, jak si představují obranu země, nemůže se ubrániti skepticismu. Sní-li Dánové o tom, že by mohli se svými 30.000 muži hájiti Jutsko, kdyby Německu napadlo překročiti Kongeaa se svými vojáky tři léta cvičenými, nebo, kdyby chtělo přistáti s vojskem na Själlandě, což by učinilo, rozumí se, na několika místech najednou, jest to krásná illuse, sen z dob dávno minulých. Jen za pevnými náspy tvrze mají vyhlídku brániti se několik měsíců osudu svému a umožniti takto přátelům svým, aby je zachránili.

Vláda byla tedy podporována silným proudem veřejného mínění, když r. 1885 odhodlala se s pouhým svolením landstingu stavěti »provisorně« tvrz. Opakovalo se tu, co se děje v státech velkých: vůči požadavkům vojenským je parlament bez moci; kdežto však všude parlamenty to uznávají a poddávají se v čas, dánský folketing nepovolil — a prokázal tím svou malomocnost, neboť tvrz byla stavěna provisorně, »nezákonně«, jak tvrdí oposice, ale stojí přece

Po tomto »státním převratu« v dubnu r. 1885 nastalo hnutí přímo revoluční; a když sněm se na podzim sešel, učinil další chybu, že zamítl bez debaty finanční zákon a tím prodloužil provisorium. Ke všemu

ještě byl učiněn dne 21. října 1885 na Estrupa atentát, a ačkoli tento výstřel neměl příčin politických, přece zavdal záminku k »provisornímu« zřízení četnictva, k zostření zákona o tisku a k různým jiným omezením.

Plných devět let trval tento stav; tvrz se stavěla dále, budžety se nepovolovaly, tu rozličné příčiny vedly k tomu, že v levici samé, které nikdy nebyla jednotnou stranou, jevila se snaha po ukončení boje.

Velká část poslanců levice jsou rolníci, kteří mají snahu získati pro okresy své, ne-li pro sebe, různé drobné výhody; s takovými členy nebylo ovšem možná dospěti k důsledkům krajně oposičního jednání z r. 1885.

Nejostřejší prostředek bylo mluviti, zamítati zákony, které se pak přece prováděly. Boj nemohl se stupňovati, jak očekávalo voličstvo, a následkem toho ochaboval. »Proč byla revoluce tak zcela nemožná roku 1885?« ptá se Edvard Brandes*) a odpovídá: »Prostě proto, že rolnický stav a souvisící s ním třídy voličů netrpěly žádné hmotné škody porušením ústavy. Nebylo hladového žaludku, který by byl hlasitěji volal, protože se § 25. užilo k provisornímu zákonu finančnímu.« Ukázalo se toto smýšlení roku 1886, když levice povolila zákon o konversi, čímž vládu velice posilnila, ale čímž zároveň — rolníkům byl ulevněn úvěr. Ohledy na ústavu zmizely proti touze rolníků po levnějších penězích.

Na místo protestní politiky nastoupila politika činnosti parlamentární, která vedla k zjevnému rozkolu v levici. Berg, vůdce oposice, vzpíral se projednání předloh a vzdal se předsednictví folketingu. Roku 1891 dospěl tento rozkol tak daleko, že ona část levice, která pod vůdcovstvím Bojsenovým vyjednávala s pravicí, byla už nazvána od radikálů »novou pravicí«. Příčina toho spojení byla ne tak politická jako sociální. Socialism přiměl část kruhů oposičních, aby se společně s pravicí postavili proti socialismu a »evropeismu«. Toto jméno totiž dostala radikální část levice, nevěřící všemocnému kouzlu slova »dansk«, které u konservativců má podobný význam jako slovo »deutsch« u Němců.

Aniž došlo k srovnání o hlavní věci, o porušení ústavy za stálého provisoria a protestu proti němu, spojila se tedy umírněná levice s pravicí k sdělání několika zákonů, kterým připisovala velkou cenu sociální, o zaopatření v stáří, o pokladnách nemocenských, a tak připravovalo se hnutí smířlivé hlavně od r. 1891.

Dánové jsou lid královský, ve svém králi přes třicet let vládnoucím, starci, jenž slavil již zlatou svatbu, vidí nejen milého rozeného panovníka svého, nýbrž chovají i důvěru, že jeho spojení rodinné s nejmocnějšími sousedy Dánska — císařovna ruská a budoucí královna anglická jsou jeho dcery — bude zemi v těžkých dobách ke spáse, že snad poskytne jim jedinou možnost, spasiti kdysi ztracené větve národa svého v Šlesviku; není tedy divu, že vláda, která se může krýti důvěrou královou, stojí pevně i vůči ohromné většině jedné sněmovny. Dánové nejsou dále vášniví, nerozvážní politikové, jsou přístupni úvahám klidným. Nebylo by zajisté všude možná, aby se odbývala schůze studentská jako zde dne 11. dubna. Od devíti hodin večer do půltřetí ráno vystřídali se tu na řečnické

*) Fra 85 til 91. En politisk oversigt. Köbenhavn 1891.

tribuně J. Scavenius, bývalý ministr, pravičák, jenž je nespokojen se smírem a s každým ústupkem učiněným socialismu, Neergard z umírněné levice, radikální Edvard Brandes a řečníci mladší, všichni pozdravováni potleskem svých přívrženců, aniž došlo k nějakému nepořádku.

Snaha vybřednouti z nesnesitelného boje ústavního stala se palčivou. Pravice i část levice cítily, že šly příliš daleko — a tak byla připravena půda k smíru, který se stal skutkem, když se r. 1893 odštěpili také od pravice rolníci a utvořili stranu agrární, která donutila ostatní pravici k povolnosti.

Když oba tingy byly přijaly různé finanční zákony, společný výbor předložil jim prozatímní zákon finanční na dva měsíce, zákon, který byl dne 1. dubna skutečně přijat, tak že země po devíti letech má opět zákonně povolený budžet. Jaké byly ústupky obou sněmoven, vidíme nejlépe srovnáním hlavních položek obou zákonů.

Folketing *přijal* k vůli smíru položky tyto, dříve odepřené: 9614 kor. pro asesory (provisoricky systemisované), 16.000 kor. pro vydržení Middelgrundfortu (v Sundu), 12.000 kor. na projektily, 23.000 kor. na vydání zbrojniční, 50.000 kor. k udržení pozemního opevnění, 120.000 kor. na hlídkovou loď, 30.000 kor. na loď torpedovou, 50.000 kor. na stavbu ležení, 230.000 kor. na zbraně.

Naproti tomu v budžetu landstingu *odpadají* mimo jiné tyto výdaje již povolené: 575.205 kor. pro četnictvo, 150.000 kor. na obrněnou baterii, 150.000 na zvláštní opatření policejní, 300.000 kor. na děla pobřežní, 250.000 kor. na baterii pobřežní, 100.000 kor. na loď torpedovou, 58.000 kor. na mitrailleusy, 9000 kor. pro poručíky, ale mimo to též: 25.000 kor. na umělecko-průmyslové museum, 5500 kor. na dramatickou školu, 54.400 kor. na tělocvičnu pro studenty (bude vystavěna ze soukromých příspěvků) atd.

Tyto změněné zákony, které poněkud karakterisují ducha většin v obou sněmovnách, byly přijaty v obou většinou složenou z pravice a umírněné levice (Bojsenovy); zároveň přijato celým sněmem toto prohlášení:

»Aby se předešlo podobným konfliktům, jako je nynější, vyslovuje říšský sněm: Nedokončilo-li se rokování o budžetu do počátku budžetního roku, má vláda předložiti a sněm přijmouti zatímní zákon finanční tohoto znění:

Dokud zákon finanční nebude vydán, ale ne déle než dva měsíce, je vláda oprávněna vybírati dosavadní daně a vydávati peníze potřebné k vedení začatých prací, ale nikoli s větším nákladem, než roku minulého bylo k tomu povoleno.

Vydá-li vláda na základě § 25. zákonu základního provisorní zákon, a přijme-li jej jeden ting, musí druhému tingu býti dána možnost, aby v témž zasedání sněmovním o něm rozhodoval.

Každý z obou tingů ponechává si své postavení — a folketing své právo, by žádal zodpovídání*) stran opevnění, což se vůbec týče všech

*) Folketing jediný má právo obžalovati ministerstvo. ale soud se skládá z členů nejvyšších soudů a landstingu.

provisorních ustanovení. Eventuelní povolení týkající se těchto staveb jsou pouhým výrazem toho, že tato opatření jsou již jednou učiněna.

Sněm vyslovuje, že uspořádání obrany děje se s úmyslem brániti se proti útoku, a vyzývá vládu, aby při vhodné příležitosti docílila všeobecného uznání této neutrality.«

Tím tedy ukončen boj ústavní; »nezákonně stavěná tvrz« uznává se jakožto existující, nežádá se déle, jak činí radikálové, aby byla stržena (!), a hledí se, aby příště k podobným konfliktům nedošlo. K tomu účelu bude ovšem potřebí, aby »mezera« byla ucpána. Navrženo bylo, aby společný výbor obou tingů mohl také činiti rozhodnutí, kdyby jinak se nedocílilo jednoty, ale dojde-li jednou ke změnám základního zákona, nebude nouze o konflikty.

Nejbližší praktický výsledek smíru jest, že četnictvo bylo propuštěno, a že ministerstvo Estrupovo slíbilo, že hodlá odstoupiti. Nikdo přece nepochybuje, že ministerstvo zůstalo vítězem, a že v Dánsku se bude vládnouti, třeba že Bojsen stane se ministrem, i na dále za heslem: »S Bohem za krále a vlast« a že se bude bojovati proti svobodomyslnictví a proti socialismu — dokud to bude možná.

Volbami r. 1895 rozhodne voličstvo definitivně o smíru a o dalším postavení zástupců lidu ke královské vládě. *Arc.*

Rozhledy vnitřní.

BRNĚNSKÝ SJEZD — STŘEDNÍ TŘÍDY A VŠEOBECNÉ HLASOVACÍ PRÁVO — AFÉRY ODVOLACÍ — REFORMA TISKU — KOMPLIMENT POROTÁM — PŘEDLOHY VALUTOVÉ — HRABĚ HOHENWART — BANKA RAKOUSKO-UHERSKÁ — VOJSKO A OBČANSTVO — — RAKOUŠTÍ MAGNÁTI V UHRÁCH — KOLOŠSKÝ PROCES.

Brněnský sjezd moravské strany lidové ve dnech 21. a 22. dubna vzbudil živé kontroversy o organisaci politických stran našich, o opravdové, přirozeně t. zv. drobné práci politické a zvláště o postavení »středních« tříd vůči dělnictvu, zejména vzhledem k požadavku všeobecného *rovného* práva hlasovacího. Brněnský sjezd sesílil hlasy volající po podobném sjezdu strany svobodomyslné v Čechách, který by ovšem nebyl jako v Brně jen přehlídkou vykonané práce a vytčení cílů práce další, nýbrž sjezdem reorganisačním, sjezdem k propracování a prohloubení posavadního programu, sjezdem k objasnění a vyrovnání sporů ve straně. Vzájemnost českomoravská snad neutrpí prohlášením samostatnosti lidové strany moravské.

Moravští rolníci opřeli se požadavku *rovného* práva hlasovacího. Postavení rolnictva v té věci není správné; že se tak postaviti mohlo, toho nemalou příčinu vidíme v tom, že o důsledcích všeobecného práva se dosti nejedná ani na schůzích, ani v žurnálech. Nestačí jen vyslovovati občas požadavek — musí se pořád a pořád věc objasňovati, a to hodně názorně, a toho se u nás vůbec nedělá. *Máme* program, ale *nezná se*; vyslovuje se, ale málo si při slovech myslíme. Zejména na veřejných schůzích mělo by se jednati o předmětu tom, který toho času zdá se nám býti důležitější, nežli stálé deklamace o »politické situaci«. Že by všeobecné právo hlasovací mohlo uškoditi třídám t. zv. středním, je jistě klam, jak příklady jiných zemí ukazují s dostatek; kdo bojuje proti privilejím, nesmí pro sebe žádati privileje. Také na mravní cit lidu třeba působiti a vštěpovati mu zásadu bratrské lásky i k chuďasu. Konečně moderní požadavek zastoupení menšin souběžně by měl býti propagován a tak vyvracovány obavy před majorisováním tříd jedněch třídami druhými.

Rokování na *vídeňské radě říšské* po dobu, kterou přehlížíme, nepřineslo, aniž slibuje národům mnoho potěšitelného, tím méně národu našemu. Odvolání aféry poslanců Grégra a Vašatého v Čechách nemile působilo. Jinak vládní koalice přes občasné otřesy stojí pevně: tmel myšlénky sebezachování proti rostoucím proudům lidovým a sociálně-reformatorním se osvědčuje. Nebezpečí *reformy volební* koalice zažehnala odkladem; *reforma tisku* odbyta ve výboru prohlášením ministra Schoenborna, který chce odstranit objektivní řízení, když parlament odstraní v tiskových věcech poroty, které nejsou prý s dostatek spolehlivými: jakoby poroty i mimo tiskové a politické pře neosvobozovaly a jako by poroty i v těchto přích neodsuzovaly! Jakoby jen náhled policejního úředníka nebo státního zástupce vždy musil býti správným.

Dne 8. května začalo v plenu rokování o *předlohách valutových*, které byl ministr financí sněmovně poslanců předložil dne 26. února. Tyto předlohy mají již historii z výboru valutového a přivodily zejména v klubu Hohenwartově krisi. Hr. Hohenwart octnuv se ve svém klubu jako přívrženec předloh v menšině, ohlásil vystoupení z klubu, nechal se však uprosit a setrval, ovšem za cenu, že z menšiny stala se většina: tak v klubech koalice rozhoduje — *věc*. Hr Hohenwart, který koalici zplodil, nasadil pro trvání její život, dobře ovšem znaje svoje lidi. Minoritní votum, svědčící pro odklad valutové akce, zastáváno je statnou oposicí: hlasovalo dne 10. pro minoritní návrh Kramářův 106, proti 166 — 81 poslanců scházelo.

Odpůrcové valutových předloh mají po ruce řadu pádných a populárních důvodů: Stabilisování umělé ceny naší zlatky uzákoněním relace v r. 1892 prospělo jen kapitalistům, relace, která měla ažio odstranit, zrodila relační ažio; ponecháním měny stříbrné při klesání ceny stříbra výroba byla by obdržela exportní premii; zavedením zlaté měny v Rakousku cena zlata samého ještě stoupla; obchodními smlouvami našimi a nejnověji smlouvou rusko-německou obchodní naše bilance se zhoršila a bez příznivé obchodní bilance nelze počítati na dosažení cíle vší regulace valuty — totiž obnovení hotových platů; stažením 30 mil. státovek z reservy za salinky zvýší se úrokové břemeno budžetu státního, vzetím 200 mil. státovek z oběhu rozšíří se obchod rakousko-uherské banky a nedostatkem peněz úroková míra se zvýší. Ostrou zbraň odpůrcům předloh vtiskla do rukou sama patronka regulace — rakousko-uherská banka. »Indiskretností« prozrazeny proposice, které ve své bujnosti řečená banka učinila státu za příčinou obnovení privileje, kterýž v r. 1897 vyprší. (Viz Rozhledy hospodářské.)

*

Často slýcháme u nás, že vojsko stojí mimo politické strany, a viděli jsme, že reservní důstojník zbaven byl šarže pro podezření, že je socialistou. Proto překvapilo, když minulého měsíce ve Vídni na banketu nově zvoleného purkmistra vysoký hodnostář vojenský proslovil řeč, ve které mluvil o eventualitě, »kdy i v době míru existence společnosti, právo majetku krušně vydobytého bývá ohroženo: tu vojsko bude státi za ob-

čanstvem. Společnost musí obhajovati hradby a náspy práva, zákona a svatosti vlastnictví.« Řeč ta byla předmětem debaty ve sněmovně a vykládána jako odpověď na projevy sociálních demokratů o velikonočním sjezdu ve Vídni. Ministr zemské obrany ovšem vykládal ji jako apel na udržování přátelských styků občanstva s armádou.

* * *

V Uhrách komedie s manželskými předlohami dohrána. Dolní sněmovnou byly přijaty 12. dubna 175 hlasy proti 106 hlasům; za to 10. května v horní sněmovně bylo proti předloze 139 hlasů, pro 118. Vysoký jeden hodnostář církevní v Uhrách dokazoval, že 72 procent obyvatelstva Uher jest proti povinnému sňatku manželskému. Ze zbývajících 28 proc., které jsou *pro* předlohy, jest tedy třetina židů, neboť v Uhrách židé tvoří 9 procent obyvatelstva. Řekli jsme již — leden str. 296 — že ani liberálové nezdají se nám býti od srdce pro předlohu: skutečným finančním pánům Uherska rozsvítila se svíčička, a je po hře. Uvidíme, padne-li Wekerle. Finančníci v Budapešti usilovali všemožně o své vítězství; koupen na př. »Pesti Napló« konsorciem, a den po koupi vyšel s fulminantním článkem *pro* civilní sňatek, ač psával proti předlohám. Tato změna barvy nevadila prý dřívějšímu majiteli listu, aby zůstal v listě jako šéfredaktor.

Na této dráze »pokroku, svobody a kultury«, na »skále liberalismu« — tak zovou se Uhry v liberalistické hantýrce — začal dne 7. května proti všem členům výkonného výboru *národní strany Rumunské* před kološskými maďarskými porotci proces pro »popuzování proti zákonům«, jehož dopustili se prý žalovaní sepsáním memoranda, které před 2 lety deputace rumunského lidu přímo panovníkovi odevzdati chtěla, a v němž všechny stesky a stížnosti potlačovaných Rumunů složeny byly. Výsledek procesu není prý pochybný.

Persekuce Rumunů také v tom se jeví, že má býti v každém rumunském ústavu úvěrním ustanoven maďarský komisař, aby kontroloval, pokud ústavy ty nepodporují národní agitaci.

V Praze, 10. května 1894. *Kn.*

Rozhledy zahraniční.

ČILOST NĚMECKÝCH AGRÁRNÍKŮ. — KRISE CENTRA — JESUITÉ A SOCIALISTÉ — ZMĚNA V NĚMECKÉM VELVYSLANECTVÍ VE VÍDNI — FLOURENSOVA ODHALENÍ — OPOSICE ARCIBISKUPA LYONSKÉHO — PERIER O OTÁZCE SOCIÁLNÍ — CRISPI PROTI PARLAMENTU I KRÁLI — LEV XIII. O VĚDÁCH PŘÍRODNÍCH — SOCIÁLNĚ POLITICKÉ REFORMY V ANGLII — VŠEOBECNÉ HLASOVACÍ PRÁVO V NIZOZEMSKU PORAŽENO — KAJÍCÍ CASTELAR — SVATBA S NĚMECKOU PRINCEZNOU NA RUSI — FINSKO — SRBSKÁ OPERETA — DIKTATURA STAMBULOVA — RUMUNSKO A PROCES KOLOŠSKÝ — COXEYOVA VÝPRAVA.

Vítězství protiochranářské politiky celní, dosažené přijetím německo-ruské smlouvy tržebné, nedává německým agrárníkům spáti. Hněvem svým proti Caprivimu, kancléři, »který ani jediné stéblo nenazývá svým«, nikterak se netají, ba dávají na jevo, že hněv ten směřuje ještě mnohem výš. Jako na posměch učinil ihned po přijetí celní smlouvy hr. Kanitz svůj návrh na státní monopolisování cen importovaného obilí tím způsobem, že k prodeji obilí z ciziny doveženého byl by oprávněn jediné stát za minimalné ceny 100 kg. pšenice za 21·5 marek, žita za 16·5 marek, ječmene a ovsa za 15·5 marek. Uvážíme-li, že dnešní cena pšenice jest 14·5 marek a že clo novou smlouvou sníženo bylo na 3·5 marek, dále že roční spotřeba v Německu činí 12 milionů tun (480 kg. na osobu), a že z ciziny nutno dováženi 1,420.000 tun (11·8% vší spotřeby), lze si představiti, jaký převrat v cenách obilných a jaké zdražení potřeb konsumčních by přijetí návrhu toho mělo v zápětí. Ovšem agrárníci sami neoddávali se nejmenší naději, že návrh by mohl projíti, jim jednalo se o pouhou demonstraci a zásadnou a prudkou debatu, a tohoto účelu také dosáhli. Návrh Kanitzův padl sice 159 hlasy proti 46, avšak dojem hlubokého znepokojení agrárnictva zůstal. Nedá se upříti, že znepokojení to není umělé, smutná statistika rolnického zadlužení, jež v posledních 10 letech stouplo o půl druhé miliardy a v uplynulém roce neméně než o 300 milionů, zřejmě tomu nasvědčuje. Vláda také před tímto stavem věcí nikterak nezavírá očí, a pruský ministr orby Heyden právě učinil nový krok na dráze reforem agrárních hodlaje německé zemědělství organisovati na principu sdružovacím zavedením obligatorních komor rolnických. Tato osnova vládní přijata 230 hlasy proti 109.

Tak změnou poměrů z pruských konservativních junkrů, kdysi nejpevnější opory vládní, stala se bezmála strana opoziční. Ale i jiné historické strany na sněmě německém nalézají se v krisi. To platí zejména

o středu, na němž teprve nyní lze viděti, jakou ztrátu utrpěl smrtí Windthorstovou. Nový jeho vůdce Lieber jest zajisté mužem schopným, nadaným a poctivým, avšak jeho otevřenost, temperament a jeho demokratické zásady jsou právě na závadu tam, kde jen diplomatická obratnost Windthorstova dovedla spojovati různé živly a proudy ve straně působící a zažehnati hrozící krise. Neboť jest příznakem každé strany katolicko-konservativné, že v ní o nadvládu zápasí tajně dva oposiční principy: ze zdola radikálněji demokratický proud širokých vrstev lidových zbarvení antisemitického a antikapitalistického, a se shora aristokratický vliv vysoké hierarchie, sledující zájmy kurie třeba za zásadné oběti a vždy ochotný ke kompromisům. Odtud také ona krise ve vůdcovství německého středu, odtud i hrozba Liebrova odstoupením. Ba již i nástupce Liebrův vyhlédnut v berlínském advokátu Bachemovi, jenž zdá se býti hierarchickým kruhům, mezi nimiž důležité místo politické zaujímá dnes vratislavský kardinál Kopp, příjemnějším A přece nebyla politika Liebrova až dosud bez úspěchu.

Dlouholetý boj středu za odvolání zákona protijesuitského skončil vítězně: 168 proti 145 hlasům jesuitský řád v Německu opět rehabilitován. Zajímavo jest, že i sociální demokraté do jednoho hlasovali pro zrušení vyjímečného stavu proti jesuitům. »My se jesuitů dokonce nebojíme,« zvolal sebevědomě Liebknecht. Proti jesuitům hlasovali konservativci, národní liberálové a svobodomyslní. Že socialism stále pokračuje úspěšně ku předu, o tom svědčí mezi jiným opatření saského ministra války proti socialistickým rekrutům. z něhož si tropí posměch samy konservativní časopisy tázajíce se, chce-li snad ministr ze socialistů utvořiti celé nové regimenty. Ovšem nejsou také sociálné poměry německé valně uspokojivé. Malá ilustrace: v Prusku dodáno bylo v minulém roce 1784 zpustlých dětí do donucovacích ústavů, a v Berlíně nepostačuje 5 veřejných kuchyní nasycovati 4259 hladovících školních dětí.

Z oboru vysoké politiky dlužno zaznamenati odstoupení prince Jindřicha Reusského z důležitého místa velevyslanectví vídeňského. Princ Reuss byl diplomatem ze staré školy Bismarckovy a jeho oddaným osobním i politickým přítelem, a váha jeho i na vnitřní poměry velmoci, u které byl pověřen, byla druhdy velmi značná. Odchod jeho dokazuje na novo, že hvězda Bismarckova uhasla na vždy.

Ministr finanční Miquel se svými monopolními »opravami« nepřímých daní tentokráte v říšském sněmě nepochodil. Ale fiskalismus jest houževnatý, a tak pan Miquel prý přijde na podzim před sněmovnu se svými návrhy znova.

*

Ve Francii — ku podivu — ani žádná krise ministerská ani žádná rozčilující událost nezčeřila klidnou hladinu denní politiky. Nepříjemné chvíle připravil některým bývalým státníkům »Figaro« svými odhaleními z doby ministerstva Boulangerova, inspirovanými, jak se zdá, tehdejším ministrem zahraničním Flourensem. Z odhalení těch vyzírá celá ta státnická neschopnost a bázlivá neohodlanost ve chvíli kritické mnohých poslaneckých i ministerských veličin, které později hrály málo slavnou

úlohu v aféře Panamské. Světlejší paprsky padají naproti tomu na generála Boulangera, o němž teprve historie rozhodne, byl-li jen šarlatánským dobrodruhem aneb mužem větších plánů a myšlének. Tato vzpomínka na Boulangera tlačí se tím spíše na mysl, ježto právě zemřel jeho odpůrce a nástupce v ministerstvě vojenství, generál Ferron.

Zdánlivou zevní shodu vlády s církví katolickou zkalil poněkud odpor arcibiskupa lyonského Couilléea proti Spullerově nařízení o správě církevních statků. Zdá se však, že událost ta nebude míti dalších následků, aspoň kardinál Rampolla kladl důraz na to, že kurii na shodě s republikou velice záleží. Populárními jsou církevní slavnosti na počest Jeanny d'Arcové, jež se konají okázale po celé Francii a jichž se i vláda i armáda oficiálně súčastňuje.

Jinak vláda Perierova těší se stabilnosti a popularitě, jako dávno již žádná před tím. Finanční ministr Burdeau předložil sněmovně uspokojivý rozpočet a mohl dáti důvodnou naději na další konverse francouzských rent. Ale i co do stanoviska k otázce sociálné učinila vláda veliký krok ku předu. Pozoruhodná jsou slova Perierova, jež pronesl na banketě v Lyoně: »Ti, kteří žijí v přebytku, musí sociálné své povinnosti pojímati ve vyšším smyslu, oni se musí odhodlati převzíti na sebe větší část břemen veřejných a zjednati tak úlevy těm, kteří za denní svou mzdu kupují chléb svým rodinám.«

*

V Italii mizerie finanční stále ovládá situaci. Výbor, jemuž svěřeny k poradě finanční plány Sonninovy, ukázal se sice houževnatějším, než se dle posavadních zkušeností předpokládalo. On trval rozhodně na úsporách vojenských aspoň do minimální sumy 14 milionů, odepřel zvýšení daně pozemkové a povolil rentovou daň jen do 14%. Ale Crispi jest příliš dobrým znalcem svého parlamentu a příliš zkušeným praktikem, než aby se dal zastrašiti. V pleně položil jednak parlamentu na hrdlo nůž rozpuštění, jejž nosil ve své kapse, jednak polehtal slavomam poslanců banálními frasemi o velikém úkolu dějinném národa italského a jeho budoucí slávě válečné, tak že parlament změkl jako vosk a patrně panu Crispimu povolí nová nesnesitelná břemena na poslední centesim. Ať banky se řítí, ať obchody a živnosti hynou, ať sedláci opouštějí statky, ať dělnictvo umírá hladem, ať vojenské soudy vynášejí ortely: jen když Italie může spolurozhodovati o osudech Evropy. Ale při hájení nových daní stal se panu Crispimu v řečnickém ohni i malý lapsus linguae. Mluvě o budoucím úkolu Italie, prohodil cosi i o »přirozených jejích hranicích«, jež dosud nejsou dosaženy. Pokud se Francie týče, nebude si pan Crispi z této své nevčasné upřímnosti činiti ovšem valných skrupulí, jest však ještě jiná velmoc, které se z Italie stále deklamuje o věrném spojenství a které se onen passus v řeči páně Crispiově nedotkne příliš příjemně.

Ale Crispi není brutálním jen dolů k parlamentu, nýbrž i nahoru ke králi. Obratnému žurnalistovi z »Figara« panu Calmetteovi podařil se novinářský husarský kousek interviewovati jednoho krásného dne sa-

mého dobromyslného a politikou nevalně se trápícího krále Humberta, jenž s celou svou upřímností dal mu na jevo své frankofilské sympathie. Pan Crispi čta »Figaro« zuřil. Ihned dal ve svém orgánu »Riformě« dementovati celou rozmluvu s galantním podotknutím, že král Humbert zajisté dobře zná své povinnosti, než aby pouštěl se v nediskretní povídání s francouzským zpravodajem. Pan Crispi jest vskutku ministrem až obdivuhodně konstitučním — ale jen naproti králi.

Lev XIII. doporučil svým mocným slovem katolickým bohoslovcům pilné studium Písma; přeje si také, aby se pro ty své účely obírali přírodními vědami. V obojím směru papež postavil se proti starším zvykům; Lev XIII. důsledně provádí svou světovou politiku.

*

Lord Salisbury necítí se ještě dosti jistým za dnešního složení politických stran parlamentu anglického a proto s ukončením velikolepých politických plánů Gladstonových příliš rychle nepokračuje. Tím uznání hodnější jest činnost jeho v drobných reformách sociálních. Vypočítáváme jen: zdemokratisování práva volebního zkrácením nutného pobytu voličova na témž místě na tři měsíce a zamezením vícenásobné volby téhož voliče, zavedení progresivní daně dědické z 1% až do 8%, zvýšení daně z vyšších důchodů, zákonná ochrana irských pachtýřů, zavedení dohodčích úřadů mezi zaměstnavateli a dělníky, a což hlavní, uzákonění 8hodinné doby pracovní v státních dolech a dílnách. 281 proti 194 hlasům přijala dolní sněmovna anglická tento principiální požadavek dělnictva, ona první překonala předsudky, jež žádosti této jinde stavějí se v cestu. Z toho patrno, jak mocný a trvalý vliv i na parlament vykonává dělnictvo tak inteligentní a disciplinované, jako jest anglické. O vysoké míře životní tohoto dělnictva ostatně podává obraz tento přehled. Textilní dělnictvo požívá v různých zemích evropských této mzdy:

	průměrná mzda v centech		doba pracovní		poměrná doba pracovní za jednotku mzdy	
v Anglii	86	ctů	9	hodin	9	hodin
Francii	54	»	12	»	$19^1/_4$	»
Švýcarech . . .	54	»	11	»	18	»
Německu . . .	48—60	»	11	»	$15^3/_4$—$19^3/_4$	»
záp. Čechách . .	36	»	$12^1/_2$	»	30	»
vých. Čechách . .	26	»	$12^1/_2$	»	$41^1/_4$	»

Tak země s nejvyvinutějším průmyslem má i nejlíp placené dělnictvo, jež na parlamentu dovede dosíci nejcennějších ústupků. A přece parlament anglický nesestává ze žádných socialistů Naopak dolní sněmovna anglická skládá se ze 130 rolníků, 148 advokátů, 25 loďařů, 22 majitelů (akcionářů) železnic, 21 majitelů dolů, 140 továrníků, 30 bankéřů, 21 různých a jen 15 vlastních dělníků.

*

S napjetím sledovány nové volby v Nizozemsku, kde ministerstvo Takovo rozpustilo sněmovnu, jež postavila se na odpor proti návrhu vládnímu na všeobecné hlasovací právo. Nové volby vykonány za hesla tohoto všeobecného práva volebního — a ministerstvo zůstalo v menšině a bylo nuceno odstoupiti. Pro vládnoucí dnes třídy společnosti jest úkaz tento nejen v Nizozemsku, ale i jinde charakteristický.

Švýcarská rada spolková přikročila k řešení dalekosáhlého problému: nároku na práci zřízením institucí pro veřejný průkaz pracovní a pro ochranu před následky ztráty zaměstnání

Ve Španělsku liberálnímu ministerstvu Sagastovu dostalo se neočekávané podpory. Starý republikán Castelar odřekl se veřejně a slavně všech svých ideí republikánských nazvav je »obdivuhodným snem mládí« a přísahal věrnost královské monarchii. Důslednost v politice jest vždy zjevem vzácným, avšak úplný převrat v smýšlení muže, jehož jméno znamenalo celý určitý program, přece překvapuje.

*

Nejdůležitější politickou událostí na Rusi a tudíž v Evropě jest zasnoubení velkoknížete následníka Nikolaje Alexandroviče s princeznou Eliškou hessenskou, blízkou příbuznou královny anglické i císaře německého. Německé dvory byly od jakživa hojně zásobenou výchovnou pro manželky slovanských panovníků, a jest také z historie známo, jak nepříznivý vliv měl tento import německých princezen na rozvoj národnostní i kulturní mnohých národů. Zejména Rusko daleko jest ještě plné emancipace od živlu německého ve vojště, úřednictvu, inteligenci i obchodu, a nový sňatek emancipace této nikterak neurychlí. Také pro budoucnost francouzsko-ruského spolku není on dobrým znamením, neboť sňatky následníků trůnů nevznikají pravidelně v srdcích, nýbrž v kabinetech diplomatů. Princezna Eliška přestoupí ovšem na víru pravoslavnou; až dosud všechny ruské carevny i velkokněžny, jež přijaly pravoslaví, byly původně vyznání evangelického. Rusko, jakožto stát v první řadě zemědělský, bedlivě všímá si i stopuje všechny otázky agrární. Novou reformou ve směru tom jest přetvoření dosavadní správy státních statků ve zvláštní ministerstvo orby, jehož náčelníkem jmenován Jermolov. Ale také zkvétající průmysl těší se trvalé pozornosti státu, o čemž svědčí rozšíření instituce továrních inspektorů z dosavadních 5 gubernií na dalších 13 a rozmnožení dozorčího personálu z 34 na 143 osob.

Samostatnost Finska na novo dotvrzena zvláštním finským zákoníkem trestním, za to však gardový prapor finský, jehož dosud nikdy nebylo použito mimo území finské, přibrán bude letos k manévrům ruské posádky Krásnosělské.

Zemřelému Naumovičovi postaven bude z dobrovolných sbírek v Kyjevě pomník.

*

Události v Bělehradě nazval pařížský »Figaro« nikoli tragedií ani komedií, nýbrž operetou. Král Alexandr provedl konečně dlouho oče-

kávaný čin a restituoval svým rodičům všechna práva členů rodiny královské. Učinil tak jednoduchým »úkazem«, jímž zrušil usnesení skupštiny, poněvadž prý bylo »neústavné«. Větší ironie nelze si věru mysliti. Poněvadž pak soudcové bělehradští nepotvrdili konfiskace opozičního časopisu pro urážku »krále Milana«, neuznávajíce úkaz královský za platný a závazný, byli jednoduše sesazeni. Zbývá ještě, aby se potvrdila pověst, že král Alexandr hodlá se odebrati »na zotavenou« na delší cestu do ciziny a odevzdati mezi tím vládu v otcovské ruce Milanovy, aby fraška byla dovršena. Milan by aspoň mohl znova prodati, co prodal již jednou. Věc má však přece vážnou stránku ani ne tak pro národ jako pro rodinu Obrenovičů. Neboť o tom již nikdo se neklame, že jablko nepadlo daleko od stromu.

Vláda Stambulova, nazvaná Koburgova, v Bulharsku rozplývá se nyní v přátelství a oddanosti k sultánovi za jeho ochotu k bulharským požadavkům v Makedonii. Avšak mezi samými přívrženci Stambulova propuká tajné vření. Proskočily zejména pověsti o jakémsi souboji mezi ním a ministrem vojenství Slavkovem. Ostatně pravidelně čím větší diktatorů moc a bezohlednost, tím větší počet jich nepřátel a tím hlubší jich pád a bídnější jich skon.

V Rumunsku mocný ohlas vyvolal skandální proces sedmihradských Rumunů v Kološi, a vláda bude míti nesnadný úkol oficiálně zabarviti hluboké rozhořčení národa v hlučných demonstracích bezohledně vytrysklé.

*

Spojené státy měly v těchto dnech zajímavou podívanou. Dobrodruh Coxey táhl se svou z celého světa sebranou mnohatisícovou armádou nezaměstnanců na Washington, žádaje kategoricky pro vojsko své o práci a o výživu. Když výprava počala nabývati nebezpečného rázu, policie armádu rozprášila.

V Praze, 10 května. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

»NAŠE« RAKOUSKO-UHERSKÁ BANKA — REFORMY BERNÍ: CO PŘEBUDE ZEMÍM? — OBCHODNÍ STYKY S RUMUNSKEM — RUSKÁ KONVERSE.

Naši ministři finanční mívali často nejlepší vůli prospěti státu, byli ochotni mnohdy k dalekosáhlým reformám, nemůže se ani říci, že by byli snad nepřístupni dosti pronikavým opravným názorům a snahám, aby mocí státní vyrovnávala se aspoň částečně nynější děsivá nerovnost sociální. Ale jakkoli tuto dobrou vůli nelze finanční správě naší upříti, přece výsledků této snahy neviděti, přece máme dosud veliký nadbytek všelikých nesrovnalostí a nespravedlivostí jak v berní soustavě tak i v mincovnictví a bankovnictví. U nás chuďas platí po případě daně přesahující daleko jeho síly, kdežto největší peněžní kapitalisté (majitelé cenných papírů) nejsou podrobeni dani žádné; naše měna přese všecky nové zákony a jich nenáhlé provádění zůstala pořáde měnou papírovou, kolísavou a nedokonalou; valná část největších našich bankovních ústavů požaduje za sprostředkování úvěru takové oběti ode dlužníků, že mnohá jich pomoc obchodnictvu a živnostnictvu poskytovaná spíše zdá se pozorovateli býti lichvě podobnou nežli poctivému obchodnímu zisku. A nelze za to nikterak ani ministry financí činiti zodpovědnými; mnozí z nich projevili nepochybně velmi dobré názory, a také jim nescházelo energie, aby své reformy hleděli prosaditi. Ale okolnosti jsou u nás v Rakousku mocnější nežli jakkoli pevná vůle ministrů. Často bývají to zájmy panujících tříd, které osvědčují moc a sílu svou nejen veřejně, nýbrž zejména potají, a které stálými odklady a průtahy, někdy také až pod lichou záminkou, že nové reformy nejsou dosti důkladné a pronikavé, dovedly mnohou opravu zmařiti, jindy opět zaviňují nezdar dualistické zřízení monarchie a protivné sobě prospěchy obou polovicí říše.

Malomoc naší finanční správy zajisté nemohla se těchto dnů lépe ukázati, nežli se stalo nejnovější dobou vůči rakousko-uherské bance. Tento ústav napřed se poctivě přičinil o to, aby důkladě pohoršil naše mincovnictví: sotva vešel v platnost zákon o nové měně, již objevilo se hned také nové zlo, ažio na kovové (zlaté) mince této měny, a ažio to nebylo snad neplatné, přestoupilo v říjnu roku minulého až 6% a obnáší dosud více než 4%. A přece byla naše měna před prohlášením

zákonů valutních po dobu dvou let ustálena, že zdálo se ažio skoro nemožným.

Naše cedulová banka docílila toho kupováním zlata, velikým rozhojněním oběhu bankovek nad řádnou potřebu a to způsoby dosti nedovolenými, tím totiž, že kupovala směnky pod bankovní mírou úrokovou, že zkoupila v létě roku 1893 množství salinek a za ně že vydala bankovky, jakoby tím dostatečně byly kryty (považovány tu salinky za státovky) a podobnými jinými umělými prostředky. Co obětmi celé monarchie po dlouhá léta chystáno a k čemu konečně i naše zákonodárné sbory se odhodlaly, to částečně aspoň paralysováno bylo bankou rakousko-uherskou; správa její má velikou ale smutnou zásluhu o to, že se mohlo zase nové ažio na korunové mince zlaté trvaleji u nás zahnízditi.

Lepší překvapení našim poplatníkům přichystala však banka v minulém měsíci. Podala návrh na obnovení svého privilegia. Podle nových zákonů, až budou provedeny, bude především banka zbavena konkurence papírových peněz státních (státovek), (získala už nyní na svém pokladu kovovém asi 14 mill. zl. [stanoveno totiž, že 100 zl. ve zlatě = 119 zl. r. m. = 238 korunám a to při zásobě zlata přes 70 milionů činí patrně přírůstek 14 milionů] a obě polovice říše jí svěří ke správě své pokladniční hotovosti. Obchody banky se značně takto rozšíří a rozhojní tím více, že při kolování kovových peněz nejsme ještě dosti zvykli ani připraveni na jiné způsoby placení ku př. cheky, poukázkami a podobnými náhradami kovových mincí, jako tomu je v Anglii a v Německu. Ale »l'apettit vient en mangeant«, naše cedulová banka dychtiva je nad to ještě mnohých jiných daleko výnosnějších a jistších výhod. Není spokojena s tím, co dosud má, ani s tím, co ještě velikého může v budoucnu vyzískati, ačkoli to všechno již je tak neslýchaným privilejem a výsadou jinde zajisté skoro nepochopitelnou. Může totiž banka vydati 200 mil zl. bankovek úplně nekrytých kovem, 30 mil. zl. bankovek kromě toho je jí dovoleno krýti směnkami cizozemskými (tedy papíry úrok vynášejícími), má oddělení hypotekární, z kterého těží přes 1 mil. zl. ročně čistého zisku, její všechny listiny a podání jsou všeho prosty, také její majetek nemovitý nepodléhá dani, pouze ze svého čistého zisku platí velmi mírnou daň. Za to vše, a to zajisté nikterak nejsou maličkosti — vždyť povolení neúročné půjčky 230 mil. zl. ve formě bankovek nekrytých možno pácíti nejméně na 8 mil. zlatých ročně — jen k jedné oběti byla dosud banka zavázána: půjčila totiž státu kdysi 80 mil. zl. a z této půjčky nepožadovala za tu dobu žádných úroků, co jí privilej byla propůjčována. Účastenství na zisku banky, které státu bylo vyhrazeno, počínalo teprve, přesahovalo-li zúrokování akciového kapitálu 7%; mimo to tento podíl zisku stát nikdy nebral, bylo ho dosud výhradně použito k odpisování dluhu 80-milionového. Za všechna leta takto byly pouze odepsány 3 miliony zl., tak že dluh ten činí 77 mil. zl.

Nuže, banka chce, aby jí těchto 77 milionů zl. bylo státem zaplaceno, aby mimo 200 mil. zl. bankovek nekrytých kovem mohla vydati ještě o 20 mil. více zl. nežli dosud, které by pouze byly kryty směnkami cizozemskými. Splacení kapitálu dlužného a rozšíření oběhu nekrytých bankovek (některých pouze směnkami) a ziskem na ažiu banka rakousko-

uherská, rozhojnila by své vlastní prostředky nejméně o 110 mil. zl., či *zvětšil by se její roční výtěžek nejméně o 4½ mil. zl. na útraty státu*, nepočítaje v to zisk, kterého jistě nabude ostatním rozšířením svých bankovních obchodů, až zavedena bude kovová měna. A co míní banka poskytnouti za to státu? Pouze redukci akciového kapitálu na 75 mil. zlatých (290 mil.) a účastenství na zisku do polovice, jakmile dividenda bude vyšší nežli 6%. Když počítáme ostatní zisk banky pouze tak veliký jako dosud a béřeme zřetel na tyto její požadavky i ústupky, které chce povoliti (redukci kapitálu základního), bude možno ročně páčiti výtěžek její rozhodně na 11 mil. zl., 6%ní dividenda bude činiti 4½ mil zl. (75 mil. zl.) a zbude tedy na rozdíl mezi banku a stát přes 6 mil. zl., tedy oběma polovinám říše připadne něco přes 3 mil. zl., *z toho Uhrám skoro 1 mil. zl. A v tom právě spočívá slabost naší vlády vůči bance, dluh onen 77 mil. zl. je povinna platiti pouze Cislajtanie*, a poněvadž jí ze zisku banky připadne asi na 2 mil. zl. a zúrokování 77 mil. zl. bude státi nejméně asi 3¼ mil. zl., znamená to *pro naši polovici čistou ztrátu asi 1¼ mil. zl. ročně, které z většiny připadnou Uhrám.* Za to akcionáři budou bráti dividendu nejméně 10%, Uhři ročně na 1 mil. zl. ze zisku, a to vše odneseme my, nebude-li nám milostiv pan ministr Wekerle; dosud Uhři nebrali nic a dle našich spravedlivých požadavků by i nadále nebrali nic, protože by se podíl státu na zisku ještě dále odpisoval z onoho dluhu 77 mil zl. Zdali pak asi budou Uhři tak skromni, aby nám povolili, když ještě nad to jim správní rada banky nabízí v řízení ústavu úplnou paritu, která se bude rovnati jich úplné nadvládě, jelikož guvernér banky i její sekretář jsou Maďaři? Posavadní zkušenosti o takové velikomyslnosti Maďarů by nesvědčily; nebudou-li Maďaři povolovati po dobrém — a k tomu je málo naděje, — sotva si dají říci po zlém a tím méně tím bruskním způsobem, který si oblíbila »Neue freue Presse«. Malomoc a podléhání spravedlivé věci proti přesile arci svádí často k prudkým řečem a zbytečnému i marnému harašení. Pan ministr Wekerle sedí pevně v sedle, — zajisté pevněji nežli jeho rakouský kolega — a dovede také u koruny, která je i dle platné ústavy posledním rozhodčím mezi oběma polovicemi říše, vymoci těžší věci, nežli je právě povolnost vlády cislajtanské. Nedivu pak, že následkem toho se také hatí úplně valutní akce, a že jednotliví zástupci lidu zoufají už, zdali se nám přece podaří zavésti opravdu spořádané poměry, a jeví pak nechuť také k předlohám vládním. Nejlepším dokladem toho jsou události v klubu Hohenwartově, které tam vedly až ke krisi a bezmála k rozkladu z příčiny odkládacího návrhu Kramářova. Postavení vlády koaliční není právě růžové, bohužel že zároveň se musí říci, že také ne postavení naší poloviny říše proti bance a Uhrům. I když nám Uhři povolí, budou hleděti uškubnouti za to něco na jiné s raně. —

Lépe nežli s bankovní otázkou a nápravou měny daří se s reformami berními. Finanční ministr slibuje, že opravy berní uzákoněny budou již v roce 1895. Hlavním výsledkem bude zavedení všeobecné osobní daně důchodové, kterou konečně budou teprve opravdu majitelé největších důchodů arci jen dosti mírné dani podrobeni. Výbor berní vídeňské poslanecké sněmovny šel dále nežli navrhovatel, bývalý ministr Steinbach,

a nežli po něm hodlal jíti jeho nástupce sv. pán z Plenerů: procento osobní daně důchodové nepřestává totiž stoupati při 30.000 zl. ročního důchodu, (dle návrhů Steinbachových dostoupilo tu 4%), nýbrž mírně vystupuje i dále až do 90.000 zl. ročního důchodu a končí se sazbou 5% daně z čistého důchodu. Zároveň bude upravena daň živnostenská a odstraněna daň mezdní, místo níž bude pouze osobní daň důchodová. Výtěžků osobní daně důchodové užije se částečně ke slevám daní reálních t. j. daně pozemkové a daně domovní (ty budou sníženy o 10%, zmírněná daň domovní z nových staveb pouze o 5%) a daně živnostenské (o 20%, při čemž na druhé straně se arci zase zvýší trochu o přirozený svůj přírůstek, za dvě leta 1896 a 1897 zvýšení to čítáno dohromady na 5%) Ostatní přebytky z osobní daně důchodové připadnou po ukrytí všech výloh až do obnosu 3 mil. zl. zemím, a co ještě nad to vybude, použije se k dalším nepatrným slevám (daně živnostenské a daně ústavů povinných k veřejnému skládání účtů), a rozdělí se rovným dílem mezi stát a země. Co však se od r. 1898 počínaje objeví jako přebytek, bude pouze státu vyhrazeno. Dle tohoto plánu by na př. království Českému připadlo nejméně ročně 770.000 zl., a nejvíce, t. j. kdyby důchodová daň osobní splnila naděje optimistů, asi 1½ mil zl. Příspěvek tento *je sice dosti dobrý*, zubožených financím zemským *není však ani z daleka dostatečný*. V Prusku dostávají obce a provincie (a sluší uvážiti, že státy v Německu samy mnohé náklady na sebe berou, které u nás svalují se na bedra zemí) již asi na ¾ všech daní reálních a slibuje se jim, že vůbec reálních daní stát se ve prospěch obcí zřekne. Co by to dělalo u nás! Království České by dostalo důchod 11 mil. zl., kdyby stát mu postoupil ¾ daní reálních jako v Prusku. Toho arci jsme velmi, velmi daleci a sluší nepředpojatě přiznati, že na to náš ministr žádný nemůže pomysliti, kdyby byl sebe více federalistického smýšlení; okolnosti protivné tomu jsou neskonale mocnější Spravedlivo je, že daň mezdní odpadne; kdo dosud bral služné za svou práci, byl přidržován k platům, které činily až 14% jeho důchodů, kdo však dostával své důchody z cenných papírů beze všeho svého přičinění, neplatil daň vůbec žádnou, ale i po zavedení osobní daně důchodové měli býti oni, kteří svého důchodu svým vlastním přičiněním (na základě námezdní smlouvy) nabývali, hůře postaveni nežli ti, kteří důchodu svého požívali bez práce své vlastní. Tento nepoměr nyní odpadne, protože daně mezdní vůbec nebude.

Sleva 20%, které se dostane na živnostenskou daň, nerozdělí se všem živnostníkům rovnoměrně. Všichni živnostníci rozdělí se ve čtyři třídy dle velikosti daně, nejvyšší poplatníci (třída první) nedostanou slevy žádné, druhá třída jen polovici té slevy, co třída třetí, a třída čtvrtá (nejnižší poplatníci) dvakráte tolik budou míti sleveno nežli třída třetí. Podobný system slev by se arci doporučoval také při dani pozemkové a domovní, tak totiž, aby velkostatkářům nebylo sleveno nic z jejich daně a nejmenším statkářům nejvíce; ale při nynějším složení říšské rady, kde velkostatkáři a majitelé velikých domů mají rozhodující vliv v zastupitelstvu říšském, nedá se na něco podobného ani pomýšleti. —

*

Po dlouhé celní válce s Rumunskem dospěly konečně naše vlády k tomu poznání, že se tím nejvíce ublížilo rakouskému průmyslu. Kdežto do roku 1886 (zejména v době 1883—1886) naše monarchie svým vývozem do Rumunska zaujímala daleko nejprvnější místo (obnášel vývoz náš od 31—45% veškerého přívozu rumunského), ustoupila po r. 1886 až na *místo třetí* a daleko ji předstihly Německo a Anglie (vývoz německý dosáhl až 32%, vývoz anglický až 28%, za to rakousko-uherský klesl až na 13½%). Co celní válka přestala, Rakousko-Uhersko se zase povzneslo na místo druhé, ale nedovedlo již dohoniti Německa, které je stále v čele. Také teprve dle příkladu Německa uzavíráme znovu obchodní smlouvu s Rumunskem na základě poskytnutí nejvyšších výhod. Maďarský a do jisté míry také polský vliv (báli se konkurence rumunského dobytka) zasadil naší polovici říše také tady rány, které se dosud nechtějí pořádně zacelit.

*

Poslední dobou provádí Rusko velikolepou konversi svých dluhů 5%ních na 4%. Finanční ministr Witte hodlá konvertovati celý dluh 5%ní přes 1000 mil rublů (tak zv. orientální půjčku). Ministr ustanovil pro nové obligace 4%ní kurs subskripční, dle kterého zároveň budou vyměňovány staré obligace za nové na 92½% a subskripce se utěšeně daří, jelikož v Berlíně hned při vyložení nových obligací podáváno 94%. Takto prozatím bude konvertováno 750 mil. rublů půjčky staré, ostatek až později, protože ruské ministerstvo financí doufá v budoucnosti docíliti ještě příznivějších výsledků; na splacení tohoto dluhu bude potřebí vydati něco přes 810 mil rublů půjčky 4%ní, jejíž zúrokování bude státi asi 32½ mil. rublů, tedy docílí se tím prozatím úspory 5 mil. rublů ročně. Podobného a většího ulehčení našim financím mohli jsme se také my už dávno dočkati, kdyby se naše dluhy nebyly uzavíraly na nominálně nízké procento (sjednocená na 4·2%, zlatá na 4%), nyní se arci již věc nikterak spraviti nedá, leč až klesne někdy míra úroková značněji pod 4%. *P. L.*

Rozhledy sociální.

PRVNÍ MÁJ – TŘETÍ KONGRES BELGICKÝCH HORNÍKŮ — HORNÍCI FRANCOUZŠTÍ — ŽELEZNIČNÍ DĚLNICTVO ITALSKÉ — ZÁKAZ NÁVŠTĚVY HOSTINCŮ MLÁDEŽÍ VE WÜRTEMBERSKU — SPOJENÍ POJIŠŤOVACÍCH POKLADEN — NÁVRH POSLANCŮ BŘEZNOVSKÉHO A DRA DYKA.

Letošní *svátek dělnický* nepůsobil u nás takovým dojmem jako jinde. Nekonečný výjimečný stav potlačil všecky projevy a připustil toliko menší schůze odborových spolků dělnických a — koncerty s taneční zábavou. V tanci ovšem snadno se zapomíná na všeliké potřeby a bolesti, a tak letošní první máj, jemuž dáno bylo poslání, opakovati požadavky dělnické, měl naše dělnictvo učiti zapomínání. Nemyslíme, že vláda touto paedagogikou svých cílů dosáhne. Velké schůze byly jen mimo Prahu konány, zejména na Plzeňsku, kde mluvili předáci dělnictva pp. Dědic a Steiner. Všude opakovány základní tužby dělnické: politická rovnoprávnost s ostatními třídami, všeobecné rovné hlasovací právo, svoboda shromažďování a spolčování, osmihodinový pracovní den, ochrana dělnictva, jeho existenční zabezpečení atd. V Berlíně na slavnostní schůzi navrhl Bebel resoluci, v níž mimo jiné klade se důraz na solidárnost dělnictva, pomocí níž má prý se pracovati proti nenávisti národnostní, militarismu, válkám atd. Podobně ve všech ostatních státech konány repraesentační schůze s programem stejným.

Dne 8. a 9. dubna odbýván v La Louvièru *třetí kongres belgických horníků*, na němž usneseno pracovati pro tyto opravy: horními inspektory buďtež jmenováni jen skuteční anebo bývalí horníci; hory buďtež sestátněny, resp. aspoň pod přísnější dozor státu dány; ustanovena budiž minimální mzda dělnická a všeobecně zavedena mzda denní s odstraněním práce akkordní; budiž docílena mezinárodní shoda k obmezení výroby uhelné za účelem zamezení superprodukce.

Kongres horníků francouzských zasedal od 18. do 21. dubna v Graissessacu. Přičiněním horníků v Pas-de-Calais usneseno zde utvořiti národní svazek horníků francouzských, přijaty stanovy svazku a ustanovena stálá správa jeho. Správní komité súčastní se všech mezi-

národních hornických kongresů. Sjezd rokoval dále o pensijních pokladnách a žádal za zákonné ustanovení, aby příspěvky ze mzdy dělníkovy a stejně vysoké příspěvky podnikatelů placeny byly do pokladny státní a odtud aby každý horní dělník po 25leté práci obdržel pensi nejméně 2 franky denně, kterážto pense má úmrtím horníka připadnouti jeho vdově a dětem mladším 16 let. Pro nemocenské pokladny žádal kongres utvoření správního komitétu, v němž zasedati mají dvě třetiny dělníků a jedna třetina zaměstnavatelů. Také podpora nemocenská má obnášeti aspoň dva franky denně a do pokladny přispívati má stejnou měrou dělnictvo i podnikatelé. Osmihodinná pracovní doba zavedena budiž aspoň pro hornictvo. Jako prostředek dobytí požadavků těch odhlasováno valnou většinou organisovati všeobecnou hornickou stávku. Kongresu předsedal poslanec Basly.

V Miláně konán dne 27. dubna kongres zástupců všeho *železničního dělnictva v Italii*. Kongres usnesl se utvořiti jednotnou velkou ligu železničního dělnictva (Lega di ferrovieri italiani) za účelem mravního a hmotného povznesení, ke vzájemné podpoře, k vymožení zákonné pracovní doby, nedělního klidu, minimální mzdy železničního dělnictva. Liga chce se domáhati dále zřízení zvláštních živnostenských a smírčích soudů, sestátnění veškerého dopravnictví, účastenství dělnictva ve správě dobročiných zařízení. Konečně usnesl se kongres, že přistupuje k nové jednotě socialistické strany dělnické v Italii.

Würtenberská vláda předložila sněmu návrh zákona, jímž zavádí se jednak *nucené pokračovací školství*, jednak zákonný *zákaz návštěvy hostinců mládeží* pod 16 let, povinnou k návštěvě škol pokračovacích a nedělních. Návrh odůvodňuje se potřebami sociálně-politickými, mravnostními, zdravotními, hospodářskými a poukazuje se i na pozoruhodný fakt, že četné obce již ze své komunální moci zákaz takový vydaly, ač zachovávání jeho vynutiti nemohou. Zákon ten chce nahraditi nedostatečnou dbalost rodičů v dozoru nad mládeží a nedostatečný vliv vychovatelů duchovních i školských.

Spojení státních pokladen nemocenských, úrazových, invalidních a pro případ stáří protřásá se v Německu. Braunův »Centralblatt« píše o otázce té: Šíří se poznání, že tři státní pojišťovací odbory dělnické v Německu pracují s příliš drahým aparátem a že by mohly na prospěch pojištěných velmi dobře spojeny býti v jedinou správu.« Ke hlasům těm druží se v Anglii ve sněmovně poslanců návrh poslance Palmera na státní podporu v stáří po dosažení 65 roku, ve Francii pak výše zmíněný požadavek hornického kongresu v Graissessacu na zákonné zavedení pense z pokladny státní.

Dne 7. dubna podali v říšské radě vídeňské *poslanci Březnovský a Dr. Dyk* návrh zákona k ochraně maloživnostenského úvěru stanovením zákonného zástavního práva ke zjištění mzdy maloživnostníkovy na movité věci jím zhotovené a dodané až do zaplacení mzdy nebo kupní ceny, a dále návrh na změnu exekuční novely ze dne 10. června 1887. Souhlasíme ze srdce s každým účelným návrhem na ochranu malých živností, ale návrh řečených poslanců nepřipadá nám ani účelný ani

praktický. Kriterion maloživnostníka není jednak dost určité, jednak jest i jisto, že živnostník opravdu malý na úvěr buď vůbec nedává, poněvadž nemůže, anebo aspoň ne osobám, jichž poctivost napřed nevyzkoušel. Měniti pak exekuční novelu lze jen s velikou opatrností, neboť jest to jeden z nejlepších zákonů sociálně-politických, v němž i za hranicemi shledávají politikové sociální velkou přednost. Zákonem tím chrání se před exekucí nevyhnutelně potřebné předměty nuzného, a zároveň vedeni jsou živnostníci a obchodníci k tomu, aby odvyklo se lehkovážnému odebírání a dávání na drahý úvěr Měniti dnes tato výborná ustanovení mobilárního exekučního práva neodpovídá ani humanitě vůči chudině ani hospodářské potřebě živností.

V Praze 10. května. *Ch.*

Úvahy a kritiky.

Sborník světové poesie.

Nákladem J. Otty v Praze, vydává Česká Akademie cís. Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Třída IV. Ročník I—III.

Ariosto: Zuřivý Roland. Přel. Jar. Vrchlický. — *Mickiewicz*: Konrád Wallenrod. Přel. J. V. Sládek. — *Byron:* Sardanapal. Přel. Dr. Fr. Krsek. — *Luka Botić:* Pobratimství. Přel. Jos. Kolář. — *Calderon:* Divotvorný kouzelník. Přel. Jos. Král. — *Lermontov:* Vybrané spisy básnické I. Přel. Fr. Táborský — *Alfieri:* Filip Přeložil B. Frida. — *Kolcov:* Básně. Přel. L. Quis. — *Shelley*: Cenci. Přel. V. Černý — *Asnyk:* Poesie. Přel. Fr. Kvapil. — *Burns:* Písně a ballady. Přel. J. V. Sládek. — *Puškin:* Evžén Oněgin Přel. V. Jung. — *Kálidás*: Málaviká a Agnimitras. Přel. Jos. Zubatý. — *Mikuláš Lenau:* Výbor básní. Přel Ant. Klášterský. — *Kniha Rút*: Přel. Dr. Rudolf Dvořák. — *Coppée*: Anděl Páně. Přel. Ant. Váňa. — *Julius Slowacki*: Balladyna. Přel. Ot. Mokrý. — *Emerich Madách*: Tragedie člověka. Přel. Fr. Brábek.

Chceme hned předem vytknouti své stanovisko k tomuto podniku — pokládáme jej za nejplodnější čin našeho mladého ústavu vědeckého.

Soustavné překlady základních děl poetických ze světové literatury je zjev v každé literatuře velmi významný; tím významnější v literatuře poměrně mladé a u národa nevelikého. Je to zajisté zjev význačný i po stránce jazykové i po stránce kulturní. V prvém ohledu jazyk dává tu na jevo jistou dozrálost: setřásá se sebe dosavadní prostřednictví jiného jazyka cizího; neboť jazyk domácí dospěl tou měrou, že již sám je s to, aby obsáhl bohatý obor myšlének, představ, pojmů a názorů u nejrůznějších národů za různých dob. Ovšem, překlady takovými neustále se ještě zdokonaluje. Po stránce kulturního rozvoje znamená to nemalý pokrok, protože národ po prvních zdařených pokusech svého procitnutí počíná se rozhlížeti za dosavadní užší obzor; po prvních zápasech o svou existenci národní ukládá si vyšší zápas, zápas o místo v rozvoji vzdělanosti světové, ve které chce být členem živým, ne jako až posud více méně pasivním. Proto neleká se již měřítka cizích velikých vzorů, nýbrž jimi chce prohloubiti svou činnost domácí.

Odtud dovedeme si vysvětliti tužby a neustálé pokusy právě v tomto oboru u nás. Již bystřejší a pronikavější z našich buditelů nejusilovněji právě sem obraceli svůj zřetel.

Jungmann na př. nejen sám překládá, nýbrž stále vybízí k téže práci nadanější literáty české, chtěje tak povznésti a doplniti náš domácí obzor. A v pravdě překlad „Ztraceného ráje«, »Ataly« a některých drobných básní od Jungmanna, Ant. Marka jsou právě věci, o kterých dnes již ustáleno je mínění, že převyšují všecku tehdejší produkci původní. Postup a ráz vzdělanosti a z toho vznikající zejména potřeba školní obracely mimo to pozornost překladatelů zvláště k dílům klasickým. Kosmopolitický rozhled romantiků německých zaváděl i u nás zrak též na jiné doby a národy. Záliba jednotlivců přiváděla zálibu do širších vrstev, a z ní vzniká pak denní potřeba. Takovým způsobem dostalo se nám na př. překladu Shakespeara. Avšak další rozvoj přináší jiné požadavky, jiné stanovisko i v překladech; zvláště pak nepoměrný vývoj jazyka básnického vyžaduje nových a opětovaných pokusů na témž veledíle.

Této důležité úlohy, podávat čtenáři básnická díla v českém rouše, ujali se mužové, kteří mohou ručiti za její plný zdar. Je v rukou básníka, jehož rozhled po cizích literaturách básnických i jehož dosavadní činnost překladatelská u nás nemá skutečně rovné, a kromě toho má oporu hmotnou i soustředěné síly v ústavu, který může se podejmouti tak veliké úlohy. S této posice dá se zajisté práce úspěšně říditi. V celku viděti, že Sborník světové poesie chce státi se přímým dědicem dřívější »Poesie světové«.

»Sborníkem světové poesie« představujeme si jisté kompendium světové literatury v příkladech. Mělo by obsahovati nejdokonalejší výtvory lidského ducha, stěžejných kamenů vší vzdělanosti, ze všech národů. Práci takovou ovšem třeba říditi jistou normou, jistou methodou. Postup možný tu je několikerý, hlavně historický, a pak postup podle důležitosti a ceny děl básnických. Podle druhého principu pokračovala by práce asi tak, že napřed šla by nejzávažnější díla pravá — kvintesence básnická — pak by znenáhla zasahovala i díla méně významná, která však přece jsou členem literatury světové. Sem spadala by díla nejen veršem psaná, nýbrž i prosou. Tím by se čtenářstvu zároveň podával názorný návod ve výběru děl básnických. Jsme si ovšem vědomi ohromných nesnází při podobném postupu.

Redakce řídí se zásadou jinou. Pokud možná, hledí zachovati ten pořádek, že střídá vždy dílo slovanské s básní některého jiného národa. Volbu díla ponechává překladatelům samým, vycházejíc patrně z přesvědčení, utvrzeného asi vlastní zkušeností, že překladatel volí si z pravidla takového básníka, se kterým živě cítí a do kterého se vžil, pročež dovede jej také překladem lépe vystihnouti. Ale přece zdá se nám, že potřeba některých — na př. Lenaua — u nás nebyla ještě tak naléhavá.

Ve »Sborník světové poesie«, jak se ukazuje alespoň podle dosavadních překladů, patrně nemají býti pojaty romány. Tím by však toto kompendium zůstalo kusé. Moderní doba je na př. v literatuře representována hlavně románem; ruská literatura dosáhla světového jména jen románem O těch tedy byl by obraz ve »Sborníku« buď neúplný, buď naprosto žádný. Redakci zajisté vedla k tomuto rozhodnutí zkušenost, že romány vyšlé zvláště z produkce současné, hýbající naším životem, otázkami současnými, podporují se samy sebou, majíce živý zájem v obecenstvu. Zcela správný názor, a také skutečně ujalo se a zkvétá více pěk-

ných podniků podobných, na př. Ottova »Ruská knihova«, která asi přinese vše, co ruský román má pozoruhodného; anebo biblioteka Pospíšilova, jež soustavně přináší moderní romány francouzské; částečně i vzdělávací biblioteka. Některé věci objevují se tu i tam po různu i o sobě.

Ale zajisté neprávem vylučují se romány, dnes již jako ona díla veršovaná více méně historické: Boccaccio, Hurtado de Mendoza, Cervantes, Manzoni a především starší roman anglický, který měl i na naši literaturu takový vliv — Scott a Dickens Překladů jejich buď nemáme anebo jen některé z nich, a ty ještě jsou většinou buď zastaralé nebo vadné. K jejich vydání v celosti a úplnosti soukromý nakladatel nesnadno by se odhodlal, anebo snad by byl nucen hledati lacinou sílu a tím podati práci nedokonalou. A tyto mezery měla by doplňovati Akademie.

Kromě toho je u nás velmi citelný nedostatek zejména některých vynikajících básnických zjevů ze středověku. Připomínáme na př jen francouzskou Píseň o Rolandovi; z anglické Chaucera; z německé literatury Nibelungy a Gudrun, Waltera a j. A v tomto oboru může nám pomoci jediné instituce, jako je Akademie; k těm již soukromý nakladatel docela nemůže se odvážiti, a přece k t. zv. všeobecné vzdělanosti znalost jejich také patří, nehledíme-li ani k odborníkům a literátům.*)

Jiná otázka týkala by se poměru ku překladům dosavadním. V poslední době učiněna u vydávání dalších překladů dosti dlouhá přestávka. Kolovaly zprávy, že podnik na nakladateli vyžaduje i obětí, které by ústav, jako je Akademie, neměl si dávati přinášeti. Faktum je, že překlady tyto v širších kruzích málo mohou působiti — jsouť poněkud drahé. Uznáváme, že při té nádherné úpravě, jakou vyznamenává se »Sborník světové poesie« není to cena přemrštěná. Ale nemáme, bohužel, právě v zámožnějších kruzích českých příliš mnoho čtenářstva, a zejména ne takového čtenářstva, které by se shánělo po četbě tohoto druhu. Hlavní kontingent zůstane obmezen hlavně na střední vzdělané vrstvy, hlavně studentstvo. Zde musí být první zásada: lacinější knihu.**) A tu vedle jednodušší úpravy snad by mohl prospěti i ten prostředek, když by se přibraly i překlady starší. U Shakespeara na př. pociťuje se obecně potřeba nových překladů, které by odpovídaly dnešním našim požadavkům. Snad staré mohly by se revidovat, a které z nich jsou dobré, podržet,

---

*) Se své strany dovolujeme si poznamenati, že by se našemu písemnictví mohly přiváděti překlady děl, jež na vývoj nynějšího literárního a básnického myšlení měly velký vliv. Tak na př. docela dobře by se hodila Rousseauova Nová Héloïsa, Diderotův Bratrovec Rameauův — snad i jeho Jeptiška — některé romány Fieldinga a t. p. Alespoň by o spisovatelích tak význačných český čtenář měl míti nějaký lepší spisek ve svém jazyce. V té příčině máme ještě mnohé a veliké úkoly. Místo slov podám opět příklad, jenž mi teď při práci o Kollárovi je na snadě: veliký vliv na naše t. zv. znovuzrození měl Herder, vliv mnohem větší, než se myslívá a připouštívá; bylo by tedy jen v zájmu našem, abychom o Herderovi měli dobrý spis ve vlastním jazyku atd. Na tyto a pod. úkoly Akademie skutečně česká měla by pomýšleti.

Red. (M.)

**) Požadavku tomu zatím už vyhověno. Ročník IV. vychází v úpravě jednodušší, ale stále elegantní, a je lacinější. Red.

jen tu i tam poopravit — a tím zmenšil by se valně náklad. Jiné konaly by dobře služby v novém laciném vydání — na př. Jungmannův překlad Miltonova »Ztraceného ráje«. Dalo by se zejména těch užiti, kde básník dosud žijící sám by se ujal revise svých dosavadních prací (na př. sám Vrchlický).

Jistá soustavnost měla by vždy určovati i práce jednotlivých překladatelů Překladatel svou prací měl by českému čtenářstvu předváděti básníka co možná v postavě celé a podobě podrobnější, alespoň s jeho nejvýznačnějšími rysy, tedy díly, na kterých je založena individualita básníkova. Pro Akademii nezdá se nám na př. dosti vhodnou úlohou, aby se obmezovala na pouhé pokusy, ukázky, kratičké básně (na př. kniha Rút, Anděl Páně a j.), které mohou býti velmi vděčnou látkou pro beletristické časopisy. Po stránce praktické takovými drobnými svazečky, kde pro pozdějšek slibuje se jiná báseň od téhož básníka, knihy se jen zbytečně zdražují. V tom ohledu nejplodnějším a nejúčelnějším zdá se nám — zejména u básníků lyrických — soustavný výbor, jako je to na př. při Lermontovu, Burnsovi, Lenauovi; v tom jeví se určitý plán a soustavná práce, tím básník objeví se nám v celém rozvoji, odstraněny jen některé rysy, které brání úplnému jednotnému nazírání na básníka.

V překladech jeví se v celku snaha přizpůsobiti se co možná naší době, nynějšímu vývoji básnické mluvy české a našim požadavkům. Z té příčiny bylo třeba znovu pořídíti překlad i některých básní, které převedeny byly do češtiny již v dobách dřívějších (na př. Lermontov, Puškin, Mickiewicz). Zajisté krok zcela oprávněný. Nehledě k tomu, že mnohé z dřívějších překladů pořízeny byly více méně jen od diletantů, kteří dali se do překladů spíše jen proto, že znali některý jazyk cizí a že tu nebylo překladatelů povolaných, namnoze vyžadoval toho i nynější rozvoj českého jazyka. Kromě toho viděti v tom i pokrok naší domácí poesie. Překladatel zajisté je si vědom, že dokáže něco dokonalejšího nežli jeho předchůdce; proto pokouší se o překlad nový.

Příležitě překladatelé vytýkají své stanovisko v překládání. V celku doznávají, že většinou překládali volně. Tak J. Vrchlický pronesl tu i jistý princip podobných prací: »Při překládání »Zuřivého Rolanda« počínal jsem si celkem jako při Tassovi, s tím pouze rozdílem, že maje na zřeteli lehkost a gracii originálu, a chtěje ji vystihnouti, byl jsem méně pedantický k doslovnému znění textu a dle potřeby dovolil jsem leckterou inversi neb jinou formu výrazu, na kterou bych se na př. při Dantovi neb Goetově Faustu, kde na každém takřka slově záleží, sotva byl odvážil. Kdo zná charakter básně Ariostovy, její takřka improvisovaný tenor, kde vše se jen jen má perliti, nebude lupou překladu doslovného stíhati překladatele, který beztoho již samou formou originálu má práci dost stíženou.« (Předml. str. VII.)

Po stránce formálné týž náhled pronáší a provádí při svém překladu i J. Zubatý. Vymkl se z dosavadního traditionelního způsobu překládání: nabyl přesvědčení, že »rytmy indické věrně napodobiti, ať časomírou ať přízvukem, v jazyce našem nevedlo by ke zdárným výsledkům přes pokusy našich křisitelů.« V tom překladatel přizpůsobil se zase vý-

voji naší formy poetické. Zastává tu týž názor, ke kterému bedlivým studiem a mnohými pokusy přišel i prof. Král.

Po našem náhledu zcela správně. Dnes na př. poutá literáty i čtenáře většinou celková idea, názor sociální, stránka psychologická při díle básnickém více nežli drobná myšlénka jednotlivá, krásný detail a stránka formální, jak to souvisí s rozvojem věd a zejména věd sociálních. Odtud zcela jiný způsob čtení.

Ovšem nelze touž normu přikládati všem dílům básnickým, jak dobře naznačil na citovaném místě J. Vrchlický. Ony básně, kde vnější forma tak slila se neodlučitelně s ideou, s obsahem, převáděti volně, bylo by asi podobné jednání jako chtít vystavěti nádherný gotický chrám 14. věku pouze s jeho ohromnou vypjatou velikostí a vyloučiti z něho jeho charakteristické ozdoby.

Při jiných dílech právě na této stránce formální závisí i vnitřní život citový celé básně, jak je to na př. při většině básní lyrických.

V takových případech nedá se volný překlad ničím omluviti, tu změněna celá fysionomie básníkova.

V řadách překladatelů nalézáme osvědčené již síly; v přední řadě je J. Vrchlický.

Vedle Vrchlického Sládek je znám jako pečlivý a šťastný překladatel z angličiny, polštiny, jazyků norských; k nim druží se řada osvědčených jmen: svědomitý interpret Byrona Fr. Krsek; rovněž pilní a dovední překladatelé ostatní L. Quis, Fr. Kvapil, B. Frida, Ant. Váňa, J. Kolář, Fr. Brábek, O. Mokrý.

Vedle této starší generace ohlásil se zdatnou svou prací nový šik překladatelů. Tak z ruštiny Fr. Táborský a V. Jung šťastně a svědomitě zahájili svou překladatelskou činnost. U V. Černého zvláště líbí se nám jeho způsob práce. Podobně jako Fr. Krsek skoro výhradně věnuje svou pozornost Byronovi, V. Černý intensivně obírá se zatím jen Shelleym. Byl tedy zajisté veden zvláštní náklonností k tomuto geniálnímu básníkovi; a to umožňuje mu i dokonalejší vystižení originálu.

Jedna věc při těchto překladech svědčí stále ještě o našich malých rozměrech. Ze vzdálenějších jazyků musí se uvoliti k překladu básní učení odborníci, jako Jos. Král, J. Zubatý, R. Dvořák, aby theoretické své studie doplňovali praktickými pokusy básnickými. Na štěstí přinášejí k tomu všechen potřebný fond: plné proniknutí originálů i po stránce básnické, obratné ovládání techniky básnické, moderní české mluvy básnické.

Do podrobností překladů se pouštěti nedovoluje nám obmezené místo našeho časopisu. Sem tam menší nedopatření, na př. neporozuměno v »Oněginu« místu: и хлѣбникъ, нѣмецъ аккуратный ... не разъ ужъ отворялъ свой васисдасъ. Pan J. přel. »a pekař — Němec předůkladný, ve (!) bílé čapce jitřní čas již uvítal svým: »*was ist das?*« místo »nejednou už otevřel své *okénko*« (vasisdas, jako u Francouzův, je okénko v okně neb ve dveřích).

O ruském pěvci lidovém nemožno říci, že »hrdě« hledí, jak čteme v přeložené písni Lermontovově. Vložené od překladatele slovo »hrdě« je zcela nevhodné povaze lidového pěvce.

Kolcov, svědomitě překládaný, sem tam mohl míti ještě lidovější tón. U Mickiewicze nevíme, proč vynechány jeho vlastní poznámky ke »K. Wallenrodovi«. Pokládal-li je on za nutny polskému čtenáři, nebudou snad zbytečny čtenáři českému. Poznámka, již Mickiewicz činí o svém hexametru v »Písni vajdelotově« (ne v »Písni Wajdeloty«! Wajdelota není vlastní jméno), je zajímava i pro Čechy, kteří pořád rádi časoměrně skandují. Také nevíme, proč v »Balladyně« překladatel má leckde zbytečně odchylnou interpunkci od originálu, na př.

— ma jednak w rozumie
nieco szaleństwa. Ilekroć mu prawisz
o zamkach, królach, o królewskich dworach,
to jak szalony od rozumu błądzi atd.

V českém překladě: »— arci rozum jeho je jaksi zmaten, jakmile se zmíníš o zámcích, králech, o král. dvorech; tu jako šílen bez rozumu blouzní atd. K vůli rýmu měnívá sílu a barvu výrazu a obrazu, na př. w *smutne* dąbrowy — doubravy klín *něžný*; Ariostyczny není ariostický, ale ariostovský. Vynechává drobné, ale proud rozhovoru oživující řeči, právě tím oživující, že řeč osoby druhé přetrhují. U Asnyka v českém překladě jsou mnohdy velmi nelibozvučné verše, na př.

smyslných stvoř píseň vnad (12)

je ovšem píseň nevnadná; neho

Každá vaše tužba, v cíl jež roste,
vše, co zpíjí vás teď, slast a touha,
srdcí vašich plesy studu prosté —

kdežto jinde překlad zní dobře a příjemně.

Ale jedné stránky nemůžeme při těchto překladech pominouti — stránky jazykové; již proto ne, že je to právě Akademie, jejíž péčí a nákladem zmíněný »Sborník« vychází. Akademie od jakživa braly na sebe zároveň úkol, státi se strážcem přesnosti jazykové. Doufáme, že nebude ani naše instituce chtíti dělati tu výjimku. Nejsme nikterak přívrženci všelikého »broušení« jazyka, jak zejména u nás vypěstovalo si málo lichotivou pověst. Ale to, co nám často podávají naši básníci po stránce jazykové, ony hrubé chyby znamenají úplné nepochopení zákonů jazykových. U nás bohužel básník často se domýšlí, že tvořit básnickou řeč znamená dávat jazyku rozkazy i po stránce formální a syntaktické.

Proto neradi setkáváme se ve Sborníku s takovými chybami, které vymykají se nejobyčejnější znalosti tvarosloví českého: hadi svíjí se (m. svíjejí); předivem smíseným ze zla a dobra (m. smíšeným) ústa cizá (m. cizí) (»Cenci«); k nohoum (m. nohám) (Kolcov); nebo čteme-li »aby se *jej* zbavila« (m. ho). Bohužel, že podobné chyby nejsou ojedinělé, nýbrž jen namátkou se nám při psaní nahodily.

O dílech samých můžeme předpokládati, že jsou s dostatek známa; ustáliloť se o nich již historické podání. Proto při dílech jednotlivých můžeme se držeti co možná zkrátka. Ve svazcích posud vydaných (celkem

vyšlo jich dosud 25; z nichž 8 připadá na Ariosta) ukazuje se nám bohatá mosaika ze světové literatury většiny národů kulturních.

Z nejbližších nám *slovanských literatur* Sborník přinesl už v dosavadních třech ročnících řadu znamenitých skladeb, jež patří k nejkrásnějším a nejplnějším projevům poesie slovanské a jež zazněly jako nové akordy v poesii světové. Z ruské literatury všichni tři největší básníci jsou tu zastoupeni. Puškin *Evžénem Oněginem*, přel. od V. A. Junga, Lermontov prvním dílem vybraných *Básní* z let nejmladších (1828—1832), přel. od Fr. Táborského, a Kolcov rovněž výborem *Básní*, přel. od Ladislava Quisa. S prvním dílem obeznámilo se čtenářstvo české už dávno z překladu Čeňka Bendla. Ale to byla známost spíše se zajímavým obsahem, s dandyovskou postavou blaseovaného, ač hlubokocitného hrdiny románu, s úvahami, vtipy a satirou básníkovou, jimiž on vypravování své protkává a přetrhuje, ale které pro něho samého tak charakteristické jsou; byla to známost s Taťánou, nejzdařilejším a nejoriginálnějším zjevem celé básně — ale nebyla to známost s básnickým *uměním* Puškinovým, s tím dokonalým mistrovstvím jeho formálním, bez něhož všecko ostatní zůstává jen odleskem, jen ozvěnou Překlad p. Jungův vystihl obé a dovedl velmi pěkně vyjádřiti. Oněginské strofy tu poprvé znějí v českém jazyku puškinsky. Doufáme, že výbor další z Puškina bude následovati.*)

Takový výbor, podávající nám *celého* básníka — a to zajisté při vydáních Akademií pořádaných především má se rozuměti — představuje se nám vydáním I. dílu »Básní« M. J. Lermontova. Známo, že Lermontov napsal si svůj životopis sám — v básních svých. Životopisec jiný bude vždy jen to ono, co už v básních jest, časově a místně doplňovati, vysvětlovati. Ve vydaném I. díle poznáváme Lermontova jako 14letého jinocha, jak v první básničce své má hlavu plnu hellenismu — ozvěna školní četby. Ale už druhá básnička »Podobizna«, kterou psal jsa 15letý, prozrazuje rázem básníka »Démona«. A třetí básnička, »Ruská melodie«, z téže doby, propovídá už celou povahu jeho poesie: »Svět jiný v mysli své já stvořil jsem a jiné bytosti v něm, čarosnivé . . .« A tak básnička za básničkou připojuje rys k rysu fenomenálního zjevu Lermontova, jenž tu před námi přímo vyrůstá. Jsou ovšem některé ty básničky slabší; slabší a trochu neurčitý jest i »Anděl smrti«, ale onen známý »lví« rys je i v nich. Za to vidíme, jaký pokrok tu učinil mladičký básník ve čtyřech letech. »Anděl«, »Ne, nejsem Byron«, »Plachetní loď«, »Západ«, »Nebe a hvězdy«, »Izmajil bej« a j. jsou už skvosty v poesii.

Podobný výbor tvoří též »Básně« A. V. Kolcova, »básníka honáka«, ruského Burnsa, jak se říkává. Předveden nám opět básník celý, s celým svým světem. A je to podivuhodný, zcela originální básník. Ruská step, ruská niva, ruská úroda, ruský mužík, slovem ruský venkov dýchá, svítí, zpívá, žaluje, pláče, dumně mlčí v jeho písních. Ale slovo »ruský« marně byste hledali. Pro naše umělé »české« písně — pěkné poučení.

---

*) Právě vyšlé č. 2. ročníku IV. přináší Výbor menších básní překladem El. Krásnohorské. (Red.)

Vyjde-li ve Sborníku též Někrasov v podobném výboru, bude časem ruský Parnas svými nejznamenitějšími členy v literatuře naší čestně zastoupen.

Z poesie polské přeloženi jsou — ovšem ne úplně — ve Sborníku, vyjmouc Krasińského, rovněž největší členové básnické republiky polské: Mickiewicz, Słowacki a ze žijících Asnyk. Mickiewicz »*Konradem Wallenrodem*«, jenž už 1837 přeložen byl od V. Štulce, ale nyní v překladě J. V. Sládka plynněji a lahodněji se čte. Myšlenkový obsah, jenž napověděn je v hesle, vzatém z Macchiavelliho (»Třeba vám věděti, kterak jest zmoci pokolení dvojí — potřebí býti liškou a lvem«) a vrcholí v povážlivých slovech vajdelotových: »Nevolník ty's, a zrada jedinou zbraní otroka« — nestrhuje všude Nepoláka, také přílišná, sentimentální romantika zaráží, ale vrchovatou náhradou za ty vše nedostatky jest úchvatný Zpěv IV., »Kvas«, s otřásající »Písní vajdelotovou«, plnou něhy a hrůzy, lásky a pomsty, a s příšernou baladou »Alpuharou«.

Duch Byronův vznášel se nad Mickiewiczem, když psal tyto rozněžněné a fantastické verše, zrovna jako Shakespeare vedl druhého, neméně slavného básníka polského, Julia Słowackého, říší pohádkovou, ukazoval, odkud co a jak čerpati, a naznačoval i plán dramatu. »Sen v noci svatojanské«, »Lear« a »Macbeth« byly ony tři sudičky při narození pohádkové tragédie »*Balladyna*«, a každá jí něco dala do vínku. Vyrostla tragická pohádka, plná nejjemnější poesie, čarovné, ariostovské fantasie, až bezuzdné. Bude to vždy četba jen pro vzdělané mysli, jichž ovšem bude vždy přibývati. »Tobě porozumí posud jen veliký umělec; ty však sestoupíš i níže a pronikneš i srdce maličkých. Jen jedno bych ti poradil: podlož žulu pod své duhy!« psal už Krasiński Słowackému. Překrásné věnování »autorovi Irydiona« připomene vám předmluvy a věnování našeho Julia, jenž s tímto polským Juliem mnoho má příbuznosti. »Balladynu« přeložil Ot. Mokrý, jenž už v »Poesii světové« dva svazečky téhož autora vydal.

Ze žijících básníků polských přeložil Fr. Kvapil novou řadu »*Poesie*« Adama Asnyka, nejlepšího nyní z polských, známého u nás ze starších překladů Kvapilových. Z nové řady nejvíce se nám líbí »Z jeviště života«, mohutně vržené to fresky, pak některé romance a písně. Méně motivy antické; kde jich Vrchlický tolik a výborných zbásnil, tam ztížena je cizí konkurence.

Konečně také Jihoslované zastoupeni jsou ve Sborníku Dalmatincem Lukou Botićem, jehož hrdinsko-romantickou báseň o 5 zpěvích »*Pobratimství*«, přel. Jos. Kolář. Je to zdařilá báseň ze života jihoslovanského a tureckého, milý ohlas národních písní junáckých, slunných a zdravých, i dojemných písní ženských. — Na slíbené srbské písně už napřed se těšíme.

Z orientálských literatur učiněn pokus úryvkem ze Starého Zákona. Dr. Rudolf Dvořák přeložil »*Knihu Rút*«. Náš orientalista zvolil pro české znění této »rozkošné idyly rodinné« starých Hebreův z šestého století př. Kr. moderní blankvers, který však nijak nesetřel líbezného pelu židovského originálu. Kniha Rút je nejněžnější částí Starého Zákona,

a tímto překladem potěší se každý, kdo v poesii hledá přirozenou, prostou velikost. Přidaný úvod pěkně informuje.

Jiný odborník, jazykozpytec Jos. Zubatý, v předmluvě ke svému překladu Kálidásova dramatu »*Málaviká a Agnimitras*« vykládá, proč volil právě toto dílo Kálidásovo; hlavně proto, že by snadno drama toto dalo se přizpůsobit jevišti modernímu. A vskutku v lecčems překvapuje nás nejen sestrojení dramatu, nýbrž i shoda v drobných názorech životních, které nám jsou často blíže, nežli bychom se v této vzdálenosti a různých podmínkách osvětných nadáli.

Jar. Vrchlickému tento důležitý podnik při Akademii umožnil dovršiti veliký cíl a pevný plán. »Teprv r. 1888«, vykládá o tom v předmluvě sám, »vrátil jsem se k Rolandovi s pevným úmyslem, k Božské Komedii Dantově a k Tassovu Jerusalému připojiti třetí epopej a předvésti tak českému čtenáři slavnou italskou trojici básnickou v úplnosti.« Je k tomu zajisté třeba ohromné síly a vědomí veliké vytrvalosti, když moderní básník se odhodlá k tak veliké práci. 4654 ottav s tím nemoderním obsahem, odkazem to jiného myšlení a tužeb, s výcvikem fantasie, která modernímu čtenáři zdá se skoro nepochopitelnou, jestliže neseznámil se trochu blíže s literaturou tehdejší doby! Avšak čtenář dává se brzy unášeti pohádkovitou nádherou fantastických příběhů a líčení, jež vymykají se skutečnosti a rozumu; diví se ohromné síle a paměti a bezpříkladné zručnosti básníkově, s jakou ovládá tolik jednotlivých příběhův a episod, udržuje mezi všemi souvislost a celou tuto massu po částech vede ku předu a k zaokrouhlení. Nezvyklá, barbarská jména jen se hemží, a sotva představila se jedna osoba, ustupuje zase nové a jejímu neobyčejnému příběhu.

O jednu zásadní věc právě při překladu Ariosta vznikla u nás malá šarvátka mezi kritikou a překladatelem, vlastně IV. třídou Akademie. Vrchlický totiž na usnesení této třídy vypustil některá »choulostivá místa«. Krok ten básník hájí za svou třídu důvody, které zajisté nikterak neobstojí. Kdo zná poměry u nás, přisvědčí, že »Zuřivý Roland« i s vynecháním těchto míst bude »dán na index u všech pp. ředitelů, katechetů a správců bibliotek školních«. Péče o vychování rodinné nemůže být zajisté úkolem Akademie. »Podobné výstřelky,« praví se v obraně, »spadaly beztoho na vrub vkusu doby.« Ano, což ale jestliže právě tento »vkus« je pro onu dobu charakteristický, jestliže v tom právě úplně liší se pojímáním a mravními názory od jiné doby a jiného národa? Tím zajisté překlad takový vymyká se vědeckému bádání, a je to překvapující, když právě překlad, vycházející z Akademie, trpí tímto nedostatkem. Jak významný příspěvek k charakteristice odpadl by nám takovýmto způsobem na př. i v bibli, v Homérovi, Chaucerovi, Rabelaisovi, Shakespearovi, Byronovi i Goethovi! Akademie německé by podle toho nesměly vydati ani úplný »Nibelungenlied«.

Jos. Král, který své umění překladatelské tolikrát již osvědčil, zejména zdařilými převody poetických děl antických, podává plynný překlad Calderonova dramatu »*Divotvorný kouzelník*«. K lepšímu pochopení vzdálenějšího nám básníka španělského napomáhají delší úvod, hojné výklady a poznámky, připojené v zadu. Několik málo z nich před-

pokládá čtenáře skoro trochu pod průměrem: »Juppiter (gen. Jova) nejvyšší bůh u Římanů« (2), »Tiberis, řeka v Římě« (44) a j.

V jinou dobu, v jiné ideje a v jiné snahy uvádí nás B. Fridův překlad tragedie »*Filip*«, od italského básníka V. Alfieriho. Táž nenávist proti dosavadním řádům společenským a politickým, zejména proti tyranům, která mocněji ozývá se ve Francii v době před revolucí, která silněji a geniálněji vybuchla v německém literárně revolučním »Sturmu a Drangu«, která ve svém tvoření všecky požadavky podřizuje hlavní myšlénce a snaze po nápravě ve zkaženém a zotročilém světě, básníkovi italskému jako německému poskytla látku nad jiné vděčnou v tyranovi Filipu II. a jeho synu Karlovi jako representantech tyranie a jejich odpůrců. Jakkoli mezi dalšími pracemi neohlašuje se nový překlad z Alfieriho, snad smíme se přece nadíti, že překladatel tuto zdařilou ukázku svého překladu českému čtenářstvu doplní ještě jinými, aby ukázal nám tohoto básníka v obraze celistvějším.

Ant. Váňa v malém svazečku (48 stran) podává obratný, však ne veskrze český překlad idyly Fr. Coppée »*Anděl Páně*« (Angelus), ve které tak zřejmě, tak tendenčně proniká životní názor básníkův »... a že je zbabělost mít jednu práci jen a jednu povinnost; že každý milencem a otcem má být časem, že povinnosti hlas je věčné lásky hlasem, že sám býti zabíjí a zmrzačuje v chladě, že rodina je vlast a církev pohromadě ...« (str. 46); názor ten obléknut pak v celý příběh. Překladatel vedle toho ohlašuje další převod téhož básníka. Tak vedle překladů již dříve pořízených (od Jar. Vrchlického, L. Arietta a V. Černého, L. Tesaře a Ant. Váně) budeme mít tohoto francouzského básníka, který měl značný vliv i na naši generaci básnickou, dosti hojně zastoupena v překladech českých.

Z literatury anglické sáhnuto především k Burnsovi, Byronovi a Shelleymu. Z Roberta Burnse podal Jos. V. Sládek »*Výbor písní a ballad*«. Čím Burns byl nejen domácí lyrice anglické, nýbrž veškeré umělé písni evropské koncem století osmnáctého a počátkem našeho věku, netřeba vykládat. On zlomil samovládu pseudoklasického verše francouzského doby parukové u nástupcův Drydenových a Popeových; od něho učil se Bürger a Goethe; jeho dech věje ze vší moderní lyriky přírodní, obnovené a zmlazené, prohloubené a ušlechtěné poesií prostonárodní. Steré nálady hluboce zádumčivých, rozpustile laškovných, skvostně malebných a vroucně vlasteneckých básní Burnsových Sládek vystihl věrně a krásně; svěží pel originálu chvěje se na jeho lehkých, zpěvných verších a zvonivých rýmech.

Fr. Krsek, který již svými dřívějšími pracemi ukázal skutečné porozumění velikému básníku anglickému, převedl v uhlazeném překladě — místy snad na Byrona až příliš akademickém — tragedii *Sardanapala*, která dávno ustálila hrdinu jednajícího jako typ povahy činící z rozkošnictví svůj názor světový — rozkošnictví diktované lidumilností, nenávidící násilné krvavé činy; také významno pro názor básníkův, že jaksi nepřímo vyslovuje se o svém dřívějším životě a na konec přináší alespoň snahu svým životem přispěti ku svobodě ujařmeného národa.

Stoletá památka narozenin P. B. Shelleyho seznámila i české čte-

nářství blíže s tímto geniálním básníkem anglickým. Vedle statí o básníkovovi »posvěcen světlé památce« básníkově V. Černým překlad jeho proslulé tragedie »*Cenci*«, kde touto postavou, tak ďábelsky kreslenou, básník silným hněvem a jednostranným pojímáním opírá se nespravedlnosti, přetvářce a mamonu osob, které vydávaly se světu za náměstky Kristovy. Silný cit překypuje tu v nádherné rhetorice, jež bouří i čtenáře citem podobným, jímž i básník cítil.

Z překladu této básně smíme se opravdu těšiti na jiná díla Shelleyho, která V. Černý slibuje pro další čísla »Sborníku světové poesie«.

Nejhůře dopadl by obraz podle dosavadních překladů ve »Sborníku« o literatuře německé. Podán v ní *Výbor básní Mikuláše Lenaua*, který učinil Antonín Klášterský. Překladatel praví, že jej »lákal nanejvýše ušlechtilý ráz jeho poesie, stručnost a kovová pevnost jeho sloky, malebnost a plastika jeho vždy básnického výrazu a především jeho láska ke přírodě.« Ale právě tyto vlastnosti žádají od překladatele velkého napjetí sil a mnohostranné *kongeniálnosti*. A toho se Klášterskému nedostává měrou žádoucí. Právě protiva mezi snivým obsahem a stručnou »kovově pevnou« strofou je to, co u Lenaua působí neodolatelně; Klášterský pak je sice snivý, kontemplativní lyrik, ale pevnosti formové nemá. Písně rákosní, Stepní krčma, Postillion a jiné formou úsečné ani z daleka nedostihují originálu; budou se musit překládat znova. Lépe zdařily se rozpoutanější rhetorické. Zdá se nám, že jako vůbec překlady dobrých německých veršů do češtiny nejsou snadné, Lenau hned po Heinovi a Goethovi je nejnesnadnější; jediný rým z nouze, a dojem básně je zmařen.

Z maďarské literatury »Sborník« zavírá v sobě *Tragedii člověka od Emericha Madácha*, překladem Františka Brábka. Tragedii člověka obecenstvo naše zná v zkráceném znění z Národního divadla. Ať se na dílo nazírá, jak nazírá, je přec jen bledým otiskem Goethova Fausta, látkově rozšířeným do celé říše dějin světových. Reflexe, místy hluboké, hojnost veliká, avšak postav životem kypících a věčných, jako v Goethově velebásni, naprostý nedostatek; maďarský pessimista podával stále jen sebe, jeho osoby jsou stíny, jimž krve a masa nepřidá sebe skvělejší výprava divadelní. Pro nás tudíž Madáchova práce je poučná hlavně negativně, jako doklad nepůvodnosti a nesamostatnosti velké části nové beletrie maďarské. Positivní ukázka čeká ještě na českého překladatele: myslíme totiž takových věcí, v nichž je opravdu odlesk života domácích pust, pravý životní názor maďarského člověka, jako jsou na př. verše Alexandra Petőfiho.

Doprovodili jsme »Sborník světové poesie« několika poznámkami. Vytkli jsme stanovisko k němu. Vítáme v něm podnik pro naši literaturu velmi užitečný. Několik zásadních otázek připojených nebudiž pokládáno za výtku, nýbrž za skromné přání. Jsme si plně vědomi toho, že v době poměrně tak krátké nebylo lze vesměs jim vyhověti; snad redakce sama na mnohé věci, jichž jsme si při »Sborníku« přáli, již pomýšlela, a snad jsou jen otázkou času. Se své strany nepřáli bychom si ničeho vroucněji, nežli aby za »Sborníkem světové poesie« Akademie brzy vydávala »Sborník světové literatury vědecké«; hodila by se vědeckým doplňkem a vlastně komentářem k básníkům světové literatury sbírka *dějin literatury* a *dějin jednotlivých umění*. *O—Č.*

ZPRÁVY.

* Pozoruhodný objev učinil berlínský prof. Ad. Furtwängler: objevil kopii slavné sochy *Feidiovy*, *Atheny Lemniské*. V drážďanské sbírce antik chována byla ode dávna překrásná socha Athenina. Již r. 1822 upozorňoval L. Schorn, že jeví všechny známky genia Feidiova, avšak věc zůstala pochybnou, ježto žádný popis děl Feidiových k soše se nehodil. Pravému poznání nejvíce na závadu byla hlava: hlava k soše patřící se totiž ztratila a byla nahrazena jinou, sice také starověkou, avšak dojem velmi rušící. Záměna tato byla tím snazší, poněvadž již hlava původní pracována byla jako poprsí, tak že do těla vsaditi se mohla. Teprve nyní, když hlava cizí byla odstraněna, seznal Furtwängler, že do mezery v torsu úplně přilehne poprsí Athenino, chované v Bologni. Tím nabývá socha rázu zcela jiného: představuje Athenu bez přilby, jež páskou slavnostní ověnčila si krátké vlasy své. Přilbu držela bohyně v pravé ruce dolů skloněnou, ruka levá opírala se o kopí. Na tuto Athenu neválečnou, jež slohem svým zřejmě ukazuje k Feidiovi, hodí se dobře zprávy starověké o Feidiově Athéně Lemniské, kterou mezi léty 451—448 př. Kr. na Akropoli postavili osadníci athenští na Lemnos se ubírajíce. Feidiova Athena byla zhotovena z bronzu; socha drážďanská jest sice z mramoru, avšak útvar vlasů a oči zvlášť vsazené svědčí, že jest to kopie díla bronzového.

Nález tento jest tím pozoruhodnější, poněvadž již za starověku pokládali jak učenci, tak jemnocitní pozorovatelé (Pausanias, Lukian) Lemniu za nejkrásnější ze všech děl Feidiových *) (Srv. A. Furtwängler, Meisterwerke der griechischen Plastik, Lipsko-Berlín 1893.)

* *
*

* U příležitosti výstavy Chicagské vydán byl sborník obsahující nástin dějinného rozvoje a zřízení německých universit. Svérázná organisace vysokých škol německých, jich zvláštnosti a čestné místo, jež za-

*) V Praze možno viděti sádrový odlitek Lemnie v archaeol. ústavu něm. university.

ujímají v kulturním a vědeckém životě německého národa, ve sborníku tom jako v jasném obraze jeví se čtenáři. Zvláště zajímavý jest nástin historického vývoje, jejž podal prof. *Paulsen* — známý již svým cenným spisem *Geschichte des gelehrten Unterrichts* — ve stati *„Wesen und geschichtliche Entwickeluug der deutschen Universitäten,“* jež ve zvláštním otisku též byla vydána (u Ashera v Berlíně). Paulsen podává tu zdařilou charakteristiku různých základních typů vysokého školství v Anglii, Francii i Německu a probírá podrobně sociální a politický úkol německých universit, líčí vznik předních německých universit za středověku, stopuje vývoj jich až na dobu moderní, oceňuje vědeckou práci, jež na nich byla vykonána, líčí ustavení se universit jako samostatných korporací a poměr jich ke státu, církvi a společnosti. Vnitřní život na universitách německých je vylíčen názorně i poučně v kapitolách o methodách vyučovacích, životě studentském, řádech zkušebních, udílení hodností akademických atd. Paulsen vůbec vyniká slohem určitým a výrazným a jím právě je čtenáři bezpečným a spolehlivým vůdcem. Vzájemnost a jednotnost života národního a universitního líčí slovy nadšenými. Soubor všech universit německých tvoří svět uzavřený na venek a pevně sjednocený uvnitř. Stálá výměna studentů i professorů oživuje tento svět jako oběh krve oživuje tělo. University cizí, zvláště ty, jež k typu anglickému náležejí, ignorují tento zjev. Na nich je naprostá výlučnost, ba i jednotlivé koleje — ač součásti jsou celku universitního — jsou pro sebe uzavřenými a od vnějšího světa odloučenými celky. V Německu převládá tendence opačná, university většinou sesilují a doplňují se od jinud, nikoli z vlastních sborů. Každá universita vyhledává v souhrnu všech ostatních nejschopnější síly, mezi nimi pak se vyvíjí ušlechtilé závodění, jež povznáší úspěch, kterého university jednotlivých zemí se dodělávají. Takto každá universita má stále účast v životě celku: odtud stále proudí do ní čerstvá krev a nové ideje.

* *
*

* Lourdesská správa zázračné jeskyně vydává své zvláštní zprávy (Annales de Notre Dame de Lourdes); v X. svazku, vyšlém v lednu, je statistika a zprávy činnosti roku 1893. Z Lourdu stává se pořád větší a větší zázračná nemocnice a klášter s potřebnými pro poutníky zřízeními. A poutníků těch stále přibývá. V loni jich do Lourdu přibylo téměř $1^1/_2$ milionu. Na milion páčí se počet poutníků přicházejících v menších odděleních; 500.140 poutníků přibylo poutěmi od církevních hodnostářův organisovanými. Takových poutí, vlastně poutnických tažení bylo 101. S poutěmi přišli 3 kardinálové, 50 arcibiskupův atd. Mezi vysokými osobnostmi přišedšími do Lourdu, uvádí se bratr carův Alexej. Slouženo 35.100 mší; zpráva počítá 822.772 zvláštních modlení (i mimo Lourdes) odbývaných; papež modlil se za návrat východních církví do lůna katolického. Co se zázračného léčení týká, 61 lékařů vydalo 91 vysvědčení, že nemocní byli vyhojeni, a to způsobem »nadpřirozeným«. Lourdes působí i do dálky; rozesýlá se totiž voda v láhvích — za rok odbyto 180.128. Zprávy vyličují konečně přírůst staveb (pozorovny nemocenské

atd.). Služby boží a návštěvy jeskyně dějí se i v noci za skvělého osvětlení, a tak Lourdes po celý rok ve dne v noci je v náladě sváteční, je to nepřetržitá slavnost národů, přicházejících ze všech končin světa. Patriarch z Goy a j. přivedli své poutníky.

* * *

V minulém r. 1893, podle Arbeiter-Z., v Čechách v 12.348 obcích od »nedělních« střelců průměrně za rok dáno 1000 ran, jimiž zabito: 13 stařen, 27 mužů, 7 hochů 3 dívky, tedy úhrnem 50 lidí. Postřeleno bylo lidí 3014. Mimo to zabili tito střelci značné množství zvířat (krav atd.). Odškodného tito střelci zaplatili 413.590 zl., bolestného 633.093 zl., advokátům a lékařům 172.000. Vězněni byli 74.088 hodin. Tedy neuvěřitelná suma 1,218.683 zl. platí se ročně za tento sport; na Čechy z toho připadá asi 800.000. Co kdyby tak naši nedělní střelci na rok dva zřekli se svého lidobijného vyražení a složili se na — druhou českou universitu, nebo na potřebnou lidovou akademii českou, jež starala by se o četbu lidu?...

* * *

Jako jest možno docíliti rozmanitými kombinacemi 3—4 základních barev při barevném tisku všech nuancí barevných tak domnívá se *C. Henry (Une transformation de l'orchestre.* Paříž 1892.), že bude možno dosáhnouti plného zvuku orchestru použitím pouze několika nástrojů, jakousi kombinací smyčcového kvarteta s pedálovou harfou Erardovou. V dílku svém týž autor také podává odchylnou definici konsonance: konsonance prý činí ucho méně vnímavým pro rozdíly intensity jednotlivých tonů, kdežto disonance vnímavějším; ale ještě více ku podivu jest, čeho nabyl prý pokusy v této příčině konanými: sekunda a septima náležejí prý ke konsonantním, quarta a quinta k disonantním intervalům.

* * *

(Z redakce.)

V »Hlase Národa« dne 17. t. m. objevila se z kruhů literárních anonymní zpráva proti článku o Smetanovi, napsanému v 1. čísle »Naší Doby«. Na různá nařknutí, udávky a insinuace nebudu odpovídat, konstatuji pouze, že tvrzení týkající se mé redakce a p. vydavatele jsou nepravdivá. Není pravda, že jsem neuveřejnil opravy a článku prý šetrnou atd. rukou mně podaných. Mně nikdo žádné opravy a žádného článku nedal.

V Praze, 18. května. *T. G. Masaryk.*

Obzor časopisů.

Čas (5. května) podává návrh na založení nového velkého ústavu bankovního. V Praze, nepočítá-li se Zemská banka, jsou pouze 4 samostatné ústavy bankovní a mimo to 2 filialky bank vídeňských a z těchto šesti ústavů jen jediný jest český, totiž Živnostenská banka. I měl by se vedle Živnostenské banky zříditi nový ústav bankovní, který by se uchopil plné činnosti banky mobilární, pracoval v jistých oborech i ruku v ruce společně se Živnostenskou bankou, jako na př. při emisích větších půjček českých a větších podnicích finančních, který by v přední řadě hleděl získati veškeré zákaznictvo české, dlící doposud u ústavů německých, který by hleděl dále tvořiti český průmysl a opatřiti si vliv na velké závody stávající, vězící nyní v rukou německých. Uváží-li se, že stav vkladů peněžních u pražských německých ústavů bankovních páčí se na 60 milionů a počítá-li se s tím, že pouze 20% vkladů těch pochází od českého zákaznictva, nutno uznati, že by nový ústav český mohl čítati asi na 12 milionů vkladů, které by mohl ponenáhlu odejmouti německým závodům, jež těží z českých peněz a jež ziskem tím jen obohacují a sílí naše odpůrce, ano z veliké části zisk odvádějí do Vídně, seslabujíce tak v národohospodářském ohledu naši vlast.

Hlídka literární (č. 3. 4. 5.) přináší literární studii o francouzském kritiku *Anatolu Franceovi*. Napsal Fr. Holeček. Anatole France náleží k přívržencům kritiky impressionistické. Jest tedy odpůrcem kritiky vědecké, objektivní, jejímž zakladatelem je H. Taine. Pro něho není kritika vědou, nýbrž uměním. A ježto v umění nelze stanoviti pevných a stálých pravidel, tedy ani v kritice není to možné. K pravé objektivnosti nedospěje prý člověk nikdy a není tedy nikterak nutno, aby kritik vázal se na jisté normy, jež snad právě za objektivní se považují, nýbrž třeba pouze pověděti, jaký dojem (impression) dílo na něho činí a upozorniti čtenáře na přednosti a krásy uměleckého výtvoru. K tomu pak není třeba ani doktriny ani určité, pevné methody, nýbrž jen ducha vnímavého a srdce upřímného. Nejpřednějšími a skoro jedinými zástupci této impresionistické kritiky literární jsou ve Francii vedle Anatola Francea Jules Lemaître a Paul Desjardins. Anatole France je kritikem časopisu

»Temps« a vydává své kritické studie souborně pod názvem »La vie littéraire«. Studie ty ovšem nejsou, jak z pojmu kritiky impressionistické plyne, učenými rozbory, nýbrž spíše duchaplné a poutavé »causerie«, psané slohem nad míru jasným a půvabným. Při posuzování vždy jde Anatolu Franceovi hlavně o to, aby správně pochopil ideu knihy. Nejlepší pak knihou podle jeho mínění je ta, která pudí nejvíce k přemýšlení a podává věcí co nejvíce a co nejrozmanitějších. Dílo realistické je mu právě tak milo jako idealistické, jen když nemá na sobě znaku výstřednosti. Proto nemiluje hrubého naturalismu a výstřednosti neodpouští ani nové škole symbolistův a dekadentů. Praví o nich, že píšíce všelijaké nesmysly, nesmějí chtíti, aby čtenář tyto nesmysly četl a mozek jimi obtěžoval, poněvadž každý má právo žádati od umění především jasnost. Symbolismus jest mu nemocí a proto prý umírají symbolisté dříve ještě, než dospěli tam, kam se chtěli dostati. Ostatně co chce prý symbolismus? Repraesentovati člověka? To chtělo umění vždy. Nového nepřináší nic, leda svoji temnost. A proto prý nelze uvěřiti v jeho budoucnost, poněvadž spisovatel, jenž vyjadřuje myšlénky těžké způsobem temným, sotva dočká se trvalého úspěchu. Psáti nesrozumitelně, toť slabá vymoženost. Píše-li kdo, nepíše pro sebe, ale pro jiné a ti chtějí rozuměti, pochopiti. Jinak je to právě tolik, jako psáti v jazyku mrtvém. Poesie symbolistův i prosa dekadentův užívá slov tak podivně utvořených, tak zastaralých a cizích, že prý by měl vskutku každý z nich vydati hned též příruční slovník. Podobně i proti pseudonaturalistům se obrací. Ačkoli pak své kritiky píše slohem jasným a lehkým, vyžaduje přece na kritiku velkého, všestranného vzdělání, nevšedního bystrozraku a nestrannosti. Jemu těch vlastností nelze upříti. Sečtělost jeho, vzdělání a ostrovtip jsou veliké. Zná nejen moderní literaturu, nýbrž i řeckou i římskou důkladně a miluje i středověk, jenž velmi mnohým je předmětem posměchu a nenávisti. Zná důkladně dějiny přítomné i minulé, zná zákony povšechného vývoje a ač nechce se ničím spravovati a říditi, přece nezůstává tato znalost beze všeho vlivu na jeho práce. Jako kritik má vady a nedostatky, ale nezakrývá jich. Jest vždy upřímný.

V č. 5. posuzuje se Ignáta Herrmanna »*Domácí štěstí*«. Dva stínové obrazy z manželského života. Obrázky dýší pravdivostí. V »Šťastné ženě« podán již skoro typ ženy, zklamané v muži svém. »*Nové povídky*« od Boženy Vikové-Kunětické jsou prý příliš všední, příliš rozbředlé. Lepší knihou jsou »*Dvě povídky*« Fr. Heritesa, vyšlé taktéž v Libuši jako Nové povídky. Ze Sebraných spisů Al. Jiráska posuzují se dva historické obrazy: »*Na dvoře vévodském*« a »*Ráj světa*«. Poslední vyniká nad první obraz případným historickým koloritem, bohatostí romantického děje, pěknou charakteristikou jednajících osob, promyšleností plánu i provedením. »*Staré pověsti*« Al. Jiráska jsou knihou ve všem všudy dokonalou. Jako originální chválí se »*Dle přírody*« od Fr. Procházky. Jsou to překrásné, harmonicky zaokrouhlené a v duši čtenářově hluboký dojem zanechávající obrázky. »*Utíkej, Káčo*« od Karla Maška (Fa Presto) je dobrá publikace. Leckteré veršíky jsou prý nejen napodobeninou, nýbrž i demonstrační kritikou.

Niva č. 10. František X. Svoboda svými epickými verši »*Koketky, ženichové a nevěsty*« postavil se mimo proud západnických směrů a reform. Ne západní chlad, nýbrž teplo slovanské duše vane z jeho kyprých kreseb. »*Stíny*« Viléma Mrštíka a »*Obrázky*« téhož autora jsou cenné publikace. Autor přináší do naší literatury řadu nových figur, plných životnosti a síly. »*Kresby a příběhy*« Ignáta Hořice obsahují pozoruhodné povahopisné a psychologické skizzy ze života vojenského. Básně Jaroslava Kvapila »*Liber aureus*« ukazují přechod k zdravé reelnosti. Lze velmi dobře pozorovati rozdíl mezi dřívějšími studenými jeho verši tonu Baudelaireova a nynějšími teplem citu prohřátými slokami. Sbírce vadí jednotvárnost a nadbytečná hymničnost. »*Černé jezero*«, román mladého srdce od Václava Vlčka, je konvencionelní knihou.

Osvěta č. 5. Ignát Hořica uvažuje »*o věcech slezských*«. Slezsko jest nejslabší z trojice zemí českých. Nynější Slezsko, jako pouhý zbyteček mohutného, úrodného, bohatého Slezska bývalého, málo sice může přispěti k rozluštění otázky české, přece však má důležitost převelikou: znamenáť as 20 □ mil české půdy a pojí nás bezprostředně s ostatním světem slovanským. Česká část Slezska (v někdejší rozsáhlosti) obývána byla českým kmenem Holasovicův, prostírala se na obou březích Opavy a sahala na východ až skoro k Odře, hraničíc s Ratibořskem, na severu pak s Vratislavskem. Biskupové olomoučtí, kteří bývali ponejvíce rodu německého, měli zde hojné statky a zakládali tu města na právu německém. Část Slezska t. zv. Krnovsko dostalo se r. 1524 prodejem Jiřímu Braniborskému, který prvý počal poněmčovati veřejnou správu. Celkem však udržela se čeština v Slezsku až do r. 1621 i ve veřejné správě i jako jazyk šlechty. Ba čeština ze Slezska rozšířila se daleko po říši polské a stala se diplomatickou řečí na dvoře králů polských. A česká šlechta slezská zajisté byla veskrze cti a vážnosti hodna, neboť ona toho byla příčinou, že v Polsku až do nedávna přísahali, zaklínali se *českým* slovem, což znamenalo tolik, jako francouzské parole d'honeur. Ale ta česká šlechta po Bílé Hoře vyhynula různým způsobem: vymřela, vystěhovala a poněmčila se. V Slezsku od Bílé Hory všechno upadalo, jen němčina dělala pokroky. K poněmčení měst ostatně nebylo ničeho potřebí, vždyť to byly od pradávna německé kolonie. Když pak po válce r. 1742 i venkov český ve Slezsku roztržen byl na dva kusy, tu byl úpadek češtiny dovršen: klesla na pouhé nářečí, jímž se mluvilo za humny na vesnicích. Příčina, pro kterou zcela nevymřela, bylo náboženství a houževnaté lpění lidu na zděděných zvycích. Když všechno všude už bylo poněmčeno, v chrámu ozýval se pořád ještě hlahol čisté češtiny a to nejen v Slezsku rakouském, nýbrž i v sousedním pruském. V Slezsku pruském žije podnes asi 60.000 Čechů, V Slezsku rakouském jeví se poměry národnostní takto: Čechů je asi 130.000, Poláků as 180.000 a Němců asi 280.000. Šlechta slezská jest nyní veskrz poněmčilá a průmysl tolikéž je v rukou německých. Tím se vysvětluje, že ze třiceti volených poslanců na sněmu slezském jsou 3 Češi, 3 Poláci a 24 Němci. Z 20 měst slezských je české jediné, to nejnepatrnější. Po

Bílé Hoře hynula čeština v Slezsku přirozeným následkem nových poměrů, ale od zavedení ústavy, od r. 1861 začal soustavný boj na vyhlazení češtiny. Mimo Korutany potlačování národností neněmeckých neděje se nikde s větší bezohledností jako ve Slezsku. Čeština z obecných škol tu takřka úplně je vyloučena, nebo dle nařízení zem. šk. rady z roku 1873 smí učitel užívati jazyka mateřského jen potud, pokud by dítko německy se nebylo naučilo a při školách vícetřídných již v druhé třídě je němčina jazykem vyučovacím Ústavy učitelské jsou vesměs německé, takže dobře je postaráno, aby učitelé v českých okresích česky neuměli. Některé české obce brání se germanisaci tím, že zdráhají se své jednotřídní školy rozšířiti na dvou- neb vícetřídní. Tak v okresu opavském jsou české vesnice s jednotřídní školou a dvěma sty žáků. Významné je, že v zemské škol ní radě slezské 10.042 židů má svého zvláštního zástupce, ale 129.814 Čechů nemá zástupce žádného. A přece školství je bezkonfessionelní.

Rozhledy v č. 7. (duben) pojednávají »*o polepšovacích ústavech v Rakousku*« (dr. Č. Klier). Ústavy takové jsou dvojího druhu: 1. Káznice, určené pro osoby, jež byly již soudem trestány. 2. Vychovatelny neb donucovací pracovny, které jsou určeny pro »zpustlou« mládež, totiž pro takové mladé lidi, kteří, ačkoli dosud nebyli trestáni, přece jsou mravně zanedbáni a musí býti pod stálým přísným dohledem, aby neprovinili se proti předpisům zákonným, nebo mravním a byli pobádáni ku práci úspěšné. Život pravidelný, jaký v ústavech polepšovacích všeobecně jest zaveden, vzbuzuje smysl pro pořádek a jest již sám o sobě způsobilým, aby přispěl k polepšení chovance. Mimo to může přiměřené vlídné chování správy ústavu mnoho spolupůsobiti k nápravě mravů, zejména chovanců mladších, z nichž mnozí snad ani spořádaného života nepoznali. Že ústavy polepšovací blahodárně působí, lze nejlépe poznati z té zjištěné zkušenosti, že chovanci zhusta si ani nepřejí z ústavů odejíti; a když tak nutnost káže, se zármutkem ústav opouštějí, zachovávajíce mu i dále věrnou příchylnost. V Čechách jeví se veliký nedostatek ústavů polepšovacích. Jsou zde zřízeny pouze tyto ústavy: Zemská donucovací pracovna v Praze, filiálka zemské donucovací pracovny v Řepích, zemská donucovací pracovna v Pardubicích, zemská polepšovna pro mladistvé kárance v Kostomlatech, zemská polepšovna pro mladistvé kárance v Opatovicích. Mimo to lze sem čítati též vychovatelnu města Prahy v Libni. Počet ten je tím nedostatečnější, čím rozšířenější je v Čechách tuláctví. Ze všech v Rakousku pro tuláctví trestaných osob připadá na království České 44·7 procent. Nápadno pak jest, že ač od r. 1887 pozoruje se skoro ve všech zemích klesání počtu pro tuláctví odsouzených osob, v Čechách počet ten vzrůstá.

V stati »*K sociální otázce studentské*« podává se návrh, aby proti kolleji »Arnošta z Pardubic«, jež má býti v Praze zřízena pro nemajetné studenty, založena byla Husova kolej. Mohlo by prý se k tomu užiti peněz, sebraných na Husův pomník.

Zlatá Praha č. 16—25 přináší studii Jiřího Brandesa o německém filosofu *Jindřichu Nietzschovi*. Nietzsche narodil se r. 1844 na bojišti Lützenském. Jeho předkové byli polští šlechtici. Jakožto myslitel vyšel od Schopenhauera. Ale z vlivu jeho později vybavil se k samostatnosti. Od samého počátku své dráhy proniknut byl myšlénkou, že veliký muž není dítětem doby a určen věkem, v němž se zrodil, jak má za to Taine. Duchové vynikající stojí dle něho proti své době t. j. oni určují lidstvu další cestu. Proto lidstvo má pracovati, aby vytvořilo jednotlivé veliké lidi, jakýsi silnější, vyšší druh lidí, než jaký nás obklopuje (der Übermensch — nadčlověk). Cíle toho lze dosíci jen obětováním valných davů lidí takových, jaké známe nyní. V jeho očích tyto davy nemají žádné ceny. Jsou mu buď odliky velikých osobností, špatné, setřené odliky ze špatného materiálu, nebo vtělením odporu proti duchům velikým nebo konečně jejich nástroji. S toho stanoviska pak horlí proti úctě, již má moderní dějepisectví k davům lidstva. Karakteristickou jest pro něho radost ze zápasu jako zápasu opakem k názorům moderního humanismu. Dle něho velikost pokroku měří se tím, kolik bylo dlužno obětovati mu. Hygiena, jež zachovává život v milionech bytostí slabých a zbytečných, není mu skutečným pokrokem. Není mu cílem průměrné štěstí prostřednosti, jež by bylo zajištěno největšímu počtu bídných tvorů. Vůbec útočí na morálku soucitu. Soucit jako skutečné účastenství v utrpení bližního byl by prý slabostí, ba neštěstím, rozmnožiť by ve světě bolest. Kdo opravdově oddal by se soucitu s utrpením, obklopujícím jej, musil by tím prostě zahynouti. Také proti morálce odříkání útočí. Krutost prý náleží k nejstarším slavnostním a vítězným radostem lidstva. Lidé domnívali se, že i bohové radují se a slavnostně jsou naladěni, poskytuje-li se jim divadlo krutosti — a tak prý vplížila se v svět představa, že i dobrovolné mučení sebe sama, bičování, askese mají velikou cenu, nikoli jako kázeň, ale jako sladká vůně v nose Páně. Vysvětluje vznik lidských ctností, praví, že slabost, jež nemůže oplácet, stala se v očích lidí dobrotou; úzkostlivá nízkost pokorou; poddanost tomu, jehož se bojíme, poslušností; nemůže-li se někdo pomstiti, stalo se z toho odpuštění, láska k nepřátelům. Žalostnost, zuboženost stala se prý vyznamenáním; Bůh tresce, koho miluje. Nebo stala se z ní příprava, zkouška, škola, ještě více: cosi, co někdy vyváží se úroky, co splatí se blažeností. Nietzsche měl snad v úmyslu zasáhnouti tímto líčením historické křesťanství, ale podal pouze karikaturu v duchu a ve slohu osmnáctého století. Na základě svých názorů je Nietzsche přirozeně nepřítelem socialismu a anarchismu. Forma jeho spisů je aforistická.

Reforma klassických studií.

Napsal Dr. **Břetislav Foustka.**

> On a fini par former des maîtres, qui occupés de collectionner les manuscrits ou de compter les formes grammaticales, n'avaient plus rien à dire, qui parlât à l'âme des jeunes gens. M. Bréal.*)

I.

1. Stav studií školských nerepresentuje nikdy zcela stav soudobé theorie: pokulhává za ním; theorie bývá často značně dále. Jako každé zřízení, jakmile se jednou ustálilo, klade překážky svému vlastnímu rozvoji, tak i škola. Teprv když vydatně sesílily nové proudy duchové a nové potřeby, zjednávají si také do škol pozvenáhlu přístupu. I je zcela přirozeno, že právě v naší době tolik se počíná jednati o reformy školské.

Všeobecně se soudí, že nejnutněji je třeba opravy středních škol. Mínění to je z velkého dílu oprávněno. Ale je nutno tvrditi, že také universitní studia vyžadují nápravy — jsouť veškerá studia v jisté souvislosti. Zřízení universitních studií neodpovídá požadavkům doby; leckteré jeho stránky jsou přežitkem nejen z bližší minulosti, než i ze středověku.

U nás v poslední době vzbudily zájem pokusy o nápravu studií právnických.**) Ale neméně, zdá se, je třeba opravy studií filologických. Dosud běželo hlavně o to, aby bylo upraveno vyučování

*) A tak posléze byli vychováváni učitelé, kteří, zaměstnáni jsouce sbíráním rukopisů nebo počítáním tvarů mluvnických, neuměli ničeho říci, co by mluvilo k duši mladých lidí.

**) Srovn. Athenaeum IX. č. 4. Prof. T. G. Masaryk: O reformě studií právnických.

klassické na středních školách.*) V té příčině je pozoruhodný výnos ministeria kultu a vyučování z r. 1891 o vyučování klassické filologii na vyšších gymnasiích.**) Výnos právem odstraňuje při výkladu klassikův přílišné grammatikaření a přílišné rozklady z jednotlivých učených disciplin filologických k jednotlivým slovům četby; právem žádá, aby v klassickém vyučování vystoupil v popředí lidsky vzdělávací moment a aby klassický starověk pojímán byl více filosoficky ve svém celku a ve vztahu k lidské přirozenosti.***)

Výnos aspoň částečně hledí napraviti vyučování klassické na gymnasiích, a je jen litovati, že nevzbudil dosud značnější rozpravy odborné.

Ale je ovšem otázka, zdali za nynějšího stavu universitních studií lze dobře učitelům středních škol dostihnouti cíle, naznačeného v minist. výnosu. A tu zdá se, že ne tak snadno: jeť zajisté onen způsob výkladu, o němž se zmiňuje výnos, jenom výsledkem universitních studií a v dalším důsledku i vědeckých snah filologických vůbec, — jakože všude jednotlivý jev je znakem celkového stavu.

Oč se jedná, znázorniti si můžeme také tímto srovnáním: Pozná se, že na př. právníci nejsou dosti připraveni pro požadavky, jaké v různých povoláních na ně činí poměry doby — a správně jde se na reformu fakulty právnické, jež dává právníky pro veřejné povolání i soukromé úřady. Pozná se podobně, že vyučování klassické nesouhlasí dost se směrem doby — i mělo by se správně jíti na reformu fakulty, z níž vycházejí učitelé klassičtí pro střední školy. Nelze neviděti, že v základě takové máme gymnasijní učitele, jak nám je odchová universita. Proto je záhodno řešiti podobné reformy středoškolské zároveň v souvislosti s reformami universitními. Po úpravě universitních studií by reforma na gymnasia přešla takřka sama, zároveň s lidmi, kteří z university si přinesou zásobu těch myšlének a zásad, o něž se jedná při reformě středoškolské.

---

*) Seznam a stručný rozbor hlavních spisů, týkajících se reformy středoškolské a úpravy klassického vyučování, je obsažen v Čase 1892, str. 514—520.

**) Verordnungsblatt ministerstva vyučování, 1891, str. 241—248.

***) Tamže st. 243: Grammatika jako věda není předmětem a cílem gymnasia, a kdyby jím mohla býti, nezískalo by se žádného hlubšího vhledu v podstatu řečí a v síly podmiňující jejich rozvoj z těch nesouvislých poznámek a pozorování, jak náhodou se činí při četbě. — —

Str. 244: (Učitel) musí v neustálém sebevzdělávání se snažiti, aby pronikl k onomu více filosofickému názoru o klassickém starověku, jenž pojímá všechny jeho jevy ve vzájemné souvislosti a v jich poměru k lidské přirozenosti.

2. Je nutno zcela stručně a v obecných rysech vyznačiti stav produkce filologické za posledních dob, dříve než lze přikročiti k návrhům na úpravu universitních studií filologických.

Jako ve všech odborech vědních, pozorujeme také ve filologii dva proudy pracovní, jež navzájem se doplňují:

silnější a neustále ještě sílící proud analytický, rozborný, jenž rozkládá celky v části, složeniny v prvky, rozbírá podrobnosti a v posledních koncích zabředá ze zdravého rozboru až do krajní specialisace;

druhý směr slabší — synthetický, skladný, jenž abstrahuje, co je společným podkladem jednotlivinám, uvádí jednotlivosti na obecné zásady a buduje z těch zásad celkový a jednotný názor.

Jsou to tytéž dva proudy, jež od pěti století jsou zjevny v celém rozumovém pochodu.

Přes některé znamenité práce skladné*) o klassickém starověku směr rozkladný velice převládá. Ovšem přinesl tento směr filologii velmi mnoho nepopíratelně cenných výsledků: nastřádán, kriticky pověřen, bedlivě urovnán veleobsáhlý materiál; všechny stránky klassických památek rozebrány a mnohé jevy sledovány až do nejmenších podrobností. Ale na druhé straně, jakož přirozeno, krajní specialisace způsobila tříštění poznatků, pomísení důležitého s vedlejším, hojné přeceňování drobností, ztrátu souvislosti jevů a celkovosti názoru. A jestliže si na př. biolog stěžuje na 1300 detailních pojednání o zvláštních úkonech ssavců (za r. 1890),**) co by se teprve musilo říci ve filologii?***) Není tudíž nic divného,

---

*) Zajímavo jest, že sami filologové přiznávají, že nejhlubší práce o klassickém starověku pocházejí od nefilologů. A práce ty z velké části jsou skladného rázu. Dr. L. v. Urlichs (Grundlegung u. Geschichte d. klassischen Altertumswissenschaft v Ivana v. Müllera Handbuch d. klass. Altertumswissenschaft 1891, str. 7) praví: »K hlubšímu proniknutí ducha staré literatury přispěli naši velcí spisovatelé od Lessinga až po bratry Schlegely více než filologové z povolání, třebas někteří neměli žádné nebo jen prostřední znalosti klass. řečí. O antickém náboženství pojednali theologové a filosofové, o politických a vojenských starožitnostech vzdělané osoby vojenské, státníci a národní hospodářové důkladně a s rozhledem; postačí upomenouti na Döllingera, Schleiermachera, Hegela, Schellinga, v. Peuckera a Rüstowa, na Machiavelliho, Montesquieua, Niebuhra ...« Tak i po jiných odborech činí Urlichs přehled.

**) L. Fredericq (srovn. Věstník Akademie I. 3. 71, Dr. F. Mareš: Pokroky a nynější stav fysiologie.)

***) Ostatně věc je známa. »My všichni známe — praví univers. professor strassburský dr. Theobald Ziegler — tento rys našeho vědeckého snažení, vždy

jestliže nebývá ani v methodologických spisech filologických jasného názoru o pojmu a významu filologie, že není přesného učlenění disciplin sem náležejících a že je mnoho nepřesnosti a neurčitosti při stanovení vztahu, jaký má filologie k jiným odborům vědním.

Abychom věc objasnili nějakým příkladem. V uvedeném již Müllerově Sborníku — knize to obzvláště význačné pro filologickou produkci posledních dob — hned na počátku na př. se určuje poměr filologie k jiným vědám. Dr. L. v. Urlichs vyslovuje se o poměru přírodních věd, že prý od filologie liší se látkou. — Astronomie a biologie na př. také se od sebe liší látkou, ale co je tím věcného řečeno? Mathematika prý si dává látku, kdežto filologie nalézá látku. To zajisté není věcné dělidlo, jako spíše slovní hříčka, k tomu zděděná ze starších encyklopaedií. Mělo-li se co říci o tom poměru, tedy asi toto: Mathematika je věda o relacích veličin, filologie je věda o . . . ., a nyní dáti výměr, jak si Urlichs představuje filologii. Z toho by aspoň částečně bylo viděti vztah či nevztah mathematiky a filologie. S dějinami — praví se tam dále — má filologie úzký styk: dějepis jí poskytuje určující poměry, ale filologie nehledí prý na změny, nýbrž na stav poměrů, ne na politické charaktery státníků, nýbrž na osvětu vůbec a jmenovitě na její zástupce, spisovatele a umělce a pak na politickou správu. Toto stanovení je zajisté nejasné a nepřesné; dodávati určující poměry nebo docela líčiti politické charaktery státníků, to dávno není hlavním úkolem dějin: historie znamená ukázati, jak se všeobecné zákony lidského vývoje projevují ve vývoji některého určitého národa, na př. řeckého, a jak se ony obecné zákony přitvařují v tomto určitém dějstvu, na př. řeckém. Ostatně i v tom je jistý spor, že filologie má prý na starosti osvětu vůbec a jmenovitě její zástupce, spisovatele a umělce: je tu promísena věda všeobecná a zvláštní, sociologie, dějepis a životopis.

Podobně málo věcně, ne-li nevěcněji, určuje Urlichs poměr k filosofii, zeměpisu, právům a pod. Všude tu názor za soudobým stanoviskem věd, vytýkání vedlejších znaků, místo aby se přesně stanovil vědní odbor jedné vědy proti druhé, více školský názor

---

více se specialisovati a viděti, jak se roztahuje tato nadvláda specialisace na našich vysokých školách v přednáškách a seminárních cvičeních, v doktorských rozpravách a státních zkouškách na úkor všeobecného a zároveň obsáhlého vzdělání odborného.« (Die Fragen der Schulreform 1891, str. 139.)

filologický. To týká se i z velké části určení filologických nauk samých.

3. Stav neucelenosti a rozkouskovanosti je při všech odborech poznatků, dokud neustavily se v přesnou vědu se samostatnou methodou.

A filologie, resp. filologické nauky, jak dnes jsou, dosud nejsou přesně ustaveny. Toto zdánlivé paradoxon ihned se stane přesvědčivým, jestliže si uvědomíme, že předměty klassické filologie jsou hlavně duchovědného rázu a duchovědy ze všech nauk nejpozději se ustavují v přesné vědy. Mnohé odbory filologické se sice velmi dávno pěstují a vykazují ctihodné stáří; ale sebe lepší a kritičtější soubor poznatků neznamená ještě ustavení v přesnou vědu, kde jednotlivé poznatky musí býti vyloženy všeobecnými zásadami.

Víme, jak po sobě se zvědečtují — od nejjednoduššího odboru ke složitějšímu — mathematika, mechanika, chemie, fysika, biologie; pak teprv přijdou duchovědy s velmi složitými jevy: psychologie a sociologie, i jiné zvláštní duchovědy — a k těm patří nauky filologické.

A proto není nic divného, jestliže na př. jedna z nejzajímavějších nauk klassických, t zv. starožitnosti, daleko ještě není vědou v tom smyslu, aby podávala obecné zákony života klassického a jimi vysvětlovala jednotlivé jevy života společenského a státního.

4. Methodologické nejasnosti v pochopování filologie plynou také z jistého základního nedorozumění: nauky do filologie zahrnované chtějí se sloučit v jeden celek a pod jeden logický pojem, kdežto skupina t. zv. nauk filologických ne tak na logickém základě je sloučena, jako spíše sdružila se k sobě historickou cestou.*)

Tak na př. týž Urlichs v uvedeném díle k filologii čítá a utřiďuje tyto vědy:

I. Čistá filologie — kritika a hermeneutika; k tomu:
   a) dějiny filologie, *b*) nauka o písmě, *c*) mluvnice, *d*) nauka o nápisech, *e*) metrika.

II. Historická filologie:
   a) starověké dějiny, *b*) zeměpis a místopis, *c*) starožitnosti; k tomu:
   α) chronologie, *β*) nauka o mírách, *γ*) nauka o mincích.

*) Srovn. Masaryk, Konkretní logika str. 139.

III. Filosofická filologie:

a) bajesloví, *b*) filosofie, *c*) literární dějiny, *d*) archaeologie.

Vybrali jsme jedno z nejjednodušších a nejelegantnějších roztřídění filologických. Není to nic jiného, než pokus spojiti v jakýsi logický soubor, co se k sobě shluklo historickým způsobem.

Obdobu máme ve filosofii. Také pod slovo filosofie seřadila se historickou cestou skupina věd, jako logika, psychologie, esthetika, ethika, dějiny filosofie atd. — Ale během doby jednotlivé vědy, zvané filosofické, úplně se sesamostatňují a od filosofie odlučují, tak na př. psychologie, logika, esthetika a pod. Ve Francii a Anglii zřizují se pro ně samostatné universitní stolice. Pro filosofii pak zbyla definice, že jest to soubor všeobecných pouček, společných všem vědám; těmi poučkami se veškeré vědění jednotí, a na jeho základě tvoříme jednotný theoretický názor o světě.

A podobně se to má s filologií: se stanoviska logického většina nauk, čítaných k filologii, jsou buď samostatnými vědami, resp. částmi jiných samostatných věd, buď pouhým materiálem ku vědám.

Nejjasněji to vidíme na starověkých dějinách: ty již nejen logicky, nýbrž i ve skutečnosti na universitách se oddělily a proti filologii sesamostatnily, jsouce částí dějin vůbec.

Podobně starověký zeměpis je částí zeměpisu vůbec; starověká filosofie částí filosofie vůbec; římská a řecká archaeologie má býti zvláštní esthetikou těch národů; mythologie je částí sociologie starověké; starožitnosti jsou velmi cennými předběžnými pracemi pro společenskou a státní vědu klassickou; grammatiky klassické samostatnými zvláštními vědami, příslušnými jazykozpytcům; pouhým materiálem duchovědným jsou mnohé t. zv. pomocné nauky (j. nauka o nápisech, mírách, písmu atd.).

Zbývá kritika textová a hermeneutika, jimiž se posuzuje správnost a pravost textová, pravost spisů, a jak filologové tomu chtějí, také ráz a účel spisů. Obě tyto nauky se stanoviska logického ovšem nejsou samostatnými vědami, jako v každém jiném odboru vědním kritika netvoří samostatné vědy. Jmenovitě pak hermeneutika leckdy nedost odborně a vědecky si počíná; aspoň moderní kritika literární (Taine, Hennequin a pod.) stojí výše, posuzujíc dílo s různých odborných stanovisek. Tím ovšem nechce býti zneuznáno, co vykonala klassická kritika dobrého.

5. Nynější stav filologie je přechodný. Přejde se jednou i tu úplně k odborným naukám. K tomu poukazuje zkušenost. Počátky

jsou již učiněny. Vším právem začínají se přednášky o některých odborech (dějiny starověku, dějiny filosofie, umění a pod.) svěřovati vědeckým odborníkům, často nefilologům.

Souhrn výsledků z takových odborných věd ovšem bude potom moci podati odborný celkový názor o antickém žití a snažení. Věda, jež uvede pak v soustavu tyto všeobecné poučky, nebude již ovšem filologií, ani se nebude filologií nazývati. Věda o starověku — Altertumswissenschaft a Altertumskunde, jak v Německu počíná se říkati — to je snad jakési předběžné tušení o takové vědě. Věda, jež má poučiti o zákonech života nějakého národa, jest ovšem samostatnou zvláštní vědou; my bychom ji nejraději nazvali konkretní sociologií, zde řeckou nebo římskou.

Dosud ovšem většině t. zv. filologických nauk nedostává se dosti věcné odbornosti. Odbornost spočívá v tom, že samostatná skupina sourodých jevů — na př. psychologických — vykládá se ze zákonů, kterými se ta skupina jevů řídí, a to methodou tomu odboru příslušnou. Mathematik zabývá se mathematickými jevy a vykládá je methodou mathematickou; chemik má samostatnou skupinu jevů chemických, jež vykládá methodou příslušnou; biolog zabývá se jevy životnými a musí je vyložiti methodou biologickou. Psycholog musí rozuměti jevům duševným, musí vyložiti jevy ty psychologickou methodou.

V takovém smyslu ve filologii ještě dosti se nepracuje. Znázorněme věc příkladem: Vykládá se antický spisovatel, jehož spis je historického nebo politického rázu, a kolik tam najdete ve výkladu věcných, odborných t. j. historických nebo politických pouček? Jak pak nakládá se často s výkladem Platona? Jiný příklad: Dějiny mají rozborem historických jevů dospěti k obecným zákonům, jimiž se vývoj nějakého národa řídí, a těmito obecnými zásadami pak vyložiti tyto jednotlivé dějinné projevy; vyložiti příčinným postupem, jak daný stav dějství je výsledkem předchozích činitelů, vyložiti každý úkaz daného stavu v souhlase s celkovým stavem.

Kolik bychom našli dějin antických takto psaných, zvláště od filologů? Nebude se snad bráti ve zlé, řekneme-li, že na př. výborné Teufflovy dějiny literatury římské jsou psány přec jen více filologicky než odborně, odborně v tom smyslu, aby vyložily příčinným postupem literární duchový vývoj římský, ukázaly zákony a podmínky toho vývoje a osvětlily jednotlivé vynikající jevy literární se stanoviska psychologického, sociologického a pod. Vliv method

filologických je znatelný v Německu při odbornících i jiného druhu; tak na př. cenné Überwegovy dějiny filosofie (antické i jiné) rovněž psány jsou víc filologicky než odborně.

Kdybychom na př. po t. zv. starožitnostech žádali vědeckou odbornost v našem smyslu, musily by starožitnosti rozborem jevů společenských a státních dospěti k poznání zákonů, jimiž se řídil život společenský a státní u antických národů, a jednotlivé jevy tyto vykládati oněmi obecnými zásadami, a to methodou sociologickou. Mladá poměrně věda mythologická si vede statečně, ale shledáme přirozeným, jestliže dosud nemohla nám podati vývoj i zákony náboženského života antického.

Až látka zahrnovaná pod klassickou filologii rozpadne se vskutku na jednotlivé věcné, samostatné odbory vědní, jež skupinu jevů každému odboru přináležejících spracují způsobem odborným, potom bude možno jevy, týkající se antického žití, vyložiti odborně, na př. jevy psychologické psychologicky, dějinné historicky, společenské a státní sociologicky a politicky a pod.

Výsledky jednotlivých odborů potom budou moci podati celkový, odborný názor o klassickém životě.

6. Rozumí se, že s celkovým stavem vědeckých snah filologických souvisí universitní vzdělávání gymnasijních učitelů klassické filologie. Směr vzdělávání toho vede převážně k znalosti jednotlivin, k specialisaci a rozkouskovanosti, namnoze k přeceňování vedlejších věcí a k vyhledávání odlehlostí. Tím ovšem se může zjednati jistá učenost, ale je jiná otázka, poskytuje-li se vzhledem k těmto jednotlivinám dosti všeobecných hledisek a zásad, jimiž by se ony jednotliviny vyložily a sdružily.*) To také musí míti vliv na filosofické pojímání starověku, jako zase neustavenost a nezodbornělost mnohých disciplin musí míti vliv na odborné vzdělání, jmenovitě po stránce duchovědné.**) Kdyby i k druhému úkolu bylo stejné zření, leccos by se změnilo na věci: aspoň by bylo více pohnutek,

---

*) Částečné vysvětlení toho stavu sluší shledávati také v tom, že fakulty filosofické věnují se převážně úkolu, vypěstovati dorost vědecký, v uvedeném smyslu; méně, ano velmi málo hledí si svého druhého úkolu, odchovati učitelstvo středních škol.

**) O věci zmiňuje se univ. prof Ziegler (v uved. spise str. 136)! »Potřeba opravy universitního studia spočívá v tom, že university nebo aspoň jednotliví učitelé na nich pro jeden úkol svůj — pěstovati vědu a připravovati mladé učence — zapomínají často na úkol druhý, vychovati státu zdatné úředníky.«

podávati souborné přehledy po jednotlivých odborech vědních.*) Ovšem spojiti oba uvedené úkoly je problem velmi nesnadný.

Že se s týmiž znaky musíme setkati i v seminářích filologických, je na bíledni. I tam — a to je tím více přirozeno — sklon je k specialisaci a k jednotlivinám. Vliv seminářů v tom směru dobře postřehl uvedený již minist. výnos.

Nejinak vliv toho stavu se musí projevovati při státních zkouškách. Bylo by zcela přirozeno, kdyby se nekladl hlavní důraz na obsáhnutí celku klassického starověku a na proniknutí celku toho odbornými ideami, jako spíše na znalost jednotlivostí často nedosti důležitých nebo odlehlých; ne tak na odborný výklad daných důležitých fakt a znalost podstaty pojmů klassických jako na stránku formální a pod.

I může filolog nabyti na universitě v přednáškách a seminářích filologických, ve spisech filologických a pod. vzdělání, jdoucího až do jemných podrobností v mnohých odborech, jako grammatice, metrice, starožitnostech, mythologii atd., státi se velmi učeným, ale je toto specialistské vzdělání jdoucí do podrobností a hledící si jednotlivin tím pravým vzděláním pro gymnasijní učitele klassické filologie?**) Sotva. Leda jedné věci se tím jistě docílí — přetěžování paměti.

7. Snadno nyní lze pochopiti, v jaké souvislosti je s tímto vzděláváním pěstování klassické filologie na gymnasiích, a shledáme přirozeným, proč na př. převládával ve výkladu klassiků na vyšším gymnasiu takový způsob, o němž se mluví v uvedeném výnose. Ne vyložit podstatu věci, ne vystihnout i při jednotlivosti celkový názor

*) Známá berlínská konference školská vyslovuje stejné přání: »Dá se čekati, že se strany universit obzvláště také o všeobecnější souborné přednášky o určitých vědních odborech bude pečováno.« (K otáz. 11. odp. 4.)

**) Případným způsobem charakterisuje takový stav v Německu † univ. prof. Laas: »Učitelé gymnasijní mají sami později pomoci založiti všeobecné navzájem souvislé vzdělání a jsou často sami jen velmi skrovného rozhledu a na malé a nejmenší oddíly vědecké práce nařízeni. Sta mladých lidí rok od roku zaměstnává se břitkými, ale se stanoviska střízlivého národohospodářství duchového ztracenými výzkumy o filologických a historických drobnůstkách a vzdálenůstkách; oni se vychovávají za podružné pracovníky a nádenníky při speciálním zkoumání, ale nikoliv za vychovatele obezřelé a dobře rozhledlé — — Následek nynějšího stavu, jenž nedává přednost vědění encyklopaedickému . . . ve školách jest ten, že skoro všichni mladší učitelé zprvopočátku, přemnozí pak vždy, zabývají se svými jemnými umělostmi, a že žáci, kteří dychtí po základním, plodném a souvislém vzdělání všeobecném, . . . bývají krmeni nesouvislými drobty a poznámkami.« (Cf. Ziegler na uv. místě str. 140.)

spisovatelův, ale právě rozptylovat upjatost k němu grammatickými, metrickými, řečnickými, starožitnickými, bajeslovnými a dějepisnými poznámkami a drobotinami — k tomu přirozeně vede vzdělávání universitní a celkový vědecký stav klassické filologie.

Poukázali jsme na přirozenou souvislost všeho vzdělání a vyučování v klassické filologii. Z toho plyne, že nelze dobře viniti gymnasijních učitelů, že by oni byli příčinou onoho stavu na středních školách. Také plyne odtud, že se vnitřní stav onoho gymnasijního vyučování nedá rázem obrátit nařízením, aby se ode dneška neb zítřka učilo jinak. Nelze rázem jinak, když celý ten způsob je výsledkem tolika činitelů, dlouho již působících.

Proto je záhodno — opakujeme — středoškolské reformy řešiti v souvislosti s universitními studiemi, aby vyučování odpovídalo rozvoji a snahám doby.

Se změnou vědeckého snažení, se zodborněním filologických disciplin a se snahou jednotlivé případy uváděti na všeobecné poučky, také vzdělávání učitelstva středoškolského by se změnilo. Že vědecké snahy, starověku se týkající, jdou jistě proměně vstříc, to bylo připomenuto. I musí ovšem ponechán býti přirozený, volný proud, jakým se čistě vědecké snahy budou vyvíjeti, pokud jejich účelem je theorie sama. Ale na druhé straně lze přece universitní studium budoucích učitelů na středních školách upraviti účelně, a lze žádati, aby při takové úpravě bylo hleděno nejen k samostatnému pokroku věd, nýbrž i k potřebám učitelstva gymnasijního.

II.

8. Chceme tedy úpravu universitních studií klassických v tom smyslu, aby vyhovovala potřebám učitelů gymnasijních.

Nežli povíme, jakou, budiž dovoleno několik slov o tom, zdali si je vůbec přáti, aby se studium na filosofické fakultě upravilo nějakým řádem.

Úprava klassických studií ovšem ohraničí v jistém smyslu t. zv. svobodu akademického učení i studia, ale ovšem nemá jí zrušiti. Zdá se na první pohled, že v zájmu vědeckého pokroku není si přáti žádného spoutání této svobody: každé positivní zřízení, jakmile se zakoření, klade potom překážky novým snahám, a tak by snad sebe lepší úprava studií mohla se v budoucnosti státi překážkou pokroku. Ale konec konců, kolik se liší v tom ohledě umělé zřízení od

nějakého samovolného, historického, usedlého řádu, který se přirozenými poměry sám utvořil a ztuhl? Nové směry i v posledním případě narážejí na odpor, nové směry musí si tedy stejně v tom i onom případě cestu vybojovat odstraněním toho, co bylo v starším řádu nedokonalého. Ostatně jisté omezení akademické svobody plyne již z předpisu zkušebního pro státní zkoušky. Jenom že nebývá v kollegiích k tomu řádu často zření: sotva na které universitě během čtyřletí podají přednášky, co se v zkušebním řádu od posluchačů žádá, tím méně se může poskytnouti uceleného souboru klassických nauk. Na druhé straně ovšem mnoho bývá ve čteních obsaženo, co nemá valného vztahu k řádu zkušebnímu — dobře ovšem, je-li to důležité —; a také mnoho, co pro přílišnou speciálnost je úplně zbytečné.

V takové poměry je postaven absolvovaný gymnasista, beze všeho rozhledu po oboru studijním. I je nucen posluchač, nechce-li příliš tápati, sestavovat si plány studijní, o nichž neví ještě, povedou-li dobře k cíli, je nucen mnoho soukromě studovati, co se mu nepodává ve čteních, je k tomu puzen, aby studoval mnoho zbytečného, příliš speciálného — a přes to může mu celek jeho oboru unikati a se rozplývati. I je jenom docela osobní a silnějšího ducha značící, jestliže kdo v té směsi dovede si svoje studium tak zříditi, aby účelně bylo prováděno jak pro vědu, tak pro zkoušky, tak také i pro život, pro ty požadavky, jež poměry doby nalehavě počínají činiti.

Těm obtížím by zajisté odpomohla hodegetická úprava přednášek. Tím by také bylo možno splniti podmínky každého rozumného studia: postup od jednoduchého k složitému, od všeobecného k zvláštnímu. Tím by vnikl jistý pořádek do studia, proti nynější t. zv. volnosti, kdy posluchač I. ročníku zasedá k stejné přednášce jako posluchač IV. ročníku, a kdy jeden to, druhý ono napřed studuje a pod.

Ostatně, je-li právnické studium uzákoněno, proč by nemohlo býti filologické aspoň hodegeticky uspořádáno? Při tom by ovšem musilo býti volno vedle odporučených čtení poslouchati i jiné přednášky. Lze konečně také říci, že by taková úprava, takové positivní zařízení studií universitních nesmělo býti tak uspořádáno, aby neposkytovalo dostatečnou možnost opravy v časích budoucích.

9. Chceme-li tedy vzdělání, jaké odpovídá úkolům gymnasijních učitelů, nevyrozumíváme tím nějaké praktické vzdělání, o jakém mluvívají často universitní posluchači, když tápou bez vůdčího světla

a organického postupu v té široké svobodě akademického učení a když dost se nabloudili, na konec si raději přejí, aby studium jejich bývalo seřízeno prakticky, t. j. založeno na přednáškách a učebnicích, podobných gymnasijním učebnicím, jenže uzpůsobených k účelu universitnímu a podávajících stručně látku a fakta, jež se co nejnutněji vztahují ke zkušebnému řádu.

Právě naopak, i pro gymnasijní učitelstvo třeba je vzdělání co možná theoretického, vědeckého. Vědeckým pak vzděláním zase nerozumíme nahromadění a seznání toho všeho množství jednotlivých případů, s nimiž se učitel setká v praxi, ani množství jiných speciálních věcí: všech jednotlivostí, s nimiž se učitel bude později zabývat, není beztoho možno poznati za dobu studií: vědeckým vzděláním nazýváme takové vzdělání, jež dovede ukázati, jak rozborem jednotlivých případů doděláme se všeobecných pouček a zásad, kterými se probírané jednotliviny spravují; vzdělání, jež dovede pak těmito všeobecnými zásadami vyložiti zvláštní, konkretní jevy. Vědecky na př. rozumí živočichu ne ten, kdo jej do mnohých podrobností popíše, jako spíše ten, kdo dovede jej vyložiti zásadami biologickými, částečně chemickými, fysickými atd. Není ještě vědecké znáti nebo popsati tisíce druhů, ale znáti zákony a podmínky jejich bytu a žití, ne býti živým inventářem nějaké sbírky, ale rozuměti dobře podstatě třebas méně druhů na základě obecných zákonů, spravujících jejich bytí a rozvoj. Tak je ve všech odborech vědních, tak i ve filologických. Znát tisíce jednotlivých případů může po případě znamenati: nevědět si s nimi v praxi co počíti. Ale kdo zná obecné zásady, jimiž se řídí jistý soubor jednotlivých fakt, dovede pak v životě naložiti správně i s těmi jednotlivostmi, jakých mu nebylo lze v universitním studiu obsáhnouti, ale na jaké snad v praxi sám přece narazí. Známe-li na př. obecnou zásadu, že prvotnou pohnutkou lidského jednání není stránka rozumová, nýbrž citová, vysvitne nám s psychologické stránky podstata činu, jaký bylo vyobcování Aristeida. — Jaké světlo padne na př. na smrt vznešeného filosofa Anaxagora, jenž prvý v Řecku uváděl myšlénku jednobožství, jestliže známe obecnou zásadu hnutí duchového, že všechny čelné nové ideje narážejí na odpor a jsou pronásledovány. — Jinak budeme pohlížeti na činy a význam jednotlivých vynikajících státníků a pod., víme-li obecnou poučku, že historické dějstvo není způsobováno jednotlivcem sebe silnějším, nýbrž že je výsledkem mnoha činitelů a podmínek, jichž společnou působností vzniklo. V ní činnost vynikajícího jednotlivce spolupůsobí ovšem, třebas značně, ale jen

spolupůsobí. Pohleďme s toho stanoviska na př. na činnost Themistokleovu. Pak zajisté uvidíme, jak máme souditi, dí-li o něm při příležitosti bitvy salaminské Cornelius Nepos, že prozřetelností jednoho muže bylo zachráněno Řecko od Peršanů a Asie podlehla Evropě.

Pro školy střední má takové theoretické vzdělání tu cenu, že každý jednotlivý případ, i sebe všednější, ano právě všední, lze s takového obecného stanoviska učiniti zajímavým — vždyť každá jednotlivina pro školu jako pro život má cenu, pokud na ni padají paprsky s vyššího hlediště. A čím přesnější je theorie, čím přesněji vyložíme jí jednotlivý případ, tím přesnější dostaví se poznání (pokud vůbec poznání máme) jednotlivých případů, od všední kapky vody a vzrůstu malého lístku až do tragické smrti velikána, od všedního projevu duševního až do nejsložitějšího zřízení státního.

Jestliže převážný směr studií dosud se nese k jednotlivinám, počíná býti podle toho citelným požadavkem doby: více všeobecnin. Všeobecné zásady přispívají k filosofickému názoru na věci, i lze tedy první požadavek v úpravě filologických studií naznačiti také přáním: zfilosofičtit filologii.

10. Druhým požadavkem jest filologii zodborniti, t. j. učleniti jevy týkající se starověku do příslušných odborných věd a v těch je vykládati methodou těchto věd.

11. Odborné vědy musily by býti tak uřaděny, aby podávaly v přirozené souvislosti postupně souborný názor o klassickém starověku. O ten souborný názor, jenž by obsáhl všechny důležité, podstatné jevy starověku v jich vzájemném souhlasu, o ten se učiteli gymnasijnímu velmi jedná. On chce zvěděti, jaké jsou prvky, z nichž se skládá byt některého národa, a jakými zákony se řídí tyto prvky. Chce býti těmi vědami poučen o vlastnostech jednotlivce jako částky společenské, o rodině jako části společnosti, chce poznati složbu dotyčného národa, její obšírný řád rozumový, citový, mravní a náboženský, politický a hospodářský, řeč a pod. se všemi jejich hojnými projevy. Chceme znáti, jaké vlivy byt toho národa udržují, chceme věděti, jak všechny prvky jeho života v určité době jsou v souhlasu, takže na př. určitý stav náboženských poměrů odpovídá určitému stavu rozumovému, mravnímu a pod. Chceme vedle této organisace poučiti se o tom, jak soubor minulého stavu má za následek celkový potomní stav národa, jak příčinným postupem se vyvinulo jedno období života z druhého.

Poučila by tedy taková soustava věd o tom,

I. jaký byl vliv přírodních činitelů na život Řeků neb Římanů, pokud totiž sahá působnost podnebí, útvaru půdy, vody, zvířeny a květeny. Oddíl ten by musil býti založen na obecných poučkách, jaký vliv — přímý a nepřímý — má příroda na člověka a zda v kterém případě vlivy společenské byly silnější než přírodní. V oddílu tom použilo by se k filosofickému spracování výsledků badání místopisného, klimatologického, přírodozpytného atd., pokud se vztahují na tyto země;

II. přešla by k jednotlivci řeckému a římskému jako členu společnosti a vylíčila by, jaké byly fysické a duševní vlastnosti člověka klassického, jeho stránku rozumovou, citovou, mravní atd., jak se vztahovaly k společnosti;

III. jaká byla podstata rodiny klassické, jaké formy její, jaký řád a vývoj;

IV. jaké byly zásady organisace společenské a státní; jaké síly podmiňovaly složbu společnosti starověké. Zde bychom byli poučeni o všech činitelích a úkonech společnosti a státu, tedy o řádu rozumovém i citovém a jeho projevech (ve vědě, umění), o řádu mravním, náboženském (moc duchovní a pod.), politickém, vojenském, hospodářském. Zde by se musilo ukázati, jak všechny tyto řády v každém určitém stavu a době tvoří vzájemný souhlas, vyložiti jak každý jednotlivý projev je znakem celkového stavu. Ve vývojové části ukazují tyto nauky, jak všechny sociální stavy jsou výsledkem mnoha minulých příčin, a jak zároveň ony jsou příčinou budoucího stavu; poučují o vývoji jednotlivých činitelův. Zde by, vedle výtěžků jiných věd, tak mnohý cenný materiál, nahromaděný v tak zv. starožitnostech náboženských, soukromých, státních a vojenských, musil býti uveden na obecné zásady a těmi vykládán. Jednotlivé oddíly by musily býti probrány stejnoměrně podle ceny a důležitosti své. Tím by se zjednávalo souměrné poznávání celku, kdežto při nynějším způsobu nauk filologických je vadou veliká nesrovnalost, takže některé odbory velmi obšírně se probírají, jiné stručně a některé stránky se zanedbávají. Proč na př. převahu mají nauky t. zv. literární a mluvnické? Proč je tak skrovné zření k jevům přírodním, technickým; proč vůbec vědecké projevy jsou v pozadí? (Dokončení.)

Slovanské studie.

Jana Kollára Slovanská vzájemnost.

Píše T. G. Masaryk.

(Pokračování.)

Pokud běží o toto stotožňování národa s člověčenstvem, upozornili jsme již na obtíže tohoto pokusu; zde zajímá nás, jak tuto svou myšlénku provádí, neboť patrně cítil, že humanita sama je příliš neurčitý a rozplývavý pojem. Čím tedy podána je záruka, že láska k vlastnímu národu je zároveň a právem láskou k celému člověčenstvu?

Kollár člověckost u Slovanů vidí zabezpečenu nebojovností. Dejme tomu, že Slované skutečně od přírody méně jsou bojovní než Germáni a Románi (že by byli docela nebojovní, Kollár netvrdí): stačí tato vlastnost vykonati ten veliký úkol, jejž Kollár Slovanům postavil? A jak se v daných určitých poměrech netoliko politických, ale i kulturních ta organisující síla slovanské nebojovnosti jeví jako humanita? Vždyť přece i bojovní Němci — slyšeli jsme — mohou přijati princip humanitní a jím se obroditi, a tudíž nevyplývá humanita pouze z nebojovnosti. Zajisté je podivná věc, že nebojovný Slovan od bojovného Němce — Kollár od Herdera — přejati mohl vypracovanou ideu humanitní.

Tu totožnost humanity a národnosti Kollár skutečně jen konstruoval, jako mnoho jiného. Netvrdím, že by myšlénka neměla jisté oprávněnosti, avšak v tom právě Kollár jeví svou filosofickou slabost. Bylo totiž právě s jeho stanoviska třeba, filosoficky pojednati o idei narodnostní a její oprávněnost odůvodniti — avšak toho Kollár

se nepodjal, spokojuje se tím, že národnost slovanskou prostě na roveň postavil humanitě, jeden národ člověčenstvu celému.

Odtud ten zející rozpor mezi spisem o vzájemnosti a »Slávy Dcerou« — rozpor mezi humanitní a národnostní ideou.

Ve spise o vzájemnosti větší klade důraz na humanitu, kdežto v »Slávy Dceři« nepoměrně více vyniká idea národnostní. Ale Kollár nedovedl ideu humanitní a národnostní jednotně zceliti, a právě v tomto nedostatku tkví nedostatek »Slávy Dcery« — není tu jednotné koncepce umělecké. Promluvíme o tomto rozporu idee Kollárovy ihned ještě podrobněji.

33. O kulturním úkolu Slovanův a zejména o jejich poměru k národům ostatním Kollár ve svých názorech také kolísá.

Podle theorie Kollárovy každý národ má dočasný kulturní úkol, a pak odstupuje — tak odstupují romanští národové, odstupují národové germanští a na jejich místo dostupují Slované. Podle té theorie i Slované měli by jen dočasný úkol, po jisté době také by ustoupili národu jinému; avšak tohoto důsledku své filosofie dějin Kollár nepřipouští, pomáhaje si tím, že prohlašuje humanitní princip za poslední a definitivní kulturní typ — Slované jsou humanitní, tudíž budou žíti do skonání světa, a s nimi všichni národové, kteří přijmou humanitu.

Než to nás už nezajímá, nýbrž věc jiná. Ten proces degenerační zasluhoval přece lepšího a pečlivějšího vystihování, než se mu dostalo u Kollára — ovšem i v tom právě kolísá, neboť dělá Germánům a Románům ten ústupek, že by se prý mohli přijetím humanitního principu udržeti.

O řečené degeneraci Kollár i tím nemá jednotného názoru, že neví, má-li ji připisovat jen duchovním nebo i fysickým příčinám. Jsou mu totiž Slované také národ »nový«, národ »čerstvý«; myslí při tom nepochybně netoliko na vlastnosti duchovní, nýbrž po výtce tělové, právě tak, jako naopak degeneraci národů germánsko-románských připisuje také příčinám fysickým a hlavně »stáří«. Na jednom místě v kázáních jako podmínku pravé, přesné a trvalé vzdělanosti přímo žádá čistotu a nepomíchanost s druhými národy právě tak, jako svobodu a nezávislost kulturní. *)

Kultura románsko-germánská — Kollár tvrdí ve spise o vzájemnosti — je duchovní, nikoli národní jako řecko-římská: proč tedy Germáni a Románi upadají i fysicky? Vysílením? Rozhoduje o trvání

*) Kázání II., 48.

národů fysický nikoli duchovní princip? A nemohli by podle toho i Slované přes humanitu právě tak vysílením časem zaniknouti? Neboť jestli degenerace značí především mravní úpadek — nemohli by i Slované přes humanitní princip státi se nemravnými? Zabezpečuje humanita všelikou mravnost a s ní sílu fysickou?

A jestliže národové západní vymírají — jak mohou Slované převzíti jejich dědictví, aby se sami nepokazili?

Jistě problém degenerace národa a dokonce všech národů západních je těžký; nežádáme, aby jej Kollár byl rozřešil, neboť problém rozřešit se nedá, ač degenerace a dekadence je v ústech mnohých. Avšak Kollár mohl přece míti určitější názory, k tomu při nejmenším idee Rousseauovy ho mohly vésti, tím více, že s nimi přece z Herdera a již před tím i vlastní četbou byl obeznámen. Avšak právě ve všech těchto těžkých úkolech Kollárova filosofie nás opouští. A právě v tomto případě to pociťujeme tím trapněji: není přece maličkost odsuzovati k degeneraci řadu národů, — v době národního boje je v takových otázkách třeba diskrece a kritické opatrnosti.

34. A jak si máme představiti, že Slované budou pokračovati v kultuře, když sami ještě žádné kultury nemají? »Svornost jen a osvěta nám schází« — jsme »obři v zeměpise a na mapách, ale trpaslíci v umění a literatuře,« Kollár stále běduje: jak tedy můžeme pokračovati, kde Románi a Germáni přestali?

K těmto a pod. otázkám Kollár odpovědi nedává, a nedává odpovědi určité. Kirějevský, zabývající se stejnými problémy a v téže době, mnohem byl jasnější. Kollár jedním slovem — je neslovansky neurčitý a nekonkretní ve všem, kde mluví o slovanských věcech. Kollár konstruoval si Slovana in abstracto, tedy něco, co vlastně není — nebudeme přece pro otázku slovanskou ohřívati staré spory nominalismu a realismu a dohodovati se o tom, co na slovanství je reálního. My Čechové máme tisíciletou historii a vývoj, také Poláci a Rusové, zkrátka všichni — jen neznalost této historie a skutečných poměrů mohla se spokojiti tak mlhavým pojmem, jaký Kollár si utvořil.

Kirějevský úkol budoucnosti dává Slovanu ruskému, Mickiewicz polskému, Kollár blouzní o Slovanu vůbec — tísnivý pocit vlastní malosti mu nedodal troufalosti, postaviti se na půdu vlastního národa. Kirějevský duchovní stránku budoucí kultury vidí v pravoslaví a zejména v pravoslaví ruském resp. staroruském. Mickiewicz týž úkol dává katolicismu; oba tedy nevybočují z vývoje vlastního

národa — náš Kollár v posavadní naší historii nevidí nic positivního, odkazuje nás a člověčenstvo na humanitu, jíž sloužiti máme literaturou a literární vzájemností. Kdyby alespoň byl označil obsah toho slovanského vzdělání, jehož vzájemností se chtěl domoci! Slovanská knihkupectví — výměna knih mezi spisovateli — knihovny a ostatní prostředky, jež vzájemnosti mají sloužiti, jsou docela dobré a praktické, ale pro řešení veliké otázky světové neznamenají nic. Jak veliký tu nepoměr mezi konečným cílem a prostředky!

Kollár žádá, aby každý vzdělaný Slovan docela dobře rozuměl čtyřem hlavním jazykům slovanským a v nich četl; i tážu se: řídil se sám Kollár tímto svým požadavkem? Myslím, že ne. Proč? A řídili a řídí se jeho pravidlem jeho nadšení stoupenci? Také ne! Jaký osudný rozkol mezi životním úkolem a jeho uskutečňováním!

Proto nemusíme se divit, že hlasatel slovanské vzájemnosti sám nepoznává velikých plodů ducha slovanského. Kollár do opravdy lituje — (ve spise o vzájemnosti) — největších básníků své doby Puškina a Mickiewicze, že nenadchli se geniem vzájemnosti. Sám sice praví, že básníci jsou výkvětem národa, že duchem národa jsou nejhloub proniknuti a že proto na národ nejvíce působí; — na místě aby tedy v nich ducha toho hledal, zazlívá jim, že národům svým neukazovali pravé cesty jeho vzájemnosti. Kollár, na místě aby studoval z velikých těch básníků toho ducha národa, předpisuje Puškinovi a Mickiewiczovi, co a jak měli básniti! Kdo jen poněkud má smysl pro skutečného básníka — v tomto požadavku Kollárově všecku slabost jeho idee postřehne.

V Puškinovi a Mickiewiczovi projevila se taková síla národní a tudíž i podle Kollára slovanská — Puškin i Mickiewicz proto, že světu měli co říci, i na nás Slovany mocně působili a slovanskou myšlénku tím právě sesílili. O tom ani nechceme mluviti, že oba tito básníci i o poměru národů slovanských myslili a citům svým výraz dali, jímž i Kollár mohl býti spokojen. Zejména Mickiewicz procítil strašný poměr Polákův a Rusův, city své ztělesnil v grandiósních výtvorech básnických —. Kollár za to dává jej do Slovanského pekla, do nebe pouštěje našeho Poláka a — Rettigovu.

35. To neznání a nepochopování skutečnosti a plnosti života jeví se u Kollára velmi charakteristicky v tom, že v historických upomínkách svých prodlívá tak jednostranně v nejstarších, tedy eo ipso nejméně známých dobách národů slovanských. Zejména rád truchlí na mrtvými Slovany polabskými, ale necítí tak s žijícími; vidí pořád bývalé Slovany v Durinsku, v Meklenburku, dokonce

i ve staré Italii, ale nehledá jich tak v přítomném Polsku, Rusku Srbsku, Hrvatsku. Kdo z nás dovedl by se nadchnouti důkazy »Staroitalie«, že latina je původně jedno ze staroslovanských nářečí, jen něco vlivem řečtiny změněné? Kdo může se nadchnouti archaeologickými konstrukcemi různých těch slovanských prý bohův a bůžků, bohyň a bytostí?

Nemysliž nikdo, že námitka tato vyplývá pouze z nálady, jako bychom řekli, časové, že teprve dnes na věc díváme se tak — nikoli. Tato zvláštní sentimentálnost i na dobu Kollárovu je již nevčasná. Havlíček dobře to vycítil, když se právě tomuto archaelogickému blouznění posmíval, napsav proti Kollárovi:*) »Mně alespoň jest nyní jeden živý a čiperný slovanský hošík, z kterého něco může být, milejší, než všechny staroslovanské bůžky, co se jich kde vykopalo a vykopá, ulilo a ještě ulije.«

Přesvědčíme se v historickém rozboru idee Kollárovy, že Havlíček těmito slovy postihl slabou stránku netoliko Kollára, ale našeho národního programu vůbec. Že právě Kollárovi velebený racionalism nepřekonal této sentimentálnosti, je jen další důkaz jeho zvláštní osobnosti.

Tuto svou slabou stránku Kollár v hloubi duše své sám musil pociťovat. Alespoň na cestě do Horní Italie, když se byl vymanil na čas od svých knih, napsal:

»Nenávidím ustavičné umývání se v zaprášených knihovnách, jako i pouhou učenost a spekulativnost, kde jako v německé filosofii, jedna nová soustava ustavičně druhou nahání a s trůnu svrhuje, a žádná se naposledy nezakořeňuje, aby mohla květ a ovoce přinášeti.« **)

Kollár tu dosti správně posoudil vlastní svou knižnost, mám-li tak nazvati jeho osudnou odvrácenost od přítomného života.

36. Dostali jsme se takto krok za krokem k nejslabší stránce Kollárově. Upozornil jsem již, že Kollár přece jen pomýšlel na jednotný spisovný jazyk, ačkoli hlásá jen literární vzájemnost; avšak za touto nerozhodností skrývá se nerozhodnost mnohem vážnější a obsažnější: Kollár sám vzájemnost čistě literární mění místy v panslavism, a sice v panslavism národní a dokonce i politický. Mezi spisem o vzájemnosti a kázáními se strany jedné a »Slávy Dcerou« a některými básněmi na straně druhé je v tom právě veliký rozpor.

*) Slovan 1850, str. 1406.

**) Cestopis, obsahující cestu do Horní Italie atd. Pešť 1843 str. 33

A podivno — v »Slávy Dceři« samé týž odpor: základní myšlénka, a bez mála by se musilo říci většina jednotlivých myšlének, založena je na pouhé vzájemnosti literární, tu i tam však ozývá se idea všeslovanská ve svém obsahu národním a politickém. Spis (německý) o vzájemnosti, jak už řečeno, provádí ideu humanity, »Slávy Dcera« (česká) hlásá sice také humanitu, ale z humanity té silně proniká idea národnostní. Jistě právě touto ideou »Slávy Dcera« u nás působila mnohem více, než ideou humanitní.

Tento rozdíl mezi spisem o vzájemnosti a »Slávy Dcerou« resp. mezi Kollárovou vědeckou theorií a básnickým provedením nejzřejměji ukazuje známá znělka:

Jestli Slávy rumy ještě vstanou
rukou vaší, příští potomci,
věřte zkušenému vědomci,
jehož ústa tu k vám radu vanou:

Zřiďte obec jedním jménem zvanou,
pevnou, ať ji cizí holomci,
svornou, ať ji vlastní lakomci
nezbourají novou zase ranou.

Oudy mnohé, hlavu jednu mějte,
vyrostlou však z těla vašeho,
černé s bílým nikdy nemíchejte.

To nás cestou posud vedlo křivou,
vy se chraňte bludu našeho
a vlast stvořte čistou, trvanlivou.

Sl. Dc. II., 56.

Tento rozdíl bije do očí. Avšak není tímto a podobnými hlasy již všechen rozdíl mezi Kollárem filosofem dějin a Kollárem básníkem vyčerpán. Hlavní a osnovní nejednotnost Kollárova tkví v nazírání na celou národní taktiku, smím-li tak stručně označiti soubor všech prostředků, jimiž slovanská idea, po případě panslavism, se má uskutečniti.

Ve spise o vzájemnosti a v kázáních rozhodně a důsledně hlásá, že jen osvětovou prací mírnou a klidnou domůžeme se svých ideálů všeslovanských, všelidských; ve »Slávy Dceři« týž názor ovládá celou báseň, avšak jsou právě místa, v nichž nezříká se prostředků docela opačných. Ve »Vlastenci« hromuje pro taktiku »činů«; neboť »nic řeč neprospěje prázdná, Národu jen zmužilé srdce pomůže a

čin«. A právě v tom největší je rozpor: jednou dokonce: »Chladným nechala mne zmužilost« (Sl. Dc. I., 3.) a Sláva nechce míti... Scaevol, Sandů, Ravaillaků« — ale po druhé zase: »Zřiďte obec, jedním jménem zvanou... Oudy mnohé, hlavu jednu mějte vyrostlou však z těla vašeho« a dokonce: »Skutkem udatný Tell sebe sám, syna svého i vlast svou zvěčnil, jímž svobody, trýzniče potra, nabyl« ... »Nestřete mi těše tu písní mravohromci: poslušnost! Ej co to? jen mrzký plášť zženštilosti vaší«... »Žebrati? Ha pronikej studený mi pot těla kosti; lid-li je Vám, čili vy, knížata, lidu dána?«...

Tu přece již nemůže býti pochybností žádných, že Kollár je nejednotný ve svém názoru, a že nejednotnost týká se samého základu: knihou nebo mečem, vzájemností literární nebo bojem a násilím?

V »Slávy Dceři« Kollár do značné míry přednost dává druhé alternativě; jeví se arci bojovnost více ve zvláštní, řekl bych passivní formě. Kollár v »Slávy Dceři« humanitní ideu svým srdcem nevždycky dobře rozřešil. Pro cit můj je v této básni více nenávisti národní, než i Herderovská humanitní idea připouští, o tom ani nemluvíc, že neláska ta častěji projevuje se umělecky nepěkně a malicherně.*)

37. Jak vyložiti toto kolísání a váhání Kollárovo? A docela určitě řečeno: je chyba pouze ve filosofii anebo i v charakteru?

Ve filosofii je chyba patrná. Ukazoval jsem na hlavní nedostatky Kollárovy filosofie dějin. Kolísá v mnohých kusech a je neurčitý, i kde se jedná o názory čistě theoretické; proto není se tak diviti, že kolísá i tam, kde vysloviti se má o celé taktice národní. Není přece maličkostí, pronésti soud a odsouzení o charakteru člověka; je tudíž naší povinností vyšetřiti záhadnou věc co nejpečlivěji. Pokud se tu státi může a musí, ukazuji právě k té zvláštní nerozhodnosti Kollárově, jež v jeho myšlénkách se jeví a která charakteru se dotýká jen potud, pokud prozrazuje jistou slabost celého člověka.

Tato zvláštnost Kollárova velmi reliefně jeví se v »Slávy Dceři« právě tím, že vedle sebe staví obojí názor. Ze »Slávy Dcery« právě tato neurčitost bije do očí a dokazuje přede vším, že Kollár i jako

*) Leander Čech ve Sborníku Jan Kollár p. 113 čestně vyznává: »V Kollárovi skutečně vzkypěla nenávisť proti těm, jež měl za ničitele a nepřátely národního života, vzkypěla tou elementární silou, jako se pud sebezachování oživí v dobách nebezpečí u sebe vzdělanějšího člověka. Nutno to vyznati: báseň Kollárova nenávidí Němců, Germánů.«

básník byl mnohem slabší, než-li mnohým se zdá. Ovšem Kollár »Slávy Dceru« léta po letech doplňoval, abych neužil silnějšího výrazu Hurbanova; avšak tím nejednotnost hlavní a vůdčí idee nedá se ospravedlnit, jak příkladové všech literatur dosvědčují.

Do jisté míry tedy kolísání mezi vzájemností humanitní a panslavismem hlavně národnostním dá se vyložit nejednotností myšlének a celé myšlénkové soustavy. Když básníkovi nevadila nejednotnost celkové koncepce v »Slávy Dceři«, není se tolik diviti, že kolísá skutečně i národnostně i politicky.

Ještě jiná okolnost zasluhuje povšimnutí.

Básně, v nichž Kollár horuje pro panslavism, psány jsou brzy po návratu z Německa. Do značné míry jeví se právě v těchto básních vliv německých básníků a německého národního hnutí vůbec; Kollár vlivům cizím, jak jsme viděli a ještě uvidíme, velmi byl přístupný, poddal se i tu vlivům časovým.*) Proti tomu nemluví fakt, že Kollár nebyl člověk energického citu, jenž nedal se citem a vášní ovládnouti; i básník chladný a reflexivní mocným cizím vzorům mohl se poddati.**)

Zbývá tedy otázka, do které míry Kollár by byl skrýval své vlastní slovanské, politické přesvědčení.

---

*) Na tento vliv právě vhod dr. Jakubec upozorňuje v Rozhledech č. 6. a následující.

**) Mně tu po *básníkovi* Kollárovi mnoho není, ale musím se věci dotknouti, pokud dotčená záhada se má objasniti. Pro Kollára bylo by nejvýhodnější, kdyby byl takový, jak jej nedávno líčil mistr *Vrchlický* ve své akademické řeči (Lumír 1893, 5.) Stanoviv dva druhy poesie, jednu plnou klidu a olympické jasnosti, poesii všech dob, nepatřící výlučně žádné zemi, a poesii opačnou, vášnivější, mající své kořeny v otčině, Vrchlický Kollára klade do druhé (subjektivní), Čelakovského do prvé (objektivní) třídy básníků. Vím také, že již Čelakovský prohlásil Kollára za subjektivního básníka. Úsudek Vrchlického mne přiměl, básně Kollárovy opětně a pozorně prosledovati, právě z toho důvodu, abych si nejednotnost Kollárovy idee psychologicky lépe dovedl vyložiti. Nemohu se k úsudku Vrchlického připojiti. Jestliže by Kollár jako básník byl tím »živelním« přímo »démonickým« a »improvisujícím« básníkem, jakým Vrchlický jej líčí, i jeho sociologické práce byly by přirozeně docela jiné, asi podobné, jaké byly Mickiewiczovy, jejž Vrchlický taktéž klade vedle Kollára. Kollárova »Slávy Dcera« odpovídá charakteru vědeckých spisů Kollárových a zejména »Pamětím«, jasně charakterisujícím celého Kollára. Nenalézám v »Slávy Dceři« ani v ostatních básních stopy demonismu a jsem jist, že podrobnější rozbor a srovnání Kollárových jednotlivých znělek se současnou poesií německou dokáže, že Kollár i jako básník tvořil s tou zvláštní rozvahou a pílí, jakou cizích živlů užil ve »Vzájemnosti«.

Výtky charakterové slabosti dostalo se Kollárovi od *Havlíčka*, a přiznávám se, že mně výtka ta mnoho váží.

Zmínil jsem se právě o úsudku Havlíčkově proti Kollárovým staroslovanským bůžkům.

Kollár totiž dal zprávu o sve cestě po Meklenbursku (1850 konané) v Reichszeitungu; Havlíček vytkl mu některé přílišnosti a fantastické výklady slovanských bohů.« *)

Kollár na to podrážděně odpověděl ve »Víd. Denníku«. Havlíček na to duplikuje v »Slovanu«, vytýká Kollárovi, že uveřejnil zprávu svou v Reichszeitungu a Víd. Denníku »s jistou tendencí«;« ukazuje zároveň, že v posledních znělkách Slávy Dcery — (hromady nosů!) — nešetřil vkusu a vyslovuje se uvedenými již slovy proti archaeologickým podivnůstkám Kollárovým. **)

Za nedlouho přišel do Havlíčkova listu ze Slovenska dopis proti Kollárovi. V r. 1848 v Kossuth Hirlapě prý podal »Osvědčení« proti slovenskému povstání, jednaje takto nemužně a zapíraje svou Slávy Dceru. »Od času Svatopluka a jeho zrádného skutku nad Rastislavem, strýcem svým spáchaného, nebylo tuším jemu podobného až na zapření věci slovanské Kollárem.«

Havlíček sám v doslovu redakčním o Kollárovi říká, že vida velikou moc ministerstva, uznal — jako jiní mnozí — za »*prospěšné a užitečné* (pro sebe) připojiti se k němu a obarviti změnu korouhve své tím, jako bychom my ostatní, kteří jsme důslední a svým předešlým zásadám věrni zůstali, nějací přepjatci a nesmyslní zuřivci byli, a oni jen šli *tou pravou* prostřední cestou.« ***)

Pokud běží o to prohlašení, tedy je u Havlíčka omyl; požádal jsem známé, aby mi je v Kossuth Hirlapě vyhledali, ale není ho prý tam. Pan dr. Jakubec věc vyšetřoval a sděluje mi tolik.

Kollár dal prohlášení, ne v »Kossuth Hirlapě«, nýbrž v »Pester Zeitungu« 29. září 1848. Osvědčení jeho zní:

Podepsaný z více důvodův, obzvláště z lásky k vlasti cítí se povinovaný, prohlásiti veřejně, že vůbec nemá pražádné účasti v politických pletkách a obzvláště nyní v pobuřování Slováků

*) Slovan 1850 září p. 1014.
**) Slovan 1850 p. 1405.
***) Slovan 1850 str. 1485.

v horních župách; ba že z nejvniternějšího přesvědčení tento odboj pokládá za nezákonný a špatný a že již od několika let, spojen s veledůstojným pánem superintendentem Szeberényim, proti zaslepeným původcům slovem a písmem bojoval a lid varoval před scestím, na něž jej chtěli uvésti.*)

Možná, že Havlíček soudil poněkud příkře, ale chování Kollárovo cele ospravedlnit se nedá, to vidím ze spisů Kollárových samých. Mne právě ty spisy samy zarážely, i pátral jsem, pokud toho byla třeba, i po jiných zprávách a nalezl jsem, co právě jsem předložil. Je to pro posouzení doby tak zv. znovuzrození důležité. Naše znovuzrození musí se právě posuzovati také po stránce mravní, nebylo dílem pouze rozumu ale i charakteru.

Kollár docela právem a v souhlase se svými zásadami zatracoval povstání; avšak — a v tom právě jádro věci tkví — Kollár někdy sám hlásal, co r. 1848 zatracoval a proč nevyslovil se stejně rozhodně a veřejně proti povstání maďarskému?**) A které povstání bylo zákonnější?

Podle všeho osvědčení toto od Kollára bylo vynuceno — jak a kým jsem nestopoval, jako že vůbec podrobnější vylíčení Kollárova charakteru nespadá do rámce této práce. Dotýkám se věci jen pokud Kollárovy spisy samy k tomu nutí a pokud pochopiti chceme Kollárovo postavení v národním hnutí obrozovacím.

---

*) Originál se čte:

Der Unterfertigte sieht sich aus mehreren Gründen vorzüglich aus Liebe zum Vaterlande veranlasst, öffentlich zu erklären, dass er wie schon überhaupt an politischen Umtrieben, so auch insbesondere jetzt an den Aufwiegelungen der Slowaken in den oberen Gespannschaften gar keinen Antheil habe; ja diesen Aufruhr seiner innigsten Überzeugung nach für ungesetzlich und verwerflich halte; und dass er schon seit einigen Jahren gegen die verblendeten Urheber derselben in Vereinigung mit dem Hochwürdigen Herrn Superintendenten Szeberényi mit Wort und Schrift gekämpft und das Volk vor den Abwegen gewarnt habe, auf welche sie es führen wollten.

Johann Kollár, ev. Prediger.

**) Ve zmíněném sborníku Kollárova chování roku 1848 také vzpomenuto. Čteme (p. 46), že také vyvezl hlíny na náspy, jež Pešťané proti císařským vojskům strojili, aby upokojil rozeštvaný lid; to prý »mu mnozí rodáci snad za jedinou slabost v životě vytýkali« Aby se vyhnul nepříjemnostem, připjal si prý také revoluční kokardu maďarskou, jaká se tenkrát nosila. (p. 59.)

III.

Vznik a rozvoj Kollárovy slovanské idee.

A. *Vzájemnost slovanská.*

38. Posoudili jsme Kollárovu ideu samu o sobě, čistě věcně; nyní nastává nám úkol, postihnouti ji ve spojení s dobou Kollárovou, tudíž především jako projev a další příčinu našeho t. zv. obrození.

Za tím účelem vystopujeme napřed vlivy na Kollára vědecké, hlavně ovšem německé; odsud přirozeně vedeni budeme k velikým vlivům časovým, jak totiž v Kollárovi vyslovilo se národní hnutí české a slovanské.

Pro tento úkol máme od Kollára samého »Paměti z mladších let života«; z poslední doby jsou některé pěkné příspěvky, z nichž čtenář o mnohých podrobnostech může se poučit.*) Já zde sociologicky probírám pouze vznik a rozvoj Kollárovy idee slovanské. —

Kollár sám vykládá vznik vzájemnostní idee ve spise o vzájemnosti takto:

Slované — čteme — se spočítali, poznali svou číselnou velikost i zatoužili býti národem velikým, k čemuž právě vzájemnost je nutná. Obzvláště pak Slováci v Karpatech stali se prvými hlasateli vzájemnosti: nemajíce své literatury téměř žádné, prostřeli ruce, aby objali své bratry slovanské. Slovenčina mluvnicky i zeměpisně je střed slovanský: Tatry jsou a zůstanou kolébkou všech Slovanů. Po Slovácích a Češích sdávali se slovanskými Rusové, Hrvati, Poláci, Srbové.

Zejména pak Kollár uvádí jakožto svého hlavního předchůdce Šafaříka; v jeho dějinách slovanských literatur Slované prý poprvé se uviděli jako ve velikém zrcadle a našli se před celou Evropou jakožto jeden národ. Vedle Šafaříka — slyšíme dále — Dobrovský razil vzájemnosti cestu, po Dobrovském Kopitar.

*) Jmenuji tu obzvláště uvedený již Sborník (tuším, že jsem ještě neudal plného titulu: Jan Kollár 1793—1852. Sborník stati o životě, působení a literární činnosti pěvce »Slávy Dcery« na oslavu jeho stoletých narozenin redakcí Frant. Pastrnka vydaly český akad. spolek ve Vídni a Slovenský akad. spolek »Tatran« vo Viedni, ve Vídni 1893), dále práce dr. Jakubce (J. Kollár v Jeně, Osvěta 1893, p. 575 násl., citované články v Rozhledech a referát: Jak jsme oslavili Kollárovo stoleté jubileum v Naší Době 1893 p. 124), různé statě ve »Slov. Pohľadech« 1893 a konečně spisek Louis Legera: Jean Kollar et la poésie panslaviste au XIX. siècle, 1888.

39. Pokud Kollárova slovanská idea je vědecká a filosofická, přirozeným způsobem podle tehdejších našich kulturních poměrů hledati musíme ve vědě a filosofii německé k ní přípravu a do značné míry i pramen. Všecko školské vychování tehdejšího občanstva bylo německé. Avšak podivným řízením toto vychování německé sloužiti musilo za prostředek dalšího vychování českého a slovanského, Kollár sám nám vysvětluje, proč o vzájemnosti slovanské píše německy.

Kollár ve svých »Pamětech« podrobně líčí nám své vzdělání školské a literární, ukazuje takto sám nejvýmluvněji, jakou důležitost mu pro svůj další život připisoval. Pro nás ovšem hlavní má zájem, jak se vědecky a filosoficky vzdělával a připravoval na universitě Jenské. Byl tenkráte už starší než obyčejní studenti — minulo přišedšímu do Jeny na podzim r. 1817 už 24 let — i věnoval se studiím s velikou pílí a opravdovostí. Z německé literatury zásobil se vědeckým nástrojem pro své další dílo životní.

Ve svých Pamětech sám nám udává, jak zejména povinován je filosofům Okenovi a Friesovi, theologům Gablerovi a Harmsovi a konečně historikovi Ludenovi. Jejich návodem a z jejich vědění zbudoval si Kollár filosofické a sociologické základy, na nichž sestrojil budovu slovanské vzájemnosti. Svou filosofii dějin, své ideály humanitní a konečně i své názory národnostní Kollár zformoval si na universitě Jenské. Srovnávaje s bohatostí německé literatury neutěšený stav slovenské a české osvěty, dospěl ku přesvědčení o veliké potřebě literární práce, německá věda poskytovala mu svými filosofickými ideami žádoucí prostředek a zároveň dávaly tehdejší německé poměry mocný příklad.

Podívejme se tudíž na ten příklad.

40. Jena se svou universitou byla tehdejšímu Německu půdou klassickou. Universita netoliko že podléhala nedávno správě a vlivu Götheho, v Jeně Schiller přednášel, v Jeně působili mužové jako Fichte, Schelling, Oken a j.; v Jeně vyšel prvý německý literární časopis, nadaleko Jeny bylo nedávné literární Eldorado německé — sídlo Götheovo, s nímž Kollár taktéž se setkal — zkrátka Jena se svými tradicemi, svými učiteli a celým životem universitním vnímavému duchu Kollárovu přirozeně poskytovala vzácnou a záživnou stravu.

»Mrtvina Prešpurská, co mumie v paměti mé ležící, teprv zde dostavši život, začala hýbati se a dýchati« — těmi slovy Kollár sám opsal své literární a vědecké obrození na půdě jenské. *)

*) Paměti, 240.

Jenští profesoři ustálili Kollárovi filosofii dějin, vyjasnili mu ideál humanitní a vůbec uvedli jej do panujícího tehdy směru myšlénkového; jenenští učitelé přivedli Kollára k Herderovi.

O Okenově přírodní filosofii Kollár nám praví, jak se mu líbil výklad vzniku sluneční soustavy a člověka. Okenův pantheistický názor a zejména jeho evoluční názory ozývají se v Kollárových názorech o sociálním vývoji člověčenstva; vlivy Okenovy právě v tom docela dobře se hodily ke vlivu Herderovy filosofie dějin, uznávající v plné míře působení přírody na člověka. *)

Ještě značnější byl vliv filosofie Friesovy; vliv tento byl širší, od Friesa Kollár čerpal poučení v otázkách filosofických všech.

Friesův názor vidíme v oceňování rozumové činnosti, jak člověk a národ každý přijíti má ku pochopení svého povolání, jak povznésti se má k vyššímu sebevědomí. Také Fries stupňuje společenský život národní k žití člověčenstva. Fries v popředí staví literaturu jakožto orgán rozumu, jemuž slouží jazyk a vyměňování myšlének, samé to názory, jež u Kollára se ozývají. Friesem Kollár upozorněn byl mezi jiným na veliký úkol Anglie, z Friesa, ovšem svou cestou, Kollár v anglické převaze kulturní viděl úpadek, jejž Fries — (z jiných důvodů) — pokládá za možný. V Kollárových názorech se zračí Friesova kritika současných mravů — specielně i německých — a konečně Fries Kollára vedl i k idei vzájemnosti. Idea ta Friesovi je základní; Fries totiž pojímá právo jakožto kategorii rozumového vzájemného působení a vidí v právu nejvyšší zákon rozumné pospolitosti, — Kollár pozměnil ideu potud, že vzájemnost slouží humanitě.

Z přednášek a spisů Friesových Kollár poučoval se o ostatních (německých) filosofech; jistě na př. podle Friesa soudí o Heglovi a Schellingovi.

Fries Kollára svou filosofií vedl k aesthetickému nazírání na svět a život národní. Aesthetické nazírání u Friesa má místo přední a je jedno z osnových jeho a zvláštních učení. Tak Kollár i Friesem odkazován byl ku krásné literatuře. **)

---

*) Na př. Vývody (§ 3) o místě národa v celku světovém jsou cele ve smyslu filosofie Okenovy a Herderovy.

**) Podrobnější srovnání ukázalo by i v jednotlivých myšlénkách shodu Kollára s Friesem, vlastně závislost Kollárovu na Friesovi; srv. od Friesa: Handbuch der prakt. Philosophie 1818; Philosophische Rechtslehre 1803; Politik oder philos. Staatslehre (ed. Apelt) 1848. Dobrý výklad Friesových filosofických a sociologických učení u Чичерина, Исторія политич ученій IV., 316 násl.

Konečně jeví se Friesův vliv na Kollára v tom nepolitickém pojímání společenského vývoje. Kdežto Luden, o němž hned promluvíme, kladl váhu na státní útvar společnosti, Fries více si váží mravní a rozumové působnosti jednotlivce a společnosti, již jako vzájemnost jednotlivců si představuje. Tento zvláštní a smírný směr své filosofie Fries má od svého vychování v církvi bratrské, — jak podivnou oklikou tu názory předků působily na naše sesílení v době nové! Ani v historii žádná síla na zmar nepřichází.

A k témuž starému českému prameni ukazuje konečně i vliv theologa Harmsa. Harms totiž uchýlil se od racionalismu tehdy běžného k Schleiermacherovi a jeho theologii citové; Schleiermacher však směr svého myšlení také čerpal z vychování a podání bratrského, a tak podivným způsobem na našeho Kollára České Bratrství působilo takto zdvojenou silou, Friesem a Schleiermacherem. Kollárova nepolitickost zjevuje se nám takto v zajímavém osvětlení historickém. A nemysliž nikdo, že takovéto vlivy jsou nepatrné — jsou stejně mocné, mocnější, než jednotlivé idee: důležitější je člověku myslícímu směr myšlének, nežli myšlénky.

Vliv Harmsův byl na Kollára také tím rozhodný, že právě Wartburská slavnost byla i pro Harmsa východištěm živé literární činnosti, kterážto slavnost mysli mládeže silně zaujala. Harms totiž vydal ke slavnosti zvláštní spis, v němž význam Lutherův a reformace obzvláště také proti racionalismu osvětloval — proti a pro Harmsa vyšlo za nedlouho nejméně 200 spisův, i je tudíž patrno, jak mocným vlivům Kollár svým příchodem v Jenu se podrobil. Zde právě, jak vyznává, teprve poznal, »co jest opravdový protestantism« — a toto světlo bohoslovecké roznítil mu Gabler, theolog směru racionalistického a rozhodně svobodomyslného.

Že však Harms nebyl s to, vyhladiti v Kollárovi všecek racionalism, nemusím výslovně opakovati. Kollár sám o sobě neříká, že racionalismu se vzdal úplně, praví jen, že se vlivem Harmsovým v theologii dostal mezi supranaturalism a racionalism. Kollár byl a zůstal racionalistou.

K těmto vlivům po výtce filosofickým přistupuje historikem Ludenem působení ideí historických a národnostních. Historik Luden na Kollára měl vliv také svou methodou a způsobem historické práce vůbec; svými historickými výklady o starých Němcích a Slovanech, zejména také výkladem starých kronikářů referujících o Slovanech, přiměl Kollára věnovati historii Slovanů, obzvlášté na Německé půdě

bydlivších, pozornost tím větší. V »Pamětech« čteme, jak přednášky ty Kollára nutkaly k odporu.

Ale Luden Kollárovi rozsvěcoval i světlo politické a národnostní, — ne darmo později v »Slávy Dceři« dal jej do pekel.

Přednášky Ludenovy tak se líbily, že posluchači, jak Kollár vypravuje, na řebřících z venčí a z oken poslouchali, nemajíce v síni místa. Luden byl velmi horlivý vlastenec, v přednáškách svých mluvil proti cizovládě Napoleonově — za volné slovo své byl i pronásledován. Z dějin všeobecných a německých dovozoval pro Němce potřebu jednoty a pevného smýšlení národního. Historie byla mu výmluvným prostředkem podněcovati ve svých žácích lásku k vlasti a pracovati pro politickou jednotu Němců. *)

V dějinách všeobecných a německého národa Luden hlásal nejednu myšlénku, již později nalézáme u Kollára; zejména nalézáme u Ludena Kollárovy idee o historickém vývoji člověčenstva a o poměru člověčenstva k jednotlivým národům.

»Život člověčenstva,« — čteme na př. u »Ludena — »není nic jiného než vývoj rozumu v lidech — kultura.« **) Na tomto vývoji celku máme podíl tím, že jedenkaždý přináležíme určitému národu; národ je formou člověčenstva. V každém národě člověčenstvo se vyjadřuje, kdo jasně postihl národnost, poznal člověčenstvo ve všech těch, kdo k národu tomu náležejí a v sumě národností je člověčenstvo. ***) Jako jednotlivci následují jednotlivce, národové následují národy. Ne všichni pozdější národové přejímají osvěty národů dřívějších, ale vždycky jen jeden národ je nositelem osvěty; alespoň zatím, jak se chod dějin jeví, — možná, že v budoucnosti zavilost historická lépe se vystihne. †)

Tato shoda ideí Kollárovych s Ludenovými je dojista velmi těsná — Kollár někdy užívá dokonce stejných výrazů, jako na př. že národ je formou člověčenstva. Tato shoda názorů neznamená však, že Kollár čerpal své hlavní idee jen přímo z Ludena; Luden ve svých sociologických pojmech závislý byl na Herderovi, a takovým způsobem Luden Kollára připravil na stadium Herdera, na němž, jak uslyšíme, Kollár nejvíce je závislý. ††)

---

*) Srv. Über das Studium der vaterländischen Geschichte. Vier Vorlesungen aus dem Jahre 1808. Poprvé 1809, pak 1810 a ještě 1828 vydáno.

**) Allgemeine Geschichte 1817 I., p. 15.

***) ibid. p. 18.

†) ibid p. 19.

††) Luden sám vydal r. 1841 Herderovy »Idee«.

41. Studia na universitě jenské a tehdejší profesorstvo přivedly Kollára do toho literárního hnutí, které se právě i zeměpisně pojí k Jeně a Výmaru. V době Kollárově již Berlín a jiná severnější města byla centry novějšího hnutí filosofického; Jena byla v té příčině poněkud konservativnější, mohlo by se říci, obzvláště pak Kollár jako bohoslov a kandidát kazatelský, směrem více konservativnějším byl veden. Tak si vyložiti, že Kollár ve filosofii utkvěl na Herderovi a jeho směru více literárním než filosofickém.

Od Herdera Kollár nejvíce přejal. Od Herdera Kollár má především pojem filosofie dějin; od Herdera má však i větší část obsahu této filosofie. Od Herdera má ideál humanity — Herder je mu přímo »kněz člověčnosti« (Sl. Dc. II. 64.) Od Herdera naučil se ceniti vzdělání jakožto zvláštní, kulturní sílu sloužící k uskutečnění humanity v toku dějin; vzdělání — to opět má od Herdera — zakládá se na rozumné činnosti. Od Herdera naučil se vážiti jazyka jakožto nástroje rozumového vývoje. S Herderem souhlasí v oceňování jazyků klasických. Od Herdera nejlépe učil se pohlížeti na život národův a na vývoj celého člověčenstva s hlediska krásné literatury. Od Herdera dokonce má své názory o světovém povolání Slovanův.

Kollárova filosofie dějin a obzvláště Slovanstva, jak vyložena je ve spise o vzájemnosti, je přímým a docela zřetelným ohlasem, ba vlastně rozvíjením Herderových ideí, jak zejména vyloženy jsou v »Ideích k filosofii dějin člověčenstva.« Shoda je netoliko v celkovém směru a obsahu, nýbrž i v podrobnostech; je přímo povinností naší literární historie tuto zvláštní závislost Kollára na Herderovi ukázat do podrobna. Upozornil jsem na hlavní věci, podávaje tu jen ještě, čemu Herder učil o Slovanech a jejich poměru k Němcům. *)

*) Herderovy »Ideen zur Philosophie der Menschheit« počaly vycházet 1784; čtvrtá část jednající o Slovanech (XVI. kniha 4. kap.), vyšla 1791. — Kollár ve spise o vzájemnosti předpokládá znalost tohoto hlavního díla Herderova — neudává titulu, ač jednou (v §. 15.) část z něho cituje; dovolává se však Herdera častěji. Jak i v podrobnostech, když Herdera výslovně se nedovolává, na něm je závislý, toho uvedu tento příklad. O pojmu a názvu humanity Kollár praví: »Der Mensch hat kein edleres Wort für seine Bestimmung, als er selbst ist, nemlich *Humanität*, weil er ein Ebenbild Gottes ist, der Liebe und Sanftmuth ist. Herder (IV. kn. 6. kap.) »Der Mensch hat kein edleres Wort für seine Bestimmung, als er selbst ist, in dem das Bild des Schöpfers unserer Erde, wie es hier sichtbar werden konnte, abgedruckt ist.« — O Herderovi mimo dějiny literatury a filosofie viz: Haym, Herder nach seinem Leben und seinen Werken 1877—85, 3 sv.; Joret, Herder et la renaissance littéraire en Allemagne 1875. Vydání Herderových spisů Suphanovo nebo Düntzerovo.

Proti bojovným Němcům Herder staví mírumilovné Slovany. Klidně, bez hluku — Herder píše — obsadili Slované své země jako kolonisté, pastýři a zemědělci; milovali orbu, měli značný domácí průmysl a všude s výtěžky své pilné práce vedli obchod. Oddávali se hornictví, obráběli kovy, dělali sůl a plátno, vařili medovinu, sázeli ovocné stromy a vedli po svém život šťastný a hudební. Byli dobročinni, až marnotratně pohostinští, milovali svobodu, ale byli poddajní a poslušní, lup a plen se jim protivil. To vše neodvrátilo od nich porobu, naopak vedlo to k ní. Neboť protože se nikdy nedomáhali panství světového nemajíce žádných bojovných knížat dědičných a platíce raději daň, jen když v pokoji mohli přebývati ve své zemi, více národů, nejvíce německého kmene, na nich těžce se prohřešilo.

Od Karla Velikého počínajíc Němci potlačovali Slovany; rekovným Frankům, Herder pokračuje, bylo ovšem pohodlné, zotročiti si pilný, zemědělný národ, na místě aby sami práci a uměním se naučili. Co Frankové započali, dokonávali Sasové, Dánové a j. Herder se proto nediví, že Slované pod jhem svých »křesťanských pánů a lupičů« svou původní měkkost změnili v úlisnou chytrost a otrockou ukrutnost; přes to všude, zejména kde mají něco svobody, původní charakter slovanský je znatelný. Nešťastnými stali se tedy Slované tím, že pro svou lásku ke klidu a domácnosti nedovedli si dáti trvalé zřízení vojenské, ačkoli, když byli donuceni, vyznamenávali se udatností a ohnivým odporem; nešťastni byli dále, že sousedili z jedné strany s Němci, jichž hlavní charakter se jevil v bojovnosti a panovačnosti a tudíž i v nechuti ku práci, a s druhé s nájezdnými Tatary a Mongoly. Avšak — Herder doufá — časové se mění, v Evropě zákonodárství a politika pořád více na místě bojovného ducha spravovati se bude tichou prací a klidným obcováním národův, a proto i Slované, obývající většinou nejkrásnější části Evropy, probudí se ze svého dlouhého, líného spánku, zprostí se svých okovův, aby konečně využitkovati mohli podle své vrozené píle a pracovitosti své krásné končiny od Jaderského moře až ke Karpatům, od Donu až k Muldě...

Toť obsah učení Herderova o Slovanech, učení, jež posud v naší literatuře i publicistice se ozývá. Tyto idee Herderovy v Čechách velmi se zalíbily a záhy rozšiřovaly. Dobrovský je uveřejňoval, přejal je Šafařík, Jungmann celou stať přeložil, Čelakovský, Palacký a j. se jich dovolávali. (Pokračování.)

Druhá universita.

Nedávno zase studentstvo samo hnulo otázkou druhé university pro Moravu — je záslužné buditi pro věc zájem co nejširší, neboť druhá universita má pro nás důležitost velikou, a to v každém ohledu. Na důležitost tu čtenářům »Naší Doby« stručně má býti ukázáno.

Druhá universita, poskytujíc více svobody studentstvu a po případě i profesorovi, urychlila a posilnila by vědecký vývoj. Tento moment dá se označit slovem: vědecká konkurence — student měl by větší výběr učitelů, byl by na osobách profesorů méně závislý, a vědecké proudy a směry university jedné měly by nabádající vliv na universitu druhou. Vždyť není pochybnosti, že snadno vyvíjí se neomylnictví a vědecké číňanství, kde není konkurence. »Moravské« kritice se zde v Praze smávali — jen kdyby jí bylo ještě více! S universitou Moravě by se dostalo literárního střediska a tím právě by teprve povstala ta pravá »moravská« a tudíž i »pražská« kritika.

Namítá se, že druhá universita bude možná, až prvá náležitě bude zřízena a ustavena; avšak námitka ta je lichá. Každá universita potřebuje především dobrých učitelů a těch není bez konkurence a výběru; jestliže budeme míti university dvě, přirozeným způsobem více odborníků se bude vzdělávat nežli dnes, kdy v odborech některých místa obsazena jsou na mnohá léta. Stalo se nedávno neblahou náhodou, že zemřeli brzy po sobě dva odborníci geologové — kde v takovém případě vzíti síly? Jen opět šťastná náhoda — jako tentokráte — tu může pomoci; avšak co se stane, když té šťastné náhody nebude? Představme si, že by onemocněl anebo zemřel profesor předmětu, jehož jediným je odborníkem — co stane se

v tomto případě? A dejme tomu, že předmět je povinný pro studenta, že z něho musí skládat zkoušky!

Nám universita není pouze přípravnou pro učitele a úřadníky, nýbrž vědeckým ústavem, jenž slouží za orgán české vědecké práce. Universita je prostředkem, ne cílem, a protože tedy chceme, aby zkvétala česká věda, žádáme university dvě, *žádáme ještě i druhou českou techniku, žádáme i vysoké učení zemědělské* — teprve souborem a přirozenou konkurencí všech těchto ústavů zabezpečí se česká věda, pokud se ovšem vědecký duch a vědecká schopnost zabezpečit dá školami.

S toho hlediska hned od samého počátku pojímal jsem otázku a proto již r. 1885 jsem řekl, a opakuji, že musíme mít dvě university, máme-li mít jednu. S toho stanoviska jsem také jako poslanec ve Vídni věc hájil a objasňoval. Tehdejší ministr *Gautsch* s počátku zatarasil se názorem, že napřed musí jedna universita být náležitě zařízena; avšak později pochopoval, oč nám běží, a 3. února 1893 již řekl: »obzvláště nepodceňuji důvodů, jež uváděly se pro vědeckou konkurenci. *Proto* také, pokud jen je možné, vyhovím vyzvání rozpočtového výboru a *zřídím na české universitě mimořádné profesury*«. Kolega *Kaizl* totiž v budžetním výboru postupoval stejnou cestou, a tím dosaženo, že vláda tehdy oprávněnost našich požadavků uznávala. Od prohlášení ministra Gautsche musí se postupovat dále, a především tedy žádat, aby vláda dostála svému slibu *a zřizovala na universitě naší (mimořádné) profesury*. Právě tak musí vláda na naší universitě *více než na jiných podporovat docenty*, aby zřízení druhé university se připravovalo.

Musím tu několika slovy dotknouti se naší vyučovací politiky. Nám nestačí dělati, co dělají druzí, nám nestačí spokojovati se napodobením toho, co dělají a pro sebe žádají Němci. Ti mají naprosto jiné vědecké a literární poměry. Česká vyučovací politika musí znáti poměry naše vlastní a podle toho musí postupovat. V tom právě tkví centralisační uniformace, že se podle šablony v různých poměrech postupuje stejně. Ta centralisace jeví se i ve správě školské, a proti ní musí se postavit česká vyučovací politika skutečně autonomní. My proto nemůžeme se spokojit, aby na naší jediné universitě byly poměry takové, jaké jsou na př. na zdejší německé universitě. Němci rakouští mají universit *pět*, a ty doplňují se navzájem; university ty jsou starší, a tudíž správa jejich může býti, abych tak stručně řekl, šablonovitější; avšak naše universita je nová, naše universita má sloužit české vědě za poměrů docela zvláštních, a proto

správa její vyžaduje více pozornosti a ovšem především znalosti našich vědeckých a literárních potřeb a prostředků.

Vláda sama nemá nejmenšího důvodu nepodporovat našich snah vědeckých; a jestliže stojí proti nynějším poslancům českého lidu, má svou vyučovací politikou tím více dokázati, že nestojí proti české vědě a proti kulturním a národním snahám našim.

Toto hledisko mohlo by snad také býti pravidlem pro taktiku české oposice v otázce školské. Hlavní důraz musí se tu klásti na důvody čistě věcné — národ český chce míti zabezpečenu vědu svou, a zabezpečení to je přec i v zájmu vídeňského fisku; dnes přece vzdělanému člověku netřeba dokazovat, jakou věda má *praktickou hospodářskou* důležitost pro každý národ a pro stát.

Avšak nelze mi tu zamlčeti fakt ne právě potěšitelný, že i u nás není dost pochopení pro důležitost vědy a českého školství. Nemyslím, že by tomu nerozuměl náš obchodník, řemeslník a dělník; avšak mám toho zkušenost, že v kruzích domněle velmi politických s jistým pohrdáním se mluví o »profesorských« potřebách. Slyšel jsem zejména z kruhů těch námitku, že prý náš Palacký pracoval bez university, a že vůbec naši buditelé a křisitelé bez university, ba beze středních škol českých vykonali, co vykonali. Avšak — nevzdělali se tito buditelé na vysokých školách německých? Nebyl Kollár a Šafařík v Jeně a nepřenášeli do naší literární a národní mrtviny názory, čerpané z vědy německé? Nebyl na př. Jungmann také »jen« — profesor? A proč buditelé naši zakládali museum a časopisy vědecké a proč toužili tak o školy české? Právě Palacký usiloval na př. o naučný slovník, jenž podati měl všeobecné poučení; důvody, které přednesl ve známé zprávě, předložené sboru matičnímu již roku 1852 o potřebě moderního vzdělání, platí dnes stejně, jen že předmět našich tužeb je jiný. Co Palackému roku 1852 byl český naučný slovník, je nám dnes druhá česká universita. »... *kdo nepoběží ... o závod se sousedy svými, zakrsá i zahyne konečně a neochranně.* I ptám se, má-li právě náš národ, spanilými dary ducha od boha nad jiné hojněji nadaný, nedbou a nedomyslností vůdců svých straniti a neúčastniti se závodu, *který jediný může zaručiti život jeho do budoucnosti?* ... Nemáme-li zakrsati a octnouti se na mizině, musíme ztrojnásobit přičinlivost svou a staviti se co nejvíce možná v roveň s jinými národy, kteří podnikavostí svou opanovali kraje světa«.*) Těmito významnými

*) Palacký v Radhošti I, p. 235, 236.

slovy Palacký horlil před půl stoletím pro moderní vzdělanost a osvětu důvodem, jenž neztratil a neztratí své plné platnosti.

Nestačí nám ukazovat na pokroky své v době novější — nikdo jich nebude upírat; avšak my právě musíme srovnávat pokroky své s pokroky národův ostatních, s nimiž závodíme na světovém zápasišti a kdo to dovede činit, ten nemůže být se stavem naší vědy a vědecké literatury spokojen. Palacký hrozil národní smrtí, nebudeme-li duchovně pokračovat a neztrojnásobíme-li svého duchovního úsilí — a teď týž Palacký má sloužit za štít pohodlnosti, neznalosti, a řeknu přímo nevzdělanosti, a opět s Palackým, »nedbě a nedomyslnosti vůdců«?

Druhá universita je jeden z prostředků, jimiž bychom si čilejší život duchovní mohli zabezpečit, a proto o dosažení tohoto prostředku všemožně se zasazujme kde kdo; především ovšem jsou k tomu povoláni vedle politiků kruhové vědečtí a literární a obzvláště také universita, jejíž zdar a rozkvět do tak značné míry závislý je na universitě druhé. Ministerstvo samo již uznalo, že mají se na naší universitě zřizovat profesury mimořádné; běží tedy o to, plán ten vydatně podporovat — arci nezáleží tu všecko na jednotlivých fakultách, nýbrž i na energii našeho vědeckého dorostu. Není potěšitelný úkaz, že v některých oborech na jednotlivých fakultách nehlásí se větší počet docentův, a zejména to platí o fakultě právnické. Ve Vídni, když se jednalo o reformu právnických studií, i vláda uznávala toho potřebu, prohlubovat právnická studia naukami státními a společenskými, neodmítala zvláštních čtení o sociální politice, ministr slíbil, že by podporoval mladší síly, zabývající se studiem slovanského práva atd. — — u nás obor právnické literatury zůstává obmezen na předměty oficiální a více praktické, a v širších kruzích právníků nejeví se ještě silnější zájem o vědečtější a filosofičtější prohlubování a rozšiřování právnického myšlení. A přece právě právnictví jest i národně tak důležité. Je zvláštní: četní právníci u nás stávají se spisovateli beletristickými, ale ve vlastním oboru pro vlastní vědu zájmu je velmi málo. To při poměrně velikém počtu právníků v nejrůznějších oborech správy státní, zemské a soukromé je jistě nápadné. Čeští právníci posud nemají vědeckého časopisu, mathematikové již jej dávno mají, a přece je mathematiků nepoměrně méně než právníků. Je to úkaz prazvláštní, také politicky důležitý, pokud právě právníci tvoří hlavní kádr politikův a poslanců.

Podobně i v oborech jiných naše vědecká literatura má ještě mnohé a citelné mezery, a přece musí být naším cílem, všecko naše školství doplnit a zorganisovat tak, aby Čech pomocí svých škol a své literatury mohl se řádně vzdělat ve všech oborech vědeckého snažení a myšlení. Toto snažení mezi jiným druhá universita vydatně by podporovala, a proto její zřízení státi se musí čelným požadavkem našeho národního programu.

Nesmíme a nemůžeme si tajit, že dnes naše školství a naše literatura ještě nestačí, aby Čech, snažící se po vyšším vzdělání, svými vlastními, skutečně českými prostředky mohl se vzdělat. V té příčině snadno by se mohl klamat, kdo zdání by bral za skutečnost. Máme ovšem vysoké své školy, máme techniku a universitu, čeho dříve nebylo; avšak běží teď o to, těmito ústavy utužit u nás ducha skutečně vědeckého, způsobit, aby věda stala se v pravém slova smysle *národní,* neboť jen tak vyplníme, co *Palacký* vůči světové konkurenci si přál. Věda a její pokroky musejí se státi prostředkem naší všenárodní taktiky, smíme-li tímto slovem označit úsilování o národní život plný, promyšlený a sebevědomý.

T. G. M.

Divadlo.

»LIDOVÁ« PŘEDSTAVENÍ — DRUHÉ DIVADLO V PRAZE — A. A V. MRŠTÍKOVÉ: MARYŠA — F. X. SVOBODA: ÚTOK ZISKU — M. A. ŠIMÁČEK: JINÝ VZDUCH.

Po příkladu Vídně a j. měst i naše divadlo zavedlo hry t. zv. lidové. Podle jména mohlo by se očekávat mnohem více, nežli ve skutečnosti na věci je; odpolední představení ve všední den jednou za týden nejsou ovšem určena pro lid na př. dělnický a pracovný vůbec, nýbrž pro ty četné vrstvy pražského (a venkovského) obyvatelstva, jež vděčně přijímá představení odpolední lacinější, třeba méně pěkná. Když už dříve bývala odpolední představení nepravidelná a nedělní, pokročilo se k představení v určitý den všední. Netoliko obecenstvo, i správa divadelní takových představení dovede využitkovat — »lidové« představení na př. může sloužiti za generální zkoušku mladším »talentům« spisovatelským i hereckým.

Již delší dobu mluví se o potřebě druhého divadla v Praze. Dokazovati, že by se udrželo atp. není třeba; také se již o to nejedná, nýbrž o to, má-li divadlo druhé býti spojeno s divadlem prvým, anebo má-li být samostatné, konkurenční. Minulý měsíc »Sbor pro zřízení Národního divadla v Praze« svolal na poradu znalce, aby se mezi jiným porokovalo právě o tom, má-li nový ústav být konkurenční a má-li být »lidový nebo činoherní«? Nám zdá se být hlavní věcí, aby divadlo se stalo lidovým. To znamená, že se musí posavadní směr rozšířit a potud opravit, pokud právě lidovosti se málo dbalo. Jestliže by se to stalo, pak otázka konkurence nekonkurence nemá té váhy. Bude li druhá budova divadelní, pak bylo by na př. možno, aby soukromá společnost, dbající o kusy a *hru* skutečně lidovou, v určité dny užívati mohla divadla. Rozdělení místa povede k rozdělení repertoiru a tím k jisté konkurenci.

Otázka druhého divadla přirozeně vzniká s touhou po lidovém dramatě, kterážto touha se nám jeví v mladším pokolení našich dramatiků. Uvedené tři kusy bratří Mrštíků, Svobody a Šimáčka nejlépe osvětlují *umělecký a kulturní obsah* tající se v požadavku druhého divadla.

»Maryša« má tento děj.

Rodiče donutili Maryšu vzíti si třídětého vdovce, mlynáře Vávru: ráda má Francka, chudého baráčníka, ale ten musí právě na vojnu, doba je tedy vdovci příhodná. Maryša vzdoruje, ale konec konců stala se ženou Vávrovou. Vede se jí v manželství zle. Po dvou letech Francek přichází z vojny, a jeho příchodem katastrofa je neodvratná; to divák poznává hned, vida a slyše, jak Francek na prvé setkání v hospodě Vávrovi hrozí, že bude chodit za Maryšou; sokové se dají do sebe — Vávra hrozí zastřelením. Francek nelení: mezi tím, co Vávra ještě zůstal v hospodě, přichází k Maryši a vybízí ji, aby s ním utekla do Brna, v noci chce přijít ke splavu a jí čekat. Maryša nechce do Brna — vyznává Franckovi horoucí lásku, ale nechce se státi nečestnou. Vávra, vraceje se z hospody, zahlídl Francka — karabáčem vynutí si na službě vyznání, že tu Francek byl a že u splavu bude čekat na Maryšu. Vávra již v hospodě oznámil, že Francka zastřelí, tudíž jde na čekanou a po Franckovi skutečně dvakrát vystřeluje, ale chybí se. Maryša po ráně přibíhá všecka zděšená — vřelé objímání a celování, ale s Franckem že půjde teprve zítra, praví mu podškrtnutými slovy. To významné »zítra« totiž znamená, že otráví muže. Z rána také nasypává mu utrejchu do kávy; jed se hned nerozpouští — Vávra domlouvá Maryši něžnými slovy, aby se k němu změnila — — ta však už změkčit se nedává, ba podává mu dokonce nedopitou kávu, nutíc jej dopit. Vávra na to vychází na dvůr, ale za scenou padá; mezi tím co Maryša před křížem vrhla se na kolena — Vávru přinášejí již umírajícího do světnice, a Maryša vyznává, že jej otrávila. Záclona padá.

Obyčejně se dramatům vytýká, že nemají děje — »Maryši« bych naopak vytknul, že má děje dost, ale že lidé její méně cítí a myslí, — alespoň nejsem s to, abych postřehl pravou vůdčí ideu kusu. Líčí se konvencionální manželství? Sňatky na venkově mezi bohatými sedláky jsou velmi často konvencionální — tím venkované neliší se valně od měšťáků; a právě proto tím větší potřeba zhoubnost konvencionálnosti ukázat, dokázat. A na čem tedy konvencio-

nálnost je založena? Na autoritě rodičovské, držené snad názory náboženskými? A jaké důvody pro své jednání mají rodičové?

Že si Maryša béře Vávru, na diváka z počátku nedělá dojmu velikého; vidí konvencionálnost, ale čeká na další rozvoj, a rozvoj ten záhy v něm budí pochybnosti.

Hned na samém počátku vidíme otce Lízala pochybovat, má-li Vávrovi Maryšu dáti, nejen proto že má dítě své rád, ale také proto, že Vávra je zadlužený a poněkud nehospodárný; proti *baráčníkovi* Franckovi *mlynář* na váhu těžko nepadá — jistě našel by se pro bohaté a švarné děvče ženich mnohem výhodnější. Proč tedy Lízal se sňatkem tak pospíchá, obzvláště když Francek je na delší dobu odstraněn? A proč Maryša sama přec jen povoluje? Žena, která skutečně tak vášnivě miluje, žena, která pak je s to muže *chladnokrevně* otrávit jak »potkana«, ta že by se tak snadně poddala? Proč tedy se poddává? Poddává se s *hrozbou — nenávist, zloba, vzdor* rozhoduje. Autorita rodičů jí neplatí; také náboženství, jehož se častěji dovolává, má jen na jazyku, — neboť bez vniterného bojování rozhodla se otrávit muže, jakoby již před svatbou na to byla pomýšlela. Příchod Franckův úmysl ten jen urychlil — jed připravený měla již před jeho *neočekávaným* příchodem. (Pustili jej dříve domů.)

Že Maryša je ženská velmi zlá, vidět i z toho, jak nelítostně mluví o dětech mužových, které přece ničeho nezavinily — ani trochu jim nepřivykla, jsouc s nimi dobu dost dlouhou.

Francek je podobný zlostník. Maryšu má rád, ale láska neřídí kroků jeho, nýbrž opět nenávist, zlost, vzdor.

O Vávrovi slyšíme, že bil nebožku a že bije i Maryšu; avšak to dá se vysvětlit do jisté míry tím, že Maryša je mu nepovolná. Ostatně nemůže být tak zlý, jak vidíme ze sceny před otrávením, jak něžně a rozumně domlouvá Maryši. Ale i Vávra má náturu Franckovu a Maryšinu — je nerozvážný zlostník: jakoby nic jde na lidskou čekanou a jakoby nic po výstřelu hrozí, že ho podruhé lépe trefí. Proč hned zastřelit?

A podobný člověk je vlastně také Lízal — to se divákovi rozleží, až poznal Francka a Maryšu — i u něho rozhoduje konec konců vzdor právě tak jako u matky, mimochodem řečeno osoby velmi nesympathické. Ano — vzdor a zlost je poslední pohnutka řídící jednání všech osob. Osoby ty jsou vlastně osobou jednou — jsou sami Jiří Jordanové ze »Santy Lucie«: tento končí v nemocnici a odbojem proti tomu, jenž svět tak řídí, v »Maryši« nemocnicí je manželství, a odboj je namířen více proti neurčitému osudu, jemuž

podléhají ve svém vzdoru i Maryša i Francek i Vávra i Lízal. Ten hromadný Jordán představuje nám typ lidí, zlobících se na své nehody životní; neptají se, kdo je vinen, nefilosofují, kolik viny přičísti sobě a kolik jiným, prostě se zlobí a bouří. Jak se zlost ta projevuje — je vedlejší; v »Santě Lucii« Jordán ničí si život hýřením — v Maryši vraždou —, tu i tam slepý boj proti zlému osudu a špatnosti.

Prostotu venkovanů autorové snažili se podat velmi důsledně — nevím, zdali někde nepřesolili, jako na př. matka Maryšina jeví více než drsnou nesentimentálnost; s tím souvisí, že i poměr mezi Franckem a Maryšou a vůbec mezi všemi účastníky je hodně lakonický. Proto řekl jsem, že je děje až mnoho — na př. poslední dvě jednání nejsou než vykonáváním úmyslů, již předem známých. Prvá dvě dějství jsou exposice, tak že jen třetí má jakýsi vývoj děje, alespoň se divák dovídá, co se ještě stane.

Některé jednotlivosti jsou velmi šťastné, jako loučení Francka s matkou, babička, Lízal v hospodě, když dává pít, jak Francek od něho vína nepřijímá a j. Ale to právě jsou obrazy pro sebe.

Jsou však i podrobnosti nepravdivé. Tak na př. jako Francek, nekope (dvakrát) na Moravě žádný jen trochu lepší pacholek, jenž zasloužil si lásku bohaté selské dívky. Znám moravské rvačky, ale tak kopat, — se nekope; džbánkem nebo flaškou praštit přes hlavu, i křivákem — ano, ale kopat, a tak kopat — to ne.

Chtěli autorové podati drama realistické?

Nešťastné heslo — ten realism! *Realism* — abychom se aspoň částečně dohodli o pojmu — *není protivou idealismu, nýbrž čeliti má i svou podstatou i svým historickým posláním romantismu.* Realism není materialism, není neidealism, realista je — (nuže co je realista?) — realista je stavitel právě tak umělecky vzdělaný jako starší romantikové, staví své budovy ze slušného, nefalšovaného staviva a staví je tak nebetyčné, jako romantik, jen že nezapomíná do svých vysokých domů udělat také pořádné — schody. A to romantikům často se přihází.

Snad se mi řekne, že pp. Mrštíkové jsou naturalisté, ne realisté — možná, ale o slovo tu nejde, nýbrž o věc, a tu podle svého vkusu, trvám věcně, se snažím objasnit.

Vytkl jsem už vedle pěkných jednotlivostí i méně pěkné a méně pravdivé. K čemu na př. Maryša po otrávení klesá před křížem? Ze srdce modlit se nemůže — než dejme tomu, že je to čin prostě mechanický, zvykový, a že tu nic není společného s Markétkou.

Proč vůbec dovolává se tak často pána Boha, církve i p. faráře, když náboženství na ni samu nemá rozhodného vlivu? Docela chladnokrevně otravuje muže. Nerealistické je, že jed, jejž do kávy hodila a zamíchala, neúčinkuje více, nežli že Vávra cítí trochu odpornou chuť; při nejmenším musil by podle způsobu autorova, když před dopitím tak něžně domlouvá Maryši, míti již břišní nějaké křeče — ovšem nedopil by pak kávy, kterou Maryša mu přímo vnucuje. Velmi nerealistický je Vávrův monolog na čekané. Venkovan sotva by tak bez okolků šel na čekanou (třeba ne pro svědomí, ale Vávra je přece starší člověk, má děti a ví, že jsou úřadové); ale dejme tomu, že šel — jistě pak by neměl monolog takový (prosím v zimě!). Ovšem pro realistické drama je *monolog* veliký kámen úrazu; realističtí Rusové proto — již i v opeře! — monologům se vyhýbají. Pochopitelno — monolog jistě málokdy je reální; lidé normální sice myslí, ale hlasitě s sebou nerozmlouvají, a proto starý divadelní kothurn obzvláště v monologu na př. v Schillerově Wallensteinovi anebo dokonce v Körnerově Zrinym tak nepřirozeně se poslouchá.

I Lízalův monolog hned na počátku je s té stránky nesprávný, ačkoli méně uráží.

Jiných maličkostí — že na př. Lízal nedal Vávrovi smluvených a tudíž podle zvyků i upsaných peněz, již se nebudu dotýkat; Lízal dovolává se ovšem nehospodárnosti Vávrovy — ale tu znal před sňatkem, a byl by Vávra tak dlouho čekal?

Než co říci o výbavě? Přímo hrozná pro toho, kdo trochu myslí — nemusí ani znát kraje od Brna tři hodiny vzdáleného, jak ho dosti dobře znám já. Kde na př. by v zimě děvečky byly oblečeny jako v létě; jedna na př. ohřívá si ruce na kamnech, ale je téměř celá obnažená. Ne — venkovan všude proti chladu a zimě velmi dobře se chrání, snad mnohem více než měšťák a proto musí děvečky, jdoucí po snídaní do práce — před snídaním také přece již venku pracovaly — býti oblečeny teple. A přímo směšně si vede Francek — v zimě a plnu sněhu přichází pro Maryšu vyfintěný a s vonicí a kosárky za kloboukem jako v létě o hodech. V zimě chlapci nosívají beranice a teplejší oblek. Naopak zase v létě hospodáři nechodívají v kožiších. To bývalo kdysi, pokud šatstvo bylo dražší, a je posud jen v krajích velmi chudých; sedláci, kteří mohou pít v hospodě, mají peníze na lehčí oblek letní.

Vytýkati správě divadelní promíchanost obleků, nevhodné světnice moravské atd. bylo by zbytečné. Anachronismy a nejednotnost výbavy nejsou pouze v kusech jako »Maryša«.

Také nebudu se zmiňovat o děsném hovoru, míchanici nářečí se spisovnou řečí; i Nemoravana musí bolet, slyší-li hned za sebou »šil« a »šel« atd. napořád. Autoři sami tu nejsou přesní a jednotní. Také hra není, jak má být. Pohyby, držení těla, chůze osob je napořád městská.

»Maryša« — zdá se — obecenstvu se líbí. Říkají sice, že to dělá »moravská« klaka — avšak je i klaka a reklama nemoravská. Ubohá Morava — »kritiku« zplodila, a teď i klaku! Nikoli. »Maryša« — (odpočtěme i zvláštní půvab moravskosti a lidovosti) — líbí se svou čerstvostí a tím, že v ní některé stránky života dobře jsou postiženy, a konečně i to jordánství — to kopání — je sice proti pravidlům rytířův a zvykům bohatýrů, — ten Jordán-Francek je jednostranný, obmezený, ale je životu odpozorovaný. Ta jeho zlost má alespoň něco epického, ne-li dramatického — i Homer opěvoval zlost Achillovu.

Není pochybnosti, na dráze, kterou pp. Mrštíkové šli, lze se dostati k dramatu českému — pravda, ta cesta je dosti široká a víc, než třeba, rozjezděná; i tak neohrožený chodec jako p. V. Mrštík, mohl by se pro klikatiny minout cíle.

Na této cestě k českému dramatu vidíme i pp. Svobodu a Šimáčka. Oba podali nám obrazy ze života pražského, a to téže společenské třídy. V obou týž je problem — i p. Šimáček mohl svůj kus docela dobře nazvati »Útokem zisku«.

*

Činohra p. Svobodova je bez jedu, bez všeliké katastrofy vůbec — jen více mimochodem myšlénka-obava se kmitá, že by si Josefa mohla něco udělat; osobám v »Útoku zisku« jed a pod. prostředky ani nemohou přijít do hlavy, — Maryša potřebuje jedu na potkany a proto jí myšlénka: »jako potkana« může se zrodit, ale rodina Hrdličkova a Havlíkova jsou bankovní úředníci, a těm nanejvýše by přišla myšlénka defraudace — ale ani ta jim nepřišla. »Útok zisku« je bouřka ve sklenici vody, pražské vody a ta, jak známo, není dobrá.

Román vypisující podrobněji děj »Útoku« a s tendencí, ukázat nicotnost a všednost vodnaté společnosti, byl by sice velmi nesnadný, ale vděčný úkol. Lidé à la Hrdlička a tutti quanti vnucovali by posuzovateli hlubší interes podrobnější analysí své duševní

všednosti; drama, i když se jednání a konání zhruba motivuje ziskuchtivostí, k tomu konci nestačí.

Do které míry by *dramatik* úkolu tomu dovedl vyhovět a jakými prostředky, těžko je říci. Dojista můžeme si i drama představit bez hlučné, a často jen smyslné katastrofy, můžeme si drama představit i bez děje okázalejšího; avšak v tom případě musila by charakterisace všech osob býti nad míru jemná, aby divák takovým dějstvím se zajímal. K tomu musil by snad i dramatik divákovi dát na srozuměnou, že dává odstrašující příklad *celé* společnosti. A společnost v »Útoku zisku« bez výjimky je všední v nemilém a zlém slova toho smysle. Avšak autor nechtěl podat obraz nicotnosti, nýbrž ukázat, jak »půda rodiny byla přece ještě života schopna«, že jí »silná horečka« neuškodila; ziskuchtivost byla jen horečkou, kterou »tuhé tělo« překonalo.

To chtěl autor, ale já divák mám z kusu dojem docela jiný: mně je celá ta rodina po svém mravním vítězství právě tak nepříjemná a nesympathická jako před ním.

Josefa Hrdličkova je totiž zasnoubena s Benešem, jenž v okamžiku je bez místa, čekaje, že se mu ho dostane v nějakém ústavě pražském — na venek jít nechce; avšak mezi tím Marie, starší dcera Hrdličkova, a její muž Havlík rodině vštípili ziskuchtivost — otec Hrdlička, matka a Jiří, mladší syn, povolují a zejména chtí, aby Josefa si vzala pana Karáska, mladého vdovce, majetníka pěti domů. Josefa — povoluje, chce přinést obět a rodinu udělat šťastnu. Avšak její nevlastní bratr, suplující profesor Jaroslav Kořán, syn Hrdličkové z prvého manželství, zachraňuje Josefu a rodinu — podařilo se mu vyložit Josefě, že její obět nemá smyslu, Jiřík také souhlasí — (Karásek se arci napřed vysmál jeho spisu do tisku připravovanému) — a za chvíli i otce Hrdličky »zmocňuje se nadšení« pro odražení ziskuchtivosti, a prosí děti, aby rodičům odpustili, že se tak popletli a tím je po horečce.

Skutečně jen horečka — ba vlastně ani horečka. Představme si přece situaci, v níž osoby jsou. Hrdlička a rodina se mají dobře, mají ne sice přepych, ale hojnost, alespoň dostatek slušného postavení sociálního a hospodářského; proto i pětidomý domácí není pro Josefu partie tak přílišná, a dokonce nesnadno pochopit rodiče, co si z toho slibují pro sebe. — Hrdlička je přece praktický člověk a zná bezpochyby pražské anebo vinohradské domácí.

Avšak křivdím Hrdličkovi — on je člověk velmi nepraktický, jak dokazuje fakt, že nutí Josefu odříci Benešovi, ačkoli Karásek se

ještě o ni neucházel, a tato ho ještě ani nezná,*) pouze na zprávu Marie a Havlíka, že p. Karásek o Josefu stojí!

A Josefa? Sotva že na ni poněkud dotírali, a to více hrubě než silně a intensivně, souhlasí, že přinese obět. Otec jí vykládá: »Milá zlatá, ty se musíš taky trochu obětovat. To je základ všeho: zapřít svoje choutky a obětovat se pro celek.« — Josefa tím je pohnuta a v »radostném vzrušení« dává souhlas, že chce celek, t. j. celou rodinu učinit šťastnou.

K této obětivosti, poměry málo ba nic neodůvodněné, autor Josefu praeparoval již v mládí. Hned na počátku (v 3. výstupu) Jaroslav si stěžuje, jak matka po něm chce, aby si vzal bohatou nevěstu a takto pro ostatní se trochu obětoval; toho Josefa se chytá a počíná blouznit o kráse obětování — již jako devítiletá holka prý jednou v kostele tolik se modlila, aby byla svatou a aby mohla také život obětovat. »Ano, je to krásné obětovat se! Ano — to je krásné! Potlačit svá přání a přinésti druhým štěstí je skutečně krásné.« Divák, slyše to tak hned v samé exposici kusu, pomyslí si: aha! a skutečně — historie je založená na tomto sebeobětování.

A kdyby Josefa byla alespoň dívka hysterická — pochopil bych ten náhlý záchvat obětichtivosti; avšak ona je podle všeho zdravá, k večeři pije si své víno s vodou (I, 6) a dovede »hrubě křičet« a dostat se do »prudké běsilosti« (II, 9), neprozrazující nikterak nějakou bytost skutečně jemnou, třeba přepjatou. Hned z rozmluvy s Jiříkem, kterouž kus začíná, viděti dívku docela normální a pro solidní život jako učiněnou — odkud najednou ta sentimentalita?

Proto divák tomu všemu nevěří a ví napřed, že z toho mračna deště nebude, a bude-li — také dobrá. Zmoklý jako suchý — se mu vnucuje. Jak Josefu snadno přemluvili pro obět, tak jí zase snadno obět vymluvili — prosté konstatování skutečnosti a několik hrubostí mravokárného profesora úplně stačí přesvědčit kde koho, že se vlastně o oběti nemůže ani mluvit. Josefa velmi kategoricky, »v sobě rozhodnutá«, dámám a pánům oznamuje, že si Karáska nevezme a punctum. Pro jistotu autor Hrdličku ještě postrašil, ale myslím docela zbytečně; zpozoruje totiž, že ve světnici není Josefy — odešla pro lampu — i vyslovuje hned odvážnou hypothesi, »... že se

*) Jednání I, výstup 7. praví Jiří Josefě o Karáskovi: »Vždyť ho neznáš.« II, 8 Josefa se s ním potkává poprvé u nich doma — jako by nic jde ke Karáskovi a podává mu ruku s »má úcta«: poznali se mezi tím?

něco stalo« — a nestalo se ovšem nic. K omluvě mu může sloužit, že je vůbec člověk nijaký.

Ale celá rodina Hrdličkova a vůbec celá společnost je odporně banální. Divák nemusí nic jiného slyšet než to ustavičné »Ježíši« — »Bože« — »Ježíšmarjá« — »Pro Pánaboha« — a má Josefy, paní Hrdličkové a všech dost. Tyto výkřiky pro různé stavy duševní charakterisují tu zvláštní nevzdělanost dost a dost. Jen žena toho druhu jako Hrdličková uvítá muže (Karáska) s »má úcta, má úcta! Těší nás, že jste ráčil přijít« — proti otroctví české ženy, jež mluví z pozdravu »má úcta« a toho »ráčil«, otroctví její sestry Černohorky je hračka! Tam slouží alespoň junákovi, — ale zde!

Všichni ti lidé dělají dojem šeda v šedě. Mezi jiným na př. poznáváme v Jiříkovi člena mladší generace, jež svět chce alespoň reformovat, ne-li rozbořit; je člověk bez pevných zásad, teď je pro Karáska — za chvíli proti (proč, už řečeno). Jaroslav ani Josefa nemají vůči němu těžkou úlohu, aby mu nicotnost jeho snah dokázali; pokud tento charakter vypracován vědomě, těžko říci — zaráží velmi, slyšíme-li jej horovat o zamilovaném svém autorovi, ale jména autorova se nedovídáme, ačkoli sestře i podobiznu jeho v knize ukazuje! Právě tak slyšíme dlouhé rozhovory o Jiříkově pojednání a jeho knize, již prý hodlá vydat; kniha má způsobit revoluci, ale titulu se nedovídáme; vidíme dokonce, že z ní Jaroslav čte (ne nahlas!), mluví o ní a proti ní s Jiříkem, ale nic určitého se nedovídáme. Za to Jaroslav dává Jiříkovi poučení o umění: »Má jediný veliký účel: zušlechtění citu a spracování smyslu pro lepší, krásné a dobré na plném, odhaleném životě okolí. Ale umění neřeší — nemůže řešit, ono jen odhaluje ony síly, jež samy řešily. Nanejvýše dává příklady!« Podobně Beneš už dříve ho poučoval: »Spisovatel vůbec nemůže řešiti. Není to pravda! Sám život řeší, a vy můžete nanejvýš ukázat, jak a kam proud šel«, a tak jako i Jaroslav směje se mládí Jiříkovu. Jiřík je skutečně hodně nejasný reformátor a přívrženec »nových směrů«, když se nijak neumí hájit, ani svými 25 lety. A přece mohl se svých kárcův optat, proč dělají rozdíl mezi literaturou a životem, a jaké to jsou síly, jež otázky řeší samy — snad mimo lidskou duši? Trochu lepší debatér mohl Jaroslavovi ukázat, jak je sám poloviČatý, dovoluje, aby umělec dával »nanejvýš« příklady — co pak to není řešení? A nemusil řešit, kdo má »veliký úkol« zušlechťovat cit a spracovat smysl pro lepší? »*Lepší*« — znamená přece rozřešit! Formule: »lepší, krásné a dobré« je také podivná — »lepší« vedle »dobrého«. Hlubší je výtka, již

Jaroslav činí svému spisovatelskému bratrovi — (vlastně se ani neví, chce-li psát vědecky anebo umělecky!) — že »lidu neznáte«; to je pravda, a úplně to stačí — zbytečné je lidem takovým ještě vytýkat, že »Nic českého ve vás není« — vždyť to, že lidu neznají, je dnes české! Výtka, že je bez citu, že nemá vroucnosti, a že je nemocen — je oprávněnější, obzvláště když se doplňuje velmi správnou diagnosou »čistotu jste si nezachovali!« — v tom tkví velmi mnoho, ale Jaroslav měl povinnost myšlénku tu konkretněji provést. Hlásaje sám, že umělec má odhalovat život okolí a síly, jež řešily, měl příležitost síly ty odhalit na svém vlastním okolí — »útok zisku« není tou jedinou silou, hýbající těmito lidmi, o to běží, na *koho* útok se děje a *jak*. Vůbec na drama bez posavadních katastrof vnějších v »Útoku zisku« je příliš málo katastrof vniterných, a bez těch ani moderní drama si myslit nedovedeme. Připouštíme, že úkol je velmi těžký, že pro to téměř není vzorů; již v tom je zásluha p. Svobody, že se úkolu odvážil.

*

S »Útokem zisku« Šimáčkův »Jiný vzduch« má důležitou podobu tu, že je také — (ve svém novém spracování) — bez katastrofy; na prvý pohled je i problem podobný — co v »Útoku« je horečka akutní, v »Jiném vzduchu« je chronická, vleklá, a do jisté míry i zisk útočí, třeba méně okázale a více nepřímo. Je-li »Útok zisku« drama sociální, »Jinému vzduchu« tento titul již dokonce by příslušel: »Jiný vzduch« ukazuje totiž, jak motto hlásá, že »vzduch a světlo mění barvy nejen květin, ale i duší«, anebo jak slyšíme od paní Elisové, že do jejich rodiny zavanul jiný vzduch a že — tak konečně chemicky vzdělaný Prokop to formuluje — Hela šla neopatrně kolem barvy svého okolí, otřela ji, a barva ta na ni uvízla, ale jen zevně.

Není malý problem básníkovi *ukázat* — jak okolí skutečně působí; dnes po Tainovi a jiných o problemu i u nás dost se uvažuje, p. Šimáček sám věcí se opravdově zabývá, — ale nemohu říci, že by »Jiným vzduchem« záhada byla alespoň objasněna. Otázka o působení okolí není nová, třeba se o ní v literární kritice teprve v novější době jednalo. Paedagogové a filosofičtí politikové dávno o tom uvažují, jak a čím pozměňovati lidi: otázka o vychování a vzdělání člověka je tak stará, jako lidé sami — v novější době vlivy a jejich působení na člověka s jasnějším vědomím studujeme a roze-

bíráme. A tu právě běží o hlavní věc: působí okolí jen zevně anebo také vniterně? I odpovídají k otázce různí různě: jedni podle Komenského od výchování a tudíž také od působení okolí očekávají mnoho — jiní zase málo anebo nic, a mluví o vrozenosti a nezměnitelnosti charakterů, o vlivu krve nebo rasy a pod.; vychování podle tohoto názoru může se dotknouti jen vnějšku — člověk v různých společnostech osvojí si zvyky a formy svého živého okolí, ale v jádru zůstane týž. Proti tomu evangelium hlásá, že člověk má se narodit znova, z Ducha — a podobně u nás mluvíme a píšeme o našem znovuzrození a obrození prý zázračném. Co tedy je na věci?

Obyčejná zkušenost nás učí, že i na smetišti někdy vyrůstá růže a fialka, vidíme různost charakterů v téže rodině — tu tedy okolí nepůsobí? Oliver Twist zůstává čistý a dobrý přes všecko špatné a nejšpatnější okolí, a dokonce Soňa Dostojevského zůstala čista i v společenském hrobě; a Dostojevský není fatalista předurčeného charakteru — v »Zápiscích mrtvého domu« o vlivu okolí dobře ví a vliv ten studuje, podobně i v románech jiných. O to právě běží — vliv okolí musí se studovat, básník nesmí se spokojit nějakou theorií a tak přibližně podle ní konstruovat charaktery a děje; zde básníkovi ani věda nemůže dát určitého vodítka a málo pevného, a již proto nezbývá mu než samostatně pozorovat.

»Jiný vzduch« — opakuji — je i po této stránce poctivý, opravdový pokus; ale nemohu si zatajit, že životní pozorování mělo být pečlivější. Autor, jak jsme již slyšeli, rozhoduje se pro to, že okolí působí jen zevně — a tak to výslovně hlásá; avšak proč proti tomuto zevnímu působení dává působit silám nezevním, vniterným — lásce? V tom právě nevidím dosti jasnosti o celém problemu. Hela totiž upadla do společnosti, jež charakterisována je hlavně zálibou pro hostinecký život »u Palmy«, a to je hostinec »nižšího řádu«; z tohoto života Helu povznáší bratranec Prokop, ale hlavně láskou, tím totiž, že Hela jej miluje. A tu to vězí: z lásky, to dávno víme, člověk milující mnoho dovede udělat — je láska, jak se jí říká »očistná«, jen »jiným vzduchem«? Hela sama jednou proti hospodě Palmě staví restauraci na Žofíně: jak by byla působila žofínská společnost na Helu? Kdyby autor byl docela jasně a přesně řešil problem, jejž nám oznamuje svým mottem, nesměl by dát působiti lásce — a když, ukázání, co skutečně láska způsobila a co »nový vzduch«, musilo dopadnout poněkud jinak. »Jiný vzduch« je tudíž jaksi jednostranný: slyšíme, a dejme tomu vidíme,

že Hela upadla v nižší společnost a přijala její barvu, ale nevidíme, že si barvu tak prostě utřela, jak ji — mluvíc slovy autorovými — otřela, leda že by chtěl i lásku prohlásit za pouhou barvu, a toho patrně nechce.

Malíř Elis a s ním rodina — žena a dcera Hela — upadl s výše slibného umělce krajináře a slušného hospodářského pohodlí do společnosti »Palmy«; je to společnost hodně promíchaná, jak se říká, ač nikoli špatná — kdo ví, je-li »žofínská« ve svém jádru lepší. (Ba vím, že není.) Individuum skutečně špatné je Viták, herec bez zaměstnání — ten operuje s jedem a chtěl by otrávit Prokopa. A obcování s tímto Vitákem vrhá stín i na Helu: špatnost tak naze vyloženou každý lepší člověk poznává a od sebe odmítá — Hele byl vhod, a právě proto vrhá na její charakter, resp. na theorii páně Šimáčkovu, nepříjemné světlo. V prvotním spracování otrávení bez mála by se bylo podařilo; ve svém definitivním spracování, jak se nám podává tištěné, otrávení a mrtvice Elisova odpadla, a p. Šimáček v úvodě říká, že ta pozměna nedotkla se děje v základních rysech, rovněž jako charaktery zůstaly prý, jak byly. Není to žádná rekomendace pro jeho kus — katastrofa — nekatastrofa, myslil bych, má dnes přece trochu hlubší význam. Ale to je zatím věc vedlejší. Rodina Elisova je tedy jednoho večera u Palmy, a Hela tam zpívá a ráda se baví, — tu najednou z Hamburku přichází Prokop, syn po bratrovi Elisově, zbohatnuvším v cizině krejčím. Prokop také přišel in medias res — Elisovic nebyli doma, když přijel, i našel je u Palmy, a Hela právě dozpěvuje kuplet. Prokopem ovívá rodinu »jiný vzduch«; tuším za $^1/_4$ roku Hela je docela přeměněná a s ní i rodina. Prokop půjčuje Elisovi peníze a platí za byt atd. značný obnos, a tak rodina i na venek se presentuje jinak než dříve. Prokop se konečně přesvědčuje, že Hela má pravý *cit* — (zase ten pravý cit!) — a že jej opravdově miluje, a tím končí se kus.

Hlavní svou pochybnost jsem už vyslovil. Vracím se k ní a ještě připojuji, že do jisté míry vedle očistné lásky na rodinu působí i peníze Prokopovy. Elis ve skutečnosti z Prokopa béře jen peníze a hned od samého počátku jen na jeho peníze myslí, třeba mu myšlénku špatný Viták pořád a pořád vnucoval a sesiloval; paní Elisová je takto hodná, pracovitá žena, ale nad peníze její filosofie také nesáhá ani na píď. V celém kuse není nic, nejmenšího rysu, který by prozrazoval, že v Elisové je duše; má Helu ráda, není ani na muže zlá, ačkoli se s ním pořád haštěří, protože projedli a propili věno, obsluhuje také se vzornou pozorností Prokopa — ale to všecko uka-

zuje jen, že peníze jsou jí hlavní věcí. I Hela je tím do značné míry nakažena — Prokopovi to sama několikrát říká, stavějíc proti penězům svou chudobu.

A Prokop? Čím přivál rodině toho »nového vzduchu«? »Prokop 25letý. Tvář holená — nanejvýš krátké kotlety; vlas hladce přičísnut *Šedé* brejle nebo skřipec, jejž však netřeba míti stále na očích. V prvním aktu úbor smuteční, v ostatních šat černý volného střihu. Řeč Prokopova musí jímat a účinkovat přátelskou srdečností a silou vnitřního přesvědčení, ale musí být prosta všeho jalového kazatelství.«

Tak autor sám nám Prokopa představuje, a jsme tedy zvědavi, jak se bude chovat. Slušně. Je vědecky vzdělaný — chemik; třaskavinami ublížil si očím a proto zabývá se hudbou. Helu, sotva přišel, vzal si na paedagogickou mušku. Působí na ni svou pouhou a spořádanou přítomností: avšak četla také v jeho zápiskách (nepěkná indiskretnost!), že ji pokládá za povrchní a zanedbanou, a to působí ještě více; slyšíme pak, jak Prokop opravuje její mluvu, aby se vystříhala sprostých slov a nemluvila »jako hokynářka«, slyšíme, že chodívají do divadla, Prokop jí někdy předehrává — (hudba má na ni dobrý vliv, vliv přímo výchovní), časem ji učí hrát a konečně se přesvědčil o její lásce.

Prokop je tedy, jak vidno, slušný mladý pán. Stojí sociálně i svým vzděláním výše Hely — že by jako člověk, jako duše, měl vyšší cenu, z ničeho nevidět. Autor nechce, aby herci z něho dělali kazatele — ale já si nemohu pomoci, na mne dělá dojem šosáčka, a právě tím, že tak mnoho mluví a nic nedělá. Že se stará o Helu, rozumí se samo sebou; miluje ji přece. Já bych si přál, aby se byl staral o nějakou osobu třetí, aby vůbec něco dělal a dělal pro jiné — Hela mohla pak porovnávat jeho jednání a z toho i pro sebe čerpat hlubší poučení než z jeho blahomravního broušení. A také se mi nelíbí, že na konci, když si lásku vyznali, pije na zdraví »naše« a »na naši lásku« — nemohu si pomoci, to pití mne příliš upomíná na — Palmu. V Palmě nebo na Žofíně — pití je pití. Nevím — ale dva opravdoví lidé, spojujíce se pro život, nemusili by si tak připíjet; vždyť nejsou ve společnosti, ale sami — jak všední to obřadnost!

O sobě pěkně jsou vypracováni Elis, Elisová, Viták i ta domovnice; scény v Palmě jsou živě a pravdivě podány — tu i tam jsou scény poněkud rozvláčné a zbytečné (domovnice na př. zbytečně často se objevuje). Nejlépe je kreslen Elis, člověk malý a slabý — lump, jak na konec sám vyznává. A proto asi v prvotním

vydání také bídně skončil. V novém spracování autor, jak už řečeno, pokus otrávení a mrtvici Elisovu vynechal — že prý charakterové tím se nemění: skutečně? A nemění se děj? Ať autor nám poví, proč původně Elisa chtěl odstranit — patrně mu vadil — a my mu pak povíme, v čem nám jeho další palmovská existence překáží.

Avšak chci raději již končit. I pan Šimáček už dělá rozdíly mezi »povolanými a nepředpojatými« kritiky a kritiky jinými, tedy nepovolanými a předpojatými, a já se obávám, že by mne pak vřadil do té — prvé kategorie, kam po mém skromném soudu patří kritik, jemuž vývoj naší dramatické literatury není lhostejný. A takových kritiků je již více, a naši ctění spisovatelé si časem na ně přivyknou.

Trpký pocit zbývá mi, srovnávám-li všecky tři kusy: Maryšu, Útok zisku, Jiný vzduch — pocit, jenž ovšem se nepojí k umělcům a jejich umění Zdá se mi totiž, že všecky tři kusy jsou obžalobou naší lásky k mamonu — a skutečně, když člověk pozorněji přihlídá, vidí v tom našem »českém«, »vlasteneckém« atd. »idealismu« mnoho materialismu, vědomého i nevědomého. — — *B.*

Výtvarné umění.

Výroční výstava krasoumná.

Letošní výstava Krasoumné jednoty nijak nevymyká se z řádu výstav oficielních; domácí umělci tentokráte nepodávají děl nad dřívější vynikajících, a cizina také se ničím způsobem více vynikajícím nepředstavila.

Máme-li dáti hostům přednost, skutečně nevíme, co bychom tu obzvláště vytýkali. Vidíme Achenbacha, Matejku, Munkácsyho, a obrazy jejich hlavně tím nás poutají, že vnukají srovnání s umělci domácími; i z menšího obrazu Munkácsyho možno vypozorovat vliv na Brožíka, Achenbachovo moře vybízí srovnat moře Knüpferovo. *Munkácsy-ho* »Zastavárna« ukazuje ustálenou již techniku barevnou a charakteristické šedo, jako *Matejkova* zvláštní modř se vidí i na podobizně; Munkácsy předvádí zastavárenské figury beze všeho přepjetí — dobrý to pokyn některým našim realistům, nevědoucím druhdy, jak zachytiti skutečný charakter situace. Na př. *Rexovy* Vinohradské jatky — nehledíme-li ani k barvě a ostatnímu provedení — po našem vkusu docela zbytečně představují nám člověka, jenž upadl — to se může státi všude. Pozoruhodná je Matejkova skizza Žižka u Kutné Hory a jeho studie — na některých zvláštní způsob hned tužkou označovat osvětlení.

Obrazy *Raupa, Jorisa, Lessiho* a mn. jiných poutají oko — velmi povedená je soška *Benlliure* (To to pálí), pohyb hošíka ministranta, odhodivšího kaditelnici proto, že se spálil, zachycen je na celém těle; jen se mu podívejte na ruku, jak ji hodil pod paži a jak prsty se mu zadírají do komže.

Z domácích *Chitussiho* Paříž za večera až mile působí; zejména i světlové efekty — (na př. reflexy svítilen vedle červánkového osvět-

lení) ukazují nám mistrovu jemnost. *Hynaïs* je vždy zajímavý; s anatomií mistr Hynais má pořád svou zvláštní smlouvu, na př. i na »Párisovi«; také osvětlení a barvu má Hynais své; jako na př. příliš zelený reflex na krku studijní hlavy — zvláštní mistrovství jeví se nám na »Párisovi«, jak podána je měkkost masa (svalstva).

Brožík vystavil více kusů ve francouzské své nynější manýře; i jakožto portretistu můžeme jej studovat. — *Ženíškova* (na př. č. 53.) zdá se nám býti jako (podobizna) živější, pravdivější. »Milton a Marion Delorme« ukazuje nám technickou dovednost Brožíkovu; ale osoby nejsou charakterisovány, nejsou individualisovány, a tím obraz, jenž mohl by podati celou charakteristiku XVII. století, přestává na umění, smíme-li tak říci, vnějším. *Knüpferovo* moře můžeme, jak už řečeno, srovnat s Achenbachovým (Na širém moři); již delší dobu se nám podobá, že Knüpferovo moře je jaksi ztrnulé, není dosti pohybu, není dosti života — umělec snad sám to cítí, a proto obrazy své symbolisuje mořskými pannami. Jak nesnadno je ovšem vypodobit moře, aby neztrácelo i při své ohromnosti svůj zvláštní ráz — že přece je jen vodou — toho poučný příklad dává Francouz *Renouf* (Na širém moři): výraz tonoucího mladíka ihned zajímá, a již tím moře samo zatlačeno je do pozadí, zejména, vidíš-li na ruce, jež má býti ošplichnuta vodou, že místo vody na ní zůstala zelená barva.

Schweigerův »dopadený mužík« upomíná na týž předmět před lety provedený docela opačně; tenkrát mistr dokazoval, tuším, že i akvarel může podat temnost barev olejových — tentokrát stejný předmět podává se světleji. *Klusáček* (Zahradnictví — Vinařství) myšlénku svou vždycky dovede určitě vyjádřit. Klusáček má již svůj určitý ráz, nabádá k přemýšlení, neruše čistě uměleckého dojmu; alespoň referent i v jeho zahradnictví a vinařství postřehl kus sociálního života — není to již bývalá idylla, kterou v obrazích zříš — umělec nezapírá i zde, že nedávno nám dal »Studni moudrosti«, k níž obsahem přímo se pojí vystavená »Vanitas«.

Milý předmět a mile procítěný dal *Slabý* (»Sv. Petr Pasákem«); k myšlénce i technické provedení i detail krajinářský dobře souhlasí s celou koncepcí. V české lidové pohádce — zejména také v legendách — nalézti bychom snad mohli tu duši českou všecku a ryzí; proč toto pole leží ouhorem v našem umění, na našich výstavách? Schwaiger toto pole před lety vzdělával, a jak úspěšně — doufáme, že na národopisné výstavě nalezneme z tohoto oboru všecko shromážděno, Schwaigerova »Širokého, Dlouhého a Bystrozrakého«, zde

»Sv. Petra«, sbírku Alšových obrazů a co ještě máme. *Holárkův* »Miláček lidu z předešlého dne« v komposici i provedení zasluhuje uznání; *Bartoňkovy* obrázky — (Stěhování, Hráči na střeše) — jeví realistické nazírání již osvědčené; jeho upřímnost a nehledanost v pojímání předmětu, naivní výraz jeho drobných lidí v jejich všedních starostech a zábavách — a všednost v tomto případě je život všecek — vždycky nás občerstvují. *Tůma* podal z vojenského života obrazy pravdivé a vřele procítěné.

Věšín (Na odpočinku) dává milou vzpomínku na Slovensko, jehož život panské společnosti lépe vystihuje nežli život lidu skutečně vniterní. Konečně upozorňujeme ještě na *Maškovy* návrhy medailonu pro spořitelnu.

Ze sochařství českého *Myslbekovo* poprsí hr. Thuna provedeno je mistrně; *Smolíkova* Pamětní deska Nerudova (na dům, v němž spisovatel žil, v Ostruhové ulici na Malé Straně) je velmi vkusná, snad držení, svalstvo figury je poněkud mdlé. *V-s.*

Rozhledy vnitřní.

»TABULKOVÝ« BOJ V PRAZE — ROZPUŠTĚNÍ SBORU PRAŽSKÉHO — PRAHA-LUBLAŇ-LYON — PORÁŽKA TŘEBENICKÁ — »OPRAVA« TISKOVÁ — SLEZSKO — SLOVINCI V KOALICI — LVOVSKÁ VÝSTAVA — SELSKÝ SJEZD V RZESZOWĚ — POLSKO-RUSÍNSKÉ PUNKTACE — — UHERSKÁ KRISE — MAĎARSKÁ ORGANISACE HOSPODÁŘSKÁ — KOLOŠSKÝ ROZSUDEK.

V Čechách a na Moravě v životě veřejném jest téměř úplný klid: jen »tabulkové« aféry v Praze a smutné zvěsti z jazykového pomezí udržují veřejný zájem. »*Tabulkový*« *boj*, jak nyní již vidět, neposlouží vážnosti první obce tohoto království. Pražská obec nedovedla obhájiti své prerogativy proti porušování se strany soukromníků. Je-li pravda — a to uznal sám správní soud — že označování ulic je právem obce do oboru její samosprávy patřícím, pak označování ulice soukromníkem jest porušováním tohoto veřejného práva obce. Právo soukromé jednotlivcovo, vyvěsiti si na svůj dům, cokoli se mu zlíbí, ustupuje před oním výhradným právem obce. Obec má k provedení a obhájení práv svých výkonnou moc, které užiti měla k odstranění soukromých tabulek. Pražská obec však nečinně přihlížela k přibíjení soukromých tabulek, odkazovala věc právnickým komisím, vydala výnos česko-německý o českých názvech ulic, a pražská nároží mezitím žloutla německými tabulkami! Pražská obec také tento proces, v němž šlo o její vážnost, o její autoritu, prohrála, a kdyby dnes chtěla se vzchopit a soukromé tabulky odstraňovat, musila by zakročiti proti svým vlastním radním, kteří persifláží autoritu obecní v této otázce sami uvádějí v posměch.

Ve spojení s bojem tabulkovým proskakují pověsti o *rozpuštění sboru obecních starších v Praze:* nelze ovšem posud domysliti se příčiny; avšak pověsti ty potvrzují náš názor o klesnutí autority obce pražské, uvážíme-li k tomu, že místodržitelství nechává si předkládat programy schůzí, a že policejní ředitelství v tabulkový boj zasáhlo notou, ve které dokonce připomíná obci paragrafy trestního zákona. Pošramocenou reputaci obce Pražské nenapravily poklony, kterých se dostalo panu náměstkovi v Lyoně.

Lublaň má také tabulkovou aféru: systematický, promyšlený postup tamější správy obce mohl by u nás býti vzorem.

Mimoděk staly se pražské tabulky také pernou satirou na náš veřejný život. Tabulky udržují veřejnost v napjetí, o nich vydávají noviny denní bulletiny, a co takto Praha sleduje každou nově přibitou a každou pomazanou tabulku, na jazykovém pomezí ztrácíme půdu. Po porážce v Terezíně následoval kritický okamžik pro Manetín a nejnověji zaznamenáváme smutnou porážku *v Třebenicích*, kde Němci bez boje zmocnili se průmyslového podniku, který z českých rukou přišel do exekuční dražby. Nedostatek organisace v tomto případě, který se stal předmětem úvah našeho tisku dle zásluhy ostrých, bije do očí. Z činitelů, na něž v této věci dopadá tíha viny, dosud neozval se nikdo, aby příčinu indolence ve věci této vysvětlil. V tomto případě nelze ani mluviti o zvláštní agitační převaze Němců, neboť Němci dobyli vítězství bez boje, koupiliť třebenický pivovar za sedm tisíc pod odhadní cenu.

Říšská rada vídeňská ukončila zasedání počátkem června. Vyřízeny mimo rozpočet zejména »*oprava*« *tisková* a smlouva obchodní s Ruskem. Pro rokování *o berních předlohách a o předlohách nového civilního řízení soudního* ustavily se zvláštní stálé výbory, které budou zasedati do 18. června. Podstata »reformy« tiskové nijak neodpovídá dvacetiletým snahám reformačním. Předlohami v obou sněmovnách přijatými, které bezpochyby v brzku dosáhnou sankce, zrušuje se povinnost kauce pro periodické časopisy až dosud předepsaná; stanoví se, že drobný prodej časopisů každému, kdo jinak dle živnostenského řádu smí živnost provozovati, povolen býti musí; zavádí se též prodej časopisů — ovšem jen zemskými vládami schválených — automaty; a konečně upravuje se nejakutnější v poslední době zejména u nás otázka objektivního řízení, má-li úřad konfiskující oznámiti vydavateli listu místo konfiskované. V této posléze uvedené otázce budoucí novela tisková nařizuje konfiskujícímu úřadu, aby oznámil článek závadný; jestliže však v novém vydání shledá se závadným článek jiný, který dříve pozornosti snad byl ušel, může býti časopis přece zabaven. Ke skutečné svobodě tiskové třeba je nutně zrušení kolku novinářského, jenž u nás ročně vynáší sumu poměrně ne tak značnou — půl druhého milionu zlatých: zrušení kauce snad uvolní částečně tisku, snad vznikne celá řada nových týdenníků, ale na založení *denníků* — a o ty jde — kteréž finančně musí býti hned z předu silné, ačli nemají se státi vládními, otázka kauce vlivu nemá. Jest dále třeba k volnosti tiskové svobodné kolportáže — bez té není myslitelno žádoucí rozšíření tisku; nové ustanovení, že zemská vláda oprávněným živnostníkům povolení k prodeji uděliti *musí*, nestačí při známém chodu úředním; v debatě byla právem navrhována lhůta, po jejíž uplynutí povolení to by mělo býti předpokládáno, tak jako při spolcích, neboť jen tím způsobem by libovůle úřadů vůči oposičnímu tisku mohla být paralysována. Jest konečně třeba k úplné tiskové svobodě odstranění objektivního řízení, a toho tisková novela se nedotýká, neboť, co tato nyní stanoví, dávno se praktikovalo, i jest to pouze authentickým výkladem zákona, a to ne výkladem příliš liberálním: oznamovalať hejtmanství dříve i *věty* a *statě* závadné, takže i týž *článek* se mohl otisknouti. — Že nynější tisková »reforma« je — nikoliv dílem parlamentu, nýbrž *koncesí* vlády — nepřekvapuje při malomoci parlamentu i v ny-

nější éře koaliční: parlament sám při každé příležitosti si svoji malomoc doznává, jakož se stalo při známém návrhu na vyslání komise k vyšetření příčin krvavých srážek Ostravských a Falknovských. Zajímavo je tu srovnání moci parlamentu cislajtanského a translajtanského! Němečtí liberálové při debatě tiskové svoje jméno jako vždy desavouovali: táž strana, která před lety nazývala zrušení kolku novinářského »příkazem veřejné mravnosti«, dne 30. května 1894 pod heslem »raději málo nežli pranic« hlasovala proti odstranění kolku. Ministr spravedlnosti opětoval »ochotu«, zrušiti objektivní řízení, když parlament mu vydá tiskové delikty před státní soudy. K této »směně« ani němečtí liberálové posud nemají chuti.

Koalice se trochu pohašteřila o *Slezsko*, kde Poláci a Němci narazili na sebe. Němci zřizují v Opavě »ochrannou« »Nordmark«, Poláci prý ve Slezsku dohodnou se spíše s Němci než s Čechy. V »Nordmarku« mají se spojiti Němci bez ohledu na kulér liberální, nacionální a antisemitický; projektovaná nová organisace německá v Čechách »Jednota Němců v Čechách« má býti čistě nacionální a protižidovská.

Také *Slovinci* zakoušejí trpkost chleba koaličního: Němci Steinwedrovi hlučně protestují proti zřízení paralelek slovinských na gymnasii v Celji.

*

Poláci zahájili ve Lvově počátkem června »všeobecnou« zemskou výstavu, ze kteréž však Rusíni jakoby byli vyloučeni. U nás posud vůči výstavě panuje chlad, ačli teplejší slunko letní nerozehřeje našince k demonstrativním návštěvám in corpore.

Zatím se sympatiemi vítáme projev *polského lidu selského* ve schůzi v Rzeszowě dne 27. května t. r., který se postavil rozhodně proti polskému velkostatku a polskému poselstvu ve Vídni. Zajímavo jest, že selský lid polský vyslovil se také pro všeobecné, a sice *rovné* právo hlasovací.

Za patronace haličského místodržitele došlo mezi *poslanci polskými a ruskými* k dohodnutí. »Punktace« tyto zabezpečují Rusínům v Haliči a Bukovině jisté koncese, zvláště v oboru školství, ochranu proti Rumunům v Bukovině, rovnoprávné nápisy na úřadech a železničních stanicích ve východní Haliči a rozdělení arcibiskupství Bukovinského na rumunské a rusínské. O dohodnutí tom předloženo již memorandum obéma polským ministrům; požadavek posléze jmenovaný působí prý největší obtíže.

* * *

Maďaři stále udržují svět v napjetí mistrně hranou komedií občanského sňatku. Když sněmovna magnátů předlohu byla zamítla, pospíšila si sněmovna dolní s novým přijetím její, a předseda ministerstva odebral se do Vídně žádat za zmocnění k povolání nových magnátů k utvoření většiny ve sněmovně horní. Ve Vídni se Wekerlovi nedařilo, i zadal kabinet za propuštěnou, a Evropa je odsouzena od několika neděl sledovati nesčetné fáse uherské krise. Krise dopomohla chorvátskému banovi Khuen-

Hedervarymu, že jeho biografie prošla tiskem; avšak utvořiti kabinet slavný ten muž nedovedl, a to proto, že žádný maďarský kandidát ministerstva se nepropůjčil k tomu, dopomoci Khuenovi — jejž nazývají »Austrianem« — k portefeuillu ministerského předsedy. Pověřen tedy Wekerle, jemuž národ pořádal ovace a reservoval místo ředitele pešťské spořitelny s ročními 50.000 zl. pro případ odpočinku, opět sestavením kabinetu a jen osoba ministra spravedlnosti Szilagyiho byla závadou, až i ta závada odpadla; dle zpráv nejnovějších bude Wekerle předsedou ministerstva, v němž zůstane Szilagyi. Osud zákona manželského tím ovšem posud není rozřešen. — Co takto Maďaři ukazují sílu svého parlamentu, pokračují i na dráze hospodářsko-politické jednak ponenáhlu k vlastní samostatnosti, jednak k rozšíření svého vlivu. Dva doklady toho: Uherská vláda dohodnula se s eskomptní a úvěrní bankou v Pešti o zřízení zvláštní *uherské dunajské paroplavební společnosti:* vláda dá podporu a vyhrazuje si zvláštní vliv na řízení podniku toho, jehož význam za protekce uherské vlády je samozřejmý. Na druhé straně čteme, že *Serajevská obec* vypůjčila si u *uherské hypoteční banky* v Pešti na obecní stavby a podniky 1·4 mil. zlatých

V kološském procesu, který se krátce po zahájení líčil bez obhajců, maďarská porota a maďarský soud dne 25. května překonaly snad očekávání a důvěru samými Maďary v ně kladenou: rumunští vlastenci — počtem 14 — uznáni vinnými a odsouzeni do státního vězení skoro vesměs na dobu více let. Tento rozsudek zajisté v celém světě u každého, kdo zachoval si cit pro spravedlnost, vzbudil ošklivost nad soudci a upřímné sympathie s odsouzenými.

V Praze, 10. června 1894. *Kn.*

Rozhledy zahraniční.

ŽURNALISTIKA A BYROKRACIE V NĚMECKU — KRÁL OTTO BAVORSKÝ — HEINEŮV POMNÍK — CALIGULA — NOVÉ MINISTERSTVO VE FRANCII — PANNA ORLEÁNSKÁ — PATHOLOGIE REPUBLIKÁNSKÉ POLITIKY — TERRORISMUS CRISPIHO — NIHILISM NA RUSI — RUSKO A PAPEŽSKÁ KURIE — PRŮMYSL V RUSKÉM POLSKU — ZRUŠENÍ ÚSTAVY V SRBSKU — STAMBULOV PADL — Z ANGLIE — NORSKÝ STORTHING PROTI ŠVÉDSKU — REFERENDUM O PRÁVU NA PRÁCI VE ŠVÝCARSKU.

Německý říšský sněm uzavřen, také sněm pruský skončil již své práce, nastává doba prázdnin a politické nehybnosti. Nicméně v říši, jejíž národ oplývá tak bohatými duševními fondy a chová v sobě také množství protiv sociálních i politických, o mrtvém období mluviti nelze. Zápasy politické přenesly se z uzavřených síní parlamentních do sloupců žurnalistiky. Nelze upříti, že novinářstvo německé jest jedno z nejvyvinutějších, také základ jeho jest mnohem solidnější a méně korrupcí nasáklý než v jiných říších, ano po většině obětavě a horlivě slouží straně politické, jejímž jest orgánem. Tím i váha a moc jeho veřejná dosahuje značné výše.

Proto tím hlubší dojem působilo v Německu nezvyklé a buršikosní chování berlínského zemského soudního ředitele Brausewettra, jenž jakožto předseda přelíčení, konaného s některými novinami pro ostrou jich kritiku jednání policie při posledních výtržnostech dělnických v Berlíně, vyslovil se o žurnalistice s vyzývavým despektem. Neodvislá žurnalistika německá nevidí v tom ojedinělý zjev, nýbrž systém. Také skutečně stíhání novinářů zejména pro osobní urážky hraběte Capriviho a odsuzování jich k citelným trestům peněžním i svobody jest na denním pořádku. Tak pro týž delikt stíhán a proti všemu dosavadnímu obyčeji před berlínským soudem odsouzen byl konservativní poslanec bavorský baron Thüngen, ačkoli článek jím psaný vydán byl v Bavorsku. Ale i v jiném směru vane ostrý a úzkoprsý vítr proti každému volnějšímu slovu. Pastor Keller v Düsseldorfě upadl v disciplinární vyšetřování pro pohřební řeč, v níž mezi jiným pravil, že smrt vyrovnává všechny rozdíly a že před soudnou stolicí boží nejmocnější vladaři a nejbohatší milionáři jsou si úplně rovni s nejbídnějšími vagabundy. Leč žurnalistika také nemlčí. Veřejně obviňuje pruskou byrokracii, že jest zastaralá, že postrádá širších rozhledů, zejména pak hlubšího vzdě-

lání sociálně politického a národohospodářského, a žádá důrazně za pronikavé vyčistění úřednických kanceláří. Ba kritika časopisecká necouvá ani před vysokými rádci koruny, a že i v této otázce ostře setkaly se opět oba tajně proti sobě intrikující proudy starého a nového kursu, tomu nasvědčuje žíravá poznámka Bismarckových, »Hamburger Nachrichten«, jež takto štvou ministerského předsedu Eulenburga proti Caprivimu: »Hrabě Eulenburg jest státníkem, ale hrabě Caprivi jest a zůstane vojákem, jenž na své politické stanoviště byl komandován a tam nyní dileluje.«

Podezřelá zpráva dochází z Bavor, že nešťastný královský šílenec, Otto, zbaven býti má koruny ve prospěch nynějšího vladaře Luipolda, jehož borussofilství jest známé. Zpráva byla sice jaksi nesměle vyvrácena, zdá se však, že jde vskutku o pokus k dalšímu utužení nadvlády pruské nad Bavorskem, jehož první tragický akt odehrál se ve vlnách modrého jezera Starenberského a jenž zůstává jedním z nejtemnějších bodů Bismarckovy politiky.

Zdánlivě literární, vskutku však zásadně ethicko-politický boj vzplanul o Heineův pomník v Mohuči. Veliký duch básnický a nepěkný charakter stojí zde proti sobě. Celý tábor liberálů a demokratů jest pro pomník, odpůrci pomníku jsou nadšení Hohenzollerovci, konservativci, nationálové a antisemité Nemohou Heineovi zejména odpustiti jeho jedovatou satiru na ducha, jenž ztělesněn jest v dnešní idei velkogermánské.

Člen mnichovské akademie, profesor Quidde napsal brožuru »Caligula. Studie o římském šílenství césarovském«; státní zástupce hledal v ní narážky na císaře Viléma. Akademie ovšem — jinak by věru nezasluhovala svého jména — si pospíšila, aby svému členu vyslovila nelibost — ten však konstatoval, že na císaře Viléma nemyslil. Liberální tisk právem ukazuje, že brožurkou charakterisováni byli příliš ochotní rádcové koruny.

*

Ve Francii bylo tenkráte opět živo. Ministerstvo Perierovo, dvaatřicáté ministerstvo třetí republiky, padlo. To by konečně bylo zcela přirozené, neboť Francie si vždy dopřává potěšení dvou neb tří ministerských krisí do roka. Zajímavo však jest, že ministerstvo klopýtlo přes otázku sociální. Vláda příkře odmítla žádost dělnictva při státních drahách, aby súčastniti se mohlo sjezdu společenstev železničních dělníků. Když radikálové a socialisté ve sněmovně ve věci té interpelovali, žádala vláda za schválení svého jednání, zůstala však 251 hlasy proti 223 hlasům v menšině. Perier byl nucen demissionovati, a v prvním okamžiku se zdálo, že z krise vyjde ministerstvo radikální. Avšak republikánští oportunisté ihned zase srazili své řady, a změna ministerstva byla více nominální než věcná. Bývalý předseda ministerstva, pak předseda sněmovny Dupuy utvořil nové ministerstvo, bývalý předseda sněmovny, pak předseda ministerstva Perier stal se opět sněmovním předsedou. Jest viděti, že epigoni Gambettovi umějí scenerii měniti velmi obratně a že mají úlohy dobře rozděleny.

Nové ministerstvo jest v nejvlastnějším slova smyslu parlamentárním. Dle toho vyhlíží též jeho odbornost. 34letý soudní referent Poincaré stal se ministrem financí, plukovní lékař Lourties ministrem obchodu a jiný lékař Viger ministrem orby. Nová vláda přestála záhy prudký útok obou krajních křídel sněmovních pro odmítnutí vynálezu Turpinova ministerstvem války. Ministr generál Mercier měl nesnadné postavení a vyprostil se z něho opět spíše obvyklými tirádami na vlastenectví a statečnost armády než věcnými důvody.

Populární návrh Josefa Fabra na dekretování národního svátku Panny Orleánské přijat vládou nikoliv bez obav před náboženským rázem této slavnosti. V tom směru, jako vůbec v širším a vyšším obzoru ethickém a sociálním, jest politika republiky ještě daleko za francouzskou literaturou i žurnalistikou. Kdežto veliký moralistický analytik P. Bourget přijat v lůno akademie, jedná se o to, aby schválily republikánské soudy »narovnání«, dle něhož dědicové Reinachovi společně s Cornelinem Herzem vyplatí likvidující společnosti Panamské půl druhého milionu franků, čímž celá věc bude urovnána a další trestní stíhání zastaveno a touž dobou proslulý kriminalista Leveillé v sněmovní debatě o tom, má-li ponechána býti veřejnost popravy, horlivě zastával trest smrti jakožto jediný účinný prý prostředek proti bombám anarchistů. Kdo by nevzpomněl při tom na slova Lva XIII., jež pronesl tyto dny k vůdci dělnických poutníků francouzských Harmelovi, že obrození Francie vyjde jen z lidu.

*

Italský parlament těžce provinil se proti majestátu Crispiho. Vyssávání lidu italského, jež bylo vždy hlavním prostředkem i cílem politiky Crispiovy a jež dosáhnouti mělo vrcholu finančními »reformami« Sonninovými, nemohl parlament přece srovnati se svým svědomím. Uzákonění předloh vázlo, a Crispi hodlaje cíle svého dojíti oklikami, žádal o volbu komise úsporné, jež by do čtrnácti dnů podala své návrhy, nalezl však pro návrh svůj většinu jen 11 hlasů. Nyní pokládal Crispi za vhodnou dobu k pomstě nad parlamentem. Podal demisi, avšak ani ve snu mu nenapadá dáti si vyrvati moc z rukou. Jakmile přinutí krále, že jej povolá znova k utvoření ministerstva, bude osud nynějšího parlamentu zpečetěn. A volby do parlamentu bude říditi on sám!

Bohužel, že nemá dnešní Italie politika, jenž by schopen byl s úspěchem Crispiově terrorismu čeliti. Rudini i Zanardelli co do schopností hluboko stojí pod ním, a oposice jich jest spíše osobní než věcná, Giolitti pak těžce kompromitován jest procesem Tanlongovým, jehož detaily vrhají příšerné světlo na vládní, parlamentní a hospodářské poměry mladé velmoci. Při tom však vláda italská osvědčenými prostředky starati se umí o zevní klid a spokojenost. Vojenské soudy pracují rychle a přesně: poslanec Felice Giuffrida, parlamentem vydaný, odsouzen na 18 a jeho spoluobžalovaní na další celou řadu let pro povstání na Sicilii do těžkého žaláře.

*

Z Ruska docházejí temné a vážné zvěsti, že nihilism hlásí se opět k životu. Zdá se, že tentokrát nejsou to jen plané smyšlenky rusožroutských časopisů, neboť stala se důležitá administrační opatření, jež nepostrádají zajisté podkladů. Znova zřízeno carem Mikulášem založené zvláštní oddělení týkající se personálií civilního úřednictva, jehož jmenování odňato jednotlivým ministrům a podřízeno přímo carovi, a generálu Čerevinu udělena nová zvláštní funkce bdíti nad bezpečností carské rodiny. Přes tato opatření lze souditi, že jde spíše o opožděné výstřelky odumírajících ideí, než o hnutí revoluční široce založené. Neboť nihilism měl vždy podklad liberálně politický a nikoliv sociální a neplodnost i životní neschopnost liberalismu jest v západní Evropě, odkud vyšel, jasně již dokumentována.

Důležité sblížení nastalo mezi Ruskem a římskou kurií. Vyjednávání vedl mohilevský arcibiskup Kozlovský, a výsledkem jeho jest jmenování diplomatického zástupce Ruska, Izvolského, ministerským residentem ve Vatikáně. Známkou kulturního styku s Malorusy zahraničnými jest povolání kyjevského profesora historie, Hruševského, na universitu lvovskou, kde přednášeti bude v ruském jazyce.

Průmysl tovární v ruském Polsku značně jest vyvinut. Velkých továrních závodů napočteno zde 64, v nichž pracuje 37.121 dělníků, z nichž však jest 50·5% — analfabetů! A ještě jedna smutná číslice: 35% ruského dělnictva jest syfilitickým.

*

V mladých slovanských státech balkánských sběhly se dvě důležité události: V Srbsku království Milanovo — zvané Alexandrovo — odvážilo se posledního trumfu: suspendovalo ústavu z roku 1888 a obnovilo reakční z roku 1869, dle níž mezi jiným jest oprávněna jmenovati jednu třetinu poslanců sama koruna. Zároveň zahájena persekuce radikálů, a zcela dle receptu Sardouova konstruováno i »široko daleko rozvětvené spiknutí«. Milan sám prozatím po koruně prý netouží, spokojí se titulem »nejstaršího generála srbské armády«, nikoliv však ad honores — nýbrž s tučným platem. Radikálové zachovali se k celému stavu věcí ku podivu chladnokrevně. Nelze dosud říci, zda z nedostatku energie, či z důvodů taktických Každým způsobem však od stupně k stupni klesající dynastie Obrenovičů zralá jest k pádu, a žurnalistika evropská také skutečně již na trůn srbský dosazuje nové pretendenty.

Druhá důležitá zvěst přišla z Bulharska. Stambulov, jenž z chytrého advokáta vyšinul se na předsedu sobrání a ministerstva, jenž po osm let jako upír tyranisoval Bulharsko, jenž neštítil se potřísniti ruce své krví svých odpůrců a špinavým mamonem, konečně padl. Nestal se ovšem obětí své protiruské politiky nevděku, nýbrž intriky svých dřívějších stvůr a prince Ferdinanda, v jehož moci a schopnosti se patrně přepočítal. Počal býti nepohodlným těm, jež stvořil, byl poražen se shora a nikoli — z dola, v tom právě jeho Nemesis. Demise jeho neobešla se

bez scen bouřlivých dlouho tajená zášť lidu dobyla si konečně průchodu.

K vládě povoláno ministerstvo koaliční se Stojlovem, Stambulovým osobním, nikoli však politickým odpůrcem v čele. Jak působiti bude pád Stambulova na zahraničnou politiku knížectví, nelze ani přibližně uhádnouti.

*

Také z Anglie zaznamenáváme aspoň částečnou změnu ministerstva. Správce obchodu Mundella byl, smeten veřejným míněním anglickým, poněvadž měl styky se správou padlé akciové banky Novozeelandské.

Žurnalistika anglická pořádala sjezd v Londýně, jehož súčastnil se i arcibiskup Westminsterský, kardinál Waughan, jenž při banketě prohlásil, že již déle než čtvrt století jest horlivým žurnalistou, poněvadž se přesvědčil, že v dnešní době slovo novináře mocnějším jest u lidu než slovo kazatele.

Oposice radikálního norského storthingu proti králi švédskému nabývá vážného pozadí, na čemž vláda švédská není bez viny. Ještě není zapomenuto okřídlené slovo korunního prince švédského o nutnosti vojenské procházky Norskem, a opět objeveny storthingem a ve formě interpelace předneseny okolnosti, jež dodávají výhrůžce té zvláštního významu. Odhaleno, že vojenské úřady tajně schválně pokazily 30.000 pušek v skladištích norské armády, že učinily nepotřebnými děla a navrtaly norské lodi. Tím nabyl konflikt rázu dramatického.

Nad míru cennou demokratickou institucí švýcarskou, referendem, jímž poskytuje se bezprostředně lidu právo hlasovací o návrzích zákonů, rozhodnut v posledních dnech před forem zákonodárným problém o nároku na práci. Švýcarská organisace socialistická nepokládala sice otázku tuto za dosti zralou, aby státi se mohla již nyní předmětem praktického zákonodárství Výstřední živly provedly však svůj úmysl, a výsledek byl dle toho. Valná většina občanstva nesúčastnila se vůbec hlasování, a návrh 293.000 hlasy zamítnut proti 75.000.

V Praze, 10. června 1894. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

ŽELEZNIČNÍ TARIFY A DEFICIT STÁTNÍCH DRAH — »LIDOVÝ LIST« — UHERSKÉ ZÁMYSLY S PAROPLAVEBNÍ SPOLEČNOSTÍ DUNAJSKOU — SPOLČOVÁNÍ ROLNICTVA V PRUSKU A U NÁS — RAKOUSKO-RUSKÁ SMLOUVA OBCHODNÍ — KLESÁNÍ ÚROKOVÉ MÍRY.

V železniční politice naše ministerstvo obchodní šlo vždy za příkladem uherským. Uhry v dopravě osobní zavedly pásmovou sazbu, i nezůstali jsme dlouho za nimi, uzákoněna laciná pásmová sazba také u nás, lacinější celkem nežli v Uhrách. Uhři, aby zvedli svůj vývoz a zvelebili své průmyslové závody, odhodlali se značně sleviti na dopravních sazbách pro zboží; tím naše polovice byla nucena učiniti pro svůj obchod a průmysl něco podobného, a tedy sníženo dopravné za zboží na našich státních drahách daleko značněji ještě nežli v druhé polovici říše. Ale věc ta měla své předvídané a nepředvídané nehody: levné pásmové sazby v dopravě osobní se vydařily rozhodně na prospěch široké veřejnosti, a po státních drahách také dráhy soukromé se viděly nuceny je zavésti (a nestalo se tak ani s nijakou větší jich škodou, jelikož četnější cesty obecenstva hradily skoro zúplna schodek vzniklý z nižších sazeb). Za to laciná doprava zboží se nechtěla nijak osvědčiti; očekávání, že přibude dopravovaného zboží měrou netušenou, se nesplnila, zboží sice dopravilo se po státních drahách více, ale z daleka ne tolik, aby se tím kryl schodek z menšího dopravného. Drahám soukromým, které vyčkávaly, až jak se zlevnění sazeb osvědčí na státních drahách, zašla chuť k následování, když spozorovaly neutěšené výsledky na státních drahách. Tím zaviněna veliká nerovnoměrnost v rakouských výrobních a obchodních poměrech, závody a obchody poblíže drah státních požívaly nepoměrných výhod proti ostatním, a to na útraty veškerého poplatnictva. Nejvíce státních drah je dosud v Haliči a v chudší části zemí alpských, nejméně na Moravě a v severních a východních Čechách. Tedy zrovna průmyslové a obchodní země trestány a bity jsou ve prospěch zemí neobchodních a velmi neproduktivních. Přimyslí-li se k tomu, že systemem refakcí, výhodami to poskytovanými v rozsáhlé míře velkoprůmyslu a velkoobchodníkům, se sice velká výroba dovedla škodlivým následkům všelikým všude dobře ubrániti, a že celá tíha nesrovnalostí zasáhla vždy jen průmyslníky a živnostníky drobnější,

nebude žádný dobrý přítel lidu na vahách, co o všech podobných reformách tarifních se má souditi. Aby čtenář si dovedl učiniti pravý posudek, uvedeme zde ukázku, co zmohou na př. jen samé refakce bez ostatního účinku tarifních neshod: V jistém moravském menším městě je rozšířen dosti značně průmysl mlynářský. Vedle několika mlýnů menších je tam i jeden rozsáhlejší (ale ani z daleka ještě průmyslový obr). Nuže dráha, která tam dojíždí, povolila refakci jak na pšenici tak na mouku všem těm, kdo jí do roka při nejmenším dají k dopravě 500 vagonů, a sice slevila na každém vagonu 6 zl. Ze všech mlynářů tamních pouze jediný mohl podobné množství dráze k dopravě podati a proto pouze jemu dostalo se výhod refakčních. Dodal-li celkem dráze 1000 vagonů ročně (a k tomu netřeba ani příliš veliké výroby), dostalo se mu proti ostatním mlynářům slevy na dopravném 6000 zl. Což když tento vyrabitel spokojil se s tímto výdělkem 6000 zl. ročně? Zajisté tu ostatní musili pracovati zadarmo, aby s ním vůbec konkurovati mohli.

Ale tím nejsou ještě všecky nesrovnalosti z nerovnosti a přílišné láce tarifů vyčerpány. Státní dráhy mají celkem investovaného kapitálu základního na 1000 mil. zl., kromě toho přejala státní správa veliké dluhy prioritní. Kapitál ve státních drahách uložený zúrokuje se sotva $2\frac{1}{2}\%$, státní pokladna však do těchto podniků nevložila snad vlastní své úspory, aby se mohla tímto výnosem spokojiti, jak tvrdily Excelence Wurmbrand a ještě důrazněji president Biliński, nýbrž přejala od železničních společností dluhy, které musí zúrokovati buď 4%, $4\frac{1}{2}\%$, 5% ano až i $5\frac{3}{4}\%$, a k tomu celá řada dluhů železničních prostě se nepočítá na účet státních železnic, pouze se zařadila do ostatních nezaložených státních dluhů; jakým právem, to arci vědí bohové. Takto při nejmenším státní dráhy vynášejí státní pokladně mírně páčený deficit ročních 25 mil. zl., a sice **skutečný poctivý deficit**, jelikož tolik skutečně dráha ve formě úroků na železniční obligace zaplatiti musí více, nežli činí vykazovaný užitek z drah. Neplatí tu tedy výmluva Bilińského, že ve velkém peněžníci také ze svých peněz nevytěží pravidelně více nežli $2\frac{1}{2}-3\%$. My jsme do drah neukládali žádné své přebytky kasovní, my jsme se prostě zavázali tolik a tolik milionů ročně platiti věřitelům drah státních; *z výtěžku drah však se každoročně nemůže uhraditi asi 25 milionů zl. tohoto vydání, nýbrž musí se hraditi z daní státních.* Je to deficit drah či není? Na to jest jen jediná odpověď přisvědčující. A tento deficit musí platiti zrovna ten dělník, který solí svůj pokrm a osvěcuje byt petrolejem, jako ten, který platí drahé peníze za potraviny v uzavřených městech následkem potravní daně, aniž by měl vůbec jakýkoli prospěch z laciných sazeb drah, tento deficit platí se prostě z kapes poplatnictva nejchudšího, jelikož bohatší třídy jednak snadno daň svou přesunou na masy spotřebovatelů, jednak mají opravdu největší prospěch a výhody ze zřízení státních.

Pochopí každý snadno, proč veliké listy vídeňské přes to bez rozpaků postavily se na stranu ministertva obchodu proti Kaizlovi, který na tyto nesrovnalosti tarifní poukázal; lehko pochopíme i stanovisko »Hlasu Národa«, který prostě část řeči Bilińského otiskl, v níž zdánlivě obránil vládní politiku, jakoby udržováním nízkých sazeb a povolováním

značných refakcí hájila jen zájmy obchodu. Ale jak se má pochopiti taktika opposičního velkého orgánu našeho, který se v té příčině postavil úplně na stanovisko vládní! »Národní listy« přinesly o řeči Kaizlově tento kratičký rozbor: »že poslanec ten důrazně a důvtipně hájil svou známou tarifní politiku, s kterou my arci jako list lidový souhlasiti nemůžeme.« A to vše vytiskl proloženě »lidový list«, který chce, aby veliký fabrikant našemu národu při nejmenším cizí, ne-li jeho urputný a úhlavní nepřítel, měl dovoz svých surovin a vývoz fabrikatů zpola zadarmo, i aby mu to zaplatili ubozí poplatníci ze svých mozolů.

Uhry po bance rakouskouherské, kterou zúplna dostaly do svých rukou a svého vleku, sahají zase po dunajské paroplavební společnosti. Chtí zaříditi svou vlastní společnost paroplavební s akciovým kapitálem 10 mil. zl. a roční podporou státu uherského až do 500.000 zl. K tomu ujednávají s rakouskou paroplavební společnosti a s uherskými dráhami, aby prozatím postoupily část svého jízdného parku nové společnosti uherské, slibují při tom hory, doly, že neníní se tím nijak konkurence rakouskému ústavu, ale víme, že maďarské sliby často bývaly chyby. Proto třeba bedlivého pozoru. Bohužel je jisto, že vláda naše bude zase jednou značně povolna velmoci maďarské. Šťastný maďarský národ! Ten má ve své vládě horlivé zastance a jeho práva dovedla si zjednati pro sebe i naše veřejné mínění. Jak dlouho tomu, co hromovala Neue freie Presse proti Wekerlovi v příčině rakouskouherské banky a nyní, kdy Wekerle odstupoval, nedovede list ten již celé neděle psáti o něm leč hymny? Čte se o Wekerlovi v úvodním článku, čtete o něm v denních zprávách, bursovní a národohospodářský referent nemluví než o velikém muži maďarském a konečně i feuilletonista notuje do tohoto hlučného choru. Nejinak než jakoby se ne snad pouze naše monarchie, nýbrž celý svět bořil, protože Wekerle by nebyl uherským předsedou ministerským. Bohužel že i mnohé naše listy a mezi těmi hlavně »lidové« podobnou starostlivost jeví o globus maďarský.

V Prusku přijali nedávno zákon o komorách zemědělských, které budou podobnými spolčeními jako u nás zamýšlená odborná společenstva rolnická. V naší polovici říše sotva tak brzy dočkáme se projednání podobného potřebného zákona. Předlohám ministra orby Falkenhayna málo která strana přeje a mimo to se vyskytuje považlivá otázka ústavní, že zákonodárství zemědělské přísluší sněmům zemským a sněmové zemští ke své zákonodárné práci nemají naprosto času potřebného.

Prozatímní obchodní úmluva mezi Rakouskem a Ruskem, která spočívá na zásadě nejvyšších výhod, byla konečně vídeňským parlamentem přijata. Naše obchodní styky s veleříší ruskou byly dosud velmi nepatrny, ačkoli jsme sousedy ruskými na velmi rozsáhlé pohraniční čáře. Pouze 4—5% z přívozu a vývozu ruského připadlo na naši monarchii; už i severoamerické Spojené Státy nás daleko předstihly vykazujíce trojnásobné skoro množství zboží v obvozu s Ruskem. Když smlouva projednávána ve sněmovně poslanecké říšské rady, měl poslanec Kramář pozoruhodnou řeč o hospodářském vývoji ruském. Vídeňské listy nelibě na to hleděly, časopisu »Neue freie Prese« nikterak se nechtěly líbiti chvály Kramá-

řovy i snažila se co možná seslabiti hospodářskou mohutnost říše ruské. Ale nadarmo; zrovna v témž čísle zaznamenával časopis tento s důsledností obvyklou u novin moderních vůbec, jak 3%ní dluhopisy ruské ve zlatě předstihly svou cenou 3%ní dluhopisy německé a pruské a že teprve v nejposlednější době podařilo se německým nepatrně se vyšinouti nad ruské (ruské 3%ní byly po 89·70 a německé po 90·10). Z těchto fakt viděti, jak nás Rusko také ve svém úvěru předstihlo. Na druhé straně tato skutečnost poukazuje k tomu, že třeba Rusku nezbytně úpravy měny. Ruské 3% dluhopisy ve zlatě kupují se po 90·— a 4%ní v papírech však jen po 93· — *Platí tedy Rusko věřitelům za své dluhy v papírech důchod skorem o 30% vyšší, nežli za své dluhy ve zlatě uzavřené.* Lepšího dokladu pro užitek z upravení měny není třeba shledávati!

Úroková míra po celé Evropě vůbec velmi značně poklesla. Anglické $2^3/_4$%ní konsoly, francouzské 3%ní renty vystouply dosti značně nad pari a budou se moci konvertovati, to arci zase přispěje k dalšímu klesání úrokového důchodu. Pouze u nás již přes dvě léta není pozorovati značně patrného poklesnutí sazby úrokové; dosud jsme se nedostali při žádných papírech státních ani na 4%. — Klesání věřitelského důchodu je zjev velmi potěšitelný, neboť právě tento důchod je *důchodem bez práce* a když se uskrovňuje, je to znamením, že ponenáhlu převeliká většina lidí si musí vydělávati na živobytí vlastním přičiněním. Tím se musí docíliti lepších a příznivějších podmínek mezdních, vedle toho dá se očekávati nový rozmach podnikavosti, díla, která dříve pro drahost úvěru byla nepomyslitelna, mohou se za těchto okolností hravě podnikati.

S Ruskem sice dovedli jsme úmluvy obchodní ke šťastnému konci, ale za to nám hrozí celní válka s Francií (návrh Turrelův o zvýšení cel na rakouské zboží). Toho nadělení všeho by se nám dostalo z veliké lásky k našemu upřímnému spojenci Italii. Povolili jsme Italii výhody celní na jich vína, a Francouzi tyto výhody reklamují zrovna tak pro sebe. My povoliti nechceme a proto celní válka přede dveřmi. A což ke všemu tomu říká »Italia irredenta«? *P. L.*

Oprava k seš. 8.

str. 616, 6. ř. shora na místě 290 mil. má býti z 90 mil.
» 617, 17. » zdola » » až 4% » » až 14%.

Rozhledy sociální.

KŘESŤANSKÁ POLITIKA SOCIÁLNÍ — SJEZD SOCIALISTŮ LIGURSKÝCH — OSMIHODINNÝ PRACOVNÍ DEN — PÁTÝ MEZINÁRODNÍ KONGRES HORNICKÝ — ZEMĚDĚLSKÁ ÚVĚRNÍ SPOLEČENSTVA VE FRANCII. — MORAVSKÁ OSTRAVA.

V celém evropském a americkém světě rostou snahy *křesťanské reformy sociální*. Po velikém loňském sjezdu náboženském v Chicagu, kde křesťanská náboženství slavila svojí morálkou vítězství nad ostatními náboženstvími, přichází stará Evropa s návrhy již spíše konkretními. V Remeši konán sjezd křesťanských socialistů francouzských, kde ustavena byla jednotná křesťansko-sociální organisace pro Francii, a ve Frankfurtě nad M. rokoval v polovici května evangelický sjezd sociální a s ním zejména i sjezd dělnický a sociální sjezd studentský celého Německa. Rokováno zde zvláště o postavení polního dělnictva v Německu. Pastor Göhre žádal změnu rytířských statků ve krajích na východ od Labe ve statky selské pomocí intervence státní. Prof. Weber dokazoval, že cílem praktické politiky agrární jest udržení a zachování stavu rolnického, ježto prý tvoří fysickou zálohu nejen obyvatelstva měst, ale i celého národa. Prof. Adolf Wagner mluvil o nemravném náboženském indiferentismu německých rodin vladařských. Usneseno utvořiti odborovon organisaci německého hospodářského dělnictva, jehož hnutí bude prý víc a víc nepolitickým a tím i vydatnějším. Na studentském sjezdu napomínal prof. Cremer ze Greifswaldu důtklivě studentstvo, aby si bylo dobře vědomo svého poslání, sloužiti lidu ve vědách s pravou láskou. Student má býti požehnáním a musí se učiti milovati lid. Prof. Lehmann z Mariboru líčil potřebu, získati přírodozpytce a studenty pro křesťanství. Prof Bauer doporučil mravnost a cudnost a farář Neumann z Frankfurtu radil studující mládeži k pilnému a bratrskému styku s vrstvami lidovými.

Zajímavo jest, že hnutí křesťansko-sociální nabývá forem ethických a hospodářských a nedomáhá se toliko práv politických.

Dne 13. května rokoval v Sanpierdareně u Janova *sjezd socialistů ligurských*. Usnesení týkala se hlavně otázek agrárně politických. Kongres žádal zejména: 1. aby za odškodnění, jež vyměřeno budiž na zá-

kladě přítomného výnosu pozemků, vyvlastněny byly neobdělané aneb zanedbané plochy pozemkové a území takové aby za mírnou náhradu odevzdáno bylo dělnickým spolkům k užívání a sice sprostředkováním obcí; 2. aby zřízena byla zemědělská společenstva s podporou obcí za účelem společného opatřování hnojiva a hospodářských strojů ke společnému užívání; 3. aby sníženy byly poplatky z převodu pozemkových nemovitostí při menších objektech, jež vlastník sám osobně obdělává; 4. aby zrušena byla pozemková daň z takových realit a každá dávka změněna v dávku naturální; aby zřízeny byly bezplatné zemědělské vyučovací kursy a souvislé s tím stanice zkušební.

Návrh na *osmihodinný pracovní den* koluje parlamenty. V říšské radě vídeňské učinil návrh ten pro práci v dolech poslanec Pernerstorfer, v Italii navrhli poslanci Socci, Celli a Barzilai osnovu zákona, dle něhož má se pro všecky dělníky zaměstnané státem jako podnikatelem a mimo to ve všech zdraví škodných živnostech stanoviti osmihodinová doba pracovní jako maximum, ve Francii pak navrhl dne 22. května posl. Jules Quesde, aby v báních, továrnách, obchodních tržnicích a na železnicích zaměstnání dělníků nepřesahovala osm hodin denně a šest dní v týdnu. V hutích a na železnici, kde nelze práci přerušovati, nebudiž jednotlivý dělník týdně zaměstnán více než 48 hodin. V Anglii pak po příkladu státních dílen, o nichž psali jsme na str. 371 N. D., zavádí se osmihodinový pracovní den i v dílnách soukromých podnikatelů.

Od 14. do 19. května rokoval v Berlíně *pátý mezinárodní sjezd horníků*. Přítomno bylo:

z Anglie	38	delegátů za	645.000	horníků,
z Německa	39	» »	192.300	»
z Francie	4	» »	100.000	»
z Rakouska	2	» »	100.000	»
z Belgie	2	» »	70.000	»
celkem	85	delegátů za	1,107.000	horníků.

Mezi Angličany bylo 6 poslanců, s nimi i Tomáš Burt, anglickou vládou nedávno do ministerstva obchodu povolaný. S Francouzi přišli dva poslanci a starosta města Carmaux. Čech Cinger zastupoval Moravskou Ostravu. V pěti schůzích rokováno o postavení horníků a zákonodárství různých zemí. Přijato usnesení o nevyhnutelnosti zákonného ustanovení osmihodinové pracovní doby započetím sjezdu a výjezdu ze šachty. Při debatě objevil se spor mezi anglickými delegáty, neboť jedna část (zástupcové Durhamu a Northumberlandu) mluvila a hlasovala proti úplné uniformitě zákonodárství, dovozujíc místní rozdíly mzdy, pracovních poměrů a pracovní doby a navrhujíc, aby upravení pracovní doby ponecháno bylo boji místních organisací odborových. Belgičtí zástupci navrhli resoluci, dle níž se požaduje, aby podnikatelé byli vesměs povinni k náhradě škody za každý úraz, jaký přihodí se dělníku v dole. Pro resoluci hlasovali všichni mimo Angličany, kteří jednomyslně resoluci zamítli. Angličané měli totiž, jak z výše uvedené tabulky zjevno, většinu mandátů. Resoluce další, aby ve všech zemích světa zakázána byla práce žen ve všech dolech, přijata jednohlasně.

Také rokováno o prostředcích, jak by mohla býti docílena a udržena mzda k živobytí horníka postačující. Přijata resoluce, že jediná cesta, dosíci a podržeti mzdu životní (living wage) jest organisace, a že žádná otázka, jež týká se mzdy, nemá býti rozhodnuta, když dělníci a zaměstnaní nevzali k vědomosti podnikatelovy zisky, ztráty a tržní ceny výrobků. Chtějí-li prý podnikatelé — doporučoval delegát Edwards — redukovati mzdu, jsou dříve povinni, dáti dělníkům k nahlédnutí své knihy, prokázati chod podniku, účtovati zisk a ztrátu, doložiti tendenci trhu hornin atd. Dodatek německého delegáta Brodama, aby v každém státě uzákoněna byla minimální mzda, zamítnut anglickou většinou. Vůbec vystupovali zde Angličané jako živel umírněný a se skutečnými poměry počítající. Na konec přijata proti principielní resoluci zástupců kontinentu mírná resoluce anglická, dle níž každá národnost má užiti každého přípustného prostředku, aby zamezila nadvýrobu uhlí. Spor mezi mírnější taktikou a radikální taktikou ostatních delegátů vyrovnal v poslední den Angličan Bailey, vyzývaje ke společné práci další.

Ve francouzském parlamentu projednává se předloha zákona *o zemědělských úvěrních spolcích*. Zřízení má sloužiti k opatřování úvěru pro okamžitou potřebu rolníka, bez dlouhých terminů a hypothekárního zabezpečování. Jedná se tudíž o malé a nutné půjčky. Při sdělávání zákona použito zásad Raiffeisenovských založen. Zakázáno vydávání akcií a vyplácení dividend. Společenstva budou prosta daní a členy budou členové rolnických syndikátů. U nás Raiffeisenovy záložny nenalézají obliby, ač by uzákonění jich musilo pomoci k potlačení zastaváreuského nešvaru a drobné lichvy. Předloha zákona spí několik roků v zemském sněmu.

Příšerné *neštěstí v dolech ostravských*, jež hluboce rozrývá srdce všech lidí cítících, jest veřejnému tisku novou pohnutkou k uvažování, zdali by se veškeré uhelné dolování nemělo postátniti a monopolisovati. Záruk, že se bude šetřiti všech bezpečnostních opatření, poskytoval by snad stát přece více než zištní podnikatelé soukromí i při lepším dohledu veřejné správy. *Ch.*

Úvahy a kritiky.

Ibsens Dramen. Sechzehn Vorlesungen von Dr. *Emil Reich*, Privatdocent für Philosophie an der k. k. Universität Wien.

Nejsvědomitější a neobsáhlejší spis o Ibsenovi v německé literatuře. Dr. Reich pročetl vše, co o básníku dosud psáno, procestoval místa, kde se Ibsen zrodil, žil a zápasil, ale studie své založil jen a jen na knihách autorových. I setkání se s Ibsenem se vyhnul, míně, že krátkým osobním stykem nelze si cizí hrdou duši udělati přístupnou a jasnou, že spíše se tím pokalí úsudek čerpaný z knih, a volnost ve vyjádření se tu a tam zúžiti musí.

Ibsen jest mu jedním ze sedmihvězdí germanských dramatiků (Grillparzer, Raimund, Hebbel, Otto Ludwig, Anzengruber, Björnson, Ibsen), kteří oněm pětasedmdesáti letům od pádu Napoleonova až k první světové májové slavnosti proletariátu svou pečeť vtiskují. Počítá jej ku svým, ukazuje na rychlé porozumění, ocenění a vliv jeho dramatických prací na Sprevě a Dunaji. Matka Ibsenova, žena obětavá, vážná, uzavřená, byla německého původu. Otec, potomek dánského kupce, r. 1720. do Norska přistěhovalého, byl bohatě nadán, vtipný, společnosti milovný, náležel k nejzámožnějším a nejváženějším mužům města Skien.

Narozen 20. března 1820. pokřtěn byl syn jejich na jméno Henryk po dědu, utonulém lodním kapitánu. V r. 1828. stihla rodinu finanční katastrofa. V následcích její vidí autor první zárodky chmurného názoru básníkova na svět a život. Mladý plebej, jenž se zrodil jako patricij, záhy prohlížel lži životní, opovrhoval pokrytectvím, jež se před mocnými sklání a pro nízké má jen posměch. Touha po uplatnění svého »já«, své individuality, záhy a prudce vyvinovala se ve vážném chlapci. Ve čtrnácti letech začal studovati reálku, po dvou rocích musil však vystoupiti, a místo malířství, jemuž se chtěl věnovati, stal se učedníkem v lékárně Grimstadtské. První drama jeho »Catilina« vyšlo beze jména básníkova v Christianii a našlo 30 odběratelů. Dva jeho ženské typy vystoupily již zde: přímá čára vede od divoké a velké Vestálky Furie až k Heddě Gablerové a Hildě Wangelové, jako od oddané a obětovné Aurelie, manželky Catilinovy až k Thee Elvstedové.

V roce 1850. podařilo se Ibsenovi dostati se z nenáviděné lékárny. V Christianii vstoupil do soukromého ústavu, přípravky pro vysokou školu. Spolužákem jeho byl Björnson. Zde napsal druhý svůj kus »Kjämpehöjen«, v slohu Oehlenschlägerově, jenž na jevišti téměř propadl.

V té době psal též články pro list dělnictva norského, list byl vládou potlačen, redaktoři zavřeni, a Ibsen jen tak tak vyvázl.

V roce 1851. stal se dramaturgem divadla v Bergen, kde vypravil dva nové své kusy — opět bez úspěchu. Teprve »Slavnost na Solhangu«, nejslunnější dílo Ibsenovo, erotická fase vlastního života, měla veliký úspěch.

V roce 1857 vrátil se do Christianie, a nyní začíná jeho velkolepý let. Výprava Oernulfova«, »Komedie lásky«, »Nápadníci trůnu« — a »rok 1864.« Malé Dánsko v zoufalém boji s dvěma velikými orly — a Skandinavie zapomíná slib pomoci daný bratrům. Stanovisko střízlivého politika stálo diametrálně od stanoviska básníka. Plamennými slokami »Bratr v nouzi« volal Ibsen k národu. A pln hořkosti a sarkasmu opustil svou hanbou pokálenou vlast, opustil ji v plné mužné síle a vrátil se až roku 1891., stařec resignovaný a usmířený.

Ve čtyřech letech římského pobytu stvořil Ibsen Branda (1866) a Peer Gynta (1867), trpké to resultáty účtů se vzdálenou vlastí. Díla plná mystiky, symboliky, metafysiky a skepse.

»Spolek mládeže« povstal v Drážďanech. Veselohra tato, šlehající jak liberály tak konservativce, rozdvojila jej s celou řadou norských spisovatelů s Björnsonem v čele.

»Císař a Galilejský«, tato báseň Ibsenova idividualismu par exellence, dokončena 1873. »Podpory společnosti«, psané pod dojmem evropského krachu, 1874.

Vzplanul-li po každém dosavadním díle Ibsenově boj a odpor, byla to vždy jen idylla proti tomu, co nastalo nyní. Rok 1879. přinesl »Loutkový dům « (Nora); kus prohlášen jednomyslně za nespravedlivý proti nejsvětější instituci společnosti, proti manželství, jímž prý nemá býti otřásáno. Ibsen nevmíchal se sám v literární vřavu, odpověděl jen novou prací. Roku 1881. vyšly »Příšery«, řez v útroby společnosti ještě smělejší. Poetickým přímým protestem na útoky a urážky byl »Nepřítel lidu« (r. 1882.) nejprůsvitnější a divadelně jedno z nejúčinnějších dramat Ibsenových.

Roku 1884. napsána »Divoká kachna«, již dr. Reich pokládá za střední kus v trilogii: »Nepřítel lidu«, »Divoká kachna« a »Rosmersholm«. »Divoká kachna« jest jedním z nejtemnějších a nejchmurnějších dramat moderních. »Rosmerholm« následoval r. 1887. Kapitoly o »Rosmersholmu« považujeme v knize páně Reichově za nejbrilantnější číslo.

Poslední tři dramata »Paní z moře« (1888), »Hedda Gablerová« (1890) a »Stavitel Solness« (1892) jsou novou fasí Ibsenovou. Plné hádanek a tajemství našly celé legie vykladačů, obdivovatelů a odpůrců. Svědomitě a střízlivě vede Dr. Reich čtenáře tímto labyrinthem a dochází pak v celkovém přehledu k zajímavým a originálním závěrům.

Prvý rys Ibsenův jest rozkoš zápasení. »Bouře jsem vždycky miloval,« v tomto výroku Ibsenově jest celá jeho individualita. Mezi básníky tohoto století stojí Ibsen v řadě bojujících, tam kde se začíná Byronem a přijde se k Turgeněvovi, Dostojevskému, Tolstému, kde stojí i ten zdánlivě chladný Zola, i ten vždy subjektivní V. Hugo. V pravdě objektivní duchové, Flaubert, Goncourtové najdou několik obdivovatelů, ale žád-

ného echa. Táboru naturalismu, kam tak často Ibsen byl počítán, nenáležel nikdy. Ibsen není a nebyl též filosofem, jako básníci nejsou vůbec těmi, kteří nové idee nacházejí; ta přednost patří zkoumatelům a myslitelům. Praví básníci chápou se rodících se ideí a bojujíce dobudou jim patřičného místa, špatní literáti přežvykují idee minulosti, ježto přítomnost nezdá se jim dost poetickou. Idee ovšem sestárnou se svým stoletím, a básníci pak s nimi, ale díla stávají se dokumenty lidstva. Jako Schiller nadchnut Rousseauem zpracoval poeticky a prorocky oslavil myšlénky roku 1789., tak počal Ibsen jako básník myšlének a pocitů r. 1848. Vživ se do myšlénkového světa Kantova zapomněl Schiller své první lásky, Ibsen prošed školou rozkvétajících přírodních věd stal se šiřitelem a bojovníkem nových pravd a nových názorů.

Největším zločinem jest v jeho očích nedostatek opravdovosti. Celá řada žen a mužů hyne v dramatech jeho touto chybou.

Dramata jeho většinou mají formu analytickou. Mohlo by se říci, že jsou vždy jen posledním aktem celé tragedie. Moderní drama, líčící stavy duše, důrazně této formy vyžaduje.

Jeho velikost leží v neúprosné skepsi, jest prorokem nové doby, které se nedočká. Jeho sláva záleží v boření, ale k novým stavbám nedává pranic než zběžné mlhavé náčrtky — ale i tak vyplnil svou úlohu cele.

Dodáváme ještě, že dr. Reich vyznává, že sám nenáleží v řadu obdivovatelů a ctitelů Ibsenových. *až.*

Friedrich Nietzsche in seinen Werken von *Lou Andreas-Salomé.*

Jedna z nejinteresantnějších knih naší doby. Zabývá se zjevem muže, jemuž dosud nikdo nemohl přijíti na jádro a jehož význam ani nejzuřivější odpůrci nepodceňují; psána jest dámou, jež žila s Nietzschem v intimních stycích, které, jak lze souditi z některých korespodencí v knize otištěných, jistě byly něčím více než literárním přátelstvím, a konečně: psána jest tak suše a vědecky, jako by ji psal čistokrevný matematik. Kniha rozdělena v tré části: I. Jeho povaha, II. Jeho proměny, III. Systém Nietzschův. Dá se tvrditi, že prvé dvě části byly samým Nietzschem do jisté míry inspirovány a přehlédnuty, třetí část aspoň dělá dojem jakoby autorka byla zbavena pomocné vedoucí ji ruky a kráčí nejistě. V čele druhé části, v níž leží význam knihy, je položen za motto aforismus z »Ranních červánků«: »Had, jenž nemůže kůži svou svléknouti, hyne. Právě tak duchové, jimž zabráněno mínění svá měniti, přestávají býti duchem« V logickém řetězu jeví se tu proměny a zdánlivé odpory Nietzscheovy: rozpor s křesťanskou věroukou, filologie, jíž se chtěl zprvu věnovati, hellenismus, jenž byl její dítkem, filosofie dekadence, kult genia, vzepření se proti Wagnerovi, individualismus, nadčlověk budoucnosti a Zarathustraismus. Tragický konec Nietzschův pokládá autorka za kosequentní výslednici jeho vnitřního života proti Petru Gastovi, vydavateli Nietzscheovu, jenž dokazuje, že šílenství jeho bylo přivoděno přepracováním a násilným přepjetím nervů.

Ku knize přidány dvě podobizny a tři facsimily zajímavých listů. Věnována jest »Věrné památce nejmenovaného.« *až.*

Osídlení jindřichohradecké a krajiny novobystřické. Napsal *Ludv. Domečka*. Jindř. Hradec. 1893. Str. 154.

Spisovatel jest znám zálibou v badání historickém krajiny, jíž i označený spisek se týče. Jest otiskem z »Ohlasu od Nežárky«. Spisovatel shrnuje tu všecko posavadní hist. badání o tomto kraji v celek, takže všímá si nálezů předhistorických podél pradávné cesty pomezným hvozdem tudy jdoucí k Dunaji, kde za dob římských znamenitě kvetl obchod. Při tom osobně ohledav každé místo této stezky, opravuje nejeden chybný názor svých předchůdců a správné domněnky mění důkazy ve fakta. Potom dotýká se jen tak mimochodem nejstaršího tu života a přechází ku kolonisaci pomezního hvozdu v době historické. Ukazuje na pomalé osazování pro chudost a obtíže útvaru půdy, pak snaží se chudičká data osvětliti a v obraz uspokojivý srovnati, s jistotou domácího člověka vodí čtenáře od místa k místu a opravuje své předchůdce. Opíraje se o práce Peiskrovy dokazuje, že celá řada míst, nyní německých, původně byla česká a že pouhé jméno (-schlag) není ještě důkazem. Věc tu dokazuje jasně a přesvědčivě.

Také známé »obětní mísy« ve skalách vykládá nově za znamení hraničná opíraje se o to, že jsou často na místech nepřístupných, kde oběť konati se nemohla bez nesnází, a že jich jest velké množství řadou jdoucích. Nově objasnil výklad říčky »Hostice« a hory »Šach« a objasnil hranici rak.-českou v pomezním hvozdě i moravskou. Drobnůstek zajímavých jest tu hojně.

Práce tato neznamená sice poslední metu v badání hist. o krajině jindřichohradecké, nýbrž jen pokrok na posavadní cestě, zasluhuje však pozornosti vůbec, a zvláště těch, kteří obírají se místní historií.

Dšk.

Slanský obzor, ročenka Musejního spolku v Slaném. *V. Štech*. Slaný 1893, str. 92, cena 1 *k*.

Učiněn knížkou touto pokus doplňovati novými výzkumy staré dějiny města, neb opraviti zastaralé v nich náhledy a za druhé nejnovější zprávy o městě sbírati, sestavovati a v určité soubory uvésti. Prvé části věnováno 20, druhé 62 stran, ostatek věnován obrázkům a jich vysvětlení. Druhá část obsahuje statistiku v těchto odstavcích: popis, obyvatelstvo, správa, školství, živnosti, ústavy peněžní, spolky, pokrokový ruch (vzdělání), zdravotní a lidumilná opatření, čistota, bezpečnost a pořádek, spojení. Statistika jest úplně a přehledně sestavena, veřejně působící osoby vyjmenovány, podniky uváděny dle kapitálu závodního i výroby roční atd. Vyobrazení jsou čistá. Namahavá práce tato jest opravdu záslužná a pro nynější i budoucí dobu velmi důležita, neboť bude cenným pramenem města i okresu slanského. Snaha vydavatele i spolupracovníků zasluhuje uznání a účinné podpory všech, jimž nejsou města Slaného osudy lhostejny. Z důležitějších omylů vytýkám Scerněvský (str. 91) m. Sreznevskij.

Dšk.

ZPRÁVY.

* Po příkladě několika svých krajanů setřásl August Strindberg prach svojí úzkoprsé a zpátečnické vlasti s obuví a naturalisoval se v Německu. Poslední své práce vydává v Berlíně a jen německým jazykem.

Byla doba, kdy Strindberg byl pokládán za velikého spisovatele. »Červený pokoj« zjednal mu tu slávu. Dnes jeho lesk již pořádně vybledl. Schází mu především — originalita. »Červený pokoj« sám jest bastardem Murgerových »Bohêmů« a Zolova »L'oeuvre«. Satirické šlehy jeho dopadly snad na záda severní vlasti, ale mimošvédský čtenář hledí k nim s jakousi porcí skepse nevěda, jak hluboce zařízly, byly-li vůbec oprávněny a konečně pamětliv, že satira vždy musí nadnášeti, odloží klidně knihu.

Jeho »Dvanáct historek z manželství« jest řadou primitivních novel, jež dovede napsati každý začátečník. Práce stejné ceny čteme u nás pod čarou denních listů. Jedno je spojuje: nenávist k ženskému pohlaví. Je to nota, kterou od té doby vede Strindberg stále a na niž si nemálo zakládá. Jest vůbec mysogynem. Žena jest mu tvorem stojícím daleko pod mužem. »Muž se sedmdesáti roky dovede ještě zploditi děti, žena nikdy.« Tak napsal kdesi. A na nenávisti k ženě staví nyní celou svou literární činnost. Přihledneme-li však blíže, uvidíme, že ani ta nenávist není jeho. V astronomii se praví, že slabší tělesa nebeská klesnou časem na žhavá svá slunce, od nichž dříve brala své světlo a teplo, a na hrudi jich shoří docela. Strindberg leží na hrudi svého slunce — Friedricha Nietzsche. »Verachte das Weib« — toto thema spracovává v různých variacích, ale bez umění. Světlo a teplo, vyzařující z Nietzscheho, jež živí dnes celou moderní německou literaturu, nedovedlo v Strindbergovi vyvolati vlastního života — spálilo celou jeho duši, a zbývají jen strusky. Čtyři poslední knihy jeho naturalistických dramat, dva velké naturalistické romány (»Zpověď blázna« a »Minulost blázna«) vyvolaly ochlazení a zklamání i v táboře naturalistů. Nejotrlejší člověk — a člověk dnes po Zolově »La Terre« a j. snese dosti — nepřečte bez hnusu »Zpověď blázna«.

Kdyby byl Strindberg kdy býval romantikem, řekli bychom, že hrá v táboře naturalistů úlohu Wallenroda — ale ani potom by nemohl rafinovaněji demonstrovat absurdnost této hynoucí školy.

»Zpověď blázna« byla na nějaký čas berlínskou censurou zabavena. Je to autobiografie spisovatelova — Strindberg byl zrazen svou cizoložnou ženou —: »Historie jest u konce, milenko; já se pomstil a jsme vyrovnáni«, končí kniha, ale surovější pomsty nenajdete v celé světové literatuře — — i kdyby byla bývala zasloužená! Než víme od známých Strindbergových určitě, že sám ku své ženě posílal přátele, sám jim radil, jak si počínati, co provésti, sám jim dával příležitost — jsou to vše věci, které by byly zůstaly veřejnosti tajny — kdyby byl Strindberg vyrovnal svou záležitost mezi čtyřmi stěnami a snad v soudní síni. Romantikové byli v tomto ohledu i v extremech před forem veřejnosti taktnějšími, vzpomeňme na George Sanda a Paul de Musseta. Než Strindbergovi se stala i jiná nehoda: žena, kterou tak pohazuje blátem a špínou, kterou obviňuje z nejrafinovanějších neřestí a nečistot, je čtenáři přece jen sympatičtější než vypravující autor — Strindberg. Nemesis v literatuře. Když jsem knihu dočetl, byl jsem přesvědčen, že kdyby nyní psal historii tu někdo se stanoviska hřešící ženy, dívaly by se na čtenáře známé rysy Anny Kareniny, avšak zrazený manžel neměl by ani trochu sympatií, jež máme k Alexěji Alexandroviči.

Jeho dramata budou dokumentem naturalismu. Literární historik bude moci totiž vyprávěti obsah, citovati celé sceny a říci: k takovém chorobným fantastickým nesmyslům musil se utíkati ubohý autor, aby sehnal trochu špíny do bílých stránek knih. Té špíny, jaké si přál, ve skutečnosti nebylo přece tak mnoho.

* * *

* North American Review přinesla článek o Richardu Wagnerovi. Ukazuje se na Glucka, Beethovena a Webera, kteří připravovali revoluční obrat, provedený Wagnerem. Veliký důraz se klade na literární vzdělání Wagnerovo. »Mistři pěvci norimberští« měli by prý úspěch i jako pouhá nehudební komedie, provedená dobrými výkonnými umělci. Wagner slučoval v sobě i talent hudební a básnický. Říkával rád, že toliko hudebník sám ví přesně, co chce z jeho nitra. Mínil tím, že narážel by na překážky, kdyby měl formou hudební odívati myšlénky cizí a ne své vlastní. Chyba dnešních nohsledů Wagnerových spočívá právě v tom, že nedostává se jim literárního vzdělání. Jsou jen hudebníky, zajímajícími se pouze o své umění a o nic jiného! Jejich vzdělání je příliš úzké a výlučné.

* * *

* Chrudimské »Rozhledy« počaly vydávati knihovnu, jejíž I. svazkem je F. V. Krejčího spisek, přetřásající »Dnešní otázku mravní«. Spisek je psán pěkně a vřele — přejeme mu rozšíření co nejširšího, neboť je docela způsobilý, vzbuditi zájem pro mravní výchovu národní. Je po-

těšitelno, že směr reformní obrací se k otázce mravní, a doufáme, že nám knihovna »Rozhledů« budoucně přinese spisek, jednající o některé konkretní, praktické potřebě časové; páně Krejčího všeobecné pojednání hodí se dobře za úvod k podrobnějším rozborům.

* * *

* V uplynulém masopustě konalo se v Praze a v policejním obvodu plesů a tanečných zábav se vstupným 249, tanečních zábav bez vstupného 493, celkem tudíž 742 plesů a tanečních zábav. Poněvadž letošní masopust netrval ani celých 5 neděl, připadlo průměrně na každý den asi 20 plesů a tanečních zábav. To ovšem jsou jen tance a zábavy veřejné, soukromé tu nepočtěny.

* * *

* Přátelé a vůbec všickni, kdo zajímají se o filosofii Kantovu, as uvítají příručné dílo *Gustava Wegnera Kantlexikon* (Berlín 1893.), v němž naleznou vybraná místa ze všech děl Kantových podle rozličných hesel případně sestavená i s odkazy. Jen vědecky pramálo asi kniha tato poslouží již pro neúplnost, ale arci o to spisovateli nešlo.

* * *

* Známý filosof *Vilém Preyer*, jenž vedle jiných nauk filosofických se zdarem vzdělává též konkretní psychologii dětí a napsal pěkné dílo: »*Über die Seele des Kindes*« (vyšlo již ve 3 vydáních), vydal k tomuto dílu jako jakýsi úvod a výtah pro širší obecenstvo určený »*Die geistige Entwickelung in der ersten Kindheit*« (Stuttgart. Berlín, Lipsko 1893.), v němž udílí též návod rodičům, jak mají činiti pozorování v této příčině a si je zaznamenávati.

* * *

* Na lékařské akademii v Paříži národopisec Lagneau vypočítával, jakých obětí vyžádaly si na Francii války, vedené v posledních sto letech. A data nejsou přesná, spíš menší, jelikož vlády vyhýbají se udati úplný počet padlých. Za první republiky od r. 1791—1799 obnášejí ztráty na 700.000 mužů, dle jiných prý docela jednou tolik. Za konsulátu a císařství od r. 1799—1815 ze 3,153.598 vojáků, sloužících pod Napoleonem, padlo jich milion na bojištích a na ústupu z Ruska, a ještě více pohynulo jich v nemocnicích. Krimská válka pohltila 95.615 obětí, z nichž 10.240 padlo na bojišti, 85.375 pomřelo v ambulancích a nemocnicích. Válka z r. 1870—1871 způsobila veliké ztráty a úžasnou úmrtnost. Lagneau praví, že zhynulo na 1,308.801 obyvatelů obojího pohlaví.

Obzor časopisů.

Literární listy. V č. 9. Jan Vorel píše »*o bibli kralické*«, praví mezi jiným, že dnes celý svět mlčky neb výslovně přiznává ochotu dáti se biblí podmaňovati a podle ní konstruovati nový pořádek světa. »Východ i západ jsou svorny v této poddajnosti. Na náboženském parlamentě v Chicagu se ukázalo, že v řadách brahmínů a snaživců theosofických bojují průkopníci evangelia. V Evropě buduje se na troskách přežilého materialismu novokřesťanství, odpovídající stavu dnešního vědeckého poznání, nebo ethika nezávislá na jakýchkoli kultech a představách náboženských; rovněž z novokantismu vyrůstá násilný duch mravní; nejvýše pak stojí čistý a svěží altruism Tolstého a Dostojevského. To je v třídách inteligentů. Však i v ohromných zástupech sociální demokracie prorážejí vítězně ethické cíle, neboť v boji proletariátu za účely neosobní, za velikou jednotu, za vysoké ideály obsažen jest opravdový živel snahy umravňovací. A tak do všech tříd má bible, tento kodex vysoké a ryzí mravnosti, dvéře do kořán otevřené — —«.

V č. 10. F. X. Šalda posuzuje knihu Jos. Merhauta »*Had a jiné povídky*«. Zjišťuje, že první práce Merhautovy měly svěžejší, čistší, novější náběhy umělecké, jednotlivé vznícenější partie, mladší a rozsvícenější jednotlivé strany než druhý jeho svazek. Had není mu románem, útvarem umění sociálního, studií mravů, nýbrž genrově věrnou a důslednou povídkou. Františka Heritesa »*Všední zjevy*« mají šťastná, světlá místa, vytýká se však, že spisovatel zapomněl vybírati, tříditi, srovnávati. Heritesův talent, výlučně genristný, naráží prý při románové kresbě na úskalí.

Nové Zprávy v č. 9. a 10. pojednávají *o českém názvosloví řemeslnickém*. Vytýká se nečeskost v pojmenování jednotlivých řemeslnických výkonů, nářadí a náčiní. Řemeslníci čeští, ačkoli v práci, ve výrobcích svých jeví samostatnost, jmenují v dílně vše tak nesprávně neb zkomoleně, jak tomu bývalo před 30 a 50 lety u předchůdců jejich. Slyšeti názvy a pojmenování buď úplně cizí neb dokonce tak zkomolené, že ani již onoho cizího názvu není možno nalézti v užívaném výrazu. Na blížící se národopisné výstavě řemeslník neměl by být zastoupen pouze výrobky

svými, nýbrž i ukázati by se mělo, jaký je v dílně, při práci. A snad právě proto, že řemeslník v mluvě své je málo český, že by tedy obraz nebyl pěkný, nikomu se do toho nechce.

Osvěta v č. 6. přináší dodatek článku p. Ignáta Hořice »*o věcech slezských*«. Již minule bylo řečeno, že čeština z obecných škol v Slezsku takořka úplně je vyloučena. Ze škol odborných a středních ovšem docela. Pro každých 35.000 Němců založil stát střední školu, pro 130.000 Čechů žádnou. České školy jednotřídní nemohly přirozeně vůbec odchovávati žactva pro střední školy. Ze škol vícetřídních přicházeli pak i žáci původu českého tak »zpracovaní«, že na nich nebylo již ani českého vlásku. Následek toho býval by, že česká inteligence byla by v Slezsku za jediný věk lidský vymřela. A skutečně za necelých deset let bylo znáti již následky »slezských« školských zákonů: na konci školního r. 1883 na středních školách v Slezsku ze 2400 žáků bylo sotva 80 národnosti české. Tu založila r. 1883 Ústřední Matice školská soukromé české gymnasium v Opavě. Tím se poměry náhle změnily. Vlivem tohoto gymnasia vystoupil počet českého žactva ve Slezsku z 80 na 340. Podobný význam mohla by míti česká reálka, již nejlépe bylo by založiti ve Frýdku. České inteligence je dosud ve Slezsku nedostatek. Ze 70 advokátů slezských je pouze 6 Čechů. Pak asi 15 lékařů, několik úředníků, několik řemeslníků, obchodníků a horních inženýrů a konečně kněžstvo, někteří učitelé a několik profesorů, toť celá česká inteligence v Slezsku. Čeští synové potulují se po celém světě jako inženýři, stavitelé, lékaři, úředníci, řemeslníci atd., ale na Slezsko si žádný nevzpomene, ač existenční poměry jsou tam příznivější než v Čechách. Třem národnostem slezským odpovídají také tři národní strany: Němci, Poláci a Češi. Mezi Němci a Poláky není žádné zvláštní nenávisti. Co se tkne Čechů a Poláků, jdou sice formálně společnou cestou na sněmu slezském, ale ve skutečnosti vře to mezi nimi. Polský časopis »Gwiazda Cyeszyńska« pěstuje soustavně zášť a nenávist ke všemu, co českého. Němci pak ovšem této lásky Poláků k Čechům dobře dovedou využitkovati.

Rozhledy v č. 8. přinášejí článek o *Malorusech* (W. A. S—ki). Žádný z národů slovanských nežije v tak nešťastných poměrech jako národ maloruský, rusko-ukrajinský, národ to dvaceti milionů duší. Největší část jeho zalidňuje jih Ruska. V Rusku odňata mu jsou všechna práva národnostní. Nemá v říši ruské ani jediné školy obecné s vyučovacím jazykem maloruským, natož škol středních neb vysokých. Literatura maloruská jest v Rusku téměř úplně zapovězena. Když před dvěma lety za hrozné cholery v Malé Rusi kroužek mládeže chtěl vydati malorusky psanou brožuru pro lid o prostředcích proti této nemoci, censura nedovolila, aby brožura vydána byla maloruským jazykem. Kněz v cerkvi nesmí kázat malorusky. A přece i za takových překážek národní vědomí Malorusův se vzmáhá. Jelikož však veškeren ruch jak na poli politickém tak literárním jest v Rusku skoro zcela spoután, skupil se v Haliči a v Bukovině. Tu Rusíni vystupují jako samostatný činitel politický. V Haliči a v Bukovině žijí jich tři miliony, mají své školy obecné a tři

gymnasia. Paedagogia ve Lvově a Samboře jsou utrakvistická, polsko-maloruská. Na universitě ve Lvově je devět stolic maloruských, v Černovicích jest katedra pro jazyk a literaturu maloruskou. V politice dali se haličtí Malorusové na tři strany. Hlavní roli hraje v době přítomné strana národní, jinak zvaná »mladorusínská«. Je to strana národně-liberální s příměskem živlu klerikálního. V jejich rukou jsou školy, hlavní ústavy literární a vědecké. Druhou stranou rusínskou jsou t. zv. »moskalofilové« nebo starorusíni, stojící na stanovisku úplně protivném národnímu stanovisku Malorusů. Pohrdají jazykem maloruským »chlopským«, užívajíce ho jen v tom, co jest ustanoveno pro lid. V zásadě jsou stoupenci užívání jazyka velkoruského, ale vlastně není mezi nimi lidí, umějících dobře rusky; díla jejich jsou psána takovou podivnou míchaninou jazykovou, že čte-li je Velkorus, neubrání se smíchu. Strana ta kloní se zřejmě k úpadku, listy její jeden po druhém hynou. Třetí strana nejmladší, radikální nebo lidová, mající v čele dra. Ivana Franka, nejznamenitějšího současného spisovatele maloruského, a Michala Pavlíka, dobrého publicistu, stojí na půdě potřeb lidu, šíří myšlénky pokrokové mezi rusínským lidem, vydávajíc proň spisy, pořádajíc schůze a agitujíc činně. Donucuje strany druhé, staro- i mladorusínskou, aby do programu přijímali postuláty ekonomické a společenské.

O *armenské literatuře* v kratičké stati se uvádí, že bývala za středověku bohatou. Pak nastal úpadek a bylo v tomto století pracovati takřka znovu. Cosi podobného jako u nás. Středisky armenské literatury jsou Tiflis a Cařihrad; veliký vliv na obrození literatury armenské měl i klášter mechitaristů v Benátkách.

J Karásek dle úvahy své *o nových lyrických knihách původních* přichází k závěru, že nemáme ještě žádné samostatné literatury, která by se jako celek při vší různosti svých představitelů representovala, jako se representuje literatura francouzská, anglická a jako se representují i tak malé literatury, jako je dánská nebo norská. Emancipovali jsme se prý sice naprosto z vlivu německého, takže kromě nejzvučnějších jmen nynější literární Německo naprosto je nám neznámým, za to však naše literární sympathie soustřeďují se opět v Paříži. Důkazem jsou naši miniaturní Victor Hugové a Lamartinové, naši miniaturní Zolové a Maupassantové, naši miniaturní Coppéové a Mendèsové.

»*V žití proudech*« drama R. Jesenské dle kritiky F. X. Šaldy je pouze dialogisovaná a scenovaná anekdota. Není v něm rozvoje psychologického nebo společenského, vniterního, ale schází i dění a napjatost vnější.

Lumír v č. 25. (1. června 1894) líčí *divadlo v Japonsku*. U Japonců není jako u nás škol dramatických. Za to herci, kteří dobyli si »zasloužilé« slávy na scéně, vyučují nové snaživce v soukromí. Žáci učí se již od šesti i sedmi let. Učí se všemu tak, jak se to děje v životě, jak zdraví lidé chodí, sedí, mluví a gestikulují. Ku vzdělání svému učí se historii, poesii, vědě, a na co se klade veliký důraz, musí znáti vykonávání všech obřadů církevních a světských. Musí věděti, jak císař sedá, jak kyne, jak mluví, jak vstává atd., musí znáti způsoby dvořenínů,

veškeré výrazy jejich úcty a ponížení k svým velitelům atd. atd. Trvá to několik let, než se vycvičí. V Japonsku nejvíce jsou v oblibě hry se srdcervoucími výjevy. Slaví se zvláště kus »Ukřižování Sa-gu-ra So-go-ro«, který rozněcuje v neobyčejný enthusiasm jak diváky, tak i herce. Drama to přivádí veliké davy obecenstva do divadla. Ale japonskou vášeň by musil mít náš divák, aby vydržel dívati se na 14 aktů. Hra počíná ráno a končí pozdě na noc. Když Sogoro se loučí se svým otcem, se ženou i dětmi, zříti je všady ubrousky, kterými plačící utírají své slzy.

Světozor v č. 28—30. přináší článek od dra. Č. Zíbrta o kronice, kterou ve XIV. věku sepsal *Giovani Sercambi o pobytu Karla IV. v Italii.* Karlův pobyt v Italii má pro českou historii politickou i kulturní důležitý význam. Zajímá tu českého historika, jaké zprávy zapisují o Karlu IV. letopiscové vlaští, především pamětníci dob, kdy se vypravil Karel IV. do Italie. Pozornosti zasluhuje líčení jejich, jak si vedl Karel IV. v životě soukromém i veřejném. Letopisec Pistojský na př. chválí jeho sličnost a moudrost. Florenčan Matteo Villani popisuje zevrubně jeho podobu, jeho kroj a stroj, chválí jeho prostotu, přívětivost. Neopominul všimnouti si i zjevů nepatrných, ale karakteristických pro obyčeje Karlovy. Pozorovali v Italii, že Karel při audienci řezával na drobno pruty vrbové, jakoby nesledoval řečí prosebníků. Při odpovědi pak poznali, jak bedlivě pozoroval, čeho si přeji. Ke zprávám toho druhu přibývá nyní vydaná kronika Sercambiho, který dlouho zůstal neznám i odborníkům. Kronika Sercambiova podává důležité příspěvky k poznání poměrů italských za pobytu Karlova a má význam i tím, že obsahuje mnohé miniaturní obrázky, týkající se Karla IV.

Živa v č. 6. poukazuje na *encykliku Lva XIII. o víře v písmo sv. a přírodních vědách.* Mezi vírou a přírodními vědami byl odvěký spor: nikoli spor ve věci, neboť mezi vírou a vědou nemůže vůbec být sporu věcného, ježto obory obou jsou odděleny přesnou, nepřekročitelnou hranicí mezi poslední příčinou všech jevů a druhotnými příčinami bezprostředními. Spor byl toliko formální: má-li člověk právo, zkoumati jevy přírodní, zvláště též život a má-li právo docházet k jiným názorům, než jsou v Písmě. Zastanci formální víry upírali člověku toho práva. Tento odpor prováděli s velikou krutostí a bezohledností, od Galileie až k Darwinovi. Ze sporu však víra vycházela na konec jen poškozena, nebo pokrok věd nedá se zadržeti. Smysl sporu postřehl Lev XIII. i prohlašuje ve své encyklice smír s přírodními vědami. Naučení, jaké dává Lev XIII. theologům ve příčině věd přírodních, dýše dechem pokroku a svobodomyslnosti. Nemůže prý být skutečného rozkolu mezi vírou a vědou t. j. obor víry nestýká se s oborem přírodních věd a objeví-li se přes to někde odpor, tu třeba se říditi zásadou sv. Augustina: »Oněm odpůrcům, kteří nám podají skutečné důkazy přírodních zákonů, dokažme, že nic netvrdí, co by odporovalo sv. písmu.« To znamená, že výklad písma sv. o přírodních věcech má se přizpůsobiti důkazům přírodních věd.

František Rut[illegible]

Slovanské studie.

Jana Kollára Slovanská vzájemnost.

Píše T. G. Masaryk.

(Pokračování.)

42. Kollár tím, že přejal Herderův ideál humanitní, postavil se do samého středu osvícenského hnutí XVIII. století; od Herdera přejal netoliko tento pojem, ale pojem osvícenosti, pokud právě humanita na osvícenosti rozumu musí býti založena. Jako Herder pojímá i Kollár osvícenou humanitu za úkol, především literatury, a to zejména literatury krásné, a právě tím stojí v táboře německé filosofie, která ideu humanity vlivem Herdera, Lessinga a před nimi Leibnize takto určovala. Tento humanism vede zpět až na humanism renaissance.

Humanita Herderovi je cílem historického vývoje, jest úsilí přirozeného náboženství. Humanita je ideál filosofie, jako stav milosti je touha positivního náboženství. Humanita — je čistá lidskost prýštící z čistého rozumu, humanitou vystižen býti má čistý člověk, člověk přirozený. »Humanita je cíl [dějinného vývoje] a je zároveň náboženství člověka,« Herder říká. Humanita je přirozené náboženství, humanita vede nad křesťanství v positivních církvích dané. Humanita je cíl křesťanství čistého, neposkvrněného, křesťanství, jaké bude, ale není a ještě nebylo. Humanita tedy jedním slovem je učení náboženství přirozeného, jest učení deismu. Herder důsledně, když jednou chválil osvětnictví císaře Josefa II., káral ho za to, že v Čechách pronásledoval deisty.*) Svou »čistou člověckostí« Kollár podle Herdera pokračuje na dráze německé a anglické filosofie.

*) Briefe zur Beförderung der Humanität, prvá sbírka, list desátý.

Poněkud jinak nežli v německé a anglické, se vyhranil pojem humanity ve filosofii francouzské. Řekli jsme již (§ 27), že ve Francii humanita pojímala se více politicky a sociálně. Ve Francii Národní Shromáždění prohlásilo práva člověka a občana. Kollár tohoto politického pojímání je prost, pro něho občan, rozuměj občan určitého státu a určité ústavy, neexistuje.

Nehledíme-li k záchvatům panslavistickým Kollár na stát a na politickou organisaci váhy nekladl žádné. I v tom následuje německé vzory starší, liše se tím od svých německých vrstevníků, kteří již opouštěli ideály tyto kloníce se více k tomu, pojímati vývoj společnosti pod vůdcovstvím státu. Tak už Kant na stát kladl větší důraz, ač hlásal věčný mír podle ideálu humanity, a dokonce Hegel ve státu přímo viděl projev netoliko ducha lidského, ale přímo božského. Kollár, až na ty záchvaty politické, v celku přestává na svém ideálu literárním, kdežto v téže době i ruští slavjanofilové státu a jeho sociálního významu nikterak nepřezírali. Dokonce polské mesiánství bylo výrazem nadšeného a zoufalého boje za politickou samostatnost. Avšak odkud měl Kollár míti svůj pojem státu, státu slovanského, když skutečnost mu ho nikterak neukazovala? V Kollárově nepolitické filosofii dějin nejeví se pouze humanita a duch slovanský, nýbrž i časová slabost vlastního národa.

43. Idea humanitní vedla Kollára k druhému osnovnému názoru, že totiž moderní kultura ideálu tomu neodpovídá; historicky jevil se mu tento nedostatek jako degenerace posavadních názorů kulturních národů germánských a románských. Názor ten Kollár má od Rousseaua.

Kollár však s rousseauovským ideálem humanity jen po stránce negativní souhlasí — pokud totiž zavrhuje posavadní vývoj. Ale kdežto Rousseau hlásá návrat k přírodnímu stavu, Kollár, drže se stálého vývoje, důsledně očekává a předpovídá vyniknutí nad posavadní vývoj. Kárá Rousseaua za jeho »nelidskou nenávist kulturní«.

Rousseauův pojem kulturního úpadku obsahuje pojem rozdvojenosti — totiž rozdvojenosti přírody a svobody, člověka přírodního a kulturního. Tento pojem rozdvojenosti, rozštěpenosti, moderního člověka ovládá myšlení doby netoliko Kollárovské, ale i ještě naší. Jako Rousseau o věci soudí Herder, hlavně Schiller, Göthe a j.; ve filosofii, zejména i ve filosofii dějin Hegel se ho zmocnil svým učením o smíření rozporů. Větším dílem, že na Kollára vedle Rousseaua, Herdera a Schillera v té příčině i Hegel působil.

Kollárův pojem kulturní rozdvojenosti odpovídá v podstatě Rousseauovi. Příroda Rousseauova u Kollára jeví se jako antika, jejíž podstatu určuje výslovně jako přírodu, reálnost, smyslnost, fantasii atd. — samé to vlastnosti, jež Rousseau vidí v člověku přírodním; Rousseauovu svobodu a rozum protipřírodní vidíme v Kollárově druhém kulturním principu, v modernosti, již charakterisuje jako princip ducha, pravdy, logiky, vědy atd. (srv. § 5.).

Jako Rousseau i Kollár protivy ty chce usmířiti — Rousseau vratem k přírodě, Kollár vývojem nad rozdvojenost. Avšak přes tento svůj názor o pokroku a spáse pokrokem nadkulturním, nadmoderním, Kollár nevymanil se vlastně z pout rousseauismu: dávaje vedení dalšího pokroku Slovanům, národu čerstvému, mladému a ještě nevzdělanému, ve skutečnosti vrací se s Rousseauem ku přírodě, slučuje takto Rousseauovu »nelidskou nenávist ke kultuře« s herderovskou vírou v pokrok.

Vliv Rousseauův na Kollára, zdá se mi, nebyl přímý. Četl sice Rousseaua již za pobytu v Bystřici, jako četl i Voltairea, Montesquieua; avšak tenkráte ještě duchové ti veň mocněji nepůsobili. Sám v »Pamětech« praví, že Montesquieu značněji působil na běh jeho vzdělanosti. Jak se to má pojímati, nevím, vlivu toho neznamenám, ani tolik, kolik ho pozorovati na Herderovi; za to na jeho filosofii dějin rozhodně idee Rousseauovy měly vliv značnější, ale myslím opět zase Herderem a německou literaturou vůbec. Na Herdera Rousseau měl vliv velmi veliký, ve svých spisech Rousseauem mnoho se zabývá, a tudíž nepochybuji, že Kollár z Herdera má částečný svůj rousseauism. Podle Herdera přejal z Rousseaua právě jen kritiku osvěty moderní, nikoli učení o návratu do přírodního stavu.

44. Pro účel svůj můžeme přestati na tom, co jsme o vlivu německé literatury, vědy a filosofie na Kollára prokázali. Německá literatura Kollárovi dala všecky hlavní a mocné prostředky pro jeho filosofii Slovanstva: německá literatura dala mu pojem a soustavu filosofie dějin, naučila ho věřiti v stálý a nepřetržitý vývoj a pokrok sloužící ideálu humanity; Kollár z německé filosofie čerpá důvěru v sílu literatury a vzdělanosti, z ní má své úsudky o kultuře a její hodnotě, věří se svými učiteli v úpadek a rozdvojenost posavadní osvěty, a konečně tito němečtí učitelé utvrzují ho v přesvědčení, že Slované spasí člověčenstvo. Herder, Oken, Fries, Luden — nepřímo Rousseau — podali Kollárovi všecku zbraň filosofickou a sociologickou.

Směr a obsah své filosofie Kollár čerpá z časové filosofie německé. Kollár je jakoby ztracený ve filosofii protestantského osvícenství německého, v níž theologie a filosofie svým zvláštním způsobem je spojena. Kollár sám nám to jasně říká: »Jako Harms mé theologické zásady a zápasy mezi supernaturalismem a racionalismem do rovnováhy uvésti pomáhal: tak Fries urovnal a smířil mé mudrcké náhledy, které se dlouho chvěly mezi Okenským materialismem, Schellingovským a Fichtovským idealismem a Kantovským suchým materialismem.« Od Herdera až do Friesa tedy řada filosofických vlivů, jež v Kollárovi se složily ve zvláštní filosofický eklekticism.

Kollár vůči německé filosofii a sociologii choval se pasivně, receptivně, přejímal hlavní a osnovné pojmy hotové, samostatněji jich nespracoval; byl skutečný eklektik. Odsud vyložiti, že neodstranil různých protiv myšlénkových a že jeho filosofie dějin je tak zvláště abstraktní, nepiná, bezmála bych řekl neživá.*)

Kollár nedovedl pojmy německé filosofie spracovat a kriticky přemyslit; celá jeho filosofická soustava dělá dojem hotově převzaté budovy, do níž se vlastní — slovanské — názory a tužby postavily. Málo kde cítit a vidět, že by Kollár základní pojmy filosofické v celém dosahu byl promyslil a jeden s druhým organicky spojoval. Kollár málokdy vniká až k jádru věcí a názorů; německá filosofie jej nese, neovládá jí.

Tím nemá býti řečeno, že Kollár byl naprosto nesamostatný. Nikoli — Kollár od přírody byl ve mnohém kongeniální některým svým učitelům, obzvláště i Herderovi. Důkaz toho, že Kollár na př. již sám o své ujmě klonil se hned doma v Bystřici k spinozismu a tudíž i k racionalismu — spinozism i na Herde a měl značný vliv, a tak tudíž Kollár podle své přirozenosti podlehl vlivu Herderovu v tomto a jistě i jiných směrech.

45. Zkušenosti jenské nezůstaly však obmezeny pouze na život literární a akademický, v Jeně na Kollára silně působily i poměry národní a politické.

Národní vědomí německé sílilo se v Německu odporem proti Napoleonovi právě tak, jako ruské vědomí národní týmž odporem se sílilo v tehdejším Rusku. Bylo přece po velikých bojích za svo-

*) Příklady toho byly uvedeny. Kollár na př. nedovedl s ideálem humanitním organicky scelit své názory náboženské; ideu humanitní měl totiž německo-protestantskou, k ní náboženské poměry Slovanů, v nichž protestantů je velmi málo, se nehodily a patrně proto ve své filosofii dějin otázce náboženské se vyhnul, neboť Herdera tu nemohl úplně následovat.

bodu — Kollár byl svědkem slavnosti Wartburské a do duše jeho mluvil netoliko Luden, ale slyšel zpívati politické verše Arndtovy, slyšel ozvěny Fichteových řečí k německému národu a na své oči viděl, jak za vedení otce Jahna mladší generace hledá a nalézá německou lidovost.*)

Tento mocný politický ruch zachvátil Kollára a vedl ho ku přemýšlení o sudbách národa svého. Jak mocný byl vliv, viděti dobře v »Pamětech«, kde zejména slavnost Wartburskou obšírně popisuje. Jak neměla působiti na Kollára, když přece ve vlasti Kollárově pobouřila kruhy oficielní.

Ve svých »Pamětech« nám podává tresť řeči jednoho studenta, jenž o slavnosti mluvil proti egoismu, provincialismu, dialektismu a že každý Němec povýšiti se má na stupeň celého národa. »Hanba jestiť vzdělanému žáku ničím jiným nebýti než Sasíkem, Hessem atd. ... nechať zmizí budoucně tato pitva národní mezi námi, a buďme jedno tělo, jeden národ německý«, — přímo program Kollárových básní národních a politických.**)

V Německu Kollár byl na př. ve styku, třeba docela nepatrném a nahodilém, se Sandem, vrahem Kotzebuovým, — jak všecko to nemělo míti vliv na Kollára? Jak by básník Kollár nebyl poznal Arndta, hlavního z těch mnohých nadšených pěvců pro německou jednotu a proti cizáckému utlačovateli; jak by nebyl poznal Körnera, Kleista, Schenkendorfa, Arnima, Eichendorffa a j.? Také Uhland a Rückert chopili se lyry vlastenecké, v Rakousku týmž směrem pěl Collin ... Mocným a živým vlivům těm podléhá i uměřený Kollár. Po návratě z Jeny zapěl ob čas písně, z nichž ozývá se duch Arndtův a Körnerův; i do »Slávy Dcery« dostaly se ještě tyto živější tony. Politické písně německých pěvců na čas zatlačily humanitní ideál německé filosofie, a Kollár kolísá mezi mečem a knihou, mezi vzájemností literární a politickou.

A konečně — i osobní vlivy, láska a spojení s Mínou utvrzovaly Kollára i později v názorech školy a společnosti jenské.

46. Hnutí evropské, jež přivodilo francouzskou revoluci, a vzniklé vzrušení národní a politické i v národě našem a ostatních národech slovanských mocně se projevilo. My od té doby datujeme své národní znovuzrození. A v této pro nás tak důležité době dospíval

*) Z knihy Jahnovy: »Deutsches Volksthum« také Jungmann přinesl výtah.

**) Paměti str. 261.

Kollár — narozený v osudném roce 1793: hlasatel racionalismu a humanity narodil se v okamžiku, kdy v hlavním městě Evropy ti, kdo prohlásili práva člověka, zakládali nový kult Rozumu ... Všecky vlivy a směry znovuzrození přirozeně působily na Kollára a zase Kollár sám pokračoval v těchto směrech. Jestliže německá literatura poskytla mu prostředky, doba znovuzrození vytkla mu cíle a určila mu dráhu. Všecky vlivy Herdera, Friesa a j. německých učitelů nebyly by způsobily Kollárovu ideu — nebýti toho mocného a životního snažení národního, nebýti toho usilování o duchovní samostatnost národů slovanských a jejich jazyka, všecka německá filosofie nebyla by vytkla ty veliké a vznešené cíle, jimž Kollár síly své zasvětil — prostředek sebe lepší a účinnější ladem leží tomu, kdo cíle nemá a pohnutek vedoucích ...

Ujasněme si jen potřeby a snahy té doby. Nové hnutí české dvojí mělo úkol. První: navázati vším životem na minulost, v níž národ samostatně a svobodně se vyvíjel, a určiti cesty pro vývoj v budoucnosti. Druhý: uvědomiti si přítomnost, poznati stav zaviněný národním a politickým poklesnutím a probrati se z tohoto poklesnutí k novému plnějšímu životu. Při tom srovnávání s přítomností, srovnávání s tím, co a jak postupují národové jiní, bylo bezděčným měřítkem.

Buditelé národa musili poznávat, co ze skutečného stavu národa má se podržeti, čeho máme se zbaviti, co ještě přejati — nastala doba studií, studií minulosti a přítomnosti; podle přesnosti a správnosti těchto studií fantasie a rozum určovaly ideály budoucnosti.

In concreto byl úkol: utvořiti a rozšířiti samostatnou a samobytnou kulturu českou a tudíž i vzdělati vlastní jazyk všestrannou prací literární. To byla stránka úkolu positivní. Po stránce negativní to značilo, čeliti převaze kultury a jazyka německého a vlivům německým vůbec. S Němci ode dávna sousedícím, bylo nám zápoliti a konkurovati, proti síle jejich se udržeti; vlivy maďarské do té doby ohrožovaly nás méně, ale přece již bylo jim odporovati. Sousedství slovanských národů — Poláků, Rusů, Jihoslovanů — pociťovali jsme posud nepatrně. Úkol, jejž buditelé naši postavili si před sto léty, máme my, jejich potomkové po stu létech a budou ho míti i potomkové naši, — je to starý náš úkol národní a kulturní.

Považíme-li, jaký byl náš úpadek na konci minulého věku, kdežto mezitím národové ostatní a zejména také Němci tak úspěšně

pokračovali, lze určiti, jakými cestami jsme se ve svém boji s německou kulturou bráti musili a brali.

Lid venkovský zachoval si svůj jazyk, ale nezachovala si ho inteligence, učivší se ve školách latinsky, teprve později — v XVIII. stol. — německy. Habsburkové, uvázavší se v panování nad námi, prováděli a provedli protireformaci tak pronikavou, že všecko české snažení a pokračování literární a osvětné na dlouho bylo nemožné. O duchovních potlačovatelích českého národa sám *Tomek* vyznává: »Jezovité uložili ducha národa českého v staletý hrob.« Proto se říká, že lid, že sedlák zachoval národnost. Je to do jisté míry pravda. Avšak i jiní stavové neztratili vědomí českého naprosto a našim buditelům připadl úkol, sebrati všecky české síly, a probuzovati je k čilejšímu životu, k životu, jenž vyrovnati se měl životu, jejž podávala kultura německá.

Všecky tyto snahy buditelské, všecko to nadšené úsilí o samostatnou a samobytnou kulturu přirozeně musilo býti založeno na nějakém jednotném názoře na svět a na život. Nemá-li život lidí myslících býti řetězem jednotlivých episod — a takového života člověk jen poněkud myslivější a opravdovější prostě nesnese, — musí všecka práce myšlénková, i praktická, založena býti na jistém a pevném základě filosofickém. Buď si základ ten jakýkoli, ale každý, kdo skutečně myslí, jej má, míti jej musí.

I naši badatelé potřebovali takového základu a našli jej ve filosofii německé. Podivný osud: německá filosofie dáti musila filosofický základ pro národní snažení protiněmecké; pro svou kulturu českou naši buditelé použiti musili filosofie německé a použili filosofie jen německé, neboť myšlénky francouzské a anglické přicházely k nám německým prostředkováním.

Toť dějinný význam německého osvícenství, jež sloužilo našim buditelům na konci minulého století — Dobrovskému, Puchmajerovi a j., — toť výklad fakta, že Kollár přejal filosofii Herderovu a Friesovu. Filosofie humanitní a osvícenská přirozeně svědčila našemu úsilí po vývoji, pokroku a vzdělání. To se strany německé filosofie a vědy byla jen historická odplata za půjčku. České hnutí reformní zúrodnilo i německou půdu pro nové idee, čeští vystěhovalci, nejlepší to charakterové potlačovaného národa, v tisících a tisících šlechtili krev i ducha německého, — splácela německá filosofie svůj dluh českému národu a pomáhala buditelům překlenouti staletou duchovní smrt. Osvícenství minulého věku, osvícenství ně-

mecké, anglické i francouzské bylo jen pokračováním v duchu hlavních ideí české reformace.

Po Kollárovi a s ním i ostatní čelní pracovníci národní a myslitelé čeští pořád ještě z německé filosofie čerpali své základy pojmové. Palacký byl závislý na Kantovi, Havlíček na Bolzanovi, Smetana a jiní na Heglovi a pozdější utíkali se k Herbartovi.

Vedle filosofie a vědy, jak vykládáme po výtce německé, s samého počátku národní kultura budovala se dějinami. Naši buditelé musili poznávat minulost vlastního národa, šlo o to poznati a určiti místo českého národa ve vývoji člověčenstva.

A opět právě pro toto nejnutnější studium bylo třeba filosofického podkladu a ten nejurčitěji Kollár formuloval, přejav Herderovu filosofii dějin. Než Palacký nám dal dějiny české, měli jsme filosofii dějin světových a přirozeně zase vzali jsme je u Němců. Právě tak před českými dějinami Palackého Šafařík vypracoval nám starožitnosti slovanské — od člověčenstva a humanity postupovalo národní vědomí k slovanství a naposledy k češství, jak ukazuje postup od Kollára přes Šafaříka k Palackému.

Obdobný byl vývoj jazyka. Postaveni do plnosti moderního života naši buditelé nutně musili jazyk netoliko očisťovat, ale i rozhojňovat. Čerpali tudíž především ze staré češtiny. Další zdroj byly příbuzné jazyky slovanské a konečně jazyk živý a dialekty, zejména slovenština.

Nebylo snadné upraviti jazyk staletí nerozvíjený pro moderní svět myšlénkový; proto dlouho užívalo se pro vědeckou práci němčiny — němčinou němčina se vybíjela. Ještě Kollár napsal svůj hlavní spis německy — o Dobrovském rozumí se to samo sebou —, německy napsal Šafařík svou slovanskou literaturu, Palacký vydal své dějiny napřed německy.

V usilování o jazyk svůj stali jsme se národem »filologickým« a Jungmannův Slovník proto měl tak veliký význam národní.

Avšak jazyk nevyvíjel se pouze učenými studiemi jazykozpytnými, mluvnickými a lexikálními, nýbrž musil především sloužiti básnické tvorbě a krásné literatuře, podstatné to části každé literatury národní. I v tom oboru byl vývoj líčenými poměry předurčený.

Básníci naši napodobili napřed vzory cizí a ovšem zase hlavně německé; v překladě »Ztraceného ráje« Miltonova Jungmann nakupil všecky poklady nového jazyka spisovného. Ku překladům záhy přistoupily sbírky národních písní a jejich napodobování; ke vzorům západním přidány vzory slovanské a opět poesie lidové.

Hanka vydával písně srbské, Kollár, Šafařík, Čelakovský a j. sbírali písně domácí, Čelakovský napodobil písně ruské. Přede všemi a nade všemi však vynikl Kollár svou »Slávy Dcerou«; není nahodilé, že Slovák první v básních vyslovil všecky tužby národního úsilí, — na Slovensku jazykové vědomí udrželo se ryzejší.

Naši básníci v té době všichni zároveň jsou činni vědecky a naopak zase spisovatelé odborní nějakou mírou účastnili se prací z oboru literatury krásné: Puchmajer, Hanka, Marek, Čelakovský, Kollár, Šafařík, — i Palacký s počátku básní a zabývá se aesthetikou. Rozdělení práce nastalo teprve později, vědecká a básnická činnost určitěji se urůžňují.

Konečně v poslední řadě národní náš program rozšířil se programem politickým. Hnutí a boje o svobodu na sklonku minulého století způsobily naše obrození národní a jazykové, na tomto základě a hnutím roku 1848 uvědomili jsme si i svá práva i své poslání politické.

Naznačení dalšího vývoje však už nepotřebujeme, neboť běží jen o to, v celkovém vývoji naší národní věci pochopiti Kollára a jeho slovanskou ideu. Bude nám teď možno, poznati a oceniti domácí, slovanské a české vlivy působící v Kollára a po Kollárovi.

47. Probuzení naše, způsobené hnutím osvětným a svobodnickým, není hned uvědoměle národním. Národnost a jazyk v tehdejší době vůbec a obzvláště v Čechách za hlavní a osnovné pojmy kulturní pokládat se ani nemohly. Po duševních i hmotných svízelích a útrapách protireformace a převratu společenském, který tím se prováděl, přirozeně otázka náboženského a filosofického přesvědčení stály v popředí. Proto, jak nejlépe vidíme na Dobrovském, svobody, poskytované Josefem II., silené smýšlením celé Evropy, měly tak veliký význam a tak velikou cenu. Právě že historie česká odkazovala k veliké době reformační, náboženská svoboda právě Čechům byla tak vítána. Svoboda přesvědčení náboženského — ovšem ještě nedokonalá — v zápětí měla i svobodu národní a jazykovou právě tak, jak v minulosti reformace v zápětí měla sesílení národního vědomí a vývoj jazyka.

Jazyk a národnost pojímaly se jakožto orgán a prostředek osvěty a osvěcování a teprve pozdějším vývojem udržení a vzdělání jazyka a národnosti stávalo se hlavním a předním cílem tužeb národních a politických.

Proto v Čechách, jako všude v Evropě, hnutí na sklonku minulého století bylo podstatou svou pokrokové, osvětové, svobodo-

myslné v pravém slova toho smyslu.*) Josefinism byl v zemích rakouských jeho oficiálním výrazem.

Dobrovský, hlavní náš křisitel, sám byl josefinista, byl dokonce svobodný zednář. Učená Společnost byla střediskem zednářův a vědecké české práce, vlastně, v Čechách: vědecká práce je ještě buď latinská nebo německá. Není na př. náhodou pro Dobrovského, že prvý jeho vědecký spisek věnován byl zničení pověry, — musil dokázati, že zlomek evangelia sv. Marka, darovaný Karlem IV. metropolitnímu chrámu, není psaný od sv. Marka samého. Kdo Dobrovského literární působení zná jen zdaleka, musí vědět, že celý jeho směr myšlení a vědeckého pracování nesen je nezlomnou, nadšenou a důslednou láskou k svobodě. Odsud jeho posud vzorná vědecká odkrytost a jeho široký a světový rozhled, bez něhož by jeho historické a literární práce daleko nebyly měly toho vlivu, který měly a posud mají. Dobrovskému právě z této filosofické stránky ještě málo se rozumí — alespoň záhy byl příliš silný duch i pro ty naše buditele, kteří z obvyklých rámců myšlénkových nemohli se vymaniti. Jen tou silou svého ducha Dobrovský vštípil život svým literám.

Pro Dobrovského je vůbec charakteristické, že byl svobodomyslný kněz právě tak, jak Kollár byl svobodomyslný duchovní. Mezi buditeli prvotními vůbec jsou mnozí duchovní a to jména prvá a nejlepší, ať uvedeme jen: Dobrovského, Puchmajera, Marka, Dobnera, Durycha, Vogta, Vydru; zejména filosofie pěstuje se téměř výlučně duchovními (Zahradník, Marek, Hýna, Klácel, Smetana). Je to přirozené: tenkráte klerus pořád ještě byl vlastně hlavní, snad i jedinou třídou intelligentní a tudíž i u nás jeho účast v hnutí národním byla velmi značná a blahodárná. Účast ta zjeví se nám tím větší, jestliže si vzpomeneme, že kazatelna byla téměř jedinou školou mateřštiny.**)

---

*) »Svobodomyslný« je doslovný překlad hlavního filosofického (deistického) pojmu minulého století; Angličaně, Francouzi a Němci slova toho tenkrát užívali (freethinking, libre penseur, freidenker); dnes slova toho se již neužívá, protože není již toho pojmu. U nás slova se užívá, nemámeť podivným způsobem slov pro označení toho, co Němci zovou: freiheitlich, freisinnig.

**) Podrobné vypočítání duchovních tehdy i později literárně činných podal Ježek: Zásluhy duchovenstva o řeč a literaturu českou (od r. 1700 až 1880) 1880. Jestliže autor (p. 101) říká, že literatura naše až po Tomíčkův spis »Doba prvního člověčenstva« 1846 byla ‚panenská a veskrze křesťanská', tedy to není správné, míní-li tím, že literatura obrodní byla orthodoxní; naopak je

Toto svobodomyslné hnutí v Čechách přirozeně odkazovalo k reformaci české, k tradicím bratrským a husitským; naši buditelé pokračovali, kde reakce přervala vývoj. Sotva že udělena zbytkům Bratří tolerance, otištěn mezi prvými spisy Komenského »Labyrint světa«. Až v takových podrobnostech jeví se podstata tehdejšího hnutí.

I není tudíž nahodilé, že první a největší vůdcové nového literárního hnutí českého vedle svobodomyslného kněze Dobrovského byli potomkové českých Bratří a jejich protestantští následovatelé: Kollár, Šafařík, Palacký. Vůči protireformačnímu katolictví Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký jsou obhájcové svobody myšlení a vznešených tradic české reformace. Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký hlásají Bratrské ideály humanity, Palacký nám odhaluje pravou velikost naší minulosti.

48. Tak tedy i historicky dovedeme oceniti ideu humanity, ideu lidskosti a všelidskosti, kterou hlásal Kollár. My teď pochopíme, jak právě evanjelický duchovní pokračuje na dráze zahájené v Čechách katolickým svobodomyslným knězem, my pochopíme, jak a proč Kollár Čech v sousedním protestantském Německu nalézal na vysoké škole Jenské idee vyrostlé nejdříve ve vlastní otčině, jak v Jeně veň působil Friese a Harms v duchu Českých Bratří a jak konečně přilnul k humanitnímu ideálu Herderovu. Humanita po stránce ethické, vzdělanost po stránce rozumové staly se Kollárovi národním ideálem.

Ve jménu humanity a osvěty práva národní a jazyková byla zabezpečena a odůvodněna: není přirozeného práva národa nad národem, není přirozeného práva, nedati národu vyvíjeti se svým způsobem k ideálům humanity.

Tento ideál humanity v Čechách před Kollárem Dobrovský hlásal, hlásal jej vedle Kollára Šafařík, znal se k němu Palacký. Šafařík ve svých dějinách slovanské řeči a literatury nám ukazuje, jak Slovan od přírody a celou svou postatou je »pravý světoobčan v šlechetnějším slova smyslu« a jak proto vždy jen za svou svobodu a práva bojoval; od svobody mírumilovných Slovanův a pokroku jejich literatury očekává »uskutečnění idee čistého člověctví«.*)

---

právě pro duchovní spisovatele charakteristické, že téměř do jednoho z uvedených byli v duchu josefinského osvětnictví rozhodně neorthodoxní.

*) Šafařík, Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten pp. 54, 64.

Týž ideál lidskosti Palacký káže ve svých Dějinách českého národa a vzývá jej na obranu národa českého vůči Němcům ve svém poslání k frankfurtskému parlamentu 1848, řka: »... při vší vřelé lásce k národu svému vždy ještě výše cením dobré lidské i vědecké, než dobré národní«.*) Ve své souborné studii o krasovědě Palacký »svrchovanou ideu člověctví« hned na počátku své vědecké dráhy snažil se filosoficky prohloubiti a zdůvodniti; na spracování toto idee Herderovy taktéž měly vliv.**)

Odsud osvětný ráz našeho znovuzrození, odsud význam Učené Společnosti, později Musea, Matice a jiných zařízení literárních a vědeckých; odsud naše úsilí o školy, jež Čeští Bratří národu odkazovali, odsud konečně, hledíme-li na Kollára samého, jeho úsilí filosofické, humanitní a osvětové. Vytkli jsme, že Kollár svým upřílišeným racionalismem seslabil své působení, avšak přes to jeho význam tkví v jeho humanitní idei. Jeho následníci mohli se spokojiti jeho slovanstvím — ale jemu a jeho slovanské idei za podklad sloužila osvícenská filosofie. Plytkost racionalismu Puchmajera a pozdějšího, ba až dnešního liberalismu není důkazem a důvodem proti opravdovosti Dobrovského a jeho opravdových následníků.

49. Poznali jsme teď v historickém osvětlení Kollárovy základní myšlénky filosofické ideu humanity a osvícenství, poznali jsme zároveň, jaký dosah tužby ty měly pro naše znovuzrození; přikročíme nyní k objasnění druhé základní idee Kollárovy, idee národnostní, slovanské a české. Kollár dal výraz t. zv. znovuzrození Slovanů.

V pravém slova smyslu znovuzrodili jsme se jen my Čechové a právě to naše obrození dává celému hnutí slovanskému ráz. Rusové a Poláci se neobrozovali, leda že hnutí reformní v obou zemích souspadalo s hnutím českým. Jihoslované turečtí osvobozovali se politicky, rakouští jen do jisté míry se obrozovali, podobně jako my. Žádný jiný národ neprodělal tak důkladné přeměny politické, sociální a kuturní jako národ náš a právě proto národní hnutí minulého století u nás nejzvláštnějším způsobem se projevilo.

Sesílení a sebepoznávání slovanských národů dálo se totiž zároveň se sesílením a sebepoznáváním národův ostatních. Zároveň s námi křísili se na př. Řekové a hlavně Maďaři, jejichžto vývoj v mnohých podrobnostech podobá se vývoji našemu.

---

*) Palacký v Radhošti III, 13.
**) ibid. p. 367.

Slované jednak sami ze sebe vyvíjeli se obdobně jako národové ostatní a pokud národové druzí nás předčili, pracovali i pro nás. Národové v Evropě již dávno nejsou isolováni. A co se Slovanů dotýká, vždy byli členy rodiny evropské, křesťanské a je klamné mínění, že od ostatních národů byli jsme odděleni. Neplatí to ani o Rusech (Kirějevský § 56.) v té míře, jak se i od neslovanských i slovanských myslitelů a hlavně politických a nacionálních jednostranců říkává, — o ostatních Slovanech, až na část Srbův a Bulharů, nikdo toho vlastně ani netvrdí. Slované nebyli nikdy isolováni; fakt, že zejména se sousedními Germány byli na mnoze v poměru nepřátelském, není důkazem nevzájemnosti, naproti, ostatně byli Slované s Němci a tudíž s Evropou také ve stycích přátelských, alespoň mírných.

Národní hnutí Slovanů dálo se, když ve Francii práva člověka byla prohlašována, když v německé filosofii a literatuře hlásal se ideál humanitní a když angličtí filosofové zakládali přirozenou mravouku humanitní.

Idea humanity nezastavila se před celními a politickými šraňky, a před a za těmi šraňky lidí všude stejně myslili a ke stejným spěli cílům volnosti a lidskosti. U nás však všecky tyto tužby evropského myšlení docela přirozeně pojily se ke snahám naší české reformace a právě proto naše znovuzrození je historický vývoj docela přirozený a část všeevropského vývoje vůbec.

Prohlášení práv člověka neplatilo tudíž pouze Francii, ale celému křesťanskému světu a obzvláště také národu našemu. A když revoluce zásadám svým stala se nevěrná a když vracela se k těm prostředkům násilí, proti kterým původně povstala, opět celá Evropa — i Francie — spojila se proti ní. Svatá alliance formálně zpečetila, co pojilo národy proti útočné revoluci a Napoleonovi. Jak v Německu tak i na Rusi vzplanulo národní vědomí proti evropskému diktátorovi. Že ovšem toto spojení států čelilo pak i svobodě národů, je opět jen doklad — třeba nemilejší — té všeoevropské vzájemnosti.

Jak všude stejně se cítilo a myslilo, vidíme i z literatury a filosofie. Vůdčí idee byly všude stejné, my Slované přejímali jsme, co vytvořili naši pokročilejší sousedé a nesousedé. Voltaire psal pro Evropu a četl se v Evropě, stejně v Paříži, Berlíně, Praze a Petrohradě. Rousseau dal výraz tužbám všech národův a proto i Herder a později Kant, Schelling a Hegel stali se učiteli nejen Němcův, ale i nás Slovanů. Herderova idea humanitní žije v Dobrovském,

v Kollárovi, Šafařík a Palacký jí se dovolávají. Co Dobrovský a jiní světu měli říci, řekli mu v jazyku nesvém, po nich překlady a rychlými zprávami vzájemnost myšlének a lidí se udržovala a sílila.

Jak před revolucí a za revoluce opět i v době reakce v literatuře byronism a romantism na celé čáře se projevuje — Byron zejména na nás Slovany mocně působil: Mácha, Mickiewicz, Puškin. Opět důkaz té jednoty literární a vzájemnosti všeevropské.

Není tu ovšem možné, vylíčiti dopodrobna všecek obsah znovuzrození slovanských národův a ukazovati, jak mu u jiných národův odpovídají jevy stejné a podobné; ale stačí to, co předneseno, k ospravedlnění výroku, že znovuzrození Slovanů je znovuzrozením i jiných národův a významu všeevropského. Změna a vývoj národů slovanských znamenaly přeměnu a vývoj národů sousedních i nesousedních. Jestliže na př. Srbsko se osvobodilo, to přece znamená, že ubylo panství tureckého a to znamená změnu v celé politické konstellaci evropské diplomacie. A podobně zmohutnění slovanských literatur, slovanské vědy a filosofie znamenalo přeměny v evropské společnosti literární a přeměny ty nutně vliv měly na další rozvoj společenských, politických, národních a hospodářských poměrů evropských. Vzdělanější Slovan konec konců stával se v každém ohledu samostatnějším. Znovuzrození Slovanů nezbytně mělo mocné vlivy na současné poměry evropské.

Tuto světovost slovanského obrození Kollár velmi dobře postřehl a svou ideou humanity a vzájemnosti vyslovoval. Vzájemností slovanskou nepožadoval nic jiného, nežli co platilo v míře silnější u národů jiných. Kollár vzájemnost všeevropskou sesíliti chtěl tužší vzájemností slovanskou. Chtěl ovšem tužší literární vzájemností mezi Slovany sesíliti národní vzdělání slovanské a slovanské sebevědomí.

50. Tento světový význam slovanského znovuzrození nejlépe vynikne nám, když srovnáme si, třeba jen chvatně, jak samostatně a v téže době idea slovanská se projevuje v Čechách, v Polsku a na Rusi, to v Kollárovi, Mickiewiczovi a Kirějevském,*) v československé vzájemnosti, v polském mesiánství a v ruském slavjanofilství. Již ta současnost je důkazem, že jedná se o věc všeobecnější.

Učení všech tří slovanských myslitelů má za základ rozřešení historických sudeb člověčenstva, rozřešení *otázky* vůbec — otázky

*) Idee všech tří dozrávají a počínají se projevovat v téže době, kolem roku 1830; a opět po roce 1840 všichni tři podávají je světu ve formě uzrálejší, definitivní. Současnost je úplná.

tedy, jak definitivně uspořádati život všech národů, celého člověčenstva. Čech záhadu tu rozřešiti chce na základě rozumovém, pokrok a osvěta mají zabezpečiti člověčenstvu další vývoj; představiteli živými těchto principií abstraktních jsou Slované, Slované všichni. Polák řeší týž problem; ale ne rozumem, nýbrž citem, ne osvětou, nýbrž náboženstvím má otázka býti rozřešena. In concreto náboženství a církev katolická má býti základem, národ polský ve spojení s francouzským vůdcem; a proto že běží o novou a definitivní organisaci nejen Slovanů, nýbrž i ostatních národů, polské mesiánství nemůže se odloučiti od hnutí evropského, naopak musí se ho zmocniti a proto Polska spojí se s Francií, v níž Mickiewicz vidí živý pramen moci. Kdežto Kollár, jsa věren idei humanity, provedení velikého světového úkolu očekává od práce literární žádaje proto i na Slovanech vzájemnost literární, Mickiewicz provedení plánů mesiánských vidí v moci vojenské, francouzská bojovnost a moc, jak projevila se v Napoleonovi, sloužiti má polské idei. Kollár je Český Bratr, Mickiewicz je katolík po srdci Boniface VIII., ukazujícího světu podle podání dva meče a řkoucího: »Ecce duo gladii, ego sum Caesar.« Meč tedy provede ideu polskou, slovanskou, lidskou, meč zejména spojí nepřátelské bratry polské a ruské, — český humanitář bratry ty na zemi spojiti chce vzájemností literární, ve slovanském nebi sedí tam v bratrské shodě vedle sebe, kteří na zemi se katanovali, Kościuszko a Suvarov.

Kirějevský také řeší problem všelidský. Slavjanofilství — teprve dle zvuku a pozdějšího výkladu: láska k Slovanům — je láska ke slovanské církvi, ku pravoslaví, stát a vzdělanost na slovanských základech je žádoucí organisace všelidská, všekřesťanská, slavjanofilstvím odčiní se veliké schisma rozdvojivší západ od východu. Z východu zazáří spasné světlo.

Shoda i různost těchto tří apoštolů slovanské a všelidské lásky odpovídá národnímu bytu a časovým poměrům. Cíl všem je stejný, ale rozcházejí se v prostředcích. Čech důvěřuje vědě a filosofii, Polák a Rus náboženství; ale každý jinému a své církvi. Čech čeká spásu od klidné smírné práce, Rus by mu přisvědčil, ale Polák chápe se meče. Čech radí se s rozumem a povoluje Rusovi, že rozum ten má poslouchati srdce, Polák apeluje jen na srdce. U jiných národů hlava a srdce jsou prý rozloučeny: Slovan myslí a cítí zároveň v jednom, u jiných národů jedna mohutnost obyčejně utlačuje nebo předchází jiné — Kollár; Sebrati všecky jednotlivé části duše v jednu sílu, najíti to vniterní středisko bytí, kde rozum i vůle i cit i své-

domí i krásné i pravdivé i podivné i žádoucí i spravedlivé i milosrdné a všecek objem rozumu sbírá se v jednu živou jednotu — Kirějevský; Není dosti skutečnou pravdu znáti, musíme se proniknouti jejím světlem a teplem, měj srdce a hleď v srdce; ale svět dán hlavě, srdce věčně se trápí — Mickiewicz. Avšak: Život lidstva je vývoj rozumu — Kollár; Lidstvo nabaživší se vedení abstraktního rozumu touží po celosti svého duševního žití a tu celost jen víra pravoslavná dává — Kirějevský; Panovati chci mocí svého citu, cit ten chrání se vírou katolickou — Mickiewicz. Spasitelem lidstva bude Slovan — Kollár; Spasitelem lidstva bude Polák s Francouzem — Mickiewicz; Spasitelem lidstva bude Rus — Kirějevský. Učme se nalézti cestu vzájemnou prací společnou — Kollár; Národ polský cestu tu nám už ukazuje — Mickiewicz; Ukazuje ji národ ruský — Kirějevský. Důvěřujme geniům všeho Slovanstva, tém Dobrovským, Kopitarům, Šafaříkům, Gajům, Pogodinům, Chomjakovům a jiným a jiným mnohým — Kollár; Oddejme se geniu velikého muže, Napoleona — Mickiewicz; Následujte ruského mužíka — Kirějevský ...

Podrobnější srovnání čtenář sám si učiní; sami budeme mít příčinu jednotlivá učení srovnávat a ocenit, až vyložíme zejména mesiánství Mickiewiczovo a jiné idee slovanských i neslovanských myslitelů, zabývající se stejnou záhadou. Zatím jen tolik už můžeme z charakteristiky Kollára poznati, že jeho idee jsou nejméně určité a obzvláště zasluhuje povšimnutí, že netroufal si doporučiti za vůdce Slovanstva a lidstva národ svůj, jak učinil Rus. Polák doufá jen v pomoc národa neslovanského, francouzského, Napoleon jest mu mesiášem, Kirějevský ruský národ staví v hlavu jen proto, že sobě zachoval čisté učení církve východní. Všichni tři spoléhali na principie všeobecné, všelidské, již vypracované — v humanitu, v katolictví, v pravosláví.

51. Přes to, že Kollár hlásal všeobecnou ideu humanitní, zároveň, ba ve jménu jejím hlásal ideu národnostní.

Idea národnostní, jak se teď obecně pojímá, počíná se upevňovati na sklonku minulého století a právě v souvislosti s ideálem humanitním. Před tím lidé byli si vědomi svého církevního a státního členství — že národ, jako celek, vedle církve a státu má kulturní poslání, toto přesvědčení vzniká v kruzích širších teprve na sklonku minulého století. Nebudeme vykládat, kterými jednotlivými vlivy se tak dálo, stačí nám tu, co jsme právě ukázali, že na sklonku minulého století v celé Evropě národové se počali osvobozovat ve jménu humanity a přirozeného práva. Proti absolutismu, jenž ústy

Ludvíka XIV. hlásal, že státem je jediný, hlásá Rousseau a dekretuje francouzský parlament, že státem je národ. Tento názor filosoficky formuloval jeden z nejprvnějších, ba vlastně první, Herder, dovozuje z humanitního ideálu oprávněnost ideálu národnostního. Stát Herderovi je útvar umělý, neboť příroda člověčenstvo organisuje v národy — rodina rozrůstá se v rod, rod v národ, národové každý se svým zvláštním národním charakterem jsou přirozené organisace vedle a v umělých organisacích státních. »Příroda vychovává rodiny; nejpřirozenější stát je tudíž také *jeden* národ s *jedním* národním charakterem. Tento se v něm udržuje mnohá tisíciletí a běží-li vladaři z něho zrozenému o to, může nejpřirozeněji býti vzdělán; neboť národ je tak rostlina přirozená jako rodina, jen že má více větví. Nic tedy účelu vlád nezdá se tak protiviti jako nepřirozené zvětšování států, divoké směšování lidských plemen a národů pod *jedno* žezlo.«*) I čerpá Herder z historie poučení a naději, že všecky umělé útvary státní jako hlína se rozpadnou a že v národních státech uskuteční se ideál humanity.

Docela v souhlase s tímto učením Herdera, z něhož do značné míry Rousseau k nám mluví, Kollár pojímal národ a národnost jakožto přirozený orgán člověčenstva a tudíž ve jménu humanity žádal svobodu národa svého a slovanského vůbec. Kollár však v tom odchýlil se od Herdera, že na národnost kladl důraz mnohem silnější — vždyť jsme mu přímo mohli vytknouti, že se mu, alespoň ve »Slávy Dceři«, humanita téměř ztratila, kdežto národní tužby stupňoval až k samým mezím národní výlučnosti, a tudíž i nespravedlivosti.

52. Národní vědomí jednotlivých slovanských národů přirozeně a samo od sebe vedlo ke vzájemnému sbližení.

Tomu sbližení slovanských národů byly příčiny některé. Předně skutečné kmenové povědomí a s ním souvisící jazyková příbuznost. Krev není voda — jsme si rodem blízcí, bližší, než nám jsou národové jiní, a nežli si jsou národové na př. germánští a románští; druhému jazyku slovanskému i z praktických důvodů snáze a dříve se můžeme naučiti než jiným jazykům. Odkazuje Slovany k sobě nepřátelství národů jiných, zejména německého, nad Slovany panujícího a mezi nimi žijícího — pangermanism hlásal se dříve a určitěji než panslavism. Některé Slovany svazuje stejné politické těleso. Konečně u malých národů slovanských a národů slabých opora

*) Herder, Idee, IX. kn., 4. kap.

o ostatní národy slovanské a zejména o národy větší, kulturně a politicky silnější, byla docela přirozená. Kollár obzvláště na tento moment, jak jsme slyšeli, klade největší váhu vykládaje, proč idea slovanské vzájemnosti vznikla na malém a slabém Slovensku.

Proti těmto silám spojujícím síly působí i rozpojující. Slované sami žalují, že jsou jakoby od přírody obzvláště nesvorní; nevím: germánští Skandinavci na př. také se nedovedou sjednotit a skandinávská idea, jak známo, selhala přes nápor německý; podobně Němci sami dlouho se svářili a politicky spojeni nejsou posud. Proto není se co divit, že i jednotliví slovanští národové, vedeni svými zvláštními zájmy jazykovými, literárními, kulturními, náboženskými a konečně politickými se nesbližovali těsněji.

Proto že mimo Rusy ostatní slovanští národové jsou malí a většina pod žezlem Habsburským, politicky otázka slovanská hned od samého probuzení slovanského vědomí otáčí se okolo otázky rakousko-ruské.

Austroslavism byl dán sám sebou. Zejména ve Vídni a také v Pešti intelligence slovanská ve smyslu austroslavismu se sbližovala. Kollár v Pešti poznával se zejména s Jihoslovany, tuším, že znal ze slovanských jazyků nejlépe srbsky, a podobně Šafařík sblížil se jazykově i literárně se Srby. Položení slovenské k tomu vedlo — netoliko v hlavním městě Uher různí národové se stýkají, ale Slováci koloniemi svými na jihu se Srby a Hrvaty jsou promíšeni. Kollárova vzájemnost tedy ve skutečnosti byla vzájemnost slovensko-srbská, slovensko-hrvatská. To byla, pravím, vzájemnost skutečná; vedla také k politické akci r. 1848 *)

Na druhé straně všem Slovanům i Polákům Rusko záhy musilo se státi předmětem slovanských úvah a tužeb. Rusko na konci

*) Této vzájemnosti v oné době zajisté napomáhala armáda svou dislokací. Živě se pamatuji, jak na mne v dětství působila delší přítomnost polských hulánů: jak mne vábil jazyk cizí a přece necizí, jak mimoděk vedl ke srovnávání a napodobování resp. mluvení. Podobné vlivy působily jistě na mnohého; Kampelík na př. vypravuje (Germanisace, 134) jak v Budíně 1832 slyšel rozmlouvati vojáky Slováky, Čechy, Poláka, Srba, jak to naň působilo a jak to povídal Kollárovi: příběh ten »konavého« života, Kampelík říká, zavdal příčinu k rozmluvě o slovanské rozháranosti, z čehož později v »Hronce« krátká rozprava o vzájemnosti slovanské povstala«. Kampelík tedy — (srv. v Sborníku Kollárově str. 195 Komárkovu stať o literárních stycích Kollárových s Kampelíkem) — připisuje tomu příkladu prostých slovanských vojínů značný vliv na Kollárův spis o vzájemnosti, — spis i bez toho vlivu byl by vznikl, ale působil i vliv tento.

XVIII. stol. bylo jediným samostatným slovanským státem, Polska padala, Srbsko dosáhlo samostatnosti teprve r. 1815, jedině Černohorci byli volnější; přirozeným způsobem tedy Slované oči své obraceti musili na Rusko. Rusko nebylo však pouze samostatné, ale veliká moc jeho počala se v celé Evropě více než před tím pociťovat; o přátelství s Ruskem vždy ucházelo se Prusko a krok za krokem Rusko zasahovalo do záležitostí evropských již tím, že v odvěkém boji proti Turecku bylo přirozeným ochráncem pravoslavných Jihoslovanů. Tou měrou, kterou pak moc státní a politický vliv síleny byly i literaturou, naši buditelé přirozeně ruský jazyk a ruskou literaturu před ostatními počínali studovat.

Pro naše buditele padá na váhu slabost tehdejšího Rakouska, slabost politická i hospodářská, projevivší se 1811 státním bankrotem. Obávajíce se úplného rozpadnutí Rakouska a vidouce, jak proti světovládné tyranii Napoleonově Rusko se staví v hlavu potlačených národů, přirozeně naděje na zachránění národa, k národnímu sebevědomí sotva se probudivšího, obracely se na Rusko.

Proto vedle austroslavismu ustaloval se rusoslavism anebo panslavism rusofilský anebo přímo panrusism. Jak se obzvláště u nás, před Kollárem, slavism vyvíjel, ihned vyložíme, napřed však musíme promluvit o panslavismu a panrusismu — německém.

53. Ano — před Kollárem a našimi ostatními všeslovany v Němcích projevilo se velmi silné a určité rusofilství: Herder — (rodem Prus!) — i tu předešel Kollára. Herder, Kollárův učitel ve filosofii dějin a Slovanstva, ukázal také na světové poslání Ruska!

Herder dostal se totiž hned po svých akademických studiích 1764 — narozen je 1744 — do Rigy, kdež jako učitel a kazatel trávil až do roku 1769. Doba ta byla pro vývoj filosofie a zejména jeho filosofie dějin velmi důležita, jakož i sám pobyt v Rize pokládá za nejšťastnější. Obzvláště pak měl v Rize příležitost seznámit se s tehdejším reformním úsilím popetrovským, s plány a záměry carevny Kateřiny II., jejíž proslavený »nákaz« jej přímo elektrisoval. V jedné své ódě Kateřinu zrovna zbožňuje a kochá se velebností a ohromností »Kateřinina světa«, sahajícího od »Ledového moře až k nám (do Rigy), od Číny až k Baltu« . . .

Petr Veliký Herderovi od dětství až na konec života byl ideálem panovníka; anonymní ódou na nastolení Petra III. Herder vůbec započal 1762 svou básnickou dráhu — rodný kraj Herderův po několik let byl v držení Ruska.

V reformě Petrově a jejím pokračování Kateřinou viděl velikolepý pokus, vychovati veliký národ. Vidí v tom úsilí o ideály humanitní a v nazírání tom utvrzovalo jej Kateřinino přátelství k francouzským filosofům. Myslil, že Kateřinou i jeho ideály humanitní se dají uskutečniti ve velikých rozměrech a proto se chystal napsati spis o ruské osvětě, přeje si, aby zbožňovaná carevna obrátila naň svou pozornost. V ruském národě viděl národ čerstvý, svěží, nepokažený; obzvláště když pak r. 1796 odcestoval do Francie, na své oči si potvrdil, co vlastně z Rousseaua již dávno věřil, že totiž Francouzové jsou národ starý, zanikající; srovnávaje takto ve skutečnosti Francii a Rusko — třeba jen jak v Rize se mu zjevovalo — došel přesvědčení, že z Ruska lze udělati národ docela svérázný a původní (»Originalvolk«), přímo ideál historického vývoje. »Ukrajina stane se novým Řeckem: krásné podnebí tohoto národa, jeho veselá přirozenost, jeho hudební nadání, úrodná půda atd., jednou se probudí: z tak mnohých malých, divokých národů, jakými kdysi i Řekové byli, vznikne národ vzdělaný; jeho hranice budou se rozprostírati až k Černému moři a odsud celým světem!«

Nebudeme vyličovati, jak Herder se nadchnul vítězstvími Rusů nad Turky, jak se mu nelíbí vlastní rodný stát Prusko — (pruské státy musily by se prý rozkouskovati, kdyby měly býti šťastnými) —, jak odsuzuje Friedrichovo chování k německé literatuře atd., o tom všem v životopise Herderově čtenář se může podrobněji poučit; zde běží jen o to, postihnouti důležitý pro náš národní vývoj fakt, že Kollárův německý učitel nebyl pouze milovníkem Slovanů, nýbrž přímo nadšeným ctitelem Rusův a že jeho názory o Rusku v pozdější době vyzrály v to, co ve svých »ideách k filosofii dějin člověčenstva« hlásal o Slovanech a budoucím věku humanity. *) Slovany byli mu in concreto Rusové, v Rusku, v přírodě a lidech poznal svého rousseauovského člověka, historické poslání Slovanů viděl v úkolu Ruska, uskutečňujícího ideál humanity a osvícenství.

Do ktere míry a kterými cestami Herder poznal Rusko slovanské, nemohu říci podrobně. Pokud souditi dovedu podle spisů

*) Herderův pobyt v Rize a ruské vlivy Haym líčí I., zejména str. 333 až 337 a 72; srv. o Petrovi Velikém II., 186, I., 65; o zmíněné ódě na Petra III. viz I., 15. Prof. *Soběstianský* (Ученія о національныхъ особенностяхъ характера и юридическаго быта древнихъ Славянъ 1892 p. 15, 16) jednaje o Herderových názorech o Slovanech, praví o rižském vlivu, že Herder stal se nejhoroucnějším ruským patriotem, — správně, jestliže se ruský patriotism pojímá nenárodně, pouze politicky a to ve smyslu humanitního ideálu XVIII věku.

vydaných, Herder četl a znal historické práce a časopisy, vydávané většinou německými učenci tehdy v Petrohradě žijícími. Co tehdy v Rusku se stalo a dálo, o tom Evropa dobře se poučovala; důležité spisy vycházely německy, latinsky a francouzsky a ruské poměry všude v Evropě se stopovaly, tak že Herder snadno i bez znalosti slovanských jazyků mohl se o Slovanech poučiti a to od Slovanů samých, píšících tehdy většinou německy.*)

Rostoucí vliv Ruska a reformy tam podnikané, zejména reformy Kateřininy, nelíbily se pouze Herderovi. Zajímavý je na př. hlas italského filosofa *Filangieri*-ho, jenž podobně jako Herder očekává ruské prvenství v Evropě. Očekávaje panství humanity a osvěty, viděl v zákonníku Kateřiny dostatečný důvod, aby Rusko, sílící se i politicky, vládlo padajícím národům evropským.**)

54. U nás slovanské vědomí šířilo se tedy z uvedených důvodů tou měrou, kterou rostlo vědomí české.

S počátku na konci minulého století slovanské vědomí sesilovalo se učenci a vědci, hlavně historiky a gramatiky. Práce Dobnerovy, Pelclovy, Voigtovy, Durichovy a j.***) odůvodňovaly a pevnily netoliko české, ale i slovanské vědomí: ohniskem a pevným základem toho hnutí stal se Dobrovský, veliký zakladatel *slavistiky*, — *slavista* dříve byl než *bohemista*, a posud »slavistika« je věčně oprávněným nazváním i speciálních slovanských studií. Věda právě pro naše znovuzrození více udělala než dnes ve mnohých, domněle velmi »praktických« politických kruzích se myslí.

Práce historikův a Dobrovského záhy vnikají do vědomí intelligence a do lidu. Důkazem tomu sloužiti může Puchmajer a jeho činnost básnická, pokud totiž básníci význačněji než vědcové charakterisují city a smýšlení své společnosti. Své »Sebrání zpěvů a básní« významně věnoval Dobrovskému, jenž v podniku jeho, kterýmž počíná se naše literární obrození, pomocnou měl účast. V počátcích,

*) Ve svých »Ideách« Herder tam, kde mluví o Slovanech, dovolává se těchto autorit: »Frisch, Popowitsch, Müller, Jordan, Stritter, Gerken, Möhsen, Anton, Dobner, Taube, Fortis, Sulzer, Rossignoli, Dobrowski, Voigt, Pelzel u. s. w.«

**) Filangieri, Scienza della legislazione 1770 I. kn. kap 8.

***) Pelcl na př. hned v prvém vydání svých dějin 1774 počíná dějiny české pohledem na Slovany vůbec, jejichžto prý potomky Čechové jsou: líčí pak tyto naše »prarodiče« podle známého místa z Prokopia. Doklady k tomu, že se v Čechách vědomí slovanské i v starších dobách neztratilo, viz u Perwolfa, Славяне ихъ взаемныя отношенія и связы II., obzvláště hlavu o české slavistice v XVII. a XVIII. století.

této sbírky uvědoměle slovanského povědomí ještě velmi málo se nalézá. Sám Puchmajer sice uvádí sbírku překladem ódy Cheraskova, ale ostatek je šmahem básněno pod vlivem německých vzorův a nikoli — a to je velmi charakteristické a poučné — ve smyslu pozdějšího vlastenectví; teprve v III. ročníku (1798) je báseň promyšleněji vlastenecká — »Na Čechy« — a v ní je také zmínka o slovanských národech.

Avšak Puchmajer sám svým vývojem stává se účinnějším hlasatelem slovanské idee tím, že vniká do prací slovanských národů a poznává slovanský, zejména ruský jazyk.

Nejrozsáhlejší a N. B. puchmajerovskou báseň: Chrám Gnidský (1804) zdělal podle polského vzoru Szymanowského. V zajímavé předmluvě Puchmajer hlásá »sjednocení se všech Slovanů (aspoň v naší monarchii písmem latinským)« a k tomu konci, aby poněkud sblížil Poláky s Čechy, zavádí svůj pravopis. Horlí proti předsudku, jakoby na východu nekvetla krásná poesie, nýbrž jen na západě, je přesvědčen, že naopak českým básníkům vzory slovanskými »přehojná žíla zlata nejčistšího« by se odkryla. Jen tímto »jistým prostředkem« zabráníme postupu odčešťování a odslovaňování. Konečně doporučuje obzvláště polské básnictví pro svou hodnotu. Zejména pak překládání z »cizozemštiny« ušetří nám »polovici« práce, budeme-li míti i polský překlad po ruce (proč nestačí jen polský?!) a druhé: staneme se slovanštějšími a tak nebude obavy, že »tou nemotornou poněmčilou češtinou všecko se pokazí a zmate«.

Slyšíme tedy: potřebujeme slovanských jazyků k očistění češtiny, slovanské jazyky jsou nám z praktických důvodů snadno dostupné a konečně buď zaznamenáno, že Puchmajer přeje tak zv. austroslavismu — proto, že právě jsme v téže říši vedle sebe.*)

Tento austroslavism a ocenění poesie »nešťastného národa Polského« Puchmajerovi nepřekážel státi se rusofilem; náš prvý básník složil prvou ruskou mluvnici. Zajisté spojení poesie a mluvnictví pro dobu velmi je významné. Zajímavo je opět věnování pravopisu rusko-

---

*) I ve své básni »Na jazyk český« 1816 z radosti nad uvedením češtiny do škol psanou ozývá se austroslavism:

Radujte se, bratří, s námi
Moravané, Slováci!
V spolek svatý půjdem s vámi,
Slezané a Poláci!
»*Jeden jazyk!*« naše heslo
Buď, by nám to slávu neslo. (21)

českého (1805) Růžičkovi: je nadšen, že Růžička, bývší v Chersoně v diplomatickém poselství, s Rusy česky se domluvil, je šťasten, že takto podán důkaz, že češtinou, tou pohozenou češtinou, dále člověk dojde světem, než jazykem jiným a ovšem německým.

V posledním (V.) svazku svého »Sebrání« (r. 1814) umístěna je již báseň Markova: Jungmannovi a tam už zřetelně se volá:

Tam od východní strany duch Slavie věje . . .
Tam k Slovanům jest otvor líbezného zření . . .
Vždyť Rurykovo žezlo nám se nevyrvalo,
Až podnes stojí Moskva . . .

Avšak Markem přicházíme již do druhého období, a my chceme napřed zachytit slovanský charakter doby prvé.

55. Duchovním střediskem této prvé doby národního obrození je *Dobrovský*. Ocenili jsme Dobrovského jako osvíceného josefinistu — žák osvícence *Seibta*, jenž žákům svým zjevoval učení Rousseaua a Humea, důsledným byl přívržencem a záštitníkem ideálů humanity.

Kollár od něho natoliko veden byl jako od svých jenských učitelův a od Herdera k humanitě, nýbrž i k slavistice a slovanské vzájemnosti. Otcem slovanského našeho vědomí je Dobrovský. Kollár Dobrovského uznává za svého hlavního učitele a zajisté správně a právem. Z jeho činnosti potřeboval jen abstrahovati pravidla a měl budovu svou zbudovánu a provedenu.

Výslovněji Kollár poměr svůj k Dobrovskému formuluje tak, že prý tento k literární vzájemnosti proklestil dráhu, ačkoli »nevědomě a neúmyslně . . .; jeho spisy jsou »všeslovanské« (allslavisch), »ačkoli ještě nevěděl, co slovanská vzájemnost v literatuře jest«. A vykládaje, proč pro neznalost slovanských jazyků Slovanům o důležité věci týkající se všech Slovanů psáti musí německy, opět za příklad uvádí Dobrovského, že i tento psal svá »panslávská« (panslavischen) díla německy nebo latinsky.

Podotkli jsme již, jaký význam má vědecká slavistika Dobrovským založená — naše české vědomí bylo právě podstatně slovanské. Dobrovský, jsa zakladatelem slavistiky, zároveň jest i prvým bohemistou — chceme-li tím slovem označiti soubor všech poznání vykládajících nám podstatu českého národa a české národnosti. Dobrovský stvořil srovnávací a historickou gramatiku slovanskou a českou, on podal nám dějiny literatury naší posud nepřekonané co do koncepce a hloubky názoru, Dobrovský podal mnohé historické

a linguistické příspěvky — zkrátka Dobrovský byl skutečným zakladatelem vědeckého badání o Slovanech a Češích. A jak správně vnikl do ducha své mateřštiny! — že poznal přízvučnost naproti lžiklassickému copu časoměrnosti a že ustálil roztřídění českého slovesa, tyto dva výkony dokazují samy o sobě, jak Dobrovský národnímu hnutí vykazoval dráhy.

Dobrovský cítil však také česky a slovansky — ba vlastně slovansky a česky.

Vezměte si na př. jen jeho »Slavína« a »Slovanku« a hned uvidíte, co Dobrovský učinil pro slovanskou věc a jak Dobrovský slovansky cítil. Hned úvodní poslání »Slavína« ke »slovanským bratřím« je nad míru krásné a hluboké — míním hluboce myšleno i cítěno —; ani Kollár ani Jungmann, jichžto cit obecně se uznává, nenapsali nic srdečně teplejšího. A s jakou pílí Dobrovský v těchto svých sbírkách, jakož i v ostatních z celé slovanské a světové literatury shledává, co by Slovanům slovanský svět mohlo vylíčiti, slovanský svět přítomný i minulý. Hned na prvém místě — mluvím o »Slavínu« — podává Herderovu stať o Slovanech a podobně pak, jak pravím, s mravenčí pílí shledává všecko, co poznání a milování Slovanstva mohlo by sloužiti. A jako v »Slavínu« a »Slovance«, tak už ve svém »Literarisches Magazin«, ve svých Dějinách české literatury — slovem ve všech svých pracích psal a cítil slovansky. *)

Dobrovský byl rozhodný rusofil. V jeho soukromých přednáškách to bylo znáti, jak se Ruskem pečlivě zabývá; viděti to z toho, že sám podává ruskou gramatiku a — Puchmajer svou českou mu věnoval, k německé Dobrovský mu napsal předmluvu. Kopitar říká mu, že je »polorus«, a vytýká mu přílišné rusofilství.**) V jednom dopise Dobrovský mluví o státní řeči v Uhrách, 1805 sněmem ustanovené; doufá, že usnesení nepotrvá věčně: Slováci vzpírají se proti tomu udatně dosti, a kdyby přece jazyk svůj musili zaměniti za jiný, dal by se přece lepší vyvoliti.« ***)

Dobrovský věří, že Slovanstvo světu vydá nové světlo. V několika řádcích napsal celou filosofii dějin. Odporuje totiž Kopitarovu

*) »Slavín« vyšel 1806, »Slovanka« 1814, »Literarisches Magazin« prvý svazek 1786.

**) Jagić, Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar p. 542, 1826, 3. května; jindy (p. 539, 1826, 21. dubna) vytýká mu jako všem Čechům rusofilství — moci Ruska prý se koříme.

***) Ibid. p. 213 (1811 22. července).

plánu, ve Vídni založit slovanskou akademii, udává za důvod, že by se jí tam nedařilo, proto že ve Vídni — »vím to diplomaticky (= z úředních listin) — se vylíhl dábelský princip germanisace.« »Od Slovanů přijíti musí nové osvícení světa, třeba by Němci prví stali se hlasateli lepších method. Slovanský um — (užívá v němčině slova: um) — čistě pojatý je v lidstvu krajně svedeném nejméně pokažený. Německým rozumem není co opovrhovat, ale našemu umu se nevyrovnává. Francouzský esprit příliš brzo se vykuřuje a sotva že se dá zachytit. Qui potest capere, capiat.« *)

Dobrovský pochopil i praktickou váhu slovanské idee a předstihl v té příčině své vrstevníky i v tomto ohledu. Až budeme mít hlubší výklad Dobrovského činnosti i o této stránce jeho působení něco se snad dovíme — z dopisů ke Kopitarovi jen narážkami se předmět naznačuje.

V tomto ohledu Dobrovského velmi dobře charakterisuje adresa, kterou 1791 25. září v Učené společnosti přednesl králi a císaři Leopoldovi II.: O oddanosti *slovanských* národů arcidomu rakouskému. Proto že tato adresa právě pro dějiny slovanské otázky a přímo politiky je důležitá, podám tu stručně její hlavní obsah a sled myšlének. **)

Vzpomínaje lojálních projevů Jihoslovanů, dokazuje, že my Čechové více než jiní národové máme příčinu k oddanosti k rodu panovnickému a to proto, že ve skutečnosti a zejména od nastolení Marie Terezie národ český byl věrný, dokazuje to v neblahých pro jeho zemi válkách a po druhé proto, že my Čechové zároveň s ostatními národy slovanskými císařský dům udrželi jsme při jeho lesku a že budoucně jej budeme moci chrániti.

Po tomto úvodě Dobrovský Leopoldovi podává důkaz, že, co pravil, není přepínáno a dává důkaz předně statistikou slovanských národů; řadou probírá, co pro rod panovnický učinili Hrvaté, Slované v Slavonii, polské a ruské (russische) voje Haliče a Lodomerie, Čechové, Moravané a Slováci v Uhrách a ostatní. Slované, co do počtu, rovnají se při nejmenším ostatním národům. »Právem tudíž slovanský rod může býti hrdý, že hlavně svou silou udržel vnější jistotu panovnického domu.«

Na to Dobrovský vzpomíná, jak Slované dříve byli utlačováni pod Karlem Velkým a ještě později, že jméno Slovan Němcům

*) Ibid p. 404 (1815 7. května).

**) Über die Ergebenheit u. Anhänglichkeit der Slawischen Völker an das Erzhaus Oestreich. Prag, 1791.

stalo se jménem pro otroka — nyní požívají svobody a upevňují moc německého císaře; před tím Slované v Sasku, Míšni atd. byli vyhubeni — »nyní panují v rusko-slovanském kmenu a kmenem tímto od Černého moře až k moři Ledovému, zavírají smlouvy na hranicích čínské říše, rozesílají ukazy ve své řeči do končin více než dvě stě mil vzdálených, pátrají na světovém moři mezi Asií a Amerikou.

Před dávnými věky Slované pod řeckými císaři v Cařihradě musili sloužiti a otročiti při tahání dřev a jiných nízkých pracích — nyní sultánovi uchvacují Krym, porážejí jeho loďstvo na Černém moři a byli by ho, spojeni se slovanskými národy, jejichž chrabrost a síly vašemu veličenstvu slouží k službám, zapudili s jeho pyšného stolce, kdyby vaše veličenstvo nebylo pokládalo za čestnější, překrátiti krveprolévání a poraženému vysokomyslně dáti mír.«

Po této slovanské části své řeči Dobrovský mluví za národ český. Čechové jsou panovníku věrni, nikoli proto, že po odboji proti Ferdinandovi II. poznali, jak nevěra se mstí, nýbrž hlavně z toho důvodu, že poznávají ve svém králi spravedlivého a moudrého zákonodárce. A končí Dobrovský adresu prosbou, aby panovník »proti bujnosti a neskromnému donucování« jazyk český chránil; jestliže se zdá výhodné pro stát, aby všichni poddaní mluvili týmž jazykem, tož z druhé strany je jisté, že všeliké v tom donucování je škodlivé. Všichni zeměpanští úředníci pro Čechy a Moravu měli by znáti česky.*)

Myslím, že můžeme si o slovanské idei Dobrovského učinit obraz docela jasný.

Dobrovský skutečně se cítí jako Slovan. Jeho slovanský cit je velmi vřelý. Slovanskou ideu pojímá důsledně, důsledněji a správněji než Kollár — s hlediska humanitního; v tom, jako Kollár, veden byl Herderem a německou osvícenskou filosofií. Dobrovský je rozhodný rusofil, což tím více musí býti vyznačeno, proto že někteří slovanští spisovatelé ten fakt, že totiž naše národní vědomí slovanské hned s počátku a vždy ve svých nejlepších představitelích bylo rusofilské, obcházejí. Že při tom podobně, jako po něm Puchmajer, z praktických a daných poměrů politických uznával i austroslavism, zejména na sklonku XVIII. století, nemůže překvapiti. Teprve později-

*) Tato poslední část končící suggerujícím vylíčením, jak na Vídeňské universitě a j. založeny stolice jazyka českého, nebyla přednesena, ačkoli je přitištěna.

ším vývojem rakouská idea i od některých českých politiků hlásána jakožto historická ba přirozená protiva proti Rusku. Dobrovského v té příčině lépe vedly netoliko slovanské srdce, ale i slovanský »um«.

56. Naše charakteristika Dobrovského nebyla by úplná, kdybychom nevěnovali zvláštní pozornost jeho pochybování o živoucnosti českého národa, kteréžto pochybování posud se mu se zlým vzpomínává. Jako ve mnohých věcech českých i v tomto faktě velmi povrchně a tendenčně se psalo a píše. Předně a hlavně: Dobrovský se svou skepsí netajil — a kdo má právo ve jménu národnosti — rozhodně povrchně pojímané — pronášeti vlastenecké anathema? Dobrovskému se nerozumělo a křivdilo: ta jeho skepse našemu znovuzrození a slovanskému vědomí mnohem a mnohem více pomohla nežli nepochybování celého tuctu Hankův a duchem mu spřízněných vlastenců.

Nuže předně. I uznávaný a přeslavovaný Jungmann pochyboval a poměrně později než Dobrovský; napsal ještě 1827 docela pessimisticky: »Nám se dostalo, (ó, kéž se mýlím!) býti svědky a pomocníky konečného mateřštiny zahynutí!« *)

Pochyboval — Šafařík a to ještě mnohem později, na sklonku svého života, jak Pypin nám dosvědčuje. **)

Pochyboval i — Kollár. Kampelík na dotčeném už místě uvádí (z r. 1832) výrok Kollárův: »Ze Slováků nic nebude, z Čechův a Moravanův též nic, ostanou-li zlomky osamotnělé; spojí-li se však svorně v jedno tělo, budou-li spolu držeti, spolu působiti, směle všem pohromám a útokům odolají na jich řeč a národnost se valícím.« Kollárovy pochybnosti jsou však docela zřejmě vysloveny i v »Slávy Dceři«:

Jestli Slávy rumy ještě vstanou
Rukou vaší, příští potomci ... II., 36.

---

*) Musejník ve článku: O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště české. Malodušnost až nepěknou Jungmann projevil, když ze strachu o své postavení chtěl se zříci vší literární práce a s nižádným z Čechů se nescházeti — to i shovívavého *Zeleného* poněkud zarazilo, ale vykládá si to tím, že prý v Litoměřicích zvykl na — klid.

**) Pypin, Historie literatur slovanských (Kotík). I. 246: Pypin mluví jen o jisté nedůvěře a pochybnosti v Slovanství — ale to je u Šafaříka zároveň pochybnost v sílu vlastního národa

Nejedenkrát věru tak se zdálo
Mysli mé a srdci bolnému,
Jak by ku otroctví věčnému
Všechny Slávy nebe odhodlalo ... III., 6.

Naproti tomu budiž v této souvislosti uvedeno již zde, že *Palacký* r. 1825 velmi rozhodně vyvracel pochybnosti Dobrovského a hraběte Kašpara Šternberka a učinil památný výrok: »Budeme-li se tak všichni chovati, pak ovšem musí zahynouti náš národ hladem duchovým; já aspoň, kdybych byl třebas cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si pokládal, přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná památka po něm zůstala v dějinách člověčenstva. *)

Avšak tím, že pochybovali i jiní, není ještě vyloženo, co pochybování znamená právě pro naše slovanské obrození. Napřed však musíme se ještě pozorněji podívat na tu skepsi Dobrovského.

Dobrovský především nevyslovoval se vždy se stejnou a docela rozhodnou a naprostou pochybností. Uvedu místo jistě charakteristické z dějin literatury (na konci I. vyd. 1792). Zde vyslovuje se s rozhodnou určitostí, zakončuje dílo své básní (Knoblochovou): Výstraha na hánce jazyka českého, a tam čteme: ...

Teutone, tvá mně řeč jest milá,
ne však víc než Čechova,
v vlasti, buď černá neb bílá,
své sídlo předc míti má.

Nevěř jen! špatná tak není,
jak se tobě vůbec zdá,
ke všemu se schopně mění,
vázat, jak velíš, se dá.

Tak krutým bys neměl býti,
nechť si tvá i předek má;
mně bys neměl všeho vzíti
místa, s tvou ať přebývá.

To asi je názor Dobrovského — (1792!) — je to požadování *literární* rovnoprávnosti a rovnocennosti. Avšak literární rovnoprávnost a rovnocennost nedá se zákonem zabezpečiti jak politická, a v té příčině Dobrovský a po něm jiní prostě konstatovali skuteč-

*) Kalousek, Nástin životopisu Frant Palackého. (Úvodem k dějinám Palackého, XIX.)

nost a ta byla taková, že jak Dobrovský psal latinsky a německy, tak ještě i Šafařík německy vydal své »Dějiny slovanské řeči a literatury« (1826), Kollár německy vydal svůj spis o vzájemnosti (I. vyd. 1837, II. 1844) a Palackého dílo životní vyšlo napřed německy (I. svazek 1836) a teprve 1848 česky!

Největší naši mužové Dobrovský, Šafařík, Kollár, Palacký psali německy — Čelakovský, bližší Hankovi, působiti mohl pro slovanskou ideu dříve v Prusku než doma. Šafařík ve svých dějinách praví, proč psal německy: velikou většinu látky pro dějiny slovanského jazyka a literatury čerpal ze spisů »téměř všech německých« a druhý důvod »bylo přání učiniti knihu stejně čitelnou všem studujícím a přátelům literatury mezi různými kmeny našeho mocnářství. Vím však ze zkušenosti, že různost nářečí, písmen a pravopisu mezi kmeny způsobuje zeď, již protrhnouti ani mezi sto učenými sotva jeden má odvahy a chuti. Toto vyznání bohužel zarmucuje, je však pravdivé.«

Čelí se literární převaze němčiny němčinou a to znamená, že se v době té, tedy v době t. zv. probuzení, národnost ještě nepojímá tak určitě a výlučně s hlediska jazyka jako dnes. To právě odpovídá pokleslosti jazyka českého, idea česká nebyla s počátku pojímána tak národnostně, jako později. A netoliko idei české — i idei slovanské, jak přece vidíme, německý jazyk a německá kultura musila sloužiti. Dobrovský neměl tu pouze příklady na Slovanech českých a rakouských (Kopitarovi a j.), ale i ruských. Nezapomínejme přece, že nejen Dobrovský a dlouho ještě přední naši mužové, ale i Rusové psali a psáti dali německy; na Rusi v téže době ruskou historii psali Němci — Kohl, Bayer, Müller, Schlözer, Evers, Raitz, Stritter: Müllera i slavjanofilský historik Bestužev-Rjumin nazval otcem ruské historie. Nepravím, že by jen tito Němci byli psali ruskou historii, že by neměli význam i ruští spisovatelé jako Tatiščev a j.; ale o to běží, že u nás v Čechách v té době známi byli hlavně ti němečtí spisovatelé, jak viděti ze všech historických a literárních prací a jak to Šafařík, jak jsme četli, výslovně konstatoval. *)

Dobrovský tedy prostě uznával, co bylo. Při tom charakterisován je dvojí vlastností.

---

*) Historie Karamzina počala vycházet teprve 1816. Úsudek *Bestuževa-Rjumina* o Müllerovi viz v jeho Русская история 1872 I., 210; odmlouvá mu, ale nesprávně a neprávem *Kojalovič*, Исторія русскаго самосознанія 1884, hlava V.

Dobrovský necítí žádné zášti a žádné — řekl bych — kulturní závisti k Němcům, ačkoli zatracoval »ďábelskou« germanisaci. Jemu proto nevadí, že Němci dokonce by mohli nalézti methodu pro naši slovanskou osvětu. Tak dovede myslit a cítit pouze člověk, netoliko veliký duchem a srdcem, ale člověk naskrze *positivní*, nepotřebující pro své úsilí nelásky a závisti k cizímu. Takových lidí vždy je málo, — většina lidí milujíc vlastní, domnívá se, že musí nenávidět cizí. Dobrovský v tom nám byl zářným vzorem nemalichernosti, která v boji o jazyk, jak my jej vésti musíme, snadno se vyvíjí. Dobrovský byl skutečně humanní Slovan — to, čeho ani Kollár, ačkoli in abstracto to kázal, konati nedovedl.

Této klidné, sebevědomé vlastnosti nervosnější potomci Dobrovského ne všichni dovedli pochopit a ocenit, nedovedli poznat toho sílu, sílu v pravdě slovanskou. A proto vyskytli se hlasové, kteří Dobrovského zrádcovali, — je mi trpké musiti si přiznat, že tohoto vlasteneckého tažení proti Dobrovskému dopustil se i Palacký vedle Šafaříka a Jungmanna; jsem rád, že prof. *Král* snesl svědectví, že hlavní toho vinu Jungmann nese — Jungmann vůbec nejlepším a nejčestnějším lidem nerozuměl, jak vidíme u Zeleného.

S positivností Dobrovského souvisí jeho literární čestnost a kritická odkrytost. I tomu naši vlastenci, starší i novější posud, nedovedou rozuměti, jak objevilo se v zahanbující míře v posledních bojích proti podvrhům, proti nimž už Dobrovský bojoval. I v tom Dobrovský musí nám býti vzorem.

Neběží tu o věc malou.

V boji duchů, jako v boji fysickém, smí se využiti všech *čestných* prostředků. Avšak duchové a vojíni mužní a zdatní vždycky vyznamenávají se rytířskostí — bojují mužně, odkrytě, čestně. Jen duchové menší a vojíni slabší snadno berou útočiště k podskoku a k prostředkům nečestným. Dobrovský byl pravý rytíř ducha — jemu příčila se všeliká nepravda; proto stál na kritické stráži a zejména protivila se mu všeliká neupřímnost a nemužnost, která se v domnělém zájmu vlasti v našem táboře již již vyskytovala a kterou posud jsme nevyhostili ke vlastní veliké škodě. Bylo přímo požehnáním, že hned při kolébce našeho znovuzrození duch tak kritický a čestný vedl mladší pokolení.

Avšak je na čase, zkrátiti tyto úvahy, ačkoli bych podle sil k tomu přispěl, aby Dobrovský byl poznán a následován. Bylo by to smutné vysvědčení pro naši dobu, kdyby se jeho česká, jeho slovanská práce plně nepoznala. Který slušný Němec by chtěl zrádcovat

Göthe? Dnes dokonce i Bedřich II. od nacionálně smýšlejících lidí se uznává — a u nás by se ještě směl zneuznávat muž, jenž byl naším duchovním otcem?

Nemysliž nikdo, že bych rád zamazal Dobrovského skepsi. Nikoli — on skutečně pochyboval; avšak — jak? Copak nemluví řečí dosti jasnou jeho neúmorná, nadšená práce? Obyčejná skepse nedovede pracovat; ale Dobrovský pochyboval, jak pochybuje matka nad kolébkou svého slabého dítěte — a z takové pochybnosti, prýštící ze srdce, rodí se spasná práce záchranná *)

A teď — trvám — pochopíme význam Dobrovského »pochybování« pro naše znovuzrození a slovanské vědění.

To pochybování bylo jednou z podmínek a hlavních rozumových pružin české a slovanské idee. Proto Kollár tak plamennými slovy toužil na naši malost, proto ani nedoufal, že my Čechové sami o sobě a z vlastní síly se udržíme: toto Kollárovo pochybování je jen jedna stránka jeho slovanské idee. A tak i Dobrovského sílilo slovanské vědomí — teprve doba pozdější vzala nám pochybnosti, ač poznáváme posud svou malost a nedostatečnost. Toto poznání vždycky a právem přivede nás ke vzájemnosti s ostatními národy a především se Slovany.

57. Druhé období našeho znovuzrození právě Kollárem je charakterisováno — co usoudili jsme o něm, do značné míry o celé době platí, kterouž přibližně od vydání Jungmannova překladu Miltonova Ztraceného ráje lze vésti až k roku 1848.**)

Vědecká práce v této době se rozšiřuje ne vždy na prospěch hloubky; ba patrný je jistý chvat u mnohých, svádící až k povrchnosti: cení se pochopitelným způsobem kvantum nejen kva-

---

*) Ještě *Brandl*, ačkoli již poznává křivost posavadních úsudků, napsal: »Rozumová, nepoetická povaha jeho jest na příčině, že *cit* potomkův raději se ohlíží po Kollárovi, Jugmannovi atd.; ale když *věda* česká a slavistika vůbec atd.« Bylo by zbytečné polemisovat proti tomu nesprávnému protistavění citu a vědy — Dobrovský měl více pravého citu než mnohý z jeho protivníkův, kteří jeho citu právě tak nerozuměli, jako jeho rozumu Brandl, Život Josefa Dobrovského 1883 p 277. Poznamenati musím, že Brandl v životopise Šafaříka o Dobrovském mluví velmi nepřívětivě, — jinak, než v životopise Dobrovského.

**) Určitým datem období nedá se rozhranit: neběžíť pouze o čas, ale o směry myšlénkové, i trvám tudíž, že asi rokem 1811 dosti správně lze počínati nové období resp. nový směr. Ze starších Dobrovský pořád ještě pracuje a působí, ale vedle něho rozvíjí se již směr nový.

lita.*) Dějiny a jazykozpytná studia ovšem stojí v popředí; organisátorem a vůdcem Palacký se stává, jenž podivuhodnou úsilností ukojiti chce ten »duchový hlad«, jehož ukojení Dobrovskému nezdálo se být možné. Palacký sám připravuje se na počátku této doby, kdežto zatím Jungmann stává se rádcem a vůdcem mladší generace a vrstevníků. Jungmann představuje nám snažení této generace. Veliký přívrženec Voltaireův je nekritickým a slepým stoupencem osvícenství minulého věku a josefinismu; v tom liší se neprospěšně od Kollára, jenž při všem racionalismu dovedl si zvoliti lepší vzory — Jungmann i ve filosofii, netoliko v literatuře, dokonce i Wielanda (!) se dovolává. Ve svém osvícenství Jungmann je tak důsledný, že i absolutism přijímá, mysle při tom patrně na absolutism ruský.

Při Jungmannovi musíme vůbec na charakteristický jeden směr tehdejší literatury ukázati. Míním právě ten wielandism, anebo jak bych nazval tu zálibu literátů v lehké a dvojsmyslně smyslné pikanterii bývalých francouzských salonů. Již Puchmajer spracoval Montesquieuův Chrám gnidský — (Duch zákonů byl v Rakousku zapovězen!) —, po něm Tablic a Palkovič podobné měli záliby na

---

*) K obživení obrazu doby vzpomeňme si na tyto charakteristické zjevy literárně-kulturní:

1781 Němčina zavedena do škol.
1792 Stolice jazyka českého při pražské universitě; v Novém Městě za Vídní již 1754, při Vídeňské universitě 1774
1795 Puchmajerova sbírka 1. sv.
1811 Ztracený ráj Miltonův.
1816 Na gymnasiích povoleno učiti češtině (v Čechách).
1817 Srbské písně Hankou — Podvrhy rukopisné — Starobylá skládání Hanky.
1818 Museum založeno.
1820 Puchmajerova ruská mluvnice (německá!)
1821 Krok založen (Kollárovy básně).
1822 Slov. nár. písně Čelakovského, Dobrovského Institutiones.
1823 Národní písně slovenské Kollárem, Šafaříkem.
1824 Slávy Dcera.
1825 Jungmannovy dějiny literatury.
1826 Šafařík, Gesch. der slav. Litteratur.
1827 Musejník se počíná Palackým.
1829 Čelakovského Ohlas písní ruských.
1831 Matice Česká — V Olomouci na akademii stolice č. jazyka zřízena.
1834 Slovník Jungmannův I. sv. (1839—V.)
1836 Palackého Dějiny I. sv. (německý!) — Máchův Máj.
1836—37 Šafaříkovy Starožitnosti.
1846 Havlíček o slovanské otázce.
1848 Palackého Dějiny I. sv. český — Slovanský sjezd.

Slovensku; Jungmann také tomuto směru hověl, i Hanka a j. Směr tento i historicky docela dobře se hodí k voltairismu — Puchmajer se stejnou vervou opěvoval i Žižku i Venuši. A že čelní představitelé tohoto směru byli duchovní — je jen důkaz, jak i na naše buditele směr cizí mocně působil.

Pro ráz doby poučná je Jungmannova péče, aby Marek sepsal logiku a metafysiku; činil tak především proto, že toto odvětví nebylo ještě českým jazykem spracováno — ale jeví se v tom přece i správný pocit, že vědeckému a národnímu snažení za základ sloužiti musí filosofie jakožto celkový názor o světě. Jungmann horle proti německé filosofii, patrně potřebu filosofie naší pociťoval.*) Avšak tam jsme ještě dávno nebyli — Palacký, Šafařík, Klácel a j. všichni vycházeli z filosofie německé.

Co do svého hlavního obsahu filosofie pořád nesla se směrem humanitním. Jak Kollár humanitu hlásal Herderovu, Jungmann, jak už řečeno, hověl Voltaireovi, jehož filosofie taktéž byla humanitní a osvícenská, ovšem způsobem nám se nehodícím; ze zátiší svého neoblomný a opravdový *Bolzano*, hájený *Dobrovským* — (Dobrovského všude nalezáš, kde bylo třeba srdce a práce) — a podezřívaný *Jungmannem*, i na naše vlastenecké kruhy měl blahodárný vliv. Důležito je, že i Bolzano ve svém snažení měl cíle humanitní — Kollár přejav filosofii Herderovu skutečně vyslovil, čeho době bylo zapotřebí.

Mimo historii, jazykozpyt a literární otázky — obzvláště o hodnotě prostonárodní poesie — počíná se pěstovati věda přírodní a mathematika — nedarmo hlásal Vydra, že mathematiku právě my Čechové máme pěstovati; v Praze i prvé technické školy založeny, arci německé. Po výtce však a v pravém slova smysle národní byly dějiny politické a literární a k tomu jazykozpyt, tedy slavistika v nejširším objemu. Mysl badatelů pořád obrácena byla k dávné minulosti — přítomnosti jen nepřímo se zabývajíc; směr ten, který jsme u Kollára charakterisovali jakožto archaeologický — »Starožitnosti Šafaříkovy« — je obecný.

Čelakovský již v té době je modernější, nejmodernější: pohřižuje se v národní píseň lidovou, v lidu hledá kořeny svého národního, aesthetického i filosofického názoru slovanského. (Slovanské národní

*) Pro charakteristiku Jungmanna viz ovšem Zeleného životopis; o filosofii viz p. 347 (2. vyd. 1881.)

písně 1822 a násl., Ohlas písní ruských 1829, Ohlas písní českých 1840, Mudrosloví slovanské — (část už 1837 v Musejníku) — 1852.

58. V slavistice po Dobrovském Šafařík pokračuje a to v dějinách starých Slovanů. Po Dobrovského slovanské mluvnici Šafaříkovy slovanské starožitnosti.

Je na čase, učiniti zde poznámku, myslím, důležitou pro ocenění našeho slovanského národního citu. Nemůže totiž býti nahodilé, že zkoumání vlastních českých dějin a českého jazyka předcházelo studium dějin, literatury a jazyka starých Slovanů: proč měli jsme napřed »Starožitnosti slovanské« než »Dějiny národa českého« a »Pravěk země české« (1866), proč i »Mluvnici staročeské« (1845) předcházely »Institutiones«?

Pro vědecké spracování nějakého určitého oboru, v našem případě českých dějin a českého jazyka, vůbec bytu českého národa, potřeba je všeobecného podkladu ideového. To tkví v pojmové práci samé. Proto nejen Kollár ale i ostatní buditelé utíkali se k německé filosofii a obzvláště k německé filosofii dějin a z téhož důvodu všeobecné názory slovanské podkládaly se specielním českým. Také bylo na neschůdných cestách českých třeba vůdce, rádce. Poznání českého bytu vyžadovalo ustavičné srovnání bytu ostatních národů slovanských. A proto slavistika přirozeně předcházela bohemistiku a naše vědomí české musilo se zakládati na vědomí slovanském. Naše slovanství má přirozený základ i ve vědeckém myšlení a poznávání.

Mimo to byl i jiný vědecký a to filologický důvod pro ten poměr slovanského a českého; uvedeme jej hned v následním odstavci, při otázce jednotného spisovného jazyka.

59. »Slovan a vlastenec« — toť heslo tehdejšího slovanského vědomí, Jungmannem hned 1810 pro celé dlouhé období formulované.*)

Úsilí o čistý a slovanský jazyk jsou hlavním požadavkem doby, i kde se hnutí národní zakládá na hlubších základech ideových. Charakteristický v tom směru je náš Kollár a odsud pak i ta dvojakost jeho hlediska — Herderovsko-humanitního — a v »Slávy Dceři« čiře nacionálního. Počíná se vůbec panování, aneb abych mluvil v duchu doby, carství slova. »Co *jazyk* spojil, toho člověk nerozlučuj« — Marek kázal, neboť jazyk náš — Kollár horoval —

*) U Zeleného l. c. p. 39.

je *svatý*. Spory o *i* anebo *y* neměly by jinak smyslu a nedaly by se dnes pochopit.

Při tom všem slovanské vědomí bylo pořád velmi abstraktní, jak vytkli jsme i Kollárovi.

Podívejme se na věc trochu blíže.

Kdo ovšem posuzuje dobu podle slov a přání, ten může býti tím tehdejším jako i posavadním naším slovanstvím spokojen; ne docela bude spokojen, kdo posuzuje konání a činy a jejich pravé pohnutky a příčiny poznává. Ne každý, kdo volá: Pane! Pane přichází do království nebeského.

Přes všeliké horování pro Rusy a všecky Slovany, a přes všecek odpor proti Němcům — Němci zůstávali našimi skutečnými učiteli. Jungmann i Marek, Čelakovský, Vocel a j. právě tak závislí zůstávají na německých myšlenkách jako Kollár. Jak Kollár z Herdera a j. čerpá své hlavní idee, tak Marek, tento upřímný Slovan a rusofil, v úsilí o českou filosofii podává nám v českém spracování kantiány Kiesewetera a Kruga!*) I spory o prosodii a nečeské názory odpůrcův Dobrovského vnuknuty byly klasicismem německým a německými básníky, jako Klopstockem, Vossem a j., kteří si v antických formách libovali.

A přece tenkrát alespoň krásná literatura ruská i polská poskytnouti mohla takové vzory, jaké naši básníci a literáti hledali v Německu. V 30tých a 40tých letech mohli se čísti a studovati Krylov, Gribojedov, Žukovský, Batuškov, Jazykov, Puškin i Lermontov a Gogolj, — kde jsou vlivy té literatury? Kde jsou filosofické vlivy Čaadajeva a Kirějevského, Slowackého, Krasińského a j.?

Sám ovšem velmi dobře vím, které toho byly a posud jsou příčiny, pro které závislí jsme na němčině; mým úkolem tu jest, fakt konstatovati a faktem ukázati, jak daleci jsme od skutečného plnění toho, co sami na sobě požadujeme. V slovanství našem bylo hned tehdy mnoho nepravdivého, povrchního a nezdravě fantasti-

*) Bylo by zajímavé věděti, jak se tenkrát učilo slovanským jazykům. Prvé jinoslovanské mluvnice byly ruské; prvá od Dobrovského v *německé* řeči: »Neues Hilfsmittel die russische Sprache leichter zu verstehen« 1799, vydána ještě 1813; po něm je Puchmajerův pravopis rusko-český (1805) a jeho *německá* obšírná gramatika pod návodem Dobrovského 1820. Česky sepsána prvá ruská gramatika od Hanky 1849. Prvá polská mluvnice je od Špachty 1836, po něm Hanka 1839. Srbsko-hrvatská mluvnice vyšla teprve v naší době. Slovníků svých pro slovanské řeči posud vlastně nemáme, a musí tedy, kdo chce čísti jazyky slovanské a cizí vůbec, znáti napřed — německy.

ckého; za slovanské pojmy brala se slova, za věc liché tvrzení. Bylo zajisté nutno a potřebno, jak Jungmann učinil, překládaje Ztracený ráj Miltonův, přibírati si ke slovům českým i slova z ostatních jazyků slovanských; avšak co Jungmann, Šafařík a Kollár činili s plným vědomím, jiní činili záhy jen z módy.*)

Ostatně k Jungmannově překladu Ztraceného ráje Miltonova máme ještě poznámku. V překladě tomto — není pochybnosti — Jungmann zbudoval nový náš spisovný jazyk: není to zvláštní, že ideový obsah tohoto díla byl neslovanský? Nebyl však německý — poznamenal jsem už kdysi, že anglická literatura v nás vždy dobře působila. V hlavním díle našeho písemnictví Angličané dali nám obsah, Slované formu — kdy konečně i obsah a všecky idee budou slovanské, netoliko forma?

Fantastičnost a při tom neznalost a nekritické rozlišování, co bylo staročeské, co novočeské, co je české a co jinoslovanské, jeví se ve sporu o podvržené rukopisy; v tom právě jeví se časové všeslovanství i konkretně, ale v podobě přímo proteovské.

Jak na jedné straně i z čistě vědeckého hlediska třeba bylo znalosti slovanského světa, tak zase na straně druhé znalosti té zneužíváno a zdržováno jí poznání našeho zvláštního bytu českého. Analogie vedla namnoze i na cesty nepravé. Domněnka, že ztratili jsme svůj vlastní slovanský ráz naprosto, je vůbec lichá a přepjatá — strach našich buditelů měl tu ve mnohém příliš veliké oči.**) Veliký toho je důkaz v dějinách Palackého, jenž naši starou dobu příliš důvěřivě konstruoval na tehdejších názorech o totožnosti všeho slovanského; přijaly se na př. zprávy o tehdejším bytu zádružném a podle toho konstruoval se zádružný byt i pro české předky — kritická otázka, zdali nynější zádruha jihoslovanská vždy byla taková,

---

*) Ze slovanských slov Kollárem přejatých výslovně se zmíniti můžeme jen o »vzájemnosti«; Kollár sám ve spise o vzájemnosti (§ 2.) prohlašuje je za slovo z církevního, ruského a polského jazyka — česká »obapolnost« mu nestačila. Dr. *Murko* — Sborník 215 — se domnívá, že Kollár slovo má z Lindeho polského slovníku.

**) Pokud běží o poněmčení, nesmí se zapomínat, že tehdy nebylo jako dnes povinného navštěvování školy a že škol bylo málo, tak že lid zůstával v jádru svém českém nezasažený. Na školách vyšších pak přednášelo se latinou. Puchmajer proto, jak vykládá nám jeho životopisec, když přišel do Budějovic k piaristům, plynně mluvil latinsky, ale ničeho po německu. (*Ježek* v Nástinu životopisném k Sebraným básním Puchmajerovým, Nár. bibl. II. vyd. p. 248.) Skutečná germanisace, germanisace promyšlenější, počíná teprve s centralisací Marie Terezie a je stupňována císařem Josefem.

zdali se také, jako všecko ve společnosti, nevyvíjela, — otázka ta a pod. se ani nevznesla.

60. Do značné míry jeví se nereálnost a fantastičnost také v úvahách o všeslovanském anebo jednotném jazyce spisovném; avšak otázka má i svou vážnější stránku.

Rozumí se nám dnes samo sebou, že se nějaký spisovný jazyk nedá konstruovat; úvahy o nějakém slovanském volapüku nikdo nebude bráti vážně. Avšak v tehdejší době k úvahám těm naši otcové snadněji byli sváděni, protože tenkráte spisovný jazyk se teprve ustaloval a mnohá jinoslovanská slova přejímal. Není se tedy divit, že i Dobrovský, Puchmajer, Jungmann, Šafařík, Kollár a ovšem už dokonce Hanka o možnosti jednotného jazyka pilně uvažovali. Šafařík na př. očekává, že národní i jazykové zvláštnosti brzy vymizejí.*)

Podobně soudili jiní — ač ovšem musilo by se při každém vyšetřiti, jak si vznik a podstatu jednotného jazyka představoval. Zdali na př. Dobrovský myslil na církevní jazyk a j. jinak. O tom všem nedávno Budilovič napsal obšírný spis, v němž dokazuje, co se snad rozumí samo sebou, že dnes ruština je jediným oprávněným jazykem, jehož Slované mohli by užívati, jakožto společného jazyka spisovného.**)

Tyto úvahy o jednotném jazyce měly mimo národní a politické důvody jeden důvod čistě vědecký, jazykozpytný. Tou měrou, kterou filologie se přeměňovala v srovnávací jazykovědu a společné

---

*) Za charakteristiku tohoto směru uvedu, co řekl Jungmann ve svém překladě Ztraceného ráje, očekávaje výtku, »proč tolik neznámých slov« zavádí: »kdo se dobrých knih, zvláště písma sv. čítáním pilně zanáší, tomu málo neznámých bude« a k výtce, že má i slova jinoslovanská, praví: »Nechtěj, milý vlastenče, aby vznešená báseň všedním jazykem zneuctěna byla; raději Slovan jsa lepší slovenštině přivykej a s rozumnými toho, abychom i my Čechové všeobecné spisovné řeči slovanské vstříc pomalu vcházeli, žádej.« A Šafařík v předmluvě k »Písním lidu slovenského v Uhřích« l. 1823, p. XXVI: »Nezadlouho a svítající vzdělanost i mezi vše Slovany rovnost přivede jako mezi údy jedné rodiny a zmaže skrze to vlastnosti jednotlivých kmenů. Z nynějšího *roznárodu* stane se národ, strakatá rozmanitost roztopí se ve všeobecnou jednotu, částky se již berou stotožniti s celostí, jejich rozdíly a znaky hasnou, brzo snad zblednou a zmizejí i poslední jejich šlepěje a s nimi — i písně a zpěvy přítomných národních ratolestí. Co tedy ještě zachrániti můžeme, to jsme věci a potomkům zachrániti podlužní.«

**) *Budilovič*, Общеславянскій языкъ въ ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы, 1892. Viz pěkný posudek dra. *Jokla* v Athenaeum 1893, 15. března a sl.

kořeny a prvky jazykových a plemenných kategorií, ba dokonce i prajazyků vyhledávala a konstruovala, naši čeští a vůbec slovanští jazykozpytci podobně přicházeli k jednotnému jazyku, kladouce do budoucnosti, co ostatní jazykozpyt hledal v minulosti.

61. Vytýkali-li jsme Kollárovi »Slovana in abstracto« — platí výtka celé době. Jungmann, když se dověděl o zprávách, že země české mají být spojeny s Haličí, těšil se z toho a nevadilo by mu prý, kdyby úřední jazyk byl polský — byl by prý přece jen slovanský. Avšak Jungmann zajisté se v tom klamal a v tom právě jeví se abstraktnost, knižnost toho slovanství.

Proto že již mluvím o Polácích, musíme se poohlédnouti po polonofilství, jaké u nás tehdy bylo.

Ukázal jsem už k Puchmajerovi, jak čerpal z polštiny a jak doporučoval austroslavism; avšak i Puchmajer při tom byl rozhodný rusofil. Jak před ním Dobrovský o Polácích soudil, viděti z toho, jaké články o Polácích sbíral ve svých liter. časopisech; články ty posud nepozbyly poučnosti.*)

Polskou otázkou u nás zabývali se slovanští vlastenci živěji po povstání r. 1830 právě tak, jak po povstání r. 1863. Víme z korrespondence Jungmanna s Markem, že byla tehdy strana polonofilská; Marek sám se k ní nehlásí, naopak i Mickiewiczovy Dziady odmítá. Jistě však se už tehdy polsky u nás pilněji učilo a z polštiny vážilo, jak svědčí netoliko Safaříkovo studium Surowieckého a j., nýbrž i Kollárovo a j. dovolávání polských pramenů. Vlivy polské literatury poměrně silnější viděti na literatuře slovenské; slovácká mládež r. 1830 byla pro Poláky, Chalupka (S.) odnesl si z povstání ránu. U nás rusofilský Čelakovský pro svůj odpor proti ruské odplatě za povstání zbaven byl svého působení na žádost ruského vyslance ve Vídni. Jistě svědectví krásných citů pro svobodu, právě tak, jak u nás v druhém povstání 1863 mladší generace byla pro Poláky.

Spor rusko-polský nedá se odbyti několika málo slovy; zde zatím jen musíme říci, že naše nesympathie s nepokrokovým a nelidovým šlechticko-klerikálním vedením Polsky jsou jistě oprávněné; Poláci naše rusofilství posuzují nesprávně, vidí-li v něm pouhé klekání před mocí fysickou, jak i Mickiewicz to vytýkal Kollárovi. Český člověk poznává a cítí v ruske literatuře, v ruském myšlení a žití i duchovní moc sobě příbuznou, tu uznává, s ní cítí a jí se zahřívá

*) Slovanka 1814, p. 116. Briefe über Polen.

a sílí. Přece brzy po prvém povstání i sami Poláci, na př. *Gurowski,* psali a cítili rusofilsky — ostatně nepochopuje nynější polská generace pořád ještě ani Mickiewiczovy improvisace? — —

Naši slovanští vlastenci navazují v té době osobní styky s jinými mysliteli a působiteli slovanských národů rakouských, a také s ruskými. Rusko tenkráte, stojíc právě v hlavě svaté aliance a čelíc nejdůsledněji proti revoluci a césarismu francouzskému, i z politických důvodů k sobě poutalo naděje netoliko nás Čechův, ale i jiných národů. Jak vůbec slovanské hnutí tehdy počínalo se na západě posuzovat a studovat, svědčí fakt, že na universitách v Německu a také v Paříži zakládány byly stolice slavistiky.

Slovanská idea pojímala se, jak už od samého počátku, právě v Kollárově době, sub specie Ruska. Jakub Malý, mluvě o vlivu Kollárovy »Slávy Dcery« praví: »Nebylo-li budoucnosti pro národ náš v osobní jeho individuálnosti, k čemuž arciť v oněch dobách — (totiž za Kollára) — hlubokého ponížení málo se podobalo, měl aspoň raději zachovati zvláštnost svou slovanskou co člen 80milionového celku.« Malý na to vykládá, jak utvořila se strana, pokládající Rusko za přirozeného ochránce všech utištěných Slovanův a vykládá, že tehdáž »blouznivé mysli« obíraly se ideou veliké slovanské federace, kterážto myšlénka na Rusi, pěstovaná tajnými spolky, vedla k povstání proti carovi Mikulaši 1825. »Snahy tyto byly v Čechách dobře známy, vzbuzujíce v povahách sanguinických předčasné, ničím neoprávněné naděje.«

»Avšak ke cti zdravého rozumu českého třeba konstatovati, že tato »ruská strana« mezi vlastenci, jejíž duší byl nebožtík Hanka, byla jen slaba proti veliké většině těch, kteří jedinou spásu národu vyhledávali v něm samém . . . v jeho statné přičinlivosti a vytrvalosti na dráze nastoupené, která vedouc k duševní osvětě musila touto samou vésti také k materiální jeho emancipaci.« *)

Malý tu dosti dobře vytkl jednu příčinu tohoto našeho rusofilství. Malost národa a jeho sil měla se nahraditi velikostí cizí, třebas soukmenovců. Avšak mýlil se Malý, že by se velikost Ruska ode všech byla pojímala jen fysicky. Dobrovský v uvedené řeči k samému císaři prohlašuje Rusko za představitele všech Slovanův a Dobrovskému nikdo nebude vytýkat materialism.

I Kollár pověděl docela jasně a určitě, proč idea vzájemnosti na Slovensku se zrodila: »Kdo již něco má, obyčejně spokojuje se

*) Zpomínky a úvahy, p. 49.

tím, co má, a nepomyslí, se rozšiřovati; kdo však nic nemá, ba chce mnohé, chce míti všecko. Karpatští Slováci posud neměli nic svého v literatuře: proto byli prví, kteří ruce své rozprostřeli k objetí všech Slovanů.«

Fakt je, že Hanka, živící se ve vědecké slavistice odpadky s bohatého stolu Dobrovského, rusofilství pojímal více materialisticky a malicherně. Avšak bylo by nespravedlivé tvrditi, že tehdy byli jen Hankové slovanskými a rusofilskými. Docela jiným člověkem a charakterem byl na př. Marek, jehož poslání, svědčícího Jungmannovi, jsme se již dotkli. Marek slovanskou ideu pojímal mnohem hloub nežli Hanka a než Jungmann a byl také důslednější.*)

62. Obraz doby nebyl by úplný, kdybychom alespoň slovem se nedotkli i mravní stránky tehdejších lidí.

Světlé stránky často a posud se nám právem staví před oči: oddanost a láska k vlasti, zanícení pro věc národní, neúmorná píle a obětivost — zajisté vlastnosti krásné a povznášející. Avšak obraz není bez stínů a stínů velmi tmavých, — probírali jsme se z duchovní a politické poroby a neshodili jsme se sebe okovy najednou a navždy. Sotva že se ulevilo národům v Rakousku císařem Josefem, opět nastala reakce, reakce malicherná a při tom přece tuhá. Reakcí tou trpěli bez odporu i Němci, ale my a ostatní Slované trpěli jsme více. Tím zase trpěli charakterové a povahy. Jak smutné to byly doby, když Jungmann, jak čteme u Zeleného, své životní přesvědčení tajil před nejdůvěrnějšími přáteli!

V národě malém pak obzvláště vždycky hrozí nebezpečí, že opatrnost a rozvážná svědomitost se obrací v dvojakost a nemužnou »tichost«. K otroctví zvenčí připojuje se otroctví uvnitř, i sahá se pak i k prostředkům nečestným, jimiž lidé slabí domnívají se sloužiti vlasti. Tak stalo se i u nás i byli jsme podloudnictvím literárním zdrženi na dráze vědeckého vývoje, jako na dráze sociálního a politického vývoje zdržováni jsme hlavně vlastní nemužností a sdruženou s ní zvláštní fantastickostí, kterážto fantastickost vždy má kořeny nejen rozumové, ale snad především mravní. (Pokračování)

---

*) Vypsání Markova charakteru u *Zeleného* doplňuje prof. *Kočubinský* ve svých vzpomínkách z »kraje bývalých kacířů«, tištěných 1882 v petrohradském »Истор. Вѣстник«-u; v stati: »Návštěva v Libuni« líčí, jak 90letý stařec věren byl svým rusofilským nadějím z dob Dobrovského.

Reforma klassických studií.

Napsal Dr. Břetislav Foustka.

(Pokračování.)

12. Formálný prostředek pro taková odborná studia o starověku zajisté tvoří — aspoň dosud — znalost řečí klassických; je pro velkou část případů takřka nezbytno čerpati z originálů: ze spisů klassických, nápisů a pod.

Nad to gymnasijní učitel i praktickou potřebou je veden, aby si osvojil řeči klassické: vyučuje jim na gymnasiích a čte se žáky z originálů spisy klassické.

Jeví se tedy i z vědeckých ohledů i z praktické příčiny pro klassického filologa potřeba znalosti starých řečí. I bylo by žádoucno, aby hned s počátku, pokud možno ještě před výklady jednotlivých odborných věd probrány byly gramatiky klassické. Pro potřeby jazykozpytné podle toho stačí stručné čtení o všeobecné mluvnici.

Přednášky odborných věd pak musí neustále býti provázeny samostatnou četbou klassiků, takovou, která by k nim hlavně přiléhala.

13. Šly by tedy v řadě přednášek, pokud možná, hned v prvém ročníku gramatiky klassické, s nimi a po nich pak jednotlivé odborné vědy.

Jejich látka by se v postupu organickém nejlépe rozčlenila v tyto části:

1. Klassická mesologie, nauka totiž o vlivech přírodních na národy klassické.
2. Nauka o jednotlivci a rodině klassických národův. Podstata rodiny, její forma, vývoj.

3. Nauka o společnosti klassické:

α) Pojem společnosti klassické a její složení. Jak se jevily síly společnost tu udržující.

β) Řád duchový:

a) rozumový. Tento oddíl i následující přirozeně byl by obšírný, protože by zahrnoval pojednání o veškeré činnosti vědecké, filosofické atd.

b) esthetický, umělecký. Sem by poskytovala látku učení o krásné literatuře a celém životě uměleckém.

c) ethický a náboženský. Zde na příslušných místech zfilosofičtěny by byly materiály mythologické.

γ) Organisace státní.

a) Pojem vlády. Vládnoucí a ovládaní.

b) Moc vojenská.

c) Moc politická a správní:
duchovní a
světská.

δ) Organisace hospodářská, průmyslová, technická.

V každém oddílu by také vylíčen byl vývoj jednotlivých činitelů společenských.

Vývojovou část doplňují dějiny, hlavně politické.

Tolik, co se týká věcné stránky.

Po stránce formální by se jednalo o methodách takové starověké vědy společenské a o dějinách té vědy.

14. Takovou látkou, podanou v jednotlivých odborných vědách bylo by možno poučiti se o celku klassického života, zjednati si souborný názor o něm.

Kdyby výsledky jednotlivých těch věd shrnuty byly v ucelenou a jednotnou soustavu, prodchnutou týmž duchem filosofickým, byl by tak získán povšechný, ucelený a jednotný názor o starověku. Byla by to zvláštní společenská věda (sociologie) řecká nebo římská, jež by poučovala o vědeckých zákonech, jimiž se spravovalo žití individuální, společenské a státní u národů klassických, a vyložila by nám podmínky, na nichž závislá byla organisace a vývoj společnosti klassické.

Takové sociologie starověké dosud není, ale zdá se, že v brzku bude naléhavá její potřeba zřetelna.

Prozatím bylo by se spokojiti s jednotlivými vědami odbornými, a to tím spíše by bylo možno, kdyby vědy ty rozborem nastřáda-

ného a připraveného již materiálu dospěly k všeobecným poučkám a jimi zase snažily se jednotlivé jevy vykládati.

15. Vzdělání poskytované takovými odbornými vědami musilo by pěstovati styk i s jinými naukami, a to s takovými, jež činí věcný pro ně podklad a jež vymezují, jaké místo zaujímá takové vzdělání v celku soustavy vědní. Především by bylo záhodno, aby pro toto vzdělání byly čerpány poučky ze sociologie všeobecné, pokud jich tato již může poskytnouti.

Kdo chce na př. vysvětliti nějakou vládu nebo ústavu klassickou, musí znáti, co znamená vláda nebo ústava vůbec, co je podstatou každé vlády, a na základě toho vyložiti, jak se této určité vládě nebo ústavě řecké (římské) má rozuměti. Kdybychom chtěli vyložiti vznik a podstatu úřednických funkcí, zajisté v mnohém ohledě vrhly by na tu otázku jasné světlo poučky ze sociologie o štěpení moci duchovní i světské.

Kdo by chtěl vyložiti na př. náboženské a mravní poměry Řeků, musí nejprve rozuměti podstatě náboženství nebo mravnosti a jejich významu pro společnost. Stejně jako ten, kdo by chtěl vyložiti české reformační hnutí, musí rozuměti podstatě náboženství, církve, podstatě zřízení duchovního a jejím vztahům k společnosti. Že na př. Palacký tak cenně vykládal v díle svém zvláštní jevy našeho českého života, to odtud také vysvětlujeme, že byl i všeobecně sociologicky vzdělán.

Na naší universitě nebylo by o vzdělání sociologické potíže, tak i na jiných, třebas dosud pro sociologii není zvláštních stolic.

S druhé strany pro všechny duchovědy je podkladnou psychologie. Ta jest pro náš účel zvláště poučná rozborem lidské přirozenosti duševní. Vysvětlovati jevy klassické v poměru k lidské přirozenosti, to žádá již také minist. výnos z roku 1891. Seznati, v jakém poměru jest vlastní odbor k jiným vědním odborům, pomáhá logika zvaná konkretní, jež má poučiti o podstatě, methodě a utřídění věd. — Pokud lze na praxi vyučovací působiti vzděláním v rozumných zásadách paedagogických, i toto studium bylo by přibrati. Ostatně jisté vzdělání filosofické, resp. propaedeutické se předpisuje i nyní a má se dokázati písemnou zkouškou. Ale zřízení to není dostatečné, a zajisté lepší by byla zkouška ústní.

Pokud měly klassické národy styky s jinými, také jistá znalost těch národů je nutna, a na ni již hlavně v historii by musilo býti pamatováno.

I bylo by — celkem vzato — vzdělání učitelstva klassického podle uvedených zásad takové, že by po formální stránce vycházelo z studia řeči, po věcné by založeno bylo na odborných vědách o národech klassických, částečně i sousedních, a to ve styku se vzděláním sociologickým; podle toho by vydatně pěstěno bylo vzdělání filosofické.

Celé studium pak by doprovázeno bylo vzděláváním seminárním a četbou klassiků.

16. S organisací studia filologického musila by jíti ruku v ruce úprava seminářů filologických.

Budoucí učitel gymnasijní má si zjednati jednak ucelený názor o starověku, jednak dovednost vědecky pracovati. O prvou potřebu by bylo dobře postaráno přednáškami navrhovanými shora: těmi má se opatřiti celkový názor a všeobecná hlediska na různé jevy života starověkého. Druhý úkol musí však hlavně semináře vzíti na svá bedra. Ačkoli chápavý posluchač již ze samotných přednášek shlédne mnohý znak vědecké činnosti, přece jenom vlastní prací lze získati vědeckou způsobilost. A to poměrně nejsnadnějším způsobem se stane pod dobrým a účelným vedením. K tomu je seminář povolán. Vlastní produktivní vědecká práce ovšem hlavně se může jeviti ve speciálních otázkách; nebo nelze bez úsilné speciální práce hned strojiti velkolepé soustavy a pod. Tak seminář vždycky bude mít jistý sklon ku speciální práci. Ale na to přijde, jak se ta práce koná. Předně musí se konati na základě odborných věd a dále nesmí to býti tříštění v jednotlivosti, bez ladu a skladu, nýbrž musí být udržen živý styk s celkem; jednotlivé zkoumání musí již zpředu býti řízeno jistou theorií a zavrcholiti rovněž obecnými poučkami; ono musí být vědomým znakem jistého celkového názoru. Tak se budou přednášky a činnost seminární vzájemně vázati a doplňovati. Jak řečeno, práce musí býti produktivní. K tomu je záhodno, aby společnou prací byly tu probírány časové problemy vědecké dosud nerozluštěné; ty odborně se mají řešiti. Měly by rozděleny býti účelně mezi jednotlivé členy a s různých hledisk osvětlovány. Proto by měl seminář míti učebný plán, a to ne pro jeden rok, nýbrž, pokud lze, na víc roků, snad na celé čtyřletí.

Tak by se nejlépe odbornou, speciální prací dodělávalo produktivních výsledků, aniž se bude práce tříštiti v přílišné drobnosti starožitnické, literární, bájeslovné atd.; bude se rozeznávati důležité od vedlejšího, cenné od bezcenného. A tak snad nenapadne některému členu semináře — (jako se stalo za mé zkušenosti) —

široce dokazovati, že také staří Řekové a Římané, když se dlouho neviděli, při opětném shledání se — vítali.

V semináři se mají nacházeti cesty k samostatnému myšlení, neboť i na universitách musíme neustále požadovati nabádání k němu.

Kritika a obvyklý výklad textů podle toho by zajisté nebyl prvním úkolem semináře, ač se nechce poměrná jejich důležitost popírati, pokud by sloužily za prostředek k naznačenému cíli. Ovšem i při takových cvičeních musilo by se dbáti odborného stanoviska. V té věci, doufám, již mnozí klassičtí filologové znají, jak moderní kritika svůj předmět vysvětluje s odborných hledisek. Dobře by bylo, aby seminář poučil také theoreticky o methodách, jakými si počínati při jednotlivých otázkách.

Cvičení seminární musila by býti závazná, a zdatnost osvědčená zde byla by nejlepším měřítkem posluchačovým; zajisté pak by byla lepší zárukou státních zkoušek nežli objemné písemní práce státní, o nichž nyní promluvíme.

17. Ve stejném smyslu musily by se upraviti i státní zkoušky. Víme, že státní zkoušky filosofické fakulty proti zkouškám na jiných fakultách nejsou výhodně uspořádány. Předně je chybou, že se nekonají postupně v oddílech. Tím by se usnadnila práce, kdyby se mohly zkoušky vykonati vždy po roce nebo nejvýš po dvou létech z prošlých právě ročníků, kdežto nynější způsob jest násilné přetěžování paměti. Má se tu po ukončení čtyřletí vtloukati do paměti — třebas to bylo na mnoze jen opakování — spousta jednotlivostí, sloužících mnohdy jen pro zkoušku. Druhou vadou je, že se musí vykonati nejprv obsáhlá zkouška písemní, na jejíž vypracování se dává lhůta 9 měsíců (3 + 3 + 3). Při zvyku (jaký se v klassické filologii zahostil právě pro sklon k jednotlivostem), odevzdávati práce velice dlouhé, se leckdy žádává i za prodloužení lhůty. Tím se jednak podporuje mnohopisatelství, jednak se ztrácí mnoho času. Tak po skončeném čtyrletí studijním, po studiích, jejichž příjemnost za té svobody akademického učení jsme dříve vylíčili, místo aby kandidát mohl zopakovati a zdokonaliti zkušebnou látku, přijde písemní zkouška, jež tři čtvrti roku i více stráví, a pak teprv opakovati, doplňovati a ucelovati, což zase při nejmenším trvá půl roku, obyčejně rok i déle.*)

*) Připočtěme k tomu rok zkušební a v častých případech rok dobrovolnický, abychom seznali, jak i s této stránky věc je akutní.

Zkoušením po obdobích a odstraněním písemných prací státních dalo by se mnoho času získati. Vždyť zajisté by seminární práce, jak řečeno, k níž by každý byl vázán, dala dostatečný důkaz o vědecké způsobilosti. Ostatně není státní práce písemní ani jediným ani nejlepším prostředkem k seznání vědecké způsobilosti. Právníci a medikové na př. nedělají žádných písemných prací takových — či snad oni nemají podati důkaz i vědecké způsobilosti?

Tolik, co se zevnějšího uspořádání týká. Po věcné stránce při ústních zkouškách musilo by se hleděti ne tak na podrobnosti jako na celkové ideje; spíše na znalost zásad a zákonů, jimiž se spravovaly projevy žití antického a na filosofické pojímání starověku, nežli na drobné otázky po ceně těch oněch rukopisů, po metrických zvláštnostech toho onoho autora, po zbořeném chrámě nějaké bohyně, nebo po etymologii nějakého hapax legomena a p. Takové věci zajisté každý dovede si v případě praktické potřeby vyhledati, k tomu jsou četné pomůcky, k tomu netřeba státních zkoušek, poněvadž to ještě nepodá důkaz vědecké způsobilosti ani praktické zdatnosti.

Získání času je velmi důležité při celých studiích, protože vedle látky přednáškami poskytované musili by posluchači najíti kdy k soukromému studiu. Nelze dosti odporučiti rozhled po vědecké literatuře i vedle přednášek. Dále musí posluchačům ponecháno býti kdy k samostatné četbě klassiků.

18. Při té příležitosti budiž dovoleno zmíniti se ještě o této četbě. Samostatná četba spisovatelů klassických je nevyhnutelna, a je záhodno, aby byla pěstována co nejvíce. Ona musí celá studia doprovázeti. Ale byl by mylný názor, pokládati četbu klassiků za jediný nebo za nejhlavnější podklad reformy filologické. Kdyby studující filologie přečetl za doby studijní všechny klassiky — jako že nemůže — přece by to ještě neznamenalo býti filosoficky vzdělaným filologem. Neboť jako při všem studiu, i při četbě se jedná o názor, s jakým na věci čtené hledím. To stanovisko je první věcí při studiu. (Dokončení)

Náboženský sněm v Chicagu.*)

Sněm náboženský, konaný u příležitosti světové výstavy v Chicagu, byl pravým ekumenickým sjezdem všeho světa náboženského. Význam sjezdu byl oceňován způsobem nadšeným, zvláště v listech amerických. V listopadovém čísle časopisu »*Forum*« takto čteme: »Je patrno, že odtud zahajujeme nové období ve vývoji náboženského života lidského. Je nesnadno porozuměti letnicím křesťanským, jež nastaly po odchodu Kristově od jeho učenníků, ale tento parlament náboženský byl jim po mnohé stránce obdobný a může nám dáti přibližnou představu o tom, co stalo se v Jerusalemě před dvěma tisíci lety. Pravé nadšení zmocnilo se řečníkův i posluchačů ... Celé hnutí ukazuje zánik bývalé úzkoprsosti a počátek nového období všestrannějšího i povznešenějšího života náboženského. Ať sněm chicagský se opakuje či nikoli, faktem jest, že sjezd tento má trvalý vliv na náboženské smýšlení lidstva. On vznítil duchy, zvýšil sílu myšlení a dalšímu vývoji stal se směrodatným. Není to nikterak hnutí agnostické, neboť povzneslo se na perutích náboženské víry a positivní jistoty.«

Jeden z účastníků, Angličan Dr. Alf. Momerie, tento soud pronesl o jeho významu: »Viděl jsem všechny veliké výstavy evropské v posledních 15 letech a mohu bezpečně říci, že světová výstava Columbijská je větší nežli ony všechny, kdyby byly dohromady sloučeny, a sněm náboženský po mém soudu je větší nežli výstava sama.«

Byť i naděje, jež v nadšených slovech těch jsou pronášeny, byly přemrštěny, nicméně sněm sám je faktem zajisté pozoruhodným. Od dob

---

*) *The World's Parliament of Religions,* an illustrated and popular story of the world's first Parliament of Religions, held in Chicago in connection with the Columbian Exposition of 1893. Edited by the Rev. John Henry Barrows, D. D., Chairman of the General Committee on Religions Congresses of the World's Congress Auxiliary. 2 svazky, str. 1600, cena 20 šil. — *Neely's history of the parliament of religions* and religious congresses at the world's Columbian exposition. Compiled from original manuscripts and stenographic reports. Prof. Walter R. Houghton, editor in chief, 2 svazky. — G. Bonet-Maury, *Le parlement des religions à Chicago* (Revue de l'histoire des religions, roč. 14 (1893), sv. 28 st. 187—197, 325—346. — *The story of the world's parliament of religions* (Review of reviews, leden 1894, st. 78—88.)

Akbarových a Asokových snad poprvé podařilo se sjednotiti kněžské i laické zástupce různých náboženství, která k sobě v minulosti tak často v krvavém nepřátelství stála, aby v míru a klidu o otázkách všech náboženství se týkajících porokovali.

Sjezd zasedal ve dnech 11—27. září a shromáždil zástup představitelů skoro všech větších vyznání světa. Veliký byl co do rozměrů, důsledků i nedůsledností. Největší dojem odnesli si ovšem účastníci a neunavní diváci, jichž bývalo na 10.000; za 16 dní (tak dlouho trval sněm) bylo přítomno 150.000. Zajisté, že dojem vrcholící v okázalém nadšení byl u mnohých povrchní, zevnější Tak v referátech stále a stále prodlévá se mnoho na zahajovací ceremonii, na okázalém barevném divadle slavnostních hávů, od kardinálského šarlatu přes různé pestré barvy orientalů do kuten hinduských mnichů. Nemenší pozornost poutaly dramatické výjevy — jako, že řecký arcibiskup pozdravil biskupa Keanea »apoštolským polibkem«, arcibiskup Ireland náhodou předsedal menšímu kongresu židovskému (vedle obecného sněmu měly totiž jednotlivé denominace po svém zvláštním kongresu), ev. duchovní objímal Japance Kinzu, když tento za divokého potlesku skončil obžalobu na nesvědomitosti páchané křesťanskými národy. Každé zasedání bývalo zahajováno vždy *otčenášem,* jenž byl proslovován před sněmem i zástupci jiných vyznání, tak rabínem drem Hirschem a Mozoomdarem z církve Brahmo-Somaj (= orientální theism). Takové dojmy, k nimž se družil zpěv atd. působily na nadsázky mnohých referátů.

Než, odmyslíme-li si i tuto vnější okázalost, je sněm sám událostí významnou také obsahem svým vnitřním, řečmi a výklady, jež při něm od zástupců různých náboženských vyznání celého světa byly předneseny, a duchem snášelivosti i vzájemné úcty, jenž vším jednáním sněmovním pronikal. Chceme v referátě svém zaznamenati, co od zástupců jednotlivých náboženských vyznání pozoruhodného bylo proneseno a posléze zkoumati, jaké výtěžky ze sněmu má srovnávací věda náboženská.

* * *

Zvláště Asie, země starých náboženství, vyslala ke sjezdu zástupce velmi četné.

O modloslužbě prohlašuje professor D'vivedi z Bombaye, že z indijských modloslužebníků žádný nevěří, že ten kus kamene, kovu nebo dřeva je bohem v jakémkoli slova smyslu, nýbrž béře jej za symbol Všepronikajícího a užívá k soustředění mysli, což když se stane, nezdráhá se jej odhoditi. Podobně pars J. J. Modi vykládá, jak je uvedena v život úcta — což prý třeba lišit od pocty — ohně; oheň prý je jen vznešeným symbolem a představitelem božství. Hinduský mnich *Swami Vivekananda* »odmítá kritiky« pravě: »Proč chodí křesťané do kostela, proč je kříž posvátným, proč při modlitbě hledí k nebi? Proč je tolik obrazů v katolické církvi, proč je tolik obrazů v mysli protestantově, když se modlí? Bratří, nemůžeme myslit o něčem bez hmotných obrazů tak, jako nemůžeme žít bez dýchání.«

Tento řečník, Swami Vivekananda, je brahmanem z vysoké kasty a zástupcem pravověrného hinduismu, a byl jednou z hlavních osob parlamentu a z nejhledanějších hostů chicagských salonů. Tré náboženství, vykládal, je nyní, pocházejících z předhistorických dob: *hinduism, zoroastrism* a *judaism.* Védy prý neznamenají Hinduovi pouhé knihy. Védy jsou bez počátku a bez konce; jsou nashromážděným pokladem duchovního zákona, nalezeného rozličnými lidmi v rozličných dobách o stvoření bez počátku a bez konce. Lidská duše je nekonečná, nesmrtelná; Hindu nezve vás hříšníky, ale dítkami božími, jste božstvími na zemi. Co je ten, jenž věje větry a přikvačuje smrtí na zemi? Všemohoucí a všemilosrdný. »Ty jsi náš otec, ty jsi naše matka, ty jsi náš milený přítel, ty jsi pramen síly: dej nám sílu. Ty snášíš břímě všehomíra, pomoz mi snášet břeménko tohoto života.« Tak praví Rišis Védy; a jak mu sloužit? — láskou, láskou k němu. Hinduské náboženství prý nespočívá ve věření, ale v bytí a stávání se — dosahovat Boha, stávat se dokonalým, jako čistý a dokonalý jest otec nebeský. Toho se dociluje naprostým potlačením vší smyslnosti. Když se duše stane dokonalou, sjednotí se s Brahmou. Sestupuje k »náboženství ignorantů«, *Vivekananda* důrazně prohlašoval, že v Indii není polytheismu. V chrámě před obrazy slyšeti všecky atributy Boha. Hinduovi celý svět náboženský je jenom putováním za rozličných okolností k jednomu cíli. Pán ve svém vtělení v Krišnovi prohlásil: Jsem v každém náboženství, jako nit v řadě perel; kde se zvedá a očisťuje lidství, tam věz, že jsem. Tato řeč končila se modlitbou: »Ten, jenž je Brahmou Hinduů, Ahura Mazdou Zoroastřanů, Buddhou Buddhistů, Jahvem Židů a Otcem nebeským křesťanů, nechť dá vám sílu provésti Vaši vznešenou ideu.«

Zmíněný již *Divivedi* prohlásil dva principy za možný základ jednotného náboženství: 1. víru v existenci principu nadhmotného v přírodě a víru v jednotu všeho jsoucna, 2. víru v opětné vtělení a spasnou sílu mravnosti.

Protap Chunder Mozoomdar z Bombaye mluvil o vzniku, pokroku a zásadách dosti pověstného orientálního theismu pod názvem Brahmo-Somaj, pokusu to zajímavého o reformu brahmanismu. Účelem této »boží společnosti«, založené r. 1830 jest zbaviti brahmanism mnohých zvyklostí modlářských a ukrutných obyčejů. Sekta Brahmo-Somaj působí pomocí vlády anglické důležité reformy sociální: pečuje o vychování žen, vyrovnává protivy mezi jednotlivými kastami a hlavně se zdarem zasazuje se o odstranění sňatků mezi dětmi a spalování vdov po smrti mužově. Přívrženci sekty této uznávají bibli za knihu posvátnou a pokračování véd, věří v jednoho boha a v Kristu vidí předního vůdce lidstva na cestě mravnosti. V jiné řeči vykládal Mozoomdar nadšeně o významu dalekosáhlém Asie pro náboženský vývoj evropského lidstva.

Pozoruhodna jest Mozoomdarova výstraha křesťanům: »Často se bojím, když pozoruji evropskou a americkou společnost, kde vaše činnost je tak rozmanitá, vaše práce tak rozsáhlá, že se v ní topíte, a že máte málo pokdy, hledět si velikých otázek obrození, osobního posvěcení, zpytování a soudu a platnosti před Bohem. To je otázka všech otázek.«

Buddhism je zastoupen asi tuctem pojednání. Princ *Čandradat Čudhadharn* nastínil siamskou formu buddhismu, zvláště »čtyři vznešené pravdy« o záhadě utrpení »jak jim učil náš milosrdný a vševědný Pán Buddha.« S velikým důrazem mluví o ethickém významu náboženství. Bez morálky poklesá člověk k sveřepému zvířeti, v morálce povznáší se k čistotě andělské (deva). Tři jsou stupně mravního zdokonalení: 1. povinnosti, jež zaručují přítomnou blaženost, 2. jež způsobují blaženost v životě budoucím, 3. jež zjednávají blaženost věčnou v životě nesmrtelném. Na mravní význam života rodinného pohlíží s hlubokou úctou.

Dharmapala připojuje k svému pojednání o budhismě seznam spisů o předmětě tom. Sám počíná si apologeticky. Předložil sněmu dvě práce: 1. Čím je povinen svět Budhovi, 2. o podobnosti a různosti mezi budhismem a křesťanstvím. Budhismus působil k mravnímu zdokonalení, vyrovnával protivy mezi kastami a hlásal osvobození od bolu tělesného i duševního odříkáním se a láskou. Všelidské bratrství je základní článek nauky Budhovy, láska k lidstvu i živočišstvu nejvyšší její příkaz. Každý má milovati všechny bytosti, jako matka miluje vlastní dítko. Budhismus popírá boha jen ve smyslu: stvořitel. Uznává božstvo brahmanské, ale toto je podrobeno vyššímu zákonu příčiny a účinu. Svět tvoří se věčným vývojem, ale vládne jím Bůh nejvyšší, jenž celý je láska a milosrdenství. Nirvana jest blaženost vyšší nad vše lidské pomyšlení — je to věčný mír. Na světě nirvany dochází toliko člověk úplně čistý a dokonalý. Nejvyšší ctnosti člověka mravně dokonalého jsou pravda, spravedlnost, statečnost a ušlechtilost. Jimi člověk potlačuje v sobě všechnu zvířeckost a smyslnost i povznáší se k božstvu. Všude, kam budhismus pronikl, působil mravní očistu, potlačoval krveprolití a války. S evangelickým kázáním na hoře srovnává některá naučení budhistická, jako: »Nenávist nepotlačuje se nenávistí, nýbrž láskou. Pravý je poklad, jenž uschován jest v lásce a zbožnosti, v mírnosti a ovládání sebe.«

* * *

Četné zástupce měla na sjezdě *náboženství japonská*. Mnozí řečníci pronesli myšlénky nad jiné pozoruhodné a pro naši dobu významné. Tak zástupce šintoismu *Šibata Reuchi* prohlásil, že náboženství vůbec, kdyby se nespokojilo slovy, ale projevovalo se skutky, dosti by mělo v sobě síly, aby se lidé zřekli války a její ukrutností »Kdežto je vůle Boha a snaha všech zbožných lidí, aby všechny Jeho milované dítky na zemi užívaly míru a blaha ve shodě, mnohé krajiny stále pohlížejí na sebe vzájemně se záštím a nenávistí, i zdá se, že úmyslně vyhledávají chvíle příhodné, aby pod nejprázdnější záminkou válku přivodily ... mé nejvroucnější přání je dnes, aby brzo nastal čas, kdy všichni národové země spojí zbraně i loďstvo své ve smíru, chráníce země společné jako jednotného celku a zabraňujíce nesmyslným válkám vzájemným«. Navrhuje zřízení jednotného tribunálu, jenž by způsobem mírným vyrovnával rozepře mezinárodní. Jest přívržencem zvláštní sekty šintoismu, zvané *Zhikko*, jež účel morální staví na přední místo. Horlivě zastával se budhismu japonského *Horiu-Toki*, klada hlavní váhu na

morální jeho význam. Stoupenec jeho *Zeuchiro-Naguši* ukazoval, že víra jest jediná, a k ní že jako k poslednímu cíli směřují jednotlivá náboženská vyznání. Kritice velmi ostré a nepříznivé podrobil rozšiřování křesťanství v Japonsku kněz budhistický *Kinza-Ringa-Hirai*, ukazuje k tomu, jak i misionáři křesťanští hlásají slovy vznešenou mravouku Kristovu, skutky však jednají proti ní.

* * *

Čína byla zastoupena jednak křesťanskými misionáři, kteří se svého hlediska vykládali o čínském kultu náboženském a vývoji konfucianismu, jednak vyslanci domorodými, z nichž zaslouženou pozornost upoutal zvláště *Pung Kwang Yu*, vyslaný samým císařem čínským, jenž vyložil oficiální náboženství, vylíčiv dlouze konfucianism. Zpráva o vztazích konfucianismu k jiným vyznáním, jakož i kritika evropských misionářů je podána se stanoviska scestovalého učence a diplomata, a je cenná. Konfucius-učitel je jedinou obecně uctívanou osobou; odkázav potomstvu »šest klassiků«, prakticky soustředil v sobě moudrost předků. »Patero přirozených vztahů« člověka je: »panovník a poddaný; rodiče a děti; manžel a žena; starší a mladší bratří; přátelé«. Konfucius požaduje pro každý z těchto vztahů zvláštní patřičné chování. Vůči tomuto paterému roztřídění Pung pokládá křesťanské rozpuštění, rozvázání všech společenských vztahů ve všeobecné bratrství za abstraktní a nespravedlivé. Všeobecná láska lidí bez rozdílu osob dává jednomu více, druhému méně, než mu patří. Konfucius zjednal rovnováhu i přesnou analogii mezi zákony světa fysického a duševního. Druhým táž nezměnnost náleží jako prvým. Z toho plyne zajímavý názor jeho o významu a účinnosti modlitby. Modlitba nikterak nemůže seslabiti neb zdržeti účinnost odvěkého zákona o odměně dobra a odplatě zla — nemůže tedy žádného úspěchu přinésti těm, kdo jsou zlí. Jen má-li východištěm život v pravdě ctnostný, pomáhá. Opět pozoruhodné přesvědčení o nutné spojitosti života náboženského, pokud se jeví v zevnějších formách, s mravností.

* * *

Jediným zástupcem *náboženství parského, mazdeismu*, byl *Jinandji Jamšodjii Modi* z Bombaye. Náboženství Zoroastrovo všeobecně v dějinách náboženství bývá považováno za dualistické, v dualismu jeho i původ manicheismu s křesťanskou gnosí současného bývá nalézán. Modi snaží se dokázati nesprávnost tohoto názoru a dovozuje, že mazdeism v podstatě a jádře svém je monotheistický. Jeť nejvyšším jsoucnem náboženství toho *Ahura-Mazda*, Bůh jediný, tvůrce světa duchového i přírodního. Jemu podřízeny jsou dva principy nižší, *Spenta-Mainya*, původce dobra a *Angra-Mainya*, původce zla. Ti tvořili svět vezdejší, pozemský, jimi teprve bylo přivoděno dobro a zlo ve svět tento. Obyčejně však kladen bývá *Ahura-Mazda* za *Spenta-Mainyu*, a tak nesprávně se učí, že Zoroastr hlásal odvěký dualism dobra a zla. Má však rozdíl ten význam a dosah jen pro život vezdejší a svět pozemský, nižšími

jmenovanými principy způsobený. Oba principy, dobra i zla, jsou druhotné a podřízeny jednotnému principu nejvyššímu, Ahura-Mazdovi. Mravní i fysická čistota je zákon života lidského, celá morálka založena na trojici »myšlénky, slova a skutku«, úkol života i celého vývoje světa pozemského ničiti zlo a přiváděti ke konečnému vítězství dobro. Tři dny po tělesné smrti bude duch každého člověka souzen u »mostu Chinvatu«. Tam váženy budou skutky jeho, a čí skutky dobré o sebe menší částku převáží skutky zlé, ten po mostě tom přejde do nebe; do pekla svržen bude, kdo větší váhu bude míti skutků zlých Bude-li rovnováha dobra i zla, bude člověk odsouzen do jakéhosi očistce, nazvaného *Hamast-Gehan*. Jako však jistina úroky stálé vzrůstá, tak dobro a zlo postupem času oboustranně nabývají větší váhy. Posléze však podlehne princip zla, a zničeno bude peklo, lidé povstanou z mrtvých, a na světě nastane království věčného blaha. Oheň je v symbolismu parském velebný živel očistný — odtud pocta jeho — jemuž má odpovídati čistota srdce. Tři pak jsou nejvznešenější příkazy morálky parské: 1. pomáhati chudými, 2. podporovati člověka, by v manželství mohl vstoupiti, 3. vychovávati ty, kdož výchovy potřebují.

* * *

Islam byl velmi slabě zastoupen, protože sultán vůbec nebyl sněmu příznivý. Poturčenec *Webb* (*Mohamed-Alexander*) podal velmi elastickou apologetiku, popíraje všeliké známé představy o islamě. Mohamedův karakter nebyl prý smyslný polygamie nebyla a není částí islamského systemu,*) prorok prý nepovzbuzoval k šíření islamu násilím, »byl naprosto neútočný a mírumilovný, jako typický quaker«. Krátce řečeno, islam požaduje víru v Jednotu Boha a v inspiraci Mohamedovu. Sloupy praxe jsou: fysická a duchovní čistota, modlitba, posty, bratrství, almužny a poutě. Na nikom prý se nepožaduje však, aby věřil, co není v souhlase s rozumem a zdravým smyslem. Řečník, podobně jako židé, popírá křesťanům zvláštní právo na dvojí hlavní jejich zásadu. »Moslemské bratrství založeno je na dokonalé rovnosti, uznávající jenom otcovství boží a bratrství lidí.«

Společné znaky i rozdíly islamu a evangelia snažil se vytknouti *Jiří Washburne*, předseda americké koleje v Cařihradě. Nauce Mohamedově vytýká povahu příliš legalistickou i užívání branné moci za

*) Mezi tím, co v Evropě ujímá se heslo o svobodné lásce, polygamická náboženství jakoby se styděla za mnohoženství. Tak anglický duchovní H. R. Haweis v lednovém Contemporary Review referuje o své cestě mezi Mormony: »Mormoni věřili, že mají poslání, založiti národ spravedlnosti před Pánem. Byli zahnáni do pouště — hrstka obklopena divokými Indiány. Jedinou cestou chrániti veliký počet chudých žen, které se k nim připojily, zdálo se jim býti manželství. Zdálo se jim za těch okolností, že mnohoženství je oživeno božským zjevením v jejich zájmu.« Ale když vrchní soudní dvůr zapověděl polygamii, upustili od ní. Přední Mormon vykládal Haweisovi, jak o ženy dále se stará, ač odlučuje se od nich i od stolu. Mormoni liší se od jiných náboženských hnutí jen výstředností Jsou otevřenými novotáři, pokročilými spiritualisty a neuznávají zkažených lidí v politických úřadech. — tři hříchy, kterých nemohou odpustiti lidé, kteří trpí prostituci, ale nemohou snést polygamii.

účelem propagandy, v dogmatice pak hlavní různost nalézá v nauce křesťanské o Trojici.

Christofor Jibarra, orthodoxní archimandrita syrský, proslovil naději, že možno islam i křesťanství ve shodu uvésti, a že starý zákon, evangelium i koran jsou díla z božského zjevení vzniklá.

* * *

Židé jsou hojně zastoupeni. Hned od prvopočátku velmi účinně zajímali se o sněm. Otištěná pojednání jsou velmi idealistická. Dr. *Kohler* ohnivě zastává, že učení o bratrství lidí, založeném na otcovství božím, je podstatou židovské. Dr. *Mendes* mluvě za orthodoxní judaism, hájí, že židovství mělo universalistické ideje. Také ukazuje na shodu, že 521 př. Kr. zoroastrism oživnul, Konfucius tehdy žil, Gautama Buddha zemřel 534, židé byli tehdy dlouho v Babyloně a obchod Číny a Indie s Foinikií šel přes Babylon. O moderních (orthodoxních) židech pravil, že čekají na messiáše, a tělem duší věří na znovuzřízení Palestiny a hebrejského státu. Slečna *Josefina Lazarusová* pravila zase, že v posledních sto letech judaism podstoupil více změn, než za předešlých tisíc let. Co mají židé dělati vůči všudypřítomnému antisemitickému hnutí? »Změnit svůj poměr k světu a vejít ve společenství s okolím. Nechťsi lidstvo není ještě zralé pro universální náboženství; ale ať prý židé se svým hlubokým prorockým pudem a hlubokou duchovní známostí postaví příklad a dají ideál, a spása může ještě přijíti od židů.« Židé nechť opraví vady, které právem se jim vytýkají a vrátí se k čistotě biblického ideálu.

Pozoruhodny byly výklady rabína *Isaca Wise-ho*, profesora v Cincinnati, jenž hájil židovského náboženství zvláště proti dvěma námitkám: 1. Že by judaism byl více soustavou legalistickou nežli morální, 2. že by možno bylo náboženství bez dogmat a zázraků. Judaism má základ dogmatický, a dogmata jeho jsou mu společna s předními náboženstvími světovými. Jsou to zajisté v první řadě tato čtyři: 1. jest v jedné neb více způsobách existence Jsoucno nejvyšší, nejmocnější, nejdokonalejší. 2. Jsou styky vzájemné mezi Jsoucnem tímto a člověkem (zjevení, kultus). 3. Pravda, dobro a krásno jsou žádoucny, protivy jich jsou zavržení hodny jak u Boha, tak u člověka (morálka, aesthetika). 4. Po životě vezdejším očekává člověka stav blaženosti neb utrpení. Zajímavo jest, že zásady tyto jednotného náboženství v podstatě své jsou totožny s těmi, jež před staletími již *Herbert of Cherbury* ve spise svém »*De veritate*« proslovil. (Dokončení.)

Rozhledy vnitřní a zahraniční.

HUSŮV DEN A ZLOBA DNE — POSLANEC VAŠATÝ A AFÉRA TABULKOVÁ — NĚMECKÁ ORGANISACE V ČECHÁCH — ANTISEMITISM VE VÍDNI (PROF. NOTHNAGL) — SEMITISM V UHRÁCH — — PAPEŽSKÁ POLITIKA: SPOJENÍ CÍRKVÍ A POCHVALA RAKOUSKÉ KOALICE (MADEYSKÉHO) — SMRT CARNOTA — SMRT CARNOTA A JEHO NÁSTUPCE — SOCIALISTÉ PROTI ANARCHISMU — SALISBURY PROTI ANGLICKÉMU ASYLU POLITICKÉMU — CRISPI — NICOTERA — PIVOVARSKÝ BOYKOTT V BERLÍNĚ — AGRÁRNÍ ANKETA — OBŘADNÍK KOTZE — REFORMY NA RUSI — KRONSTADT — TOULON — CHRÁM V BORKÁCH — ALEXANDR V CAŘIHRADĚ — JEŠTĚ STAMBULOV.

Husův den byl sice i letos málo slaven, ale přece se nám zdá, že se vzpomínky na toho velikého Čecha v posledních letech více ujímají. Nelze popříti, že jsme se dosud až příliš málo obírali věcným poznáváním tohoto velikého člověka českého. Doby Husovy jaksi málo si všímá naše vědecká historie a lid zná také jen jméno Husovo. Myšlénka Husovy kolleje, Husova pomníku, Husova domu jsou zatím jen hesla — léta ubíhají od pohanění Husova jména a pomník jeho v Praze ještě nestojí . . .

Než nechceme rozhojňovati hlasy volajících po nápravě — ohlášen je sjezd poslanců a důvěrníků svobodomyslných, vyčkáme, co nám přinese. Veřejný náš život pohybuje se v kolejích starých, prastarých, nikde neznamenati, že v Čechách vrch má strana *svobodomyslná* . . .

A jaké malichernosti nás otravují! Dr. Vašatý napsal německou odpověď na český soudní výměr — celá sprcha žurnalistické scholastiky zabývá se jednáním tohoto poslance. A přece je věc tak jasná; arci nový čin ukazuje nám p. dra Vašatého, jak jej známe dávno a podivné je, že takový poslanec vůbec může hráti nějakou roli. V tom je ta strašná malichernost a nikoli pouze strany svobodomyslné — p. Vašatý vysloužil si své politické ostruhy ve straně staročeské.

K aféře »Vašatý« pojí se důstojně aféra tabulková. Dne 24. ledna usnesl se sbor obecních starších, podati sněmu českému petici o odvolání výminečného stavu. Místodržitelství zrušilo toto usnesení, načež podána stížnost k říšskému soudu. Dle stavu věci a dle znění zákona byl by musil říšský soud zrušiti místodržitelské rozhodnutí, neboť právo petiční je každému občanu a každé zákonné organisaci zaručeno státním základním zákonem. Dodatek usnesení sboru, navržený drem. Podlipným

(že výminečný stav není v zákoně odůvodněn) nebyl přece nic víc než právní úsudek v mezích zákona pronesený. Však říšský soud mohl stížnost zamítnouti z důvodů — *formálních*, ježto se o podání stížnosti neusnesl sbor obecních starších. Stížnost podává totiž obec, repraesentovaná svým sborem, jenž se o podání stížnosti usnese. Městská rada, jako pouhý správní orgán sboru, není ke stížnosti legitimována. Říšský soud zamítl tedy stížnost z toho důvodu, co zatím lhůta k nové stížnosti minula. Tedy — formaliemi může se vláda hájiti proti tak četným právníkům, právníkům obecního zastupitelství!

Německá organisace v Čechách pokračuje. Založen nový německý spolek pro západní Čechy, jehož největší odbor ustaven v Praze dne 7. července a německo-nacionální spolek v Čechách pro utužení německé kultury a mimopolitických prý zájmů německých. Tento poslednější spolek bude prý míti i zjevné snahy antisemitické. Proti oběma německým organisacím měly by čeliti naše národní jednoty. Bohužel množí se poslední dobou stesky v naprostý nedostatek hmotných prostředků jednot, v neporozumění důležitosti spolků těch se strany lidu, zejména ve středu království, a začasté i stezky v nesoustavnost práce samých ústředních jednot. I zde jest mnoho látky k přemýšlení a velké pole k práci.

Ve Vídni roste antisemitismus. Nový popud zavdal prof. Nothnagl způsobiv, že z ředitelství ochranné stanice lékařské složen byl úředník, jenž se byl prohlásil za antisemistu. »Neue freie Presse« pomáhala dvor. radovi Nothnaglovi a spor byl v několika dnech rozbouřen. Studenti demonstrovali a zavázali se nenavštěvovat přednášek prof. Nothnagla. S počátku přednášky byly zastaveny, ale pak z rozkazu ministerstva prof. Nothnagl přednášel a věc se vyšetřuje. Koalice z aféry dostala strach, snad zbytečný — bezbarvost koaličních stran přečká i tyto bouře.

Naproti tomu mohutní *v Uhrách* judaism. Prvním krokem jeho rozvoje byl zákon o nuceném civilním manželství. Druhým jest návrh na recepci židovského náboženství, jenž se nyní projednává. Dle tohoto návrhu zákona uděluje se židům úplná náboženská rovnoprávnost i v tom směru, že mohou přijímati do své náboženské společnosti i vyznavače jiných vyznání. Roste tedy za Litavou vliv židovský v politickém smyslu asi tou měrou, kterou rostou tam zakladatelské snahy bankovního a komunikačního velkokapitalismu, o němž jsme psali v posledním vnitřním rozhledu této revue.

* * *

Papež Lev XIII. neustává politisovati. Sotva že se smířil s Ruskem vydává encykliku (»Universum«) o spojení církve východní a západní, aby pravověrní katolíci, zejména Poláci, v tom neviděli ústupky; teď dokonce, v listě daném kard. Schönbornovi, pochválil Madeyského a z toho i praliberalistická »Neue freie Prese« má radost krokodilí, neboť tím prý koalice nepřímo obdržela schválení kurie. Dokonce prý papež pochválil Madeyského, úznal liberalní rak. zákony školské, proti nimž

Pius IX. protestoval — tedy radost z papeže na všech stranách. My se tomu nedivíme — ti, kdo se domáhají moci nad světem, konec konců vždy se nalezli.

* * *

Toto spojení klerikalismu a liberalismu má teď svou příčinu v anarchismu a věříme, že tento strach před anarchismem je upřímný. Proto arcibiskup Lyonský byl při smrti sektáře Carnota a hlásalo se dokonce, že mu dal poslední pomazání. (Carnot jako theofilantrop ani nebyl pokřtěn.) Ale to všecko nevadí ani Římu ani liberálům — nový president, hlásají klerikálové, chodí v neděli do kostela... A takovou bezzásadností má se čelit — anarchismu? Ďábel má se vyhánět belzebubem?...

Tragickým hrdinou dnešní doby stal se president francouzské republiky Carnot. Na vrcholu své populárnosti a v předvečer konce své slávy — volba nového presidenta konati se měla již v příštím roce — padl proklán dýkou anarchistickou při návštěvě výstavy Lyonské. Carnot nebyl mužem velikých myšlének ani činů, postrádal nadprůměrných schopností i ctižádosti a neměl tudíž také nepřátel. Měl však ryzí charakter i dobrý takt. Všechny tyto vlastnosti byly by jej učinily slabým panovníkem a špatným diktátorem, ale činily jej dobrým presidentem. Jakožto representanční figurant bezúhonné pověsti byl zcela na svém místě a odtud všeobecné sympatie, jichž požíval a všeobecné zděšení, jež atentát v celé Evropě vyvolal. Zemřel nevinen, neboť anarchism, jenž zahubiti chce celou dnešní společnost, vyvolil si za oběť náhodného jejího representanta v republikánské Francii. V tom jest moment tragický, neboť nevinný jednotlivec trpěl za všechny ostatní. Charakteristické jest však, že právě Francie stává se jevištěm činného anarchismu, ona Francie, v níž republikánská forma vládní jest úrodnou půdou panamské korrupce, v níž kapitalistická plutokracie vládne v politice, materialism v systemu vyučovacím, nemorálnost v literatuře a umění, rozklad v životě rodinném. Nikde neoddálil se člověk tak daleko od přírody, nikde není soustředěno tolik bohatství i chudoby, nikde není reformní zákonodárství sociální tak zanedbáno, jako ve Francii a v ohnisku tak zvané kultury moderní, v Paříži. To zločin Caseriův neomlouvá, ale vysvětluje. Jeho hlava padne pod guillotinou, jako hlavy jeho předchůdců, proti anarchistům a snad i socialistům dekretovány budou drakonické vyjímečné zákony — mohou zevní tyto repressivní prostředky vyhubiti vážnou vnitřní chorobu?

A chápe společnost francouzská vážnou důležitost okamžiku, když v jedenácté hodině volí 451 z 851 hlasů svého kongresu nástupcem Carnotovým Periera, jenž milionové důchody své soukromé těží z mozolů a životního nebezpečí tisíců dělníků hornických a jehož jméno připomíná jeho děda, onoho Casimira Periera, všemohoucího ministra Ludvíka Filipa, jehož pověstná energie skládala se ze dvou živlů: brutálnosti a korrupce? Volba Perierova vykonána byla hladce, na první ráz. Vážní protikandidáti jeho Dupuy a Brisson zůstali v menšinách, první podržel

předsednictví ministerstva a předsedou sněmovny zvolen důvěrník Perierův Burdeau.

Zavraždění Carnotovo působilo i na ostatní Evropu dojmem mohutným, jemuž nejvýznačnější výraz dal císař německý amnestováním francouzských důstojníků, pro vyzvědačství v Německu odsouzených. Přímo podivné jest však uspokojení, s jakým publicistika trojspolková provází volbu Perierovu za presidenta republiky.

*

Proti anarchismu vyslovili se socialisté velmi důrazně. »Neue Zeit« zove zavraždění Carnota »šíleným a zločinným« a nevěří, že by anarchism činu získal sympathie širších mass; vídenská »Arbeiter-Zeitung« o anarchismu praví, že v něm »rozum je úplně na scestí«. Není pochybnosti, že vlády všude budou pomýšleti na *mechanické* represalie.

Lord Salisbury alespoň už využitkoval vraždu Carnotovu k návrhu, v anglickém parlamentu neslýchanému, zrušiti ono staleté právo asylu zločinců politických, jež srostlo u celého světa s pojmem Velké Britanie a jež národ anglický činí všem národům tak sympathickým. Aby návrh ten nebyl ale předem již ve směru praktickém pohřben, doplnil jej obratně dodatkem, by nikoliv jen osobám politicky nebezpečným, nýbrž i nemajetným a bezexistenčním přístup na území anglické byl zapovězen, čímž by zejména obcím a živlům kapitalistickým nesnesitelné břemeno chudinské bylo ulehčeno. Avšak předseda ministerstva Rosebery jménem vlády ihned proti návrhu zaujal příkře odmítavé stanovisko. Gladstone oznámil voličům svého starého volebního okresu Middlothianu, že příště nehodlá více do parlamentu kandidovati. Tím opustí veliký kmet definitivně jeviště politické.

V Londýně vykonáno velkolepé dílo moderní techniky: zbudován a otevřen věžový most přes Temži, zdvihající se a propouštějící obrovské lodi oceánské.

*

Také Crispi těší se slávě z malého, neškodného, proto že větším dílem objednaného atentátu. Dokázav svou nenahraditelnost králi i parlamentu, zůstavil nešťastného finančního reformátora Sonnina jeho osudu, nahradiv jej Busellim a utvořil znova ministerstvo. Ve dnech nejprudších útoků parlamentních přestál šťastně zmíněný útok a jest opět nejpopulárnějším mužem Italie; oněch 18.000 blahopřejných telegramů, jež prý obdržel k svému zachránění, aspoň tomu nasvědčuje. Připustil dokonce i úspory vojenské, ale rozhodovati o nich bude komise — generálů a zachování dosavadních plných 12 armádních sborů jest předem již nedotknutelným. Dominuje opět svým způsobem v parlamentě, jehož některé členy v bouřlivé sceně označil poslanec Cavalotti veřejně zloději a s vrozenou svou noblesou nazval dceru odsouzeného Giuffridy dcerou sprostého zločince. Anarchista pánem Italie — to jistě je pěkná podívaná.

Příbuzný jemu charakter rozloučil se tyto dny se světem. Ohnivý revolucionář Nicotera začal jako důvěrný přítel Mazziniho, vrátiv se

z vyhnanství chladnokrevně jej zradil, jakožto ministr vnitra stíhal krutou persekucí každé svobodnější hnutí, měl povážlivé a nevysvětlené dosud styky s bankou římskou a zemřel jakožto baron a bohatý velkostatkář.

*

V Berlíně zuří boj. Nevyřizují se sice ohněm a mečem spory mezinárodní, aniž vyšlehly plamenem napjaté protivy vnitřních stran politických, nicméně vede se prudký boj o předmět pro Němce a — přiznejme — i pro nás velmi důležitý, o pivo. Leč věc má skutečně vážné pozadí. Jako všude, chtěli i berlínští sladovničtí slaviti první květen. Kartelované berlínské pivovary žádost dělníků zamítly a pohrozily jim třídenním vyloučením z práce, po případě úplným propuštěním. Sladovničtí nicméně 1. květen slavili a pivovarské správy splnily hrozbu svou v celé příkrosti, propustivše 15% všeho dělnictva a mezitím právě dělníky nejstarší a nejzasloužilejší z práce. Až dosud měl celý spor ráz soukromý, nyní však ujala se věci celá mocná organisace sociálně-demokratická a prohlásila věc propuštěných dělníků za věc strany. Organisován velkolepý boykott sedmi největších kartelových pivovarů berlínských, jichž akcionáři tím trpí obrovské ztráty Pivovary ovšem nemlčely, donutily jednotlivé hostinské, aby své místnosti uzavřeli socialistickým schůzím a působí na zaměstnatele, aby přiměli své dělnictvo přes zákaz strany odbírati pivo z kartelových pivovarů. Boj tento, který rozrušuje značně veřejné mínění, vede se s obou stran horlivě dále, na jedné straně podporován jest mocí kapitálu, na druhé disciplinovanou zdrželivostí a konkurencí pivovarů venkovských, takže konec jeho jest nejistý. Zajímavo jest pro dnešní poměry, že skoro celá žurnalistika, jak konservativní, tak národně-liberální i svobodomyslná, postavila se rozhodně na stranu kapitálu.

Pruský ministr orby Heyden jest muž na pravém místě. Zdá se, že akutní otázka agrární v Německu dojde svého nejrychlejšího rozřešení. Četné předlohy vládní ve směru tom docházejí v parlamentě plného porozumění a nezabíjejí se úmyslně v komisích z lichých záminek kompetenčních jako jinde. Nyní opět svolal Heyden širokou anketu agrární, složenou nejen z praktických, ale při tom odborně vzdělaných rolníků, nýbrž i z prvních kapacit theoretických, na něž, jak známo, university německé jsou tak bohaty.

Hladinu veřejného mínění rozčeřila skandální historka ode dvora. Četné dvorské osobnosti vysokých kruhů pronásledovány byly v poslední době urážlivými anonymními dopisy. Tajné vyšetřování vedlo k zatčení vrchního obřadníka císařova Kotze; uznán však nevinným.

*

Na Rusi setkáváme se se stálými reformami sociálně-ekonomickými. Na ruských drahách zavedena maximální 12hodinná doba pracovní, vydán zákaz povolávati za účelem konkurence a stlačování mzdy zahraniční dělníky, přijat Pobědonoscův návrh na zavedení jakéhosi druhu

selských fideikomisů za účelem ochrany půdy proti kapitalismu, ministr spravedlnosti Muravěv zřizuje po celé Rusi soudy porotní.

V politice nestalo se mnoho nového. Paní Carnotová ještě za života svého manžela obdržela od velevyslance ruského Morengejma skvostné dílo »Kronstadt-Toulon«, opět neklamný symptom rusko-francouzských sympathií.

V Borkách na místě atentátu z r. 1888 vystavěn a vysvěcen votivní chrám.

*

Ve výroční den bitvy na Kosově poli poklonil se syn Milanův sultánu tureckému ve Stambulu. Potomek Obrenovičů jest první pravoslavný panovník, jenž putuje pokorně do Cařihradu.

Obecní zastupitelstvo v Sofii, skládající se ze Stambulových přívrženců bylo pro nějaké špinavé šmejdy rozpuštěno. Také Stambulova samého volá veřejné mínění před státní soud, by zodpovídal se ze skutků svého pověstného ministrování.

V Praze 10. července 1894. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

NAŠE CUKROVARY V PODRUČÍ BANK VÍDEŇSKÝCH — NEJDŮLEŽITĚJŠÍ PODNIKY PRŮMYSLOVÉ, DOPRAVNÍ A BANKOVNÍ JSOU ŘÍZENY NĚMCI, AČ K ROZKVĚTU JICH NEJVÍCE PŘIČIŇUJE SE ČESKÁ PRÁCE. — NAŠE ZÁLOŽNY A JAK MNOHÉ Z NICH PLNÍ SVÁ POSLÁNÍ — NAŠE NEPODNIKAVOST A PODŘÍZENOST HOSPODÁŘSKÁ NÁSLEDKEM ŠPATNÉHO A NEÚČELNÉHO VYCHOVÁNÍ.

Průmysl cukrovarnický v naší monarchii lze vším právem nazvati českým. Veliká většina továren na výrobu surového cukru a skoro všechny větší rafinerie jsou roztroušeny v Čechách a na Moravě i po většině k tomu v krajinách s obyvatelstvem českým. Mýlil by se však, kdo by myslil, že z průmyslu toho také hlavně těží český lid, ba nemůže se ani říci, že by z něho těžili snad po většině naši sousedé Němci příslušní do království a markrabství. Největší a hlavní výtěžek z cukrovarnictví mají *vídeňské banky*. První mezi nimi je vídeňský ústav »Creditanstalt für Handel und Gewerbe,« (za nímž stojí vídeňský Rothschild); tato banka zastupuje surovárny a raffinerie knížete Adolfa Schwarzenberka, hraběte Nostice, hraběte Černína a několik jiných šlechticů, mimo to několik židovských a německých rafinérů a cukrovarníků, kteří mají své závody v krajích po výtce českých (Pečky, Nestomice a j.) Kreditnímu ústavu rovná se co do množství sprostředkovaných koupí a prodejů vídeňská »Länderbank« ve spojení s českou bankou Union. Oba tyto eminentně německé ústavy mají mezi svými zákazníky šlechtice hrab. Thurn-Taxisa a j. a velmi mnoho zcela českých akciových továren jako v Chrudimi, Cholticích, Močovicích, Libicích atd. (asi 12 surováren, z nichž $^3/_4$ mají úplně českou správu). Vedle těchto dvou prvních bank vídeňských ještě »Wiener Bankverein« a »Anglorakouská banka« mají četné kommitenty mezi cukrovarníky českými (tak knížete Lobkovice, hraběte Sternberka a několik akciových českých závodů). Sám kreditní ústav nakupuje ročně pro rafinerie 1 ½ milionu met. ctů. surového cukru a prodá na 1·4 mil. m. ctů cukru rafinovaného. Totéž skoro množství skoupí a prodá banka pro země rakouské (Oest. Laenderbank) s českou Unionkou. Vůbec vídeňské banky ročně skoupí pro rafinerie české nejméně na 4 miliony met. ctů surového cukru a prodají na $3^3/_4$ mil. ctů cukru rafinovaného. Obraty ony představují průměrně ročně asi na 200 milionů zlatých

a k tomu sluší připočísti ještě, že mnohé z nich se dějí dvojnásobně; jednou účtuje banka provisi surovárně, když prodává její cukr surový, podruhé účtuje provisi rafineriím, když pro ně týž cukr zakoupila. Kdyby si banky počítaly ze všech těchto obchodů jenom 1% provise, a často účtuje se mnohem více, páčil by se roční výtěžek jejich z obchodů cukerních na $2^1/_2$ mil. zl. ročně. Ale to není ještě všechen zisk bank těchto. Každý cukrovar potřebuje mnoho úvěru a tento úvěr poskytují ochotní cukerní komisionáři, ale spočtou-li se všechny úroky, výlohy a provise z těchto uvěřených peněz, vyjde tu zřídka kdy ročních 6%, po většině platí si cukrovary svůj úvěr 8mi ba až 10ti procenty ročními. Tak stává se, že cukrovary pracují čiře zadarmo, neb i s deficitem, kdežto zástupci jejich — banky — vykazují z obchodu cukerního nepřiměřené, obrovské zisky, které k tomu se ještě ani zcela upř.mně nepřiznají, nýbrž ostýchavě v bilancích bank ukrývají se pod všelikými jinými tituly. Ale jak teprve musíme se žalostným srdcem přemýšleti o tomto zjevu povážlivém, když uvědomíme si, kterak ke zdaru vídeňských bank v první řadě přispěl pracující lid v potu tváře na polích řepných, kde se mu platí 3—5 kr. za hodinu práce, kterak na onen zisk naplahočilo se za dne a za noci dělnictvo obojího pohlaví a všelikého věku v továrnách za denní mzdu málo kdy dosahující nebo přesahující 50 kr! Nevzpomínáme tu ani útrap venkovského lidu selského, kterému někdy pěstování cukrovky až i holou škodu vyneslo, zejména ve dnech pověstné cukerní krise. A přece zisk bank z cukerního obchodu je čistě zisk **cizopasný**, který by zajisté mohl odpadnouti, kdyby dovedly se dohodnouti na vzájem správy surováren a rafinerií, a na druhé straně kdyby rafinerie při prodeji svých výrobků používaly všech možných příležitostí, aby přímo konsumentům (obchodníkům) dodávaly své výrobky.

A jak teprve to vypadá v jiných odborech průmyslu. Pivovary měšťanský a akciový v české Plzni navaří dohromady ročně na 800.000 hektolitrů piva, což je asi 6—7% veškeré výroby v naší polovici říše, jeho spotřebovateli jsou po většině Češi, ale správa obou ústavů je v rukou německých. Kdo popřeje si vycházky po předměstích pražských, vyčte z pouhých firem četných závodů průmyslových, že jsou skoro vesměs v rukou německých. Náš pražský průmysl železářský, naše strojírny, továrny textilní a chemické patří z větší části vlastníkům německým a jsou-li závody akciové, pravidlem je správní rada složena z nejhouževnatějších našich odpůrců. A co teprve říci o správních radách drah, podniků horních, o celém velikém průmyslu v severních Čechách a o velkých bankovních závodech pražských. Není třeba se s Němci o to hádati, jsme-li národem skutečně inferiorním; pokud se týká zámožnosti a hospodářské neodvislosti, jsme opravdu národem *velice inferiorním*. Můžeme býti velmi dobrými dělníky, dílovedoucími, výkonnými inženýry, strojníky, dovedeme se poctivě a znalecky namáhati pro své pány, kteří si proti nám dovolují někdy naprosté bezohlednosti, ale nedovedeme se učiniti samostatnými ani tam, kde by nás to nestálo leč míti dobrou vůli. — Kterak se jen na příklad vyjímá obchod cukerní Živnostenské banky proti vypočteným obchodům bank vídeňských!

Stali jsme se namnoze velikými tam, kde nám to spíše škodí nežli prospívá. Vzpomenu jen našich drobných záložen. Je jich všude plno, prohlašují se za Bůh ví jak prospěšné ústavy, určené jedině pro blaho našeho živnostnictva a rolnictva. A jaké blaho poskytují tyto dobročinné ústavy? Mnohé z nich dosud půjčují na 6—7%, ale to jen dle jména, ve skutečnosti je toto procento opravdu 10 a někdy i více Představme si nešťastníka, kterému se podaří po mnohých obtížích vydlužiti si z některé záložny (a slavné správy mnohých záložen budou z uvedeného příkladu viděti, že líčeno tu na základě opravdových fakt) n. př. 200 zl. na 6 měsíců. Zaplatí z vypůjčeného kapitálu 7 zl. úroků napřed, k tomu dá 3 zl. příspěvku do reservního fondu a složí členský příspěvek (dejme tomu 20 zl.), za kolky a knížku platí 30 kr. Dostane tedy místo 200 zl. vypůjčených 169·70 zl. a musí pak oplatiti 180 zl. (protože se mu členský příspěvek vrátí), celkem tedy za 169·70 zl. platí půlletně 10·30 zl. úroků a nákladů, což dělá zrovna 6·07% půlletně, *či 12·14% úroků ročních.* A takto půjčují v nejnovější době naše *dobročinné ústavy úvěrní* v Praze; jak to však vypadá u mnohých drobnějších záložen venkovských! Vůbec se zdá, že mnohé drobnější záložny byly stvořeny, jen aby několik lidí v nich došlo pohodlného zaopatření, a aby mnozí páni právní zástupci si vydělávali bez namahání slušné palmare. Je tím vinna povaha naše, která baží jen po karierách úřednických a po výdělcích tomu podobných, jaké plynou z nenamáhavých šablonovitých prací advokátních, v kancelářích obecních, v bankovních a v komptoirech závodů průmyslových. Býti úředníkem, komptoiristou neb i diurnistou toť ideál, který, když komu z nás se splní, je vytouženým cílem, nad nějž málo kdo se vyšinouti hledí, leda by ho slepá náhoda sama dohnala k vyššímu blahobytu a samostatnosti! Z té příčiny také jsme pudem byli hnáni zakládati a okupovati takové ústavy, kde této vrozené touze po úřednické karieře dán byl volný průchod. Odtud množství drobných peněžních ústavů (záložen a spořitelen), které právě pro svou drobnost a roztříštěnost vydařily se mnohdy na škodu a ne na prospěch obecenstva úvěr potřebujícímu a hledajícímu. Dokladem příklad nahoře uvedený, který nikoli není snad ojedinělý, aniž je to snad jeden z nejhorších.

Tato naše hospodářská podřízenost je jakýsi druh atavismu a pochybený směr vychování školního Naše národní obrození vyšlo z chýžek selských, ze žehnaných selských chaloupek, v kterých bydlel lid robotný, pokorně poslušný svých vrchností, vlastně jich úředníků. V úřednících viděl lid ten své pány a když později se mu polevilo, kdy mohl volněji se rozvíjeti, bylo jeho snahou učiniti přístupnými tato úřednická panství svému dorostu. Prostá venkovská matička považuje svého syna jen tehdy za dobře opatřeného, když má nějaké tak zvané pevné postavení, třeba postavení to bylo i mizerné a velmi odvislé. Ano vinou tohoto atavismu také již i naši vzdělanci dospěli k podobnému soudu; »ten a ten má aspoň svých 600 zl.; je to sice málo, ale za to je to jisté,« tak slyšíte z úst lidí nejvzdělanějších. Co není státní služba, mnohdy za nic se nepokládá. A naše školství nedovedlo vůbec dosud jiného ducha vypěstiti, všechno směřuje jen k těm theoretickým naukám, které jsou pouze žádoucí pro povolání placených zřízenců nebo nanejvýše podporují spe-

kulativní studia beze všeho vztahu ke skutečným, praktickým potřebám současného lidstva. Obecná škola odchovává prostě žactvo pro ústavy střední, střední ústavy zařízeny jsou tak, aby podaly nanejvýš vzdělání čiře formalní a nedávají k tomu ani vždy vhodné přípravy pro školy vysoké, o praktický život nejen se nestarají, nýbrž otázek jeho se týkajících namnoze se až i štítí; vysoké školy především jsou školami odbornými pro určité kategorie úředníků a zřízenců. Vzdělání odborné a zejména obchodní jsouc zanedbáváno, po většině obmezováno a stěžováno nedostalo se namnoze ještě ani z doby průpravných pokusů. Tak přirozeně svou povahou nejsme nakloněni k samostatnému podnikání a národní vychování nás od toho spíše dosud odvracelo; jaké mohly toho býti tedy jiné důsledky, nežli ty, ke kterým v dřívějším poukázáno?

P. L.

Rozhledy sociální.

KARVÍNSKÉ NEŠTĚSTÍ — PRŮKAZ ZPŮSOBILOSTI HAVÍŘSKÉ — ŽIVNOSTENSKÝ INSPEKTORÁT O MALÝCH ŽIVNOSTECH — NEPOKOJE V AMERICE — DĚLNICKÉ ZÁKONODÁRSTVÍ VE ŠPANĚLÍCH — HORNICKÉ POJIŠŤOVÁNÍ VE FRANCII.

Veliké *neštěstí v dolech karvínských*, o němž jsme se posléze jen krátce mohli zmíniti, zaměstnává stále všechny mysli, jež přístupny jsou úvahám o smutném stavu hornického dělnictva. Po hrozné příbramské katastrofě, od níž uplynula teprvé dvě léta, poznamenává se událost karvínská za nejhroznější z těch, jež se ve středu Evropy sběhly. Původní příčina výbuchů třaskavých plynů není známa. Jisto jest ale, že nutno učiniti vše, aby se nebezpečí taková předešla, po případě aspoň co nejvíce zredukovala. Potřebí všemožného ventilování, zazdívání míst, kde se plyny ze země nejvíce vyvíjejí a kde se nepracuje, vlažení míst uhelných, aby netvořil se drobný uhelný prach, jenž při horníkově kopání přichází do vzduchu a jenž působí prý daleko větší nebezpečí výbuchů než uhelné plyny. Také nutno přísně zakázati užívání otevřeného světla. Nová věda navrhuje i zavedení elektrického osvětlení aspoň ve štolách jízdních a dle možnosti i zavedení přenosných elektrických lamp. Vůbec jest potřebí užiti všelikých prostředků a opatření ochranných, jež mají býti vesměs podmínkou udělení koncese. Ovšem předpokládá se tu horlivý výkon veškeré soukromé i úřední policie horní. Není-li soukromému podnikateli možno, nésti všecky tyto náklady (pověst o uhelných baronech říká opak), tož nechť zahájí státy v uhelné výrobě novou politiku, nechť ztěžují udílení koncesí a monopolisují výrobu uhelnou ve svých rukou. Horník beztoho pracuje pro celou takřka společnost státní, nechť tedy i celá tato společnost zodpovědna jest zaň jeho rodině.

V Dortmundu zaveden bude od 1. října 1894. horní řád policejní, dle něhož lidé mladší 16 let a ti, kteří do šedesátého roku pod zemí nepracovali, nesmějí pracovati v dolech. K samostatné práci havířské potřebí dokonaného 21. roku a tříleté práce v dole, a mezitím aspoň jeden rok práce pod dozorem horníka samostatně pracujícího.

Zpráva našich živnostenských inspektorů za rok 1893 obsahuje žalostné kapitoly o pracovní době, o nedělním klidu a příbytkových poměrech dělnictva v malé živnosti. Ve skutečnosti jsou normy živnostenského zákona výjimkou a křiklavý opak předpisů zákonných pravidlem. Nejsmutněji vypadá to v malém řemesle krejčovském, obuvnickém, pekařském a mlynářském. Inspektor konstatuje na př. v Praze 18hodinnou

pracovní dobu v živnostech pekařských a praví, že v pražském obvodu policejním ze 247 závodů jen v 15 zachovává se nedělní klid. Spací místnosti dělnictva a zvláště učňů nalezl inspektor v takovém stavu, že se až diví, jak může takový mistr vůbec ještě nalézti dělníka. V úzkých, vlhkých, bezokenních komorách, jež se ani provětrávati nedají, spí 5—6 tovaryšů s učni, z nichž někteří raději prý hledají ke přespání místo v dílnách na moučných pytlích Poměry učňovské jsou prabídné. Zákonného zákazu, nezaměstnávati učně pod 16 let v době noční, zřídka kde se dbá. Inspektor nalezl četné učně, kteří pracovali již několik měsíců u mistra a neměli ještě uzavřenu učňovskou smlouvu, neměli pracovní knížku, nebyli zapsáni v nemocenské pokladně a nebyli přihlášeni do společenstva. Mistr měl je pouze na zkoušku a nevěděl dosud, zdali je podrží! Počet učňů k tovaryšům je nepoměrný, některý mistr pracuje pouze s učni. A mistrům, na něž hospodářská bída naléhá, nelze se namnoze ani diviti!

V *Americe* jsou veliké nepokoje. V Chicagu byla zorganisována stávka železničních dělníků, z níž vyvinula se v celém tomto velikém městě občanská válka a s ní všecky různé zjevy drancování, vraždění, ničení cizího majetku atd. Prohlášen stav obležení, jímž hodlá se zjednati ticho. Počátek všeho byl ten, že společnost Pullmanova (továrny na vozy) chtěla snížiti mzdy. Z toho vznikla stávka, jež rozšířila se na ostatní železnice. Z Chicaga šíří se stávky a nepokoje dále a »svobodná půda« severoamerická stává se dějistěm příšerného vraždění. Již prý stávkuje milion a milice prý podporuje stávkáře.

Ve *Španělích a Portugalech* jde rozvoj sociální pomalu ku předu. Ochranné zákonodárství dělnické nalézá se v plenkách. Není dosud obmezení práce dětské a zákaz v továrnách vztahuje se jen na děti pod 10 let. Ochrana ženské práce připravuje se v parlamentě od r. 1891., však není dosud zákonem. Ručení podnikatelů pro případy úrazu není uzákoněno. Pracovní doba v továrnách jest v letě 12hodinná, v zimě 9 a 10hodinná. Mzdy nízké. Organisováno jest teprve železářské a hedbávnické dělnictvo v Biscayi a Valencii.

Ve Francii byl dne 9. června přijat zákon o pomocných a pensijních *pokladnách hornických*. Jest to počátek nuceného pojišťování dělnického ve Francii. Zákon přijat jak v komoře poslanců tak v senátě velikou většinou a platí pouze pro hornictvo. Dle zákona toho obdrží dělník po 55. roce svého věku pensi bez ohledu na to, pracoval-li v jedněch nebo více dolech. Věnuje-li se horník před 55. rokem jinému zaměstnání, vyplatí se mu po uplynutí tohoto roku takový zlomek pense, jaký připadá na jeho dobu v dolech. Dělník obdrží knížku, do níž zapisují se mu příspěvky pensijní odváděné do pensijní kasy. Pense je různá, dle délky zaměstnání. Dělník, jenž začal pracovati ve 14 letech, obdrží 400 franků. Pro pensi platí se 4% mzdy, z čehož polovic dá dělník, polovic podnikatel, pro pomocnou pokladnu pak 2% mzdy, k čemuž podnikatel přispěje polovicí. Správu kas vede komise, do níž jednu třetinu volí podnikatel, dvě třetiny dělníci.

V Praze, 10. července 1894. *Ch.*

Úvahy a kritiky.

Z naší literatury folkloristické.

F. V. Vykoukal: *Česká svatba.* V Praze. Nákladem Jos. R. Vilímka.
JUDr. Jak. Škarda: *Svatební obyčeje z okolí plzeňského.* V Praze 1894. Nákladem Fr. Řivnáče
J. V. Královec: *Chodská svatba v písních.* (Chodský večer.) Nákladem vlastním $18^{10}/_{2}94$.
F. V. Vykoukal: *Z časů dávných i našich.* Obrázky zvykoslovné a kulturní. V Praze 1894. Nákladem dra. Fr. Bačkovského.
Matouš Václavek: *Moravské Valašsko.* Lidopisné obrázky příspěvkem ke kulturním dějinám českým. Na Vsetíně 1894. Nákladem spisovatelovým.

Ruchem, způsobeným »Národopisnou výstavou československou v Praze,« mnohé ze spisů a statí národopisu se týkajících vykládají buď vědomě a úmyslně svůj vznik nebo mu mlčky podléhají. Nám nezdá se tato příčina správná. — Pravý jejich původ hledati dlužno tak jako myšlénku výstavy národopisné v celém duchu, v zálibě naší doby právě v těchto látkách Souvisí to se vším vývojem společenským. Voláme po opravě řádu společenského, chceme, aby se zlepšily poměry nejnižších vrstev společenských, nespravedlivě odstrkovaných a nevšímaných. Vidíme v nich základ příštího útvaru společenského, tušíme velikou tu roli, která jim jednou připadne, a proto voláme po jejich poznání.

U nás volání toto stalo se dvojnásob mocným. Rozvoj historický zejména posledních let ukazuje nám, že ve svém zápase o svou národní existenci právě na tyto vrstvy nejvíce jsme odkázáni, že nelze nadíti se platné a trvalé podpory od těch kruhů prilegovaných, které jinde vedou aneb platněji přispívají k rozvoji samostatné individuality národní. Máme kromě toho od dávných dob pietu právě k našemu lidu, protože jediné jím uchována nám naše národní individualita, že jediné jemu děkujeme za svou existenci, že jediné jeho zdravým instinktem a jistou silou životní udržujeme se při svém krušně dobytém postavení a při své existenci. Jinde vedou vůdcové političtí lid, dodávají mu ideje, u nás naopak lid drží své vůdce a svou houževnatou schopností k životu napravuje jejich chyby. Odtud ta široká, často jen neuvědomělá pieta k našemu lidu. Výstava národopisná má býti jen vnější její manifestací. Ale z ní musí se zroditi hlubší poznání, z neživých předmětů musí se přejíti na ducha, z vnějšího života na vnitřní.

A týž pochod doufáme, že nastoupí i naše literatura folkloristická. Posud, abychom tak řekli, je rázu příliš výstavního. Ukazuje to většina spisů samostatných, jeví se to posud v našem orgánu folkloristickém »Českém Lidu«, který od svého prvního ročníku neukazuje mnoho zdokonalení po této stránce. Ze života lidového většinou zachycuje se a popisuje hlavně to, co je okázalé, co bije do očí; málo přihlíží se k podstatě života lidového a jeho názorů. Je to jako popis rostlin podle barvy a velikosti květů, což hlubším zkoumáním objevuje se jako znaky nepodstatné; na ty ovšem také nesmí se zapomenouti.

A podobně v životě našeho lidu všeliké pověry, staré zvyky a obřadnosti jsou jen historické pozůstatky dávné kultury, pouhé přežitky, ale nejsou podstatou jeho nynějšího života skutečného a jeho názorů. V tom není jeho individualita lidová. Ta záleží v něčem zcela jiném. Lidověda, chce-li obléci se v roucho vědecké, musí se státi odvětvím věd sociálních. A v té podobě setrvá jako samostatná věda ještě i potom, až přejde náš nynější folkloristický záchvat, pěkný sice, ale přece bojíme se, že jen prchavý. Žijeme s přítomným naším lidem a tohoto všedního života jeho vystižení a pochopení může nám přinésti zdar pro budoucnost. Ale v tom právě je ten vtip a důmysl badatelský najíti ve všedním denním životě známky charakteristické, skutečnou povahu lidu, z ní pak vyhledati prostředky, jimiž dal by se povznésti ve své kultuře a blahobytu; tím jen možná zabezpečiti skutečnou a trvalou existenci celému národu. Snadno popisovati zemi a národ skrytý někde uvnitř Afriky, kde každý krok i pobyb liší se od našeho života; hůře však vystihnouti charakteristiku nejbližšího souseda, jenž nivellisující uniformací naší doby stal se nám tak ve všem podobný; jen má jemné odstíny povahy své národní, které neobjevují se každému oku.

V naší folkloristické literatuře je teď thema selské svatby asi nejoblíbenější. V nedávné době vylíčil *Fr. Bartoš „Moravskou svatbu“*, *Mat. Václavek „Valašskou svatbu“* (r. 1892). Tím svatební obyčeje na Moravě sebrány, a v četných kritikách volalo se po podobném vylíčení české svatby. A docela parallelně k oběma pokusům moravských folkloristů vyskytly se i u nás podobné práce: *F. V. Vykoukal* napsal, jda co do celkové snahy za vzorem Fr. Bartoše, »Českou svatbu« — zahrnuje v to všecky kraje české. A kromě toho objevily se — jako tam studie p. Václavkova — i u nás popisy svatby z omezenějšího okresu, hlavně JUDra *Jak. Škardy* »Svatební obyčeje na Plzeňsku«, napsané ovšem již před 35 lety. Vedle něho menší pokusy, jako »Chodská svatba v písních«.

F. V. Vykoukal na základě starších pramenů i novějších, na základě vlastní zkušenosti i několika jiných vážných přispívatelů hleděl sestaviti spis více méně populární o české svatbě, t. j. o svatbě v království Českém. Ve spise svém autor sleduje důležitý tento úkon v životě lidovém od prvních počátků, od námluv přes ohlášky, přípravy ke svatbě až k ukončení jeho po svatbě s přečetnými zajímavými podrobnými zvyky, obřady, proslovy, písněmi a j.

Spisovatel volil methodu po našem soudu zcela správnou; vzal si za základ určitý kraj (chrudimský, okolí panství cholticého) a na tomto místě vyličuje svatební zvyky podrobněji. Odtud pak rozhlíží se po ostat-

ních krajích českých, pokud mají některé věci odchylné. Ovšem popis tento ztrácí původnosti, protože dva pamětníci, podle jejichž podání spisovatel vyličuje svatbu tohoto okolí, byli pod vlivem známé informační knížky Vavákovy, jak i jinde (v Literárních Listech) podrobně bylo dokázáno

Ačkoli spisek založen je na široké znalosti dosavadních popisů české svatby, přece jej nemůžeme alespoň po stránce vědecké pokládati za dokončený. Vytýkali bychom hlavně v tomto smyslu dvojí neúplnost: 1. není látka vyčerpána do podrobností úplných; 2. nejsou jednotlivé zvyky vymezeny dosti přesně co do místa i co do doby. Co se týká prvního nedostatku poznávám z vlastních zkušeností získaných v mém rodišti, že leckterá podrobnost, při obyčejích svatebních u nás běžná, u p. Vykoukala je nezmíněna. A tak bude tomu asi při každém kraji. Ale má-li podobný spisek býti podkladem pro zpracování exaktnější, třeba především podrobné indukce, úplného sebrání a proniknutí všech jednotlivostí — někdy právě v nepatrné maličkosti vězí podstata. Jen tak může přejíti se pak ke srovnávání, ukázati na př., co je v těchto zvyklostech čistě českého nebo slovanského, co přejato odjinud — jak mění se zvyky na hranicích českoněmeckých atd.

Dále vytkli jsme požadavek přesnějšího vymezení místa. Řekne-li se na př. »na Ještědsku«, »na Sobotecku« »v Plzeňsku« atd., je to zajisté vždy pojem geograficky příliš nepřesný. Je-li to odchylka význačná, nutno znáti přesněji její hranice, právě tak, jako toho požadujeme při zkoumání dialektu. Uznávám, že spisovatel takovéto podrobné vymezení sám podniknouti nemohl. Ale myslím, že by přítomný spisek dobře mohl sloužiti za základ ku podrobnému a snadnému vytčení těchto mezí. Mohla by na př. redakce Českého Lidu sloupec pestře rozházeného, někdy beze vší soustavy vedeného drobného materiálu folkloristického na nějakou dobu určiti tomuto předmětu a jej na základě spisu p. Vykoukalova regulovati. Za nějakou dobu mohl by se dáti spisovatel do zpracování této látky a podati o tom úplný obraz.

Podobně jako nejasny jsou hranice místa ve spisku p. Vykoukalově, není tu ani vymezení historického. Přáli bychom si živý a jasný obraz selské svatby nynější a vedle ní svatbu řekněme před 50 lety. Pouhou parallelou podobnou čtenář vidí rozdíl mezi oběma, najde příčinu, různý názor lidový, pokrok vzdělanosti v širších vrstvách lidových a co s tím nezbytně jde ruku v ruce. Kulturní historik šel by pak ještě o krok dále a nalezl by na př., že selská svatba za druhou polovici našeho věku změnila se více, nežli za několik století v dobách dřívějších. Ale to bylo by předmětem studia již odborného. Co zde žádáme, je vylíčení právě naší současné měnivé hranice, tedy asi svatby za našeho století, jak vylíčena je v přečetných pramenech. K tomu ovšem bylo třeba trochu podrobněji snésti příslušnou literaturu, nežli učinil p. spisovatel. Jak na př. byl by se jeho obraz změnil, kdyby byl znal obsah knížky, která skoro současně se objevila!

Míníme totiž malou knížku »Svatební obyčeje z okolí plzeňského«, již sepsal JUDr. Jak. Škarda. Ta vyšla v nezměněné podobě, jak spisovatel vykládá, r. 1850 v »Pražských Novinách«.

Tato malá knížka prakticky ukazuje přednosti, jakými vyniká popis, obmezený na určitý kraj a jdoucí do nejmenších podrobností a založený na bohaté autopsii. Knížka nezapírá nikde svého původce, tehdy 22letého právníka. Provází ho jistá živost, mladický názor na život, ale při tom i nadšená záliba pro tento lid venkovský a jeho dávné obyčeje.

V prvním oddíle »Svatební obyčeje z okolí plzeňského« podává obšírný popis svatby s příslušnými průpovědmi, písněmi (bohužel že bez nápěvů) a zvyky, jež často jsou shodny s tím, co podáno v jiných popisech, zejména u Erbena a též ve knížce Vykoukalově.

Svědčí to zajisté o tom, že všecky tyto zprávy pocházejí buď přímo nebo nepřímo z téhož pramene — hlavně Vaváka. Na víc proti jiným podáno zde širokým popisem kroje svatebního z let osmačtyřicátých, v čemž zajisté i po stránce kulturně historické podán pěkný materiál.

II. oddíl líčí »Námluvy v okolí plzeňském«. Spisovatel uvažuje o tom, z jakých pohnutek, na jakém základě uzavírají se sňatky na našem venkově, jak a oč při tom se jedná, celé chování obou stran se smlouvajících atd. Správně vystihuje hlavně důležitost poměrů majetkových při nich. Všude, zvláště v tomto oddíle viděti pozorovatele bystrého, kterému odborné vzdělání právnické dává tu i tam hloub nahlédnouti v poměry společenské, zejména majetkové.

K tomuto popisu svatby, jak nalezl ji za své doby, spisovatel připojil vhodně oddíl »Svatební obyčeje již zaniklé v okolí plzeňském«, tedy část jaksi již historickou. Odděluje tak zcela správně živé obyčeje a obřady od zvyků již zaniklých.

K tomuto pěknému obrázku o venkovské svatbě připojen vzdálenější poněkud obřad a slavnost »Májky«, »Statodušní slavnost v okolí plzeňském«.

J. V. Královcova »Chodská svatba v písních« vyvolána byla »Chodským večerem«, pořádaným svého času ve prospěch Národní Jednoty Pošumavské. Na večeru tomto zpívaly se četné písně svatební a tato knížka chce k nim být jen průvodem textovým. Proto vydavatel podává stručný popis svatby jen na »osvětlení postupu a souvislosti písní«.

Zmínil jsem se napřed, že při většině našich prací folkloristických věnuje se příliš pozornosti věcem vnějším na újmu života a ducha lidu. To zdá se nám i při dosavadních vylíčeních svatby. Vizme některé doklady toho. Ve všech těchto obřadech, zvláště průpovědech jeví se nápadná znalost Písma. Zdá se nám, jakoby neustále připomínaly nás na slova Aen. Sylvia, který dal husitskému národu českému co se týče znalosti Písma tak skvělé svědectví; v nich ozývají se dávné časy zbožného života bratrského. Nuže, úkolem folkloristiky bylo by vyšetřiti, je-li tento zbožný duch, proniknutý tak Písmem, posud v lidu živý či udržel-li se jen formálně houževnatou tradicí písemních návodů ze starších dob.

Pouhé přečtení jediné průpovědi přesvědčuje nás, že to sloh a obraty úplně neprostonárodní, že je to duch rozvláčného říkání umělých skladatelů z dob středověké literatury české. Viděti v nich zároveň, jakou sílu konservativní má forma veršová. Ukazuje se tu zajímavý vliv skladeb od umělých skladatelů, které však lid nepozměňuje podle svého názoru a podle svého ducha, jako to činí na př. s mnohými pohádkami, po-

věstmi a jinými zkazkami. I pravidelný zápas řečnický mezi družičkami a mládenci drží se věrně starých veršovaných skládání, jež vždycky se dost monotonně recitují, asi podobně, jak čteme o tom o přednášení lidových písní epických u Srbů.

Po stránce sociální mělo by se při svatbě blíže vyložiti, kterak v lidu venkovském všechna snaha při svatbě nese se k založení rodiny. Založení rodiny, samostatné existenci chtějí zpravidla napomáhati obě strany. Odtud taková váha klade se při uzavírání sňatků na poměry majetkové, odtud to smlouvání až na poslední jalovici i slepici ve prospěch ženících se lidí, odtud zabezpečování poměrů majetkových ještě před uzavřením sňatku; v dřívějších dobách primogenitura, nedílnost statků atd. Věci to, které vyplynuly z přirozeného, zdravého rozumu prostého lidu.

K obrazu o svatbě mělo by se dále připojiti i líčení svazku rodinného mezi rodinami nově spřátelenými. Jak tu na př. tak zv. vejměnek působí na rodinné poměry rušivě, často přímo způsobem znemravňujícím, jak zpravidla mladá rodina přikloňuje se větší oddaností k rodičům nevěstiným nežli k rodičům ženichovým. A příčinou toho bývá obyčejně osudný vejměnek.

Podobně bylo by objasniti na př. stránku ethickou. Styk mezi děvčetem a hochem ještě před svatbou je na vsi daleko bližší a důvěrnější, nežli to bývá v městech. Celé večery i noci bývají jen sobě ponechání. U nás na př. lidé nejpřísnějších zásad neurážejí se a nevytýkají to, když hoch za svobodna přespí společně noc se svou milou, obyčej to, který bohatě dosvědčují i písně prostonárodní. V době poslední ustaluje se mezi zámožnějšími venkovany způsob v městech běžný, kdežto mezi chudšími vrstvami, zejména služebnými, bez závady oblíben je nejvolnější styk pohlavní.

A takových otázek při bližším a bedlivějším pozorování naskytlo by se zajisté více.

Jiného druhu látku obral si *F. V. Vykoukal* ve spise: »*Z časů dávných i našich*«. Spisovatel v objemnější knížce (263 str.) chtěl podati »cyklus nejvýznačnějších svátků a slavností prostonárodních z celého roku«. Postup jejich určoval rok církevní. Obšírněji líčí se tu přežitky a život lidový od svátků vánočních až do posvícení.

Spisovatel docela správně lid pojímá v širším smyslu, zahrnuje v něj také obyvatelstvo městské. Za tím účelem přibral ve své pozorování též obě slavnosti pražské (»Slamník« a »Fidlovačku«).

Vedle slavností, na něž tu i tam posud vážou se některé přežitky, Vykoukal obral si též vylíčiti kus našeho života venkovského, — totiž českého posvícení. Tím chtěl zajisté charakterisovat jistým úsekem života, ovšem ne života obyčejného, náš lid z přítomnosti — myšlénka to, která má zajisté mnoho plodného v sobě. Vedle posvícení jako folie dobře by se byla hodila pouť a obžinky téhož kraje Co na př. Vykoukal líčí o posvícení, u nás většinou dobře by se hodilo na pouť. Mezi slavnostmi postrádáme vylíčení »mikuláše« nebo »barborky«, jak u nás místo »mikuláše« se vyskytuje.

Popisy podané zvyšuje hlavně ta okolnost, že ze všeho viděti, kterak spisovatel sám hleděl se v předmět vylíčený vžíti, nevyčetl jej jen z knih, nýbrž na mnoze podává skutečný stav nynější.

Články tyto, jak ukazují připojené letopočty, vznikaly v době asi desíti let (1884—1893). Za tuto dobu zároveň s vývojem folkloristiky vyvíjel se autor ve svých názorech. Odtud i nestejná methoda ve zpracování. Spisovatel je si toho vědom, jak sám připomíná.

Kde autor nalezl hojnost látky domácí, spokojil se pouze urovnáním jejím v souladný celek (na př. »Štědrý den na našem venkově«); ve většině statí postupoval však methodou srovnávací, připojuje zároveň zevrubnou historii a vývoj té které slavnosti. Spisovatel vzal si za východisko svůj kraj českobrodský, tedy území, na němž staré zvyky nedrží se tak konservativně jako na př. v krajinách horských. Odtud vysvětlíme si, že případy jím uvedené, ač užívá hojně i pramenů tištěných, nejsou úplně vyčerpány. Leckterý detail, který spisovatel uvádí jen od jiných národů, žije posud v našem lidu; i mně jsou známy některé zvyky podobné. Tím ovšem někdy obraz nabyl by jiného světla. Při některých odstavcích autor byl nucen držeti se skoro výhradně látek cizích, protože naše podávaly mu jen velmi málo (na př. »Jesličky a dramatické hry vánoční«, »Nový rok«).

V některých článcích vede si vědečtěji, v jiných populárněji. Vědečtěji mohl se držeti tam, kde u všech skoro národů jisté příbuzné obyčeje jsou zpracovány vědecky, kde vysvětlen již původ přežitku, jeho význam atd. Ale i tam, kde autor předvádí výtěžky tyto exaktnější, podává je formou populární. Vypravování, líčení zvyku, zejména zpravidla vstup, vše nese se tímto směrem. Spisovatel patrně zná dobře nynější rozvinutou náladu nejširších kruhů pro folkloristiku, nesoucí se za bližším poznáním sebe sama, a snaze té chce svým spisem přispěti. A v tom zajisté neminul se cíle. Umí vykládat jasně a srozumitelně, že knížku jeho může čísti i nejprostší člověk. Je k tomu zajisté třeba jistého umění a má to i pro látky toho druhu svou výhodu.

Tyto látky zvykoslovné prodělaly ve zpracování svém určité fase. Byly doby, kde každý pohyb o určitém svátku, každý pokrm vykládal se duchaplně za nějaký přežitek z dávných dob pohanských; odtud k této vědě vznikla nedůvěra. U nás v ohledu tom zvláště neblaze proslul Hanuš. Nyní hledí se výklad opírati spíše o psychologickou stránku než o mythickou.

Spisovatel i ve svých vývodech počíná si v celku rozvážně. Ovšem i jemu šlo o to, aby ukázal v těchto přežitcích jistou kulturní fasi z mlhavých dob pohanských, ale v této abstrakci vede si střízlivě. Nechce ustrojiti čtenáři obraz pohanského dávnověku příliš podrobný a pestrý, nýbrž spokojuje se tím, že v něm konstatuje jisté mezníky, o kterých ustáleno je již mínění všech odborníků. Tak ukazují se mu v našich předních slavnostech zbytky těchto hlavně pohanských slavností: zimního a letního slunovratu, přechod mezi zimou a jarem, na kteréžto fase hleděli kněží křesťanští upevniti slavnosti křesťanské, aby vyhladili tak z lidu zvyky pohanské. Přece však myslím, že vykládati na př. pražskou slavnost »Slamník« a »Fidlovačku« výjevem přírodním (návratem jara) je trochu odvážné. Jak by slamník přišel k tomu tak ctihodnému stáří až z dob pohanských? Bylo by to asi podobně lichotivé tvrzení o nás jako

známé jídání koláčů od nás, když Germáni sbírali ještě po lese žaludy. Třeba tu spíše hledat podklad historický.

V některých kapitolách stýká se se spisem p. Vykoukalovým zajímavá kniha Mat. Václavka, nedávno teprv se objeviv ší: »*Moravské Valašsko*«. Lidopisné obrazy příspěvkem ke kulturním dějinám českým. Díl I.

Václavek v oboru moravského lidopisu svými svědomitými pracemi vedle *Fr. Bartoše* stal se poslední dobou nejznámějším. K osvědčenému pracovníku v tomto ohledu, Fr. Bartošovi, hlásí se jako k svému vzoru p. spisovatel i tímto posledním spisem. Jako onen učinil si úkolem vylíčiti život lidu moravského v rozsahu co možná nejširším, přihlížeje ke stránce hmotné i duševní (hlavně ve spisech »Lid a národ«, »Moravský lid«), tak i M. Václavek obral si za úlohu »aspoň poněkud vystihnouti národní život Valachův, aspoň poněkud nastíniti kulturní obraz našeho Valašska, čímž jakýs takýs materiál bude poskytnut k velké národopisné výstavě v Praze r. 1895.«

Nám líbí se při práci této především to, že spisovatel obmezil se na užší kruh své vlasti, na Valašsko, kde dlouho již působí, že seznamoval se bedlivě se svým předmětem po dlouhou dobu, (sám udává ji na 16 let) a mohl jej tedy proniknouti. Chválíme dále i snahu, že chce vylíčiti Valašsko v podobě co možná nejširší, že pro něho neexistuje lid jen výhradně ve svých pověrách, zvycích, písních a p., nýbrž že hledí čtenáře seznámiti alespoň povšechně též s jinými podmínkami jeho života, jak hmotného, tak i duševního, že vedle skvělých stránek nezamlčuje též stinné vlastnosti jeho povahy. V celkovém rozvržení vidíme na první pohled jeho vzor, ale právě speciální studium podalo mu některé podrobnosti, podle kterých pak uspořádává svou soubornou práci zcela samostatně. Napřed věnuje svou pozornost ve zvláštních odstavcích živnostenským poměrům; plťařství; obilí, stravě a píci; pokrmům a nápojům; tělesné i duševní povaze lidu valašského Pak následuje část zvykoslovná a přežitková, v níž líčí se průběh význačných částí roku církevního; bájeslovné bytosti; přísloví, pořekadla a úsloví; popěvky; kořalka a písně pijácké; zvyky a pověry (část ta je šířeji provedená); o léčivých a čarodějných zelinách; pranostiky; pověry o pokladech.

Části zvykoslovné a přežitkové připadá lví podíl. Kdežto vylíčení poměrů hmotných a povahy lidu valašského připadá 13 stran, kroji a vyšívání 27, vyžádala si ostatní část zbývající 132 strany. Část nezvykoslovná vylíčena pěkně a názorně, ale přece v celku nevěnována jí ta pozornost, které zasluhuje. Tak důkladného znatele svého kraje, jakým se rozhodně jeví p. Václavek, bylo by nestálo již mnoho práce, kdyby byl podrobněji vyložil nám poměry hospodářské a jiné stránky, doložené co možná spolehlivými daty statistickými, kolik dělnictva je ve vynikajících továrnách, jaká mzda jejich, jaké poměry atd. Jak mluvné jsou na př. číslice uvedené na str. 118. v poznámce na doklad moru kořalečního! »Na Vsetíně samém, jenž má 6057 obyv., jest 30 hospod, v okresu vsackém 83 (nejvíce na Hovězí 15, na Hrozenkově 14)! V okresu vsackém je 32.664 obyv., z nichž je 3878 židů (roz. většinou krčmářů!)« atd.

Já se svého stanoviska odporučoval bych, aby takové podrobné vylíčení zvykosloví a přežitků podalo se o sobě samostatně. I tato

stránka má svůj význam a zejména svou zajímavost. Spisovatel zajisté chce podati obraz o celém životě lidu valašského — hmotném i duševním. Jde tedy hlavně o to podati pokud možná průměr tohoto života. Ale čtenář musí si odnášeti dojem, že tento průměr, tento obyčejný všední život lidu valašského plně ještě tkví v samých pověrách, čarování a p., protože o ostatním životě duševním nenachází tu zobrazení, leč jen tu i tam mimovolnou zmínku. Nevidí dále, zda podléhá tomuto nazírání na svět převalná většina lidu valašského, či zda obmezen je jen na určitá vymírající individua, jako je tomu na př. ve většině krajů českých. Ovšem srovnáváme-li na př. shodnou část p. Václavkovu se spisem p. Vykoukalovým, přesvědčujeme se ihned, že pověry a přežitky v kraji kulturou méně zasaženém jsou daleko bohatší i živější, ale přece nepoznáváme z toho potřebný průměr.

P. Václavek proniknut je upřímnou oddaností předmětu jím líčenému, zvláště všem pozůstatkům samostatné kultury lidové. Odtud stesk často se opakující, že mizejí staré pěkné zvyky z lidu, že ubývá záliby k jeho krásnému, svéráznému kroji. I my hlásíme se k těm »upřímným vlastencům«, jež p. spisovatel obmýšlí vykřičníkem, kteří nedoufají, že by na dlouhou budoucnost mohl se udržeti tento samostatný kroj národní a ve prospěch svého národa si ho ani nepřejí. Se starým samostatným krojem zůstávají sice mnohé pěkné zvyky, ale zároveň tolik nevzdělanosti a zpátečnictví. A má-li náš národ udržeti svou existenci národní mezi ostatními vzdělanými národy evropskými, chce-li vyšinouti se na výši kultury současné, musí se podrobiti neuprosnému pochodu této kultury vše nivellisující, musí některé vynikající stránky své minulé kultury ponechati jen historii. A tak podle našeho mínění stane se i s krojem. Dnes vyhledáváme jej v nádherném přepychu při slavnostech národních, naši potomci budou jej velebiti již jen v museích. Ztratíme v něm sice pěknou charakteristiku své samobytnosti, ale bude to pouze nezbytná obět všeobecnému rozvoji kulturnímu. V tom smyslu návrat ke starému podle našeho mínění není možný.

Konečně chceme ještě zvláště vytknouti pěknou methodu p. spisovatelovu, že ke svým vlastním výkladům, jež podává řečí spisovnou, přidává mnoho jednotlivých příběhů, jež sebral z lidu, dialektem. V něm zachycuje nejen stránku hláskoslovnou a tvaroslovnou, nýbrž celého ducha a kolorit této mluvy s jemnými zvláštnostmi jednotlivých obratů.

Při praktické stránce knížky, jinak velmi pěkně upravené a nezvykle levné (snad proto, že p spis. byl nucen vydati ji vlastním nákladem), byla by zajisté nám vzdálenějším čtenářům přišla velmi vhod příslušná mapa Valašska. Podobně kroj i při tak jasném popisu, jakým může se honosit p. Václavek, nepodává čtenáři tak jasnou představu, jako illustrace; proto bylo by na prospěch knížky, kdyby k podaným dvěma fotografiím byly se přidružily i jiné. *jc.*

ZPRÁVY.

* Německé listy přinesly zajímavý dopis frankfurského básníka Viléma Jordana. Agnes S., choť komercielního rady v Berlíně, žádala zmíněného básníka, aby jí zapůjčil několik výtisků své veselohry »Die Liebesleugner«. »Nejbližší sobotu« psala Agnes S. »zamýšlíme u nás v aesthetickém kroužku čísti po jednotlivých rolích Vaši veselohru. Mé sestřence, paní bankéře Lastgolda, půjčil Dr. ***, jenž ji cvičí v literatuře, svůj recensní exemplář, druhý pak opatřila jsem si z Winkelhofovy půjčovny. Poněvač však v leckterých scenách vystupuje více než dvé osob, rádi bychom měli ještě i třetí a snad i čtvrtý exemplář. Vy, jakožto autor, máte jich zajisté dostatek po ruce. Proto prosím Vás přátelsky, abyste mi jich několik na nejbližší dni zapůjčil. Zvouc Vás zároveň k svým sobotním večírkům, dokavad zůstanete v našem městě, jsem Vaše Agnes S.« Na tento list odpověděl německý básník tak trefně, že nebude se škodou, i pokud běží o naše české poměry, odpověď jeho seznati.

»Řada večírků«, počíná list Jordanův, »poskytla mi příležitost, obdivovati jemný vkus a smysl pro harmonii, který mluví z každé Vaší nové toilety, velectěná paní komercielní radová. Tomu Vašemu vkusu ponechávám rozřešení úlohy: zda-li snad, sedíc ve výborně voleném a bohatém svém úboru u stříbrného samovaru a pijíc z pozlacených koflíků, dovedete čerpati duševní stravu z nádob méně čistých, aniž tím raněn bude Váš aesthetický jemnocit. Domnívám se totiž, že sotva byste trpěla na svém stole popraskané talíře anebo se zbytky jídla od večeře kohos jiného. Nevadí-li Vám ovšem červené křížky a tisková znaménka v rozečteném recensním exempláři, nebo jest-li že tytéž něžné ruce, které týdně spotřebují nejméně tři páry hlazených rukaviček po 1 dolaru, neošklivi si dotýkati se knih z Winkelhofovy půjčovny, obyčejně na deskách promaštěných řeznickým sádlem — je to Vaší věcí, a já jsem jen nucen obdivovati, jak Váš jemný vkus podivuhodně umí se učiniti nepřístupným vší vnější ošklivosti: nicméně proto však přece nesmím při této příležitosti opominouti, ukázati Vám Vaši prosbu ve světle, jakého jste se sama sotva nadála.

Vy a Vaše společnost přejete si čísti moji veselohru. Tato veselohra, paní komercielní radová, jest výtěžkem mého kapitálu a mé práce.

Abych ji napsal, potřeboval jsem k tomu svého dědictví po otci i matce, básnického talentu, slohové obratnosti, cviku v psaní veršů a jisté sumy dovednosti vědomostí, jichž nelze nabýti ani zdarma ani bez mnohaleté námahy. Vládna tímto provozovacím kapitálem, musil jsem týdem za týdnem seděti u psacího stolu, pak starati se o provozování svého kusu, zkoušky řídit, úlohy s herci studovat. Kus se líbil a tím vzbudil v obecenstvu i touhu, aby jej četlo. Vedle své divadelní ceny nabyl také ceny knižní. Poptávka obecenstva, v niž spadá i Vaše, znamená mně pak s této stránky výšku důchodu, jejž mám ze svého kapitálu, znamená i jedinou možnost, uvésti na peníze mnou vyrobené zboží. Toho důchodu požívám nyní ovšem jen na jistý čas a toho zboží jistou zásobu prodal jsem panu Sauerländrovi ve Frankfurtu.

Mylně jste se tedy vyjádřila, žádajíc mne za zápůjčku kusu. Co byste mi vrátila, bylo by jen skořepinou snědené ústřice t. j. byl by to potištěný papír ztrativší způsobilost, získati mému nakladateli z Vaší pokladny půldruhého zlatého. Tomuto zůstala byste již tím, že byste ukojila svou touhu po četbě, dlužna krámskou cenu, ne sice podle obchodního zákona, ale jistě podle vyššího zákona slušnoti, jenž by Vás ve Vašem společenském postavení stejně měl vázat.

Některým lidem nikdo nemá za zlé, jestliže zdarma za ohradou dívají se na pouštění balonu anebo na cirkusovou produkci, ale jsou jiní, pro které hodí se jen třetí neb druhé místo, a konečně jiní, pro něž určeno pouze prvé místo. Právě tak má se to s velikými třídami, jež jsou nuceny vypomáhati si vzájemně knihami anebo posílat do půjčovny. Ale představte si svého manžela, pana komercielního radu, jak s těžkým, zlatým řetězem na nejjemnější pikové vestě ve společnosti rozedrané pouliční mládeže dívá se s větve nějakého stromu na koňské dostihy. A Vy a sta podobných Vám nezhrdáte zaujímati podobné stanovisko naproti nejméně chráněnému a ochranitelnému vlastnictví spisovatelovu — patrně nevědomky a poněvadž ještě nikdy jste si nerozvážila, v čem toto vlastnictví záleží.

Vy a Váš pan manžel jste vřelými obdivovateli Anglicka a anglických mravů. Nuže buďte také anglickými ve svém chování k literatuře. V Anglii nikdo nemá nároku na jméno gentlmana, kdo si nepořídil knihovnu v poměru ku svému majetku.

Přes to všecko jsem nicméně ochoten, velectěná paní komercielní radová, zapůjčiti Vám několik výtisků žádané veselohry, pak-li že mi prokážete vzájemnou laskavost. Tvrdí se, že jste svému panu manželu přinesla věnem objemný foliový svazek v marokinské kůži, jehož obsah velice prý je cenným, ač pro čtenáře nevalně zábavný, ježto skládá se ze samých státních papírů. Prosím, abyste mi jej pouze na několik hodin zapůjčila. Po uplynutí této lhůty přesně jej obdržíte: nechci totiž nic jiného, než vystříhat si pro sebe úrokové kupony.

Váš Jordan.

* * *

* S neobyčejným potěšením otiskujeme zprávu, již v těchto dnech denní listy uveřejnily. Dělníci ve Slaném podali městské radě žádost za nepovolování sprostých tanečních muzik, uvádějíce, že pořádáním takových zábav kazí se nejen dorost dělnictva obého pohlaví, ale že také v těchto tak zvaných »tančírnách« olupuje se mladý, pracující lid o poslední špetku mravu. Podavatelé v žádosti své podotýkají, že dnes, kdy je dosti spolků, ve kterých se způsobům i tancům národním vyučuje, netřeba pro nepatrný poplatek udíleti povolení »dupárnám«, v nichž řvaní, pranice a jiné nepěkné věci jsou stále na programu. Na konec uvádějí žadatelé, že sprosté muziky neměly býti již dávno trpěny, poněvadž jsou k hanbě města i k hanbě pokročilého a po uvědomění opravdově toužícího dělnictva. (*Česká Straž*, 23. června.)

* *
*

* Zlobou dne je anarchism a proto nebude od místa, upozorníme-li naše čtenáře na novější literaturu, jíž by se o věci mohli poučiti. O anarchismu samém vyšel právě francouzský spis od Fr. *Dubois*: Le péril anarchiste; je přeložený také německy od Trüdjena. O otázce sociální v obvyklém a širším smysle velmi pěkný přehled podá každému spis *Herknerův*, také právě teď vyšlý: Die Arbeiterfrage. Eine Einführung. K němu pojí se starší a známý spis *Schäffleho* o kapitalismu a socialismu, jenž vyšel v českém překladě vydáním »bibliotheky sociálních nauk«. Spis Herknerův je novější ve svém pojímání hlavních sociálních úkolů doby. Konečně upozorňujeme v této souvislosti na brožurku *Dietzgena:* Die Zukunft der Socialdemokratie. Brožurka má téměř kulturně-historický význam. Vyšla poprvé 1878; autor byl několikrát vězněn a žalován; jeho práce konečně socialistickým zákonem (v Německu) zakázána. Teď spisek je volný a vychází právě se zajímavým doslovem a úvodem. Obsah spisku zajímav je netoliko tím, jak sociální demokrat pohlíží na budoucnost sociální demokracie, ale osvětluje právě i taktiku vlád vůči sociálnímu hnutí.

Konečně buďtež uvedeny dva vhodné prameny pro studium otázek sociálních. *Handbuch des Socialismus* (Carl Stegmann — C. Hugo) vycházející po sešitech v Curychu v abecedním pořádku poskytuje poučení spolehlivé; méně spolehlivá je, vyšlá v loni, bibliografie: *Bibliografie des Socialismus und Kommunismus* (Josef Stammhammer), ale nemáme zatím nic úplnějšího.

* *
*

* Paul Bourget šťastně dodiletantisoval se křesla v Pařížské akademii, po kterém Zola tak horoucně ale marně touží. Nás při tom jen zajímá ten proslavený starý cop akademický: Zola se domněle konservativním strážcům francouzského juste milieu nelíbí, je jim příliš revoluční; za to milost nalezl filosof modní toiletty dámské. Není nad důslednost

Obzor časopisů.

Čas č. 26. (30. června) píše proti t. zv. *indiánské dětské literatuře*. Nejen v Němcích, i u nás zaplavuje se trh drobného čtenářstva spoustou knížek o bojích bělochů s černými a rudými divochy, o skalpech a válečných tancích indianských atd. Cena knížek těch není žádná. O umění bylo by stydno mluvit. Ale ani o slušném čítánkovém slohu, správnosti řeči není potuchy. Knížky jsou nepřiměřeně drahé. Žádat za knížku o 30—50 stránečkách všelikého tlachu, řídkého tisku, bídného papíru 15—20 kr., znamená děti na veřejné cestě olupovat. V dítěti však takovou literaturou umrtvuje se i smysl pro vážnou četbu poučnou. Čtením několika podobných knížek pozornost dětská stává se roztržitou, podrážděně těkavou. Vrozená beztoho dobrodružnost mysli dětské se podpaluje, do měkké, poddajné mysli dítěte před časem vnáší se vědomí o nejzločinnějších stránkách duše lidské, o snadnosti vraždy a války, vraždění to naučeného a spořádaného. Rozlezly-li se dnes knížky o Indiánech po všech koutech a činí-li takřka většinou četbu dětskou, je to jen smutný důkaz, jak málo se četba ta kontroluje, je to konečně důkaz, že vedle psaného hesla: »pro děti jen to nejlepší je dobré!« — skutečně se provádí heslo jiné: »pro děti i to nejhorší je ještě dobré!«

Hlídka literární v č. 7. (červenec) pojednává *o současném knižném trhu*. Spolu s hospodářskými krisemi různého druhu — agrárními i peněžními — slyšeti teď často žaloby na stagnaci v knižném trhu. Ve Francii, na př., kde při dovozu cizích knih za pět milionů franků vývoz francouzských páčí se na 17 milionů, u všech pařížských vydavatelů kupí se znenáhla spousta neprodaných výtisků, plnících bez užitku jejich sklady a nelze s nimi nikam, než do papírových továren. V Německu zásoba neprodaných výtisků děl německé literatury je snad ještě větší. Tam totiž netoliko větší města, jako Lipsko, Berlín, Štuttgart, Drážďany, Vratislav, ale i malá, jako Brunšvík, Jena a j. mají své vydavatelské a knižné firmy. A vskutku netečnost ke koupi knih stala se tam národním pořekadlem. Knihy hledají se toliko za dary a pro vážné práce, ale domácí knihovny u národa »myslitelův a básníků« jeví nedostatky neb

silně pustnou. V Německu však kupců knih přece je víc než v Italii. U Němců aspoň knihovny, jakých není ještě v Italii, odeberou na 200 výtisků každého nového románu. V Italii knižné poměry stojí ještě hůř. Známý italský spisovatel Luigi Capuana mluví přímo o literární krisi ve své otčině. Zajímavý je stav knižných záležitostí v Anglii. Také Anglie zaplavena jest knihami, ale tam pro ně jsou i čtenáři-spotřebovatelé. Ve Velké Britanii vychází ročně na 8—9000 svazků t. j. denně po 25 čili za hodinu svazek. Některé z knih, majících úspěch, prodávají se až ve 300.000 vytiscích. K tomu třeba přičísti ještě 1,300.000 kg. knih, dovezených z ciziny, v ceně 3 milionů zlatých. Tato ohromná spousta knih tuzemských a cizinských rozváží se tisíci drahami na vše strany. Čítárny a cestovné knihovny v Anglii jsou nejlepšími klienty knihkupeckých vydavatelů. Že jinde trh knižný vázne, přičítá se různým příčinám. Po mínění mnohých ve všem vinno je přeplnění knižného trhu. Trh neví kudy kam s ohromnou spoustou dodávaného knižného materiálu. Fabrikace knih stala se skutečnou chorobou. Vůbec spisovatelské diletantstvo vždy víc razí si cestu ve všech oborech: úředníci, herci, důstojníci, studenti, ženy i mladé dívky vyplňují své prázdné chvíle spisováním. Také vina přičítá se úpadku literární kritiky. Kritika prý stala se vrtošivou a nespravedlivou. Jeví se bezměrně přísnou, jen kárajíc a vytýkajíc nedostatky, neuznávajíc předností autorův. Jinde zase je nevšímava, netečna. Následkem neustálé hany kritiky i obecenstvo zvyká hleděti k novým knihám s nedůvěrou, jak stává se s oklamanými kupci.

V kritické části posouzeny historické obrázky od Z. Wintera *Ze staré Prahy*. Až do podrobností věrně vypisován tu ve 14 obrázcích život ze století 16. a 17. Všude lze postřehnouti svědomitého badatele Historický román Josefa Svátka *Poslední Budovec* nesnese přísnějšího měřítka, je to pravý román novinářský. O znělkách *Černé perly* od A. E. Mužíka se praví, že znamenají do jisté míry obrat v autorově tvorbě. Celkový dojem sbírky je příznivý a mnohoslibný. B. Kaminský ve své nové knize lyrických veršů *V samotách* v hlavních myšlénkách se opakuje. Z překladů, vydaných ve Sborníku světové poesie, posuzován tu M. Lenaua *Výbor básní*, přeložených Ant Klášterským. Tento překlad posouzen byl i v Naší Době v čís. 8. Pan Klášterský nás žádal, abychom vedle svého hlasu popřáli místa i hlasu cizímu i zaslal nám za tou příčinou příznivý posudek »Prager Tagblattu«. Také »Hlídka literární vyslovuje se o překladě vřele. Praví, že se zdařil a že ovívá nás v něm půvab, dech melancholické Musy Lenauovy.

Nové Zprávy jednají v č. 11. (15. června) o nutnosti technologicko-průmyslového musea v Praze. Takové museum má sloužiti hlavně maloprůmyslníku, seznamovati jej nejen se vzory surovin v nejvýhodnější úpravě, ale i poučovati o jich vlastnostech, o nových nástrojích a strojích a tyto i zkoušeti a státi se rádcem v prostředcích výroby. V tomto směru velkozávody velkými kapitály vládnoucí si ovšem samy, co pro ně nejvýhodnějšího, vyhledávají a vyzkouší, ale maloprůmyslník to sám na svůj vrub těžko učiniti může, nemáť prostředkův a času pátrati a zkoušeti. Museum mělo by slučovati: poptavárnu, která by vydávala zprávy, zku-

šební stanice a stálou výstavu předmětů, v obor činnosti musea spadajících. Také v jiném ohledu vysvítá prospěšnost musea. Uváží-li se, jak mnoho tovarů, jmenovitě v oboru nástrojů a strojů, dosud do Čech se dováží, třeba se tu již ve stejné jakosti vyráběly, jest záhodno, by se na tuto domácí výrobu stále a stále poukazovalo a k jejímu zdokonalení pracovalo. To pak také mohlo by býti úkolem technologicko-průmyslového musea.

Rozhledy č. 9. J. Vorel v článku *Pokroky katolicismu* ukazuje, jak v poslední době bojuje se za katolicism soustavně na celé čáře. Strana klerikální jde ze závažných pohnutek na bojiště, její akce jest již předem plánovitě promyšlena a cíl stanoven. Jen lidé krátkozrací mohou různé politické a sociální nahodilosti bráti za motiv klerikální propagandy. Vskutku jest to však veliké mezinárodní hnutí s jednotným a obezřelým řízením. Mohutnění katolicismu tvoří jádro náboženské situace na obou polokoulích. Sílení katolicismu datuje se od dob velké revoluce francouzské. Excessy hrůzovlády se některým hlavám znelíbily, reakce ke katolicismu jevila se jim potřebná a žádoucí k utišení příliš rozbouřeného současna. Napoleon stavěl této reakci pohodlnou cestu. Není to snad politické prospěchářství nebo pouhá kurtoasie, co víže Francii k Římu. Tradice ultramontanismu, oficielně připuštěného Napoleonem, se tu vědomě udržuje a předává jako vzácný odkaz s generace na generaci. Francouzská literatura vypracovala pozvolna názor světa a lidstva ryze ultramontanní. Châteaubriand a Fontanes jsou žáky esthetické školy katolického kultu. Další pokolení umělců od vněšnosti přešlo k uznávání vnitřní jakosti katolicismu. Sluší tu jmenovati H. de Balzaca, který umělecky demonstruje katolicism jako nejmocnější element sociálního řádu. Nejnověji pak Bourget v Cosmopolis sklání hlavu před stolcem vatikánským. Sblížení republiky s církví a naopak jest již na plném pochodu. Arcibiskup pařížský Richard slouží mši za usmíření hříchů revoluce, ministr vyučování klidí chválu Vatikánu. Jen o málo menší jsou úspěchy katolicismu v Anglii, kde v massách dělnického lidu působil zvěčnělý kardinál Manning. Jeho důstojné, ethické pojímání sociální otázky činilo jej nesmírně sympathickým. Pravým triumfem však bylo přestoupení jednoho z nejpřednějších Anglikánů, J. H. Newmana ke katolické církvi. Nejkřiklavější úspěch sklidil katolicism v Německu. Tam po kulturním boji Bismarckově říšský sněm najednou nyní odhlasuje návrat jesuitů. Rakousko jest pravým zlatodolem ultramontanismu. Katolicko-španělské tradice dvorské a hluboká věřivost lidu zajišťují mu plný úspěch. Vliv klerikalismu jest v každé příčině podporován. Přejdeme-li na druhou polokouli, vidíme, že i tu šíří se silně katolicism. Jižní Amerika neobyčejným přílivem Španělů a Vlachů se romanisuje a byť hlavní kontingent vyznavačů patřil evangelisaci, ta přece přičiněním katolicismu ztrácí na vlivu a rozsahu. V Chicagu jest již 98 katolických far s 10 filiálkami. V celkovém přehledu ukazuje katolicism snahu státi se mocí universální. V civilisovaném světě obratnou propagandou, v necivilisovaném misionářstvím. Všude pracuje se o to, aby podřízení církve pod moc státní stalo se illusorní.

V parlamentární řeči dra. K. Kramáře *o současném Rusku*, otištěné v témže čísle, oceňuje se význam dnešní politiky ruské. Rusko poznalo, že musí ven do světa, ví však, že cesta tam jde jen nekonečnými rovinami Ruska, kde dříve jest pracovati kulturně, hospodářsky a sociálně. To jest duch nynějšího regimu v Petrohradě. Průmysl ruský velmi značně se vyvíjí od té doby, kdy Rusko nastoupilo politiku ochranných cel a sebepoznání. Co se tkne jednotlivých oborů průmyslu, kyne především výrobě bavlny v Rusku skvělá budoucnost, jelikož Rusko vypěstilo v Asii zcela nový druh bavlny výtečné jakosti. Také ruské výrobky ze lnu jsou znamenité. Výroba kaučuku u veliké míře jest v rukou americko-ruské společnosti, mající skoro monopol; tato společnost vyrábí na př. za 10 mil. rublů kaloší, nemluvě o jiném zboží. Průmysl dřevařský jest v Rusku především domácím průmyslem a právě tu jeví se dovednost ruského mužíka, jenž pouhou sekerou hotoví velmi pěkné výrobky. Ruské kovodělnictví, zejména jemné zpracování kovu a umělého bronze jest světoznámo. Nádobí z mědi a samovar jsou čistě ruskou výrobou; skoro výhradně jsou oborem domácího průmyslu, neboť v továrnách zhotovují se jen části samovarů; průmysl tento jest dosti rozvětvený a vyrábí se ročně v gubernii tulské samovarů za 7 mil. rublů ročně. V sklářství jest Rusko proslaveno. Také hrnčířství vzkvétá a výroba majoliku a porcelánu. Produkce nafty přesahuje všecky obvyklé meze: R. 1870 bylo v Baku vytěženo $1^3/_4$ mil. pudů, r. 1891 již 291 mil. pudů. V průmyslu cukerním hrozí být Rusko pro budoucnost velmi nebezpečným soupeřem českým výrobkům na cizích trzích. Pivovarnictví není ještě dosti vyvinuto. Zemědělství jest sice v mnohých krajinách na dosti vysokém stupni, ale v širých a rozlehlých krajích jest ještě tak bídně primitivní, že nemůže býti jinak nazváno, nežli extensivním pleněním. Co se týče komunikací, činí Rusko pokroky. Staví pilně velké dráhy až na Ural i do Sibíře. Paroplavba po řekách je živá. Za to však místní komunikace: silnice, cesty, mosty, jsou nedostatečné a zanedbané. V ohledu duševního vzdělání jest obecno-školská výchova v Rusku příliš bídná. Odtud se dá vysvětliti, že nepatrná menšina obyvatelstva je na výši vzdělanosti věku devatenáctého a většina, nepoměrně ohromné zástupy jsou daleko pozadu. Společnost ruská mnohem úsilněji zabývá se velikými kulturními problémy a sociálními otázkami než společnost naše. Na př. pokud jde o vzdělání žen, má Rusko již dávno několik klasických gymnasií ženských, má již vyšší universitní kurs pro ženy a právě zařizuje lékařskou fakultu výhradně pro ženy. Rusko má velikou literaturu revuovou, jíž jen anglická může se po bok postaviti. Ruští spisovatelé to konečně jsou, kteří vtiskli ráz novější evropské literatuře. Ale vedle těchto Puškinů, Gogolů, Dostojevských, Tolstojů, Turgeněvů je tu skoro 90% analfabetů, takže si nelze pomysliti většího protikladu. Avšak jest to již historickým osudem Ruska, že jest zemí odporů a protiv jako málokterá jiná země.

Inteligence a dělnictvo.

(Rozšíření a demokratisace vysokého učení.)

„Vědění je moc."

Souhrn všech těch úkolů, jež zovou se »otázkou sociální«, obsahuje také nerovnost vzdělání a spojenou s ní nerovnost postavení sociálního a hospodářského. Nebudeme tu vyšetřovati, zdali a do které míry nerovnost sociální a hospodářská zaviňuje patrnou nerovnost vzdělání anebo zdali tato je příčinou prvé, — stačí konstatovat, že nerovnost obojí jest a že jsou úzce spojeny a spřeženy. Avšak nepodléhá sporu, že dnes třída inteligentů tvoří zároveň a tou svou inteligencí třídu privilegovanou, přímo šlechtu, — vědění, jak Baco právem řekl, je prostředkem moci, moci netoliko nad přírodou ale i nad člověkem. Proto řešení sociální otázky neznamená jen spravedlněji rozděliti statky a moc politickou a sociální, ale znamená zároveň spravedlněji rozděliti vědění. Děliti se o statky, vždy je úkolem především srdce a mravnosti a platí to o statcích duchových neméně nežli o statcích hmotných.

Je přirozeno, že prvé soustavné pokusy o spravedlivější rozdělení vědomostí a tudíž o rozšíření vědomostí, nabývaných posud na školách vyšších a vysokých, učiněny byly v Anglii a to již v době, kdy se u nás říkalo, že sociální otázka přestává u Podmoklí; dnes tomuto slovu nevěří již nikdo, ačkoli nelze tvrdit, že bychom si dosahu sociální otázky již byli plně vědomi. Vědomí toto buditi a tužiti jest jedním z úkolů »Naší Doby« a proto tu čtenářům svým předkládáme zajímavou partii z dějin sociálního uvědomování Anglie. Vylíčíme podle nových a spolehlivých pramenů — (nároků na originálnost nečiníme) — jak v Anglii vznikala vzájemnost mezi inteligencí a massou lidu, hlavně dělného, a do které míry způsobem

tímto třídy sobě cizí a nepřátelské se usmiřují. Z dějin tohoto hnutí seznáme, jaké úkoly čekají i nás inteligenty české, seznáme, jak láska k lidu a vlasti může a má býti účinná a praktická.

I.

V Anglii národní hospodářství stalo se morálkou a vlastně evangeliem tříd bohatších; názor ten vyplýval z celého myšlení moderní doby, ačkoli vždy byli horliví a oddaní hlasatelé názoru lepšího a ideálnějšího, jenž stručně se dá charakterisovati slovy, že duch panovati má nad hmotou. I v Anglii byli filosofové a vědcové, kteří úspěšně čelili manšesterství a onomu světoběžnému utilitarianismu, jenž prospěch a nota bene vlastní prospěch kladl za cíl všeho životního bažení. Mezi vynikajícími zastanci filosofie ideálnější nad jiné zjednali si hlasu *Tomáš Carlyle* a jeho stoupenci.

Vedlo by nás daleko, kdybychom tu oceňovati měli literární působení Carlyla; jest u nás aspoň dle jména známý, kdežto neznámi jsou úplně mužové v šlepějích jeho kráčející, a proto těmito počínáme, dobře vědouce, že kořeny jejich působnosti hledati v letech minulejších.

Carlyle bojoval proti národním hospodářům v letech šedesátých; po něm v letech 70tých hlavním představitelem hnutí, ukazujícího, že zákonem poptávky a nabídky nejsou vyčerpány povinnosti tříd vzdělaných a majetných vůči nižším, je *John Ruskin*, universitní profesor v Oxfordě. Tento geniální myslitel, proslulý hlavně jako aesthetik a dějepisec umění i jako lidumil — rozdalť velikou část svého značného jmění účelům dobročinným — věnoval se v letech 70tých, v pokročilém již věku, studiu otázek národohospodářských.

Vycházeje od názorů Carlylových, hlásá, že společnost lidská nespočívá jedině na individuálných pudech egoistických, nýbrž vedle toho i na altruistických, společenských podmínkách, které on zove »zákonem lásky«. Neprávem se pokládá za jediný předmět národního hospodářství výroba a rozdělení statků, obojí je toliko prostředkem dalšího společného účelu, totiž využití, spotřeby těchto statků. »Předmětem národního hospodářství je pravý způsob spotřeby, t. j. otázka, jak se má každé věci správně využiti.« Avšak spotřeba statků napomáhá udržení lidského života po stránce fysické, rozumové a aesthetické a proto všeliká výroba »nevedoucí k životu«, je nehospodářská. Hlavní otázkou pro národ není, kolik pracuje,

nýbrž kolik života je možno. V tom právě jeví se pokrok společnosti lidské proti dobám minulým, že nyní věnuje se mnoho práce na zkoumání věcí všeobecně užitečných a k zachování života nutných (vzduchu, světla, čistoty), kdežto dříve pozornost se obracela k zjevům sice nápadným, neobyčejným, které však pro život důležitosti nemají.

Z tohoto základního názoru Ruskinova plyne definice bohatství jakožto držení cenného, t. j. věci životu sloužící, tím, jenž jí dovede náležitě využiti, při čemž pojem výroby ustupuje před pojmy rozdělení a spotřeby do pozadí. Nedbajíce těchto dvou posledních pojmů, národní hospodáři pokládali výrobu samu za věc dobrou, o niž dlužno usilovati, kdežto ona ve skutečnosti může mnohem více životu škoditi a spíše úsilnost ničiti nežli vyrobený statek zachovati a udržeti.

Ruskin obrací se dále proti soutěži, protože taktéž »více život ruší, nežli udržuje a rozvíjí«. V dějinách není podobného zmatení lidského rozumu jako víra, že základem lidské společnosti může býti zásada: »Kupuj co nejlaciněji a prodávej co nejdráže.« Není přece naprosto důvodu, jenž by mne opravňoval, abych chudákovi, který musí prodávati, méně platil, aneb od toho, který musí kupovati, více žádal, proto, že je chudý. Ovšem, míní Ruskin, »olupování chudého, protože je chudý«, jak činí kapitalisté, je výnosnější a méně nebezpečné, než »olupování bohatého, protože je bohatý«, jak činí skuteční lupiči.

Proti stanovení výše mzdy poptávkou a nabídkou namítá: »Nezadáváme místo ministerského předsedy veřejnou dražbou, ani diecese po smrti biskupově duchovnímu, který by ji za nejnižší nabídku převzal. Jsme-li nemocni, nehledáme lékaře, který by žádal méně než guineu.« Nejvyšší práce, tvrdí Ruskin, koná se vždy a všude za pevnou sazbu a mělo by tak býti se všelikou prací, aby se na podobnou výši povznesla. Dobrý i špatný, slabý i silný dělník budiž placen stejně, jak to učinil hospodář v evangeliu, který všem svým dělníkům na vinici i »tomuto poslednímu« (unto this last — odtud i název spisu Ruskinova) dal stejnou mzdu. Následek toho by byl, že by lidé dovedli rozeznati dobrou práci od špatné a že by dobří dělníci práci nalezli, kdežto špatní by zůstali nezaměstnáni, čemuž sluší dáti předňost před dnešní soustavou, která k tomu vede, že místo dobré špatná práce se koná, a že se potřeby lidí ukojují jen nepravými, zdánlivými statky místo skutečných. Těmito názory Ruskin stýká se s požadavky obou hlavních směrů anglického děl-

nictva. Společenstva požadují, aby všeliká práce byla placena podle pevných sazeb, ujednaných mezi dělníky a zaměstnavateli, a ručí také za řádnou práci. Dělníci mimo Trade-Unions usilují, ať již jde o rozdělení, ať o výrobu, o skutečnou cenu, nikoliv o zdánlivou, která se vyplácí jen prostředkovateli.

Co se týče postavení kapitálu ve společnosti, Ruskin potírá individualistickou theorii: i kapitalista je povolán pracovati pro společnost a ne jen výhradně pro sebe a osobní svůj prospěch. Kapitalista je orgánem společenského organismu; jeho funkce odpovídá výživné funkci v organismu jednotlivcově. »Není úlohou kupcovou výhradně míti zisk, jako není učitelovou bráti služné. Plat je nutným přídavkem, ale nikoliv obsahem jeho života, je-li jinak pravým učitelem, jako honorář není životním úkolem pravého lékaře.«

Končí pak Ruskin svůj spis *Unto this last*,*) kterým nejvíce působil a jehož hlavní myšlénky tuto podáváme, těmito rovněž pozoruhodnými jako krásnými slovy:

»Chci jasně postaviti ten veliký fakt, že bez života není bohatství, počítajíc k životu všelikou sílu lásky, radosti a podivu. Nejbohatší je ona země, která vyživuje největší počet šlechetných a šťastných lidí; nejbohatší je muž, kterýž vyplniv všecky funkce svého života do posledního písmene, má nejrozsáhlejší pomocný vliv na život jiných jak svou osobností, tak svým majetkem. Hospodárnost budiž zákonem v domácnosti: neplýtvej ničím a nebuď nepřející, buď prostý a laskavý. Nestarej se o to, jak bys nadělal *mnoho peněz*, nýbrž abys udělal *mnoho z peněz*; buď vždy pamětliv toho velikého, nezbytného faktu, že nemůžeš míti, co má jiný, a že každý atom všelikého dobra, které spotřebuješ, znamená kvantitu lidského života, vynaloženého buď na zabránění a zničení života aneb na získání více životů. Uvaž, zdali by přepych byl žádoucí — i připustí-li se jeho neškodnost — kdybychom jasně na své oči viděli strasti, které jej doprovázejí. V budoucnosti je zajisté možný přepych, zvolený a neškodný pro všecky a pomocí všech. Ale dnes může se z přepychu radovati jen nevědoucí; i nejukrutnější člověk nemohl by při svých hodech hýřiti, nemaje roušky na očích. Strhni závoj, patř do světla! — Čeho nám dnes zvláště je potřebí, je přání života, k radostné práci bohatého: je potřebí milých a půvabných výjevů v za-

*) *Unto this last.* Four essays on the first principles of political economy. 7. vyd. 1891. Jiné spisy jeho sem hledící jsou: *Munera pulveris*, *Time and Tide*, *Crown of wild olivè*, *Fors Clavigera*.

hradách a na polích, radostných a útěšných zjevů v příbytcích lidských, zpěvu ptačího a bzukotu hmyzů, hlubokých slov mužův a líbezných hlásků dětských. Je nám potřebí příkladů lidí, kteří ukazují, že maxima radostí možno dosíci pevnou, dobře uváženou věcností, je potřebí lidí skromných a pracovitých, kteří u sebe se rozhodnou, býti šťastni ve světě a hledati nikoli většího bohatství, nýbrž větších radostí, kteří za největší vládu pokládají sebevládu a vzájemně se ctí, klidně usilujíce o mír.«

II.

Ke jménu muže tak slavného, jakým je John Ruskin, pojí se bezprostředně jméno jeho žáka, skromného, záhy zemřelého pracovníka, jehož činnost je typem všeho toho, co dnes inteligence anglická činí pro třídu dělnickou. Mužem tím je *Arnold Toynbee.**) Nezištným působením mezi dělnictvem a skromnou, milou svou osobností získal si přátelství a velký vliv v kruzích nejširších a proto zmíníme se i o jeho osobnosti.

Toynbee (nar. 1852) byl synem ušního lékaře a znamenitého přírodozpytce Josefa Toynbeeho. Již otce jeho charakterisuje přátelské smýšlení s třídami dělnickými; zavedl pro ně večerní přednášky z přírodozpytu, a synáček jeho pomáhal mu při nich, při pokusech fysikálních. Otec zemřel mu před 14tým rokem. Jsa zdraví nepevného, již záhy navykal odříkání. Jako 19letý jinoch píše příteli, že nechce stráviti život bažením po statcích pozemských, které jistě v sobě chovají zlo; jeho ideálem je život tichý, věnovaný vědě, ne ze ctižádosti, nýbrž z lásky ku poznání pravdy. Avšak sociální problemy časové záhy udeřily na jeho vnímavou, jemnou duši, že nebylo mu popřáno žíti klidný život vědce. A tak přenesl své nezištné smýšlení z vědy na postavení tříd dělnických, na něž působil mocným příkladem.

Roku 1873 vstoupil na universitu oxfordskou a do následujících 10 let, které tam do konce svého života (1883) strávil, spadá doba jeho vzdělání a působení. Pobyv krátce na Pembroke College, stal se studentem (fellow) a učitelem (tutor) koleje Balliolské, kdež byli mu svěřeni mladí muži, připravující se k civilní službě v Indii. Tento život uprostřed mladých mužů velice přispěl k rozvoji jeho již od přírody sympatické povahy. Úspěch a obliba Toynbeeho v Oxfordu

*) Čti: Tajnbí.

spočívaly hlavně v tom, že jich nevyhledával. Ve všem jednal věcně, ničeho neopomíjel z osobní nechuti, ani nemluvil a nečinil ničeho pro uznání. V této jeho povaze tkvěl také úspěch jeho řečí v kruzích dělnických, jež v posledních 10 letech svého života čile navštěvoval; jeho posluchači cítili, že mu nejde o třídní neb osobní zájem, nýbrž že jen soucitem je veden, poznali v něm pravého přítele lidu vedle tolika zdánlivých. Dojem jeho řečí býval jistě tím větší, že mnozí z posluchačů postřehli, že jeho nadaný život pro slabé zdraví se ve prospěch jiných ještě zkracuje. K této jeho osobnosti dlužno přihlížeti, chceme-li pochopiti vliv, jaký Toynbee měl na kruh svých přátel, kteří po jeho smrti myšlenky jeho dále hlásali a prováděli.

Rozumový podklad vývoje Toynbeeho je charakterisován pozadím, na němž budoval Carlyle a zejména Ruskin: směr antiindividualistický. Po stránce pak náboženské a filosofické veliký vliv na Toynbeeho měl oxfordský profesor *T. H. Green*,*) filosof směru Kantova.

Carlyle a jiní křesťanští socialisté před ním (Maurice, Kingsley, Pusey a j.) tkví názory svými v půdě křesťanského dogmatismu; avšak Toynbee, syn přírodozpytcův, stojí již úplně a naprosto na půdě myšlení moderního. Toynbee smýšlí antiutilitaristicky, a toto smýšlení nutně se musí nějak odnášeti k formě víry. Ta je dána Greenem, jehož stanovisko je stručně toto:

Víra, jež patří více v obor vůle a citů nežli rozumu, nemůže záviseti na událostech minulých, jejichž uznání, ať dobře ať špatně zdůvodněné, závisí na pochodu čistě rozumovém, jehož konečný výsledek může se měniti s prostředky poznání. Mnozí toho nedbají a přecházejí do tábora utilitaristického, zaměňujíce víru za vnější její formu, která je předmětem moderní kritiky. Green myslí, že dnes nespočívá nebezpečí tak v tom, že někteří vášnivě útočí proti staré víře, nýbrž spíše ve lhostejnosti celých mass ku všeliké víře vůbec a v pustém individualismu, který se stává základem společenským. I brojí proti utilitarismu ideálnými názory Kantovskými, vraceje se však částečně ke starému, od Kanta odstraněnému spekulativnému stanovisku; připouští, že žijeme nyní v »periodě přechodní«, a že konečné rozluštění posud není nalezeno.

*) Znám je zejména jako kritický vydavatel (spolu s Grosem) filosofických spisů Davida Huma (4 svazky 1874), kdež v obsáhlé předmluvě vyvrací se stanoviska Kantova učení Humovo i Lockovo a míří nepřímo na J. St. Milla; později (v Contemporary Review 1877 a 78) vystoupil přímo proti H. Spencerovi a G. H. Lewesovi. Zemřel 1882.

Podobně i Toynbee má za nejvážnější problem časový, na jehož rozluštění konec konců všechny problemy závisí, »nalézti formu křesťanství, která by byla v souhlase s pokrokem, svobodou a věděním«. Kritika křesťanství nepovalí, nýbrž naopak ono se ukáže tím čistším. Jako každé veliké hnutí rozumové na konec mravní povahu člověka zušlechtilo tím, že očistilo jeho víru, tak také veliký pojem zákona přírodního zůstaví víru v Boha a nesmrtelnost čistší a vznešenější a posílí tím zároveň ducha sebezapíravosti. Náboženství je Toynbeemu věcí ne rozumu, nýbrž vůle; je síla, jež jediná podněcuje člověka k jednání nesobeckému, sociálnímu. Z toho důvodu čelí Comtovu náboženství humanity: »Lidstvo jako abstrakce učiněná rozumem nemůže býti předmětem náboženství; neboť náboženství v každé formě vyžaduje něčeho, co je živé, nikoli učiněné — ono je viděním něčeho živoucího, ne pouhé abstrakce.« Náboženstvím je mu křesťanství a tu zase výhradně »následování Krista«, nikoli články víry. Toto smýšlení vede jej k ovládání sebe sama, doprovází jej celým krátkým životem při studiích, ve středu žáků a přátel, ve shromážděních dělníků severoanglických a v příbytcích londýnské bídy — toto smýšlení způsobuje jeho úžasný vliv. Z tohoto náboženského stanoviska vyplývá pro něho životní úkol: přivésti university a jiné kruhy, jakožto nosiče vzdělání a pokroku, v přímý styk s kruhy dělnickými a ve vzájemné působení.

V našem věku myslí mnozí, že postačí dáti dělníku jísti a píti. Toho je ovšem potřebí, praví Toynbee, nemá-li dělník nedostatkem a starostí o vnější věci násilně býti udržován v materialismu, avšak je proniknut ideou, že ne samým chlebem živ je člověk. Pravil v jedné řeči v Bradfordu před shromážděním, hlavně dělnickém: »Vysoké mzdy nejsou účelem o sobě. Nikdo jich nežádá proto, aby dělníci se mohli oddati požitkům smyslovým. Žádáme vyšší mzdy proto, aby zlepšení hmotného postavení a menší úzkostlivost a nejistota o budoucnost poskytly dělníku možnost, žíti život čistší a důstojnější.« Hmotné povznesení dělníka je tedy Toynbeemu toliko prostředkem k účelům vyšším. Za vzrůstajícího politického a společenského demokratisování je nutno vyrvati massy materialismu, ježto by se demokratisování to stalo osudným, kdyby se nepodařilo klesající ustanovení zákona a mravu, která až posud lidi udržovala v mezích, nahraditi sebeomezováním mravním.

V politice a národním hospodářství Toynbee nezavrhuje individualismu naprosto, jako mnozí křesťanští socialisté, nýbrž spatřuje v něm mocnou páku pokroku. »Hnutí dějinné postupuje od *při-*

rozených skupin k individualismu a od tohoto ke skupinám *mravním*. Byly-li associace v minulosti nejvíce jen nahodilé, vyplynou v budoucnosti z pohnutek vědomých, mravních. Poslední, nejdokonalejší fase vývoje společenského je po vnější stránce předobrazena fasí předešlou, ale vnitřní život formy je změněn. Urůznění funkcí nastává jen proto, aby se vnitřní jednota utužila. Žena se osvobozuje od muže jen proto, aby se oba zase spojili k vyššímu společenství života a snažení. Dělník se osvobozuje od zaměstnavatele, aby se zase spojili k vyššímu společenství života a činnosti, jaké se počíná objevovati ve smírném dohodování obou stran.« »Individuum vůbec osvobozuje se od vlády společnosti jen proto, aby se zase věnovalo vědomě vnitřnější jednotě se společností.«

V systému konkurrenčním, jenž vládne ve světě národohospodářském, Toynbee nespatřuje výlučně jen zlo jako někteří socialisté, nýbrž pokládá jej za prostředek pokroku, který musí býti využitkován a postaven pod kontrolu náboženství a mravnosti. Neboť omezovaly-li dříve zákon a mrav sílu pudů sobeckých, ve společnosti vždy tak mocných, musí na místo nich, jelikož závory tyto pozbývají své účinnosti, mravnost a svobodné rozhodování zříditi závory jiné, účinnější. Toynbee uznává jen relativnou oprávněnost Ricardových zákonů konkurrenčních a připomíná, k jakým pohromám vedl by system tento v zemích východních, kde soutěž sotva asi panuje, ježto národové tamější ještě úplně jsou ovládáni zvykem a podáním.

Toto kritické stanovisko Toynbeeho vůči klassickému, manchestrovskému národnímu hospodářství je historické a reformní. K tomuto stanovisku dospěl zajisté vlivem spisů *Cliffa Leslieho* a *Thorolda Rogerse* a zdá se i *L. Brentanových*. Toynbee s povděkem uznává výsledek novější historie jako osvobození individua. »Samostatnost je nutnou podmínkou nové a vyšší formy společenského ujednocení, které spočívá na svobodném spojení lidí.« Osamostatnění však dělnictva je možno jen associací a proto myslí Toynbee, že dělnické spolky, v nejnovější době tak četně se organisující, jsou nejvážnějším prostředkem k povznesení třídy dělnické, ježto jediné mohou úspěšně čeliti kapitálu a tvořiti rovnomocnou stranu.

Avšak toto organisování má nejen hospodářský, nýbrž i politický význam. Jakmile dělnictvo hospodářsky sesílí a sesamostatní, bude vykonávati práva mu příslušející — t. j. stane se stranou i politicky mocnou. I musí pak stát zasahovati ve prospěch sociálně slabších, avšak podle Toynbeeho jen tam, kde by napomáhal samočinnosti jednotlivcově, kde svépomoc je ještě nedostatečně vyvinuta;

tak zejména v oboru vyučování, v otázce bytů dělnických, v provádění zdravotních opatření a j. S tohoto hlediska velebí rozšíření volebního práva: čím je všeobecnější, tím větší zájem má stát na povznesení nižších tříd. Toto povznesení však je v zájmu všech, ježto nikdo nemůže se cítiti bezpečným, pokud všem občanům není dána aspoň možnost, aby slušně a spořádaně byli živi.

Avšak při tomto povznášení širokých vrstev na stanovisko altruistické mravnosti a ideálního názoru světového ještě důležitějším činitelem nežli státní zasahování je působení tříd vzdělaných a majetných.

Sociální vychování kapitálu je Toynbeemu jedním z nejvážnějších úkolů naší doby. I jemu tane na mysli Carlylův ideál: budoucnost ovládnou politicky i společensky oni »mužové průmyslu«, kteří bezpodmíněně uznají samostatnost dělníkovu, kteří obhájí společné zájmy i požadavky dělnictva a kteří budou míti za sebou myslící a pokročilé kruhy dělnické. Ovšem dříve musí se zaměstnavatel vzdáti názoru, jako by se ponižoval, má-li u téhož stolu, v témže shromáždění za stejných podmínek vyjednávati se svým dělníkem. Neboť pokud ještě v myslech vázne dřívější řád společenský, který vskutku spočíval na poměru závislosti, potud nevymrou zúplna staré protivy třídní: na jedné straně podezřívavost a pohrdání, na druhé nenávist a myšlenky podvratné. Dříve musí se obě třídy vzájemně uznati za stejně oprávněné strany hospodářské a jako rovnoprávní občané státní společně se účastniti politiky a samosprávy. Proto Toynbee doporučuje všemožně vstupování myslících dělníků do městských zastupitelstev, do chudinských a školních výborů, proto vysoce cení komory smírčí, v nichž dělníci a zaměstnavatelé důvody rozumovými srovnávají spory mezi sebou vzniklé.

Ještě větší povinnosti a úkoly nežli zaměstnavatelům připadají oněm kruhům vyšších tříd, jejichž zájmy netýkají se přímo bojů sociálních: zástupcům náboženství, vědy a umění. Úkol jejich je dvojí.

Od té doby, co staré svazky byly uvolněny, nastala v národě hluboká roztržka, která vzájemné porozumění téměř vylučuje. Duševní život jedné třídy, jehož střediskem jsou posud university, nemá žádného vlivu na druhou, která za to vydána je materialismu a agitatorům stran podvratných. I míní Toynbee, že zde zvláště university mají zakročiti. University nechť vyhledávají styk s třídami pracujícími, nechť ukájejí potřebu vyššího vzdělání, mezi dělnictvem tak silně se jevící, a uskuteční ideál »jednoty národního vzdělání«. Při tom nejde o to, jen aby učily, nýbrž i sebe učily, ježto cítění

větší části národa je jim cizí. I ony vycházejtež od idee rovnoprávnosti; dle Toynbeeho nejde tak o »sestoupení« jako o »překlenutí«.

Teprve pak vzdělání bude moci plniti svůj druhý úkol, až ti, kdo jsou v držení nejvyšších statků duševních, vejdou ve styk s třídami nižšími, jejichž práci jsou vlastně povinni díky za to, že se mohou věnovati pracím vědeckým. Veřejné mínění, které, pokud se jeví v novinách, posud bylo výhradně projevem tříd vyšších a vycházelo z hledisk kapitalistických, musí se nyní státi projevem celého národa. Toto hnutí však může vycházeti jedině od zástupců vzdělání, ježto oni stojí mimo strany. Oni se musí státi duchovními vůdci celého národa, jimiž dnes nejsou, a vzíti na sebe úkol, o nějž jejich předchůdcové ve středověku — duchovenstvo — aspoň usilovali. Podle Toynbeeho vzdělání a vědění jest jen potud oprávněno — podobně jako bohatství — pokud svým představitelům ukládá povinnost starati se o všeobecné blaho. Kde vzdělání se velkopansky uchyluje do ústraní, nezbytně zakrňuje jako každý nečinný orgán a urychluje svou vlastní zkázu, ne-li zkázu všeho celku.

V této příčině Toynbee působil nejvíce a nejblahodárněji; on dovedl vzbuditi nadšení pro sociální působení ve smyslu nejširším, nadšení, které vyšlo z university oxfordské a na cambridžskou přešlo a dnes stále více se šíří mezi vzdělanci bez ohledu na jejich náboženské a politické vyznání. Toť ono »hnutí universitní«, jehož nejlepším typem a nejúčinnějším šiřitelem jest Toynbee sám.

V tomto směru Toynbee nejvíce působil osobním svým příkladem; neboť věděl, že na široké massy nepůsobí pouhá theorie, nýbrž směry, které se nějak dotýkají vůle a mocných citů. Proto sám vyhledával nejrůznější styky s dělnictvem. Tak prožil r. 1875 nějaký čas ve Whitechapelu, sídlu největší bídy ve východním Londýně, jako pomocník duchovního u sv. Judy, S. A. Barnetta. Příkladu jeho následovalo celé množství mladých mužů, kteří po skončených studiích universitních vstupovali do služeb duchovenstva, aby sloužili nejnižším třídám dělnickým. Vedle toho Toynbee (i jeho následovatelé) vstoupil do různých dělnických spolků a účastnil se v nich debat, vycházeje ze správného názoru, že stávajících již organisací dělnických dlužno co nejvíce využiti. Také s nejpokročilejšími dělníky severoanglickými navazoval styky a přednášíval v jejich schůzích; tak uspořádal roku 1880 celý národohospodářský kurs pro dělníky v Oxfordě.

Tyto neunavné snahy o povznesení dělnictva otřásly slabým jeho zdravím tou měrou, že po jedné přednášce, v lednu 1883 konané, musil ulehnouti a po několika nedělích podlehl nervové chorobě, nedovršiv ani 31. rok svého nadějného života.

Toynbee působil nejvíce živým slovem a svým životem, méně prací literární. Teprve po jeho smrti přátelé vydali přednášky jeho národohospodářské,*) z nichž hlavní názory jsme předvedli.

III.

Uvedené názory a snahy Arnolda Toynbeeho došly velikého rozšíření mezi vzdělanými kruhy společnosti anglické a vedly k praktickým důsledkům, jež ztělesněny jsou ve velikolepém ústavu, nazvaném *Toynbee Hall*.**) Tento důstojný památník jména Toynbeeho nalézá se v části východního Londýna, Whitechapelu, sídle chudiny druhu nejsmutnějšího, kde také Toynbee nějakou dobu působil.

Abychom co nejvíce dovedli oceniti význam tohoto a podobných ústavů pro třídu, pro kterou jsou určeny, poohledněme se poněkud po jejich sociálních poměrech.

Nikde nepokročilo místní oddělení tříd společenských, v každém větším městě se jevící, tak daleko jako v Anglii a zvláště v Londýně; západní část tohoto veleměsta patří boháčům, východní chudině. Nedovedeme vylíčiti všechnu tu hroznou bídu obyvatelstva této východní části, označíme ji jen, povíme-li, že část tato je obydlena milionem lidu dělnického, z něhož podle výpočtů Charlesa Bootha celá jedna třetina nemá pravidelného denního výdělku; jeden neb dva tisíce z těch, kteří se každého dne z rána hnou do docků, aby tam konali těžkou práci při nakládání a balení zboží, tvoří ještě elitu východu. Důsledky odtud plynoucí fysické a mravní podávají se samy sebou. Zákony chudinské zde nevystačují, ježto se ujímají člověka teprve tehdy, když klesl již na poslední stupeň: pokud má ještě stůl a stolici, postel aneb dvojí oděv, potud podle zákona nemá práva na podporu. Pokud 14 dní nehladověl a celý týden pod širým nebem nenocoval, potud nezaměstnaný dělník nehlásí se

*) Arnold Toynbee, Lectures on the industrial revolution of the 18th century in England 1884. Z novějších prací pojednává o Toynbeeovi pěkný spisek: *Price L. L.*, Short history of political economy in England from Smith to Toynbee. 1891.

**) Stručnou zprávu o Toynbee Hallu přinesla »Naše Doba« str. 246.

u chudinského dozorce; je přijat do pracovny, kde za nocleh a špatnou stravu musí konati těžkou práci, s které při pokleslých silách tělesných není; neroztluče-li určité množství kamení aneb nerozcupuje-li určité kvantum koudele, je zavřen na 21 dní. Je tedy pochopitelno, že jen nejkrutější hlad ho dohání, aby se tam uchýlil. Ve všech těchto »pracovnách« přenocuje průměrně jen 1200 osob; 10.000 noclehuje raději pod širým nebem, třebas i v dešti.

Že za takových poměrů zvláště smutné je postavení dětí, je patrno. Při nedostatečné výživě tělesné i duševní zakrňují fysicky i mravně; úmrtnost mezi nimi je obrovská a ty, které dále rostou, rostou bez Boha a lásky, světla a tepla, do školy nechodí, ani řemeslu se neučí, a když dospívají, nemohou se řádně vyživovati, protože hrubá práce, na niž jediné jsou odkázáni, je špatně placena. To platí o mládeži obojího pohlaví. K tomu ještě styky mezi pohlavími začínají záhy, sňatky uzavírají se předčasně a následky toho jsou hospodářsky i mravně tím horší.

Jest však zjevem potěšitelným, že lepší a nejlepší vrstvy západního Londýna vyhledávají ona smutná místa ve východní části, aby poznaly poměry a nápravu přivedly. Duchovní, studenti, advokáti, státní úředníci atd. i dámy z kruhů nejvyšších závodí ve snahách o blaho a povznesení usedlého obyvatelstva. Většinou tito lidumilové bydlí v západní části, ale docházejí sem až i dvakrát týdně, aby vedli správu spolků chlapeckých, dívčích, dělnických klubů aneb pořádali zábavy, koncerty, divadelní představení aneb konali populární přednášky z oborů nejrůznějších. Střediskem těchto snah bývají vzdělaní jednotlivci, usedlí v místě. Nejprve byli tu duchovní správcové, kteří svým povoláním jsou na místo vázáni, ale nyní jsou to bývalí členové universit, kteří se zde dobrovolně usazují, den věnují svému povolání a večery svým chudším spoluobčanům; nezřídka věnují se této činnosti na určitou dobu zcela. Působení těchto usedlých je zvláště úspěšné, ježto oni právě proto mohou se účastniti místní správy, t. j. státi se členy obecní rady, školních neb chudinských výborů.

Aby však poslání těchto moderních apoštolů se potkalo se žádoucím úspěchem, bylo potřebí, nalézti pro ně středisko a činnost jejich co nejúčelněji sorganisovati. Tímto střediskem stal se Toynbee Hall, jejž r. 1884 založila a za nejširší podpory hmotné vystavěla společnost pro zřízení universitní osady ve východním Londýně. Organisace Toynbee Hallu je následující:

Členové jsou dvojí: 1. v ústavě bydlící (residents), totiž ti bývalí členové university, kteří veškeren svůj čas a síly věnovati chtějí na určitou dobu práci pro blaho lidu, a 2. členové mimo ústav dlící (associates), kteří toliko svůj volný čas, zejména večery, zasvěcují této lidumilné činnosti; prvější, residenti, žijí v Toynbee Hallu úplně na své útraty, druzí, externisté, platí veliký členský příspěvek. Tím pak, že residenti účastní se prací v Toynbee Hallu toliko na určitou dobu — někteří jen na několik měsíců, jiní zase na rok a déle — je možno, že v tomto sociálním působení vystřídá se veliké množství vzdělanců, kteří nejen přímo prospívají účelům ústavu, ale i sebe obohacují vzácnými zkušenostmi pro svůj život další. Aby však činnost jejich byla vskutku úspěšná účelu, jemuž má sloužiti, je potřebí, aby noví, nezkušení členové vedeni byli silou již osvědčenou, poměrů východního Londýna dokonale znalou. Silou touto a zároveň správcem Toynbee Hallu od samého jeho počátku jest nám již známý, o tento ústav velezasloužilý Rev. *S. A. Barnett.*

Účel Toynbee Hallu je vytknut stanovami »společnosti universitní osady« takto: napomáhati vzdělání a prostředkům zábavy lidu v nejchudší části Londýna, studovati postavení chudých a podporovati všeliké snahy, jejichž účelem je povznesení jejich blahobytu.

Ve shodě s tímto programem činnost Toynbee Hallu je tak rozmanitá a blahodárná ve všech směrech a vzrůstá a šíří se každým rokem měrou tak úžasnou, že plnost její není možno určiti nějakým všeobecným schematem; můžeme vytknouti jen některé její momenty.

(Dokončení.)

Vrah Carnotův a anarchism.

Není listu ani časopisu většího, malého, jenž by neuvažoval o anarchismu. Určuje se pojem a liší především *anarchism theoretický* od *praktického* neboli od *anarchismu činu*; Tolstoj, čteme na př., je anarchista theoretický, jako vůbec každý dobrý křesťan, neboť anarchism čistý a theoretický znamená, že člověk nepotřebuje nad sebou již žádného dozoru, žádné vlády. V tom smyslu anarchism je přímo ideál. Naproti tomu Bakunin, hlásavší revoluci všeničivou, a po Bakuninovi celá řada *násilníků-vrahů* jsou anarchisté v špatném slova smyslu, pravý opak anarchistův ideálních. Proti anarchistům andělům stojí tedy anarchisté ďáblové. Tito anarchisté jsou lidé špatní, nemravní, zlí, lidé protivící se všelikému řádu a pořádku, zapřísáhlí nepřátelé společnosti; násilí — vražda — jsou jim hlavním a nejvyšším prostředkem ...

Úvahy asi tohoto obsahu naplňují sloupce novin a statě revuí, a pozornost čtoucího světa obrácena je k pařížskému parlamentu, jenž pod dojmem Carnotova zavraždění kodifikuje vyjímečné zákony proti anarchismu. Podivný to svět! Teprve když vražednou rukou padá korunovaná hlava a dokonce president republiky — anarchism živěji se pociťuje a studuje, a přece ta nálada myslí, z níž Caserio povstal, trvá dávno, pořád a všude projevuje se činy a slovy; avšak teprve zavraždění presidenta republiky oficielním strážcům a vůdcům společnosti dokazuje, že anarchism tu skutečně a do opravdy je a že se proti němu musí něco podniknouti. V politice a sociologii lidé jsou posud, jak bývali do nedávna v přírodovědě: nestudovaly, nepozorovaly se jevy obyčejné, nýbrž jen neobyčejné a nehorázné — komety, pět nohé krávy, siláci vzbuzovali interes; teprve když se těmto zvláštnostem nadivili, lidé pochopili, že veliká tajemství přírody

skryta jsou v tom, čím obklopeni jsme napořád, v tom, co se nám zdá být všední i počínáme studovat a vysvětlovat jevy pravobyčejné a pravidelné. Podobný proces myšlenkový odehrává se v oboru poznání společenského. Posud lidé, a to lidé jinak i vzdělaní, pozornost svou obracejí jen k nezvyklým jevům; zajímají se válkami, korunovanými hlavami, nanejvýše ještě hromadnými projevy; miliony a miliony lidí dovedou pozorně čísti, co při té neb oné dvorské tabuli se jedlo, co ten neb onen panovník tomu neb onomu hodnostáři pověděl — ale málo je ještě těch, kdo skutečný zájem mají pro život t. zv. všední, kdo život ten pozorují a studují, a v jeho správu zasahují. A přece společnost, ta pravá společnost žije životem tímto a pravá politická práce k nápravě tohoto života »všedního« musí směřovati.

V našem případě to znamená, že anarchism musí býti pochopen a vystižen i bez takových, velikému a nemyslícímu množství nápadných projevů, jakým je vrah Caserio; anarchism ten před zavražděním Carnota nebyl o nic slabší a zhoubnější a jeho projevy neunikaly těm, kdo dovedou život společenský pozorovat a alespoň přibližně pochopit.

Těm pak i po Carnotově smrti anarchism nejeví se děsivějším. Proto že postaven byl Carnot v hierarchii společenské na vidnější místo, smrt jeho tak mnohým jest symptomem a důkazem makavějším a platnějším — ve skutečnosti utracen byl život člověka ne více cenného, než je život chudáka, jenž tu i tam padl za obět pro podezření, jež svým anarchistickým soudruhům — právem, neprávem — byl vnuknul.

*

Konečně tedy líný a nedovtipný mozek evropský se rozechvěl i pro anarchism — nestačily atentáty na německého císaře, nestačila smrt carova, musil padnouti president republiky, tedy vládní formy, pro kterou tolik krve se prolilo, a na kterou tolik nadějí se upínalo, aby zděšeným zrakům společenské strašidlo anarchismu se objevilo i ve dne. Teď kde který liberální šmok bije na poplašný zvon a s ním o závod ozývají se nejrůznější hlasy reakcionářské a všichni dychtivě podporují nerozumnou politiku francouzskou! Tu máte — slyšíme — vaši svobodu myšlení, tu máte svou moderní filosofii a politiku — s netajenou radostí ušklebuje se zpátečnictví a mizerný liberalism skrouženě bije se na svou — kapsu a ochotně přijímá koalici reakční.

Jak malá, jak mizerná je ta Evropa!

Dvacetiletý zločinec, chudý, nevzdělaný, prostý dělník, člověk bez jména, individuum, jež se pouze počítává, věnoval myšlénce krk a celá Evropa se kolem něho seskrčila jako mraveniště. Jen analysujte, co tu starou dámu vlastně tak rozebralo a rozjitřilo, že všichni policajti, poslancové, anthropologové, psychologové, psychiatrové, kriminalisté atd. jsou na nohou? Co různé ty pány tak děsí a zajímá? Člověk nebojící se o svůj krk je strašná moc.

Jak bláhové je počínání francouzského parlamentu a všech vlád evropských, chtíti zlomit anarchism mocí a násilím! Proti myšlence, nebojící se smrti, postavit musí se myšlenka stejně silná, proti přesvědčení přesvědčení a bude po anarchismu. Rozmnožiti policii nestačí; musejí se ze společnosti vymýtiti miasmata, z nichž anarchism se rodí, musí především odstraněno býti všeliké neoprávněné násilí a násilníkům nebude mezi námi místa.

*

Které tedy jsou společenské příčiny anarchismu — jak vzniká anarchism? Známý *Lombroso* vydal před dvěma lety (1891—92) objemný spis o »Politickém zločinci« a ke spisu tomu se teď obecně odkazuje. Hledá se v něm i aetiologie anarchismu, anebo česky řečeno, z něho čerpají poznání příčin anarchismu, aby podle toho léčba se zařídila.

Lombroso již delší dobu hlásá svou theorii o podstatě *zločinu*, ale marně. Z Lombrosa zločinu se dostatečně neporozumí. Není pravda, že každý zločinec je buď choromyslný, anebo alespoň dědičně některým neduhem a nenormálností stižený; není pravda, že zločinec repraesentuje v naší společnosti divocha. Pravda je, že mnohý zločinec je choromyslný a anormální; ale mnoho anormálních a choromyslných lidí je nezločinců a jsou zločincové normální.

Pokud se týká *zločinu politického*, tedy ani Lombroso nedovedl ustanoviti zvláštní jeho typ. Třeba že na př. anarchista Vaillant byl hysterický — viz naši zprávu v 6. č. »Naší Doby« str. 476 —, z toho nejde, že anarchisté všichni jsou lidé anormální; Caserio, jak hned uslyšíme, je velmi normální.

Ani s pojmem degenerace fysické a duševní, s níž Lombroso a jeho škola operují, ničeho tu nelze pořídit — anarchism může sice býti pokládán za symptom degenerace, ale právě tak jsou jiné a četné toho symptomy, jako na př. jisté druhy chorobnosti, sebevražednost atd.

Při této nejasnosti základních pojmů Lombroso ani nepodal obstojné definice politického zločinu. Čtenářům »Naší Doby« jsme stručně o věci již referovali (č. 2. str. 154.). Podle Lombrosa je politickým zločincem, kdo se dopouští násilí proti vůli většiny. Podivná to kriminalistika založená na parlamentárním principu a proto stejně odůvodněná, jako mnohé parlamentární většiny. »Nám evolucionistům« — čteme u Lombrosa — »politický organism, chtěný majoritou, povstává z pudu spolčivosti, jenž je pramenem práv a povinností pro jednotlivce, žijící ve společnosti. Pokud tito jednotlivcové toho uznávají nutnost, zříci se části práv a převésti je na pořádající autoritu, aby se chránily zájmy společné, dotud každý čin ve smyslu opačném bude zločin politický. Ovšem při určování těchto zločinův upustiti se musí od oné zdánlivě přirozené zásady, podle které na př. kralovražda pokládati se musí za těžší zločin, nežli vražda pouhá, proto že král představuje politickou ideu většině příhodnou. Naopak odstranění krále není pouze zločinem obyčejným, ale může míti charakter méně vážný, jestliže odpovídá všeobecnému přání.« Stojí jen pročísti tuto definici Lombrosovu, abychom poznali, jak je vratká. Právo spočívá mu jednak na pudu spolčivosti, jednak na majoritě: jak se oba ty principy shodují? A kdy toho máme bezpečnost, že jednáme proti skutečné majoritě? Co pak nejsou majority umělé a není dnes něco přáním majority, co včera bylo a zítra zase bude přáním minority? Podle Lombrosa massa lidí, veliké množství je konservativní, anebo jak on se vyjadřuje, misoneistické, »nenávidí novoty«; kdy víme, že to, co jednotlivec pokrokumilovný podniká, je oprávněné a kdy není? Koperníkův čin se většině také nelíbil.

Lombroso zúžuje pojem politického zločinu; není mu politickým zločinem na př. ani urážka veličenstva, dokonce neuznává přestupků tiskových atd.; nezbývá mu tudíž konec konců než obyčejný zločin, zejména vražda, avšak i ta, jak jsme četli, může odpovídati přání »všeobecnému«.

*

Nechávajíce stranou Lombrosovu theorii, lépe pochopíme zavraždění Carnota a společenský dosah anarchistického činu, jestliže především vraha samého a jeho pohnutky náležitě rozebereme. Bolognský profesor *Ferrero* — Lombrosův spolupracovník — uveřejňuje v některých listech dopisy Caseria, psané krátko před vraždou a podává k nim charakteristiku vrahovu.

Podle Ferrera Carnotův vrah je člověk naprosto normální; čin způsobil z přesvědčení. Caserio, dovídáme se, nebyl oddán ženám, nebyl ctižádostiv, nebyl ani marnivostí ani nějakou touhou po požitku k činu svému doveden. Ctižádost však a marnivost obyčejně bývají silnou pohnutkou atentátů. Caserio vyznamenává se věrností a oddaností ku přátelům a k rodině; sám jsa chud jak Job, podporuje své ještě chudší soudruhy. Caserio — Ferrero rozvádí — je vůbec člověk čestný a právě proto je politickým zločincem v pravém slova smysle. V jednom listě Caserio napsal: »Je pravda, že bych jako anarchista neměl uznávati cizí majetek a že bych, jsa v nouzi, bráti měl, kde je hojnost; ale této síly zatím v sobě ještě necítím, nemám odvahy chytnouti buržoa za límec a dát si od něho vysázet peníze.«

Caserio byl duševně v úplné rovnováze. Jeho rozum je zdravý, jeho myšlénky určité a nikterak blouznivé a extravagantní. Caserio není politický blouznivec; nemluví mnoho, ale jedná, je muž s určitým cílem, oddaný své idei. Caserio prostě věří v anarchism, je přesvědčen, že proti nynější společnosti má bojovat. »Často, když si uléhám, myslívám na bolest své rodiny i musím potom plakat. Avšak tu přichází mi myšlénka mnohem silnější nežli tato a ta mi praví: Ne ty jsi příčinou trýzně své rodiny, ale nynější společnost, nemužní buržoa jsou příčinou. A proto, má-li se tato ničemná společnost zničit, nesmíme myslit na útrapy vlastní rodiny.« Na to Caserio vzpomíná válek, jak lidé se obětovali, opouštějíce taktéž matky, ženy, děti, aby prý zmírali jak stádo bláznů — proč? »Protože k tomu donuceni byli od vladaře nebo presidenta. Proto i my nesmíme dbáti smutku své rodiny, nýbrž své povinnosti, i musíme bojovati proti této hanebné společnosti, jež je příčinou všech našich běd. Musíme usilovat o zničení našich vyssávačů, neboť jsou hanebný hmyz. K vůli člověčenstvu bojujeme proti celému světu. Vždy budu volati: válku proti vyssávačům lidu! Ať žije anarchie! Ať žije sociální revoluce!«

My tedy vidíme: Caserio filosofuje, podobně jako Razkolnikov a jako Ivan Karamazov a přichází k témuž závěru a přímo do slova jej formuluje: hmyz, trápící nás, trápící mne, musím zničit — Carnot je představitel těch hmyzů, padne tedy mojí dykou!

Caserio — Ferrero analysuje — je muž činu s rozhodností a energií přímo děsnou; jako všichni lidé svého druhu byl proti všeliké kázni, byl neschopný discipliny. V revoluci byl by hrál roli úsilného a mocného vůdce, v Italii — Ferrero významně dokládá —

byl by se před třicíti lety stal garibaldickým plukovníkem; kdyby byl vyrostl v jiném okolí, byl by býval dobrý voják, misionář anebo výzkumný cestovatel. Jsa chud a k těžkému řemeslu přikován, neměl v naší době štěstí a tudíž nedostal se na jinou dráhu — od přírody jsa zrozený jako Pizarro dostal se do anarchismu, jenž jediné jeho odvážnosti a dobrodružství hověl. I končí Ferrero politováním nad nynějšími společenskými poměry, způsobivšími, že dva tak vynikající mužové, zavražděný a jeho vrah, skončili tak smutně: Carnot ještě mnohou službu mohl prokázati své zemi, Caserio se svou úsilností, odhodlaností a rozvážností, kdyby vyšší inteligence ho byla řídila, mohl se státi užitečným člověkem a »kdyby okolnosti tomu byly přály, snad dokonce i velikým mužem«.

*

Tedy společenské okolnosti podle Ferrera jsou příčinou Caseriovy vraždy — jen to okolí a do které míry? Vrahu samému nemáme čin klásti za vinu? Jistě! Bez velikého a těžkého uvažování o tom, co je dobré a pokud jsme odpovědni za své činy, každý musí si říci tolik, že podle theorie anarchistického činu nebude konce vraždění — kam bychom dospěli, kdyby každý, z té a oné příčiny nespokojený chtěl zbavovati se škodlivého hmyzu? Dnes na řadě jsou představitelé společnosti, zítra na řadu dojdou její vlastní vůdcové a učitelé — kdyby Caserio byl studoval sociologii a přišel k názoru, že Carnot je vlastně nulla, že však skutečný vliv mají ti naši Adam Smithové, Comteové, Millové — proti komu by byl obrátil svou dýku? Jestli celá společnost stejně je špatná — pan vrah jediný se k ní nečítá — proč vybírati oběti? Ostatně pařížští anarchisté zkusili již atentáty na zdař bůh — tu lépe oblečený, tam bohatší pykati musili za společnost.

Smutná je však pravda, že anarchisté právem mohou ukazovati na ty Napoleony III., na ty Milany a Bismarcky, zkrátka na ty četné anarchisty shora. Napoleon III. svůj převrat způsobil neslýchanou špatností, sám dopustil se sprosté vraždy — Francie a s ní Evropa pokořily se uchvatiteli; teprve když r. 1870 bídně skoncoval svou karieru, zmohly se i liberální denníky na několik frází o »dějinné tragice« — ruce však plazily se před mužem, jenž alespoň tolik měl odvahy, veřejně se znáti k jezovitství, krvi a železu. Má Bismarck větší právo na krev a železo než Caserio?

To, co v debatách o vyjímečném zákoně v pařížském parlamentě slyšíme o korupci panamské a o korupci vůbec, do slova je pravdivé.

Vynikající úřadník a kriminalista, proslavený jako sociologický spisovatel, *Tarde*, o podstatě anarchismu a jeho společenských příčinách právě uveřejnil poučnou stať (v »Archive d'anthropologie criminelle), kterou tím raději čtenářům svým stručně předvedeme, že názory v ní vyslovené pocházejí od Francouze, jenž o poměrech panujících ve společnosti francouzské dobře může býti zpraven.

Tarde vidí půdu anarchismu v nemravním anarchismu společnosti. S pokrokem průmyslu a materiální osvěty roste egoism, osobní a kolektivní; proti tomu egoismu však vzniká hluboký a nebezpečný cit mass: závist a nenávist. Pravou příčinu té závisti a nenávisti Tarde nevidí v nepoměrném nakupení bohatství, nýbrž v nepoměrném rozvití falešných potřeb a umělých chtíčů, s kterýmžto vývojem zároveň mizejí společné názory, společné ideály, bez nichž společenská nit je nemožná. Tarde nevěří, že ideály ty musejí býti mystické a že musejí se vztahovati na život záhrobní; staří Římané a Řekové nevěřili prý mnoho ve svá elisejská pole, ale měli společné ideály slávy a svobody, a ty v nich živily ducha obětovnosti a discipliny. Ideály ty podle Tardea modernímu člověku již nestačí, člověk ten, prodělavší křesťanský kosmopolitism, nemůže se již upokojiti pouhým patriotismem, a druhých ideálů nemá. »Odsud egoism spokojených a nenávist nespokojených.«

Až posud s francouzským sociologem bychom dovedli souhlasit; avšak nesdílíme jeho názorů dalších. Pro pochopení anarchismu zdá se nám totiž býti nepotřebné, viděti v něm obnovení krevní pomsty; jako naši divocí předkové mstili se na rodině, tak anarchisté mstí se prý na celé třídě; jejich nenávist je neosobní, všeobecná. Dokonce pak je nesmyslné chtíti ďábla vyháněti belzebubem. Tarde měl by totiž velikou chuť, anarchisty také »všeobecně« trestati; že prý by Vaillant sotva byl měl odvahu ke svému činu, kdyby byl věděl, že jeho dceruška zaplatí čin otcův životem; ve formě obavy Tarde vyslovuje mínění, že společnost všecka vrátí se k divokosti krvavé poruky! Viděti — Francouzové jsou velmi nervósní, když i muž, jako Tarde proti anarchistům konec konců by doporučoval — anarchism.

*

Dobré věci špatnými prostředky se neslouží. Brutus zavražděním Caesara nezachránil svobody republikánské. Podobně ani jedna politická vražda nepomohla svobodě a pokroku. Násilníci anarchističtí nepochopují, že jednotlivec, ať postavení má sebe více vynikající,

nemá značnějšího významu pro vývoj celkový — Carnot pro vývoj Francie neměl většího významu než Caserio, přes mrtvoly obou vývoj ideí a společenských forem bude pokračovati. Vývoj ten neurychlí se dykou vrahovou, jako se nezadrží policejními represaliemi.

Třídám chudým a bezprávně hněteným nepomohli vrahové, ale mužové pracující duchem svým — Owen, Rodbertus, Lassalle, Marx stali se mocnými, nikoli Booth, Nobiling, Gryněvecký. Násilí rodí násilí a vzájemnou svou borbou zadržují vývoj ducha.

Anarchista napadající na svou oběť ze zadu, úskočně, je nemužný slaboch, nikoli rek, i když čin svůj provádí s rozvahou a odhodlaností jako Caserio. Není rekem, kdo je odvážný, nýbrž kdo je chrabrý a udatný; rek čelí nepříteli oko v oko. Nepřítelem však tu není Carnot nebo Alexandr II., nepřítelem je lidská naše slabost a špatnost a té nezpomůže železo, ale úsilná práce v duchu pravdy a lásky. Nenávist je slepá a slepost nemůže býti vůdcem v chaotické tmě panovačnosti, sobeckosti, surovosti a nevzdělanosti. Násilí nepřestane, pokud se do opravdy nerozhodneme pro nenásilí, nenásilí v politice, v hospodářství, v rodině a při práci duchovní, neboť dnes násilím rozhodují se téměř všecky otázky společenské ...

S.

Slovanské studie.

Jana Kollára Slovanská vzájemnost.

Píše T. G. Masaryk.

(Pokračování.)

68. A synem a hlavním představitelem této doby byl Kollár, jehož slovanskou ideu teď, trvám, viděti můžeme v plném osvětlení historickém; můžeme teď přehlédnouti netoliko vlivy cizí (německé), ale i domácí.

Pomocí německé filosofie Kollár vyložil světodějný význam slovanského obrození; tento blahodárný vliv měl na Kollára hlavně Herder právě tak jak na celou řadu slovanských myslitelů. Herderova filosofie Kollárovi dala nutný pro jeho slovanskou ideu filosofický základ; Herder formuloval idee o historickém poslání Slovanův a dokonce byl předchůdcem Kollárova rusofilství. Herder odkázal naše buditele ke studiu národního lidového umění. Tento význam Herdera pro nás, tuším, je nyní přesněji určen. Mějme také na mysli, že Herder i na jiné myslitele naše podobně působil a že již tím různým snahám slovanských myslitelů dostal se jednotný filosofický a sociologický podklad. Idee Herderovy netoliko o Slovanech, ale jeho názory filosofické a zejména také o poesii lidové přijímaly se u nás od Dobrovského, Šafaříka, Jungmanna, Čelakovského, Palackého a ještě Štúra. Všichni tito dovolávají se Herdera a částečně i v překladech některé jeho názory podávají.

U Poláků je Herderův vliv v téže době patrný na Surowieckém, jenž zase přímý vliv měl v Šafaříka, a obzvláště na Brodzinském, polském hlasateli idee čisté lidskosti. Brodzinski i u nás byl záhy znám (Čelakovskému a j.).

Na Rusi Herdera dobře znali Karamzin, Naděždin, a slavjanofilský Ševyrev ve svých literárně-historických pracích mnoho má od něho. Sběratelé lidových písní Maksimovič a Metlinský taktéž učili se od Herdera.

Byl tedy Herder hlavním slovanským učitelem v době obrození.

České vlivy na Kollára jsou teď taktéž vyložený. Dobrovský, hlavně však snahy novějšího pokolení pod vedením Jungmanna a Šafaříka na Kollára nejživěji působí. Obzvláště veliký byl vliv Šafaříkův, jak sám ve spise o vzájemnosti vyznává. Vliv Šafaříkův byl jistě i tím tak rozhodný, že oba mužové měli stejný filosofický a vědecký základ z Jeny. Neboť i Šafařík byl právě před Kollárem v Jeně a podléhal tam týmž vlivům filosofickým a sociálním, kterým Kollár podléhal; Šafařík studoval na př. u týchž profesorů Friesa, Okena, Ludena, k tomu oba byli ze Slovenska, a proto pochopitelno, že Kollár lnul k Šafaříkovi, že veden byl Šafaříkovými vědeckými pracemi a že i společně pracovali na vydávání lidových písní slovenských.*)

---

*) Až budeme mít o Šafaříkovi lepší životopis než *Brandlův* i literární poměr jeho s Kollárem bude vyložen kriticky. Prof. *Soběstianský* (l. c. p. 45, 224) upozorňuje na to, že Šafařík ve svých »dějinách slovanského jazyka a literatur« celou V. hlavu (Charakter a osvěta Slovanů vůbec) až na malé odchylky téměř do slova převzal z Kollárova kázání o »dobrých vlastnostech národa slovanského«, jak jsme již upozornili, r. 1822 vydaného. Prof. Soběstianský vidí v tom přímo plagiát, domnívaje se, že Dobrovského úsudek o kompilatorství Šafaříkově právě i v poznání tohoto domnělého plagiátu byl založen. Prof. Soběstianský cituje vedle sebe Kollárovo kázání a Šafaříkovu kapitolu V., aby tvrzení své posilnil. Avšak věc není taková; je složitější než prof. Soběstianský poznal. Pokud se plagiátu týká, tedy prof. Soběstianský sám ukazuje, že Šafařík na konci dotčené hlavy uvedená kázání Kollárova (vedle jiných spisů) cituje. Tím tedy plagiatství již je seslabeno; pravda je, že se v takovém případě obyčejně určitěji udává, co spisovatel takto přejal. Proti plagiatství mluví však fakt, že Kollár a Šafařík po vyjití Šafaříkova spisu neméně se přátelili a že naopak Kollár ve svém spise o vzájemnosti (§ 7.) Šafaříkových dějin slovanské literatury se dovolává a Šafaříka vůbec za svého hlavního učitele uvádí. Nezabýval jsem se otázkou podrobněji; z toho, co jsem poznal, zdá se mi, že Kollár a Šafařík některé kapitoly o Slovanech vypracovali společně anebo že druh druhu názory doplňoval. K tomu názoru byl jsem doveden netoliko tím, co prof. Soběstianský uvádí, ale i docela opačným faktem, že totiž Kollár z Šafaříka tak přejímá, jak Šafařík z Kollára přejal. Kollár totiž přejal do svého spisu o vzájemnosti (§ 14.) velmi důležitou charakteristiku neslovanských národův a její poesie, již Šafařík podal v předmluvě ke sbírce slovanských písní lidových. Kollár přejal zejména co tu Šafařík říká proti romantismu, jehož prý Slované jsou prosti, a má od Šafaříka i psychologickou charakteristiku Slovanů. Šafařík na př. říká: »U jiných

Další výklad toho, jak na Kollára a v čem vliv měli *Kopitar*, jehož se dovolává a s nímž byl ve spojení, a podobně ostatní slovanští spisovatelé doby sem už nepatří. Poznamenati však sluší, že skrovný byl vliv slovanských spisovatelů píšících svými slovanskými jazyky; r. 1844 — (vyšlo druhé vydání spisu o vzájemnosti) Kollárovi mohly a snad i měly býti známy myšlénky a směry některých ruských spisovatelů — avšak není se co diviti, nejsou známy posud. Ve »Slávy Dceři« (IV., 31) uvádí sice Chamjakova za jeho báseň: Orel, avšak v té době vysloveny již byly idee a problemy slavjanofilské a západnické a těch Kollár neznal.

Pokud třeba bylo pochopit vznik slovanské idee Kollárovy, snesl jsem, co se mi zdálo být vážnější; kdo nám bude chtít vyložit i spisovatele a básníka, rozhojní prameny i z těchto oblastí. *)

64. Ještě jedné věci výslovněji si musíme všimnout, faktu totiž, že Kolár byl Slovák a že na Slovensku — Prahy vzdálený — žil a působil. Kollár sám, jak se pamatujeme, nám řekl, že a proč idea slovanské vzájemnosti vznikla na Slovensku: Kollár vzájemností uniká své kmenové malosti — bez spojení s ostatními Slovany, jak

---

národů bývá obyčejně jedna mocnost duše, jestli ne potlačitelkyně, aspoň předběhuně všech ostatních; u Slovanů zdají se všecky rovné právo míti a stejným krokem kráčeti; u jiných jsou začasté hlava a srdce tak rozsouseděny, že ctenářovi křídla ustanou od jednoho k druhému létati, Slovan mysle cítí a cítě myslí, v chrámě Slávy políbili se tito dva geniové lidského přirození tak, že se z jejich svorného sňatku bezpochyby celé duchovní budoucnosti nový dokonalejší život narodí, ideál člověčenství v nejmožnější úplnosti uskutečňující a představující.« To do slova Kollár přejal, podobně, jakož i s ostatními podrobnostmi. Ještě uvádím to, co Šafařík napsal o charakteru jednotlivých národů neslovanských: »Duch básnictví chýlí se u jiných národů hned více k dobrodružství (Španělé), hned více k náruživostem (Vlachové), hned více ku vtipnosti a zdvořilosti (Francouzové), hned více k rozčilenosti a sentimentálnosti (Anglové), hned více k rozumování (Němci), u Slovanů zdá se básnictví býti plod, na kterém pod praporem obrazotvornosti všecky duše moci rovný podíl mají.« I to a ještě jiné podrobnosti u Kollára se nalézají. Srv. Písně světské lidu slovenského v Uhřích 1823, I., Předmluva, zejména XXVII. a násl.

*) Kollár sám udává, že vzal do »Slávy Dcery« a jiných svých básní některé německé básně; větším dílem, že je jich více, nežli se pamatuje, jakož vůbec v časové německé literatuře nalezne se dosti vzorův a myšlének, jichž Kollár užil. Vlivy ty při četbě poznává neliterát Jak na př. neměli bychom verše, zachované u Čelakovského: Křesťan a člověk: »Nesmíchej s cílem prostředků. Ne z člověka snad má křesťan, nébrž z křesťana býti člověk«, na prvé přečtení odnésti k Schilerově známé básni o Rousseauovi? A podobných příkladů na snadě je více.

řekl Kampelíkovi, »*nic nebude*« ani ze Slovákův ani z Čechů. Slovenská a česká skepse vyhojena býti měla vírou v Slovanstvo.

Že Slovák stal se prvým pěvcem idee slovanské, je zajisté pozoruhodné a stojí za uvažování, jako že vůbec pro nás otázka slovenská má největší důležitost. Je na čase, netoliko slovensky zpívat — i to již se zapomíná — ale slovensky cítit a — myslit. Ano myslit — k tomu Kollár svou požehnanou prací nás vybízí, Slováky i Čechy.

Podivné osudy našeho znovuzrození!

Prvním naším buditelem je Čech, ale narozený v Uhrách a budí nás svým mocným hlasem nečeským — nevzbudil nás hlas, zvuk, hmota, ale duch, rozum a cit! Prvé halleluja po vzkříšení zapěl Slovák a Slovák druhý s ním odkrývá vzkříšeným skvělou minulost Slovanů všech jako ideál a metu vlastních tužeb národních. Moravan rozvíjí, když se vzkříšení posilnili, obraz vlastní dávnověkosti, až konečně opět Čech široko daleko v zemích českých svolal zástupy lidu v mocný tábor národní...

Dobrovský — Kollár — Šafařík — Palacký — Havlíček...

Slovensko ve zlých dobách přijalo naše exulanty a v jejich duchu pracovalo k našemu obrození. Kollárovou humanitou mluvili k nám naši předkové i duchem svým i slovem. Slovo české na Slovensku, třeba ve formě dialektické, zachovalo se ryzejší a proto na Slovensku a Slovákem zavzníti mohla prvá mocná píseň česká. Všecko, co Kollár znamená krásné naší literatuře — a znamená jí velmi mnoho — Kollárem Slovensko jí znamená.

Na Slovensku a v Slovácích Kollár viděti mohl a viděl ty krásné vlastnosti, jež podle Herdera viděl na Slovanech všech. Může býti spor, zda-li Kollárova charakteristika Slovanů odpovídá ve skutečnosti Slovanům všem; avšak mně není pochybnosti nejmenší, že Kollár správně vycítil pěknou náturu slovenského lidu a že jeho charakteristika Slovanů je docela živý obraz Slováků. Ta obzvláštní zbožnost, ta pilná pracovitost, ta nevinná veselost, ta láska ke svému jazyku a konečně ta mírumilovná snášelivost, kteréžto vlastnosti Kollár připisuje všem Slovanům, rozhodně jsou vlastnosti Slováků nynějších. Kollár ovšem neznal dostatečně všech slovanských kmenův a přirozeným způsobem sevšeobecnil, co pozoroval ve svém okolí, v čem sám žil a působil.

Slovensko i svým zeměpisným položením v době znovuzrození přišlo ku platnosti. Kollár sám (srv. § 38.) vytýká, že Slovensko je srdcem Slovanův a že tudíž idea slovanské vzájemnosti vznikla tam. Kollár tu sice mluví poeticky; ale pravda je, že Slovensko dotýká

se na větším prostranství Poláků, Rusů a Jihoslovanů a styky ty, na př. s Rusy uherskými, jsou velmi intimní, slovenština a ruština skutečně splývají a jedna v druhou přechází. Pokud se zejména Ruska týká, na váhu padá i okolnost ta, že Kollár je z Turce a že Turčanští již dávno docházejí na Rus za účelem podomního obchodu. Nejednou sám měl jsem příležitost pozorovati docela určité vlivy ruské, ba přímo poruštění na prostých olejkářích a šefranicích. Matka Kollárova, jak připomíná ve svých »Pamětech«, pocházela z takové rodiny obchodující na Rusi. V týchž »Pamětech« můžeme se dočísti, jak již na hocha působila přítomnost Rusů, Turcem táhnoucích, a jak zejména Kozák Ivan Danilov se mu zalíbil a jak si Rusy zamiloval. Na cestě do Jeny osud poslal mu Danilova jakožto učitele z ruštiny.

Na význam srbsko-chorvatského sousedství měli jsme již příležitost ukázati; jako Šafařík v Novém Sadě, tak Kollár v Pešti stýkal se se Srby a Chorvaty a slovanskou vzájemnost takto i skutečně prožíval.

Konečně dalo by se ukázati i na to, že Slováci pro svůj chudý kraj záhy chodili světem — dráteníček je jen zvláštní druh a chcete-li typ toho vynuceného světoobčanství; Kollárova humanita a humanitní světoobčanství pěkně dalo by se parallelisovati s chudými ale pilnými, čestnými světochodci, vracejícími se vždy občas a na konec života v rodnou dědinku....

A nezapomínejme: slovenský vliv u Kolllára cítí se i v ohlase maďarského utiskování Slováků. Utiskování to Slováci proto nesli a nesou tak zle, že Maďaři pro svou hegemonii nemají pražádného důvodu než moci. Němci nám Čechům mohou ukazovati na svou literaturu, kulturu a velikost — avšak ani toho ani onoho Maďaři nemají. Kulturní stav maďarského lidu je nižší než lidu slovenského a literatury značnější Maďaři nemají ještě dnes a dokonce žádné neměli v době Kollárově. Potlačování Slováků má ráz čistě fysický, odnárodňování a pomaďarštění má proto tak zlé následky kulturní i mravné.

Kollár líče boje Slovanů s Němci ve své obrazivosti mimoděk má před očima neblahý poměr Slováků a Maďarův; odsud živost a sytost poetických obrazův a pojmův o poněmčování a odnárodňování — v Čechách tehdy a na Moravě tak mocného národního citu znásilňování ani býti nemohlo. Maďarský nápor tím více se pociťoval,

že Maďaři sami teprve pracovali o zvelebení a zvětšení své literatury a svého jazyka. *)

65. Avšak slyším námitku, co tu se sentimentálním dráteníčkem, kde běží o kritický a vědecký výklad Kollárova učení: drátaři jsou docela pěkné a milé figurky v básních, ale co s nimi ve vědě a v životě? kam tu dokonce s »dráteníčky«? Kollár je romantik a fantasta, idealisoval si Slovany, ale tím prokázal nám Slovanům špatnou službu, jen pravda, jen poznání skutečnosti může nám býti prospěšné . . .

Pravda — Kollár idealisoval Slovany, má dost neskutečného ve svých myšlenkách a vybásněného, mnoho má nepravdivého, ba i fantastického a tudíž opravdu jak na jedné straně prospěl, zase i škodil. Avšak je takovým odsouzením a přiznáním věc všecka již vyřízena? Není.

Prof. Soběstianský ve svém spise činí Kollárovi nepřímo, Šafaříkovi přímo a vůbec všem slavistům starší a většině i dnešní doby tu výtku, že prý o Slovanstvu psali sentimentálně a poeticky, ale nerealisticky, nepravdivě.

Souhlasím s prof. Soběstianským, ale jen do jisté míry a jen po jedné straně. **) Ve sporu rukopisném i u nás v novější době o charakteru Slovanů se jednalo, sám věci jsem se tehdy dotekl, ale jen mimochodem a bez podrobnějšího rozčlenění pojmův***) a proto o věci nyní chci promluvit alespoň potud, pokud Kollárovo učení s této stránky musí býti posouzeno.

Soběstianský kritikou názorů Herdera, Surowieckého, Karamzina, Šafaříka, slovanské historické literatury pošafaříkovské, dále rozborem starých pramenů, jednajících o charakteru starých Slovanův, a konečně podobnou kritikou posavadního učení o právnickém bytě starých Slovanů přichází k tomu závěru:†)

---

*) I Šafařík ve svých dějinách slov. literatury (p. 45) uvádí místa tendenčního románu Dugonicsova z r. r. 1788 — Šafařík cituje 3. vyd. z r. 1805 — hlásajícího již tehdy nejsurovější boj proti všemu slovanstvu. Srv. Kollárův Výklad. V., 73., 74, 76.

**) Spis Soběstianského v ruské literatuře vzbudil čilou polemiku. Soběstianskému se postavil prof. *Bagaléj* v Charkově (к Исторіи ученій о бытѣ древнихъ Славянъ, 1892); Soběstianský mu odpověděl (Отвѣтъ проф. Багалѣю 1893) Soběstianskému opět Bagaléj. Další hlasy viz Журналъ мин. нар. просв. 1893), p. 182 násl.

***) Athenaeum III., p. 296. poznámka.

†) O této druhé části práce Soběstianského (Učení o národních zvláštnostech právnického bytu starých Slovanů) zde nejednáme; část problemu objas-

Učení o mírném passivním charakteře dřevních Slovanů vzniklo v slavistice apriorní konstrukcí, nikoli kritickým studiem pramenů; zejména humanitární filosofií Herdera a demokratickými ideami Rousseauovými sestrojen byl ideál našich předků. Odsud slavisté tito přišli k vývodům, jimž vlasně chtěli uniknout, učíce, že Slované jen obdělávali půdu a zajímali se hudbou, musili připustit, že Slované nebyli schopni výbojného tažení a že tudíž ochotně se podčiňovali každému cizímu nájezdníku. Dále romantičtí slavisté musili připouštěti, že naučili se Slované válečnému a výbojnému umění od Hunů, Avarův a obzvláště od Germánů; konečně musilo se tvrditi, že Slované nebyli s to, utvořiti a v pořádku udržeti stát; milujíce nade všecko svobodu, neuznávali nad sebou žádné moci.

Avšak tyto názory — Soběstianský pokračuje k positivnímu vyložení — jsou právě chybné. Jestliže se prameny bez předsudku rozebírají, ztrácí se tato protiva »germanismu« a »slavismu« a vidíme tolik: staré dějiny Slovanů podobají se k dějinám všech národů, vyvíjejících se ze stavu divošského. Historie nezná toho zlatého věku, kdy lidé žili v pokoji, tichosti a bez moci nad sebou. I staří Slované nežili v té »sociální idylle«; vždyť bylo by i absurdní si představovat, že právě Slované na počátku žili tak slavně a později stali se hrubými a divokými. Nestranné studium pamětníků ukazuje, že staří Slované byli národ bojovný, podnikavý a ukrutný a všecek jich byt byl v souhlase s těmito základními vlastnostmi charakterovými. Zjemnění mravů začalo se u Slovanů přijetím křesťanství, této veliké kulturní síly. Ta slovanská plemena, jež déle držela pohanství, déle zachovali svůj počátečný byt.

Touto okolností a nikoli sousedstvím s druhými bojovnými národy musí se vyložit fakt, že v době dosti pozdní u baltických Slovanů nalézá se divoká bojovnost, otroctví, mnohoženství, ubíjení dětí a starcův a konečně i obětování lidí.

Idealisování Slovanů — to ještě musím doložiti — Soběstianský připisuje hlavně politickým resp. národnostním účelům.

Nesprávný názor o charakteře starých Slovanů počíná se prý teprve na konci minulého věku Herderem a od Herdera přejal jej Surowiecki, Šafařík, Kollár a jejich vlivem přijal se a přijímá se od slavistů posud. Před Herderem až do nejstarších dob spisovatelé líčili Slovany jako bojovné, udatné, ukrutné, svéřepé. Soběstianský

ňoval jsem v sociolog. rozboru rukopisu Zelenohorského v Jagićově archivě, X. svazek.

obzvláště dovolává se spisu Lužičana *Antona* z r. 1783, ve kterémž prý tento starší správný názor po prvé obšírněji byl vyložen. Na Rusi ještě Karamzin přidržel se staršího, správného mínění.

66. — To je tresť názoru našeho ruského kritika. Já se tu nechci pouštěti do rozboru celé knihy Soběstianského; avšak musím přece vyložit, v čem má pravdu, v čem nemá a mimo to otázka o charakteru Slovanů i v pozdějších studiích se nám bude vnucovat — raději si ji tedy osvětleme hned zde.

Abych nepřišel v podezření Soběstianským právem uvedené, že totiž mnozí slovanští spisovatelé (Soběstianský připustí, že neslovanští spisovatelé nevedou si u věci lépe) z pohnutek politických a národnostních Slovany tak nekriticky idealisují, povím stručně, kterými methodickými pravidly se řídím při posuzování a studiu charakteru národa netoliko slovanského, ale každého.

1. (Zásady všeobecné.) O národech i o národě vlastním může se souditi docela nestranně a není třeba zbožňovati vlastní národ; mně na př. Slováci, protože poznávám jejich chyby, o nic nejsou nemilejší, než když jsem chyb těch nepoznával. Nepochopuji, proč poznávání skutečnosti by vadilo přirozené lásce vlastního lidu, jazyka, národa. V národy zvláště vyvolené nevěřím. Nemám potřeby snižovat národy jiné, aby můj tím vynikal. Poznávám také chyby jiných národův, ale ty mne tak nepálí, jako chyby národa mého, — mne samého. Uznávám přednosti národů jiných ochotně, ale to na cit můj národní nemá vlivu žádného. Myslím, že je mravní povinností, mluviti o národech vlastním i cizím odkrytě: národnostní augurství překáží vlastnímu pokroku.
2. Přesvědčuji se pořád více, že o vlastnostech národů soudí se téměř pravidlem nesprávně aneb aspoň povrchně. Lidé na lidech jiných obyčejně vidí jen, co jedí a pijí a jak se šatí a ty dojmy smyslné a právě proto silné mají pak vliv na úsudek o charakteru — není ovšem snadné poznat duši člověka a národa. Přijímám tudíž úsudky takové co nejopatrněji, ba přímo s nedůvěrou — sám proto úsudku svého pronésti se takořka štítím. Stačí posuzovat jednotlivá společenská zřízení, některé jednotlivé vlastnosti duchovní a tělové — vůbec neodvažuji se k paušálnímu ani chválení ani odsuzování podle zvyku těch, kteří dnes z národnostních vášní a rozčilení žijí.
3. Jako při člověku i při národu hledím hlavně na duši a ducha. Jazyk nepokládám za svatý, ale za prostředek sloužící duchu v zlém i dobrém. Mateřský jazyk přirozeně je prostředek nejmi-

lejší a tudíž i nejúčinnější. Ve sporech národnostních jde mně především o zápas duchovní — idee a city, mravní cíle mně rozhodují. Pokládám braní jazyka za barbarství bezduchého materialismu a politického mechanismu. Proti hmotě však bojovati chci duchem; proto jsem dávno vystoupil z církve modlosložebného slovíčkářství a národnostního fanatismu. Mravnost — lidskost musejí býti cílem každého jednotlivce a národa. Zvláštní národní ethiky není.

4. (Zásady speciální.) Nespokojujme se slovanstvím a slovanstvem — studujme vždy Čecha, Poláka, Rusa, Srba. Negeneralisujme ukvapeně, jen ty vlastnosti, ktere skutečně všem slovanským národům jsou společné v míře stejné, pokládejme za slovanské (všeslovanské).
5. Studujme Slovany nynější a lépe pochopíme i Slovany minulé. Srovnávací studium žijících Slovanů je jistější než ten zastaralý historism, potloukající se nejraději v dobách co možná nejtemnějších a nejneznámějších. Do minulosti vnášej světlo z přítomnosti; mínění, že lze postupovati opačně, je klam.
6. Přestaňme pokládati zřízení a události politické a válečné za všecek život národů. Psychologicko-historická analyse na př. Českého Bratrství (učení a církevního zřízení) anebo analyse Domostroje praví nám o charakteru Slovanů více, než nějaký byzantinský císař VI. století. Srovnávací studium Götheova Fausta s Dostojevského Bratry Karamazovými poví o německém a ruském charakteru více, než tucty vlasteneckých výronů slovanských a německých demagogův — a demagogství dnes trůní i hodně vysoko.
7. Analogie s národy ostatními vždy dobrým je vůdcem, jsou si lidé v jisté době za stejných okolností dosti podobní, více než se na prvý pohled jeví. A jsou lidé, čím lidé vždy byli, vyvíjíme se, ale podstatně se neměníme.
8. Okolí a příroda na člověka a národy pořád a silně působí proto studium vlivů těch mnohé otázky zdánlivě národnostní alespoň z části dovede rozřešit. Nepřipisuj však duši, co je jen na těle, ba snad jen na kožichu.
9. (Zásada nejspeciálnější). Poznávám pořád lépe a lépe, že charakterem Slovanům Germáni jsou nejbližší. Toho se ovšem mohu dočíst v každé vědecké etnografii, ale o to běží, poznat to z života a literatury a podle toho i jednat. Na př. vyplývá mi z toho pravidlo, že německé vlivy neporušily našeho českého

charakteru tak, jak mnozí slavjanofilové se domnívají. Ostatně i z důvodů politických a národnostních umělé dělání národnostních rozdílů je zbytečné; politický vývoj řídí se mnohem více skutečností, nežli fikcemi.

Proti vlivům ducha cizího nezbývá nežli postaviti vlivy ducha svého. To děje se bezvědomě; jakmile však lidé o tom počínají uvažovat, nezbývá než sebestudium a studium cizího co nejpřesnější a nejsvědomitější a pak vědomě dělat, co dělá se bezvědomě.

69. Teď, doufám, dohodneme se s prof. Soběstianským.

Tedy předně hlavní otázka: liší se Slované od Germánů a Románů (po případě i ostatních národů) svou vrozenou humánností, projevující se i historicky, zejména v politice a válečnictví, nebojovností?

Odpovídám: ano! Slované liší se od dotčených národů touto vlastností; avšak je třeba vlastnost tu náležitě určit a určit zároveň stupeň rozdílnosti.

Znamená to, že Slovan proto není a nebyl udatný? Prof. Soběstianský právem ukazuje, jak Slované sami o sobě a podobně i cizí posuzovatelé o nich vždy právem tvrdili, že Slované jsou udatní.

Znamená to, že Slované nejsou hrubí, ba suroví a ukrutní? Neznamená. Může býti nátura velmi měkká a při tom ukrutná; takové krajnosti mohou býti spojeny a bývají; ba zdá se mi, že je to obzvláště vlastnost Rusů, jak to potvrzuje analyse charakterů největších ruských umělců a spisovatelů, vystihujících charakter svého lidu. Vidím to v Mítjovi Dostojevského, vidím to v Rěpinově Ivanu Hrozném, vidím, cítím to na živých. Vlastnost ta i neslovanské pozorovatele zaráží; souhlasí v tom úsudky četné a mohl bych citovat řadu dobrých spisovatelů mně soukromí známých, jsou proto i doklady literární na př. *Leroy-Beaulieu.* Chci z Leroy-Beaulieua citovati alespoň hlavní věty.*) Leroy-Beaulieu klade sice příliš velikou váhu na vliv severního podnebí, zima a krajnosti podnební způsobily prý charakter ruský; podnebí mělo a má jistě vliv, avšak sotva tak veliký — než tu neběží vyložit, jak charakter ruský se složil, nýbrž jen o to, jaký jest. Leroy-Beaulieu tedy vidí v ruském charakteru velikou pasivnost, trpělivost a resignaci až fatalistickou. Tato vlastnost vidí se obzvláště světle na ruském vojáku. »Ruský voják

*) Das Reich der Zaren und die Russen (Pezoldův překlad) I. sv. 3. kniha, o národním charakteru ruském.

je nejvytrvalejší v Evropě; v tom ohledu dá se srovnati jen se svým starým nepřítelem, s vojákem tureckým. Oba mají schopnost strádati a trpěti, jež národům západu je cizí. Při tom ruský národ od přírody je na světě nejméně bojovný. Nebyl v žádné době bojechtivý. Cokoli vybojoval, pudů výbojce nemá. Ve své nátuře mírumilovný, ve válce vidí jen bič, jemuž se podrobuje z poslušnosti vůči Bohu a caru.« Leroy-Beaulieu upozorňuje dále na zvláštní smíšení tvrdosti a srdečnosti, necitelnosti a dobroty; ve válce, v boji ruský voják je neuprosný, tvrdý, ale hned po boji je naivně dobrácký a velkodušný, je ukrutný a zase od srdce milý. Rus není vytrvalý, obzvláště tam, kde nekyne mu úspěch Ruský rozum je praktický a positivní, nelibuje si v abstrakcích, nemá rád metafysiky, nezabývá se pravlastnostmi věcí, za to nejraději se kochá vědami přírodními a sociálními. »Je málo národů, jimž sentimentality tak úplně se nedostává a kteří by si to tak chválili.« Záliba v praktickém a zdravém smyslu stupňuje se někdy až do brutality; řekl Rus, že kus sýra má větší cenu než Puškin. Rus je realista, naturalista. Ruská duše je melancholická — Hercen pěkně nazval písně velkoruské zvučícími slzami. Z této melancholie rodí se mysticism, zatlačující druhdy kořenný realism — Gogol, Dostojevský. Tato melancholie spojena je s oddaností až fatalistickou: klid a rovnováha ruského mužíka překvapuje, napitý je obyčejně smírný a nehlučný atd.

Zde máme všecko, co Kollár, Herder a jiní o charakteru Slovanů nám pověděli. A ku podobným závěrům dospěli bychom analysí charakterů Tolstého, Dostojevského, Garšina, Turgeněva atd. analysí filosofických ideí Kirějevského, Kollára a Šafaříka. Neboť ten fakt, že se v Kollárovi, Šafaříkovi, v Kirějevském, v Tolstém a jiných slovanských myslitelích tak horoucí víra v ideál humannosti ujala váží při nejmenším tolik, kolik výpovědi císaře Prokopia, Mauricia a jiných starých pánů, jak nám je Stritter a j. ze starých pramenů shledali. *) Ku podobným závěrům přicházíme vůbec analysí neslovanských lepších autorů všech, kteří studiemi a posuzováním Slovanů se zabývali. **)

---

*) V druhém dílu *Šafaříkových* Starožitností svědectví o starých Slovanech na konci jsou podána.

**) Z Angličanů, kteří teď tak bedlivě studují Rusy, mohl bych uvésti řadu, kteří nesouhlasí s obvyklým deklamováním o barbarství ruském; upozorňuji na sociologicky velmi vzdělaného autora p. *Drage*: napsal román: Cyril, v němž studuje Rusy, jakožto své národní soupeře. Je zajímavo vidět, jak mnohé vlast-

Takovým tedy způsobem Rusové jsou nebojovní a tudíž humanní. A netoliko Rusové, ale i Poláci a my Čechové. Naši zuřiví Husité a Táboři jsou tomu vedle našich Bratří jen dalším důkazem.

Jestliže však tato nebojovnost je vlastnost pěkná, dobrá a lepší než germánská bojovnost, nijak není řečeno; obojí vlastnosti mají dobré a špatné stránky. Neběžíť o bojovnost naprostou a ideální, nýbrž relativní, o nebojovnost, která svou podstatou sloučena je s jinými a také nepěknými vlastnostmi. Vyslovil jsem už proti Kollárovi pochybnost o tom, zda-li ideál humanitní dá se uskutečniti tou slovanskou nebojovností.

Dokonce pak jiná je otázka, co my Slované máme milejší, své nebo cizí vlastnosti — rozumí se, že své, i když o jejich výbornosti nejsme vždy pevně a důvodně přesvědčeni. Ostatně všecko to jsou věci velmi prosté — jen scholastikové národnostní v tom rádi nalézají obtíže.

68. Vím ovšem, že to co uvádím z Leroy-Beaulieua platí o Rusech nynějších — avšak do jisté míry platí to i pro dobu starší, mezi Rusy a národy germanskými byl tehdy v celku týž poměr, jaký je nyní.

Než nechme Rusy stranou — jaký pak je rozdíl mezi námi Čechy a Němci?

Rozumí se, že jsem při svých slovanských studiích o tomto thematě mnoho uvažoval; snažil jsem se věc vypozorovat a formulovat. Nebylo mi to snadné — až náhodou přítel Němec jednou mezi řečí o charakteru nás Čechův a jich Němců sdělil mi následující skutečnou událost — maličkost, jíž charakter Čecha a Němce znamenitě je zachycen. Historie je dosti nevinná, jedná se v ní o zabití — koček; avšak historie je pro naši otázku výtečná a proto ji podávám; ostatně, jak čtenář hned pozná, zabití několika koček stálo mnohem více myšlének a citů, myšlének a citů lidských, než jich stálo některé loupežné tažení v V. st., o němž nám historikové napsali celé folianty.

Na národnostním rozhraní severovýchodním Čech koupil si (nedávno) statek; přítel můj v kraji byl duchovním, měl příležitost historii pozorovat a dopozorovat.

Nový statkář, jak řečeno Čech, nenáviděl — kočky, měl proti těm zvířatům, jak se říká, idiosynkrasii a proto byl všecek rozzu-

---

nosti ruské, které Leroy-Beaulieu také postřehl, životu odpozoroval, ač jim nerozumí.

řen, když na svých dvou dvorech u svých šafářů nalézal hojnost koček. Šafáři chovali kočky proti myším. Jeden dvůr byl v české obci a byl na něm šafářem Čech, druhý dvůr byl už v německé obci, šafář byl Němec.

Můj přítel znamenal, jak statkář pro kočky skutečně se stával nervosní i čekal, co z věci bude, neboť bylo mu nápadné, že prostě nerozkázal, aby se kočky odstranily. Přicházeje na dvory po prvé, po druhé, po třetí vždycky ptával se šafářů a okolkoval, k čemu tolik těch koček mají — ale neřekl jim, že jich nechce vidět. Po čtvrté se již tázal, zdali ty kočky »ještě« mají.

Šafářovi Čechovi ty opětovné otázky pánovy nedaly pokoje — Němec zůstal klidný; poradil se s ženou, jako že ten pán patrně koček nemá rád a proto se usnesli, že je chuďata odstraní. Pán byl tomu velmi rád, ač ničeho neříkal. Na německém dvoře kočky však zůstaly — až když jednou už příliš nápadně chválil Vávru za to, že již nemá »těch« koček, šafář Schmidt se zeptal, přeje-li si pán, aby byly odstraněny. Pán k otázce potakal a tak zmizely kočky i z německého dvora.

Avšak na dvorech nad míru plemenily se myši — pan statkář poznal, že musí svou velkoměstskou idiosynkrasii podřídit ohledům národo-hospodářským, ač nechce-li, aby se sýpky staly myším královstvím.

A nyní stejná historie se odehrává opačným postupem. Pán po čase o kočkách počíná mluvit velmi z daleka — patrně si tentokráte tím méně troufal dát přímý rozkaz; pak se zase obou šafářů jen dotazuje, nemají-li »ještě« koček — Vávra zase se poradil se svou ženou — »Jářku, stará, nemyslíš, že pán si přeje mít kočky, když se tak po nich ptá?« a když pán přišel po třetí nebo po čtvrté, našel u Vávry nové kočky. Zase Schmidtovi pochválil Vávru, Schmidt zase se přímo otázal, má-li také pořídit kočky a když mu bylo řečeno, že by to »snad neškodilo« — byly konečně i na německém dvoře kočky rehabilitovány.

Vidíte — vysvětloval mi přítel Němec — tu máte Čecha Slovana a Němce Germána. Čech pán, kde by Němec prostě vyslovil své přání a vůli, neporoučí přímo, ba ani nežádá, ale své přání svým podřízeným Čechem dá vycítit, dá se mu dovtípit; Němec šafář se nedovtipuje, ale mužně a odkrytě se po vůli pánově táže a ten musí se mu nechtě rozhodnout. K určitému rozkazu, co poručeno, koná.

Případ ten — přítel pokračuje — velmi mne zarazil a dal mně myslit. Tázal jsem se sám sebe — který z obou šafářů je milejší...

líbí se mi více Čech, je v poměru obou více citu, něžnosti anebo jak bych to nazval, ovšem i naše německá přímost a mužnost je pěkná, ale není tak milá. A co byste řekl — táže se přítel — jak otázku rozhodl statkář Čech? Tázal jsem se ho na věc — jemu, zdá se mi, německý šafář jaksi imponoval . . .

Pravíte: německá »přímost« — přerušuji svého lidového psychologa; jaká je tedy v tom českém napovědění a dovtípení »nepřímost«? Je to jen nepřímost, ale nevidím v tom — pokračuje můj besedník po krátkém rozvažování — neupřímnosti, nic falešného, je v tom pouze něco měkčího, jemnějšího, anebo jak bych to řekl . . .

To je moje historie o kočkách — ujišťuji, poučila mne mnohem více než všecko, co od nejstarších dob až po dnes z literatury o charakteru Čechů a Němců jsem si shledával. Často a opětně jsem si věc analysoval — nešlo mi dlouho z hlavy to slovo o německé: přímosti. Vzpomínal jsem si, že nám Slovanům a obzvláště nám Čechům vytýkají jakousi falešnost a lživost; vzpomněl jsem si, že my sami si to vytýkáme — Dostojevský na př. kárá ruskou nepravdivost. I hledal jsem, zda-li v té netroufalosti a měkkosti našeho českého statkáře není právě netroufalost člověka, jenž si lidem netroufá podívat do očí, tedy netroufalost člověka přece jen neupřímného? Avšak — přemýšloval jsem — proč pak Rusové mají dvojí slovo pro lež (lgať — sorvať)? Není to ukázání, že je dvojí lež? A nevykládá se naše česká »faleš« do jisté míry tím, že nejsme samostatni, kdežto v jádru svém nejsme falešni a neupřímní, pouze »nepřímí« (jak řekl můj přítel)? Této neupřímnosti Němci a jiní Neslované nerozumějí — — avšak — lekl jsem se opět — nevede tato nepřímost snadno ke skutečné a nepěkné neupřímnosti? Ale co — hájí se ve mně Čech — nevede ta německá přímost k drzosti a hrubosti?

Svěřil jsem své pochybnosti příteli. Obratem pošty dostal jsem starou odpověď — tak určitě byl u věci rozhodnut. »Srovnejte přece — radí zároveň — kázání svých českých a našich německých reformátorů, třeba Husa a Luthera, uvidíte (sit venia verbo) Vávru a Schmidta. Co pak nepochopujete, že do Vaší české měkkosti musila se přimísit germánská pevnost Wiklifova a později Lutherova?«

List mne potěšil ale i nepotěšil — bez Wiklifa by to nebylo šlo? A pomohl nám Luther? . . .

Nebylo by nám možné — (vím, že se při těchto úvahách byzantinští císařové, píšící o Slovanech, v hrobě obracejí) — zvykati si, když už jsme tak měkcí, ke vlastnímu pevnému předsevzetí, k takové autosuggesci ve větším slohu, donutit sebe samého sám, tak

jak ti naši sedláci prosili slavného úřadu, aby jim bylo poručeno dělati silnici, které tak tuze potřebovali... Před Karsem dva ruští mužíkové vojáci dívají se na pevnost.

A. Vezmeme ji?

B. (Obzírá pevnost jako by znaleckým okem) — Nevezmeme, není možná.

A.... Jestli že nám rozkážou?

A.... Vezmeme — rozumí se...

A tak ten měkký, nebojovný mužík, jak Leroy-Beaulieu říká, stává se nejlepším vojákem, měkký člověk stává se udatný k neuvěření. Všecko tedy tkví v tom, abychom sobě my sami rozkazovali, ne cizí...

69.... Prosím čtenáře za odpuštění, jestliže jsem se prohřešil proti formám kritické úvahy vědecké — již se vracím k vývodům prof. Soběstianského. (Myslím ovšem, že jsem se od nich ani neodchýlil.)

Soběstianský proti Herderovi, jak už vzpomenuto, uvádí historika *Antona*, jenž prý o Slovanech správný názor formuloval. V Antonově spise: Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse 1783 Soběstianský vidí potvrzení názorů o Slovanech před Herderem panujících, že totiž byli udatní, bojovní, svéřepí a ukrutní, jako národové jiní. Dejme tomu, že Anton má nám býti autoritou — skutečně velmi soustavně zpracoval otázku spornou, na základě autorit starších a starých, avšak mimo to i na znalosti jazyka a pozorování žijících Slovanů. *)

Pročetl jsem spis Antonův pozorně, ale nenalézám v něm toho, co tam vidí Soběstianský. Anton Slovanům té bojovnosti, ukrutnosti a sveřeposti nepřipisuje, jak Soběstianský se domnívá. Anton líčí Slovany jako bojovné, je pravda, ale ta jejich bojovnost i u Antona je docela zvláštní a jiná než německá. Anton líčí Slovany jako bojovné; avšak když se s líčením tím srovnává všecko ostatní, co o charakteru Slovanů uvádí, vyniká i podle Antona rozdíl Slovanův od Němců docela jasně. **)

---

*) V předmluvě Anton tuto svou methodu jasně vykládá.

**) *Anton* uvádí o charakteru dřevních Slovanů tyto hlavní punkty. V kapitole o »charakteru a vzdělání« čteme, že Slované nebyli zlobiví, mezi sebou že velmi byli milí a lahodní, neznali nesmířitelnosti, pohostinští, byli více než Germáni (Anton výslovně to praví); starali se nadmíru o chudé, krádeže nebylo — vzíti cizí pokrmy a nápoje k[u]hostění, nebylo jim krádeží. Vyznamená-

Anton vůbec v některých věcech konstatuje rozdíl mezi Slovany a Němci. Avšak hlavní rozdíl mezi oběma tkví v tom, že o Slovanech podle starých pramenů tvrdí, že byli záhy zemědělci a již z toho jde, že národ nebyl tak bojovný, jako Němci, kteří všech zemědělských prací přímo se styděli. Toto Anton ve svém spise o Slovanech výslovně neříká, a tudíž se i Soběstianskému tento veliký rozdíl mezi starými Slovany a Němci ztratil. Avšak Anton napsal i spis o starých Němcích, v němž stejnou methodou a stejným způsobem postupuje a ve spise tom máme docela jasný komentář k tomu, co ve spisech o Slovanech by nevynikalo samo sebou. *)

Ve spise tomto čteme, že každý národ — (tudíž i Slované) — z divošství přichází v barbarství a z barbarství v kulturu; Germáni, když přišli do styku s Římany, nebyli již divochy. Germánská docela význačná vlastnost byla bojovnost a láska k svobodě — jen udatnost byla ctností, práce v potu tváře se jim nelíbila, raději cedili krev.

V kapitole o »Válce« Anton germánskou chrabrost a bojovnost líčí docela jinak nežli v téže kapitole líčil ve spise starším tyto vlastnosti Slovanů. Patrně Antonovy oči jiskřily, když tak nadšeně

vali se udatností, bez níž by nebyli opanovali tak rozsáhlé země, které částečně ještě mají v držení; s udatností spojena byla láska k svobodě, netrpící naprosto nejslabších okovů. Mysl měli sklonnou k veselosti — Lužičan, ač často trpěti musí tvrdé nakládání svého německého junkera, je veselý. Tato veselost často zvrhala se v lehkomyslnost. Byli ukrutní; ukrutnost pochodí z udatnosti vzděláním nezmírněné; teď tu i tam přechází ve mstivost. Rádi pili, byli-li vilní, Anton neví; manželství je jim svaté. Konečně Anton odmítá líčení západních spisovatelů, kteří Slovanům připisovali: nevěrnost, nestálost, zkaženost, tupost, neučelivost, drzost, zlodějskost, nemilosrdnost. Anton uvádí žalobu, že prý Srbové v Lužici proti Němcům jsou potměšilí a zlí; avšak pokládá to více za nedůvěru a myslí, že se vyvinula potlačováním se strany Němců. Staří Slované byli přísně spravedliví. V kapitole o »Válce« Anton chválí slovanskou bojovnost; to vyžaduje sousedství a hledání nových sídel. Válčili k vůli kořisti, kdo byl ve válce udatný, byl ctěn. Ve válce byli velmi ukrutní; často pili z lebek nepřátel. »Ukrutnost kmenů, válčících s Němci, je známa, avšak příliš často podobným nakládáním k tomu byli drážděni.« Ještě za Prokopia (tedy v VI. st.) spravovali se demokraticky; Anton vytýká zvláštnost jazyka, že se pojem: vládnouti neoznačuje slovem, označujícím velmože a pána.

Mimo válku konečně Anton uvádí v kapitolách posledních, že se Slované zaměstnávali orbou, lovem, včelařstvím a dobytkářstvím. Celý národ byl hudební a zpěvný. Měli dovedné kováře, tkali, obchodovali atd., měli více vědomostí než Němci.

*) Spis sluje: Geschichte der Teutschen Nazion, vyšel 1793; v I. díle jedná o charakteru, mravech a vědomostech Germánů. Viz kap. VI. a násl.

vypisuje, jak Němci, kde vyhráli, obyvatelstvo zotročovali, jak jejich útok byl hrozný a jak celý národ záhy zřízen byl vojensky. Jestli že neválčil, Germán jen lovil — potem a prací si zaopatřovat pokrm a nápoj, pokládal za otrocké, — otroci musili naň pracovat.

Anton tudíž rozdílu mezi Němci a Slovany v příčině bojovnosti nezmenšil, naopak jen potvrdil. Opakuji však, že je ovšem nesprávné, starou dobu à la Rouseau si idealisovat — v tom Soběstianský má pravdu. Naši předkové byli hrubí, suroví, ukrutní atd., ale nebyli tak bojovní, celou svou náturou bojovní a pánovití, jako Germáni.

Podobně Soběstianský nedosti přesně vykládá názory Herderovy o Slovanech. Herder — jak jsme četli — netvrdí, že Slované nebyli udatní, ale tolik říká, že Slované milujíce klid, nebyli s to, trvale se organisovat vojensky a že tím od Němců, kteří to dovedli, byli potlačeni. Herder vytýká, že Slované nedobývali panství světového, že byli zemědělci a obchodníci. Ve svém poddanství stali se lstivými, ukrutnými a otrocky línými. Připouštím však, že i Herder starou dobu vůbec a také slovanskou si představoval idylličtější, než měl; v tom právě byl žákem Rousseauovým a pokud se týká staroslovanské záliby v orbě, účinkovaly snad i tehdejší idee fysiokratické, jimž i Rousseau se své strany podléhal. Přes to však Herder ve hlavní věci správně podával o Slovanech, co starší a novější prameny před ním dávaly.

Soběstianský se mýlí, řka, že Herder přílišně idealisoval Slovany — alespoň neidealisoval pouze Slovanů, nýbrž i Germány. Přečtěme si jen v »Ideách k filosofii dějin« hlavu o »Německých národech« a uvidíme, jak Herder soudí o Němcích. Líčí je docela jako Anton, jsou mu rekové a pánové štítící se práce; takoví byli a částečně posud jsou. Ostří jejich meče zle pociťovali vlastní kmenové, ale i »chudáci Slované i Prusové, Kurové, Livonci a Estové,« avšak Němci odrazili i divoké Huny, Uhry, Mongoly a Turky. »Oni tedy to jsou, kteří největší část Evropy netoliko vybojovali, zúrodnili a podle svého způsobu zařídili, nýbrž také uchránili — jinak by ani to nebylo mohlo vzrůsti, co vzrostlo. Jejich postavení mezi ostatními národy, jejich vojenské zřízení a kmenové vlastnosti staly se tudíž základy (Grundfesten) kultury, svobody a jistoty Evropy; dějiny, tento svědek neporušený, dávají zprávu o tom, zda-li svým politickým stavem nutně nebyli i příčinou pozvolného pokroku této kultury.«

Herder tedy vidí ve zvláštním vojenství Němců přirozenou příčinu posavadního kulturního vývoje; Slované tak bojovní nebyli a proto Němcům podlehli, avšak — a to jsme již četli dříve . . . — nastává doba více nevojenská a tudíž — vedle Němců — i nebojovní Slované konečně přijdou ku platnosti.

Jak a proč Herder a jiní věřili v budoucnost čisté člověckosti — o tom jsme již také mluvili; zde toho třeba jen vzpomenouti, aby bylo jasno, že věc tak, jak Soběstianský ji líčil, se nemá. Herder neukazuje, že jen Slované provedou humanisaci všeho člověčenstva, — to byla idea Kollárova. Herder očekával evropské soustátí nevojenské, v němž princip humanity u všech národův a všemi národy bude důsledně proveden. Militarism byl Herderovi jen přechodní prostředek humanisace, právě tak jak moderním sociologům Comteovi a Spencerovi. *)

70. Podívejme se teď na Kollárovy názory o Slovanech. Soběstianský vytýká mu nepřímo — Šafaříkovi přímo, že staré a tudíž nynější Slovany idealisoval, že jejich charakter líčil poeticky a sentimentálně.

Kollár skutečně Slovany nekriticky idealisoval. Avšak idealisace ta netkví tak v tom, že jim připisoval tak velikou nebojovnost a humanitu, nýbrž více ještě v tom, že jejich odpůrce příliš černě vymaloval; byl k našim národním odpůrcům ve mnohém nespravedlivý. Vytkli jsme to již. Avšak bylo by nespravedlivé nezpomenouti, jak o Slovanech v té době posud psali také němečtí, maďarští a jiní spisova-

*) Soběstianský se domnívá, že Herder potřeboval pro svou humanitární theorii alespoň jeden nevojenský národ a že tím národem stali se mu ruští Slované, k nimž přilnul svým pobytem v Rize. Pobyt v Rize na Herdera měl vliv, avšak Herder měl — a to je hlavní věc — poněkud jiné theorie, než Soběstianský je předkládá. Zejména věřil, že vývojem doby i Němci stali se méně bojovnými a proto nepotřeboval nebojovných Slovanův pro ten úkol, jejž Soběstianský jim ukládá. Odkud však Herder čerpal své názory o Slovanech, jak jsme viděli, sám nám řekl, uváděje Antona a j. spisovatele. Před Herderovými »Ideami«, v nichž líčí Slovany, vyšel také spis *Gebhardiho* (Allgemeine Geschichte der Wenden und Slawen 1789), z něhož Karamzin mnoho čerpal pro charakteristiku starých Slovanů; Soběstianský sám uvádí to, co Gebhardi říká o udatnosti Slovanů — říká totiž, co Herder, že totiž s počátku nebyli udatní, teprve později, když se naučili válčiti od svých nepřátel a že jejich udatnost byla vlastně passivní, nikoli »pravá« atd. Herder liší se od Gebhardiho hlavně tím, že klidně konstatuje své mínění o národech všech, tudíž i o Slovanech a stejně o Němcích. Je však možná, že sympathie k Slovanům a zejména Rusům čerpal hlavně ze slovanských lidových písní — i v tom neviděl bych nekritickosti.

telé a nikoli spisovatelé podřízení. Znám literaturu tu dost dobře a mohu bez vášně říci, že v německých spisovatelích i s této stránky jeví se jejich tvrdší bojovnost a pánovitost. Když na př. Hegel svému národu tak jednostranně přisuzoval všeliké prvenství — proč se divit, když Kollár svému národu je dává? Vyznal jsem, že Kollár tu i tam proti našim národním odpůrcům projevuje více nenávisti, než se na filosofa sluší — avšak jak týž Kollár z celého srdce uznává i německá dobrodiní, na př. právě Herdera!

Kollárova idealisace Slovanů i proto je tak jednostranná, že sice uznává i naše slovanské vady, ale nevidí vždy těch chyb velikých a hlavních, žaluje jednostranně pouze na nesprávnost a nedostatek osvícenosti. Ve skutečnosti měl chyby naše hledat hloub a hlavně neměl vinu našeho úpadku tak jednostranně viděti v zámyslech a zlobě nepřátel. To naříkání a žalování na osud na př. Slovanů polabských je jistě slabé — i Němci na př. a jiní národové ztratili a ztrácejí své půdy pod náporem Rusův.

Ty a pod. vady Kollárovy všecky jsme na svém místě nestranně připustili. Jak by však podle názorů mých i básník velmi nadšený mohl napsati třeba novou »Slávy Dceru«, vykládati nemusím. Starý romantism i v tomto oboru mizí a vymizí.

Kollárova nekritická idealisace Slovanů nevyplývá však pouze z národnostního citu, nýbrž má své důvody i v nedokonalé vědecké methodě. I to jsme na svém místě vytýkali. Zejména musíme ještě říci a opakovat, že Kollár chybuje, připisuje Slovanům všem beze všeho vlastnosti docela stejné, kdežto ve skutečnosti i co do nebojovnosti jsou jistě kmenové rozdíly na př. mezi chrabrostí Polskou, udatností Černohorskou a neustupností Ruskou. Podrobnější psychologická a sociologická analyse by tu rozhodně nalezla odstíny a rozdíly stupňové i kvalitativní. Vyslovil jsem už, že Kollár vlastnosti slovenské nevědomky učinil slovanskými.

Kollár také příliš prostě nečiní rozdílu mezi Slovany starými a nynějšími; alespoň vnější podmínky života byly v době staré velmi rozdílné a již z toho vyplývají některé různosti ve vlastnostech, třeba ne základní.

Kollár ovšem právě tak nepřesně líčí vlastnosti Germánův, a vším tím se stalo, že mezi Germány a Slovany ustanovil rozdíl tak naprostý, který se jeho základní filosofické idei, humanitě, příčí. Avšak i to jsme již doznali, že Kollár nebyl s to, ideu národnostní a humanitní souladně zcelit.

Tato idealisace Slovanů konečně — hledíme-li k vývodům

Soběstianského — nepochodí pouze od Herdera, nýbrž od Slovanů a hlavně od nás Čechů, resp. Slováků.*)

Soběstianský však docela právem žádá, abychom si v tom počínali kritičtěji. Avšak musím ve prospěch našich »idealistův« ukázati ještě k jedné věci. Kollár — jak vyloženo — kolísal mezi vzájemností literární a národně politickou. To znamená tedy také, že i Slovanům připisoval bojovnost a udatnost.

Křivdilo by se Kollárovi, kdyby se mu v otázce nebojovnosti Slovanů připisovala naprostá nejasnost. Sám přece — (viz § 10.) — odpovídá k námitce, jež se Slovanům činívala pro jejich přílišnou měkkost: Slované, praví, mají síly a energie dost, srdnatostí a zmužilostí dobyli si panství nad desátým dílem zeměkoule, udrželi je za největších bouřek mnohých století a proti nejprudším útokům četných nepřátel. Ovšem Slované nikdy se nedomáhali nadvlády světové, nikdy nezabývali se krveprolíváním a podmaňováním jiných národů z řemesla, proto že svobody si ctili i na nepříteli a ji milovali, vůbec milovali více mír nežli válku.« **)

Smíme tudíž své vývody vůči prof. Soběstianskému shrnouti takto: Kollár — (o jiné nám tu neběží) — pochybil svou idealisací Slovanův, ale chyba je menší, než Soběstianský míní a tkví v jiných příčinách, nežli které Soběstianský vytknul.

---

*) Ve spise o vzájemnosti Kollár pro svůj názor o Slovanech dovolává se hlavně Herdera; ve svých »Výkladech« (II, 66) dovolává se Komenského, jenž už nazval národ náš »*holubičím*«. Z Karamzina připomíná v té souvislosti, že Rusové a všickni Slované od starodávných časů byli milovníky holubů. Dále se dovolává polských autorů, Surowieckého, Rakowieckého a Niemciewicze, pak Möhsena (1781), Linharta (1791), Csaplowitse (1829). A všichni tito spisovatelé a obzvláště i němečtí Slovanům připisují v celku vlastnosti, které Kollár jim připisuje. Ještě bych ukázal na pramen, jehož *Šafařík* se dovolává ve svých dějinách slovanské literatury; bezpochyby i Kollár spis znal; míním *Rohrerův* Versuch über die slavischen Bewohner der oesterr. Monarchie 1804; ve spise tom všecky hlavní poučky Šafaříkovy a Kollárovy se nalézají a obzvláště se pořád ukazuje na neblahý vliv dlouhé poroby. V Češích Rohrer dovolává se *Rieggera*, jehož spisy v Čechách velmi byly známy, a ten napsal o nás: »Die Böhmen sind ihrem moralischen Charakter nach — überhaupt — fromm, oft bis zum Aberglauben, anhänglich an die Religion ihrer Väter, ihre alte monarchische Regierungsform, und an ihre alten Sitten und Gewohnheiten; arbeitsam, beharrlich, andauernd bei allen Beschwerlichkeiten — selbst des Krieges; — *tapfer, aber doch friedliebend*; immer frohen Muthes, langmüthig, mildthätig, redlich und treu In ihrem äussern Betragen sind sie gerade trocken und verrathen gewöhnlich auch eine geringe Politur. So ist der Grundcharakter der Böhmen, wenn er rein und unverfälscht gelassen wird.« Rohrer, l. c. II., p. 155.

**) O vzájemnosti § 15.

71. Zdá se mi, že teď vznik Kollárovy idee historicky je dost osvětlený. Vidíme netoliko, jak a odkud jednotlivé myšlénky Kollárem byly používány, kdo veň vliv měl větší, kdo menší; poznali jsme však i celou dobu jeho, vidíme ho tudíž v celém kulturním prostředí. Nezbývá, než několika črtami doplniti rozvoj slovanské idee po Kollárovi, pokud tento rozvoj další i v Kollárovi byl už naznačen a pokud Kollár sám na lidi doby pozdější působil. Tím podána bude charakteristika třetího období našeho obrození, doba od konce let 40tých do konce let 70tých.

Určiti skutečný vliv osoby není snadno. U Kollára je to tím těžší, protože ti, ve které působil, zejména jeho vrstevníci, sami podléhali týmž vlivům, kterým Kollár sám podléhal; Šafařík na př. čerpal stejné idee ze stejných pramenů — v čem tedy byl skutečný vliv Kollárův na jeho myšlení? Kollár formuloval, co se cítilo a věřilo obecně.

Ukázali jsme na zvláštní poměr Kollára a Šafaříka. Čelakovský*) na př. pro charakteristiku starých Slovanů sám dovolává se Šafaříka a Kollára a idee obou prostě přejímá — kdo v tom měl vliv rozhodující?

Rozlišovati by se musily vlivy jazykové, básnické, filosofické a národně-politické **). Vliv Kollárův byl veliký; pokud vidím, nejvíce působil jako buditel vlastenecký a tím národně-politický. Na tento vliv politický v průběhu studie častěji narazíme. Tvůrčí působení jeho ideí nebylo tak hluboké a nemohlo být, protože Kollár ideí svých sám nepropracoval dosti samostatně.

Spis o vzájemnosti se přeložil do srbštiny, ruštiny (2krát), ale »Slávy Dcera« zůstala dost nepovšimnuta u Slovanů. Zdá se mi, že literární vliv Kollárův, kde nebyl osobní, jako na př. na Gaja, byl slabší, než vliv časové idee slovanské a že působení »Slávy Dcery« překážela nejednotnost básnické koncepce a její až archaeologické provedení. Kollár není ten básník, jenž by mozek a srdce mocně a neodolatelně byl strhl a na vždy upoutal; alespoň jeho základní idee nezmocňují se myslí na dobro a na vždy. Proto »Slávy Dcera« mimo Čechy a Slovensko nevzbudila hlubšího ohlasu. Kollár byl náš prvý básník, měl vliv svým bohatstvím slovesným, podněcoval a udržoval city národní, ale nevidím hlubšího vlivu na básnících a téměř žádného na naši vědu a filosofii. Ohlas jeho základních ideí filosofických, jeho filosofie dějin je téměř nijaký;

*) Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národů slov., 1877, 31.

**) Ve »Sborníku« podávají se různé podrobnosti; odkazuju k nim čtenáře, nechtěje tu věci opakovati.

naši myslitelé čerpali z německé literatury i Štúr, jenž Kollárem se v mládí nadchl, svou filosofii dějin si béře od Hegla. Kollár neměl vlastně žádné školy. Kolem něho nevyrostlo nic podobného slavjanofilům a ani školy básnické nestvořil. Básně Godry, Furcha, Kamenického a j. nesou jeho vliv, ale málo znamenají; Vocel držel se vlastně více Götheova Fausta než »Slávy Dcery« a Čechova »Slavie« i bez Kollára mohla dopadnouti tak abstraktně-romantická. Svatopluk Čech sám nám říká, že veň Kollár měl vliv — jako básník, jako myslitel, jako buditel? Snad právě tento příklad nejlépe by mohl osvětliti, jaký jeho hlavní vliv býval, — povzbuzující.

Jsou i následníci Kollárovi na speciálních ideách jeho více závislí, jako na př. Hroboň, ale tím, co říkám, se nevyváží.

Pro své mínění mám hlasy svědků, jak se říká, klasických.

Čelakovský již r. 1831 rozhorleně touží na neuznání, s nímž »Slávy Dcera« se potkává a vytýká kritice, že o ní ničeho neuměla povědět.*) Čelakovský sám »Slávy Dceru« prohlašuje s Rukopisem Královdvorským za »ono veliké alfa i omega básnictví českého«, ale sám hned mluví o »omrazování« a to způsobem, jenž se divně vyjímá v takovém chvalozpěvu. O něco později — r. 1835**) — mluvě o vydání »Slávy Dcery« z r. 1832, Čelakovský V. zpěvu již vytýká, že »sonety zpěvu toho v ohledu básnickém skoro veskrz nehodny jsou takového mistrovského péra, jakovým p. Kollár vládne«.

Jistě »Slávy Dcera« měla národní a politický vliv zejména na mládež, to přece víme ze zkušenosti; vypravuje nám o tom Malý. Že prý po rukopisech Kralodv. a Zelenoh. nic v takové míře nepůsobilo na vlastenecké roznícení mladých srdcí, jako Kollárova »Slávy Dcera«. Malý praví, že »od těch dob — (má na mysli hlavně 2. vyd. z r. 1824.) — neopakoval se v národu našem podobný úkaz tak všeobecného enthusiasmu, jaký vzbuzen byl vše uchvacujícím vzletem mocného genia Kollárova. Nynější střízlivé pokolení nemá ani zdání, k jaké výši v oněch dobách povznášelo se blouznivé vytržení vlastenecké mládeže české, podnícené Kollárovou »Slávy Dcerou«.***)

Hurban starší podobně mluví r. 1851 o velikém vlivu, jejž »Slávy Dcera« měla na tehdejším Slovensku; podobně dotčený do-

*) Č. Č. Musea 1831, 39. Otišt. v Sebr. spisech (Kober) 1880, IV, 366.

**) Česká Včela 1835, str. 267, l. c. p 381. Že by se »Slávy Dcera« nebyla rozebírala k vůli censuře, jak jsem četl, tuším v Bačkovského dějinách literatury, není správné: co pak nebylo co mluvit o ideách a dokonce o uměni policii nepodléhajících?

***) J. Malý, Zpomínky a úvahy, 1872, p. 47.

pisovatel ze Slovenska, píšící proti Kollárovi do Havlíčkova Slovana vyznává, že »Slávy Dcera« byla ona vis motrix, která nás ospalých Slováků oduševňovala.« *)

Jestliže i Pypin**) praví o »Slávy Dceři: »Podnes, v druhém už pokolení, Slávy Dcera zůstává jediným básnickým zákonníkem panslavismu, tehdy pravda zcela ne tak strašlivého, jak si jej malovali protivníci«, — tedy vidím v úsudku tom, jakož i Hurbanově, Malého i Čelakovského jen potvrzení toho, co říkám, že totiž, jak Malý lépe řekl, než myslil, Kollárem se povznášelo vytržení vlastenecké. Stav věci velmi brzy správně charakterisoval Havlíček.

Již roku 1846 Havlíček***) nám líčí, jak vlastně »Slávy Dcera« působila na mládež akademickou — jak ji deklamovali a napodobili, jak se učilo azbuce a gramatice některého nebo všech slovanských jazyků, avšak jak vlastně žádný ani slovanským jazykům řádně se nenaučil a ovšem ani — českému. Havlíček, jakožto zapřísáhlý nepřítel vší polovičatosti a nejasnosti, tento panslavism z té duše pojal v nenávist tím větší, že sám přece žil na Rusi a v Polsku a že poměry těchto největších dvou slovanských národů náležitě poznal. Havlíček po Dobrovském byl prvý vynikající Čech, jenž zejména ruské poměry prostudoval a jenž tedy to, o čem jiní blouznivě psali, znal i ze skutečnosti.

Mohu si živě představit, jak se mu protivily ty slovanské deklamovánky. Ve své jadrné mluvě praví nám, že se z Ruska a Polska domů vrátil jakožto uvědomělý Čech; stal se prý »pouhým neustupným Čechem, ba s jakousi tajnou kyselostí proti jménu Slovana«. »Patriotism slovanský« — horlí — »jest jenom o něco méně horší než kosmopolitismus«; a proto že v sobě nepociťoval ani trochu kosmopolitismu, praví: »Zkrátka, s hrdostí národní řeknu: Já jsem Čech, ale nikdy já jsem Slovan.« Proto také zavrhuje všecko blouznění o jednotném písmě a o přijetí ruštiny jako spisovného jazyka: dobrovolně jazyka se nevzdáme nikdy — odbývá ty, kdo by k tomu radili.

Mohlo by se namítnouti, že za ten vliv, jejž tu Havlíček odsuzuje, Kollár není odpověden. Přece: nerozhodnost, neurčitost a kolísání Kollárovo ochromovalo vlivy rozhodně dobré a pěkné. (Dokončení.)

*) Hurban v »Slov. Pohl'adech« I. 4, p. 123; u Vlčka v »Dejinách literatúry slovenskej« (2. vyd. p. 36; Havlíčkův »Slovan« 1850, p. 1485.

**) Pypin, Historie literatur slovanských (Kotík) II, p. 402.

***) Pražské Noviny 1846, 15. února a pozd. ve článku: Čech a Slovan.

Reforma klassických studií.

Napsal Dr. Břetislav Foustka.

(Dokončení.)

19. Studium v naznačeném směru podávalo by nejlépe celkový názor na klassické národy; aby byl pokud možno jednotný, o to již by musil usilovati každý jednotlivec studující.

Studium to bylo by filosofické, hledíc vyložiti jednotliviny na základě všeobecných zákonů, pokládajíc jednotliviny za znak celku a ukazujíc vzájemnou souvislost všech jevů; pěstováno na základě obecných zásad a znajíc svůj poměr k ostatním odborům lidského vědění, nezůstávalo by uzavřeno v úzký kruh specialistský a chránilo by před malicherností.

Studium to by bylo odborné, poněvadž by se chápalo svých předmětů ne se stránky formální, nýbrž s věcné podstaty; majíc předměty z největšího dílu duchovědné, vykládalo by je na základě odborných vědomostí duchovědných a methodami duchovědám příslušnými. Vímeť, že k vysvětlení sebe všednějšího jevu duchového nebo společenského je třeba znalosti odborné, nerci-li v případech složitých. Kdo na př. chce některý jev státní vysvětliti, musí míti odborné znalosti; kdo chce nějakou metamorfosu básnickou nejen popsati, nýbrž i vyložiti, musí míti odbornou znalost, aby ukázal, jak rozuměti takovému přežitku fetišistskému, jak pochopiti, proč umění v době polytheismu ještě se obracelo k rozumovému období předchozímu. Kdo na př. chce vyložiti, co znamená Sokratův vnitřní hlas, »daimonion«, musí znáti podstatu psychologických pojmů a jejich vývoj, aby mohl ukázati, jaký je pojem daimonion a jaký stupeň zaujímá ve vývoji pojmů o svědomí. Tak chápaly by se

jednotlivosti se stanoviska odborného, tak celé spisy; toho názoru ovšem nemůže nahraditi sebe »vyšší hermeneutika«. Tak by musil býti pochopen celý život antický.

Studium ono bylo by dále moderní, poněvadž odpovídá požadavkům, jaké počíná klásti doba přítomná a ještě více bude klásti nedaleká budoucnost. Věk náš je rozechvěn, neucelen, roztříštěn. Nejasný v celém názoru na svět a žití. Z doby rozechvělé a rozkouskované ozývá se potřeba nových pevných zásad a ideí. Z nejasnosti v názoru, tužbách a cílech hledá se útočiště ve člověku samém. Poznati podstatu přirozenosti člověka a společnosti jeho a odtud vyniknouti z nynějšího stavu k sebevědomému žití — k tomu začínají snahy doby směřovati. Hluboké záhady filosofie člověcké, společenské a politické počínají zajímati od nejjednodušších úkazů až k nejsložitějším projevům. Tak zdá se, že dochází cti výrok Popův, že konečným cílem všech lidských snah je — člověk.

Vzhledem k těmto poměrům zda není nutno, aby i nauky o životě klassických národů poskytovaly příspěvek ku snahám doby neodvratně a zákonitě postupující? Pěstování klassické filologie v bývalém způsobu není na dlouho dobře možno, jestliže se nemá přes ni přejíti k dennímu pořádku jako přes něco, co přichází v odpor s duchem doby. Že na př. na středních školách učiněny jsou v některých zemích počátky s omezením a odstraněním řecké filologie, to je zajisté významné.

Pravíme proto, že obecnější zfilosofičtění a zvěcnění klassických studií zároveň je zmoderní: budeť takové studium chápati antický život na základě lidské přirozenosti vůbec a tím uvede jej v souvislost s plností života moderního, jejž sami pociťujeme. Řekl dobře Turgot, že lidé v hlavní podstatě své zůstávají v každém věku stejni jako voda mořská ve vlnobití. Bude-li mládež poznávati, že život antický právě tak je projevem přirozených lidských stránek, jež námi hýbají, jako život náš, najde ve starých dějích mohutný ohlas vlastního nitra, a život klassický — smím-li to obrazně říci — rozechvěje čistě lidskými strunami i v srdcích nenakloněných klassickým studiím. Tím lze klassických studií nejen prakticky využiti pro požadavky doby, ale i zjednati jim zase hlubších sympatií.

Pokud by studium takové způsobovalo možnost na gymnasiu poučiti částečně o tom, co znamenají jevy společenské a státní, připravovalo by také lépe gymnasisty na př. pro práva, než dosud je možno.

Konečně by studium takové přispívalo klassickým filologům k tomu, aby aspoň na duchovědách budovali přibližně celkový názor na život, a toho je v naší rozervané a rozptýlené době velmi třeba. Tak byla by jim dána možnost, aby vyhovovali aspoň částečně pravému smyslu Komenského učení, jeho všenázoru a všeúsilí.

Studium ve směru námi označeném zajisté umožňuje splniti požadavek minist. výnosu chápati totiž starověk způsobem filosofickým, tak aby se jednotlivé jevy pojímaly v poměru ku klassickému celku a v poměru k lidské přirozenosti. Ale studium to také podstatně doplňuje a dovršuje dobré náběhy na opravu klassických studií, obsažené v onom výnosu.

20. Již vnitřním svým obsahem působila by taková reforma klassických studií na stav vyučování gymnasijního, jak vysvítá ze slov celého paragrafu. Ale vedle toho bylo by si pro dovršení gymnasijních studií ještě jiných důsledků přáti. Při maturitě totiž i od žáka se požaduje jistý celkový názor o klassických národech, hlavně o jejich literatuře. Může se pochybovati, zdali je ho možno docíliti pouhým čtením autorů a poznámkami k tomu podávanými, jež nutně jsou ne dost souvislé. Nějakými t. zv. kollektanei ani sebe bystřejší žák toho názoru nedostihne.

Proto počínají se u nás objevovati spisky pro gymnasisty, jako na př. přehledy literatury řecké nebo římské — jež mají aspoň v některém oboru opatřiti celkový přehled. Věc je symptomatická. Počíná poukazovati k tomu, že je žádoucno, aby i na gymnasiích nějakou tu hodinu podle lektury zavedeny byly souvislé stručné výklady o dějinách literatur a umění, po případě i o dějinách filosofie. Tak je věc zavedena na francouzských lyceích. Ministerské sdělení vydané z jara lonského roku o archaeologických kursech praví na př., že nastaly hlubokosáhlé změny ve vědě o životě starověkých národů následkem archaeologických bádání a objevů, a že změny ty nemohou přirozeně zůstati bez účinků na tu část gymnasijního učení, jež má za úkol podávati právě výzkumy této vědy ve formě mládeži přístupné; změny ty že již nyní vymáhají nenáhlou reformu klassických studií gymnasijních

Zdali nemůžeme ve slovech těch viděti jakousi předtuchu o potřebě uvésti na gymnasium souvislé výklady o umění starověkém? Při čtení autorů aspoň, kde není dost času k obsírnějším rozkladům, bylo by těžko něčeho takového docíliti.

III.

21. Způsobem svrchu naznačeným bylo by postaráno o vzdělání universitní, jež by odpovídalo požadavkům doby.

Ale jde také o učitelstvo již v úřadě jsoucí, jak těm poskytnout prostředků, aby mohli snáze vyhověti takovým požadavkům a při nejmenším aspoň požadavku uvedenému v minist. výnosu z 1891, chápati totiž a vykládati starověk filosoficky a uváděti jeho jevy v poměr k lidské přirozenosti.

Jedno opatření, jež se týká vzdělání gymnasijních učitelů spočívá v tom, vysílati jednotlivé učitele na cesty do Řecka a Italie, aby se z vlastního názoru poznala sídla klassických národů a zbytky památek.

Oceňujeme úplně záměr tento a přejeme si, aby přinesl co nejhojnějšího ovoce. Ale sám tento prostředek zajisté neumožní dosáhnouti účelu, jaký naznačen je v uvedeném právě přání výnosu. Vzpomínám si ovšem, jak slavný Gibbon pod úpatím Capitolia pojal úmysl ku krásnému svému dílu dějinnému, jež vyniká filosofickým pojímáním dějstva a na svou dobu jest znamenitou vědeckou prací. Ale cesta na jih neučinila Gibbona Gibbonem. jako ten z nás, kdo by na jih se podíval, ještě tím nestane se žádným Gibbonem. Představme si, co v největším počtu případů může býti výsledkem cesty: seznání dějišť oněch slavných a pamětihodných událostí, seznání zbytků antikvárních a archaeologických a snad jistá dávka činorodého nadšení, vyplývajícího ze vzpomínek, jimž se na oněch místech oddáváme, uvažujíce a prociťujíce znova doby štěstí i utrpení, slávy i úpadku tak znamenitých národů. To je jistě cenné, ale nemusí to způsobiti filosofického pojímání života klassického. Zde jde o něco jiného: aby ten, kdo na cesty jde, již před tím vedle odborných vědomostí měl zásobu filosofických zásad o starověku — na cestách jen názornost a k tomu jen v podrobnostech se doplní; víme, jak Gibbon s sebou do Italie nesl si nejen zásobu názorů filosofických o světě klassickém, nýbrž i hojné ideje o rozvoji lidstva.

22. Hlavní věcí tedy jest, aby se vedle odborných vědomostí opatřovaly skutečně obecné ideje o klassickém starověku a také znalost duchověd.

Toho lze pro fungující již učitelstvo aspoň částečně docíliti některými prostředky:

1. cestami, ne tak na jih, jako na university, kde jsou vynikající filosofické přednášky a semináře o klassickém starověku a vynikající přednášky o duchovědách.

   Při tom zmiňujeme se o úmyslu vyučovací správy, zříditi při universitách postupně archaeologické kursy pro fungující gymnasijní učitelstvo. Oceňujeme také tento záměr, jenž má poskytnouti v odboru konkretné esthetiky klassické jisté odborné vědomosti. Sám však ani ten záměr nepostačí zjednati filosofického a celkového názoru o klassickém starověku. Rovněž možno upozorniti, že za nynějšího směru archaeologie bude asi sklon k jednotlivostem a podrobnostem. Ta tendence může býti jenom zvýšena, jestliže se slibují v kursu tom úryvky z nauky o nápisech a pod. Věci by se dalo ovšem odpomoci, kdyby i v kursech jednotlivé věci byly probírány jako znaky celku.

   Důležitým důsledkem pro gymnasia by bylo, aby se pořizovaly názorné pomůcky pro vyučování (modely, fotografie, sádrové odlitky).
2. Seznamenáváním (ve Verordnungsbl.) znamenitých děl, které s takového stanoviska vystihují římský neb řecký život, nebo jeho části. Učitelům kreslení na př. se doporučuje (ve Verordnungsbl.) sbírka některých znamenitých spisů jako učebné pomůcky pro jejich odbor. My si přejeme spíše jen častého seznamenávání než zvláštního doporoučení, poněvadž při důraznějším doporučení vzniká nebezpečí, že by se ulpělo na některém díle nebo soustavě, a toho si není přáti v zájmu čilého rozvoje. Již na př. památný rozbor polytheismu, jak jej u Comtea shledáváme, může přinésti filologům značný užitek pro filosofické pojetí starověku.

   Darování podobných spisů občas na ústavy se strany správy vyučovací by věc rovněž podporovalo.
3. Pořizováním kompendií a kommentářů v uvedeném smyslu.
4. Vyzýváním a honorováním vědeckých prací gymnasijního učitelstva, jež by zdárným způsobem přispívaly ke scelení a prohloubení klassických studií. Na Moravě udává se v každoročních programech literární činnost každého člena ústavu.
5. Organisací knihoven gymnasijních; knihovní odbory na ústavě by měly vypracovati vždy určitý plán na doplnění bibliothek na víc než na jeden rok; gymnasijní knihovny by měly býti navzájem v dorozumění a pěstovati výměnu.

6. Podporováním vědeckých snah učitelstva se strany ředitelstva.
7. Jestliže tomu, kdo na jih jest odeslán, dá se dovolená i služné i stipendium, bylo by záhodno, aby byla poskytnuta nějaká výhoda také těm, kdo bez cest oddávají se studiím klassickým v naznačeném smyslu a vykáží se výsledky v tom směru.

Tak by aspoň částečně bylo postaráno o další vzdělávání fungujícího již učitelstva gymnasijního.

* * *

Otázky po paedagogickém vzdělání učitelstva gymnasijního pojednání toto se nedotýká; to je otázka zvláštní.

Pojednání to si také neosobuje domněnky, že podává nejlepší cestu k úpravě studií klassických, aby se shodly s poměry doby.

Ostatně nešlo mi v celém pojednání o nic než o věc samu. Proto končím slovy Petrarkovými: Io parlo per ver' dire, non per odio d'altrui nè per disprezzo.*)

*) Mluvím, abych pravdu řekl, nikoli ze záští k druhému ani z pohrdání.

Náboženský sněm v Chicagu.

(Dokončení.)

Z ostatních byly pozoruhodny zvláště vývody rabína *Hirsche,* profesora na universitě chicagské, jenž v nauce o všeobecném bratrství pozdravoval jitřenku doby lepší, která se všeobecným jednotným náboženstvím zajistí také všeobecný mír. Rabín *Lyon,* prof. na harvardské universitě, líčil zásluhy, jichž si dobyl judaism o civilisaci. Nejen knihy staro- a novozákonní jsou důležitým darem židovstva vzdělanosti všelidské, ale židovstvo poskytlo lidstvu hlavně čtyry typy nevyrovnatelné dokonalosti mravní. Jsou to Mojžíš, Jeremiáš, Pavel a Ježíš Nazaretský. »Ve jméně a osobě Ježíšově dobře pochopené je taký zdroj požehnání a mravního povznesení, že nevidím příčiny, jež by překážela židům uznati v Ježíši největšího a nejmilejšího ze všech světových učitelů«. Jinak snažil se zvláště dovoditi, že na židovský původ Ježíšův nemělo by býti zapomínáno. »Nedbáme snad«, tak praví, »vždy náležitě židovského původu jeho a výchovy galilejské«.

* * *

Křesťanství bylo na sněmu zastoupeno 180 zástupci, z nichž 20 bylo dam.

Orthodoxní církev řecká měla na sněmu důstojného zástupce v osobě *Dionysia Lata*, arcibiskupa v Zante, který vzpomněl nadšenými slovy původu křesťanství, vyvinuvšího se synthesí křesťanství židovského (petrinského) a filosofie řecké. O významu citu náboženského proslovil pozoruhodné názory jediný zástupce ruské církve na sněmu, kníže *Volkonskij.* Dovodil, že příčinou různých běd sociálních není cit náboženský sám o sobě, nýbrž *klerikální* vášně a zneužívání náboženství jakožto prostředku politického na porobení a ovládání národů. Náboženství samo je dosud nejbezpečnějším základem morálky a nejlepším prostředkem sjednotiti a oblažiti lidstvo.

O církvi arménské podal zprávu prof. *Minas Tcheraz,* který jsa k smrti odsouzen vládou tureckou, uprchl a žije nyní v Londýně. Líčil

dlouhé martyrologium, jež církvi armenské v dějinném vývoji bylo přestáti se strany magů a musulmanů, a z něhož po mnohém strádání vítězně vyšla. »Dnes je církev arménská úplně autonomní a žije z příspěvků a darů věřících.« Církev arménská mimo to je těsně sloučena s životem národním, ano s ním vlastně totožna. »Kdežto jinde církev je toliko jedním momentem života národního, u nás církev i vlast jsou totožny a tvoří jeden celek.« Žádné církve nejsme oprávněni nazývati heterodoxní; všechny jsou sobě rovny a každý ve víře vlastní nalézá spásu.

* * *

Zástupci protestantští většinou v přednáškách svých měli na zřeteli sociální a morální úkol a význam náboženství. Tak *Peabody*, prof. university harvardské, připomenul, že úkolem křesťanství je zvýšiti a doplniti blaho sociální. Byl-li Kristus individualistou svou methodou, byl socialistou cílem, jejž sledoval. Ještě významnější byla přednáška *Smalla*, prof. univ. chicagské. V přednášce »o církvi a problemech politických« snažil se dovoditi, že církve jsou z velké části odpovědny za bídu třídy dělnické. Síly své drobí v planých kontroversích, kdežto by se měly sjednotiti v dílech společenské dobročinnosti a vychování. K témuž cíli nabádal M. *Powell*: všechna vyznání měla by se spojiti za jediným účelem morálním a bojovati svorně proti třem největším nepřátelům blaha společenského: *válce, alkoholismu* a *prostituci*. *Baldwin* ve výborné přednášce *o hlasování mezinárodním* věštil možnost lepších vztahů vzájemných mezi národy na dvou základech: *spravedlnosti* a *vespolné znalosti* mezi národy.

Někteří z řečníků protestantských zaujali však stanovisko méně konciliantní k jiným názorům. *C. Briggs* s nadšením mluvil o *povýšenosti křesťanství* nad všechna ostatní náboženství. Náboženství křesťanské spoléhá na bibli, jíž netřeba se báti žádných výsledků moderní kritiky. »Prohlédněte posvátné knihy všech náboženství a vyberte z nich všechny živly pravdy i ctnosti, jež obsahují: po zralém zkoumání uznáte, že podobají se pochodním, jež osvětlují noc, v níž zahalen jest osud lidský — kdežto svatá písma křesťanství jsou rovna slunci, které s výše nebeské osvěcuje celý vesmír.

Podobně *Wilkinson*, profesor hebrejského jazyka na universitě chicagské, v přednášce své o poměru křesťanství k jiným náboženstvím dovozoval, že křesťanství naproti jiným vyznáním má zaujati totéž výlučné stanovisko jako židovství starozákonní. »Jako židovství světové poslání své mohlo vyplniti jedině tím, že úplně zrušilo všechny styky se světem pohanským, tak i křesťanství má zaujati postavení nepřátelské naproti všem jiným náboženstvím. »Mimo dogma křesťanské není spásy.«

Prof. *Drummond* (z Glasgowa) v přednášce o poměru křesťanství k theorii vývojové dovozoval, že náboženství netřeba se obávati styků s vědou, aplikoval theorii vývojovou na vznik světa, složení bible i učení o hříchu a dovozoval, že pokrokem vědeckým i názory náboženské podléhají změnám, které však nejsou nikterak méně krásny ani méně

povznášející nežli stará dogmata. Nejvyšší zvěst, již věda přináší naší době, je dle něho nauka, že příroda i člověk se vyvíjí. Vývoj a pokrok nejsou články nového programu, nýbrž program sám. Vývoj je všeobecný, jemu je podroben vesmír, hvězdy, slunce, jím proniknuto je vše jako silou tíhnoucí k ideálu. Drummond staví názor Darwinův po bok výzkumu Galilei-ho. Kdežto však tento hlásal, že země točí se od západu na východ, učí Darwin, že vše se pohybuje ze zdola vzhůru.

Zajímavy byly mimo to přednášky známého berlínského pastora *Stöckra* a *Bernstoffa* o přítomném stavu náboženském Německa, namířené hlavně proti kritické škole *Alberta Ritschla*, v níž spatřuje větší nebezpečenství nežli ve starém racionalismu, a *Bonet-Mauryho* o hnutí novokřesťanském ve Francii. Předpovídá, že Francie zůstane vždy křesťanskou zemí.

* * *

Svět katolický byl na sněmě nad jiné četně zastoupen — a což více váží — osvědčil mnohem větší míru snášelivosti, nežli se očekávati dalo tomu, kdo zná výbojnost katolického klerikalismu. Kdežto anglikánský arcibiskup Canterbérský účastenství při sjezdu vůbec zamítl — byl svět katolický zastoupen 4 arcibiskupy, 2 biskupy a 12 kněžími. Kardinál *Gibbons*, arcibiskup baltimorský, hned při zahájení sněmu citoval podobenství *o milosrdném Samaritánu* jako nejlepší poučení o pravé, účinné snášelivosti. Sám přispěl prací, v níž praví, že je více poután ku katolické církvi její *soustavou organisované dobročinnosti* než jednotou víry nebo velkolepé morálky nebo světové všeobecnosti (katholicity) nebo apoštolské posloupnosti.

Arcibiskup novozélandský *Redwood* ještě určitěji takto se vyjádřil: »Nedomnívám se, že jako katolík mám celou pravdu a mohu všechny problemy rozhodnouti. Umím oceniti lásku a každý živel lásky, jejž spatřuji mimo církev svou. Kristus jediný mohl říci: »*Jsem pravda*«. Všude, kde je pravda, je něco hodného úcty netoliko člověka, nýbrž pravda všechna připomíná na Krista, v němž vtělil se Bůh ... Člověk není toliko bytost *morální*, nýbrž též *sociální*. Podmínkou jeho vývoje a blaha jest, aby byl svobodný, svobodný netoliko po stránce politické, nýbrž i náboženské. Proto velebím z celé duše den, kdy odčiněn bude osudný předsudek, že člověk může býti pro náboženské přesvědčení pronásledován. Láska jedině může přivésti lidstvo ku světlu.«

Philadelphijský arcibiskup *Ryan* dovolávaje se *sympatie mimokatolických potomků puritanů*, pravil: »Je katolický svět a nekatolický svět. Mezi oběma valí se oceán předsudků — temný oceán. Posláním katolického kongresu je, sblížit tyto dva světy — aby lidé navzájem porozuměli si — a toto poslání vy máte dokonati, předně oceněním velké pravdy, že nekatolický svět vůbec neklade odpor katolickému světu, ale něčemu, o čem se domnívá, že je katolickým světem. Samy doktriny na kterých tato rozhořčenost se zakládá, jsou doktriny, které zamítáme tak důrazně, tak ustavičně, tak horlivě, jak by je vůbec mohl nekatolický svět zamítati.« »Je-li něco, v čem nad jiné se lidé shodují, je to

vážnost a úcta k osobě a povaze Zakladatele křesťanství. Jak protestant miluje svého bližního, jak protestantovo oko často se zalije, když mluví o Pánu! V tomto středu unie zakládá se naděje lidské společnosti, jediný prostředek zachovati křesťanskou civilisaci, jediný bod, kde katolík a protestant může se setkati. Jakoby předvídaje, že tak se stane, Kristus sám dal příklad bratrské dobročinnosti nikoli na orthodoxním židu, ale na kacířském Samaritánu, ukazuje, že dobročinnost a láska, bez dotknutí víry, nikdy nemůže být pravou, leč nečiní-li se rozdílu mezi božími tvory.«

Keane, prof. na katolické universitě ve Washingtonu, v posledním sezení (27. září) k otázce »*Jaký bude konečný střed náboženství?*« odpovídá takto: »Tyto dny budou nám vždy sladkou vzpomínkou. Sladké bylo dlouho odděleným dítkám božím sejít se konečně, zde si podat ruce přátelství a bratrství před blahoslaveným a milujícím Otcem nás všech; sladké, viděti a cítiti, že je hrozným bezprávím náboženství, které je od Boha lásky, rozněcovat rozhořčenost, hněv, což jest od zlého; sladké, opět spoutati svazky přízně, rozpoutané ode dnů Babele, a okusiti, jak dobré je, aby bratří žili v jednotě. A pocítili jsme, dívajíce si do očí, že jedinou podmínkou k jednotě v pravdě je opustiti ducha nepřátelství a podezírání a setkati se na základě vzájemné důvěry a lásky. V tom jsme docílili prvního výsledku. Slyšeli jsme hlas všech národů, co pravím, všech století, svědčící, že duch lidský nemůže se obejíti bez příčiny prvé i konečně bez α i ω vší filosofie, bez Boha. Bez Boha nebyl by tento život hoden, abychom jej žili. Leč k čemu směřují různé kulty? Zda k větší různosti či k větší jednotě? Spatřuji jasně vyjádřenu tendenci k vzájemnému se sblížení a soustředění na jednom základě, na monotheismu křesťanském. Nemůže býti položen jiný základ, než který položil Bůh sám v církvi křesťanské ... Ježíš Kristus je konečný střed všeho vývoje náboženského. On řekl, že bude jednou jeden ovčinec a jeden pastýř.«

* * *

O dalším běhu náboženství a o unii církví často se mluvilo. Nyní již zesnulý americký historik a politik církevní dr *Schaff* pravil asi toto: Bylo mi dáno vydati před smrtí svědectví věci křesťanské unie. Všecky církve — řecká, římská, protestantská — mají účast ve hříchu schismatu Ale přece negativní obnovení jednoty, které by chtělo zrušiti všecky denominační rozdíly, zpronevěřilo by se vedení prozřetelnosti, které k těm rozdílům vedlo. Ale spojí-li se protestanti, jednota musí zahrnovati řecké a římské církve. Což prý, kdyby papež v duchu Řehoře I. a pod vedením Vyšší Autority, postavě neomylnost stranou, *pozval Řeky a protestanty k bratrskému všekřesťanskému koncilu do Jerusalema, kde matka církví křesťanských měla svůj první koncil smíření a míru (proces s apoštolem Pavlem)?* Kanovník *Fremantle* vidí hlavně v sociálním hnutí cestu k reunii. Podobně kardinál Gibbons: »Třeba se lišíme u víře, na jednom poli jsme sjednoceni, na poli lásky a dobročinnosti.« Předseda dr. *Barrows* referuje, že »žádné náboženství mimo křesťanství neukázalo

rázné a vážné požadavky na všeobecnost.« Prof. *Goodsped* pravil, že konečným a všeobecným náboženstvím »není tak křesťanství, ale spíše Kristus. To bylo nejhlubším voláním sněmu.«

* * *

Pro srovnávací vědu náboženskou sněm chicagský značných výsledků — jak je přirozeno — nepřinesl. Přední zástupci této nové vědy *Tiele* (v Leydenu), *Harlez* (v Louvainu), *Goblet d'Alviella* (v Bruselu), *Pfleiderer* (v Berlíně), *Max Müller* (v Oxfordě), *Alb. Revillé*, *J. Revillé*, *M. Marillier* (v Paříži), nesúčastnili se ho osobně, nýbrž toliko zaslanými pracemi, které malou část vydaného sborníku vyplňují (str. *1347—1383*). Stati ty nadepsány jsou »vědecké oddělení«. Všechny ostatní řeči byly prosloveny, jak již řečeno, před velkým publikem a měly více význam praktický, snažíce se osvětliti jinověrným povahu toho neb onoho vyznání a působíce často dojmem apologetickým. Proto za řádné studium náboženství pojednání ta jsou méně vhodná.

Z oné části theoretické zasluhuje zmínky stať *Maxe Müllera* »*O poměru filosofie řecké a náboženství křesťanského*«. Filosofové významu tak dalekosáhlého, jako byli Klemens Alexandrijský, Justin a Origenes, byli získáni křesťanství jedině přesvědčením, že rozum božský čili *Λόγος* starověké filosofie je světu imanentní a uskutečnil se dokonale v osobě Kristově a v evangeliích. I připojuje tato slova: »To byl základ vší theologie křesťanské od čtvrtého evangelia až k Origenovi. Chceme-li se státi pravými křesťany, musíme se vrátiti před koncil Nikejský, k těm autoritám, které byly pravými otci církevními. Ty podávají nám lepší názor o světě a dějinách jeho, ukazujíce, jaký cíl sledoval tvůrce ve starých náboženstvích a filosofiích. Křesťanství od svého počátku je nejlepší synthesí myšlénky arijské a semitické. Na tomto základě antickém, kterého bylo naprosto nedbáno, ano jímž bylo opovrhováno za doby reformace protestantské, možno je pravé znovuzrození náboženství křesťanského a sjednocení všech rozdělených větví křesťanského světa.

* * *

Praktický důsledek sněmu náboženského jeví se v tom, že dvacet zástupců různých církví založilo k návrhu Sewarda z New-Yorku společnost nazvanou »*Bratrství jednoty křesťanské*«. Tato jednota má účelem sloučiti všechny, kdo následují Krista, bez rozdílu jich »Creda«. Chce obnoviti ducha a methodu původního křesťanství, součinnost v duchu náboženském chce postaviti proti dosavadní řevnivosti a uspíšiti tak dobu všeobecné federace náboženské.

Povšechný dojem sněmu náboženského, je tento: Účastníci, vedeni jsouce dobrou vůlí, vzájemnou sympathií a úctou ku každému přesvědčení náboženskému tvořili zajisté působivý kontrast proti náboženským hádkám a třenicím věku středního. Na sklonku století 19. je sjezd chicagský zjevem zvláště charakteristickým, znamenaje konečný triumf náboženské snášelivosti.

Hlavní výsledek sněmu je krok k vzájemnému poznávání se a k snášelivosti, od nynějších předsudků a vzájemného opovrhování. Proces ten jevil se na sněmě jak mezi křesťanskými církvemi navzájem, tak mezi těmito a náboženstvími orientálními. Ne že by se pomýšlelo na kapitulaci, nebo na společný tábor, ale spíše na smírný postup a na obmezení vzájemných protiv. Ovšem z toho plyne mnoho praktických důsledků. Tak součinnost křesťanských církví na mravním a sociálním poli, jak na sjezdě aspoň vůči poměrům americkým byl učiněn nábčh. Podobně (i s konservativních stran) přemýšlí se o reformě methody i theorie misijní. Dr. T. T. Murger (dosti konservativní theolog) píše dokonce, že vidí, že lze snad obrátit Indii k duchu křesťanskému, ale nikoli k západní theologii, jako Kristovo království boží nebylo namířeno především k potírání stávajících náboženstev, ale proti zpustlosti světa; v jeho očích přední modloslužbou byl mamon atd. — Ovšem některé strany netají se strachy, že křesťanství na sjezdě utrpělo, a zvláště misie že je poškozena.*) Ale větší snad obava je na snadě. Ovšem že je mrtev starý racionalism, jenž ve společných »základech« všech náboženství hledal jedině platné »přirozené náboženství«. Ale sotva je lepší moderní náhrada — agnosticism a indiferentism polovzdělaných mas. Na práci, která se k výsledkům sněmu připojí — a jen aby se jaká připojila! — záleží, aby neochabovala energie v snaze po pravdě, ale naopak, otázka »odkud a kam« aby doléhala více a křesťanství naše sílilo. Bojíme se moderního advokátského našeho ducha, který dává za pravdu každé straně, »jak se to vezme«, a který dovede ukázat třebas i že vina není vinou, a hřích ne hříchem.

Spolu projeveno důrazně a výmluvně od zástupců různých vyznání všeobecné přání po společné a svorné součinnosti křesťanských církví na mravním a sociálním poli, a zvláště po odstranění největšího zla — zhoubné války. *ds.*

---

*) Důvody jsou patrné. Již na sjezdě s orientálních stran bylo slyšet mnohou výčitku křesťanským národům, třebas zároveň bylo rozlišováno křesťanství samo od života »křesťanských« národů. V poslední době zase na př. dočetli jsme se, že v Japanu na sjezdě v Yokohamě dva budhističtí kněží referujíce o chicagském parlamentě, vyjádřili takováto trpká slova: »křesťanství je pouhou okrasou americké společnosti. Velká většina křesťanů pije a dopouští se hříchů, a žijí velmi prostopášným životem, ačkoli křesťanství je velmi obecnou věrou a slouží za společenskou ozdobu. Jeho nedostatek síly je jeho slabostí ... pouhý fakt, že sněm (chicagský) byl svolán, ukazuje, že Američané a jiní západní národové ztrácejí víru v křesťanství a hledají nápravu a pomoc« atd

Rozhledy vnitřní.

SCHŮZE POSLANCŮ SVOBODOMYSLNÝCH — KATOLICKÝ SJEZD V BRNĚ — NÁRODOPISNÁ VÝSTAVA — TISKOVÁ NOVELA — SLOVINCI — — CHORVATSKÝ SNĚM A MILLENIOVÁ VÝSTAVA — KNÍŽE MÍRU VASZARY — BUKUREŠTSKÁ AKADEMIE — CESTA MIN. HIERONYMIHO — DOSTIHY V ILIDZE.

Pražským traktátem nazývají resoluci, kterou odhlasovali svobodomyslní poslanci na schůzi své v Praze dne 14. července. Schůze tato a pozdější schůze důvěrníků mají uspokojiti ty, kdo stále volali po sjezdu strany, aby nepopíratelný rozlad byl odstraněn. Resoluce ze dne 14. července je malou exhortou pro poslance ty, kdo poslanci by se státi chtěli a pro příslušníky strany, zároveň pak vzkazem stranám ostatním a vládě. Resoluce nevyčerpává všech sporných otázek a nevyniká ani logikou ani slohovou určitostí; avšak nelze jí v některých bodech upříti jistou věcnost a střízlivost, kterou v podobných projevech v přívalu frasí vždy jsme postrádávali. Program strany se prohlašuje tou dobou za nedotknutelný: ti, kdo horují pro prohloubení programu, odbyti jsou ujištěním, že strana »nechovala se nikdy odmítavě« proti podobným návrhům — neslibuje se však ničeho — a dosti podivně končí prvý odstavec resoluce, že se klubům a výkonnému výboru ukládá, aby i »na dále« vypracovaly detailní návrhy »zákonů« (!) »ohledně jednotlivých částí programu dle daných poměrů.« Zdá se, že hned v tomto prvém odstavci původní redakce byla na rychlo měněna, jakož i na jiných místech resoluce lze ze stylisace souditi na to, že odhlasované znění resoluce není zněním původním, jak snad bylo výkonným výborem neb referentem navrženo. Spis státnický napsán býti má i státnickým slohem — je-li sloh člověkem, je také stranou a z té stránky mnohé projevy politické nevyhovují i skrovnějším požadavkům vytříbenosti pojmů politických. Prvý odstavec na př. jedná »o programu strany« a teprve druhý »o taktickém postupu strany«; a přece hned v prvém odstavci se praví, že volební program 3 let 1889 a 1891 stačí na postup strany. To však je v odporu se skutečností a následním usnesením; neboť r. 1891 šlo se do Vídně s taktikou volné ruky a teprve na sjezdě důvěrníků o prázdninách 1891 usnesena rozhodná oposice. Strana se prohlašuje za oposiční a ohlašuje vládě, že od »rozhodné parlamentní

oposice« neustoupí, pokud nebudou položeny základy k uspokojení českého národa; stylisticky nešťastné jest vypočítávání těchto základů: *alternativně* nelze si jich mysliti, vždyť snad na př. za český jazyk úřední bychom nevstoupili hned do koalice, rovněž ne za pouhou opravu šmerlingovských volebních řádů; pojímají-li však poslanci základy ty *kumulativně*, pak vedle širokého pojmu státoprávního vyrovnání s korunou českou vyjímají se ostatní dva konkretní požadavky skoro trochu malicherně. Dobře bylo sporný u nás pojem oposice trochu objasniti: stalo se tak alespoň negativně v příčině oposice parlamentární na říšské radě. Mluvíc o poměru ke stranám jest resoluce velice výmluvná, ale málo konkretní. Tam, kde dotýká se otázky dělnické, zdá se nám, že mluví podle zastaralých názorů o mezinárodnosti socialistické. Strana nazývá sebe samu stranou lidovou, pokrokovou, moderní. Zvláštní stranu klerikální v českém národě označuje resoluce nebezpečím pro národ; při nejmenším zbytečná jest frase o »stycích co nejpřátelštějších s vlasteneckým kněžstvem:« je-li strana proti kněžské politice, nemůže pro ni kněžstvo býti politickým faktorem — s jinými pak nežli politickými faktory strana politická nemůže přece míti politických styků. Rozumné bylo vysloviti zásadu, že v otázkách národních a místních součinnost s jinými stranami se nemá vylučovat. O poměru ke šlechtě, ke straně Fandrlíkově nemluví se nic, taktéž nic se neříká o vnitřních poměrech českých, ač právě tyto poměry zavdávají příčinu ke steskům. Hnutí tak zv. pokrokové-radikální se má podřídit programu a vedení strany. Konec konců usnesení samo o sobě je velmi slabé; důležitost jeho tkví v tom, že se poslanci sešli a tím oprávněnost stesků a různých opravných návrhů uznali — právě ten fakt na všecky strany příznivý činí dojem.

Čtrnácte dní po konferenci pražské konán v Brně první *sjezd katolíků československých*. Účelem sjezdu toho — jak hr. Vojt. Schönborn dosti nepokrytě vyložil — bylo organisování strany klerikální v českém národě: rozumí se jen jako části velké organisace klerikální rakouské. Názvu »katolík« užito patrně jako lépe znějícího než »klerikál« název »československý« políčen byl na vlastenectví lidu a sociálně-reformatorní program má získati lid dělnický. Klerikální agitace dobře volila příhodnou dobu: vládní koalice jí nepřekáží a v Brně sněmováno vlastně pod egidou této koalice, ačkoli katolický sjezd německý pro tutéž koalici odbýván býti nemohl. Nesmí se pokus organisace, který se stal sjezdem tím, podceňovati, třebas se sjezdu katolíků *československých* ve skutečnosti súčastnili z větší části z českých katolíků jen duchovní a ze světských katolíků němečtí šlechtici. Sjezd pracoval v několika odborech s rozdělenými referáty i byly tu odbory: tiskový, školský, pro veřejný život, sociální atd. Nechceme upírati, že v resolucích z odboru posléze jmenovaného nacházíme leckterou dobrou myšlénku i novou. Přáli bychom si, aby konečně i strana svobodomyslná dovedla se o všech otázkách časových vysloviti určitě a všestranně; naší české svobodomyslnosti pořád schází určitost, pořád na ní viděti, že byla stranou opoziční a negativní. Pokud jde o otázku dělnickou, dotýkáme se věci na jiném místě. V otázce rolnické vyslovil se sjezd pro nucená společenstva a důchodové statky, žádá zavedení zvláštního selského práva, zamezení terminových obchodů bursovních s obi-

lím, nové ocenění výnosu pozemků atd. V otázce živnostenské — resoluce nadepisuje »řemeslnická«, ač se pojednává i o obchodních živnostech, — je sjezd pro nucená společenstva a pro průkaz způsobilosti před společenstvem. Společenstvo povoluje obchod s výrobkem řemeslným, do jeho oboru patřícím. Zakazují se filiálky obchodů v jednom místě. Pro řemeslníky zřízeny buďte zvláštní dělnické komory. Školské požadavky klerikálů jsou známy; v dotyčných resolucích zabíháno místy až do směšností, tak na př. žádána větší než posavadní péče o vyloučení závadných míst z klasických autorů na gymnasiích. Sjezd žádá zřízení české university — katolického rázu — na Moravě. V dodatečné resoluci odboru sociálního, o níž nebylo však hlasováno, vysloveno se proti zlaté měně a žádáno zřízení cedulové banky pro země koruny české. V otázce reformy volební sjezd v téže resoluci vyslovuje se pro »všeobecné« volební právo dělníků do dělnických komor. Otázek čistě politických sjezd se nedotknul: zcela ve smyslu programu koalice! Také otázka antisemitská jako by neexistovala. Za to idea »cyrillo-methodějská« postavena v popředí a máme tedy patrně takové idee dvě — »klerikální« a — jakou vlastně?

*

Živou žurnalistickou diskusi vzbudila otázka *Národopisné výstavy*, která příštího roku v Praze se má konati. Vláda ústy českého místodržitele prý z předu hned ohlásila, že výstavě se bude věnovati zostřený policejní dozor, i ozvaly se v české veřejnosti následkem toho přímo hlasy, aby výstava na dobu příhodnější byla odročena. Výkonný výbor na odročení nepomýšlí, ač argumenty se strany druhé vedle vyjádření místodržitelova uvedené: výjimečný stav, krátká doba přípravy, nedlouhý čas od výstavy jubilejní atd. vzbuzují v leckterém směru obavy.

Tisková novela vyšla v říšském zákonníku dne 28. července a nabude platnosti dnem 11. září; nenastane sice tímto dnem tisku éra skutečné svobody, ale novela, kterou zrušuje se povinnost kauce novinářské a usnadňuje se alespoň poněkud drobný prodej, nezůstane bez účinku na poměry tiskové i u nás.

*

Boj *Slovinců* a štýrských Němců o slovinské paralelky v Celji posud trvá: paralelek prý se Slovincům nedostane, ale za to celého nižšího gymnasia. Jakožto druhá vymoženost Slovinců ohlašuje se zřízení zvláštního vrchního soudu v Lublani, kdežto posud Krajina náleží v okrsek vrchního soudu ve Štýrském Hradci Ovšem by tím štýrští Slovinci u vymáhání rovnoprávnosti na nedozírný čas byli uvrženi o notný kus nazpět.

* * *

V *chorvatském sněmu*, jenž minulý měsíc zasedal, debaty o súčtování s uherskou vládou za několik minulých let zavdaly příčinu k mnohým prudkým srážkám mezi stranou vládní — maďaronskou a opposicí. Je-

dnáno také o účastenství Chorvatů a příspěvku Chorvatska na *milleniovou výstavu maďarskou* Přes odpor oposice většina odhlasovala účastenství i příspěvek.

*

S maďarským *zákonem manželským*, jenž posud není sankcionován, vyšší episkopát katolický začíná se spřátelovati. Kníže-primas uherský, kardinál Vaszary, odepřel vyhověti žadosti katolického sjezdu v Prešpurku, aby v čele episkopátu panovníka požádal za odepření sankce manželskému zákonu, a prohlásil, že si nepřeje, aby se odbývala další shromáždění protestní, že usnesení katolického sjezdu v Prešpurku má pozadí národnostní, že církev nesmí se ztotožňovati s národnostmi, spíše musí v Uhrách podporovati — maďarský patriotism. Tato krotkost církevního hodnostáře mimo politický motiv, má prý spolu motiv osobní — jdeť dle doslechu o to, aby vláda povolila primasovi — výhodné propachtování primasiálních statků. Vídeňský liberální tisk Vaszaryho nazývá knížetem míru.

*

Odsouzení *Rumuni sedmihradští* tresty v Kološi jim přisouzené nastoupili: po zamítnutí zmateční stížnosti krátce je pandurové sebrali a do vězení odvedli. Mezitím ujala se bukurešťská akademie, jakožto středisko kulturního života Rumunů, utlačovaných bratří v Uhrách: vylíčivši v pamětním spise, po celém civilisovaném světě rozeslaném, dějiny, vlastnosti, boje a úspěchy rumunského národa, a osudy části jeho v Sedmihradsku usedlé, prohlašuje věc Rumunů v Uhrách za otázku povšechné kultury, která pozornosti a přízně celého vzdělaného světa zasluhuje. Čelní mužové francouzští a italští vyslovili již své sympathie Rumunům; mezi jinými: Leroy-Beaulieu, Rochefort, Zola, Coppée, de Gubernatis, Carducci a j. Maďaři očekávajíce tyto následky, poslali ministra vnitra *Hieronymiho* do Sedmihradska, aby otázku rumunskou na místě samém studoval Ministr snad se informoval — uvědomělí Rumuni ministra se prostě stranili.

*

V *Ilidze v Bosně* pořádány u přítomnosti zástupců »světové« žurnalistiky, jimž honneury dělal společný ministr financí Kallay, *dostihy*, a páni referenti ve svých novinách na základě toho, co z vagonů I. třídy spatřili, velkomyslně vydali bosenskému národu před Evropou vysvědčení kulturní dospělosti: dostihy maďarských a rakouských šlechticů v Sarajevě dokazují přece správnost páně Kallayovy zprávy!

V Praze, dne 8. srpna 1894.

Kn.

Rozhledy zahraniční.

BERLÍNSKÝ BOYKOT — MÍSTO JESUITŮ ZATÍM REDEMPTORISTÉ — VÝJIMEČNÉ ZÁKONY FRANCOUZSKÉ REPUBLIKY — CASERIO ODSOUZEN — CRISPI JE SPOKOJEN — ANGLIE POŘÁD PROTI SVÉ SNĚMOVNĚ LORDŮ — BULHARSKO A RUSKO — KOREA.

Berlínský pivní boykot dosud neuklizen. Naopak vzrostl ne-li do hloubi, aspoň do šíře. Sociálně demokratická organisace německá rozšířila boykot z původních 7 pivovarů na všechny pivovary v ringu súčastněné. Všechny represalie od boykotovaných pivovarů dosud podniknuté, zejména nátlak na hostinské, aby uzavírali své místnosti socialistickým schůzím a rozdávání peněžitých podpor k tomuto účelu, ukázaly se býti bezmocnými proti tuhé disciplině seřaděného dělnictva. Sama vláda pomýšlela již na to nějakým výjimečným zákonem proti boykotu zakročiti, pouze nepopulárnost věci samé a naděje v konečné ochabnutí vytrvalosti dělnictva ji dosud od toho zdržují. Každým způsobem však bude míti boykot pro akciové pivovary i tehdy, bude-li konečné vítězství na jich straně, těžké finanční ztráty v zápětí.

Říšským sněmem zrušený zákon protijesuistický nedošel, jak se dalo očekávati, schválení spolkové rady. Aby však centru učiněn byl přece nějaký ústupek, povolen návrat redemptoristů.

*

V poslední době zraky celé Evropy patřily na Francii. Smrt Carnotova a její motivy žádaly vysvětlení. Republika odvětila zřejmě a rychle volbou Perierovou za presidenta a výjimečným zákonem proti anarchistům. Jméno Perierovo znamenalo program: bezohledný boj plutokratické buržoasie nejen proti všem snahám socialistickým, ale proti všem reformám sociálním vůbec, neobmezené panství hospodářského liberalismu ve všech odvětvích, nadvládu kapitálu v celém státním životě politickém i hospodářském. Zákon anarchistický byl jen důsledkem této politiky. Přes vášnivý protest nejen socialistů a radikálů ale i konservativních členů sněmovny přijat 268 proti 163 hlasům drakonický zákon, jímž v tajném líčení před policejními soudy smrtí, těžkým žalářem i deportací trestají se nejen skutky, ale i pouhé smýšlení anarchistické, zákon, jehož elastičnost

snadno zasáhnouti může kaleným svým ostřím ne více anarchistu, ale i nebezpečného odpůrce politického. Tak plutokratický liberalismus, ztělesněný v třetí republice v předvečer řešení velikých problémů, od nichž záviseti bude budoucí blaho společnosti lidské, v materialistickém egoismu svém nedůvěřuje více svým spoluobčanům a odnímá jim výkon spravedlnosti, on štítí se veřejnosti a ukrývá se v šero inkvisiční, on stíhá a pronásleduje již i myšlénky a otevírá širé pole bujnému udavačstvu. Tam dospěl liberalismus XIX. století ve svém úpadku. A posměšně znějí panamským hrdinům v uši slova konservativce Cochina, jenž k nim volá: »Vy republikáni, nejste li liberály, co vlastně jste a co chcete?« Anarchistický zákon ostatně jevil účinky již před svým přijetím proti — antisemitům. Neohrožený vydavavatel »Libre parole« Drumond necítil se v Paříži více dosti jistým a unikl do Brusselu. Měl snad důvody obávati se, že vládnoucí velkokapitalism dovede pojem anarchismu rozšířiti i na své nebezpečné odpůrce.

Caserio odsouzen k smrti, hlava jeho padne pod guillotinou a spravedlnosti učiněno bude zadost. Bude však učiněno zadost i oné vyšší spravedlnosti, jíž by překlenuta byla zející propast sociálních protiv, z jejíhož temného dna vypryštil hrozný Caseriův čin?

*

»Italie může býti hrda na svého krále a na svůj parlament,« zakončil pan Crispi dle obvyklé své bombastické šablony řeč svou při závěrečném zasedání italské sněmovny. Trojnásobné »evviva!« nadšených pánů poslanců bylo mu hlučnou odpovědí. Pan Crispi mohl býti spokojen. Hlavní část finančních jeho předloh, kterými národ italský stane se národem proletářův, jest uzákoněna a velmocenská armáda italská rozšiřuje po pruském vzoru civilisaci v africké Kasale a okolí. A páni poslanci byli také spokojeni, že je geniální pan Crispi pochválil jménem Italie. A nejen pan Crispi, nejen parlament i Tanlongo et consortes, v procesu »banca romana« obžalovaní, mohou býti spokojeni, neboť porota neshledala na nich ani stínu nějakého provinění. Tak vyhlíží mravnost dnešní Italie.

Hospodářskou situaci Italie osvětluje ostatně i nový zákon protilichevný. Maximální míra úroková pevně určena a úrok osmi ze sta, v obchodních věcech dokonce deseti ze sta, pokládá se za dovolený a přiměřený.

*

Pověstný návrh Salisburyův na obmezení volného stěhování cizinců do Anglie setkává se v celém anglickém veřejném mínění s tak zřejmou antipatií, že vláda bude míti zajisté snadnou práci, aby jej pohřbila. Svoboda politická jest v Anglii odkazem příliš posvátným, než aby politickému strannictví třeba pod záminkou boje proti anarchismu vydána byla na pospas. Zatím plány Salisburyho jen sesilují agitaci liberálů proti panské sněmovně. O význačně průmyslovém rázu Anglie svědčí opět nová statistická data, dle nichž obyvatelstvo anglické dle svého povolání třídí se takto: úředníků, vojáků a příslušníků svobodných povolání jest 6·15%,

čeledi 1·44%, obchodem a transportem živí se 12·74%, orbou a rybářstvím 19·34%, průmyslem 54·78%, různým povoláním 5·55%.

*

Teprve nyní počíná odhalovati se pomalu závoj z vlastních příčin pádu Stambulova. Nebyly to ani důvody osobní, ani důvody vnitřní politiky, nýbrž opětné ozdravění poměru Bulharska k Rusku, jež jest existenční otázkou mladého státu bulharského, vyžádalo si kategoricky oběť Stambulova, k pádu ostatně již dávno zralého Byl' Stabulov tvůrcem a duší oné politiky nevděku, jež tak mnohého probudila ze slavjanofilského snění k střízlivé skutečnosti. Ale Ferdinand Koburský jest příliš chytrým diplomatem, než aby neviděl, že po této cestě nemůže dále pokračovati. Jádro bulharského národa nezná oné stambulovské nenávisti protiruské, nemáť k ní žádné příčiny, protiruská politika vládní v národě tudíž opory neměla. Trojspolek nebyl však princi Ferdinandu dostatečnou zárukou pro upevnění a uznání jeho dynastie. Nezbývalo tudíž, leč vyhledávati ztracené přátelství ruské a hlavní překážka, mocný Stambulov, musil padnouti. Získání Ruska děje se ovšem prozatím jen pokoutně a cestou publicistickou, vláda Stojlova nepřiznává dosud otevřeně barvy a oficiálné Rusko halí se v ledové mlčení.

*

Nehybná hladina politického života na dalekém východě vzrušena jest divou bouří. Japan a Čína, tyto pro nás skoro mythické země, utkaly se náhle v krvavé válce vedené s orientální ukrutností. Japonsko již dávno žárlivým okem vzhlíželo na polo samostatnou, polo Číně podřízenou Koreu i použilo tamních zmatků politických a poslalo tam své vojsko. Čína ovšem protestovala, ale Japonsko s kulturním nátěrem zdědilo od států západoevropských patrně i jich dobývačné choutky a proto spolehajíc na své evropsky vycvičené vojsko, bez formálného vypovězení války zahájilo boj brutálním potopením čínského parníku, jenž k tomu ještě měl anglickou vlajku. Válka vzplanula tedy plným plamenem a obrovská přesila na straně čínské s evropskou dresurou na straně japonské dostaly se v zápas, jehož výsledek nelze předvídati. Zajímavý však jest pohled na interesované moci evropské zejména Anglii a Rusko, jež s nervosním neklidem sledují osudy této války, která pro životní jich zájmy důležitý mohla by vzíti obrat.

V Praze, 8. srpna 1894. *H.*

Rozhledy sociální.

BRNĚNSKÝ KATOLICKÝ SJEZD O OTÁZCE DĚLNICKÉ — MORAVSKO-SLEZSKÝ TÁBOR DĚLNICKÝ — SJEZDY SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE V BELGII, NORVÉŽSKU, ŠVÉDSKU, DÁNSKU — MEZINÁRODNÍ SJEZD TEXTILNÍHO DĚLNICTVA — ŽENSKÉ INSPEKTORKY TOVÁRNÍ SE OSVĚDČUJÍ — BEZPLATNÉ POHŘBÍVÁNÍ VE ŠVÝCARSKU.

V odboru sociálním jednal dne 30. července v Brně *sjezd katolíků českého jazyka* o otázce dělnické. Řečníkem byl P. Rudolf *Vrba*, spisovatel knihy »sociálně demokratická společnost«, jenž přednesl výklad »o snahách našeho dělnictva«. Doznáváme, že výklad jeho obsahuje některá místa plná síly. K sociální demokracii vytknul řečník toto stanovisko: »Podporujeme zásadně oekonomickou snahu sociální demokracie, aby kapitál, podřízen byl člověku, avšak nemůžeme se sloučiti se sociální demokracií, která přihlížejíc jen ke stránce výrobní zapomíná na mravní poslání člověka a na úkol jeho náboženský.« Řečník vyzýval duchovenstvo, aby styk s lidem co nejvíce vyhledávalo, aby co nejvíce studovalo otázku sociální a postavilo se v čelo hnutí sociálnímu. Rovněž P. *Hošek* z Lišně důrazně žádal, aby duchovenstvo pevně stálo při dělnictvu, podporovalo jeho snahy, navštěvovalo jeho schůze a studovalo jeho poměry.

Z resoluce o dělnické otázce vyjímáme místa pozoruhodnější:

Průmysl budiž organisován ve společenstva nucená s průkazem způsobilosti a společenstva ta mějtež přehled o množství výrobků a spotřebě. Doba pracovní v dolech a chemických továrnách budiž 8hodinová, jinde průměrně 10hodinová. Ministerstvu obchodu budiž odňato právo dovolovati podnikatelům nedělní práci a prodlužování pracovního dne. To budiž vyhrazeno výborům dělnickým. V každém průmyslovém podniku (větším) utvořen buď dělnický smírčí výbor, sprostředkující mezi dělnictvem a podnikatelem. Noční práce žen a dětí buď zrušena, noční práce mužů obmezena. Podnikatel je odpověden za mravní ochranu dělnic a rozděl dělnictvo v pracovnách dle pohlaví. § 132. trest. zákona (svedení ženské osoby, svěřené dozoru nebo vychování, jest zločinem) ať platí i o podnikateli, dílovedoucím a dozorci. Podnikatelé zřizujte opatrovny dětem žen v závodě zaměstnaných. Truckový systém (prodávání potravin závodem) budiž zrušen. *Duchovenstvo dbej o čítárny a vzdělávací spolky dělnické a zamezuj nedělní hýření v tančírnách.* Na učilištích bohosloveckých zavedena buď jako mimořádný ale povinný předmět sociologie. Zavedeno buď hlasovací právo pro dělnictvo dle dělnických komor.

(P. Rudolf Vrba je ve svém spise »Sociálně demokratická společnost« pro všeobecné rovné hlasovací právo vůbec). Konečně buďtež se-

státněny doly, dráhy a paroplavba, anebo zaveden buď aspoň přísnější dohled státní.

V Brně rokoval dne 30. července také veliký *tábor dělnictva*. Přítomno bylo 20.000 účastníků, z nichž bylo 500 pořadatelů. Hlavním předmětem debat byla otázka, »jak se to má se všeobecným hlasovacím právem.« Ač mluveny zde řeči prudké, byl přece průběh schůze důstojný. Všichni řečníci vytýkali vládě, že otálí s reformou hlasovacího práva.

Dělník *Pokorný* nevzdával se naděje na možnost cesty kompromisu řka: »My se nespoléháme na násilí, ale na své množství a na veřejné mínění, kteréhož ve prospěch náš stále přibývá.«

Belgická sociální demokracie konala v polovici července kongres v Brusselu za účelem organisace nastávajících voleb do parlamentu a usnesla se kandidovati všude, kde jsou vyhlídky. Jinak bude postupovati společně s belgickými radikály, jak taktika tato přijata byla na březnovém kongresu dělnickém. Usneseno také, aby dělničtí poslanci odváděli jednu čtvrtinu diet propagandě, a co jim po svém vydržování ještě zbude, generální radě.

Naproti tomu vydal kongres sociální demokracie *v Norvéžsku* (v Bergenu) manifest s vyzváním, aby se dělnictvo při podzimních volbách nespojovalo se žádnou stranou občanskou a volilo samostatně. Týž kongres usnesl se k dobytí všeobecného hlasovacího práva připravovati všeobecnou stávku a utvořiti k tomu hned fond. Dále přijata resoluce na všeobecné zaopatření pro případ invalidity, k čemuž mají se opatřiti prostředky přímou progresivní daní z důchodu, zavedením státní výroby kořalky, piva a tabáku.

Taktéž sociální demokracie *švédská* na sjezdu v Gothenburgu a *dánská* na sjezdu v Aarhuse radila se o postupu a organisaci. Ve Švédsku chtějí sociální demokraté z jara r. 1896 zahájiti všeobecnou stávku ve hlavních odvětvích švédské výroby, zejména mezi dělnictvem hornickým, železářským, dřevařským a ve velkých městech, jestliže nový říšský sněm zamítne návrh na všeobecné rovné právo hlasovací.

Dělnictvo tkalcovské domáhá se zkrácení doby pracovní. V Manchestru pořádán *první mezinárodní sjezd dělnictva tkalcovského* a byly zde zastoupeny: Rakousko, Francie, Německo, Belgie, Holandsko, Anglie a sever. Amerika. Sjezd vyzval Evropské státy, aby zavedly pro textilní průmysl osmihodinnou dobu pracovní. Podiv vzbudilo, když rak. delegát líčil domácí obmezování spolčovacího a shromažďovacího práva dělnictva, když popisoval stísněnost hospodářských a výdělkových poměrů našich tkalců, kteří pracují i 20 hodin denně za výdělek 2—3 zlatých týdně.

Ženské tovární inspektorky, nedávno v Anglii zavedené, podle svědectví ministra vnitra Ausquitha výborně se osvědčují.

V Neuenburském kantonu ve Švýcarsku usnesla se velká rada na *bezplatném pohřbívání*, jež zavede se pro celý kanton. Obce budou zapravovati útraty pohřbu, příbuzní nebo přátelé jsou povinni opatřiti rakev, kterou na jejich účet může po případě dodati i obec. Viděti, že socialisování v kantonech svýcarských stále pokračuje.

V Praze, 9. srpna. *Ch.*

Úvahy a kritiky.

Historie literatury ruské XIX. století. Dle A. M. Skabičevského, A. N. Pypina, Vis. Bělinského, P. Polevého, A. Galachova, Evg. Garšina, V. Vodovozova, Alex. Reinholda a j. upravil *A. G. Stín*. Ve Velkém Meziříčí. Tiskem a nákladem J. F. Šaška 1891—94.

Ejhle, první historie literatury ruské jazykem českým sepsaná! Dávno již cítila se zajisté potřeba knihy, ze které by naše obecenstvo čerpalo poučení o vývoji literatury, jíž dnes celý vzdělaný svět se zabývá. A té potřebě neučinil zadost nikdo ze střediště našeho literárního života, než spisovatel skromně za pseudonymem se kryjící a nakladatel v malém venkovském městečku moravském. Spisovatel nevydává spisu svého za původní, než za kompilaci a částečně doslovný překlad předního svého pramene, díla A. M. Skabičevského o nejnovější ruské literatuře. Za našich poměrů bylo by sotva možno, i v středišti našeho literárního a vědeckého života sepsati původní spis o literatuře ruské, neshledaly by se zajisté v našich knihovnách nezbytné k tomu pomůcky, ba pochybuju, že naleznou se i jen všecky knihy autorů, jež uvádí spisovatel jako hlavní své prameny. Chválíme si to na spisovateli, že vydává spis za to, čím skutečně jest, neboť jiní spisovatelé toho nečiní; jest na př. i vyhlášená kniha Reinholdova více méně kompilací, ovšem kompilací velmi dovednou.

Spisovatel podává dějiny ruské literatury XIX. století! Proti tomu vymezení máme námitky. Nežádáme konečně historie literatury ruské od samých počátků, mimo učené kruhy sotva kdo by choval zájem na *staré* literatuře ruské, ale čeho, myslím, bylo třeba, jest vylíčení vývoje *novoruské* literatury od samých počátků. Mělo se vylíčiti, jak Rusko znenáhla se otvíralo západnímu světu, jak západoevropský svět duševní pronikal do Moskvy prostřednictvím polským a jihozápadoruským, tam se potkával s kulturou řecko-byzantinskou, jak zápasily oba tyto kulturní světy, jak se překládaly západoevropské romány, pověsti, hry divadelní atd., měly se vylíčiti první pokusy samostatného tvoření literárního, významno přece nadmíru, že již Kantemirovo literární působení mělo týž ráz »obličitělný«, který zůstal vlastní literatuře ruské až do našich dnů. Obšírněji měla se probírati literární práce Kateřiny II. a její doby,

jak významno přece, že v komediích samé císařovny a dramatiků její doby ozývá se zájem o sociálním thematu, tak u Fon Vizina, u Sumarakova, u Kapnista, jehožto Ябеда jest jaksi předchůdcem Revizora Gogolova, ba snad ani v této komedii nelíčeny tak ostře a jedovatě prodejnost a úplatnost úřednictva, zvláště soudcovského.

Pro náležité porozumění vývoje ruské literatury XIX. v. bylo jmenovitě u nás, kde nemáme vůbec spisu o ruské literatuře, nezbytně potřeba, v hlavních, podstatných rysech vylíčiti vývoj novoruské literatury celé. Doba karamzinovská vystupuje v knize p. Stínově neobjasněna téměř ani slovem. Úvod začíná sice až od pokřesťanění Ruska, ale nad míru povrchně a zběžně, několika větami odbyty celé věky až do reformy Petra Vel. a to i větami nesprávnými, jako že dobytím Cařihradu skrze Turky přestal vliv Byzance na Rusko Úplně umlčena tak mohutná osobnost, jako kníže Kurbskij, tak význačná v dějinách duševního rozvoje Ruska, muž, v němž se střetly světy západní a východní, a jenž přes to byl plamenným obhájcem pravosloví. Ani slova o tom, jak před Petrem pronikla kultura západoevropská do Moskvy, jak z latiny překládáno od konce XV. v., pak z polštiny, někdy, ovšem zřídka z češtiny, ni slova o velkém vlivu německé kolonie Moskevské, o působení pastora Gregoria a o jeho péči o divadlo za cáře Alexěje Michajloviče atd.

V historii literatury ruské XIX. stol. pro Čechy měla se, myslím, klásti hlavní váha na vylíčení literarního působení prvních hvězd, vůdců literárního hnutí určité doby, vůdců jistého literárního, ale i duševního, kulturního směru, vůdců, kteří vtiskli své době určitý ráz, utvořili školu svou, měli za sebou celou plejadu následovníků, žáků. Kolem těchto vůdců měla se seskupiti literární práce jich následovníků, jich školy. A sice měla jak u vůdců, taktéž u jich následovníků vylíčiti se souborně a přehledně veškerá literární i básnická činnost, ve všech odborech tvoření literárního, v lyrice i v epice, v dramatu i v románu a novele. Tímto způsobem byl by čtenář, myslím, nejsnadněji mohl utvořiti si náležitý obraz jak o celé době a jednotlivých školách, taktéž o jednotlivých básnících významu velkého či malého Ale z díla p. Stínova pochybuju, že si čtenář utvoří celkový obraz, řekněme o době Puškinově, ba i o významu jen Puškina jediného. Spisovatel položil základem své knihy Skabičevského Dějiny nejnovější ruské literatury, i v knize své důsledně následoval svůj vzor v rozdělení látky. Jako Skabičevskij rozdělil též p. Stín spis svůj na čtyry samostatné části; v 1. pojednává o kritice literární, v 2. o beletrii, v 3. o poesii a ve 4. o dramatu. Ve vydaných dosud sešitech ukončeny jsou část 1. a 2. Byl-li básník činný ve všech třech oborech, v beletrii, v poesii i v dramatu, tož promluveno o dotyčné jeho práci v každém oddíle zvlášť, tak že se celkový obraz o literárním působení jednotlivého básníka nepodává, literární fysiognomie toho kterého spisovatele na základě spisu Skabičevského, jakož i Stínova vůbec zůstane nám temna, neobjasněna. Skabičevskij ve své knize vylíčil ruskou literaturu od roku 18tého. Český spisovatel ostatek doplnil ve svém spracování, ovšem v rozdělení látky věrně následuje svého vzoru. Tak tedy na př. jedná o Puškinových novelách v II. kap., o historických jeho románech kap. III. kn. II., o jeho básních

promluví v knize III., o jeho dramatech v kn. IV.; pod. o Gogolově historickém románě promluveno zvlášť, o jeho románech a povídkách ostatních opět jinde, tu podána i jeho biografie, o komediích jeho pojednává zase jinde atd. Patrno, že nepodává spisovatel, čehož především požadujeme, t. j. přehledného celkového obrazu literární práce jednotlivého básníka, nevyličuje literárního významu ani nejpřednějších básníků.

Literatura ruská od r. 1848 vylíčena do daleké většiny věrně dle Skabičevského, tato část spisu Stínova jest více méně doslovný překlad. Tu onde spisovatel odchyluje se od svého pramene, a pramen svůj doplňuje, jak v literatuře starší, tak zvláště v literatuře našich dnů, kde vzpomenuti i spisovatelé dosti bezvýznamní. Spisovatel na př. promluvil obšírně o románech, o povídkách Potěchinových, kdežto Skabičevskij pojednal jen o dramatické jeho činnosti, dále o prvních »národnících« Kokorevu a Slavutinském, na něž Skabičevskij úplně zapomněl. Obšírněji promluvil spisovatel na př. o Strachovu, obšírněji o románech Meljnikova »V lesích« a »Na horách«, jež Skabičevskij jen dle názvu uvádí. Tu ondy snažil se spisovatel napraviti, kde poznal, že Skabičevskij ve své strannickosti přestřelil, buď příliš málo pojednal, neb nespravedlivě a chybně soudil, na př. o theoretikovi slavjanofilství N. J. Danilevském, o kritiku Apollonu Grigorjevu, o Pisarevu, Pisemském a j. O kritické činnosti Skabičevského nad význam její příliš obšírně jedná p. Stín, o Pypinově práci naopak příliš stručně. Dále vykládá p. Stín o Dostojevském odchylně, seslabuje ostří tendenční kritiky liberální. Skabičevskij ovšem je přímo nesnesitelný, zastaralý liberál. Kniha p. Stínova je nepodařený pokus konservativce, udělati na liberálním základě tendenční své dějiny ruské literatury. Namnoze odchylně pojednal o Lvu Tolstém, nespravedlivě, až nepěkně; Anna Karenina zasluhovala zajisté obšírnějšího a důkladného rozboru, spisovatel o tomto arcidíle světové literatury pojednal stručněji, než o mnohem méně význačných pracích spisovatelů 2. a 3. řádu; o povídkách z lidového života píše málo a nesprávně, ba zdá se, že p. Stína opustila tu i rozvaha, jinak nelze vysvětliti výroku na str. 368., že prý Tolstoj nespokojiv se se všeobecnou úctou a obdivem, jemuž se těšil jako umělec, záviděl zakladatelům různých sekt ruských pochybné vážnosti, jíž tito požívali u lidu ... utvořil si vlastní sektu Tolstovců ...

Z valné části jest kniha Stínova doslovný překlad knihy Skabičevského, a sice překlad chatrný. Rusismů jest velký počet, tak že pochybuju, porozumí-li Čech ruštiny neznalý slohu p. Stína; oblíbil si na př. spisovatel velice adj. hluchý ve významu zapadlý: hluché vesnice stepní (str. 424), po hluchých ulicích moskevských (str. 426), do hluchých míst Sibiře (str. 456), hluchého městečka (461); diletanti těší pleť (плоть = tělo) svoji (str. 108), aby přepracoval je ve svou pleť a krev (str. 282), k trestu smrti rozstřelením (str. 308) a j. v. Sloh spisovatelův sotva vyhoví skromnějším požadavkům, znamenité slovo »líceň« sotva přispěje k tomu, aby u brusičů došel schválení. Často přeloženo chybně, tak сюртукъ — svrchník (str. 85), чопорность — upejpavost, грязные подвалы (112) — špinava přízemí (149), изъ молодого барчука (127) — ze statkářského panice (267), былъ утвержденъ

присяжнымъ повѣреннымъ (234) — byl stvrzen pověřeným porotcem (412), ожесточеность (256) — vztek (425), ожесточился (256) — rozvzteklil se (425), о всѣхъ его язвахъ и страданію (263) — nad jeho jízvami a bolestmi (428), вложилъ весь пылъ своихъ неудовлетвореннихъ стремленій (355) — otec umíraje, složil pel neuspokojených snah svých o svou dceru (531), пылъ znamená žár! a j. v.

Spisovatel někdy překládal nad míru zběžně, jen tak možno si vysvětliti tak hrubou chybu jako následující, počátek řeči, jíž Chomjakov oslovil Lva Tolstého:

Skabič. 38.	Stín 102.
Общество любителей русской словесности, выключивъ васъ, графъ Левъ Николаевичъ, въ число своихъ дѣйствительныхъ членовъ, съ радостію привѣтствуетъ васъ ...	Spolku milovníků ruské slovesnosti! hrabě Lev Nikolajevič vřadiv vás mezi svoje členy skutečné, s radostí vás vítá ...

Překladatel nerozeznal v té větě ani podmět.

Tou zběžností jen vysvětluje se, že překladatel si spletl litery ruské, u Skabičevského (str. 19) uvádí se satirická část »Sovremennika« nazvaná Литературный *cpалашъ*, u Stína čteme (str. 84) »Literaturnyj *vralaš*«; kursivně tištěné e a в jsou si ovšem velmi podobná; následkem toho jest též chybný a nesmyslný překlad: »его постигла сильная глазная болѣзнь. и онъ едва не ослѣпъ« (334) — byl stižen velikou bolestí hlavy a málem oslepl (511).

J. Polívka.

Cesare Beccaria: **O zločinech a trestech.** Přeložil a poznámkami opatřil JUDr. Josef Sládeček, obhájce ve věcech trestních. V Praze. (V komisi knihkupectví: Bursík a Kohout) 1893. str. L + 128.

Překlad díla Beccariova do svého jazyka můžeme jen uvítati a to nejen s hlediska vědy právické, nýbrž a snad ještě více s hlediska filosofie. Třebas mnohé v díle italského soudruha encyklopaedistů mělo již jen interes historický, mnohá věc zůstává stejně problémem filosofie, resp. ethiky a sociologie, dnes jako před 130 lety, kdy dílo to vyšlo poprvé, jenže dnes žádáme, aby problémy ty i systematičtěji a přesněji, zvláště však důkladněji byly uvažovány a ne s takovou, téměř bychom byli řekli, žurnalistickou lehkostí a povrchností odbývány a rozhodovány, jako právě se dálo u encyklopaedistů. Proto, opakujeme, byli jsme potěšeni, když viděli jsme český překlad díla, které své doby tolik rozruchu způsobilo a značný vliv mělo na vývoj soudnictví v státech evropských, zejména též u nás.

Překlad díla Beccariova není snadný; nejen to, že Beccaria leckdy úmyslně nejasně se vyslovil, netroufaje si otevřeně a zřejmě pověděti, co chtěl — to spíše *výkladu* činí obtíže, — ale zvláštní, namnoze téměř aforistický ráz pojednání jeho, jakož i proplítání jedné myšlénky vedlejšími činí proniknutí slov jeho leckdy obtížným. Nicméně zdá se nám,

že lze v překladu páně Sládečkově postihnouti nepřesností a nejasností přece více, než bylo třeba. P. dr. Sládeček nenaznačil, z kterého vydání (či z kterých snad vydání) překládal. Přidržel se pozdějšího spracování, jak je Beccaria podle abbého Morelleta upravil, (ačkoli novější vydání italská vracejí se k původní úpravě Beccariově); i zdá se mi, že nejspíše svůj překlad pracoval dle vydání vyšlého v Paříži u Baudryho r. 1829. Dle toho chci také posouditi překlad podaný a přispěti, pokud možná, aby při nejbližším vydání nedostatky aspoň některé byly opraveny. Mezi ty patří na př. již to, že nepřekládá souhlasně týž termin stejným výrazem; tak v téže větě překládá se »certi — certezza« (o zločinu) »určitý — bezpečnost« »idea« na str. 55. »pojem« na str. 71. »idea«, »sentimento« str. 22. »pocit«, str. 24. »smysl« (chybně!), str. 56., 82., 90 a j. zase »cit«. Nesouhlasné toto překládání zejména jest citelné při terminu tak důležitém, jako jest »sentimento«, a ještě více při »commumne deposito«, terminu to karakteristickém pro Beccariovy názory, jejž překládá p. S. str. 9. »obecný statek«, hnedle však na to na téže stránce »obecný majetek« a dále na str. 72. »pojem veřejného dobra společnosti.«

Ale mnohem více na závadu v překladě jest často nepřirozený, nečeský slovosled, jakož i zbytečná nezřetelnost. Tak hned na str. 10. přeloženo: Ma una pena accrescinta all di là del limite fisato dal leggi, è la pena giusta più un'altra pena« nesrozumitelně hlavně pro interpunkci!: »Avšak trest, překročí-li onu hranici, kterou vytkly zákony, jest trestem spravedlivým, a obsahuje ještě jiný trest.« Beccaria praví o onom trestu, že tu k náležitému trestu přistupuje ještě jakési (nenáležité) *plus*, i bylo přeložiti asi: »Avšak trest, který překročí hranici vytčenou zákony, obsahuje mimo trest spravedlivý ještě jiný trest.« Str 11, nedopatřením přeložen pravý opak »krutost trestu, třeba by byla bezprostředně v odporu« místo »nebyla«. Str. 12. jest nesrozumitelna věta »přijímají je (zákony) ne jako závazky ze starodávné přísahy; neplatně, poněvadž vázaly by vůli ještě neexistující, nespravedlivo, poněvadž snižovaly by lidi ze stavu společenského na stav stáda«, kdež zvláště nesrozumitelna Čechu jsou adjektiva »neplatno« (nullo) — »nespravedlivo« (iniquo , jež přece odnášejí se v originále ke stavu »giuramento« (přísaha) a dle toho měla býti přeložena Str. 16. (první věta v § VI.) jest nejasná parenthese »a to tvoří právě vlastní bezpečnost«, kdežto v originálu zcela srozumitelná jest vztažná věta »che è l'opinione della propria sicurezza«, takže mělo býti přeloženo as: »Zlozvykem právě tak obecným jako odporujícím vlastnímu společenskému cíli, jímž jest vědomí vlastní bezpečnosti, jest to, že . . .« Na str. 24. zcela mylně podána jsou slova: »Non v'è propriamente alcun sentimento superfluo nell' pomo; egli sempre proporzionale al risultato delle impressioni fatte su i sensi« překladem: »Vskutku žádný smysl není u člověka nepřirozený; vyplývá vždy z bezprostředního dojmu,« kdežto přece Beccaria praví: »Vskutku žádný cit není u člověka nesmírný; vždycky jest poměrný k účinu smyslového dojmu«; srovn. jak mnohem přesněji přeložena podobná slova na str. 32. atd. Abychom neunavovali, poznamenáváme, že by bylo radno opraviti podobně k vůli

jasnosti aneb větší přesnosti překlad ještě na str. 18. (»poněvadž každý člověk . . .«), 54 (»z jejichž vytrvalosti, . . .«), 71. (»Uváží-li, kdo a pozná-li, že . . .«), 72. (»Tuto čest jest podmínkou, . . .«) mimo to menší věci (jednotlivá slova a pod.) na str. 3., 9., 19., 22., 28., 48., 63., 85., 92.

Poznámky, jimiž dle titulu p. překladatel versi svou »opatřil«, z největší části nalezl již sebrány ve vydáních spisu Beccariova; jeho vlastních jest jen několik citátů z Brikcího, Majestas Carolina a pod. I slušelo se, aby věc tuto (na př. v předmluvě) připomenul; nicméně i tak zasluhuje překlad jich uznání, právě jako překlad tří příloh, jako vhodný appendix připojených.

Překladu předepsán jest obšírný úvod (o 50 stranách) obsahující tyto kapitoly: Charakteristika 18. století. Data o rodině, původu a mládí Beccariově. Styk Beccariův s hrabětem Verrim; časopis »Il Café«. Data o díle Beccariově a překladech jeho do cizích jazyků. Cesta Beccariova do Francie. Beccaria jako akademický učitel a administrativní úředník. Beccariův poměr v prvním a druhém manželství; jeho rodinné žití. Beccariův styk s vynikajícími muži osmnáctého století.

Opět tu neudáno ani odkazem, na základě čeho úvod spracován, ač mimo první kapitolu ostatní prozrazují se tomu, kdo zná se v literatuře o Beccariovi, záhy; neboť když nic jiného, každého musí upamatovati na spis literárního historika *Cesare Cantù*: Beccaria e il diritto penale (ve Florenci 1862) již nemístně tuto zúplna podané soukromé dopisy, zejména ony k manželce, jimž, celkem 14, ač jinak jsou zcela bezvýznamné, věnoval překladatel 11 stran! Což by čtenáři nebyla postačila o vášnivé a žárlivé lásce Beccariově k manželce zmínka, kterou učinil spisovatel před těmi listy? Vůbec bychom byli raději místo oněch »multa« četli »multum«; postrádáme zajisté citelně charakteristiku a ocenění díla Beccariova, jakož i vylíčení, jaký účinek mělo na současné a pozdější zákonodárství i soudnictví evropské; ba přáli bychom si, aby byl býval určitěji stopován poměr Beccariův k encyklopaedistům, jmenovitě ukázáno, jak poučky jeho zakládají se na Rousseauově nauce o společnosti a jak, pokud se oprávněnosti a omezení trestu dotýče, jest zcela pod vlivem Montesquieua atd. Vždyť i u nás v Čechách ideje Beccariovy byly již uvažovány v článku, (který, ku podivu, p. překladatel neuvádí Viléma Skřivana (»Dílo Beccariovo o zločinech« v Právníku 1869, str. 267—271., 314—317., 343—348) a třeba uznati, že zvláště na onu dobu pěkný výklad o nich podán.

V jednotlivostech připomínám k úvodu, že překlad (německý) v Praze vyšel, pokud víme, teprve r. 1767 (ne 1765.) od Jos šl. z Montagů.

K překladu připojena jest pěkná podobizna s autografem Beccariovým. *F. Č.*

Dr. *Fritz Schultze*: **Vergleichende Seelenkunde.** Erster Band, 1. Abth. Lipsko 1892.

Je to první část spisu obsahující všeobecné základy fysiologické psychologie čili Nervensystem und Seele, jíž má následovati psychologie

rostlinstva a zvířat, psychologie národů polovzdělaných, psych. dětská, psychologie člověka kulturního a psychopathologie. Zdali a pokud všechno to zasluhuje jméno srovnávací psychologie, z prvního dílu těžko rozpoznati. Podává se tu popis nervové soustavy se zřetelem k psychickým funkcím, asi jako to známo z Wundtovy knihy a hned se k tomu připojuje otázka o duši, při čemž, jak povaha věci sama nese, je více filosofie než psychologie. A srovnávání omezuje se na popis nervového systemu zvířat a v druhé části na spekulativní rozšíření pojmu duše na vše organické; zajisté není ho tu více než ve psychologiích, které nehonosí se názvem srovnávacích. Než to snad napraveno bude v pozdějším, a zde snad jsou jen zásadní pojmy vyvinuty Co z těchto zásadních pojmů tušiti se dá, neopravňuje k naději, že by spletené názory o psychickém srovnávání a jmenovitě o duševním životě zvířat došly spasného objasnění.

Všechno záleží zajisté v této příčině na tom, co psychickým považuji. Srovnávati se mohou jevy příbuzné, jež v podstatném nějakém znaku se shodují. Ten znak jest právě psychickost. Podle toho, co v obsahu psychického vidím, mohu psychické v předmětenstvu hledati a srovnávati. Je-li základem vědecké analyse empirie, musí psychické dáno býti zkušeností. Dáno jest pouze jakožto stav vědomí a to zase jen u člověka, kde možno jest sebezření; vše ostatní jsou analogie, které více méně mohou býti pravdivy. Ani u zvířat, ani u dítěte, ani v nevědomém, aniž kde jinde není psychické dáno, poněvadž není zde sebepozorování možné, a podle toho vypadne srovnávání psychologické docela jinak než ve vědách na př. přírodních. Kdežto tam srovnáváním objasňují a utvrzují se zákony obecného vývoje, v psychologii musí se od daného vědomí lidského vycházeti a z něho analogie jiné vysvětlovati a to nelze jinak než oprávněným, pokud možná, přenášením zákonů psychického vývoje lidského na obory jiné, generalisováním zákonů těch.

První otázka tedy jest, kde možno analogie s vědomím lidským předpokládati a jak pravděpodobné jsou. Přes tuto otázku se vlastně psychologie zvířecí ani nedostala a poněvadž ji obyčejně odbývá spekulativně nějakým pojmem metafysickým, zabředla v nepřesné filosofování, takže positivního z ní výtěžku je na mále.

A v této příčině není spis přítomného spisu z jiných. Také on je s otázkou tou hnedle hotov a snadno urovnává si cestu do záhadného oboru duševního v stadiích nižších. Dle něho totiž duše není ani látka, ani jednoduchá substance ale *síla* přirozená, vědomá, od slepých sil přírodních rozdílná, která jenom ve formě individuality existuje a sebecitu nebo v jeho nejvyšší způsobě v sebevědomí se cítí jako trvalá jednota ve střídě mnohosti (str. 160). Parallelismus duše a těla vede jej k názoru, že síla duševní všude tam působí, kde buňky nervové a vlákna nervová jsou, čili kde se protoplasma nachází, tedy i ve zvířatech a rostlinách (164). Tím je základ pro srovnávání určen. Na vývoji nervové podstati, na přetvoření protoplasmatu v buňky nervové, na počtu těchto buněk a konečně na mnohostrannosti a těsnosti, spojení jejich vzájemném můžeme měřiti stupeň síly dušení. Stupeň vývoje nervové sou-

stavy jest doznávacím důvodem (Erkenntnisgrund) ne věcným (Sachgrund) síly duševní, fysické nám dává vnější měřítko pro psychyckou intensitu organických bytostí. (167). V souhlase s tím jeví se nevědomé jen menším stupněm vědomého (172 nás.).

Jak vidno, spis. vložil do pojmu psychický, ne co empiricky dáno, nýbrž k čemu došel spekulativně. Jeho psychické jest rovno životu organickému, je to hypothesa a ne faktum a jestliže to má býti základem srovnávání psychologického, pak musí výsledky býti rovněž hypothetické a místo exaktní psychologie bude to kousek filosofie. Není správno zamítati filosofování o otázkách tuto dotčených, avšak nesprávno stavěti je pod etiketu srovnávací vědy.

Proto však přece zaslouží spis býti čten; neboť vyniká dikcí prostou a hojně je opatřen příklady konkrétními, což zpomíná na anglický způsob výkladu a právě v německé literatuře mile působí.

Připomínáme ještě, že se spis. hlásí k novokantismu (str. 184) a že v kapitole poslední: Der Tod und die Unsterblichkeitslehre des biologischen Monismus, podává svůj celkový názor světový, v němž základ tvoří prabytosti dvě: atomy a psychady. *Kí.*

A. *Hamon,* De la définition du crime. Paris. Masson 1893.

Autor chtěl podati novou definici zločinu, najíti definici zločinu absolutního, beze vší vedlejší myšlénky o příčině, účelu, podmínkách, užitku atd., které dosavadní definice provázejí. Domnívá se ji nalézti ve slovech: »*Zločinem jest každý čin, jenž porušuje individuelní svobodu.*« Definice jest však nesprávná; neboť pak jsou zločinem i mnohé skutky, které všechny mravouky mají za morální, na př. čin sebeobrany.

E.

ZPRÁVY.

* Zvláštnost Tolstého filosofie je, že některé důsledky svého pojímání evangelia jeden po druhém a o sobě nezávisle vypracovává; Tolstoj si nehned všecek dosah učení o neodpírání zlému ujasnil a tudíž po částech podává své názory o zásadách podružných. S tímto způsobem práce snad také souvisí ta »přímočarnost«, kterou Lva Nikolajevičovi již Dostojevský a právem vytýkal. Není pochybnosti, že moderní cit vlastenecký ve mnohém příčí se zásadám evangelia a zásadám mravnosti; ale nejinak evangeliu a zásadám mravnosti odporovaly církve opírající se o evangelium, resp. lidé držící se učení evangelia každý po svém. Tak i patriotism našich dnů vedle krásného ovoce nese i ovoce špatné a shnilé — slouží panovačnosti a národnímu egoismu právě tak, jak mu slouží i náboženství a církve. Pokud Tolstoj na tyto stránky vlastenectví ukazuje, jeho nový spisek »Duch křesťanství a patriotism« mnohým poslouží, jako posloužily spisy jiné. Sám v sobě patriotism není zlem; aby se jím nestal, musí sloužiti mravním cílům, sic jinak, a v tom Tolstoj má pravdu, dostaneme se v mravní chaos hrdosti, výlučnosti, osobivosti a panovačnosti. Ve jménu *svého* národa Bismarck a němečtí jeho nohsledové kázali »vyhubení« Poláků, Maďaři ve jménu *svého* národa potlačují národy nemaďarské, ve jménu *svého* národa Rusové porušťují Poláky, Němce, Finy, Švédy... Takový patriotism je rozhodně egoistický a tudíž nemravní. Avšak vlastenci všech národův ušlechtilí a prozíraví vždy vlastenectví podřizovali zásadám mravním: Kollár vlastenectví podřizoval humanitě, Kriéjevský a první slavjanofilové vůbec vlastenectví podřizovali všeobsáhlému pravoslaví, jež spojiti mělo všecek svět křesťanský. Tolstoj na toto úsilí neprávem zapomíná; dokonce pak od něho nečekáme historického ocenění moderního patriotismu.

* *
*

* Kanál korintský jest již obchodu i plavbě odevzdán, úzká spojka starého Peloponésu s pevninou řeckou jest proťata. Nevíme posud ovšem, zdaž moderní plavba a silný obchodní průvoz Řeckem z Italie, Rakouska a Turecka bude tolik vynášeti, aby kapitály súčastněných podnikatalů byly slušně kryty, aneb zdaž při nynější úspoře paliva na rychlých lodích oceanských neuhne se vypočítavý kapitán kanálu a neobjede si raději 95 mil, které by ze Středozemního moře přijížděje, kanálem získal. Lodi španělské, vlaské, anglické zajisté dají přednost objížďce kolem kapu Matapanu, než by zajížděly ku kanálu. Zajímá nás však osud té stavby,

neboť jest zvláštní. Již tyran Periander (627—585 před Kristem) chtěl svým trojveslicím raziti cestu, aby nemusily z jednoho přístavu korintského Lechaonu ku druhému Cenchreae, k němuž oko dohlédlo, objetím celého Peloponesu se dostávati. V cestu postavili se mu kněží Neptunovi, kteříž obávali se finančních ztrát, kdyby lodi bez jejich pohostinství mohly volně novým kanálem plouti. A poněvadž náleželi Neptunovi, vládci moře, a poněvadž geodetické pomůcky byly nízké, hrozily Korintu, že moře zaplaví kvetoucí jeho statky, neboť jest prý se strany jedné mnohem vyšší (korintské), než se strany druhé (eginské). Egyptští geometrové dopustili se téhož omylu, měříce za Demetria Poliorceta trať kanálovou, i upuštěno od stavby a podivem za dva tisíce let nalezli inženýři francouzští Lessepsovi totéž u moře Rudého a Středozemského, avšak náhez ten překazil prohloubení kanálu suezského. Julius Cesar podjal se různých spekulací technických, chtěl vysušiti rozsáhlá bahna fucinská, prohloubiti věčnému městu přístav v Ostii a prolomiti se převlakou korintskou, však teprve Nero slastnoručně zakopl zlatou motyčkou v půdu jeho a dal kopati kanál, jenž na 1500 metrů do země zasáhl, při šířce 40 metrů. Četné zbytky té práce staré jsou zachovány a jelikož i se strany eginské na 2180 metrů vnikli, zbýval jen už pruh země as dva kilometry široké. Však zde klasický svět nemohl pomůckami svými dále, vypráví se, že opět jacísi kněží tomu dílu se protivili, že roztrousili mezi lid, kterak ze země krev stříká, hlasové podzemští varovné se proslýchají a jak Dio Cassius praví, »*spectra multa apparuerunt*«. V pravdě ale octli se dělníci na půdě tvrdé, kteráž i našemu nepoetickému dynamitu mnoho práce dala, než směla řecká královna Olga prostřihnouti hedvábnou stuhu kanál uzavírající a otevříti průchod obchodu světovému. Teprve r. 1829 vzali věc do rukou inženýři francouzští. *M. Virvet d'Aoust* upravil plány, jimiž využitkovati mínil zbytky důvtipně vedené práce římské, žurnalista *Grimaud de Caux*, inženýr a vědecký feuilletonista *Unionu* sbubnoval kapitál pařížský, *Dubuitry* provedl nivelování Isthmu. Však po dlouhých finančních kalamitách, zklamáních technických i peněžních provedl celý problem generál *Türr*, pobočník italského krále, jenž mimo prokopání převlaky převzal též organisaci železnic řeckých. Počátkem šla práce snadno, naplaveninou korintskou se postupovalo rychle, avšak po 1300 *m* nastala práce namáhavější a musily nastoupiti miny a dynamit. Francouzové vykonali práci, jejich kapitál jest tam dílem zahrabán, dílem skutečně investován, i byl postrádán při zahájení slavnostním pavilon francouzský. Francie nebyla pozvána a hledíc ku ztrátě kanálu suezského, nestará se valně o záležitosti mořské. *Anglie a Rusko* byly slavně zastoupeny. Délka kanálu obnáší 6345 metrů, šířka 22 metrů, hloubka 8 metrů, země vybráno 10,638.400 m^3. Práce samy trvaly dvanáct let. (*Živa č.* 7.)

* * *

* Zakladatel a duchovní ředitel poesie parnassistické, Leconte de Lisle, zemřel. V mládí vycházel od Rousseaua, účastnil se r. 1848 povstání, ustraniv se pak veřejného života hledal útěchu v kráse antické. Prvá sbírka básnická — Poèmes antiques 1852 — oznamuje již pilného překladatele a

básnického interpreta Homera, Hesioda, Theokrita, Sofokla, Euripida, Vergila, Horáce. V poslední době své jeho filosofie vzala obrat k radikálnímu nepřátelství proti katolicismu, v němž viděl sociální organisaci všeho zpátečnictví i stavěl proti katolicismu svůj zvláštní atheism. Chystal se napsati bojovný pamflet, v němž ďábel měl hráti vynikající roli ... Smrt záměr ten překazila. Charles Marie René Leconte de Lisle narodil se 23. října 1818 na ostrově Réunion a zemřel dne 17. července 1894. Leconte de Lisle uveden byl k nám Jar. Vrchlickým, který přeložil jeho báseň: »Kain«. Vyšla r. 1880 u Otty v Praze.

* * *

* Naši čtenáři četli o básni p. Lošťákově. Báseň posoudil v »Rozhledech« i p. Karásek a to s největší benevolencí; kritik jistě zastával se p. Lošťáka proti ohlasům ostřejším. Pan Lošťák na to v denních listech uveřejňoval o p. Karáskovi posměšné zprávy v insertech a teď čteme v »Lid. listech« (15. července), že pan Lošťák pana Karáska zákeřnicky napadl a zpoličkoval. Pan Karásek docela správně oznamuje, že na takové rekovnictví jediné soud může odpovědět, že tu vyloučena je všeliká sebeobrana.

* * *

* Německé listy uveřejnily zprávu, že pruské vojenské střelnici ve Špandavě za tři měsíce, leden až březen, 80 lidských mrtvol dodáno za terč. Oficielní »Reichsanzeiger« nedovedl tuto zprávu popříti, omlouvaje příšernou surovost tím, že prý nejedná se o »celé mrtvoly«, nýbrž pouze o »jednotlivé části«, o »anatomické preparáty«. Proto že však každý ví, na jaké »části« se střílí, zpráva nezávislých listů v plné míře se potvrzuje.

* * *

* Ve Spojených Státech, jak známo, přistěhováním katolická církev poměrně více se rozšířila než církve protestantské. V kruzích protestantských vidí se ve vzrůstu katolicismu nebezpečí i organisují se valné spolky, jež členy své zavazují důsledně, v malém a velikém boykotovat katolíky. Tak na př. »Amerikánské výpomocné spolčení« zavazuje členy, nepřijímati ani služebníků katolických; spolek ten zjednal si prý již 80 listů. Zprávu o tomto tažení proti katolíkům přinesla z katolického péra »North American Review«; proti tomu ozývá se v témž listě protestant, objasňující, že stav věcí není tak zlý. Avšak nedávné vzbouření proti katolickému klášteru v Ohio a pod. zjevy spíše svědčí hlasům katolíkův.

Opravy.

Na str. 775 posl. řádka stůj: drem Podlipským.

Obzor časopisů.

Česko-moravský národní hospodář přináší v č. 13. článek Fr. Hudečka o *železnicích*. Železniční síť podává nezvratný důkaz hospodářské a politické zdatnosti toho kterého státu, jakož i jeho politického vývoje. Celá světová síť železniční čítala do r. 1892 — 635.000 km., z čehož nejvíce připadá na Ameriku, totiž o 48.000 km. více, nežli ve všech ostatních zemích. V pětiletí od r. 1887—1892 zvětšila se délka sítě železniční o 84.900 km., z čehož zase téměř dvě třetiny na Ameriku připadají. Evropě náleží co do počtu délky železnic místo druhé (227.990.) V tomtéž pětiletí jeví se zde přírůstek jen o 19.750 km., z čehož přijde nejvíce na Francii 3719 km., na Německo 3639 km., na Rakousko-Uhersko 3361 km., na Rusko 2554 km., Italii 1497 km. atd. Ohledně plochy připadá na 100 km. nejvíce železnic na Belgii, totiž 18 km., na Britannii 10·3 km., na Německo 8·1 km., Rakousko-Uhersko přijde teprv až na místo deváté. Rozvoj železných drah v Rakousku-Uhersku vůbec nebere se směrem příliš příznivým oproti státům jiným. Celá naše říše čítá do dneška asi 29.000 km. železnic, což jest oproti Německu neb Francii nepoměrně málo. Železniční síť je tu neúplná. Jednotlivé tratě této sítě berou se z většího dílu směrem od jihu k severu; menší počet pak od východu k západu. Jest to následkem internacionálního obchodu, jehož doprava ubírá se ponejvíce přes Terst — Hamburk aneb naopak. Tak jest na př. Vídeň s Prahou spojena třemi železnicemi, které mimo jiné ještě v severních Čechách se sbíhají, tvoříce tam dosti hustou síť železniční. Naproti tomu jak Čechy jižní, tak i Morava západní trpí nedostatkem odboček od těchto drah hlavních směrem od západu k východu. Vůbec ve všech zemích rakouských schází síť doplňovací čili síť drah podružných.

Hlídka literární v č. 8. posuzuje povídky Fr. X. Svobody:» *Mladé představy*«. Praví se o spisovateli, že se v něm potýká dvojí živel: prostého vypravovatele z venkova a ze života vojenského, v čemž práce se mu daří velmi pěkně, a naproti němu živel přeumělkovaného psychiatra člověka i přírody, kdež nekvete jeho štěstí. Své ideály prý spisovatel vystihne dojista lépe svou přirozenou jednoduchostí než těmi

mnohomluvnými rozhovory a reflexemi, jejichž jádro se rozplývá v samých slovech. O *Petrklíčích* Sv. Čecha, vyšlých v třetím vydání, se praví, že mají verše tak hravé a plynné jako málokterá báseň česká. Připomínají satiry Havlíčkovy a Nerudovy. E. Zítka *Šlechtičové* jsou lehkou, příjemnou lekturou bez nároků na vyšší cíle.

Literární listy č. 14. (1. července) posuzují básně Jaroslava Vrchlického *E morta*, věnované památce Klementiny Kalašové. Autor zůstal v nich na jediné pravém stanovisku lyrika, jehož úkolem není jako u romanopisce malovati a rozkládati duši cizí, nýbrž nechati rozezvučet svou duši vlastní a ukázati tedy, jaké akkordy vyvolala v jejích strunách smrt oné osoby. Nevychází téměř ani z okruhu svého »já«, a teprve z hlubokosti rány, jíž smrt tato jeho srdce zasáhla, a ze slov, mezi lkáním, steskem a vzpomínkou maně nahozených, vzrůstá před námi ve všeobecných »věčně ženských« rysech postava, plná půvabu a morálního kouzla. (F. V. Krejčí.)

Nové zprávy v č. 14. (31. července) přinášejí článek Karla Adámka o *podporování vývoje průmyslu a tržby sněmem král. Českého*. Naše jubilejní výstava r. 1891 ukázala přátelům i nepřátelům našim, jaká síla jest dosud v našem řemeslnictvu a že jsou dosud planými obavy pesimistův o budoucnost řemesla, vykonají-li všichni povolaní činitelé, především pak zákonodárství a správa, svou povinnost k této třídě výrobovatelstva. Zemské a státní rozpočty ukazují, jakými směry stát a země v tomto směru postupují, a jakými prostředky úkoly tyto řešiti se snaží. Před nemnohými lety nebylo ještě v našem zemském rozpočtu položek k účelům průmyslovým, až teprve v rozpočtu na rok 1892 nalézáme subvenci státní průmyslové škole v Plzni 3000 zl. a subvenci prvnímu ženskému výrobnímu spolku v Praze 300 zl. Od těch dob však poměry tak se změnily, že v rozpočtu na rok letošní k účelům průmyslovým a živnostenským povolen obnos 147·550 zl., čili 1·1% veškerého zemského vydání. Z nákladu toho připadá pokračovacímu školství průmyslovému a kupeckému 73.300 zl., vyššímu obchodnímu školství 17.000 zl., všeobecným řemeslnickým školám 22.550 zl., umělecko-průmyslovým museím v Praze, v Liberci, v Plzni, v Budějovicích 25.500. Kromě toho povolil sněm na stavbu nového umělecko-průmyslového musea v Praze příspěvek 300.000, kterýž má býti uhrazen především výtěžkem ze staveniště staré budovy musea království českého. K rozšíření odbytu přispívá valně rozšíření známosti výrobků na výstavách a tržnicích. V království českém podporuje země jedině stálou výstavu a tržnici výrobků průmyslových v Praze roční subvencí 3000 zl.

Osvěta v č. 7. přináší list p. L. Kuby o *řecké hudební skladbě z 3. věku před Kr.* O hudbě řecké panovaly náhledy co nejrůznější. V jednom jen vládl souhlas: že na poli hudebním osvěta řecká poměrně mnoho nevykonala. Náhled ten byl podporován nedostatkem hudebních památek. Třebas nápadno bylo, že tak nadaný národ právě v hudbě nevynikal, přece se posléze nejzanícenější hellenofilové smiřovali

se zmíněnou domněnkou, pro Řeky ne lichotivou. Dnes však je již dokázáno, že se mýlili ti, kdož o Řecích v hudebním ohledu měli mínění nepříznivé. Loni v květnu vykopány v Delfách dvě mramorové desky, do nichž je vryta hymna Apollonova, z více než dvou třetin zachovaná, zastiňující vše, co dosud za hudební památku platilo, jak co do nepochybné pravosti, tak i co do ceny hudební a umělecké. Text i nápěv dokazují, že schází deska třetí, po níž se bedlivě pátrá. Co se hudební stránky týče, je skladba trojdílná. Je tu viděti jak nápěv a slova u Řeků představovala manželský celek, při němž slovo je mužem a hudba poslušnou ženou. Obé vznikalo z pravidla v jednom člověku. Nepěje se k vůli nápěvu, ale k vůli slovu, básnické představě. Hymna, jež byla skládána na oslavu řeckého vítězství nad Gally, byla dne 26. března t. r. poprvé provedena v Athenách. Dne 12. dubna pak dávána památná skladba poprvé v Paříži.

Rozhledy č. 10. poukazují v článku F. V. Krejčího *k poměrům české literatury a kritiky*. Mluví se tu o obratu, jenž právě odehrává se v naší literatuře. Převrat ten ukazuje se v zásadách a směru tvorby i ve vkusu čtenářstva. Živly mladé, nové přicházejí jak v osobách i dílech vždy k větší platnosti — živly, jež autor nazývá »officielní«, uchylují se z živého bouřného proudu produkce vždy více do čestných zátiší, kde počínají tráviti z minulých vavřínů. Autorovi zdá se, že celá literární produkce z posledních let až do nastávajícího právě obratu, jejž mu zastupují hlavně F. X. Svoboda a V. Mrštík, dá se rozděliti v tři skupiny: na historický román, pak lyrickou školu representovanou Jar. Vrchlickým a tak zv. kruhem lumírovským a skupinu realistickou, pokud realism v ní utkvěl na pečlivě miniaturním obkreslování normálního, prostředního. Z těch tří skupin nejvíce prý na významu ztratila skupina historicko-vlastenecká. Po smrti Třebízského a Brauna zastupována téměř jediným Aloisem Jiráskem, ztrácí vždy více sílu svého pathosu, svůj rozčilený tón národního věštce a stává se širokou a detailní malbou kulturně historickou. Co se tkne kritiky, měla by přestati býti prací žurnalistickou, státi se však literatuře ukazatelem, komentářem i pomáhati jí hledati a vybojovati nové dráhy. Nepřehledné lány nespracované půdy čekají dnešní českou kritiku.

V článku *o anarchismu* vysvětluje J. Vorel pojem anarchie. V obvyklém běžném pojímání ztotožňuje se anarchie z bezvládím. Ve volbě prostředků jest dvojí anarchie: 1. revoluční, pracující prostředky násilnými, bezvýminečným trháním všeho existujícího jako nedostatečného a 2. evoluční, chtějící za násilnost pozvolný a klidný postup. Ale poslední cíle se úplně kryjí. Oba druhy anarchismu pílí za svrchovaným, dokonalým osvobozením jednotlivce a pomocí jednotlivců celku od veškerého vnějšího a povýšeného nátlaku, ať sluje právo, zákon, vláda, jakkoliv. Bude to zajisté nedostatek vlády v dnešním běžném smyslu, vlády násilné, opírající se o kodifikované zákonníky, o vězení a bajonety; místo její zaujme vysoká a majestátní vláda dobrovolné a procítěné benevolence společenské, které bude v každém jednotlivci tolik, že mu stačí, aby

byl sám sobě zodpovědným ministrem, poněvadž na společnost svou činností nebude míti nijakého rušivého vlivu, jenž by opravňoval k stanovení obmezovacích příkazů. Patrno, že anarchie mohla by se dokonati jen za pomocí vysoce jemného a vyškoleného smyslu pro mravné a pokojné spolužití. Jinak bez morální školovanosti nenašel a nezřídil by se klidný a stálý modus vivendi ani mezi dvěma členy společnosti, a tato by se utopila a zničila v křižujících se sporech jednotlivých chtění, ve všeobecném zmatku. Zdrojem anarchismu jest zevnější nátlak. Pro okres hospodářský kapitál, pro politický vláda, pro duchový katolicism prý dlužno vyznačiti jako těžké balvany, tížící a dusící dokonalou svobodu lidskou. Proti nim se revoltuje. Avšak způsob, kterým se za oním cílem postupovalo, stal se mnohdy sám sobě jediným účelem. A tak anarchisté dospěli i k přesvědčení, že násilí, všeobecná zkáza, jak řekl Michal Bakunin, jest jejich posledním cílem. Tento anarchism, činící sobě násilím zadost, nevědomý svého vlastního cíle, přirozeně odsuzuje se v očích soudných lidí. Rozbíjení a usmrcování neimponuje, není ani za mák plodonosné, není také lidské.

Vývoj malířství v 19. století.

Na samém počátku loňského jara začalo v Mnichově vycházeti dílo, které opravdu plno jest jarní síly i jarních bouří, plno živlu zúrodňujícího, kácejícího — a to předměty vysoké, pyšné — a vyčisťujícího. Konservátor sbírky rytin v tamější pinakothece a spisovatel v oboru umění výtvarných, *Richard Muther,* vydal první sešit svých *Dějin malířství v 19. století.* Začátkem tohoto roku dílo bylo dokončeno; je to deset velikých sešitů, tvořících tři svazky znamenitého textu, doprovázeného 1177 zdařilými illustracemi, úpravy velmi vkusné.

V přebohaté literatuře umění malířského díla takového dosud nebylo. Byly dosud učené dějiny té které školy, té které země; všeobecné dějiny malířství nevynikaly mnoho nad katalogy hlavních evropských obrazáren. O dějiny moderního malířství pokusili se sice někteří, ale neúplně. Pokrok ten veliký učinil teprve Muther. On nakreslil hned mapu Evropy a to živou plastickou mapu: hledíte na ni a vidíte svou vlast v přirozeném svazku se zeměmi sousedními, ale vypozorujete hned její osobitý ráz a potěšíte se jím. Vidíte, řeky protékají z původní vlasti své přes hranice zeměmi a národy cizími; řetězy horstev gigantskými oblouky rozpínají se ven z otčiny po krajích sousedních, a kde roviny, tam dráhy hranice nehranice prolézají jako housenky po šachovnici říší, a kde moře, břeh rodný s břehem protějším sbližují plachty a pára. A tak je to i na mapě kulturní Evropy: nové proudy myšlenkové provalují se přes hranice patnácterých zemí a národův, a předsudky jako horstva ohromné a neodklizené vlekou se ze země do země, od národu k národu. Co tu studia třeba, co pozorování, co vědomostí, bystrého soudu a jemného citu, aby původnost, novost, svéráznost byla zachycována, odlučována, vyzvedána z víru eklektismu, šablony, fráze.

Takové práce podjal se Muther. Chce podati dějiny *evropského*, ba *světového* malířství moderního, chce pojímati moderní toto umění jako *celek* a zřetelně a úsečně vylíčiti jeho *rozvoj*. To znamená, uvésti řád do závratného chaosu, do těch tisícův a tisícův obrazů v evropských obrazárnách a výstavách a najíti duševní pásku, jež je v celek pojí a na níž jako na pětičárkovém řádku notovém duše moderního člověka pěje své hluboké a vysoké tóny. To znamená, vejíti v boj s celou řadou ustálených a uvelebených veličin, které v tomto celku zmenšují se, ztrácejí, až i ztratí, i s širokým ustáleným míněním. Ale Muther není rozmarný sudílek, ale soudí se stanoviska povznešeného. Milé jest jeho vystoupení, beze vší domýšlivosti, osobivosti, ba bez předsudků. Našinec zvyklý po většině jen na Němce, i umělce i učence, samu jen plemennou vášeň k nám vnášející, oddychne si volně, občerstven těmito krásnými, s plnou láskou psanými úvahami jak o umění anglickém a francouzském, tak španělském a ruském atd.... K vystoupení svému však obrnil se důkladně a svědomitě. Zná dějiny světové, má porozumění pro poměry národohospodářské a sociální; zná literaturu světovou a má ku podivu jemný smysl k vystihování a pochopování jejích národních zvláštností, její duše, jejího toužení, bouření, churavění i zdravého rozveselování, jejího vzlyku i vzteku; konal rozsáhlá studia v evropských obrazárnách a výstavách, a jeho literatura o umění, z níž čerpal a jejíž seznam přehledně podává na konci každého dílu, bohatostí a všestranností, prozrazující mistra ve svém oboru, až zaráží; poznal též řadu zemí, měst i zvyků tamějších, a zkušeností svých trefně sem tam používá při rozboru uměleckých děl. Soud jeho následkem toho je smělý, protože jistý, důkladně podepřený. Soudí beze vší polemiky, vyslovuje totiž svůj osobní dojem, když se byl vynasnažil vžíti se nejhlouběji do ducha umělcova, až skoro horoucí tlukot jeho srdce slyší a žár jeho krve cítí, a když se vžil do jeho doby, do jeho prostředí a z něho porozuměl pokud možno zúplna dílu umělcovu. Nepředpokládá objektivní platnosti při svých výrocích. Zrovna jako prý pojímá se Zolou umělecké dílo jako kus přírody, pozorovaný jedním temperamentem, tak prý chce v knize své podati jenom kus dějin umění, pozorovaný jedním temperamentem. Každá generace hledí svýma vlastníma očima na svět.

Co se týká jeho způsobu vypravování, dlužno říci, že spisovatel je umělec a že snad nemá v Němcích soupeře. Jakoby francouzští a ruští spisovatelé svěřili mu tajemství svých úspěchů. Bylo mu sice vytýkáno a dokazováno, že leccos převzal od jiných, hlavně fran-

couzských autorů, ale pohledneme-li na tu spoustu jeho pramenů, uznáme za věc přirozenou, že leckterá myšlenka, leckterý soud připojil se k jeho soudu, splynul s ním a stal se jeho majetkem. Odkud čerpal, Muther ukazuje v připojeném seznamu; že kde kterou větu přejatou necituje, učinil z ohledů uměleckých, aesthetických, aby nerušil dojem čtenářův a aby nekazil poznámkami pod čarou slavnostní přímo vzhled svých velkých, vznešených stran.

Jen že my Čechové, pročítajíce tyto duchaplné strany, pocítíme též trochu trpkosti: na této mapě umělecké Evropy své české vlasti neuvidíme. Z malířů našich zaznamenáno jen jméno, den a rok narození a rodiště V. Brožíka. Jinak ani slechu o malíři českém. Ani Manes, Aleš, Chittussi — Schwaiger — Čermák, Hynais, Pirner — nevešli do této vybrané galerie. A myslím, že vina neskrývá se v Mnichově a obžaloba nezní na jméno Mutherovo, ale obé především k nám se vztahuje a z nás se vysvětluje. Muž, jako Muther, pravá duše umělecká, který s touž láskou a týmž nadšením mluví o umění ať kdekoliv vzniklém — čtenář pozná příště, jak krásně mluví o malířství ruském — kterému srdce se směje, uvidí-li kde kus originality, rázovitosti, samorostlosti, nepřešel by mlčením to, co původního, svérázného, nového jest v malířství českém, byť i toho nebylo mnoho a byť i to nebyly věci prvního řádu; nepřešel by je mlčením, kdyby je — znal. Ale odkud mohl by je cizinec poznati? Z galerií? V cizích, světových obrazárnách a výstavách jest a bývá jich pramálo a snadno jeden mezi tisíci se ztrácí, zvláště je-li menší. A v domácích? Jediná pražská je dosud našemu umění macechou Schází nám *česká galerie*... A měl by díla našich mistrů poznati alespoň z monografií, alb? Kolik je jich? A mluvme dle pravdy: kolik jich mohlo dosud býti? Jali se kdys vydávati Manesa, ale nenašli pochopení u obecenstva. Umělecko-průmyslové museum vydalo předloni skvostnou, nadmíru cennou publikaci, okrasu literatury naší umělecké: »Výběr umělecko-průmyslových předmětů z retrospektivní výstavy všeobecné zemské jubilejní výstavy v Praze 1891. 100 tabulek ve světlotisku«, a smysl pro ni objevil se ještě pořád zakrslý. Teprve loňské vydání Pirnerova »Démona lásky« mělo výborný odbyt a povzbudilo nakladatele k vydání znamenitého Manesova »Orloje«, jenž vyjde na podzim a jejž už napřed pozdravujeme. Ponenáhlu smysl pro umění šíří se od jednotlivců do zástupů, a že zástupy naše už vnímavy býti dovedou, ukázala na př. výstava Chittusiho; třeba jen rozhrabávati doutnající plamínky, síliti je, rozdmychovati je v plameny. Třeba i tu veliké, neúmorné, nadšené práce.

A vzorem takové práce je opět kniha Mutherova sama. Ale ona je zároveň plna dokladů, co třeba práce, co bezmezné lásky k práci, co studia, co námahy, útrap a svízelů, a zase vytrvalosti, síly, víry a odříkání, nežli dobude se vítězství — nechci říci slávy. Životy nejslavnějších mužů dotvrzují to v knize této. A tak poučení a povzbuzení je tu na každé stránce, zvláště pro novice v kterémkoliv umění, a především opět pro nás, kde velmi nadaní mladí umělci osvojují si s mistrnou formou cizí i názor cizí, a na druhé straně u originálních, samorostlých talentů nedostatkem energie, svékázně nedospívá se k mistrné formě a tím často ubijí se i zdravý duch.

Podobně jako nám vedlo se u Muthera i Polákům. Ze Slovanů jenom Rusové jsou výborně zastoupeni v knize té obšírnou statí, k níž dostalo se autorovi přispění z Petrohradu.

* * *

Muther vede si sociologicky — nestudoval nadarmo Tainea a jiné moderní sociology. Ve velikých konturách nastínil nám hned v úvodu obraz celkového vývoje malířství evropského.

»Jak klidně, pozvolně a nepřetržitě prošel rozvoj oné starší periody! Jak jednoduchý byl vzájemný účinek mezi uměním a všeobecným kulturním životem! Mravy, názor životní, umění byly tak v jedno sloučeny, že povšechná znalost doby znamenala zároveň znalost umění. Vstoupíme-li před starý oltářní obraz kolínské školy, je nám, jako bychom stanuli v dlouhém vysokém dómě; vše utichá kolem, a vznešené postavy na obrazích žijí svůj klidný, vážný život, plny vznešené velikosti. Učení křesťanské »království moje není z tohoto světa« dochází zřetelného výrazu také v umění. Pokora a zbožnost spojují se k jemnosti života citového, který co do posvátné něhy a líbezné naivnosti jest nepřekonatelný. V 15. století, ve věku objevů, jiný duch vešel do světa. Obchod a plavba objevily nové světy, malířství objevilo život. Duch lidský stal se volnější a pocítil více radosti ze světa; nezaliboval si už jenom v touze po onom světě, cítil se doma také na tomto světě, ve velkoleposti země naší. Vane teď v obrazích cosi z radostného pocitu, s jakým měšťák 15. století vycházel z těsných svých zdí do božího volného vzduchu, cosi z velikonoční nálady ve Faustu. Pořád ještě malují Madonny a světce, předměty náboženství, které z dalekého východu rozšířilo se po celém západě, ale v přísné prostotě nebeskosti procítá poznenáhla veškerý půvab, dovádivost a energie pozemskosti. Je to

první panenský dotek ducha s přírodou. Leží na dílech těch první rosa z jitra duševního života, ona upomínají na lesní půdu za jara, Botticelli — Van Eyck — Schongauer.

Když v 15. století Vlachové byli svěžími realisty, povznášejí se ve věku 16., ve století nadšeného humanismu, k majestátnosti. Doba tuhého zápasu s překypující plností skutečného života přešla. Vznikají ona vznešená díla umělecká, z nichž dílo bez námahy vytvořené září v nejšťastnější dokonalosti. Rafael — Michelangelo — Tizian. Povaha Němců přiostřuje se zároveň na plnou protivu proti Romanům. Odmítají vlichocovati se smyslům půvabností zevnějších forem a dovedou za to jímati srdce svou hlubokou zbožností a vroucností citu. Jsou ryze němečtí, charakterističtí až do tvrdosti, která v německé povaze vězí, ale plni citu a pravdy životní. Dürer je ve svých dřevořezbách a rytinách v mědi »uvnitř sama figura«, zjevuje v nich »veškerý skrytý poklad svého srdce«. Holbein je veliký nepřekonatelně věcným uměním svých portretů.

Po století radostně vzkvétajícího pohanstva, po olympické veselosti renaisance následuje věk, jemuž jezovité dali náladu i ráz. Do skvělých těch kostelů v jezovitském slohu s jejich fortissimem účinku, s tlustě plastickými ornamenty a zářivou zlatou výzdobou klasický klid starších mistrů nijak už se nehodil. Šlo o více rozčilující, pronikavější spracovávání posvátných předmětů, kde by veškerá vášeň obnoveného katolicismu došla výrazu. Španěly, země inkvisice, dala tomuto stupňovanému náboženskému citu klasický ráz. Zde celý ten monarchicko-hierarchický směr, který založil a zveličil španělský stát, našel i v malířství svůj věrný obraz. Malíři vystrojovali své chrámové obrazy žhoucím ohněm vášnivé vroucnosti a nádechem blouznivé smyslnosti barvy lokální, národně španělské, jaké v umění žádné jiné doby a žádného národa nenajdeme. Takový feudální stát, jako španělský, se svými grandy a duchovními knížaty, vypěstoval však nevyhnutelně také umění portretové měrou znamenitou, které k nejvyššímu patří, co která země v tomto oboru vytvořila. Murillo — Velazquez. Ve Flámsku, druhé otčině jezovitů, žije obr Rubens. Jako Flám raduje se z těla, chytá přírodu za hrdlo, kde zrovna stojí, a nese ji, jakoby byl pánem světa. Do vítězného protestantského Hollandska zachránila se svoboda. Zde kvetlo umění, které nebylo od církve pěstováno ani od dvorů. Bylo v nejužším svazku s občanstvem, mělo zřetelné známky bojů, jimiž země i národ vydobyli si své samostatnosti. Především malířství oslavovalo jako svůj nejdůstojnější předmět svobodného občana, vítěze

v hrdinných zápasech za svobodu. Nikdy malířství podobizen nebylo pěstováno v takovém rozsahu: to nejsou aristokratičtí dvořané, nýbrž hrdí občané svobodné obce, mužové vážní, přísní, sebevědomí, ženy bodré, dokonalé, ctné. Tomu odpovídá způsob malby: prostý, solidní, občanský. Když pak Hollanďané pozemské blaho si vybojovali, jali se oslavovati to, čeho po předešlých bojích tím více vážiti si dovedli: tiché, milé radosti domácího krbu. A jako život národní, tak stala se i rodná příroda, otcovská půda nepříteli urvaná nejoprávněnějším předmětem umění. Za boje za svobodu Hollanďané naučili se milovati svou vlast a byli nyní jako umělci první, kteří osvojili si plně poesii krajiny. Teď nezáří umění pouze z očí Mariiných a zástupu světců, snáší se na suchý pahorek, houpá se na vlnách mořských, zdomácňuje v selské chatrči, v lesním temnu, putuje po silnicích a pěšinách, z každého trhu dělá si chrám. Ale také nábožné city, jež hýbaly protestantským Hollandskem, musely nalézti svůj dojímavý výraz, životní obsah biblických látek musel, odloučen od užší půdy církevní, s veškerou hloubkou germánské vroucnosti nově býti vyjádřen. Tyto snahy soustředil v sobě Rembrandt, snad ze všech mistrů křesťanské éry největší hlasatel velikého Pána, pro něhož kosmické mocnosti světla a vzduchu znamenají božstvo, které Michelangelo maloval v krásné postavě lidské.

V 18. století konečně přichází rokoko se svým pikantním frou-frou a svým jemným kouzlem. Veškeren život oné vznešené společnosti, která dvorní šat zaměňovala za hedbávný oděv pastýřský, ztrnulost a důstojnost za půvab a gracii, byl veselou hrou, rozpustilým laškováním. Král pohrával si korunou, kněz náboženstvím, filosof duchem, básník poesií. Neslyšeli ještě temně zadunívati zanevřelý hlas vyděděného bratra. »Car tel est notre plaisir«. Co tato doba měla krásného a milostného, svou zvláštní gracii a smělou lehkost, svou bezstarostnou, nezkalenou veselost, to má i umění v sobě. Lehce a půvabně, jako všecek život tohotó pohodlně požívavého pokolení, uplývalo, vedeno jsouc od bůžků lásky a líbáno od lichotných větříků, bez námahy. Teprve dnes rozumíme jim opět, těm rozkošným mistrům století elegance.

Malíři všech dob hleděli na přírodu svýma vlastníma očima, tudíž očima své doby a svého národa. Proto umění každé periody jeví se »zrcadlem a zkrácenou kronikou« svého věku. V neotřesené své majestátnosti zachycuje zevnější svět a dává mu, cítíc se mocí oduševňující, jeho vlastní, nekonečně povznešenější obraz. Ono jest zjasnělý výraz doby, představuje se tak zbožno, tak svěží, tak fana-

tické anebo tak nepřirozeno, jak doba sama. A v tom také tkví velikost malířů rokoka, že nepřirozenost doby své malovali s tak nedostižitelnou přirozeností. Právě tyto nekonečně rozmanité způsoby, jimiž s tělem a duší namlouvali si přírodu — bez přetržení po dlouhá staletí, hned násilně, hned něžně a trpělivě, někdy také ne bez chvilkové vérolomnosti — právě ony to jsou, jež tvoří krásu a bohatství, tajemství a podstatu umění a pro dějiny umění jsou vším, co dodává jim rozmanitosti a nevyčerpaného kouzla.

19. století neznačí jen nové století, nýbrž oddíl světových dějin. Je pravdě podobno, že proti této epoše kvasícího hnutí, kdy převrat všech státních a sociálních poměrů, nově objevené prostředky vozby, obchodu a průmyslu ponenáhla vtiskují světu zcela jiný ráz — že proti této epoše příští tisíciletí bude pojímati všecka předešlá staletí jako »dobu starou«. Noví lidé potřebují nového umění. Měli bychom se tudíž domnívati, že právě umění 19. století představuje se jako zcela svérázné, slohu ostře výrazného. Místo toho poskytuje ono v protivě k oněm jednotně produktivným dobám na první pohled obraz babylonských poměrů. Století 19. nemá slohu — výrok, který tak často byl vysloven, že stal se všední průpovědí. V architektuře ožívají formy všech předešlých století. Předevčírem stavěli řecky, včera goticky, tu barokně, tam japansky, ale mezi těmito výplody stilistiky nazad hledící vyrůstají nádraží a tržnice, které v mohutné eleganci svého železného trámoví zvěstují velikost nových vymožeností. V oboru malířství zcela podobné protivy. V žádné věru době nežili vedle sebe duchové tak rozdílní jako Carstens a Goya, Cornelius a Corot, Ingres a Millet, Wiertz a Courbet, Rosseti a Manet. A dosavadní díla dějepisná vzbuzují víru, že 19. století je chaos, v němž teprve doba pozdější zavede pořádek«.

Muther však myslí, že to snad už nyní možno. Třeba však nejopatrnějšího výběru. Ne všichni, kdo živili se malířstvím, třebas nejčestněji, patří do dějin moderního malířství. Jen vrcholky, jen heroové. A potom ještě dlužno se ptáti, ne co dřívějším dobám odpozorovali, nýbrž co nového přinesli. »Ne tím, že po řadě se kopírovali, staří mistři stali se velikány, ne tím, že za sebe hleděli, ale že ku předu kráčeli, stvořili kus dějin umění. Nejsme vděčni na př. Nizozemčanům od polovice 16. století — Fransu Florisovi a jeho druhům — za to, že opustili nizozemský naturalism, aby se bezúčelně upachtili následováním Michelangela a Rafaela. Nemůžeme nijakou zvláštní zásluhu viděti v tom, že Boloňští od počátku 17. století sbírali svůj med z květů cinquecenta. A ještě méně jsme náchylni

k tomu, abychom ve vrstevnících Adriana van der Werffa, kteří snažili se drsně samorostlé umění hollandské zušlechtiti studiem Vlachů — viděli více než nesnesitelné napodobitele.«

Zrovna tak při umění 19. století bude prý se dějepisec tázat jen po živlu zcela zvláštním, jen 19. věku příslušném; bude hledati nové formy, které století to vytvořilo, nové pocity, pro něž výraz našlo. Ta díla zajmou jeho duši, která z ducha naší doby vytvořila něco samostatného, čím nemohou se prokázati doby předešlé. Sláva těm, kteří ku předu kráčeli a nového cos tvořili, těm, kdo cestu klestili, a nikoliv těm, kteří uměleckým potřebám doby své nijak jinak nedovedli vyhověti, než že čerpali — třeba nejdovedněji — ze zásoby hotových, zděděných forem, kteří cizími štětci malovali, cizími srdci cítili, cizími hlavami myslili. I kdyby prý oněm pokrokovým, s dobou svou srostlým umělcům připadlo jen místo třetího nebo čtvrtého řádu vedle starých mistrů přece vždycky jim přednost náleží před umělci napodobovateli, protože takými se jevili, jakými byli, a nevyšvihovali se k velikosti na ramenou mrtvých velikánů. Mnohý velikáš scvrkne se, dá-li se pod toto měřítko, a mnohý odstavený, odstrkovaný, jenž neplul s proudem a hrdě odmítal spojenství s vládnoucí uměleckou koterií, stává se pravým nositelem moderního ducha. »A pak se ukáže, že také umění 19. století, jako umění každé dřívější periody, má svůj vlastní šat, i když při officielních příležitostech rádo vybíralo ze skříní skvostné toiletty dřívějších století. Jenom tím, že toto rozlišování eklektického a svérázného, vypůjčeného a samostatného, starého a nového nebylo ještě dosti přísně provedeno, bylo, myslím — praví Muther na konci úvodu — dosud tak těžko, poznati »sloh« moderního umění, ukázati logickost a důslednost jeho rozvoje«.

I uvádí hned na to čtenáře, vykládaje v I. díle, *co odkázalo 18. století* našemu věku, k počátkům moderního umění v Anglii, k Hogarthovi, Reynoldsovi, Gainsboroughovi, odtud do Španělska k Fr. Goyovi, do Francie k Watteauovi, do Německa a Italie; na to ukazuje veliký *útěk do minulosti,* na nějž umění evropské se dalo. V II díle vypravuje, *jak vydobylo se umění moderní*, kterak kresliči a karikaturisté byli první, kteří moderní život uvedli do umění, v Anglii, Německu, Francii; kterak z Anglie, od retrospektivního proudu málo dotknuté, vyšel popud, aby také malíři opět objevili svět, skutečný současný život; kterak to na pevnině pozvolna šlo, zdržovalyť pokrok romantické názory, staré aesthetické theorie, tak že malíři štítili se současného kroje, nespatřujíce v něm nic maleb-

ného; kterak uniforma vojenská nejdříve je svábila a sprostředkovala přechod k malbě moderního kostýmu, ve Francii, Německu — obrazy ze života vojenského; kterak malíři, zanechavše minulosti, ideál svůj hledali nejdříve ve skutečnosti daleké — na malebném Východě, jenž stal se romantikům tím, čím Italie byla klasicistům — ethnografický genre; kterak potom malířství vrací se do otčiny a zalibuje si nejdříve v selském životě za vlivu vesnických románů — humoristický obraz anekdotový; kterak proti optimismu těchto obrazů vzniká socialistický obraz tendenční; kterak rozmohla se malba selských novel a krajinářství, a jak mnohé z těch krajin proti starým Hollanďanům znamenají více rozšíření zeměpisného obzoru než zjemnění vkusu; kterak teprve paysage intime přemohl zájem obsahový v malbě a honbu po effektech; kterak veliký byl vliv Constablea na tvůrce francouzského paysage intime; následují duchaplné a jemné rozbory Th. Rousseaua, Corota, J. F. Milleta; kterak Milletova zásada »le beau c'est le vrai« přenáší se z malby selského života na moderní život vůbec a jak nastává doba silného realismu ve Francii: co Millet pro sedláka, to Courbet pro dělníka, to A. Stevens pro »společnost«; učení Leonardovo nabývá zase platnosti: »Každý druh malby je malba portretová a nejlepší jest ona, která nejpřesvědčivěji napodobí«; kterak v Anglii a Německu realism se vzmáhal; kterak na bedrách silného, zdravého naturalismu, vítěze nad falešným, cechovním idealismem, vznesl se pak impresionism, a jaký vliv měli na impresionisty malíři japonští. »Čeho nám třeba, je slunce, volný vzduch, jasná a mladá malba. Vpusťte slunce a zobrazujte předměty tak, jak nesou se v osvětlení za bílého dne«, volá Claude (Zola). Pleinair slavil vjezd do malířství: Manet. Moderní umění vybojovalo boj za svobodu. »Libertas artibus restituta«, volá Muther. »Malíři 19. století nejsou už napodobovatelé, nýbrž tvůrci nového, množitelé říše ...« Toť postup myšlenkový dílu druhého, jenž je nejzajímavější, nejpoučnější. S mladistvým ohněm a zároveň s klidným rozhledem a bystrým přehledem zkušeného vojevůdce Muther seřaďuje čety své a s radostným srdcem svádí boj za »světlo, vzduch a hybný život ...« Konečně v III. díle vykládá *o malířích života* ve Francii, Španělích, Italii, Anglii, Belgii, Hollandsku, Dánsku, Švédsku, Norsku, Rusku, v Americe, Německu, vždy ve zvláštní stati o každé zemi, a *o novoidealistech*: kterak od realismu, dítěte doby, v níž filosofie Comteova se zrodila, kdy positivism v kritice a vědě se rozvinul, kdy na divadle Augier, Dumas a Sardou analysovali moderní mravy, kdy po romantické lyričnosti život epický

zavládl, kdy román Balzacův, Flaubertův a Zolův stal se velkolepou snůškou lidských dokumentů, kdy ve Francii nejznamenitější řada sochařů povstala od dob renaisance, kdy umění vrátilo se k hlavní své úloze, zanechati potomstvu otisk své doby — kterak od realismu, řekněme západního, na rozdíl od realismu Tolstého a Dostojevského, umění přechází do transcendentálnosti, zabočuje do aristokraticko-idealistickeho proudu, jenž už před tím zaplavil literaturu. Duše člověka nenašla upokojení. Vnitřní život tak dlouho utlumovaný, vnitřní svět člověkův prahnul a volal po výraze, cit vzpíral se proti svému utlačování. Začíná obrat. Hudba dává se ovládat Wagnerem, lyrika nová se hlásí a hledá nové tóny, snivější, duševnější, nový bohatší slovník; podobně román i drama. Tak i malířství rozvíjelo se, jak už mnohokrát před tím, od naturalismu, jako »dobré školy«, alfy a omegy všeho umění, k novoidealismu, aby také dojmům vlastního nitra, nejen dojmům zevnější skutečnosti, dalo plastický výraz zcela svůj, samostatný, nezávislý. Z Anglie opět vyšel tento proud jako reakce proti prose všedního života. Předchůdcem jeho jest už visionář W. Blake a David Scott, po nichž z řady originálních, podivných a podivuhodných malířů básníků vyniká trojice: Dante Rosetti, rafinovaný mystik, Burne-Jones a veliký illustrátor myšlének a malíř myslivých hlav, Watts, »artistic artist of this day«. Další rozvoj představuje Whistler, tvůrce koloristického idealismu, geniální malíř a rytec, portretista, jenž mezi portretisty doby přítomné je tím, čím Millet mezi malíři sedláků, a krajinář, vždy pak symfonik tónů, u něhož jen ten je »malířem«, kdo ze souzvuků barevných mass čerpá podněty pro své harmonie. Jeho umění je zakončením snah mistrů Fontainebleauských. On a marseillský čaroděj v barvě, Monticelli, měli vliv na školu skotskou, »od jejíhož vystoupení nový základní tón, hlubší nota, plnější, zvučnější barevný zvuk přišel do malířství francouzského a německého.« Novoidealismem francouzským a německým s řadou proslulých jmen (Gustav Moreau, Puvis de Chavannes — Boecklin, Uhde, Klinger) Muther zakončuje svou knihu zcela nových rozhledů.

Avšak — do podrobného studia obsahu čtenář musí se dáti sám; my jen pokládali jsme za povinnost, upozorniti na dílo, z něhož přátelé pokroku a všichni, kdo porozuměti chtějí době, v níž žijí, hojně mohou čerpati. Nebudeme také ukazovati, v čem s autorem nesouhlasíme. Ostatně se záhy k Mutherovi vrátíme zase.

Fra Tito.

Slovanské studie.

Jana Kollára Slovanská vzájemnost.

Píše **T. G. Masaryk.**

(Dokončení.)

72. Vliv Kollárův byl tedy zvláštní: hlásaje svou národně slovanskou ideu a vzájemnost literární, tkvěl na půdě myšlenek literatury německé, na které i jeho vrstevníci a bližší potomci všichni stáli, a proto tyto původní vlivy cizí působily více než idee Kollárovy samy.

Avšak Kollárovo buditelské působení, řekl bych přímo vlastenecko-kazatelské, bylo mocné a blahodárné a připravovalo národní práci doby pozdější. Zejména i rok 1848tý u nás dostal ráz Kollárovský.

Rok 1848tý byl ve Francii a jinde přímý ohlas, vlastně pokračování veliké revoluce francouzské. Ve Francii revoluce sloužila v prvé řadě buržoasii; v Rakousku měla ráz jiný, protože tu byly jiné kulturní poměry. Rakousko bylo od sta let vykonavatelem krajní reakce náboženské, politické a sociální; za Josefa II. osvícenské a revoluční hnutí zasáhlo i Rakousko a také země české, avšak dlouhý zvyk duchovního absolutismu záhy potlačil volnější hnutí, až konečně roku 1848. národové rakouští, předně Maďaři, povstali prot bezduchému absolutismu Vídeňskému.

Revoluce v Rakousku měla ráz více politický a národnostní — ve Francii, v Německu a jinde otázek národnostních ovšem nebylo, a tudíž revoluce byla méně komplikovaná a účinnější.

Jako na sklonku minulého století za Dobrovského, opět i roku 1848tého ve jménu týchž filosofických principů humanity a svo-

bodného myšlení, požadovali jsme především svobodu národní a jazykovou a odstranění křiklavých nerovností sociálních. Opět, jako na sklonku minulého století pomohlo nám světové hnutí osvobozující, a to měrou značnou, neboť síly naše byly slabé, účast naše v revoluci nevalná. Není divu: po stoletém otroctví naši čeští lidé byli povoláni k politické činnosti, — činnost ta byla podle toho: nerozhodná, nejednotná, polovičatá.

Na jedné straně i v Praze i ve Vídni spojovali jsme se s revolucí ve jménu svobody a stáli jsme po boku krajanům Němcům, podřizujícíce takto národnostní ideu všeobecné idei svobody. Avšak toto spojenství brzy přestalo, a oddělili jsme se od Němcův, a zejména od Němců českých — přes to že nejlepší mužové němečtí opěvovali naši českou minulost a veliké naše předky, jako na př. Žižku. Sotva že se čestí a němečtí spisovatelé — v březnu 1848 — bratrsky dohodli, zase se rozešli — idea humanity a svobody ustoupila tužbám národnostním; za nedlouho — počátkem dubna — Palacký napsal svoje psaní do Frankfurtu, a právem, neboť národnostní panovačnost Němců nedovedla uznati rovnoprávnost národů neněmeckých. »Všecky národy podle Dunaje, kteří nemají ani práva ani povolání k samostatnosti, musí býti jako drabanti pojati v německý planetární system« — hlásalo se ve Frankfurtu (Freiherr von Gagern).

Kdežto na jedné straně sbližovali jsme se s Němci, na druhé Kollárovská idea slovanská již dozrávala v pražský Slovanský Sjezd, odbývaný v červenci. A nepřestalo se na Sjezdě — Hrvati a Slováci dali se neupřímností Vídeňskou ve jménu slovanské idee použiti za prostředek reakční.

Jako v Kollárově »Slávy Dceři«, kolísali naši přední mužové r. 1848tého mezi humanitou a národností, mezi taktikou mírnou a násilnou, kolísali však také mezi svobodomyslností a zpátečnictvím, — Kollár sám v téže době varoval své krajany před násilím, neodsuzuje násilí maďarského, a záhy byl ve službách té Vídně, jež nepřestávala i ve svém reakčním úsilí hráti roli obojetnou.

Byli jsme pro velikou dobu ještě malí.

73. Rok 1848tý, jak řečeno, pokračuje ideami svobody a humanity francouzské revoluce. *Palacký* ve svém psaní do Frankfurtu dovolává se prospěchu lidskosti a vzdělanosti, aby uhájil rovnost národů slovanských a německého, v manifes ě Sjezdu Slovanského dovolává se francouzského hesla. svobody, rovnosti a bratrství »všech ve

státu žijících«, požaduje na tomto základě »úplnou rovnoprávnost všech národností, bez ohledu politické moci a velikosti.« *)

Rovnoprávnost národů podle Palackého je důsledek přirozeného práva, jak už jsme slyšeli, je totožná s požadavky humanitními. Jako Herder a po něm Kollár, tak i Palacký pojímá národ za osobu mravní a právní. »Zásada rovnoprávnosti národův — čteme v »Idei státu Rakouského« — jest rovně tak stará jako nauka přirozeného práva vůbec«; v dotčeném manifestě čteme: »Neméně svatý, nežli člověk ve svém přirozeném právu, jest nám i *národ* s ouhrnkem duševních svých potřeb a prospěchův... Stejné právo všech k nejušlechtilejší lidskosti jest zákon boží, jehož žádný z nich bez trestu přestoupiti nesmí.«

Kollárovská humanita stala se tedy rokem 1848tým rovnoprávností, rovnoprávností národů podle přirozeného práva.

Národové mají přirozené právo k zachování sebe. »Vždyť mají povinnost vzdělávati se, to jest křísiti a rozsvěcovati jiskru božskou v sobě, a od té povinnosti nikdo na světě nemá moci dispensovati jich. Vzdělání mysli bez vzdělání řeči jest holý nesmysl, a ušlechtění jazyka jest podmínkou ušlechtilejšího života duchovního. I poněvadž povinnost bývá spolu matkou práva (viz Vattel, Droit des gens, Préliminaires, § 3.), tedy my, majíce povinnost vzdělávati jazyk svůj, kteréž povinnosti nikdo nás zprostiti nemůže, máme i právo, činiti tak, a nikdo nemá protiviti se tomu ani klásti nám v tom překážky. Zachování a vzdělání národnosti jest přikázání a zákon mravní, kterémuž nemůže derogovati nižádné přikázání positivné.« **)

Přirozeného práva nejen Palacký, ale před ním i Kollár se dovolával pro právo národní, téhož práva Havlíček se dovolává a dovoláváme se ho posud.

Alespoň slovo buď pověděno o tomto filosofickém základě národnostní politiky a národní práce vůbec.

Theorie o přirozeném právě je stará a zejména v nové době a to zároveň s humanismem se šířila a prohlubovala. Humanism byl v nejširším obsahu svém úsilí o přirozenou, čistě člověckou kulturu vůči kultuře historicky zděděné. Jestliže Herder hlásal humanitu a Rousseau přírodu a přirozené právo, oba v podstatě hlásali totéž. Na sklonku XVIII. století toto přirozené právo mělo již veliký rozsah; přirozeným nebylo pouze právo politické a sociální, ale v témž

*) Radhošť III. 36, 37.
**) Radhošť III., 172.

slova smysle i právo ve filosofii, vědě a umění: úsilí filosofův o přirozené náboženství, o přirozenou ethiku, o přirozený (zdravý) smysl a soud ve filosofii, o přirozené umění splývá s úsilím politikův a lidu o přirozené právo politické a sociální. V tomto smysle přirozenosti i národnost od Herdera a po něm počíná se pojímati jakožto přirozený orgán člověčenstva proti jeho umělému orgánu: státu; pojem státu samý se pozměňuje tou měrou, kterou národní uvědomění se šíří a politická práva národů z přirozeného práva se dovozují.

Dnes theorie přirozeného práva valně je otřesena, a právní filosofie přirozených práv počíná se neuznávati — bude později naším úkolem o tomto filosofickém problémě národnostního principu se rozhovořit. Zde stačí ukázati, že naši buditelé v souhlase s filosofií a sociologií své doby práva národnostní, najmě jazyková, pokládali za právo přirozené.

74. Opět i rokem 1848tým navazovali jsme snahami humanitními na naši minulost retormační; v té příčině *Palacký* stal se pokračovatelem ideí Kollárových. Hned od svého příchodu do Prahy rozšiřoval a prohluboval práci národní, a zejména studiemi historickými připraven byl na rok 1848tý a léta pozdější.

Právě roku 1848 vyšel českým jazykem prvý svazek českých dějin — významná to předzvěst Palackého programu politického. Palackého čin národní byl, že v plném dosahu uvědomil nám smysl našich dějin — stavě nám za ideál snažení našich Českých Bratří, ukázal nám Kollárovu filosofickou a slovanskou ideu jakožto ideu českou, jakožto náš pravý národní program.

75. Navázání na naši minulost přirozeně vedlo k úsilí o obnovení netoliko kulturní a národní samobytnosti, nýbrž i politické samostatnosti. Palacký posavadní národní program slovanský činil programem českým. I Palacký mohl vysloviti Havlíčkovo heslo: Čech, ne Slovan.

Vývoj našeho národního vědomí přirozeně musil se utužiti a utvrditi vědomím českým, a to stalo se Palackým a, jak uslyšíme, Havlíčkem.

Tím, že si Palacký uvědomoval smysl dějin národa, poznávaje příčiny, proč jsme upadli národně i politicky, představoval se mu problem český určitěji než předchůdcům také se stránky politické; a právě rok 1848tý k tomu dal mocnou pobídku. Politickou stránku našeho obrození již Dobrovský postřehoval, a v tom směru

i působil; přejemníci Dobrovského byli literáti, teprve Palacký zase pokračoval drahou politickou.

Národním snahám položen určitý cíl — domoci se samostatnosti, aby národ sám rozhodoval o svém dalším vývoji. Žádný uvědomělý národ nesetrvá pod cizím vedením.

Českému myšlení nastal úkol, uvažovati určitěji o prostředcích vedoucích k cíli, problem taktiky politické a národní vůbec stává se naléhavým a naléhavějším.

Vývoj našeho národního uvědomování byl téměř logický, odpovídal obecnějším zákonům sociálního vývoje. Od všeobecného a tudíž i méně určitého, od humanity pokračovali jsme ke slovanství a konečně k češství. S počátku přirozeně více odkázáni jsme byli na cizí svět, dozrávajíce nalezali jsme svět svůj vlastní. Jako dítě neví o sobě, teprve mladík a dorostlý, tak od humanity Dobrovského, od humanity a slovanství Kollárova a Šafaříkova nabývali jsme v Palackém a Havlíčkovi sebe. Proto svět ostatní se nám ztráceti nemusí ani nemůže.

Palacký ukázal nám vlastní minulost českou, ukázal nám, co v historii jsme vykonali velikého i malého, Palacký svazoval přítomnost k minulosti, a tak dotvrdil dílo Dobrovského a ostatních křisitelů.

Palacký tím stal se zakladatelem národního programu českého, stal se vůdcem a otcem národa.

76. Přes tento pokrok program Palackého a základní politická idea Palackého je bližší Kollárovým názorům, než se na prvý pohled vidí a než se posud na to pamatovalo. To podrobnější vyložení zásad Palackého ukáže.

S Kollárem Palacký zejména za jedno je v idei humanity. Již ve svém pojednání o krasovědě dovozuje, že pravé, živé a úplné poznání »svrchované idei člověčenství« jest vrch moudrosti lidské, »čisté člověctví« je mu zákonem vezdejšího bytu našeho — je »nejvyšší a nejsvětější člověka povinnost, býti *člověkem*.« *) Roku 1848.,

*) V Radhošti I., p. 367. Palackého článek o krasovědě ještě nebyl oceněn, jako vůbec jeho filosofické idee nebyly dostatečně vyloženy a ve svém dosahu pro historické a politické přesvědčení pochopeny. Článek o »krasovědě« je ve skutečnosti noetika, v níž Palacký podává svou theorii poznání, a je klíčem k jeho pozdější historické a politické činnosti. Palacký sám v Kroku vydal prvou část pod titulem »Povšechné zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech«.

jak jsme již vzpomněli, ideu humanitní oděl v hesla: »Svoboda, rovnost a bratrství všech ve státu žijících.«

Humanitou Palackému po stránce objektivní jako Kollárovi bylo sdružení všech lidí a národů; po stránce subjektivní, snažil se ideu určitěji zachytit; humanita je božností, a božnost určuje jakožto obsah všech konečných účelů života duchovního. *) Proto nejideálnější snahy jednotlivce a národů jeví se v náboženství. Palacký filosofii a rozum pokládá za vůdce k božnosti a in concreto k náboženství. Ve své historii Palacký právě ukázal nám, jak hlavní náš čin národní bylo hnutí reformní, a tedy v tom nejdůležitějším Palacký naučil nás rozuměti předkům našim a sobě. Palacký nám ukázal, co znamená pro lidstvo a pro nás hnutí husitské a pak bratrské; prohlásiv sám, že mezi církvemi křesťanskými dává přednost Jednotě bratrské — a vyznání to jeho historická činnost sesiluje, — podal idei humanity určitější a národní podklad.

Pokud humanitu pojímá ve smyslu theorie přirozeného práva, odůvodňuje Palacký důsledně toto právo z evangelia; pramen rovnoprávnosti národův a přirozeného práva je mu »ono vrchoviště, z něhož plyne i mravnost: právo, přikázání totiž do srdce lidského hluboce vštěpované: »čeho sobě nechceš, jinému nečiň.« **)

Že Palacký pilně se zabýval aesthetikou, také ho přibližuje Kollárovi. Palackému i idea krásy je »formou božnosti«. Pojímá tedy krásu netoliko aestheticky ale i metafysicky. V tom Palacký souhlasí s filosofy tehdejšími i staršími, a zejména také s Herderem, jehož se dovolává pro svůj názor o původní a všeobsáhlé aesthetické vnímavosti ducha lidského; Herder Palackému, jako Kollárovi, je vůbec také ideálním příkladem humanity.***)

Palacký patrně opravoval chybu Kollárova náboženského racionalismu. Kdežto Kollár významu naší reformace a otázky náboženské vůbec náležitě nepostřehl a se svou ideou v soulad nepřivedl, Palacký, jak vidíme, božnost činí základním pojmem své filosofie českého národa.

---

*) Radh. I., 349.

**) Radhošť III., 16 .

***) Užívám ovšem při výkladu mínění Palackého terminologie dnes obvyklé; Herdera se dovolává Radh. III., 386; ve svých dějinách krasovědy Palacký Herdera nazývá (l. c. 319) svatým knězem čistého člověčství (»Duch čistého člověčství zdál se spočívati na něm jako na svatém knězi svém«), — a tak ho pak i Kollár nazval v »Slávy Dceři«.

Od Kollára liší se Palacký i svým důsledným politickým pojímáním českého programu národního. Položiv základy k politické historii české, stal se Palacký zakladatelem české politiky. Každá uvědomělá praxe přirozeně se opírá o theorii, a tak na theorii Dobrovského, Kollára, Šafaříka a Palackého samého dostoupila Palackého politika. Kdežto Kollár ideu svou prováděl jakožto nepolitickou, Palacký idee své chce i politicky ztělesniti. Palacký správněji cení politickou a státní organisaci. Doznávaje, že stát zakládá se vedle práva i na moci, opouští půdu Kollárovské vzájemnosti literární a opravuje i názor o holubičí povaze slovanské, jehož však jindy sám po Kollárovsku se přidržuje.*)

V té příčině Palacký stojí také na jiném filosofickém základě než Kollár. Palacký opírá se hlavně o Kanta; Kant však, a ještě více Hegel, jehož idee také se již ozývají ze spisů tehdejších myslitelů, větší kladl důraz na význam státní organisace společenské, a tím i našemu národnímu snažení podával určitější cíle než Kollárovo všeslovanství, pojímané podle Herdera nepoliticky. Vlivy pokantovské filosofie německé podstatně podpíraly Palackého a Havlíčkův program český.

Když rok 1848tý Palackého povolal k politické činnosti, přesvědčení o rovnoprávnosti národů vnuklo mu napřed federaci rakouských národů.

Palackého idea federace úzce souvisí s ideou vzájemnosti Kollárem hlásanou. Pojmově federace a vzájemnost jsou vlastně totožny; co do věci jsou si velmi blízky. Palacký pro federaci dovolává se humanity, Evropy a »vzdělanosti samé«; tak i Kollár odůvodňoval svou vzájemnost. Hlásal-li náš Kollár pouze vzájemnost slovanskou, Palacký ve federaci vidí a hledá právě pro Slovany spásu, neboť Němci a Maďaři nebyli ohroženi; ovšem i Kollár chce míti s národy neslovanskými úzké spojení. Kollár sám byl také pro austroslavism, tak že spojitost Palackého idee o federaci Rakouska a Kollárovy vzájemnosti slovanské i pojmově i věcně se zjevuje velmi blízkou. Federace čistě etnografické Palacký záhy se vzdal, a na místo její snaží se ideu tu vybudovati na třech principiích: ethnografickém, geogra-

*) V »politickém aforismě o státu« přijímá Palacký definici státu jakožto »společnosti mocí chráněné«; v pojmu společnosti obsažen prý je moment práva, a »stát tedy vůbec jen tam může vzniknouti a trvati, kde společnost jakákoli, malá nebo veliká, mocna jest chrániti, a jak se samo sebou rozumí, také uchrániti se naproti všem jiným buď osobám neb společnostem.« Rad. III., 255.

fickém a historickém. Tak roku 1865 vznikla »Idea státu Rakouského.«

Rakousko je v malém člověčenstvo — dané spojením různých národů evropských a dokonce asijských; stát Rakouský má tedy jedině oprávněnost, když uskutečniti dovede nějakou ideu a ta je: rovnoprávnost všech národův a zemí historicky daných. Politicky řečeno: ani centralistická ani dualistická, pouze federalistická ústava dává Rakousku raison d'être.

Federativní Rakousko Palacký hned 1848 ve svém psaní frankfurtském prohlásil za ideál a za politickou nutnost. Existenci Rakouska Palacký pokládal za naprosto nutnou — »kdyby státu Rakouského nebylo již ode dávna, musili bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil;« zachování, celost i upevnění Rakouska »jest a býti musí věcí velikou i důležitou netoliko národa mého, ale celé Evropy, ano lidskosti a vzdělanosti samé.«

78. Palacký tedy právo přirozené (princip čistě ethnografický) spojuje s právem t. zv. historickým (zásadami a poměry historickými a geografickými« *)

V tom byl veliký odkrok od Kollárovy idee nepolitické. Palacký žádá federaci zemí — Kollár zemi za vlast svou ani nedovede si myslit: Nepřipisuj svaté jméno vlasti kraji tomu, v kterém bydlíme; pravou vlast jen v srdci nosíme...

Přijímaje program historický, Palacký do popředí konkretních politických cílů nutně postavil poměr náš k německému lidu země české obývajícímu — zde je také docela určitý úkol, prakticky rozřešiti ideál humanity a onoho spojení s národy západními, jehož nutnost i Kollár uznával. Byla a je první a hlavní politická důležitost, jak dohodnouti se s Němci, zemi českou s námi od nejstarších dob obývajícími.

Kollár více rozjímal o tom, co by býti mělo, Palacký o tom, co již bylo — jak totiž upraviti si poměr k národům a státům, s nimiž po tisíce let jsme v blízkém a těsném spojení.

Avšak federaci rakouskou Palacký přede vším pojímal jako protiváhu proti pangermanismu; zároveň však hrozil se universální monarchie ruské neboli panrusismu. Celou svou historií českého národa a vším svým politickým úsilím Palacký dovozoval a dokazoval oprávněnost politické samostatnosti českého národa a království.

*) Radhošť III, 216.

V tom vrcholí politická idea Palackého, idea politického spojení jedné části německého národa s jedním národem slovanským: ve federaci rakouské federace česká.

79. Idea státního práva českého od ideálů Kollárových přes mnohé shody se liší ve věcech podstatných. Jako Kollár i Palacký vychází z idee humanity; pro ideu národnostní dovolává se humanity a přirozeného práva jako Kollár; avšak kdežto Kollár přestává na slovanské vzájemnosti literární, politických cílů se důsledně nedrže, Palacký za určitým cílem politickým národní program podřídil politickému, státoprávnímu, a podřízení toto filosoficky odůvodňoval humanitním ideálem. Kollár hlásal program národní, Palacký politický.

Palacký, jak byl proti pangermanismu, tak stál i proti panrusismu. »Kdybychom kdysi musili přestati býti Čechy, bude nám dosti lhostejné, staneme-li se Němci, Vlachy, Maďary nebo Rusy.«

Vůči Rusku Palacký později, jak ještě povíme, do jisté míry změnil své názory; nebál se již, jako r. 1848., ruské universální monarchie, ale byl si vědom, že rakouská a česká federace je jen možna za přátelské shody Rakouska s Ruskem.

Vždy však Palacký velmi rozhodně a určitě stál na půdě české, věda, že pomoci si konec konců nemůžeme než sami; odtud jeho mužné a sebevědomé slovo: Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!

80. Tou měrou, kterou národní program stával se politickým, šlechta česká nabývala důležitosti: svým postavením šlechta byla v prvé řadě chranitelkou politické idee české. Politická moc i v bývalém státě českém i v starém Rakousku byla v držení dnešní šlechty a nejvyšších tříd vůbec.

Česká šlechta hned za Dobrovského a později obzvláště také přičiněním Palackého byla literárním snahám mecenášem; vlastní její účast v literárním snažení byla skrovná, téměř žádná, a v tom právě jeví se nejvýznamněji její postavení v národě. Všude šlechta i v dobách novějších i literární práce pilně se účastnila — u nás toho nebylo.

Účastenstvím a záhy vedením šlechty program Palackého stal se jednostranně politickým a tou měrou nenárodnostním a protislovanským. Toto stanovisko již 1845 jasně formuloval hr. Thun (Jos. Mat.) slovy, která se česky ani nedají přeložit: »ich weder ein Čeche

noch ein Deutscher, sondern nur ein Böhme«*) Ačkoli zvolen byl za předsedu slovanského sjezdu, jak známo, sedění se neúčastnil.

Z dřívějších projevů šlechty mohly by se úvesti výroky hraběte Kašpara Šternberka, hlásícího se i k Čechům i k Němcům.

Arci podle spravedlnosti nesmí se zapomínati, že právě i Čechové mnozí a ještě dlouho snili o takovém nenárodním češství, jemuž i němečtí básníci v Čechách lyru svou propůjčovali; od roku 1848. oddělování obou národů pokračovalo a pokračuje. Také nebudiž zapomenuto, že pochybnosti vyslovované Dobrovským a sdílené mnohými vlastenci na šlechtu nemohly národně působit — Palacký právě svým nepochybováním a svou energií dovedl i šlechtu více, než stalo se dříve, nakloniti věci české.

Ale vším svým vychováním, svými tradicemi a částečně i svým nečeským původem šlechta státoprávní program pojímala naprosto nenárodně, neslovansky a zejména protirusky, a především reakčně katolicky; nebylo pochybnosti, že časem směr konservativní musil se šlechtě státi hlavním a prvním. Šlechta národně státi chtěla nad stranami, jakoby národně uvědomělí Čechové a Němci potřebovali nějakého prostředkovatele nenárodního; to ovšem je pouhá fikce vyplývající mnohem více ze stavovských předsudků předosmačtyřicátých, kterýmžto předsudkům šlechta i svůj katolicism podřizuje.

81. Ostatně naše divné a do jisté míry i směšné účastenství na povstání r. 1848ho šlechtu na delší dobu odpudilo od národního života veřejného, a neveřejného málo měla; teprve na počátku let 60tých zapomněla na rovoluci a chopila se politického vedení.

A jako šlechta i mnohý vynikající vlastenec stranil se života veřejného — Bachovská reakce v řadách našich zle řádila, a »bachovští husaři« nebyli obmezeni na země nečeské. Bůh ví, kdy se zbavíme těch svých nepěkných vlastností — dnes na plano bouříme, zítra to chceme zakřidovat poddajností, a jedno i druhé je stejně neupřímné...

Avšak nebudu prodlévat při těchto nepěkných a známých dobách — stačí vzpomenouti, co Palacký o věci pověděl ve svém Doslovu k Radhosti. Netřeba přece lepší charakteristiky doby, než to, co Palacký sám nám praví o tom, jak a proč od konce r. 1849ho až do 1861ho prý ani pérem nezavadil více o politiku: učinil tak pro upokojení své ženy, postrašované, že manžela stihne pronásle-

*) Jos. Math. Graf Thun, der Slavismus in Böhmen 1845 p. 17. Thun od upevnění české národnosti čeká protiváhu proti Rusku, l. c. p. 11.

vání se strany vlády.*) Že přátelé sami vyhýbali se Palackému, taktéž on sám nám vypravuje; mluvě o pověstném svém nezvolení do výboru Společnosti českého musea — trpce se dokládá, že mezi 52 členy jen dva, Šafařík a Berger, odvážili se k odporu proti zvůli policejního ředitele Sacher-Masocha, a i ti »jen potichu.« **) Tedy i Šafaříka, třeba šetrně, Palacký kárá, a sám pak svou politickou neúčast omlouvá slibem daným ženě, tedy důvodem, jehož platnost sotva uznáváme, vidíme-li, jak *Havlíček* tímto ohledem v době stejné nedal se upoutati. Neříkám, že Palacký měl dělati, k čemu necítil povolání, vytýkám jen důvod, který pro to uvádí.

82. V této smutné době reakce *Havlíček* stál na stráži národní, pokračuje ve své požehnané práci literární a politické.

Nemáme skvělejšího jména v našem novověkém vývoji, i nevím, podaří li se mi v této stručnosti vystihnouti Havlíčkův pro nás přímo providentielní význam. Pokusím se o to.

Hledíme-li k době reakční, v níž Havlíček stal se národním vůdcem, otázka taktiky pochopitelným způsobem byla rozhodující. Vidím v tom velikost Havlíčka, že znal jasněji než kdo jiný svůj cíl a že cíle toho před revolucí, v revoluci a pak i za reakce domáhal se vždy způsobem stejným — onou mužnou důsledností, jež, znajíc své prostředky, ničím, ani všeobecným rozčilením, nedala se svésti ani tuze na levo a tudíž ani na pravo. V tom Havlíček pro nás ještě dlouho a dlouho bude vzorem nedostižným. Že přes tuto svou kritickou uměřenost neušel politickému mučednictví a pronásledování, je jen důkazem, že reakcionářství takové uměřenosti neméně se bojí, než okázalého chvilkového rozčilení, ba bojí se ho a právem více. Opravdovosti neopravdovost přirozeně nejvíce se bojí, a Havlíček byl člověk opravdový — jen tímto prostým, ale význačným slovem dá se charakterisovati Havlíčkovo neúmorné usilování směřující důsledně za věcí a nepřijímající v ničem osob.

Co do obsahu, Havlíček všecek svůj život posvětil vzkříšení a utužení národnosti a jazyka českého. Jeho víru ve věc českou nedokazují pouze jeho plamenná věcná slova, ale i fakt, že píše jen česky v době, kdy naše nejlepší hlavy ještě užívají němčiny; přes to že měl rozhled světový a stopoval vývoj evropský, stačil mu vlastní národ.

---

*) Radhošť III., 291.
**) Radhošť III., 275.

»Čech, ne Slovan« — mělo u Havlíčka hluboký význam. Nikoli, že by se vzdával idee a citu slovanského, ale proto, že věděl a cítil, že Čech, pouhý a pouhý Čech, nejlepším je Slovanem. A Havlíček byl člověk naskrze český, je mezi spisovateli a našimi veřejnými pracovníky vzor typický.

Havlíček, pochopiv ducha českých dějin, byl opravdově svobodomyslný, a na svém přesvědčení svobodomyslném důsledně zakládal všecku svou činnost politickou a národní. Sám nám to řekl, že reakce správně vycítila tuto jeho sílu, a že všecka protiveň se mu činila proto, že jsa Čechem, byl ze základu obhájcem svobody cítění a myšlení. Havlíček byl prost toho umrtvujícího indiferentismu racionalistického, jemuž se oddávali tak četní vlastenci generace mladší i starší. Havlíček nenapsal ani řádky, aby na zásady duchovní svobody nebyl pomýšlel — odtud jeho účinný boj proti reakci a odtud ovšem i jeho pronásledování; nikoli jeho politické zásady a zásady národní, jak řečeno, nýbrž jeho opravdovost filosofického přesvědčení a boj proti duchovní reakci způsobily mu nepřátelství ve Vídni i doma.

Netoliko r. 1848. a 1849., ale i později vždy a důsledně všímal si věcí církevních a náboženských, odkrýval vady církevní správy a života a žádal napravení. »Kutnohorské epištoly« jsou jen jedním plodem této jeho životní starosti Jako politik a žurnalista nepouštěl se ovšem do rozjímání filosofického a theologického; avšak články jeho všecky svědčí, že si pro sebe otázku tu pořád rozjímal a řešil; své přesvědčení v otázkách těchto nejpěkněji projevil, když uveřejnil poslední vůli Bolzanovu, a slovy sice nenápadnými, ale tím působivějšími přesvědčení filosofovo o posledních věcech člověka za své přijal. Na tuto stránku Havlíčkovy činnosti i jeho přívrženci rádi zapomínají — náš vulgární liberalism vyhýbá se otázkám o posledních věcech člověka jako čert kříži. Kdo Havlíčka po této stránce nepochopil, nepochopil ho vůbec a nepochopil smyslu české historie a českého ducha. Havlíček ne darmo oddati se chtěl povolání kněžskému, a ne darmo překonal ten úmysl a prožil muka duše ztýrané bojem staré víry a nové.

Havlíček i svou formou literární souladně podporoval obsah svého bažení. Věcná opravdovost a ryzost přesvědčení nalezla si prostý sloh lidový, nalezla slovo skutečně české, slovo živé, třeba nedost činí požadavkům gramatiky a brusů. Havlíček jako Čech a Slovan byl realista v tom slova smyslu, v jakém se užívá o nejlep-

ších ruských spisovatelích. Byl-li Palacký otcem národa, Havlíček byl jeho miláčkem.

Havlíček tak mocně působil, že byl žurnalista a literát. Této formy literární doba byla potřebna, a Havlíček potřebě té vyhověl. Havlíček je nedostižený vzor českého žurnalisty a literáta a hlavně v tom, že ukázal, jak i denní a minutová práce žurnalistická podati může a má celkový názor politický a světový vůbec, jak každá řádka pro potřebu dne napsaná vyplynouti může a musí z přesvědčení zbudovaného předchozím a ustavičným přemyšlováním o základních požadavcích života společenského i soukromého. Proto Havlíčkovy jednotlivé články o sobě a všecky dohromady podávají skutečně propracovaný systém názorů netoliko prakticky politických, ale i theoretických a filosofických.

Konečně v této stručné charakteristice musí býti vzpomenuto jednoho základního rysu Havlíčkovy mysli. Havlíček nehověl jako Kollár, Šafařík a ještě i Palacký historismu, Havlíček díval se přímo na věci a přítomnost; z analyse přítomnosti poznal, co se historicky vyvinulo, nebyl od života odvrácený, jako ti, kdo se nevymanili z převráceného vychování školského. Havlíček v tom smyslu byl člověk přítomnosti vlastně budoucnosti, člověk, jak bychom řekli, moderní, pokrokový.

Odsud Havlíčkova činnost kritická. Žije s přítomností a maje oči obrácené do budoucnosti, poznával naše nedostatky a potřeby, a tudíž přirozeně musil začíti kritikou — po Dobrovském opět duch skutečně kritický; a kritiky bylo třeba, aby falešnost našeho vnitřního života byla odstraňována. Jeho články o Rusku jako blesk udeřily do hlav domněle slovanskych a českých, jeho vystoupení proti Tylovi rázem odhalilo zpuchřelost a mrtvotu nekritického a obmezeného vlastenčení. Havlíček, stručně řečeno, revolucionoval literaturu t. j. ducha, a toho nám nanejvýš bylo potřeba.

83. Co do politického programu, Havlíček v podstatě souhlasí s Palackým — Palackému přece věnoval »Ducha Národních Novin«; liší se více než učením svou methodou a nazíráním a jako ve vědě i v praxi politická methoda způsobuje značné rozdíly.

S Palackým Havlíček přede vším je za jedno v požadování rakouské federace. Myšlénky své o věci a celé pojímání státu můžeme na př. čísti ve článku »Naše úloha« v Nár. Novinách dne 23. května 1849 takto:

»*Proti vládě*, která úkol svůj nepojala, nelze nám nijak nežli v odporu býti, ale při *Rakousku*, které jest podmínkou existenci

naší, držme pevně; onoť musí dříve neb později vyplniti úkol od prozřetelnosti mu uložený, totiž státi se spolkem svobodných národů střední Evropy. Ten cíl mějme neustále na očích a pracujme k němu s tou vytrvalostí, jaká až posud snažení naše vyznačovala, nedávajíce se mýliti v přesvědčení svém a ani v levo, ani na pravo se neuchylujíce, proti vládě čiňme oposici jednosvornou, ale v přísných mezech zákonů, bojujíce silami duševními, když nám schází materielních, jako až posud jsme činili; při všem pak tomto počínání svém opírejme se na pravou demokracii, která od počátku byla duší všeho národního našeho snažení. To jest úloha naše, v tom jedině jest spása.«

Ovšem Havlíček, jako napřed i Palacký, je pro federaci národů, nikoli zemí. Palacký sám známý článek svůj o »centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku« v němž Rakousko rozčleňuje na sedmero národních skupin, ku prosbě Havlíčkově uveřejnil v Nár. Novinách (21. pros. 1849).*)

Havlíček i po roce 1848 a 1849tém držel se tohoto programu národního; Palacký později vzdal se myšlénky federace čistě národní, »souvisící s revolucí«, a přijal mínění Eötvősovo o historicko-politických individualitách, odpovídající historicky daným poměrům a porevolučnímu všeobecnému mínění politickému.

Havlíček v té příčině vždy byl radikálnější, drže se pořád práva přirozeného, i stojí takto ideálu Kollárovu blíže než Palacký. Havlíček ve svém pojímání státu stojí na Rousseauově theorii smluvní a vůbec souhlasí s politickými ideami na sklonku minulého století ve Francii vypracovanými.

84. S dobou svou Havlíček je pro upravení státu na základech demokratických. Nežádal si republiky ani v pohnutých dobách; správně poznal, že republika sama o sobě nezaručuje svobody. Demokracie není mu v odporu s monarchií, proti demokraci stojí aristokracie. Přeje si tudíž rakouskou demokracii, t. j. demokracii, jež Rakousko chce udržeti, a to není republikanism.**)

Podobně *Palacký* již v listě do Frankfurtu protestoval proti republikanismu. Pro demokratický program se však také vyslovoval, pojímaje demokratism ve smyslu důsledného konstitucionalismu.

*) Nyní též otištěný v Radhošti III., 59; zajímavou historii článku napsaného původně pro zamýšlený německý časopis jakožto úvodník pod významným titulem: »Union — nicht Centralisation. noch Foederation« viz v Radhošti III., 291.

**) Nár. Nov. 14. pros. 1849.

Avšak kdežto Havlíček proti demokracii staví pojmově i fakticky aristokracii, Palacký záhy smířil se i s aristokracií *) a stal se takto konservativnějším. Havlíček v tom trval na mínění, jemuž na kroměřížském sněmě i Rieger dal výraz. **)

85. Pojem demokratismu podle různých theorií byl různý a často velmi rozdílný; tak i Palacký a Havlíček týmž slovem vyjadřují smysl nestejný. Palacký, jak řečeno, národovládou a lidovládou — tak překládá — rozumí vládu lidu nebo národa ve smyslu a dosahu tehdejšího konstitucionalismu; Havlíček v demokracii vidí již i to, čemu dnes říkáme: lidovost, t. j. vládu resp. spoluvládu tříd nižších, práv politických ještě neúčastných.

Havlíček, jedním slovem řečeno, je lidovější, je sociálnější než Palacký. Na tyto rozdíly pojmové při totožnosti slov vůbec se musí v posuzování tehdejších i dnešních politických enunciací přísně dbáti.

Tento rozdíl politického ideálu Palackého a Havlíčka jeví se velmi určitě v nazírání na otázku, již dnes zoveme sociální.

Palacký***) vidí — 1872 — ve snahách dělnictvu přejících mnoho revolucionářství a hlavně komunism, a o tom se pronáší, že by za jednu generaci společnost uvedl do zhovadilosti. †) Uznává oprávněnost socialismu jen, pokud by se opíral o zásady a praxi prvého křesťanství a Jednoty Bratrské; láska, dobročinnost má odpomáhati nerovnostem. Ostatně radí Palacký dělnictvu, aby klidnou zákonitou cestou stesky své přednášelo a že se domůže spravedlnosti. Za hlavní důvod proti snahám socialistickým uvádí přirozenou nestejnost lidí. Proto také je proti všeobecnému právu hlasovacímu. Zastávaje se šlechty a její historických privilegií, o »proletariátu« mluví docela ve smyslu tehdejších zastanců buržoasie. ††)

*) Palackého stať o demokracii z r. 1864 v Radhošti III. 135.

**) Rieger tehdy stál na půdě přirozeného práva ve smyslu francouzské revoluce. Rieger tehdy i Diderotových radikálních ideí se dovolává a hájí v plenu v Kroměříži proslavený §. 1. základních práv konstitučním výborem navržený: »Všeliké moci ve státě vycházejí z lidu a vykonávají se způsobem v konstituci ustanoveným.« Ovšem i u Kollára mohl se dočísti o nastolování korutanského knížete, že »se panovnických stoliček právo vládcům z rukou lidu dalo.« (Sl. Dc. III., 26.) Je to i u Kollára přímý ohlas americké deklarace 1776 a práv lidských prohlášených 1789 a vtělených 1791 ve francouzské konstituci. Rieger tenkráte věří v možnost demokratické monarchie a chce zrušiti šlechtu. V souhlase s tímto demokratismem Rieger hájí proti církvi a theologii deistický, josefinism a největší svobodu svědomí. Viz Řeči *Riegrovy* I. (1848—1849) 1883.

***) Rad. III., 293. v »Doslovu«.

†) l. c. 294, také již 140.

††) l. c. p. 144.

Havlíček v otázkách sociálně-hospodářských stojí také na liberalistickém stanovisku. Ve článku o »právu k práci« 1849 (Nár. Nov. 17. října) pokládá právo ku práci za přirozené, nikoli za právo nabyté; z přírodního stavu — podle Rousseauovy smluvní theorie — již právo to si do státu přinesl, a proto stát nemusí se starati o práci, jak revolucionáři prý a komunisté hlásají. Stát podle Havlíčka při práci jen chrání, odstraňuje překážky a t. p. Přirozené právo — učí Havlíček — nemá určitého předmětu, jen svobodu zaručuje, nikoli majetnost, která je předmětem práva nabytého, positivního.

V téže době Havlíček nejen o komunistech, ale i o socialistech soudí, jak Palacký ještě po dvacíti letech soudil. Napsal: »Že my socialisty a komunisty, jmenovitě Cabeta, Proudhona atd., nepočítáme k liberálním a řádným lidem, toť snad se rozumí samo sebou.« *) Komunism je mu bláznovstvím, avšak proto právě nepokládá ho za nebezpečný. »Nebojte se tak příliš těch komunistů, kteří berou na groše, těm se zajisté snadněji ubráníte! Ale bojte se více těch komunistů, kteří berou na miliony.« **)

Přes své liberalistické názory Havlíček byl pro stejné všeobecné hlasovací právo; nejvýše chtěl koncedovat, aby byl census t. j, aby užívání politických práv na jistou sumu daně bylo vázáno, ale chtěl zrušiti všecky ostatní politické třídy vyšší a nižší.***)

Vytknouti jasně tyto rozdíly ve smýšlení Havlíčka a Palackého je právě dnes zajímavo a poučno, kdy právě v otázce sociální obě veliké strany naše tak příkře stojí proti sobě.

Jako Kollár i Palacký a Havlíček vycházejí z humanity a přirozeného práva, ale v konkretním určování pojmu humanity, člověka se rozcházejí.

Idea humanity může býti pojímána extensivně a intensivně. Extensivně pojímala se v minulém století a posud téměř pravidlem; Kollár z idee humanity čerpal důvody pro slovanskou vzájemnost, Palacký a Havlíček čerpali z ní důvody pro českou národnost. Pojímali humanitu extensivně, politicky.

Avšak jako ve francouzské revoluci z hesla »svoboda, rovnost, bratrství«, nedělaly se téměř žádné vývody pro dělnictvo a třídu hospodářsky a politicky nejslabší, tak i Palacký vyslovuje se proti

*) Nár. Nov. 1849, 31. března.

**) Slovan 1600, 357.

***) Slovan 1850, p. 1600 v článku: Sluší-li práva občanů vyměřovat podle daní? Před tím uváděl v Slovanu řeč V. Huga pro všeobecné právo hlasovací p. 152, 197.

všeobecnému hlasovacímu právu přes své názory o humanitě a čistém a svrchovaném člověčství. Stačí-li býti *člověkem* — táže se — aby mohl dávati se platný hlas o pravém zřízení poměrův společenských a státních?« *)

86. V lidovosti tedy vidíme hlavní přednost Havlíčkovu; není tím už řečeno, že Havlíček dostoupil v tom směru výše doby své, ale připravoval u nás hnutí nové a všestrannější. I Havlíček lidovost pojímal ještě více politicky než sociálně, ve smyslu časového demokratismu.

Svou lidovostí Havlíček vyniká nad dobu svou; avšak i zde Kollár a vrstevníci připravili půdu.

Protože pojem lidovosti nad jiné je důležitý, budiž dovoleno jej ve vší stručnosti historicky objasnit; ovšem by právě tento pojem vyžadoval zvláštního a obšírného výkladu.

Ukázali jsme dříve, (§ 51.) jak z humanitního ideálu pojem národnosti se vyvozoval. Herder byl prvým hlasatelem moderního principu národnostního. Herder však národ nepojímal pouze ethicky, nýbrž i jako zvláštní a samostatnou kulturní jednotu a tvůrčí sílu.

I toto pojímání vyplývalo z ideálu humanitního.

Humánnost, humanita projadřuje se totiž různě podle přirozených vlastností jednotlivých národův a jazyků, každý národ je zvláštní orgán člověčenstva.

Pojem národa pojímal se v době starší jen politicky; činné a oprávněné třídy, massa lidu neměla práv ani politických ani kulturních, smíme-li tak označit fakt, že lid byl vyloučen od duchovní práce společné. Nyní — t. j. od konce minulého století — lid o práci tu se hlásí a práce té se chápe; politicky zatím podle konstitučních pravidel, avšak i v jiných oborech krok za krokem práva svá si rozšiřuje. Národ a zejména lid počíná se pojímati jako politický a kulturní celek proti posavadním vyšším třídám; u nás s pojmem »národní« »lidový«, »prostonárodní« splývá pochopitelným způsobem pojem českosti a slovanskosti. Také slova »demokratický«, jakož vzpomenuto, ve smyslu lidovosti se užívalo a užívá.

Lidovost, t. j. soubor všeho toho, co lid prostý ve všech oborech cítí, myslí a tvoří, stává se předmětem studia. Dosud platily všude jednotlivé autority, nyní jednotlivci na mnoze mizejí před massou — národem, lidem. Proto Herder a s ním zároveň a po něm tak mnozí vynikající myslitelé a básníci shledávají a vykládají básně

*) l. c. p. 294.

lidu. Proti básním a vůbec proti umění jednotlivců staví se básnění a umění lidu vůbec. K básním a umění národnímu, lidovému, pojí se názory lidu vůbec, a k tomu konečně i politické požadavky tříd posud bezprávných, tedy ohromné většiny národů. Lid v tomto širokém slova smyslu staví se proti jednotlivci, proti vzdělanosti školské a proti právům tříd privilegovaných se staví rozum a právo lidu. Ve filosofii proti skepsi Humově staví se zdravý rozum t. j. rozum prostý, neškolený, lidový, proti umění posud jedině uznanému staví se umění lidové, proti právům tříd vyšších právo lidu.

U nás Kollár od svých německých učitelův a hlavně od Herdera naučil se pozírati na člověčenstvo jakožto na organisovaný celek, jehož historický vývoj slouží velikým plánům Prozřetelnosti. Herder, Luden a j. naučili Kollára tomu, že vykonavateli těchto všesvětových a historických plánů Prozřetelnosti jsou jednotliví národové, nikoli jednotlivci. Člověčenstvo v postupu historie vyslovuje se v jednotlivých národech, jednotliví národové vedou po určitou dobu člověčenstvo.

V souhlase s tímto uznáváním lidovosti Kollár, i v tom poučen byv Herderem a literaturou své doby, vyhledával lidové písně slovenské, stavě je za vzor básníkům umělým; s Kollárem v tom úsilí pokračovali Šafařík, Čelakovský, Erben a j.

Směr ten v literatuře pořád rostl, až v našich dnech dozrává v soustavné studium lidovědné — avšak tu již zabíháme do čvrtého údobí, o němž jednati budeme později.

Na této dráze Havlíček pokračuje, rozšiřuje pojem národa i politicky a sociálně; že i jako spisovateli plným právem přísluší mu název spisovatele lidového, jsme již pověděli, tak že všecka národní činnost Havlíčkova byla ve vyloženém smyslu lidová, lidovost byla jeho význačnou vlastností a tendencí. V tom jeví se Havlíčkova pokrokovost. Palacký naproti tomu národ a národnost v tomto širším a intensivnějším smysle ještě nepojímal.*)

87. Zastavme se ještě okamžik, abychom si uvědomili, v čem a jak Havlíček a Palacký v hlavních punktech národního programu se rozcházeli.

Při vší shodě v celkovém pojímání otázky české a její filosofickém výkladu Havlíček od Palackého se různil.

---

*) V »Idei státu Rakouského« (Radhošť III. 169) pojem národa určuje ve smyslu genetickém, hlavně prý jazykovém; smyslu intensivnějšího výslovně se zříká.

Především do očí bije rozdíl právě vyložený, že totiž Havlíček byl demokratičtější a vlastně lidovější než Palacký. Palacký snažil se netoliko v theorii, — (viz jeho řeč v panské sněmovně o právě manském a jeho různé články již citované) — ale i v praxi dohodnouti se s českou šlechtou, nositelkou politické moci; byl sociálně konservativnější, jak se to nejurčitěji jeví v nepřijímání všeobecného práva hlasovacího. Naproti tomu Havlíček, ačkoli se drží starších názorů národohospodářských, je pro všeobecné právo hlasovací.

Havlíček je pokrokovější, Palacký konservativnější. To souvisí, jak už ukázáno, s tím, že Palacký hoví více historismu, Havlíček věcnosti. Palacký činí pokus srovnati s přirozeným právem právo historické, Havlíček toho pokusu podjati se nemusil. Palacký v praxi i v theorii činí koncese šlechtě a druhdy i její církevnímu konservatismu a reakcionářství, koncese, jichž na základě svých filosofických názorů činiti neměl.

Havlíček byl nacionálnější, Palacký více byl pro státní právo, podstatou svou politické. Havlíček proto psal jen česky, Palacký i německy, na sněmě mluvil česky a německy.

I v otázce slovanské Havlíček od Palackého se lišil, ačkoli oba se řídili heslem: Čech, ne Slovan. Rozdíl byl více literární než politický. Palacký nepoznal tak slovanského světa, slovanského myšlení a cítění mimočeského jako Havlíček svým delším pobytem mezi Rusy a proto slovanskost úže pojímal než Havlíček a abstraktněji. Hned uslyšíme, jak Palacký svým pobytem v Moskvě své názory o Rusku definitivně změnil.

85. Tyto rozdíly ztělesnily se dalším vývojem politicky v obě posavadní strany, stranu konservativní a svobodomyslnou anebo v staročeství a mladočeství, jak jsme si zvykli říkati podle německých novinářů. Přirozeně byli to napřed a delší dobu jen směry v jednotném táboře politickém, jejichž existence projevovala se s počátku v bojích vnitřních, v otázkách kulturních, literárních, až konečně i politických. Není tu ovšem ani místa ani chuti líčiti tyto boje velmi nepěkné, ukazovati, jak se strany na př. chovaly v otazce divadelní, jak caput regni nenalézalo místa pro pomník Hálkův atd. atd. — zde běží jen o to, postihnouti tyto směry a označiti jejich vznik a podstatu. Prvým učitelem strany staročeské je Palacký, — prvým učitelem strany mladočeské je Havlíček; avšak oba učitelové — jsem jist — netěšili by se z dalšího vývoje svých duchovních dětí.

Strana staročeská ještě za vedení Palackého provedla nutnou po r. 1848. reakci a již tím byla v nevýhodě proti radikálnějšímu

směru trvajícímu více na zásadách roku 1848tého. Palacký sám národní federaci pozměnil ve federaci zemí a království; Rieger taktéž krok za krokem zříkal se svých revolučních ideálů. V Kroměříži Rieger požadoval zrušení šlechty, — avšak když nastala na počátku let 60tých éra parlamentární, Rieger jako Palacký přijali faktické vedení šlechy, stranivší se českých politiků pro rok 1848tý. Rieger sice občas, jako na př. v úmluvách Emersdorfských, zabočil ke svým ideálům z mládí, ve skutečnosti však strana staročeská akceptovala program a taktiku diktovanou vynikajícím politikem Clamem-Martinicem. Zejména po smrti Palackého vedení strany úplně přešlo na šlechtu — poslanci lidoví byli bez skutečné duchovní autority.

Tento poměr ke šlechtě je pravý a konkretně daný politický rozdíl strany staročeské a mladočeské. Palacký si toho byl úplně vědom. Hned roku 1864 výslovně vyřknul, že »otázka o národu a šlechtě stala se v poslední době jablkem Eridiným mezi námi«, totiž stranami.*)

Tuto diagnosu Palacký co možná ještě určitěji a jasněji formuloval ve svém Doslovu, tedy r. 1872. Postřehl totiž, že vzniknou rozepře o otázku dělnickou a s ní spojenou otázku o všeobecném právu hlasovacím **) Předpovědění to se splnilo. Skutečně všecek rozdíl strany staročeské od snah svobodomyslnějších a tím i její úpadek Palacký svým správným rozpoznáním charakterisoval. Vedení šlechty bylo nelidově konservativní a tudíž sociálně a filosoficky zpátečnické, nenacionální a ovšem neslovanské. Úzkoprsé kastovnictví, neomylně na vlastní škodu, osvojovalo si, jako v starých dobách naší historie, politické nadpráví, a strana staročeská malátně hovíc tomuto dědičnému politickému hříchu naší šlechty, upadala sama v sobě a v massách voličstva. Duch a tělo strany staročeské byly v nesouladném sloučení; strana staročeská, pokud byla z lidu, nemohla se organicky vyvíjet, a tak se stalo, že krok za krokem všecek duchovní ruch generací mladších v literatuře a umění chtěj nechtěj obracel se ke straně mladočeské, přes to, že Palackého program byl také svobodomyslný a pokrokový. Strana staročeská stala se výlučně a jednostranně stranou politickou v nejužším slova smyslu a tím zakrněla, sestárla; kategorický imperativ, jejž Palacký k nám z Kanta převedl jako politický princip, energií Clam-Martinice stal se pod nominálním vedením Riegra bezduchým umrtvujícím autoritářstvím.

*) Ve článku o demokracii: Radhošť III., 141.

**) Radhošť III., 293.

Vlivy Vídně od dob aktivní politiky tento vnitřní proces na velikou škodu národa i říše jen sesílily.

89. Směr a strana mladočeská je lidovější, nebo jak sama o sobě říkává, demokratičtější. Směr ten má z Havlíčka, a tuto její podstatu Palacký, jak jsme četli, správně jí přiřknul. Ale jako by Palacký sotva poznal své strany, tak Havlíček nepoznal by také strany své.

Lidovější program byl více jako přežitek r. 1848., nikoli jeho dědictvím. Jsouc dlouho stranou kritickou strana mladočeská na místě kritiky často stavěla negaci, a jako všecky posavadní kritické a radikální strany na místě věcnosti libovala si v abstraktnosti všeobecných hesel. Jako straně staročeské po Palackém, tak i mladočeské nedostávalo se po smrti Havlíčkově vynikajícího vůdce, jenž by byl s to, národní program politický podle potřeb časových přesněji formulovati. Odtud podnes i vynikající mladočeští poslanci dovedou bona fide povědět, že program mladočeský neliší se od staročeského. Tak pořád více a více skutečný rozdíl mezi oběma stranami viděl se v otázce taktiky.

Pokud Palacký žil, autorita jeho mladší politiky udržovala v jednotném táboře; po smrti jeho tábor ten přirozeně den ze dne se rozpolťoval. Masa lidu i inteligence, tato na mnoze nechtíc, sympatisovala se stranou mladší a prací svou, protože duchovní práce nemůže býti než pokroková, podpírala stranu mladočeskou.

Liberalism mladočeský vyvíjel se, jako liberalism jinde, na stránku špatnější. Svobodomyslné přesvědčení všednilo a všednilo, stávajíc se pořád více a více tím světoběhlým vulgárním liberalismem; lidovosti bylo málo, neboť dusil ji úzkoprsý liberalism národohospodářský se svou buržoasní prostředností. V otázkách národnostních zavládl namnoze krátkozraký nacionalism, jenž jen tím se dá poněkud omluvit, že do značné míry byl vyvoláván podobným postupem našich národních odpůrců německých. V otázce slovanské neznalost skutečnosti slovanské zastírala fantastická slovanskost, libující si na nejvýše v mrtvých formách a slovech; jedním dechem pravověrný náš liberál dovede horovati pro naši reformaci i pro ideu cyrilo-methodějskou; tedy konec konců pro klerikalism v čamaře. Při této slovanskosti pak a českosti není divu, když tak, jako za Kollára, přebírali se od Němců idee a národní instituce; nejlepším tomu příkladem sloužiti může sokolství, jež jako idea čistě německá, od Němce rodem k nám byla přesazena a národním eklekticismem vyšperkována.

90. Otázka liberalismu a konservatismu pro naše obrození a všecek náš vývoj je nesmírné, je hlavní důležitosti. Otázka je, buď věrné a hluboké přesvědčení o životních úkolech člověka nebo ne, všecky jiné otázky jsou podřízené. Buď chceme a budeme žíti a umírati podle těch Chelčických, Husů, Komenských anebo ne, buď chceme býti opravdovými nebo — tertium non datur. Národ, jenž provedl reformaci a prožil protireformaci, nemůže býti povrchní a bohudíky v nejlepších svých mužích nebyl.

Obrození počalo ideami reformace a ideami těmi jsme sílili. To dostatek bylo ukázáno a pragmaticky dokázáno. Avšak poznali jsme také, že idee reformní pohříženy byly v indiferentism liberalistický. Kollár toho indiferentismu nebyl všecek prost, a dokonce jeho vrstevníci jím byli nešťastně ovládáni.

Našim otcům buditelským hned na prvotní dráze podáváno ovoce opravdovosti a neopravdovosti, i sáhli někteří po neopravdovosti.

Ne-li otcem, tedy hlavním představitelem nepěkného toho liberalismu byl Jungmann. Narazili jsme již na to. Pravidlem této wielando-voltaireovské filosofie bylo Jungmannovi: »já nevěřím v čerta, ale rád jsem, že v něj věří můj krejčí, aspoň mne neokrade.« Touto větou z Voltaira Jungmann dal heslo všem svým následníkům.

Jungmann důsledně v tomto duchu krejčovské víry filosofoval. K otázce, co činiti mají rozumnější kněží, souhlasící s Voltairem, Jungmann odpovídá: »Tučných obroků odříci se a s nouzí hodovati? Darmo, hlupáci naleznou se na místě jich, tudíž toho žádati nikdo nemůže.« »Nezbývá jim nic, než ukrýti pravdu pro sebe, a světu podávati, čeho žádá. Vult mundus decipi, ergo decipiatur. Jesuitské pravidlo.«

Má tedy — č. 46. Zápisků — mudřec s lidem obětovati bohům?

Nemá se sice jednat proti přesvědčení, ale »jen tenkráte zdá mi se, smíme proti přesvědčení svému jednati, když nejednání bylo by příčinou nějakého zlého, ku př. pohoršení jinak věřících.« Sokrates prý také věře v jednoho Boha obětoval bohům... »v tom ohledu může mudrc s divochy modlení jich poctu prokazovati, s mohametem v mešitě, s křesťanem v chráně pobožnost konati, jestli že jinak dříve jich poučiti nemůže o pravdě.« Tak prý jeden jesuita — zase jesuita — dal znáti o ušní zpovědi, že se »tu jedná o vyplnění zákona církevního: dobrota mravní že jinými zákony se říditi povinna.« »Jest tedy pokrytectví jako lež v potřebě mravní nepravost sice, ale poněkud odpustitelná dle toho p. jesuity.«

To je již ne filosofie krejčího, věřícího v čerty, ale filosofie lokaje Smerďakova, jenž upadnuv v zajetí Asiatů, za takové »příležitosti« odříká se Krista, »aby si tím zachoval život k vůli dobrým činům, kterým v průběhu let by se vykoupila malodušnost . . .«

Patrně jesuité namáhali se o nás po tak drahná léta nadarmo.

91. Pokud proti takovéto svobodomyslnosti katolicism se stavěl z plného přesvědčení, nelze lojálně než oprávněnost jeho konservativního úsilí, jevícího se hned v době josefinské, uznati. I naši nejlepší svobodomyslní lidé sami se opírali lžiliberalismu, Palacký i Havlíček. Ale katolicism rakouský nebyl příliš opravdový. Povaliv reformaci, obzvláště českou, neměl soupeře a stal se pohodlným oficiálním vyznáním; ze zvyku stavěl se ve své byrokratické panovačnosti i proti pravému pokroku a svobodě.

Bolzano sesazen hned 1819, 1820 stihl týž osud Nedělu v Brně, později trpěl Klácel, Smetana a jiní. Reakce Františkovská a Bachovská dovolila píti, hráti v karty, dovolila všecko, jen myslit se nemělo.

Národní hnutí hierarchie zdálo se býti pořád husitské; Kamarýt, Ziegler a jiní měli obtíže s vydáváním českých duchovních písní a kázání. Roku 1848 s Nahlovským nižší duchovenstvo usilovalo o reformu církevní, právě tak jako Havlíček, Tomek (!) a j. mužové svobodomyslní; avšak hnutí snadno potlačeno. Episkopát rakouský sešel se 1848 v červnu ve Vídni a dekretoval, že národnost je zbytek pohanství a že různost národní je pouze následkem hříchu a odpadení od Boha . . . Sušil měl zb aven býti profesury, protože podepsal národní provolání pro volby sněmovní. Český jazyk byl hierarchii nejen pohanský, ale dokonce kacířský — arcibiskup Schwarzenberg ještě na koncilu Vatikánském bál se proklamovat v Čechách neomylnost k vůli prý husitismu. Otcové právem strachu toho nesdíleli — »národ Husův« bylo v ústech tisíců a tisíců pouhá frase, právě tak, jak jiným byl frasí katolicism a náboženství.

Teprve poměrně pozdě, po příkladu francouzského a hlavně německého, katolicism organisuje se i u nás netoliko politicky ale především literárně, nutě takto i břichopasný liberalism podívati se na svět opravdověji.

92. Jen stručně naznačiti musíme v této souvislosti vývoj našeho politického konstitucionalismu a parlamentarismu. Jak jsme se slabě osvědčili r. 1840tého, tak zase a ze stejných příčin nedovedli jsme plněji zasáhnouti v konstituční a státoprávní vývoj Rakouska. Byli jsme a posud jsme politicky málo vzdělaní; nepopěrný poli-

tický temperament náš postrádá pevného vzdělání. Po staletí byli jsme ovládáni cizí vládou a teď neumíme ani řádně panovati ani řádně poslouchati.

Říjnový diplom uvedl Palackého na politickou arénu, a povstání, polské dalo našemu mladému parlamentarismu živějšího kvasu. Vznikla »Idea státu Rakouského« (1865). Hned na to — r. 1866 — dozrával proces, zahájený r. 1806, Rakousko nešťastnou válkou, po roce 1859 již druhou, bylo donuceno, soustřediti se více na sebe a zanechati dědičnou světovou politiku katolickou, již dávno jen pro forma vedenou.

V nouzi Vídeň sáhla nikoli poprvé k čistě mechanickým prostředkům, a tak vznikl v centralismu Vídeňském centralism Budapešťský neboli dualism. Naši lidoví politikové zatím řečňovali v Rusku. Roku 1870 proces zahájený roku 1806 skutečně dozrál, protestantské Prusko založilo říši německou.

Vůči těmto událostem byli jsme dosti bezmocni a z veliké míry vlastní vinou. Úspěšná politická praxe musí býti založena na řádné politické theorii; úspěšná akce parlamentární vyžaduje politické uvědomění širokých mas lidu, a toho všeho u nás nebylo. Měli jsme sice dobré theoretiky v Palackém a Havlíčkovi, ale nejen že druhý z nich záhy nás opustil, ale učení obou bylo příliš nové, aby v několika letech bylo přešlo v krev a mozek národa. Nelze také upříti, že Palacký sám svůj program pozměňoval.

Parlamentarism byl nám cizí a nedovedli jsme se v něj vpravit. To platilo sice také o jiných národech, zejména o Němcích, ale tito měli byrokracii, a ta parlamentarism v jejich prospěch pohlcovala, Maďaři měli svou autonomní praxi a rok 1848tý.

Směry a strany politické nebyly u nás vyjasněny, o rozdělení politiké práce pomocí stran, pevně organisovaných a v cílech svých vůči a proti Vídni vždy přece jen shodnutých, nebylo řeči; není tedy divu, že při radikální náladě národa skutečné politické vedení připadlo konservativní a reakcionářské šlechtě. Všecka tato nehotovost pak vedla k pasivní oposici, kterouž podle mého přesvědčení jen svou nehotovost jsme jaks taks maskovali.

Státovědečtí theoretikové o pasivní politice jsou nestejného mínění. Není pasivní politice mnoho příkladův a dokonce není příkladu poměrů takových, v jakých my jsme byli. Mám-li prostě říci své mínění, pokládám pasivní politiku resp. oposici za prostředek, jehož bych nikdy nechtěl doporučovat v oboru žádném. Pasivní oposice, důsledně prováděná, obyčejně byla jen počátek oposičního násilí, a

násilí politické podle mého nejhlubšího přesvědčení je pro nás počátek konce. Ve skutečnosti oposici pasivní vedli jsme nedůsledně, a donuceni jsme se jí vzdali. Politických úspěchů jsme jí nedosáhli, přes to že to neb ono ministerstvo s námi vyjednávalo — nedokončené pokusy Potockého a Hohenwartovy jsou jen tím markantnějším svědectvím našich skutečných neúspěchů.

A čeho jsme dosáhli, národ náš v Rakousku váhou své poměrné velikosti v říši vždy i bez pasivní oposice mohl dosáhnouti. Za to oposice poškodila nás netoliko tím, že zbavila naše politiky parlamentární školy, ale organisovala přímo politickou a tím do značné míry duchovní nečinnost a zvykla nás na slepé autoritářství a neoprávněné velikášství. Netvrdím, že nebylo u nás za oposice politické a duchovní činnosti žádné, tvrdím jen, že jí mohlo býti mnohem více, resp. že jí bylo málo. Naše obrozovací politika byla v souhlase s celkovou a historicky podmíněnou slabostí, neustálenost, neurčitost a rozháranost našeho obrození literárního jevila se stejnou neustálenostÍ, neurčitostí a rozháraností naší politické praxe. Pasivní oposice byla světu pláštěm této nehotovosti, v průběhu doby plášť zakryl i zrakům našim naše nedostatky, až konečně zahájení politiky aktivní odhalilo nás i světu a bohudíky i nám samým.

A přede vším zisk aktivní politiky musil a může býti jen negativní.

Při nehotovosti naší a nedostatku dělby práce pro nedostatek pracovníků se stalo, že veliké vrstvy národa si zvykly očekávati od politiky dovršení našeho obrození a přímo naši spásu. Dokonce pak při novosti konstitučního života politická činnost zdála se tak mnohým býti sumum národní práce. Nemůže býti osudnějšího omylu. Jako jsme za Kollára a s Kollárem politického působení a státního života nedoceňovali, tak jsme je po Kollárovi přeceňovali.

Život státní a politický nemá pro národ té důležitosti, která se mu u nás tak často přisuzuje. Určitěji řečeno: politická samostatnost nás nespasí a nezachrání; byli jsme samostatní a ztratili jsme samostatnost svou, a jsou národové samostatní a přece nesvoji. Palacký dobře poznal a neunavně kázal, jak politický osud národa našeho závislý je na tom, co on zval »centralisací celé zeměkoule«, a jak tím nuceni jsme k asociaci se státy a národy jinými, a jak v té centralisaci světové udržeti se můžeme jen neúmornou prací osvětovou — hlasu toho politikové naši a my všichni jako bychom

neslyšeli, a slyšíme-li jej, tož mu nerozumíme.*) Pojednáme o tomto problemu malého státu později; zde budiž zatím na dosah jeho pro naši politiku stručně ukázáno.

Naše obrození dovrší se teprve, když se domůžeme svésprávy v jisté formě politické samostatnosti, nebot nejsme a nebudeme cele svými, pokud nebudeme si sami pány a správci. Avšak dosažení toho cíle stává se pořád těžším a nebude snadnější, i kdybychom plné samostatnosti politické dosáhli, neboť o to běží, i politické samostatnosti využiti k své samobytnosti a duchovní samostatnosti, a té ani politická samostatnost sama nám nezaručuje. Život státní a politický je jen skrovnější část života duchovního vůbec.

93. Tyto své politické theorie musíme ještě doplniti po jedné stránce — musíme se podívati, jak v době té slovanské myšlénce se dařilo.

V roce 48tém idea slovanská prakticky měla se osvědčit a částečně se osvědčila — to horování našich buditelů nebylo docela marné. Jazykozpytec a vojevůdce — Šafařík a Jelačić podali si ruce, a v Praze byl prvý slovanský sjezd. Jednání sjezdu a zejména jeho veřejná manifestace je jako tresť Kollárovy slovanské filosofie.

V provolání k neslovanským národům v Rakousku »zjevně a svatosvatě« se prohlašuje, že Slované věrně chtí státi k panujícímu rodu a k říši rakouské. V manifestě k národům evropským sjezd vyslovuje se proti politickému panslavismu, jednaje vůbec »ve jménu svobody, rovnosti a bratrství« žádá rovnoprávnost všech národův a podává se bratrská ruka všem sousedům; jako před tisíci lety, tak nyní zase Slované chtí domoci se volnosti své a všech, panství pouhé síly Slované zavrhují a v ošklivosti mají, jen Germáni a Románi pojistili svou nadvládu silou meče. Slovanský sjezd domáhá se stejného práva k nejušlechtilejší lidskosti — stát císaře rakouského má se přeměnit ve spolek národů rovnoprávných. Tak formuloval *Palacký* idee Kollárovy ve svém prvotném pojímání rakouské federace národní.*)

---

*) Myšlénka ta vyslovena je již ve psaní frankfurtském, v němž čteme, že Palacký »cení dobré vědecké vedle lidského výše nežli dobré národní«; v řeči v panské sněmovně roku 1861 vyslovil svou ideu o dosahu světové organisace; určitěji (Radhošť III., 87) a nejúplněji ji formuloval ve sporu o Naučný slovník, ku kterézto záležitosti obšírněji se vrátíme.

**) Manifest prvního sjezdu slovanského v Praze roku 1848 v Radhošti III, 34.

Šafařík, nepřijavší starostenství — (Thun, jak už vzpomenuto, docela se stranil) — ve své řeči na konci prvého slavnostního zasedání zatoužil:

»Buďto se očisťme skutkem a dokažme, že jsme schopni svobodství, anebo se přelejme cvalem v Němce, Maďary a Vlachy, bychom nebyli déle jiným národům k obtíži a urážce, bychom nepřenesli pohanění a snížení naše na syny naše. Buďto doveďme, abychom s pravou chloubou mohli říci před národy »*Já jsem Slovan*«, anebo přestaňme Slovany býti. Mravní smrt jest nejhorší smrt. Z otroctví není bez boje cesty ke svobodství — buď vítězství a svobodné národství, buď čestná smrt a po smrti sláva.«

Sjezd předčasně se rozešel — austroslavism v následujících bouřích směl konati služby mouřenínské, také je konal a směl také — jíti.

Když po reakci Bachovské ústavní život nastával, austroslavismu Slovanského sjezdu dostalo se příležitosti v ústředním parlamentě se upevniti. Posud se tak nestalo.

Z ústavních počátků pochodí definitivní znění *Palackého* politického programu. »Idea státu Rakouského« od Palackého odpovídá po stránce slovanské idei austroslavismu; Palacký od r. 1848tého, od svého prvého vystoupení psaním do Frankfurtu tuto svou ideu pojímal ve vědomé oposici proti universální monarchii ruské. Brzké zakročení Ruska proti uherské revoluci mnohé nadšené osmačtyrycátníky slovanské mrzelo — Havlíček nejednou nemile to vytýkal.

Svobodomyslné ideály politické i filosofické Palackému jako Havlíčkovi ruský stát a ruskou církev zjevovaly ve světle nemilém, ačkoli zejména Havlíček nikterak na Rusko nepohlížel tak, jako svobodomyslníci neslovanští. Bachovská reakce a nespravedlivé chování Vídně k národu našemu v počátcích ústavních i Palackému, jak uvidíme, Rusko ukázaly v podobě jiné. Havlíček, když už voliti by měl absolutism, zvolil by, jak výslovně řekl, ruský nejraději, raději než rakouský, a takticky snažil se panrusism využiti ve prospěch věci české. »Kdo nechce malý panslavismus, ten hleď, aby na sebe neuvrhl veliký. Kdo může se chlubiti, že nahlédl do tmavé budoucnosti osudu?... Moc Slovanstva není tedy nebezpečná, nýbrž prospěšná Rakousku, ona nehrozí, nýbrž ještě dává naději na větší sílu a trvání«.*)

*) Nár. Nov. 21. října 1849.

Povstání polské r. 1863 opět u nás seslabilo poněkud sympathie k ruskému státu, i dělá se rozdíl mezi ruským státem a národem. Mladší tenkrát horovali pro Poláky — vlastně ve fantasii používalo se povstání za vlastní svobodu —, starší hájili legálnost a odsuzovali právem lehkomyslnost revolučních aventuristů šlechtických.*)

Slavnost Velehradská v téže době ideu slovanskou oživila po smyslu Kollárovském. Idea cyrillo-methodějská sloužila Římu, jakož politika Vatikánu idee slovanské dobře umí využiti ve svůj prospěch. Avšak i vlastenečtí liberálové snažili se citu náboženského využiti ve smyslu nacionálním, slovanském, dokonce pak modlosluzebníci slova nalézali v idei cyrillomethodějské hlavní smysl našeho historického vývoje.

Došlo k pouti moskevské r. 1867.

O věci napsalo se již dosti a je téměř zapomenuta, a proto nebudu tu rozbírat, co psali přívrženci, co psal Frič a odpůrci nečeští.

Cestou na Rus — i Palacký doznává — poutníci mnohému se naučili; skutečně naučili se velmi mnohému, ale právě to je jen důkaz, že se u nás Rusko neznalo, přes to že jsme od samého počátku byli rusofilští. Vždyť posud nad to, co Havlíček nám napsal, o Rusku nic lepšího a vůbec nic nemáme. Sjezd skončil proto i rozladem. Jeho nejvážnější následek bylo četnější vystěhování českých rodin selských na území maloruské; vydatnějších styků, ani vědeckých a literárních se nenavázalo.

94. Cesta do Moskvy je však vážná tím, že znamená u Palackého, tehdy již uznaného a jediného vůdce národa, pozměnu politického programu roku 1848. koncipovaného a 1865 v »Idei státu Rakouského« formulovaného.

Kdežto s počátku austroslavistická formule zněla: »Rakousko proti Rusku«, po cestě do Moskvy zněla: »Rakousko vedle Ruska«.

Tato přeměna programu nestala se pouze poutí do Moskvy. Palacký již před tím názory své o Rusku zmírnil, jak vidíme z jeho postavení k polské revoluci a jak v »Idei státu Rakouského« samé, tedy již r. 1865. osvobození ruských nevolníků cení, očekávaje od něho, že dříve »než mine jedna generace, národ ruský, posud téměř jen pasivný, vystoupí co mocnost aktivná na dějiště světové, a to ve smyslu staroslovanské demokracie.«**)

---

*) Palacký v Radhošti III, 123, 145.

**) Radhošť III, 165.

Bližší poznání světa ruského směr tento sesílilo. V doslovu sám o věci mluví dosti obšírně. Praví, že trvá při svém politickém programu, totiž při idei federalistického Rakouska.*) Spatřoval by, jako v r. 1848, v universální monarchii ruské »zlé nevyslovitelné« a »neštěstí bez míry a konce«.

Avšak toho se již nebojí, za to však obavy jeho jdou od strany jiné.

Události od r. 1866, nespravedlivé a panovačné postupování Němců vynucuje mu vyznání: »Já bohužel nyní již i sám pouštím naději o trvalém zachování říše Rakouské: ne proto, že by ona nebyla žádoucí aneb sama v sobě byla nemožná, ale že Němcům a Maďarům dáno zmocniti se panství a založiti v ní jednostranný despotism plemenný . . .«

Opakuje pak a pokračuje, vzpomínaje své cesty na Rusko:

»Řekl jsem, že již nenaději se valné budoucnosti Rakouska, zvláště od té doby, co Němci a Maďaři udělali z něho hrubou despotii plemennou: otázka tedy, co stane se vůbec se Slovany potud rakouskými, a zvláště s Čechy, v tom ohledu není bez důležitosti. Nepouštěje se do možností všelikých, jichžto předvídati smrtelníku žádnému nelze, povím z úplného přesvědčení jen tolik, že Čechové, jako národ, kdyby upadli v podrobenost a v poddanství buďto ruské nebo pruské říše, nikdy by se nespokojili s osudem svým; nikdy by jim nevyšlo z paměti, že dle práva mají od jakživa poddáni býti jen sami sobě, t. j. své vlastní vládě, svému vlastnímu panovníku. Prušáky, pro jich germanisační furii, nemohli by pokládati než za úhlavní nepřátely a vrahy národnosti své. Co do Rusův ale, byl by ovšem pravý opak toho; těmto co přirozeným pokrevencům, přátelům a pomocníkům svým stali by se nejvěrnějšími, ne poddanými, ale spojenci a dle potřeby třebas i předvoji v Evropě.«

Ve své stísněnosti přeje si Palacký především evropský mír; neboť »idea federativního Rakouska předpokládá vždy pokojné přátelení jeho s Ruskem, jakož i s jinými mocnostmi.«

Proti panovačnosti německé, jíž po válce r. 1870 nejvíce se obává, očekává záštitu od Ruska. Panovačnost ta »nemůže než čím dále tím více buditi a tužiti netoliko cit všeslovanství, ale i obapolnou oddanost a přízeň mezi Rusy a Čechy.«

*) Doslov v Radhošti p. 301 násl.

Tak tedy končí Palacký slovanskou vzájemností kollárovskou, dotvrzuje všeslovanský cit určitějším spojenstvím ruskočeským. Politika obrozovací končí se tudíž tou slovanskou ideou, kterou obrození začalo, rozhodným rusofilstvím.

95. Věrni idei humanitní Palacký nejinak než Havlíček cílů svých politických a kulturních domáhali se důsledně prostředky mírnými, oba důsledni byli proti násilí. O tom ještě obšírněji a pronikavěji budeme musiti jednati.

Jen od práce osvětné Palacký očekával spásu. »Poslední mé slovo — končí svůj Doslov — jest srdečné a vroucí přání, aby národovci moji milí v Čechách i na Moravě, v jakémkoli postavení se octnou, nikdy nepřestávali býti věrni sobě, pravdě i spravedlnosti!« A jako by tušil svůj blízký konec, na prahu hrobu svého Palacký dne 23. dubna 1876, nám zanechal tuto závěť: »Doba Husova jest slavná doba; tehda národ český vzdělaností převyšoval všecky ostatní národy evropské ... Třebať nyní, abychom se vzdělávali a podle ukázání vzdělaného rozumu jednali. Toť jediný odkaz, kterýž bych takřka umíraje zůstavil svému národu.«

I v tom politika našeho znovuzrození důsledně končí humanitní ideou osvícenskou, na které i Kollár budoval svou vzájemnost slovanskou.

Inteligence a dělnictvo.

(Rozšíření a demokratisace vysokého učení.)

(Dokončení.)

Arnold Toynbee dobře poznal, že hlavní příčinou chudoby dělnického lidu v Londýně je nedostatek ducha asociačního. I jest úkolem Toynbee Hallu podporovati kooperace a spolky již stávající a tvořiti nové, nejen konsumní, ale i výrobní. Při tom Toynbee Hall účastní se na př. takto: vyhořel dům, jenž náležel velkému spolku konsumnímu, a Toynbee Hall ihned nabídl mu místo ve svých zdech; podobně učinil s jiným, ženským spolkem pomocným. Takto zapředly se rázem styky mezi dělnictvem a členy universitní osady, a Toynbee Hall stával se znenáhla střediskem všech podobných snah ve východním Londýně. Hned na to utvořilo se tam kooperativné sdružení vzdělávací na povzbuzení a rozšíření idejí o významu a užitečnosti rozmanitých spolků. Aby dali dělnictvu osobní příklad, členové Toynbee Hallu vstoupili do nejbližšího podpůrného spolku, a spojivše jej úzce se svým ústavem, zjednali mu v krátké době veliký počet členů. Taktéž súčastňují se pokusů o zakládání spolků výrobních.

Veliký význam mají dále snahy uvésti lid dělnický ve vzájemný styk jak mezi sebou tak i s vyššími kruhy prostřednictvím klubů a schůzí, kde by si dělník nejen po těžké práci oddechl, nýbrž i rozumně se pobavil. Toynbee Hall vede si takto: členové jeho vstupují do stávajících klubů dělnických za členy a vlivem svým i radou a kde potřebí i hmotnou pomocí působí na omezení pijáctví a her hazardních, zaměňujíce je zábavami nevinnějšími a prospěšnějšími, hudbou, zpěvem, předčítáním, cvičením gymnastickým atd.,

aneb sami se uchopí vedení klubu již existujícího aneb konečně sami utvoří nový klub dělnický, jako na př. Lolesworth Club, jejž řídí zásadami svépomoci a zdrželivosti, t. j. bez podávání líhových nápojů; pro zábavu členů střídají se v něm koncerty, přednášky, hovory, čajové večírky a v létě vycházky za město. Dodatkem k tomu pro děti v klubě bývá v neděli bohoslužba s případným výkladem z bible a odpoledne bezplatné vyučování. Podobný »Sydney Social Athletic Club« pěstuje zase cvičení gymnastická, v Anglii tak oblíbená.

V oboru vlastní dobročinnosti účastní se universitní osada taktéž; stará se o zkoumání nejbližších příčin chudoby obyvatelstva a přirozeně i o to, jak jí odpomoci. V té příčině Toynbee Hall spojil se s místním výborem chudinským k vydatnému spolupůsobení a k soustavné organisaci práce v tomto nesnadném oboru. Toynbee Hall sám stal se i střediskem dobročinných snah ve směrech nejrozmanitějších.

Nejvážnější a nejúspěšnější činností Toynbee Hallu jest úsilí o rozšíření a doplnění národního vzdělání. Členové jeho působí v oboru tomto nejen přímo tím, že pořádají přednášky dílem bezplatné, dílem za malý plat přístupné pro kruhy nejširší, z nejrůznějších oborů lidského vědění, nýbrž i nepřímo tím, že se stávají členy školního výboru a nabývají takto vlivu na celé školské vyučování. Ihned založili ligu pro reformu obecného vzdělání, aby za pomoci tříd dělnických vlili nového ducha v nynější suchopár prvopočátečného školství. V programu ligy obsaženy jsou zejména tyto důležité body:

1. Učitelé obecných škol mějtež, pokud možno, vzdělání universitní;

2. všechny děti buďtež vedeny k dalšímu rozvoji vloh tím, že by se pokračovalo v jejich vzdělání po stránce technické, rozumové a fysické;

3. dozor ke školám buď zdokonalen;

4. ve školách buďtež konány hry na čerstvém vzduchu.

Ke všem těmto bodům směřuje úsilná činnost Toynbee Hallu.

Učiteli na národních školách anglických stávají se obyčejně t. zv. *pupil-teachers* (žáci-učitelé), t. j. nejlepší žáci a žákyně vypomáhají svým učitelům při vyučování svých spolužáků, časem stávají se pomocníky (assistant teachers) a konečně samostatnými učiteli. Postavení těchto budoucích učitelů je zvláštní: neúčastní se ani zábav svých spolužáků, ani ovšem učitelů. Toynbee Hall spojil

tyto nejlepší žáky z různých škol v kroužek, jak za účelem zábavy tak i dalšího vzdělání; mají pro sebe klub veslařský, řečnický, pro hru v lawn-tennis a j. a vedle toho mohou poslouchati večerní přednášky v Toynbee Hallu. Nejlepší z nich stávají se pak hlavní vzdělavatelnou pomocí pro Toynbee Hall a nabývají vzdělání technického neb universitního.

Na doplnění vychování školního podařilo se členům Toynbee Hallu zavésti při některých školách večerní vyučování tělocviku, rýsování, modelování, pletení košíků, zeměpisu a dějepisu pomocí obrazů kouzelné svítilny. Vedle toho existuje při Toynbee Hallu elementární škola pro hochy a škola řemeslnická (truhlářská, soustružnická, zámečnická)

Školní mládež, hoši i děvčata, má v Toynbee Hallu své zvláštní kluby, jež pořádají hry, koncerty, vycházky za město a pod. Po stránce zdravotní velmi důležité jsou pro chudé děti feriální kluby, které jim umožňují vycházky za město a pobyt na venkově; pobyt ten má i výchovný význam, ježto v městě tak ohromném jako Londýn vyrůstá massa dětí, které nemají ponětí o vesnici, polích a zeleni, ani o svěžím vzduchu, ba snad ani o tom božím slunku — Londýn, jak známo, je zahalen v ustavičnou mlhu.

Konečně i dozoru nad školami účastní se členové Toynbee Hallu nejen jako školní výboři, nýbrž také jako ředitelé škol městských, jimiž se mnozí z nich stali. A tak veškerá organisace školská, i učitelé i žáci, přicházejí ve styk s Toynbee Hallem, jenž sám pro všecky tyto je místem vzdělání, zušlechtění a zábavy.

Vzdělávací snahy Toynbee Hallu vrcholí konečně v nejhorlivější péči o rozšíření vzdělání universitního na kruhy svého členstva. Jest zcela přirozeno, že »universitní osada« (Toynbee Hall) přímo i nepřímo souvisící s universitami oxfordskou i cambridžskou, vynikajícím způsobem se účastní originálního a svrchovaně blahodárného hnutí ve prospěch rozšíření vědeckého vzdělání na kruhy nejširší. Od samého počátku v Toynbee Hallu konají se přednášky tohoto druhu, a počet osob jich se účastnících stále vzrůstá (r. 1890 bylo jich více než 600); posluchačstvo jich složeno je především z dělnictva a pupil-teachers a pak z učitelstva elementárních škol.

Pomocí nových darův a subskripcí získán byl dům vedle Toynbee Hallu a zřízena v něm kolej pro studenty (počtem asi 100 osob), kteří se připravují za stálého dozoru residentů Toynbee Hallu ke zkouškám universitním; kteří v koleji bydlí, platí za to mírnou částku (část z nich jsou stipendisté) a ostatní sem docházejí.

Ke studiím používají laboratoří a krásné bibliotéky, která ostatně je obecně přístupna. Takovým způsobem Toynbee Hall vychovává si sám nový dorost budoucích svých členů.

Účelům vzdělávacím slouží také množství vědeckých a literárních spolků a klubů, na př. Shakespearův klub, filosofický spolek, klub Adama Smitha, přírodovědecký spolek a mnoho jiných, které buď mají své sídlo v Toynbee Hallu aneb jsou spravovány jeho členy.

Toynbee Hall stal se v krátké době střediskem všeho sociálního života ve východním Londýně. V jeho síních scházejí se lidé všech tříd a stavů a všech stupňů vzdělání: duchovní, učitelé, dělníci, studenti, politikové, vědcové, děti z ulic, švadleny, policejní strážníci, železniční zřízenci, filantropové atd. Lidé ti setkali se spolu snad poprvé v životě a divně na sebe pohlížejí, ale brzy se sbližují, poznávají a přátelí. Mnoho tisíc lidí navštěvuje každý rok všemožné ty schůze, zábavy, přednášky, které se v Toynbee Hallu pořádají. Návštěvníci jsou s počátku ostýchaví; ale vše kolem nich má do sebe tolik nového, pro chudého člověka nevídaného a neslýchaného a zároveň vábivého, a pozornost »universitních lidí« k nim je tak vlídná a srdečná, že záhy zapomínají na nízkost svého stavu a začínají nenuceně hovořiti se svými hostiteli, prohlížejí fotografie po stolech, obrazy po stěnách, naslouchají neznámým zvukům ze Schumanna, Beethovena a Mozarta, jindy zase slyší úryvky ze Shakespeara, opět jindy rozmanité zpěvy, i zapomenou na několik hodin úplně na svou bídu — u srdce je jim měkčeji, a tíha životní připadá lehčí ...

Snad stojí za připomenutí, že členové universitní osady nijak neusilují podobati se dělníkům vnějším způsobem svého života, v oděvu, zvycích, nuzné stravě atd.; žijí úplně tak, jak tomu přivykli v universitních kolejích po čas svých studií; mají pohodlné, pěkně zařízené pokoje se soukromými bibliotékami atd. Napodobovati chudobu a strojený asketism značilo by jen pomáhati si prázdnou afektací; ostatně ani dělníci nesmýšlejí zle o těchto »universitních lidech« proto snad, že žijí uprostřed nich jako gentlemeni, naopak váží si jich, honosí se jimi.

Velikolepý příklad Toynbee Hallu vybízí k následování. V jiné části východního Londýna, Bethnal Greenu, vznikl nový podobný ústav menších rozměrů »*Oxford House*«, zbudovaný taktéž ze soukromých prostředků. Organisace a cíle tohoto ústavu jsou Toynbee Hallu úplně podobné.

IV.

Jiný velikolepý ústav, zbudovaný ve východním Londýně z prostředků taktéž soukromých, jest »*Lidový palác*«, jenž otevřen byl r. 1887. Nazván je po soujmenném románě (People's Palace, 1882) *Waltera Besanta*, ježto ideje v románě tom pronesené daly k jeho zřízení přímý podnět,

»Lidový palác« je skupina krásných budov, ležících v samém středu východního Londýna, z nichž hlavní jsou: královnina síň, knihovna a technický ústav.

Účel jeho je trojí:

1. Předně má se dostati lidu rozmanitých, zdravých a laciných zábav, které by jej odvracely od krčem a nepěkných kratochvil, v mládeži vzbuzovaly zvědavost, poskytovaly látku k přemýšlení a hovorům, probouzely v lidu cit aesthetický a vkus, zkrátka, aby dělnickým třídám poskytnuty byly ušlechtilé zábavy, které posud přístupny byly jen bohatým.

2. Napomáhati lidovému vzdělání ve všech směrech, nejen prvopočátečnému a zejména odbornému, řemeslnému, nýbrž i poskytnouti dělníkovi příležitost, aby v prázdných chvílích mohl doplniti vzdělání své v různých oborech vědy a umění.

3. Konečně třetí účel je společenský, t. j. rozvíjeti v massách cit pospolitosti.

Rozmanitá zřízení »lidového paláce« a zábavy v něm pořádané jsou každému za malý plat (1 neb 2 pence) přístupny. Kdo však stane se jeho členem, má přístup volný. Skutečnými členy mohou se státi osoby od 16—26 roku a platí čtvrtletního příspěvku muži 3, ženy $1\frac{1}{2}$ šillinku, při čemž zápisné obnáší 1 *sh.* (jeden šillink po 12 pencích [*d*] = 60 kr.); osoby starší členy býti nemohou. Mladší, od 13—16 let, tvoří t. zv. mladší oddělení a platí 4 *d* zápisného a tolikéž měsíčního příspěvku; tito mají ještě výhody, že mohou se účastniti vyučování v kreslení, stenografii atd., speciálně pro ně pořádaného.

Činnost »lidového paláce« účelům odpovídající, je mnohotvárná.

Co se zábav týče, první místo mezi nimi zaujímá hudba. Dvakrát do téhodne pořádají se koncerty, při nichž roku 1888 průměrná návštěva obnášela $2\frac{1}{2}$ tisíce osob; mimo to každou neděli je dvakrát produkce církevní hudby na varhany, a sice tak, aby ranní nekolidovala s bohoslužbou a odpolední začínala dříve, nežli smějí se

otevříti hostince. Dále se pořádají přerozmanité výstavky a bazary obrazů, řemeslných výrobků, květin, domácích zvířat a j. Členové ústavu konají pěvecké produkce i veřejná cvičení gymnastická. Zábavě a poučení slouží bibliotéka a čítárna; nejvíce se čtou romány (Dickens, Ainsworth, Braddonová, Read, Jules Verne), pak cestopisy, dějepis a j.

Pro děti pořádají se speciální zábavy: kejklířské produkce, loutkové divadlo, výstava cvičených psů a pod.

V oboru vyučování hlavní důraz se klade na technické vycvičení v různých řemeslech a udílí se pro nedospělé v kursu denním, pro ostatní večer. Do denních škol řemeslných přijímají se sirotci aneb děti chudých rodičů, které jsou starší než 12 let a vychodily 5. třídu obecných škol. Platí se 1 *sh.* týdně aneb 10 *sh.* za školní kurs, jež jsou do roka čtyři. V prvním roce trvání ústavu bylo v této škole 166 hochů, mezi nimi 75 stipendistů. Škola má 4 oddělení: tesařské a truhlářské, mechanické, zámečnické, kreslířské; jiná oddělení mají se časem otevříti.

Večerní školy přístupny jsou osobám obojího pohlaví a různého stáří. Předměty, jimž se v nich vyučuje, možno rozděliti na 6 skupin:

1. řemeslnická, vyučuje se všem řemeslům;
2. vědecká: mathematika, fysika, mechanika, kreslení, stavba strojů;
3. umělecká: kreslení, malířství, rytectví, řezbářství;
4. hudební a pěvecká;
5. t. zv. všeobecné třídy pro předměty obecně potřebné: účetnictví, cizí jazyky a j.;
6. speciální kursy pro ženy: ruční práce, šití oděvu a prádla, domácí hospodářství, kuchařství.

Večerní vyučování nabylo veliké populárnosti; v prvním roce účastnilo se ho 716 osob obojího pohlaví.

Konečně vyučování tělocviku má po stránce zdravotní nemalý význam.

Společenský úkol spočívá v tom, že členové ústavu přicházejí ve vzájemný styk prostřednictvím klubů, večírků, her, sportů atd. Takových klubů je velký počet, mezi nimiž i dívčí, jenž má v přízemí budovy zvláštní místnosti, oddělené od ostatních a se zvláštním vchodem; skládá se z několika světnic: pro hudbu, ruční práce, z čítárny; dívky tráví zde večery za vedení matron ve příjemné zábavě a zaneprázdnění.

Kromě těchto pravidelných zábav pořádají se občas obecné schůze, t. zv. reunions, jichž se účastní všichni členové ústavu; bývají to čajové večírky, aneb taneční zábavy, jež zpravidla mají průběh úplně klidný, ba vzorný.

S mládeží bývají podnikány vycházky za město, spojené s různými hrami.

Pokud po této sociální stránce zábavy podobné jsou prospěšny, dlužno posuzovati dle počtu osob, které se jich účastnily; za první správní rok (1887—88) bylo jich vedle stálých členů a žáků 1½ milionu Velká převaha těchto návštěvníků náležela k nejchudšímu obyvatelstvu londýnskému a přece i při největším návalu nestala se nejmenší výtržnost, ani porušení pořádku ...

Nastínili jsme jen stručně blahodárnou činnost tohoto ústavu a připomínáme ještě, že všecky tyto a podobné snahy nejsou dobročinností ve vlastním smyslu, nejsou péčí o chudinu a její hmotné existenční podmínky, nýbrž nesou se výhradně k rozumovému a mravnímu povznesení dělnictva materielně samostatného. Vycházejíce z vědomí naprosté rovnoprávnosti společenské, představitelé těchto snah rozhodně nechtějí dobrodiním uváděti jednotlivce v závislost na jiných, nýbrž právě naopak zachovati jejich samostatnost, kde již jest, a docíliti jí, kde jí není. Proto také, jak jsme viděli, všeliká zařízení a instituce ústavů jmenovaných jsou přístupny zpravidla za plat, ovšem mírný. Všecky tyto snahy řídí se zlatou zásadou: »Help them to help themselves« — pomozte jim, aby si pak pomáhali sami.

V.

V souvislosti s hnutím líčeným a vlastně jeho základem bylo hnutí o *rozšíření university*, jak mu Angličané říkali (University Extension Movement), neboli úsilí směřující k tomu, aby výhod nejvyššího vědeckého vzdělání dostalo se i těm, jimž university nejsou přímo přístupny a přece si toho žádají, mají-li k tomu alespoň nějakou přípravu a malé prostředky.

Vznik tohoto hnutí jest následující:

V některých městech anglických již v letech šedesátých našeho století byly ženské spolky vzdělávací, v nichž mladší členové (docenti) universit konávali přednášky z rozmanitých oborů lidského vědění. Přednášky tyto konaly se odpoledne a nezřídka byly opako-

vány i večer pro dělníky a vůbec lidi mezi dnem zaměstnané.*) Úspěch večerních přednášek byl neočekávaný; nával vědychtivých posluchačů byl tak veliký, že brzo nebylo přednášejících. Jiná vada spočívala v tom, že byly přednášky tyto ojedinělé, vespolek nesouvislé.

Věci uchopil se s největším nadšením mladý tenkráte profesor university cambridžské *James Stuart*, jenž sám konal přednášky zmíněného druhu v různých městech. On poznal, že jsou zejména tři třídy anglického obyvatelstva, jimž vzdělání vyšší je nedostupné, přes to, že touha po něm je veliká: jsou to ženy a lidé nezaměstnaní, pak třída obchodnická a konečně řemeslníci a dělníci. Aby se dostalo tomuto přednáškovému hnutí určitého rázu a organisace, vypracoval Stuart důmyslný plán a obrátil se s ním r. 1871 k senátu university cambridžské, aby universita hnutí sama organisovala. Předložený plán obsahoval tyto body:

1. Konány buďtež nikoliv ojedinělé přednášky, nýbrž souvislé kursy z určitého oboru;

2. posluchačům budiž dán tištěný návod, obsahující jasný, všeobecně srozumitelný nástin předmětu přednášky spolu s udáním nejdůležitějších pomůcek a pramenů;

3. posluchači, kteří se dobrovolně přihlásí, odvádějtež týdně písemné práce o thematech, o nichž se v přednášce jedná, a přednášející je posuzuj;

4. po přednášce hodinu trvající buďtež konány zvláštní *klasse* (obdobné seminárním cvičením na naší universitě), v nichž předmět buď zevrubně projednáván;

5. po ukončeném kursu budtež konány zkoušky, a těm, kteří při nich obstojí, dána vysvědčení.

Současně zahájena v četných městech agitace ve prospěch věci a k universitě podány hromadné petice; v čele měst těch stál Nottingham.

Universita z počátku váhala, nemohouc se tak snadně zříci svých tradic, staletým řádem posvěcených. Konečně jmenovala roku 1872 výbor (*syndikát*), a přidělila mu na dvě léta plnou moc, aby učinil pokus a zařídil vyučovací kursy ve městech, jež za ně žádala.

---

*) Zmínili jsme se nahoře o předchůdcích Ruskina a Toynbeeho: hlavně *Maurice* a *Kingsley* usilovali o vyšší všeobecné vzdělání dělníkův a tak už 1854 v Londýně vzniklo: Working Men's College (Dělnické gymnasium) trvající posud. Viz o něm Brentano, Die christlich sociale Bewegung in England 1882. Jak řečeno, vzdělání nebylo odborné, ale všeobecné; zaznamenáváme, že rok školní rozdělen je na 4 čtvrtletí.

Šlo však o to, jak opatřiti si peníze; neboť bylo patrno, že cyklus přednášek po dvě neb tři léta konaných, nemůže zůstati nehonorován. Odpomoc stala se takto: Náklad na cyklus 12 přednášek obnáší asi 60—70 liber šterlinků. V každém místě utvoří se »místní výbor« s fondem garančním, jenž kryje náklad. Vstupenky k přednáškám se prodávají a nestačí-li výtěžek za ně stržený, místní výbor hradí deficit. Vstupné bylo z počátku dosti vysoké (1 šillink); tu však pomohla záhy soukromá dobročinnost majetných: věnovali značné summy na krytí nákladu, zaměstnavatelé nakoupili vstupenek pro své dělníky a různé korporace opatřovaly je pro nemajetné.

Na podzim r. 1873 byly zahájeny vyučovací kursy. Tři města Nottingham, Derby a Leicester se spojila, aby opatřila náklad na cyklus přednášek z anglické literatury, fysiky a národního hospodářství.

První pokus vydařil se skvěle. Universitní syndikát byl prohlášen za trvalý a splnomocněn pořádati přednášky všude tam, kde se utvoří místní výbor a opatří potřebný náklad.

V lednu 1874 byl pořádán jiný kurs v hrabství Yorckém a v jiných městech západoanglických o dějinách anglických a národním hospodářství; brzy následovala města Liverpool, Sheffield, Leeds — zkrátka odevšad docházely k universitě žádosti za vyslání přednášečů.

Všude byla návštěva posluchačů a studentů přehojná. Ukázalo se jasně, jak hluboce jest zakořeněn smysl pro význam a cenu vyššího vzdělání mezi lidem, i tam, kde by bylo možno se toho nejméně nadíti, vyšla na jevo opravdová snaha využitkovati všeliké příležitosti, jež přístup ke vzdělání činí možným; a tak se stalo, že nejen sta, nýbrž tisíce nejchudších a nejnižších tříd nabývají zrovna tak důkladného a systematického vzdělání v literatuře, ve filosofii, dějinách i vědách přírodních — a to od týchž učitelů — jako majetní šťastnější jejich krajané, již mohou na universitě přímo studovati.

Jak jsme viděli, hnutí na rozšíření vyššího vzdělání vyšlo od university cambridžské. Druhým jeho střediskem stala se r. 1877 universita oxfordská. Zde však stránka finanční byla zvláště obtížná, ježto sousední okresy obydleny jsou z největší části chudým dělnictvem. Protože by cyklus 12 přednášek po několik let konaných byl příliš nákladný, obmezen byl zde cyklus pouze na šest v každém období, zimním a jarním. Aby však tímto omezením vyučovacích hodin netrpěla hodnota učení samého, bylo nutno pečlivěji zorganisovati *studium domácí*. Za tím účelem utvořily se »kroužky«, jež

řídí zkušení odborníci; jednotlivým kroužkům dodají potřebný počet spisků, půjčují jim knihy ze své »létací« knihovny, kterou každý přednášeč z povinnosti je opatřen, a jsou jim radou nápomocni jak při studiu, tak při písemných pracích. Takovým způsobem se stalo, že i v této formě podnik se vydařil a stále prospívá.

V těchto snahách, jak viděti, venkov předstihl hlavní město. Pro Londýn hlavní překážka rozšířiti universitní vyučování spočívala v tom, že nemá Londýn university »učící«. ježto, jak známo, t. zv. »University of London« jest korporace, jen zkoušející kandidáty hodností akademických; skutečné vyučování koná se toliko v kollejích, jež k universitě té přináležejí. Nicméně i zde nalezla se pomoc. R. 1877 sestoupil se výbor z představitelů universit londýnské, oxfordské a cambridžské a ustanovil přednášeče a zkoušeče pro Londýn. V letech pak 80tých utvořil se v Londýně spolek pro rozšíření universitního vyučování, jenž spolu s filiálními výbory v jednotlivých předměstích vzniklými, stal se mocnou pružinou tohoto hnutí ve hlavním městě. V Londýně zavedeny jsou vedle soustavných cyklů také populární přednášky,*) vždy o třech, jež mají sloužiti oněm jaksi za přípravu.

Takovým způsobem všechna tři střediska vědeckého života v Anglii rozdělila se organicky o práci na poli zdemokratisování vědy: londýnský výbor přirozeně působí v ohromném obvodu hlavního města a okolí, Oxford a Cambridge dělí se o města venkovská.

Organisace těchto učebných kursů provedena jest podle plánu prof. J. Stuartem vypracovaného. Přednášky konají se dvakrát do roka, na podzim a na jaře a trvají 6, 9 neb 12 neděl s dodatečným týdnem pro zkoušky. Zkoušky jsou dobrovolné a připuštěni k nim bývají jen ti, kdož s úspěchem účastnili se »klassí« a odvedli určitý počet písemných prací. Nezkouší však přednášející sám, nýbrž examinator od university zvláště vyslaný. Kdo obstál, obdrží vysvědčení.

Předměty přednášek tvoří dvě skupiny: 1. literární (v anglickém slova smyslu), obsahující anglickou a klasickou literaturu a jazyky, psychologii, ethiku, národní hospodářství a dějiny anglické i všeobecné; 2. vědeckou skupinu, ze všech oborů přírodních věd. K těm pojí se i přednášky z oboru umění, při čemž nejde tak o skutečné umělecké vyučování, jako spíše o porozumění a ocenění uměleckých děl. Ve volbě předmětů projevuje se veliká rozmanitost, podmíněná

*) Viz o tom »Naši Dobu«, str. 475.

přáním místních výborů; tak v Sheffieldu konaly se přednášky před posluchačstvem, nejvíce dělnickým, o době Perikleově, v Oldhamu o dějinách Florencie a v New Castlu pro horníky kurs o řecké tragedii. Jiná themata jsou: o anglických malířích, dějiny moderní Evropy, dějiny irské, dědičnost a vývoj, francouzská revoluce a j.

Jaké obliby dochází toto hnutí pro rozšíření universitního vzdělání, o tom výmluvné svědectví vydává neobyčejný vzrůst počtu účastníků. Universita cambridžská uspořádala r. 1873 cyklus přednášek v 10 různých m stech, jež navštívilo 3200 posluchačů; roku 1889—90 měla již 85 středisk o 125 kursech, jichž účastnilo se posluchačů 11.595; z těch 2385 odvádělo každého téhodne písemné úkoly a 1732 podrobilo se zkouškám na konci kursu. Universita oxfordská měla r. 1889—90 středisk 109 o 148 kursech a 17.904 posluchačích, z nichž při zkouškách obstálo a vysvědčení obdrželo 3927. Londýn čítal téhož roku ve svém obvodu 130 kursů, 12.923 studenty, 1972 odevzdané práce a 1350 zkušebních vysvědčení. Přičteme-li k tomu ještě 1040 studentů, kteří se účastnili přednášek od university v Manchestru uspořádaných, počet studentů universitní extense v Anglii dosahuje v zimním semestru 1889—90 velikolepého čísla 42.312.

Zajímavo bylo by věděti, zejména které třídy se tohoto hnutí účastní, ale není o tom posud přesných dat statistických. Bývá viděti na přednáškách těch dámy z nejlepších kruhů, mnoho posluchačů je z učitelstva elementárných škol, obchodníků a obchodního personálu; nejčetnějšími a nejčilejšími stoupenci těchto vzdělávacích snah jsou dělníci a mezi těmi obzvláště nejpokročilejší dělnictvo severoanglické. Přímo dojemná jest horlivost a vytrvalost mnohých dělníků, kteří přes mnohé překážky fysické a peněžní neochabují v těchto svých studiích; také tklivá jejich vděčnost k přednášečům, kterou jim namnoze písemně projevují, zasluhuje povšimnutí.

Že účastníkům těchto kursů skutečně dostává se vyššího, universitního vzdělání, o tom svědčí nejen jména přednášejících od universit vyslaných, mezi nimiž bývají i nejzvučnější jména zástupců vědy, ale i výsledek zkoušek, zejména však ten fakt, že universita cambridžská otevřela studentům kursů od Cambridže pořádaných své brány. Dovolila totiž, aby ona střediska, jež zavádějí souvislé systematické kursy z oboru přírodovědeckého a literárního, po čtyři léta konané, zvala se »filiální školou« university; ti pak, kteří odbudou tyto kursy a obstojí při zkoušce, mohou dále studovati na

universitě, a dosíci dokonce i hodností akademických již po dvouletém pobytu na universitě — jiní, pravidelní studenti musí býti na universitě tři léta. Ovšem výhoda tato má cenu více jen mravní, ježto je málo těch, kteří se mohou vzdáti svého denního zaměstnání, jímž se vyživují, a jíti na nákladná studia universitní, nicméně dlužno v tom spatřovati plné uznání tohoto veleplodného hnutí se strany nejstarší university anglické, jež sestupuje k lidu se svého vysokého piedestalu. Tím universitní kariéra stala se každému přístupnou.

Vliv tohoto hnutí na rozšíření všeobecného vzdělání jest ohromný, což plně pochopíme, uvědomíme-li si náležitě jen fakt, že vyššího vědeckého vzdělání dostává se vedle nevelikého počtu několika tisíc šťastněji postavených obyvatelů nyní novým téměř 50.000 osob ročně, jimž až posud bylo nepřístupno. Universitní extensí učiněn zajisté vážný krok na cestě k dosažení »jednoty národního vzdělání«, jaké požadoval A. Toynbee.

Nesmíme zapomenouti, že universitní extensí šíří se skutečně vyšší vzdělání *všeobecné*. V té příčině jest pozoruhodný rozdíl mezi organisací universitního učení i samého pojmu všeobecného vzdělání mezi Anglií a ostatní pevninou evropskou. U nás na př. university vlastně neposkytují všeobecného vyššího vzdělání, nýbrž podávají výlučně jen přípravu pro to neb ono, řekněme vyšší povolání, vychovávajíce praktické lékaře, právníky a úředníky, učitele, kněze — slovem jsou tím, což nejlépe lze označiti názvem »odborná škola«. V Anglii organisace universit je zcela jiná, tam podnes platí zásada: Universitas in artibus fundata est — universita založená jest na svobodném umění — a proto na nejstarších universitách cambridžské a oxfordské fakultního dělení podle odborů profesionálních do nejnovější doby téměř nebylo a úkol jejich i dnes záleží hlavně v tom, poskytnouti posluchačům všeobecného a zároveň vyššího, t. zv. »liberálního« vzdělání. A takovéhoto neprofesionálního vzdělání poskytuje vrstvám nejširším hnutí, o němž promlouváme.

Ovšem i na university samy blahodárně působí zpětně hnutí od nich vyšlé. Čeho Toynbee požadoval, aby university nejen učily, ale i sebe učily, ježto cítění většiny národa jest jim cizí, počíná se splňovati měrou potěšitelnou. Nic nemůže lépe charakterisovat upjatost a ztrnulost universit jako okolnost, že klasické jazyky a literatury, jež přece vždy měly tak výlučně vážný význam v universitním vzdělání, nemohly býti z počátku pojaty v obor předmětů universitní extense, ježto nebylo přednášejících, kteří by se byli chtěli odvážiti se svými vědomostmi před široké posluchačstvo: tak zkostnatělo

studium antických literatur a jazyků na pouhém slovíčkářství. A přece lid si jich žádal. Podobně bylo i s domácí literaturou. I bylo nutno změniti methodu a vlíti nového, svěžejšího ducha v suchopár všeho universitního vyučování, musila nastati popularisace všeho vědění a vyučování v nejlepším slova smyslu. — —

Vidíme-li vznik a rozvoj, organisaci a úspěchy tohoto hnutí jemuž v celých dějinách světových není rovného a považíme-li, že vyšlo naprosto jen ze soukromé píle a že stát do nejnovější doby ničím na ně nepřispíval — zdaž nepociťujeme obdivu, ba závisti k šťastné Anglii a spolu i přání, nebylo-li by i u nás možno něco podobného aspoň v malém slohu, co tam je u velkém? Mocný podnět Anglií daný šíří se na všechny strany světové: Skotsko, Irsko, Amerika,*) Australie a v poslední době i na pevnině evropské Švédsko,**) Belgie, Německo, ba již i Vídeň pokoušejí se o rozšíření studia universitního, — u nás v Čechách máme zatím jen ojedinělé populární přednášky: lze doufati, že z nich vykvete hnutí anglickému obdobné? *Fr. R.*

---

*) Ve Spojených Státech nyní již více než sto universit a lycejí — university americké mají více ráz škol středních — věnuje se demokratisaci vyššího vzdělání; právě založeno paedagogium s účelem, připravovati pro lidové přednášky přednášeče.

**) Švedské a vůbec skandinávské země liší se upravením lidových universit: tam větší váhu než města má venkov a proto se mluvívá o universitách selských. Kursy jsou zařízeny pro venkov, obyčejně v ústavech, v nichž dorostlejší mládež obojího pohlaví netoliko se má vzdělati, ale i vychovati. Ústavy slouží středním třídám obyvatelstva.

Rozhledy vnitřní.

JEŠTĚ KE SJEZDU POSLANCŮ ZE 14. ČERVENCE — CYRILLOMETHODĚJSTVÍ — POROTNÍ SOUDY — TISKOVÁ NOVELA — VÝJIMEČNÝ STAV — VOJTA NÁPRSTEK.

Ze zjevů našeho soudobého života politického v Čechách jest zvláště jeden neutěšený — nedůtklivost vůči objektivní kritice. Vychvalovati smí se vše, zkoumati a analysovati nic. Také tato revue stala se předmětem útoku diktovaného do »Plzenského Obzoru« pro poslední referát této rubriky o usnesení poslanců ze dne 14. července, jakkoli neobmyslná kritika naše byla motivována a doložena. »Plzenský Obzor« žádal, aby referent »Naší Doby« soudil o konferenci tak, jako před tím »Čas«, s jehož názory nebyl referent za jedno. Nemůžeme ovšem s »Plzenským Obzorem« polemisovati; máme i o disciplině politické i volnosti úsudku mínění jiné, než které se od nějaké doby u nás propaguje. K tomu »Naše Doba« není list politický, a nestrannost a věcnost její politických zpráv uznává se obecně. České věci i české politice propěje každé organické rozdělení práce a vyjasnění názorův a směrův. A s toho hlediska posuzujeme i krok poslance Kaizla, jenž, jak už známo je z politických listů, spoluredakce »Naší Doby« od 6. t. m.se vzdal.

* * *

Také nově přetřásaná otázka cyrillo-methodějství není právě dokladem věcného a organického pojímání našeho kulturního života. Většina českých listů zůstává při stránce jazykové a restringuje všecky i pravdivé i uměle vypěstované tradice toliko na slovanský *obřad*. To však nevyčerpává význam slovanských evangelistů, a bylo by smutné, kdyby někdo byl proti slovanskému, rozuměj správně, *českému* jazyku tam, kde se vůbec jazyka užívá. To zdá se nám býti tak samozřejmé, že netřeba o věci ani šíře psáti, přes to, že dokonce orgán svobodomyslné strany politický program český touto popletenou církevní otázkou znejasňuje. Moravská »Slovač«, již »Nár. Listy« v této příčině doporučovaly za vzor a pramen, definovala nedávno ideu cyrillo-methodějskou takto: Mimo slovanskou bohoslužbu tají se prý v této idei ještě: 1. Politická samo-

statnost a svéprávnost Velké Moravy, 2. Slovanská demokracie, 3. Největší rozkvět církve slovanské na Velké Moravě. ... »pokud a v jaké míře ovšem je (tyto tři momenty) za dob dnešních lze uskutečniti a jak se také pro dnešní naše poměry hodí«. — Třetí požadavek prý lze dnes nejsnáze provésti.

*

Dvanáctým zářím nastalo opět působení porotních soudů pro Prahu a territorium stížené výjimečným stavem. Zároveň počíná platiti novela tisková, o níž praxe ukáže, jak daleko zůstala pravá a naléhavá oprava tisku, přes to, že v některém směru, jako ku př. v rozšiřování tiskopisů, uvolněny budou tuhé meze dnešní. Ovšem bez zrušení výjimečného stavu není ani ten malý pokrok ničím, a ve zrušení opatření toho není naděje. »Fremdenblatt« psal, že ministerská rada jednala o odvolání výjimečného stavu, že však vláda v tomto okamžiku nemá »podstatného důvodu k řešení této otázky«. Podivná věc. Důvody vyžadují se sice k zavedení výjimečného stavu, nikoli k jeho zrušení, jež nastati má samo, jakmile odpadly příčiny, pro něž mimořádné opatření bylo zavedeno.

*

Dne 2. září zemřel v Praze Vojta Náprstek. Muž tento má v dějinách české vzdělanosti svůj zvláštní význam. Nejprve činný hrdina politického radikalismu osvobozovacího, později podporovatel osvětového rozvoje ve směru, kterýž vyrostl v duši jeho za oceánem. Význačné přednosti jeho byly mnohé: nekonečná ochota zaopatřovati na své útraty četné inteligenci, jež ho vyhledávala, knihové prostředky vzdělávací, pilná a dlouholetá práce pro rozvoj královské Prahy, zakladatelská činnost pro vzrůst českého průmyslnictví pomocí nákladných poučných výstav, jež většinou ze svých prostředků pořádal, obětavé podporování četných a různých institucí veřejného dobra, to vše a zejména jeho skromný a prostý život občanský, kterýž zakončil velkolepým věnováním, zabezpečuje Náprstkovi paměť českého lidu. Jak prostě a důsledně žil, tak i zemřel — tato důslednost v době liberalistického indiferentismu mladší pokolení upomínati mohla na lepší časy svobodomyslnosti. Vojta Náprstek byl důsledný — větší chvály v Čechách muži veřejně činnému ani dáti nemůžeme.

V Praze 10. září. *o.*

Rozhledy zahraniční.

ZOSTŘENÍ SPOLČOVACÍHO ZÁKONA V NĚMECKU — UDÁLOSTI BAVORSKÉ — CHOLERA A MANÉVRY — FRANCOUZSKÉ POPRAVY — HRABĚ PAŘÍŽSKÝ — BOJ PROTI SNĚMOVNĚ LORDŮ — ANGLICKÉ DĚLNICTVO A ŠKOLSTVÍ — RUSKO A BULHARSKO — JEŠTĚ STAMBULOV — VĚCI SRBSKÉ — ITALIE PROTI ANARCHISTŮM — BELGICKÉ VOLBY — DÁNSKO.

Protianarchistické zákony ve Francii a Italii nedávají ani vládě německé spáti. Nejedná se ovšem ani tak o anarchisty, jako spíše o sociální demokraty, jichž obrovský vzrůst jakožto strany parlamentární nahání bývalým stranám kartelovým vždy větší obavy. Proto s ochotou odhlasovali by poslanci těchto stran, ať zovou se již »liberály« čili »konservativci« sebe ostřejší výjimečná opatření proti nenáviděným socialistům, kdyby fiasko protisocialistického zákona minulých let neměla vláda ještě v živé paměti. Zákony protisocialistické sociální demokracii v Německu nejen nevyhladily, nýbrž naopak organisovaly v mocnou stranu politickou, jež počtem svých poslanců konkuruje dnes s nejsilnějšími stranami sněmovny a jejíž příslušníci zasedají i na katedrách universitních a hájeni jsou ve svobodném svém přesvědčení od celých fakult filosofických, jak se stalo v Berlíně proti ministru Bossemu. Zamýšlí proto vláda spokojiti se pouze zostřením práva shromažďovacího a spolkového, ale sama žurnalistika vládní pochybuje o úspěchu tohoto nepopulárního opatření.

Německo vůbec nalézá se dnes v zajímavém stadiu. Velkoněmecká, vlastně pruská idea soustřeďovací vyklíčivší na bojištích českých a přebujevší po válce francouzské až v chorobné výhony, smrtí starého císaře a tím i neodvratným pádem muže »krve a železa« nalézá se v očividném úpadku. Německý národ zaslepený a omámený slávou válečnou počíná prociťovati a uvažovati, není-li zevní sláva ta příliš draze koupena stagnací a změlčením duševního rozvoje, úpadkem německého umění, hospodářským vysílením a sociálním rozvratem. Právě vzrůst sociálněmokratických hlasů, při každých volbách stoupající, nasvědčuje tomu, že v lidových vrstvách německých jeví se hluboké a mocné vření, že nové názory a proudy dobývají se na povrch, a že říše německá, o jejíž síle a věčném trvání snil Bismarck, novým, snad i kritickým vnitřním přeměnám jde vstříc.

Pozoruhodné zvěsti v tom směru přicházejí zvláště z Bavorska, této země, jejíž národ povahou, cítěním i myšlením od Severoněmců tak se liší a na politickou samostatnost svého království tak jest žárliv. Jest známo, jaké zbožné až lásky a úcty požíval u svého lidu romantický král Ludvík, jehož zjevné protipruské smýšlení nalezlo předčasné zakončení v jezeře Starnberském. Dnešní vladařstvo bavorské jest pruskému nátlaku ovšem daleko jž přístupnější a i v mnohých jiných směrech, zejména i po stránce podpory rozvoje uměleckého, jenž přece pro Mnichov jest otázkou životní, s kralováním Ludvíkovým nedá se přirovnati A tu při odhalování pomníku krále Ludvíka v malém bavorském venkovském městečku, kterézto slavnosti se vladař Luitpold ostentativně nesúčastnil, potupena a zneuctěna jeho socha. A ve Fronteshausech, kde přenocoval princ Arnulf na vojenském cvičení, vytlučena mu okna.

Manévry vojenské jsou nyní ovšem na denním pořádku a zabírají také všechen čas císaře Viléma. Nicméně i při té příležitosti neopomíná baviti svět svými zajímavými výroky. Tak v Královci pravil výboru pro postavení pomníku Vilému I., že nejlepší moment pro pomník císařův jest meč v pravici vysoko pozdvižený.

Pro nebezpečí cholery zapovězen přístup civilnímu občanstvu k německým manévrům. Manévry samy se ovšem bez překážky konají dle programu.

Zdravotní stav v Německu není však právě skvělý. V Berlíně na příklad z narozených dětí umírá do 1 roku 26·9% manželských a 50·7% nemanželských, do 5 let 41·6% manželských a 62 1% nemanželských.

* * *

Pan Perier dokázal, že nepodléhá dojmům sentimentálním, a Caserio guillotinován za jásotu obyvatelstva Lyonského a k uspokojení evropské žurnalistiky, jíž tím ovšem odpadla denní velice sensační rubrika. Ale pan Perier dal krátce na to odpraviti i kněze Bruneaua, odsouzeného k smrti pro vraždu, a francouzské obecenstvo, v němž lidská krev patrně vzbuzuje jakousi zvířecí rozkoš a jež proto veřejné odpravování nedá si vzíti, tleskalo opět jako při zajímavé komedii. Zákon protianarchistický, proces s anarchisty v Paříži, hrdelní exekuce — nový president republiky francouzské jest vskutku mužem činu a energie. Ale že dovede i měkčím citům býti přístupen, tomu nasvědčuje milost udělená Baihautovi, jednomu z nejhlavnějších panamských hrdinů. Jinak protianarchistický zákon pracuje plnou parou. Vydavatel antisemitické a antikapitalistické »Libre parole« Drummond s dobrou se potázal, že v čas zmizel za hranice, neboť stíhání jeho dle nového zákona jest již nařízeno.

V Anglii rozloučil se se světem orleánský pretendent francouzského trůnu, známý hrabě Pařížský Hrabě Pařížský nedostatkem duševní své převahy nebyl nikdy republice francouzské nebezpečným, zůstavuje však syna, jenž dobrodružným svým příjezdem do Francie a dostavením se před asentní komisi dovedl před několika lety francouzské veřejné mínění značně pobouřiti. Podivno, že v téže době nej-

vyšší hodnost v republice zaujímá muž, jehož děd byl věrným ministerským sluhou orleánského Ludvíka Filipa a jenž rodině Orleánské děkuje své slavné jméno a své obrovské jmění — a tím i předsednictví republiky. Nutno též vzpomenouti, že Perier svého času vzdal se raději mandátu, než aby hlasoval pro zákon, jímž francouzští pretendenti vypovídají se ze země.

* * *

Boj proti sněmovně lordů v Anglii nevychází pouze ze zdola od mas lidových, nýbrž vláda Roseberyova sama dává na jevo, že agitační útočení na horní sněmovnu dokonce není jí nepříjemným. Ovšem chovají se lordové angličtí v poslední době tak provokačně, jakoby již v posledním okamžiku své slávy a moci chtěli ještě ostentativně ukázati své reakční stanovisko. Objevilo se to zejména opět při projednávání zákona na ochranu malých irských nájemců naproti vykořisťování od majetníků latifundií. Zákon byl dolní sněmovnou přijat, ale v domě lordů vyzývavě zamítnut. Tak maří aristokracie anglická krok za krokem všechny reformné pokusy politické a sociální, takže i v konservativní Anglii stále akutnější odpovědi žádá otázka, je-li korporace spočívající na pouhém privilegiu rodovém a majetkovém oprávněna příčiti se legitimní vůli národa. Leč dnešní vláda jest přesvědčena, že veřejná instituce, byť sebe hlouběji kotvila v historickém rozvoji národa, jakmile octla se v zásadném odporu s přesvědčením a názory soudobými, ztrácí důvod své existence, a zhroucení její jest jen otázkou času. Proto od dosavadního svého směru zákonodárného se neodchyluje. Zejména osmihodinná doba pracovní v dolech uzákoněna, ovšem učiněna důležitá koncese svobodě hospodářské v tom směru, že platnost zákona učiněna jest závislou na vůli dělnictva samého, čímž nátlak podnikatelstva není vyloučen. Avšak vyvinutá organisace a třídní uvědomění dělnitva anglického jest zárukou, že nátlak tento nepřestoupí své meze. Dělnické poměry a dělnická »životní míra« anglická liší se ovšem prospěšně od kontinentní, také jest v Anglii již přes 100 závodů, při nichž dělnictvo samo participuje na zisku, a pracuje v nich 2700 až 2900 dělníků.

Z 5,126.373 dětí v Anglii školou povinných pouze 889.506 platilo školné, všechny ostatní navštěvovaly školy elementární zdarma.

* * *

Choroba carova pobouřila nejen celou Rus, ale i celou Evropu. Přes mohutnou svou soustavu tělesnou netěší se car valnému zdraví, a jest přirozeno, že každá sebe vzdálenější kombinace na změnu na ruském trůně způsobuje nervosní Evropě nemilé rozechvění. Zahraničná politika béře se na Rusi svou cestou, ani nepřímé námluvy Koburkovy prostřednictvím nového ministra Stojlova neměly účinku. Rusko jest naproti Koburkovi upjato až po krk. Rozmrzelost bulharské vlády z toho jest patrna. Svědčí o tom zejména její chování k rusofilskému, Stambulovem proskribovanému vůdci Cankovu, jenž v nepochopitelné důvěře

k dnešním poměrům bulharským uznal veřejně Koburka za legitimního knížete a spěchal do vlasti zpět. Avšak pokání jeho bylo marným, hranice vlasti zůstaly mu uzavřeny. Také Karavelov odmítnuv žádati o milost, úpí ještě ve vězení. Tak v dobách kritických dvě nejlepší politické hlavy bulharské zůstávají jakožto političtí zločinci správy věcí národa svého vzdáleni.

Stambulov stal se z krutého tyrana figurou komickou. Ze záští proti Koburkovi pomlouvá jej nyní cizím novinářským zpravodajům, líče jej jako hotového blbce. Citován před soudce vyšetřujícího pro urážku knížete, počíná si s drzou zpupností a kuje prý dokonce i proti knížeti pikle ve prospěch — mladého pana hraběte Hartenaua. Že proti Stambulovi hněv lidu dosud bouří a časem i pádným způsobem zjedná si průchodu, nelze se diviti.

V Srbsku poměry stále jsou stejně smutné. Kabinet Nikolajevičův silně se viklá, poněvadž nynější ministerský předseda přece jaksi zdráhá se povoliti nátlaku Milanovu a prohlásiti jej opět králem. Proto Milan opět intrikuje s jinými, zejména s liberály a napredňáky — ba dokonce prý i s radikály. Krajní radikálové, mezi nimi i Taušanović, stíháni jsou pro velezrádu.

* * *

Italie se svým zákonem protianarchistickým nezůstala za Francií. K lepšímu má ještě to, že pro pouhé podezření anarchismem může určitá osoba přidržena býti k nucenému pobytu v jistém dekretovaném místě. Výrok o tom nepřísluší však soudu na základě právoplatného rozsudku, nýbrž pouhému politickému úřadu Jak vidno, pan Crispi dosáhne na italském parlamentu všeho.

Belgie chystá se k novým důležitým volbám dle dalece rozšířeného práva volebního. Pouze klerikálové a socialisté vstupují sebevědomě a organisovaně ve volební zápas. Liberálové — jak staří plutokratští Frère Orbanovci, tak mladí radikálně zbarvení Jansenovci, hrají dosti smutnou úlohu. Socialisté každý kompromis s nimi naprosto odmítli.

V Dánsku dlouholeté protiústavní ministerstvo Estrupovo odstoupilo. Změna vlády jest však spíše rázu osobního než věcného.

V Praze, 9 září, 1894. *H.*

Rozhledy sociální.

KONGRES PRO OPATŘENÍ DÍTEK — KŘESŤANSKÉ HNUTÍ SOCIÁLNÍ V NĚMECKU — OBCE A SPROSTŘEDKOVÁNÍ PRÁCE — ZASE RADIKALISM A OPORTUNISM SOCIALISTICKÝ.

V Antverpách zasedal mezinárodní kongres, jenž jednal o opatření opuštěných dítek, propuštěných trestanců, tuláků, duševně pomatených atd. Sjezd rozhodl, že možno pracovati o mezinárodních pravidlech takovéhoto opatřování, a založil za tím účelem mezinárodní jednotu, jež bude každý čtvrtý rok svolávati mezinárodní kongres se stálým sídlem v Antverpách.

Křesťanské hnutí sociální stále roste. V Německu právě tak jako u nás pracuje se ve směru tom pilně. V Essenu konán dne 26. srpna sjezd 424 delegátů 185 křesťanských spolků hornických, a usnesl se založiti organisaci křesťanských horníků dolnorýnské a vestfálské uhelné pánve. Cílem organisace jest domáhání se spravedlivého upravení mzdy, jež přiměřena jest ceně práce a způsobu horníkova života, resp. jeho potřebné životní míře. Polemika politického strannictví a konfesí je vyloučena — tedy organisace hospodářského programu. V Kolíně nad Rýnem rokoval v posledních dnech srpna jedenačtyřicátý valný sjezd katolíků Německa, jehož účastnilo se 4000 osob. Předmětem rozprav byla hlavně otázka sociální. Rozhodně vysloven požadavek nedělního klidu pro dělnictvo a úřadnictvo, zejména ve velkovýrobě. Aby nedělní prázdně nebylo zneužito, zakládány buďte spolky a útulky pro učně, pomocníky, a obmezeny buďtež nemírné veřejné »zábavy«. Hlavní starostí státu budiž rozvoj organisací společenstev dle povolání na základě křesťanském a péče o zachování středního stavu. Kaplan Kochmeyer z Münsteru dokazoval potřebu odborového organisování dělníků na základě křesťanství. Prof. Schädler doporoučel, aby školství od dětské opatrovny až po universitu postaveno bylo na zásady křesťanství. Pro dělnictvo pořádány buďtež praktické sociální kursy a vydávány laciné poučné spisy o sociální otázce. Zaměstnavatel pečuj o hmotné i mravní dobro dělníka a buď s ním v dobrém osobním styku, k čemuž zřizovány buďtež v továrnách dělnické výbory. Naléhavou nutností jest zřizovati úřady pro zprostředkování práce ve větších městech za spoluúčinkování dělníků. V základech jsou usnesení kolínského sjezdu příbuzna směru a principům, jež vykládány byly počátkem srpna na sociálním kursu ve Vídni.

Würtemberská vláda pořádala anketu za účelem vyšetření, v jakém stavu jest a jak zdokonaliti se dá sprostředkování práce dělnické. Zá-

roveň svolán sjezd würtemberského živnostnictva k rokování o téže otázce. Prof. Huber poukazoval zde, že jedině obce jsou způsobilé, vzíti si zde na starost úkol sprostředkování práce dělnictva. Společné kollegium, jež se o věci radilo, usneslo se, že otázku sprostředkování a výkazů zaměstnání mohou obce s největ ím úspěchem řešiti, majíce možnost, říditi se místními poměry. K tomu bylo by lze užiti ještě jakýchsi menších pomocných výborů, v nichž byl by stejný počet dělníků a stejný počet zaměstnavatelů. Kollegium vyslovilo se též pro organikou souvislost místních obecních úřadů výkazních na útraty státu. Zejména musil by stát hraditi obcím útraty vzájemné korespondence písemné, telefonické a ostatní náklady, jež obcím vzejdou sprostředkováním práce. Pro obce, jež ve směru tom začnou pracovati, zabezpečí se ve státním rozpočtu náležitá položka.

Upozorňujeme zde na tuto vážnou novotu sociální politiky. Myšlénka je pozoruhodna, a zavedení takové instituce mohlo by míti dalekosáhlý účinek na zredukování počtu nezaměstnanců a na regulování mzdy při nynější kapitalistické výrobě, zejména když vedení pracovních výkazů založeno bude na nuceném přihlašování a požadování pracovních sil zaměstnavatelem. Jisto jest, že sociálních úkolů obcí — původně to kollektivních sociálně hospodářských celků — musí pořád přibývati, nemá-li instituce obcí utonouti ve formách státního byrokratismu. Zvláště naše česká obec, pyšná na svou starou a mocnou samosprávu, měla by na tomto poli krásný obor práce.

* * *

Nové organisace dělnické sestoupily se v *Nizozemí* a v *Severní Americe*. Ve Zwolle v Nizozemsku utvořil se totiž nový svazek sociálněděmokratický dne 26. srpna, jenž v ustavujícím prohlášení odůvodňuje svůj vznik tím, že prý dřívější organisace nizozemská již nevyhovuje stavši se konservativní. Nová sociálněděmokratická strana bude prý pracovati politicky i hospodářsky k poražení kapitalismu nehledíc na sympathie a antipathie k osobám. Za věcí stojí patrně hollandský revoluční socialista Nieuwenhuis, jejž Marxovci nepřipustili na kongres curyšský a jenž spolu s anarchisty hrozí zakládáním nových organisací revoluční taktiky, kterážto počínání ostatní sociální demokracie vesměs odsuzuje. V severní Americe sešla se v Chicagu nová jednota dělnická »American Labor Union«. Táž hlásati chce potřebu naprosté solidarity dělnictva, nedostatkem jíž skončila prý poslední stávka ve Spojených Státech nezdarem. Dělnictvo vydržuje si již dlouho mnoho vůdců, kteří mají prý většinou ctižádost býti politiky. Stačí prý jediná organisace s oprávněným praesidentem, jenž může rozhodovati i o stávce celé organisace. Také v Anglii staví se proti dřívější daleko rozvětvené dělnické organisaci Trade Unions nově zakládaná National Free Labour Association, o níž jsme časem referovali; upozornili jsme však, že svazek Free Labour podporují angličtí podnikatelé.

V Praze, 9. září. *Ch.*

Úvahy a kritiky.

Novinky českého jazykozpytu.

Fr. Kott, *Česko-německý slovník.* Nakl. Fr. Šimáček. — J. Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého.* I. Nakl. B. Tempsky. — Ottův *Slovník německo-český.* — *Brus* matiční, III. vyd. Nakl. J. Otto. — K. Vorovka, *Vyhledavač slov českých i cizích.* Nakl. Bursík a Kohout.

Koncem července minulého roku dokonán VII. dílem česko-německý *slovník Kottův*; práce rozsáhlosti ohromné 8466 a LIV stránek — dílo dvakrát tak veliké — dle přiznání spisovatelova, jako slovník Jungmannův. A přec ani početí tohoto díla, ani jeho zakončení nevzbudily ani stín toho dojmu, jakým působil slovník Jungmannův, a dílo samo nejeví, ač vycházelo dvakrát déle než slovník Jungmannův, patrných stop v literatuře. O tom o všem při jeho dokončení možno uvažovati.

Hlavní obtíží pro praxi je jeho nehotovost: nebylo plánu, když byl počat, a tím se jeví, že doplňky jsou namnoze větší než slovník sám: tak I. díl slovníka (A—Mžutka) obsahuje 1097 stran, ale doplňky (A—Mžúžiti) obsahují (díl V—VI.) stran 1411 (o 314 stran víc než slovník sám), a k těmto ještě jsou v díle VII. dodatky na 150 stranách — tak že proti 1097 stranám díla stojí celkem 1561 stran doplňků (o $^1/_2$ více, než dílo samo). Jsou to vlastně dva slovníky.

A druhá, daleko nejdůležitější vada pro vědecké užívání jeho jest naprostý nedostatek toho všeho, co užívatel slovníka dle moderních požadavků v něm hledá. Od českého slovníka, jakým Kottův i přes svůj název — česko-německý — býti chce, žádáme jistě správnou nynější formu slova jako záhlaví, dále etymologii, jasnou až na nynější jeho formu — ovšem etymologii, která nám prostě ukazuje, je-li slovo cizí, či vlastní české, či obecně slovanské — a jak v každém případě původní forma zněla, pak dějiny tohoto slova a konečně nynější jeho užívání, vyvinuté dle etymologie a historie na původní, přenesené — správné i nesprávné. Tak zřízen je na př. slovník Littréův; slovo *louka* by asi tak vypadalo:

Louka, -y, f.; instr. sg. *loukou*, pl. g. *luk*, d. *lukám*, l. *lukách*, i. *lukami*; v plur. vedle *louky* je také tvar *luka*, neutrum, g. *luk* atd. (Pl. *louky* při specialisaci, *luka* při generalisaci.)

Etymologie: obecně slovanské; praslovansky *lónka* = pratum.

Historie: XII. stol. *lúka* pratum Kosmas; v XV. XVI. stol. *lauka* Hájek; nč. *louka*.

Usus: *a*) pratum: *lúka* stč. pratum; *louka* zelená nč. . . . *b*) jména místní: *Louka* atd.; *c*) tropicky: na zelenou louku přijíti, z dobré louky kvíti atd.

Takového poučení by však čtenář u Kotta marně hledal.

Ale tím vším by se ještě nevysvětlila malá váha a užívanost tohoto slovníka, kdyby nepřistupovaly vady jiné a to je nespolehlivost, jakou každý užívatel po delším užívání zpozoruje. Všecko se spíš odpustí slovníku, jen je-li spolehlivý; ale tato vlastnost schází úplně.

Tak na př. víme, že úplnost žádati od slovníka je požadavkem upřílišeným: ale přec na př. slovo *slívy* ve významu špatné pivo čtenář u Kotta nerad pohřeší — často je čte u Nerudy; ale něco zcela jiného děje se ve čtenáři, vidí-li, že scházejí slova z knih, které spisovatel prý probral: tak z Čechova Lešetínského kováře nebo ze Zeleného biografie Jungmannovy: a ejhle slov: *žežulinka*, *zlatoušek* (= zlatohlávek) (Čech L. k. 42, 56) nebo *ypsilonář* (Zelený 269) a j. asi 30 u Kotta není, nehledě ku přečetným staročeským, jichž pominuto.

A dále vidno, že při volbě sběratelů vybráni lidé, kteří sebrali doklady naprosto falešné: tak uvádí na př. dialektické slovo *říčeti*, které dotyčný sběratel sám si chybně utvořil k 3. os. *říče* místo *říkati*: že sloveso *říčeti* je vymyšleno, svědčí doklady Duškovy v Listech filolog. 1892, které sice uvádějí hojně tvarů podobných, ale žádné *říčeti*; jiný sběratel našel u Štítného slovo *kon* s významem jednání: *aby v koně byli šťastni;* ale podíváme-li se do Erbenova vydání str. 109, vidíme, že myslí se *koně*; jiný našel *súti* ve významu lactare, ač *ssúcí* pochází od *ssáti*; jiný sběratel mu uvedl řadu dokladů pro slovo *bratř*, o kterých dávno již ukázáno, že jsou chybné; jiný sběratel přivedl mu do slovníka nějaké slovce *brů* ve rčení: je toho jako *brů* — Kott vykládá: místo *bronků*, ač sběratel chybně psal kroužek a nutno čísti: jako *bru* (*ber* byla bylina s hojnými semínky, a *mnoho jako bru* rovná se spisovnému *bylo jich jako máku*); jiný mu vyložil *bouchra* za *žida*, ač je to jen židovský název učitele atd. atd. Zajímavo je, že Kott bez ostychu pojímá 1893 ještě falešné glossy z Mater verborum do slovníka: *lépsti*, *kamij* (chybně míslo *kamy*), *jícich* atd. nebo z Evangelia svatojanského *jesum* o s l i ň (!) atd.

Ovšem není pak čtenáři podivno, že přejal Kott i četné chyby svých předchůdců. Tak uvádí adjektivum *jelový* ze žaltáře staročeského místo *jelenový*, *blveň* místo *Litvén*, *Křížovský* místo *Křížkovský* (tak mu vznikli dva hudebníci), *nravišek* s významem m r a v e n e c místo *nravisko* s významem m r a v e n i š t ě, *obětisko* s významem o b ě t místo o b ě t n i c e atd. atd. To však dalo by se omluviti.

Horší však jest to, že doklady uvedené znějí v originále namnoze jinak: tak na př.: *bohtati* znamená prý dle Dobrovského houkati; ale Dobrovský hohtati (= nč. chechtati se); *břichopluc* prý se vyskytá u Husa: ale tam se vyskytá jenom *břichoplnec* a z chybného čtení *n* za *u* vzniklo toto břichopluc; *běle* prý znamená staročesky amarellae; ale je to adj. *bielé* (nč bílé) totiž višně; *chorec* prý znamenalo míru, ač je to *kořec* (nč. korec ; *oněžie* prý znamená furcale, ač je to onicě (nč. vojnice); *onomletě* je dle slovníka nějaké divné adverbium, ač jsou to dvě slova: *onom létě* (= loni); jindy latinské *jam* pokládá za české a vykládá; podobně vykládá latinské *onopordon* čes. *ostropes* (pokládaje slovo lat. za české a č. za lat.); francouzského *Abouta* pokládá za Čecha atd. atd.

Tu potom nedivno, že chybným čtením staročeského pravopisu, ač je dosti určitý, vznikla řada nesprávností: *bobrec* má býti správně bobrek, *cibr* čibr, *cepýrati* čepýrati, *časník* čášník, *čatr* cátr, *hemžadlo* hemzadlo, *kamík* kamýk, *kovarčič* kovarčic, *kvasenín* kvašenín, *nestovky* neštovky, *nestanné* nestánie, *ozha* ožha atd.

Jinde vytvořeny z vedlejších tvarů chybně tvary hlavní: asi tak, jako by čtenář z genitivu *ševce* udělal nominativ ševc, nebo z imperativu *viz* infinitiv viziti (místo *švec, viděti*), podobně tvoří Kott nom. *čeber* m čber, *drobt* m. drobet, *drvo* m. dřevo, infinitiv *dřezati* m. dřežeti, *kašiti se* m. kasati, *otiežiti* m. otázati atd atd. Nerozezná vazby: učí *okojiti se* s genit., ač pojí se s dativem; podobně *obložiti se* atd.

A to nejsou zrovna nejhorší příklady, vybrané vesměs z posledního sešitu slovníka; obsahujíť druhé doplňky na 222 stranách 1238 chybných a nesprávných hesel. Při takových vadách nelze mluviti o spolehlivosti. Ovšem obsahuje slovník mnoho vzácného a cenného materiálu, ale pro tyto hlavní vady Kottův slovník nemůže býti naší pokladnicí češtiny: českého slovníka je potřeba stále nalehavá. Aby mohl býti správný, jeho důkladně býti seznámen s moderními požadavky slovníka, vybrati si pracovníky spolehlivé, sám přísně kontrolovati, úplně prameny vyčerpávati a býti obeznámen úplně s mluvnicí mateřského jazyka.

Tento požadavek pomáhá vyplňovati nyní I. díl *Gebauerovy Historické mluvnice jazyka českého*: kniha veliká, XII, 701 stránek. Obsah její je dolíčení dějin českých hlásek od doby jejich vzniku — ten hledáme v době t. zv. praindoevropské — až na naše časy a provedeny jsou tyto dějiny čtyřmi stupni: popisem jich v době praindoevropské, praslovanské, dějinami jich v době české a konečně popisem novočeského jich stavu Hláskosloví samo obsahuje vlastně jen 594 stran, ostatek jsou úvod, doplňky, index, seznam pramenů atd. a na těch 594 stranách je sneseno vše, co dosud — hlavně ovšem spisovatelem samým — o hláskách českých bylo vybádáno. Uvážíme-li, že 1877 obsahovalo totéž hláskosloví 156 stránek a dnes 701, tedy 5krát víc, vidí se ihned pokrok ve sbírání látky — ten hlavně dílo tak rozmnožil. A veškerý tento materiál — pětkrát tedy větší než dosud byl znám — nasbíral si usilovnou prací Gebauer sám; a materiál odjinud přejatý bedlivě znovu skontroloval a roztřídil. K této počáteční práci přistoupila další — pracnější a usilov-

nější — svedení jednotlivých těch přehojných zjevů hláskových pod známé zákony, stopovati každou odchylku až k dalším zákonům, které jí byly příčinou, spojiti bezpečnými zákony nynější formu slov se starši doloženou i s nejstarší předpokládanou — to vše byla práce nová, ohromná, považíme-li, že v té příčině dosud nebylo vykonáno pranic. Tato práce je provedena s úzkostlivou pečlivostí a svědomitostí: mnohdy spokojuje se spisovatel pouhým konstatováním fakt, než aby vymýšlel nejisté theorie; jinde odkazuje ke zjevům podobným, netvrdě však jejich stejnost. Všude možno na základě suchých fakt, srovnaných a sečlánkovaných, činiti další pozorování. Tak na př. ukazuje spisovatel, že přehláska *aj — ej*, *u — i*, *ý — aj* má některé shody s předchozí podobnou hláskovou změnou v němčině: filosofický pozorovatel ukáže na stejnost podnebí, hojný styk kulturní a pozná, že stejné příčiny musily míti stejné účinky: jako nyní působením moderních dopravních prostředků hledí se ke krátkosti a rychlosti, jako vidíme stejná zkrácení slov cizích v češtině jako v němčině: *kilo, deka*, negramatické vazby *šest třicet* místo *půl sedmé* (v řeči nádražní), evropský akkusativ vztahový: *šel hlavu skloněnou, oči uslzené* atd. tak důsledky podobné vidíme ze stejných okolností i ve staré češtině. Jinde vidíme, s jakou pečlivostí rozlišuje spisovatel bývalá tři *l* v češtině: tvrdé, měkké a střední; trojí *z* — tvrdé, měkké a z bývalého *dz*; atd. a vidíme opět, jak jazyk, usnadňující si a stále zjednodušující práci mluvidel, zredukoval všecko toto na jednostejnou hlásku *l* a *z* a jen nejpečlivějším zkoumáním objeví se stopy bývalé trojice. Ovšem není, jak již řečeno, výklad všude úplný: tu ponecháno pole badání dalšímu. Aby to dálo se cestou Gebauerovou, je přední úkol české filologie. Kniha sama je ovšem jen první díl historické grammatiky, kterou spisovatel na 5 dílů rozpočetl; úplnost a spolehlivost prvého dílu ručí i za ostatní. Je to úhelný kámen vědecké grammatiky české.

K těmto dvěma důležitým dílům, z nichž první ukončuje jaksi dobu starší, druhé důstojně začíná dobu novou jazykozpytnou, druží se 14 sešitů *Ottova slovníku německo-českého*. Slovník ten rozpočten je na objem veliký — základ jeho je široký — byl proň úplně vyčerpán slovník Kottův, veškeré odborné slovníky jsou veň sneseny a na 100 odborných spolupracovníků překládá technické terminy. Kritika a širší obecenstvo díla toho dosud málo si všimly, ač zajisté působení jeho, jakmile bude dokonáno, bude ohromné a váhou svou veškerou soutěž jiných slovníků vytlačí. Vše, co by si praktický čtenář mohl přáti, red. Sterzinger provedl, ovšem většinou dle vzoru německo-francouzského slovníka Sachs-Villattova; poklad němčiny je tam snesen tak hojný, že vyniká nade všechny dosavadní německé slovníky vůbec: obsahuje víc než Grimm, Sanders i Heyne. Co se češtiny týče, nutno tu vytknouti neocenitelnou vlastnost, že zde veškerá odborná terminologie je v jedno snesena, jednak redakcí, jednak odbornými spolupracovníky. Spisovný jazyk je uveden úplně se svými aequivalenty za německá slova, ovšem bez archaismův a nemírných purismů. Budoucí český slovník bude míti v tomto slovníku oporu velikou. Upozorniti čtenáře »Naší Doby« na tento důležitý slovník, který nemá jen cenu výhradně praktickou, je účelem těchto řádků.

Brus jazyka českého (který sestavila komise širším sborem Matice České zřízená. Vydání III. úplně změněné a rozmnožené. V Praze. J. Otto 1894.) i Kar. Vorovka, *Abecední vyhledavač slov českých* i cizích. V Praze 1894. chtí býti pomůckou českému spisovateli: varují před chybami, ukazují vazby správné, vysvětlují věci nejasné. Kniha Vorovkova má, ač menší objem, širší pole působnosti: obsahuje i výklad mnohých slov cizích, jimž Brus matiční místa jen tehdy popřává, ví-li za ně náhradu českou. Vorovkova kniha víc vysvětluje, Brus matiční víc opravuje. Kniha Vorovkova je sbírka mínění různých, Brus matiční autorita zamítající a dovolující. Vorovkova kniha má ovšem — jako práce jednotlivcova — víc nedopatření než Brus Matiční, je však hojnější a úplnější.

Že je třeba stálého a pečlivého zrcadla správného jazyka, není nikoho tajno, kdo trochu pečlivěji probírá se denní stravou svou — svými novinami Tak vykládal jeden list o jakési paní »Ajvazovskajové« m. Ajvazovské, kdežto jeho protivník týž čas napsal v dopise z Vídně, že ministr učinil podrobné »rozklady« v komisi (Auseinandersetzungen). Obliba v cizích slovech našich novinářů je pověstna. Totéž pozorují ve Francii i u našich sousedů Němců: a snaha po ryzosti jazykové proniká tam i ve zvláštní spolky, utvořené pro čištění a broušení jazyka Sbor Matice České přejal u nás úkol francouzské akademie: býti strážcem mluvy spisovné a tento úkol svůj plní občasným vydáváním Brusu.

Třetí vydání jeho je zřízeno jako předešlé: V oddíle prvém vykládá theoreticky o pravopise a tvarosloví, v oddíle druhém seřazuje slovníkově jednotlivé hříchy proti jazyku. Kniha Vorovkova v tom je praktičnější, že oboje kategorie shrnuje dohromady v jednu: Brus matiční následkem své dvojitosti mnoho vykládá dvakrát — tak na př. *Tempe* učí skloňovati na str. 60 i 362; *bratr* str. 18, 29 i 60; *lidé* str. 19 i 175 atd. Také snad se zdá ona část theoretická rozsáhlejší, než káže potřeba: 68 stran je trochu mnoho. Výběr učiněný je celkem správný: tu a tam dalo by se snad o něčem pochybovati: někde je Brus příliš rigorosní, jinde naopak: dnes ještě zamítati *sezení, vypovězen* (nařizuje psáti *sedění, vypověděn*) je již marno; skloňovati časopis *Vesmír* gt. *-íru* příčí se usu: *Lumír — Lumíra*, tedy i *Vesmíra*; na str. 15 o *týden* není pověděno správně, že skloňuje se *týdne, týdni* atd. — zajisté lépe sg. *téhodne* atd. a plur. *neděle* (dle mluvy lidové); *lhu* je doloženo již u Chelčického a Všehrda — tedy v XV. stol.; *Tatar* nemá plur. *Tataré* — není proň dokladu; taktéž bez dokladu nařizuje se psáti *v listopadě* (str. 16) — Dobrovský ^{1}171, ^{2}242 učí u všech jmen měsíců *u*, srv. Palacký I. 2. 121 v měsíci listopadu atd. Rovněž tak marně nutí Brus k dativu *Uhrům*, ač výklad Gebaurův nasvědčuje tvarům *Uhrám* a taktéž 378 marně zamítá *usínati*: takové analogické novotvary jsou nejenom v srbštině *prionu — prianjati* (prionu — prilipati bychom čekali), ale i v nářečích (chod. *zamkýnám, polkýnám*) a v jazyku spisovném *oslňovati, oslniti* (m. oslepiti), stč. *zahynovati* (m. *zahybovati*) a obecné *přilínati* je něco jiného než *přilípati*. Marně také doporučuje »správnější *královéhradecký*« atd — usus zde již rozhodl ve prospěch kratšího. V mnohých těch případech shodují se oba brusy — Vorovkův

i Matiční; tak se shodují i v doporučení *angličtiny*: ale máme-li *němčina* a ne *němečtina*, proč pak ne *angličina*? Podobně u Vorovky *dupati* nemá impt. *dup*, ale dupej! místo *rozříznouti břicho* (pod *harakiri*) říkáme *rozpárati*; *jizba* není domácí slovo, nýbrž z něm. stube; *junný* píše se tak chybně m. juný (stslov. *unyjь*); *plátěnný* chybně místo *plátěný*; *lépati* je chybně m. *lípati* atd. Nedůsledně také vytýká Brus na př. *Malé Brozany* m. *Brozánky* a nevytýká *Velké Popovice* místo *Popovice* (*Malé Popovice* chybně místo *Popovičky*).

Jinde opět vytýkají oba řadu frasí a úsloví, které zdomácněly již ve všech jazycích evropských: tak Brus nařizuje při datování psáti: *V Praze, ve Ferdinandově třídě, v čís. 8., v 2. patře* místo obyčejného *Praha, Ferdinandova tř.* atd.: ale ani sám se svým pravidlem neřídil a vytiskl na titulu: *Knihtiskař J. Otto. Nakladatel*, ač by byl měl dle svého pravidla a dle staročeského usu dáti *u J. Otty* atd nebo nějak jinak. *Brutalný* Brus zamítá, (dle Kotta není doloženo jen *brutalní*) ale to se sotva nahradí nabízenými významy. *Absolutní* vláda není ani naprostá, ani nadpoloviční, jak nám radí Brus; a rovněž tak nejsou *allotria* u Vorovky nepřístojnosti, ani *antichambrování* podlézání, *illustrovati* není vyobraziti atd. Ale ani *bezohledný* nemůžeme nahraditi slovem *přímý*, jak nám radí str. 85 Brus, ani se nevzdáme vazby *během jednoho století*, když nám nezakázal *pokračovati s duchem času* a *jíti s proudem doby*. Zaváděti dnes m. *dělo puška* způsobilo by zmatek v řemeslech, ježto by potom *puškař* (kterého Brus zapomněl překřtiti) vyráběl *děla*

A tak mnoho jiných ještě skrupulí odnese proud doby; je známo, že slova naprosto nesrozumitelná a chybná ujala se a jsou dnes nezbytnými součástkami češtiny, která výteční znalci zamítali: tak před sto lety zamítal Dobrovský (v Literarisches Magazin I. 112, 114, 116) slova: *událost*, *určiti*, *příloha* a pod., bez nichž dnes těžko bychom se obešli. Ovšem upozornění na chyby a hojné doklady vazeb správných zůstanou vždy cennou pomůckou čtenáři.

Důležité při dílech takových je zření k naprosté správnosti tiskové: v Brusu je několik chyb ve staročeských dokladech a pak v úvodě *J. Čelakovský* (m. *Fr. L.*); jinak je dost dobře opravován; za to »Vyhledavač« Vorovkův má v cizích jmenech dosti chyb: *citysus* (m. cytisus), *immens* (m. *-ensní*) *stěžejní* (m. stežejní), *lacrymae* (m. lacrimae), *Leon*, *Leonta* m. *Leona*; jinou chybou je na př. *cottage* před *cotillon*, *imperator* a *infinitiv* uvedeno dvakrát atd.

Celkem řečeno je spolehlivější »Brus« matiční než »Vyhledavač«; ale praktičností a úplností vyhovuje zase daleko lépe »Vyhledavač« než »Brus«; přičiňuje se k tomu i ta celkem nepatrná okolnost, že »Vyhledavač« uvádí slovo pouze ve formě správné, tak že není možna mýlka, kdežto »Brus« uvádí formu obojí. To, co vykládá »Brus« v úvodě o rukopise kralodvorském, je vědecké farizejství. *V. F.*

ZPRÁVY.

* Lev Nik. Tolstoj jako student vedl život dost veselý. Věnoval se orientálním jazykům, ale prospěch jeho nebyl valný. Většinu času protrávil na večírcích, v divadlech a na plesích. Měla tu naň neblahý vliv jedna z jeho tet, která z něho chtěla vytvořit ideál podle svého způsobu. Radila mu dokonce i k poměru se vdanou dámou, poněvadž prý nic tak neobrousí mladého člověka, jako poměr se ženou comme il faut. Proto praví Tolstoj ve své zpovědi, že s hanbou vzpomíná svých mladých let. Byl tehda pravým opakem svého bratra Dimitrije, mystika a zbožného člověka.

* * *

* Pan Lošťák může býti klidnější; našli se a sice na lutyšské universitě dva profesorové, kteří si svá učená argumenta sesílili tím, že si je navzájem zapsali rukama za ucho a nohama na svých nohou. Pánové Delboeuf a Hubert, jeden klasický filolog, druhý historik, nedohodli se v sedění fakultním i pokračovali tudíž v argumentaci svalové. Nevíme, byly-li »důvody« filologovy silnější nebo »odpovědi« historikovy; na každý způsob podán akademické mládeži belgické velmi názorný příklad statečného přesvědčení vědeckého; v jiných zemích, patrně aby se předešlo příkladům tak pohoršlivým, učencové pevného vědeckého přesvědčení míti nemusejí a jsou proto obecně ctěni a váženi. Přívrženci Tolstého mohou také míti radost; neboť poznávají, že učenost není s to, vypuditi z »nosičů osvěty« původní bujarost, která se, patrně mylně, připisuje nosičům obyčejným a podomkům.

* * *

* Dokončení Bible Kralické dne 15. srpna důstojně bylo oslaveno v Kralicích. Slavnost uspořádaná byla církevníky reformovanými a měla, jak sluší, ráz předně a hlavně náboženský. Účastníků bylo podle zpráv »Lid Novin« přes 600. V Kralicích u Náměště nad Oslavou, na bývalém zámku pánů Jana a jeho syna Karla ze Žerotína byla slavná tiskárna Jednoty Bratrské, která z jara r. 1578 z Ivančic sem převezena byla. Řídil ji slovutný Zachariáš Solin. A po vzoru Jana Blahoslava, který k žádosti starších přeložil z řeckého textu celý Nový Zákon a vydal jej r. 1564, přeložila komise devíti překladatelů též Starý Zákon. Kralice dnes a před 300 lety! Tam, kde stál zámek pánů Žerotínů, stojí cha-

loupka a z hradu tak útulného, tak pohostinného, zbyly pouze tři sklepy; a kde byla dříve tiskárna Bratří českých, zbylo holé místo; není zde kamene na kameni; ještě před málo lety odvezeno odtud na 180 krychl. sáhů kamene, aby se jím ohradila obora hraběte Haugwitze. Zbyl jedině kostelík, nyní katolický; v něm nacházejí se památné náhrobní kameny bývalých majitelů Kralického zámku a mnohých kazatelů Bratrských.

* * *

* Dne 7. srpna zahájen byl ve Vídni na popud t. zv. Lvovy společnosti první toho druhu v Rakousku sociální kurs, navštívený 350 účastníky, z nichž přes 40 z Čech a 37 z Moravy. Přednášky zahájeny bývalým profesorem katolické university ve Freiburku Alb. Weissem, jenž po 3 hodiny přednášel »o základech společnosti«.

* * *

* V říši bohabojnosti a dobrých mravů výborná hlava jedna proti anarchismu našla neomylný prý prostředek: každému individuu, projevující anarchistické smýšlení způsobem nápadným, dá se lískovkou třicet ran a dávka by se opakovala denně, až se neznaboh napraví. Hůl zlomí prý anarchistický slavomam, neboť ponížení a znectění osobní uvědomí trestanému slabost a nicotnost. Nepochybujeme, že by berlínští profósové byli vydařená komise rozhodující, kdo je »nápadný« anarchista a že by na tu »nápadnou« lavici se dostali všichni — civilisté a snad i vojáci »od feldvébla dolů«. My dále nepochybujeme, že berlínská komise by se rozšířila mezinárodně.

* * *

* Podle zpráv francouzských listů ku popravě anarchisty Caseria připuštěno bylo publikum z »lepší« vrstvy společenské, jež v okamžiku, kdy padla hlava zločincova, svým citům ulevilo hlasitým: bravo! Theorie p. Tardea, o níž v »Naší Době« minule bylo referováno, rychle se uskutečňuje a sotva ve prospěch těch, jež za okno, z něhož bylo viděti na popraviště, podle zpráv týchž listů platili po 300 franků.

* * *

* Nový salon pro stálé umělecké výstavy otevře tento měsíc v Praze ve zvláštní budově ve dvoře č. 9. (nové) ve Ferdinandově třídě nakladatel a knihkupec p. Fr. Topič. Přejeme našemu výtvarnému umění, aby salon mu prospěl, aby budil interes pro umění v našich majetných vrstvách, zejména pražských.

Obzor časopisů.

Čas v čís. 36. (8. září) pojednává *o postavení našeho národa v ohledu národohospodářském*. Naše národohospodářské poměry jsou doposud stísněné, jsme hospodářsky odvislí od živlů cizích, nám nepřátelských nebo vlažných. Tyto poměry mohly by v nás vzbuditi nejvážnější obavy o naše bytí, o naši existenci jako národa samostatného. Avšak nesmíme býti malomyslni. Nás Čechoslovanů je přes 7 milionů. Dejme tomu, že každý jednotlivec do roka průměrně za šaty a obuv, za nábytek, nářadí, potřeby luxusu atd. atd. spotřebuje jen 50 zl., tedy už to, vezmeme-li nás jen polovici (3·5 mil.) do kalkulace, representuje konsum 75 milionů zlatých ročně. Mimo to, kdyby naši řemeslníci a továrníci veškeré suroviny nebo polofabrikáty, stroje, nástroje a různé potřeby, pokud lze, jen a jen u svých hledali, k jakým to ohromným sumám spotřeby dojdeme, kterými sami můžeme vládnouti. Snad to bude o mnoho více nežli rozpočet všech ministerstev v Rakousku. A o těchto stech milionů může rozhodovati náš národ. Zde jest on svrchovaným pánem. On může se svými miliony ročně vyhledati jen svého obchodníka, jen svého průmyslníka. To by bylo pobídkou i jiným, a pomalu měli bychom jen svůj národní průmysl a jen svůj obchod. Co na příklad stalo se již jen dnes v naší do nedávna úplně zapomenuté soukeničině. A dnes všude po Čechách a Moravě lze již nalézti v obchodech sukna humpolecká. Dříve o nich nevěděl nikdo. A odborník vypočetl, že tohoto sukna může český lid do roka spotřebovat za 40 mil. zlatých. Tak to bude s plátnem, tak to bude se všemi potřebami našimi, budeme-li jen chtíti.

Lumír v č. 23—34. přináší z péra dra. K. Kadlce článek *o několika otázkách z práva autorského*. Autorské právo záleží ve výhradném právu původce duševního díla, plod svůj uveřejniti, v mnoha exemplářích vydati a rozšířiti a, běží-li o díla dramatická a hudební, též veřejně provozovati Principem práva autorského jest odměna práce. Jako odměňujeme obyčejného pracovníka, který ukájí naše potřeby hmotné, odplatou hmotnou, tak žádá toho nejen slušnost, nýbrž i spravedlnost, abychom zajistili autorovi, který ukájí naše duševní a nepřímo i hmotné potřeby, přiměřenou odměnu. Jakožto pracovník duševní má autor předem nárok na odměnu duševní, ideální, na uznání atd., avšak vedle toho jest oprávněn žádati i odměnu hmotnou. V zajištění obojí této odměny, hmotné i duševní, musí společnost autora chrániti, chce-li, aby věda

a umění vůbec byly pěstovány. Následkem těchto dvojích zájmů má autorské právo nejen povahu práva majetkového, nýbrž zároveň i nemajetkového. Zvláštní známkou práv autorských jest časová jejich obmezenost. Po uplynutí jisté doby stává se totiž duševní plod veřejným majetkem, jehož každý může volně užívati. Životní doba, vyměřená právu autorskému, není ve všech státech stejná. Většina zákonů chrání autora po celý život a kromě toho ještě jeho dědice po jistou dobu po jeho smrti. Velmi dlouhou ochranu právu autorskému poskytuje zákon španělský. Chrání ť autorovy dědice ještě 80 let od smrti autorovy. Největší část zákonů vyměřuje po smrti autorově ochranu padesátiletou. Jest to zákon francouzský, belgický, dánský, finský, norský, portugalský, ruský, uherský a švédský. Zákon německý a švýcarský stanoví po smrti autorově ochranu jen 30letou. Na podobném stanovisku jest dosavadní zákon rakouský stran práva nakladatelského. Pokud však běží o právo provozovací, poskytnuta jest dědicům autorovým ochrana pouze po 10 let od smrti autorovy. V dosavadním stadiu rozvoje má právo autorské také tu další známku, že ochrana zákonná vztahuje se pravidelně jen na osoby k domácímu státu příslušné nebo na díla v domácím státě uveřejněná. Ve mnohých zákonech vyslovena jest aspoň zásada vzájemnosti, reciprocity, dle níž chráněni jsou v tom kterém státě i cizinci pod podmínkou, že cizí stát poskytuje ochranu příslušníkům tohoto státu, o nějž běží. Snaha, aby se území ochrany co nejvíce rozšířilo a autorská práva jednotně byla upravena, vedla k tomu, že uspořádáno bylo několik světových sjezdů, na nichž přetřásána ochrana autorských práv. Počátek učiněn r. 1858 sjezdem bruselským. Na sjezdě pařížském r. 1878, jehož se mezi jinými účastnili Hugo, Turgeněv, Boborykin, Jules Simon, Edm. About a j., utvořeno mezinárodní sdružení literatury a umění, aby se domáhalo uznání svých zásad u jednotlivých států. Výsledkem jest bernská literární a umělecká konvence z 9. září 1886, dle níž jedenáct států, a sice Anglie, Belgie, Francie, Italie, Luxemburk, Monaco, Německo, Španělsko, Švýcarsko, Haiti a Tunis sestoupily se v mezinárodní jednotu na ochranu literárních a uměleckých děl. Rakousko bohužel neuznalo potřebu ke konvenci přistoupiti. Velikou různost vykazují jednotlivé zákony též, co se týče výhradného práva ku překladu Dle jedněch zákonů pokládá se překlad za patisk resp. za reprodukci, dle druhých zákonů dovoleno jest komukoli, aby bez dovolení autorova dílo jeho přeložil. Uprostřed mezi oběma skupinama stojí zákony, které poskytují autoru možnost, aby si zachoval výhradné právo překladu tím, že si je ve svém díle vyhradí. Dle zákona rakouského jest překlad jakéhokoli díla každému dovolen, leč že by si autor právo ku překladu na titulním listě nebo v předmluvě originálu výslovně vyhradil. Avšak i v tom případě, když tak učinil, trvá ochrana proti nedovoleným překladům pouze jeden rok od vyjití originálu, ať již překlad vyhrazený byl vydán čili nic. Nejzajímavější jest otázka práva ku překladu v poměrech mezinárodních. Tu stává se také nejpraktičtější, zejména běží-li o literatury světové, z nichž mnoho se překládá. Na základě poměru vzájemnosti resp. poměru smluvního požívají v Rakousku proti nedovolenému překladu ochranu autoři němečtí, francouzští, italští a belgičtí. S Ruskem

a jinými státy nestojí Rakousko v podobném poměru jako se státy jmenovanými a proto jest dovoleno beze vší autorisace překládati u nás díla ruská, španělská, dánská atd., leč že by vyšla v některém státě, s nímž stojíme v poměru vzájemnosti nebo smlouvy. Vzhledem k tomu nemají pražádné právní ceny četné autorisace od ruských, dánských a jiných spisovatelů, jimiž mnozí překladatelé se rádi vykazují.

Niva v č. 19. (16. srpna) přináší E. Pařízkův článek *o sebevraždě*. V novější době roste úžasnou měrou počet sebevražd. Ve všech válkách, které za posledních padesát let byly vedeny, zahynulo sotva 306.000 lidí, kdežto sebevraždou v téže době 600.000. Zjev ten souvisí především se vzrůstající vzdělaností. Hlavně dle T. G. Masaryka (»Der Selbstmord«) nebezpečna jest t. zv. prostřední vzdělanost, která charakterisována je zvráceným a nesprávným pojímáním života. U nás učíme se více pro školu než pro život a proto u nás »polovzdělanost« a z toho počet sebevražd je daleko četnější než ku př. v Anglii neb Spojených Státech, kde školství béře se jiným, lepším směrem. Ale i úpadek náboženského přesvědčení, který vyskytuje se nyní více méně u všech vyznání, působí na vzrůst sebevražd. Nynější stav, jak píše T. G. Masaryk ve svém spise, je velmi podoben onomu, jaký byl před příchodem Krista. Nespokojenost s nynějšími poměry je všeobecná. Ovládá jak celek, tak i duši jednotlivce, zanáší tam rozháranost, beznaději a vede konečně k sebevraždě. K uvedeným již příčinám druží se ještě vzrůstající počet nemocí duševních, na jichž účet dobrou třetinu všech sebevražd lze přičísti. Motivy, které, když jednou disposice k sebevraždě jest dána, přímo k ní vedou, jsou po většině málo mravné. Jsou to: omrzelost života, nevyléčitelná nemoc (často syphilis — zřídka tuberkulosa) bída, starosti, nesnáze, nesváry domácí, výčitky svědomí, ztráta cti a pod. Sebevražda z nešťastné lásky, tak hojná na divadle a v románech, ve skutečnost zřídka se vyskytá. U žen činí sotva 3% u mužů pak ještě méně. Co se týče doby roční, někteří autorové udávají, že měsíce letní, tedy červenec a srpen, vykazují nejvíce sebevražd. Tak událo se ve Vídni roku 1803 mnoho sebevražd z velkého parna. Ve Švýcarsku a v Anglii slove zase listopad »Hängemonat« Vzhledem k jednotlivým dnům téhodne připadá nejvíce sebevražd na pondělí a úterý. To snadno lze vysvětliti tím, že po prohýřené neděli při prázdné kapse nespokojenost a rozháranost duševní snáze se dostavuje, než v sobotu, kdy mzda se vyplácí a kyne nedělní odpočinek. Způsoby sebevraždy jsou různé a jistá pravidelnost, která i při tom jest, poukazuje na to, že působí též místní zvyk a někdy i moda. Ve Vídni užívá se k otrávení z pravidla arseniku, kdežto v Praze fosforu.

AP
52
N35
roč.1

Naše doba

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY